

Orhan Hançerlioğlu

FELSEFE ANSIKLOPEDİSİ

Kavramlar ve Akımlar

2
E-I
Orhan Hançerlioğlu

FELSEFE ANSIKLOPEDİSİ

Kavramlar ve Akımlar

Cilt 2(E-I)

Remzi Kitabevi

E

E. (Lâtin alfabesi kullanan dillerde: E; Arap alfabesi kullanan dillerde: S)

1. *Mantık*: Büçimsel mantıkta olumlu tümel ve tikel önermelerle yadsıtl tümel ve tikel önermeleri göstermek için (A, E, I, O) olmak üzere dört sesli harf kullanılır. Arap alfabesi kullanan dillerde bunların karşılıkları sırasıyla (M, S, C, Z) harfleridir. Lâtin alfabesi kullanan dillerde bu simegesel harfler *doğru-lama* anlamına gelen Lâ, *affirmo* deyimiyle *yadsıma* anlamına gelen Lâ, *nego* deyimiinden almıştır. Olumlu tümel önermeyi simgeleyen (A) harfi *affirmo* sözcüğünün birinci sesili, olumlu tikel önermeyi gösteren (I) harfi ikinci sesili olduğu gibi yadsıtl tümel önermeyi gösteren (E) harfi nego sözcüğünün birinci sesili, yadsıtl tikel önermeyi gösteren (O) harfi ikinci seslidir. Örneğin «insanlar dört ayaklı değildir» yadsıtl tümel önermesi kısaca bu harfle gösterilir. *Bk. A, I, O, Ama-bimus.*

2. *Fizik*: Enerjiyi simgeler. Bir özdekk parça-sında bulunan enerjinin, o parça kitesinin ıskı hızı karesiyle çarpımına eşit olduğunu Fizik diliyle anlatan, çağdaş bilim dünyasının en önemli Einstein denklemi bu harfe verilir: $E = mc^2$. Bu denklem, enerjinin de bir özdekk olduğunu ve örneğin bir bardak çamurun tümüyle enerjiye çevrilebilse koca bir gemiyyi Avrupa'dan Amerika'ya götürebileceğini ifatılar. *Bk. Erke.*

EAMM. *Bk. Genel.*

EBBINGHAUS EÖRİSİ. (*Tr. Ruhbilim*) Ezberlenen anlamsız hecelerin unutulmasıyla ilgili olarak öğrenimi izleyen ilk birkaç gün içinde unutmanın çok olduğunu ve ondan sonraki günlerde unutulmanın azaldığını gösteren eğri... Türk Dil Kurumu'na Os, *Ebbinghaus münhanisi* ve Ing. *Ebbinghaus curve* deyimlerini karşılamak için önerilmiş ve kuruma yayılanan Ruhbilim Terimleri Sözüğünde Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Bk. Bellek.*

EBE. (*Tr. Toplumbilim*) Cocuk doğurtan kadın... *Ebe* (*Fr. Sage-femme*) bir çeşit hekimlik görevi yaparak doğumda yardımçı olan kadın dilegetirdiği gibi ayrıca bir işin başında olanı da dilegetirir. Felsefe tarihinde de Sokrates, gerçekleri, sorular sorarak karşısındaki-kere söylettiğinden ötürü kendisini *Ebe*'likle nitirmiştir. *Bk. Doğurtucu.*

EBED. (*Ar. İslâm felsefesi*) Sonu olmayan... *Başlangıcı olmayan anlamındaki ezel* teriminin karşılığıdır. İslâm felsefesinde başsız ve sonsuz olan sadece Tanrı'dır, Evrenin başlangıcı ve sonu vardır. Öbür dünyamın (*Ar. Ahîret*) başlangıcı varsa da sonu yoktur. Başlangıcı olmadan sonu olabilen başkaca bir olanaak bulunmamaktadır. Bu inanc, İslâm felsefesinde *ehli sünnet'e* özgüdür.. *Bk. Sonsuzluk, Ehli Sünnet.*

EBEDİ. *Bk. Sonsuz, Sürekli.*

EBEDİ HAKİKAT. *Bk. Sonsuz Hakikat.*

EBEDİLİK. *Bk. Sonsuzluk.*

EBEDİYYET. *Bk. Sonsuzluk.*

EBEKUŞAĞI. (*Tr. Budunbilim*) Gökte güneş ışınlarının yağmur damlalarında yansımadan ve oluşan yedi renkli kemer... Çeşitli inançlara konu olan bu göksel kemere *gökkuşağı, eğimsizagma, alâimi semâ* vb. denir. Gökbilimde *alâim* deyimiyle dileğetirilir. Türk Dil Kurumuna yayılanan Budunbilim Terimleri Sözüğünde Prof. Sedat Veyis Örnek tarafından «ilkel efsanelerde, halk inanışlarında ve masallarda türkî durumlar için önbelliği olarak yorumlanan göksel olay» deyişile tanımlanmıştır.

EBİD. *Bk. Sürekli.*

EBLEH. *Bk. Budala.*

EBLEHİ. *Bk. Aptallık*

EBLEHİYYET. *Bk. Aptallık.*

EBÜLBESER. *Bk. Adem.*

ÈCCÉITÉ. (*Fr. Skolastik*) Bireyi, başkaca her seyden ayıran nitelik... Aristoteles Yunanca-sından Skolastik Lâtinceye geçmiştir. Lâ. *Ecce* sözcüğü *iste* anlamundadır ve terim *istebi* bu, *bu*, *nitelikle* budur anlamını içerir. Alman düşünürü Leibniz bu terimi *Haecceitè* biçiminde kullanmıştır. *Bk. Bireyleme.*

ECEL. (*Ar. İslâm felsefesi*) Tanrıca her varlık için ayrı ayrı belirlenmiş varolma süresinin sonu... Bu son, evren için de belirlenmiştir; buna *Ar. Acal musamme* denir. Ne uzatılabilir, ne de kısıtılabilir. Ancak, ceza olarak kabulüslâibileceğii ve *tövbe*'yle yeniden, behlilenen eski süreç'e getirilebileceğine inanılmaktadır (*Kur'an*, XI, 5; XIV, II). İslâm dininin kutsal yapısı *Kur'an*, her varlığın bei ve sonu bulunduğu ve her varlığa yâşam için tanrıca bir süre saptandığı bildirir. Buna göre her varlığı *eceli* geldiğinde son

ÉCHEC

bulacaktır. Tanrı'dan başka her şey *jâni* (son bulucu)'dır, sadece Tanrı *bâki* (kahçı)'dır. Ay-nı kutsal yapitta her varlığın sadece belli bir süre için varedildiği yazılıdır, demek ki bu süre ve dolayısıyla *ecel* önceden saptanmıştır. Buna karşı kimi ibâdetçilerin yaşamı uzatacağı yolundaki peygamberler sözleri (hadis'ler) bu dogmaya çalışmaktadır. Bu süre, yaşam süresinde yapılan iyi işlerle uzatılabilirsa önceden saptanamamış demektir. Bu, İslâm düşünürleri arasında öneleme tartışmıştır. Bundan başka, Mîtezileciler bir başkası tarafından öldürulen kimseyi eceliyle ölmüş saymazlar, Sünnilere görün bir kimsenin öldürileceği bile önceden Tanrıca saptanmıştır ve onun eceli budur (Bk. Mâtrûdî, *Akaid risâlesi*, s. 20). Bk. Yazgıcılık.

ÉCHEC. (Fr. Psikanaliz) Başarısızlık... Ruhbilimci Adler, *başarısızlık duygusu* nedenden bağılar. Varoluşçu Jaspers de, ölüm ve bilgisizliği, varoluş başarısızlığı sayar. Bk. Aşağılık Duygusu, Varoluşculuk.

ÉCHIZEI HİSSİYE. Bk. Duysal Aygırlar.

ÉCHOLALIE. Bk. Yankıca.

ÉCOPRAXIE. Bk. Yansıca.

ECIR. Bk. Emekçi.

ECİRLİK. Bk. Gündelikçilik.

ECL. Bk. Neden.

ECLÂ. Bk. Belli.

ÉCLECTIQUE (SUBJECTIVISME). Bk. Seqmeci Öznelcilik.

ÉCLECTISME. Bk. Seqmecilik.

ECMEL. Bk. Güzel.

ÉCMNESIE (Fr. Psiko-patoloji) Ami karışıklığı... Yu. dış anlamındaki ec ekleyle amı anlamına gelen *ménée* sözüünden yarılmıştır. Bk. Ami.

ECNÂSI ÂLİYE. Bk. Üstün Cins.

ÉCOLE (L'). Bk. Okul.

ÉCOLE CONTEMPLATIVE. Bk. Gizemci Okul.

ÉCOLE D'ALEXANDRINE. Bk. İskenderiye Okulu.

ÉCOLE D'ARISTOTE. Bk. Lise.

ÉCOLE D'ELÉE. Bk. Elea Okulu.

ÉCOLE DE PLATON. Bk. Akademi.

ÉCOLE DES FORMES SOCIALES. Bk. Toplumsal Biçimler Okulu.

ÉCOLE DE WÜRZBOURG. Bk. Würzburg Okulu.

ÉCOLE DISSIDEUTE DE BASSORA. Bk. Mütezileciler.

ÉOLE ECOSSAISE. Bk. İskoçya Okulu.

ÉCOLE ÉLÉATIQUE. Bk. Elea Okulu.

ÉCOLE INTUITIVE. Bk. İşkicilik.

ÉCOLE IONIQUE. Bk. İonya Okulu.

ÉCOLE ISIDORIENNE. Bk. Isidorienne.

ÉCOLE ITALIQUE. Bk. İtalya Okulu.

ÉCOLE MEGARIQUE. Bk. Megara Okulu.

ÉCOLE DE MILET. Bk. Milet Okulu.

ÉCOLE MYSTIQUE. Bk. Gizemci Okul.

ÉCOLE STOIQUE. Bk. Stoacılık.

ÉCOLOGIE. (Fr. Bilgibilim) Canlılarla çevrelerinin arasındaki ilişkilerin bilimi... Çeşitli örneklerin birbirlerileyi olan ilişkilerini ve çeşitli örneklerin çevreleriyle olan ilişkilerini de kapsar. Özellikle Ekolojik ruhbilim, insanların toplumsal ve kültürel çevreleriyle bağntılarını inceleyerek çok ilginç sonuçlara varmıştır.

ÉCONOMÉTRIE. Bk. Ekonometri.

ÉCONOMIE. Bk. Ekonomi, Oikonomia, Krematistik, Politische Ökonomie, Tutum.

ÉCONOMIE DOMESTIQUE. (Fr. Aristoteles) Aristoteles'in ev ekonomisi... Aristoteles'ın ev yönetimî ekonomisi Fransızca *économie domestique* (Os. İlmi tedbirلىmçili) sözcükleriyle çevrilmiştir. Bk. Ekonomi.

ÉCONOMIE POLITIQUE. (Fr. Montchrétien) Devlet ekonomisi... *Siyasal ekonomi* (Os. Siyasi iktisat, Al. Politische Ökonomie, Ing. Political economy) anlamını dileğetiren bu deyim, ilkın, *devlet ekonomisi* anlamunda Fransız ekonomisiçi Antoine de Montchrétien tarafından 1615 yılında kullanılmıştır. Deyimi gerçek anlamına kavuşturan Karl Marx'tur. Marksçı anlamda ekonomi her zaman politiktir ve günümüzde ekonomi denince *politik ekonomi* anlaşırlar. Burjuva ekonomisiyle bu deyimden «ekonominin» devlet müdahalesiyle

düzenlenen trasıını anılarlar. Bk. Politische Ökonomie, Ekonomi, Oikonomia, Krematistik.

ÉCONOMIE PURE. (Fr. Pareto-Walras) Ekonominin yaşamı, her türlü dış koşullardan sızılayarak inceleyen ekonomi... *Salt ekonomi* (Os. Sade iktisat, Al. Theoretische Wirtschaftswissenschaft, Ing. Pure economy) deyimi, marjinalci Lozan okulu ekonomichileri Vilfredo Pareto ve Leon Walras tarafından ileri sürülmüştür ve gerçeklerle hiç bir ilgisi olmayan bir ekonomik çözümleme yöntemini dileğetir. Kimi yazarlarca *anamalı salt ekonomi* (Fr. Économie pure du capitalisme) ve *toplumcu salt ekonomi* (Fr. Économie pure du socialisme) olarak ikiye ayrılan bu anlayış Walras'ın dilinde tam rekabet piyasası içindeki fiyat oluşumunu dileğetirirdi. İtalyan asıllı Fransız ekonomist ve toplumbilimci Vilfredo Pareto, ekonomik olayları rühbetimsel açıdan incelemeye çalışın kuramına bu adı vermiştir. Ona göre bireysel duygular, içgüdüler, ön düşünceler de ekonomik olayların belirlenmesinde rol oynar. Faşist ideoloji, onun bu kuramından bir hayal varanmıştır. Pareto, bu yüzden, *Burjuavalılar Karl Marx'ı* adıyla anılır. Bk. Ekonomi, Marjinalcilik.

ÉCONOMIE SOCIALE. Bk. Toplumsal Ekonomi.

ÉCONOMISME. (Fr. Toplumbilim) Ekonomilik... *Économisme* terimi, Marksçılığın bilerek ya da bilmeyerek- yanlış ve aykırı bir yorumunu adlandırmır. Kimileri, bilgisizlikleri yüzünden, Marksçılığın tümüyle bir ekonomi öğretisi olduğunu ve her olgunun ekonomik etkenlerce belirlendiğini ileri sürdürüyor sanırlar. Kimileri de, bireler ve diyalektiğin özünü görmezlikten gelерler. Marksçılık bu dar ve yanlış görüşle suçlarlar. Bu kasıtlı ya da bilgisizlik temeline dayanan anlayışa *économisme* denir. Oysa Marksçılığın başlayışla en küçük bir ilgi yoktur. Kaldı ki, Marksçılık bilinmese bile, sadece diyalektiğin ne demek olduğunu bilmek bu metafizik anlayışın saçılmalarını ortaya koymaya yeter. Bundan başka *économisme* terimi, yirminci yüzyılda ilk villarında, Fransızların *siyaset olmayan sendikacılık* anlamında kullandıkları *sendikalizm* terimiyle anladır olarak da kullanılmıştır. Özellikle Rus ekonomistleri, siyasete ilgilenmemeksin, işçilerin isteklerini ve grevlerini desteklemekle yetinmişlerdi. Çünkü bu mücadeleyi, sivasal amacını düşümemeksin, sadece bir ekmek kavgası sanıyorlardı. İşçiler biraz dovrulursa mücadelenin bitceği kamisdavıdalar. Sosyalistler, ekonomistlerin bu anlayışına da savasmışlardır. Özellikle Marks-

çi edebiyatta XIX. yüzyıl sonu Rus sosyal demokratlarının bu oportünizmi *revizyonizm* olarak nitelendir. Marksçılığın geliştirici kurucusu Lenin, *Ne Yapsalı?* adlı yapısında bu burjuva kökenli sahteciliğin iyiliğini meydana koymustur. Bk. Marksçılık, Altyapı, Üstyanı, Karşılıklı Etki, Eytisim, Oportünizm, Gözdengeçiricilik.

ÉCORCE. Bk. Kabuk.

ÉCOSSAISE (ÉCOLE). Bk. İskoçya Okulu.

ÉCOSSISME. Bk. İskoçya Okulu.

ECR. Bk. Ücret.

ERASEZ L'INFÂME. (Fr. Voltaire) Alçağı eziniz... Fransız düşünürü Voltaire, belli bir olaylar dizisi süresinde, her mektubunun sonunu bu deyimle bitiriyor ve bununa «insanın insana karşı insanlığı davranışlarının yok edilmesi kaygasına katılmış» demek istiyordu. Özellikle Diderot ve D'Alembert'e yazdığı mektupları bu deyimle bitirmiştir. Şöyledir: «Haydi, erdemli Diderot ve cesur d'Alembert, gelinez, birlesiniz, bağnazları ve aileleri ezelim. Alçağa safsatları yakınız, aklı olanları aklı olmayanlara tutruk olmaktan kurtarınız. Gelecek kuşaklar akılları ve özgürüklerini bize borçlu olacaklardır. Erasez l'infâme».

ÉCRITURE AUTOMATIQUE. Bk. Özdevimsel Yazı.

ÉCRITURE IDÉOGRAPHIQUE. Bk. Resim Yazısı.

ÉCRITURE PHONÉTIQUE. Bk. Ses Yazısı.

ECTHÈSE. (Fr. Mantık) Anlatım... Geometrik tantımlamardan önce tanımlanması gereken öncermenin anlatımını adlandırır. Yunancadan çevrilmiştir.

ECTYPAL. (Ing. Berkeley) Doğal... İngiliz özdexcisiz Berkeley, Platon'ı uyarak, nesnelerin Tanrılık kattaki ilkörneklerine *archetypal* ve insan zihniindeki varlıklarına *ectypal* (Os. Tabii) demistiir. Bk. İlkörnek, Ectype.

ECTYPE. (Fr. Metafizik) Kopye... Platon anlayışına göre nesnelerin gerçekî ideal ilkörnekleridir, duylular dünyadaki varlıklarıyla bu ilkörneklerin *ectype*'leridir. Alman düşünürü Kant da, bu terimi aynı anlamda kullanmış ve tasarımmının konusunu kendisi meydana getiren anlışa *archetype*, belli bir nesne üstünide düşünen anlışa *ectype* adını vermiştir. Bk. İlkörnek.

ECZAI FERDİEİ RUHÂNİYE

ECZAI FERDİEİ RUHÂNİYE. *Bk.* Monatblîm, Monatçılık.

ECZAI LÂYETECEZZA. *Bk.* Bölünmez, Monat, Molekül.

EDÂ. *Bk.* Deyim, Anlatım.

EDÂNÎ NÂS. *Bk.* Tikel.

EDE (*Tr.* Toplumbilim) Yaşayınların en yaşlıları olan Türk bilgesi... Eski Türkler who yaşı bilgeye ede (ata) derlerdi. En yaşının bilgeliği, geleneği bilmekten ve genç kuşaklara öğretme durumunda bulunmakta doğuyordu. *Bk.* Bilge, Gelenek.

EDEB. (*Ar.* İslâm felsefesi) Yüksek değerlere eğitim niteliği... İslâm felsefesinde «Edeb, dinin üçte ikisidir» denir. *Edebiyat* terimi bu kökten türemiştir.

EDEBÎ. *Bk.* Töresel.

EDEP. *Bk.* Törelilik.

EDİLGEN. (*Tr.* Dilbilgisi) Dilegetirdiğiyle övlenen önesi de etkilenmiş olan... *Edilgin* (*Os.* Münfall, *Fr.* Passif) deyiminin anlamdaşı olan *edilgen* deyimi özellikle dilbilgi terimi olarat kullanır ve *verilim*, *kırılmak* gibi fiilleri adlandıran. Türk Dil Kurumuna yayımlanan Budunbilim Terimleri Sözlüğünde zararlı dış etkilerden korunmak için yapılan büyük anlamındaki *Fr. magie passive* deyimi de *edilgen bütü* deyimle karşılanmıştır. Anlamdaşı olan *edilgen* deyimi, daha çok felsefe ve yaşamibilim terimi olarak kullanılır. *Bk.* Edilgin.

EDİLGİ. (*Os.* Infiâl, *Fr.* Passion, *Al.* Leiden, *Ing.* Passion, *It.* Passione) Bir etki sonunda meydana gelen değişiklik... *Etki* termini karşılığında kullanılanlar, *edilgin* olann üstünde *etki*'nin meydana getirdiği değişikliği dilegetirir. Descartes ve Spinoza *edilgi* terimini *duygulanım* anlamında kullanmışlardır. Spinoza söyle der: «Duygulanım deyince, tenin gücünü artırın ya da azaltın, onu tamamlayan ya da baskına koyn, tenin duygularını anlıyorum. Ayn zamanda ben bu terimle, duygularınımları düşünelerini de anlıyorum. Nitekim bu duygularımdan birinin nedeni olduğunu zaman *duygulanım* terimile *etkiyi* ve karşıt durumu olan *edilgiyi* anlıyorum» (Spinoza, *Ethica*, III, 3). *Edilgi* deyimi, kimi çevrelerde, *tutku* (*Os.* İhtiras, *Fr.* Ambition) deyimiyle dilegetirilmiştir. *Bk.* Etki, Duygulanım, Tutku, Edilgin.

EDİLGİN. (*Os.* Münfall, *Infiâlî*, Kabil, Kabilüttesi, Müessirün fih, Mef'ulün fih, Âtl, Mü-

tavaatkâr, Gayri müteaddi, Def'an; *Fr.* Passif; *Al.* Leidend, Passiv; *Ing.* Passive, *It.* Passivo) Bir etki sonunda değişiklikle uğrayan... *Etkin* terimi karşılığında kullanılanlar. *Kırma* etki ve *kırılma* edilgi olduğu gibi *kiran* etkin ve *kırılan* edilgindir. Terim, aynı zamanda, *edilgi niteliğini taşıyan* anlamını da dilegetirir. Öرنegimizde *kırılan* edilgin olduğu gibi *kırılmak* da edilgindir. Gramerde *bitelliği taşıyan dillere edilgen* denir. *Edilgin* terimi, daha çok, felsefe ve yaşamibilim alanında kullanılır. Ruhibilim terimi olarak *edilgin*, Türk Dil Kurumuna yayımlanan Ruhibilim Terimleri Sözlüğünde «*colaylaşın* gidişini etkilemek ve denetlemek için kişinin hâzıra çaba göstermemeye durum» olarak tanımlanmıştır. Ayrıca bu sözükte, onur duygusu düşük kişisinin başkalardan yardımını ve yakınığını sağlamak erekşile kendi yetersizlikle küçüklüklerini, belirtime durumuna *Ing. passive dependency* karşılığında *edilgin bağımlılık*, kişinin konuşma ve yazı diliinde anlama gücüne gösterdiği sınıra *Ing. passive language dependency* karşılığında *edilgin dil*, ruhsal etkinlikleri doğan başarısızlığa Dr. Jung'un kullandığı terim olan *Ing. passive introversion* deyimi karşılığında *edilgin içdenitkiliğ*, amacı *edilgin* olan ığdırduye *Ing. passive instinct* deyimi karşılığında *edilgin ığdırdu*, eylemsiz duruma ve çabası göstermeden yaran sağlamlaştıracaklarım kendi haline bırakma gereksinmesi... *Ing. passivity need* deyimi karşılığında *edilginlik gereksinmesi*, eğitim ve öğretimde ögrenici *edilgin* bir durumda tutarak yetiştirmeye çalışınaya *Ing. spoon-feeding* deyimi karşılığında *edilgin öğretme*, olaylar karşılışında gerekli bağımsızlığı gösteremeyen ve kimilerinde kararsız kimilerinde de aşırı öfke ve kircilik davranışları gösteren kişinin özelliklerinin tümüne *Ing. passive aggressive personality* deyimi karşılığında *edilgin-saldırıgan kişilik* denilmesi önerilmiştir. *Bk.* Etkin, Edilgi.

EDİLGİN ALIŞKANLIK. (*Os.* Ädetti infiâliye, *Fr.* Habitude passive) Bir etki sonunda gerçekleşen alışkanlık... *Etkin alışkanlık* karşılığında kullanılır. *Edilgin alışkanlıkta*, alışkanlığı edinenin, kendi kendisine yaptığı bir etki değil, başkalının kendisine yaptığı bir etki söz konusudur. *Bk.* Alışkanlık, Etkin Alışkanlık.

EDİLGİN ANLIK. (*Os.* Münfall müdrike, *Fr.* Intellect passif) Bilgiyi dışardan alan ve bunu gene dış deneyle yoluyla edim hâline getiren anlık... Aristoteles terimidir. *Edimsel anlık* ya da esanlamada us karşılığında kullanılır. Aristoteles *entelekye'yı* aktif ve pasif olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bu *pasif ente-*

İekya'ya Osmanlıca'da Aklı münfâile de denir. Bk. Entelekya, Us, Edimsel Anlk.

EDİLGİN BAĞIMLILIK. Bk. Edilgin.

EDİLGİN DİKKAT. (*Os. Dikkati münfâile, Fr. Attention passive*) Dış etkinlerin doğrudan etkiyle gerçeklesen irade dışı dikkat... *Etkin dikkat* karşılığında kullanılır. Örneğin çevremizde bir şey patlata dikkatimizi hemen oraya yönlüyor; bu, bizim iradeimizle gerçekleşmiş değil, tepkimizle gerçekleşmiş bir dikkattir. *Bk. Dikkat, Etkin Dikkat.*

EDİLGİN Dil. Bk. Edilgin.

EDİLGİN DOKUNUM. (*Os. Teması münfâile, Fr. Toucher passif*) İrade dışı gerçekleşen dokunum... *Etkin dokunum* karşılığında kullanılır. Dokunum konusu olan şey gelip bize dokunursa *Passif dokunum* gerçekleşir. *Bk. Etkin Dokunum, Dokunum.*

EDİLGİN İÇEDÖNÜKLÜK. Bk. Edilgin.

EDİLGİN İÇGÜDÜ. Bk. Edilgin.

EDİLGİNLIK. (*Os. İnfialiyet, Münfaiiliyet, Kabiliyeti tesir, Kabiliyet, Mcf'uliyet, Háleti mutavaa, Kabullü fili; Fr. Passivité, Al. Passivität, Ing. Passivity, It. Passività*) Edilgin olma durumu... *Etkinlik* karşılığında kullanılır. *Bk. Edilgin, Etkinlik.*

EDİLGİNLIK GEREKSİNMESİ. Bk. Edilgin.

EDİLGİN ÖĞRETME. Bk. Edilgin.

EDİLGİN+SALDIRGAN KİŞİLİK. Bk. Edilgin.

EDİLLE İASERE. Bk. Troplar.

EDİLMEK (*Os. Münfâil olmak, Mîteessir olmak, Filî kabul etmek, İnfîâ, Muzdarîj olmak, Tesîr, Mesâkkât; Fr. Pâtrî, Al. Leiden, Ing. To be passive, To be acted upon; It. Patire*) Bir etkiyi yüklenmek... Genellikle acı, sıkıntı vb. gibi duygulanımları *çekmek* anlamında kullanılır. Aristoteles'in ulamlarından biri olan Yunanca *füll*'in çevirisiidir. Ona ne edilmiştir? sorusuna karşılık olan örneğin *kırılmış sözlük* (*edilmek* ismini dileğetirir. *Kırılan* (*edilgin*), *kran* (*etkin*)'ın *kırma* (*ctki*)'ını *kırılma* (*edilgi*)'yla yüklenmiş, başka bir deviye *kırık adılmış* (*edilmek*)'tir. *Bk. Edilgi, Edilgin, Etki, Etkin.*

EDİM. (*Os. Fiil, Amel, Kuvveti fâile, Emir; Fr. Acte, Al. Akt, Tat, Handlung; Ing. Act, Action; It. Atto*) Bir gücün etkinliği... Bu terim, Aristoteles'in *energeia* termininin *actus de yimile* Latinçeye çevirisidir. Aristoteles bunu

dynamis (*Tr. Güç, Os. Kuvvet, Fr. Puissance*) terimine karşı olarak kullanmış ve hem *varlık* hem de *gerçek*'le anladığını kilmiştir. Aristoteles'e göre *edim*, bir *oluşturma* veya *oluşturan* olarak edim halindeydi ve *gütten edime* (*Os. Kuvveden ille*) geçmekteydi. Oluş bir gerçekleşme edimdir. Aristoteles'e göre bu *edim*'le mermer heykeller, tohum bitkileşir, özdeş biçimlenir. Edim, gizliliğ halinde bulunanın gerçekleşmesi, esâcîyesle varlıklaşmasıdır. Mermerde heykel olma, tohumda bitkileşme, özdeşte biçimlenme *dynamis*'i vardır. Bu *dynamis, kinesis* (*Tr. Devim, Os. Hareket, Fr. Mouvement*)'e *energeia* olur. Aristoteles anladığında *edim*, gerçekleşmiş olan değil, *gerçekleşmekte olan*ıdır. Bu terim çağdaş felsefe dilinde *insan davranışının* dileğetirir. Ruhbilim terimi olarak *Ing. performance* deyimini özetlemiştir ve Türk Dil Kurumunca yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde «belirli bir iş durumıyla karşılaşlığı zaman kişinin yapabildikleri» anlamıyla tanımlanmıştır. Ayrıca bu sözlikte, çözümleri öncelikle devimsel davranışlara dayanan ölceri dileğetirir. *Ing. performance test* deyimi karşılığında *edim ölçeri* termini önerilmiştir. *Bk. Aristoculuk, Enercîa, Dynamis, Kinesis, Actus Purus, Actio, Oluş, Yalın Edim, Edimsel.*

EDİMÇİ. (*Os. Fâil, Fr. Acteur*) Edimde bulunan... Türk Dil Kurumunca tophumbilim termini olarak önerilmiştir. *Bk. Edim.*

EDİMLEME. (*Os. Fiil haline gelme, Fr. Activation*) Eğilimlerin gerçekleşmesi... Pierre Janet, eğilimlerin gerçekleşmesini *activation* terminiyle dileğetirmiştir.

EDİMLİ VARLIK. (*Os. Mevcudu bilfiil, Fr. Être en acte*) Gerçekleşmiş olan... *Güç halinde varlık* (*Os. Mevcudu bîkuvve, Fr. Être en puissance*) karşılığında kullanılır. Örneği özdédek, güç halinde varlık; biçim, edimli varlıktır. Ancak, Aristoteles'in verdiği bu anlam görelidir: İplik pamuğa göre, kumaş ipliğe göre, ceket kumasına göre edimli varlıklar. Daha açık bir deyişle, kumaş ceketeğe göre güç halinde varlıktır, ama ipliğe göre edimli varlıktır. Skolastikler, *edimli varlık*, *Tanrı anlamındaki kendinden varlık* karşılığında da kullanmışlardır. *Bk. Edim, Kendinden Varlık, Aristoculuk.*

EDİM ÖLÇERİ. Bk. Edim.

EDİMSEL. (*I. Os. Bilfiil, Mütâ, Mâlüm, Hâlit, Hâzır, Mütækâbî; Fr. Actuel, Al. Aktuell, Ing. Actual, It. Attuale...* 2. Os. Fiili, Hakiki, Hâkîkat; Fr. Effectif, Al. Wirklich, Ing. Actual, It. Efectuado) Gerçekleşen.

EDİMSEL ANLIK

1. Gizil ve Tasarlı terimleri karşılığında kulanılar ve güç hâlinde olandan *edim haline geçmiş* olanı dileğetirir. Örneğin bugday tohumu gizil bir bitki, buğdaya edimsel bir bitkidir. Tohumdaki gizil güç, buğdayda gerçekleşmiştir. Halk dilinde de *geçmiş* ve *gelecek* karşılıkları olarak *sıradıki zaman* anlamında kullanılmaktadır.

2. Olabilir ve Olanaklı terimleri karşılığında kulanılır ve *olmuş olanı* dileğetirir. Örneğin bugday tohumu uygun koşullar bulursa bitki *olabilir*, oysa bugday bu koşulları bulmuş ve *olmuştur*; bu bakımından edimseldir. Bk. Edim, Etki, Gizil, Olabilir, Qued est in actu.

EDİMSEL ANLIK. (Os. Aklı faal, Fr. Intellect actif) Bilgiyi düzenleyen ve ona biçim veren anlık... Aristoteles terimidir. Aristoteles bunu *us'la* anlamsız olarak ve *edigin anlık* karşılığında kullanmıştır. Osmanlıcada buna *akıl bilşil* de denildiği gibi Fransızca'da da *Intellect en acte* ve *Intellect agent* deyimleri de kullanılır. Bk. Edigin Anlık, Us, Entelektika.

EDİMSİLCİLİK. (Os. Hâzırîyye, Hâliyye; Fr. Actualisme, Al. Aktualismus, Ing. Actualism, It. Attualismo) Geçmiş jeolojik olayların bugündülere bakarak açıklanabileceğini ileriştiren öfreti, genel anlamda geçmişten örnek olarak bugünkü edimleri düzeneleme eğilimi... Dilimizde *edimsilik* deyimyle dileğetirilmesi gerekken *aktüalizm* deyimyle, kimi sevirişerde, *aktivizm* karşılığı olan *etkinlik* (Bk. Felsefe ve Gramer Terimleri), Türk Dil Kürumu yayımı, İstanbul 1942, s. 184) deyimiyile dileğetirilmektedir ve her iki deyimin anımları arasında karışıklık varlığınımaktadır. *Aktüalizm* gerçek bir *yerbilim* (tokoji) öğretisidir ve verbilincisi Stanislas Mounier'in savımı dileğetirir. Sonradan töreblimeye metafiziğe uygulanmış, Fransız töreblimci'si Frédéric Rauh'un geçmişin bugünü etkilediği ölçüde incelenmesi gerektiği ileri sürünen töreblim öfretisiyle (Halçılık) Alman düşünürü Fichte'nin varlığı tüm edimsilik olduğunu ve bu edimsiliğin herhangi bir türü gerektirmediğini ileriştiren öfretisini ve İtalyan metafizikesi Giovanni Gentile'in veni düşünceliğ anlavısını adlandırmıştır. Özellikle Gentile gerekçin, ruhun varacısı ediminde içkin bulunduğunu ileri sürmekle tıpkı bir edimselidir. Ünlü felsefe sözlüğüüsü Lalande da *aktüalizm'i aktivizm'e* anlamsız savmakta ve *aktüalizm* başlığı *aktivizm* başlığı altında açıkladığı Rauh'un töreblimci öfretisine göndermektedir (Bk. Lalande, *Vocabulaire de la Philosophie*, 1926, c. I, s. 20). Buna karşı ün-

lü felsefe sözlükçüsü Armand Cuvillier her iki deyimi birbirinden ayırı ve *aktüalizmi*'ni *Giovanni Gentile*'in öfretisi (*Fr. Doctrine de G. Gentile*) olarak tanımladığı gibi *aktivizm'i* sonuçlarına *katalmaksızın pragmatik* (*Fr. Doctrine qui sans accepter les conclusions du pragmatisme*) olarak tanımlar (Bk. Cuvillier, *Nouveau vocabulaire philosophique*, 1967, s. 14). Bk. Etkincilik.

EDİMSEL ERKE. (Os. Kudreti fiiliye, Fr. Énergie active) İşe çevrilen erke... *Gizil erke* (Os. Kudreti meknîye, Fr. Énergie potentielle) karşılığında kullanılır. Örneğin ateslenmemiş baruttakı erke gizildir, ateslenince edimsel olur. Bk. Erke, Edimsel, Gizil Erke, Dirik Güç.

EDİMSELLEŞTİRME. (Os. Fiiliceştirme, Mevkii file vaz, Fililiyata koyma; Fr. Actualisation, Al. Aktualisierung, Ing. Actualizing) Oluşturma... Olabillecek olanı oluşturmaya dileğetirir. Bk. Edim, Edimsel.

EDİMSEL NEDEN. (Os. Filî sebep, Fr. Cause actuelle) Edimi gerçekleştiren neden... *Neden* kavramını çeşitli açılarından sınıflandıran sko lastıklarce *Lâ causa activa* deyimle dileğetirilmiştir. Bk. Neden.

EDİMSEL NEDENLER KURAMI. (Os. Es-bâbî hâzırî nazaryesi, Fr. Théorie des causes actuelles) Geçmişteki jeolojik olayların ancak simdi olmakta olan jeolojik olaylarla açıklanabileceğini ileri sürünen jeoloji kuramı... Bu evrimci ve icerici jeoloji kuramı, felsefe bakımından çok önemlidir. Teolojik ve metafizik masallardan çögünün bilimsel açıdan temelsizliğini ortaya koyar. Örneğin bu kurama göre *tûfan* (*Fr. Cataclysm*) olgusu gerçekdir, cümlü metafizik anlamıyla günümüzde olmakta olan jeolojik olaylara açıklamaz ve açıklanmadığından ötürü de gerçek değildir. Bu kuramı 1862 yılında İngiliz jeoloji Charles Lyell iceri sürdürmüştür. Bu kuram, gerçek anlamıyla bir *edimsilik* öğretisidir. Bk. Edimsilik.

EDİNİLMİŞ. (Os. Müktesep, Kisbi, Meksup, Müsellem, Müstefat, Ülfî, Âdi, Tâlimî; Fr. Acquis, Al. Erworben, Ing. Acquired, It. Acquistato, Acquisito) Doğuştan olmayıp sonradan elde edilmiş... Kazanılmış sözcüğüyle anlamsız ve doğuştan olmayan bir terimdir. Metaphizik felsefede bilginin ve ahlâkin doğuştan olup olmadığı çağlar boyunca tartışılmıştır. Bu tartışmanın temeli, metafizigin düşünme yönetime davamı: Örneğin ahlâk ya doğusandler, ya edinilmişdir, birinin varlığı öbürtü-

nün yokluğunu gerektirir. Buna karşı Descartes ve Spinoza, duyuşlarla *edînîmîs* olanları da *düşünce* sayarlar. Özellikle Descartes bu konuda çokince bir anlam verir: Ona göre düşüncelerimiz bir bütönlükle birelikte *doğmamıştır* ve bizden önce de vardlar, insan doğarken kendinden önce de varolan düşünceleri birlikte getirmiştir, bu bütönlük düşünceler zihinin *yapığı* (*Fr. Factice*) düşünceler değildir; zorlulu, tümel, genel düşüncelerdir. Descartes bunlara *doğustan düşünceler* (*Os. Eskâri vebhîye, Fr. Idées innées*) der, çünkü «*bizimle beraber doğmuş görünürlər*». Bir bütönlük düşünceler de vardır ki bunları zihnimiz *bizzat yapmış* (*Fr. Descartes bunlara *yapma düşünceler* (*Os. Ef-kâri meçûle, Fr. Idées factices*) der, çünkü bunları «benim tarajumdan bulunmuş ve yapılmış gibidirlər».* Düşüncelerimizin üçüncü bir bütönlük *distan edînîmîs* tür, duyuşalar elde edilmiştir; Descartes bunlara *distan düşünceler* (*Os. Ef-kâri väsîla, Fr. Idées adventices*) der, çünkü bunları «*yabancı ve dışardan gelmiş gibidirlər*». İste bu üçüncü bütönlük düşünceler, Descartes'a göre *edînîmîs düşünceler*'dir... *Edînîmîs* teriminin rubhîlim alانında karşı anımlıları *aratsız, ilkel, ansal* terimleridir. *Edînîmîs* terimi rubhîlimde bir *ığraçının ürünü* olan anlamını dileğetir. Terimin *Yaşamibilim* anlamına özellîlikle önemlidir. *Bk. Edînîmîs Ira, Edînîmîs Algılar, Edînîmîs Anılk, Edînme, Edînîmîs Antılık.*

EDİNİLMİŞ ALGILAR. (*Os. İdrâkâti mütke-sabe, Fr. Perceptions acquises*) Duyuların araçlı olarak edindikleri algılar... *Doğal algılar* (*Os. İdrâkâti tabîye, Fr. Perceptions naturelles*) karşılığında kullanılır. Doğal algılar, doğrudan doğruya araçlı olarak duyuşaların elde etikleri algılardır. Gözümüz bir renk görür, bu doğal bir algıdır ve aracısızdır. Ama bu gözümüzün gördüğü renk, örneğin bir limon e örme, akmızımı sulandırırsa bu tatma duymuşuz aracılı olarak edindiği bir algı olur. Cünku dilişim burada doğrudan bir alıcı edinmemiştir. *Bk. Edînîmîs, Algı, Araçlı.*

EDİNİLMİŞ ANIQLIK. (*Os. İstîdâdi mütke-sabe, Fr. Aptitude acquise*) Bir cylemi yinemekle kazandıran anıqlık.. Anıqlık, doğustan olabildiği gibi, edînîmîs de olabilir. Örneğin her gün kendisine piyano dersi verilen bir çocukta müzik anıqlığı gerçekleştirilebilir. *Bk. Anıkk, Alişkanlık, Edînîmîs.*

EDİNİLMİŞ ANLAK. (*Os. Akıl müstefât, Fr. Intelligence acquise*) Eğitime geliştiğim anlak... Bir başka açıdan da anlak, bir *edînme gücü* (*Os. Kuvvâî iktisâbiye, Fr. Faculté*

d'acquisition)'dır. Duyumcular «*uyduya olmayan bir sey, anlakta da yoktur*» derler. *Bk. Anıkk, Edînîmîs, Duyumculuk.*

EDİNİLMİŞ DÜRTÜ. (*Tr. Ruhbilim*) Deneme ve öğrenme yoluyla kazanılmış dürtü... Türk Dil Kurumuna *Ing. secondary or acquired drive* deyimi karşılığında önerilmiş ve kurumca yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Bk. Edînîmîs.*

EDİNİLMİŞ IRA. (*Os. Hasâyîsi kîsbiye, Fr. Caractère acquis*) Canlı bir varlığın yaşamı süresince çevresinden edindiği ıralar... *Doğustan tra ve anadandoğna ira* terimlerine karşılık olarak kullanılır. Canlı varlığın doğarken getirdiklerine karşı bir anlam taşırl. Yaşamibilim terimidir. Bu ıraların kalıtmala cocuklara geçirip geçmeyeceğini konusunda felsefe alanında, özellikle *Darvîncilik* alanında, uzun uzun tartışılmıştır. Konunun öneği suradadır: Edînîmîs ıraların soyacekim sürecine girmesi evrimciliği, dolayısıyle ilerici düşünceyi pekiştirir. Bu nunn tanıtlanamamasya, ilkel ucu Cuvier'in yaratımcılığına varan metafizik ve gerici düşünceli pekiştir. Önce, felsefe alanında, Herbert Spencer bu konudaki evrimciliği savunmuş ve edînîmîs ıraların soyacekimle gelecek kuşaklara gecebileceğini ileri sürmüştür. Bu na karsı, yeni Darvîncilik okulumun kurucusu sayılan Alman doğabilimci Weissman kalıtım filizlenen hücre (*Fr. Cellule germinative*)'de gerçekleştiğini, yetkin bir canlıdaki edînîmîs deçâşıklıkların bu hücreyi etkilemesinin olanağsız olduğunu savundu. Çağdaş bilim bu konuda Scencer'in hak vermişir. Kalidi ki, edînîmîs ıralar soyacekim sürecine gitmeseydi, Scencer'in dediğii gibi, evrimin sözü çı dilemezdi. *Bk. Ira, Edînîmîs, Darvîncilik, Yeni Darvîncilik.*

EDİNİLMİŞ KARAKTER. *Bk. Edînîmîs Ira.*

EDİNİLMİŞ SAPAKLIKLAR. (*Os. Teşevvû-sâti kîsbiye, Fr. Anomalies acquises*) Doğustan olmayıp sonrasında edînîmîs sapaklıklar... *Doğustan sapaklıklar* karşılığında kullanılır, *sayırlı* (*Os. Marâzi, Fr. Pathologique*) terimiyile anlaşılmaktır. Örneğin bir adam kusa bacaklı olarak doğabili, bir hastalık ya da bir kazan sonunda da topal olabilir. Bu sapaklığın ilki doğal, ikincisi edînîmîstir. *Bk. Sapaklık, Edînîmîs.*

EDİNİLMİŞ TEPKİ. (*Tr. Ruhbilim*) Doğal olmayan ve canlıının öğrenmeye kazandığı herhangi bir tepki... Türk Dil Kurumuna *Ing. unlearned behavior* deyimi karşılığında önerilmiş ve kurumca yayımlanan Ruhbilim Te-

EDİNİMSİZ DAVRANIŞ

rimleri Sözliğinde Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Bk.* Edinilmiş.

EDİNİMSİZ DAVRANIŞ. (*Tr.* Ruhbilim) Gelişme ve olgunlaşma sonucu ortaya çıkan, öğrenmeye bağlı olmayan bir davranış... Türk Dil Kurumuna *Ing. unlearned behavior* deyişimi karşılığında önerilmiş ve kurumca yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözliğinde Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Bk.* Edinilmiş.

EDİNME. (*Os.* Kisb, İktisâb, Meksübât, İktîraf, Tâlakî, Vâridât, Tahsil, İsfâde, İstifâde; *Fr.* Acquisition) Kazanma... *Bk.* Edinilmiş, İşleyis.

EDİNMECİLİK. (*Tr.* Ruhbilim) Kimi canlıları, besinleri ya da başka türlü nesneleri edinmek ve bunların istifdîlığını yapmak için gösterdikleri davranışlar... Türk Dil Kurumuna *Ing. acquisitionness* deyimiyle karşılaşırda önerilmiş ve kurumca yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözliğinde Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Bk.* Edinme.

EDİNTİ. (*Tr.* Ruhbilim) İğidürlər ya da olgunlaşma sonucu olmayan ve örenenlər elde edilen bilgiler... Türk Dil Kurumuna *Os. mütkeşebât* ve *Ing. acquisition* deyimleri karşılığında önerilmiş ve kurumca yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözliğinde Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Bk.* Edinme.

EDI YİTMİ. (*Os.* Âmâyî eşkâl, Fâkdi icrâ, Fikdâni hareket, Ademî kabilîyeti tefrikî esya; *Fr.* Al. Ing. Aprâcî) Nesnelerin bîçün ve işlevlerini bilmek hastalığı... Psiko-patoloji terimidir. Türkçemizde, aynı anlamda, *işlev yitimi* ve *apräksi* terimleri de kullanılmaktadır. Yunancañın siz anlamındaki *önekiyle eylem* anlamındaki *praxis* sözcüğünden yapılmıştır. Bu psikopatları gözlerinde hiç bir bozukluk olmadığı ve nesneleri içice gördükleri halde, öneñin ekmeke bîçâğını yiyecek bir şey sannaları, özdeñin nesnel bir gerçelik olmamış sadece düşüncemizde bulunan bir tasarımdan ibaret bulunduğu ileri sûren Özdeksizcileri sevindirmiştir. Konu, bu bakımdan felsefeyi ilgilendirmektedir. Pek açıktır ki bir alıcı bozukluğundan ötürü nesnelerin birbirlerine karıştırılması, onların nesnel ve bilincen bağımsız olarak var olmadıklarını tanıtmaz. Ekmek bîçâğı birkaç hasta tarafından söyle ya da böyle algılanabilir, ama o gene de ekmek bîçâğı olmakta devam eder. *Bk.* Özdeksizcilik, Tekbencilik.

EDNÂ. *Bk.* Aşağıt.

EDUCATION. *Bk.* Eğitim.

EDUCATIONNISME. *Bk.* Eğitimcilik.

EDUCTIO. (*Lâ.* Skolastik) Çıkarma... «Özdekte güç halinde bulunanı biçimlendirerek meydana getirmeye *eductio* (*Os.* İzhar, *Fr.* Education) denir» (Leibniz, Théodicée, I, 88, 89). Örneğin heykelatın mermerde gür halinde bulunuñı biçimlendirerek ortaya bir heykel çikarrır *Bk.* Edim, Gizil.

EDUCTION *Bk.* *Eductio*.

E ESKHATE HYLE KAI E MORFE TAUTO. (*Yu.* Aristoteles) Son katta özdekle biçim ayınlı seydir... Antikçağ Yunan düşünürü Aristoteles'in biçimsel mantığıyla vardığı bu sonuc, bütün sistemine aykırı göründüğü halde, sisteminin zorunlu sonucudur. *Bk.* Aristotelik.

EF'ALI AKLİYE İNHİTATI. *Bk.* Anlık-Düsmesi.

EF'ALI MÜMKİNE. *Bk.* Olanak.

EF'ALI MÜTEADDİYE. *Bk.* Etkinlik.

EFE. (*Tr.* Toplumbilim) Yiğit nitelikli kişi... Efe deyimi Batı Anadoluya özgüdür. Ayni anlam Erzurum dolaylarında *dadaş* deyimile dilegetirilir. Bu deyimler bir çeşit *sövalye* (*Fr.* Chevalier) karşılığıdır ve İstanbul kentinde özgür mahalle *kabadayı* (*Fr.* Spadassin)'lağıyla ilgisi yoktur. Efe ve dadaşlar güçsüzlere, gerektiğiinde devlete karşı bile, körurlar ve yoksullara yardım ederler. Onların kimi zamanas *eskya* (*Fr.* Brigand) ve *haydut* (*Fr.* Bandit) durumunda görünmeleri varlıklardan alıp yokullara dağıtmaları nedeniyedir. Nitekim Ataturk'ün önderliğindeki bağımsızlık savaşında vatanañ için kahramanca çarpışmışlardır.

EFENDİ. (*Tr.* Toplumbilim) Köle sahibi... Rumca *ephenditos* (*Yu.* Authentes) sözcüğünden bozmadır. Özellikle ortacaðda *kôle* (*Fr.* Esclave) ve *toprak kolesi* (*Fr.* Serf) *sahip* (*Fr.* Maître, Seigneur)'lerini adlandırmıştır. Osmanlı İmparatorluğunda *okumuşlar* (*Os.* İlmiye simifi)'i adlandırmış, yakın zamanlarında *ağa*'yla *bey* arasında bir anlamda kullanılmıştır. İbrânicâ kükelen *rabb* sözcüğü de *efendi* (*shâhîp*) anlamındadır ve Tanrı'yı adlandırır. Tanrı, *kul* (*kôle*)'larını efendisidir. *Bk.* Köle, Toprak, Kölçesi, Tanrı.

EFFECTIF. *Bk.* Edimsel.

EFFECTIVISME: (*Fr.* Matematik-felsefe) Matematik edimsel olanla sınırlıdanın akımı... *Yarı sezgicilik* (çünkü sezgiciler edimsel olmamayı tümüyle matematik dişi sayıkları halde etkivitler, edimselleşecği zamana kadar matematikten dışında tutarlar) adıyla da anılan

bu akım yandaşlarına göre matematik ancak edimsellemiş, açıklığa kavusmuş seyleri konu edinebilir. Edimselligin ölçütü de bütün matematikçilerin onayıdır. *Bk.* Edimsclilik, Sezgicilik, Edimsel.

EFFÉRENT (NERF). *Bk.* Götüren, İleten.

EFFET. *Bk.* Etki.

EFFICACE. *Bk.* Etkili.

EFFICIENCE. *Bk.* Etkerlik.

EFFICIENT. *Bk.* Etker.

EFFICIENTE (CAUSE). *Bk.* Etker Neden.

EFFORT. *Bk.* Çaba.

EFFORT RÉPÉTÉ. *Bk.* Yinelenen Çaba.

EGENDE, *Bk.* Düşkün.

EFKĀRI ME'CLE. *Bk.* Yapma Düşünceler.

EFKĀRI MUSALLATA. *Bk.* Takınak.

EFKĀRI UMUMİYE. *Bk.* Kamoy.

EFKĀRI VĀSILA. *Bk.* Dıştan Düşünceler.

EFKĀRI VEHBİYE. *Bk.* Doğustan Düşünceler.

EFLĀTUNCULUK. *Bk.* Platonculuk.

EFLĀTUNİYYE. *Bk.* Platonculuk.

EFRĀDI MÜTEŞĀBĪHE. *Bk.* Benzer Bireyler.

EFRĪGA. *Bk.* Boş Zaman.

EFSĀNE. *Bk.* Mit, Masal.

EFSĀNEBILİM. *Bk.* Mitoloji.

EFSĀNELEME. *Bk.* Masallama.

EFSUNCULUK. *Bk.* Büyücülük.

EFZŪN. *Bk.* Aşkın.

ÉGALITARISME. *Bk.* Eşitçilik.

ÉGALITÉ *Bk.* Eşitlik.

ÉGALITÉ CIVILE ET JURIDIQUE. *Bk.* Uygar ve Hukuksal Eşitlik.

ÉGALITÉ ÉCONOMIQUE ET SOCIALE. *Bk.* Ekonomik ve Toplumsal Eşitlik.

ÉGALITÉ LOGIQUE. *Bk.* Mantıksal Eşitlik.

ÉGALITÉ MORALE. *Bk.* Töresel Eşitlik.

ÉGALITÉ NATURELLE. *Bk.* Doğal Eşitlik.

ÉGALITÉ POLITIQUE. *Bk.* Siyasal Eşitlik.

EGEMEN. (*Os.* Âlâ, *Ekber*, *Âzam*, *Hükümât*, *Hükümrân*, *Hâkim*, *Kâbir*, *Bâlib*, *Mutlak*, *Âmirâne*, *Müstakîl*, *Hükümrânî*; *Fr.* *Souverain*, *Al.* *Höchst*, *Obersi*, *Herrsch*; *Ing.* *Sovereign*, *It.* *Sovrano*) En üstün... Töreblim terimidir. Kendinden daha yükseliği olmayan anlamını di- legetirir. *Bk.* En Üstün iyilik.

EGEMENCİLİK. *Bk.* Kayracılık.

EGEMEN DÜŞÜNCE. (*Os.* *Hâkim fikir*, *Fr.* *Idée souveraine*) Egemen sınıfın düşüncesi... Marksılığın kurucusu Karl Marx, *Alman İdeolojisi* adlı yapımda söyle der: «Egemen düşünceler, her çağda, egemen sınıfın düşünceleridir. Eşdeyişle toplumun yönetici özdeksel gücü olan sınıf, aynı zamanda toplumun yönünci düşünsef gücüdür. Özdeksel üretimi araçlarını elinde tutan sınıf, zihinsel üretimi araçlarını da elinde tutar. O kadar ki zihinsel üretimi araçlarından yoksun bulanların düşünceleri onun egemenliği altındadır. Egemen düşünceler egemen özdeksel ilişkilerin düşünsel dileğetirilisinden, düşünceler olarak kavranan egemen özdeksel ilişkilerden başka bir şey değildir. Egemen düşünceler bir sınıfı egemen sınıf yapan ilişkilerin dileğetirilişi, o sınıfın egemenliğini dileğetiren düşünceleridir. Egemen sınıfı meydana getiren bireyler her seyya sahiboldukları gibi bilince de sahiptirler, bundan ötürü düşünürler. Bu bireyler bir sınıf olarak egemen oldukları gür her alanda egemen oldukları gibi düşünce üretimi ve ülemisinde de egemendirler. Özdeksel üretimi ve ülemisini nasıl düzlenliyorlarrsa düşününsel üretimi ve ülemisini de öylece düşünürler. Bundan ötürür ki onların düşünceleri toplumun egemen düşünceleridir. Örneğin krallığın, soyuların ve burjuvazının egemenlik için varlıklarını ve bundan ötürü egemenliğin paylaştığı bir çağda ve ülkede hemen *gülerlerin ayrılığı* (*Os.* *Tefrikî kuvâ*) öğretisi egemen düşünce olarak belirler, hem de böylesine belirlerverdiği halde *değişmez bir yaşa* olduğu ileri sürüller. İslibilimü, tarihin başlica gücü olarak, egemen sınıf içinde de işlemeye başlar. Egemen sınıfın bir bölümü sınıfın düşünürleri olarak ayrırlar. Bunlar, sınıfın kendisi hakkında aldatmacasını ülküfestirerek kendilerine geçin kaynağı yapan egemen sınıf ideologalarıdır. Öbür bölüm, egemen sınıfın asıl etken üveleri oldukları halde, kendileri için düşünceler uydurmaya väkit bulamayanlardır. Egemen sınıfın bu bölgemesi sittice gelişir ve iki bölüm arasında düşünmanlığa kadar varabilir. Ne var ki sınıf tehfikeye düşerse hemen birlesiverler ve ege-

EGEMEN İYİLİK

men düşüncelerin egemen sınıfın düşünceleri olmadığı sanısı da birden kabulüverir. Demek ki belli bir dönemde devrimci düşüncelerin varolabilmesi için devrimci bir sınıfın varolması şarttır» *Bk.* Egemen Sınıf, Sınıf, Tarihsel Özdeşçilik, Marksçılık, Egemenlik.

EGEMEN İYİLİK. *Bk.* En Üstün İyilik.

EGEMENLİK. (*I.* Os. Azamiyet, Hükümdarlık, Hükümiyeti mutlaka, Uluviyet, Mutlakiyet, Hükümet, Saltanat; *Fr.* Souveraineté, *Al.* Herrschaft, Oberster, Höchste Gewalt; *Ing.* Sovereignty, Ít. Sovranità... *2.* Os. Alçım, Meliküt, Saltanat, Káinát; *Fr.* Régne, *Al.* Herrschaft, Reich; *Ing.* Reign, Sway, Kingdom; *It.* Regno) Egemenin niteliği.

1. Siyasal toplumbilim ve töreblimi terimi olarak kullanılır. Siyasal toplumbilimde *toplumun, bireylerin işi* içinde *gelenekten dityurması*, anamını dileygetir. İkيل toplumun niteliği, egemenliğin bulunmamasıdır. Esenlik, bir torak parçası özel olarak sahib olmakla başlamıştır. Burjuva toplumbilimcileri bu olava *tovrafa verlemek* derler. *Bk.* Toplumbuluk, En Üstün İyilik.

2. Tanrıbilim ve düşüncilikler terimi olarak kullanılan Tanrıının egemenliği (*Os.* Saltanati ilâhiye) ya da ruhun egemenliği (*Os.* Saltanat rûhiye) gibi. Bireyciliğin egemenliği, bir düşüncenin egemenliği vb. gibi deyişler bu anlamda içerirler.

EGEMEN SINIF. (*Os.* Hâkim sınıf, *Fr.* Classe souveraine) Belli bir toplumda siyasal egemenliği elinde tutan sınıf... Tarihsel Özdeşçilik'e göre bu sınıf daîma özel mülük sahiplerinden oluşmuştur. Köleci düzende köle sahibi efen-diler, feudal düzende toprak sahibi balyeler ve anamalci düzende üretim araçları sahibi anamalclar egemen sınıf'tır. *Bk.* Sınıf, Tarihsel Özdeşçilik, Egemen Düşünce.

EGKOİMESİS. (*Yu.* Gizlilik) Uykuya yatıp düşle haber alma... Latincede *Incubatio* sözüğüyle çevrilmiştir. Osmanlıcada buna *istihâ* denir. *Bk.* Gizlilik.

EGKOSMİOİ. (*Yu.* Jamblikhos) Evrende içkin... Coktanrıcı Yeniplatonculardan Jamblikhos, Tanırları üç gruba ayırır. Bunlardan biri *Egkosmioi* Tanırlardır. *Bk.* Neoroi, Hyperkos-moi, Hypercosiai.

EGNAİYYE. *Bk.* Anamalçılık.

EGO. (*Yu.* Ruhbilim) Ben... Frödçülük, Husserli fenomenolojisi vb. bu sözcüğü terimlēştirmiştirler. Ayrıca, bu sözcükten *egoisme*, *egotism*, *egocentrisme*, *egocentrality* gibi bir-

çoğ terimler türetilmiştir. *Bk.* Ego Transcen-dental, Frödçülük, Ben, Kendiliğinde Ben, Saltık Ben, Olaysal Ben, Görgül Ben, Yüzyel Ben, Derin Ben.

EGO-ALTRUISME. *Bk.* Benci-Özgencilik.

ÉGOCENTRALISME. *Bk.* Beniçincilik.

EGO (EMPIRIQUE). *Bk.* Görgül Ben.

ÉGOISME. *Bk.* Bencilik.

ÉGOISME ETHIQUE. *Bk.* Bencilik.

ÉGOISME MÉTAPHYSIQUE. *Bk.* Metafizik Bencilik.

ÉGOISME PSYCHOLOGIQUE. *Bk.* Bencilik, Egoizm. *Bk.* Bencilik.

EGOLOGIE. (*Al.* Husserl) Benbilim... Alman düşünürü Edmund Husserl, fenomenolojiden, denemelerine *egologie*'yle başlar. Bu kavram, Husserl'in su düşüncesini dileğetirir: Kendimden başka hiç bir şeyin bilincine varamam, evreni kavrama için önce kendimi kavrumlaham... *Bk.* Olaybilim, Ego Transcendental.

EGO (PURE). *Bk.* Kendiliğinde Ben, Ego Transcendental.

ÉGOTISME. *Bk.* Benlikçilik.

EGO TRANSCENDANTAL. (*Al.* Husserl) Aşkin ben... Fenomenolojik yöntemiyle evre ni kavrakmak için *Ben*'den yola çıkan Alman düşünürü Edmund Husserl, nesnel gerçekliği yadsamakla, zorunu olarak içinde çıkmaz bir soruna karşılaşmıştır: Gerçek öznelsel, Ben'ler arasında ortaklık nereden gelir?.. Bu sorunu çözme için Ben'ler isti bir ben bulunduguunu ileri sürdürdü, ona göre bu ortaklığa *ego transcendental* sağıyordu. *Bk.* Egologie, Olaybilim.

EGZOGAMYA. *Bk.* Dişardan Evlilik.

ECZİSTANSİYALİZM. *Bk.* Varoluşuluk.

EÖLİM. (*Os.* Meyil, Temâyül; *Fr.* Inclination, *Al.* Neigung, *Ing.* Inclination, *Ít.* Inclinazione) Duygusal yönelme... Yakın zamanları kadar felsefe ve ruhbilim dilinde bu anlamda *eñinim* devimi kullanılmıştır. (*Bk.* Felsefe ve Gramer Terimleri, Türk Dil Kurumu yayını, İstanbul 1942, s. 223), bu devim son yıllarda Türk Dil Kurumu sözlüklerinden çıkarılarak yerine *eñlim* devimi konulduyu da aynı kurumun 1971 yılında yayımladığı *Fransızca-Türkçe sözlük*'ünde *Fr.* *Penchant* (*Os.* Meyalan) karşı-

lığı olarak gösterildi (Bk. İbd, 448). Gerçekte *eğimin* deyiminin *nefis istekleri*'ni dileğetiren özel bir anlamı vardır, Osmanlı felsefesinde bu anlamı *elvâ-i seyyiz* deyimiyle dileğetirilmektedir, deyimin bu özel anlamından ötürü dilden atılmaması gereklidir. *Eğitim* deyimi fizik dilinde *Fr. inclinaison* karşısındadır ve cisimlerin eğilmesini dileğetirir. Bununla beraber *eğitim* deyimi konuşma dilimizde de *duygusal yönelme* anlamında用これており、kullanılmaktadır. Bk. Eğimin, Eğiminin, Yönlendirme.

EĞİNİM. (Os. Elhvâ, Elhvâ seyyîye, Heyvâ ve heves, Havâ, Meyîl, Meyelân, İnhimâk, Temâyül, Emel; Fr. Penchant, Al. Neigung, Ing. Bent, Inclination; It. Propensione) Nefis istekleri... İnsanın bedensel ve tinsel tüm isteklerini dileğetirir. *Eğinin* deyimi son yıllarda Türk Dil Kurumunun sözlüklerinden çıkarılmışsa da aynı sözlüklerde *eğsinim* devimi sürükleyici *eğinin* deyişisiyle tamamlanmıştır. (Bk. Türkçe Sözlük, T.D.K. yayını, altıncı baskı, Ankara 1974, s. 258). Bu deyim eskiden *duygusal yönelme* (Tr. Eğilim, Os. Temâyül, Fr. Inclination) anlamında kullanılmıştır. Oysa özel bir anlamı var. Bk. Eğilim, Eğiminin,

EĞİNİMLERİN DENGESİ. (Os. Muvazeneti emâyi, Fr. Équilibre des inclinations) Eğinimlerden hiç birinin ötekilerden üstün olmaması... Ruhbilim terimidir. Bk. Eğinin.

EĞİTBİLİM. (Os. İlimi terbiye etşâfı, İlimi terbiye, Terbiye etşâfı; Fr. Pédagogie, Al. Paedagogie, Ing. Pedagogy, It. Pedagogia) Eğitimi ve öğretimin kurallarını saptayan bilim... Antik çağ Yunan düşünürü Platon bu terimi *törebiylim eğitimi* anlamında kullanmıştır (Palton, République, VI, 491 E). Günümüzde Törebiylim ile birlikte ruhbilim, toplumbilim, fizyoloji alanlarını da kapsamakta ve çeşitli aşıldardan eğitim kurallarını saptamaktadır. Çocukluğun özgüllüklerini göz önünde tutarak eğitimcilerin izleyeceleri kural ve ikleleri geliştirir. Bk. Çocukluğ, Çocukbilim, Çocuk Ruhbilimi, Pédochnie.

EĞİTİLEBİLİR. Bk. Eğitim.

EĞİTİM. (Os. Terbiye, Te'dip, Tehzip, Ta'lîm, Edçp, İstîmâs; Fr. Education, Al. Erziehung, Ing. Education, Culture; It. Educazione) Herhangi bir varlıklı bir amaca göre geliştiştir yeterli... Yaşamabilim ve ruhbilim terimidir. Düşünsel, töresel ve bedensel olabilir. Bir *alıştırma* ve *yeterleştirme* işidir, bir *yeterleştirici*'yi gerektirir. Deneysel cücitikbilim'in gelişmesiyle insansal eğitimin doğumdan önce başlayacağı unulmaktadır. *Eğitim*, birey, kendisine yarar-

lı kılmak amacını güttüğü gibi herhangi bir erçoğ yararı kılmak amacıyla da güdebilir. Bu bakımından *propaganda* ve *beyin yıkama* terimleriyle de ilgilidir. Türk Dil Kurumunun Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde *Os. maârif* karşısında «toplumun genç üyelerinin var olmak ekinde yetişkin üyelerce bilinçli, amaçlı ve düzenli biçimde hazırlanması süreci» olarak tanımlanmıştır. Kurumun Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde de, anlık gelişimi bakımından geri olan çocukların arasında sınırlı da olsa bir okul öğrenmeni gücü gösterenlere *Ing. educable* deyimi karşılığında *eğitilebilir*, anlat bölümleri 50-55 ile 70-75 arasında bulunan ve ancak özel yöntemlerle eğitimi görebilecek çocukların *Ing. educable mental handicapped* deyimi karşılığında *eğitilir geri anlaklı*, eğitim uygulamaları ve bunlarda ilgili sorunların çözümünde yararlanılan ruhbilim bulgu ve ilkeleri konusunda kuramsal ve uygulamalı araştırmalar yapan ruhbilim dalına *Ing. educational psychology* deyimi karşılığında *eğitim ruhbilimi*, öğrencilerin öğrenme güçleri ve ilgileri açısından en előnlu eğitimi programını seçme işi de *Ing. educational guidance* deyimi karşılığında *eğitsel sajâltım*, öğrenmeye ilgili yetenekleri ve zorluklarının tür ve nedenlerin belirlenmesine *Ing. educational diagnosis* devimi karşılığında *eğitsel tanılama* denilmesi önerilmiştir. Bk. Eğitibilim, Eğitimbili, Eğitimcilik, Edinilmesi.

EĞİTİMBİLİM. (Os. İlimi terbiye, Fr. Science de l'éducation) Eğitim yöntem ve sorunlarını inceleyen bilim... *Eğitibilim*'le anlaşılmıştır. Bk. Eğitibilim, Eğitimbili, Pédochnie.

EĞİTIMCİLİK. (Os. Terbiyecilik, Fr. Educationnisme) Eğitimin çok etkili olduğunu ve sınırsız bir güç taşıdığını ileri sürengöreti... Helvetius ve Condorcet gibi düşünürlerin tek-yanlı metafizik görüşleri bu adla anılmıştır. Klasik anlam, eğitime, kalitmdan gelen yeteneklerin bile değiştirebileceği düşüncesiini kapsar. Günümüzde *Eğitibilimcilik*'le eşanlamada kullanılmaktadır. Bk. Eğitim, Eğitibilim.

EĞİTİM RUHBİLİMİ. Bk. Eğitim.

EĞİTİM TOPLUMBİLİMİ. (Os. Terbiye içtimaiyatı, Fr. Sociologie de l'éducation) Kültürün kuşaklarından kuşaklara geçmesi olgusunu çeşitli toplumlarda inceleyen toplumbilim dalt... Temelci Durkheim tarafından atılmış ve Fleming, Jaccard gibi toplumbilimcilerce geliştirilmiştir. Bk. Eğitim.

EĞİTİM TEKNİĞİ

EĞİTİM TEKNİĞİ. *Bk.* Pédotechnie.

EĞİTSEL KILAVUZLUK. *Bk.* Eğitim.

EĞİTSEL KÖRLÜK. *Bk.* Eğitim.

EĞİTSEL SAĞALTIM. *Bk.* Eğitim.

EĞİTSEL TANILAMA. *Bk.* Eğitim.

EĞLENCE. (*Tr.* Toplumbilim) Hoş vakit geçirten sey... Bu tanım, *eßlence* (*Fr.* Amusement, Distraction, Divertissement)'de bir *vakti geçirmek* (*Fr.* Passe-temps) niteliği içerir. BUNDAN OTURU *eßlence* kavramı *bos zaman* kavramıyla da ilgilidir. Fransız toplumbilimci Durkheim, *Les Formes Élémentaire de la vie Religieuse* (Dinsel Yaşamın İlkel Biçimleri, 1912) adlı yapısında oyun ve eğlencenin dinsel yaşamdan türediğini ileri sürer, söyle der: «Oyun ve eğlencenin dinden çokmaz doğaldır, din dünyasını doğuran toplumsal hayecan kimi zaman o kadar güçlü olur ki taşın bu güç ancak sanat alanında boşalar». Durkheim'in bu anlayışında *sanat*'la *eßlence*'yi anlamda kıldıktır görülmektedir. Nittekim estetik hedonizmin kurucularından İspanyol düşünürü George Santayana da bu düşüncedendir. *The Sense of Beauty* adlı yapısında söyle der: «Büyük bilgi istejimizi karıslar ve bilimde bizi sadecə gerçek arazı, sanata eğlence istejimizi karışlar ve gerçek ancak bu amaca hizmet ettiği ölçüde sanata girebilir» (*Ibid.*, s. 22). Toplumbilim açısından eğlence, *dindirme* için gereklidir. *Bk.* Bos Zaman, Sanat, Eğlence Sanatı.

EĞLENCE SANATI. (*Tr.* Estetik) Eğlendirme amacıyla giden sanat... Fransızca *art d'agrément* deyimi Türkçeye *eğlence sanatı* olarak çevrilmiştir. Fransızca deyim *keyif verici sanat* anlamını taşı. *Bk.* Sanat, Eğlence.

EĞLESME. (*Os.* Kıyâm, Me'va, Mesken; *Fr.* Séjour) Devimin başlangıcı ami... Fransız düşünürü Octave Hamelin, *Essai sur les Elements de la Représentation* (1907) adlı yapısında *séjour* sözcüğünü bu anlamda terimlemiştir. *Bk.* Devim.

EĞRETİLEME. *Bk.* İğretileme.

EÇRİ. (*Os.* Muguayırı adil, Muhalifi sevâb, Nâhak, Hakkaniyetisz, Zâlim; *Fr.* Injuste) Haksız... Tüzel anlamdağı *doğru'nun* karşıtıdır, *doğru olmayan* anlamını içerir. *Bk.* Doğru.

EĞSİNİM. (*Tr.* Ruhbilim) Sürükleyici eğnim... *Eğsinim* (*Os.* İnhimâk) deyimi konuşma dilimizde bir seyin üstüne aşırı düşme anlamında *dışkınlık* deyişiyle dilegetirilir. Bu dışkınlığının daha aşırısı *tutku'dur*. *Bk.* Eğnim, Tutku, İştah.

EHADİYYET. *Bk.* Birlik, Birim.

EHÂLÎ. *Bk.* Halk.

EHASS. *Bk.* Özel, Aşağı, Altasırı.

EHAT. *Bk.* Birim.

EHİR. *Bk.* Ereksel, Yeni.

EHLÎ. *Bk.* Evcil.

EHLÎ BİD'AT. (*Os.* Müslümanlık) Ehli sunnet karşılığı, Peygamberin saptadığı kurallara yenilik getirmeyen akımlar... *Ehli bid'at* (*Fr.* Hétérodoxie), Peygamberin saptadığı kurallara hiç bir yenilik getirilemeyeceğini ileri süren ehli sunnet karşılığında kullanılır. *Bk.* Bid'at, Ehli Sünnet.

EHLÎ HADÎS. (*Os.* Müslümanlık) Peygamberin sözlerini kabul edenler.. İslâm felsefesi içinde *ehli hadîs*, teşbihe ve te'vile eğilimli olmak üzere ikiye ayrılır. *Bk.* Hadis.

EHLÎ HAK. *Bk.* İnâkçı.

EHLÎ İFFET. *Bk.* Namuslu.

EHLÎ İRFÂN. *Bk.* Bilge, Bilgin, Bilgiç.

EHLÎLEŞTİRME. *Bk.* Evcilleştirme.

EHLÎ SÜNNET. (*Os.* Müslümanlık) Ehli bid'at karşılığı, Tanrı ve Peygamberin sözlerine uyup bu sözlerde hiç bir yorumu kabul etmemeler... *Ehli sunnet* (*Fr.* Orthodoxy), Tanrı kitabı sayılan Kur'an'da ve Peygamberin sözleri olan Hadis'te hiç bir yorum yapılamayaçağımı ve bunlara harfiyyen uygulaması gerektiğini ileri sürenlere denir. *Bk.* Ehli Bid'at,

EHLİYYET, *Bk.* Yetenek, Anıklık.

EHLÜLLAH. *Bk.* Ermış.

EHLÜ'LADL. *Bk.* Mutezile.

EHLÜLBİYET. (*Os.* Müslümanlık) Peygamberin ev halkı... Siller bu terimi (*Ar.* Ahl al-bayt), sadece Ali'yle Fatma'ya ve onların soyuna hasederler, Sünnerse bütün Haşimî ailesine yatarlar.

EHLÜLBİDÂ. *Bk.* Ehli Bid'at.

EHLÜ'L'EHVÂ. (*Os.* Müslümanlık) Sünnî kelämcîlara göre hevâ ve heveslerine uyarık ehli sunnet yoldan ayrılanlar... *Bk.* Ehli Sunnet, Eğsinim.

EHLÜLKIBLE. (*Os.* Müslümanlık) Müstümman... *Bk.* Müslümanlık.

EHLÜLKİTAB. (Os. Müslümanlık) **Putatapar-**lardan ayrılmak için, kendilerine Tevrât, Zebûr ve İncil kitapları göndürilmiş olan Yahudilerle Hristiyancılar Müslümanlarca verilen ad... *Bk. Müslümanlık.*

EHLÜNNAZAR. (Os. İslâm felsefesi) Düsü-
nürler.. Filozoflar Araçça *ahl al-nazar* deni-
lir ki Os. *nazariyatı* anlamında *kuramı* de-
mektiir. *Bk. İslâm Felsefesi.*

EHLÜSUNNE. *Bk. Ehli Sünnet.*

EHLÜTEVHÎD. *Bk. Mütçizile.*

EHNÜH. *Bk. Hermesçilik.*

EHVÂL. *Bk. Korku, Phobos.*

EIDETIK. (Al. Husserl) Özle ilgili olan... Al-
man olaybilimci Edmund Husserl, öz anla-
mındaki *Yu. eidos* deyimininden türettiği *eidetik*
deyiminin hem özle ilgili olan anlamında, hem
de özle ilgili olanın bilimi anlamında kullan-
maktadır. *Bk. Olaybilim, Silimsiz.*

ÉIDÉTISME. *Bk. Silimsizlik.*

ÉIDÉTIQUE. *Bk. Silimsiz.*

EIDOLA. (*Yu. Platon, Epikuros*) Kopya, yan-
sı... *Yu. eidolon* sözcüğü *ime* anlamını dile-
getirir. Hint-Avrupa diliñin *görne*'yi belirten
weid kökünden oluşmuştur. Antikçağ Yunan-
düşünürü Platon, evrensel usus meydana geti-
rildiklerini ileri sürdüři nesnelere ilkönekle-
rin *kopyaları* anlamında *eidola* der. Epikuros
da aynı terimi yanı anlamında kullanmıştır,
ona göre algılar *eidola*'lardır ve nesnelere
upuygun değildirler. *eidola* sözcüğü Yunanca-
da *görüntü* (*Os. Hayâlet, Fr. Fantome*) anla-
mını da dileğetirir, *put* anlamındaki *idole* on-
dan türemiştir. *Bk. Eidos.*

EIDOS. (*Yu. Aristoteles*) Biçim... Yunancada
görünüş anlamına gelen *eidos* sözcüğünü Aris-
toteles *bîcim* anlamında terimlemiştir. *Bk.*
Eidola, Aristoculuk.

EIKONES. (*Yu. Platon*) Resim... Antikçağ
Yunan düşünürü Platon, ilköneklerin kopya-
ları savdışi nesneler için *eikones* deyiminin de
kullanmıştır. Ortodoks kiliselerindeki dinsel
resimleri adlandıran *icone* (ikon) deyimi bu
köktarı türemiştir. *Bk. Eidola, İlköneck, Pla-
tonculuk.*

EIN FESTE BURG IST UNSER GOTT. (Al.
Luther) Tanrı bizim sağlam kalemızdır... Pro-
testanlıñ kurucusu Luther'in sözlerini yazıp
müziziñ bestlediği bu İlahiye Alman ozanı
Heine, *Zur Geschichte der Religion und Phi-*

losophie in Deutschland (Almanya'da Dinin ve Felsefenin Tarihi Üstüne) adlı yapıtında
reformasyonun *Marseillaise*'i olarak niteler. *Bk.*
Protestanlık.

EINFÜHLUNG (Al. Lipps) Öznci nesnenin
yerine koyarak nesneyi özümseme... Alman
estetikçi Theodor Lipps tarafından bu an-
lamda kullanılmıştır. Özümseme deyimyle ak-
tarılabilir, kendini başkasında *duyma* anlamın-
dadır. *Bk. Özümseme, Einfühlungstheorie.*

EINFÜHLUNGSTHEORIE. (Al. Lipps) Özüm-
seme kuramı... Alman estetikçi Theodor
Lipps'in bu kuramına göre örnegün bir sanat
yatıtının bize duyurdugu duygular gerçekte o
nesnelin varlığından niteliklerinden yansımış değil,
diğer, o sanat yatıtının aktardığından kendimizin
duygularıdır; daha açılı bir deyisle bir, bir
sanat yatıtını değil, o sanat yatıtının içine
koyduğumuz ve onuna bütünlüğümüz kendi-
mizi duyarız. *Bk. Einfühlung, Özümseme.*

EINHEIT. (Al. Kant, Marx) Birlik, bütünlük..
Alman düşünürü Kant'ın ulamlarından biri
de *einheit* (Os. Vahdet)'tir. Alman düşünürü
Marx da bu terimi, paranan devrinin anlatırken,
satmanın ve satın alınmanın *bütünlüğü*'nü
dileğetirmek için kullanmıştır. Bir malın kul-
lanma ve değişimde değerlerinin, elden ele
dolaşırken, birbirlerine dönüsme öyle bir
büttünlük zösteri ki bu bütünlük paranan devir
huzunda yansır (Marx, *Das Kapital*, I, 2, B).
Bk. Allheit, Vielichkeit, Ulam.

EINKLAMMERUNG. (Al. Husserl) Ayraca
alma... Alman olaybilimci Husserl olayibilim
yöntemle herhangi bir nesneyi incelemek için
o nesneye ait bütün bilgileri, görgülerini, uzay
ve zamanı, hatta bir anlamda o nesnenin biz-
zar kendişini de paranteze alır. Ona görüp bu
bir *eideitik reduktion* (öze indirgeme)'dır, in-
celenecek nesne tüm *dünyalardan arınmış*
olmalıdır. Nesnenin som özüne dünyalı ol-
arak eklemiš ve varsa ortadan kaldırılmalı,
esdeviše onların bilgisinden vazgeçilmelidir.
Husserl bu işlemi dileğetirmek için *Einklammer-*
men deyimininden başka *Aufgeben, Aus-
schalten, Inhibitieren* gibi çeşitli terimler kul-
lanmıştır. *Bk. Olaybilim.*

EINKOMMEN. (Al. Marx) Gelir... Alman dü-
sünürü Marx, *Kapital* adlı önemli yapıtında
«Artık degerin bir bölümü, anamalcı tarafından
gelir olarak kullanılır ve tüketilir, öteki
bölüm de *anamal* olarak kullanılır ve birik-
tilirler» derken *Einkommen* terimini, burjuva
iktisatçılarından farklı bir anlamda kullanmış-
tur. Marx'ın bu terimi *calışmaya elde edilen*
kaçan anlamında kullandığı ve Ingilizcedeki

revenue terimine deçil *income* terimine karşılık tuttuğu ve burjuva iktisatçılarının verdiği kaynağı ne olursa olsun ele geçirilen gelir anlamından ayrıldı anlaşılmaktadır. Bk. Analomal, Artık-Değer.

EINSAMKEIT. (Al. Scheler) Yalnızlık... Alman düşünürü Marx Scheler, kişilikçilik kuramında kişiliği içli ve toplumsal olarak ikiye ayırmış. Ona göre kişiliğin, en kalabalık yerlerde bile, kendi yalnızlığını yaşayan *İçli* (Al. Intim) bir yönü vardır ve bu yön onu en yoğun topluluklarda başlarında daha yalnız kılar. Scheler, bu anlamındaki *Einsamkeit'i* yalnız olmak anlamındaki Al. *Alleinsain* teriminden ayırmıştır. Başka türlü bir söyleşide bù, bir başınlığın gerektirdiği yalnızlık değil, kişiliğin gerektirdiği yalnızlıktır. Bk. Kişiilikçilik.

EINSICHTEN. (Al. Hartmann) Kavrayış... Alman düşünürü Nicolai Hartmann, felsefe tarihçiliğinde yeni bir görüşleri súrer. Ona göre felsefe tarihi bir *problemler* tarihi olmalıdır ve düşünürlerin ne kavramış oldukları ortaya koymalıdır. Örneğin bir fizik tarihi yazılırken, eski fizikçilerin ne duymuş ve ne düşündümüş oldukları değil, ne bilmis oldukları ortaya konur. Felsefe tarihi de bu yöntemi izlemelidir. Çünkü bilgi bakımından kalıcı olanlar sadece bù kavrayışlardır. Felsefe tarihçiliğinde önemli olan, bir yığın çelişkili görüşü sıralamak değil, bir avuç *Einsichten'i* meydana çıkarmaktadır.

EINSTEIN ETKİSİ. (Tr. Fizik) Einstein'in bulduğu etki... Ünlü fizikçi Einstein, güneş göttürün bir saatin dünyada olduğundan biraz daha yavaş işlemesi gerektiğini ileri sürmüştü. Bunun gibi, Einstein'e göre, bir güneş atomunun ışığı da bir dünya atomunun aynı yapıdaki ışığından daha düşük frekanslı olmalıdır. Oysa dalga uzunlıklarını arasındaki bu fark ölçülemeyecek kadar küçük olduğundan Einstein'in savi tarihanamayırdı. Sonunda *sírius'un* eşi adı verilen olaganüstü çekim gücü bir bezaz cüce yıldızda bu fark ölçülebilmiş ve sonuc Einstein'in önceden kestirdiği hesabi kesinlikle doğrulmuştur. Bu yıldızın spektrumunun dalga uzunluğundaki değişikliği Einstein etkisi adı verilmiştir. Bk. Genel Bağıntılık Kuramı.

EINSTEIN KURAMLARI. (Os. Aynastan nazariyeleri, Fr. Théories d'Einstein) Fizikçi Albert Einstein'in cytisimsel özdekcisi felsefeyi doğrulayan özel bağıntılık, genel bağıntılık ve birleştirilmiş alan kuramları... Çağımızın büyük fizikçisi Albert Einstein (1879-1955) özde, zaman, uzay, devim, ıskı, yerçekimi, töz vb. gibi alanlarda ilerisitrdüğü çeşitli ku-

ramlarla, tarihsel ve cytisimsel özdekcisi felsefenin doğanın dialektik işleyişinden çekardığı temel mantıksal varsayımları fizik alanında matematiç bir kesinlikle doğrulamıştır. Özellikle özdeksiz bir tözün evrende asla varolmacığını tamtlamış olması, tüm metafiziği ve düşünçeciliği kökünden yıkmıştır. Buna rağmen Einstein'in ara sıra düşürcüçlige yatkın sözler ilerisürmesi, felsefeye ve bilgi kuramına yeterince eğilme fırsatını bulamamış olmasından. Kaldı ki bu sözler bizzat kendini kuramlarıyla açıka celîşir. Einstein, büyük bir fizik ökesi olarak, evrenin nesneliliyi ve özdeşliği, bilinçliliği, tüm evrensel süreçlerin bağımlılığı ve karşılıklı etkileşimi görüşünü yaşamının sonuna kadar savunmuş ve kuramları tanıtmıştır. Bk. Özel Bağıntılık Kuramı, Genel Bağıntılık Kuramı, Birleştirilmiş Alan Kuramı.

EINSTELLUNG. (Al. Husserl) Duruş... Alman düşünürü Husserl'e göre nesne karşısindan fenomenolojinin aldığı *durus* (Os. Tavr, Fr. Attitude), öteki bilimlerin doğal duruşlarından farklıdır. Doğal durusta, nesnے yönelik önze; fenomenoloji durusta kendi kendisine vünelmekteki. Bu vüzeldeki ki fenomenoloji bir deneyin herkes basaraması, bunu gerekçlestirmek için özel bir hazırlık ve alışkanlık gereklidir. Doğal durus, kendisine verilenle ve türlerle: fenomenolojik durusta bütün verilenleri şartlanır ve onlardan vazgeçer. Bk. Olaybilim.

EIZZE. Bk. Ermis.

EJECT. (Ing. Clifford) Dışımızda ve özdeksel olan *object* karşılığı olarak, zihnin dışsal tarasımı... *Eject* (Os. Tasavvuru harici, Fr. *Ejet*) terimi, İngiliz rubhîlimcisi W.K. Clifford'un Lâfîne'da *disa atılmış* anlamındaki *ejectus* sözünden yaptığı ve önerdiği bir terimdir. Clifford'a göre *ben'e benzettileler* ve onun dışında tasarılanan *eject*, özdeks olmamasıyla *object'de* farklı ve ona karşı bir kavramdır. *Ben'in ben* arasında tanınması için böyle bir kavram gereklidir. Bk. *Ejective*.

EJECTIVE. (Ing. Baldwin) Benliğin başkalarında kavranması... İngiliz rubhîlimcisi Clifford'un *eject* teriminin benimseven ve geliştirici Amerikan düşünürü James Mark Baldwin 1897'de yazdığı *Cocukta ve Irkta Ansal Gelişme* adlı yazımında, ansal gelişmenin üç evrede gereklestigi ileri sürülmüştür: *Projectif*, *subjectif*, *ejectif*... Çocuk; *projectif* evrede kendini nesnelerden ayıramaz, *subjectif* evrede kendini nesnelerden ayırir ve içine kapanır, *ejectif* evredeysse başka insanların da kendisi gibi birer *ben* olduklarını kavrar. *Ejective* evre, ben-

lijen artık her yerde görülmeli ve her yerde tanınmasıdır. *Bk. Eject.*

EJET. *Bk. Eject, Ejective.*

EK (*Os. Zeyl, ilâye, Munzam, Mütemmim; Fr. Supplément, Supplémentaire*) Bir şeyin eksikliğini tamamlamak için ona katılan parça.. Bilimsel yapıtlarda ve sözlüklerde, hazırlık sırasında unutulan ya da veniden elde edilen konularla yapışa eklenen bir *Ek*'le tamamlanır.

EKALLİYET. *Bk. Azılık.*

EKANİM. *Bk. Hipostas.*

EKANLAM. (*Os. Tezâyüf, Delâleti maal wasif; Fr. Ing. Connotation*) İmlemiyle birlikte sıfatını da dileğetiren.. Ingiliz düşünür John Stuart Mill, bir kavramın içermekle meydana getiren kimi yüklemeleri de gösteren terimleri biçimsel mantıkta nitelleyebilmek için, Latince ortaklı dileğetiren co evlike nişan koymayı dileğetiren *notatio* fiiliinden yaptığı *connotation* sözcüğünü önermiştir. Örneğin «görüşlü» sözcüğü, kendi imlemi dileğetirdiği gibi «insan» yüklemesini da dileğetir. Mill, bu gibi iki anlamlı terimlere *ekanlamı* der. Türkçede avuç anlamında *ikiz imlem* terimi de kullanılmaktadır. *Bk. Ekanlamı.*

EKANLAMLI. (*Os. Mütezâyif, Fr. Ing. Connotatif*) İmlemiyle birlikte sıfatını da dileğitiren.. *Bk. Ekanlam, Ikiz İmlem.*

EKBER. *Bk. Egemén, Büyük, Yüce.*

EK-DEĞER. (*Tr. Ekonomi*) Artık-değer... Kımı çevirilerde *Fr. plus-value* deyimi karşılığında ve *artık-değer* anlamında kullanılmaktadır. *Bk. Artık-değer.*

EKDERİYEYE. (*Ar. Müslümanlık*) Kur'an'daki hcsay yanlığı... Kur'an'ın mirâs hukukunu düzenleyen bölümünde (*Kur'an*, IV, 12-15-175), İslâm hukukcuları şartsız gelsik bir hesap vardır. Bu soruna İslâm hukukunda *ekderiye* denir. Arapça akder sözcüğü *butanık ve karantılı anıtlarını* dileğetirir.

EKİD. *Bk. Açık, Kesin.*

EKİN. (*Os. Hars, Fr. Culture*) Tarihîsel ve toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün özdexsel ve tinsel değerlerle bunları yaratmada, kullanmadı, sonraki kuşaklara iletmeye kullanılan ve insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların tümü.. Türk Dil Kurumunca kültür deviminin karşılığı olarak önerilmiş ve kurumca yayımlanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde Dr. Özer Ozankaya tarafından tanım-

lanmıştır. Dr. Özer Ozankaya tarafından hazırlanan adı geçen çok değerli sözlükte bu terminle birçok toplumbilim terimleri de önerilmiş ve tanımlanmıştır: Toplumsal ayrırm gözenet ya da coğrafyasal yahtlanılmışlık sonucu oluşan kendisini çevreleyen ekinden köktü ayrılmış gösteren yerel ekin. *Fr. îlot de culture ve Ing. culture enclave* deyimi karşılığında *ekin adacıği*, bir toplumun ekinsel özelliklerini oluştururan öregn bir yemek kabının biçimini gibi ikincil önemdeki öğelerle. *Fr. détails de culture ve Ing. culture details* deyimleri karşılığında *ekin ayrıntıları*, belli bir ekin türünün basılılığı altında baskılarından ayırdıilen bölgeye. *Fr. aire culturelle ve Ing. culture area* deyimleri karşılığında *ekin bölgesi*, genellikle temel bir özellik yoresinde birbirile örmüş ekinsel özellikler demetine ve temel bir ekinsel özellikte bağlılıktır etkinlikler dizisine. *Fr. complexe de culture ve Ing. culture complex* deyimleri karşılığında *ekin karmaşıklığı*, ekinleri birbirinden ayıran toplumlara ya da toplumsal kümeler arasında ortaya çıkan ve genellikle çatışmalar ve anlaşmazlıklar doğuran ilişkilerin tünümüne. *Fr. contact de culture ve Ing. culture contact* deyimleri karşılığında *ekin karmaşıklığı*, değişik ekinlerin karıştırıtmalı olarak incelenmesine. *Fr. étude a travers les cultures ve Ing. cross-cultural studies* deyimleri karşılığında *ekinlerarası karıştırılma*, bir ekinin çözümlenebilceği en vali birimlerden her birine ve bir ekinin kapsadığı yalnız ve da bilesik öselerin her birine. *Fr. trait de culture ve Ing. culture trait* deyimleri karşılığında *ekin ölesi*, belli bir topluma ya da toplumsal kümeye belli bir zamanda geçerli olan özdexsel ve tinsel ekin öselerinin özeliliklerinin tünümü. *Fr. type de culture ve Ing. culture type* deyimleri karşılığında *ekin türü*, ekin öselerinin ekin karmaşıklarının içinde oluşturdukları toplum ve da toplumsal kümelerden başka toplumlara yayılmasına. *Fr. diffusion de culture ve Ing. culture diffusion* deyimleri karşılığında *ekin yayılması* denir. *Bk. Kültür.*

EKİN ADACIĞI. *Bk. Ekin.*

EKİN AYRINTILARI. *Bk. Ekin.*

EKİN BÖLGESİ. *Bk. Ekin.*

EKİN KARMAŞIĞI. *Bk. Ekin.*

EKİN KARŞILAŞMASI. *Bk. Ekin.*

EKİNLERARASI KARŞILAŞTIRMA. *Bk. Ekin.*

EKİN ÖESİ. *Bk. Ekin.*

EKİNSEL

EKİNSEL. (Os. Harsı, Fr. Culturel) Ekindeğin... Türk Dil Kurumunca bu deyimle birçok toplumbilim terimleri önerilmiştir ve çok değerli bir sözlük olan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde Dr. Özer Ozankaya tarafından taramılmıştır. Bu önerilerde göre değişik ekinlerin, değişik ekinlerden birey ya da kümelerin türdes bir ekin bütünü oluşturacak biçimde kaynaşmalarına Fr. assimilation culturelle ve Ing. cultural assimilation deyimleri karşısında ekinsel benzeşme, tarihsel ve ekinsel gelişime sürecinin yinelemesinin kaçınılmaz olduğunu ileriştirken ve dolayısıyla ilerlemeyi yadsıyan gerici kurama Fr. théorie des cycles cultures ve Ing. theory of cultural cycles deyimleri karşılığında ekinsel döngüler kuramı, kimi ekin öğelerinin ve özellikle tinsel nitelikle olanlarının değişmeye karşı direnmeleri sonucu uyamadıkları bir toplumsal ortam içinde bir süre varlıklarını sürdürmeleri durumuna Fr. inérité culturelle ve Ing. cultural inertia deyimleri karşılığında ekinsel durgunluk, değişik biçimler almakla birlikte bütün ekinlerde ortaklaşa bulunan örneğin aile ve ataya sağı gibi ekinsel özelliklere Fr. universaux cultures ve Ing. cultural universals deyimleri karşısında ekinsel evrensellere, tinsel ekin öğelerinin özdeksel ekin öğelerindeki değişiklikleri gecikmeye izledikleri ve çağının doldurmuş tinsel ekin öğelerinin yeni özdeksel koşullara karşın bir süre daha etkinliklerini sürdürdükleri görüşüne Fr. retard culturel ve Ing. cultural lag devimleri karşılığında ekinsel gecikme, ekin öğelerinde insanın doğal ve toplumsal çevresini durmadan daha geniş ölçülerde denetimi alınamasına olanak veren değişimlere Fr. développement culturel ve Ing. cultural development deyimleri karşılığında ekinsel gelişime, toplumların özdeksel ve tinsel ekinlerini karşılaştırmalarak birbirlerileyi ilişkilendirme içinde inceleyerek ekinin genel oluşum ve gelişim yasalarını arastıran bilim dalına Fr. anthropologie culturelle ve Ing. cultural anthropology deyimleri karşılığında ekinsel insanbilim, iki ya da daha çok ekinin birleşerek yeni bir ekinsel bilesim oluşturularak stürecine Fr. fusion culturelle ve Ing. fusion of culture devimleri karşılığında ekinsel kavram, değişik uygulıkları olan toplumlarda avnı olear ve şereksinmeler sonucu avnı ekin öğelerinin bağımsız olarak olusup gelişmesine Fr. parallésime culturel ve Ing. cultural parallelism devimleri karşılığında ekinsel kosutluk, tarihi ün yapmış kişilerin yaşamalarının betimlenmesi olmaktan çıkarıp toplumsal gelişmenin yasalarını incelemeye yaramak isteyen yaklaşımı Fr. approche culturel-historique ve Ing. cultural-historical approach.

deyimleri karşısında ekinsel-tarîhîsel yaklaşım, bir toplumun ekinine başka toplumların ekininden kimi özdeksel ve tinsel öğelerin geçmesi ve o ekinin görelî bütünlüğünün bozularak tutarsızlaşması olayı ya da sürecinde Fr. ve Ing. acculturation deyimi karşılığında ekinsel yozlaşma denir. Bk. Ekin.

EKİNSEL BENZEŞME. Bk. Ekinsel.

EKİNSEL DÖNGÜLER KURAMI. Bk. Ekinsel.

EKİNSEL DURGUNLUK. Bk. Ekinsel.

EKİNSEL EVRENSELLER. Bk. Ekinsel.

EKİNSEL GECİKME. Bk. Ekinsel.

EKİNSEL GELİŞME. Bk. Ekinsel.

EKİNSEL İNSANBİLİM. Bk. Ekinsel.

EKİNSEL KAYNAŞIM. Bk. Ekinsel.

EKİNSEL KOŞUTLUK. Bk. Ekinsel.

EKİNSEL-TARİHSEL YAKLAŞIM. Bk. Ekinsel.

EKİNSEL YOZLAŞMA. Bk. Ekinsel.

EKİN TÜRÜ. Bk. Ekin.

EKİN YAYILMASI. Bk. Ekin.

EKLEKTİK Bk. Seçmeci.

EKLEKTİKOS. (Yu. Potamon) Seçmeci... *Sēme* anlamına gelen Yu. eklegēin sözcüğünden türetilen eklektikos deyimi İskenderiye'li düşünür Potamon tarafından ya da onu tanımlamak için çağdaşlarında ileri sürülmüştür. Diogenes Laertius onun hakkında şu kısa bilgiyi verir: «Az bir zaman önce İskenderiye'li Potamon, bütün öğretmenlerde hoşuna gidenleri seçerek seçmeci bir okul kurdu». Bk. Seçmecilik.

EKLEKTİZM. Bk. Seçmecilik.

EKLEM. (Os. Mafsal, Fr. Articulation) Vücut kemiklerinin uc uca ya da yan yan birleştiği yer... Anatomi terimi eklem, beden devimlerini duyma olgusunun bağımsız bir duyu olarak ele alınmasıyla ruhbilim terminolojisine geçmiştir. Eklem duyusu (Os. Hissi mafsalı, Fr. Sémis articulaires, Al. Gelenkempfindung, Ing. Articular sensation, It. Senso articolare)'yla hangi vana ve ne kadar eğildiğini anlarız. Bu duyu, devim duyusu (Os. Hissi hareket, Fr. Sensation du mouvement)'yla ilgilidir. Oysa uzun bir süre dokunma duyusu sunılmış. Bk. Duyu, Devinduyum, Dokunma Duyusu, Dokunum, Kasıl.

EKLEMLİK. (*Os. Teakup, Teselsül; Fr. Al. Ing. Filiation*) Biri ötekinden evrim yoluyla çi-kan iki tür varlığın zincirleme sürekliliği... Mantık terimidir.

EKLENİ. (*Tr. Toplumbilim*) Köy ya da ka-saba topluluklarının kom, oba, uzak mahal-le gibi parçalarından biri... Türk Dil Ku-rumuna önerilmiş ve kurumun yayılmadığı *Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde* Dr. Özer Ozankaya tarafından tanımlanmıştır.

EKMEL. *Bk.* Yetkin, Tüm, En Yüksek, Yu-ce, Ülkü.

EKMELİYYET. *Bk.* Olgunluk.

EKNÂF. *Bk.* Ucilar.

EKOLALİ. *Bk.* Yansıca.

EKOLOJİ. *Bk.* Écologie.

EKOLOJİ SOSYAL (*Tr. Toplumbilim*) In-sanların dağınıklığı toplumsal açıdan inceleyen ekoloji dalı... Türkçe yazımıyla dilimizde de kullanılan *Fr. écologie sociale* deyimi *toplumsal ceventibilim* deyişimiyle özləşdirilebilir. Kimi toplumbilimci buna *toplum ekolojisi* de de-mektedirlər. *Bk.* Écologie.

EKONOMA. (*Tr. Ekonomi*) Bir kurumun ek-nomik işleriley uğraşan bölümü... Türkçe ya-zımıyla dilimizde de kullanılan *Fr. économat* deyimi çeşitli anamlarda kullanılmaktadır. Örneğin bir okulun alım-satım işleriyle uğraşan servisi bu adla adlandırıldı gibi çok yön-lü tecimelerine de bu ad veriliyor. *Bk.* Eko-nomi.

EKONOMETRİ. (*Tr. Ekonomi*) Ekonomik olayların ölçümü... Türkçe yazımıyla dilimizde de kullanılan *ekonometri* (*Fr. Économétrie*, *Al. Ökonometrie*, *Ing. Econometrics*) deyimi istatistiklerden yararlanarak ekonomik olayla-rın ölçümü ile böylelikle ekonomik yassa-lara varma yöntemini dileğetirir. Ekonomik ölçüm, matematiğin geniş çapta yararlanarak yapılır. *Bk.* Ekonomi.

EKONOMİ. (*Os. İktisad, İlimi İktisad, İlimi serbet, İlimi tedbir, menzil İktisadi siyasi, Ser-vet, Tasarruf, İlimi emvâli millîcî, İdâre mül-kiye, Tasarrufâ müllikiye, İdâre, Usulî idâ-rcı; Fr. Économie, Al. Ökonomin, Ing. Eco-nomy, Economic; It. Economia*) Üretim iliş-kilerini inceleyen bilim.

I. Etimoloji: *Ekonomi* terimini, Antikçağ Yunan düşünürü Aristoteles Yunanca *ev* ve *yönetim* anımlarını veren *oikos* sözcüğüyle *yasa* anlamını veren *nomos* sözcüğünü birleş-terek kurmuştur. *Ekonomi politik* deyimin-i

ilkin 1615'te Montchrétien kullanmıştır (Mont-chrétien, *Traité de l'Économie Politique*, 1615). Montchrétien bu deyimi, ele aldığı konunun devlet ekonomisi olduğunu anlatmak için kulan-mıştı. Daha sonra bu deyim, ekonomik ala-nın toplumsal yönünü dileğetirmek için kulan-lanlı ve bu anlamda *toplumsal ekonomi* (*Fr. Économie sociale*)yle anlandaş kılndı. Eko-nomik alanın teknik yönü fizik, kimya, me-talurji, tarım bilgisi vb. gibi bilimleri bırakı-di. *Ekonomi sosyal* deyimin-i de ilkin 1862'de Polonyalı bilgin Supinski kullanmıştır. Günü-müzde bu anlamda genellikle kullanılan *siyâsal ekonomi* (*Fr. Économie politique*, *Al. Po-litische Ökonomie*, *Volkswirtschaftslehre*; *Ing. Political economy, Economics; It. Economia politica*) terimidir. Ünlü Marksist Rosa Luxembourg da bu anlamda ilkin *ulusal ekonomi* (*Al. Nationaleökonomie*) deyimin-i kullanmış-tır. *Ekonomi* terimi Türkiye'ye ilkin XVI. yüz-yılda *menzil* terimiyile Taşköprülüâde Ahmet ve Kinalizâde Ali tarafından getirilmiştir. *Eko-nomi politik* terimin-i de ilk kez 1859'da Se-hak Efendi kullanmıştır. Ahmet Mithat da 1879'da yaygınlaşmış yapına bù adı vermiş-tir. Gündümüzde ekonomi, ekonomi politik, eko-nomi sosyal ve ulusal ekonomi terimleri ge-nellikle anlaşıdaş olarak kullanmaktadır.

2. Antikçağ: Eski Yunan düşünsesinde bu alanda düşinen tek düşünür, teriminin kurucusu Aristoteles'tir. Aristoteles her malin iki deðeri bulunduğuunu görmüş ve *kullanma deðeriyle deðiştirme* değerini birbirinden ayar-mıştır. Ayrıca, fâizin parayı üretici kıldığını da sezerek yasaklanması söylemîstir. Aris-toletes kazanç için yapılan ticareti de doğa-ya aykırı bulur ve erdemszilik sayar. Fiyat doğru olmalıdır, der. Doðru fiyat (*Fr. Juste prix*), ona göre, değiştirilen mallar ve hizmet-lerin eşit deðerde olmasına gereklesidir.

3. Roma: Yunan uygırlığını kovalayan Ro-ma uygırlığında ekonomi üstünde en küçük bir seziñ görülmemektedir. Sadece Cato ve Varus gibi yazarlar tarım teknigi üstünde dü-sünmelerdir.

4. Ortacâg: Bu çağda ekonomiye din a-gâsından bakılmıştır, amaç kurulu düzenni ko-runmasıdır. Ortacâgın ünlü din düşünürü Aquino'lu Thomas, toplumun dayandığı eko-nomik ilişkilerin din kurumunu baðداşturma çabası içindeştir. Hristiyanlık gereğince bütün insanların eşitliğini savunmak surûnda bulun-duðu halde köleliği yararlı ve gerçekli bulur; mal edinmeye uygun bulur ama sınırlanması gerekligini ileri sîrer, ona göre mal edinme «kisilerin sosyal durumunu koruyacak kadar» olsmalıdır. Nâr sistemiñ önerir, bir şeyi ger-çek deðerinden pahalıya satmanın ve ucuzu

almanın yasaklanması ister. Bu çağda, biri İslâm düşüncesine bağlı olan üç önemli düşünür ekonomiye katkıda bulunmuşlardır. Jean Buridanus, degerin, bir malı değiştirenen kişisel ihtiyacından değil, değiştirmeye zorlukundan bulunan bütün insanların ortak ihtiyaçlarından doğduğunu ileri sürmüştür. Paranan cevherdeğeriyle değiştirmeye değerini (kur) ayırmış, değiştirmeye değerinin devlette onanması gerektiğini savunmuştur. Onu izleyen Nicolaus Oresmias, para üstüne başlı basına bir deneme yazarak ekonomi'yiinden ayrılmış ve bağımsızlığı kavuşturmuştur. İslâm düşünürü İbnî Haldun, tarihsel olaylarda doğal zorluluğu insan etkisini sezmiş, bu yüzden ekonomik alanda liberalizmi savunmuştur. Devletin bu alana el atanısının ticaret düşünsün ve girişkeşliğini baltalayacağı kanısındadır. Bundan başka, memur maaşlarının azaltılmasını satın alma gücünü düşürecekini savunmakla satın alma gücü kurumuna öncülük etmiştir.

5. *Rönesans*: Rönesans, ekonomiye, burjuva düzene uygun yeni düşünceler getirmiştir. İlk anamalcılık düşüncesi Fransız Protestantliğinin kurucusu Jean Calvin, ilk mercantilist ve devletçi düşüncesi Jean Bodin, ilk siyafokt ve târimci düşüncesi Sully tarraflarından ileri sürülmüştür. İlk kez Calvin, insan emeğini ekonomik bir değer olarak ileri sürüyor ve onu «Târrîslî bir büyütür» olarak niteliyor. Bodin de, tarihinde ilk kez, koldeliği kaldırılmış gerektğini savunuyor. Ekonomi politik terminini ilk kullanan Antoine de Montchretien çok önemli bir görüş getiriyor: «Ekonomik bağlılık siyaset bağlılığı gerektirir». Büyük adıyla anılan Colbert, *Colbertisme* adı verilen sıkı himayeciliği Fransa'da pekiştiriyor. Mercantilizm, artık XVI., XVII. ve XVIII. yüzyılların baş ekonomi sırasına olacaktr. Ekonomi, bağımsız bir bilim olarak ilk kez XVIII. yüzyılda Napoli'de bir kurşüye kavuşaca ve bu kürsünün başına da Profesör Genovesi getirilecektir.

6. *Burjuva ekonomisi*: Üretim araçlarının özel mülkiyeti temeline dayanan burjuva ekonomisi liberal, devletçi ve karma ekonomi adları altında gerçekle aynı amacı güden üç kolda gelişmiştir. Burjuva toplumunun temeli, üretim sürecinde, üretim araçlarının mülkiyetini ellerde bulunduranların yanarına kurulan üretim ilişkileridir. Burjuva ekonomi politiği, eşit olmayan gruplar arasındaki bölüşümün bilsâsidır. Üretim, tüketim ve bölüşümü metafizik bir bakısla birbirinden ayrı olarak ineler ve aralarında sıkı bağımlılıkla somut bütünlüğü görmekzlikten gelir. Temel kavramları *nedret* ve *ihtiyaç*'dır. Burjuva eko-

nominisinin çökmekte olan feodal sisteme mücadeleni klasik okul (Smith, Malthus, Ricardo) gerçekleştirmiştir. Bu dönem, burjuva ekonomisinin en parlak dönemi dir. Anamalcılık, bu okulun cabalaryyla güçlenmiştir. Ne var ki, XX. yüzüylin ortalarına doğru işsizlik anamalcılığı tehlikeye düşürecek kadar artınca burjuva ekonomisine yeni bir aşı gerekmıştır. Bu aşıyı yapan John Maynard Keynes'tir. Keynes'in, anamalcılık yararları ileri sürdüğü iki önemli buluşu, kısaca, sunlardır: Enflasyondan korkmayarak insanların rubahibimci güçstizlükünden vararlanmak ve bütçe sınıflarından toplanan vergileri anamale sinifin emrine vermek... Burjuva ekonomisinde büyük kurtarıcı sayılan Keynes, 1936'da yayımladığı *İstihdam, Faiz ve Para* adlı vontunda, insanların büsbütün parasız kalmaktansa ceplerindeki paraları değerini yükseltmesini yedekledilerini sezerken enfasyonist operasyonlarla işçileri kendirmayı ve devletin topladığı vergilerle yatırımları güçlendirmesi gerektiğini ve böyleselikle işsizliğin önlenmesini önermiştir. *Bk. Değer, Emek.*

7. *Toplumcu ekonomi*: Toplumcu ekonomi, Alman düşünürleri Karl Marx ve Friederich Engels'in ekonomisine dayanır. *Kapital* adındaki ünlü yapıtları, burjuva ekonomi politiğinin eleştirisidir. Bu eleştirinin amacı «görüşmelerle yetinen kaba ekonominin tersinc... burjuva toplumundaki üretim ilişkilerinin eğcisini ve derinindeki bütünlüğün kavramaktır (Marx, *Le Capital*, I, s. 83). Bu davranışın, diyalektik felsefenin ekonomi alamına uygulanmıştır. Klasik burjuva ekonomi politiği, bilinmezi pozitivist bir anlayışla *görünüşlerin* ötesine geçmemiştir. Görünüş, *seyler* arasındaki ilişkileri göstermektedir; oysa ekonomi, *seyler* arasında değil, *insanlar* arasında bir ilişkidir. «Anamal, bir sey değil, belirli bir üretim ilişkisidir» (İbid, c. VIII, s. 193). Marx, diyalektik yöntemle; kullanma değeri, değiştirmeye değeri, değişken anamal, değişmeye anamal, döner anamal, ücret, iş, emek, emek gücü, kâr, ortalama kâr, değer kavramlarının gerçekçinî ortaya koynus ve anamalcı toplumun içiçi gücü olan *artık-değer'i* kشفetmiştir. Anamalcı muhasebede hammadde ve makinele yenilen yatırımla el emeği'ne verilen ödemeler birbirinden avrıldımez. «Üretim maliyetinin görünüsteği terkibinde değişken anamalla değişmeye anamal arasındaki fark görünmez» (İbid, K. III, c. I, s. 57). İşte anamalcılığın başlica vanımlarını bundan doğmuştur. «Malin maliyeti, anamalcının açısından anamal giderile, gerçek maliyeti emek giderile ölütfür» (İbid, K. III, c. I, s. 48-49). Marx, *aynı miktarada insan emeği kullanın*

anamalların aynı miktarda artık-değer ve bun- dan ötürü de aynı miktarda kár sağlayacakla- rını ortaya koymıştır. Görünüşün tam tersi olarak «*Aynı sanayi kollarındaki ortalamalı emek gücünün değeri ve bunun sömürürlüğü çatı sayılırsa, üretilen artık-değer anamallın emek gücüne dönen bölümyle orantılıdır*» (İbid, c. I, s. 300-301). Buraya ekonomi politığının değerini bilgini Ricardo da aynı sonuca varır gibi olmuş ve bu yüzden «*komünizm'in babası*» olmakla suçlandırmıştı (Bk. Carey, *The Past, the Present and the Future*, 1848, s. 74). Ne var ki, Ricardo'nun ortaya koyduğu biçimde «*şurun çözümencimci*». Çünkü emek mala, canlı emek miktarı gerçeğleştirilmeli, emek miktarına karşı tutuluyordu» (Marx, *Histoire des Doctrines Économiques*, c. III, s. 142-143). Oysa Ricardo «*emek yerine emek gücü*'nden söz etmeliydi» (İbid, s. 146). İşte Marx, görünüşlerin altındaki gerçekle işmesini başararak, değer yasasının, emeğe değil, işçinin emek gücünün değerine uygulanması gerektiğini meydana koymıştır. Marx ekonomi politığının bu önemli kesifleri, üretim araçları üstündeki özel mülkiyetin kollektivleştirilmesi ve toplumun gerçek ihtiyaçlarının planlanması temelinde dayanan toplumu ekonomiye doğurmustur. Bk. Değer, Artık Değer, Emek, Emek Gücü, Döner Anamal, Marksçılık, Tarihsel Özdeççilik, Eytisimsel Özdeççilik, Tütüm.

8. Eytisim: Bir toplumun ekonomisi, o toplumun temeli ve eşdeğeri *alayıpı*'dır. Demek ki bütün *üstüyapı* kurumları bu ekonomik temelden yansır. Siyasa, din, ahlak, ideoloji vb. temel olan ekonominin göre biçimlenir. Ekonomi, insanların tüm düşünsel-duygusal davranışlarını belirler. Tarihsel süreçte insan toplulukları ekonomi tarzlarını göre biçimlenmişlerdir. İnsanların ekonomik ilişkilerindeki değişimler ve bu değişimlerin nesnel yasaları eytisimsel ve tarihsel özdeççilik öğretisiyle aydınlatılmıştır. Günümüzde ekonomik ilişkilerin bütün tarihsel serüveni açıkçı bilimmektedir. Çağdaş felsefe, ekonomik ilişkilerin çözümlemesiyle oluşmuştur ve özdeççilik anlayışın da çeşitli ilişkilerde özdeksel ekonomik ilişkilerin temel belirleyiciliğini tanıtlamakla edinmiştir. Felsefe ekonomisiz olamayacağı gibi ekonomi de felsefesiz olamaz. Pek açıktr ki «*bir sarayda bir kulübeden başka türlü düşünürler*», saravın özdeksel ekonomik koşulları kulübenin özdeksel ekonomik koşullarından farklı olduğunu içindir ki bu özdeksel ekonomik koşulların belirlendiği her türlü düşünceler de birbirinden farklıdır. Çiftçi çiftçi gibi düşünür ve tüccar gibi düşünemez, tüccar da tüccar gibi düşünür ve çiftçi gibi dü-

şünemez. Çünkü birinin düşüncesini çiftçiliğin ve ötekinin düşüncesini tüccarlığın özdeksel ekonomik koşulları belirlemektedir. Bundan çıkan açık sonucu sudur: Dönüşe yapılmazı, eşdeğeri üstüyapı düzenlemek için ekonomik yapıyı, eşdeğeri alayıpı düzenlemek gerekdir. Çünkü bir toplumun ekonomik yapısı nasıl onun hukuku, ahlaklı, eğitimi, dini, ideolojisi, devleti ve siyasası ona uygun olur. Ekonominin büyük önemini dayandığı felsefesel temel budur. Ekonominin bir vansımasız olan üstüyapı kurumlarının da ekonominin geniş çanta etkilemeye oldukları unutulmamalıdır. Etki, alt ve üst vanilar arasında karşılıklıdır. Hatta bu etkilerden kimileri, örneğin siyasa etkisi, kendisini belirleyip biçimlendirmiş olan ekonomik etkiden daha da güçlündür. Çünkü sisavas etkide bulunmaksızın, eşdeğeri sisavas ittidatı sahibi olumsuzksız ekonomik düz deşifirilemeyecek gibi sürdürilemez de. Bk. Tarihsel Özdeççilik, Alayıpı, Üstüyapı, Karşılıklı Etki, Eytisim.

EKONOMİK. (Os. İktisadi, Fr. Économique) Ekonomiye deðgiñ... Türkçe vzıyma lîlimizde de kullanılan ekonomik devimi, tutumsal devimiyile özleştirilmişdir. Bk. Ekonomi, Tutum.

EKONOMİK BİÇİM. (Os. İktisadi şekil, Fr. Forme économique) Üretim biçiminde belirlenen toplum yapısı... Marksçılık ekonomi terimidir. Karl Marx, tarihsel süreçte ekonomi biçimlerini *Formen die Kapitalistischen Produktion Vorhergehen* (Kapitalizm-öncesi Ekonomi Bicimleri) adını taşıyan notlarında incelemiştir, «toplumun ekonomik biçim, üretim ilişkilerinin tümü tarafından meydana getirilir» der. Bunulna beraber Marksçılık dilde bu anlamı dilegetirmek için daha çok *sosyo-ekonomik oluşum* (Fr. Formation socio-économique) devimi kullanır. İnsanlığın gelişme sürecinde birbirini izleyerek ortaya çıkan bu ekonomik biçimler ya da sosyo-ekonomik oluşumlar *iksel komünal sistem*, *kölecj sistem*, *feodalizm*, *kapitalizm* ve *sozializm*'dır. Her ekonomik biçimin özel vasaları bulunduğu gibi bütün ekonomik biçimlerde geçerli olan genel yasalar da vardır. Özel vasalar her ekonomik oluşumun ortaya çıkışını açıklärken genel vasalar bütün ekonomik oluşumlar arasındaki bağımlılığı ortaya koyar. Bk. Tarihsel Özdeççilik.

EKONOMİK BUHRAN. Bk. Krise, Üretim Bunalımı, Bunalım.

EKONOMİK BÜYÜME. (Os. İktisadi neşv- nûm, Fr. Croissance économique) Ekonomik gelişimin nicecilik yanı... Toplumculuk dilinde *ekonomik gelisme* (Os. İktisadi tekâ-

EKONOMİK DALGALANMALAR

mül, Fr. Développement économique'nin niçin celiksel yanına *ekonomik büyümeye* ve niteliksel yanına *toplumsal gelişme* (Os. İctimai tekârîmî, Fr. Développement social) denir. Burjuva ekonomisinde *büyüme* (Os. Nesvünümâ, Fr. Croissance, Al. Wachstum, Ing. Growth) olayı *ulusal gelirin uzun dönemi çoğalması* olarak tanımlanır. Oysa ekonomik gelişme, böylesine bir büyümeye, hele burjuva ekonomisinde coğulukla yanlış yapılan ve gerçeği gizleyen ulusal gelir hesaplarıyla açıklanamaz. Toplumeu ekonomik büyümeyle toplumsal gelişime birbirlerine sıkıcıbaughılıdır, toplumsal gelişime gerekçelişivora ekonomik büyümeye de gerekçelişivora demektir. Bk. Toplumsal Gelişme, Tarihsel Özdeşlik.

EKONOMİK DALGALANMALAR. (Tr. Toplumbilim) Anamalcı düzende ekonomik yaşamın büyümeye bunalım döneminin birbirlerini izlemesi... Türk Dil Kurumuna önerilmiş, Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde *Fr. cycles des affaires* ve *Ing. business cycles* deyişleri karşılığı olarak Dr. Özer Ozankaya tarafından tanımlanmıştır. Bk. Anamalcılık, Krise, Ekonomik Büyüme.

EKONOMİK DEĞER. (Os. İktisâdi kıymet, Fr. Valeur économique) Değiştirme değeri... Değer kavramının ekonomik anlamı *ekonomik değer* devimiyle de dileğeçirilebilir, târebiîmsel, ruhbilimsel, sanatsal vb. gibi değerlerden ayrıılır. Örneğin atalarдан kalma bir saatın ainsal, esdeyse rubuhîmsel bir değeri de vardır; ama onun ekonomik değeri pazardaki değiştirmeye değeridir. Bunun gibi ahlâk değeri yükseks bir insanın, sanat değeri büyük bir tablonun, kullanma değeri fazla bir eşyanın sözu edilebilir. Değer kavramı çok farklı nesneler için kullanılır. Bk. Değer.

EKONOMİK GELİŞME. Bk. Ekonomik Büyüme.

EKONOMİK GELİŞME YASASI. (Os. İktisâdi tekârîmî kanunu, Fr. Loi de développement économique) Üretici güçlerin üretim ilişkileri arasındaki uygunluk... Her sosyo-ekonomik olumun kendine özgü yasaları vardır, ama bütün sosyo-ekonomik olumumlarda geçerli olan genel ekonomik gelişime yasası, üretim güçleri üretim ilişkileri arasındaki uygunluk yasasıdır. Bu genel yasa da, özel ekonomik gelişime yasaları gibi, nesnedir; esdevișle insan iradesinden ve düşüncesinden bağımsızdır, insanların bilinilebilir ve kullanılabilir ama değiştirilemez, yaratılamaz ve yokdilemez. Bu genel ekonomik gelişime yasasının göre üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasındaki uygunluk sürdürük ekonomik gelişime

gerçekleşir. Ekonomik gelişime önce üretici güçlerde, bunların içinde de ilkîn üretim aletlerinde baslar. Daha açık bir deyişle önce üretim aletleri değişir ve gelişir. Üretim ilişkileri bu gelişmeye destekleyebilmek için bu değişme ve gelişmeye uygun olmalı, esdeyse o da üretim güçleriyle birlikte ve onlara uygun olaraka deşîşmeli ve gelişmelidir. Üretim güçlerinin deşîşmesi ve gelişmesi üretim ilişkilerinin deşîşmesi ve gelişmesine aşarsa -ki tarihsel süreci belli sosyo-ekonomik formasyonlarında böyle olmuştur- üretim ilişkileri üretim güçlerinin gelişmesini engellemeye ve kösteklemeye başlar. Daşa açık bir deyişle önce üretim güçlerinin gelişmesine destek olan üretim ilişkileri, sonra köstek olur. Örneğin köleci diziende ilkîn üretim güçlerine üretim ilişkileri birbirine uygundu ve勤奋 gitikçe gelişiyordu. Bu gelişime yeni üretim aletleri meydana getirdi ve esfendîyle köle arasındaki üretim ilişkileri bu veni aletlerin kullanımına köstek olmaya başladı. Köleler bu yeni ve hâli üretim aletlerine hiç bir ilgi duymuyorlar ve onları kırıvorlardı. Ekonomik gelişime bundan ötürü durdu ve bunalımı başlıdı. Bu ikinci çözümlemek için köleler veni aletlerle işlendirmek ve sorumlu kılmak, esdeyse üretimden onlara da dav vermek gereki. Böylelikle kölcèle esfendi arasındaki üretim ilişkileri de deşîşmek zorunda kaldı ve köleci toplum veni bir sosyo-ekonomik formasyon olan feodalizme zorunu olarak dönüştü. Köle, üretimden az da olsa pay alan toprak kölesi dönüştüğü gibi köle sahibi esfendi de toprak kölesine ya veren toprak sahibi bey oldu. Bu veni ilişkiler ekonomik gelişmeye volatiller ve feudal düzeni bir süre sürdürdü. Üretim güçleri hızla gelişmeye başladı ve bu gelişime de daha veni üretim ilişkilerini gerektirdi. Anamalcı düzene zorunu dönüştme de böylelikle gerçekleşti. Toplumeu düzene zorunluluğu da aynı nedenden ve avm vasadadan ötüründür. Bk. Tarihsel Özdeşlik, Ekonomik Biçim, Yasa, Üretim Güçleri, Üretim ilişkileri.

EKONOMİK GEREKİRLİKLİK. (Os. İktisâdi içâbiyye, Fr. Déterminisme économique) Toplumsal olayları sadece ekonomik nedenlerin belirlediğini ilerişeren görüş... Özellikle Charles Beard tarafından ileri sürülmüş olan bu görüş metafizik düşüncenin sistemini bütün yanlışlarını taşır, etiçimsel anlayıştan yoksundur. Marksçılık da kimi burjuva düşünürlerince, ya vanlış anlaşıldığından ötürü ya da kasıflar olarak, bu anlayışla suçlandırılır. Ekonomik gereklilikin tipik bir biçimini de *ekonomizm*dir. Bu vanlış anlayışın tarihî bireyin rolünü yadsımak, sınıfsal özelliklerini gör-

memek vb. gibi birçok yanıklarından başka tarihi bireysel ekonomik çatışmalara indirgemek gibi gülünçliklerde were vardır. Marksçılıkın geliştirici kuramı Lenin bu büyük yanıkların ekonomik özdeşçilik ve objectivizm'de der. Bk. Altıapı, Üstyapı, Karşılıklı etki, Économisme, Économik Özdeşçilik, Marksçılık, Tarihsel Özdeşçilik, Eytisim, Metafizik.

EKONOMİK İLİŞKİ. (Os. İktisadi áála, Fr. Relation économique) Belli bir toplumdaki insanların varasına araçlarını üretme ve ürünlere arasında bölüşme, değiştirmeye ve tüketmeye islemlerinden doğan ilişkilerin tümü... Marksçılığın kurucularından Engels, 25 Ocak 1894'te, Heinz Starkenberg'da Londra'dan yazdığı mektupta söyle de: «Üretimin ve ılastırmanın bütün tekniki buna dahildir. Görüsümüzde göre bu teknik, aynı zamanda ürünlerin değiştirmeye ve bölüşüm tarzını ve dolayısıyla ilkel toplumun dağılımından sonra beiren sınıflasmayı, dolayısıyla elemenlik ve kölelik ilişkilerini, devleti, siyaseti, hukuku vb. belirler». Bk. Ekonomi, Üretim ilişkileri, Économik Kategoriler.

EKONOMİK İNSAN. Bk. Homo Economicus. **EKONOMİK KATEGORİLER.** (Tr. Marksibilim) Emek, değiştirmeye, mal, değer, ücret, rant, para, piyasa, kár vb... Marx, bu *ekonomik Kategoriler* (Fr. Catégories économiques)'i söyle nitelendirdi: «Burjuva ekonomisinin kategorileri, toplumsal ilişkileri yansıtıkları ölçüde nesnel bir gerçek búluan düşünüs biçimleri ni dileğetirirler. Oysa bu ilişkiler, yalnız mal üretiminin toplumsal üretim tarzı olduğu belii bir tarih dömine özgüdür. Başka üretim tarzları ele alınanca, bugün emeğiñ ürününtüne gölgede gizleyen bütün bu mistiklik kayboluyur» (Marx Le Capital, c. I, s. 88). Marx, metafizik ve pozitivist görüşün tek tek dondurup bıraklığı bu kategorileri somut bütünlüklerine kavuşturarak harcanan canlı emek mührününe ödenen işçi ücreti arasındaki aratık-değer sorunuunu çözmüştür. Karl Marx, Brüksel'den P.V. Annenkov'a yazdığı 28 Aralık 1846 tarihli mektubunda da söyle de: «M. Proudhon, her seyden önce tarihi bilmemişti için, insanların, üretici melekelerini gelişirdikçe, yani vadasiçka, birbirleriley bellî ilişkileri geliştirdiklerini ve bu ilişkilerin niteliğinin üretici melekelerin değişmesiyle gelişmesiyle ister istemez değişimek suradına olduğunu kabramamıştır. *Ekonomik Kategoriler*'in sadece, bu filili ilişkilerin soyut ifadeleri olduğunu, ancak bu ilişkiler varolduğu sürece doğru kaldıklarını anlamamıştır. Bu yüzden bu ekonomik kategorileri ancak bellî bir tarihsel gelişim için, üretim güçlerinin bellî bir

düzeyi için yasa olan tarihsel yasalar değil de ebedi yasalar sayan burjuva ekonomistlerinin yanılısına düşmektedir. Dolayısıyla siyasal-ekonomik kategorileri gerçek, geçici, tarihsel sosyal ilişkilerin soyut ifadeleri olarak göreceli yerde M. Proudhon, mistik bir tercih dönuşle, gerçek ilişkilerde yalnız bo soyutlamaların maddi ifadelerini görmektedir. Ona göre bo soyutlamalar dünya kurululu kuruluları uyumlamakta olan formüllerdir. Ama burada M. Proudhon'umuz yoğun duygusal kıvrımlar için içine düşüyor. Madem bu ekonomik kategoriler tanrıların yüreğinden kopup yere inen seyklär ve insanın gizli ve ebedi yaşımdır, o halde nasıl oluyor da gelişime direyiş sey vardır ve M. Proudhon bir tutucu değilidir? Bu apaçık gelişkileri o, bütün bir çeşitlilik sistemiyle açıklamaktadır. Bu çeşitlilik sistemine ışık tutmak için gelin bir örnek alalım: *Tekel* iyi bir şeýdir, çünkü bir ekonomik kategoridir, dolayısıyla tanrıdan gelmektedir. *Rekabet* iyi bir şeýdir, çünkü bir ekonomik kategoridir ve dolayısıyla tanrıdan gelmektedir. İyi olmayan tekniklerin gerçeklikliye rekabetin gerçekliği, esdeýile tekelle rekabetin birbirlerini yemeleridir. O halde ne yapalım? Tanrırim bu iki ebedi düstünsesi birbirleriley celistilene göre tanrıının bağradı bunların bireşiminin de varolduğu ve bu bireşimde tekelin kötülüklerinin rekabetle ve rekabetin kötütlüklerinin tekelle dengelendiği M. Proudhon'a pek açık görünüyor. İki kategori arasındaki mücadale sonunda ikisinden de iyı yanları ortaya çıkacaktır. Öyleyse insan bu surri tanrıdan kapmalı ve sonra uygulamalı, o zaman her sey yoluna gírer. İste Béa Proudhon bunu yapacak adam olarak ortaya atılmakta hiç duraksamıyor. Ama bir de gerçek yaşama bakalım. Günümüzün ekonomik yaşamında yalnız rekabet tekel değil, bunların bireşimini de var; bu bir *formül* değil, bir *süreç*dir. Tekel rekabeti varatr, rekabet de tekeli, Ama bu denklem burjuva ekonomistlerinin sandıkları gibi bugünkü durumun güçlüklerini gidermek söyle dursun, bugünkü durumu daha da güçleştirip karıştırmaktadır. Onun için eğer bugünkü ekonomik ilişkilerin altında yatan temeli değiştirirseniz, esdeýile bugünkü *üretim tarzı*'nı yok edersiniz sadice rekabeti, tekeli ve aralarındaki çeşitlilikte değil, aynı zamanda onların birliğini, bireşimini, rekabetle tekelin dengezi olan süreci de yoketmiş olursunuz» (Bu parçayı, özetleyerek ve özlesfírecek, Tektas Ağaoglu'nun deýerli çevirisinden aldım. O.H.). Bk. Ulam, Kavram, Eytisim, Gelişme, Marksçılık, Ekonomi.

EKONOMİK MATERYALİZM. Bk. Ekonomik Özdeşçilik.

EKONOMİK MÜCADELE

EKONOMİK MÜCADELE. *Bk.* Ekonomik Savaş.

EKONOMİK ÖZDEKİÇİLİK. (Os. İktisâdi maddecilik. Fr. Matérialisme économique) Toplumsal gelişmeye sadecə ekonomik etkene bağlayan metafizik özdekiçiliği anlayış.. Marksçılığın gelişirici kuramıç Lenin tarafından *ekonomik gerekçilik'i* nitelik için ilerisine rülmüştür. Bu vanlı anlayış, toplumsal gelişmede, üstyapı kurumlarının ve özellikle siyaset etkininin büyük gücünü yadsır. Bu vanlı anlayış, gelişmeyi özdéksel nedenle dayadığı için özdekiçiliğin görunümündedir. Ne var ki cytişmenden yoksun ve metafizik düşüncenin tckyanlı yanılışları yükündür. *Bk.* Ekonomik Gerekçilik, Metafizik Özdekiçilik, Özdekiçilik, Eytimsel Özdekiçilik, Karşılıklı Etki, Ekonomi, Altyapı, Üstyapı.

EKONOMİK SAVAŞ. (Os. İktisâdi mücadele, Fr. Lutte économique) Emekçi sınıfının daha çok ücret, daha az iş saati ve daha iyi çalışma koşulları için yaptığı savaş.. Savaş kavramının altında *ekonomik savaş* yatar, her türlü savaşın temel nedeni ekonomikdir. Bunulunda beraber Marksî dilde *ekonomik savaş* deyimi, emekçi sınıfının savaş biçimlerinden ilkini dileğetirir. Emekçilerin sınıf savaşlarını üç biçimde yürütürler: Ekonomik savaş, ideolojik savaş ve siyasal savaş. *Ekonominik savaş* tarihsel süreçte bu savaş biçimlerinin ikidir, bilinçli olmaktadır çok kendiliğinden ve zorulnubir nitelik tasıtmıştır. Anamalcılığın anamalı varanına isleyen koşulları en bilinczli emekçileri bile bu savaşa zorlunu olarak itmiştir. Ünlü bir dialekтикîki bu savaşa emekçilerin *ilkokulu* olarak nitelir, sınıf bilincinin bu savasta gerçekleştigiğini ileriştir, aynı zamanda işçilerin devrimci eğitimiini geliştirmek onları da hâl yüksük amaca için savasa hazırladığını anlatır. İlk içi örgütleri ve sendikalar bu savas sırasında oluşmuşlardır. Ne var ki ekonomik savaş tek başına hiç bir sonucu saklamaz, onun ideolojik ve politik savasa birlikte yürütülmeli gerekir. Sahte sarı sendikaları gerçek emekçi örgütleri olan sendikalar dan ayrıldıdan nitelik, sarı sendikaların sadecce ekonomik savasha yetinmemek olmalıdır. Emekçi sınıfı savaslarının en üstün ve zorunlu biçimsi siyasal savastır. Siyasal iktidara ağırlığını koymadıkça, emekçi sınıfı, sadecə ekonomik savasha hiç bir sey elde edemez. *Bk.* Savas, Sınıf Savası, Emekçi, Emekçi Sınıfı, Sendika, Sarı Sendika.

EKONOMİK TEMEL. *Bk.* Altyapı.

EKONOMİK VE TOPLUMSAL EŞİTLİK. (Os. İktisâdi ve içtimai müsâvât, Fr. Égalité

économique et sociale) Üretim araçlarını topluma maleden sınıfsızlık... *Eşitsizlik* kavramı kada yanlış anlaşılmış, birbirine ters düşen çeşidi anımlar verilmiş başka bir kavram belki de yoktur denebilir. Bilgisizler bilimsel toplumculuğu bir çoçit *eşitsizlik* sanırlar. Tam tersine, bilimsel toplumculuk, insanların ne zevklerinin ve ne de ihtiyaçlarının, ne nitelik ve ne de nicelik bakımından birbirine eşit olmadığını ve hiç bir zaman da birbirine eşit olmayacağı gerekçinden yola çıkmıştır. Bundan başka bizzat Karl Marx, bilgisizlerin yanlış sanımlarının tersine, toplumcu düzende *eşit hak'* in tam bir *eşitsizlik* olduğunu göstermiştir. Toplumcu anlayışta eşitlik, insanın insanı sömürmemesiyle gerçekleşir. Bunun içine de başlıca koşul üretim araçlarının topluma maletilmesi ve böylelikle sınıfların ortadan kaldırılmasıdır. Başka bir insanın egemenliği alındıra bulunmayan insan, esdeyile gerçek insan, ancak bu koşullarda varılır. Bu koşulların gerçekleştirilebilir ki insanlık-incelesi tarihi astır ve gerçek insanlığın tarihi başlar. Birey olarak insanın tüm yeteneklerinin özgüre gelişmesi, ancak ve ancak *ekonomik ve toplumcu eşitlik'le* olanağıdır. Karl Marx söyle der: «Yasama koşullarında her zaman bir miktar eşitsizlik olacaktır. Bu eşitsizlikin en azı indirim mümkünündür ama bütünüyle yok etmek mümkün deildir. Toplumculuk eşitliğin imparatorluğu olarak düşünmek çok dar bir Fransız anlavısıdır. Fransızların eski *eşitlik-özgürlik-kardeşlik* sloganlarına dayanmaktadır. Bu anlavı, evrimin bir aşamasına tekabül ettigi içi zamanda bir varlık nedeniardi. Ama bizden önce gelen toplumcu öğretmenlerin aştı içinde dar olan bütün kavramları gibi asılma mahkûmdur. Zihinlerde karışıklığa sebep olan bütün bu kavramlar, gerçeklere dayanınan da hâlde doğru kavramlara yerlerini bırakmışlardır» (*Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, M. Kabagil çeviris, s. 60). Toplumcu eşitlik anlayışı, sınıf farklılıkların ortadan kaldırılmış üretim araçlarından eşit fırsatları gerçekleştirmek insanları eşit üretim ve gelişime olanaklarına sahip kılmayı dileğetirir. *Bk.* Eşitlik, Özgürlik, Toplumcu Luk, Eşit Hak, Eşitçiler.

EKONOMİ POLİTİK. (Tr. Ekonomi) Üretimin toplumsal yönünü inceleyen bilim... Türkçede yazımızyla dilimizde de kullanılan *ekonomi politik* (Fr. Économie politique) deyiimi, üretimle doğış, üretimin toplumsal yapısıyla ilgili incelemeni dileğetirir. Bireylerin üretim sürecindeki toplumsal ilişkilerini inceler. *Bk.* Économie Politique, Ekonomi.

EKONOMİ PRENSİBİ. *Bk.* Tutum İlkesi,

EKONOMİST TOPLUMBİLİMCİLİK. (Tr. Toplumbilim) Toplumsal olayların ekonomik olaylarla belirlediğini ileri süren toplumbilimcilik... Marksçılığa da yakıstırılmak istenen bu yanlış görüş söyle özelenebilir: Bütün toplumsal olayları sadecce üretim koşulları belirler... Bu kanda olan vazaların pek çoktut, başıcları sunlardır: Savigny, Huber, Sybel, Adam Müller, Maurer, Neumann, Klöden, Stüve, Höfler, Hasser, Roscher, Rüge, Robertus, Lasalle, Le Play, Proudhon... Su vazalar arasında sıkı ilişki bulunduğu savunmuşlardır: Hobhouse, Wheeler, Ginsberg, Mazzarella, Brock Adams, V. Simkhovitch, Austin Freeman vb... Bk. Économisme, Ekonomik Gereklilik.

EKONOMİZM. Bk. Économisme, Ekonomik Gereklilik.

EKOPRAKSİ. Bk. Yansıca.

EKS AİONOS KAİ EİS AİONA. (Yu. Pitagoras) İlksiz ve sonsuz olarak... Antikçağ Yunan düşünürü Pitagoras evrenin eks aionos kaï eis aiona varoluşunu söylemiştir ki bu onun kalıcı ilkelerinden biridir. Bk. Pitagorasçılık.

EKSİBE Bk. Kamul.

EKSİK. (Os. Náksa, Nátamam, Gayri kâfi, Kusur, Kasit, Kasr, Fâsit; Fr. Déficient, Imparfait; Ing. Deficient, Incomplete; Al. Mangenhafte) Yetersiz, bitmemiş... Bu terim, iki konuda önem kazanmıştır. Birincisi Antikçağ Yunan felsefesinde Platon düşüncesine ilgili dir, Platon ikörnekler karşısına nesneleri eksik saymıştır; ona göre yetkin adam, sokağa gördüğümüz adam değil, kafamızda tasarladığımız adadmır. İkincisi ortaçağ skolasitliği ilgili dir. Skolasitler tümel irade karşısına elindeki eksik saymışlardır. İyiliğin Tanrısal nedeni yarında kötülüğün nedenini bu kavrama açıklamaya çalışmışlardır. Bk. Eksik Neden.

EKSİKLİK DÜYĞÜLARI. (Os. Nátamâmîyet hisleri, Fr. Sentiment d'incomplétude) Kimi hastalarının algularına karşı gösterdikleri yetersiz duygular... Psiko-natoloji terimidir, Pierre Janet kullanmıştır. Bk. Yetersizlik.

EKSİK NEDEN. (Os. İleti nâksa, İleti gayri tamme, İleti gayri müştake; Fr. Cause incomplète) Sonucu tek basına sağlayamayan neden... Skolasitlere göre çiftçilik için saban gereklidir, oysa insan sadecce sabanla çiftçi olmaz. Skolasitlerin bu söylenimleri açıklamak istedikleri konu kötülüğün nedeni soru-

nudur. Çünkü onlara göre tam ve gerçek nedan Tanrı olduğundan, zorunlu olarak, iyiliğin olduğu kadar kötüüğün nedeninin de Tanrı olması gerekdir. Bu mantıksal, usulamla karısında skolasitler söyle derler: İyilik varlık, kötüülük yokluktur. Yokluğun tam nedeni olmaz, ancak eksik nedeni olabilir. İnsanın临床î vardır, kötüülüğü ister; Tanrı da o zaman bu isteği göre kötüülüğü gerçekleştirir. Bk. Eksik, Neden, Elindelik.

EKSİK TASIM. Bk. Saklıtısım.

EKSOTERİK. Bk. Dışrak.

EKSOTERİZM. Bk. Dışraklılık

EKSPERİMANTALİZM. Bk. Deneyselcilik.

EKSPRESYONİZM. (Tr. Sanat) Öznelci bir sanat akımı... Türkçe yazımıyla dilimizde de kullanılan ekspresyonizm (Fr. Expressionism), Alman düşünürü Edmund Husserl'in olayıbilimi sanata uygulamaya çalışan ve sanatçının iç gerçeğinden başka hiç bir gerçeklik tamamen bir sanat akımıdır. Bu akımın temsilcilerinden Kokoschka «sadece bizim rühumuz evrenin gerçek yansımıştır» der. Dilimize disavurumculuk deyişiyle çevriliyor. Biz, sanatçının kendiliğine dayandırdan ötürü, kendilikçilik deyimini yaşadık. Bk. Kendilikçilik.

EK-STASE. (Fr. Heidegger, Sartre) Bir varlığın, kendisinin dışında yerlestirdiği durum... Örneğin zamanın üç ek-stase'i geçmiş, gelecek ve şimdidiir.

EKSTASİS. (Yu. Antikçağ Yunan felsefesi) Bilincin ortadan kalkmasıyla gerçekleşen durum... Türkçeye esirme (Os. Vecit, gasıç; Fr. Extase) terimiyle çevrilen bu Yunanca kavram, Arkaik çağın Dionysos'a bağlı mistik din harketinden kalmış ve özellikle Pitagoras ve Yeniplatoncular tarafından kullanılmıştır. Bu inanca göre ekstasis, erişilebilecek en yüksek durumdu ve Tanrı ancak bu durumda insanı birlesir. Bk. Esirme, Enthousiasmos, Apatheia, Ataraxia, İlgisizlik, Duygusuzluk, Kaçınma, Duyumsamazlık, Tasasızlık.

EKSTROVERT TİP. (Tr. Ruhbilim) Dışadınık tip... İsviçreli ruhbilimci Jung'un tip kategorlarına göre tıra ayrırmada ölçü, beden yapıyı deşif, ruhbilimsel karakterler olmalıdır. Buna göre iki türlü tip vardır: İcedönüklük ve dışönüklük... Ekstrovert tipler çevrelerine uyen, kolay ilişkiler kuran, atak, sözünü esirgemeyen kimselerdir. Bk. Tip, Ektoderm.

EKTEMİYYE. Bk. Gizlilik.

EKTODERM

EKTODERM. (Tr. Ruhbilim) Sinirlerle deri, kıl, tırnakları meydana getiren doku... Ruhbilimci Sheldon'un tip kuramına göre tipler beden yapılarında birbirlerinden ayırlırlar. Bu ayrum, çocuk henüz ana karntundayken başlar. Hücreler ana karntundayken üç sıra doku meydana getirirler ki bu dokurlardan her biri insan vücutunun çeşitli bölgelerini onarır. İşte bu dokurlardan birinin öbürcülerinden daha çok geliştiği beden yapısı, tip olarak da öbürcülerinden ayırlır. Ektomorfik niteliklerin egenmen olduğu beden yapıları ince ve uzun olur, omuzları yuvarlaktır. Duygulu, içlerine kapaklık, yalınlıkları hoşlanan tiplерdir. Bk. Endoderm, Mizođerm, Tip.

EKVÂN. Bk. Varsık.

EKZEB. Bk. Yalan.

EL. (Os. Yed, Fr. Main, Al. Hand, Ing. Hand, İt. Mano) İnsanı, hayvanlık evresinden çıkarıp insanların dönüştürün oren... İnsanlığın olusundan el en önemli rolü oynamış bir örgendir. Hayvan, ön ayaklarını el olarak kullanmaya başlamakla eylemde bulunmuş ve insanlaşmıştır. Bu gerçek, Marx ve Engels'ten çok önce, Antikçağ Yunan düşünürlerde de sezilmişti. Anaksagoras'da Aristoteles «İnsannın elleri olduğunu için mi aklı vardır, yoksa aklı olduğunu için mi elleri vardır?» sorusunu üstünde düşünmüştürler. Anaksagoras'a göre insan, eleri olduğunu için akılidor; çünkü el ilklettir ve bütün aletlerin ilkörneğidir (Aristoteles, *Des Parties Des Animaux*, IV, 10, 687, a 7). Kant'a göre de el, dışarıya uzanmış beyindir. Engels'e göre «tüyü atalarımız dikey yüremleri önce bir kural, sonra bir zorluk olarak kabul etmişlerse bunun nedeni öni ayaklarının ayaklığından başka bir işi yapmak sorunda kalmış olmasıdır». Gene Engels'e göre «ilk taşım biçimlenmesiyle, sinirlardan kurtulmuş ve özgürlüğe kavuşmuştur. Artık daha başka hünerler edinebiliirdi. Öyleye el, sadece emek aleti değil, aynı zamanda emeğin ortaya koymuğu bir ünürdür. İnsan elinin Rafael'in tabloları ve Paganini'nin müziği gibi harikaları yaratacak bir yetkinliği erişebilmesi ancak emek sayesinde ve gittikçe daha başka hareketleri yapmaya alışmas ve bu alışkanlıklarını kalitum volvula kendinden sonraki kusklara geçirmesiyle olmuştur». Elin kazandığı özellikler, hem vücutunun bütün ötekî örgenlerini etkilemiş ve vararlandırılmış, hem de insanın toplumsallaşmasını sağlamıştır. Bk. Dil, Beyin, Üs.

EL'AB. Bk. Oyun.

ELABORATION, Bk. İşleyiş.

ELABORATION (FONCTION D'). Bk. Değiştirim İşlevi.

ELAIA OKULU. Bk. Elea Okulu.

ELAN. Bk. Atılım.

ELAN VİTAL. (Fr. Bergson) Dirim atılımı... Fransız düşünürü Bergson'un terimidir. Bergson'a göre us, gerçeği olduğu gibi kavramaya yeteri değildir. Çünkü us, sürekli olan gerçeği, ancak bir sinema filmi gibi parçalar halinde yakalayabilir. Bunun nedeni de usun inceleme yoluya bilgi edinebilmesidir. Incelemekse parçalamaktır. Oysa gerçek sürekli, durmadan değişmektedir, parçalanmaya ve sürdürülme gelmez. İşte bu sürekli akan gerçeği ancak bir yaşam atılımlıyla yakalamağın olanaklıdır. Bu atılımla *süre*'nin bilinci olan *sezgi* gerçeği yakalayabilir ve kavravabilir. Gerçek, başkaca hiç bir biçimde yakalanamaz ve kavrana'amaz, Bergson'un *curlılık* ve *yaşamı sürdürmek* gibi olarak tanımladığı *élan vital* gerçeke ne olduğunu belirsiz bir sevdir, teosofularla dirinselcilerin çeşitli adlar altında ilcrisürdükleri canlılık ilkelçirinin bir başka biçimidir. *Élan vital* kavramını daha iyi kavravabilmek için idealist Bergson'un *varatıcı evrim* kuramını da bilmek gerekdir. Bu gerici kurama göre evrim, sadce nitelik değişimlerden gerekçesidir. Nitelik değişimlerden her biri, bir nice sel birimk sonucu değil, yeni bir varatmadır. İşte bu varatmalar arasında açılan boşluğu *élan vital* kapar, varatmadan varatmaya geçmeye sahiptir. Bk. Dirim Atılım, Sezgicilik, Berssonculuk, Varatıcı Evrim, Evrim, Dirimselilik, Dirimsel İlke.

ELASTİKLİK. (Os. Elâstikiyyet, Fr. Élasticité, Al. Elastizität, Ing. Elasticity) Bir cisimin etkisiyle birim değişikliklerine uğradıktan sonra etkinin kalkmasına eski bicimini alabilme özelliğidir. Esneklik deyimiyle anlaşılmıştır. Ekonomi terimi olarak kullanılır ve bağımlı değişkenin bağımsız değişkenlerdeki artma ve azalmalarla karşı gösterdiği duyarlılığı dileğetirir. Örneğin bir malin fiyat yüzde on artırmışken aramını yüzde yirmi azaltmışsa anormal bir elastiklik söz konusudur, normal elastiklik fiyatın yüzde on artırmışyla aramının yüzde on ekşimesini gerektirir. Bk. Fiyat, Değer.

EL-ÂSÂR. (Ar. Cabir) Neden-sonuç yoluyla yapılan uslamlama... Arap bilgini ve düşünürü Cabir ibni Hayyan'a göre görünenin görünmeye giden uslamlama üç yolla gerçeklestirelilebilir. Bu yollardan biri de *el-âsar* yoldur. Ürünü inceleyerek üretene bulmak (Os. Eserden müessire geçmek) en sağlam uslaml-

lama yoludur. Tanrıının varlığı da böylece tanımlanır. *Bk.* Uslamlama.

ELBÂB. *Bk.* Us.

EL BAŞATLIĞI. (*Tr.* Ruhbilim) Bir ya da iki elle yapılması gereken işlerde sağ ya da sol elle öncelik verme durumu.. Türk Dil Kurumuna *Ing. handedness* deyimi karşılığında öncirlmiş ve Ruhbilim Terimleri Sözüğünde Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır.

ELBET. *Bk.* Kesin.

ELBİRLİĞİ. (*Os.* Teskri mi mesâ, *Fr.* Collaboration) Herhangi bir işe güçleri birleştirmek... *Elbirligi* deyimi Türk Dil Kurumuna toplumbilim terimi olarak *ıshırlıgi* (*Fr.* Coopération) deyimi yerine öncirlmiş ve Toplumbilim Terimleri Sözüğünde Dr. Özcan Kaya tarafından «bireylerin ortak bir amaca ulaşmak için az çok örgütlü biçimde ortaklaşa eylemde bulunmaları» deyişyle tanımlanmıştır. *Bk.* İshırlığı.

ELEACILIK. (*Os.* Elyâviye, *Fr.* Éléatisme, *Al.* Eleatismus, *Ing.* Eleatism, *It.* Eleatismo) Elea okulunun birlik ve değişmezlik anlayışını sürdürme... Elea ya da Elia'lıların öğretisini izleyenlerin ve değişmezlik temel alıp devşirlikçi görünübü savunaların tutumunu eleacılık deyimiyle nitelenir. *Bk.* Elea Okulu.

ELEA'LILAR. *Bk.* Elea Okulu

ELEA OKULU (*Os.* Elea medreseleri, *Felsefe* Elyâviye; *Fr.* Ecole éléatique) Antikçağ Yunan döneminde Ksenofanes ve onu izleyenlerce geliştilerinin öğretisi... Elea, İtalya'da Napoli'nin güneyinde Latinerlerin *Velia* adını verdikleri bir kıyı kentidir. Kolophonlu Ksenofanes, Helen kentlerin yetmiş yıl süren bir geziden sonra orada yerleşmiştir. Çoktanıçılığa karşı tekneni polemiği orada yapmış, Homer'la Hesiodos'a karşı çıkararak Tanrı'nın birliğini ve değişmezliğini savunmuştur. *Birlik* ve *değişmezlik* düşünceleri üstünde kurulan Elea öğretisi, Ksenofanes'in öğrencisi Parmenidesle gerçekleşmiştir. Melissos, Zenon, Görge gibi düşünürlerin sürdürdükleri bu öğreti, Antikçağ Yunan felsefesinin genel dialoğun yapısı içinde olumsuz vanı tutar; deneydişi usululuğu, değişmezliği, saltıklılığı savunur. Elea'lı Zenon'un devimi çürütmek için ileri sürüdügü cıkmazlar da ünlüdür, bunlara Zenon cıkmazları denir. Bu cıkmazlar gerçekte kolaylıkla çözümlenebilecek vanıltımacalardır. Felsefe tarahinde metafizik, Elea'lilarla başlamıştır. Elea'lilar bilgisini kaynağını, duyguda ve denevde değil, düşünscede bulurlar. Onlar

ince varlık *bır*'dır ve saltuktur, hiç değişimmemiştir ve asla değişimmeyecektir. Bununla beraber kavramsal eyitimi, daha açık bir deyişle mantıksal kavramların dialoğun hukemekini ilk kez ortaya atmaktır. Elea'lilar Hegel'in gerçek öncüleridir. Nitikim Hegel, *Felsefe Tarihi Üstün Dörsler*'nde özellikle Zenon'u «diyalogluğun başlaticısı» (*Ibid.*, s. 302) sayar. Platon idealizminin gerçek temeli de Elea'lillardır. Ksenofanes'in, kendisi devimsiz olan tanrıların sadecde düşünnmekle dünyayı kılmalıdırğu yolda metafizik varsayımları Aristoteles metafizığının gerçek kaynağıdır. Ksenofanes, Homer'la Hesiodos'un insanbıçılık tanrılarıyla alay ederse «öküzlerin elleri olsayı» ve resim yapmasını bilselerdi. Öküz tanrılar yaparlar» demekle yetinmiş ve metafizığının düşünsel gelişimini Parmenides'e bırakmıştır. Parmenides'e göre sadece varlık vardır, dahasına varlıkla düşünsen aynı seydir. Berkeley özdeksizliğinin gerçek kaynağının da bu varsayımda gizlidir. Parmenides'e göre varolma ve yokolma duyarlarını hokkabazlığıdır, duyulursa bir düşünmen daha gerçek değildirler. Yer değiştirmeye, renk değiştirmeye vb. gibi insanların sözünün etkileri seyler sadece birer *adı*'lardır. Parmenides'in bu ipleri sırısında de adıculğın ters açıdan kâkemi görünür. Parmenides'e göre varlık ülkesinde sadece su nitelikler geçerlidir: *Meydana gelmemiş, geçip gitmem, bütünleme, sürekli, devimsiz, değişmez, aynı seyde aynı sey, kendinde, toplu, bir, bütün...* *Bk.* Bir, Değişmeyen, Felsefesi, Usculuk, Metafizik, Düsünsüçülük, Zenon Cıkmazları, Asıl Kanıt, Eyişim, Tektanrıçılık, Varlık, Saltık.

ÉLÉATES. *Bk.* Elea Okulu.

ÉLÉATIQUE. *Bk.* Elea Okulu.

ÉLÉATISME. *Bk.* Eleacılık.

ÉLECTIF. *Bk.* Seçimsel.

ELECTRON. *Bk.* Elektron.

ÉLÉGANCE. *Bk.* İncelik.

ELEKTRA KARMAŞASI. (*Tr.* Ruhbilim) Frödödüllerin göre kızlarda baskıya alınmış, başa ile ilişkili kurma isteği... Türk Dil Kurumuna *Ing. electra complex* deyimi karşılığında öncirlmiş ve Ruhbilim Terimleri Sözüğünde Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Bk.* Oedipus Kompleksi.

ELEKTRA KOMPLEKSİ. *Bk.* Oedipus Kompleksi.

ELEKTRİK. (*Tr.* Fizik) Bir erke biçimimi... Türkçe yazımıyla dilimizde de kullanılan *elek-*

ELEKTRİKLİ DERİ TEKPİSİ

trik (Fr. Électrique, Électricité) deyimi, ilk kez Antikçağ Yunanlarının ilk fiziki-düşünürü Thales tarafından ileri sürülmüştür. Bir kehrivar parçasının kumaya süren Thales bu kehrivarın yakınındaki cisimlerin kendisine çektiğini görmesi ve bu olayı kehribara özgü olarak *kehrivar anlamındaki Yu. elektron* deyiymeye adlandırmıştır. Daha sonra elektriğin sadecce cisimleri değil, canlı hayvanları da kendisine çektiği saptanmıştır. Bir elektrik alanına konan hayvanlar zorunlu olarak ayda bir katod doğrultusuna yönelirler. Bu olaya yaşamılımde *galvanotropizm* denir. Felsefe tarihinde elektriğin, tüm erke böbürciler gibi, Özdeğin devim böcemi olduğu eytisimsel özdekkî felsefe tarafından açıklanmıştır. İdealistler yüzünlar boyunca omur rıhsal bir varlığı olduğunu sannışlardır. Hegel'de *Naturphilosophie*'sında elektriğin cismen öfkesi, küremesi olduğunu söyler (ibid, paragraf 324, ek). Eytisimsel özdekkî felsefenin kurucularından Friedrich Engels *Doğanın Diyalektiği* adlı yarışında, çağının bilgileriyle sınırlı olarak, elektrik olayını bütün ayrımlılarıyla incelmıştır. Altmış beş yaprak boyu suren bu uzun incelenme Engels'in, bugünün bilgileriley karşılaştırılmışınca, tek vanlesinin, elektrik akımı hızının ışık hızını belki de aşabileceğini savnus olmalıdır. Türk Dil Kurumuna rubhüm terimi olarak, coşkusal serilimin ölçümünde kullanılan ve deri üstündeki durgun elektrik gücünü galvanometreyle ölçen tepkive Ing. *electrodermal response* devimi karsılıklıda *elektrik deri tekpisi* ve ruh hastalıklarında *elektrikli deri tekpisi* olarak bilinmektedir. Bk. Elektroansefalogram, Elektriksel.

ELEKTRİKLİ DERİ TEKPİSİ. Bk. Elektrik.

ELEKTRİK SARSINTISI SAĞALTIMI. Bk. Elektrik.

ELEKTRİKSEL. (Os. Elektriki, Fr. Électrique) Elektriğe dayanır. Türkçe yazımıyla dilimizde kullanılan elektrik deyimi Fransızca aslında *elektriksel* anlamadadır, Fransızcadada bizim elektrik dediğimizde *électricité* denir. Özellikle sinirbilimde *elektriksel kasılma*, *elektriksel sarsıntı* vb. gibi deyimler kullanılır. Bk. Elektrik.

ELEKTROANSEFALOGRAF. Bk. Elektroansefalogram.

ELEKTROANSEFALOGRAFI. Bk. Elektroansefalogram.

ELEKTROANSEFALOGRAM. (Tr. Sinirbilim) Beyinden çıkan elektrik akımlarından elde edilen grafik... Kimi hastalıkların anlaşılmamasında ve mevdana çıkarılmasında kullanılan *elektroansefalograf* (Fr. Électroencéphalographie) aygıtıyla beyin hücreleri arasındaki elektriksel farklılıklar kâğıt üzerine yazılmasına *elektroansefalografi* (Fr. Électroencéphalographie) ve bu yazdan elde edilen grafiğe *elektroansefalogram* (Fr. Électroencéphalogramme) denir. 1929 yılında H. Berger tarafından uygulanın bu yönteme saptanın beyonden çıkan elektrik akımları çok önemli bilgiler sağlımlıdır. Özellikle insanların her doksan dakikada bir düğ gördükleri, her düşün en az dokuz ve en çok yirmi dakika sürediği, düste yapılanla uyamışken yapılan aynı işin aynı zaman süresini kapladı, düşlerin biyolojik bir gerginleşme olduğu ve düşlerine engel olanınanın anomal olavarlarını gösterdiği ve bu gibi daha pek çok önemli bilgiler bu yolla elde edilmiştir. Bk. Düş.

ELEKTROBİYOGENEZ. (Tr. Yaşamılım) Canlı organelerin elektrik üretimi... Türkçe yazımıyla dilimizde de kullanılan *elektrobiyogen* (Fr. Électrobiogénés) deyimi canlı varyliklerin elektrik üretimi dileğetir. Elektrikli yılanbalıkları, kedibalkları, yayınbalıkları vb. gibi deniz hayvanları bunların en belli örnekleridir. Bu balıkların bölgelerinde volta pilindeki parçalar gibi birbirlerine yapış elektrik organeleri vardır, başları pozitif ve kuyrukları negatif kutuptur, balığın dileğidi andan da eserî etkili elektrik bir insan yere devrelebilceğini gösterir, alarmları bu elektrikle felce uğratarak yakalarlar. İnsan vücudundan da kaslar, sinirler vb. elektrik üretirler. Hücrelerde de elektrik akımının varlığı saptanmıştır. Canlılardaki elektrik olaylarını inceleyen bilime *elektrobiyoloji* (Fr. Électrobiologie) ya da *elektrofizyoloji* (Fr. Électrophysiologie) denir. Bk. Elektrik.

ELEKTROBİYOLOJİ. Bk. Elektrobiyogenez.

ELEKTROFİZYOLOJİ. Bk. Elektrobiyogenez.

ELEKTROMANYETİK ALAN. (Tr. Fizik) Elektrikle yükülü bir cismenin çevresinde bulinen alan... Antikçağ Yunanlarından XIX. yüzyıla kadar elektrik ve manyetizma, ayrı nicelikler olarak bilinirdi. XIX. yüzyılda Faraday'ın deneyleri, bunların aynı gücün değişik yönleri olduğu gerçeğini meydana getirdi. Faraday, her elektrik akımının çevresinde daima bir manyetik alan bulduğunu ve bu alanın da belli durumlarda daima bir elektrik akımına çevrileceğini tanıtlamıştı. İşte ünlü fizikçi Einstein de, bu elektromanyetik alan'la

yerçekimi'nin aynı gücün değişik yönleri olduğunu, bunların birbirlerinden bağımsız olmadıklarını, fiziksel anlamda birbirlerinden ayırlamayacaklarını gösterdi. Einstein'in birleştirilmiş alan kuramı, fizik bakımından oldukça kadar felsefe bakımından da önemlidir. Çünkü *evrensel bağıntılılığı* tanıtılır. Bk. Birleştirilmiş Alan Kuramı, Genel Bağıntılılık Kuramı.

ELEKTROMANYETİK DALGALAR KURAMI. (*Tr. Fizik*) İşığın, elektromanyetik dalgalardan ibaret bulunduğu ileri süren kuram.. Elektriğin elektrikten geçtiği vasat arasındaki ilişkiye ilk araştıran Faraday'dır. Faraday'ın deneylerini matematik denklemlere indirgeyen Maxwell, kuramsal olarak, işığın elektromanyetik dalgalardan ibaret olduğunu keşfetti. Daha sonra Hertz, bu dalgaları laboratuvarında meydana getirdi. Marconi de bu dalgaları pratijke uyguladı. Bk. Elektromanyetik Alan.

ELEKTROMANYETİZM. (*Tr. Fizik*) Elektrik akımlarıyla manyetik alanların karşılıklı etkileşimi.. Türk yazımıyla dilimizde de kullanılan *elektromanyetizm* (*Fr. Electromagnétisme*) devimi *elektrikle manyetizma*'nın karşılıklı etkileşimi'ni de滔yalıysı birliliği dileğetirir. Bu olay ilkün 1819 yılında Danimarka'da fizikçi Ørsted tarafından gözlenmiş, 1820 yılında Fransız fizikçi Ampère tarafından kuramlaştırılmıştır. Oluv bilimsel olarak açıklayan İngiliz fizikçi Faraday'dır. Bk. Elektromanyetik Alan.

ELEKTRON. (*Tr. Fizik*) Atom çekirdeği çevresinde dönen tanecik... Elektrik biriminin daha çok bülümeyecek bu en küçük parçası, felsefe açısından *özdeğin tükenmezi* bilgisini ortaya koyar. Lenin'ün göre «Elektron, atom kadar tükenmezdir». 1891'de Stoney'in elektron adını verdiği negatif elektrik yükü bu tanecik, özdeğin çeşitli gelişmelerindeki imgeleriley özdeğin kendisini karıştırmamak gereğini tanıtlamıştır. Bk. Özdeğek, Elektrik, Bütünmez.

ELEM. Bk. Aci, Üzüntü, Ceza.

ELEME. (*Os. ifnâ, İhraç, İskat, İmha, İffa, Defi, Tard; Fr. Al. Ing. Elimination*) Ayıklama ya voluya yok etme... Eleme yöntemi, bir ceble volontemdir. Yöntembilimde de kullanılır. Örneğin Bacon'un, denenen olayla birlikte ortadan kalkan olayları kaydeden yok levhası *eleme* yöntemiyle sonuç sağlar. Bu yöntem şu usulümleraya dayanır: Sonuç etkilemeksizin yok edilebilenler nedden değildirler, buna karşı, sonucu yok etmedikçe kendisi yok od'lemyen her şey *neden*'dir. Hegel, mantığında bu

deyişi *ayma* anlamında kullanmıştır; bu deyimle *bir seyin, aynı zamanda, hem ortadan kaldırılmasını ve hem de muhafaza edilmesini* dileğetirilmiştir. Toplumbilimde *eleme* deyişi, *elekten geçirme* anlamındaki *Fr. tamisage* deyimini karşılığında kullanılmış ve «toplum» mâmânda veya coğrafi bir alanda insanların ve kültür unsurlarının seçkinleşici bir tarzda dağınık ve tekrar dağınık» olarak tanımlanmıştır (Bk. Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul 1969, s. 94). Ruhbilimde de *elekten geçirme* anlamındaki *Ing. screen* deyimi karşılığında kullanılmış ve «varlık, olay ya da canlı vignalarını değerlendirendirler belirli bir amaç ya da ölçüye göre aralarından kimilerini avırma» olarak tanımlanmıştır (Bk. Dr. Mithat Enc, *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu yayımı, s. 69). Bk. Aşma, Aufheben.

ÉLÉMENT. Bk. Öge.

ÉLÉMENTAIRE. Bk. Ögesel.

ELEMENTA RERUM. (*Lâ. Lucretius*) Nesnelerin ögeleri.. Roma'lî atomcu ozan Lucretius *elementa rerum* devimiyle atomları dileğetirdi, aynı anlamda *principia rerum* (nesnelerin ilkeleri) devimini de kullanırdı. Bk. Bütünmez, Bütünmezcilik, Öge.

ÉLÉMENT DE VICE. Bk. Bozucu Öge.

ÉLÉMENTS RATIONNELS. (*Fr. Kant*) Ussal ögeler.. Kant, bilgi kuramında, ussal ögelerin duysal ögelerden ayrılmış ve bunları öncel oldukları ileri sürülmüşür. Bk. Eleştiçilik.

ÉLÉMENTS SENSITIFS. (*Fr. Kant*) Duysal ögeler.. Kant, bilgi kuramında, duysal ögeleri (*Os. Anâsına mahsus*) ussal ögelerden (*Os. Anâsına mâküle*) ayırmış ve bunları sonsal olarak nitelemiştir. Bk. Eleştiçilik.

ELEM İHSÂSTİ. Bk. Aci Duyumları.

ELEMİ-LEZZİ. Bk. Acitat.

ELEMİYE. Bk. Acicilik.

ELENCHOS. (*Yu. Antikçağ Yunan felsefesi*) Cürütmeye.. *Elenchos*, özellikle bilgicilerin tartışma yöntemlerinde kullanılmıştır. Yanlış ve yetersiz bütün tamıllar cürüttürelere sonuca doğru vürtürün. Sokratik diyaloglar da bu yöntemle geliştirilmiştir. Osmanlıca mantık kitaplarında *tâyiri mebhas* ya da *teahhûl fidâvâ* terimleriyle karşılaşan *elenchos*; sözcük olarak Yunanca da kanıt, inceleme, araştırma, reddetme anımlarını dileğetirir. Skolastik felsefede, özellikle Port-Royal mantığı onu «*tarışmanın konusundan başka bir konuyu ta-*

ntlamak» olarak tanımlamıştır ki Osmanlıca karşılıklar da bu tanımına dayanır. Örneğin İsmail Hakkı Fenni Menâhiç'te *tecâhîl fidâvâ'ya* söyle tanımlıyor: «Mevzuu meseleden rücu edip onu sâmi veya kaari nazarından kaybedinceye kadar hissulunmayacak bir tarzda dâvâyi terkemek, yahut sâkai hissiyât ve ihtîrâsat ile mevzuu mesele yerine diğer bir mesele ikame etmektre» (ibid, 64). Bu tanımlar, Antikçağ Yunan bilgiliçiliğinden ortaçağ boyunca sürdürdüler yanlış kamilarla dayanır. Oysa ilk bilgicipler, tartışma konusu üstünde, o konunun yanlış ve yetersiz tanımlarını çiftürcüklerler ve bu tartışmelerle asıl konuyu tamitleyacak ipuçları meydana çıkarırlardı. Tartışma konusunu açıkça tanıtlamadan bırakırlardı ama onun yerine başka bir konuyu tanıtlamazlardı. Sokratik dialoqlar bu yönüm en iyi örnekleridir. Bk. Bilgicilik, Bilgicilik Akımı.

ELENCHUS. Bk. Elenchos.

ELERKİ. (Tr. Toplumbilim) Demokrasi... *Elerki* deyiimi, Türk Dil Kurumuna 1942 yılında yayımlanan *Felsefe ve Gramer Terimleri*'nde demokrasi (Os. Hükümeti âmme, Fr. Démocratie) deyiimi karşısında önerilmiştir, ama kullanılmamıştı. Bu kez gene Türk Dil Kurumuna yayılanan *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*'nde ileri sürülmüş ve Dr. Özber Ozankaya tarafından «siyasal denetimin doğrudan doğruya halkın ya da düzenli arafatlarla halkın özgürlüğe seçtiği temsileşilerin elinde bulunduğu, toplumsal-ekonominik özelliklerini ne olursa olsun bütün yurttaşların eşit sayıldığı toplumsal örgütlenen bicimi» olarak tanımlanmıştır. Ayın sözolute ekonomik ve siyasal erke, erkekçi araç ve yöntemlerle erkekçi ilkelere uyularak halkın iye kılınmasını savunan solcu düşüncesi ya da evlen akımına *demokratik solculuk* (Fr. Gauchisme démocratique, Ing. Democratic leftism) devimleri karşısında *erkekçi solculuk* denilmesi de önerilmiştir. Bk. Demokrasi, Demokratik Toplumculuk.

ELERKİ SOLCULUK. Bk. Elerki.

ELEŞTİREL. (Os. Tenkidi, İnitkadı; Fr. Critique) Eleştiriye deşgiin... Eleştiriyle ilgili olanları dileğetirir. Fransızcası *eleştirmen* anlamında da kullanılır. İngilizcede *eleştirel* anlamında *critical* devimi kullanılır, *critic* deyiimi *eleştirmen* anlamındadır. Bk. Eleştiri, Eleştirel Gerçekçilik.

ELEŞTİREL DÜŞÜNCECİLİK. (Os. İstikâriye tenkidiye, Fr. Idéalisme critique) Brunschvicg'in öğretisi... Gerekte saltık düşüneci olan Fransız düşünürü Léon Brunschvicg'in

öğretisi, Kantçı eleştirilerden yola çıktıığı için bu adla da anılmıştır. *Eleştirel düşünecilik*, Kant öğretisini de adlandırrır, Brunschvicg, tümüyle Berkeley'ci görüşe uygun olarak, dış dünyayı düşünmenin ürünü sayar. Ona göre insansız yaşam başlığında karmaşaları bir takım biliç halleri vardı. Ruh, bu karmaşaların biliç hallerini zaman ve mekanın içinde düzenleyerek bir dış dünya tasarnı meydana getirdi ve bu tasarnıyla ilişkiler kurdu. Dış dünyadan, tasarıldığını gibi olduğu asla tanıtlanamaz. Biliç dünyasından başka bir dünya yoktur. Her insan, kendine göre, bir aldamma içindedir. Genel düşünüler bensez yoluya gerçekleşir, buysa bütün insanların birlikte aldanmaları demektir. Bk. Düşünccilik, Eleştircilik, Özdeksizcilik.

ELEŞTİREL GERÇEKÇİLİK. (Os. Hakikîye tenkidiye, Fr. Réalisme critique, Ing. Critical realism) İki gerici felsefe anlayışıyla bir ileri-ci sanat anlayışına verilen ad.

1. Alman eleştirel gerçekçiliği: XIX. yüzyılın sonlarında doğru Almanya'da Hans Driesch, E. Becher, A. Wenzl ve izdaşlarına ileristirilen tanrıbilimle doğabilimleri bağıdastrıulduğu na bu ad verilmiştir. Bu okul vandasları doğabilimse bulguları tanrıbilim sisinden yorumlamaya, böyleslikle de dinle bilimi bağıdastrıtmaya çalışmışlardır. Onlara göre bilim sınırlı ve doğamın gizlerini çözemedi. Bu düşünürler aynı zamanda dirimselcilerdir. Özellikle Driesch veni dirimselciliğin kurucusudur. Erich Becher de kendi öğretisini *röhribilimsel dirimselcilik* (Fr. Psycho-vitalisme) adıyla adlandırmıştır. Bk. Yeni Dirimselcilik.

2. Amerikan eleştirel gerçekçiliği: 1920'lerde Amerika'da Santayana, Lovejoy, Pratt ve izdaşlarla ilerisürülken idealist bir akım da bu adla anılır. Bu anlayışa göre nesneler değil, sadece o nesnelerin özleri bilinabilir. Nesnelev özləri, nesnelerin gerçek nitelikleridir. Özler, fiziksel gerçeklikten farklı gerçekliklerdir, zaman ve uzay ölçütüne vurulamazlar. Yeni gerçekçilik bir tepki olarak ortaya çıkan eleştirel gerçekçilik, eytisimsel özdeksilikle karşı çıkmaktır yeni gerçekçilikle birleşir. Eleştirel gerçekçiller sivasada egemen sınıfların iktidarından yanadırlar. Özellikle Santayana «uygurluk hiç bir zaman halktan çıkmamıştır, hep seckin sınıflardan çıkmıştır, sadece içi ve köylülerden kurulu bir hükümet barbar bir hükümet olur» der. Bk. Gerçekçilik, Yeni Gerçekçilik.

3. Sanatsal eleştirel gerçekçilik: XIX. yüzyılın ortasından beri burjuva toplumunun gelişkilerini sergileyen edebiyat, resim, sinema vb. gibi sanat alanlarındaki gerçekçilik anlayışı ve

yöntemi de bu adla anılır. Bu sanatsal eleştirel gerçekçilik akımının temsilcileri arasında Stendhal, Balzac, Tolstoy, Gogol, Dickens gibi romançılar; Daumier, Courbet gibi ressamlar; Charles Chaplin gibi sinemacılar vardır. Bu akım genellikle burjuva toplumunun yetkin bir eleştirisini yapmıştır. Toplumcu gerçekçilik anlayışı, eleştirel gerçekçiliği bir çeşit öncü sayar ve onun yapıtlarına büyük değer verir. Bu akım, burjuva ikivilizitesine ve bozukluğuna karşı «halkın protestosu» olarak nitelenir. Bk. Gerçekçilik.

ELEŞİREL GÖRGÜCÜLÜK. Bk. Empirio-Criticisme.

ELEŞİREL MANTIK. (Os. Tasdikat, Fr. Critique) Mantığın yargıları inceleyen bölüm. Skolastikler mantığın yargı (Os. Hüküm, Fr. Jugement)'dan scheidem bölgümüne Latince *critica* derlerdi. Hekimlik terimi olarak da, hastalığın yargı günü anlamında, buhar antana *criticus dies* derlerdi. Bk. Eleştiri.

ELEŞİREL SÖZLÜK. (Os. Tenkidi lugat, Fr. Dictionnaire critique) Sözcük ve terimleri tanımlamakla yetinmeyecek ayrıca değerlendiren sözlük... Bk. Eleştiri.

ELEŞİRİ. (Os. Tenkit, İntikat; Fr. Ing. Critique, Al. Kritik, It. Critica) Değerlendirme... Yargılama ve ayırdetme anıtlarını dilegetiren Yu, kritike deyiminden türemiştir. Antikçağ Yunanları bu anlamda *eleştiri satan*'na Yu, *kritike teknhe* derlerdi. Kesinlikle yargılanmak anlamındaki Yu, *krinein* kökünden türetilen *eleştirel* ve *eleştiriç* anlamındaki Yu, *kritikos* sözcüğü Latinçeye *criticus* biçiminde geçmiş ve bu yolla Avrupa dillerine yayılmıştır. *Eleştiri* terimi, *eleştire* ve *eleştirmen* biçimlerinde kullanılmaktadır. Terim, herhangi bir şeyi iyi ve kötü yanlarıyla değerlendirmeye anlamlı kapsadığı haldesi bir şeyle sadece kötü yarının gösterme (Os. Taan, Muahede) anlamında da tanımlaşmıştır. Bu anlamda olarak felsefede, bir düşünürün yaptığından, kendinden önceki düşünceleri廓然 (bölümüne *eleştirel bölüm* (Os. Tenkidi kism, Fr. Partie critique) denmiş ve bu deyim yaratın kabul edilen düşüncelerden scheidem bölgümünü dilegetiren *olumlu bölüm* (Os. Tasdik kism, Fr. Partie affirmative) devimine karşılık tutulmuştur. *Eleştiri*, felsefede, Alman düşünürü Immanuel Kant öğretisinin özellikleidir. Ne var ki felsefede bilginin doğruluğunu yargılama anlamında kullanılan *eleştiri* deymiş Kant'in diliinde *usu* *yargılama* anlamındadır. Kant, usun kendi kendine -esdeyişle her türlü deneyden bağımsız olarak- nereye

kadar varıp nereden öte gidemeyeceğini incelemiş, böylelikle *usu* *yargılama* ve eleştirmiştir. *Eleştiri* ve *Özelestiri* (Tr. Kendi kendini eleştire, Os. Tenkidi binefsih, Fr. Autocritique) kuramsal ve eylemsel Marksılıkta yalnızlı bulma ve düzeltme yöntemi olarak kullanılır. Özellikle özelestirinin emekçi sınıfın gelişmesindeki ve başarısındaki önemli etkinliği ilk kez Karl Marx tarafından ileri sürülmüştür. Lenin «Eleştiri ve Özelestiri, toplumculüğün antagonist (uyusmaz) olmayan çeşitlerinin meydana çıkarılmasını ve çözülmesinin özel yöntemidir» der. Ayrıca eleştiri, toplumcu ülkelerede halkın yönetme etken olmasında başta aracır. Eleştiri ve Özelestiri, hangi alanda olursa olsun, özellikle kendisi kendini geliştirmenin en güçlü yöntemidir. Bk. Eleştircilik, Kendi Kendini Eleştirmek, Bilginin Eleştiri, Tarihsel, Eleştiri, Eleştiri Çağı.

ELEŞİRİÇİ KAFA. (Os. Tenkici kafa, Fr. Esprit critique) Herhangi bir şeyi kontrol etmeden kabul etmeyen... Eski sözlerde *her şeyin zayıf yerlerini* *gören* anlamında da tanımlanmış ve bu anlamda yeren (Os. Zemnâm, Fr. Dénigreur) sözçüğüyle karıştırılmıştır. Bk. Eleştiri.

ELEŞİRİÇİLİK. (Os. Tenkidiye mezhebi, Mesleki intikadiye, Felsefei intikadiye; Fr. Criticisme, Al. Kritisizmus, Ing. Criticism, It. Criticismo) Alman düşünürü Immanuel Kant'ın örettiği... Kant'a göre felsefe araştırması, bir *değerlendirme* (eleştiri) olmalıdır. Felsefe, us, (Al. Vernunft)'la yapılmıyor. Öyleye *usu* *değerlendirmek*, onun ne olduğunu ve ne olmadığı iyiye bilmek gerek. Felsefe nasıl bir usa yapıyor?.. Deneyden yarananınanın bir *salt us* (Os. Akhl mahiz, Fr. Raison pure, Al. Reinen vernunft)'la. Öyleye *salt us nedir?*.. Kant'ın üç büyükaptopundan ikisi olan *Salt Usun Eleştiri* (Kritik Der Reine Vernunft, 1781) bu sorunun karşılığını araştırır. *Salt us*, duyarlığını (Al. Sinnlichkeit) verilenin alınmaması olan (a priori) bir bilgiyi gerçekleştirdiği iddiasındadır. Buysa nesneler düzenini aşarak, düşünce düzenevine yükselsmek demektiir. Öyleye *salt usun bilme yöntemi* bir *askıntık yöntemidir*. *Salt us* bu yöntemle gerçek bir bilgi edinebilir mi?.. Öyleye bilgi nedir, önceden onu tamamlamak gerek. Kant'a göre *her bilgi, bir yargı* (Al. Urteil)'dır. Ne var ki her yargı, bir bilgi (Al. Kenntnis) değildir. Örneğin «her cisim yer kapları yargısi bize yeri bir bilgi vermez, cünkü «cisim» kavramı esasen «yen kalpamay» içerir; bu yargıda sadece bir çözümleme yapılmıştır ve «cisim» kavramı çözümlenerek kendisinde esasen bulunan bir bilgi hiç bir gereği yokken yeniden ortaya ko-

nuyor. Oysa «bu yük ağırdır» yargısı bize yendi bir bilgi verir, çünkü «yük» kavramı kendiliğinden ağır ya da hafif olduğunu bildirmez; burada, ötekinin tersine, bir çözümleme değil bir bireştirme yapıyoruz ve «yük» kavramıyla «ağır» kavramı birleştirerek yeni bir bilgi elde ediyoruz. Demek ki bize bilgi veren yargılar, *cözümsel yargılar* değil, *bireşimsel yargılar*'dır. Salt us, bu bireşimsel yargıyı aşınık yöntemiyle, deneyi aşarak gerçekleştirebilir mi? Kant'ın soruya kesin olarak su karşılığı veriyor: *Gerçekleşiremez*. Böylece metafiziği kesin olarak yokmış oluyor: *Salt us, deneyen yararlanmadan hiç bir bilgi gerçekleştiremez*. Öyleyse metafizik tasarımlar, insanların romantik düşlerinden başka bir sey değildir. (Bu varg, Kant'ın özdeci yanını belirter in Engel bunun içindeki ki kendisine *utangaç özdeci* der.) Kant öncesi felsefeyi tanıtladırdı us, böyleslikle tahtından indirilmiş olmaktadır; artık, aşınık yöntemiyle çalışan salt us güvenilmeyecektir. Kant araştırmakta, çanşında eleştirmekte devam ediyor: *Salt us, bireşimel yargı olan bilgiyi niçin gerçekleştiremez..?* Çünkü us, sadece bir bireştirme işini gerçekleştirmektedir ve bu iş için gerçekli gereçleri nesneler düzenden almaktadır. Elimizde *tuttuğumuz taşı* yere bırakınca onun düştüğünü *görüyoruz* ve ancak ondan sonraрад ki (a posteriori) ebfifikatın tasduşlu bilgisini edinmekteyiz. Bu deneyi yapmadan önce (a priori) bu konuda hiç bir bilgimiz olamaz. Bize bu gereçleri vereen *duyarlık*'dır. Duyarlık, bu gereçleri bize nasıl veriyor?.. Zaman ve mekân içinde veriyor. Oysa nesneler düzendende *zaman ve mekân* diye bir sey yoktur. Demek ki bünar duyarlığın dışardan almadiği, kendinden çıktıığı bir şeylerdir ve duvarlık bunları katmadan, dışardan aldığı hiç bir seyi bize göndermez. Bunlar, deneyden elde edilemeyeceklerine göre, usun verileri midir? Kant, bu soruya da kesinlikle su karşılığı veriyor: *Havır, bunlar usun verileri olamaz.* Cünkü küçük çocukların zaman ve uzay düşünmeksiz billerler, hiç bir ussal içsümleri gerçekleştirmekleri halde sevdikleri şeyler yaklaştı ve sevdikleri şeylerden uzaklaşırlar. Öyleyse, duyarlık, ne nesneler düzendende ne de düşunce düzendeninde aldığı bu sevleri nasıl elde etmiştir?.. Kant, bu soruya, kendini özü bir karşılık veriyor: *Sezi* (Al. *Anschauung*)'yla. Kant'a göre bunlar birec *birim*'dır ve ancak duyarlığın sezisile elde edilebilir. Zaman iç duyarlığın biçimidir, içimizden gelen her duyu zamanlı birliktedir; mekân da duyarlığın biçimidir, dışımızdan gelen her duyu mekâna birliktedir. Katulmakları hiç bir duyumu gerçekleştemeceğii

bu biçimler, usun verileri olmadıkları halde *deneyüstü* (Al. *Transzendentale*)'dırler. Deneyden çıkarılmamalarıdır ama bunlarsız da deney yapılamaz. Görüldüğü gibi, Kant, artık *askın* (Al. *Transzendent*) kavramından *deneyüstü* (Al. *Transzental*) kavramına geçmektedir; olsa görüp bilgi olamaz ama deneyüstü bilgi olabilir. Bir soru daha gerekiyor: Deneyden gelen verilere duyarlığın sezisile elde ettiği biçimlerin katılması, bilimsel bir bilgiyi gerçekleştirmeye yetir mi?.. Yetmeyeceğini söyleyen Kant, sonunda, us'a deneyüstü bir görev bulmuştur: *Bireştirme işi*. Kant'a göre us bu görevi gerçekleştirmeseydi, ne duyarlı verileri ve ne de duyarlığın katıkları bilimsel bilgiyi gerçekleştirebilirdi. Öyleyse us, bu bireştirme işini nasıl yapıyor?.. Duyarlığın katıkları birlikte gelen bilgi gerekçlerini düzenleyici kalıplara (*Tr. Ulam, Al. Kategorie*) sokaruk. Us, bu kalıpları ne deneyen ve ne de duyarlığın sezisinden almıştır; bu kalıplar onda temel olarak vardırlar ve kendisiyle birlolidirler. Demek ki, Kant'a göre bilgi, gene de, nesneler düzenden değil, us'un düzünde düzenden (Al. *Verstand*) gerçekleştirmektedir. Kant, böyleslikle kendi düzünde önemmini de bulmuş oluyor: *Deneystü bilim yöntemi* (Al. *Transzental method*). Kendi kurduğu bu terimle, eleştiri bakışıni dileğetirerek, bilgi'nin duyarların ürünü olduğunu savunan *duyunculuk*'nın anlığı ürünü olduğunu savunan *anlıkçılık*'nın üstüne asyor ve gergin, her içsinin birleşik bir *üstünde*liğinden doğduğu ileri sürüyor. Önemli olan sudur ki, Kant, *deneystü*'nci *deneyle bağıntısı* kesmeden okmaktadır. Us, bireştirme görevini gerçekleştirdikten deneyle bağıntısı koparırsa -ki fizigin *üstünde* yükselme anlamında metafizik budur- *askın*'ın almanın gicer ve köksüz düşler kurnuya başlar. Kant'ın deneyiciliğinden, bir *bağıntı* *deneystü*'ndür. Bu düzdede ancak deneyden gelen veriler bireştirilir, salt usun kurguları bireştirilemez. Usun bireştirici kalıpları, deneyle hiç bir ilgileri olmayan ve deneyden çıkarılmamış *önsel* (a priori) kalıplardır ama ancak deneyin verilerini bireştirmekle işe yarabilliler. *Kavramlarla nesneler* asla kopmakszın *bağıntı* olmalıdır. Metafizik, bu bağıntıya gerçekleştirmeli içindir ki *metafizik bilgi* olamaz. Yoksas, Kant'a göre; kesin, tümel, her zaman ve her yerde geçerli bilgi elbette deneyüstü *önsel* bir bilsidir. *Cözümsel yargıların* tümü sonsaldır, deneyden sonra gerçekleşmişlerdir ve bu vuzeen bilimsel ve kesin bir bilgi vermezler. Bireşimsel yargıları da *önsel* olanları vardır ama sonsal olanları da vardır. İşte asıl kesin ve bilimsel bilgi bu *önsel bireşimsel yargı*

glardadır. Örneğin matematik yargılara tümü bu niteliktedir, «iki kez ikinin dört ettiği» yargı hic bir deneyden çıkarılmamıştır. Çünkü deney sınırlıdır, bin deney yaparsa ama bin birinci deneyde ne elde edeceğimizi bilmeyiz. Matematik yargılara, deneyden çıkmamış önsel bireysel yargılardan ama birakma bu karakterde olan metafizik yargılara benzemezler, çünkü her zaman deneye uzanabilirler. İki kez ikinin dört ettiği her zaman denenebilir, Tanrı'nın varlığı hic bir zaman denenemez. (Kant, bu düşüncelerinden ötürü, 1794'te Gilläume II. hükümetinden bir ihtar alması ve din konusunda yazı yazması yasakanmıştır). Kant, sun önsel kalıplarını, Aristoteles'ten de varalarınarak, yargı biçimlerinden çıkartır. On iki yargı biçimi vardır, öylese bunlardan her birini meydana getiren kendisiyle biçimlendiren on iki kalıp olmalıdır. Bir yargı, ya «insanlar ölmeliidir» önermesinde olduğu gibi *tümel* (Os. Külli, Fr. Universel), ya «kimi insanlar erdemlidir» önermesinde olduğu gibi *tikel* (Os. Cütî, Fr. Particulier), ya da «Sokrates düşünürdür» önermesinde olduğu gibi *özel* (Os. Hesús, Fr. Singulier) olur. Bunları meydana getiren kalıplar, sırasıyla: *Tümellik* (Os. Külliyet, Al. Allheit), *cöküklük* (Os. Kesret, Al. Vielheit), *teklik* (Os. Vahdet, Al. Einheit) kalıplarıdır ki *nitelik* (Os. Kemmiyet, Al. Quantität) ana kalıbında toplanırlar. Bir yargı, ya «Herakleitos usuldu» önermesinde olduğu gibi *olumsuz* (Os. İcabi, Fr. Affirmatif), ya «Diogenes uslu dejdir» önermesinde olduğu gibi *olumsuz* (Os. Selbi, Fr. Négatif), ya «ruh ölmzedir» önermesinde olduğu gibi *sunlucılık* (Os. Tahdidi, Fr. Limitativ) olur. Bunları meydana getiren kalıplar, sırasıyla: *Varlık* (Os. Hakikat, Al. Realität), *yoluk* (Os. Selb, Al. Negation), *sinirlik* (Os. Mahdüyet, Al. Limitation) kalıplarıdır ki *nitelik* (Os. Keyfiyet, Al. Qualitate) ana kalıbında toplanırlar. Bir yargı, ya «Tanrı iyilikcidir» önermesinde olduğu gibi *kesin* (Os. Hamlı, Fr. Catégorique), ya «Tanrı iyilikçisine kötüler sevmey» önermesinde olduğu gibi *varsayımsız* (Os. Şartlı, Fr. Hypothétique), ya «Tanrı yiilkci, ya da kötülkücüdür» önermesinde olduğu gibi *ayrık* (Os. Münfasi, Fr. Disjunctif) olur. Bunları meydana getiren kalıplar, sırasıyla: *Tözüllülük* (Os. Cevheriyet, Al. Substantialität), *nedensellik* (Os. İhtiyet, Al. Causalität), *karşılıklık* (Os. Müşareket, Al. Wechselwirkung) kalıplarıdır ki *ilişki* (Os. İzafet, Al. Relation) ana kalıbında toplanırlar. Bir yargı, ya «insanlık belki dik yüremeyle başlamıştır» önermesinde olduğu gibi *belkili* (Os. İhtimalı, Fr. Problématique), ya «Tanrınum iyilikçi olmasi

gerektir» önermesinde olduğu gibi *zorunlu* (Os. Zaruri, Fr. Apodictique), ya «dünya yuvalaraktır» önermesinde olduğu gibi *savlı* (Os. Tahkiki, Fr. Asserterique) olur. Bunları meydana getiren kalıplar, sırasıyla: *Olanaklılık* (Os. İmkân, Al. Möglichkeit), *zorunluk* (Os. Vücut, Al. Nothwendigkeit), *gerçeklik* (Os. Hâliyet, Al. Wirklichkeit) kalıplarıdır ki *kiplik* (Os. Darp, Al. Modalität) ana kalıbinde toplanırlar. Göründüğü gibi Kant, deney verilerinin ancak on iki biçimde birbirleriyle bireştirilebileceğini ileri sürmektedir. Bu on iki biçimde de dört ana biçimde (nicelik, nitelik, ilişki, kiplik) toplayıyor. Bunların içinde en önemli bulduğu ilişkilidir. Çünkü her bireşim bir ilişkili dileğetir. Bu ilişkilerden de zorunlu olarak *nedensellik* ve *şireklik* yasaları çıkar. Bu yasalar da, kendilerinden çıkardıkları kalıpları gibi, önselidirler. Kant, bu önsel, deneyden alınmamış, usun kendi malı olan kalıpların, ilkelerin ve yasaların uygulanmış sınırların sadece metafizik yolunu kapamakla kalmıyor; fizik yolumu da kapayarak *bilinemezci üçüncü Jelseye*'nın kapılarını açıyor, Kant'a göre us, deneyin verilerileyle bağlı koparip metafizik yapamayacağı gibi deneyin verilerinin arkasına geçerek fizik de yapamaz. Çünkü deney bize sadece *görünürler* (Al. Erscheinung)'ı vermektedir. Biz bu görünürlerin arındıra bir de *kendilik* (Al. Ding an sich) hayal ediyoruz ve yukarı sınıri aşmaya çalıştığımız gibi bu sınıri da aşmaya çalışıyoruz. Kant, bu her iki aşamayı da aynı *asma* (Al. Transzendent) saymakta ve usun kalıplarının sadece *seyin görünüreni* (*Phenomen*)'ne uygulayıp *seyin kendisi* (*numen*)'ne uygulanamayacağını söylemektedir. Kant, böyleslikle, usun sınırlını kesinlikle çizmiş oluyor: Bu sınırlar *seyin kendisi*'dir ve hic bir zaman aşşamalıdır, çünkü *bilinemez*. Kant'ın oluşu ortam, bir matematik-fizik-uluskul ortamıdır. Nitikim genç Kant da üniversiteyi fizik doktora' tezile bitirmiştir. Matematiğin ve fizigin ilkeleri usun ürünü savunmakta, gerçekte us volvula varılabiliceğini savunan Antikçağ Eleatilalarının dünscisi Leibniz-Wolff Öğretisinde yüksek aşamasına ulaşmış bulunmaktadır. İngiltere'den gelen yedinci bir ses, David Hume'un sesi, usun clesitirlmesini ve verilerinin gerekliliği gibi belirtmesini örtütmektedir. Tarihsel düşünce dialoğu XVIII. yüzyıl sentezini us'a getirmiştir. Böyle bir ortamda Kant, zorunlu olarak varlığı zerekeni yapmış ve su sonuca varmıştır: «Bizler, gizlerle dolu bir evrende bir düşünüşünü görmekteyiz. Gerçekte bildiğimiz hic bir sey vaktur. Sezislerimizin, kavramlarımızın, denciydişi ide'lerimizin içine

ELEŞTİRICİLİK

gömlümsük; bir şeyler kuruyoruz. Ne var ki, bildiğimizi sandığımız şey sadece olaylardır. O olaylar ki, bilmemişiz bir nesneyle asla bilmediğimiz bir nesnenin birbirlerine olan ilişkisinden doğmuştur». Nesneyi bilmiyoruz, özne'yi de asla bilemeyeceğiz, us'a zorunlu olarak bu iki *bilinemez*'nin ortasındaki ilişki alam kalyor. Oysa us, özgürlme dileğindedir; aşma çabaları her yıldendir. *Salt usun Eleştiri'sinde* bu özgürlük dileğinin ise yarımadığını anlaşılmıştır; salt us deneyle olan bağını koparak *kuram* yapamıyor, ama *eylem* de yapamaz mı?.. Kant'ın ikinci büyük yapıtı *Uygulayıcı Usun Eleştiri* (Kritik Der Praktischen Vernunft, 1788) bu sorunun karşılığını arayacaktır. *Zorunlukla olan'*ın karşısında bir dc *özgürlikle olan* var. Öteki *bilim*, buyaş *törebilim* almışdır. Us, *salt* olamıyor ama *uygulayıcı* olabilir. Ne var ki bu durumda adı değerişek *irâde* olur. *Doğru'nun* duyusu nasıl nesnelerinden所得 duşine所得 duyunu yükseltip biçimlenmek zorundaysa, *iyi'nin* duyusu da öylece duşine所得 duymenin nesneler duşine所得 inmeli zorundadır. Özgürlikle olmayan iyiliğin hic bir anlamı olamaz. Ceza korkusu,armağan umudu, beğenilme isteği, gòreneğe uyuma zorunluğu vb. gibi etkenlerle gerçekleştirilen iyilik, gerçek iyilik değildir. Demek ki usun uygulayıcı olarak çok önemli bir görevi var: *İyiliği, özgürlükle, salt iyilik için* gerçekleştirir. Bu özgürlük, duyarlılığı bütün etkillerinden kurtulmuş bir Özgürlik olmalıdır. Özgürlik zorlamaz, sadece yükümlü kılın. Törebilimsel yasa, fizik yasa gibi zorunlu olamaz. O serbest bir seçim idir. O, *kendi yasasını kendisi koyar*. Önceden konmuş ve verilmiş bir yasaşa uyumaz. Demek ki tanıtış ve dinsel bir törebilim, gerçek bir törebilim değildir. *Yasa'yla özgürlük'ün* çelişkisi, ancak *kendi yasayı kendini kovmakla* asılabilir. Ancak bu yasayı *insanlıktı* bir araç olarak deñil, bir erkek olarak betirecek bir *bircinde kov'malı*. Yoksa deney alamıyla yeniden bir ilişki kurun Özgürliğün yitirmes olursun; çünkü insanlığı araç olarak gözetlen bir yasa, usun özüür vasası deñil, kişisel çikarının vasasıdır. Yoks'a *evrensel ol'malı*. Yoks'a bu yasa usun gerçek ürünü olan *önsel bireşimsel yargı* niteliğini tasımaz ve *tümel geçerlik* niteliğini elde edemez. Törebilimsel yasa, deneylerden elde edilmiş bir *kosullu* (*Al. Hypothetisch*) yasa değil, uygulayıcı usun kendi kalıplarında所得 biçimlendirdiği bir *düzenlenmiş* (*Al. Kategorisch*) yasadır. Bir şey elde etmek için değil, iyilik için iyilik edilecek. İşte Kant'ın *iyi irâde* (*Al. Gute wille*) adını verdiği özgür irâde budur. (Kant, bu törebilimsel düşüncelerini, sözkonusunu yaptırdan çok

Grundlegung zur Metaphysik der Sitten ve *Metaphysik der Sitten* adlı yapıtlarında incelemiştir). Göründüğü gibi Kant, *salt usun Eleştiri'sinde* yadsıdıgı metafiziki *pratik usun Eleştiri'sinde* diriltmeye çalışmaktadır. Kant'ın bu idealist eğilimi üçüncü büyük yapıtında daha da belirecektir. *Doğru* ve *iyi* ideeler incelendinden sonra geriye usun üçüncü bir işlevi kalmıştır: *Güzel* idesi. Us, doğayı törebilim arasında kalan estetik alanda nastı işliyor ve bu işleyişin de ötekiler gibi önsel ilkeleri var mıdır?.. Kant'ın üçüncü büyük yapıtı *Yargı Gücü'nün Eleştiri* (Kritik der Urteilskraft, 1790) bu sorunun karşılığını arayacaktır. Kant, düyalardan gelenle (*salt us*) düşünceden giden (*uygulayıcı us*) arasındaki köprüyü *yargı gücü* adını verdiği (*yargulayıcı us*) ussal bir yetiley kurmak istiyor. Deneylerden gelenle所得 düşunce gerçekleşiyor, düşünceden giden de deñede gerçekleşecekk. Oysa bu gerçekleşmenin usun buruyüğuna uygun olup olmadığını *yargı gücü* denetleyecek. (Bu tema, diyalektik özendeciliğin teori, *pratikle doğrulanın* önermesinin Kantci sezsidir). *Doğru* bir düşüncelye gerçekleştirilebilir bir *iyi'lige* «güzel bir davranış» diyoruz. Öyleye *güzel* bu iki ideyi birbirine bağlayan bir köprüdür ki bunu *yargı gücü* gerçekleştirecektir. Kant, *güzel'i yüce'den* ayıriyor. Bir firtına denizin kudurumsa dağalarına bakarak *ene güzel* diyebiliriz ama gerçekde duyduğumuz *güzelik* değil; büyülük, güclülük ve ürkünlükten doğan *yücelik* (*Al. Erhabene*)dır. *Yücelik, böylesine güzel* (*Fr. Dynamique*) olabildiği gibi yıldızlı bir gecenin ışılışını gibi *matematiksel* (*Fr. Mathématique*) de olabilir. Böylece *yüce'den* ayrılan *güzel*; *iyi'den, hoş'tan* *yararlı'dan* da ayrılmaktadır. *Güzel'in* niteliği, *hic bir karşılık gözetmemeksin* yargılanan olmalıdır. Kantci törebilim *göre iyi* de bu niteliği taşırı, oysa *iyi* evlensel bir irâde ididir; güzelinse ne eylenn ne de iradeyle ilgisi vardır. *Hos* duyusal bir bekeni, güzelse targusal bir bekenidir. Bir tabak meyve tablosu, onları yemek istekini duyrurسا *hos* ve ancak bir isteki duvurmadıkça *güzel'dir*. *Yararlı* elde edilmek istenir, güzelse sadece sevredilir. *Hic* bir karşılık gözeilmeden bekenilmek onun temel niteliğidir. *Güzel'in* başka bir niteliği de *tümel gecerli* olusudur, Kant böylece *önsel bireşimsel yargı'yı* burada da vakalamış oluyor. Demek ki *güzel'de* de bir *önselliğ* var, bu bekeni bizi kendisine karşı belli bir tutuma zorlar. Bu tutum, özel değil, genel bir tutumdur; sadece bizim için deñil, herkes için gecerlidir. *Güzelilik* yargısı *kavramsız* (*Fr. Sans concept*) bir yargıdır, demek ki bir bilgi işi deñildir. *Güzelilik, ereği düşünülmeyen bir ereksekkilektir.*

Bir müzik parçasında bize zevk veren onun bestelenme nedeni değildir, oysa o gene de bir erkek uygun olduğu için güzeldir. Kant, böylece, estetik yargı (*Fr. Jugement esthétique*)'yı erekSEL yargı (*Fr. Jugement téloéologique*)'dan ayırtır. Sanatçı güzel'i yaratırken onu belli bir erkek göre biçimlendirdir, bizes o güzel'i erekSEL düşündürmen kavrızır. Güzelin bizer için anlamı kendi erkekine uygunluğu değil, bizim erkekimize uygunluğu'dur' Kant, yapımının içinci bölümünde, erekSEL (*Al. Finessität*) kavramını inclemektedir. Kant'a göre erekSEL, Aristoteles'in *entelekhia'sı* gibi, kendi nedenine uygunluktur. İki türlü uygunluk (*Ad. Zweckmaessigkeit*) var: Biri gizeli doğuran öznel uygunluk, ikincisi yararlı doğuran nesnel uygunluk. Bunu içindir ki bir çiçek, yağılıboya bir tabloda estetik yargının konusı olurken bir ilaç kutusunun içinde creksel vargının konusu olabilir. Cansız doğa, sürekli bir nedensellik içinde Dekartes bir mekanizmle düzlenmektedir. Canlı doğaya kendi erçigile düzlenenir. Kömür bir neden-sonuç zincirinin ürünüdür, ama göz pek bellidir ki kömür için yapılmıştır. Bu yüzden, doğanın açıklanmasında erekSEL kavramından vazgeçemiyoruz. Kant, burada, usun metafizik yapamayacağını söyleydi halde metafiziğin alamına yeniden ve iyice girmekte olduğumu görek sakıntı bir dil kullanmaktadır. Ne nedensellik ne de erekSEL doğanın kendiliğini açıklayamaz, der. Cansız ve canlı, tümüyle doğa, Kant'a göre bilinemez olmakta devam etmektedir. Duyular bize bu bilginin anahatlarını veremez, ama duyarlılığından «anlaşalar»dır birtakım anahatları gizlidir. Göruldüğü gibi, idealizmin kapısını her şeye rağmen aralık bırakmak bilinemezliğinin sorumludur. Kendisinden önceki felsefe akımlarının düşinsel sentezini ustaca gerçekleştiren Immanuel Kant'ın, kendisinden sonraki felsefe akımlarını büyük ölçüde etkileyen bu üç önemli yapımı toparlaysak şu sonucu saptarız: *Doğru'y'u us kurar, iyiyi us buysur, güzel'i us varlardır.* Bilinemez kendilik'in düşındaki bilinme olaylar dünyasını teksoyle us düzenler. Bu vargı, idealist bir vargıdır... Immanuel Kant'ın kendi felsefesini adlandırmak için ileri sürüdüğü *elestircilik* devimi, *inakçılık* ve *süphecilik* devimlerine karşıt bir anlam tasarı. Öznel düşüneci bir yaklaşımla *usculuk* ve *görgüçülük* ögretilerileyi savunmak amacını gütmüşür. Nesnelerin özünün bilinmemeyecğini ileri sürürek bilme sürecini yadılmış ve bilinemezliğine varmıştır. Bk. Kantılık, Bilinemezlik, Bağıntılık, İnakçılık, Süphecilik, Usuluk, Görgüçülük, Anschauung, Ding

an Sich, Ulam, Çatışkı, Aufklarung, Er-schecnung, Tarih Felsefesi, Olguculuk.

ELEŞTİRI ÇAĞI. (Os. Devri tenkit, Fr. Âge critique) Felsefede eleştirinin amaçladığı çağ... Felsefe tarihinde antikçağın sofistleri kapsayan evresiyle XVII. yüzyl Avrupa'sında John Locke'la başlayan ve özellikle Hume ve Kant'la birebir evre *eleştiri* çağı olarak nitelenir. Örneklin Strasbourg Üniversitesi felsefe profesörü Alfred Weber ünlü *Felsefe Tarihi*'nde Protagoras, Sokrates, Aristippus ve Hedonuluğu, Antisthenes ve Kínikleri, Enkleides ve Megara Okulunu; Yeniçag Felsefesinde de Locke, Berkeley, Condillac, Hume ve Kant'la başlık altında incelemiştir.

ELEŞTİRİM. Bk. Eleştirili.

ELEŞTİRİMCİLİK. (Tr. Felsefe) Elestircilik... Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlük'te (Vi. baskı s. 266) *elestircilik* devimi *eleştirmecilik* (Os. Münękkitlik) anlamına bira-kularak Alman düşündürü Immanuel Kant'ın *kritisizm'i* ve genel olarak «bir felsefe kuran insan bilgisinin yeteneğini bir eleştirmenin geçirmemiyle ilk koşul olarak ele alan dünsince» biçiminde tanımlanan kritikci anlayış *eleştirmecilik* devimiyle dilegetirilmiştir. Bk. Elestircilik.

ELEŞTİRİMSEL. Bk. Eleştirel.

ELEŞTİRI-ÖNCESİ. (Os. Tenkitten evvel, Fr. Précritique) İnakçılık dönemi... *Eleştiri-öncesi* terimiyle, Kant'ın verdiği anlamda *eleştiri*'ye karşı olarak *inakçılık* dilegetirilir. Bu, bir elestircilik dönemiştir. Aynı devim Immanuel Kant'ın 1770 yıldından önceki dönemini de niteler. Devim, *elestircilik-öncesi* biçiminde de kullanılmaktadır. Bk. Eleştiri, Elestircilik, İnakçılık.

ELEŞTİRME. Bk. Eleştiri.

ELEŞTİRİMCİLİK. Bk. Eleştirimcilik.

ELFÂZI HAMSE. Bk. Beş Geneller, Beş Ses.

EL-FELÂSİFA. (Ar. Felsefe) Felsefeciler... İslâm felsefesinde düşüncüler (filozoflar), örneğin *hukukcular* (Ar. Fukâhâ) dan ayrı olarak, bu devimle dilegetirilir.

EL-GÖZ BAŞATLIĞI. (Tr. Ruhbilim) Okuma yazma içinde ve belirli sporlarda sağ ya da sol eliyle sağ ya da sol gözü öncelikle kullanma efümi... Türk Dil Kurumunca *Ing. hand-and eye dominance* devimi karşısında önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. Bk. El Başlığı.

ELHARZEMİ. Bk. Algoritma.

ELHÂSIL

ELHÂSIL. Bk. Böylece.

ÉLICITE. (Fr. Skolastik) Katıksız irade işi... Skolastikler, bu anlamda öneğin *élicite édim* derlerdi.

ELIMINATION. Bk. Eleme.

ELİNDE. (Os. İhtiyârî, Fr. Facultatif) İsteğe bağlı olan... *Elinde* terimi, sorunu (Os. Mecburî, Fr. Obligatoire) karşıtı olarak, *yapılmayı ya da yapılmaması isteğe bağlı olan* anlamını dilegetirir. Bk. Elindelik, Başına Buyur.

ELİNDELİK. (Os. İrädeci cüz'ye, İhtiyârî, İrädeci muhtâre; Fr. Libre arbitre, Al. Willensfreiheit, Ing. Free will, It. Libero arbitrio) Dileğini seçme gücü... *Cerekirlik* (Os. İcabi, Fr. Déterminisme) karşılığında kullanılır. Tanrıbilim'de *kadercilik* (Os. Cebrîye, Fr. Fatalisme) karşılıktır. Tanrıbilimsel inançla göre tünel irade olan Tanrı, insanları tikel bir irade vermemiştir; insanların sunu ya da bunu gerçekleştirmeleri ellerinden bir elinde *tinsel özgürlük* (Os. Hürriyeti ilmlürlühiye, Fr. Liberté psychologique) de denir. Bu inançla göre Tanrı tüm bilgi ve tüm gerçekleştircidir, her şeyi o bilir ve her şeyi o gerçekleştirir; kötülüğün istençejini bilir ve o kötülüğü gerçekleştirir ama o kötüliğin istenmesine ya da istenilmemesine karışmaz. Osmanlı Tanrıbilimde bu açıklama «ilim, mâtûma tâbîdir» önermesiyle dilegetirilir ki «bilen, bilineni etkilememe» anlamındadır. Fransız düşünürü Descartes, bu dinsel eğilimci çözümlemek için bir hayli uğraşmış ve sonunda «Tanrı isteseydi bu özgürlüğü iyi kullanmamı sağlayabilirdi. Ne yapalım ki, yarımamak gücünü de verdijine göre, yarımamamza engel olmadıgından öttüր yakunmayaça demek zorunda kalırmıştır. Bk. Özgürlik, Gerekirlik, Yazgılık, Eksik, Eksili Neden.

ELİNDELİKLİ ÖDEVLER. (Os. Vezâifi ihtiyâriye, Vezâifi väsia, Vezâifi vîcdâniye, Vezâifi mütehattime; Fr. Devoirs stricts) Yapılması ya da yapılmaması insanın elinde olan ödevler... Töreblîmî terimidir. *Zorlulu ödevler* (Os. Vezâifi mülzeme, Fr. Devoirs stricts) karşılığında kullanılır. Öneğin Müslümanlıkta namaz kılma ve zorlulu ödev, yokşullara yardım etmek elindelikli ödevdir. Bu terim *engin ödevler* biçiminde de kullanılmaktadır. Bk. Ödev.

ELIPS. Bk. Ellipse.

ELİS-ERETERYA OKULU. (Os. Elis ve Eretarya medresesi, Fr. Doctrine d'Elis et d'Eretarie) Sokrates'in öğrencisi Elis'i Phaidon'un

kurdugu okul... Bilgici yapıtı olan bu okul, Antikçağda, önce Elis kentinde kurulmuş ve sonra Eretarya kentine göçetmiştir. Sokrates'ci okullardandır ve gene Sokratesci okulların Megara okuluya çatışmıştır. Elis'li Phaidon, Sokrates'in sevdigi öğrencisiymiş. Platon'un ünlü diyalogu *Phaidon* onun adına yazılmıştır. Phaidon'un ölümünden sonra öğrencisi Menedemos okulu kendi yurdu olan Eretarya'ya götürürcel orada gelişmiştir. Menedemos «en üstün iyi erdemdir, o da doğruya yanlıştan ayırmaktır» dermiş. Bk. Sokratesçi Okullar, Sokratesci Sofistler, Megara Okulu.

EL-ISME. (Ar. İçrekçilik) Günahsızlık... Bâtin-işmâîlin inancı göre imamlar da, *Peygamber*, *günahsız* (Os. Mâsûm)'dırular. Bk. içrekçilik.

EL İŞİ. (Tr. Marksçılık) Anamafçılığın ateline dönemde elle gerçekleştirilen iş... Mal üretiminde zanâtkârlık döneminde sonra geçen atelye dönemi *el işi* (Fr. Travail manuel)yle gerçekleştirmiştir. Bu dönemde malin bütünü bîrcok işlerin ayrı işçilere görülmüşle meydana gelir. Zanâtkârlık döneminde tek işçinin türünü olan mal, el işi döneminde işbirliğinin türündür. Bk. El, İş, İşbirliği, İşbölümü, Anamaleçlik.

ELKABI AŞERE. Bk. Troplar.

ELLIPSE. (Al. Marx) Elips... Türkçede de kullanılan bu matematik terimi (Os. Tanrı'nâkis), bütün noktalarının odak denilen deşîmez iki ayrı noktaya uzaklıklarının toplamı birbirine denk olan kapalı bir eğriyi dilegetir. Alman düşünürü Marx, bu terimi, malların başkaşımı olgusunu açıklamak için kullanmıştır. Bk. Metamorphose der Waren.

EL-MEHDİYE. (Ar. İçrekçilik) Mehîlik.. Bâtinîlik'e öğretisine göre Mehîdi, kuratricidir. Bir mağâra gizlenen son imamın (Ar. Çitâmmâd-al-muhîfe) kiyamet günü oradan çıkışarak insanları kurtaracağına inanılır. Bk. içrekçilik.

ELOHİM. (ibr. Tanrıbilim) Tanrılar... *Ibr. elohim* ya da *eloim* sözcüğü, Tanrı anlamını dilegetiren *el ya da eloah* sözcüğünün çoğuludur ve tanrılar demektir. *Tevrat'ın, Mâsû'nın* anlatımı olduğunu inanılan, illâ beş kitabından Tanrı'nın kimi yerde adı *Yehova* ya da *Yahwe* değil, *Elohim* olarak geçer. Nitikim bu adın geçtiği *Tevrat* bölümlerine *Elohim* süreleri denir. Kimi incelemeciler *Mâsû'nun* Tanrı'yı *Elohim* adıyla anmasının, sen yerine siz denildiği gibi, bir saygı belirtisi olduğunu ileri sürmüştürler. Kimi incelemeciler de bunun, İbrâñile-

rin eski baştanı *E'l*'den kalma bir alışkanlık olduğu kanısındadır. *Müs'üm*'un yazmış olduğuna inanılmak ilk beş kitabı birçoğunu yazarlar tarafından yazılmış olduğu birçok bâkimlardan belliidir. İyi incelenince on az iki ayrı anlatımın, hem de bâbirine karıştırılmışsın, bu metinlerde yer aldığı görülür: Elohim surelerinde insanın bitkilerden sonra yaratıldığı anlatılır, Yehova metinlerinde bunun tam tersi olarak insanların bitkilerden önce yaratıldığı bildirilir. Elohim surelerinde insanın tek bedende hem erkek hem dişi olarak yaratıldığı anlatılır, Yehova surelerinde önce erkeğin ve sonra da onun kaburga kemîğinden kadının yaratıldığı bildirilir. Elohim metinlerinde *Âdem*'in günahından söz edilmez, Yehova metinlerinde söz edilir. Geni iyi incelenince *Elohim*le *Yehova* arasında nitelik farkları bulunduğu da görüür: Elohim acıyan, iyilik eden, dullahı ve yetimleri koruyan, tüzevi gerçekleştiren bir tanrıdır. *Yehova*'ya öç alısması, öteki ulusların ezilmesini, tutruklumasını ister. Bk. Yahudilik, Tanrı.

ELOİM. Bk. Elohim.

EL-Rİ'CA. (Ar. İçrekçilik) Gcriye dönüştü. Bâtinîler Mehdi'nin ortaya çıkışından sonra bütün imamların diriliş dünyaya döneceğine inanırlar. Bk. İçrekçilik, El Mehdiye.

EL-TAKİYYE. (Ar. İçrekçilik) Daklı görünmek.. Asıl amaçlarını gizleyerek İslâmın kuralarına uyarak görünmek Bâtinîliğin yöntemi dir. Bk. İçrekçilik.

ELVERİŞLİ. (Os. Muvafık, Münasip, Sühületli, Müstâid, Müläyim; Fr. Commode) Uygun.. Fransız matematiçisi Henri Poincaré'ye göre Öklit geometrisini elverişliliğinden ötürü kullanıyoruz, öteki geometriler de onun kadar doğrudurlar. Bunun gibi başka galaksilerde, başka koşullar altında, başka türlü bir evren sistemi kurmak daha elverişli olabilir. Poincaré'nin bu varsayımasına *elverişlilik kuralı* denir.

ELYAK. Bk. Upaygın.

ELZEMİYYET. Bk. Gereklikli.

EMÂLÎKE. Bk. Köle.

EMÂN. (Ar. Müslümanlık) Korunma hakkı.. Peygamber Muhammed'e göre her Müslümanın bir kâfir'e *aman* vermeye hakkı vardır, bunu elde eden kâfirin bütün Müslümanlarca korunması gerekdir. Bk. Bağıs.

EMANATIO. (Lâ, Plotinos) Tûrüm.. Plotinos'a göre bütün varlıklar, Tanrı'nın tûrüm..

leridir. Daha açık bir deyişle, evren, Tanrı'nın birliğinden türemiştir. Bk. Tûrüm, Tûrümçülük.

EMANATION. Bk. Tûrüm.

EMANATIONNISME. Bk. Tûrümçülük.

EMANATISME. Bk. Tûrümçülük.

EMBLÈME. (Fr. Toplumbilim) Ortak bir tüküy simgeleyen sunu... Bk. Simge.

EMBOITEMENT DES GERMES. Bk. Tohumların İçerikliği.

EMBRYOGÉNIE. Bk. Cüçüklenme.

EMBRYOLOGIE. Bk. Cüçükbilim.

EMED. Bk. Son.

EMEDD. Bk. Sürükli.

EMEĞİN FİYATI. (Os. Sâyin bedeli, Fr. Prix du travail) Anamalırlara göre emekçiye verilen ücret.. Anamalı düzende ücret, emeğin fiyatımı gibi sunulur. Gerçekte ücret, emeğin değil, emekgücüne sıfatıdır. Marksçı dilde *emek ve emekgücü* kavramları arasındaki ayrılık o kadar önemlidir ki anamalı düzenden ibkisi arasındaki farklınta doğar. Tarihsel Özdeğerliğinin kurucusu Karl Marx bu farklı açık seçik ortaya çıkararak anamalı düzenden sırri çözümsüztür. «İşçinin ücreti, burjuva toplumunun üzerinde, emeğin fiyatı olarak, yani beli bir miktar emek için ödemen beli bir miktar para olarak görünür. Emeğin değerinden söz edilir ve bunun paraya dileğetirilmesine, emeğin gerekli ya da doğal fiyatının denir» (Marx, Kapital, cilt I, kitap IV, kısım VI, bölüm XVII). Emekçinin anamalıya satışı eğil, emek gücüdür. Yoksa «emeğin emeğini bağımsız ve nesnel bir varlık haline getirebileşseydi onun satacağı şey *emek değil, mal olurdu» (İbid.). Ücret, emekgückenin değil de gerçekten emeğin fiyatı olsaydı *artik-değer*, esdeysişle *kâr* meydana gelmezdi ve dolayısıyla anamalılcık denen üretimi düzeni kurulamazdı. Bk. Emek, Emekgücü, Kâr, Ücret, Artık-Değer, Anamal, Anamalılcık, Değer, Fiyat.*

EMEĞİN ÜRETKENLİĞİ. (Os. Müsimiriyeti sây, Fr. Productivité du travail) İnsan çahşâsının verimi.. Marksçı dilde *emeğin verimliliği* de denir. Emeğin üretkenliği ya da verimi, özellikle teknik yeniliklerin uygulanmasıyla artar. Anamalı düzende artik-değer elle etmenin iki volundan biri de budur. Teknik yenilikler uygulanarak emekgücü değerinin yaratılması için gerekli emek zamanı kısal-

EMEĞİN YABANCILAŞMASI

tılır, eşdeyiyle emekçi iki saatte yaptığı işi teknik bir yenilikin uygulanmasıyla bir saatte yapmaya başlar, böylüklikle artık-değer elde etmek için gerekli ek çalışma süresi bir saat daha uzatılmış olur, eşdeyiyle ek çalışma süresi gerekli çalışma süresindeki azalma kadar çoğalar. Emekçi üretektenliğini artırarak elde edilen artık-değere *görelî artık-değer* denir. *Bk. Emek, Değer, Artık-Değer, Saltık Artık-Değer, Görelî Artık-Değer.*

EMEĞİN YABANCILAŞMASI. (*Os. Säyn yabancılılaşması, Fr. Alienation du travail*) Mal durumuna gelen emeğin emekçiyile ilişkisinin kesilmesi ve ona egemen olması... Mal durumuna gelen emeğin insanla ilişkisi kesilir ve emek emekçisine yabancılabilir. Anamal emekçinin emeğiley gülener ve güclendirek de emekciyi güçsüzleştirir. Bir demeteki ki, emekçi kendi emeğinin gittikçe daha çok kölesi olur. Anamalcılığın üretimi üzerinde insanların arasındaki ilişki, mallar arasındaki ilişkiye dönüsür. Artık insanların birbirlerileyi, doğrudan değil, mal piyasası aracılığıyla ve mal piyasasına göre ilişki kururlar. Buyaşa insan bağlantısı değil, mal bağlantısıdır. «Toplumsal gücü, birkaç kişinin özel gücü durumuna gelir». Emeğin yabancılılaşması, emeğin mal biciğine girip emekçinin koparak emekçeye katılmamasıdır. Emekçinin kendi emeği bizzat kendisine o kadar yabancılabilir ki anamal olur, anamalcı olur, anamalcılık düzeni olur ve emekcisi köleleştirir. *Bk. Emek, Yabancılışma, Değer, Anamal, Anamalcılık, Emekçi.*

EMEĞİN YOĞUNLASMASI. (*Os. Tekâsüfû sây, Fr. Concentration du travail*) Emekçinin belli bir üretim süresinde daha çok üretimi zorlanarak emeğin veriminin artırılması... Marksî dilde bu olguva *emeğin yoğunlaşması* (entansifletirilmesi, şiddetlendirilmesi) de denir. Örneğin bir saatte bir metre kumas dokuyan bir emekçi aynı üretim aletleriyle bir saatte iki metre kumas dokumaya zorlanırsa, sekiz saatlik bir üretim süresi içinde daha önce on altı saatte üretilebilen bir değer yaratır. Emekçi yoğunlastırmanın çeşitli volları vardır, örneğin parca başına ücret vermeli emeği yoğunlaştırır. Emekçi yoğunlaştırma volulya veriminin artırılmasıyla teknik venilikleri uysulayarak emeğin veriminin artırılmasını birbirine karıştırılamamalıdır. *Bk. Emek, Değer, Artık-Değer, Saltık Artık-Değer, Görelî Artık-Değer, Emek'in Üretkenliği.*

EMEK. (*Os. Sâv. Amel, Mesâî, Hizmet, Su-gal, İş; Fr. Travail, Al. Arbeit, Ing. Labour, It. Lavoro*) İnsanın doğayı değiştirmek için gerçekleştirdiği bilinçli ve yarıyıl çalışma...

İnsanlaşma *emekle* başlamıştır, yüksek dereceli hayvanların tarihsel gelişme sürecinde içlerinden bir bölümüm emeğiyle ötekilerden ayrılmış insanlaşmıştır. Hayvan doğadan toplar; insana doğayı emeğiyle üretir, değiştirir ve hizmetine koşar. «Önce emek» diyor Engels; sonra el, dil ve bunların ürünü olan düşünce. «El, emeğin ortaya koyduğu bir üründür», düşünce ve onun özdeksel iskeleti olan dil de emek sürecinde insanların birbirleriyle zorunlu olarak kurdukları ilişkilerden doğmuştur. Emek, insanı ve insan toplumunu yaratmış, bunun sonucu olarak da insan beynini ve hizmetini oluşturmuştur. İnsan, emeğiley, doğayı değiştirdikten kendisini de değiştirmiştir. Değişme süreci, havvanken insan olmayı başlar, baltalı insanın günümüzde uzaya ayak basmış atomlu insanına kadar sürer, simiden havâ ile edilemeyecek çok üstün aşamalara doğru sürmekte de devam edecektir. İnsanı insan eden ve doğaya egemen kılan emeğin özü ve nitelikleri tarihsel ve cytîsimsel Özdekkî felsefeye açıklığa kavuşturmuştur. Emeğin tarihsel serüveni, insanlığın serüvenidir. İnsanın bir emekçi olarak, emekçiliği dışında bütün öteki niteliklerinden arınmış bir emekçi olarak ortaya çıkması bu tarihsel serüvenin sonucudur. İnsanın ilk mülkîyet ilişkisi de kendi emeğinin sahibi olmakla başlar, insanın üretici emeğinden bağımsız varlığı her sevden önce kendi üretici emeğinin malikidir. Karl Marx, 1844 *El Yazmaları*'nda söyle der: «Emek, doğaya ve bundan ötürü doğal bilimlerde insan arasındaki en gerçek tarihsel ilişkidir. Emeğin, temel insan yeteneklerinin dâşıl bir gereklilikbicimi olarak anlaşılmamışdır ki doğanın *insansal* özünün ya da insanın *dözel* özünün anlaşılmaması olanaklı kılarsa», Marx, emek sürecinin temel etkenlerini de *Kapital* adlı ünlu yaratında söyle açıklamıştır. 1. İnsanın kişisel faaliyeti, yani işin kendisi, 2. Üstünde çalışılacak nesne, 3. O nesneyi etkileyecik alett, «İnsan, alet yaparı hayvandır» ve alet yaparı emeğiley insanlaşmıştır. Marx söyle der: «Çalışan bir kimseñin malik olduğu ilk şey çalışma nesnesi değil, çalışma alettir». İnsan aletsiz emek harcamaz, demek ki onun elinden aletlerini alırsanz onu kolaylıkla kölestirebilirsiniz. İşte köleci üretim düzeninden anamalcı üretimi düzene kadar uzanan insanın kölestirilmesi sürecinin kısa öyküsü bundan ibarettir. Karl Marx emeği, eytisimsel yöntemle tarihsel bir kategori olarak inclemış ve bir malın ekonomik değerinin o malın içinde billurlaşan insan emeğine eşit bulunduğuunu açıklamıştır, «çemeç, içinde billurlaşır» der. Anamalcı düzende değer, bir malın yeniden üre-

tilmesi için gereken emek miktarıyla belirlenir. Emek de, böylece, mal niteliğine dönüsür. Emekgücü, kullanma değeri harcanırken değiştirmeye değer - ki asıl ekonomik değer budur, ekonomide değer kavramından *değiştirme değer* anıslar varanın tek mal'dir. Pazarlarda bu nitelikle baskaca hic bir mal yoktur. «Böylesse insanların, emeklerinin ürünlerini arasında değerler olarak ilişkili kurtmaları, bu maddeleri birtürden insan emeğinin basit özdeksel zarfları olarak görmelerinden ilerilmez. Tanrı tersine, insanlar değiştirmey yoluya türlü ürünlerini değerler olarak karşılaştırlarında, bizzat bu hareket yoluya onlar için harcanmış olan farklı emekleri de insan emeği olarak karşılaştırmış olurlar. Bunun farkında dekiildirler, ama yaptıkları budur. Her emek ürettinin bir toplumsal hiyeroglif'e dönüştürülen değerdir. Ne var ki insanlar daha sonra bu hiyeroglifi çözmeye, bizzat kendi toplumsal türlerinin surruşu şörenmeye çalışırlar. Emek ürünlerinin, değer oldukları ölçüde, onların üretimi için harcanan insan emeğinin maddi ifadelerinden başka bir sey olmadıgını söyleyen bilimsel bulus, insanlığın gelişim tarihinde bir dönem noktası oluşturur» (ibid). Değerleri belirleyen emek, *toplumsal ortalamalı emek*'tir. Bahçiyannan, kunduracının, terzinin somut emek'leri ancak bir malin kullanım değerini meydana getirirler, bir malın değiştirmeye değer (asl ekonomik değer) bu çeşitli somut emekler arasında ortak güç olan soyut emek'tir. Soyut emek, çeşitli somut emekler arasındaki nicelik ve nitelik ayırmalarını gösteren ve bütünlüğe toplumsal ortalamalı insan gücüdür. Anamalı ve anamalcı birlikimin temeli, emeğin bu ikili karakteri arasındaki faktır. Marx «mallarda maddedemmiş emeğin bu ikili karakterini ilk elstircisi bir tutumla ben dikktaki çekti» der (*Kapital*, c. I, kitap I, bölüm I, bölüm I, kesim II). Mallardaki çift niteliğe, yanı *kullanma değer*'yle *değiştirmeye değer* niteliklerine emeğin bu çift niteliği, yanı somut emek'le soyut emek tekabül eder. Mallarn kullanma değerini somut emek (yani kunduracının, terzinin vb. emekleri), değiştirmeye asıl değerini soyut emek (yani toplumsal ortalamalı emek) yaratır. Mallarda billurlaşan emeğin bu toplumsal karakterini dâhice bir buluşla meydana koyan Karl Marx'tur. Emeğin bu toplumsal karakteri meydana çıkarlamamış olsaydı anamalı üretim düzeninin somitüre dayanan temel yaşamları çözülmüşcmzdı. Tarihsel ve eğitsimsel özdeksi felsefenin kurucusu Karl Marx sadece bu dâhice buluşla meydana kalmıştır, emek'le emekgücü arasındaki çok önemli ve derin farkı da gün ışığına çıkarmıştır. Emek

(Al. Arbeit) bir insanın çalışmasıdır, örnegin bir kunduracı bir çift kundura yapabilmek için o bir çift kundurada billurlaşığı miktardaki emek harcar. Emekgücü (Al. Arbeitkraft)'ye bir insanın çalışabilme gücüdür, örnegin kunduracının bir günde on çift kundura yapabilecek mikardaki fizikselle ruhsal gücüdür. Anamalı, emekçinin emeğini satıp alıymış gibi görünür, oysa gerçekte emekgücüne satım alır. Verdiği ücret, emekçinin emeğinin değil, emekgückün ücretidir. Aldatıcı dış görünüşün altındaki bu gerceği söyle bir örnekle somutlayabiliriz: Diyalim bir anamalı bir emekçinin emekgückünü günden yirmi lira ücretle satın almıştır, çünkü bu emekçi bir günde harcadığı fizikselle ruhsal emekgückünü yirmi liralık besin vb. ile yeniden üretebilmedi, demek ki emekgückü malın fiyatına da bütün malların fiyatları gibi yeniden üretimi için gerekten paraya belirlenmiştir ve kesin olarak yirmi liralıdır. Diyalim bu emekçi içinde dört saat çalışmala yirmi liralık emek-değer yaratmaktadır, esdeyişle emekgückün bir günlük harcanışını yeniden üretmek için gerekten değeri sağlamaktadır. Ne var ki içinde, dört saat değil, sekiz saat çalışmış ise satın alınmıştır ve emekgückü de bu sekiz saatlik çalışmaya elverisiidir. Sekiz saatlik emekgückü harcayışını yeniden üretmek içi gerekli değer iki saatte yaratılan işi daha dört saat değer yaratmakta devam edecektir. İşte bu geri kalan dört saatte yaratılan değer, anamalının kâr adını verdiği *artık-değer*'dir ve bu değerin, emekgückünün bedeli olarak aldığı ücrette karşılık bulunmakadır. Daha açık bir deyişle emekçi, örneğimizde, günde sekiz saat çalışarak kirk liralık bir emek-değer yaratıyor, buna karşı yirmi lira emekgückü ücreti alıyor. Emeğin değerini almış olsaydı kirk lira almazı gerekiirdi, oysa emekgückün değeri olan yirmi lira almaktadır. Anamalı, nasī bir kilo sütlü değiştirmeye değerile aldığı halde kullanma değerinden yararlanıyorsa, emekgückünü değiştirmeye değeriley satın almış ve kullanma değerinden yararlanmıştır. Emekgückü satıcısı emekçi de, her satıcı gibi, malının kullanma değerini değiştirmeye değeriley satın almıştır. Gerçekten de bunda hic bir anomalilik yoktur. Asıl anomalilik, insan denilen varlığı üretimi araçlarından yoksun bırakarak onu değiştirmeye değeriley satın alıp kullanma değerinden yararlanılar bir mal haline düşürmektedir. Bu insansal komedyada, aslında pek normal olan, ikinci bir anomalilik de kullanma değer tüketilirken değiştirmeye değeriley üretilen insan-mal'dan başka hic bir mal olmayısındır. Göründüğü gibi, insanın mallaşması bile, gene de baskaca

bütün mallardan farklıdır. Emek, insansal ya-
sam için gerekli olan bütün değerlerin tek ya-
ratıcı ve kaynağıdır. İnsan emeği geçmemiş
hiç bir doğasal nesne değerli değildir. Marx
şöyle der: «Emek, her seyden önce, insanın
ve doğannın katıldığı ve insanın kendisinde doğa
arasındaki özdeksel etkilesimi başlattığı,
düzenlenen ve denetlenen bir süreçtir» (ibid).
Emeği birikimi, toplumcu düzende toplumun
gelışmesini, anamalı düzende anamalının
gelışmesini gerçekleştirir. «Hiç bir şey, kul-
lamına yaranın bir şey olmadan, değer ola-
maz. O şey yararsız, onda yatan emek de
yararsızdır. Bu emek, emek sayılmaz ve bu
yüzünden ki bir değer yaratmış olmaz» (ibid,
kesim I). «Bundan ötürüdür ki, kullanım
değerlerinin yaratıcıları olarak, yararlı emek ola-
rak emek insanın bütün toplum biçimlerin-
den bağımsız bir varoluş kosulu, insanla doğa
arasındaki maddi alışıverişine ve dolayısıyla
insan yaşamını sağlayan ve mümkün kılan
doğal bir zorunluktur» (ibid, kesim II).
Oysa «aldığın özel biçimi, yanı emeğin yararı
olma niteliğini bir yana bırakırsak, harcannmış
insan emeği emek gücünden başka bir şey
değildir. Nitelikçe farklı üretken emekler ol-
makla beraber terzili ve dokunaklıların her
ikisi de insan beyninin, kaslarının, sinirlerinin,
elinin vb. larının üretim amacıyla kullanı-
lıp harcansa da ve bu anlarda her ikisi de insan emeğidir. Bunlar, insanın emek gü-
cünün harcannmasının sadece iki değil de üç yolu-
dür» (ibid) Bk. El, Dil, Emek-Güç, Emek Za-
manı, Emek Miktarı, Sotuy Emek, Somut Emek,
Arbeit, İş, Emekçi, Emek-Deger, Değer, Art-
tik-Değer, Tarihsel Özdekkilik, Marksçılık.

EMEK ARAÇLARI. (Os. Çalışma vasıtaları,
Al. Arbeitsmittel) Emeğin gerçekleştirmesini
için gerekli aletler... Marx terimidir ve Marx
tarafından «çalışmanın kendisiyle çalışmasının
nesnesi arasında koyduğu ve onun çalışmasının
zorunu koşulu olan şeyler karmaşıklığı»
olarak tanımlanmıştır. Karl Marx, emek sü-
recinde üç gerekli etkenleri sıralır: Çalışma-
nın kendisi, üstünde çalışacak nesne, çalışma
araçları... Bu deyim, gene bir Marx terimi
olan «ürüm araçları» deyimiyle karıştırılmış
mamadır. Ürem araçları deyimi, emek araç-
larıyla birlikte emek nesnesi'ni de kapsayan
daha geniş bir deyimdir. Marx «çalışan kişi,
başka kişi maddeleri kendi amaçlarına ko-
smak için başka kişi maddelerin mekanik, fi-
zik ve kimyasal özelliklerini kullanır. İnsanın
kendi kollarını emeğin araçları olarak kul-
lamıp topladığı meyveler gibi hazır ihtiyaç
maddelerini bir yana bırakırsak, çalışan bir
kimseňin malik olduğu ilk şey çalışma nes-
nesi değil, fakat çalışma aracıdır. Doğa onun

faaliyet örgenlerinden biri haline gelir, o da
doğayı kendi vücut örgenlerine katar. Top-
rağın nasıl onun ilk kileyiye aynı biçimde onun
ayıraç yapısındır. Örneğin ona sırlaması,
öğütmesi, bastırması, kesmesi vb. için taslar
sağlar. Toprağın kendisi de bir emek aracı
dur, ama târîmda bu nitelikle kullanıldığı
bir dizi başka araçları gerektirir. Emek,
geliştirme, özel olarak hazırlamış araçları
gerekli kilar» der. Franklin, insanı «alet ya-
pan hayvan» diyerek tanımlamıştır. Marx söyle
der: «Farklı ekonomik çağrıları birbirinden
ayrılabilmemizi sağlayan, emekevi yapılanlar
değil, hangi emek araçlarıyla nasıl yapıldıklar-
lardır». Tas, sopă vb. gibi ilk emek araçları
ni doğanın başlarında hazır bulan insan emek
süreci gelişikçe emek aracı (Fr. Instrument
du travail)’ın kendisi üretmeye başlamıştır.
İnsanın doğaya karşı elleri ve dişleriyle yapı-
tiği amansız ilkel mücadelenin sonucu olan
bu nitelik, insanın eden bir niteliktir.
Ayrıca insan, insan doğıldı ve bundan ö-
türüdür ki emek araçlarından yoksun bırakılan
insan, insan olarak yaşayamaz. Bk. Emek ne-
sneleri, Emek, Üretim Araçları, Tarihsel Öz-
dekkilik, Marksçılık.

EMEK BORSASI. (Os. Amele borsası, Fr.
Bourse du travail, Al. Arbeitsbörse, Ing.
Labour exchange) Anamalı düzende emek
alışıverişinin yapıldığı yer... XIX. yüzyılın son-
larında doğru kurulmuş, Fernand Pelloutier ta-
rafından geliştirilmiştir. Bir çeşit emek ve
emekevi pazarlarıdır.

EMEKÇİ. (Os. Amele, Esafili nás, İşçi; Fr.
Prolétaire, Al. Proletarier, Ing. Proletarian, It.
Proletario) Kullanma değeri harcannan de-
ğerlendirme değeri üretmen işçisi... Emekçi, anamalı
üretim biçiminin doğrudur bir işçi tipi-
dir. Artık-değer üretkeni olarak genellikle
belli bir işi gören anıltadaklı işçi'den ayrı-
ılır. Kölelik dönemindeki kölelerde feudal dü-
zendeneki ırgatlar soyundan olmakla beraber
artık-değer üretkeni olması bakımından onlar
dan ayrırlar. Emekçi, Marksibilim terminoloji-
sında «işinde hiç bir bağımsızlığı olmayan,
kendisinin ve ailesinin yiyeceğini karşılamak-
tan başka bir ihtiyacını karşılayamayan,
durumundan kurtulmak umudunu taşıyamaz.
Çünkü anamalı üretimin zorunu koşulu ol-
duktan sonra «ücretle kâr ters orantılıdır»
(Marx, *Travail Salarie et Capital*, s. 45).
«Emekçi, katlanılabile bir duruma, ancak ken-
di karşımı da çok güçlendirebilebilir»
(ibid, s. 56; *Le Capital*, kitap I, c. III, s. 59).
İşinde hiç bir bağımsızlığı yoktur, çünkü üre-

tim araçlarından yoksun bırakılarak emeğini satmak zorunda kaldığından başka kocaman bir makinamın birleske önemizvidasından biri durumuna düşürlümüştür. Kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamaktan başka hiç bir ihtiyacını karşılayamaz, çünkü «emekçinin parayın, emek gücünü sürdürmeli için gerekken ölçüye indirmek anamalı düzende zorunlujudur» (İbid., s. 51). Bundan başka «ücreti ister yüksek ister düşük olsun, anamalı birikimi arttıkça durumu kötüleşir. Bu yasa, yoksulluğun birikimiyle zenginliği birikimi arasında zorlulu bir bağıntı kurar. Zenginlik anamalı toplanırken yoksulluk o anamalı üreten emekçiye toplanır» (İbid., s. 88). Osmanlıca sözlükler *Proletaire* sözcüğünü söyle tanımlamaktadır: «Her türlü väsiti maşjeten ve terbiyeden mahrum ve cemiyet için bilişüm, yalnız el emeğiyle yaşamak mecburiyetinde bulunan seffilleri» (Riza Tevfik, *Mufassal Kamus Felsefe*, c. II, s. 324) Bk. Emek, Emekçi, Emekçi Sınıfı, Değer, Yoksullaşma Yasası, Tarihsel Özdekkilik, Marksçılık, Emekgücü, Artık-Değer, İşçi, İş, Proletarıer, Proletariat.

EMEKÇİDEN YANALIK. (Os. Amele taraf-
tarhi, Fr. Ouvrièreisme) Emekçi olmayanların
emekçi sınıfının sorunlarını düşünçül olarak
katılmaları ve bu sınıfın mücadeleni destek-
lemeleri... Bk. Solculuk.

EMEKÇİLEŞME. (Os. Ameleşme, Fr. Pro-
letarisation) Anamalı düzende küçük burju-
vazinin rekabet vb. gibi nedenlerle mülksüz-
leştilerlerken para sahipliğinden işgücü sahipli-
ğına dönüsmeleri süreci... *Proletersyme* deyi-
mi de kullanılmıştır. Marx terimidir. Anamalı,
yapısı gereği, gitgitke merkezleşen ve da-
ha az ellerde toplanır. Bu demekti ki küçük
anamalı sahipleri anamalı düzende gitgitke
yokolarlar ve para sahipliğinden emekgücü
sahipliğine geçerler. Ücretller, esdejîşlik emek-
günden başka satacağ seyler olmayanlar
sınıfının bütün dünyada gitgitke armakta ol-
duğu bizzat anamalılar tarafından yumatı-
lanan istatistiklerle saptanabilir. Bu merkezles-
me olayı sanayide olduğu kadar ticaret ve ta-
rimda da açık bir biçimde görülmektedir. Git-
gitke daralan tekeli bir azınlığın yararına, çok
sayıda insan mülksüzleştirme (Fr. Expropria-
tion) olayıyla karşı karşıya kalmaktadır. *His-
torical statistics of the U.S.A.* dan alınan su
istatistikte göre ücretlerin aktif nüfusa oranı
1880 yılında 62, 1890 yılında 65, 1900 ya-
lında 67,9, 1910 yılında 71,9, 1920 yılında 73,9,
1930 yılında 76,8, 1950 yılında 79,8, 1957 ya-
lında 84,2 olmuştur. Buna karşı müteşebbis-
lerin aktif nüfusa oranı 1880 yılında 36,9 iken

1920 yılında 23,5'e ve 1957 yılında 14'e düş-
müştür. Fransız istatistiklerine göre de ücret-
ler aktif nüfusa oranla 1906 yılında yüzde 47 iken 1931 yılında yüzde 57,6 ve 1963 ya-
lında yüzde 65 olmuştur. Bk. Emekçi, Prole-
tarier, Emekçi Sınıfı, Yoksullaşma Yasası.

EMEKÇİ SINIFI. (Os. Amele sınıfı, Fr. Pro-
létaire, Al. Ing. Proletariat, It. Proletariato)
Hic bir üretim aracına sahip olmayan ve emek
gününe satmak zorunda bırakılarak artik-de-
ğer üretten emekçilerden meydana gelen sınıf...
Emekçi sınıfı kavramı, Marx'tan önce, Fran-
sız ütopiyacıları tarafından ele alınmış ve ro-
mantik açıdan incelemiştir. Ama onun dia-
lekтик yaðısma görevini bilimsel olaraq orta-
ya koyan tarihsel özdekkiliðini kurucusu Karl
Marx'tır. Marx'a göre emekçi sınıfı «bütün
toplumu kurtarmakla kendisini de kurtaracak
olan sınıfı»dır. Marksçılığın geleceğini kuramci-
si Lenin'in görüs emekçi sınıfı «proleterden
yarı proletere, yarı proleterden küçük köylüye,
küçük zemantaþ ve genel olarak küçük işlet-
meciyeye; küçük köylüden orta köylüye vb.
geçisi yarastan son derece çeşitli toplumsal grup-
larla cevrilidir» ve «proleteryanın kendisi de
meslek ve din grupları vb. gibi bühünlerile
bölünmeseydi anamalılık, anamalı olamadı»
(Lenin, *Le Gauchisme, Maladie Infantile de
le Communisme*, bölüm VIII). Oysa emekçi
sınıfı, kendisinden daha yoksul olsalar bile,
bu gruplardan öze ayırlır. Çünkü bu grupla-
rin, pek küçük çapta da olsa, üretim araçla-
rıyla ilişkileri vardır. Emekçi sınıfına eme-
kçinden başka hic bir sey bırakılmamıştır.
Marx der ki «Demokratlar halk sözçüğünü
kutsallaştırmışlardır, siz de proletarya sözçüğünü
kutsallaştıryorsunuz, tipki demokratlar
gibi olayların yerine sözcükleri geçiriyorsunuz.
Bz emekçi sınıfına diyoruz ki, sadice yaşama
kosullarını değiştirmek için değil, kendini de
değiştirmeniz için mücadele etmeniz gere-
kiyor» (Mehring, *Karl Marx*, s. 210). Bk. Emek,
Emekçi, Sınıf, Yoksullaşma Yasası, Tarihsel
Özdekkilik, Proletariat.

EMEKÇİ SINIFI DEMOKRASI. (Tr. Marks-
çılık) Emekçi halk çoğunluğunun yönetimine
geniş ölçüde katıldığ demokrasi... Marksçı
toplum kuramına göre devlet, tarihsel süreçte
egemen sınıfların çıkarlarını korumak için
kurulmuş yapma bir kurumdur ve toplumcu-
luklu gelişmesiyle kendiliğinden eriyip gide-
cektir. Ne var ki toplumculukun ikinci aşa-
ması gerçekleşseneceye kadar gereklidir. Demok-
rasi, tarihsel süreçte, egemen sınıflar için demokrasi
ve czilen sınıflar için diktatörlük ol-
muştur. Burjuva devletinin çıkışından sonra
onun yerini ilkin emekçi sınıfı diktatörlüğü

EMEKÇİ SINIFI DEVRİMİ

alacaktır, burjuva devletinin kalıntıları ve özellikle bürokrasi böylelikle temizlenebilir. Emekçi sınıfı diktatörlüğü, giderek, emekçi sınıfı demokrasisine dönüsecektir. *Halk demokrasisi* de nimileyle de anlanır emekçi sınıfı demokrasisi, barış içinde birlikte yaşama ilkesinin uygulanığı günümüz dünyasında *burjuva demokrasi* karşı'ı olarak kullanılmaktadır. Örneğin toplumcu bilgin V. Afanasyev söyle der: «Sadecə proletarya devleti gerçekten de demokratiktir. Proletarya diktatörlüğü, niteliksel olarak yeni, üstün bir demokrasi tipidir. Lenin'in dediği gibi, proletarya diktatörlüğü, sömürgeciler ve ezenler bir yana bırakılmış halkın ezici coğulüğünün demokrasisidir». Yazar bu sözüyle burjuva demokrasilerde de halkın ezici coğulüğünün emekçi olmasına rağmen sınıf bilincine sahip olmamaları yüzünden anamalcıların küçük azılılığını kurduğu demokratik diktatörlük sözüyle dikkatlerine dikkat çekmektedir. Söyle devam eder: «Hemen belirtmek gerektir ki proletarya diktatörlüğü, evrimi süresince gittikçe daha çok bütün halkın sosyalist demokrasisini dönütür. Proletarya diktatörlüğünde gerçekleştirilen demokrasi tipi, bizzat proletaryanın sınıfal yapısından, hedeflerinden ve görevlerinden doğar ve bıçılır. Sömürgeci sınıfların direncini kırmak, iktidarları korumak, sosyalizmi kırmak ve böylece bizzat halkın mutluluğunu sağlamak; proletarya bütün bunları ancak bütün çalışmaların ve demokratik güçlerin sağlam ittifakıyla ve geniş halk kitlelerinin desteğiyle gerçeklestirebilecek. İşte bu yüzden, işçi sınıfının, kentlerin ve köylerin prolet olmayan tabakaları ve her seyden önce de köylülerle ittifakı proletarya devletinin en yetkin ve en sağlam demokratik ifadesini oluşturur... Kisaca, proletarya demokrasisi, Lenin'in dediği gibi, herhangi bir burjuva demokrasisinden bir milyon defa daha demokratiktir» (*Fek sefener İlkeleri*, Nuri Samiye çevirisisi, c. II, s. 200-202). Bk. Demokrasi, Devlet, Emekçi Sınıftı Diktatörlüğü, Toplumculuk, Geçiş Dönemi.

EMEKÇİ SINIFI DEVRİMİ. (*Tr. Marksçılık*) Emekçi sınıfı tarafından toplumcuğu geçici olarak gerçekleştirilen devrim... Bk. Emekçi Sınıfı, Devrim, Proletariat, Emekçi Sınıfı Diktatörlüğü, Emekçi Sınıfı Demokrasisi.

EMEKÇİ SINIFI DİKTATÖRLÜĞÜ. (*Tr. Marksçılık*) Devrim sırasında emekçi sınıfının geçici egemenliğini... Marksçılık dilde *proletarya diktatörlüğü* devimi, emekçi sınıfının köylüler ve öteki emekçilerle birlikte kurarak toplumu yönetmesi demektir. Ama bu birlik emekçi sınıfının sınıfal öncülüğünü ve egemenliğini al-

tındadır. Çünkü Marksçılık kurama göre emekçi sınıfı, toplumun sınıfal niteliğini değiştiren kendisini de değiştirecek olan tek devrimci sınıfır. Bu diktatörlük, anamalcılık toplumcuğu geçici devresinin başlangıcıdır. Karl Marx, 1848 Fransız devrimini izlerken bu zorunlu görmüş ve iki yıl sonra *Fransa'da Sınıf Mücadelesi* (s. 95) adlı yapıtında açıklamıştır. 1848 hareketinde Louis Blanc ve Auguste Blanqui sosyalist bir diktatörlük kurmaya çalışmışlara da başaramamışlardır. «Anamalcı toplumdan toplumcu topluma dönüşüm, sıvasal bir geçici dönemini gerektirir. Bu da emekçi sınıfının devrimci diktatörlüğünden başka bir şey olamaz» (Marx, *Critique du Programme de Gotha*, s. 234). Bu diktatörlük, bir sınıf egemenliği olmakla beraber, geçicilik niteliğini taşır. Lenin söyle der: «Emekçi sınıfı diktatörlüğü, sınıflar savaşının sona ermesi demek değildir; tersine, sınıflar savaşının veni biçimlerde sürmesi demektir. Emekçi sınıfı diktatörlüğü, sınıfılaşlığı sağlama için kurulacak olan yeni ve geçici bir devlet tipidir. Çünkü «proletarya diktatörlüğü, yanı bu Latince bilimsel devim, bu tarihsel ve felsefesel terim eger da basisit bir dile çevrilirse su anlama gelir: Emekçiler, çatışanların ve sömürülülerin, yeni bir toplumalı düzen yaratışı içinde anamalcı boyundurulmasını parçalarını savaşını yönetmeye, bizzat bu savaş süresi boyunca zaferi korumaya ve sağlamlaştırmaya, sınıfları tümüyle ortadan kaldırılmaya yetenekli tele kararlı sınıftır» (*Ibid.*, c. 29, s. 242). Bu görev yerine getirildikten sonra emekçi sınıfı diktatörlüğünü gerekliliğini yitirir, çünkü «emekçi sınıfı, tarihde, iktidarın sonusuna sürdürmeye amaçlamayan tek sınıfır». Geçici döneminin sonunda emekçi sınıfı diktatörlüğü *tüm halkın devleti'ne* dönüsür. Tarihsel direktçe her zaman bir sınıfın sınırsız egemenliğini temsil etmiş olan devlet, tarihde ilk kez, herhangi bir sınıfın diktatörlüğü değil, bütün toplumun, esdeviše tüm halkın yönetim aleti olur. Bk. Geçis Dönemi, Emekçi Sınıfı, Emekçi Sınıfı Demokrasisi, Devlet, Toplumculuk.

EMEKÇİ SINIFI ENTERNASYONALİZMİ. (*Tr. Marksçılık*) Herhangi bir ülke emekçi sınıfının tüm ülkelerin emekçi sınıflarıyla dayanışma zorunluğu... Bu zorunluk, anamalcılığın emperyalizm ve tekelcilik aşamasında sınıfal niteliklerin ulusal nitelikleri yoketme-

sinden doğmuştur. Örneğin bir Japon anamalıci Japon emekcisinden çok Alman, Fransız vb. anamalıclarına yakındır. Çünkü emperyalist düzende insanları birleştirten, ulusal karakter değil, çíkar ortaklıǵına dayanan sınıfsal karakterdir. Bu sınıfsal karakter de pek açık olarak uluslararası niteliktedir. Anamalıci düzende insanları birbirinden ayıran ve birbirine düşman eden Japon, Fransız, Alman vb. olusları değil, anamalı ya da emekçi oluslarıdır. Nasıl bir Japon anamalıci bir Alman anamalıçısından farklısa ve onuna dayanıştırsa bir Japon emekçi de bir Alman emekçisinden farklısa ve onuna dayanışmak zorundadır. *Bk. Ulus, Sınıf.*

EMEKÇİ SINIFI KÜLTÜRÜ. (*Tr. Marksçılık*) Emekçi sınıfına özgü edebiyat ve sanat anlayışı... Rus devriminden sonra 1917 yılında ortaya atılan ve Rusça *proletkult* (kültürel propaganda örgütü) kisaltmasıyla dilegetirilen bu akım, bir emekçi sınıfı kültürü, eşdeyişle bir emekçi sınıfı edebiyatı ve sanatı yaratılmış gerekliliğini savunmuştur. Lenin ve Trocki bu bağnazca saçılıǵa karşı çıkmışlar, kültür ve sanatın evrenselliliğini savunmuşlardır. *Proletkult* yandaşları binlerce yıllık bir kültür ve sanat mirasını yoksayma yarlıgısına düşmüştürler. Bu akım, devrim tarahinde, bir küçük burjuva akımı olarak nitelenir. Toplumcu bir kültür elbette yaratılacaktır. Ama bu, geçmişin mirasını yoksayarak değil, onu özümseyip geleceğe aktararak yapılabildi. Böyle sine bir sav, her seyden önce Marksçılığın öztine avıydı. Yadsıma, tümüyle voketme değil, olumlu yanı özümseyerek yeni yaratmadır. Aksi halde gelişme durur. Lenin, birçok yazı ve söyleyleerde, geçmişin kültür mirasından büyük ölçüde yaranılmaması gereklisine özlükle dikkati çekmişdir. *Bk. Kültür, Sanat, Toplumculuk.*

EMEKÇİ SINIFI SOLU. (*Tr. Marksçılık*) Bilimselikten yoksun ve bağnazca solculuk gúden emekçi sınıfı kesimi... Son yıllarda ileri sürülmüş bir deyimdir. İlk kez Alman düşünürü Jürgen Habermas tarafından *sol fasizmi* deyimiyle dileğetirilmiştir. *Solculuk* deyiminin belli bir anlamda *Marksizmin cocukluk hastalığı* olarak nitelenen Lenin'dir. Bu konuda bir inceleme yazmış bulunan Claude Prevost bu anlamdaki solculuğu «*Gauchisme*» denilen *süber-solculuk* toplumsal düzeni tímülye yadsıyarak yıkıcı ve sürekli bir başkaldırıýı önerir» diye tanımıştıktan sonra söyle der: «*Sol fasizmi* deyiminin bütün gösisi (*Tr. Solcu, Fr. Gauchiste*) gruplar için kullanmak doğru olmaz. Buna karşı *emekçi sınıfı solu* gibi bir grubun gelişmesini olasımsızlaştırır.

cítür. Belli bazi durumlarda bu deyim gerek bir içeriğe sahip görülmektedir. Yon olaraık esaslı bir komünizm düşmanlığı tutumunu seçmiş olmaları ve faaliyetleriyle bu gruplar her çeşit polis oyunlarına elverişli bir arac haline gelmişlerdir. Faşizm'in tarihi bunların demokratise ve işçi haretlerine karşı kaskırtıcı girişimlerde kolayca kullanılabildiklerini göstermektedir. Bundan başka bütün faktörlerin, içlerinde, bir solcu ve *emekçi sınıfı kanadı* gizledikleri de bir gerçektir» (*Bk. Avdılalar ve Sınıf Mücadelesi*, İstanbul 1974, Mehmet Çimen çevirisi, s. 70 ve 103). *Bk. Solculuk.*

EMEK-DEĞER. (*Tr. Ekonomi*) İnsan emeğiyile belirlenen ekonomik değer... *Kullanım yararıyla belirlenen ekonomik değer* anlamındaki *yarar-değer* deyimi, karşılığında kullanılır. Değerin insan emeğinden doğduğu ve degerin bir kaynakının insan emeği olduğu ekonomi tarihinde Marx'tan önce de sezilmiş ve dilegetirilmiştir. Ne var ki bu gerçegi bilimsel olarak açıklayabilecek ilki düşünür Karl Marx'tur. Örneğin, bir malın değerinin bu malın üretimi için harcanan emekten doğduğunu ve bu değerin kendisini meydana getiren emeğin harcanma süresiyle ölçülmesi gerekliliğini ilk ortaya atan ekonomisinin William Petty (1623-1687) olduğu bizzat Karl Marx tarafından kaydedilmiştir. Ama Petty rant ve kâri birbirinden ayıramamakla konuya ağırlıkla kuşuturamamıştır. Daha sonra büyük ekonomisiler Adam Smith'le David Ricardo da ekiks ve vanlıgil emek-değer kuramları geliştirmiştir. Ekonomi tarihinde *emek-değer kuramları* nesnel ve bilimsel bir anlayış, *yarar-değer kuramları* öznel ve bilimsiz bir anlayışı dileğterirler. Tarihsel süreçte öznelcilik ve yararçılık konuda yeterli bilgilere sahibolamamaktan doğuyordu, çağımızdaya kasıtlı ve amaçlıdır. Marjinalciligin kurucularından William Stanley Jevons (1835-1882), *The Theory of Political Economy* adlı yapımda bu kasıtlı ve amaci açıkça itiraf etmektedir, söyle der: «Sayıları gittikçe artan ve órgülenen güçlerini geliştirici işçi sınıfı sıvasal ve ekonomik özgürüğümüzün gelişmesini durdurmayı yinelebilir. Bu yüzden, emeğin hiç bir biçimde değer varatmadığını ortaya koyan bir kuram geliştirmeliyiz» (*Bk. Jevons, Ibid.*, 4. baskı, s. 164-5). Bilim adamı geçenlerin bilimsel gerçekleri sınıfsal kasıtlarla yozlasturdıklarına inanmak püctür, ne yazık ki burjuva ideologları arasında bu gibi olaylar pek olağandır. *Bk. Değer, Emek.*

EMEKGÜCÜ. (*Os. İş kuvveti, Fr. Puissance du travail, Al. Arbeitskraft*) Çalışma yetene-

... Emekgücü, insanın canlı varlığında bulunan ve onun herhangi bir kullanım açısından üretken kullandığı fiziksel ve ussal yeteneklerinin tümüdür. İnsanın ürünü, onun emek gücü elde edilir. Anamalı türetme, üretim araçlarından yoksun bırakılmış insan emekgücüne pazar açmak ve satmak sorunda kalmuştur. Emekgücü böylelikle *mal* durumuna dönüştür ve fiyatla da, onun yeniden üretilmesi için gerekli zamanla belirlenen, *değerlendirme değerleri* olsun. Oysa, pazardaki bütün mallar gibi, *değerlendirme değerleri*yle satın alınan bu malların *kullanıma değerinden* yararlanılır. Ne var ki, emekgücü'nden başka bütün mallar kulanılırken yeni bir değer yaratmadıkları halde emekgücü kulanılarak değer yaratmak gibi bir olaklığını göstermektedir. Sahiptir. Bunun nedeni, Karl Marx'ın gösterdiği gibi, zaman ögesidir. Emek gücü de, kendisinin *yeniden üretilmesi* için gerekli zaman süresi sunulur olarak kulanılsaydı artık bir değer yaratmazdı. Oysa, bir mali satın alınan onu dilediği gibi kullanmak hakkına dayanırmalar, emekgücü, kendisinin *yeniden üretilmesi* için sosyal olarak gerekli zaman'dan daha uzun bir süre kullanılarak sömürürlük ve kendi değerini yeniden yaratmasına ek olarak *artık-değer* yaratması sağlanır. Anamalı üretim sürecinde bu *zaman* ögesi içinde emeğin yoğunlaştırılması, ücretlerin düşürtülmesi, emeğin verimliliğini arturan teknik yeniliklerin uygulanması vb. gibi çeşitli oyular oynanır. *Emekgücü ve artık-değer* kavramları Marksibilim anahatı kavramlarından, bunlar iyiye anlaşılmaz. Marksibilim anlaşılamaz. "Çalışma yeteneği yanı emekgücü dendisi zaman, çalışma yanı emek dileğitirilmesi olmaz. Tipki sindirim yeteneği dendiği zaman sindirilenden söz edilmesi olaymaz gibi. Bu son surec, biliyoruz ki, sağlam bir mijdeden daha fazla bir seyler gerektirir. Emekgücü, kendisinin varlığı için gerekli tüketim araçlarından ayrı düşünülmecel. Tersine, bu tüketim araçlarının değeri emekgücünden degerile direğetirilir. Emekgücü, satılmasınca olursa, bunun emekeye hiç bir zarar olmaz. Ama emekgücüne kendisi üretimi için belli bir miktarla tüketim aracını gerektirimiş olduğunu ve bunun yeniden üretimi için durmadan gerekli olacağına emekçi, zâlim bir doğal zorunluk olarak, duyar ve anılır. Ve sonunda, Sismondi'nin kəşfettiğini o da keşfeder. Satılılmadığı takdirde emekgücü bir hiçdir" (Marx, *Kapital*, I, kitap II, s. 50, 51) Emekçi her gün belli bir miktar ençri harcar. Harcadığı bu enerjiyi yeniden elde edebilmek için gerekli ürünler tüketir. Bu ürünlerin içinde besinden başka giyicek, yakacak, barınacak işinler de vardır. Bir vandaan da

neslini sürdürmek, bunun için çoluk çocuğunu göçimdeندir zorundadır. Başka bir yandan ustalasmak, bunun için öğrenmek zorundadır (Marx, bu konuda, wasifli bir işçinin emek gücünün daha değerli olmasının nedeniyi bir bıharlı, geminin bir sandalandan daha değerli olması nedeninin aynı olduğunu söyley. Çünkü ikisi de de üretilemeli için daha çok san emeği harcanamıştır). Bir Amerikan istatistiği, 1950 yılında, bütün bunların karşılıklı olarak için ıı saatlük bir çalışanın yeteceğine hâsipliği. İşte bu üç saatlik emek zamanı, emekçinin emekgücü'nün değerini meydana getirir. Oysa emekçi, daha az ya da daha fazla, ama her halde bu belli saatlik yarınca üretim süresi dışında, örneğin sekiz saatlik emek harcamakla yükümlü tutulur. Aradaki beş saatlik fark *artık-değer*'i doğurur. Emekgücü'yle onun sonucu olan *emek* ayrı seylerdir. Karl Marx, emekgücü söyle tamamlar: «Emekgücü, bir insanın vücutunduda, canlı kişiliğinde varolan ve bu insanın yarınca seyler üretmek için harekete getirmesi gereken fizik ve ansız yerlilerinin tümüdür» (*Kapital*, Editions Sociales, c. I, bölüm VI, s. 170). Aynı emekgücü, belli bir sürede, örneğin bir çift kundura vapabildiği gibi daha hızlı çalışmak zorunda kalırsa ıı çift kundura da vapabilir. Deme ki aynı emekgücü az emek saflabildiği gibi çok emek (ıı) de saglayabilir. İşte *artık-değer* ureten ve sömürülün onun bu kendine özgü veterenidir. Marx söyle der: «Anamalcı emekgücüni satm almayı götüren, emekgücü-malın sahibolduğu kendi özgü kullanma değeridir ki bu da, sadece bir değer kaynağı olmasından değil, kendi değerinden daha fazla bir deçer kaynağı olmasından doğar». Anamalcı üretim düzendende emekgücü sanki emek satın almıyorum gibii satın alır ve sanki emeğin fiyatı ödeneğim gibii emekgücünün fiyatı ödenir. Emekgücü-mal, hem emekçiden hem de emekten ayrı birнесn olarak, anamalcı üretim düzendende özgü bir kategoridir. Anamalcılık önceki sosyo-ekonomik formasyonlarda böyle bir mal yoktu. Kölcü üretim düzendende alınıp satılan, emekgücü değil, emekçiydi. Feodal düzendeze özellikle zenaatkâr emekçiler sahip kılaklıkları basit üretim araçları sayesinde emekçilerini yaptıkları işe geyripleri ve böylelikde, emekçilerini değil, emeklerini satırlardı. Buna karşılık anamalcı üretim düzendende emekçiler üretim araçlarından tümüyle yoksun kalmışlardır ve bundan ötürü de emekgücülerinden başka satacak hiç bir şeyle yoksun. **B. Emek, Değer, Artık-Değer, Emekçi, Ücret, Tarihsel Dözeliklik.**

EMEK MİKTARI. (Os. İş miktarı, Fr. Quantité du travail) Bir malda bilurlaşan insan emeğinin niceliği... Marksçı ekonomi terimidir. «Bir kullanımın değerinin ya da kullanımaya yaranan bir seyin, srf ve ancak bu seyde nesneleşmiş, madde haline gelmiş soyut insan emeği bulunduğu için bir değeri vardır. Öyleye bu seyin değerini sahibolduğu ve olacağının büyüklükler nasıl ölçülür? Bu seyde varolan değer yaraticı öz’ün, yani emeğin miktarıyla. Harcanan emeğin kendisi, kendi devam süresiyle hesaplanır. Bu emek harcama süresinin de ölçüsi saat, gün vb. gibi belli zaman parçalarıdır» (Marx, *Kapital*, I, kitap I, s. 28). Çeşitli mallar, madde haline gelmiş insan emeğini içerdiklerinden temelde birbirlerine eşittirler. Ama farklı emek miktarlarını içerdikleri içinnicelikle birbirlerinden farklıdır. Bir malın değiştirmeye değer, onun yeniden üretimi için sosyal olarak gereklili *emek miktarı*na dayanır. Bu miktar, değişimizde bir miktar değişildir. Yeni teknik buluslar, çalışma yöntemlerinin geliştirilmesi, emek üreteklenliğinin artırmaları vb. bir malın yeniden üretimi için gereklili *emek zamanı*’nın azaltır. Bk. Emek, Değer, Emekçi, Emek Zamani, Sosyal Emek, Somut Emek, Soyut Emek.

EMEK NESNELERİ. (Os. Üstünde çalışan seyler, Al. Arbeitsgegenstand) İnsanın dönüştürüp üretmek için üstlerinde çalışabilecegi nesneler... İnsanın üretme gecebilme için her sevden önce emejeyi etkileye degistirebileceği nesneleri ihya etti. Bu nesnelerin başında, insan eli değmemiş ilkel biçimde doğa gelir. Doğanın ayırdıcı özellikleri, insanın bağımsızlığı olusudur. İnsan doğayı üretmemiş, tersine, onun bağlarından çıkmakla kendi varlığının önkonusu olarak hazır bulmuştur. Doğa, bir üretimi nesnesi olarak bizzat hazır bulunduğu gibi tas, sopası vb. gibi ilk *emek araçları*’ndan başından hazır bulundurmaktadır. Ne var ki bütün bu nesne ve araçlar üretim sürecinin gelişmesiyle insana yetmez olur. O zaman insan *emek araçları*’nu olduğunu gibi *emek nesneleri*’ni de bizzat üretmeye başlar. Pamuk, iplik, deri vb. böylesine üretimiş emek nesneleridir. Emek nesneleriye emek araçları, üretim araçları (Al. Produktionsmittel)’ının birbirlerini tamlayan vazgeçilmez iki yanıdır. Bk. Emek Araçları, Üretim Araçları, Üretim, Emek, Mülkiyet.

EMEK NICELİĞİ. Bk. Emek Miktarı.

EMEK PAZARI. (Os. Amelc piyasası, Fr. Marché du travail) Emekçi-malrı alıp satıldığı pazar... Anamalcı üretimi özgür bir deyimdir. Anamalcı üretimi döneminde emekçi alıp satabilen bir mal durumuna dönüşün-

ce onun alınıp satıldığı pazarlar da kurulmuştur. Bk. Emek Borsası, Emekçi, Emek, Mal.

EMEK SÜRESİ. Bk. Emek Zamani.

EMEK ŞÖVALYELERİ. (Tr. Toplumbilim) Amerika'da çalışanların haklarını savunmak için 1869 yılında kurulan gizli bir örgüt... *Ing. Knights of labor* adıyla da anılmışlardır. 1917 yılında dağılan bu örgütün bir milyon üyesi varmış. Bk. Sendika.

EMEK YÜKÜMLÜLÜĞÜ. (Os. İş mükellesi-eyti, Fr. Travail force, Al. Zwangsarbeit, Ing. Compulsory labour) Emekçileri zorla çalıştırma... Anamalcı durumlarda emekçileri zorla çalıştırma kimi koşullarda emekçileri zorla çalıştırılmaları için yasalar düzenlenmiştir. *Emek yükümlülüğü* emekçeye belli bir ücret ödenen işin bedava çalıştırılmak anlamındaki *angarya*'dan ayrılr. Bk. Angarya.

EMEK ZAMANI. (Os. İş müddeti, Fr. Temps du travail, Al. Arbeitszeit, Ing. Labour-time) Emeğin harcama süresi... Marksçı ekonomi deyimdir. Karl Marx, *Kapital* adlı yapıtında bu çok önemli kavramı söyle açıklar: «Bir kullanımın değerinin ya da kullanımaya yaranan bir seyin sırf ve ancak bu seyde nesneleşmiş, madde haline gelmiş soyut insan emeği bulunduğu için bir değeri vardır. Öyleye bu seyin değerinin sahibolduğu büyüklük nasıl ölçülür? Bu seyde varolan emeğin miktarıyla. Harcanan emeğin miktarıyla devam süresiyle hesaplanır. Emek harcama süresinin ölçüsi saat, gün vb. gibi belli zaman parçalarıdır» (İbid, c. I, kitap I, s. 28). Bu zaman, kunduracı Hasan'ın ya da dokumacı Hüseyin'in harcadıkları somut çalışma zamanı değil, bir malın üretimi için belli bir toplumsal katkı bütünü üreticilerin harcadıkları *toplumsal ortalamalı emek zamanı*dır. Yoksa bir dokumacı, bir dokuma fabrikasında beş saatte üretilen bir dokumayı üretmek için yirmi saat harcamışsa onun dokumacı fabrikannı dokumasından dört kat daha değerli olmaz. Biri uzun ve öbürü kısa sürede üretilen her iki dokuma da pazarda aynı değerde eşitlenir, bu eşitliği sağlayan *toplumsal ortalaması*dır. Bir malın değeri, onun üretimi için *toplumsal* olarak *geraklı emek zamanı*yla belirlenir. Bir malın üretimi içinde harcanan emek zamanı için ölçü *ortalama hızı*dır. Bu ortalama hız, belli bir dönende ve belli bir toplumda genellikle kulanılan üretim araçlarıyla ve orta derecede bii ustalıkla belirlenir. Çeşitli üretim araçları, çeşitli somut ustalıklar, çeşitli somut hizlar anamalcı üretimde *toplumsal ortalaması*da soyutlaşır ve eşitlenirler. İnsan emeği, zaman ölçütünden başka hiç bir ölçü ve taryta vu-

rulamaz. Bu yüzdedir ki *emeğin miktarı* ancak *emeğin zamanı*yla ölçülebilir. İki saatlik çalışma bir saatlik çalışmanın iki katı olan bir emek miktarını saptar. Zaman ögesi saptanın bu emek miktarıyla üretilen malın ekonomik, esdeyişle değerlendirme değerini belirler. *Bk.* Emek Miktarı, Emek, Değer, Artık-Değer, Emekgücü, Mal, Fiyat, Ortalama, Ortalama Emek.

EMEL. *Bk.* İstek, Eşsinim.

EMERGENCE. *Bk.* Yüzeçikma.

EMERGENT EVOLUTION. (*İng.* Morgan) Evrimin, kendisini meydana getiren öğelerde bulunanın yepenyeni özelliklerin yüzeçikme-sıyla oluştuğu ileri süren kurum... Yeni gerçekçi İngiliz düşünürü Lloyd Morgan'un ileri sürdürdüğü ve Samuel Alexander vb. larının izledikleri bu evrim kurumuna göre *emergent evolution* (*Os.* Zuhuri tekâmûl) Tanısal bir planla gerçekleştirilecektir. Bu kuruma göre insanların hayvanlardan nitelikle farklıdır. Profesör Morgan'a göre sadecə organik alemler değil, inorganik alemler de bu planla olumsaktaadır. Örneğin atomun özgürlüğü, atomu meydana getiren elemaların özelliklerinden çıkarılmaz. Her gelişen bütünlük, kendisini meydana getiren parçalarda bulunanın yepenyeni bir özgürlüğü yüzeçikar. 1920'lerde ileri sürülen ve *döğurucu evrim* deyişimle de diliimize çevrilen bu idealist yasaları da yadsıyan bu dinci ve gerici kurama göre evrimin niceلىk hîc bir yanı bulunmadığı gibi niteliksel yanı da eytisimsel değildir. Gelişme kendiliğinden olmaz, ancak Tanrıca gerçekleştirilir. Morgan, *Emergent Evolution* (1923) adlı yapıtında söyle der: «Ruhumuzun fiziksel örgenlikle ortaklığını vardır, fakat ruhsallık atomların uzaç içinde düzenli dursuslarından ibaret olan örgenliğin özelliklerinden çıkarsanamaz. Döğurucu evrim, birinden sonuncaya kadar, *Tanrı isteği* (*Os.* Mûradî ilâhi) dediğimiz sevin belirmesidir. Kimilerimiz —ki onlardan biri de benim— eylem kavramının *Tanrı isteği*nden başka bir sey olmadığını kavrayabilecek bir aşamaya erişmişlerdir» (*Ibid.*, s. 288). Fransız sezgicisi Bergson'un *yaratıcı evrim'i* gibi Profesör Morgan'ın *döğurucu evrim'i* de çağdaş metafizikin en belli gerici örneklerinden biridir. *Bk.* Evrim, Yeni Gerçekçilik, Yüzeçikma, Yaratıcı Evrim.

ÉMIGRATION DE CERVEAU. (*Fr.* Toplumbilim) Yoksul ve geri ülkelerdeki yüksek öğrenimlerin varlığı ülkelere göçü... *Beyin göçü* (*Ing.* Brain drain) deyişimle diliimize aktarılmıştır.

EMİN. *Bk.* Pekin.

EMINENCE. *Bk.* Yüksek Ölçüde.

EMINENT. *Bk.* Yüksek.

EMİR. *Bk.* Buyruk, Şey, Düzen.

ÉMISSION. *Bk.* Emisyon.

EMISYON. (*Os.* Nesir, Tebliğ, İrsâl, Tedâvüle vaz, Tezâhür, Sudûr, Hürûc; *Fr.* Émission, *Al.* Emission, Ausgabe, *Ing.* Issue, *It.* Emissione) Piyasaya para çakırmak... Türkçeye yazımıyla diliimizde kullanılmaktadır, henüz özetleştirilmemiştir. Altın, döviz, piyasa senetleri gibi değerler karşılığında yapılması gereklidir; karşılıksız olursa enflasyon ya da deflasyon varar. *Yâma* anlamında fizik terimi olarak da kullanılmaktadır. 1675 yılında Astronom Olaf Romer, ışığın mekânda yayılması için bir zaman geçmesi gerektiğini ileri sürmüştü. Bir zaman önceki gerçekliği ileri sürmüştü, bir zaman önceyi işaret etmek için *ışık veren cisimden* küçük parçaların saçılmasıyla açıklayan Newton kuramına *Émission kurumu* adı verildi. *Bk.* Dalga Kurumu.

EMLÂH. *Bk.* Güzel.

EMLES (LEVHÎ). *Bk.* Tabula Rasa.

EMMÂRE. *Bk.* Belirti.

EMMÉTROPIE. *Bk.* Bozuk Görü.

EMN. *Bk.* Düzen.

EMNIYET. *Bk.* Güvenç.

ÉMOTION. *Bk.* Heyecan.

ÉMOTION DÉPRÉSSIVE. *Bk.* Çökerten Heyecan.

ÉMOTION ÉSTHÉTIQUE. (*Fr.* Ribot) Güzellik ve ölçülük karşısında duyulan heyecan... Fransız rûhbilimci Ribot tarafından ileri sürülmüştür. *Estetik* heyecan da denir. *Bk.* Heyecan, Estetik.

ÉMOTION MORALE. (*Fr.* Ribot) Törebilim-sel bir davranış karşısında duyulan heyecan... Heyecan bîcimlerini sınıflandıran Fransız rûhbilimci Ribot tarafından ileri sürülmüştür. *Emotion esthétique* (*Os.* Bedîî heyecan) deyi-mi gibi bu deyim de Osmanlıcaya *ahîlâtî* he-yecan deyişimle çevrilmiştir. *Bk.* Heyecan, Törebilim.

ÉMOTIONNEL. (*Fr. Ruhbilim*) Heyecansal... Sanatsal sezileri dilegetiren heyecansal bilgi (*Os. İrfam* heyecanı, *Fr. Connaissance émotionnelle*), bilgisel düşünmeye karşılık olarak *dugusul düşünme*'yi dilegetiren *heyecansal düşünme* (*Os. Tefekkürü* heyecanı, *Fr. Pensée émotionnelle*) gibi deyiimlerde kullanılır. *Bk. Heyecan*.

ÉMOTIONS-CHOCS. (*Fr. Ruhbilim*) Çok güçlü heyecan... *Ing. coarse emotions* deyiminin Fransızca çevirisiidir. Fransız ruhbilimci Ribot'a göre korku, hiddet gibi heyecanlar böylesinecə heyecanlardır. *Bk. Heyecan, Çökerten Heyecan*.

ÉMOTIONS-SENTIMENTS. (*Fr. James*) İnce heyeçanlar... Amerika'lı ruhbilimci W. James'in *Ing. subtler emotions* deyiminin Fransızca çevirisiidir. Fransız ruhbilimci Ribot'a göre sevinç, keder ve sanatsal heyeçanlar böylesine heyeçanlardır. *Bk. Heyecan, Dincelten Heyecan*.

ÉMOTION STHÉNIQUE. *Bk. Dincelten Heyecan*.

EMOTIVISM. (*Ing. Ayer*) Heyecanlılık... Başta Alfred Ayer olmak üzere Carnap, Reichenbach vb. gibi mantıkçı olgucularca ileri sürülmüştür. Bu törehilim kurumuna göre törehilimsel varlıklar heyeçansalı, esdeyişli kişisinin törehibilimsel heyeçanlarına göre değişir, bundan ötürü de kişiden kişiye farklıdır. Törehilimsel kurallar, öznel ve heyeçansal olduğunu genelleştirilemezler, kişiye özgüdürler. *Emotivizm* anlayışı, mantıkçı olguculuk idealizminin törehilim alanında yansımışıdır. *Bk. Yeni Olguculuk, Törehilim*.

ÉMOTIVITÉ. *Bk. Heyecanlılık*.

EMPATHIE. *Bk. Özümseme, Einfühlung*.

EMPEIRIA. (*Yu. Aristoteles*) Deney... Aristoteles, *Ethika Nikomakhos* adlı yapısında insanda bes yeteneğin ayırdeder: *Deney* (*Yu. Empeiria*), *becerî* (*Yu. Tekhne*), *pratik sağıdu* (*Yu. Phronesis*), *bilim* (*Yu. Episteme*) ve *us* (*Yu. Nous*). Gençlikte antikçağ Yunan felsefesi kullanılan *empeiria* deyiminin kökü, *deneme* anlamına gelen *Yu. peira* sözcüğüdür ki Avrupa dillerindeki *görgüçülük* karşılığı *empirizm* ve türevleri doğrudan bu kökten türettilerlerdi. Latinler bu deyimi *experiensia* deyimiyle kendi dillerine aktarmışlardır, Avrupa dillerindeki deney karşılığı *expérience* deyimi ve türevleri de bu Latinice sözcükten türettilmiştir. *Bk. Deney, Görgüçülük*.

EMPERYALİZM. (*Os. İmparatorluk, Fr. Impérialisme, Al. Imperialismus, Ing. Imperialism, It. Imperialismo*) Anamalculığın tekelişlik aşaması... Eski sözlüklerde bir *devletin geneli* ve öteki devletlere *eugen olma isteği* biçiminde tanımlanan *emperyalizm* deyimi ilk 1880'lerde İngilizce olarak *imparatorluk rejimi* yandaslarının *öğretisi* anlamında kullanılmıştır. Sözcük olarak *imparatorluk* anlamındaki *Lâ imperium* deyiminden türemiştir, etimolojik kökü Hint-Avrupa dil grubunun *elde etme* duşencesini dileğetiren *per* sözcüğüdür. Marksılığın gelişirici kuramcısı Lenin onu *anamalculığın tekelişlik aşaması* olarak tanımlar. Emperyalizm, Lenin'in 1916 yılında yayımıldığı *L'Impérialisme, Stade Suprême du Capitalisme* adlı yapıtı bütün yönleriyle incelenmiş ve açıklanmıştır. Lenin, bu aşamayı söyle tanımlar: «Emperyalizm, genel olarak anamalculığın temel niteliklerinin gelişimi ve doğrudan doğruya devamından meydana geldi. Oysa anamalculuk *anamalci emperyalizm* haline, kesin ve en yüksek gelişime evresinde, temel nitelikleri zillarına dönüsmeye başladıkları zaman, anamalculuktan daha yüksek bir toplumsal ve ekonomik sisteme geçiş çağının ana çizgileri bütün gelişime çizgisi boyunca biçimlenen ortaya çıktıları zaman gelmiş bulunuyor. Bu süreçte, ekonomik bakımada başlıca olay, anamalci serbest rekabetin yerini, anamalci tekelişliğin almazıdır. Serbest rekabet, anamalculuk'un genel olarak mal üretiminin temel niteliğidir. Tekelişlik serbest rekabetin tam ziddidir. Ne var ki serbest rekabet büyülü ölçüde bir sanayi yaratarak ve küçük sanayii saf disi ederek, büyük ölçüde sanayii yerine daha büyük ölçüde sanayii koyarak ve kartelleri, sendikaları, trostleri meydana getirip milyarları kullanan bir düzine kadar bankanın anamalını burlarla birleştirdip kaynaştırarak tekeller haline dönümsüller. Serbest rekabetin doğmuş bulunan tekeller serbest rekabeti yok etmez, ancak serbest rekabetin üstünde ve onunla yan yana yaşar. Böylece çok keskin, yoğun çatışmaları, süreçlerini ve çatışmaları doğurur. Tekel, anamalculuktan daha yüksek bir düzeye geçmiştir. Emperyalizmin kısaca tanımını yapmak gereklirse *emperyalizm, anamalculuk tekel aşamasıdır* demek gerektir» (*Ibid. bölüm VII*. Bu parça, kimi terimler özetlerlerken ve kısaltılarak, Erdoğan Basar'ın değerli çevirisinden alınmıştır). Bu aşama, şu evrelerden gerekçe olusur: 1) Anamalın ve üretiminin yoğunlaşması, serbest rekabeti tekelişlige dönüştürür. 2) Banka anamalı sanayi anamalıyla bireleşir ve finans-kapital doğar, bankerler ve sanayiciler böylece banker-sanayıcı olurlar. 3) Sanayi

ürünlerinin ihracı yerine anamalı ihracı önem kazanır. 4) Uluslararası anamalı tekeller kulturul ve bütün dünya bu tekeller arasında paylaşıılır. 5) Dünyanın paylaşılması tamamlanır ve artık yeniden paylaşılması söz konusu olur.. Lenin, özellikle sunu belirtmiştir ki, son evrede emperyalizmin genişlemesi, artık geri kalmış ülkelerin zararına değil, öteki anamalı ülkelerin zararına nadir. Bağımsızlık savaslarıyla birlikte dünya savaşları da bu yüzden çıkar. 1914 ve 1939 dünya savaşları bunun en belli örnekleridir. Lenin, ulusal bağımsızlıkların yok edilmesi yanında finans-kapital grupları arasındaki bu gelişmeye dikkat çekmişdir. Anamalılığın her yerde aynı hızla gelişmediği göz önünde tutulacak olursa finans-kapital grupları arasındaki bu gelişme ve çatışmanın nedeni kolaylıkla anlaşılır. Bu yüzden emperyalist güçler arasında denge sık sık bozulur ve ekonomik gücü hızla gelişmiş olan finans-kapital grubunun üyeleri minden biri dünya pazarındaki payının artırılmasını ister. Bu istek, emperyalizm'in obür ortaklarının zararına olduguundan aralarındaki geçici işbirliğinin yeni bir savaşa dönüştürmesini kaçınılmazdır. Bu savaş da, paylaşılması olan dünyanın yeniden paylaşılmasına gerektirir. Lenin, bu evrede, önemli bir noktaya daha dikkati çeker: Emperyalist ülkelerdeki teknik gruplarının geri kalmış ülkelerin sömürgelilmesiyle elde ettikleri kârlar, alıhimsiz kârların çok üstündedir. Bunun üç nedeni vardır: 1) Geri kalmış ülkeler halkın yaşamına şartlarını düşük oluştur. 2) Bu ülkeler emekçilerinin çok kötü koşullar içinde çalıştırılabilirmeleri. 3) El ürünleriyle deşitlerini sanayı ürünlerinin üstünlüğü... Emperyalizm, geri kalmış ülkelerin sömürgesinde büyük toprak sahipleriyle kompadorları kullanır, onların aracılığından yararlanır. «Emperyalizm, her yere, özgürlük değil, egemenlik eğilimi sokar. Bu eğilimlerin sonucu, sivilasal sistem ne olursa olsun, her yerde gericiliğin doğması ve bu alanda da mevcut gelişmelerin son derece yoğunlaşmasıdır. Ulusal bağımsızlığın bozulması özellikle yoğunlaşır» (ibid. s. 165). Emperyalizmin bu ülkelerde gericiliği desteklemesinin nedeni, gericiliğin kökçe çalışması sürdürülmüşdür. Buysa *fazla kâr'ın* başlıca kaynağıdır. Bk. Anamalılık, Tekelci Anamalılık, Tekelci Devlet Kapitalizmi, Sömürgecilik, Yeni Sömürgecilik, Finans, Kapital, Fazla Kâr, Savaş, Lenincilik.

EMPFINDSAM. (Al. Lessing) Duygusal.. Ruhbilimin temel kavramlarından biri olan *duygusal* terimi, felsefe ve ruhbilim alanından önce, sanat alanında türleristürmüve kullanılmıştır. XVIII. yüzyılda ruhbilimin gelişmeye başlaması o çağın insanlarına usun yanından

daygu denilen bir yetinin de varlığını öğretmiştir. *Duygusal* deyimi ilkin İngiliz romançısı L. Stern *Sentimental Journey* adlı romanda kullanılmıştır. Alman yazarı Lessing *Ing. sentimental* deyimiini *empfindsam* deyimiyle Almancaya çevirdi. Bk. Duygusal.

EMPIRIK EINFÜHLUNG. (Al. Husserl) Görügül özümseme... Alman düşünürü Edmund Husserl, kendi özümseme anlayışını *fenomenologik einfühlung* ve kendi anlayışının dişindaki doğal özümseme anlayışını *empirik einfühlung* adıyla adlandırmış. Bk. Einfühlung, Özümseme, Olaybilim.

EMPIRIO-CRITICISME. (Fr. Avenarius, Mach) Görgül eleştirelilik... Alman düşünürü Richard Avenarius'ın Avusturyalı fiziki Ernst Mach'in öğretileri *empirio-criticisme* (Os. Tenidigiye ihtibâriye) adıyla anılır. Üçüncü felsefe'nin en belli örneklerinden biri olan bu öğreti Kantılık temeline dayanır ve olguculuk anlayışını sürdürür. Bu öğretiye göre bilim öznellir ve sadecce pratik kolaylık sağlayın bir araçtan başka bir şey değildir. Çünkü, ne fizik ne metafizik, hiç bir şey bilinemez. Nesneler, *duyum karmaşaları* (Os. İhsâs müdüleleri)'dır. Dünya, *bizim duyumlarımız*'dan ibaretir. Duyularımızsa, ne fizik ne de psişik yani olan, yansız olgulardır. Bizer ancak bu yansız duymalarımızı bilebiliriz ve başkaca hiç bir şeyi bileyemeyiz... *Bilim felsefesi* adıyla da anılan *empirio-criticisme*'nın bilim konusunda vardığı sonucu budur. Bu öğreti Henri Poincaré, P. Duhem, Friedrich Adler, Joseph Petzoldt, V. Leseviç vb. gibi birçok düşünürlerce izlenmiş ve Bazarov, Bogdanov, Lunatarski, Bernmann, Helfond, Ilyuskeviç, Suvorov vb. gibi birçok düşünürlerce de Marksçılıkla bağdaştırılmaya çalışılmıştır. Marksçılığın gelişimi kurucusu Lenin, *Materialisme et Empirio-Criticisme* adlı ünlü yapısında, katıksız bir idealizm olan empirio-criticisme'in öudeksizliği bir tekrarından ibaret olduğunu ve hele Marksçılıkla 'bağdaştırılmasının' ne gerekli ne de mümkün bulunduğu açık şekilde göstermiştir. Lenin'e göre bu öğreti «Dünya benim duymalarımından ibaretti» önermesiyle özellenebilir ki bu da onu tekbencilik saçmasına sürürtür. Avenarius ve Mach'in *benim* sözcüğü yerine, bu tekbenciliği gizlemek için, *bizim* sözcüğünü kullanmaya hakları yoktur. Çünkü diş dünyamın nesnel varlığı yoksa, pek akitür ki, başka insanların da nesnel varlıklarını olamaz. Öyleyse «kendimden başka hiç bir şey bileyem» ve «benden başka hiç bir şey yoktur» saçılığından kaçınılmalıdır. Empirio-criticisme'e göre «Bilimin görevi şudur: Düşünceler arasındaki ilişkilerin yasalarını ara-

türmek (psikoloji), duyular arasındaki ilişkilerin yasalarını bulmak (fizik), duyularla düşünceler arasındaki ilişkilerin yasalarını açıklamak (psikofozisik) (Mach, *Die Geschichte und die Wurzel des Satzes von der Erhaltung der Arbeit*, s. 57, 58). Lenin'in de gösterdiği gibi bu öğretiye göre fizigin konusu, nesneler arasındaki bağlantılıdır. Duyularla duyular arasındaki bağlantılar da, duyularla duyular arasındaki bağlantılar da, duyularla duyular arasındaki bağlantılarıdır. Duyularla «Duyular nesnelerin sembollerini» (Tersine, nesneler duyular karması için anısal sembolleridir. Evrenin gerçek öğe (Os. Unsur, Fr. Élement)'leri nesneler değil, duyumlardır» (Mach, *Die Mechanik in Ihrer Entwicklung Historisch-Kritisch Dargestellt*, Leipzig 1897, 3. baskı, s. 473). Avenarius'a göre de «Duyumu doğuranın devim olduğu beliti, bir sözde deneye dayanır. Bu sözde deneye göre belli bir töze (beynin) geçen bir devim (uyarma) sonucunda ve daha başka özdeksel koşulların (örneğin kanın) da yardımına bu töze duymuyordu. Oysa bu olgu hiç bir deneye bizzat gözlemlenmiş değildir. Bundan başka, bunun kubul edilebilmesi için, duyunun, daha önceki bu töze bulunmadığının tamlanması gereklidir ki onu devimin yaratması olduğu ileri sürülebilir. Hic bir deney bu kanıt verememektedir ve veremez de. Tersine, duyundan tüümyle yoksun bulunan ve sonrasında bunu kazanmış olan bir tözin varlığı, bir varsayımdan başka bir sey değildir. Bu, öylesine bir varsayımdır ki bilgimizi büsbütün bulandırır» (Avenarius, *Prolegomena zu Einer Kritik der Reinen Erfahrung*, paragraf: 89, 90). Bundan başka «Varlık, duyarlılık bir tözdür. Böyle oluna da varlık, duyuma yabancı her türlü tözden bağımsız bir *duyum'dur*» (ibid). Lenin söyle der: «Öyleye duyum tözsüz olarak, düşünce bevinç olarak vardır. Bu bevinç felsefeye savunabilecek olan da var mıdır? Evet, o da vardır. Bu, Profesör Richard Avenarius'tır». Bk. Machisme, Eleştircilik, Olguculuk, Duyum, Bilimecilik, Yansız, Karmasa, Complex Impression, Tutum İlkesi, Collections of Ideas, Bağımlı ve Bağımsız Deney Veşirleri Öğretisi, İzlenimcilik, Noktalıcılık, Principal Coordination.

EMPIRIQUE. Bk. Görgül.

EMPIRISME. Bk. Görgüçülük.

EMPIRISME RADICALE. Bk. Kökten Görgüçülük.

EMPIRISTE. Bk. Görgüçü.

EMPİRİZM. Bk. Görgüçülük.

EMPRESYONİZM. Bk. İzlenimcilik.

EMRİ. Bk. Buyruk.

EMRÄZİ AKLİYE VE ASABİYE. Bk. Ruh Hekimliği.

EMRİ ADEMİ. Bk. Yoksunluk.

EMRİ HİLKAT. Bk. Evren.

EMRİ MÜTEKABİL. Bk. Karşı Olma.

EMRİ VÂKİ. Bk. Oldubitti.

EMRİ VİCDÂNİ. Bk. Bulunç İşi.

EMRİ ZİHNİ. Bk. Ülkü.

EMSÂL. Bk. Usdeyiş.

EMSÂLÎ HİKEMİYYE. Bk. Özdeyiş.

EMSEL. Bk. Benzeş.

EMSİLE. Bk. Örnek, Tip.

EMTİA. Bk. Mal.

EMULATION. Bk. Önürleşme.

EMYÂL. Bk. Eğilim, Eğinim, Eğsinim.

ENÂCİLİ ERBAA. Bk. İncil.

ENÂİLİK. Bk. Bencilik.

ENÂİYYET. Bk. Bencilik.

ENÂM. Bk. Halk.

ENÂNİYYET. Bk. Kişilik, Bencilik.

ENÂNİYYETİ MÂBÂDETTÂBİYYE. Bk. Metafizik Bencilik, Tekbencilik.

EN AZ DEĞİŞİM YÖNTEMİ. (Tr. Ruhbilim) Duyum eğisini bulma için uyanan çok az azaltılıp çağrultulma işlemi... Türk Dil Kurumuna *Ing. minimal changes procedure* deyi-minî karşılamak için önerilmiştir. Bk. Eşik.

EN AZ DİRENÇ YASASI. Bk. En Az Etki İlkesi.

EN AZ ETKİ İLKESİ. (Os. Fiili asgari mebed-i, Fr. Principe de moindre action) Zamanın erkeyle çarpımı... Matematik terimidir, özellikle mekanikte kullanılır. Bu erkeye göre doğa, en az emekle iş görür. Örneğin bir kazan, en gücüz yerinden ve bundan ötürü de en az etkiyle patlar. Buna *en az direnç yasası* (Os. Mukavemeti asgarîye kanunu, Fr. Loi de la moindre résistance) da denir. Bu matematik ilke, ekonomiden felsefeye kadar çok ve çeşitli alalarda yansımıştır. Örneğin ekonomide kimi ekonomiselere iterlerlerken, insanların ihtiyaçlarını en az çabaya karşılamak

EN AZ ETKİNLİK YASASI

eğiliminde oldukları varsayımlına *en az çaba yasası* (Os. En az gayret kanunu, Fr. Loi du moins d'effort, Al. Gesetz des minimalen Anstrengung, Ing. Law of minimum effort) denir. *Là. homo economicus* (ekonomik insan) deyimi de böylesine bir insan dileğetirmek için iterisürümüştür. Bicimci rubbilim alanında da insanların en az etke harcamayı gerektiren davranış biçimini seçeckleri varsayımlı *en az etkinlik yasası* (Ing. Law of least action) denilmesi Türk Dil Kurumuna önerilmiştir. Felsefede özellikle empirio-kritiçistler aynı ilkeyi *düsince ekonomisi ilkesi* ya da *tutum ilkesi* deyişimle dileğetirirler. Bk. Tutum İlkesi.

EN AZ ETKİNLİK YASASI. Bk. En Az Etki İlkesi.

EN AZ GAYRET KANUNU. Bk. En Az Etki İlkesi.

EN AZ GECİM İNDİRİMİ. (Os. Asgarî väridat müafiyeti, Fr. Déduction d'existence minimum, Al. Steuerfreiheit des Existenzminimums, Ing. Minimum living allowance, Exemptions for dependents) Vergi yükümlülüklerinin en az geçinebilecekleri kadar gelirlerini vergi dışı tutma... Özellikle gelir vergilerinde uygulanınan bu ilkeyle verginin geçime engel olmadığı varsayıılır.

EN AZ İŞ İLKESİ. Bk. Tutum İlkesi, En Az Etki İlkesi.

ENBÂZ. Bk. Benzes, Ortak Alan.

ENBÝYÂ. Bk. Peygamber.

ENBÍH. Bk. Kalabahık

ENCÂD. Bk. Yüce.

ENCÂM. Bk. Son.

ENCHAINEMENT NATUREL. Bk. Doğal Dizimlenme.

ENCÜMENİ DÂNİŞ. Bk. Akademi.

ENCYCLOPÉDISTES. Bk. Ansiklopediciler.

EN COK UYARMA İLKESİ. (Tr. Ruhbilim) Canlıların en çok uyarma sağlayan tepkileri en iyi ößrendiğiini iterisiren Leuba'nın ilkesi... Türk Dil Kurumuna *Ing. optimal stimulation principle* deyimini karşılamak üzere önerilmiştir.

ENDÂM. Bk. Biçim, Beden.

EN DERNIÉRE ANALYSE. Bk. Son Çözüm.

ENDERÛN. Bk. iç.

ENDETERMİNİZM. Bk. Yadgerekircilik.

ENDİSE. Bk. Tedirginlik, Sıkıntı, Düşünce, Açı, Süphe.

ENDİSEKÂRÎ. Bk. Düşünme.

ENDİVİDÜALİZM. Bk. Bireycilik.

ENDOCRINES (GLANDES). Bk. İç Salgı Bezleri.

ENDODERM. (Tr. Ruhbilim) İç organları meydana getiren doku... Ruhbilimci Sheldon'ın tip kuramına göre, *endoderm* dokusunun öbir dokularдан daha çok geliştiği beden yapısı *endomorfik* tipi meydana getirir. Bunlar büyük karınlı ve kalkılı olurlar, bedensel hoşlanmalardan ve özellikle yiüp içmekten pek hoşlanırlar, sokağın ve toplumsal yapıyı insanlardır. Bk. Ektoderm, Mezoderm, Tip.

ENDOGAMIE. (Fr. Mac Lennan) İcerden evlilik... İngiliz yuvarlık tarihçisi John Ferguson Mac Lennan, ilkel toplumlarda, eserlerini kabullenmişinden bulmak zorunluğuna *exogamie* ve içinden bulmak zorunluğuna *endogamie* adını vermiştir. Daha sonra yapılan incelemeler içeren evliliğin önceliğini meydana koymuştur. Engels'e göre içeren evliliğin dışardan evliliğe dönmesi, kadınlar ve erkekler arasındaki sayı dengesizliğinden doğmuştur. Bk. Aile, Dışardan Evlilik, Çokevilik.

ENDOPHASIE. Bk. İçkonuşma.

ENDÜHTE. Bk. Edinilmiş.

ENDÜLÜS OKULU. (Tr. İslâm felsefesi) İslâm felsefesinde dinsel inaklarla felsefeyi uzlaşturma cabası... İslâm felsefesinde İbnî Bâcî (Avempace), İbnî Rûd (Averroës) ve İbnî Tufeyl (Abentofal) *Endülüs okulu* adı altında toplanırlar Felsefe, Eşarılık'ın gerici ve ezici baskısıyla, XII. yüzyılın başlarında Batı'ya göçmek dorunda kalmıştı. Her üç düşünürün de amacı us'a inan', dinsel dogmalarla felsefeyi uzlaştırmaktır. Örneğin İbnî Bâcî, Gazâlî'yi karşı çıkararak, insan usunu Tanrı'yu kavramak için yeterli bulmaktadır. Bk. İslâm Felsefesi.

ENDÜSTRİ. (Os. Sanayi, Fr. Al. Industrie, Ing. Industry, It. Industria) İnsan emeğiyle makine kullanarak hamaddeleri malá döndürme süreci... Türkçe *uran* deyişimle ößtestirilmiş olduğu halde Türkçe yazımıyla Lâtin astılı *endüstri* deyimi kullanılmaktadır. *Etkinlik* (Os. Faaliyet) anlamına gelen *Lâ. industria* deyiminden ößtestir. Dar anlamda *yatım* (Os. İmalât)', geniș anlam-

da mal üreten ve gelir sağlayan etmenler kombinезonunu dileğetirir. Fabrikalar da ve işyerlerinde ruhbilimsel önlemlerle verimin artırmamasına uğrayan ruhbilim dahili *endüstri ruhbilimi* (Os. Sanayi ruhiyatı, Ing. Industrial psychology) denir. Toplumbilim alanında da üretim bölgelerine *endüstri bögesi* (Os. Sanayi havzası, Fr. Aire industrielle), bütün endüstrilerin elverisi bölgelerde toplanmalarına *endüstri yoğunlaşması* (Os. Sanayi tekâsüfü, Fr. Concentration industrielle) ya da *endüstri merkezleşmesi* (Os. Sanayi temerküzü, Fr. Centralisation industrielle), bir endüstriyinin hamadde kaynaklarının bulunduğu yerde yerleşmesine *endüstri yerellesmesi* (Os. Sanayinin mahallileşmesi, Fr. Localisation industrielle), birbirlerile ilgili endüstrilerin arası bölgede kurulmalarına *endüstri karmaşığı* (Os. Muhtelif sanayi, Fr. Complexe industriel), endüstriyleşmeyi amaç savaan örfetlerine *endüstriyel* ya da *urancılık* (Os. Sanavcılık, Fr. Industrialisme), ekonomik gelişme sürecinde teknolojik gelişme zorunluğuna *endüstrileşme* (Os. Sanavılışme, Fr. Industrialisation) denir. Bk. Urancılık.

ENDÜSTRİ BÖLGESİ. Bk. Endüstri.

ENDÜSTRİCİLİK. Bk. Endüstri.

ENDÜSTRİ DEVİRİMİ. Bk. Industrial Revolution.

ENDÜSTRİ KARMAŞIĞI. Bk. Endüstri.

ENDÜSTRİLEŞME. Bk. Endüstri.

ENDÜSTRİ MERKEZLEŞMESİ. Bk. Endüstri.

ENDÜSTRİ RUHBİLİMİ. Bk. Endüstri.

ENDÜSTRİYALİZM. Bk. Urancılık.

ENDÜSTRİ YERELLEŞMESİ. Bk. Endüstri.

ENDÜSTRİ YOĞUNLAŞMASI. Bk. Endüstri.

ENE. Bk. Ben.

ENEİ AMİK. Bk. Derin Ben.

ENEİ MUTLAK. Bk. Saltık Ben.

ENEİ SATHİ. Bk. Yüzeysel Ben.

ENEİ TECRÜBİ. Bk. Görgül Ben.

ENEİYE. Bk. Tekbencilik.

ENEİYET. Bk. Bencilik.

ENEİ ZAHİRİ. Bk. Olaysal Ben.

ENEİ ZÂTİ. Bk. Kendiliğinde Ben.

ENELHAK. (Ar. Hallaci Mansur) Ben Tanrı'yım... İslâm gizemci Hallaci Mansur'un ünlü sözüdür. Vahdeti vücut felsefesine göre insanla Tanrı aynı şeylerdir, Hallaç Mansur bunu açıkça söylemek cesaretini gösterdiğinden iskeleyce, öldürmüştür (İ.S. 922). Hallaç'a göre Tanrılaşma, gizemciliği en üstün aşamalarıdır ve kendisi bu aşamaya ulaşmıştır. Bk. Gizemcilik.

ENERGHEIA. (Yu. Aristoteles) Edim, gerçek, eylem... Antikçağ Yunan felsefesinde Aristoteles'in üç ana kavramından biridir. Aristoteles'in bütün sistemi şu üç önemli kavrama dayanır: Dynamis, Kinesis, Energia... Aristoteles'e göre *dynamis* halinde bulunan varlıklar, ancak *energheia*yla gerçekleştirler. Oluş budur. Olabilirlik gerçeklikçe *eidos* (biçim) kazanarak geçer. Örneğin tohumdaki büğday olabilirliği *eidos* kazanarak *energheia* olur. Latinler, Aristoteles'in bu terimini *actus* terimiyle karşılaştırdı. Aristoteles'e göre *ilk öndeğek* (Yu. Prote hyle) bir *energheia* değildir, sadecde bir *olabilirlik* (Yu. Dynamis)'dır. Epikuros, bu terimi *apacılık* anlamında kullanmıştır. Ona göre bilgi *energheia* olmadır. Bk. Aristoculuk, Dynamis, Dynamei On, Kinesis, Proton Kinoun, Genesis, Eidos, Ousia, Entelekheia, Hyle, Actus Purus.

ÉNERGÉTIQUE. Bk. Erkelik.

ÉNERGÉTIQUE SOCIALE. Bk. Sosyal Enerjetik.

ÉNERGÉTISME. Bk. Erkekçilik.

ÉNERGIE. Bk. Erke.

ÉNERGIE ACTIVE. Bk. Edimsel Erke.

ÉNERGIE ACTUELLE. Bk. Edimsel Erke.

ÉNERGIE CHIMIQUE. (Fr. Kimya) Kimyasal elemlarındaki gizilgүç... Örneğin harattıkı bu gizilgүç bir kivircıma edimsel erke olur. Buna Osmanlıcada da *kudreti kimveyiye* denir. Bk. Énergie de position, Gizilgүç.

ÉNERGIE CINÉTIQUE. Bk. Devim Gücü.

ÉNERGIE DE POSITION. (Fr. Erkecilik) Yüksekte bulunanın aşağıda bulunanına göre gizilgүç... Örneğin yüksekten akan su, yüksekteki olusundan ötürü gizilgүç taşır. Osmanlıcada buna *kudreti vaz'ye* denir. Bk. Gizilgүç.

ÉNERGIE INVISIBLE. Bk. Görünmez Güç.

ÉNERGIE POTENTIELLE. Bk. Saklı Erke, Gizilgүç.

ÉNERGIE SOCIALE

ÉNERGIE SOCIALE. *Bk.* Sosyal Enerjetik.

ÉNERGIE SPÉCIFIQUE. *Bk.* Özgül Erke.

ÉNERGIE TOTALE. *Bk.* Bütün Erke.

ÉNERGISMÉ. (*Tr.* Törebilim) Tinsel erkecilik... Alman eğitbilimci Friedrich Paulsen, ancak gerçekleşen iyin'in en üstün iyi olabileceğini savunan törebilim anlayışına *énergisme* adını vermiştir. *Bk.* Törebilim, En Üstün İyi, Erkekilik.

ENERJETİZM. *Bk.* Erkekilik.

ENERJİ. *Bk.* Erke.

EN ESKİ. (*Os.* Evveli, İptidai, Ezeli, Aslı, Menş; *Fr.* Ing. Primordial, *Al.* Ursprünglich, Urfaenglisch, Überwiegend, *İt.* Primordiale) Zamansal olarak ilk... *İlk*'in esanlamıdır, *ilkel* terimyle de anladması olarak kullanılır. *Bk.* En Eski Doğal Etken, En Eski Neden, En Eski Özdeş.

EN ESKI DOĞAL NEDEN. (*Os.* Amili tabibeli asılı, *Fr.* L'agent naturel (primordial) Başlangıç iklesi..., Antikçağ Yunan felsefesinde ilk düşünürlerin aradıkları *en eski doğal neden*'in hangisi olduğunu. Buna kimi su, kimi hava, kimi ateş, kimi de sayı demektir. *Bk.* Arkhe, En Eski, En Eski Neden, En Eski Özdeş.

EN ESKİ NEDEN. (*Os.* İleti iptidaiye, *Fr.* Cause primordiale) Nedensellik zincirindeki ilk neden... *Bk.* Neden, Nedensellik, En Eski.

EN ESKİ ÖZDEK. (*Os.* Madde iptidaiye, *Fr.* Matière primordiale) Değişenin altında değişmeden kalan... Değişimlik felsefesine göre maddeki sürekli bir değişiklik vardır, öyleyse sürekli olarak değişen bir şey var demektir. Oysa bu sürekli olarak değişen şey, sürekli olarak değişime varlığını koruyor ve bir bâkima dejismeden kalıyor demektir. İşte bu şey *en eski özdektir* ve değişimlerin tözüdür. *Bk.* Değişimlik Felsefesi, Özdeksel Töz, Evrensel Özdeş, Varlığın Tözü.

ENFANCE. *Bk.* Çocukluk.

ENFANTILISME. (*Fr.* Freud) Çocukluk niteliklerinin yetişkinlikte de sürmesi... *Cocukluk hastalığı* deyişimiyle de nitelenir. Özellikle Marksçılığın gelişirici kuramcısı Lenin bu deyişimi, kuramsal özende yoksun çocuğa solculuk anlamında kullanmıştır, bu anlamdaki solculuğu *enfantilisme* deyişimle nitler. Gerçekte terim, psikanalizin kurucusu Dr. Freud tarafından ileri sürülmüştür ve sınır hastalıklarının adlandırılabilir. Psikanalizin kurucusu Dr. Freud'e göre her sınır hastalığı bir *enfantili-*

lisme'dir, esdeysiyle çocukluk niteliklerinin yetişkinlikte de sürdürası olmalıdır. Hastalık, yetişkinin insanın durumıyla bağdaşamayan bir çocukluk haline döner. İşte psikanaliz, hastanın unuttuğu bu çocukların ne olduğunu ona öğreterek iyileştirir. *Bk.* Çocukluk Hastalığı, Solculuk, Fröydçilik.

ENFLASYON. (*Tr.* Ekonomi) Fiyatların hızla artışı... *Enflasyon* (*Fr.* Inflation), fazla kâğıt para çökardan ve böylelikle paranın nominal değerinin düşmesinden doğar. Toplam aranının toplam sürümünden çok olması demektir. Gelirleri para cinsinden olanları zarara uğratır. Gelir dağılımı dengesi bozulduğunda gibi ödemeler dengesi de bozulur. İç fiyatlar yükselsin, onlarla beraber yabancı paraların gerçek değerleri de resmi kurlarını aşmaya başlar. Bu durumda resmi kurdan döviz alıp iňlatlat yapmak çok kârlıdır. Bundan başka İngiliz ikâfîatçı Keynes, anamalçılığı, enflasyonda çekimcemiçi öğretmiştir. Çünkü insanlar ceplerindeki paranın nominal değerini yitirmesine onun hiç bulunmamasından daha az değer verirler. Keynes'in bu ruhbulimsel etkeni, anamalçılığı, enflasyoncu operasyonlarla birçok bunalımlıdan kurtarmıştır. *Bk.* Anamalçılık, Para, Fiyat, Ekonomi.

ENFORMASYON. *Bk.* Haber Alma.

ENFORMATİK. *Bk.* Haber Alma.

ENFASTRÜKTÜR. (*Tr.* Marksibilim) Altyapı... Marksçılığın en önemli kavramları olan *altyapı* (*Al.* Unterbau) ve *üstyapı* (*Al.* Überbau) terimleri, Fransızca ve İngilizce karşılıkları olan *infrastruktur* (*Fr.* Infrastructure) ve *superstruktur* (*Fr.* Sperstructure) devimlerinin Türkçe varyanslarıyla da dilegetirilmektedir. *Bk.* Altyapı, Üstyapı.

ENFÜSİ. *Bk.* Öznel.

ENFÜSİ HAKİKAT. *Bk.* Öznel Gerçek.

ENFÜSİYE. *Bk.* Öznelcilik, Öznel Düşüncelilik.

ENFÜSİYET. *Bk.* Öznelik.

ENFÜSİYETİ HÜSÜN KANUNU. *Bk.* Güzelliğin Öznelliği Yassası.

ENGEL. (*Os.* Mâni, Hâil, Arıza, Mânia; *Fr.* Ing. Obstacle, *Al.* Hindernis, Hemmnis; *İt.* Ostacolo) Herhangi bir işi yapamaya duruma getiren... Bu deyimle Türk Dil Kurumuna birçok rubuhîmî terimleri öne留意mıştır. Bu önerilerle göre görsel herhangi bir uyarıları algılamadan karşılaştıran engeli sezindirme duygusuna *Ing. obstacle sense* deyişi相当于 *ing. sezione ostacolo*.

engel duymu, herhangi bir istek ya da davranışın sonucu ulaşmasının önlenmesine *Ing. frustration* deyimi karşısında *engelleme*, hayvan deneklerde incelenen bir dörtünç gücünükestirmek için denegen ergeğ erişmesini önleyen bir engel karşısında ne türlü davranışının gözleme saptayan yöntemle *Ing. obstruction method or technique* deyimi karşısındadır. *engelleme yöntemi*, kişilike önemli cöküntülere yol açmadan kişisin dayanabileceğizorluk ve sıkıntıların derecesine *Ing. frustration tolerance* deyimi karşısında *engellenme dayanıklığı*, doyurucu bir amaca götürür davranışların önlenmesinin ya da kesintiye uğratılmasını saldırganlık doğuracına görüşüne *Ing. frustration-aggression hypothesis* deyimi karşısında *engellenme-saldırganlık varsayımu* denir (Dr. Mithat Enç, *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*, TDK, yayını, birinci baskısı, s. 69-70). Engelleşici Neden.

ENGEL DUYUMU. *Bk.* Engel.

ENGELLEME. *Bk.* Engel.

ENGELLEME YÖNTEMİ. *Bk.* Engl.

ENGELLENME DAYANIKLIĞI. *Bk.* Engel.

ENGELLENME-SALDIRGANLIK VARSAYIMI. *Bk.* Engl.

ENGELLEYİCİ NEDEN. (*Os. illeti mânia, Fr. Cause préventive*) Yokluğundan ötürü neden olan... Örneğin fabrika bekçişi uyumasayıdır hırsızlık gerçekleştirmeyecekti. Uyumannası gerekken fabrika bekçişi, bu örnekte, bir *varedivi neden* değil, *engelleşici neden*'dir ki sonucu bu nedenin yokluğundan ötürü gerçekleşsir. *Bk.* Neden, *Varedici Neden*.

ENGELYON. *Bk.* İncil.

ENGİN. (*Os. Väsi, Fr. Large*) Uçsuz bucaksız... İlkdenilen araştıran Antik Çağ Yunan felsefesinde enginlik düşüncesi büyük ölçüde etken olmuştur. Örneğin Thales bunun su, Anaksimenes havâ, Anaksimandros sinirsız olduğunu ileri sürülerken kavramları bir enginlik düşüncesini de içeriyoordu. *Bk.* Arkhe.

ENGİN ÖDEVLER. *Bk.* Elindelliği Ödevler.

ENGİZİSYON. *Bk.* Enkizyon.

ENGLISH ASSOCIATIONISM. (*Ing. Ruhbilim*) İngiliz çağrışmıcılığı... Özellikle Hume, Hartley, James Mill, John Stuart Mill, A. Bain ve Iskoçya okulu çağrışmıcılığı bu adla anılır. Çağrışmıcılığın vatanı İngiltere'dir. İngiliz çağrışmıcılığının özel bir anlayışı da *ruhbilimsel bülümmezçilik* (*Ing. Psychological Atomism*) denir. İngiliz Çağrışmıcılığı, Çağrışmıcılık.

ENGLOBANT. (*Fr. Jaspers*) Kendinde toplayan... Varoluşçu Jaspers'in *Al. umgreifende* teriminin Fransızca çevirisidir. *Bk.* Varoluşçuluk.

ENGRAMME. (*Fr. Ruhbilim*) Bir anının sinir sistemini etkilemesi... *Bk.* Am, Amların Saplanması, Am Çağrısı.

EN GÜÇLÜ. (*Os. Kaadiri kül, Fr. Tout-puissant*) Tanrı... *Bk.* Tanrı.

ENGÜŞTNÜMÂ. *Bk.* Önemli Kişi.

ENIGME. *Bk.* Bilinmez.

ENİK. *Bk.* Güzel.

ENİSE. *Bk.* Ateş, Dostluk.

ENKAS. *Bk.* Eksik.

ENKER. *Bk.* Çırkin.

ENKİZİSYON. (*Os. Mahkemei rühâniye, Fr. Inquisition*) Dinsel faşizmin ortaçağda kurduğu mahkemelerin adı... Hristiyanlığı savunma göstermeliği altında Katolik kilisesi papazlarının lüks yaşamlarına homurdanan halkı koruyup sindirimcik için kurulan enkizyon mahkemeleri, XIII. yüzyıldan XIX. yüzyılın başlarına kadar canavarca işkencelerini sürdürerek Hitler faşizmine öncülük etmişlerdir. Daimizde, eski hırfilerle okunusundan gelen bir gelenekle, *enkizyon* biçiminde de yazılıp söylendi. 1808 yılında Napolonyon Bonaparte'ın buyruğuyla ortadan kaldırılan bu dinsel işkence kurumu, egemen sınıfların çırkaları tellekeye düştüğü zaman hemen faşizmi gerçekleştirdiklerine en belli bir tarihsel örnektir. O kadar ki, enkizyon, İspanyol sömürgecilikini gerçekleştirmek için, Hristiyanlıkla ne leylehne de aleyhte hiç bir ilintileri bulunmayan Amerika kızılderillerini bile diri diri ateşe yakarak yoketmiştir. Temel bir sindirim tipi olarak enkizyon, çağımızda da sürgünden modern biçimleriyle, insanların insanlık çağrından henüz pek uzak bulunduğuunu en belli kanıtlıdır. *Bk.* Hristiyanlık, Faşizm, İnsan, İnsanlık.

EN KÜCÜK DUYULUR. (*Os. Asgari mabsüs, Fr. Minimum sensible*) Bir duyumu meydana getiren en küçük uyarı... *Duyum eşliği* terimiyle eşanlımlıdır. Bu eşliğin altındaki uyarılar hiç bir duyum meydana getirmeyeler. Uyarım, algıya girdiği anda bu eşgi almamış olur. *En küçük duyulur*, her duyu için değilir. Örneğin Fransızcadâ kulak için en

EN KÜCÜK İPUCU

küçük duyular'a *minimum audibile*, göz için en küçük duyular'a *minimum visible* vb. de-nir. *Bk.* Eşik.

EN KÜCÜK İPUCU. (*Tr.* Ruhbilim) Bir tepkinin uylanması ya da değiştirilmesi için durumda gerekli olan en küçük bctrlt... Türk Dil Kurumuna *Ing. minimal cue* deyiminini karşılamak için önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Bk.* İpucu.

ENLOGIA. (*Yu.* Arkesilaos) Temellendirmeye... Platon Akademisinin şüphecilik cvresi düşünürlerinden Arkesilaos'a göre bir seyi değerlendirirken *enlogia* gereklidir, onu bütün kantiteleriyle ve bilinen nedenleriley temelcendirmelidir. *Bk.* Akademi Şüpheciliği, Şüphecilik.

ENNÜZEÇ. *Bk.* Öرنек, Tip.

ENMUZECİ BASARI. *Bk.* Görsel Tip.

ENMUZECİ DİMAGİ. *Bk.* Ussal Tip.

ENMUZECİ EVVEL. *Bk.* İlkörnek.

ENMEZECİ HİSSİ. *Bk.* Duygusal Tip.

ENMUZECİ SEM'İ. *Bk.* İşitsel Tip.

ENNİ. *Bk.* Kişisel.

ENNİYE. *Bk.* Tekbencilik.

ENNOEMATA. (*Yu.* Stoacılk) Ansal soyutlamalar... Antikçağ Yunan düşüncesinde Stoacılkı... Platon'un İdealarını, dış dünyada hic bir karşılıkları olmayan *ennoemata* sayar. Stoacılk görün bunların hic bir nesnel varlıklar yoktur. Bunların kaynağı duyundur. *Bk.* Stoacılk.

ENNUIE. *Bk.* Bczginlik.

ENONCÉ. *Bk.* Anlatım.

ENONCÉ FORMULAIRE. *Bk.* Özdeyimle Anlatım.

ENONCIATION. *Bk.* Anlatım.

ENOSIS. (*Yu.* Plotinos) Birleşme... Yeniplatoneu Roma okulunun kurucusu Plotinos'a göre insanın amacı Tanrı'ya benzemektir. İnsan Tanrı'ya sanat, sevgi ve felsefe olmak üzere üç yol götürür. İnsan, bu yolların sonunda Tanrı'yla *enosis'e* erer. Bu *enosis*, bir kendinden geçiş, bir esirmedi. *Bk.* Yeniplatoneulk.

ENQUÊTES (MÉTHODES DES). *Bk.* Soruşturma Yöntemi.

ENS. (*Lâ.* Bacon) Varlık... İngiliz düşünürü Francis Bacon'un düzenlediği ulamlar arasın-

da ve non *ens* (yokluk) karşılığı olarak sayılır. *Bk.* Ulam.

ENS AB ALIO. (*Lâ.* Skolastik) Başka bir varlığı bağlı olarak varolan varlık... Kendisinden ötürü varlık (*Os.* Bizatîhi varlık) anlamındaki *Lâ. ens a se* deyimi karşılığdır. Skolastik dile *ens* kavramı çok önemlidir ve varlık, öz, kendilik, sey, nesne gibi birçok anımları dileğetirir. *Bk.* Ens, Ens a se.

ENS ABSOLUTE INDETERMINATUM. (*Lâ.* Spinoza) Saltık olarak belirimsiz varlık... Hollandalı düşünür Spinoza, töz'ü böyle tamamlar. Spinoza, burada, *indeterminatum* terimini *sousouz* ve *sinirsız* anlamında kullanır. *Bk.* Töz.

ENSÂC (İLM-İ). *Bk.* Dokubilim.

ENS A SE. (*Lâ.* Skolastik) Kendi varlığıyla varolan varlık... *Kendinde varlık* ya da *kendiliğinden varolan* deyimleriyle de çevrilebilir. Skolastikler bu deyimi *Tanrı* anlamında kullanırlardı, onunındaki her şey de *ens ab alio*'yu. *Bk.* Ens ab alio.

ENS ASTRALE. (*Lâ.* Gizlicilik) Yıldızların insanlar üzerindeki etkisi... XV. yüzyıl Hristiyanlık disiplini içinde oluşan gizlicilik akımı düsünlürlerince ilerlşürümüştür. Gizlicilere ilerlşürülerin *ens dei*, *ens naturale*, *ens spirituale* deyimlerinde olduğu gibi *ens* deyimi Hristiyan toosoflarında etki anamadı kullanılmıştır. *Bk.* Ens, Ens, ab alio, Gizlicilik.

ENS DEI. (*Lâ.* Gizlicilik) Tanrınnan insanlar üzerindeki etkisi... *Bk.* Ens Astrale.

ENSEB. *Bk.* Upuygun.

ENS ENTIUM. (*Lâ.* Skolastik) En üstün öz... Skolastiklerce *Tanrı* anlamında kullanılmıştır. Sözcük olarak çevirisisi *kendilik varlık* (*Os.* Mevcudiyeti zatiye) olabilir. *Bk.* Ens Ab Alio.

ENS IN ALIO. (*Lâ.* Skolastik) Baskasında varlık... Skolastikler *ilinek* terimini böyle tanımlardı. Bununla ilineğin ancak bir töze davanaarak varolabileceği dileğetirildi. *Bk.* İlinek, Ens Per Sc.

ENS IN QUANTUM ENS. (*Lâ.* Thomas) Var olduğu için varlık... Aquino'lu Thomas'a göre felsefeyin konusu *ens in quantum ens*'dir. Thomas, bunu Yunan felsefesinin *to on e on* kavramını dileğetirmek için kullanılır. Thomas, böylede, gerçek varlıkların düşünce varlıklarından ayırr. *Bk.* Actus Purus, In Actu, In Potentia,

ENS IN SE. (*Lâ.* Skolastik) Kendiliğinde varlık... *Bk.* Ding An Sich, Eleştircilik, Ignoramus Et Ignorabimus.

ENS NATURALE. (*Lâ*, Gizlilik) Doğanın insanlar üstündeki etkisi.. *Bk.* Ens Astrale. *EN SOI.* *Bk.* Kendinden.

ENS PERFECTISSIMUM. (*Lâ*, Descartes) En yetkin varlık... Fransız düşünürü Descartes'a göre Tanrı *ens perfectissimum*'dur. *Bk.* Ens Realissimum.

ENS PER SE. (*Lâ*, Skolastik) Kendiliğinde varlık... Skolastikler için töz, *ens per se*'dir. *Bk.* Töz, Ens In Alio, Ens Absolute Indeterminatum.

ENS RATIONIS. (*Lâ*, Skolastik) Ussal varlık... Skolastikler bu deyimi *insan* anlamında kullanmışlardır. *Bk.* Ens Ab Alio.

ENS REALE. (*Lâ*, Skolastik) Gerçek şey... Skolastikler bu devimi *us varlığı* anlamında kullanmışlardır. Skolastiklere göre gerçek olan, anıktı olandır. *Bk.* Ens Ab Alio.

ENS REALISSIMUM. (*Lâ*, Descartes, Leibniz) En gerçek varlık... Fransız düşünürü Descartes ve Alman düşünürü Leibniz'e göre Tanrı, *ens realissimum*'dur. *Bk.* Ens Perfectissimum.

ENS SPIRITUALE. (*Lâ*, Gizlilik) Ruhrular insanlar üzerindeki etkisi.. *Bk.* Ens Astrale.

ENSTITÜSYONALİZM. (*Tr.* Ekonomi) İnsanların ekonomik davranışlarını toplumsal ve siyasal çevre koşulları nedenine bağlayan ekonomi anlayışı... Türkçeye yalnızca dilimizde de kullanılan *enstitüsyonalizm* (*Fr.* Institutionnalisme, *Al.* Institutionelle Schule, *Ing.* Institutionalism) anlayışı İngilizcede *institutional economy* deviminde dile getirilir. Dilimizde *kurumculuk* (*Os.* Mütessesecilik) deyimyle çevrilebilir. *Bk.* Institutional Economy.

ENSTRÜMANTALİZM. *Bk.* Aletçilik.

ENTBERGUNG. (*Al.* Heidegger) Örtülü olmayan... Varoluşçuluğun kurucusu Alman düşünürü Heidegger'e göre gerçek *entbergung*'dur. Fransız varoluşcuları Heideger'in bir terminini *dévoilement* sözcüğüyle Fransızca çevirmiştir. *Bk.* Varoluşçuluk.

ENTEGRAL HESAP. (*Os.* Tamamî hesap, *Fr.* Calcul intégral) Sonsuzlar hesabının bir kolu... Matematik terimidir. Bu hesapla, sonlu niceliklere dönmek için sonsuz küçük nicelikler ayıklanır. *Bk.* Sonsuz Küçükler Hesabı.

ENTEKHNON SOPHIAN. (*Yu.* Protagoras) Teknik bilgi.. Antikçağ Yunan bilgicisi Protagoras, Prometheus'un tanrılarından çalarak in-

sanlara getirdiği *ates*'i böyle niteler. Prometheus'un anlatığına göre ölümlüler yaratıldıktan sonra Prometheus onlara gerekli nitelikler dağıtmış içeri kardeşi Epimetheus'u görevlendirmiştir. Epimetheus da önce hayvanlardan başlamış ve kimine hız, kimine uçuculuk, kimine boyraz, kimine görünümeden doluslu meyeneğini dağıtmış. Sıra insanlara gelince elinde hiç bir nitelik kalmamış. Korunma aracılık, savunması, çırılıçık insan ortada görüneceğinden Prometheus dayanamamış ve onlara gökten aldığı tekniki gerçekleştirerek us'u getirmiştir. *Bk.* Ateş, Us, İnsan.

ENTELÉCHIE. *Bk.* Entelekheia.

ENTELEKHEIA. (*Yu.* Aristoteles) Yetkinlik.. *Entelekheia* (*Os.* Kemali evvel, *Fr.* Entéléchie, *Al.* Entelechie, *Ing.* Entelechy, *İt.* Entelechia) kavramı, Antikçağ Yunan düşünürü Aristoteles'in en önemli kavramıdır. Aristoteles'e göre tohum, ağac entelekheia için; ağac, yapı, kereste entelekheia'sı için; kereste, ev entelekheia'sı için bir güç (*Yu.* Dynamis)'dır. Öz, kendisinin *entelekheia*'yı gerçekleştirebilir. Aristoteles'e göre öz (*Yu.* Ousia), bir olanak (*Yu.* Dynamis, *Os.* İmkân, *Al.* Potentia)'tur ve *entelekheia* yeteneğini taşıdığından ötürüdür ki gerçek (*Yu.* Energeia, *Os.* Fıl, *Lâ*, *Actus*)'dır. Bu gerçekleşme olayı da devim (*Yu.* Kinesis, *Os.* Hareket)'dir. Büttün bunlar, Aristoteles felsefesinin bütünsel anlayışına göre, özün *bıçım* (*Yu.* Eidos) kazanması için olmaktadır. Aristoteles'e göre olsus (*Yu.* Genesis), aşında *bıçım* olan özdeks (*Yu.* Hyle)'in *bıçım* kazanmasıdır. Bu *bıçım* kazanması da, özdeğin taşıdığı *entelekheia* yeteneğiyle gerçekleşir. Olsus, sürekli olarak, bir *dynamis*'in *energeia*'laşmasıdır. Olanak ve gerçek, aynı varlığın iki evresidir. Aristoteles terminolojisinde *dynamis* tohum halını, *entelekheia* da *bıçım* kazanmasını bir olgunluk halını dileğetirir. Bu sürekli olsus, sadece özdeksel alanda değil, ortalı ve rubhımsel alanda da böylece sürüpgider. Örneğin hekimin ruhunda hastaları iyileştirmek *dynamis*'i vardır, heykeltıraşın ruhunda hevkel yapma *dynamis*'i vardır; hekimlik ve heykeltıraşlık da *entelekheia*'dır. Olsus, sürekli olarak, *dynamis*'ten *entelekheia*'va, al Yapılarından iste yapılarla gerek gereklesir. Gördülübü gibi, gerek özdeksel ve gerek ruhsal her türlü oluşumlarda *entelekheia*, *bıçım* (*Yu.* Eidos) kazanma anımlarıdadır. Aristoteles'e göre özdeks bu yeteneği içinde tasımatdır ve bu yetenek özdeğe hiç bir dıssal güç tarafından verilmemiş olup *nedeni kendisinde bulunur*'dır. İste bu parlak sezi, Aristoteles'i çağdaş bilimin çizgisine çekmektedir. Özdeksiz devim ve devimsiz özdeks olamaz, devim-

ENTELEKT

özdeğin özgücü (*Fr. Autodynamisme*)'dır. Ne var ki Aristoteles bu ve daha buna benzer pek çok parlaç sözlerini düşüncelcilik anlamda geliştirmiştir. Aristoteles'in bu çok önemli terimi, yeni dirimselciliğin kurucularından Alman yaşambilimci Hans Adolf Eduard Driesch (1867-1941)'nın dilden dirimselciliğin ne iddiü belirsiz ilkelerinden biri haline dönüştürüstür. Driesch'e göre entelekya özdeksiz, uzamsız bir yaşam gücüdür. Canlı örenenlikler bu ilkeyle canlanmışlardır ve bu ilkenin gücüne sürüp gitmektedirler. Aristoteles'in ne denli büyütü bir öke olduğunu,larında iki bin yıllık bir tarif süresi bulunan bu iki kafanın karşılaşmasıyla da belirir. Yunanca *entelekheia* deyiği *sabiholma* anlamındaki *ekhein* kökünden türetilmiştir (*Vu, en sözcüğü içinde ve Yu, telos* sözçüğü erek anlaşılmadır). *Entelekheia* deyiği Bati dillerinde *anlık* anlamına gelen *entelekti* (*Fr. Intellect*) deyiğine karıştırılmıştır. Bk. Aristoculuk, Dirimselcilik, Yeni Dirimselcilik, Energeia, Dynamis, Eidos, Kincsis, Genesis, Ousia, Actus Purus, Özgüc.

ENTELEKT. Bk. Anlık.

ENTELEYKA. Bk. Entelekheia.

ENTELLEKTÜALİZM. (*Tr. Felsefe tarihi*) Anlıkçılık... Türkçe yazımıyla dilimizde de kullanılan bu deyim, Antikçağı Elea'lılarından çağdaş mantıkçı olcululara kadar duyasal bilgiyi yadsıyp anıksal bilgiyi gerçek sayan bütün ötüretileri adlandırır. Duysal olmayan bilgi, nesneleri çözümlmeye yetmediğinden zorunlu olarak bilinemezçiliği de içerir. Gerçekteşye bilgi ve bilme, hem duyasal hem de anıksalıdır. Bk. Anlıkçılık, Bilgi.

ENTELLEKTÜEL. Bk. Aydn.

ENTENDEMENT. Bk. Anlık.

ENTENDEMENT ARCHÉTYPE. (*Fr. Kant*) Tasarımmın konusunu kendisi meydana getiren anlık... Kant terimidir. Bk. Anlık, İlkörnek, Ecpte, Entendement Ectype.

ENTENDEMENT ECTYPE. (*Fr. Kant*) Belli bir konu üstünde düşünen anlık... Kant terimidir. Bk. Entendement Archétype, Ectype.

ENTENDRE. (*Fr. Descartes*) Kavramak... Sözcük olarak *isîmek* anlamını dileğetiren *entendre*, Descartes terminolojisinde *anlamak* anlamında kullanılmıştır (*Bk. Méditations métaphysiques*, IV). Bk. Dekارتçılık.

ENTERNASYONAL'. (*Tr. Marksçılık*) Toplumculuğu gerçekleştirmek için Marx'la En-

gels'in kurdukları örgüt... Türkçe yazımıyla dilimizde de kullanılan *internasyonal* (*Fr. Internationale*) deyiği, sözcük anlamında *uluslararası demektir*, Marksçılık dilden uluslararası emekeci birliğinin ve bu birliğin marsını adlandırrır. Bk. Internationale.

ENTERNASYONALİZM. (*Tr. Marksçılık*) Uluslararasıcılık.. Marksçılık dilden *proletarya internasyonalizmi* deyişimle ünlenen *internasyonalizm* (*Fr. Internationalisme*) deyiği. Türkçe yazımıyla dilimizde de kullanımaktadır. Bk. Uluslararasıcılık, Emekçi Sınıfı Internasyonalizmi.

ENTERPSİKOLOJİ. (*Os. Mâbeynerruhîyat, Fr. Intercpsychologie*) Ruhların karşılıklı etki ile ilişkilerini inceleyen rubhili... Fransız düşünürü Gabriel Tarde, konu ve yöntemleriyle yeni bir rubhili dali kurmaya çalışmış ve buna *ruhlar arası rubhili* adını vermiştir. Tarde'a göre insan ruhları birbirlerini etkilerler ve bu bir toplumsal olay değil, ruhsal olaydır. İnsanlar arasındaki inanç ve istek değişimleri, bu ruhsal etkilerin sonucudur. Bir insmanın ev hatta bir hayvanın davranışlarına bakarak ne duyduğunu bulmaya çalışırsak, onunla, toplumsal bir ilişki değil, ruhsal bir ilişki kurmam oluruz. Bu bakımından *enterpsikoloji*, bir söz ya da bir düşüncenin etkisini toplumsal bakımın dışında incelemek amacıyla güder. Tarde, bu düşünsesivlik, ruhlar arası rubhiliyi toplumabilimin yerine koymak istemisse de, metodolojisinin kuramadığından gerçekleştirmemiştir. Ruhlar arası etkinin, ruhsal bir yeterlik olarak ileri sürüdüğü *taklit* olgusuyla gerçekleştiğini savunduğundan, Tarde'nin bu kuramına *taklit kuramı* da denir. Bk. Taklitçılık.

ENTFREMDUNG. (*Al. Marx*) Yabancılılaşma... Marx felsefesinin temel kavramlarından biridir. Karl Marx, bu kavramla, insanın kendi içinde kendini yitirmesini dileğetirmiştir. Tarihsel bir süreçte insan, kendi ürünleriley kendisini köleleştirmiştir. Örneğin düşünSEL kabasvıla bir tanrı, eylemsel kabasvıla bir mal üretmiş; bu kendi ürünlerinde kendisine yabancılara onların egemenliği altına girmiştir. İnsan, böyleslikle, kendi kendisiyle zıtlaşmış ve gelişmeye düşmüş olmaktadır. Yabancılılaşma, toplumsal bir olgudur ve sınıflı toplumlarda gerçekleşir. Sınıflı topluma sınıfsız topluma dönüştürmekle yabancılaşma da aşılmış olacakır. Bk. Yabancılılaşma, Marksçılık.

ENTHÉISME. (*Fr. Carus*) Tanrıının, her şeyin içinde bulunduğuunu ileri siren öğreti... Carus tarafından ileri sürülmüştür. Bk. Tanrıcılık.

ENTHOUSIASME. *Bk.* Coşku.

ENTHOUSIASMOS. (*Yu.* Gizemcilik) Tanrıının, insanın içinde bulunmasından doğan en yüksek coşkunluk... Arkaik çağın gizemsel dini, Dionyos tapınağı bağlıdır. Dionyos'a tapanlar, çığına danslarla dağlarda dolaşırlar ve tanrısal bir tutkulu kendilerinden gecerlerdi. Onlar için en yüksek durum *enthousiasmos*'tu. *Bk.* Ekstasis, Gizemcilik, Coşku.

ENTHUSIASM. (*Ing.* Shaftesbury) Coşku... İngiliz düşünürü Shaftesbury'ye göre *enthusiasm* iyi, güzel ve doğruyu hayranlık duymaktır. Dinin de kaynağı bu estetik duygudur. İnsan, evrenin güzellikli karşısındaki *enthusiasm*'la Tanrı'ya varır. Earl of Shaftesbury bu temayı *A Letter Concerning Enthusiasm* adlı yapıtında işlemiştir. *Bk.* Doğal Din, Coşku, Enthusiasmos.

ENTHYMEMA. (*Yu.* Aristoteles) Saklıtasım... Aristoteles'in manzınlıda ileri sürülen bir statu biçimidir. *Saklı* anlamına gelen *en thymo* deyiminden yapılmıştır. *Bk.* Saklıtasım.

ENTHYMÉME. *Bk.* Saklıtasım.

ENTIMEM. *Bk.* Saklıtasım.

ENTITÉ. *Bk.* Kendilik.

ENTITÉ INTELLECTUELLE. (*Fr.* Özdeksizlik) Anılsız kendilik... Özdeksizlik anlayışına göre özdeksiz, bir *anılsız kendilik* (*Os.* Vücutu zihni)'dır. Açık bir deyişle, dış dünya gerçek deşifir ve insanın bilincinden yanışan bir imgedir. *Bk.* Özdeksizlik, Öznelilik.

ENTITÉS IMMUABLES. *Bk.* Değişmez Kendilikler.

ENTROJECTION. (*Fr.* Avenarius) Duyumların, insanın içine soksuluş... Empirio-criticisme'in kurucusu Avenarius, *Bemerkungen* adlı yapıtında şöyle demektedir: «İste, görülen vb. şeylerin insanın içine soksuluşuna (Hineinverlegung) biz *entrojection* diyoruz» (*Ibid.*, s. 153). *Bk.* Empirio-criticisme.

ENTROPIE. *Bk.* Antropi.

ENTROVERT TİP. (*Tr.* Ruhbilim) İcedönüklük tip... İsviçreli ruhbilimci Jung'un ayırmına göre *entrovert tip* sikilgan, kalabalıkta ve kendini göstermekten hoşlanmayan, yalnızlığı yeşleyen bir kişilik tasarı. Disadönnük tipin tam karşıtıdır. *Bk.* Ekstrovert Tip, Tip.

ENTWELTLICHUNG. (*Al.* Husserl) Dünyasızlaştırma... Alman düşünürü Edmund Hus-

ser'l'e göre fenomenolojik yöntemle denemeye girişirken ilk yapılacak iş bütün dünyaları ortadan kaldırarak, paranteze almak, her türlü ön bilgi ve duygudan sıyrılmak ve böylelikle *entweltlichung*'u gerçekleştirmektir. *Bk.* Olaybilim.

ENTWICKLUNG. (*Al.* Varlıkbilim) Evrim... Sözünün gerçek anlamı *sartalmış olan bir seyin* *gittikce açılması*'dır. Buysa, sonradan meydana çıkanın başlangıçta içkin bulunduğu düşünürür. Alman varlıkbilimci Nicolai Hartmann'a göre bu düşunce insanı zorunlu olarak metafiziğe götürür. *Bk.* Varlıkbilim, Evrim.

ENTWICKLUNGSGEDANKE. (*Al.* Varlıkbilim) Evrim düşüncesi... *Bk.* Entwicklung.

ENUMÉRATION. *Bk.* Sayma.

ENUMÉRATIVE INDUCTION. *Bk.* Sayıyla Tümevarım.

EN ÜSTÜN İYİLİK. *Bk.* En Üstün İyilik.

EN ÜSTÜN İYİLİK. (*Os.* Hayri âlâ, *Lâ*, Summum bonum, *Fr.* Souverain bien, *Al.* Das höchste Gut, *Ing.* Summum bonum, *It.* Sommo bene) Bütün iyiliklerin kendisinden çıktıığı iyilik... Antikçağ Yunan felsefesinden belli bütünü törebiplerin başı kavramıdır. Sokrates'e göre bilgelik'ti, Platon onu en yüksek idea olarak tanımladı, Aristoteles de her türlü etkinliğin nedeni ve erkeği sayıdı. Stoacılar göre *apatheia*, Epikuros'a göre *ataraxia*, Pirron'a göre *adiaphorie* bu nitelikteydi. Skolastikler onu *Tanrı*'lık kata çektiler. Descartes'a göre *erdem*, Kant'a göre uslu duyguların ikisini birden hoşnut eden ve *mutlulukla* birleşen *erdem*'dir. Gizemciliğe *Tanrı*'yla birleşmek (*Os.* Visâli hak) anlamındadır. Dilimizde, eşanlamda, *egeyen* *iyilik* ve en yüksek *iyi* terimleri de kullanılmaktadır. *Bk.* Bilgelik, Apatheia, Ataraxia, Duygusuzluk, Erdem, Mutluluk, Gizemciliğ, Yeni platonculuk.

ENVER. *Bk.* Aydin.

ENVIE. *Bk.* İmrenme.

EN YÜKSEK. (*Os.* Azâmi, Miktâri azâmi, Haddî azâmi, Derecci kusvâ, Ekmcl; *Fr.* Maximum) En büyük... *En küçük* (*Fr.* Minimum) karşılığında kullanılır. Kendisinden önce ya da sonra gelenlerden daha büyük bir değeri dilegetirir.

EN YÜKSEK İYİ. *Bk.* En Üstün İyilik.

EN YÜKSEK SAADET. *Bk.* Üsmut.

EOANTHROPUS

EOANTHROPUS. (*Lâ.* İnsanlığının) Tan insanı... Dr. Dubois tarafından 1891 yılında Cava adasında bulunmuştur. İlk insan iskeletlerinden biri olduğu sanılan bu kalıntıya *gün doğuşu insanı* (*Os.* Fecir adamı) anlamında *eoanthropus* adı verilmiştir. *Bk.* İnsanlığının.

ÉON. (*Fr.* Bilinircilik) İlksiz ve sonsuz us'tan çokup yayılan tinler... Bilinircilerin ana kavramlarından biridir. Bu, bir *türüm* anlayışıdır. Ingiliz fizikçi Newton'un ünülü *türüm* kuranın tartışılmazı sırasında bu kavram yeniden ele alınmış ve tutulmuştur. *Bk.* *Türüm*, *Tin*, *Bilinircilik*.

EOZON CANADENSE. (*Lâ.* İnsanlığının) En ilkel canlı örümceklerin kalıntıları olduğu sanılan taşlı... Bu çok ilginç taşı Kanada'da bulunmuş ve Latinceleştirilmiş bir Yunancayla adlandırmıştır. 1878 yılında zoolog Karl August Möbius tarafından organik kökenli olduğu tanıtlanan bu taşı için Engels, *Doğanın Diyalektiği* adlı ünlu yapıtında söyle der: «Birincinden yüksens proteinin çekirdeği ve zarın oluşmasıyla ilk hücreyi ortaya koyduğu koşulların gerçekleşmesine kadar binlerce yıl geçmiş olabilir. Ama bu ilk hücre, tüm organik dünyannın gelişmesi için gerekli temeli sağlamıştır. Paleontolojik kayıtların verdiği kanıya göre önce sayısız türde hücreşiz ve tek hücreli canlılar gelişti. Bunlardan bize kalan tek şey *eozon canadense*'dir. Bunlardan birkaçı yavaş yavaş ilk bitkilere, ötekiler de ilk hayvanlara dönüştürüldü. İlk hayvanlardan da, temeldeki yeni farklılaşmaya, hayvanların sayızı sımları, takımları, familyaları, türleri, cinsleri ve sonunda da sınırlar sisteminin en üstün gelişmesine erişmiş omurgalı hayvanlar ve bunların arasından da bilinçli omurgalı, esdeyişle *insan* gelişti». *Bk.* İnsanlığının, İnsan, Hücre, Can.

EPAGOGE. (*Yu.* Aristoteles) Tümevarım... Mantığın kurucusu Aristoteles, tümevarım yöntemini bulan ve kullananın Sokrates olduğunu söylemiştir. *Bk.* Tümevarım, Mantık, Apagoge.

EPAGOGIQUE. *Bk.* Tümevarımsal.

ÉPHECTIQUES. (*Yu.* Pironculuk) Asinticiler... Antikçağ Yunan felsefesinde Pyrrhon Süphecililiği dört kolda gelişmiştir. Bu kollardan biri *Épheetiques* (*Os.* Muallikin) adını taşıır. Bunlar, bir seve kurar veremeyip yargılamayı sonraya bırakırlardır. *Bk.* Pironculuk, Aporetiques, Sceptiques, Zététiques, Epokhe.

EPICHÉRÉME. *Bk.* Kanıtlıtmasını.

ÉPICURÉISME. *Bk.* Epikurosculuk.

ÉPICURIEN. (*Fr.* Epikurosculuk) Zevk düşkünlüğü. Epikuros'un felsefesi bir zevk felsefesi olarak anlaşıldığından, gerçekle epikuroscu anlamladıktan bu sözcük zevk ve eğlence düşkünlüğü anlamına gelmemiştir. Gerçek epikuroscuları bundan ayırmak için *épicuriste* sözcüğüyle öğrenmiştir. *Bk.* Epikurosculuk.

ÉPICURISME. *Bk.* Epikurosculuk.

ÉPICURISTE. *Bk.* Épicurien.

ÉPIGÉNÉSE. *Bk.* Sıralı Oluş.

ÉPIGRAFHIE. (*Fr.* Tarih) Mermer ve tunç üzerine yazılmış yazıları okuma bilimi... *Bk.* Tarih.

ÉPIGRAMMA. (*Yu.* Arkaik çağ) Hellenlerin mezar taslarını ve tanrıları sundukları adaklara yazıkları yazılar... Bu tür, sonradan, felsefe düşüncelerini derli toplu bir biçimde belirtmeyi adlandırmıştır. Bunun ustası Keoslu Simonides'i. Roma kültüründe de ozan Martialis tarafından sokuşmuştur.

ÉPIKEREM. *Bk.* Kanıtlıtmasını.

ÉPIKOURÉISME. *Bk.* Epikurosculuk.

ÉPIKUROSCULUK. (*Os.* Epikurye mezhebi, Lezzetîye mezhebi, Eshâbüllezze; *Fr.* Épicurisme) Epikuros'un öğretisi... Antikçağ Yunan düşüncelerinin en ilginç düşüncülerinden biri olan Epikuros, felsefesini, Demokritos'un atomcululuğu Pyrrhon'un süpheciligi üstüne kurmuştur. Bilimsel özdekgılık kurucusu Karl Marx, 15 nisan 1841'de Jene'dâ verdiği Demokritos'un doğa felsefesiyle Epikuros'unki arasındaki fark adını taşıyan doktora tezinde Epikuros'un atom düşüncesini nasıl zenginleştirdiğini ve onu eylem merkezi yaptığı, gererekirlik anlayışını nasıl yaratıp rastlanmayı ve insan iradesinin müdahalesini yer verdiğini, felsefeyi dinden ve Tanrı düşüncesinden nasıl kurtardığını anlatır ve onu *birinci derecede önemli bir düşünür* olarak niteler. Marx'a göre özdekgılık, ilkçağdan bu yana hiç bir zaman yalnız bir mekanikçilik olmamıştır ve bunu en iyi birerten de Epikuros'tur. Epikuros'a göre bütün doğa olayları atom bileşimleridir. Bölinemeyen parçacıklar ve bunların devimlerinin ver aldığı boşluk evrenin temelidir. Bu bölinemeyen parçacıklar, Demokritos'tan farklı olarak, sadece biçimleri ve büyütükleri değil, ağırlıklarıyla da birbirlerinden ayrırlar. «Epikuros'un, atomların düşey devimlerinin, ağırlıkları ve kendiliğinden varolan bir özgücü nedeniyle doğru çizgiden çok hafif bir sapmayı meydana geldiği düşüncesi, dünyannın özdekcî bilgisi için çok büyük bir önem taşır». Epikuros, bilimlerin

denetinden yoksun bulunduğu halde üstün bir sezgiyle, dünyanın her zaman ve insan bilincinden bağımsız olarak varoldığını, sonsuz ve ilksiz bulunduğuunu, insanı bu dünyayı ancak duyuşlarıyla tanıtabileceğini söylemiştir. Epikuros, bahçesinde ki bu yüzden okuluna Yunanca *bahçe* anlamına gelen *Kepos* da de-nir- insanlara gerekli olan tek bilimin mutlu yaşama bilimi olduğunu öğretmiştir. Söyle der: «*Ἄγε καλμάκατ, οὐδέμενος, συσσαμάκα: Ἰστε Ζεύς' μηδε κισκανδράσαται μιτλούλα.*» İki büyük korkunun, Tanrı'yla ölümün, insanların mutsuz kaldırımı görmüş ve bunlarla savaşmıştır. Ona göre mutluluk acının yokluğudur, buyusa sal sükünen (*Yu. Ataraxia*) halidir. Bu duruma bilgelikle erişilebilir. Dostluk ve kardeşlik dışında, bu ruhsal sükünu bozabilecek her türlü ilişkilerden kaçınmalıdır. Birey olarak insanın mutluluşunu sağlamak görevinde bulunan felsefe; fizik, kanonik, etik olmak üzere üç kolda çalışır. Her üç kol da doğru eylemin ölçütlerini vererek insanı bilgelige ve býýelikle de mutlulukla ulaştırır. Doðru ey-lem, doðru bilgiyle gerçekleşir. Doðru bilgi de duyu verilerinin tekrarlanmasıyla edde edilen tasarımlar (*Yu. Prolepsis*)'dadır. İnsana hu-zursuzluk veren ve býýelikle de en büyük mutluluk olan *ataraxia* durumunu bozан; bu genel tasarımların içine hayal, masal, düş gibi doðal olmayan düşüncelerin karıştırılmasıdır. Mutluluk, doðal bir dünya görüşüyle mümkündür. İnsanı bos vere mutsuz kılan bu düsüklüklerden kaçınmalı ve her seyin doğal nedeneri olduğu bilinmemidir. Epikuros'un bu düşüncesi kör bir gerekçiliktedir. Tersine, özgürün ve kendisinden deviminin varlığı, rastantının gerçek bulunduğu, insan iradesinin bir-bir iç ve dış koşullarla belli olmamak olmasına rağmen, bu nedenler her zaman et-kileyebilceğini savunmakla Epikuros yadgere-kirciliğin kurucusu sayılabilir. Epikuros insanın mutlu olabileceğini söyleyip, demek ki mutlu olmak insanın elindedir. Haz (*Yu. Hedoné*) isteği doğaldır. Ama bu hiz, acının yokluğunundan doğan olumsuz bir hazır. Epikuros, bunu, kötü amalar bulunmayan bir geçmişle tinsel ve tensel süküne içinde bulunan bir sindiye ve güvenilen bir geleceği kapsayan *acisiz* bir ruh ve väcüt yapısını dileğetirir. *Ataraxia* kavramıyla ileri sürdüğü hiz, böylesine bir hazır. Bu savını yanlış yorumlayarak kendisini zevk düşkünlüğüyle suçlayanlara *Menoikoos'a mektup'*unda söyle der: «*Βίζι anlamlanan bilgisizlerin suçlamalarına kulak asma Menoikoos. Haz en üstün iyidir dedigimiz zaman ne sefiplerin duydukları hazzi, ne de hayvancı hazırları ileri sürdür. Bizim sözünü ettiğimiz haz, sadece ruh rahatsızlığıyla beden*

*acisının yokluğundaki hazır. Bedenimiz acisiz ve ruhumuz rahatsa mutluyuz. İnsanı mutlu kılan ne tikabasa yeme, ne çatlayası içme, ne de cinsel sapıklıklardır. İnsanı mutlu kılan; usa uygun ve sade alışkanlıklar, ara-yacağımız ve sakınacağımız şeyleri iyiçe ölçüben ve ruha rahatsızlık veren yanılı ve boş inançları söküp atabilen bir ustur. O halde bütün bu söylemeklerimizin ikisi, iyiliklerin en üstünü olan *bilgelik*'tir. Onu felsefeden de üstün tutmak gerek. O, bütün erdemlerin kaynağıdır.* Oysa erdemli olunmadan bilge de olunamaz. Epikuros'un bulduğu en yüce erdem, mutluluka götürmenin araçlarını tam ve doğrularak tattırılmış erdemî (*Yu. Phronesis*) dir. Bilgelik de bu erdemle gerçekleşir. Tam ve doğru tattırılma, ne ölüm korkusuna ne de Tanrı ürküntüsü kalanacaktır. Epikuros, çocukluğunda, Tanrı ürküntüsüyle ölümcür korkusunun sersemce gevirdiği insanların, büyülüklük eden annesinden nasıl yardım dilediklerini görmüştür. Oysa «*Ölüm varken biz yokuz, biz varken ölüm yoktur. Onunla hiç bir zaman korkulamayacağımız ki ondan korkalım*» ve «*Ereni tanrılar yaratmamıştır: Durup dururken niçin yaratılsın? Kendi kendilerine yeter olukları halde yetenliklerini zedeleyen bu işe neden girsinler?*» En yüksek derecede mutlu bulunurlarken evrni yönetmek gibi ağır bir yükün altında neden girsinler? Böylesine kötüülerde dolu bir dünyaya, kendileri tüm iyilik oldukları halde, niçin yaratılsın?» *İlkisiz ve sonsuz özdekkâsi*, de *Herodotos'a mektup'*unda söyle açıklanır: «*İlkin her sözünün anlamını incelemek gerekir Herodotos. O zaman diyebiliriz ki hiç bir şey hiþten doğmaz. Çünkü her seyin kendisine özgü doğurucu bir tohumu olmasaðı her şey, her seyden doğabildi. Öte yandan da her gözden yok olan yokluğa dönseydi bütün şeyler yok olurdu. Çünkü gözden yok olan her şey ancak yoklukta barınabildi. Bundan çıkan sonuç sudur ki: Dünya, her zaman, şimdi olduğu gibi, varola-gelmıştır ve bundan sonra da, şimdi olduğu gibi, var kalacaktır. Dünya, özdekkârların ku-rulmuştur. Bu özdekkârların varlığını da duymalırmız. Cisimlerden kimileri bilesiktir, kimileri de bileşikleri meydana getiren elemanlardır. Elemanlar, görünmez ve değişmez nitelikteki atomlardır. Çünkü, hiç bir sey yokluğa dönmediği için, bileşikler dâhilince, onları meydana getiren varlıkların da var kalması gereklidir. Dünya sonsuzdur. Çünkü her sonluğun bir ucu olması gereklidir, dün-yanın ucu olmadığına göre sonsuzluğu açık-tır. Sonu olmadığına göre de zorulû olarak sonlu değil demektir. Atomların devimlerinin başlangıcı yoktur. Çünkü atomlar boşluk ka-*

EPİKÜRCÜLÜK

dar öncesizdir. Atomların devimleri sürekli ve sonsuzdur» (Bu mektup parçaları, Mehmet Karasın'ın *Büyük Filozoflar Antolojisi*'ndeki değerli çevirisinden alınmıştır). Epikuros'un bu parlak szicili Lucretius'un aracılığıyla Roma'ya geçmiş ve sonunda Gassendiyle Bacon'u etkileyerek doğa bilimlerinin gelişmesini büyük ölçüde gerçekleştirmiştir. Karl Marx, *Kutsal Aile* adlı yaptitunga söyle der: «Fransa'da özellikle Descartes tarafından temsil edilen XVII. yüzyıl metafiziği, doğar doymaz, karşısındada ulaşmaz bir hasım olarak, Gassendi'nin kişiliğinde Epikurosu maddeciliği bulmuştur. Fransız ve İngiliz maddeciği, her zaman, Demokritos ve Epikuros'a simsiki bağlı kalmıştır». Romali Lucretius Carus'un Epikurosculuğu açıklayan yaptitungi adı *De Rerum Natura*'dır. Rönesans düşünürlerinden Montaigne, Pierre Charon, Sanchez, Lamothe-Levayer vb. Epikurosculuğu izlemiştir. Osmanlı sözütükleri, Epikurosculuğu söyle sunmakadarlar: «Lakin bu mezhebe mahsus bir düstur vardır ki o dahi elemenden ihtițâz et dütürdür. İşte o lezzetin mahiyeti bu dütürden daha iyi anlaşıltır. Epikür mezhebi bir şehvet mezhebi deşîl ittidâl ve aklı selfim mezhebidir deniliyorsa di Cenâbi Allahı inkâr we bedâyi kâniati tesadüfe atıf inthâri tasviye eden bir mezhep kadar aklı selfim münâfi bir şey olamaz» (Bk. İsmail Fenni, *Lugatçı Felsefe*, s. 231). *Epikurosculuk*, göründüğü gibi, metafizikçilerin, idealistlerin ve tannabilimcilerin kasıtlı anlatımlarının anlam değiştirmiştir ve Epikuros'un kendisi genellikle anlatılan anlaşılmış bir Epikurosu değildir. Idealistler onu kasıtlı olarak kaba bir hâzırı sayımıslardır, oysa Epikuros antikçağ Yunan felsefesinin üstün in önelmi düşünürlerinden biridir. Marksçılığın gelisticili kuramacı Lenin, ünlü *Felsefe Destepleri*'nde Epikuros felsefesini inceleyken Epikuros'un üstün basaralarını «Epikuros'un dâhice tâhminî», «bu, diyalektik materializme dokradan yaklaşımdır» gibi övüçü kenar notları vurgulamıştır. Lenin, bu desteplerinde, Hegel'in Epikuros'u değerlendiren sözlerini de «bir idealistin materializmi çarpmaması ve ona iftira etmesine örnek» olarak niteler. Bk. Ataraxia, Kanon, Kanonsal, Prolensis, Alogistikom, Phronesis, Hedoné, Megiston, Agaton, Hedone En Kinesei, Hedone Katastematike.

EPİKÜRCÜLÜK. Bk. Epikurosculuk.

EPİKÜRİYE. Bk. Epikurosculuk.

EPİKÜRİZM. Bk. Epikurosculuk.

ÉPIPHÉNOMÉNE. Bk. Gölgeolay.

ÉPIPHÉNOMÉNISME. Bk. Gölgeolaycılık.

ÉPISTÉMATIQUE. (Fr. Bilgibilim) Bilgisel... *Epistémétique* (Os. İstintâci, İnnî nazarîye müteallak) terimi, deneysel bilgi karşılığı olarak, kuramsal bilgiye degegniği dilegetirir. *Épagogique* (Os. İstikrâi, Tr. Tümevarımsal) terimi karşılığında kullanılır. Bk. Bilgi, Bilgi Kuramı, Tümdengelim, Tümevarımsal.

EPİSTÈMÊ. (Yu. Antikçağ felsefesi) Bilgi, Bilim... *Epistêmê* terimi, Antikçağ Yunan felsefesinde, açıksık ve pek çok bilgiyi dileğetir. *Doxa* teriminin karşısında kullanılır. Bu, bir sanrı doğası, gerçekten bilinen ve herkes için gegerli bir bilgidir. Bk. Doxa, Bilgi, Bilim, Pekin Bilgi, Bilgi Kuramı.

ÉPISTÉMOLOGIE. Bk. Bilgi Kuramı, Epistemoloji.

EPİSTEMOLOJİ. (Tr. Bilgibilim) Bilgibilim... Türkce yazımıyla dilimizde de kullanılan *epistemoloji* (Fr. *Épistémologie*) deyimi, bilgi anlamına gelen Yu. *episteme* deyimiyle *bilim* anlamında da kullanılan Yu. *logos* deyiminin birleşimidir ve dilimizdeki tam karşılığı *bilgîbilim*'dir. Çeşitli bilgi alanlarındaki bilimlerin bilimiçi yapar, cüdeyle genel yasalarını aratır. Klasik felsefe anlayışında *epistemoloji* deyimi, ayrımlarda farklılar taşımakla birlikte bu anlafla, *gnesoloji*, *bilgi kuramı* ve *bilim felsefesi* deyimleriyle anlaşılmış olarak da kullanılır. Bütün bu deyimlerin arasındaki farklar, klasik felsefe anlayışında önemlidir, çünkü her biri bilgiyi özel bir yanından ve tekinden farklı olarak inceler. Bundan ötürü klasik felsefede bu deyimlerle dileğetirilen bilgi alanları *felsefe*'nın dalları savırlar. Günümüzde etyimsel ve özdekkî felsefesinde bütün bu farklı ortadan kalkmıştır, çünkü bütün bu görevleri bizzat felsefe yüklenmiştir. Günlümüz felsefesi, düşünSEL ve doðabilmSEL tüm bilgi süreçlerini bilmemidir. Günümüzde *epistemoloji* ve *varlıkbilim* (ontoloji) olmak üzere ikiye ayırmış ve bilgibilime bilim süreçini incelemeye görevini yüklemiştir. Hem de bu bilime süreci, sosyo-ekonomik insan faaliyetinden habersiz ve bağımsız olarak incelemeye çalışılmıştır. Bk. Bilgi Kuramı, Felsefe, Bilgi.

EPİSTEMOLOJİK. (Tr. Bilgibilim) Bilgibilim... Türkce yazımıyla dilimizde de kullanılan *epistemolojik* (Fr. *Épistémologique*) deyimi, bilimsel (Fr. *Scientifique*) deyimiyle anlaşılmış

olarak da kullanılır. Örneğin özdeksiz deyiminin çeşitli anımları vardır, ama onun *epistemolojik* anlam bilimsel anlamadır. Bk. Epistemoloji, Bilim

ÉPISSYLOGISME. Bk. Astasım.

EPITAKTIKE EPISTEMLER. (Yu. Platon) Eksiksız bilgi... Antikçağ Yunan düşünürü Platon, *Devlet Adamı* adlı diyaloğunda söyle der: «Bir diktatörün burokuları *epitaktike episteme*'ye dayanır ve herkesin iyilığı için verilmiş olursa adalete öütük olabilir». Bk. Platonculuk, Episteme.

EPİTKEN. (Os. Sâni, Mimar, Sâniî kâinât, Nâzümi kâinât, Sâniî hakim, Sâniî teâlâ, Bâriî sâni, Fr. Démure, Al. Weltchöler, Ing. The maker of univers) Evrenin yapıcısı... *Yaratıcı* (Os. Hâlik, Fr. Crâteur) karşılığında ve *düzenleyici* (Os. Nâzim, Fr. Artisan) anlamında kullanılanlar. YUNANCA işi anlamına gelen *dêmour* sözcüğünden yapılmıştır. İlkin bir terimi *Tanrı* anlamında Antikçağ Yunan düşünürü Platon kullanmıştır (Platon, *Timaios*, 29 E, 41 A). Yunan çökantıçılığında, Yahudi tektanrıçılığında olduğu gibi, *yaratma* düşüncesi yoktur. Tanrı, Yunan düşüncesine göre一是 *yaraticı* değil, *bicimdiricî*'dır. *Yaratma* düşüncesi, ilkin Hıristiyanlıkla ortaya atılmıştır ve evrenin Tanrı tarafından yoktan varedildiği ileri sürülmüştür. Yunan felsefesinde özdeksiz *düzenleyici* kadar ilksiz ve ondan ayrı bir varlıklı. Ksenofon'dan öğrenildiğine göre bu terimi, insan dünyasından söz ederken Sokrates de kullanmış (Xénophon, *Mémoires*, I, IV, 7). Daha sonra Plotinos da bu terimi *evren rûhu* anlamında kullanıyor (Plotin, *Ennéades*, II, 9). Bk. Demiurgos, Elohim, Tanrı, Ex Nihilo Nil hil.

EPITHYMETIKON. (Yu. Platon) Gerekşimler... Antikçağ Yunan düşünürü Platon'a göre insan ruhunun üç bölümünü vardır: Logistikon, thymocides, epithymetikon... Logistikon sağduyu ve analist, thymocides içten ve dıştan her türlü tehlikeye karşı koymayı ve epithymetikon belli ölçüde yerine getirilmesi gereklili gerekşimleri ölçgetirir. İşte *Devlet* adlı yapıtında önerdiği üç sınıf (yöneticiler, bekiçiler, cõmlekçiler) ruhun bu üç bölümünü karşılalar. Platon baş erdem söyledi *adâlet'i* ruhun ve toplumun bu üç bölümünü, birbirlerinin alamına girmeksızın, görevlerin gereği gibi yerine getirilmesinde bulmaktadır. Ona göre adalete, ruhta ve toplumda, böylesine bir görev bühümüdür. Bk. Platonculuk.

ÉPOCHÉ. Bk. Epckhe.

EPOKHE. (Yu. Pyrrhon) Yargidan kaçınmak... Antikçağ Yunan felsefesinde Bilgicilik akınıyla başlayan şüphe, Elis'li Pirrhon'un öğretisinde bir sistem haline gelmiştir. Pirrhon'a göre kesin bilgi mümkün değildir ve en doğrultum *epoché*'dir. Duyular bize nesneleri oldukları gibi değil, gördiğimiz gibi gösterirler, göründüler de gülünk eylemlerimiz için veter. Öyleyse, nesnelerin aslında ne olduklarını üstündeki tutumumuz tam bir tarafsızlık olmalıdır. *Epoché*, nesnelerin aslında ne olduklarını yargılamaktan kaçınmak olduğu gibi bu nesnelere duylular her türlü tutuklardan kaçınmayı gerektirir. Böylelikle *Epoché*, töbülimesi bir değer de kazanmış oluyor. Pirrhon'un bu kavramını, kendisiin izleyen Timon, Aenesidemos, Agrippa, Seksitos Empirkos vb. gibi bütün şüpheciler de kullanmışlardır. Fenomenoljk yöntemin kurucusu Alman düşünürü Husserl de, insanın kendi vücuda ve ruhu da dahil olmak üzere bir anda bütün dünyayı bırakması anlamında kullanmıştır. Husserl'e göre bu, her türlü bilgi karşısında *tavır almaktan kaçınmak* anlamındadır ki fenomenoljk deney için ilk koşuludur. Bk. Süphecilik, Akatalepsia, Ataraxia, Durak, Ayraç, Redüktion.

ÉPOPTES. (Yu. İcrekçilik) İcrek... Eski Yunanın Eleusis inancında üçüncü ve sonuncu derecedir. Bk. İcrek.

ÉPOPTIQUE. (Fr. Gizlilik) İcrek... Yunanca *eopotes* teriminden yapılmıştır. Gizli öğretitler için *ésoptrique* terimiyile çanslandı kulanılır. Bk. Époptes, İcrek, İcrekçilik, Gizlilik.

ÉPOQUE. Bk. Durak, Çağ.

EPOS. (Yu. Antikçağ) Destan... Tanrıbilim, Töreblimi vb., gibi düşüncelerin illi kılaviciliği Antikçağ Yunan, Azizlikle Homeros, *Epos'*larında belimiştir. Aristoteles, bu yüzden, Homeros'u ilk düşünür sayar. Homeros, destanlarında, bir yaşamı biçimini anlatır ve bir dünya görüşünden haber verir. Olupbitenlerin anlamını araştırır. Tanırlarla' çevrili bir evrende insanın değerini ve gücünü ortaya koyar. Horatius, töreblimi Homeros'u stoacılarından çok daha açık olarak öğrettiğini söylemektedir (Horatius, *Epistula*, 1, 2). *Ilias* ve *Odyssaea*, Homeros'tan günümüze kalmış *Epos'lardır*.

EPPUR SÌ MOUVE. (Lâ. Galileo) Gene de devinivor.. Bilimsel yöntemin kurucusu İtalyan bilgini Galileo Galilei'nin engizisyon mahnemesinde dünyann döndüğü hakkındaki sözlerini geri aldıktan sonra dışarı çikıp söylediği

ÉQUATION

ünlü sözdür. Gerçekte Galile'nin böyle bir şey söylemediği, bu sözün sonradan kendisine yakışırıldığı bilimindedir. Ne var ki bu söz, bilgisi susayan insanlığın dinsel inakçılığını direneni simgelemiştir. *Bk.* Bilim, Bilgi.

ÉQUATION. *Bk.* Denklem.

ÉQUATION PERSONNELLE. *Bk.* Kişisel Denklem.

ÉQUILIBRE. *Bk.* Denge.

ÉQUILIBRE DES INCLINATIONS. *Bk.* Eğimlerin Dengesi.

ÉQUILIBRE INDIFFÉRENT. *Bk.* Sürekli Denge.

ÉQUILIBRE INSTABLE. *Bk.* Değişken Denge.

ÉQUILIBRE MENTAL. *Bk.* Ussal Denge.

ÉQUILIBRE STABLE. *Bk.* Değişmeyen Denge.

ÉQUIPOLLENCE. *Bk.* Denktasım, Eşdeğerlik.

ÉQUITÉ. *Bk.* Denkserlik.

ÉQUIVALENCE. *Bk.* Eşdeğerlilik.

ÉQUIVALENT. *Bk.* Eşdeğer.

ÉQUIVALENT MÉCANIQUE DE LA CHA-
LEUR. *Bk.* Isının Mekanik Eşdeğeri.

ÉQUIVOCITÉ. *Bk.* İkircilme.

ÉQUIVOQUE. *Bk.* İkircil.

ERBĀÎ MURAKABE MEDRESESİ. *Bk.* Gi-
zemci Okulu.

ERBĀÎ MÜKĀSEFE. *Bk.* İşıklı, Gizemci.

ERCİL. *Bk.* Kip.

ERDEM. (*Os.* Fazilet, Hassa, Hassiyet, Meziyat, Muktezâ, Hüküm, Hubbu intizam, Kudret, Kuvvet; *Fr.* Vertu, *Al.* Eigenschaft, Vermögen, Tugend; *Ing.* Virtue, *It.* Virtù) İnsanın kendisini aşma gücü.

1. *Etimoloji:* *Erdem* sözcüğü *fazilet* ve *hüner* anımlarını vereen eski bir Türkçe sözcüğündür. Örneğin XIV. yüzyıl yapıtlarından Erzurumlu Mustafa Darîr'in *Sîyeri Darîr* (s. 580-1), *Fütûh-üs-Şam* çevirisî (s. 46), *Dede Korkut kitabı* (s. 10), Antep'lî İbrahim'in *Hikmetnâme* (s. 528, 570) yapıtlarında bu anlamda kullanılmıştır. Halk dilinde terbiye ve eğitim anımlarını da dileğetirmiştir. Erkeklik, İslâm felsefesinde faziletin etkin güç (*Os.* Kuvvet

gazabı)’yu savırdı. Birçok Batı dillerindeki karşılığı Indo-Européen dil grubunun *erkek* anlamındaki *wir* sözcüğünden türemiştir. Bu sözcük Sanskritcede *vîrah*, Latincede *vir*, eski Almanların kullandıkları Gotik dilinde *wair* biçiminde kullanılmıştır. Lâtiner, bu sözcükten *erdem* anlamında *virtus* sözcüğünü türettiler, bu sözcük aynı zamanda *değer*, *ceraret* ve *meritli* anımlarını da kapsamaktadır. *Erdem* sözcüğü güçlüğü, mortlîğ, yükçülüğü ve etkinliği dileğetir. Antikçağ Yunan felsefesinde bu anlam *arete* sözcüğüyle dileğetilir. Özellikle bilgiciler bunu *yurtias orakar yetkin* anlamında kullanmışlardır. *Erdem* termini, çeşitli sözüklerde şu anımlarda tanımlaşmıştır: *Törel gîlc ve cesaret* (Nouveau Larousse Illustré), kimi ödevleri yapmak ve iyilik etmek için sürekli anıklık (Cuvillier), *tînsel* ve *tensel rüg* (Lalande), iyi bir sonuç meydana getiren nitelik (A. Handjéri), iyilik yapma alıksınlığı (Ismail Fenni).

2. *Antikçağ:* Antikçağ Yunan felsefesinde *erdem*, ilkin bilgicilere ele alındı ve *yetkin yurtiası* savırdı. Sonra Sokrates onu bilgi sahibi ve bilerek erdemetsizlik edilemeyeceğini ileri sürdü, bundan da erdemşizliğin bilgisizliğinden doğduğu sonucuna çıktı (*Bk.* Bedîn Akarsu, *Sokrates'te Erdem Düşüncesi*, Felsefe Arkivi, sayı 13, s. 57, 60). Protagoras'a göre erdemli olmak *kendini yönetmek*dir, felsefe de bu yüzden erdemli olma sanatıdır. İyiliği kötüden kesin olarak ayıramaz, çünkü herkesin ölçüsü kendine göredir, bu yüzden de genel bir töreblim yoktur. Platon'un *Devlet* adlı yapısında konusan Thrasymachos'a göre erdem, güçlerinin işine gelen'dir, çünkü vasalar güçlerin vaparları ve düzeni kendi çkarlarını gözeterek kurarlar. Platon'un *Gorgia* adlı yapısında konusan Kalılık'se göre de erdem, güçlerinin işine gelen'dir, güçsüzler erdem öğütüre ile kendilerini güçlerden koruyaya ve onları köleleştirmeye çalışırlar. Platon, ölçülüzlük adaleti *sozial erdem* (*Yu.* Politeke arete) savar ve herkeste bulunması istenir. *Ideal devlet*'inde sınıfsal erdemler ileri sızır, cesaret asker sınıfının ve bilgelik yönetici sınıfının özel erdemeleridir. Aristoteles'e göre erdem, nek çok'la pek az arasında bir *orta*'dır; örneğin cimrilikle müsrifliğin ortasındaki cömertlik gibi, korkaklığa bunalaca atılganlığının ortasındaki cesaret gibi, miskinlikle azınlığının ortasındaki ölçülülik gibi. Bunlar, Aristoteles'e göre *orta* (*Yu.* To meson)'dırular. Aristoteles erdemini, *üssal* (*Yu.* Dianoetike) ve *törebilimsel* (*Yu.* Etike) olmak üzere ikiye ayırr, bilgi onun için *üssal* bir erdemdir. Stoaci Zenon da buna benzer bir sınıflama yapar ve erdemleri *kuramsal* (*Yu.*

EREĞE YÖNELMİŞ DAVRANIŞ

Logike) ve *uygusal* (*Yu. Physike*) olmak üzere ikiye ayrır, gereği gibi düşünmek kuramsal ve böylelikle doğru bilgi edinmek uygusal erdemdir. Kuramsal erdem arac, uygusal erdem amaçtır; kuramsal erdem uygusal erdem gerçekeşleştirmek içindir.

3. *Ortaçağ*: Erdem, *Tanrı'nın bütünlüğüne* yerine getirmek'tir. Antikçağda insansal bir nitelik olan erdem, ortaçağda tanrılık kata çekilmiştir.

4. *Rönesans*: Erdem, *insanın insanlığını güveni*'dir. Ortaçağda Tanrılık kata çeken erdem, yeniden, oysa aynı metafizik yapıda olarak birey indiriliyor. Birey, başgerek olarak ele alınmıştır. Ama o, usuluya, yeniden evrensellijke bağlanmaktadır. Böylelikle, Tanrı inancının kapıları yeniden ve gizlice açılmış oluyor. Bu bireycilik, yeni doğmaka olan bir sinifin, burjuvazinin isteklerini dileğetirmektedir. Bu yeni sınıfın, önceleri, Tanrılık gücü paylaşmakta olan toprak soyluları karşısında, Tanrılık güçten adılları hib' sey yoktur. Onlara, Tanrılık gücü toprak soylularının hizmetinden alıp kendi hizmetlerine koşacak yonu bir din anlayışını gerekmektedir. Yeni sınıfın bu isteğiño Protestanlıkla gerçekleşmiştir. Burjuvazinin bu gizli metafiziği, nitekim, gündeńi başka bir sınıfa bırakıck zorunluğu baş gösterince, yeniden açık ortaçağ metafiziğine dönüştürülür. Bk. Erdem, Çilecilik.

5. *Yeniçağ*: Artık hiç bir yeniliği kalmamış olmakla beraber, klasik yazarların sıralamasında yeni adıyla adlandırılan ve çağ, Fransız düşünürü Descartes'la birilerin ve Alman düşünürü Hegel'de biter. Bu çağ, temel nitelik olarak, bilimden şüpheyen gerekçeşleştirmenin şüphecilik, bilimi eşleştirilen eleştircilik bilimi yadsayan bilinmeyecezlik çağıdır. Bu çağın erdem, kuramsal ve göstergemelik bir erdemdir ki *siyasal erdem* (*Os. Siyasi fazilet, Fr. Vertu politique*) adı altında kamunun çıkarını kendininkinin üstünde tutmak tamamıyla Montesquieu tarafından özetenmiştir. Bu çağ, metafiziğe, rönesansın aralık bırakışı kavayı ar�ina kadar açmış bulunmaktadır.

6. *Diyalektik*: On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen bilimsel özdeşlikinin getirdiği yeni erdem anlayışı *aşma* (*Fr. Dépassement*) kavramıyla dileğetirilir. Erdem, *insanın kendini aşma gücü*'dır. Kendini aşmak, evrensel olusuma, her an biraz daha artan bir çapta katılmak demektir. İnsanın kendini aşması, sürekli olarak her an artan bilginin ve cylcmen gerektirdiği bir zorunluktur. Bk. Aşma, Töreblim, Erdem Öğretisi, Erdem Savaşı, Temel Erdemler, Siyaset Erdem, Tanrıbilimsel Erdemler, Erdemli, Erdemsel.

ERDEMLİ. (*Os. Fâdîl, Faziletli, Afîs, Pâkdâmen; Fr. Vertueux, Al. Tugendhaft, Ing. Virtuous, It. Virtuoso*) Kendini aşabilen.. Bk. Erdem.

ERDEM ÖĞRETİSİ. (*Os. Mezhebi fazilet, Fr. Doctrinc de la vertu*) İnsan eylemlerinin iç düzene... Alman düşünürü Immanuel Kant, Töreblim ollığı ikiye ayırr: Erdem öğretisi, hukuk öğretisi (*Os. Mezhebi hukuk, Fr. Doctrine du droit*)... Hukuk öğretisi, insan eylemlerinin iç düzeneğini gerçekleştür. Kant'a göre erdem, *yasaya uyularak yapılan eylem*'dir. Bk. Erdem.

ERDEN SAVAŞI. (*Os. Mücahede, Fr. Ascese*) İnsanın, kendisini aşabilmek için kendisine yaptığı savaş... Metafizik anlayış, bu terimi, *insanın erdem yolunda hayvanasına bantlılığı mücadelesi* olarak tanımlar, cile çekmekle başlıyor. Diyaluktik anlayışa göre bu, bir *kendini aşma* çabasıdır. Bk. Erdem, Çilecilik.

ERDEMSEL. (*Os. Teşviği fezâile ait, Fr. Paréniétique*) Erdeme özendirme deðig.. Töreblim terimidir. Yunanca *özendirme* anlamındaki *parainein* sözcüğünden yapılmıştır. Stoacıların dilden isim olarak felsefenin önderlerinden sözden bir bölümünü adlandırdı. Siyat olarak da örneğin *Erdemsel Tanrıbilim* (*Fr. Théologie parénétique*) deyiminde kullanılır. Bk. Erdem, Töreblim.

ERDİŞİLİK. (*Os. Hünsâlik, Fr. Hermaphroditisme*) Hem erkek hem dişi organeleri bir arada bulunması durum.. Yasambilim terimidir. Ciceklerin çogu ve kimi omurgasız hayvanlar erdiyi'dirler. İnsanlarda gerçek erdisilik voktur. Terim, *erselik*'le anlamadır. Bk. Androgyne.

EREBOŞ. (*Yu. Hesiodos*) Karanlık.. Antikçağ Yunan düşünçesinin ilk düşünürlerinden Hesiodos'un evrendöküm anlayışına göre, ickin, *bosluk* anlamında *Khaos* vardır. Khaos, karanlık anlamındaki *Erebos*'la aynıydı anladığımızda *Aitheros*'u meydana koyar. Tanrılar henüz doğmamışlardır. Tanrılar, insanların önce, ama insanların gibi, bir dişi ilkleyle bir erkek ilkenin birleşmesinden doğacaklardır. *Erebos-Aitheros* karşılığı, *Gaia* ve *Eros* karşılığından sonra, Antikçağ Yunan düşünçesine yönveren ikinci ve çok önemli bir karşılıktr. Bk. Evrendöküm, Evrenbilim, Khaos, Gaia, Eros, Aitheros, Anteros.

EREÇE YÖNELİM. Bk. Erek.

EREÇE YÖNELMİŞ DAVRANIŞ. Bk. Erek.

EREĞE YÖNELMİŞ GÜDÜLENME

EREĞE YÖNELMİŞ GÜDÜLENME. *Bk.* Erek.

EREK. (*Os.* Gâye, Gâyet, Nihâyet, Akibet, Muat, Ümmîye, Hedef, Matlup, Maksat; *Yu.* Telos, *Lâ*, Finis, *Fr.* Fin, *Al.* Ende, Zweck, Endzweck; *Ing.* End, Purpose; *It.* Fine) Sebebin içerdiği son... Aristoteles terimidir. *Baßlangıç* (*Os.* Bidâyet, *Fr.* Commencement) karşılığı olarak kullanılır. Mantık ve metafizikte bir şeyin yapılma nedeni ya da varlık nedeni anlamını verir ki bunun karşılığı *araç* (*Os.* Vâsita, *Fr.* Moyen)'dır. Bu anlamda bir şey yapılarken varılmak istenen son'dur. Örneğin marangoz tahtaların, olçer, böcer, birebstür; ereği bir masa yapmaktır. Masa yapılıncaya kadar gerçekleşmiş, yapılan iş son bulmuştur. Metafizik ve düşünüceci dilde sebep (*Fr.* Raison) karşılığıdır ve sebep ereğidir. Genellikle *erek* deyimi, *erişim* istenen anlamında kullanılır. Bu anlam *Osmanlıcada hedef* (*Fr.* But) deyiminin karşılıkları, *Amacı* deyimiyle anlaşılmıştır. *Erek* deyimi Türk Dil Kurumuna yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. goal* deyimi karşılığı olarak «herhangi bir canlının erişmeye ya da elde etmeye için çaba gösterdiği bir nesne ya da nokta» olarak tanımlanmıştır, bu tâmidan sonra yapılan açıklamaya göre «hayvan deneylerinde dolabınca sonundaki yem kabı, insandaysa yılarda süren öğrenim sonunda kazandığı diploma birer erektir». Adı anılan sözükte ereğe yönelik devimler ve davranışlar gösterme eylemine *Ing. goal orientation* deyimi karşılığında *ereğe yönelim*, görünüş ve nitelikleri ancak bir ereğe erişme ya da bu-nu elde etme için yapıldıkları izlenimini ve-ren davranış türüne *Ing. goal-directed behavior* devimi karşılığında *ereğe yönelim* davranış gidişinin dışta bulunan belirli bir nesneye yöneliklimesine *Ing. goal-directed motivation* deyimi karşılığında *ereğe yönelik güdülenme*, bir ereğe erişmek için yapılması gereken ereğe yaklaşıkta davranış hızının artması ve yanılgıları azaltmasının birincimde bir gelişme gösterme davranışları arasında *Ing. goal gradient* devimi karşılığında *erek* şamaları, aracılı koşullandırma ödüllü nitelikindeki uyarana karşı gösterilen tepkiye *Ing. goal response* deyimi karşılığında *erek karşılığı*, erişilmesi istenen ereğin etkilediği örgenel bir davranış belirleyicisine *Ing. goal set* devimi karşılığında *erek kurgusu* terimleri önerilmiştir. *Bk.* Sebep, Amaçlamak, Erekbilim, Erekbilimsel, Erek-bilimsel Ereklik, Erekbilimsel Yargı, Erekçilik, Erek Egemenliği, Ereklik, Ereklik İlkesi, Erek-sel, Ereksel nedener kanıt, İrcık Ereklik, Dışrak Ereklik, İkincik Ereklik, Aşkın Ereklik,

Estetik Ereklik, Kondinin Ereği, Sonlu, Sonluk, Sonculuk,

EREK AŞAMALARI. *Bk.* Erek.

EREKBİLİM. (*Os.* Mebhâs, gâyat, *Fr.* Té-écologie, *Ing.* Teleology, *It.* Telegiologia) Doğa, insan ve toplumun ereklerle belirlenerek yöneltildiğini ilerişüren öğreti... Terimin Aristoteles'den gelen metafizik anlamı, *erek* sözçüğünün bütün anımlarında *ereklik'in* incelemesini dileğetir. Nesnelerin neden meydana geldiklerini açıklayan nedenselliğin yasasına karşı, nesnelerin hangi *erek* için meydana geldiklerini araştıran erekSELİK anlayışı, evrende böylesine bir erek güdebilcek üstün bir gücün varlığı inancına dayanır. Oysa bu önsel metafizik erekSELİK'in karşısındadır, nesnel bir bilimsel de vardır. Metafizik erekSELİK Tanrılık planın sonucu, bilimsel erekSELİK özkedidir ve nesnel nedenselliğin sonucudur. *Erekbilim'in* törlümsel anlamı, insan yaşamındaki törlümsel ereklerini saptamaya çalışır. Metafizik erekbilim, evreni, ereklerle araçlar arasındaki ilişkilerin bir toplama sayar. Metafizikçiler bilimsel nedenselliğin karşısına, rûhsal erekSELİK çıkarırlar. Bu anlayışa göre herhangi bir varlığın yapısını ve gelişmesini belirleyen onun nedeni değil, ereğidir. Bu ereğin de rûhsal bir ilke, üstün bir us ya da açıkça tanrı koymus-tur. Öرنçin buğdayı buğday eden, buğday tohumu nedeni değil, tanrıca saptanmış olan buğdaylaşmayı ereğidir. Bu alanda kimi metafizikçiler işi nedenselliğin tümüyle yadsınamasına kadar vardırlar. Öرنçin L. Wittgenstein'e göre «nedensellik bir pesin yardımın başka bir sey değildir» (Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Londra 1955, s. 108). XVIII. yüzyılda İngiliz düşünürü Hume de, deneyin, bize olaylar arasındaki zorlulu bağılılığı, esdeyişle nedenselliği asla gösternemediği ni ileriştirmiştir. Oysa insanlar doğa ve toplumda nedenselliği keşfedemelerde hic bir esdeyişle bulunamazlar, esdeyişle bilim yapamazları. Bilim, tümüyle, nedensellik anlayışının ürünüdür. Toprağa buğday tohumunu atıp gerkeli koşulları sağlayınca buğday üreteceğimizi kesinlikle bilmeseydi, üreteneceğimizi esdeyişle nedensellik, insan faaliyeti sayesinde ortaya çıkmıştır» (Engels, *Dofanın Diyalogları*, Editions Sociales, Paris 1955, s. 232) der. Evtijsimel özdękçilik, özellikle canlı örgerliklerin anatomik yapılarındaki ve davranışlarındaki erekSELİK'in temelinde nesnel ve özdęk-sel nedenlerin bulunduğuunu göstermiştir. Darwin kuramı, bunu, bilimsel olarak tanımlamıştır. Hayvan ve bitkilerdeki değişiklikler, çevre

koşullarındaki değişiklikler nedenine dayanır. Ortam değişikliklerine uyuma zorunluğunu, doğal ayıklanmaya geçirerek ve soyacağım kuşaklardan kuşaklara geçerek canlı örengeklilerin yapısında ereksemdir. Canlı örengeklilerdeki her olumlu ereksemdir, yaşamı sürdürmeye dayanır. Ama bu erekilik, tarihsel süreçte, nesnel ve özbeksel nedenlerle meydana gelmiştir. Cevreye uyabileceğini gösteren çeşitli doğasızlıklar arasında en uygunu, yaşamı sürdürmeye sağlayanı, doğal ayıklanmaya muhasusa edilerek ve soyacağım saptanarak kuşaklardan kuşaklara geçirilip canlı örengeklilerdeki erekilikte gerçeklestirmiştir. Tekszöle öfkesiz, metafizik ereksemdir tanrıların sonucusu, bilimsel ereksemdir nesnel ve özbeksel nedenlerin sonucudur. *Bk.* Erek, Nedensellik, Ereklik, Amaçlamak, Ereklik, Erekbilimsel, Erekbilimsel Ereklik, Erek Neden, Erekbilimsel Kanıt, Erekbilimsel Yargı

EREKBİLİMSEL (*Os. Gâî, Nihâî, Nisbeti gâîye; Fr. Téâlogique, Al. Teleologisch, Ing. Teleological, It. Teologico*) Erekbilimciliğe ya da ereklike değgdir. Örneğin Aristoteles'e göre heykelci, heymen, çamur, keski vb. yapmaz; heykelci heykelcinin kafasındaki heykel erekli yapar. Daha açık bir söyleyişte heykelcinin elini kümiteden, mermi yontan, keski etkileyen nesnel ve özbeksel nedenler değgil, erkek nedendir, heykelcinin kafasındaki heykel erekli dir. *Bk.* Erekbilim, Erek, Aristotelik, Neden, Dört Neden Kuramı, Erek Neden.

EREKBİLİMSEL EREKLİK. (*Os. Gâiyeti il-mülgâyâtî, Fr. Finalité télologique*) Nesnel ereklik... *Erekbilimsel ereklik* terimi, *nesnel ereklik* (*Os. Gâiyeti harici zihniye, Fr. Finalité objective*) deyiimle anlaşılmıştır ve *öznel ve estetik ereklik* (*Os. Gâiyeti hüsniye ve zihniye, Fr. Finalité esthétique ou subjective*) deyiimini karşılığında kullanmıştır. Alman düşünürü Kant'a göre bir ayrim, *erek için erekle yaratın için erek'i* birbirinden ayırt. Kant'a göre bir sanatçının bir güzellik yaratması erek için ereklik, ama bir marangozun bir masa yapması yarar için erekliktir. *Erekbilimsel ereklik* düşüncesi, metafiziklerin elinde, portakal dilimlerinin hakça paylaşılacak için yaratıldığı savunmasına kadar vardırılmıştır. *Bk.* Erekbilimsel Yargı, Erekbilimsel Kanıt.

EREKBİLİMSEL KANIT. (*Os. Delîli gâî, Fr. Preuve télologique*) Sonuçtan erekli usulmlayan kanıt... Örneğin *her düzen bir düzenleyici* gerektirir usulmlamasından doğadaki düzene bakarak Tanrı'nın varlığını tantıtlamaya

ya çalışılması, bir *erekbilimsel kanıt*'dır. *Bk.* Erek Nedenler Kanıt.

EREKBİLİMSEL YARGI. (*Os. Muhabcmeçi gâîye, Fr. Jugement télologique*) Erek güveni yargı... Alman düşünürü Kant, yargıyı ikiye ayırrı: Erekbilimsel yargı, estetik yargı... Öneğin su güzeldir yargısında hiç bir erek yoktur, ama *sarı yaralar* yargı bir erek sağlıktır, ama *sarı yaralar* yargı bir erek sağlıktır. Kant'a göre güzel'in erek kendi yetkinliğidir, oysa *yaralar*'nın erek nesnelerdir ve bir erekçisi karşılaşmaktadır. *Bk.* Erekbilimsel Ereklik, Erek.

EREKCİ. (*Os. Gâiyeci, Gâiyetçi, Fr. Finâliste*) Doğa ve toplumdaki her olgu ve olayın bir erekle belirlenip bir erek'e yoldanlığı ile ilerisinden kişi... Erekçilik vandaslığını dilegetirir. Erekçilik, Erek, Erekbilim.

EREKCİLİK (*Os. Gâîye, Mezhebi gâîyyûn, Gâiyetcili; Fr. Finalisme, Al. Finalismus, Ing. Finalism, It. Finalismo*) Herhangi bir doğrultunun bir erek'e göre olduğunu ileri süren öğretmenlerin genel adı... Erekçi öğretmenler, *neden'in erek olduğunu* savunurlar. Buysa *ön ci bezkâ'nın varlığını* ileri sürmek demektir. Bu öncel zekâ, çeşitli öğretmenlerde çeşitli adlar altında sunulmakla beraber *Tanrılık gû'cun* başka bir şey değildir. Bu anlayışta göre, *egemenlikine yarası öltüde iyi ve zeki bir öncel güç* her doğal olgunyu önceden düzenlenmiş bir erek'e göre oluşturur. Doğa olguların nedeni, onların ereklidir. Örneğin kayracık, tipik bir erekçilikdir. *Bk.* Kayracık, Erek Nedenler kanıt, Erekbilimsel Kanıt, Erek.

EREK EGEMENLİĞİ. (*Os. Hâkimiyeti gâyat, Saltanatı gâyat; Fr. Régne des fins, Al. Reich der Zwecke*) İnsanların özgürlükle gerçekleştirildikleri ereksel birlik... Kant deyimidir (*Kant, Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, II, s. 97-111). Kant, bu deyiimi, *doğa egemenliği* (*Al. Reich der Natur*) deyiime karşı anlaşılmıştır. Kant'a göre *doğâ zorunluğunu* karşısında bir *insan özgürlüğü* vardır ki kendi erekçini kendisi gerçekleştirir. İrâde sahibi insan, kendi törcü vasası kendisi koyar ve bunu vaparken de bütün insanlığı bir erek olarak belirtecek biçimde davranışır. Demek ki usu insan, kendi kendisinin erekli olduğu gibi, hem kendi ödevlerinin hem de bütün insanlığın ödevlerinin erekli düzenleyebilecek bir özgürlüktedir. Buysa insanın, doğa egemenliğinin karşısına bir *erek egemenliği* çıkarması demektir. *Bk.* Eleştircilik, Kendinin Erekli.

EREK KARŞILIĞI. *Bk.* Erek.

EREK KURGUSU

EREK KURGUSU. *Bk.* Erck.

EREKLİK. (Os. Gaiyet, Hikmet, Gayette; Fr. Finalité, Al. Finalität, Zweckmässigkeit; Ing. Finality, Purposiveness; It. Finalità) Erekli olmak... *Ereklik* de denir. *Nedensellik* deyiminin karşılığıdır. Herhangi bir olayın erezinin o olgunun nedeni olması, o olguda bir *ereklik* bulunduğuunu dileğetirir. Örneğin ayağının taşın takılması *nedeniyle* yere düşen bir adamın bu düşünden herhangi bir erek yoktur, buna karşı kendisine ates açılan bir askerin kurşunlardan korunmak *erekliydi* vere kapandığını belli bir erek vardır. Bu ikinci düşme olayının nedeni, o olayın erezidir. Terimin bu nesnel anlamına karşı metafizik anlamı, sözkonusu erci önceden saptayan bir *öncel zekâ*'yı gerektirir. Dinsel öğretelerde bu *öncel zekâ*, *Tanrı'dır*. *Bk.* Erek, Disruk. Ereklik, İçrek Ereklik, Erekbilimsel Ereklik, Erekbilim, Erekçilik, Ereksel Neden, Ereksel Nedenler Kanıt, Ereklik İlkesi, Aşkin Ereklik, İçkin Ereklik.

EREKLİK İLKESİ. (Os. Mebdei gaiyet, Fr. Principe de finalité) Her varlığın bir erezin bulunduğuunu saptayan ilke... Bu metafizik ilke, Antikçağ Yunan düşünürü Aristoteles'in «doğa, bosuna çalışmaz» sözüne dayanır. Bu anlayışa göre her varlaşan, bir erek için varlaşır. *Bk.* Erek, Ereklik, Ereksel Neden.

EREKLİLİK. *Bk.* Ereklik.

EREKSEL. (Os. Gâi, Nihâî, Ehir; Fr. Final, Al. Letzt, Endlich; Ing. Last, Final; It. Fineale) Erek niteliğinde olan... Mantık ve metafizikte *Eker* (Os. Müessir, Fr. Efficient), konusma dilinde *başlangıçsal* (Os. İptidai, Fr. Initial) karşı anlamında kullanılır. *Bk.* Erek, Ereksel Neden.

EREKSELLİK. *Bk.* Ereklik.

EREKSEL NEDEN. (Os. İleti gâye, Fr. Cause finale) Erek durumunda olan neden... *Bk.* Ereklik, Dört Neden Kuramı, Ereksel Nedenler Kanıt, Kayracılık.

EREKSEL NEDENLER KANITI. (Os. Bur-hâm illeli gâye, Fr. Argument des causes finales) Varlık düzeneğin bu düzene kurulan bir *öncel zekâ'yı* gerektirdiği sav... Bu sav, metafizikte, erekbilimsel bir tanım olarak ileri sürülmüür. Bu anlayışa göre her sonucun bir nedeni olması gerekligi gibi, her erezselligin de bir ereksc nedeni olması gereklidir. Her düzene bir düzeneleyiciyi gerektirir, öyleye doğa düzene de *Tanrı'nın* varlığını gerektirir. Düzene bir zekâ işidir, bunaç bir zekânın varlığını tanıtılır. Bu *öncel zekâ*, *Tanrı'dır*. *Doğa-*

daki düzene, Tanrılık gücün *öncel planuna* göre gerçekleşmiştir. Bu bilimdisi sav, Newton' dan Darwin ve Einstein'e kadar hemen her bilimsel bulguyla yürütülmüür. İngiliz tanrıbilimci W. Paley'in göz örgeninin bir erezde vincmek için her türlü koşulları kendinden toplayan bir şerç olduğu ve bundan ötürü de erekSEL nedenler kanutunu en yetkin örneklerinden biri bulunduğu savına karşı fizikçi Helmholz «gözü bir fizikçi yapmış olsayıda beceriksizliğinden ötürü geri gönderir, param geri isterdim» der. Koyu bir metafizikçi olan Profesör F.A. Lange, *Histoire du Matérialisme* adlı yaptısında (cilt I, s. 267-8) genel varlıkların oluşumunda dojmanın hiç de düzleni ve hapsi davranışmadığı, tersine, milyarlarca hayvan ve bitki tohumunun bos vera harçımı şartlarını ve aneak bunlardan küçük bir bölümünün doğada bir yer edinebildiğini uzun uzun anlatır ve bunu bir avcının bir tavşan vurması için her yöne milyonlara kursun atmamasına benzetir. Kursunun her erekSEL nedenle atılsavdı, her kursunun he-defini bulması gerekiirdi. *Bk.* Erek, Erekbilim, Erekçilik, Nedensellik, Darvîncilik, Evrîmcilik, Erekbilimsel Kanıt, Öncel Düzen, Ereklik, Kayracılık.

EREKSEL NEDENLER ÖĞRETİSİ. *Bk.* Kayracılık, Erekçilik.

ÉRÉMISME. (Fr. Felsefe) Aşırıcılık... Felsefe öngeçin bir kavramı tek neden olarak ele almaya *érémisme* denir. Bu aşırıcılık, o kavramın gerçek değerinin abartılmışıdır.

EREN. *Bk.* Ermis.

ERFÂ. *Bk.* Yüce.

ERFAHRUNG. (Al. Alman felsefesi) Görgül deney... Alman felsefesinde *Erfaehrung* deyimi, *deyin* ya da *vöntemli* *deney* anlamındaki *Experiment* deyimininden farklı olarak görgül deneyi, insanın kendi yaşamı sırasında aracılık olarak olaylardan elde ettiği deneyi dileğetirir. Bu anladan biraz farklı olarak insanın kendi yaşamı sırasında aracılık olarak olaylardan elde ettiği biliñçlendirici nitelikteki deneylerin tümünü dileğetiren *Erlebnis* deyimi Profesör Mächt Gökberk tarafından yaşantı devimile dilimize kazandırılmıştır. Ne var ki halk dilinde bu felsefesel deyim *yaşam* (Os. Hayat, Al. Leben) anlamına çekilmistir. *Bk.* Deney, Empirie, Deneyim, Yaşam, Yaşantı.

ERFOLG. (Al. Kant) Sonuç... Alman düşüncesi Kant'a göre iyi irade başarılış olan sonuç değil, bu eyleme götüren ilkedir. *Bk.* Eleştircilik.

ERFOLGSETHIK. (Al. Kant) Törebilimsel yargıyı davranışın sonucuna göre değerlendiren törebilim... Alman düşünürü Immanuel Kant, törebilimde, iki türlü törebilim anlayışını birbirinden ayırmır ve *Erfolgsethik* deyimi, törebilimsel yargıyı davranışın ilkesine göre değerlendiren törebilimi'ni dileğetiren *Gesinnungsethik* deyimi karşıt olarak kullanır. Kant'a göre sonucu törebilimsel de olsa ilkeşi törebilimsel olmayan hiç bir davranış törel değildir. Alman törebiliminin İngiliz törebilimcilerinin törel duygularını temel alan törebilim anlayışları da *Gefühlsmoral* deyimiyle Almancaya çevrilmiştir. Bk. Elektricilik, Törebilim, Erfolg.

ERFURT PROGRAMI. (Os. Erfurt misâki, Fr. Programme d'Erfurt, Al. Erfurter Programm, Ing. Erfurt program) Alman sosyalist partisini birleştiren program... Marksçular ve Lasalcılar olmak üzere iki kölülük olarak süregiden Alman Sosyalist Partisi, 1891 yılında Erfurt kentinde toplanan büyük kongrede birlenmişler ve Lasalcılar Marksçulara katılmışlardır. Karl Marx'in Gotha programını eleştirmesi gibi Friedrich Engels de Erfurt programını eleştirmiştir. Bunundan beraber Engels söyle der: «Bu tasarı, eskisiyle kıyaslanıldığında, çok daha iyi bir tasarıdır. Lassalci ve kaba toplumcu kalıntıları geniş çapta temizlenmiştir. Taslak, kuramsal olarak, bütünüyle çağdaş bilim alanında yer almaktadır». Engels'in eleştirisi Marksçlığın yanlış anlaşılan birçok sorunlarına ışık tuttuğundan *Erfurt programının eleştirisi* Marksçı edebiyatı çok değerli bir belgedir. Örneğin genellikle yanlış anlaşılan *yoksulluğa kuramı* üstüne Engels bu eleştiride söyle der: «Emekçilerin sayılarının ve yoksulluklarının gittikçe arttığını salıtk olarak ifade etmek gereğe aynan düşer. Emekçilerin örgütlenmelerinin ve gittikçe gülenen direnmelerinin yoksullüğün artmasına engel olması mümkünindür. Ama durmadan arttığı şüphesi olan, varlıklarından asla emin olamayacaklarıdır». Bir başka örnek olarak «sınıf egemenliğinin ortadan kaldırılması, sınıfların ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Bu yapılmadan sınıf egemenliğinin ortadan kaldırılması ekonomik bakımından anlamsızdır». Marksçılığın çok yanlış anlaşılan bir başka kuramı olarak *devrimci kuramı* üstüne de söyle der: «Halk temsilcilerinin bütün iktidarı ellerde topladıkları ülkelerde, anavasa gereğinceulusun, coğunluğu seni destekledikçe her sevi yarabilecek inşâlarda, Fransa ve Amerika gibi demokratik cumhuriyetlerde, hanedanın gergi alması sorununun her gün tartışıldığı ve hanedanın halkın iradesi kapsamında güçsüz bulunduğu İngiltere gibi krallıklarda eski toplu-

mun yeni topluma doğru barış yoluyla evrime ugrayabileceği düşünülebilir». Bir başka örnek olarak «namusu fırsatımız, fırsatlarımızın en tehlaklısıdır». Marksçığın çok yanlış anlaşılan *din siyaseti* üstüne de söyle der: «Büyük dinsel toplulukların devlet tarafından özel şirket muamelesi bağlı tutulması, malsal desteklerinden yoksun bırakılmaları ve okullar üstündeki etikelerini yitirmeleri gereklidir. Ama bunu rağmen, kendi olanaklarıyla açaklı kendi özel okullarında saçmalarını sürdürmelerini yasaklayamaz». Bk. Marksçılık, Gotha Programı.

ERG. (Ing. Ruhbilim) Bireyin kimi olgu ve olaylara karşı, başka olgu ve olaylardan da ha gliçli tepki göstermesini sağlayan özelliğidir... Ruhbilimi Cattel tarafından eleştirlenmiştir.

ERGASTERIES. (Yu. Kölecilik) İşyerleri... Antikçağ Yunan sitelerinin olajanüstü gelişimi köle sömürdüğine dayanır. Özellikle Atina'da sayıları yüzü geçkin köle kulanan birçok *ergasteries* vardı. Buralarla toplanan kölelerin işbirliği emeği verimini artıryordu. Bk. Köleci Üretim Bîcimi.

ERGENLİK. (Os. Şebabét, Fr. Adolescence) Erinlikle erişkinlik arasındaki çağ... *Erinlik* (Os. Bülfüg, Fr. Puberté) ile *erişkinlik* ya da aynı anlamdağı *yetişkinlik* (Os. Kübület, Fr. Maturité) arasındaki çağla adlandıran *ergenlik* deyimi, kız ve erkek çocukların değişik gelişimde beraber, genellikle on iki yaşından yirmi iki yaşına kadar sırer. Bu çağ kimi sözlüklerde *yenî yetimlik* deyimiyle de dileğitirilmiştir (Örneğin Bk. Fransızca-Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu yayını, 1971, s. 14). Türk Dil Kurumuna yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde ergenlikten önceki iki yıla *Ing. preadolescence* deyimi karşılığında *ergenlik öncesi*; 14-18 yaş arasındaki gençlerin bedensel, anıksal, duygusal ve toplumsal gelişimlerini inceleyen ruhbilim dalına *Ing. adolescent psychology* deyimi karşılığında *ergenlik ruhbilimi*, gencin es cinsten ya da karşı cinsten yaşıla kısıtlere karşı gelişirdiği geçici ve gliçli duyu bağlılığını *Ing. crush* deyimi karşılığında *ergenlik tutkunluk* terimleri önerilmiştir. Bk. Erinlik, Erişkin, Ergin.

ERGENLİK ÖNCESİ. Bk. Ergenlik.

ERGENLİK RUHBİLİMİ. Bk. Ergenlik.

ERGENSEL TUTKUNLUK. Bk. Ergenlik.

ERGİN. (Os. Mîrahîk; Fr. Adolescent) Ergenlik çağında olan... Fransızca *erîskin* anlamındaki *adulte* karşılığı olarak da kullanılabilir, gerçekte *Ergen*'le anlaşılmıştır. Ko-

ERGİNLİK BUNALIMI

nuşma dilinde *yeni yetme* deyimiyle dileğetilir. Fizyolojik ve psikolojik çok önemli değişiklikleri kapsayan gençlik çağıdır. *Erişkin'* se bu gelişme sürecinden sonra gelen olgunluk çağını dileğetirir. *Ergin ve erginlik* deyimleri Osmanlıca *resit* ve *rüşd* karşılığı olarak da kullanılmaktadır. Bu deyimler çeşitli sözlüklerde birbirlerine karıştırılmışlardır. Örneğin Profesör Hilmi Ziya Ülken'in *Sosyoloji Sözlüğü*'nde *ergenlik* terimi Fransızca *puberté* (*Fr. Erinlik*) karşılığı olarak verilmiş ve «12-13 yaşları arasında gelen fizyolojik ve psikolojik değişim ve gelişme devresi» olarak tanımlanmıştır. Buna karşı *gençliğe dek'in* anlamındaki *Fr. juvénile* deyimi *erginlik* deyimiyle dileğetirilmiştir ve *Fr. crise juvénile*'ni terimi *ergenlik bunalımı* ve *Fr. délinquence juvénile* terimi *erginlik suçlulığı* olarak çevrilmiştir. Bundan başka *ergenlik* deyimi ayrıca *Fr. adolescence* karşılığı olarak da tanımlanmıştır. (*Bk. Ibid.*, İstanbul 1969, s. 98). *Bk. Ergenlik, Erişkinlik, Erişkin.*

ERGİNLİK BUNALIMI. *Bk. Ergenlik.*

ERGİNLİK SUÇLULUĞU. *Bk. Ergenlik.*

ERGİNLEME. (*Os. Tekris, Fr. Initiation*) Ergenlik yaşına, bir inanca, bir derneğe alınan kişinin gereklî onbulguları edinmesi töreni... Bütün inanç topluluklarına giren kişi böyle bir törenden geçer ve topluluğa alır. Hıristiyanların komünyonu bir *erginleme*'dir. İlkelerin erginleme törenlerine de *Fr. Rites de puberté* denir. İlkellerde bu törenler çocukların dinsel ve dünyasal yaşama sokmak için yapıldı. Türkçemizdeki *ergin* sözcüğü *Ar. resit* ve *erginlik* sözcüğü *Ar. rüşd* karşılığıdır, çocukların döneminden sonraki durum ve çağrı dileğetirir. Maniçizm, Bektaşilik, Masonlik gibi çeşitli din, tarikat ve gizli derneklerin kendilerine özgü çeşitli *erginleme* yöntemleri vardır. Hepsinde ortak olan yan, erginlenenek kişinin gereklî eğitiminde geçirilmemesidir. İlkeler bu eğitimi din, tarikat ve derneklerden daha acılı ve daha belli biçimlerde gerçekleştirmişlerdir. İlkellerde erginleneceğin çocuk —din, tarikat ve dernekler de henüz içlerine almalarındaki kimsları böylesine bir çocuk saymak— tadırlar— özel olarak bir kampa alırmalar uzun ve sıkı bir eğitimden geçirilir. Uyar topluluklarının din, tarikat ve derneklerinde *erginleme* yoğunlukla biçimlərinden ibaretir. *Bk. Ergin.*

ERGİNLİK. *Bk. Ergin, Ergenlik.*

ERGO. (*Lâ.* deyim) O halde, öyleyse, demek ki... Felsefedeki en ünlü kullanımı Descartes'

in cogito, ergo sum (düşünüyorum, demek ki varım) deyimindedir.

ERGOGÉNÉSE. *Bk. Gelişme Gücü.*

ERGOGRAPHE. *Bk. İsyazar.*

ERGOGRAPHIE. *Bk. İsyazarlık.*

ERGOLOJİ. (*Tr. Bilgibilim*) Özdeksel ekin ürünlerinin yapımındaki teknik ve tarihsel süreçteki teknik değişimlerini inceleyen bilim... Türkçe yazımıyla dilişimde de kullanılan *ergoloji* (*Fr. Al. Ergologie, Ing. Ergology, It. Ergologia*) deyimi kültür ürünlerinin yapım tekniğini, tarihsel süreçteki insan becerilerini inceleyen bir bilim dahıdır.

ERGON. (*Yu. Sözcük*) İş... *Bk. Görevdeşlik, İsyazar, Ergoloji.*

ERHABENE. (*Al. Kant*) Yüce... Alman düşünürü Immanuel Kant'ın törehbiliminde ve estetiğinde önem verdiği bir terimdir. Marksçılığın gelişirici kuramacı Lenin de *Felsefe defterleri*'ne Yunan süphecilerini incelerken söyle bir not yazmıştır: Her duyu öreni kendine göre algılar, boyannmış bir panoda bir şir günde erhaben (yücelmiş) görünür, ama dokunma duyusunu etkilemez. *Bk. Yüce, Eleştircilik.*

ERİHİYYET. *Bk. Bolluk.*

ERİME. (*Os. İnhilâl, İzmihlâl, Tahallûl; Fr. Ing. Dissolution, Al. Auflösung, It. Dissoluzione*) Çözülüm... İngiliz düşünürü Spencer'e göre *erime*, evrimi gerçekleştiren olguların tersine dönerek çözülmüdür. Vücutundan ölümden sonrası çözülmüşü de bu terimle dileğetirilir. Törehbilim alanında *bozulma* anlamını verir. *Bk. Ayrturden, Ayrılma, Evrim.*

ERINC. (*Os. Huzûr, Fr. Tranquillité, Aise, Calme, Bien-être*) Hiç bir eksiksiz, isteği, üzüntüsü olmama durumu... *Dırılık ve rahatlık* deyimleriyle anlaşılmıştır. Antikçağ Yunan felsefesinde bilgelikle elde edileceğinin savunulan tek amaçtı. *Bk. Eudaimonia, Mutluluk, Üşüm, Ataraka, Apatheia, Tasasızlık.*

ERİNLİK. (*Os. Bülfâ, Puberté*) Cinsel örenin görevi başladığı yaş... Türk Dil Kurumu'na yayılmış Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde erinilliği izleyen ve iskelet gelişiminin sonuçlandığı iki üç yıllık süreye *Ing. post-puberal phase* devimi karşısında *erinilik sonrası dönemi* terimi önerilmiştir. *Erginleme töreni* (*Fr. Rites de puberté, Al. Reifezeremonie, Ing. Rites of puberty*) devimi de aynı sözlükte *erinlik töreni* olarak terimleştirilmiştir. *Bk. Ergenlik, Ergin, Erginleme.*

ERIS. (Yu. Sözcük) Kavga, tartışma, didişme...
Bk. Didişim.

ERİSTİK. Bk. Didişim.

ÉRISTIQUE. Bk. Didişim.

ÉRISTIQUE (ÉCOLE). Bk. Megara Okulu.

ERİŞKİN. (Os. Kâhil, Fr. Adulte) Örgünsel gelişmenin durmasından altmış yaşına kadar süren çağ... Bu, bir olguntulu çağ (Os. Devri kühulet)'dır. Erginlik çağında örgünlüğü geliştiren besinler artıksız ona sadece korumaya yararlar. Gelişme durmuştur, buna *durgunluk çağı* (Os. Devri tevakkuf) denir. Genellikle yirmi üç yaşından altmış yaşına kadar sürer. Bk. Ergin, Ergenlik, Yaşlılık.

ERİŞKİNLİK. (Os. Küħiġiet, Sinni kemal; Fr. Maturité) Olgunluk çağı... Yetişkinlik ve olgunluk devimleriyle anlaşılmaktır. Erişkin devimi de buna uygun olarak yetişkin ve olgun devimleriyle解释 edilmiştir. Bk. Ergenlik, Ergin, Erişkin.

ERK. (Os. İktidar, Kudret, Kuvvet, İdare, Kabiliyet, Hâkimiyet; Fr. Pouvoir, Al. Vermögen, Fähigkeit, Gewalt, Recht; Ing. Power, It. Potenza, Potesta) Yapabilme gücü... Coğulunkı güç terimiley esanlanmaktadır. Siyaset anlamı, bir topluma egemenliği elinde bulunduran bir kurulu dileğetir. Fransız düşünürü Montesquieu, bu anlaşıma, yaşama-yürütme-yargılama erkenlerin birbirinden ayrılmış ilkesini ileri sürmüştür (Montesquieu, *Esprit Des Lois*, XI, 6). Dilediğini yaprabilmeye gücü (Os. Nüfuz) anlaşımda da kullanılır. Türk Dil Kurumuna yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde ruhbilimci Adler'in ilerisindüğü başklärardan üstün olma ve onları egemenliği altına alma iradesine Ing. will to power devimi karşılığı olarak *erk istenci* terimi önerilmiştir. *Erk istenci* ya da *erk iradesi* (Al. Wille zur Macht) devimi, başkläraların iradelerini kondu doğrultusuna çeken irade anlaşımda Alman düşünürü Nietzsche tarafından da kullanılmıştır. Türk Dil Kurumuna yayımlanan Toplumbilim, Terimleri Sözlüğünde de Montesquieu'nun yukarıda sözü edilen kuramına *Fr. séparation des pouvoirs* (Os. Tefrikî kuvâ) devimi karşısında *erkerler arımı*, devletin bütün etkinlik alanlarını kendi elinde toplamasına *Fr. totalitarisme* devimi karşılığı olarak *erk tekeliçiliği* terimi önerilmiştir. Bk. Güç, Beşerki, Dinci Erki.

ERKÂNI MUTLAKA. Bk. İlkce.

ERKE. (Os. Kudret, Kuvvet, Fîl, Şiddet, Tâkat, Faaliyet, Hımmet, İstıtaat, Kuvveti cismâ-

nîye, Kuvveti kalp, Kudreti bâtnâ; Fr. Al. Energie, Ing. Energy, It. Energia) Herhangi bir işi gerçeklestirebilecek güç... Yunanca *energeia* teriminden yapılmıştır. Aristoteles bu terimi gerçeklesen edim anlamında ve *ola-naklî güç* anlamını verdiği *dynamis* terimine karşılık olarak kullanmıştır. Aristoteles'e göre *energeia*, gerçekleştibilecek güç *dynamis* değil, gerçekleşen güç'tü. Erke, Aristoteles terminolojisine göre, karşılık anlamına dönümsür ve bugün Aristoteles'in *dynamis*'ile eşanlamlı kullanılmaktadır. Çağdaş fizikçi Albert Einstein, erkenin bir kütle olduğuunu tanımlamıştır. Einstein'in bu önemli tanımı, erkenin de bir *özdekk* olduğunu meydana koymakla, onu bir *töz* sayan ve özdeğin karşısına çıkarmanın metafiziği savı temelinden yıkılmıştır. Einstein, kesinlikle tanımlamıştır ki, Özdeğin özeliliği sayılan kütle yoğunlaşmış erkenin başka bir sey değildir. Einstein'in bu gerçeği fizik diliyle anlatan $E = M \times C^2$ denklemi, insan bilgisinin en önemli denklemleridir ve *erke*'nin (*E*), *kütle* (*M*)nın *ışık hızı* (*C*)'nın karesiyle çarpılmış eşiğ olduğunu gösterir. Einstein'in bu eşsiz tanımı, fizigin bütçesine kadar çözümeğidi evrenin birçok sırlarını çözümler ve burada anlatılamayacak kadar önemli ve değerli sonuçlar doğurmuş bulunmaktadır. Bu önemli denklem, fizik alanında örneğin güneş ve bütün yıldızların nasıl milvarlarca yıl tükenmeyecekmiş ise isti yavidiklerini açıklarken, düşünül alanda da insanların bilincle vıldan beri oyalayan ve aldatan idealist, spiritiüalist uydurma kesiş olarak son vermiştir. Einstein bu sonuca, *tekyantılıktan* kurtulup *bağıntılılık* ilkesinden yola çıkarak *diyalektik* yöntemle çalışarak varmıştır. Şöyledi düşünülmüşti: Devim, bir erke bicimidir. Devimli bir cisimden kütle, devimliye birlikte artıyor. Öyleyse devimle kütle arasında bir ilişki var. Demek ki kütlenin artması ve eşdeyişle bir *ek kütle* kazanması, erkenin artması ve eşdeyişle bir *erke* kazanmasıyla oluyor. Şu halde, pek aksatır ki, erke = kütle = özdekk'ir... Bu eşsiz tanıt, *sonsuzluk* kavramını da anlaşılır bir anlama kavuşturmuştur: Devimli cisimin hızı ışık hızına erişince özdekk = sonsuz olur... Artık dalgalar evreni, parçacıklar evreni, radyasyon, ışıklar, ışilar, sesler ve devimler gibi birbirlerine karıştır görünerken insan zekâsı bunca yıl sırasıyla birçok değerler özdekk temelinde bireleşmiş olmuştur. İnsan, 16 haziran 1945 gününün gececi, bütün bu değerleri birbirlerine dönüştürmemeyi başarmıştır, birinin öbürründen başka bir şey olmadığını deneyen olarak tanıtlamış ve anlamıştır. Daha 1840'larda J.R. Mayer, J.P. Joule, W.R. Grove, L.A. Colding ve H. Helmholtz erkenin yokolmayıp dönüsü-

ERKECİLİK

mü vasasını bulmuşlar ve tanıtlamışlardır. Bu-nun sonucu olarak doğa, kendisini, özdeğin evrensel deviminin, bir biçimden bir başka bi-cime dönüştürmesini sürekli olarak ortaya koymustur. Özdek sürekli olarak biçim de-jistirir. Devim, özdeğin varolma biçimidir. Erke'vse özdeğin devimsel dönüşüm özelliğidir. Mekanik erke, termiki erke, elektromanye-tik erke, çevrekişimsel erke vb. gibi erkenin ce-sili biçimleri özdeğin devim biçimleriyle belir-leñen. Özdeğin devim biçimleri de, özdeğin kendisi kadar, sonsuz çeşitliliktedir. Bilim, her gün, özdeğin varın devim biçimini pöz-lemekte, mevdana koymaktadır. Özdeğin bu devimsel dönüşümülerinin mevdana getirdiği er-ke ilkeârlarla bîle insanlarca ve su-vun, atesin, velin erkesinden vararlanılmıştır. Bk. Özdek, Kütle, Sonsuz, Erkekçilik, Özel Ba-ñuntılık, Kuramı, Genç Bañuntılık, Kuramı, Enersheia, Erkeklik, Edimsel Erke, Bütün Er-ke, Özül Erke, Saklı Erke, Görünmez Güc, Devim Gïcti, Energisme, Energie de Position, Enerzîe Chimie.

ERKECİLİK. (Os. Kudret nazarîyesi, Fr. Éner-gétisme) Evrenin ana tözünün özdeksiz olmayıp özdeksiz erke olduğunu ileri sûren öğreti. Al-man kumâyisini ve doğabilmecisi Wilhelm Ost-wald tarafından savunulmuştur. Temelde, Kantic bilincmeciliğe ve Hegelci olaycılıkına dayanır. Erkenin özeñten ibaret bulunduğu Einstein tarafından tanıtlanmış bulunmakla bu metafizik ökeñinin de, birçok benzerleri gibi, hic bir anlam kalmamıştır. Bk. Erke, Biline-meçilik, Olaycılık.

ERKEK. (Os. Recü'l, Fr. Homme, Al. Mann, Ing. Man, It. Maschio) Erkek insan.. Türk Dil Kurumuna yayılmış olan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde ayrıklara bağlı olduğuna inanılan birbirine karsı iki kişilik özelliğine Ing. masculinity-femininity devimine karşılık olarak erkeklik-disilik, Freud'e göre kadınların erkek olma ya da erkeklerde özgü ayrıcalıklardan ya-rarlanma ya da dişî gözükmeden kurtulma is-teğini ve Adler'e göre güçlü ve başat bir du-ruma gelmek için gösterilen çabayı dilegetiren Ing. masculine protest devimine karşılık ola-rak erkeklik protestosu, kadınların beden ve anlıkça erkekleri özgü olan ikinci derecedeki cinsel nitelikleri göstermeleri durumuna Ing. masculinity devimine karşılık olarak erkeklik terimleri önerilmiştir. Toplumbilimde de erkek soyundan gelen kuşakları dilegetirmek için erkek soylu (Fr. Agnatiqne), ilkeârlere anaerkil toplum düzeneñ karşı çekmek için erkeklerin kurdukları birlikçe erkekler birliği (Fr. Société des hommes), ilkeârlere erkeklerin kutsal amaçlarla toplandıkları ve kadın-

larla çocukların yaşakları evlere erkekler evi (Fr. Maison des hommes), ilkeârlere ço-cuña zarar vereceğinden korkulan cinleri şa-sırtmak için erkeğin lohusa yatağına yatmas-ın erkek lohusaliçi (Fr. Couvade) deymileri kullanılmaktadır. Bk. Kadın, Aile.

ERKEKLER BİRLİÇİ. Bk. Erkek.

ERKEKLER EVİ. Bk. Erkek.

ERKEKLİK-DİŞİLİK. Bk. Erkek.

ERKEKLİK PROTESTOSU. Bk. Erkek.

ERKEK LOHUSALIÇİ. Bk. Erkek.

ERKEKSİLİK. Bk. Erkek.

ERKEK SOYLU. Bk. Erkek.

ERKELİK. (Os. Ka'derânî, Heyeti kidrâniye, Kudret usulü mihâniâsi, Kudrete ait; Fr. Énergétique, Al. Energetik, Ing. Energetics, It. Energetismo) Erkenin genel özelliklerini incele-ven fizikî dahi... Fizikî Helmoltz, mekanikte, kuvvet ilkesini atarak onun yerine erke ilke-sini koymakla erkeklik sisteme kesin biçimini vermiştir. Metafizikte erkeklik'e onlañdır. Bk. Erke, Erkekçilik, Erkenin Korunması İlkesi.

ERKEN BUNAMA. Bk. Sızofreni.

ERKENİN ALÇALMASI. (Os. Kudretin inhi-tati, Fr. Dégradation de l'énergie) Erkenin, her biçim değişiminde, nicelikle aynı kalıldı-halde, kullanma gücünün azalması... Erke, bu olav yüzünden, bütünüyle kullanılamamaktadır. Bu olava pratikte erke yiitirilmesi de denir. Örnekin bir kilo kümür tüümüyle erkeve ce-vrilebilseñdi. Einstein'in hesabına göre, Amerika'daki bütün elektrik santrallarının iki ay süreklî olarak çalışmakla ürettilerleri kadar elektrik sağlayacaktı. Bir bardak camurda bir gemiñi Avrupa'dan Amerika'ya götürüceñ ka-dar erke vardır. Erkenin azalması, matematiksel olarak antropîye gösterilir. Bk. Erke, Antroni, Tersinir, Erkeklik, Erkenin Korunma-sı İlkesi.

ERKENİN KORUNMASI İLKESİ. (Os. Kud-retin mahfuzveti mebdei, Fr. Principe de la conservation de l'énergie) Erkenin, her biçim değişiminde, nicelikle aynı kalması... Erke, her biçim değişiminde, kullanma gücünü yiitir-diñi halde nicelikle aynı kalır. Bu ilke, 1869 yıldında fizikî Helmoltz tarafından ileri sü-rülmüştür. Bu ilkeve göre, özdeğin vokedilme-si ve yeniden mevdana getirilmesi nasıl mümkün deñilse, erkenin de vokedilmesi ve yeni-den meydana getirilmesi öylece mümkün de-

ğıldır. *Erkenin saklanması ya da erkenin saklanması* adıyla da anılan bu ilkeye göre, evren-deki toplam özdeksel niceliği gibi toplam erkek niceliği de hep aynıdır, artırlayamayacağı gibi azaltılamaz da. Özdeksel yapıda olduğu Einstein tarafından tanıtlanmış bulunan erke, sayısız biçimlere dönüştüğü halde nicelikçe aynı kalır. Bu dönüşmeler sırasında erkenin *alçalması*, sürtüşmeler ve coğulukla işi yüzünden olur. Örneğin saat zembereşinde sürtüşmesi bile erke yitimiň doğurur. Bir elektrik akımında tellerin ısması, erke yitimiň gerektirir. İşte bu gibi durumlarda erkenin işe ceviren ve yiþip giden miktarlarının toplamı, erkenin tam savınsa eşittir. Erkenin yitikleri ve bundan ötürü de alçalmaları yüzünden ki *sürekli devrim* (Os. Devri daim) makinesi yapılımaz. Bk. Erke, Erkenin Alçalması, Sonsuz Dönüş, Tersinir, Erkelik.

ERKENİN SAKLANMASI KANUNU. Bk. Erkenin Korunması İlkesi.

ERKENİN SAKINIMI. Bk. Erkenin Korunması İlkesi.

ERKENNTNISGRUND. (Al. Mantık) Bilmenin nedeni... Alman mantıkcılarcına *gerçek neden* karşılarında kullanılan *Erkenntnisgrund* terimi herhangi bir bilginin bilinmesindeki nedeni dileğetirir. Örneğin saatimiz bakarak «akşam oldu» deriz, saatimiz bilmecimizin nedenidir, ne var ki *aksamın gerçek nedeni* gündeşin batmasıdır. Bk. Neden, Bilgi.

ERKENNTNIS GRUPPE. (Al. Felsefe tarihi) Bilim grubu... Viyana'da toplanan mantıkçı olgucular bu adla anıllar. Mach-Avenarius temöllerini üstünde olgucu mantıkçı bir felsefe geliştiren Schlick, Carnap, Waismann, Neurath, Hahn, Kraft, Kaufmann vb. gibi düşünürler grubunu *Viyana grubu* (Al. Wiener Kreis) da denir. Bk. Viyana Grubu, Bilim Felsefesi, Bilmecilik, Empirio-criticisme, Yeni Olgucuk.

ERKENNTNISLEHRE. (Al. Mantık) Bilme olgusunun tüm yanlarıyla ele alınıp inceleyen bilim dalı... Bk. Bilme, Bilgi, Bilim.

ERKENNTNISPROBLEM. (Al. Mantık) Bilme ve bilgi olgusunun tüm sorunlarını inceleyen bilim dalı... Bu anlayışa göre bilgi, öznelye nesnenin temel ilişkisidir. Özellikle bilginin insana sağlamıştı yararları inceler. Bk. Bilme, Bilgi, Bilim.

ERKENNTNISPSYCHOLOGIE. (Al. Ruhbilim) Bilgivi ruhsal bir süreç olarak ele alınıp inceleyen ruhbilim dalı... Bk. Bilgi Ruhbilimi, Ruhbilim.

ERKENNTNISZOIOLOGIE. (Al. Toplumbilim) Bilgivi toplumsal bir süreç olarak ele alınıp inceleyen toplumbilim dalı... Bk. Toplumbilim.

ERKEN YETİŞME. (Tr. Ruhbilim) Özel yeteneklerinden ötürü yaşılarından önce gelişenler niteliği... *Erken yetişme* (Fr. Précoïté) sadece ruhbilosel değil, toplumbilimsel bir olduğur. Kardiner'in *Psychological Frontier of Society* (Columbia 1948) adlı yapıtında akladığına göre değişik kültür yapıları toplumlar da yetişme yaşı da değişiktir. Bk. Gelişme, Ergenlik.

ERKİLKİ KURAMI. (Tr. Ruhbilim) Cocukluğun ilk yıllarında olanların, çevrerelerdeki bütün kişileri yönelik denetleyebilecekleri duygusuna kapıldıklarını ilerişten görüs... Türk Dil Kurumuna yayılmışın Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Inv. theory of omnipotency* devimine karşılık olarak önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır.

ERKİN Bk. Özgür.

ERKBİN ALIŞVERİŞ. (Os. Serbest mübâdele, Serbest mübâdele; Fr. Libre échange) Devlet ya da devletlerin hiç bir müdâhalesi olmaksızın, gerek ulusal sınırlar içinde ve gerek uluslararası alanda, alışverişin serbestçe yapılmasını isteyen düşünce akımı... Anamalcılık temel ilkelerinden olan *erkin alışveriş*, «Birakınız yapsınlar, bırakınız gecsinler» (Fr. Laisser faire, laisser passer) sloganıyla dileğetirilir. Bu akının karşıt gibi gösterilen *himâyecilik* de, gerçekte, aynı amacı güder ve anamalcılığın güçlenmesini gerçekleştirir. Bk. Erkincilik, Anamalcılık, Emperyalizm.

ERKİNCİ DEVLET KURAMI. (Tr. Locke) Locke'un güçler aynılığı kuramı... İngiliz düşünürü John Locke, erkinciliğin babası sayılır. Hobbes'ın saltıkçı devlet kurumuna karşı *erkinci devlet kuramu* (Os. Liberal devlet nazaryesi)'ni jeleri sürdürmüştür. Locke'a göre devlet, doğal değil, yapma bir yapıdır ve insanların doğal haklarını korumak için onlar arasında yapılan bir sözleşmeyle kurulmuştur. Öyleyse devlette, yöneticiler değil, insanlar arasında yapılan bu sözleşme egemen olmalıdır. Locke'a göre egemenliğin yöneticilere geçmesi, yasama ve yürütme erklerinin aynı elde ve da ellerde toplanması sonucudur. Bundan ötürüdür ki yasama ve yürütme erkleri birbirlerinden ayrılarak ayrı ve birbirinden bağımsız yetkelerle verilmelidir. Daha sonra, Fransız düşünürü Montesouie, Locke'un bu güçler ayrılığı kuramuna, yargılama erkini de ekleyecektir. Bk. Erkincilik

ERKİNCİLİK

ERKİNCİLİK. (Os. Serbestî mezhebi, Serbestçilik, Hürriyetperverlik; Fr. Libéralisme, Al. Liberalismus, Freisinn, Freiheitssinn; Ing. Liberalism, It. Liberalismo) Siyasal, dinsel ve ekonomik alanlarda müdaheleler istemeyen ve özgürlük savunusun ögretilerini genel adı. Erkincilik terimi, siyasal alanda yasalar karşısındaki eşitliği ve insanların kendi yönetimi kendi kendilerinin seçmesi özgürlüğünü, dinsel alanda kilise egemenliğine karşı vicdan özgürlüğünü, ekonomik alanda da devletin müdahelesine karşı alışveriş özgürlüğünü savunur. Siyasal anlamda yetekçilik (Os. Vellyetçilik, Fr. Autoritarizm) ve bısrakçılık (Os. İstibdât, Fr. Despotizm) terimlerine; ekonomik anlamda devletçilik (Fr. Étatisme), himayecilik (protectionisme) ve içsimsel çıkarçılık (Fr. Mercantilisme) terimlerine karşıt anlamda kullanılır. Siyasal anlamda erkincilik ilk İngiliz düşünürü John Locke, ekonomik anlamda erkincilik Arap düşünürü İbn Haldun tarafından ileriye sürülmüştür. İbn Haldun'a göre devletin ticaret alanına etatismi, ticaret girişkenliğini baltalar. Batı ekonomisi eğrisinde ileri erkinci düşünceleri İngiltere merkezalisti Dudley North ortaya atmıştır. North'a göre uluslararası ticaret serbest olmalıdır ve gümüşük yasakları kaldırılmalıdır. Bundan sonra, merkezilizme tepki gösteren fizyokratlığın kurucusu Fransız düşünürü Doktor Quesnay, aşırı yasaşılığı karşı tam serbestliği savunmuştur. Ekonomik erkinciliği sistemi bir ögretiliye savunmuş başta Adam Smith olmak üzere Malthus ve Ricardo, İngilzcü'dür ki klasik okul ya da erkinci okul adıyla anılır. Adam Smith'e göre kişiler anamallarını kendilerine en çok verim sağlayacak biçimde kullanırlar, kamu vararını geliştirmek niteline olsadıkları gibi kamu vararının nasıl gelişeceğini de bilmezler. Oysa kendi çıkarlarını izlerken kendi amaçlarıyla ilgili olmayan toplum yarılarını sağlıyor olurlar... Gerçekte, anamallık döneminde, doğru ya da karst anamlı bütünü ögretiler; erkincilik, devletçilik, himayecilik, mercantilizm, devlet sosyalizmi, karma ekonomi vb. hep aynı amacın gerçeklestircisidirler ve anamallığı koruyarak güçlendirilebilme içeriği ileri sürülmüşlerdir. Devletin sınıfsal yapısı, onun müdahelesini, egemen sınıfın çıkarını sağlamak ve korunak için zorunlu kılmıştır. Nitikim, erkinciliğin en yenicisi John Maynard Keynes, devletin anamallığının hizmetinde olduğunu açıklamış bulunmaktadır. *Bk.* Ekonomi, Erkinci Devlet Kuramı, Devlet, Devletçilik, Özgürlik.

ERKİN İNCELEME. (Os. Serbestî ittiat, Fr. Libre éxamene) Özgür insan... Töreblim terimidir. Her türlü inanlıklarında insanın ken-

di inancını kendisinin kurması olsusunu dile getirir. *Bk.* İnak, İnan, Özgürlik, Töreblim.

ERKİNLİK. *Bk.* Özgürlik.

ERK İRÂDESİ. *Bk.* Erk.

ERK İSTENCİ. *Bk.* Erk.

ERKLERİN AYRIMI. *Bk.* Erk.

ERK TEKELÇİLİĞİ. *Bk.* Erk.

ERLEBNIS. (Al. Bilgibilim) Yaşantu... *Yaşantı-nup* görülmüşü' dilegetiren bu terim felsefe profesörü Mâcit Gökberk tarafından *yaşantu* deyimini diliimizce çevrilmiştir, *Bk.* Yaşantu, Erfahrung.

ERMİŞ. (Os. Aziz, Kudsî, Kuddüs, Mukaddes, Mübârek, Eviyyâ; Fr. Saint, Al. Heilig, Ing. Holy, It. Santo) Töresel olarak yetkin ve saygıdeğer... Osmanlıca ve batı dillerindeki karşılıkları *kutsal* (Os. Mukaddes, Fr. Sacrê) terimiyle anlamada olarak kullanılır. Türkçemizde, bu anlamdan çok, gizemeli bir aşamada *Tanrıya birleşmiş* ya da *Tanrısal gerçeğe erişmiş* anımlarını dilegetir. Aşraplar da bu anlamda *vâslîn* (erişmişler) deyimini kullanırlar. Osmanlıcada İslâm ermisiçine *evliyâ* ve Hristiyan ermisiçerine *aziz* denir. Fransızcadaki *saint* ve *sainteté* deyimleri *eren* ve *erenlik* deyimleriyle de çevrilmektedir (Örneğin bk. Prof. Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul 1969, s. 98). *Ermışlık*, gerekte, antikeşin *bilge* (Os. Hâkim, Fr. Sage)'lerin karşılıkta bir ortaçağ kurumudur. Terim, cilecilik ile ilişlidir, çünkü Tanrı'ya dünaya varȝecmeye erişilmektedir. Özellikle İslâm disiplini içinde *defîler* de *veli* (ermis) saylımıstır, bunun nedeni ermişliğin gerçekte psiko-patolojik bir ruh durumu olmasıdır. Erkek ya da kadın olabilirler. Ermislerin olaganüstü yeteneklerle sahibolduklarını ve tansıklar gösterdiklerine de inanılmıştır. Ermışlık, bu gibi kimseleler halkın tarafından yakıştırıldığı gibi Katolik disiplini içinde kilise tarafından verilen bir niteliktir. *Bk.* Kutsal, Ermışlık, Bilge, Cilecilik.

ERMİŞLİK. (Os. Mukaddes, Mübârek, Vclîlik, Vâcîbü'l-reâyâ; Fr. Sainteté, Al. Heiligkeit, Ing. Holiness, It. Santità) Yetkinlik ve saygıdeğerlik... *Kutuluk* ve *kutsallık* anımlarında da kullanılır. Genel olarak, her türlü eleştiri-nin dışında saygıdeğerlik anamam dilegetirir. Örneğin *kutsal yasa* (Os. Vâcîbü'l-reâyâ kanun, Fr. La sainteté de loi) deyimi bu anlamı icerir. *Bk.* Ermis, Kutsal.

EROS. (Yu. Mitoloji) Sevi... Antikçağ Yunan mitolojisinden *Eros* kavramı, felsefe tarahinde

önemli bir yer tutmaktadır. *Sevi* etkeni, genel felsefemin ve gerek din felsefesinin birçok akımlarına kaynaklık etmiştir. Özellikle gizemci akım, tümyle *sevi* anlayışına dayanır. Yunan mitolojisinde *Eros* iki kişilik tasır: Birinci kişiliği Hesiodos'un *Theogonia'*sında anlatılmış *dökürtücü erkek ilke'dir* ve bütün Tanrılarından önce varolmuştur. *Eros*'un bu birinci kişiliği *dökürtücü kişi ile Gaia'yla birlikte Khaos'un içindeki ilk varlık kavramı*'dır. Ikinci kişiliği, *Ares'e Aphrodite'in oğlu olarak doğmakla* belirler. *Eros* bu ikinci kişiliğinden *bir ilke değil, doğmuş bir aşk tanrı'sıdır* ve öteki tanırlarla eşdeğerlidir. Ne var ki, bu ikinci kişiliğinde çok önemli bir *karsılık* tasası; daha iyi yetişmiş gelişmesi için kendisine *karşılama sevgi* adını taşıyan (*Yu. Anteros*) bir kardeş verilmiştir. Bu tasarımda, çok önemli bir bulus, gelişmenin ancak karşılıkla müümük olacağının sezisi vardır. Antikçağ Yunan düşünürü *Platon*, *Eros* kavramını, insam *idea'ların bilgisine* götürür bir güç olarak kullanır. *Eros*, insanları, yüce ve gülümzendiren ruhların güzelliğine geçirir. Bu *ideal güzellik*'se en yüksek olus bulunan *iyiliğ* (*Tanrı*)'dır. Sevilen kişi, bu gerçeğe yükseltildiği için sevılır. Bu yüzdendir ki *Platon sevisi*, karıksız bir sevi, kendiliğinde bir sevidir. İnsanın gerçekle sevdığı, bir varlık değil, bir *idea'ya*. Avusturyalı ruhbilimci Doktor Freud, *Eros'un anlamı* cinsel anlama çekmiştir. Freud'e göre cinsellik içgüdüsü, insan davranışlarının baş etkenidir. Nevroz'u meydana getiren bu içgüdü dününden doyurulmamadır. Marksçığın kurucularından Engels bu konuda «bizim anladığımız biçimdeki cinsel ask, basit cinsel istekten, Yunanlıklar *Eros'un* bir yarısı ayrılrı» dedikten sonra şu çok önemli sonucu açıklar: «Anamalı türemen yokolmasından sonra natal düzlençecii soruları cinsel ilişkileri üstünde simiden sadece su söylenebilir: Hayatlarında bir kadın paraya ya da başkası bir toplumsal gülle asla satın almamış olacak yemi bir erkekler kusağıyla kendilerini gergel aştıktan başka hiç bir nedenle bir erkeğe vermeyecek ya da bunun ekonomik sonuçlarından korkarak kendilerini sevdikleri kimseye vermekten vazgeçmeyecek yeri bir kadınlar kusağı türcevek. Bu insanlar dünyaya geldikleri zaman, bugün onların nasıl davranışları gerekligi yolunda düşünen şeylere hiç de kulak asmayacaklar ve kendi yaşayışlarını kendileri kuracaklardır» (Engels, *Der Ursprung der Familie*, bölüm 2). Mitoloji açısından *Eros* Yunan mitolojisinin en ilginç tanırlarından biridir. Kaynağının pek eski olduğu bilinmektedir. Doğumu üstüne çeşitli anlatımlar vardır. En doğrusu onu iki kişilik içinde ele almaktır:

Bu kişiliklerden birincisi evine meydana getiren *sevgi*'dır. Bu kişiliğinde *Eros*, Hesiodos'un anlatımında olduğu gibi evrensel olmuşla birlikte ve kendi kendine bir doğuma meydana çıkar, Hesiodos'a göre ilkten *Khaos* (boşluk) varmış. Ondan toprak ana *Gaia'yla Eros* olmuş. *Eros'un* ikinci kişiliği *sevgi tutkusu*'dur ve bu kişiliğinde kimi anlatımlarda *Ares*'le *Aphrodite*'in oğlu, kimi anlatımlarda *Hermes*le *Aphrodite*'in ve kimi anlatımlarda da *Hermes*le *Khtonlu Artemis*'in oğlu olarak gösterilir. Başka anlatımlarda da anası *Eileithyia* ya da *Iris* olarak gösterilmektedir. Antikçağ Yunanlıkların ortak dinine göre de evren yumurtası ikiyle bölünince içinden *Eros* çıkmıştır. *Platon'un* bir yapımında da onun bolluk-tanrı *Poros*'la yoksulluk-tanrıca *Penia*'nın oğlu olduğu söylenir. Romalılar onu *Latiñefirmisler* ve *Amor* adını vermişlerdir. Ikinci kişiliğinde kanath ve güzel bir erkek çocuğu olarak tasarlannmıştır. Başlı güllerden örmülsüz bir çelenkle süslüdür, ok ve yay taşır, attığı okların saplandıktan kişi çalışmaya bir aşka tutulur. Oklarının etkisinden tanrılar tanrı Zeus bile kendini kurtaramaz. Tanrılar, bu atesyle tutuşturmak isteyince bu görevi *Eros'a* verirler. Ikinci kişiliği, iyice gelişmesi için dünyaya getirilen kardeş *karşılık sevgi Anteros'a* birlikte olmuşdur (Kimi anlatımlarda *Anteros'un* annesi başka bir *Aphrodite*, *Dione'nin* kızı *Aphrodite*'dir). *Eros'un* pek çok serüvenleri içinde en ünlüsü *Psyche*'ye olan serüvenidir. *Eros'un* yanından hiç ayrımadık ve birlikte gezip dolasta sevgi vardımları da vardır. Bunların en ünlülerı *Himeros*, *Pothos*, *Peitho* ve *Hermaphroditos*'tur. Fröydüğün anlamsında *Eros*, cinsel içgüdüyü de içeren tüm varlıklı koruyucu içgüdüsüdür. Nitikim antikçağlı *Platon* da *Symposion* ve *Phaidros* dialoqlarında onun «olumsuzlukla yönelik güdücütüsünün olduğunu» söyleyip, *Platon'a* göre varatma, ancak bu güdümülü yönelikme olanaqlardır. *Bk. Sevi, Anteros, Platon Sevisi, Aile, Erosal, Erosallık, Saninisme.*

EROSAL. (Os. Aşkı, Sehevâni, Aşkaane; Fr. *Erotique*) *Eros'a* ilgili, sevive değin... Buradaki sevi, *cinsel aşk* anlamındadır. *Bk. Eros.*

EROSALLIK. (Os. Aşkı sehevâni, Fr. *Erotisme*) Cinsel aşk tutkusu... Törebilim terimidir. Cinsel isteklere çok tutkun olma durumunu dileğetir. Ama bu tutkunlukta, temizlik ve saflığı yitirmemeli bulunmak anlamını da içerir. *Bk. Eros, Saninisme.*

EROSCU. *Bk. Erosal.*

EROSÇULUK. *Bk. Erosallik.*

ÉROSION. *Bk. Kemirme.*

EROTICISME

EROTICISME. Bk. Erosallık.

ÉROTIQUE. Bk. Erosal.

ÉROTISME. Bk. Erosallık.

ERREMENTS. Bk. Gidişat.

ERREUR. Bk. Yanılma.

ERSATZ. (Al. Bilgilim) Yerine koyma... Bu Almanca deyim, çağımızda, insansal çabayla yapılan doğal maddeleri dileğetirmektedir. İnsan, artı doğal maddeleri kendi duşünsünce ve evlenmeye yapabiliyor. Kauçuk, ipek vb. gibi maddeler insansal çabayla meydana getirilmiş ve doğallarının yerine konulmuştur. Bu olavaş felsefcilik bakımından önemli, bilinemezciliğin *asta bilinem* söylediğinin *kenditarihinde* *sey*' in artı *bilinir* olduğunu. Bk. Özdekk, Özdekk, Bilinemezciilik, Eleştircilik, Kendinden Varlık, Ding an Sich,

ERSCHEINGSFORM. (Al. Marx) Görünüm bicimi... Marksçılığın kurucusu Alman düşünürü Karl Marx, görelî değer bicimini açıklarken keten bezinin ceketic kendi değer bicimini gördüğünü söyler ve «bu, bir bakma insan için de böyledir. İnsan, kendisini başka insanlarda görür ve tanır. Başkası, benim için, insan türünün *erscheinungsform'udur*» der. Bk. Değer, Eşdeğer, Değer Yasası, Artık-Değer.

ERSCHEINUNG. (Al. Kant) Görüntüler... Alman düşünürü Immanuel Kant'ın en önemli kavramlarından biridir. Kant'ın bütün felsefesi, *görünü'yle kendiliğindenlik* ayrimuna dayanır. Kant, *Erscheinung's* *Phänomen'*le eşanlamlı ve *Ding an sich'e* karşı kullanılmıştır. Kant'a göre ancak *Erscheinung* bilinebilir. Bk. Phainomenon, Noumenon, Ding an Sich, Eleştircilik.

ERSELİK. (Tr. Ruhbilim) Kiside her iki cinse özgü örgenlerin ya da ruhsal niteliklerin bir arada bulunması... Türk Dil Kurumunun yayımladığı Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. hermaphrodite* (Os. Hüsnâlik) deyimine karşılık olarak önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. Daha önce bu anlamda *erdisi* deyimi önerilmiş ve kullanılmıştır.

ERSTE NEGATION (DIE). (Al. Hegel) İlk vadisma... Alman düşünürü Hegel'in düşüncede dialektikinde örneğin varlık, yokluk'ı vadısmış. İşte bu *Die erste negation'dur*. Sonra bu vadisma da vadısnacaktır. Bk. Negation der Negation, Vadısması, Olumlama, Vadısması Vadısması, Birleşim, Sav, Karşısal.

ERTELENMİŞ AMAC. (Tr. Ruhbilim) Arada bulunan bir ya da birçok amaca ulaşıldıkları sonra ancak erişilebilen amaç... Türk Dil Kurumuna yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlükünde *Ing. deferred aim* (Os. Hedefi müteallik) deyimine karşılık olarak önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır.

ERTİKSEL YÖNELİM. (Os. Meslekî tayıni cihet, Fr. Orientation professionnelle) Bireylerin kendilerine en uygun mesleği seçebilecekleri için tutmalari gereken önemli yolların bütünü... Yönelimin eğitibilimsel alanda gerçekleşmesidir. Bk. Yönelim.

ERÜME. Bk. Kök.

ERÜMİYYE. Bk. Köktencilik.

ERVÂHÎ HABİSE. Bk. Kötü Ruhlar.

ERVÂHÎ HAYVÂNÎYE. Bk. Hayvan Tinleri.

ERVÂHÎ TAYYİBE. Bk. İyi Ruhlar.

ERVÂHÎYE. Bk. Canlıcılık.

ESÂFİL. Bk. Düşkün.

ESÂFİLİ NÂS. Bk. Emekçi.

ESAHH. Bk. Gerçek.

ESARET. Bk. Kölelik.

ESÂRETİ ARZİYE. Bk. İrgathık.

ESAS. Bk. İlk, Öke, Temel, Öz, Kök.

ESÂSÎ. Bk. İlk, Özsel, Köksel.

ESÂSÎ KUVVET. Bk. Temel Kuvvet.

ESÂTÎR. Bk. Mit, Mitoloji.

ESBÂBI ADIYE MEZHEBÎ. Bk. Vesilecilik.

ESBÂBI ARZİYE. Bk. İlineksel Neden.

ESBÂBI İPTİDAİYE. Bk. En Eski Neden.

ESBÂBI MEVSUKİYET. Bk. İhanç Nedenleri.

ESBÂBI MÜCBİRE. Bk. Zorlayıcı Nedenler.

ESBÂBI MÜMKİNE. Bk. Olumsal Neden.

ESBÂK. Bk. Önceleme.

ESBÂK NİZÂM. Bk. Oncel Düzen.

ESBETİYYE. Bk. Saptanımcılık.

ESCALATOR CONCEPT. (Ing. Edel) Tırmanıcı kavram... Amerikalı düşünür Abraham Edel'e göre bir kavram, özellikle töreli kavramlar, çeşitli açılarından anlam ve önem de-

gişikliğine uğrar. Diyalektik tarihselliği yeni den keşfeden Profesör Edel'e göre bu yüzden dir ki bir kavram, çeşitli basamaklarda *escalator concept*'dir. Bk. Değer, Eytisim.

ESCHATOLOGIE. (Fr. Tanrıbilim) Son bili mi... Tanrıbilimin, kıyamet koptuktan sonra olacakları anlatan bir koludur. *Yu, son* anlamındaki *eschatos* sözcüğünden yapılmıştır. Hristiyan eskatolojisine göre bu dünya kötüdür ve asıl mutlu yaşam kıyamet koptuktan sonra başlayacaktır. İslâm eskatolojisini de ölü lerin nasıl dirileceklerini (*Ar. Haşri escad*), is lem defterlerinin nasıl inceleceğini (*Ar. Def teri amâl*), sırat köprüsünden nasıl geçileceğini vb. anlatır. Osmanlıcada *İltüklü muad* ya da *İltüklü ahire* adıyla anılır. Bk. Tanrıbilim.

ESCLAVAGE. Bk. Kölelik.

ESCLAVAGE PATRIARCAL, Bk. Ataerkil Kölelik.

ESEF. Bk. Yakınma, Acıma.

ESER. Bk. Etki, Olay, İş, Varrık.

ESERİ HILKAT. Bk. Yaratım İşi.

ESERİ KAZÂ. Bk. Rastlantı.

ESERİ TESÂDÜF. Bk. Rastlantı.

ESFEL. Bk. Aşağı, Alt.

ESHÂBI ADL VE'D-TEVHÎD. (*Ar. İslâm felsefesi*) Mu'tezile öğretisi... İslâm felsefesinde usulculuğu temel edinen Mu'tezile akımı bu adla da anılır. Bk. Mu'tezile.

ESİL. Bk. Somut, Doğru.

ESİN. (*Os. İlahîm, Nefha, Nefes; Lâ. Inspiration, Yu. Aura, Fr. Al. Ing. Inspiration*) Herhangi bir nedenle içi doğan... Tanrıbilimde bu neden, Tanrı etkisidir. Metafizik anlamda *gizemsel sevgi* (*Ar. Vahiy*) deyiymile tanımlanır, Tanrı peygamberleri itetmek istediklerine esinlendirir. Özdeşki anlamda insan yarıatıcı eyleme yöneltlen yüksek bir heyecan durumudur. Kökeni doğaldır ve toplumsal çalışma süreciyle belirlenir. Türk Dil Kurumun ca yayılmış olan Toplumbilim Terimleri Sözlükünde Dr. Özer Ozankaya tarafından «yaratıcı olmak yönünden toplumsal ve bireysel özendirmelerin belirlediği» ve bireyin tüm tinsel gücünü yaratmaktan olduğu sey üzerinde toplamasyyla tanınan bir anlıt olgusu» biçimde tanımlanmıştır. Kimi ruhbilimciler *esin* olgisunda çağrışımını büyütür, rölye olduğunu ileri sürürlər, kimileri de onun bellekles bir anımsama olduğunu savunurlar. Schelling, Hartmann, Freud, Read vb. gibi düşünecüler-

ce *tanısal cılgınlık* olarak nitelenmiştir. Bk. Aura Vitalis, Vahiy, Esrime.

ESİNCİLİK. (Os. İlhamîyye, Fr. Inspirationisme) Gerçekin daima esinle bilindığını ileriştiren öğreti... Tanrıbilimsel alanda doğal olan bu anlayış usayıkıcı düşüncülerde de izlenmiştir. Fransız düşünürü Bergson'un sezgiciliği de bir çeşit esinciliktr. Bu anlayışa göre gerçek, deneysel ve mantıksal çikarsa mayla elde edilemez; ancak ve daima esinle elde edilir. Bk. Esin, Usaayırılık, Sezgicilik, Bergsonculuk.

ESİR. Bk. Aitheros, Éther.

ESİR. (*Os. Esir, Kul, Kole; Fr. Prisonnier de guerre, Esclave; Al. Gefangene, Ing. Prisoner of war, Slave; It. Prigioniero*) Savaş tuşasına... *Tutsak* deyiymile ölüstürilmiştir, özgür olmayan anımlarla içerir. Tarihî süreçte çalıştırma bakımından hayvan sayılanınsandır. Dili mizde *kole* adıyla da anılır. Koleler dizen içinde olmuş hemen bütün dinler *esir*'i boğazı tokluğuna çalıştırıp emeğinden yararlanılan bir hayvan sayımları ve bunun için gerekli hukuk kuralları düzenlenmişlerdir. Örneğin Hint Brahmanizminde kölecinin sahip olduğu hayvan dört ayaklı hayvan ve kole iki ayaklı hayvan deyiimleriyle tanımlanır. İlkin savaş tutusaklılığıyla başlayan esirlik kurumunu, daha sonra kârib bir mal olduğu görülmekle başlı başına bir tictak konusu olarak gelişmiştir. Hemen bütün dinler esirlik kurumunu onaylamaktadır. Yahudi dini, esirlerle ilgili hükümlerini bu konuda çok ağır ve insafsız kurallar sapıtan Hamurabi yasalarından almıştır. Incelmeci Samuel Reinach söyle der: «Eğer Tevrat'ın Tanrı'nın yazdırıldığı doğrusa Tanrı Hamurabi'nin yapımı aşırı demektir» (Bk. F. Chalhaye, *Dinler Tarihi*, İstanbul 1960, s. 114). Hemen bütün Hristiyan düsürleri ve bu arada Protestanlığın kurucusu Luther esirlik kurumunu yararlı bulmaktadır. Müslümanlık da esirlik kurumunu onaylamaktadır, ancak esirlerle iyi muamele edilmesini ödüllendirmektedir. Dinlerin kölelik ve faiz kurumları karşısındaki tutumu, onların düşü-metufizik vanlarından çok daha güçlü gerçekçi-toplumsal vanları bulunduğunu tanıltır. Dinler her zaman kurulu düzeni pekiştirmeye çalışmışlar, egemen sınıflara arka çekmişlardır. Doğauştı güclere bağlanan bu sosyo-ekonomik tutum, Tanrı-insan ilişkilerinde de yansır. Yaratana varatulanlar arasındaki ilişki, bir efendi-köle ilişkisidir. Toplumbilim terimi olarak esir tüccarlarına *esirci* (*Fr. Marchand d'esclaves*), esir satılan özel pazarlara *esir pazarı* (*Fr. Marché aux esclaves*) denir. Romalılar köylü *esirler* (*Lâ. Familia rusticana*), *kentli esirler* (*Lâ.*

ESİRCİ

Familia urbana) ve devlet esirleri (*I.â. Servi publici*)'ni birbirinden ayırmıştı. Batıda ve Özellikle Amerika'da esirliğinin ya da köleliğin kaldırılması mücadeleleri, insansal bir amaçla değil, gelişen sanayie işçi bulmak için yapılmıştır. İşçinin emekgünü mümkin olduğu kadar ucru satın alabilmek için onun özgürlüğü olmasının gerekliyordu. Çünkü hiç bir zaman esir ya da köle emeğiyle artik-değer üretilmez, eşdeyiye anamakta kår sağlanamaz. Marksibilimin keşfi olan bu derin gerçek iyiçe anlaşılmakla birlikte bütünü bulanık tasarımlar aydınlanmaya başlamıştır. Bunda ötürü, terim olarak, esir terimini savas tutsaklarına özgü kılınmak, bu terimi köle ve toprak kölesi terimlerle asla karıştırılmamak gereklidir. Bk. Köle, Toprak Kölesi, Emekçi, Artık-değer, Özgür, Özgürülük, Fâiz, Din, Devlet.

ESİRCİ. Bk. Esir.

ESİRLİK. Bk. Kötelik.

ESİRME. (Os. Vecit, İstığräk, Cezbe, İnsilâh, Hayret; Yu. Ekstasis, Lâ. Ecstasis, Fr. Extase, Al. Ekstase, Ing. Ecstasy, It. Estasi) Kendinden geçmeye... Tanrıbildimde buna kendinden gelmiş. Tanrıyla birleşme anlamındadır. Rububilimde bellek ve duyumun yitim, kasların devimsizliği beliren gelipgecici bir sinir durumudur. Bu durumdan, eski Hint ve Yunan felsefelerinde, gizemcilik açısından yararlanılmıştır. Esirme, gizemcilikte *ünstan iyî*'dır. Bu durumda söylenen abuk sabuk sözler de, gizemcilerle göre, derin anıtlarını taşımaktadır. Eski Hindistan'da bu durundaki bir insanın istediği her şeyi yapabileceğine inanılmışır. Yeni-platoncu Plotinus da bu *ışınat*'u dört kez elde ettiğini söylemiştir. Bu mistik anlayışa göre esirme, insan içi yapısının Tanrı tarafından gönderilen bir bilgiyle karşılaşmasından meydana gelir. Delilik, aptallık ve benzerlerinde de görüldüğü gibi bu Tanrıbildimsel anlayışın altında, insansal bilincin tanrılık bilgisile bağdasanlığı ve bilimsizliğin tanrılıkla epeğereğiliği düşüncesi yatar. Esirme terimini, konuşma dilinde anlamadası olarak kullanılan esirme (Os. Gasvolma, Mest olma) deviminden ayırmak gereklidir. Esirme tanrıbildimsel, esirme ruh-bilimsel anlam taşıır. Bk. Ekstasis, Enthousiasmos, Gizemcilik, Sathiye, Ataraxia, Apatheia, Üşmut, Coşku, Esirme.

ESİR PAZARI. Bk. Esir.

ESKAL. Bk. Çirkin.

ESKATOLOGYA. Bk. Eschatologie.

ESKATOLOJİ. Bk. Eschatologie.

ESKİ. (Os. Kadim, Fr. Vieux, Al. Altmodisch, Ing. Old, It. Antico) Üstünden zaman geçen ipşirmiş... Şimdiki zamanda olmuş ve unutulmamış anlamındaki *yeni* (Os. Ceddîd) şartıdır. Eskiyle yeni, eytimsel ödekî felsefenin en önemli kavramlarıdır, metafizîğin karşılığındır. Bu ulamlar birbirleriley sıkıca bağlılardır, biri olmadan öbürü de olamaz ve biri öbürine dönüştür. Evinin sürecinde eski yerini daima *yeni*'ye bırakır, bu bir doğa yasasıdır. Eski daima aşılır, ama yok edilmel, olsun yanları muhafaza edilerek yenile dönüsür. Yeni de daima eskir, eşdeyiye eskiye dönüsür. Eytimsel olumlama ve yادname yasası doğa, biline ve toplantıda daima eskinin verini veniye bırakması sürüğidir. Her eski bağırında yeminin tohumlarını taşır, yeniyi oluşturan ve geliştiren daima eskidir. Bk. Yeni, Eytimsel Özdekkilik, Biresim, Sav, Karisav, Olumsuzlanmanın olumsuzlanması, Evinin Gelişme.

ESKİ AHİT. (Os. Ahdi atik, Fr. Bible) Hristiyanların kutsal kitabı olan Müslâ dinîyle ilgili bölümü. Hristiyanların kutsal kitabı olan İsa dinîyle ilgili bölümünü dileğetiren yeni ahit (Os. Ahdi ceddîd, Fr. Evangile) deyimi karşılığında kullanılır. Yahudi inancında gerek Tanrı'yla İsrâîloğulları arasında bir ahid vardır. Bu sözleşme gereğince onlar Tanrı'nın buyruklarını verine getirecek, Tanrı da onlara arzı mev'ut (Filiştin)'u verecek ve dünya üstün de zaferi ulaşmasını sağlayacaktır. Her iki taraf için de bu sözleşme bağlayıcıdır ve uygulanması gereklidir. Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'ın anlamında bir sözleşmedir. Eski sözleşmenin anamadığı ahidi atik üç bölgündür. Birinci bölüm beş kitaptır ve Tevrat adını taşır. Yahudilerin asıl kutsal kitabı olan bu bölgü Müsâ'nın beş kitabı (Fr. Pentateuque) da denir. İkinci bölüm peygamberler adını taşır ve Müsâ'dan sonra gelen Yahudi peygamberlerinin kitaplarını kapsar. Üçüncü bölüm ketubim adıyla anılır ve Dâvûd'un şiirleri, Sülevman'ın özdevileri, Evvub'un öyküsü gibi metinlerden meydana gelmiştir. Bk. Hristiyanlık, Yahudilik, Müslümanlık.

ESKİ AKADEMİ. (Os. Eski akedemya, Fr. Ancienne Académie) Antikçağ Yunan düşünürü Platon akademisinin Platon, Spôsippê, Ksenokrates, Kranter, Polemos'un yönetimleri altındaki birinci evrcisi... Bk. Akademi, Orta Akademi, Yeni Akademi.

ESKİ KUŞAK. (Tr. Toplumbilim) Bir bireyci göre daha yaşlı olan bireylerin oluşturduğu kuşak... Türk Dil Kurumunuñ yayımlanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde Fr. génération

ascendante (Os. Nesli kadim) devimi karşılığı olarak önerilmiş ve Dr. Özer Ozankaya tarafından tanımlanmıştır. Bk. Eski, Eskilik.

ESKİLIK. (Os. Kudem, Fr. Ancienneté) Bir süreden beri olanın niteliği... Toplumbilim terimidir. Eskilik, topumsal koramda, genellikle birçok ayrıcalıklar kazandırır. Memurlukta bile bir üste yer boşalınca *kudemli* olan yeğenler. *Eskiler*, (Os. Kudemâ) hemen her topluma saygı görtmüştür. Askerlik koramunda da *eskilik* (kademelilik) önemlidir. Bk. Eski, Eski Kuşak.

ESLEM. Bk. Doğru.

ESKİ STOA. (Os. Eski revâkiyûn, Fr. Ancienne Stoïcisme) Antikçağ Yunan düşünürü Zenon okulunun Zenon, Kleantes, Krisippos yöneticileri arasındaki birinci evresi... Bk. Stoatıcılık, Orta Stoia, Roma Stoası.

ESMÂ. (Ar. Müslümanlık) Tanrı adları... Ar. *ad* anlamına gelten *isim*'in çoğuludur. İslâm disiplininde özellikle *tanrı adları*'nın dileğetirmek için kullanılır. Tanrı adları anarak tespih çekmeye de *esmâ* çekmek denir. İslâm tasavvufunda Tanrı'ya onun adlarını anmakla ulaşacağının inanan tarikatların yöntemine *esmâ* yolu, sevgiyle ulaşacağına inanan tarikatların yöntemine *müsemmedâ* yolu denir. *Müsemmedâ* sözcüğü Ar. *o ada sahip olan* demektir ki bizzat *Tanrı'yı* dileğetirir. Birinci yolu tutanların yöntemi *zîkr* (Tanrı adını bellâ sâyida ya da sayısız olarak tekrarlaması), ikinci yolu tutanların yöntemi *cezebe* (*Tanrı'ya duyuulan aşka kendinden gecme*)dır. Tarikatlerin pek çoğu birinci yolu izlerler, ikinci yolu izleyenler Melâmetîler ve ondan doğan tarikatçılardır. Peygamber Muhammet bir *hadis*'inde Tanrı him dokuz adı olduğunu, bunları eberleveş anıtlarını kavrarak zikredenlerin cennete gireceğini bildirmiştir. Bu hadise göre Tanrı'nın adları sunlardır: *Allah, Rahman, Rahim, Malik, Kuddüs, Selâm, Mümin, Mûheymin, Aziz, Cebâr, Mütekobbir, Hâlik, Bâri, Musavvir, Gaffâr, Kahhar, Vâhab, Rezzak, Fettah, Altın, Kâbid, Bâsid, Hâfid, Râfi, Muiz, Minzil, Semî, Basîr, Hakem, Adl, Lâif, Habîr, Halîm, Azîm, Gafur, Sekâr, Ali, Kebîr, Hafîz, Mukît, Hasîb, Celîl, Kerim, Rakîp, Mûcîb, Vâsi, Hakîm, Vedîd, Mecid, Bâis, Sehîd, Hak, Vekîl, Kavî, Metîn, Ve-Hî, Hamîd, Muhsîn, Mûbîd, Mûîd, Muhîyî, Mûmîn, Hayy, Kayyûm, Vâcid, Mâcid, Vâhid* (veya *Ahad*), *Samed, Kaadir, Muktedir, Mu-kaddîm, Muâhir, Evel, Ahîr, Zâhir, Bâtin, Vâli, Mûteâli, Ber, Tevvâb, Müntekîm, Afîj, Rauf, Mâlikül mülk, Zül celâli vel-îkrâm,*

Muksit, Câmi, Ganiy, Mugni, Mâni, Dâr, Nâfi, Nur, Hâdi, Bedî, Bâki, Vâris, Reşîd, Sa-bûr... Bu adlar zikir sırasında üçüncüme okunur; Ya birbirine eklenir (El Melikül Kudüs Selâmîl Münînîl Mûheymin, gibi), ya baslarına harfi tarif getirilip aralıkların (El Hâlik, El Bâki, gibi), ya da her adım başına ya ünlemi konur (Ya Allah, Ya Rahîm, gibi). Bk. Ad. Müslümanlık, Tanrı.

ESMÂ'ÜL HÜSNÂ. (Ar. Gizemcilik) Tanrı adları... Gizemci Muhibbîtî Arabî'se göre Tanrı'nın 99 adı vardır. Sadrettin Konevî'se göre Tanrı'nın kişiliği her ne kadar bilinemezse de bu adlar aracılığıyla anlaşılabilir, bu adlar insan usuluya tâmsîlî gizlilik arasında bir ortaçtır. Bk. Esmâ yolu, Esmâ.

ESMÂ YOLU. (Ar. Gizmecilik) Tanrıya, Tanrı adlarını belli sayıda ya da sayısız anımla ulaşacağına inanan gizemcilerin yolu... Gizemciliğin iki ana yolundan biri esmâ yoldur. Özellikle Kaadirilik, bu yolu tutan gizemci tarikatların en tipik örneğidir. Bu yolu karşında *müsemmedâ* yolu denir. Bk. Müsemmedâ Yolu, Esmâ'ül Hüsnâ, Gizemcilik, Esmâ.

ESNÂ. Bk. Ara.

ESNAF. (Os. Esnaf, Fr. Artisans, Petits commerçants; Al. Kleingewerbetreibender, Ing. Arts and crafts, It. Artigiano) Anaprasına emekgücüne de öleyerek yaşamını sürdürden el zanaatçıları ve küçük tüccarlar... Özellikle ortaçağda ekonomik temel, esnaf sınıfydi. *Esnâfîk* (Fr. Artisanat), toplumbilimde başlı başına bir inclemeye konusudur. *Esnaf loncaları* (Fr. Corporations), *esnaf odaları* (Fr. Chambres des métiers) ve *esnaf kuruluşları* (Fr. Syndicats des métiers) bu çok önemli sınıfın çeşitli aşamalarında kurulduğu birliklerdir. Ülkemiz gibi birçok toplumlarda bu sınıfın sendika kurumalarına izin verilmemesi, sadece dernek kurabilecekleri yasalaştırılmıştır. *Esnaf kredisî* (Fr. Crédit à l'artisanat) de başlı başına bir sorundur, bu sınıfın bankalarдан kredi alması olanaiksiz kalmıştır ve kredi ihtiyaçları kendilerince kurulacak kefalet kooperatiflerince sağlanmaya çalışılmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik gücü de, fetih tâflanları dışında, bu sınıfça sağlanmıştır. Osmanlı döneminde önemli bir veri olan *ahilik* örgütü bir esnaf loncasıdır. Bk. Lonaç, Feodalite, Zenaat, Emekci, Emekçi, Ahilik.

ESNAF KREDİSİ. Bk. Esnaf.

ESNAF KURULUSLARI. Bk. Esnaf.

ESNAFLIK. Bk. Esnaf.

ESNAF LONCALARI. Bk. Esnaf.

ESNAF ODALARI

ESNAF ODALARI. *Bk.* Esnaf.

ESNÂN. *Bk.* Putçuluk, Tapıncıkılık.

ESNEKLİK. (*Tr.* Ruhbilim) Kişi ya da denek havayınının değişen durumlar karşısında davranışlarını dileğetirmekten gösterdiği yetenek... Türk Dil Kurumunca yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. plasticity* (Os. Elâstikîyet) deyimi karşılıklar olarak önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Bk.* Elâstiklik.

ESNEYNİYET. *Bk.* İkcilik.

ESO. (*Yu.* Sözcük) İçeriye ait... *Bk.* İçrek, İçrekçilik.

ESOTERİK. *Bk.* İçrek.

ÉSOTERIQUE. *Bk.* İçrek.

ÉSOTERISME. *Bk.* İçrekçilik.

ESOTERİZM. *Bk.* İçrekçilik.

ESPACE. *Bk.* Uzay.

ESPACE ABSOLUE. *Bk.* Saltık Uzay.

ESPACE EUCLIDIEN. *Bk.* Öklit Uzayı.

ESPACE PROPRE. (*Fr.* Einstein) Gözlemevi Özü Uzay... Fizikci Albert Einstein, soltık bir uzay ve zaman olmadığına anlatmak için, bu devimin gözlemevi özü zaman (*Fr.* Temps propre) devimile birlikte kullanmıştır. *Bk.* Uzay, Zaman, Genel Bağıntılılık Kuramı.

ESPÉCE. *Bk.* Tür.

ESPÉRENCE. *Bk.* Umut.

ESPRIT (GEIST). *Bk.* Tin.

ESPRIT (MIND). *Bk.* Anıtk.

ESPRIT CONTEMPLATIF. *Bk.* Gizemsel Düşünce.

ESPRIT GRITIQUE. *Bk.* Eleştiriçi Kafa.

ESPRIT DE FINESSE. *Bk.* Sezgin Kafa.

ESPRIT DE GÉOMETRIE. (*Fr.* Pascal) Mantıksal kafa... Önce öke matematikçi, sonra büyük gizemci Blaise Pascal'a göre iki türlü kafa vardır: *Mantıksal kafası* (*Fr.* Esprit de géométrie) ve *sezgili kafa* (*Fr.* Esprit de finesse). Pascal'ın bu deyimlerle anlatmak istediği sudur; Tanrı'ya mantık kafasıyla varılamaz, sezgin kafaya varılabilir. *Bk.* Sezgin Kafa, Gimzilik.

ESPRIT DE L'UNIVERS. *Bk.* Evrensel Ruh.

ESPRIT GÉNÉRAL. (*Fr.* Montesquieu) Genel ruh... Fransız düşünürü Montesquieu'ye göre devletin yasalarında *esprit général* yanılır. Yasalarda dileğelen bu genel ruh, geçmişin çeşitli dünsüze ve isteklerinden oluşmuştur. Bu anlamdaki ruh, tarihsel oluşum içinde meydana gelen bütünlücyi bir yapıdır. *Bk.* Esprit National.

ESPRIT GÉOMÉTRIQUE. *Bk.* Geometrik Kafa.

ESPRIT JUSTE. *Bk.* Doğru An.

ESPRIT NATIONAL. (*Fr.* Ulusçuluk) Ulusal ruh... Bir ulusun, tarihsel oluşum içinde gerçekleşmesi bütünsel dilek ve beğenilerini dileğetirir. *Bk.* Esprit Général, Kamoy.

ESPRIT PUBLIQUE. *Bk.* Kamoy.

ESPRITT ANIMAUX. *Bk.* Hayvan Tinleri.

ESPRIT SCIENTIFIQUE. *Bk.* Bilimsel.

ESPRIT UNIVERSEL. *Bk.* Evrensel Ruh.

ESRİME. (*Tr.* Ruhbilim) Aşırı duygulanılma kendinden geçme... Ruhbilim terimidir ve rühsal sarhoşluğu dileğetirir. *Sarhos ve sarhosluk* anımlarındaki *esri* ve *esrilik* deyimlerin türetilmiştir. Kendinden geçme durumlarının her birimi ruhbilim konusu olmakla beraber, coşku (*Fr.* Enthusiasme), *taskınlık* (*Fr.* Transport) ve daha çok tarahımlımsel anlamda kullanılan *esirme* (*Fr.* Extase) deyimleriyle karıştırılmamalıdır. *Esirme* (*Os.* Gasvolma, mest olma; *Fr.* Ravissement) deyimi, Türk Dil Kurumunca yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *büyük sevinç* anlamını dileğetirir. *Ing. elation* deyimi karşılıkları olarak verilmiş ve «enedenin değerileyę çoğu zaman orantılı olnayan kendinden geçme» olarak tanımlanmıştır. *Bk.* Esirme, Coşku, Ektasis, Enthusiasmos, Üsmut, Apathia, Ataraxia, İlgisizlik, Duygusuzluk, Kaçınma.

ESSE. (*Lat.* Augustinus) Varlık... Hristiyan düşünürü Aurelius Augustinus'a göre Tanrı, hiç bir şey olmadığı halde her şey olan *esse*'dir. Bu anlayış, tektanrıçılığın temel anlayışıdır. Augustinus, bütün varlıklar, bu ana varlık'tan çıkarır. Ne var ki, bu mantığın zorunlu sonucu olan kamutancılığ'a düşmekten korkarak, Tanrı'dan çıkarmak yerine yoktan yaratmak düşüncesini ilerlerir. Çünkü bütün varlıklar ondan etkisiz olurlardı. Tanrı'yla aynı nitelikte olmaları gerekiyordu. *Yaratma* düşünesi, bu zorunlu sonucu sıyrılmaya çalışmanın ürünüdür. *Bk.* Ex Nihilo, Yaratılış.

ESSEEN'LER. (*Tr.* Ortaklaşasılık) Mallarına ortaklaşa sahib olan Yahudi tarikatı... İ.O., II. yüzyılda yaşayan ve İsa'nın düşüncelerinden sonra ilk Hristiyancılar karşın ya Yahudi topluluğu, İsa düşüncesini gerçekleştirmek ve onu hazırlamak bakımından çok önemli tarihsel bir önektir. İsa, buların tutumlarından etkilenmemiştir. Bir çeşit ilkel kamululukla gerçekleştirilen tarikat, ortak sofralarda yemek yerler ve birbirlerine *kardeş* dillerdi. Mallar bütün topluluğundan ve ortaklaşa kullanıldı. Başıklarından uzakta ve topluca yasardır. Tarikata girecekler öfretiçi güzil tutacakları üstünde and içirildi. İsa'nın ilkel ortaklaşaçılığı ve kamululukla tümüyle bu türmele dayanır. *Bk.* Hristiyanlık, Kamululuk, Toplumculuk.

ESSÉNNES. *Bk.* Esseen'ler.

ESSE EST PERCIPİ. (*Lâ.* Berkeley) Varolmak algılanmaktadır... Özdeksizci İngiliz düşünürü piskopos Berkeley'in temel önermesidir. Tüm varolmayı algılanmaya bağlayan Berkeley, bu önermenin doğal sonucu olarak özdegi yadsır. Öğretisi de bundan ötürü *özdeksizcilik* (*Fr.* Immaterialisme) adıyla anılır. *Principles* adlı yapıtında özetle söyle der: Ne türlü olursa olsun hiç bir tasarı *zihinsiz* (*İng.* Without the mind) varolamaz, çünkü *vardır* demek *ben onu algıladım* demektir. *Bk.* Özdeksizcilik, Özdek.

ESSE IN ACTU. (*Lâ.* Thomas) Edim halinde varlık.. Aristoteles'i izleyen Hristiyancı dünündür. Aquino'lu Thomas, varlık, Aristoteles gibi, iki durumda ele alır: Esse in potentia, esse in actu... Varlığın birinci durumu özdekk, ikinci durumuya biçim'dir. Özdekte gizliliğ olarak bulunan varlık, bicismelerin edirmi durumuna gecer ve esdeviye gerçekleşir. *Bk.* Energeia, Esse in Potentia, Ens in Quantum Ens, Materie Ex Qua Aliquid Fit, Materia in Qua Aliquid, Fit, Actus Purus, Aristoculuk.

ESSE IN POTENTIA. (*Lâ.* Thomas) Gizil varlık.. Aquino'lu Thomas'a göre özdekkle bicismen, esdeviye gizil varlıkta edimsel varlığın birleşimi türlerin olusumunu gerçekleştirir. *Bk.* Esse in Actu, Generatio, Energeia, Aristoculuk.

ESSÉITÉ. (*Fr.* Tanrıbilim) Kendi kendine varolmak... Tanrıbilime göre bu, Tanrı'nın nitelikidir. *Kendi kendine olmak* (*Os.* Vâcibîlîzâtîhî, *Fr.* Être de soi-même) deyimiyle anlamadır. *Bk.* Tanrıbilim.

ESSENCE. *Bk.* Öz.

ESSÉNIENS. *Bk.* Esseen'ler.

ESSENTIA. (*Lâ.* Skolastik) Öz... Skolastiklerin öz anlamında ve varlık (*Lâ.* Existential) karşılık olarak kullandıkları *essentia* terimi, Aristoteles'in, *Yu.ousia* deyiminin çevirisidir ve Osmancanın *mâhiyet* ve *zât* deyimlerini karşılar. *Essentia*'yla *existencia*'nın karşılığı şu varsayıma dayanır: Öz değişmek olan, varlıkta değişmeyece olandır. *Bk.* Öz, Varlık, Değişilik Felsefesi, Değişmezlik Felsefesi, *Ousia*, Aristoculuk.

ESSENTIEL Bk. Özsel.

ESTETİK. (*Os.* Bediyyat, ilmi hüsün, ilmi mehâsin, İlmi bedî, İlmi bedâyi, Hikmeti bedâyi, İlmi zevk; *Fr.* Esthétique, *Al.* Aesthetik, *Ing.* Aesthetics, *It.* Estetica) Güzellığı incleyen bilim... *Estetik'i* bağımsız bir bilim olarak ileriye süren ve adlandıran Alman düşünürü Alexander Baumgarten'dır. Bununla beraber *estetik*, bir felsefe kolu olarak, Alman düşünürü Immanuel Kant'la önen kazanmıştır. Güzelik kavramı, Antikçağ Yunan felsefesinde töreblim ve metafizik açılarından ele alınmıştır. Kaldı ki, iyiliğ kavramından kesinlikle ayrılmamıştır, Eski Yunan'ın güzel (*Yu.* Kalon) kavramıyla *iyi* (*Yu.* Agathon) kavramının bu birleşimini, Sokrates'in *güzel iyi* (*Yu.* Kalokaghaea) kavramı özellikle belirtir. Kant, Baumgarten'den aldığı *estetik* terimini ustaca kullanarak geliştirmiştir ve ona felsefesel anlam kazandırmıştır. Kant'a göre *estetik us*, kuramsal us'la uygulayıcı us arasında bir köprüdür ve kuramın uyuşanındaki denetecisidir. *Estetik us*, bir yargı gücündür ve doğru düşüncenin *iyi* uygulandığını *güzel* yargısıyla yargilar. Kant'a göre *güzel* olan, *dokrûnun iyiliğe* gerçekleştirilmemesidir. Kant'ın bu düşüncesinde, Yunan felsefesinde olduğu gibi *güzel'i* *iyi'yle* birleşik kılan bir ereklikli bellirse de, Kant'ın bunu bicismeli bir ereklik (*Lâ.* Forma finalis), *eregi olmayan* bir ereklik (*Lâ.* Forma finalis), *eregi olmayan* bir ereklik' olarak tanımlar. Daha açık bir deyişle *güzel'in* eregi kendisidir, *güzel*, *güzel* olduğunu için istenilir. *Güzel'in* eregi, başkası hiç bir erek gözetilemeyeceksin, gene kendisinden doğan estetik haz'dır. *Güzel*, burada, bir *erekke koşulsun* olduğundan değil, sadece bir *ereğin bicimi* olduğundan güzeldir, Buysa, hiç bir karşılığı gerektirmeyezsin, salt bir hiz (*Al.* Wohlgefallen)'dır. Kant'a göre estetik yargı, bir *begeni yargı* (*Al.* Geschmacksurteil)'dır. *Güzel* bir yargının nesnesidir. Kant bu yargayı genellikle geçerli kılmak ister ve *ortak estetik bir duyu'nun* varlığını ilerişter. Ona göre bu yargı, herkeste ortak olan ideal bir ölçüyü yansır. Bu yüzdeden ki Kant, *begeni*ler tartıştılamaz" (*Lâ.* De gustibus non est disputationum) anlayışına karşı çıkmakta ve beğen-

ESTETİK BEĞENİ

nilerin tümel geçerli olmasını savunmaktadır. Kant'ın bu örnek güzel'i, Platon'un *ideal güzel'inin* yeni bir kılıktı sunulmasından başka bir sey degildir... *Estetik* terimi, Yunanca *dynamum anlamladaki aesthesis* sözcüğünden türemiştir. Baumgarten'ın verdiği anlamla bu, *duyusal bilginin bilmeli*'dir. Konusu, *duyasal yetkinlik*'tir. Gerçekleştirmek istediği *güzel içinde düşümme sanatı*'dır. Marksçı estetik, bütün bi idealist görüşlerden ayrılır. Marksçı estetiğe göre sanat, insanın doğal dönüştürmen etkin emeğiñin ürünlerinden biridir. Estetik tutum, yaratıcı emeğiñ bir gerekçinneyi karslama mutluluğunu aşarak bizzat yaratıcılığın mutluluğunu ulasılmakla başlar. İnsan, sanatında, insansal tasarımlarını gerçekleştirir. Emekçi olarak yaratımyla kültürel doğasını meydana getirir. Deme ki sanatıyla bir erkek güider ve onun için sanat Kant'ın *ereksiz erek* deyiymile dileğetirdiği içi boş bir oyundur. İnsan, sanatsal yaratıcı eylemine kendi insanlığını gerçekleştirir. Emeğiñ her üretimi yeni ihtiyacañlar meydana koyar, bu yeni ihtiyacalar da yeni üretimleri gerektir. Bu demektr ki, sanatının sonsuz bir yaratma ve başkalaşma alanı vardır. Marx, *Kapital* adlı yapıtımda söyle der: «İnsanın eriği, gelecekte, maddi ihtiyaçlardan kurtulmuş olarak, yaratıcı gücünün sonsuzca gelişmesi olacaktı. Sanat ürünlerinde ülkeyen bu yaratıcı güç, gerçekte, tüm toplumsal yaşamın temelidir. Çünkü tüm insansal uğralar ve etkinlikler, güzelliğin hoşlanlığı ve cırkınlığın tılsımcılığıyle yönlenir. Haksızlıklarından tılsımları, özgürlükten hoşlanımları. Sanatta yansyanı, aslında, bu özedeksel yaşamın estetiğidir. Demek ki estetik, son çözümlemede, insanın dünyayı dönüştürme sürecinin yasalarını şartlar. Estetiğin özneli yanı, nesin yanından ayrılamaz. Bk. *Aesthetica*, Eleştiriçilik, Kalogahareia, Auto to Kalon, Agathon, Güzel, Güzellik, Sensus Communis Aesthaticus, Cognitio Sensitiva, Ars Pulcre Cogitandi, Pulcritudo, Analogon Rationis, Geschmacksurteil, Angenches, Gustus, Dignitas, Venustas, Oksis, Kozmios, Coklukta Birlik, Sovut Güzellik, Saltık Güzellik, Gövdeler Güzellik, Tinsel Güzellik, Güzel Sanatlar, Beauty of Purposiveness, Türkülüklük Düzen, Doğayı Taklit, Deneyisti Estetik, Estetik De-n. Estetik Disi, Estetik Duyular, Estetik Ereklik, Estetik Yargı, Estetiklik, Painterly.

ESTETİK BEĞENİ. (Os. Bediü zevk, Fr. Goût esthétique) Güzelle çirkini ayırdedebilme yeteneği... İnsan bu yeteneği toplumsal yaşama süresinde edinir. Bk. Estetik.

ESTETİKÇİLİK. (Os. Bediye, Fr. Esthétisme) Güzelcilik... Gerek felsefe ve gerek törcbilim

alanında, bir öğreti ya da davranı, gerçekliğinden çok, güzelliğinden ötürü benimseme eğilimidir. Örneğin tümüyle yanlış bulunan Platon öğretisi, coğulukla, sirsel yanından ötürü benimsençir. Bk. Estetik.

ESTETİK DENYEY. (Os. Bediü tecrübe, Fr. L'expérience esthétique) Yargasal deney... Kantçı estetik anlayışına uygun olarak, kuantal ya da yugasal olmayan, yargasal deneye Fransız düşünürü Ferdinand Alquié *estetik deney* adını verir. Bu deneye herhangi bir nesne, hiç bir bilgi vermeden ve hiç bir cıktara dayanmadan bir hazzın yaşamasını sağlayorsa güzel demektir. Bk. Estetik, Eleştiriçilik.

ESTETİK DISI. (Os. Lâbedî, Fr. Anesthésie) Ne güzel, ne de çirkin olan... Estetikçi Fransız düşünürü Charles Lalo'ya göre doğanın güzelliği, estetik Disi bir güzelliktir. Daha doğrusu, burada, bir güzelliğinden söz edilmemeli, estetik Disi bir duygulanmadan söz edilmelidir. Çünkü bu, tipki soluk almak ya da dinlenmek gibi, insansal müdahale olmadan gerçekleşmiştir. Örneğin dinlenmek de hoş bir seydir ama ne güzel ne de çirkindir, estetik disidir. Bk. Estetik.

ESTETİK DUYGU. (Os. Hissi bediü, Fr. Sentiment esthétique) Güzelliğin duygusu... Bu deyiym, Alman düşünürü Immanuel Kant'ın *Salt Usun Eleştirisi* (Fr. Critique de la Raison Pure) adlı yanıtının bir bölümü olan ve *Duyarlığın Önsel İlkeleri* (Fr. Les Formes a Priori de la Sensibilité)'ni inceleyen *deneyistî estetik* (Fr. Esthétique transcendantale) deyiymile karıştırılmışmalıdır. Bk. Estetik Beğeni, Estetik, De-neystî Estetik.

ESTETİK DUYULARI. (Os. Hayâsi bediye, Fr. Les sens esthétiques) Görme ve işitme duyları... Antikçaç Yunan düşünürü Platon, onu izleyen Plotinos ve Hristiyan düşünürü Aquino'lu Thomas beş duyduların yalnız görme ve işitme duylarının güzel'e ilgili olduğunu savunurlar. Türkçedeki güzel sözcüğü de bu anlayışa uygun olarak göz sözcüğünden türemiştir ve *güzel görülen* şey demektir. Bk. Güzel, Güzellik, Estetik.

ESTETİK EREKLİK. (Os. Gâiyeti bediye, Fr. Finalité esthétique) Tasarımmanın anlıga uygunluğu... Bu anlayışa göre güzellik yargısı, tasarımlanmanın tasarımlayana uygunluğu oranındadır. Kant, bunu *ereksiz erek* ya da *bîcinsel erek* der. Bk. Estetik, Estetik Yargı.

ESTETİK ETKİNLİK. (Os. Bediü faaliyat, Fr. Activité esthétique) Sanat uğraşı... Güzel'i gerçekleştirme amacıyla güden tüm etkinlikleri dileğetirir, Bk. Sanat, Estetik.

ESTETİK HEDONİZM. (Os. İstilzâziyi bediyye, Fr. Hédonisme esthétique) Güzelliğin, nesnelerin bir niteliği sayıldığı havza bulan Santayana'nın öğretisi... İspanyol asıllı Amerikalı düşünür George Santayana (1865-1952)'ya göre güzellik, nesnelerin bir niteliği olan hazır, eşdeyişle nesnelmiş hazır. *The Sens of Beauty* (Güzellik Duygusu) adlı yapıtında söyle der: «Bilim, bilgi isteğimiz bir karşılıktır ve biz bilimde yalnız gerçekçi arızır. Sanat, sa eğlenme isteğimiz bir karşılıktır ve gerçel ancak bu amaca hizmet etmekle sanata girebilir» (İbid, s. 22). Platonculukla Katolilik karımı Santayana'ya Michel Angelo'un Saint Peter katedralini eğlenceli olarak mı yaptığı sorulmuştur. «Dünya üstündeki ne kadar derin dişbürtük Platon'a oranda yaklaşmış oluruz» diyen Santayana'ya göre «İnsanlar yeni bir felsefe gerekniz, bizler ancak eskiyi yaşamak için cesaret istiyoruz». Santayana, toplumluşum içinde de, Platon gibi, insanları seckinlerin yönetmesi gerektiğini ilerişter. Bk. Haz, Hazzılık, Estetik, Platonculuk, Güzel, Nesnel, Öznel, Yeni Gerçekçilik.

ESTETİK İLGI. Bk. Affinité Esthétique.

ESTETİK KURAM. (Os. Nazariye bediyye, Fr. Théorie d'Esthétique) Sanat kuramı... *Sanat kuramı* (Os. Sanat nazariyesi, Fr. Théorie de l'Art), güzellikin koşullarını şartaptamakla *estetik kuram* adıyla da anılır. Bk. Sanat, Estetik.

ESTETİK NESNELÇİLİK. (Os. Áfâkiye bediyye, Fr. Objectivisme esthétique) Güzeli nesnede arayan görüş... Güzeli, nesnenin özneyle olan etkisinde, eşdeyişle öznele arayan görüşe karşı bulunan *estetik nesnelçilik*, dilimizde *estetik objektivizm* deyiymile de dileğitirilmektedir. Güzeli nesnenin bir niteliği sayan bu görüş, antikçağdan beri varolan çok eski bir görüştür. Antikçağ Yunan sanat kurametleri bu kanıdaydırlar. Schiller, Meyer, obyabilimci ve varlıkbilimci estetikçiler de bu görüşü savunmuşlardır. Bu anlayışa göre güzellik nesneldir ve güzelliğin tımel geçerli yasaları vardır. Bk. Estetik Öznelcilik, Estetik, Nesnelcilik.

ESTETİK OBJEKTİVİZM. Bk. Estetik Öznelcilik.

ESTETİK ÖZNELÇİLİK. (Os. Enfüsiye bediyye, Fr. Subjectivism esthétique) Güzeli nesnenin özneyle olan etkisinde, eşdeyişle öznede arayan görüş... Güzeli nesnede arayan *estetik nesnelçilik* anlayışına karşı bulunan *estetik öznelçilik*, dilimizde *estetik subjektivizm* deyiymile de dileğitirilmektedir. XIX.

yüzünden beri ilerisürülén ve örneğin Oswald Külpé gibi estetikçilerce savunulan bu görüşe *estetik ruhbîlimciliğ* ya da *estetik psikolojizm* de denir. Bu anlayışa göre güzel, nesninin kendisinde değil, o nesneye yönelik özeninen *estetik tutum* (estetik tavır) undadır. Örneğin Külpé söyle der: «Güzellığı açık olan bir rühun güzel olarak kavrayamayacağı hiç bir şey yoktur;» Theodor Meyer söyle der: «Bize haz veren her şey güzeldir;» Haebcrin söyle der: «güzel olan yaşanabilir ama betimlenemez». Bu anlayışa göre güzelliğin ve güzelliğin içerenimi, onu kavrayan özeninin üstündeki etkinin içerenimi demektir. Tekşöze estetik tutumun yöndedigi her şey güzeldir. Nesnelci ve önceli bu estetik anlayışları bütünüçü (holist) ve bıncımlı (gestaltçı) estetikçilerce ulaşırılmıştır. Bk. Estetik Nesnelçilik, Öznelcilik, Estetik, Holizm, Eurithmie, Eusynopsis.

ESTETİK PSİKOLOJİZM. Bk. Estetik Öznelçilik.

ESTETİK RUHBİLİMÇİLİK. Bk. Estetik Öznelçilik.

ESTETİKSEL. (Tr. Bilgibilim) İnsanın nesnel gerçeklikle olan ilişkisinde ortaya çıkan estetik-duyusal yan... *Estetiğe değin* anlamını dileğetiren *estetiksel* (Fr. Esthétique) deyiimi, eytisimsel özdekcî felsefede, insanın nesnel gerçeklikle olan ilişkisinde ortaya çıkan töreblim-sel-ansal yan dileğetiren *etiksel* terimiyile sıkça bağımlı olarak, insanla gerçeklik arasındaki ilişkisinin özgül belirtilerini dileğetirir. Güzelle çırkin, yüceyle baygı gibi değerlendirmeleri dileğetiren estetiksel; iyile kötü, haklıyla haksız gibi değerlendirmeleri dileğetiren etiksel'le birlükten sanatın temelidir. Buna öndür ki gerçek bir sanat yapımı, aynı zamanda ve zorlu olarak ahlâksalıdır. Güzelle iyiin birliği ve ayrılmazlığı, antikçağdan beri bilinen bir olgudur. Nesnel ve özdeksel yaşamdan, yansyan bu her iki yanın içerdüğü değerler birbirlerinin kaynağıdır. Bk. Güzel, İyi, Sanat, Estetik, Törebilim.

ESTETİK SÜBEJKTİVİZM. Bk. Estetik Öznelçilik.

ESTETİK TARİH FELSEFESİ: (Os. Bedii tarih felsefesi, Fr. Philosophie de l'histoire esthétique) Tarıhsel ve toplumsal gelişmeye sanat olgularındaki gelişmekte açıklanmaya çalısan tarih ve toplum felsefesi anlayıştır... Tarının estetik açıdan, sanat olgularındaki gelişmeler açısından, sanat olgularındaki gelişmeler açısından yorumu son zamanların tarif felsefesi anlayışında önemli bir yer kaplamaktadır. Metafizik tekânlığının bütün yanılıgları

ESTETİK YARGI

rini taşıyan bu idealist anlayış özelleke Flinders Petrie, Paul Ligeti, V. de Laprade, J. Comberieu, Waldemar Deonna, Frank Chambers, Charles Lalo vb. gibi düşünürlerce izlenmiştir. Bu anlayışın göre toplumsal-kültürel olgularındaki surlanma, sanat olgularının gelişimlerindeki sıralanmaya koşutur. Daha açık bir deyişle toplum, örnegin müziğin sanatının gelişmesiyle birlikte gelişir. Örnegin Ligeti'ye göre belli bir toplumun belli bir evresine egenen olan sanat dallı mimarlıkta o toplumun o çağına dair ve töreblili damgasını vurur, resimde bireyci ve liberal düşünceler ortaya çıkar. Çünkü «mimarlık, düzen, yasa, sistem ve disiplindir; resimse düzensiz, anarsık, özgürdü». Bir toplumun belli bir çağında hangi sanatın egenen olduğu da söyle kılınamaktadır: «1720'lerde Almanya'ya egenen olan müzik sanatıdır, çünkü bii tarihlereki hiç bir Alman ressam ve mimarının adını hatırlayız ama J. S. Bach'ı bilmiyor». Bundan başka «bir toplumun iç yaşamı ne kadar çok mimari nitelikli olursa heykel ve resmi de o kadar çok mimari nitelikli olur, tersine, bir toplumun iç yaşamı ne kadar çok resimsel olursa mimarlığı ve heyekeli de o kadar çok resimsel olur». Böylesine kesin ve salıktır yargılardır. İlerisinden estetik tarîh felsefecilerinin temelinde büyük idealist Hegel'in sanat anlayışını bulmak mümkündür. Hegel'in göre de sanatın evrimi, *ruh* (*Al Geist*)'ın zaman boyunca kendisini açıp gerçeklestirmesidir. Bu gerçeklestirmeye sürecinde, belli sanat tiplerine uygun düşen üç aşama (*Al. Hauptstufen*) vardır: *Sembolik*, *klasik*, *romantik*. *Ruh*, kendisini, bu üç sanatsal aşamada gerçekleştirir. Demek ki tarîh, temelde, sanat aşamalarıyla oluşur. Bk. Tarîh Felsefesi, Estetik.

ESTETİK YARGI. (*Os. Hüküm bedii, Fr. Jugement esthétique*) Güzelin ölçütü... Alman düşünürü Kant, güzelin ölçütü olan *estetik yargı'yı* yararının ölçütü olan *erekSEL yargı'* dan ayırtır. Estetik yargı deneyden önce, erekSEL yargı deneyden sonradır. İlk kez görülen bir bitkiye «ne güzel» denebilir ama «ne yararlı» denemez. Yararlı ya da zararlı olup olmadığı denemek gerekir. Bk. Erekbilimsel Yargı, Eleştircilik, Estetik.

ESTETİZM. Bk. Estetikçilik.

ESTHÉSIE. Bk. Duyarlılık.

ESTHÉSIMÉTRIE (*Fr. Ruhbilim*) Deneysel ruhbilim rûhsal eylemlerin nasıl ölçüleceğini inceleyen bölümü... Bk. Ruhbilim, Duyumölçer.

ESTHÉSIOGÉNE. (*Fr. Ruhbilim*) Yitirilen ya da gücsüzleşen duyarlığı güçlendiren etken...

Örneğin bir mknatıs, *esthésiogéne* (*Os. Mık-yâsül hassâsiye*)'dır. Bk. Ruhbilim.

ESTHÉSIOMÉTRE. Bk. Duyumölçer.

ESTHÉTICISME. Bk. Estetikçilik.

ESTHÉTIQUE. Bk. Estetik, Estetiksel.

ESTHÉTISSME. Bk. Estetikçilik.

ESTHÉTISSME MORAL. (*Fr. Estetikçilik*) Törel estetikçilik... Bk. Estetikçilik.

ESTHÉTISSME PHILOSOPHIQUE. (*Fr. Estetikçilik*) Felsefesel estetikçilik... Bk. Estetikçilik.

ESTHOPSYCHOLOGIE. (*Fr. Ruhbilim*) Estetiksel ruhbilim.., Ruhbilimsel birer belge olarak rûk-sanat yapıtlarım ya da bunları çok beğenmiş halkın rûhsal durumunu inceleyen ruhbiline *esthopsychologie* (*Os. Bedîî rûhiyat*) denir. Bk. Ruhbilim, Estetik.

ESTIMATIVE. (*Fr. Ruhbilim*) Hayvanlarda, kendilerine yararlı ya da zararlı olan seyleri semeye gücü.., İnsanlardaki *düşünme yetisi* (*Os. Müeffekire, Fr. Cogitative*)'ne karşılık olarak *Çoşaklılar* hayvanlardaki bu yetiye *sezme gücü* (*Os. Kuvveti vehmîye, Fr. La fasulté estimative*) diyorlardı. Günümüz ruhbiliminde buna *icgîdî* denir. Bk. Kuvvet, Düşünme Yetisi, İçgüdü.

ESVEİYE. Bk. Kötümserlik.

ESÂİB. Bk. Atacılık.

ESÂIRE Bk. Es'arılık.

ESANLAMLI. (*Os. Mürâdîf, Müterâdîf, Fr. Synonyme*) Anlamdaş.., Anlamları aynı ya da birbirine çok yakın olan sözcükler *esanalımlı* dirler. Bunnura, eşanlamda, *anlamda* da denir. Antikçağ Yunan düşünürü Aristoteles, *Organon* adlı büyük yapımının birinci kitabı olan *Kategoriyalar*'ında *homonim-sinonim-paronim*'in tanımıyla başlar. Aristoteles'e göre *sinonim*, hem ad birliği hem de anlam özesliği olmalıdır. Şöyle der: «Sözelimini *hayvan*, hem *insan* hem de *öküz*'dür. Gerçekte insan'la öküz, sadice ortak bir ad olan *hayvan*'la anılmamışlar, bundan başka tanımları da ayırmadır. Çünkü bunlardan her birinin *hayvan* öznisi nasıl gerçekleşirdiği bilinmem istenirse, verilmesi gerekecek olan aynı tammdır» (Aristoteles, *Kategoriyalar*, çev. Hamdi Ragip Atademir, s. 3). Örneğin *esanalımlı* ve *anlamda* sözcükleri birbirleriley eşanlamıldırlar. *Eşanalımlı*'nın karşıt *karsî anlamlı* (*Os. Mürâdîf'in ziddi, Fr. Antonyme*) deyimdir, örneğin *sicak*

ve *soğuk* sözcükleri birbirlerine karşıt anlamlıdır. Aristoteles'in *homonim* (Eş okunuslu) ve *paronim* (Eş biçimli) deyişleri Türk Dil Kurumuna eşesli ve *okşar* deyişlerile dilişime aktarılmıştır. Bk. Eşcسى, Paronim.

EŞ'ARİLİK. (*Tr.* İslâm felsefesi) Özgür düşünceli ezen tutucu inan öğretisi... Eş'arılık (*Ar. Asâ'ir, Fr. Les ashariques*), usa ve her türlü şüpheye karşı koymakla İslâm düşüncesi içinde serbestçe gelişen özgür felsefeyi, XII. yüzyılda Batı'ya geçerek Endülüs Arapları arasında yaşamak sorunda bırakmıştır. Ebû Hasen Es'ârî tarafından kurulan ve İmâm Bâklânî, Ebû Maâli gibi düşünürlerce sürdürulen bu öğretive göre isâ hîb zaman geçeşe ulaşamaz, kollar ancak kayıtsız şartız *inan*'makla mutlu olabilirler. Doğal olaylar, nedenleri bilinmeyecek (Hikmetine nüfuz edilemeyecek) bir Tânnîsal irâdenin ürünüdürler. Bk. İslâm Felsefesi.

EŞBÂH. Bk. İmge, Nesne.

EŞBEH. Bk. Benzes.

EŞ BENZERLİÇİ. (*Tr.* Ruhbilim) Belirli bir özellikte ya da nitelik yönünden kari ve koca arasında gelişmiş sözkonusu olan benzerlik... Türk Dil Kurumuna yayılanınan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. homogamy* deyimiini karşılamak için önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır.

EŞBİÇİMÇİLİK. (*Tr.* Biçimci ruhbilim) Yapı benzerliği... *Eşbîçimcilik* (*Fr. Isomorphisme*). birinci ruhbilimde bilinc ve düşüncenin alanındaki yapı benzerliğini dilegetirir. Yunanca *eşit* anlamındaki *isos* sözcüğüyle *bîcîm* anlamındaki *morphe* sözcüklerinden yapılmıştır. Bu anlayışa göre *bîcîm*, onu meydana getiren öğelerin ürünü değildir, onlardan bağımsızdır. Nesnelerin kavranması, duvarlara alınan izlenimlere pek az bağlıdır. Örneğin bizden uzaklaşan bir kimse, gözümüzün ağı tabakasındaki imgesi küçüldüğünde halde, zihnimizdeki *bîcîm* kişiçülmec. Duyumuzu bilgimizle dütelttiğimiz ileri sürülemeyeceğine göre bu *bîcîm*'in bağımsızlığı ve başkaca bir seyye indirgenemeceğü acıktır. Biçimci ruhbilim anlayışında eşbicimler, birbirlerinden farklı alanlardaki bu *bîcîm* ya da eşdevisle yapı benzerliğini dilegetirir. Örneğin fiziksel dengeye töresel denege arasımda böylesine bir eşbicimlilik vardır. Biçimci ruhbilim, fizikelle rühsal gibi, birbirlerinden tüümüle farklı alanlardaki bu *esbicîm*'lerin her ikisine de uyabilen genel tutumunu saptanmaya çalışır. Örneğin fiziksel kuvvet gibi töresel tükü de dengenin bozulduğu yerde onu yeniden kurmayı yenisel. Bu,

birbirlerine indirgenemeyen ayrı alanlardaki eşbicimlerin her ikisine de uygulanabilecek bir tutundur. *Eşbicimcilik*, Türk Dil Kurumuna yayılanınan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde söyle tanımlanmıştır: «Beyindeki uyaran alanının bilinç beliren görünütle noktasına benzerlik gösterdiği savunan görüş (örneğin bilinçte büyük ve küçük olarak beliren iki imgeden büyüğü beyindeki uyaran alanda da daha çok yer kapsar)». *Eşbicimcilik* anlamında da kullanımları bir terim özellikle matematisel mantıkta ve sibernetikte eşit ya da benzer nesneler arasındaki ilişkiye dilegetirir. Bk. Biçimci Ruhbilim, Gestalt Kuramı, Yapısalcılık, Biçim, Biçimcilik.

ESCAN. Bk. Sıkıntı.

EŞCİNSEL. (*Tr.* Ruhbilim) Kendi cinsinden olan kişiler volvula cinsel duyu ve dileklerini doyurma eğilimi gösteren kişi... Türk Dil Kurumuna yayılanınan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. homosexual* deyimiini karşılamak için önerilmiş ve Dr. Enç tarafından tanımlanmıştır. Aynı sözlükte *esçinsel* (*Ing. Homosexualität*) deyimi de söyle tanımlanmaktadır: «Avni cinsin bireyleri arasında kurulan cinsel nitelikte duygusal ya da bedensel bağıllılık». Bu devim, Türk Dil Kurumuna yayılanınan Budubilim Terimleri Sözlüğünde Dr. Sedat Vevis Öرنç tarafından *esçinsel ilişkî* deyimiyle dilegetirilmiştir ve söyle tanımlanmıştır: «İlkellerdeki erkekler birbirli ve gizli dernek üyelerileyi samanlar arasında rastlanılan, salt cinsel sapma açısından ele alınması doğru olmayan, özellikle, şamanlardan işin içine kuttörensel etmenlerin de karıştığı, crkeklar arasındaki cinsel ilişkî». Bk. Sapkınlık.

EŞCİNSEL İLİSKİ. Bk. Eşçinsel.

EŞCİNSELLİK. Bk. Eşçinsel.

EŞDEĞER. (*Os.* Muâdil, Mâdül, Mütekâfi, Mukâbil; *Fr.* Équivalent, *Al.* Äquivalent, *Ing.* Equivalent, *It.* Equivalent) Değerleri eşit olan... *Eşdeğeri*, *eşit değer* ve *özdes değer* deyişleriyle dilegetirilir. *Denk* (*Os.* Mütesâviyyü'l kiyem, Mütéhhidü'l mânâ; *Fr.* Équipollent, *Al.* Äquipollent, *Ing.* Equipollent, *It.* Equipollente) deyişimle anlaşılmaktır. Mantıkta, fizikte, matematiske ve ekonomide kullanılır. Bir başka deyerin yerine konabilen degeri dilegetirir, aynı ölçüde bulunan iki niceligin birbirlerine karşı durumları ve harcanana karşı si elde edilenin degerce eşitliği olarak tanımlanır. Birinci anlama örnek olarak matematisel eşdeğerlik (esbicimli olmadıkları halde yüzölçümleri aynı olan iki tarla), ikinci anlama örnek olarak fiziksel eşdeğерlik (tü-

EŞDEĞERLERİN ORNATMALARI İLKESİ

müyle istifa dönmüş güç gösterilebilir. Ekonomide para genel eşdeğer (*Os. Umumî müâdil, Fr. Équivalent général*)'dır. Ekonomik değişimde olayının genel yasası eşdeğerlerin değiştirmesidir. İki malı eşdeğerler kılan şey de onların üretimleri için toplumsal olarak gereli cmek süresidir. İnsanlar ilk değiştirmeye işlemenlerde bile, kimin ekonomilerin hâla anlayamadıkları ya da anlamsızlıkta geldikleri, bu gerçeği biliyorlardı. Örneğin eski Hint kabilelerinde başak almak isteyenler o başakları yapışan demircilerin taralarında başağın yapılması için gerekli zaman boyunca çalışmalar zorundaydırlar (*Bk. Huart et Delaporte, L'Iran Antique*, s. 83). Muntakta kaplımları bir olan iki kavram ya da anlamları bir olan iki önerme eşdeğerlidir, örneğin "Ahmet Ayşe'nin kocasıdır" önermesiyle "Ayşe Ahmet'in karısıdır" önermesi eşdeğerlidir. *Bk. Eşdeğerlilik, Denktasım, Eşdeğerlilik İlkesi, Eşdeğerlerin Ornativmaları İlkesi.*

EŞDEĞERLERİN ORNATMALARI İLKESİ. (*Tr. Mantık*) Eşdeğerler iki kavram ya da iki nicelikin birbirlerinin yerine komutablelığını ve bundan ötürü hic bir değişiklik meydana gelmeyeceğini saptayan ilke... Bu ilkeye Mantık'ta *eşdeğerlerin ornativmaları ilkesi* (*Fr. Principe de la substitution des équivalents*) denir. *Bk. Eşdeğer, Eşdeğerlilik.*

EŞDEĞERLİ. *Bk. Eşdeğer.*

EŞDEĞERLİLİK. (*Os. Teadül, Tevazün, Muadele, Muadelet, Muvazenə; Fr. Équivalence, Al. Aequivalenz, Ing. Equivalency, It. Equivalenza*) İki şeyin birbirlerileyi aynı değerde olmaları... *Eşdeğerlilik*, özellikle fizik ve ekonomide önemli yasalarla temel olmuştur. Fizikte Einstein'in *yercəkimi ve süredurumun eşdeğerlilik* ilkesi genel bağıntılık kurumunu temelidir. Bu ilke ivme, geri tepme, merkezkaç gibi güçlerin meydana getirdiği devimlerin birbirlerinden ayrılamayacağını saptar. Örneğin bir uçakta, pike inisinden sonra yukarı çıkmannı verdiği duyguya yüksek hızda dönüs yapmanın verdiği duyu eşdeğerlidir. Bu iki devimi, örneğin kamalı bir oda içinde gerçeklestiren gözlemci, birbirinden ayırmaz. Marx öncesi ekonomiye göre de değiştirmeye olayının genel yasası eşdeğerlerin değişirilmemesidir. Bu vasava göre işçi de emeğiçi değiştirek emeğinin eşdeğerini işaret adıyla almış oluyordu. Karl Marx, bu anlayışın kökten yanlışlığını ortaya koymustur. Bundan başka Marx, aynı iş süresinde yapılan iki ürünü birbirleriley eşdeğerler sanan Proudhon'un büyük yanılgısını da göstermiştir. A'nın iki saatte yaptığı işe B'nin iki saatte yaptığı iş birbir-

lerile eşdeğerli değildir. Çünkü bunlar ne güç ne de yetenek bakımlarından birbirlerileyi değiştirir. Bir ürünün değerinin ölçüsü *ortalama sosyal emek*'tir. Değiştirme değeri bakımından *eşdeğerlilik*, ürünü kapasidät insan emeğinin nicelidir ama bu insanın emeği A'nın ya da B'nin emeği değil, ortalama sosyal emektir. *Bk. Genel Bağıntılık Kuramı, Değer, Emek, Emekçütü, Artık-Değer, Sosyal Emek, Ortalaması, Eşdeğer.*

EŞDEĞERLİLİK İLKESİ. (*Os. Mebdei müâdelet, Fr. Princip d'équivalence*) Erkenin korunması ilkesi... *Bk. Eşdeğer, Eşdeğerlilik, Erkenin Korunması İlkesi.*

EŞDEĞERLİ TANITLAMA. (*Os. Muâdiileye ispât, Fr. Prouver avec équivalent*) Kendisinin yerine eşdeğeri konularak tanıtlama... Matematik tanıtlamanın çeşitli biçimlerinden biridir. Eşdeğerli tanıtlamada bir teoremi tanıtmak için kendisinin yerine eşdeğeri konur. Her ikisinden eşdeğeri olduğu tanıtlanmakla teoremi de tanıtlanmış olur. *Bk. Tanıtlama.*

EŞDEĞİŞİMLER YÖNTEMİ. (*Os. Tahavvûlüâtı mütterâfika usulü, Fr. Méthode des variations concomitantes*) Mill'în dört deney yönteminden biri... *Bk. Birlikte Değişme Yöntemi.*

EŞEDD. *Bk. Yegînlîk.*

EŞEK. *Bk. Seçemczılık Kamtlı.*

ESEKK. *Bk. Şüphe.*

EŞEKLER KÖPRÜSÜ. (*Tr. Mantık*) Görünüşte güç ve gerçekte kolay olan... Mantık'ta tasının orta terimini bulmaya yarayan kuralara eşekler köprüsü (*Fr. Pont aux ânes*) denir. Cözülmemesi güç samîdiyet hâlinde gerçekte kolay ve bayağı olan kuramlar için de kullanılır. Geometride *eşek dâvâsi* adıyla anılan Pitagoras'ın ünlü teoremi bu anlamlı dileğetir. *Bk. Tasım, Orta Terim.*

EŞİK. (*Os. Atabe, Medhal, Mehde, Sahne, Saşa, Asitan; Fr. Scuîl, Al. Schwelle, Reizschwelle; Ing. Threshold, It. Soglia*) Uyarın sınırı... Psiko-sizijsin en önemli terimlerinden biridir. *Doruk* teriminin karşı anlamında kullanılır ve en hafif uyarımların algıya girdikleri sınır anlamını verir. Örneğin insan, saniyede yirmiden az sayıdaki titresimleri kulaklıyalı algılayamaz. Saniyede yirmi ya da daha çok titresim eşik'ten geçip algıya girer. Gene örneğin insan, saniyede yirmi binden yukarı sayıldığı titresimleri kulaklıyalı algılayamaz, saniyede yirmi bin ya da daha çok titresim alıcı alanının *doruk*'undan çıkışlar. İyik, isti,

ses, basıncı vb. gibi fiziksel erkelerin algılanması hep bu iki uç arasında kalan titresimler içindi mümkünündür. Bu iki sınır ucu, insandan insana değişebildiği gibi, çeşitli canlılar arasında da değişiklik. Örneğin bizim duyamadığımız bir sesi köpekler duyabilirler, bizim alamadığımız bir kokuya hayvanlar alabilirler. Canlılar, çevrelerindeki bütün uyarımlara karşı duyarlıdır, duyarlılıklarını bu iki uculla sınırlıdır. *Eşik* terimi, genellikle en küçük duyuları sınırları dileğetirdiği ve karşılıkta *doruk* terimi kullandığı halde, eşdeğer *alt eşik* ve doruk *üst eşik* diyen rühhbilimciler de vardır, bu anlamda eşik hem girilen hem de çıkıştan bir uyarı sınırı anlamını dileğetir. Türk Dil Kurumuna kayıtlanan Ruhbilim Terimleri sözlükte «canlıda tepki uyandıramılmak için gerekli en zayıf güçlü uyarı» olarak tanımlanmıştır. Aynı sözlükte *eşik uyarımı* (*Ing. Liminal stimulus*) devimiyle de söyle tanımlanmaktadır: «Duyu örgenlerinden herhangi birisiinde bir algı ya da tepkiye ancak yetebilecek ölçüdece uyarı». Bk. *Bilinc Eşik*, *Eşik Yasası*, *En Küçük Duyulur*, *Alt Eşik*, *Eşikaltı*, *Üst Eşik*, *Doruk*, *Saltık*, *Eşik*, *Ayrımsal Eşik*, *Uyarı Eşik*, *Dikkat Eşik*.

EŞİKALTı. (Os. Tahti Atabe, Fr. Ing. Al. Subliminal, It. Subliminale) Duyu, bilinc, dikkat vb.larının eşiği altında bulunan ve bu eşiği geçemeyen... Genellikle *altiling* ya da *bilincaltı* devimiyle dileğetirilen ve *subconscious* devimiyle anılanlar kulanır. *subliminal* devimi gerçekle eşikaltı anlamını dileğetir. *Alt anlamına gelen Lâ sub* devimiyle *eşik* anlamına gelen *Lâ limen* sözcüklerinden yapılmıştır. Bk. *Eşik*, *Alt Eşik*.

EŞİK UYARANI. Bk. *Eşik*.

EŞİK YASASI. (*Tr. Ruhbilim*) Fechner yasası... Ruhbilimci Fechner bir duyum elde etmek için gerekli netlikin, uyarıının ya da alımının süresinde değil, uyarıının şiddetinde bulunduğuunu saptamıştır. Buna *Fechner yasası* (*Fr. Loi de Fechner*) denir. Bk. *Eşik*.

EŞİNEĞİTİM. (Os. Muhtelit tedişat, Fr. Coéducation) Kız ve erkek öğrencileri birlikte okutma yöntemi... Bk. *Eğitim*, *Eğitibilim*.

EŞİT. (Os. Müsâvi, Mümâsi; Fr. Égal, Al. Gleich, Ing. Equal) Belli bir bakımından başka bir seyden ya da seylerden ne artık ne de eksiksiz olan... Bk. *Eşitlik*, *Eşitsizlik*.

EŞİTÇİLİK. (Os. Müsâvâtçılık, Fr. Égalitarisme) İnsanların eşitli bakımlardan eşitliğini isteyen öğretmenlerin genel adı... Özellikle metafizik düşünce sisteminin ürünü olan tekyanlı

görüşçülerle hukuk, siyasa ve ekonomi bakımından insanların eşit kılınmalarını dileyen öğretmenler bu ad altında toplanırlar. *Eşitçilik*, metafizik ve ütopiyacı düşünce sisteminin ürünüdür. Bilimsel toplumculuk da, yersiz ve yanlış olarak, burjuva düşünürlerince böyle bir metafizik eşitçilikle suçlanır. Oysa bilimsel toplumculuğun kurucusu Karl Marx *Gotha programının eleştirisi*'nde ve Marksçılık gelişirici kuramcısı Lenin *Devlet adlı* yazısında buna undaki eşitçiliğin tümüyle bir burjuva düşüncesi olduğunu gösterirler. Örneğin Fransız düşünürü Montesquieu, yasaların temelinde egemen sınıfın çıkarlarının vattığını düşünmemeyerek, hukuk eşitliğini savunur. Ona göre birince uygulanan yaşının herkesin uygulanması ya da birine uygulanmayan yaşının kimseye uygulanmaması eşitliği sağlamaya verecektir. Alman ütopiyacı toplumcu Lassalle de, eşit hakkın gerçekle tüm eşitsizlik olduğunu düşünmemeyerek, bütün emeklere toplam ürtünden eşit pay ayrılmakla eşitliğin gerçekleşeceğini düşler. Burjuva ideologularına göre de eşitlik, müllikeyet edinme imkânına sahibolma eşitliği asla düşünülmeksızın, sadecce müllikeyet hakkı eşitliğidir. Eşitlik üstünde ılerlilikler metafizik, düşübü, tekyanlı ve kasıtlı varsayımlar burjuva eşitliğini anlayışının kaynağıdır. Varlıklılara cennete arsa satarak insanların Tanrı katındaki eşitliğini bile sağlayamayan burjuva ideolojisi, *eşitlik* kavramını ezilen sınıfları avutmak ve oyalamak için kullanır. Çeşitli eşitçilik varsayımları da bu avutma ve oyalamannı kuramsal önekleridir. Tarihsel süreçte feodal eşitsizlige karşı ilerici bir rol oynayan burjuva eşitçiliği, feodalizmin kesin yenilgisinden sonra burjuva gericiliğinin ve aldatmacacılığının özü bir incisi olmuştur. Bk. *Eşit Hak*, *Eşitlik*, *Eşitsizlik*, *Eşitçilik*, *Uygur ve Hukuksal Eşitlik*, *Ekonomin ve Toplumsal Eşitlik*, *Mantıksal Eşitlik*, *Törcsel Eşitlik*, *Dogal Eşitlik*, *Siyasal Eşitlik*, *ToplumcuLIK*, *Kamukululuk*.

EŞİTÇİLER (*Tr. Toplumculuk*) Ücretlerde eşitlik isteyenler... Bolşevik akımı içindeki eşitçiler, Stalin çağının en önemli sorunlarından biri olmuşlardır. Bolşevik Rusya'da 1930'larda ortaya çıkan bu akım, metafizik ve ütopiyacı düşünce sisteminin ve özellikle de bu düşünce sistemi içinde Lassalle'ciliğin ürünüdür. Eşitçiliği sadece işçi ücretleri bakımından savundukları için *eşitçiler* devimiyle anımlıslar. *Eşitçiler* devimi, Lassalle'ciliğin ürünüdür. Eşitçilik temeline dayanan ve Rusya'da yakın zamanlara kadar güçlü bir akım olarak sürüp geçen işçi ücretlerinde eşitlik isteyenleri dileğetirir. Oysa bu, Karl Marx'ın da vaktiyeli *eşit hak* konusunda söylecikleriyle açık so-

cık sergilediği gibi düpedüz bir eşitsizliktir. Stalin, 23 haziran 1931 tarihli söylevinde söyle diyor: «Eşitlik, dünyadan el etek çekmiş bir ilkel tarikata uygun düşen gerici ve küçük burjuvaca bir saçmalıkta». Tarihcisi Isaac Deutscher de bu konuda söyle yazmaktadır: «Stalin'ın güttüğü toplumsal sisasının en önemli yanı, belki de eşitlere karşı açtığı savastı. Stalin, emeğin maddi bakımından karşılaşmasında, gösterilen ustalığı ve etkinliği teşvik eden, iyice farklılaşmış bir derecelenmenin gerekli olduğunu ileriştiriyordu. Marksçılığın valrı anımlıyla bir eşitçilik olmadığını savunuyor ve Marx'ın bir sınıfsız toplumda bile içselleşik *İhtiyaclarına göre* değil, emeklerine göre ödeme yapılacağını açıklayan sözlerini hatırlatıyordu. Ne var ki Bolşeviklik içinde eşitçiler bir hayli güçlüler. Sanayileşmenin ihtiyaçlarıyla bir lokma bir hukke arasında ulaşmazlığı olduğu ve tesvik edici maddi imkânları sajlananlığının sanayi alanında ustalık kazanmak konusunda engelleyici bir rol oynadığı apatiktır» (Deutscher, *Stalin*, çev. Selahattin Hilâv, cilt II, s. 68). «Stalin devri boyunca, o günlerin deyişle *küçük burjuva eşitçileri* ayrı sürdürülmemiştir. Elbette bizim hak edilmiş gelirle hak edilmemiş gelir arasındaki *normal* eşitsizliklerin benzer bir şey yoktu orada. Oradaki eşitsizlik, hak edilmiş kazancalar çerçevesindedir» (Deutscher, *Bitmemis Devrim*, çev. Şepkin Caşan, s. 64). Bk. Eşitçilik, Eşit Hak, Eşitlik, Eşitsizlik.

EŞİT HAK. (*Tr. Toplumculuk*) Eşit pay alma... Bilimsel toplumculuğun kurucusu Alman düşünürü Karl Marx, *Gotha programını* eleştirmekten, Lasallicerlerin amacı olan *eşit hak*'ın gerçekte *eşitsizlik* olduğunu göstermiştir. Yetenekli ve yeteneksiz, tembel ve çalışkan, evli ve bekâr, üç cocuklu ve beş cocuklu gibi çeşitli bakımlardan birbirlerinden *farklı* bulunanlara *tek* kuralın uygulanması eşitliği değil, eşitsizliği gerektirir. Eşit hak, özünde, burjuva hukukunun ürünü olan her hukuk gibi eşitsizlige dayanan bir hukur. Gerçek eşitliği *sağlayabilmek* için hak eşit olmamalıdır. Niteliği gereki *hak* ancak *aynı ölçü* *birimini* kullanıldığından söz konusu olabilir. Bireyleri, aynı açıdan değerlendirek, örneğin sadece emekçilik yanlarını ele alarak, ortak bir birimle ölçmek mümkündür. Ama bu ortak birim de, onları evlilik bekârlık ya da çok ve az cocuklu gibi geri kalan bütün farklılıklarından sovitlarak elde edilir. Demek ki eşitsizlik kaçınılmazdır. Marx'ın deyişle *bireyler eşit olساular ayrı ayrı bireyler olmazlardı*. Lenin, Marx'ın bu açık ve seçik düşünelerini sergileyerek «Marksçılığı, insanların

arasındaki eşitsizliği unutmak ve onun ortadan kaldırılmasını hâyâl etmeye suçlamaya çalışan burjuva profesörler» ile alay eder (Leinen, *Devlet ve İhtitâl*, çev. Gayibköylü, s. 122). Marx, *eşit hak* kavramının altında yatan kaçınılmaz eşitsizliği böylece ortaya koymaktan sonra şunları eklemektedir: «Ama bu gibi kuşullar uzun ve acılı bir doğrudan sonra anamalı toplumun bağırmadan çıkış yaptığı biçimde toplumculüğün birinci aşamasında kaçınılmaz seylerdir. Hukuk, hiç bir zaman, toplumun ekonomik durumundan ve bu ekonomik durumu karsılayan ugarlık dicesesinden daha iisi törları olamaz. Ancak toplumculüğün daha yükseliş bir aşamasında, bireylerin isbûümüne ve onurla birlikte hak emeğiyle kol emeği arasındaki celîsiye kölece boyun ezipleri sona erdiği zaman, emek sadecе bir geçim aracı olmaktan çıkarak bir yaşama ihtiyaci haline geldiği zaman, bireylerin çeşitli bicimlerdeki gelişmeleriyle üretilen güçlerin artışı ve bütün kollektif zenginlik kaynaklarının gürül gürül fiskümaya başladığı zaman, ancak ve ancak o zaman, burjuva hukukunun dar ufukları kesin olarak aşılmış olacak ve herkesin *veteneğine göre*, *herkese ihtiyacınına göre* ilkesi arçıklesectiktir» (Marx, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, çev. M. Kabaklı, s. 32, 33). Bk. Eşitlik, Eşitsizlik, Kafa Emeği, Kol Emeği, Toplumculuk, Kamulukuk.

EŞİLEŞTİRMECİLİK. Bk. Eşitçilik.

EŞİTLİK. (*Os. Müsâvât, Tesâvi, Muadele; Fr. Égalité, Al. Gleichheit, Gleichung; Ing. Equality, It. Egualanza, Uguaglianza*) Eşitolanın niteliği... *Eşitlik* kavramı, Antikçağ Yunan düşünürlerinden beri, gittikçe önem kazanarak, hemen bütün düşünürlerce ele alınmıştır. Öncé, Apollonia'lı Diogenes *Doğa Üstüne* adlı yapısında bu kavramı ele almış ve «Değişmeye bağlı olan nesnelerden hiç biri bir başkasına eşit olamaz, çünkü eşit olması için onuna aynı şey olmasa gerekdir» demistir. Platon da *Phaidon*'unda Sokratik diyaloglarla «şeritlik» kavramına bütünüyle uygun olan iki nesne olamaz» sonucuna varır. Bu diyaloglara göre iki şeyi eşit kılmak için önce onları ayırdırmak gerekir. Alman düşünürü Leibniz, ayıredilemezlik ve özdeslik ilkeleriyle Diogenes-Sokrates-Platon düşünürlerini yenilemiş ve *Monadologie* adlı yapısında «Doğada, hiç bir zaman, tümüyle birbirine eşit olan, aralarında bir avrum yapılamayacak olan iki şeyin bulunmadığını» ileri sürmüştür. Coste'a yazdığı mektupta «Evrden birbirine tümüyle eşit ya da benzer iki parçaya bölünemez. Bundan ötürü, iki şeyin tümüyle birbirine eşit olacağ

ve bize eşit bir izlenim bırakacağı durum hiç bir zaman varolmayacaktır» (Erdmann, 19.XII, 1707, s. 447) der. İslâm gizemciliğinde de «teccelliyyâti ilâhiye tekrar yoktu» sözüyle doğal eşitsizlik dilegetirilir. Aynâ düşünce Antikçağ Stoacınlara da ilerisürümüşür. Leibniz, Newton'un öğrencilerinden Clarke'a yazdığı mektuplarda, Stoacıların deyisini kullanarak, «nasıl tümüyle birbirine eşit iki yaprak, iki su damlası ya da iki süt daması yoksa iki eşit monat da yoktu» der. Eşitlik kavramı, giderek, hukuksal, uygarsal, siyaset, topumsal açılarından de incelenmesi ve sömürüdürzünde sözde kalmak sorunduda bulunduğu açık seçik gösterilmiştir. Metafizik düşünce, özelîlik Hristiyanlığı dayanarak, eğitilgin töreblime aykırı olduğunu ileriştir. Örneğin Alman düşünürü Max Scheler'e göre insan eşitliğini düşülemek ahlâksızlıktır, çünkü Tanrı kimine bağıtlamış kimine de bağıtlamamıştır, eşitlik isteği yersiz olarak değerli kıskanmaktan başka bir şey değildir. Eşitlik kavramı üstündeki Marx öncesi anlayış, bilmâdi terimlerle dile getirilmiş olmakla beraber, bilimsel anlayışa uygundur: Çünkü sömürülerle sömürülenlerin bir arada bulundukları toplumlarda eşitliğin sözü edilemez. Bu gibi toplumlarda özgürlük emeğiñini satmasının özgürlüğüne ve eşitlik emeğiñini satan alanda sözde eşit koşullar içinde pazarlık etmesi eşitliği demektir. Bilimsel toplumculuğun kurucusu Karl Marx bu konuda söyle der: «Bütün sınıf farklılarının ortadan kaldırılması yerine her türlü toplumsal ve siyasad eşitsizlikin yükselmesi deviminin konusunu yersizdir. Bir kentle başka bir kent arasında, bir bölgeye başka bir bölge arasında yaşama koşullarında her zaman bir miktar eşitsizlik olacaktır. Bu eşitsizliği en azı indirmek mümkündür ama bütünüyle vok etmek mümkün değildir. Dağlarda yaşayanların yaşama koşulları ovalarda yaşayanlardakilerden her zaman farklı olacaktır. Toplumculuğun eşitliğin imparatorluğu olarak düşünmek çok dar bir Fransız anlavıdır. Fransızların eski özgürlük-eşitlik-karşılık sloganlarına dayanır. Bu anlayışın, evrimin o zamanki aşamasını tekbül ettigi için zamanında bir varlık nedeni vardı. Ama bizden önce gelen toplume öğretilerin aşırı ölçüde dar olan bütün kavramları gibi aşılmasına mahkümdu. Zihinlerde karışıklığa sebebi olan bütün bir kavramlar, gerçeklere daha uygun olan daha tam ve daha doğru kavramlara yerlerini bırakmışlardır» (Marx, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eşitsizliği*, çev. M. Kabagil, s. 60). Marksılığın eşitlik düşleri önermekle suçlayan burjuva profesörleri, Marx'ın birçok sözlerini olduğu gibi, bu sözlerini de görmez-

likten gelmişlerdir. Eşitlik, tanımında da belirdiği gibi, ancak *belli bir bakımından* gerçekleşebilir. İnsan için eşitlik, ancak *insan olmak bakımından* söz konusudur ve insanın türdaşları insan olmak bakımından *esdegerli*liği anlamındadır. İnsan, insan olarak eşitlik imkânları gelir. Toplumculuğun amacı, insana, serbeste gelişebilmesi için bu *imkân eşitliği*'ni sağlamaktır. İnsanlar arasındaki farkı islamayı, maddesel imkân ya da imkânsızlıklar değil, doğal yetenekleri belirlemelidir. Kalıcı ki, imkân eşitliği, kuşaklar boyunca sürdürülerek, belli bir açıdan, doğal yetenekler arasındaki eşitsizliği de en azı indirgemeye açık bir voldur. Marksçı anlammu *eşitlik*, insanın insanı sömürüsünü, onu vareden tüm koşulları birlikte ortadan kaldırılmak gerekleşir. İnsanlar arasında *esitsizlik* doğurur, bir bölüm insanları öbür bölüm insanları sömürmeye olağandır. Doğal olarak bir insan başka bir insan sömürmez. Fransız düşünürü Jean-Jacques Rousseau'nun *Eşitsizlik Üstine Söyler*'nde dediği gibi «İlkel insanların, insan kardeşlerinin karşı hiç bir üstünüğü olamazdı. Çünkü bu üstünlik hiç bir işe yaramadı. İlkel insanların söz geçirmek isteyen birinin, köleleştirerek istediği ayağının altına alıp kaçnaması için sürekli olarak onun üzerinde oturması gerekiydi ki bu durum da köleleştirilmek istenenden çok köleleştirilmek istenilen köleleştirirdi». Demek ki bir insanın başka bir insan köleleştirilmemesi için, kendini ona bir varlık koşulu olarak gereklî kılmamış gerektir. Bu gereklilik de, doğal dejî, yaşıma bir olgudur. Bir bölüm insanların öbür bölüm insanları bir varlık koşulu olarak gereklilik, tarihsel süreçte, önce toprak ve sonra ürcütmâ araçları üstünde özel mülkiyetin gerçekleşmesiyle meydana çıkmıştır. İnsan, üretim sürecine girmekle, esdeviye üretmekle havvanlıktan avrulmuş ve insanlaşmıştır. Üretimde ancak aletle mümkündür, bunun içindir ki insan *alet yapan hayvan* olarak tanımlanır. Äletsiz insan insan olarak yaşamamaz, nitelikle de yaşayamamaktır. İnsan eşitliği demek, işte bu anlamda tüm insanları insan etmektir. Toprak —ki o da doğal bir alet, bir üretim aracıdır— ve aletleri elinden alınan insan, yediden havvanlık evresine döner. Ancak toprağı ve aletleri ellerine geçirinen insanlardır ki kendilerini, bunlardan voksun buraklıklarına insanlara bir varlık koşulu olarak gereklî kılabilirler ve onları sömürübiller. Bu gereklilik, toplumsal bir havyan olan insanının türdeşeriyavamışa gerekliliğle hiç bir ilişkisi bulunmayan, bambaka ve yaumo bir gereklilik. Her iki bölümdeki insanları da insanlıklarına yabancılaştırın bu yapma gerekliliğin ortadan

EŞİTLİLİK

kaldırılarak *esitlik* gerçekleşir. Matematik eşitlik, iki niceligin birbirlerine eşdeğerliliklerini dileğetir. Geometride de iki biçim, birbirlerinin üstünde upzugun yerleşebildikleri halde birbirlerine eşittirler. *Bk.* Eşit, Eşî Hak, Eşitsizlik, Eşitçilik, Mantıksal Eşitlik, Töresel Eşitlik, Doğal Eşitlik, Siyasal Eşitlik, Uygar ve Hukuksal Eşitlik, Ekonomik ve Toplumsal Eşitlik, Toplumculuk, Kamuluk, Ayrdedilmezlik İkesi, Özdeşlik İkesi, Seçemezlik Kantri, Eşdeğer, Bağış, Upuygun, Özgürük, Mutluluk.

EŞİTLİLİK. (*Os.* Tesâvîi eşkâl, Tevafuk, Sayap; *Fr.* Congruence) Uygunluk... Geometrik eşitlik anlamında kullanılır. Matematik terimidir. *Bk.* Eşitlik.

ESİT MİKTARDA CALIŞMA (*Tr.* Toplumculuk) Süresi bakımından eşit emek... Toplumculuğun ilk evresinde *esit miktarda çalışma* ya eşit miktarla türün ilkesi uygulanmıştır. Bu ilke, her çalışmanın, çalışmasının niceligine göre pay almasını dileğetir. Toplumcu toplumdaboltisim, herkesten yetenekeleme *göre-herkeste çalışmasına* göre ilkesile gerçekleştir ki bunun ön koşulu *çalışmaya yemez* ilkesidir. Bütünlüğinden pay almak için sağlam, ya, ögrenim bakımından çalışmamayacak durumda olanların dışında herkesin çalışması gereklidir. Toplumcu uygulamanın ilk yıllarında, çalışmanın önemi ne olursa olsun, miktar bakımından eşit çalışma eşit pay verilmesi denemissem de sanayide ustalığın teknik edici öğelere ihtiyaç olduğu anlaşılarak üreticinin payı sunmuş olduğunu emekçi onurlu kılmıştır. Yapılan işler farklı olduğu gibi aynı işin çeşitli emekçiler tarafından yapılması da nitelik farklıları taşırlar. Bu yüzden yanlacak işler önemlerine göre sınıflandırılmakta ve çalışma süresi yapılan işin önemine göre ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Buysa, her çalışmanın, nicelikle olduğunu kadar nitelikle de değerlendirmesi demektir. *Bk.* Eşit Hak, Eşitçilik, Eşit Ülestirme İkesi.

EŞİTSİZ GELİŞME. (*Os.* Gayri müsâvi inkisâf, *Fr.* Développement inégal) Anamalcı üretim düzenine özgü zorunlu gelişme süreci... Köleci üretim düzendenin bu yana bütün sınıflı toplumlardaki gelişme, eşitsiz bir gelişmedir. Özellikle anamalcı toplumda bu eşitsiz gelişme iç gelişimine son aşamasına varır. Bireysel olarak anamalcıların gelişmeleri birbirlerine göre eşitsiz olduğunu gibi anamalcı toplumlar da birbirlerine göre eşitsiz gelişirler. Dünyanın paylaşılması ve veniden paylaşılması için patlak veren emperyalist savaşların nedeni budur. Anamalcılığın özellikle emperya-

lizm aşamasında birinin gelişmesi bir başkanının gerilmesine bağlıdır. Bu eşitsiz gelişme sonucu Anamalcı tekeler ve kitalararası anamalcı bloklar arasındaki ilişkiler değiş, çeşiliker kesinleşir. *Bk.* Organik Bileşim, Anamalcılık, Emperyalizm, Tekelci Anamalcılık, Gelişme, Toplumculuk.

EŞİTSİZLİK (*Os.* Ademi müsâvat, *Fr.* Inégalité) Eşit olmayanların niteliği... *Eşitlik* kavramı, mantık diliinde *özdeşlik* kavramıyla anlaşılmaktadır. Bundan ötürü mantıksal eşitsizlik, özdeş olmayanların niteliğidir. İnsansal eşitsizlik, tarihsel süreçte, sınıflı toplumların olusmasyla gerçekleşmiştir. İlkel felsefelin ve dinlerin yaratıcısı olan *iyilik-kötülük* karşılığı bu insansal eşitsizliğin ürünüdür. Çünkü eşit olanlar, bellî bir anladır, birbirlerine no iyilik ve ne de kötülik edebilirler. Önce eşitlik bozulur, sonra da bu bozuk temel üstünde *iyilik-kötülük, tutşaklık-özsürgüt, mutluluk-mutuzluk* karşılıkları yükselmiştir. Dînler, eşitliği, doğrudan ve dolaylı olarak, onaylarlar. İyilik etme yasaları, kötüluğun varlığını ve her zaman var kalacağımı; yardım etme yasaları, yardım gerektiren güçsüzlerin varlığını ve her zaman var kalacağını; sadaka ve zekât yasaları, yokluğundan varlığını ve her zaman var kalacağını onaylamaktadır. Fransız düşünürü Jean-Jacques Rousseau *Eşitsizlik Üstünde Söylev*'nde eşitsizliği *doğal eşitsizlik* ve *siyasal eşitsizlik* olmak üzere ikiye ayırrı. Doğal eşitsizlik, bedensel özellikleri farklılığındır ki Rousseau'ya göre önemli değildir. Önemli olan siyasal eşitsizlik, Rousseau bunun nedencini söyle açıklar: «Bir toprağın çevresine kazıklar çıktı burası benimdir diyen ve buna inanacak kadar budalar bulan ilk insan, uygar toplumun atasıdır». Burjuva ideologları doğadaki doğal farklılıkların kasıtlı olarak *eşitsizlik*'ı niteler ve eşitliğin doğaya aykırı olduğunu ileri sürerler. Bu savları kökten yanlış olduğunu gibi (çünkü doğal farklılıkla toplumsal eşitsizliğin hiç bir ilgisi yoktur) yüzeysel olarak da vanlıdır. İnsanın insanı sömürdüğü gibi hiç bir aslan bir başka aslanı sömürmez. Sömürmesi bir yana, bir aslan bir geyiği yer ama başka bir aslanı yemez, Tersine; artılar, kunduzlar, maymunlar gibi birçoqlu hayvan türleri burjuva ideologlarına örnek olacak bir biçimde birbirlerivyle davranarak yaşarlar. *Bk.* Eşitlik, Doğal Eşitlik, Özdeşlik, Özdeşlik İkesi, Ayrdedilmezlik İkesi.

EŞİT ÜLESTİRME İLKESİ. (*Tr.* Toplumculuk) İlkel toplumun yaşam biçimini.. İlkel topluma yaşam, eşit olarak yapılrı. Üretim ilkeldi ve topluluk üyeleri bu üretimi eşit olarak paylaştırları. Üretim gelişikçe ve giderek

bir miktar artık ürün elde edilmeye başlan-
dıkça *esit iletisim ilkesi* üretici güçlerin ge-
lişmesine uygun duşume oldu. Onların geliş-
mesini engellemeye başladı. Bu yüzden ilet-
tirme topluluğu en yararlı olamını daha çok
almasına gereklidi. Ülestirmektedi bu yenilik,
ürretici güçlerin gelişmesini hızlandırdı. *Bk.* İl-
ket Toplum, Kamulukul, Eşitçiler.

ESKİYÂ (*Tr.* Toplumbilim) Yol kesen haydot
anlamındaki *saklı* deyiminin çoğulu... *Ar. es-
kiyâ* (*Fr.* Les brigands) deyimi diliimizde de
saklılık (*Ar.* Şekavat) ve *saklı, eskiyâlik* gibi
deyimlerle birlikte kullanılır. Bu haydot tipi,
tarifsel süreçte, sınırlı toplumların ürünüdür
ve yoksunlukla, kimi zaman battı şövalyeleri-
ne benzer bir nitelikle yoksuşlara yardım is-
teğinden doğmuştur.

EŞNÂ. *Bk.* Çırkin.

ESRÂF. (*Tr.* Toplumbilim) Bir kasaba ya da
köyün ileri gelen kişileri... *Şerefli kişiler* una-
mını çoğul olarak dilegetiren *esrâf* (*Fr.* Notab-
les) deyimi, genellikle kasaba ya da köyün
varlıklarını, ağalarını dilegetirir. Bunlar bir
çeşit kursal bölgeleri soyularlardı. Tüm soylulukla-
rin temeli olduğu gibi eşraflığın da temeli özel
mülkiyetti. Sınıflı toplumlarda insanlar mal
mülük edinmeye sereflenir, soyلان.

ESRÂF HÜKÜMETİ. *Bk.* Beyerki.

EŞSESLİ. (*Os.* Hemnâm, *Elfâzı* mütecâneî; *Fr.* Homonyme) Yazılı ve söyleşileri bir ol-
duğu halde anımları ayrı olan... Örneğin *boğaz* sözcüğü hem bir insan orgenini hem de
dar bir geçiti dilegetirir, bu iki anlam birbir-
leri içen *Eşsesli*'dirler. Antikçağ Yunan düşü-
nürü Aristoteles, *Kategoriyalar*'ın bunun tam-
miyla başlar ve şöyle örneği verir: «Sözgelimi
resinden insan da, gerekç bir insan da hay-
vandır. Bu iki şeyin gerekte isminden başka
ortak bir yanları yoktur. Oysa ismin dilegetir-
diği anlam basdır. Çünkü her birinin ne
yolda hayvan özünü gerçekleştirdiği bilinmek
istenebilse verilmeli gerçekceclan her ikisine
de has bir tammdir» (Aristoteles, *Kategoriya-
lar*, çev. Hamdi Ragip Atademir, s. 3). *Eşses-
lilik* (*Fr.* Homonymie) mantıkta bir man-
tik vanligası sayılır, çünkü özdeslik yasasına
aykırıdır. Bu yasaşa göre bir şey neye odur,
her kavram tek anlamı dilegetirmelidir; *boğaz*
kavramı hem insanın girtlagını hem de Marmara
denizinin Karadeniz'e çıkış kapısını di-
legetirmez. Kimi yazarlar da *esesseli* deyiminin
ikircil deyimi yerinde kullanmaktadır. Bir
bakıma *esesseli* devimi *Lâ, aequivocus* (ikircil)
deyiminin tam karşılığıdır. *Bk.* Eşanlımlı, İkir-
cil, Paronim.

EŞSESLİLİK. *Bk.* Eşsesli.

ESÜD. *Bk.* Ergenlik, Ergin.

EŞSİZLİK. (*Os.* Husus, Teşâhhus, Garâbet;
Fr. Singularité, *Al.* Singularität, Eigenthüm-
lichkeit, Eigenheit, Sonderbarkeit; *Ing.* Singu-
larity, *It.* Singolarità) Benzeneyi bulunmaya-
nın niteliği... Tek olanın niteliği *eşsizlik* teri-
miyle dilegetirilir. Mantık dilinde eşanlamda
tekilik denir. *Bk.* Tekil.

EŞSÖZ. *Bk.* Geneleme.

EŞYA. *Bk.* Nesne.

EŞYAZGÌ. (*Os.* Müşterekül kader, Hemâli;
Fr. Confatal) Basyazları bir olan... *Bk.* Baş-
ta Yazılı, Basyzınsı, Yazgıcılık.

EŞYÖN. (*Os.* Müteşâbihüs suver, Mütesâvi-
yûlcî; *Fr.* Isotope) Her doğrultuda kendini
benzeyen... Matematik terimidir. Örneğin
Eukleides boyutları böyledir, her yerde kendi
kendinden ayndır.

ESZAMANLILIK. (*Os.* Hemzamanılık, *Fr.*
Synchronisme) İki ya da daha çok olay ya da
olgu arasındaki zaman birliği... *Zamandaşlık*
(*Fr.* Simultanité) deyimiyle anlaşılmıştır. *Bk.*
Zamandaşlık, Eşzamansız Yöntem.

ESZAMANSAL YÖNTEM. (*Os.* Hemzamâni
usûl, *Fr.* Méthode synchronique, *Al.* Synchro-
nische Methode, *Ing.* Synchronic method) Be-
lirli bir zaman içinde olgular bütünüyle ele
alan yaklaşım yolu... Türk Dil Kurumunca ya-
yılmayan Budubilim Terimleri Sözlüğünde Dr.
Sedat Veyis Öرنek tarafından önerilmiş ve
tanımlanmıştır. *Bk.* Eşzamansız, Zamandaşlık.

ÉTAPE. *Bk.* Evre, Konak.

ÉTAT. *Bk.* Devlet, Durum.

ÉTAT COLOIDAL. *Bk.* Koloidal Hal.

ÉTAT D'ESPRIT. *Bk.* Ruhsal Durum.

ÉTAT DE NATURE. *Bk.* Doğa Hali.

ÉTAT (INDUCTEUR). *Bk.* İndükley Hal.

ÉTATISME. *Bk.* Devletçilik.

ETATİZM. *Bk.* Devletçilik.

ÉTAT MÉTAPHYSIQUE. *Bk.* Metafizik Du-
rum.

ÉTAT POSITIF. *Bk.* Olgucu Durum.

ÉTAT PRIMITIF. *Bk.* İtkel Durum.

ÉTATS HYPNOGOGIQUE. *Bk.* İmzganma
Halleri.

ÉTATS (LOIS DES TROIS)

ÉTATS (LOIS DES TROIS). *Bk.* Üç Durum Yasası.

ÉTATS NEUTRES. *Bk.* Yansız Haller.

ÉTAT THÉOLOGIQUE. *Bk.* Tanrıbilimsel Durum.

ETEM. *Bk.* Ülkücü.

ÉTENDUE. *Bk.* Uzam.

ÉTENDUE INTELLIGIBLE. *Bk.* Anlaşılır Uzam.

ETERNAL SPIRIT. (*Ing.* Berkeley) İlksiz ve sonsuz ruh... Özdeksizci İngiliz piskoposu Berkeley'e göre «benim tarafından gerçekle algılanmadıkları ya da benim zihnimde veya başka bir varatığın zihninde varolmadıkları sürece tasarımlarım ya hiç varolmamaları ya da *Eternal Spirit*'in zihninde varbulunmaları gerekir» (Berkeley, *Principles*, paragraf 6). Bu pek açık sözlerinden de anlaşıldığına göre Berkeley, özdeksel dünyannı, insan zihinleri dışında varolabileceğini ancak Tanrı zihninde varolmalarıyla açıklıyor. Ama algılayan Tanrı da olsa Berkeley'e göre varolmak, gene de algılanmak demektir. Bu usulmama, gerçekten de papazca bir usulmamadır. Çünkü Tanrı olmasadı dünya bulumayaçaktı. Demek ki, nenenin gerçekliği insan zihinleri dışında da varbulunması ancak Tanrı'nın varlığıyla mümkün. *Bk.* Özdeksizcilik.

ÉTERNELLES. (VÉRITÉS). *Bk.* Sonsuz Hakkıtlar.

ÉTERNEL PRÉSENT. *Bk.* Tanrı.

ÉTERNISME. (*Fr.* Antikçağ Yunan felsefesi) İlksizlik ve sonsuzluk kuramı... Antikçağ Yunan felsefesi genellikle doğanın başlangıcı ve sonu olmadık kanıstdır. Oysa Hristiyanlık ve Müslümanlık gibi büyük dinler felsefeye bir varatılış, esdeviye bir başlangıç ve son düşüncesi getirdiler. Antikçağ Yunan felsefesinin, kendisini dinsel felsefelerden ayıranın anlayışına *Éternisme* denir. *Bk.* İlksizlik ve Sonsuzluk.

ÉTERNISTE. (*Fr.* Bilgibilim) İlksizliği ve sonsuzluğu savunan... *Bk.* Éternisme.

ÉTÉRNITÉ. *Bk.* İlksizlik ve Sonsuzluk, İlksizlik, Sonsuzluk.

ÉTÉRNITÉ DU MONDE. *Bk.* Evrenin İlksizliği ve Sonsuzluğu.

ETEROBLASTİ. *Bk.* Hétéroblastie.

ETEROMEK SAYILAR. *Bk.* Nombres Hétéroméqués.

ETERON. (*Yu. Platon*) Başkahı... Antikçağ Yunan düşüncesinde Platon, tıckeden tümle giderken, Aristoteles'ten önce, genelleri saptama çalışmış ve bütün varlıkların ancak beş senel durumda varolabileceklerini ileriye sürmüştü. Bunlardan biri *Eteron* (*Os. Gayriyet, Fr. Altırıçılık*)'dır. *Bk.* On, Tafton, Kinesis, Stasis, Ulam, Tümeller, Beş Geneller, Katigoreton.

ÉTHÈRE. (*Yu. Sözcük*) Töreler... Bir toplumun çeşitli konularındaki genel tutumunu dileğetirir. Bu genel tutumların içinde ahlâksal tutum da vardır. Bu yüzden Osmanlıcaya *âdet* ve *âhlâk* sözcükleriyle çevrilmiştir. Fransızcadada her iki anlamı kapsayan *moeurs* sözcüğüyle de karışılmıştır. Felsefede *kuramsal ahlâk* anlamında kullanılan Latince *ethica* teriminin kökü Yuhan sözcüğündür. *Bk.* Törebilim, Töre, Gelenek, Görenek, Ethos.

ÉTHÉLISME. *Bk.* İradecilik.

ÉTHER. (*Fr.* Doğabilim) Boşluğu doldurduğu varsayılan akışkan töz... Antikçağ Yunan doğabilimcileri; Empedokles'in ateş, hava, su ve toprak'tan ibaret bulunan dört öğçesine bir beşinci öğeyi eklemek zorunluğunu duymuşlardır. Bu beşinci öğeyi *havanın en yüksek tabakası* anlamına gelen *aithêr* sözcüğüyle adlandırdılar. Sözcük, Hint-Avrupa dilinin *yanma* düşüncesini dileğetiren *aidh* kökünden oluşmuştur. Yunanca *aithô* sözcüğü de *yanmak* anlamına geliyordu. Özellikle atomların, böylesine akışkan bir töz bulundamadan, boşlukta yüzmemeyeceleri kanısındaydır. Nitekim, yüzüllerca sonra, Descartes gibi ünlü düşünürlerle Newton gibi büyük fizikçiler de Antikçağ Yunanlılarının bu kanısına katıldılar. Osmanlıcaya *Esîr* (*Lâ. Aether, Al. Ather, Ing. Ether*) terimiyle çevrilen bu yarasımsal töz, kök anlamanının dileğetirdiği gibi yanam bir işiğa benzettiyordu. Nasıl deniz dalgalarını su ve ses dalgalarını hava taşıyorsa örneğin ışık dalgalarını da taşımak için, bilinemez ve tarițlamaz da olsa, böylesine bir ortam gereklidir. Faraday ve Maxwell gibi ünlü bilimci ler de bu varsayımlı çeşitli biçimlerde pekiştirdiler. Ana düşünce şudu: ışık, ısı, elektrik vb. gibi çeşitli titresimlerin titretilebilcekleri bir ortam gereklidir; böylesine bir ortam bulunmadan bu titresimler gerçekleşmezdi. Bu kani, 1881 yılına kadar gitgitice güclenerek sürüp gitti. Kimi fizikçiler özdeğin de temelini bunda görürler, özdeğin bu bilinmevin ve tamamlanamayan nesnenin yoğunlaşmasından mevdana gelmiş olabileceğini düşünüyordları. 1881 yılında, iki fizikçi, Michelson ve Morley, yaptıkları bir deneye evrende *ether* adı

verilen bir nesnenin bulunmadığını meydana çıkardılar. Einstein'in özel bağıntılılık kuramı da, böylesine bir varsayımlı gereklilikini tanıtladı. *Bk.* Özel Bağıntılık Kuramı, Interferometre, Boşluğ, Doluluk, Beşinci Töz, Evrenbilim, Aitheros.

ÉTHER İLKESİ. (*Os.* Rükün'ü esir, *Fr.* Principe *Éthére*) Anaksimenes'in varsayımu... Antikçağ Yunan düşünürü Anaksimenes'e göre bütün varlıkların kendisinden olustukları ilk özedil *hava*'dır. *Bk.* Aer, Ateş İlkesi, Su İlkesi.

ÉTHICO-THÉOLOGIE. (*Fr.* Al. Ing.) Kant Törebilimsel tanrıbilim... Alman düşünürü Immanuel Kant'a göre Tanrı düşünencesine, kırımsız usun varsayımlarıyla değil, uygusal usun zorunluluğuyla varlırlar. Kant'ın bu tanrıbilim anlayışına *Éthico-Théologie* denir. *Bk.* Eleştircilik, Ödev, Törebilim, Tanrıbilim.

ETHIK. *Bk.* Törebilim.

ETHIK ERDEMLER. *Bk.* Töresel Erdemler.

ÉTHIQUE. *Bk.* Törebilim, Etiksel.

ETHNIE. (*Fr.* Toplumbilim) Budun... *Budun* (*Os.* Kavım) terimi, soya birbirlerine bağlı olan ve aynı kültürde sahip bulunan insan topluluklarını dilegetirir. Sıvasal durumlarının baskısı olması aynı budundan olmalarını engellemeye. Bu bakımından, siyaset birliliği dilegetiren *ulus* teriminden ayrıldığı gibi çeşitli kültürlerde bağlı olanları da içeren *ırk* teriminden de区别ur. Fransızcadaki *ethnie* terimi, özellikle *ırk* teriminin bu anlamından kaçınmak için ıleri sürülmüştür. *Bk.* Ethnos, İrk, Ulus.

ETHNIQUE. (*Fr.* Toplumbilim) Budunsal... *Bk.* Ethnie.

ETHNOGRAPHIE. *Bk.* Etnografa.

ETHNOLOGIE. *Bk.* Budunbilim, İnsanbilim.

ETHNOS. (*Yu.* Sözcük) Halk... *Bk.* Ethnie, Halk.

ÉTHOGÉNIE. (*Fr.* Ampère) Törebilimin eğilimlerin ve karakterlerin kaynak ve nedenlerini arastıran bölümü... Fransız matematikçisi ve fizikçi André-Marie Ampère, yaşamının son yıllarda tüm insan bilgisini sınıflandırmaya çalışmış ve bu konuda ilginç düşünceler ileri sürmüştü. *Éthogénie*, onun bu sınıflandırma üçüncü sınıfının savyolu bir bilimdir ki Osmanlıcaya *İlmi esbâbi infîdâât ve seâdâ sâzâcıklarileye çevrilmiştir*. *Bk.* Ethos, Bilimlerin Sınıflanması.

ÉTHOGNOSIE. (*Fr.* Ampère) Törebilimin uygusal ahlaklı éthogénie'yi kapsayan bölüm...
Ampère bunu ikinci sınıfa koymuştur. *Bk.* Éthogénie.

ÉTHOGRAPHIE. (*Fr.* Ampère) Ahlak ve karakterlerin tanımlarıyla niteliklerini saptayan törebilim ilkeleri... *Bk.* Éthogénie, Physiognomie.

ÉTHOLOGIE. *Bk.* Karakterbilim.

ETHOS. (*Yu.* Sözcük) Alışkanlık, gelenek ve görenek tutumu... Antikçağ Yunan felsefesinin bütün törebilimsel kavramları bu sözcükten türemiştir. Birlikte alışmas olan topluluk anlamında *To ethos* kavramı *halk* anlamına dileğetirir. Sözcük, bir *tutum* kavramını içermekte olup insan davranışını ifade eder. Bu tutum, bir düşünüş birliği ve bir ahlâk tutumudur ki uzun bir zaman süresinde birlikte yaşamas olmakla *alışılmıştır*. Bu anlamda ahlaklılık, bu alışmusa uygunluktur. *Bk.* Törebilim, Éthê, Töre, Gelenek, Görenek.

ETİK. *Bk.* Törebilim.

ETİKA. *Bk.* Törebilim.

ETİKOTESİ. *Bk.* Metaetics.

ETIKSEL. (*Os.* Ahlâki, *Fr.* Éthique) Törebilimsel... Kimi yazarlarımıza etiksel biçiminde de kullanılan törebilimsel deyişi, Türk Dil Kurumuna yayımlanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde aktöresel olarak saptanmış ve «bireylerin ya da toplumsal kümelerin iyiyi kötüyü, hâkimi hâksızı, ödev, onur vb. gibi olguları değerlendirmesine ilişkin olan» anlaşımla tanımlanmıştır. Etyimsel özdekcî felâsefede «insanın gerçekle olan ilişkisinde törebilimsel-ansız yan»ı dileğetirir ve güzelsel (*Os.* Bedî, *Fr.* Esthétique) devimiyle bağımlıdır. Aktöresel ve güzelsel (*Os.* Ahlâki ve bedî, *Fr.* Éthique et esthétique) insanların nesnel gerçeklikle olan ilişkisinde özgü ve birbirinden ayrılmaz iki yan dileğetirirler. Bu iki kavramın birliği gerçekçi sanatın temel ilkesidir, sanat toplumun geliştiricisi kilar, olumlu artistik tasarımlar bu iki kavramın birlikinden doğar. *Bk.* Törebilim, Ahlâk, Estetiksel.

ETIMOLOJİ. (*Os.* İlmi istikak, *Fr.* Étymologie) Türk bilimi... Sözcüklerin köklerini araştırın ve gelişme aşamalarını saptayan etimoloji, dilbilimin en önemli koludur. Sözcüğü, ilkin, Yunanca *dókto* anlamındaki *etylômos* ve *bilgi* anlamındaki *logos* sözcüklerini birleştirerek, Halikarnaslı Deniz kullanmıştır. Alman düşünürü Leibniz'in Almanca için dediği gibi «dilin doğru olarak kullanılması, etymologia sözluğuyle mümkündür». Sözcük-

ETIOLOGIE

ler, çeşitli tarih dönemlerinde çeşitli anımlarla kullanılır. Örneğin Osmanlı konaklarının daki köle, Roma çiftliklerindeki köle de değildir. Türkçede bambaşa bir anlam kazanmış olan *namus* sözcüğünün kökü, Yunancanın *yasa* anlamındaki *nomos* sözcüğüdür. Bu aşama ve kökleri bilmek, birçoく bilimsel güçlükleri çözer. Pek çok yanlış çözümler ve boşuna tartışmalar, sözcükler her zaman ve her yerde geçerli sanılan saltık anımlar yakıştırılmaktan doğmuştur. Dilbilimci felsefesi, sözcük ve kavramları, tarihsel gelişimleri içinde değerlendirdi. Bk. Dil.

ETIOLOGIE, Bk. Nedenbilim.

ETKEN. (Os. Müessir, Fâil, Âmil; Fr. Agent, Al. Wirkende, It. Agente) Etki yapan... Etki yapan her şey, etken terimiyle dilegitirilir. Etken'in karşı anımları etkilenen'dir. Her iki terimin felsefede temeli, Aristoteles'in kategorileri arasında sayıdığı etki ve ediliğ kavramlardır. Aristoteles, bu anımlara örnük olarak kesmek ve kesilmek olaylarını karşılamıştır. Bu örneğe göre kesen etken, kesilen etkilenendir. İngiliz düşünürü David Hume, etken terimini neden anlamında da kullanmıştır. Hume'a göre her olgu, bir etken'i gerektirir. Fransızca, İngilizce ve İtalyancadaki karşılık Hint-Avrupa dilinin kendisinin öntine *ittmek* anlamındaki açı kökünden türettilen etken terimi çeşitli alanlarda kullanılır: Toplumsal etkenler (Os. Avâmîlî îtimâîye, Fr. Agents sociaux), siyâsal etkenler (Os. Avâmîlî siyâsîve, Fr. Agents politiques), hastalıkları ilgili etkenler (Os. Avâmîlî marâziye, Fr. Agents morbides) vb... Fizikte de ışık, ısı, elektrik gibi erkesel güçler etken denir. Kimi yazarlar etken deyimiyle etmen (Os. Âmil, Fr. Facteur) deyişimle karıştırır. Birinci ötekinin yanında kullanmaktadırlar. Oysa Türk Dil Kurumcu 1942 yılında saptamış (Bk. Felsefe ve Gramer Terimleri, T.D.K. yayın, İstanbul 1942), Fransızca (Bk. Fransızca-Türkçe Sözlük, T.D.K. yayın, Ankara 1971) ve Türkçe (Bk. Ali Püsküllüoğlu, ÖzTürkçe Sözlük, Ankara 1975) bütün sözlükler girmış bu iki deyime veniden ver dekiştirmenin hiç bir anlamı yoktur. Bk. Etkilenen, Etki, Edilgi, Etkin, Edilgin, Edimsel Anlık, Edilgen Anlık, Özérk Etken, Türelsel Etken, En Eski Doğal Etken, Doğal Etkenler, Çeşitli Etkenler, Etmen.

ETKEN ANLIK, Bk. Edimsel Anlık.

ETKENLER KURAMI, Bk. Etmenler Kuramı.

ETKEN OLMAK. (Os. İcrayı fiil, İcrayı teşir, İcrayı amel; Fr. Asırgı Etki yapmak... Karşı anımlı etkilenmek (Os. Infial, Fr. Pâtin)'

dir. *Tepki yapmak* (Os. Aksi amelde bulunmak, Fr. Réagir), karşısındaki anımlı içeरir. İnsansal olduğu kadar doğal da olabilir: Öğrenmen öğrencisine, ırık fotoğraf camına etken olur. Doğrudan olduğu kadar dolaylı da olabilir: Elektrik üretmesini çevirmekle elektrik üretimine etken olunur. İnsansal etkenlik, Marksibilimde *praxis* terimiyle ilgilidir. Bk. Etken, Etki, Praxis.

ETKER. (Os. Müessir, Mûcîp, Fâil; Fr. Ing. Efficient, Al. Bewirkende, It. Efficiente) Etken olan... Etken'in eşanımlıdır. ErekSEL teriminin karşı anımları ofmak bakımından etken teriminden ayırlır. Daha açık bir söyleşide etken terimi etkilenen'in, etker terimi erekSEL'in karşısına konulmuştur. Bu anlayışın temeli, Aristoteles'in dört neden kuramıdır. Bk. Etken Neden, Dört Neden Kuramı.

ETKERLİK. (Os. Müessiriyet, Fâiliyet; Fr. Ing. Efficiency, Al. Wirksamkeit, It. Efficienza) Etken olanın niteliği... ErekSEL (Os. Gâyet, Fr. Finalité) terimiyle karşı anımlıdır. Örneğin F. Houssay «Bilim, ancak etkerlik'i çözüden sonra etkerlik'i' ilgilenenlerdir. Metaphizik, bütün olupbitenlerin ereğimi olduğu gibi etkeni de *Tanrı* kavramına bağlamıştır. Bk. Etken, Etker, Etki Neden.

ETKER NEDEN. (Os. İleti müessire; Fr. Cause efficiente, cause agente) Ereğî gerçekleştiren neden... Aristoteles'in dört nedeninden biridir. Aristoteles'in göre etken neden, erkesel neden'e bağlıdır. Skolastik felsefede etken neden terimi, erekSEL neden ve vesile neden terimlerine karşı anımla kullanılır. Günümüzde neden'in eşanımları kılınmıştır, «şu olayın etken nedeni budur» demek o olayın «nedeni budur» demektir. Antikçaş Yunan felsefesinde Aristoteles, dört neden ayrılmış yapmakla beraber, gerçekte bütün nedenleri *energheia* kavramında toplamıştır. Aristoteles'in göre örneğin heykel yapımında etken neden heykeltıraş ama bu, *energheia*'nın etkerlidir. *Energheia*; hem heykelin yapısında (etken neden), hem heykelin camurunda (szdeksel neden), hem heykelin biçiminde (biçimsel neden,) hem de heykelin ereğinde (erekSEL neden) ıckidir. Bk. Etken, Neden, ErekSEL Neden, Özdeksel Neden, Biçimsel Neden, Vesile Neden, Dört Neden Kuramı, Etkili Neden, Özérk Etken, Energheia.

ETKİ, (1. Eser, Netice, Müsebbip, Mâlfûl, Tesir; Fr. Effet, Al. Effekt, Wirkung; Ing. Effect, It. Effetto... 2. Fiil, Amel, Tesir, Nüfuz, Hareket, Vak'a, Scèbeî harfi; Fr. Ing. Action, Al. Tat, Handlung; Ing. Ayrica Activity, It.

Azione) Etkenin bıraktığı iz ve iz bırakma işlemi.

1. Etkenin bıraktığı iz... Özleştirmiş Türkçemizde aynı terimle dilegetirilen bu iki anlam, Osmanlıcada ve Battı dillerinde ayrı terimlerle karşılanmıştır. Terimin birinci anlamını bir sonucu dilegetirir ve neden (*Os. Illet, Fr. Cause*) terimile güdü (*Os. Bâis, Fr. Motif*) teriminin karşı anlamını verir. Osmanlıcada bu karşılık illet ve müslül arası eser terimlerile dilegetirilmiştir. Her etkileyici, ne türlü olursa olsun, etkilediğinin üstünde bir iz esdeyiyle bir etki bırakır. *Bk. Neden, Güdü, Etken.*

2. Etkenin iz bırakma işlemi... Terimin ikinci anlamı iz bırakma *eylem'i* dilegetirir, *tepki* (*Os. Aksi amel, Fr. Réaction*) terimileyde karşı anlamıdır. Metafizikte *kurgu* (*Os. Nazar, Fr. Spéculation*) ve *kuram* (*Os. Nazariye, Fr. Théorie*) terimlerine de karşı tutulmuştur. Örneğin "Uygulayıcılık, bir etki selsefesidir" denildiği zaman pragmacyılığın kuramsal değil, eylemsel bir felsefe olduğunu dilegetirilir. Bu karşılıklar Osmanlıcada *amel-aksüanel* ya da *tesir-aksi tesir* ve *nazar-ameli* terimleriyle karşılanmıştır. Bu anlamdaki etki terimi, *edilgi* karşılığı olarak, Aristoteles'in on kategorisinden biridir. Etkilemek ve etkilenmekle ilgili birçok terimlerin kaynağı Aristoteles'in bu anlayışıdır (Aristoteles, *Organon*, I, s. 6). İslâm felsefesinde Aristoteles'in bu kategorileri *fül* ve *infâl* terimleriyle karşılanmıştır. Bu anlamda *etki*, etkiyi yapan açısından ve *edilgi* de kendisine etki yapılmış olan açısından dileğitirilen bir etkinlikdir. Daha açık bir deyişle, iki ayrı açıdan iki ayrı terime dileğitirilmiş olan aynı *eylem*'dir. Spinoza "Duygulanım terimiyle ben, hem etkiye hcd'm onun karıştıran etdiğimi anlıyorum" denken bu gereği belirtmiştir. *Etki* deyiimi, *Os. fıl* ve *Fr. action* anlamında *eylem* deyiimiyle anlaşılmıştır, etki yapmak eylemde bulunmaktır. İngiliz fizikçisi Isaac Newton, ünlü *devim yasaları*'nın üçüncü şartını söyleşmiştir: "Tepki, her zaman, etkiye eşit ve karşılıt yondendir". Newton, ayrıca, *çekim yasaları*'nın açıkların etkiyi yorunlu olarak ikiye ayırmış ve *yakın etki* (*Ing. Action immediate*)'yle *uzak etki* (*Ing. Action distance*) kavramlarını ileri sürmüştür. Doğrudan doğruya dokunmaya meydana gelen etkiler yakını etkiler, çekim gücüyle uzaktan meydana gelen etkiler uzak etkilerdir. Uzak etki, anlık bir hızla meydana gel荻inden, çağdaş fizikte zaman ve uzay düz bir etki sayılır. Yakın etkiye bir sistemin beli bir noktasının hemen bitişindeki noktaya bağlılığıdır. 1900 yılında ünlü fizikçi Max

Planck tarafından bulunan *etki kuantumu* (*Ing. Quantum of Action*) da evrendeki büyüklikler alamyla (makroskopik) küçüklikler alamını (mikroskopik) sınırlı belirtir ve fizik formülüyle ($G, 655 \times 10^{-27}$ egr/saniye) olarak dileğitirilir. Etki kuantumu, büyüklikler alanında sıfır kabul edilebilir ama küçüklikler alanında önemini çok büyütür ve asla sıfır kabul edilemez, özellikle mikroskopik parçacıkların birbirlerine bağlantıları ünlü fizikçi Louis de Broglie'nin denklemleriyle dileğitirilmiştir. Fizikçi Newton da *uzak etki* ya *uzaktan etki* kavramına ulaştıktan sonra ikinci devim yasasını söyle değiştirmek zorunda kalmıştır: "ister değmeye, ister uzaktan olsun, bir cisim etkileyen güç, o cisimın kitleyesi o gücün verdiği hızın değişim oranı çarpımına esittir". *Etki* kavramı, İngiliz düşünürü David Hume tarafından *neden* anlamında kullanılmıştır; çağdaş nedenselcilik anlayışında da bit nedencin gerçekleştiği olay, esdeyiyle sonuç anlamında kullanılmaktadır. Gerçekte *etki* kavramının iki anlamlığı bu karşılığı içermektedir, etkileme açısından neden ve etkilenme açısından sonuçtur; daha açık bir deyişle etkileyen etki bir *neden* olduğu gibi etkileme sonucunda elde edilen etki bir *sonuç*tur. Türk Dil Kurumuna *etki* deyiimiyle birey rubhîlim terimleri özleştirilmiştir. Dr. Mithat Enç tarafından hazırlanan Türk Dil Kurumunu Rubhîlim Terimleri Sözlüğüne göre belirli bir dizi içindeki uyarın-tepki davranışının ödüllendirilmesi ya da cezalandırılması ondan önceki ya da ona izleyen uyarın-tepkiler üzerinde körektici ya da pekiştirici etkiler yapmasına *etki aşaması* (*Ing. Gradient of effect*), gerçekle aykırı olarak başkalarının kendi üzerinde uygunsuz etkiler yapmakta olduğu yoldaki kişisel inanca *etkileme sabuklaması* (*Ing. Delusion of influence*), yöneticisi ya da örgeni diye benimsenen bir salgı bezi ya da kas topluluğuna *etkileyici* (*Ing. Effector*), belirli bir pekiştirme süreciyle bir ya da daha çok pekiştirme süreçlerinin değişimi toplam yoluyla kurulan bütün alışkanlık geliştirmeye alınmaa deðgin alışkanlık gücüne rubhîlimci Hull tarafından kullanılan *Ing. effective habit strength* deyiimi karşılığında *etkili alışkanlık gücü*, ketleyici davranışlarçı karıldıktan sonra kalan tepki gizliliğine *etkili tepki gizliliği* (*Ing. Effective reaction potential*), eylem ve etkinlikleri başlatıp hareketle geçirilen ve bunu sürdürmeye *etkin* (*Ing. Active*), kişinin konuşma ya da yazı dilinde veteri olarak kullanıldığı sinira *etkin dil* (*Ing. Active language*), dış gerçeklerden kendi isteþiyle kaçınarak içekapnamaya *etkin içe-dönünlük* (*Ing. Active introversión*), topluma

ETKİ AŞAMASI

uyumu kolaylaştırmak ve sağaltma yardımcı olmak için dikkatle hazırlanmış toplu etkinliklere girelimesi sağlanamaya *etkin kümə sağıltımı* (Eng. Activity group therapy), bir kullanımın içinde geçen ya da kendisinin giriştiği çalışma durumuna *etkinlik* (Eng. Activity), dış uyarlanlarından da bulunmadığı durumlarda kullanım bedensel etkinliklere görüşme gereksinmini duyması *etkinlik gereksinmesi* (Eng. Activity need), örenmenin öğrenci ancak etkin duruma geçirildiğinde gerçekleşebildiği görüşe *etkinlik ilkesi* (Eng. Activity principle), coşkuların kaynağını örenliğin türlü bölümlerinin birbiriley güçlü etkileşiminin sonucuna başlayan görüşe *etkinlik kuramı* (Eng. Activation theory), sağaltım altında sağaltıcının sorular sorarak ve öğütleverek hastanın davranışlarını etkilevin öncetye calışarak, sağaltım yapmasına *etkin sağaltım* (Eng. Active therapy), uyarlanla tepki arasındaki ilişkinin teknikin başarılı olduğu ya da ödüllendirildiğii zaman güçlenmesi ve başarısız olduğu ya da cezalandırıldığı zaman zayıfladığı volunda ruhbilimci Thorindike tarafından ileri sürülen ilkevi *etki yasası* (Eng. Law of effect), bir teknikin sonuçlarının doyurucu olusu va da olmasyıla ilgili etkilerin durumun karesine içine giren va da ona bitişik durumda bulunan sevler üzerine de vayılacanı savunma *etki yayınıluğu* (Eng. Spread of effect) denileni önerilmştir. *Bk.* Eylem, Neden, Nedenstellik, Edim, Duygulanım, Edilgi, Sonuc, Etkili, Etkin, Etken, Actio.

ETKİ AŞAMASI. *Bk.* Etki.

ETKİCİLİK. *Bk.* Etkincilik.

ETKİ KUANTUMU. *Bk.* Etki.

ETKİLEME SABUKLAMASI. *Bk.* Etki.

ETKİLENEN (Os. Münsaf, Me'suv, Müessa, Esiy; Fr. Al. Ing. Patient) Kendisine etki yapılan... *Edilgin* terimiyle anlaşılmaktır. Konusma dilinde, her türlü açıya sabırı kafalanın anlamında kullanılır. *Bk.* Edilgin, Edilmek, Etkin, Edilgin Anlık.

ETKİLENEN ANLIK. *Bk.* Edilgin Anlık.

ETKİLENİM. *Bk.* Duygulanım.

ETKİLESİM. (Os. Mütckabil tesir, Fr. Interaction) Toplum yaşamında her şevin hem kendisinin bağlı olduğu, hem de kendisine bağlı olan bir karşılıklı etkiler bütünlüğü içinde bulunması; nedenle sonucun birbirinden ayrı değil, siki sıkıya birbirine bağlı olması ve durmadan birbiriley yer değiştirmesi... Türk Dil Kurumuna yayımlanan Toplumbilir Te-

rimleri Sözüğünde önerilmiş ve Dr. Özer Ozankaya tarafından tanımlanmıştır. *Karşılıklı birbirini etkileme*'yi dilegetiren bu öneri *karşılıklı etki* deyiminden daha başarılıdır. *Bk.* Karşılıklı Etki.

ETKİLEYİCİ. *Bk.* Etki.

ETKİLİ. (Os. Müessir, Nâfîz, Şâfi; Fr. Ing. Il, Efficace, Al. Wirksam) Etkisi olan... Örneğin her neden *etkilidir*, çünkü etkili olmasa nedenlik niteliği gerçekleşmez. Karşı anlatımı *Etkizis* (Os. Gayri müessir, Fr. Inefficace) coşkuların kaynağını örenliğin türlü bölümlerinin birbiriley güçlü etkileşiminin sonucuna bağlı olarak görüşe *etkinlik kuramı* (Eng. Activation theory), sağaltım altında sağaltıcının sorular sorarak ve öğütleverek hastanın davranışlarını etkilevin öncetye calışarak, sağaltım yapmasına *etkin sağaltım* (Eng. Active therapy), uyarlanla tepki arasındaki ilişkinin teknikin başarılı olduğu ya da ödüllendirildiğii zaman güçlenmesi ve başarısız olduğu ya da cezalandırıldığı zaman zayıfladığı volunda ruhbilimci Thorindike tarafından ileri sürülen ilkevi *etki yasası* (Eng. Law of effect), bir teknikin sonuçlarının doyurucu olusu va da olmasyıla ilgili etkilerin durumun karesine içine giren va da ona bitişik durumda bulunan sevler üzerine de vayılacanı savunma *etki yayınıluğu* (Eng. Spread of effect) denileni önerilmştir. *Bk.* Etkili, Etki, Neden, Vesile Neden.

ETKİLİ ALIŞKANLIK GÜCÜ. *Bk.* Etki.

ETKİLİ NEDEN. (Os. illeti müessire, Fr. Cause efficacie) Kendisinden hiç bir şey yitirmeksiz baskınlama etkileyen neden... Her neden etkilidir. Olsa her neden iki türlü etkiler: Kendisinden bir şev vererek, kendisinden hiç bir şev yitirmeyerek... Bu ayrim, *etkili neden* terminini *etker neden*'den ayırmak için önerilmiştir. Örneğin hevkeltâş hevkel yapımımda *etker neden*'dir; vaptığın heykele kişiliğini, gücünü, ustalığını verir. Ama «bu tablo beni etkiledi» dediğiniz zaman tablo nedeni bu etkileme işleminde hiç bir şey yitirmez, bunun içün de *etkili neden* termini dilegetirilir. *Bk.* Etkili, Etki, Neden, Vesile Neden.

ETKİLİ TEPKİ GİZİLGÜCÜ. *Bk.* Etki.

ETKİMEK. (Os. Münfeil etmek, Tesir etmek; Fr. Affecter, Al. Afficeren, Ing. Affect, It. Commuovere) Duygulanmak... Duyarlık üstünbe bir etkide bulunmak anlamına verir. *Bk.* Etki, Duygulanım, Duygusal, Duyguluk.

ETKİN. (Os. Müessir, Muhabrik, Feal, Fail, Fili; Fr. Actif, Al. Tactif, Activ; Ing. Active, It. Attivo) Başkasına etki yapabilmek... Bu anlamda *edilgin* terimi karşılıktır. *Çalışmaz* (Os. Gayri faal, Fr. Inactif) ve *Durgun* (Os. Åtul, Fr. Inerte) terimleri karşı olarak *bir eylemi gerçekleştirerek üzere bulunan anlamını* da verir. *Çalışmayan* (Os. Tembel, Fr. Paresseux) karşılık olarak çalışan anlamında da kullanılır. *Bk.* Etkili, Etken, Edimsel, Edimsel Anlık, Etkin Alışkanlık, Etkin Dikkat, Etkin Dokunuş, Etkin Töz, Etkincilik, Etki.

ETKİN ALIŞKANLIK. (Os. Ådeti fiiliye, Fr. Habitude active) Bir işi yapma kazanımları alışkanlık... *Bk.* Alışkanlık, Edilgin Alışkanlık.

ETKİNCİLİK. (Os. Filîye, Fr. Activisme, Al. Aktivismus, Ing. Activism, It. Attivismo) Gerçek eylemsel etkinlikte bulan öğretülerin ge-

nel adı... Özellikle Raulf'un öğretisini dileğetiren edimselcilik (*Fr. Actualisme*) deyimiyle anlandıkça olağan kişiye dair felsefe de Eucken, Rauh ve Blondel'in öğretileri etkincilik devimiyle adlandırılır. *Etkincilik* ve edimselcilik devimleri, coğunlukla, yerli söyleklereimizde olduğu gibi yabancı sözlüklerde de anlandıkça savılmıştır. Kimi yazarlarımıza da *aktivizm* karşılığı olarak *eylemcilik* ve genellikle *edimselcilik* deyimiyle dileğetirilen *aktüalizm* karşılığı olarak *etkincilik* deyiminin kullanıldığını söylüyorlar. Alman düşünürü Rudolphe Christoph Eucken'in 1904 yılında yayılmıştı *Geistige Strömungen der Gegenwart* adlı yapısında ilerisinden sava göre gerçek ancak pratik yaşamdan çıkarılabilir. Bu bir katıksız uygulayıcılık (Pragmatizm) anlayışıdır. Ne var ki Eucken uygulayıcılığının bu alanda vardığı sonuçlara karşı çıkmaktadır. Eucken'e göre gerçek, uygulayıcılıkın farklı olarak, yararından ötürü deklerendirilemez. Gerçek, bir ürünün değil, pratik bir yaşam ve iş ürünüdür ama biz onu ancak sezgimizle elde edebiliriz. Bu sezgiye tinsel bir gücü, esdeyişle Tanrı'nın, öbüteridir; edindiğimiz gerekçel deneylerle ilişkili değildir. Eucken'in yaşamdan gerekçilikten elde edildiği ilerisinden bu sezgisel-tinsel-öğütisel etkincilik öğretisine, onu uygulayıcılıktan ayırmak için, *etkincilik* adı verilmisti. Fransız törebilimci Frédéric Rauh'un da 1911 yılında öğrencilerinin toplayıp bastırdıkları *Etudes de Morale* adlı yapısında ilerisindüğünde göre geçmişin ancak bugünü etkilediği oranda incelemeliidir, ahlaksal davranış geçmişen çıkarılamaz, bugünün yaşantıdan gerekçilereinden çıkarılabilir. Gerçek, bilgiye değil, sezgide dir. Bu sezgiyi, varoluşun devamı süresince bilsinç olarak biriktirilmiş bir gözlemler tortusu varatır. Ahlaklı insan, geçmişin kurallarını törlesel bilgilerini kullanan insan değil, sezgilerini yaşamasına olduğu duruma in ivi uydurmakla insandır. Ahlak etkinliği en kendimizden olan bir kişiliğin ürünü olarak meydana gelendirdi (İbid., s. 204). Rauh, mantıklı ahlaklılığı, esdeviye Kant törebilimle savasın bu öğretisine *etkincilik* ya da eşanlamda olarak *edimselcilik* adını vermiştir. Fransız düşünürü Maurice Blondel de 1893 yılında yayılmışın *L'Action* adlı yapısında ahlak bilgisine, ansal kurgularla değil, eylemsel etkinliklerle varılabilcecigiğini ileri sürmüştür. Ona göre ahlaklısı eylemler insanada Tanrılığı varatmak amacıyla tasırlar. İnsan eksik doğmuş bir varaktır, başarıları için Tanrı'nın bağılığı gereklidir. İstedigimiz çökürt ama gücümüz yetmez. İste evleni ya da etkincilik, istedigimizle gücümüz arasındaki bu dengesizlikten doğar. Etkinliğimizle gücümüzü isted-

ğimize ulaşmaya çalışırız, ne var ki bunu başarabilmemiz ancak Tanrı'nın irade ve isteğine bağlıdır. Tanrı'yı bize, böyleslikle, inanırmış değil, etkinliğimiz verir. Bu etkinlik, yaşamın derin bilincini kavrama etkinliğidir. Gerçekte, bu üç bilindiği idealist sawı adlandıran *etkincilik* devimi en yetkin dileğetirilişini Marksçılık bulur. Marksçılık, kuramla kılğının karşılıklı bağımlılığı içinde, tümüyle bir etkinlik ve eylem felsefesidir. Marksçılığa göre insan eylemde bulunarak insanlaşmıştır, eylem ve etkinliğiyle doğayı ve devayısıyla kendini değiştirir. Marx'ın ünlü sözüyle «düşünürler dünyayı açıklamak yetinemislerdir, oysa dünyayı değiştirmek söz konusudur». Bk. Edimselcilik, Marksçılık.

ETKİN DİKKAT. (Os. Dikkati fâlic, Fr. Attention active) İradeyle gerçekleştirilen ve çağrıda olduğu olan dikkat. Dency yapan bir bilginin ya da tüfeci elinde avını kollayan bir avcının dikkati *etkin dikkat*'tir. Bk. Dikkat, Edilgin Dikkat.

ETKİN DİL. Bk. Etki.

ETKİN DOKUMUN. (Os. Teması fâile; Fr. Toucher actif) İradeyle gerçekleştirilen dokunuş.. Algılamaları istedigimiz nesneye biz dokunursak, bu dokunum, *etkin dokumun*'dur. Bk. Dokunum, Edilgin Dokunum.

ETKİN İÇEDÖNÜKLÜK. Bk. Etki.

ETKİN KÜME SAĞALTIMI. Bk. Etki.

ETKİNLİK. (Os. Fâiliyet, Faaliyat, Kuvvetî male, Kuvvetî fâile, Efâli mütecaddeyi, Fîl; Fr. Activité, Al. Aktivität, Thaetigkeit; Ing. Activity, It. Attività) Etkileyenin niteliği.. Ruhusal etkenimlerin tümü de *etkincilik* terimiyle dileğetirilir. *Edilgîlik* (Os. Mutavaat, Fr. Passivité) ve *süredurum* (Os. Atâlet, Fr. Inertie) terimleriyle karşılanmaktadır. J. J. Rousseau 'yargıladığım zaman etkinim' demekle etkinliğin geniş anlamını dileğetirmektedir. Ruhbiliğde *duygu'luluk* (Os. Teessürriet, Fr. Affectivité) ve *bilgi* (Os. Vukuf, Fr. Connaissance) terimlerine karşı anlamsa kullanılır. *Etkinlik*, ruhbîlimsel anlamanın disinda, Türk Dil Kurumuna yayılmışın Toplumbiliim Terimleri Sözlüğünde de Dr. Özcer Ozan kaya tarafından «insanın, çevresiyle arasındaki ilişkileri kuran, düzenleyen ve denetleyen eylemleri» olarak tanımlanmıştır. *Etkinlik* gerçekte özyeyle nesne arasındaki etkileşimde özenin görevini dileğetirir ve *ic etkinlik-dis etkinlik* olmak üzere ikiye ayrılır. Dis etkinlik insanın beden yapısının fiziksel devimleriley gerçekleştirdiği etkinlik, iç etkinlikse

ETKİNLİK GEREKSİNMESİ

ansaldr ve dış etkinlikten yansyan tasarımlarla gerçekleşir, insanın dış ve iç etkinlefi birbirine sıkıca bağlıdır, dış etkinlik iç etkinliği doğurduğu ve gelişirdiği gibi iç etkinlik de dış etkinliği doğurur ve gelişir. Örneğin insan dış etkinliğiley delikli bir taşla kalan bir sopası bular, zihinde yansyan bu tasarımlar onu iç etkinliğiley bir balta yapma düşüncesine götürür, dış etkinliğiley baltayı yapar, ama artık kafası bir baltalı insan kafasıdır ve onu bir kulubeli insan olmaya yollar. Baltalı insandan atomlu insana kadar sürgüngen bu insansal evrim, dış ve iç etkinlıkların etkileşimiyle gerçekleşmiştir. *Bk.* Etki, Eylem, Etkin, Erken, Etkili, Emek.

ETKİNLİK GEREKSİNMESİ. *Bk.* Etki.

ETKİNLİK İLKESİ. *Bk.* Etki.

ETKİNLİK KURAMI. *Bk.* Etki.

ETKİ SAĞALTIM. *Bk.* Etki.

ETKİ TÖZ. (*Os.* Cevheri fâil, *Fr.* Substance active) Metafizik nedenselligin vazgeçimlez salıtlı gücü... *Bk.* Metafizik Nedensellik, Tanrı.

ETKİ US. *Bk.* Edimsel Anlîk.

ETKİSEL. *Bk.* Duygusal.

ETKİSİZ. *Bk.* Etkili.

ETKİ VE TEPKİNİN EŞİTLİĞİ ILKESİ. (*Os.* Tesir ve akısi tesirin müsâvâti mehdci, *Fr.* Principe de l'égalité de l'action et de la réaction) Mekanığının ikisesi... Mekanikte, tepki hcr zaman etkiye karşı ve ona eşittir. *Bk.* Etki, Tepki.

ETKİ YASASI. *Bk.* Etki.

ETKİ YAYGINLIĞI. *Bk.* Etki.

ETMEN. (*Os.* Âmil, *Fr.* Facteur, *Al.* Faktor, *Ing.* Factor) Bir sonucun meydana çıkışını sağlayan öğelerden her biri... Yaşamibilin temridir. Matematiğe *çarpan* (*Os.* Madrûp) temriyle karşılaşır. Türk Dil Kurumuna yâymılan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde «belirli bir sonuc ortaya çıkarmak için ötekilerle birlikte ya da yalnız başına etkili olan güçler ya da koşullardan birisi olarak tanımlanmıştır. Aynı sözükte anlıksal örgülü ve sayıca sınırlı, nitelik açısından herkeste eşit ve sadice nicelik açısından bireyden bireye ayırlık gösteren etmenlerle açıklaması *etmen kuramı* (*Ing.* Factor theory) denilmesi önerilmiştir. *Etmen* devimi kimi yazarlarca *etken* deyişime kariştirılmıştır. *Bk.* Etken, Etmenler Kuramı.

ETMEN KURAMI. *Bk.* Etmen.

ETMENLER KURAMI. (*Os.* Âmiller nazariyesi, *Fr.* Théorie des facteurs) Toplumsal gelişmenin nesnel yasalarını yadsıyrak toplumun eşit güçte dinsel, ahlâksal, kültürel, ekonomik, teknolojik vb. gibi çeşitli etmenlerce belirlendirdiğini ilerişuren kuram... XIX. yüzyılda Max Weber, Gaetano Mosca, Kovalevskî gibi düşünürlerce savunulmuş olan bu idealist toplumbilim kuramının en yeni izleyicilerinden biri de İtalyan düşünürü Vilfredo Pareto'dur. Pareto'ya göre 'toplumun biçimini kendisi etkileyen etmenlerin toplamıyla' bâlîr. Bu etmenler üç bölümdede toplanır: Coğrafya, kolları gibi doğal etmenler, komşu toplumlar gibi dış etmenler, irk karakterleri ve ideolojiler gibi iç etmenler... Pareto'ya göre bu etmenler birbirlerini etkileyerek toplumu oluştururlar. Pareto bu düşüncelerini 1915-1916 yıllarında yayımlanan iki ciltlik ve iki bin yapraklı *Trattato di Sociologia Generale* adlı yapımdında sıyip dökmüştür. Bu idealist kuram, olguculuğun toplumbilim alanındaki ürünlerinden biridir ve olguculuğun bütün yanılıklarını taşıır. *Bk.* Olguculuk, Toplumbilik, Toplum.

ETNİK KÜME. (*Os.* Kaymî zümre, *Fr.* Groupeement ethnique) Bir ulus içinde yer almış ayrı budandan topluluk... Toplumbilim deyimdir. *Budunsal kümə* deyimiyle özleştileriblir. Bu kümeler, katıldıkları ulus içinde, genelik ve dillerini korurlar; ulusun kendilerini özümlesmesine direnirler. Örnegin İstanbul'un Polonezköy'ünde yaşayan Polonya göçmenleri büylesince bir kümestr. *Bk.* Budun.

ETNOGRAFYA. (*Os.* Akyâmiyat, İlmi akâm, Tasvîr akvâm, Mebhâsi tasvîsi tavâfî besér; *Fr.* Al. Ethnographie, *Ing.* Ethnography, *It.* Etnografia) Budunlarım törlerini, kültürlerini, din ve inançlarını, niteliklerini incelerebip betimleyen bilimdir. İnsanlığın önemli bir koludur. İnsan eylemlerinin tümünü inceler ve betimler. İnsan topluluklarının coğrafya bakımından dağılışlarını, geçimlerini, tarım ve hayvancılık biçimlerini inceler. Budunların da coğrafiamı önemlidir bir koludur. *Bk.* Budun, İnsanbilim, Coğrafya, Entnoloji.

ETNOLOJİ. (*Os.* Mephastîl ekvâm, *Fr.* Ethnologie, *Al.* Volkerkunde, Ethnologie, *Ing.* Ethnology, *It.* Etnologia) Budunbilim... Türkçe yazımıyla dilimize de kullanılmaktadır, *budunbilim* deyimiyle özleştirilmiştir. Prof. Sebat Veyis Öرنek tarafından hazırlanan ve Türk Dil Kurumuna yâymılan Budunbilim Terimleri Sözlüğünde «özellikle ilkel diye ni-

telenen budunların, ama son otuz kırk yıldan beri ilkel diyemeyeceğimiz toplumların özdeksel ve tınsel kültür ögelerini dizgele bir biçimde açıklayan; türlü kültürler arasında karşılaştırmalar yapan, insanlığın kültür tarihini açıklamaya çalışan, kültürel güçleri ve kültürün genel gelişimi yaşalarını araştırın bilim» olarak tanınılmıştır. *Bk.* Budun.

ETNOSANTRİZM. *Bk.* Budun.

ETOLOJİ. *Bk.* Karakterbilim.

ETRANGÉTÉ. *Bk.* Yabansılık.

ÊTRE. *Bk.* Varlık, Varolmak.

ÊTRE ABSOLU. *Bk.* Saltık Varlık.

ÊTRE DE RAISON. *Bk.* Ussal Varlık.

ÊTRE EN ACTE. *Bk.* Edimli Varlık.

ÊTRE EN PUISSANCE. *Bk.* Gizil Varlık,

ÊTRE EN SOI. *Bk.* Kendinden Varlık.

ÊTRE-LA. *Bk.* Dasein.

ÊTRE NÉCESSAIRE. *Bk.* Zorunlu Varlık.

ÊTRE PAR SOI. *Bk.* Kendiliğinden Varlık.

ÊTRE POUR ELLÉ-MÊME. *Bk.* Kendisi İçin Varlık.

ÊTRE POUR SOI. *Bk.* Kendisi İçin Varlık.

ÊTRE PUR. *Bk.* Salt Varlık.

ÊTRE REPRÉSENTATIF. *Bk.* Tasarımsal Varlık.

ÊTRES CONTINGENTS. *Bk.* Olumsal Varlıklar.

ÊTRE VÉRITABLE. *Bk.* Gerçek Varlık.

ET-TAAYYÜN-ÜL-EVVEL. (*Ar.* İbni Arabî) Gizli gücün eyleme gerçek bellirome başladığı ilk aşama... İbni Arabîye gör evrensel bellirome başlamadan önce ilksizlikte saltık gizlilikti vardı. Sonra, ilk bellirome başlamıştır. *Bk.* Et-taayyün-ül-sâni.

ET-TAAYYÜN-ÜS-SÂNI. (*Ar.* İbni Arabî) ikinci bellirome... *Bk.* Et-taayyün-ül-evvel.

ETVÂR. *Bk.* Jest.

ET VE SÜT. (*Tı.* İnsanlımlı) İnsanlığın gelişmesinde etken olan iki besin... Barbarlık çağının orta aşaması, evcil hayvanların yetiştiirilmesiyle başlamıştır. Bol proteinli ve et ve sütle beslenme, insanlığın gelişmesine büyük bir huz vermiştir. Aryan ve Scütirlerin üstün ge-

lismesi bu besinlere bağlıdır. Birlikle beslenenlerin, et ve sütle beslenenlere göre, daha küçük beynili oldukları saptanmıştır. İnsanlığın bu esresinde yamyamlık da yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. *Bk.* Barbarlık, Yamyamlık.

ETYOLOJİ. *Bk.* Nedenbilim.

EUBOLIA. (*Yu.*, Aristoteles) Sağduyu... Antikçağ Yunan düşünürü Aristoteles törebliminde, edimsel ve edilgin olmak üzere ikiye ayrırdı: anlılığın her iki bölümünün arasında bir denge kurar ve bu uyuma *ansal erdem* adını verir. *Ansal erdem*, kuramsal alanda bilgelik ve uygusal alanda *eubolia*'yla belirir. *Bk.* Arcte Ethiké, Arcte Dianaethike, Eudaimonia, Edimsel Anlık, Edilgin Anlık.

EUCLIDIEN (ESPACE). *Bk.* Öklit Uzayı.

EUDAIMON. (*Yu.*, Antikçağ felsefesi) Mutlu... Eudaimonia, Mutçuluk.

EUDAIMONIA. (*Yu.*, Antikçağ felsefesi) Mutuluk... Antikçağ Yunan felsefesi, bir *mutcu-luk felsefesi* (*Yu.* Eudaimonisması)'dır. Yunan töreblimini, insan eylemlerinin ereğinin *mutlu* (*Yu.* Eudaimôn) olmaktadır. Bular, Bu anlayışın kurucusu atomcu Demokritos'dur. Ondan sonra başta Sokrates ve Aristoteles olmak üzere hemen bütün düşünürlerce mutuluk, *en ütün iyi* sayılmıştır. Bilgelik de mutululuğu sağladığı için istenir. Mutululuğu sağlanan bir başka önemli öğe de, özellikle Sokrates için, erdemli olmak'tır. Sokrates, erdemle mutululuğu özdes sayar. Baş erdem olarak da bilgilijin gösterdiğine göre mutululuğu erdemsel bilgiyle vardır. Aristoteles de aynı yoldan gider ve mutululuğu erdemsel bilgiyle ulaşır. Aristoteles'e göre mutuluk «insan güçlerini tam gelişmeye ulaştırmakla» varolabilir, bu güçler hem kumsal hem uygusal alanda gelişmelidir. Aristoteles bilgiyi erdem saydığı gibi tekniği (*Yu.*, Tekhne) de erdem sayar, bunları çalışmakla ilişkilişiklik (*Yu.*, Heksis) haline getirmeleriniister. Daha açık bir deyişle, mutululuğu erişmiş için hem beden hem de ruh eğitimi'ne önerir. Epikuros'un *ataraxia*, stoacıların *apatheia*, Pirhon'un *adiaphorion* kavramları hep mutululuğu sağlamak için ilerisürümüşlerdir. Antikçağ Yunan mutçulüğünün ayrıntı niteliği, mutululuğu, ötedündüne için değil, bu dünyaya için ele almazdır. Yunanca *daimon* sözcüğü *iyi ya da kötü, insanın yaşamını düzenleyen güç* anlamını dileğetirmektedir. *Oidaimon* devrimiye *iyi bir daimon'u olan* ve bunan ötürü de *mutlu* anlamını kullanılmıştır. *Bk.* Oidamonia, Mutuluk, Mutçuluk, Daimon, Töreblim.

EUDAIMONISMA

EUDAIMONISMA. *Bk.* Eudaimonia, Oidamonia, Mutçuluk.

EUDAIMONIST. *Bk.* Eudémoniste.

EUDÉMONISME. *Bk.* Mutçuluk, Eudaimonia, Oidamonia.

EUDÉMONISTE. (*Fr.* Felsefe) Mutlu ya da mutluluk... Türkçe yazımıyla *eudaimonist* olarak da kullanılır. Özellikle antikçağ Yunan felsefesinde Demokritos, Sokrates ve Aristoteles tarafından ileri sürülen ve XVIII. yüzyıl Fransız özdeşçileriley一起 varar. İngiliz ve uygulayıcı Amerikan düşünürlerince izlenen mutlu törebinin akımı, erdemliyle mutluluğu özdes kılmıştır. Mutlu olmak, erdemli olmakla olanaklıdır. Ne var ki İngiliz yararlıları Amerikan uygulayıcılarının erdem anlayışları, antikçağ Yunanlarının saf erdem anlayışlarıyla uyumaz. *Bk.* Mutçuluk, Yararlılık, Uygulayıcılık.

EUDEMONİZM. *Bk.* Mutçuluk.

EUDÉMONOLOGIE *Bk.* Mutbilim.

EUGENICS (*İng.* Galton) İnsan döslünü düşenleme ve iyileştirme... İlkın 1859 yılında İngiliz yaşambilimci Francis Galton tarafından kullanılan bu terim, sonu Hitlerırkılığına varan bir *döl düşenleme* anlayışının dileğetirir. Özellikle Cyril Darlington'un *Facts of Life* adlı yapısında açıklanan bu görüşe göre topflusal esitsizlikler, insanların arasında yaşamabilimsel ve rubhıllıksızlıklardan ileri gelir. Öyleyse insan döslünü dünleyerek ve iyileştirek bu farklılıklar ortadan kaldırılmak ve toplumsal esitsizliklere son vermek olanağıdır. Bu idealist ve bilimdişi savın kuramılara göre Darwin kurumunu da tanıtladığı gibi doğa, doğal ayıklamayı, bu iyileştirmeyi yapıyor ve farklılıklarını gideriyormuş. Ama doğal ayıklama, ugarılığın gelişimcisile durmuş ve eşitsizlikler baş göstermiş. Yaşamabilimsel ya da rubhıllıksızlıklardan ileri gelenlerin yaşamlarını yasaklaması, hatta yokedilemeli, kimi durumlarında kısırlaştırılmasları, soylu vekusursuz kadın ve erkeklerden damızlıklar seçilmesi ve çiftleştirilmeleri bu kuramcuların ileri sürüdüğü öncemlerendir. Topflusal eşitsizliği doğal farklılığı indirgeyen, bir insanın değerce aşağılığı da malsal durumuyla ölçen bu bilimdişi kuram, Malthusçılıkle de ilişkilidir, günümüzde de yandaslar bulmuştur. Örneğin idealist İngiliz düşünürü Bertrand Russell, *The Scientific Outlook* adlı vanitinda bu kuramı pek bilimsel bulur ve söyle der: «Modern teknikin bu alanda şimdije kadar meydana getirdiği en

önemli değişiklik bu dejildir. Döllenmenin sunı olarak meydana getirilmesi de olanaklıdır. Bu *öjenlik* önlem henüz uygulanmamıştır, ama gelişirdikten sonra aileye ilgili sorunlarda pek önemli değişikliklerin nedeni olabilir. İlkın erkek doğunların hayli artacağı söyleyenlerdir. Bu, bir kuşak boyunca kadınları azıktan doğma bir değer kazandıracak ve açıktan açığa ya da gizlice bir kadının birkaç kocası olması sonucunu doğuracaktır. Kadınların değeri az bulunurluklarından ötürü artacak ve bunun sonucu olarak dişi doğumlar yeniden coğalacaktır. Sonunda, belki de devlet, o günlerde eksiksliği duyulan cins için ikramiye vermek yoluya işi düzenev komvakt zorunlu kalacaktır. Birbirini kovalayacak olan bu işin çıkışlarını ve yönetimsel önemlerini heycanlar ve ahlâk üzerinde sağrıcî etkileri olacak. Şimdije kadar hekimlik, hatta biyokimya, yalnız sağılı, yanı doğal nedenlerle dünyaya gelmiş bir vícudun kusursuz olarak işlenmesini amaç bilmistir. İnsan stokunu islah için ileri sürülmüş olan tek yöntem, *öjenlik yöntemdir».* *Bk.* İnsan, Toplum, Eşitlik, Eşitsizlik.

EUGÉNIQUE *Bk.* Eugenics.

EUGÉNISME. *Bk.* Eugenics.

EUHEMERISMA. (*Yu.* Felsefe tarihi) Tanrı tanımazlık felsefesi... *Bk.* Euhemerosçuluk.

EUHEMEROSÇULUK *Bk.* Euhemerosçuluk.

EUKHARISTIA. (*Yu.* Tanrıbilim) Ekmekte bedeninin ve şarapta kanının var olduğu inancına dayanan İsa'vi kutsama töreni... Sözçük olarak *Yu. minnet* ve *sükrânîm dilegetirili* demektir. Katolikler bu törensel şermete sarab ekmek hatırını verler. İncil'e göre İsa son şermete bizat kendi vícudunu ekmek ve kanının sarap olduğunu söylemiştir. Bu inanç nevraşer *Manî*'nın eti ve kani olarak manisizmde de sürdürmüştür. *Bk.* Hristiyanlık, Manisizm.

EUKHE. (*Yu.* Tanrıbilim) Adak... Eski Yunanlılar başları açık olarak tapınağa girerler, yüz ve ellerini Tanrı'nın durağına çevirerek istediklerini gerçeklestirdiği takdirde karşılığında *eukhe* vereceklerini bildirirlerdi. Dileği yerine geldiğinde karşılığın vereceği vaadederen Tanrı'va vakarma Hellen dininin temel geleneklerindendir. Bu, Latinlerin *dout des dedikleri* kurala uygun olarak Tanrı'yla insan arasında bir *değişiklik* olmaktadır.

EUKHITAI (*Yu.* Hristiyanlık) Kurtuluş için tek gerekeni yakarma olduğuna inanın bir Hristiyan tarikatı... Dilimizde *duacilar* adıyla

da anılabilecek olan bu tarikat başlılarına göre varsız, günah çıkarma vb. gibi hiç bir tären tamamaz. İ.S. IV. yüzyılda Suriye'de meydana çıkan bu tarikat VI. yüzyılda *Mariionitae*'ler adıyla da anılmıştır. Katoliklerce sapıklık sayılmıştır. Bk. Hristiyanlık.

EUKLEİDESÇİ OLmayan. Bk. Öklüt'ten başka.

EUPATRID. (Yu. Köleçilik) Toprak ağası... Antikçağ Atina'sında *eupatrid*'ler Attika'nın en iyi topraklarını ele geçirmişlerdi, bunun sonucu olarak vönemt de onların eline geçti. Bu evre, tefeciliğin ve hore karşılığı kölesmenin hızla yaygınlaşığı bir evredir. Bk. Köle.

'EUPHORIA. (Yu. Hekimlik) Vücut esenliği duygusu... Fransızca, Almanca, İngilizcede de çeşitli yazılışlarla kullanılmaktadır. Osmancık'ta *zindegi hissi* ve *iddiayı kuvvet* deyimleriyle çevrilmiştir. Bk. Duyu.

EUPHORIE. Bk. Euphoria.

EURISTIQUE. Bk. Bulgusal.

EURYTHMIE. (Fr. Ruhbilim) İnsan yetilerinde düzenlilik ve denge... İyi anlamına gelen *Yu. eu ya da oi* deyimle *düzenli aralıklarla yineleme* anlamını dileğetiren *Yu. rhythmos* deyiminden yapılmış olan bu deyim, gerçekte, çizgilerde *oranti* ve seslerde *uyum* anlamlarını dileğetir. Ruhbilimde *denge* anlamında kullanılmıştır. Alman dili ve estetikçi Prof. Friedrich Kainz estetiğinde bu terimi *biri bütünü kendi içindeki uyumu bölünmesi* anlamında kullanmıştır. Estetik değerin öznede olduğu kadar nesnedi de bulunuması gerektiği görüşünü savunan Kainz, güzellik etkisinin, önenin estetik tutumunu dündə, nesnede bulunması gereklisi koşullarını saptarken, nesnenin bireçimsel özellikler arasında özellikle *eurythmie* ve *eusynopsie* (nesnenin birlikli görünüşi) kavramları üstünde durmuştur. Bk. Holizm, Estetik.

EUSYNOPSIE. (Fr. Kainz) Kendi içinde uyumluca bölünmüş bir bütünün birlikli görünüşi... Özellikle Alman estetikçi Friedrich Kainz tarafından bu anlamda kullanılmıştır. Sözük, *iyi* anlamını dileğetiren *Yu. eu devimle birlikli görünüş* (Fr. *Vuc d'ensemble*) anlamını dileğetiren *Yu. synopsis* deyiminden yapılmıştır. Bk. Eurythmic, Holizm.

EUTHANASIA. (Yu. Platon) Acısız ve rahat ölüm... Antikçağ Yunan felsefesinde acısız ve rahat bir ölümün nasıl sağlanabileceğini üstün de düşünülmüş ve *iyi* anlamına gelen *Yu.*

eu deyimiyle *ölüm* anlamına gelen *Yu. thanatos* deyiminden yapılan *euthanasia* (Fr. *Euthanasie*) deyimi Platon tarafından ileri sürülmüş. Bati felsefesinde sözçük olarak *Yu. mutlu ölüm* anlamına gelen bu deyimi ikilin İngiliz düşünürü Francis Bacon kullanmıştır. Soru şuydu: Cançeken ve çok acı duyan bir hastayı acıçısız olarak ve bir an önce ölüme göndermek de bir görev değil midir? Bu soruya büyük dinler olumsuz, kimi bilim adamları da olumlu karşılık vermişlerdir. Francis Bacon da olumlu karşılık verebilenler birdir. Dinler ölümün ancak Tanrı tarafından gerçeklestirileceğini ileri süreler, özellikle Hristiyanlık ruhun kuruluşu açısından acı çekmeчин varlığı olduğunu savunur. Antikçağ Yunan düşünürü Platon, *Devlet* adlı yapımda, tartışmanın temelindeki insansal amacın dışında bedence sağlam olmayanların öldürülmesi gerektiğini ileri almıştır. Alman düşünürü Nietzsche'nin de katıldığı bu sav, Hitler Almanyası'nda *euthanasia*'nın irkçı amaçlara kullanılmasına yol açmıştır. Bk. Ölüm.

EUTHANASIE. Bk. Euthanasia.

EUTHYMIA. (Yu. Demokritos) Ruhsal rahatlık... Antikçağ Yunan düşünescinin büyük ödcükisi atomcu Demokritos, ileri sürdürdüğü *euthymia* kavramıyla mutluluk felsefesinin temelini atmıştır. Kendisinden sonra gelen büyük düşünürlerin tümü artık bu temayı işleveceklerdir. Demokritos'a göre duyma, düşünme vb. gibi ruhsal olayların tümü, özdeksel olaylar gibi, atom devimlerinden meydana gelir. Bu atom devimlerinin ölçüsü, insani mutlu ya da mutsuz kılar. Demokritos'un *ates atomları* adını verdiği bu pekince yapılmış ruhsal atomların uygun ve dengeli bir ölçüde devimlere *saltık iyi* olan *euthymia'yı* sağlar. İnsanın ereğli olan mutluluk, *euthymia'dır*. Bu na bilgelikle varılır. Bilgelik, Demokritos'a göre, ruhsal atomların uygun ve dengeli bir ölçüde devimlere için gerekli erdemde ulaşılır. Göründüğü gibi, Yunan felsefesinin birçok düşünürlerini yüceltmış olan türetilimin hemen bütün temaları Demokritos felsefesinde gerçekleşmiştir: *Bilgelik*, onunla elde edilecek erdem, erdemle sağlanacak *ruhsal rahatlık* ve böylesine varılacak son erkek olan *mutluluk*... Demokritos'un bu *ruhsal rahatlık* kavramı, ilerde Stoacıların dilinde *apatheia*, Epikuros'un dilinde *ataraxia*, Pirhon'un dilinde *adiaphorie* olacaktır. Sokrates, Platon ve Aristoteles'e avuç anlamda *mutluluk* (*Yu. Eudaimonia*) terminini kullanmakla yetinçeklerdir. Bk. Mutluluk, Eudaimonia, Ataraxia, Apatheia, Duyusuzluk, İlgisizlik, Kaçınma, Oida-monía.

EUTRAPÉLIE

EUTRAPÉLIE. (Fr. Skolastik) Her türlü eğlencelerden öncülü olarak yararlanma erdemii... Hıristiyan felsefesinin Skolastik döneminde Aquino'lu Thomas, Aristoteles'ten aldığı bu Yunan sözcüğünü Aristoteles anlayışına uygun olarak ileriyesimiştir. Aristoteles törebiliminde ölcülülük ve *orta* en önemli erdemsel kavramlardır. Aristoteles'e göre erdem, her iki asırı ucun ortasını tutturmakta: Cimriliğin ve müsrifliğin ortası olan tutumluuluk gibi... *Bk.* Aristoculuk, Erdem.

EV. (Os. Hâne, Fr. Maison, Al. Haus, Ing. House, İt. Casa) Aile barınağı... Toplumbilim deyimidir. *Eylemeye* deyimi bir bu anlamda bir *ailelegme*'yi dileğitir. Türk Dil Kurumuna Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde evlenen çiftin kendi ailelerininkinden aynı bir yerde oturabildikleri evlilik düzinen *evacula* (Fr. Néolocalité, Ing. Neolocality), evlilikle eslerden birinin herhangi bir boşanma ya da eşin ve çocuklarının bakımı ve desteklenmesi konusunda karşılıklı bir anlaşma olmaksızın eşine duymadan birlikte yaşamaya son vermesine *cvi bırakma* (Os. Hâneyi terk, Fr. Abandon, Ing. Desertion) deyimleri önerilmiş ve Dr. Özcan Kaya tarafından tamamlanmıştır. Türk Dil Kurumuna Rubhîlim Terimleri Sözlüğünde de denetken serbestçe bir ev, ağaç ya da insan resmi cızmesi istenilen yansıtıcı yönetime *ev-ağaç-kısı-ölceri* (Ing. House-tree-person test) deyimi önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tamamlanmıştır. *Bk.* Evlilik.

EVACMA. *Bk.* Ev.

EV-AÇAÇ-KİŞİ ÖLÇERİ. *Bk.* Ev.

EVÂHIR. *Bk.* Son, Sonsuzluk.

EVÂİL. *Bk.* İlk, Arkhe.

EVÂMİR-Î ASÈRE. (Ar. Yahudilik) Tanrı'nın Yahudilere gönderdiği inanılanın on buyruk... Bu buyrukların iki taş levha tizerine Tanrı'nın parmagıyla yazıldığı inanılır. Bu on buyruk sunlardır: 1. Benden başka hiç bir tanrı yapmayaacsın. 2. Put yapmayaacsın. 3. Tanrı adını gereksiz yere kullanmayaacsın. 4. Cumartesi gününü kutsal sayacağım ve o gün hiç bir iş görmeyeceksin. 5. Ana-babana saygı göstereceksin. 6. Öldürmeyeceksin. 7. Zinâ etmeyeceksin. 8. Çalmayacağsan. 9. Yalan söylemeyeceksin. 10. Komşunun evine, karısına, kölesiine, căriyesine, malına göz koymayacağsan. *Bk.* Yahudilik.

EVÂN. *Bk.* Zaman.

EVANGÉLISTE. (Fr. Hıristiyanlık) İncil yazarları... İsa'nın öğretisini ve yaşamını yazan

dört havâriyic *Évangéliste* denir. Bunlar Matta, Markos, Yohanna ve Luka'dır. Bunların yazıdığı dört İncil vardır. *Bk.* İncil.

ÉVANGILE. *Bk.* İncil.

EV-PARK. *Bk.* Evlilik.

EVÂSIT. *Bk.* Ortalaması.

EVC. *Bk.* Yüce, Doruk.

EVCÂ. *Bk.* Aci.

EVCÂL. *Bk.* Korku, Phobos.

EVCEB. *Bk.* Zorunluk.

EVCİ BÂLÂ. *Bk.* Yüce, Doruk, En Üstün İyilik.

EVCİL. (Os. Ehli, Fr. Domestique) Eve ve aileyeye değin... *Bk.* Evcil Hayvanlar.

EVCİLLEŞTİRME. (Os. Ehlileştirme, Fr. Domestication) Eve ve insana alıştırma... Toplumbilim deyimidir. Toplumbilimsel anlamda evcilleştirme, sadece hayvanlara özgü değil, insan ve bitkileri de kapsayan bir anlama taşır. Örneğin insan da tarımsal üretimi geçerek, evcilleşmiştir. Bunun gibi yabani bitkiler, tıhnalar, çiçekler, meyveler vb. insan eliyle üretilmekle evcilleştirilmiş olurlar. Evcilleştirme, hayvan ve bitkilerde yapı, değişiklikleri doğurur. Gereksiz orgenler körelir ve eve değin gerekli orgenler gelişir. Örneğin bir yabani kedinin tıhnakları bir ev kedisinin tıhnaklarından çok uzundur. Evcilleştirme olayında *crevye uyum* (Os. İntibâk, Fr. Adaptation) yasası işler. *Bk.* Evcil, Evcil Hayvanlar.

EVDEMONİZM. *Bk.* Mutçuluk.

ÉVÉNEMENT. *Bk.* Olam.

EVENTUALITÉ. *Bk.* Rastlayış.

EVENTUEL. *Bk.* Rastlantısal.

EVETLEME. *Bk.* Olumlama, Doğrulama.

EVETLEYİCİ. *Bk.* Olumlayıcı.

EVFÂ. *Bk.* Yetkin.

EVFÂK. *Bk.* Upuyun.

EVHAD. *Bk.* Monat, Bir, Biricik, Tek, Tekil.
EVHADİYYE. *Bk.* Monatçılık.

EVHAM. *Bk.* Kuruntu, Doxa, Fantezi.

EVHAT *Bk.* Monat, Bir, Biricik, Tek, Tekil.
EVHÉMERISME. *Bk.* Evhemerosuluk, Euhermerisme.

EVHEMEROŞULUK. (*Os.* Evhermeriye, *Fr.* Evhémérisme, *Al.* Euhemerismus, *Ing.* Euhemerism, *İt.* Eumerismo) Kirene'li Euthemeros'un tanrıtanımsızlığı öğretisi... Aristippos'un hazırlık okulundan yetişen Messene'li Euhermos, Kirene okulunun dinsel alandardaki tutumunu kırarcasıdır. Ona göre bilgeligin on kosulu, boş inanclarından sıyrılmaktır. Tanrılar, insanların yaratıcıları ve öncüğün büyük adamları olup kendilerine duyulan sevgi ve saygıının gelişmesinden doğmuşlardır. İnsanlar, büyük kişilere duydukları saygıyı giderken Tanrıları kataçıklarlar ve çeşitli Tanrılar uydurmuşlardır. Euhermos, bütün bunları romanımsı bir gezi yapımında anıtlar ve Hint Okyanüsündeki Penkhia adasında bir tapıtmakta bulduğu bir yazıtta okuduğunu söyler. Romali ozan Ennius Euhemerus adlı yapıtıyla, İ.O. 500 yıllardan yaşaması olan Hellenistik romancı Euhemeros'un bu dışüncelerini Roma'da yaymıştır. Euhermos hazırlı ve usudur, amaç kendi çağının tanrılarıyla savaşmaktr. Oysa Hristiyanlığın ünlü kilise babası Augustinus, onun bu açık tanrıtanımsızlığını, coktanrıçılığın ve putatapallığın saçılmışlığını tanıtlarak Hristiyanlığı yüceltmek için kullanmıştır. Euhermos'un böylesine bir iç kavuşmasının nedeni de budur. Euhermos'un bu dışünceleri, çok daha sonra, İngiliz düşünürü Herbert Spencer tarafından savunulmuştur. *Bk.* Din, Coktanrıçılık, Tanrıtanımsızlık, Euhermerisma.

EVİ BIRAKMA. *Bk.* Ev.

ÉVIDENCE. *Bk.* Apaçıklık.

ÉVIDENCE EMPIRIQUE. (*Fr.* Bilgibilim) Görünlü apaçıklık... Birakılan taşın yere düşüğünü görürüz, bu başkaca bir kanıt gerektirmeyen görgül bir apaçıklıktr. Bunun gibi, duyular olayların gözleme dayanan apaçıklıklar bu devimle dileğetirilirler. Terim, Osmanlıcaya *bedâhati tecriûbiye* deyiimle çevrilmiştir. *Bk.* Apaçıklık.

ÉVIDENCE EXPÉRIMENTALE. (*Fr.* Bilgibilim) Deneysel apaçıklık... Birçok gerçekleri deneylerimizi bilmekteyiz, örneği kızımlı soğuya dokunduğumuz zaman elimizin yanacaklığı deneysel bir apaçıkluktur. Terim, Os-

manlıcaya *bedâhati tecrübiye* deyiimle çevrilmiştir. *Bk.* Apaçıklık.

ÉVIDENCE IMMÉDIATE. (*Fr.* Bilgibilim) Aracılık apaçıklık... Örneğin belitler aracılık apagıktular «Her bütün, kendini meydana getiren parçalarından büyütür» beliti, başkaca bir kanıt gerektirmeyecek kadar apaçıklır. Terim, Osmanlıcaya *bîlâvâsîta bedâhati* deyiimle çevrilmiştir. *Bk.* Apaçıklık, Belit.

ÉVIDENCE INTUITIVE. (*Fr.* Bilgibilim) Sezgiseli apaçıklık... Bergson terimidir. Fransız düşünür Emile Bréhier, buna örnek olarak Euclidi postüfâsını verir ve onun sezgiye dayanan bir apaçıklık taşıdığını söyler. Terim, Osmanlıcaya *bedâhati hadîfîye* deyiimle çevrilmiştir. *Bk.* Apaçıklık, Sezgicilik.

ÉVIDENCE MÉTAPHYSIQUE. (*Fr.* Bilgibilim) Fizikölesi apaçıklık... Descartes terimidir. Ussal apaçıklılıkla anlaşılmıştır. Osmanlıcaya *bedâhati mâbâdâtâbiyye* deyiimle çevrilmiştir. *Bk.* Apaçıklık, Évidence Rationnelle.

ÉVIDENCE OBJECTIVE. (*Fr.* Bilgibilim) Nesnel apaçıklık... Nesnel olarak varolanın apaçıklığıdır. Osmanlıcaya *bedâhati hâriçî zihînîye* deyiimle çevrilmiştir. *Évidence subjective* terimine karşı anlaşımda kullanılır. *Bk.* Apaçıklık, Nesnel.

ÉVIDENCE RATIONNELLE (*Fr.* Bilgibilim) Ussal apaçıklık... Descartes terimidir (*Descartes, Discours de la méthode*, 1. kural). *Évidence métaphysique*'le eşanlamlıdır. Bir uslamlama sonucu olan apaçıklığı dileğetirir. Osmanlıcaya *bedâhati aklîye* deyiimle çevrilmiştir. *Bk.* Apaçıklık, Uslamlama.

ÉVIDENCE SENSIBLE. (*Fr.* Bilgibilim) Duyular apaçıklık... *Deneysel apaçıklık*'la anlaşılmıştır. Osmanlıcaya *bedâhati hissîye* deyiimle çevrilmiştir. *Bk.* Apaçıklık, Évidence Expérimentale, Duyular.

ÉVIDENCE SUBJECTIVE. (*Fr.* Bilgibilim) Öznel apaçıklık... *Nesnel apaçıklık* teriminin karşı anlaşımda kullanılır. Öznenin duygularındaki apaçıklığı dileğetirir. Osmanlıcaya *bedâhati nefsiye* deyiimle çevrilmiştir. *Bk.* Apaçıklık, Öznel.

ÉVIDENT. *Bk.* Apaçık.

EVIDENZ. (*Al.* Husserl) Apaçıklık... Descartes'tan başlayarak Malebranche, Leibniz, Kant gibi birçok düşünürlerin aşağı yukarı aynı anlaşımda kullandıkları *apaçıklık* kavramı; Alman düşünürü Edmund Husserl'in dilden *deneysel* (*Al.* Erfahrung)'le özdeş kılımmıştır.

EVİRME

Husserl'e göre *evidenz*, doğanın verdiği değil, insanların bilincel çabasıyla aldığıdır. Her nesnenin kendine özgü bir açınlığı, esdeyeyle bir bilime biniyor vardır. *Bk.* Olaybilim, Apatılık.

EVİRME.. (*Os.* Akis, *İn'ikâs*, Tahvil, *Kalb*; *Fr.* *Ing.* Conversion, *Al.* Umkehrung, *It.* *Conversione*) Her hangi bir şeyi çevirecek yapısını değiştirmek.

1. *Mantık*: Bir önermenin konusunu yüklem ve yüklemi konu yaparak ondan yeni bir önerme çıkarmaktır. Örneğin «İnsanlar dört avaklı değildir» önermesi çevirelerek «Dört avaklılar insan değildir» doğru önermesi elde edilir. Ne var ki her önerme böyle yalnızla evrilemez. Kimilerinde doğru bir önerme elde edebilmek için önermenin niceliğini değiştirmek gerekir. Örneğin «Bütün insanlar canlıdır» önermesini evirirken bütün tümeli *kimi* tikeline çevirelerek «Kimi canlılar insanları bicemine konur. Pek çok mantık terimleri gibi bu terim de Aristoteles'tindir. Latinler onu Yunancadan *conversion* sözüçüyle dillerine çevirmiştir. Aristoteles ikinci ve üçüncü biçim taslarını birinci biçimde indirdiğim için *evirme* vontemini kullanıyor, oysa bunu tanıtmak için geni üçüncü biçimden bir tasıma başlıyor. Bu, *kısrardöngü* denilen açık bir mantıksal vanlılığıktır. Alman düşünürü Leibniz, Aristoteles'in bu vanlıını eleştirmiştir ve veni bir tasını kuramı ilerişürmüştür. *Bk.* Mantık, Tasım, Evrik, Evrisik, Evritim, Evriril, Evirilmez, Yalın Evirme, Yadsız Evirme.

2. *Türümciilik*: Aynı anlamda türümciilik terimi olarak *dönüş* terimi kullanılır. Çıkan başlangıçta dönüleceğini dileğetir. Bu çıkış ve dönüşe İslâm gizemciliğinde kayısı *nüzül* denir. *Bk.* Türümciilik.

3. *Toplumbilim*: Aynı terim din ve mezhep değiştirme anlamında da kullanılır. Buna *görme* denilmesi önerilmiştir. Konuşma dilindeki *dönme* ve *dönnelek* deyişimleri bu anlamı daha iyi belirtmektedir.

EVİRTİK. (*Tr.* Mantık) Tersine çevrilmiş.. Fransızca *inverti* devimini karşılığı olmak üzere öncrülmüştür. *Bk.* Evritim, Eşçinsel.

EVİRTİM. (*Os.* *İn'ikâs*, *Mün'ekis* olma; *Fr.* *Al.* *Ing.* Inversion, *It.* *Inversione*) Tersine dönüklik.. Mantıkta, araçsız bir geçişle verilmiş bir önermenin tersini çıkarma işlemine *evirtim* ve bu işlemenin elde edilen bu ters önermeye de *evirtek* denilmesi önerilmiştir. Hekimlikte ve rühhâlîde kendi cinsine karşı cinsel ilgi duyulmasına *sapkunlik* anlamında

aynı terim kullanılır. Bu anlamda da *evirtek* yerine *sapkun* denir.

EVİYEİ MUHARRİKE. *Bk.* Devingen Damar.

EVKAT. *Bk.* Zaman.

EVKATGÜZÂR. *Bk.* Boş Zaman.

EVL. *Bk.* Gerigiden.

EVLÂ. *Bk.* İlk, Birincil.

EVLÂBITTARİK. *Bk.* Haydi Haydi.

EVLÂTCİLİK. *Bk.* Adoptianisme.

EVLÂT EDİNME. (*Os.* Tebenni, *Fr.* Adoption) Başkasının çocuğu evlât olarak alma... Toplumlu deyimdir. Özellikle mirâs hukukunun önem kazandığı toplumlarda önemli bir kurumdur. Çocuğu olmayanlar mirâşlarının, kim hallerde yüzlerini bile görmedikleri akrabalarına kalmaması için evlât colindikleri gibi kimi hallerde de sevdikleri birine kalmasını sağlamak için evlât edinirler. Devim'n, topıumsal ve tanrıbilimsel alanlarda çeşitli kullanımları vardır. VIII. yüzyılda Elipand tarafından kurulan bir Hristiyan tarikatı, İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğu yolundaki doğmaya evlât edinme kurumuyla açılıyordu. Tanrı'nın İsa'vi evlâtılık kabul ettiğini ilerişürmüs ve evlât edinmecilik ya da evlâtılık adıyla anılmıştır. İlkellerde bir topluma bir yabancının girebilmesi, ancak evlât edinme yoluyla olur; csdevîsî ilkel toplum o yabancıya evlât gibi kabul eder, evlât edinir. Bundan başka, ilkel toplumlarda suçlulara uygulanan ortaklaşa cezalarдан biri de evlât edinmedir. Suclu, zarara uşratlığı kimseve suçlardan birini göndermeye makânnı ediler cezalandırılır. Bu cezannın nedeni, ekonomiktir. Çünkü her çocuk verimli bir ıscıdır. Anamalcı toplumlarda küçük burjuvaların ücret vermeden, boğazı tokluğuna çalıştırıldıkları hizmetcilerine de *evlâtlık* denir. Esanlamda kullanılan *besleme* devimini de boğazı tokluğuna çalışmanın karşılığını dileğetirir. *Bk.* Evlilik, Çocuk, Ceza, Ortaklaşa Ceza, Adoptianisme.

EVLÂT EDİNMECİLİK. *Bk.* Adoptianisme.

EVLÂTLIK. *Bk.* Evlât Edinme.

EVLENME. *Bk.* Evlilik.

EVLENME ORANI. *Bk.* Evlilik.

EVLEVİYET. *Bk.* Haydi Haydi.

EVLEVİYETLE. *Bk.* Haydi Haydi.

EVLİLİK. (Os. İzdívâc, Techhül; Fr. Mariage, Al. Heirat, Ing. Marriage, It. Matrimonio) Kadınla erkeğin birbirlerini yükümlü kılarak bir arada yaşamaları olayı... Toplumbilim terimidir. Prof.-Hilmi Ziya Ülken'in *Sosyoloji Sözlüğü*'nde oturma (Os. İkamet) *cv ev* (Os. Hane) anlamındaki *Fr. habitation* deyimi *evlenmek* *ev sahibi* olma anlamında *ev-bark* deyi-miyle dilegetirilmiştir. Türk Dil Kurumunun Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde *evlenme* deyimi Dr. Özcan Kaya tarafından «bir-reylerin bir ev ya da aile birimi kurmalarını topluma benimsenmiş ve yaptırma bağ-lanmış biçimini oluşturan toplumsal kuruma» olarak tanımlanmıştır. Aynı sözlükte belli bir toplum ya da toplumsal kümede bir kişi re içindeki evlenme sayısının o sıradaki toplam nüfusa oranına *evlenme oranı* (Os. İzdívâc nisbeti, Fr. Taux de nuptialité, Ing. Nuptiality rate), eserlerden her birinin öbürtüle hır-lıktı uyumu bir aile yaşamı oluşturup sürdürme yeteriğine *evlilikte uyum* (Os. İzdívâca şenek, Fr. Ajusement dans le mariage, Ing. Adjustment dans le mariage, Ing. Adjustment, in marriage) denileni önerilmiştir. İlkçâflar-da bugünkü anlamlıya bir *evlilik* kurumu yoktur, bir topluluğun bütün kadın ve erkekleri birbirlerinin topluca kari ya da kocasıdır. Cinsel birleşmeler dışında hukuksal bir kurum olarak evlilik, mal edinmenin gerçekleşmesiyle önceri kazanılmıştır. Mal edinelerin ölümünden sonra bu malları kendilerine bağlı bir aileye bırakılabilme için evlilik kurumunu hukusallaştırmışlardır. Doğacak çocukların kendilerinden olduğunu gürceye almak için kadın evi kapatalımıştır. Evlenme, eski toplumlarda, kadının satın alınmasıyla gerçekleştilirdi; esdeýîse kadın da bir mal sayılır. Evlilik kurumu, çeşitli toplumlarda çeşitli inançları konu olmuştur. Örneğin Venedik'te eskiyen yapılan bir törenle Venezia dukası denize yüzüğünü atar ve denizle evlenmiş olurdu. Venedik sularına çevreli bir kent olduğundan dukanın denizle evlenmesinin halka uğur getireceğini inandırdı. Romalıların Diana adını verdikleri Yunan tanrıçası Artemis evlilik düşmanındı. Peşinde gezdirdiği perilerden biri evlenecek olursa yaşaları karşı geldiğinden ötürü onu şiddetle cezalandırıldı. Kimi dinlerde, örneğin Katolik Hristiyanlarında, görüldürün adamlarının evlenmemeleri gerekligi inancı Artemis tanrı'ndan kahna bir gelenek sa-yılmaktadır. Alman düşünürü Schopenhauer, bir kadının bir erkeğin birleşmesinin çok iğ-renç bir sev olduğunu, Isa'nın böylesine iğ-renç bir ilişkisinin ürünü olmamak için baba-sız doğmuş bulduğunu ileri sürmüştür. Fran-sız düşünürü Durkheim de *Les Formes Fle-*

mentaires de la vie Religieuse (1912) adlı ya-pitinda Avustralya ikellерinden *evlenme sınıfları* (*Fr. Classe matrimoniale*) bulunduğuunu anlatır (s. 155-8). Bir fraterdeki bir sınıfın üyeleri, ancak öbür fraterdeki bir sınıfın üyeleriyle evlenebilirler. Her kuşak, kendinden önceki kuşaktan ayrı bir sınıfa bağlıdır. Çocuklar ana-baba sınıfından ayrırlar, torunlar-sa gene ana-baba sınıflarına girerler. Dilsizde, belli bir toplumda bir yıllık evlenmelerin oran-tılı sayısına, demografi terimi olarak *Fr. nup-tialité* deyimi karşılığında *evlenirlik* deyimi kullanılmaktadır. Bk. Aile, Bekâr.

EVLİLİKTE UYUM. Bk. Evlilik.

EVLİYÂ. (Ar. Tanribilim) Tanrı'nın dostları olduğuna inanılan kişiler... Bir açıdan *ermis* deyimiyle anlaşılmaktır. Olağanüstü yeteneklere ve öngörüye sahip bulunduklarına inanılır. İslâm Peygamberi Muhammet «onlar öyle kim-selerdir ki görüldüklerinde Allah hatırlar» demiştir. Keramet sahibi olukları, mucizeler gösterdikleri ya da gösterebilecekleri de ölüsürlülmüştür. Tanrı'yı sevme ve Tanrı ta-rasından sevilmekle *Tanrı'yla birleşmiş* sayılır-lar. Bu bakımından yerinde bir halkın deyi-miyle *Allâhîk'*lerdir. Kendinden geçmiş ve kutsal bir düzende yaşamakta bulunanş kişi-sler olarak saf ve hoşsorlu, dünyadı bir kişi-slikleri vardır. Tasavvuf tarikatlarında, özel-likle bektâsilikte üçer, yediler, kırklar, ab-daller, akitab, evlad, niâkebâ ve niâcebâ diye nitelenenler *evliyâ*'dır. Szczególn olarak Ar. *ermis* anlamındaki *vell'*nin çoğuludur. Kimi tasavvuf tarikatlarında *evliyâvâ* *velâdet derecesi* (evlîvâk dercesi) denir. Bu dereceye ulaşacak kadar tanım ve sevgiyle (ibâdet ve muhabbetle) kendinden geçmiş olanların ken-di evliyâıklarını bilip bilmeyeceği İslâm bil-ginleri arasında tartışma konusudur. Bk. Er-miş.

EVOCATION. Bk. Uydurma.

EVOLUTİO. (Lâ. Leibniz) Çözümle... Alman düşünürü Leibniz'e göre özbek hiç bir zaman yokmaz, sadece biçim değişir. Yaşamsal alanda ölüm bir *involutio* (*Tr. Yumulma*)'dur ki yeniden *evolutio* durumuna geçer. Daha sonra *evrim* anlamını dilegetirecek olan bu Latince kök *saçılıns* bir *yunaqın* *cözüllüp açılmas* anımlıdadır. Bk. Monat, Monatçılık, Evrim.

ÉVOLUTION. Bk. Evrim.

ÉVOLUTION CRÉATRICE. (Fr. Bergson) Yaratıcı evrim... Fransız düşünür szcigci Bergson'un bu evrimi, meafizik anlamda, sü-

ÉVOLUTION DU GLOBE

rekli bir yaratılış dileğetirmektedir. Bergson, bu terimini, 1907 yılında yayımladığı yapıtına da başlık yapmıştır. *Évolution Créatrice* adlı yapımı yayımlanlığında zaman metafizizi bel bağlayanlar, onu, çağın en önemli olayı saymışlardır. Gerçekte, gericiliğin bütün niteliklerini taşıyan *yaratıcı evrim* kuramı bir başka gericiliğe, İngiliz düşünürü Herbert Spencer'in mekanik evrimiğine karşı çıkmıştır. *Bk.* Yaratıcı Evrim, Evrim.

ÉVOLUTION DU GLOBE. *Bk.* Yer Yuvarlığı'nın Evrimi.

ÉVOLUTION ET RÉVOLUTION. *Bk.* Evrim ve Devrim.

ÉVOLUTIONNISME. *Bk.* Evrimsilik.

ÉVOLUTIONNISME. *Bk.* Evrimsilik.

ÉVOLUTION ONTOGÉNIQUE. *Bk.* Bireysel Evrim, Bireyoluş.

ÉVOLUTION PHYLOGÉNIQUE. *Bk.* Türsel Evrim, Soyoluş.

ÉVOLUTION REGRÉSSIVE. *Bk.* Tersine Evrim.

EVRAT. (*Ar.* Müslümanlık) Belli zamanlarda okumaları sevüp sayılan, Tanrı adları ve dualar... Her tarikat kendine özgü, seyhleri tarafından düzenlenmiş ayrı evrâti vardır. Belli gün ve gecelerde yalnızca ya da topluca okunur. Sözcük olarak *Ar. bellî zamanlarda okunan dua* anlamına gelken *vird* deyiminin şöyledir. *Bk.* Dua.

EVRE. (*Os.* Safha, Merhal, Devre; *Fr.* Stade, *Al.* Stadium, *Ing.* Stage, *İt.* Stadio) Bir olayda birbirini ardına gürulen değişik hallerin her biri... *Evre* terimi, Fransızca *stade* (*Os.* Devre, *Tr.* Dönem) ve *etape* (*Os.* Menzil, *Tr.* Konak) terimlerine karşılık gösterilmişse de gerçekte *phase* (*Os.* Safha, *Tr.* Evre) teriminin, karşılıklı ve *bir evrimin başlığını bütünü sayılabilcek olan dönenleri*'ni dileğetirir. Alman düşünürü Karl Marx'ı anlamda «Ben, bir toplum biçimini olarak, bir ekonomik *evre* olarak bir anamalı üretin bilyorum» der (Marx, *Critique du Programme de Gotha et D'Erfurt*, Editions Sociales, Paris 1950, s. 81-82). Birçok çevirilerde *an* (*Fr.* Moment) ve *asama* (*Fr.* Degrés) karşılığında da kullanılmaktadır. Felsefe terimi olarak Elcâ'lı Zeno'nun devimi çürütmek için ileri sürdüğü ünlü kanıtlarından birini de dileğetirir. Zeno'nun bu kanıtı Aristoteles'in anlatımından (*Phys.*, VI, 9; 239 b. 33 ve devamı) öğrenilmiş ve iyice anlaşılamamıştır. Zeller, *Philosophie des Grecs Avant Socrate* (*Fr.* çev. Emile Boutoux, cilt II, s. 81-82) adlı yapıtında kائنât bulanıklığını belirtmektedir. *Bk.* Konak, Durak, Aşama, An.

EVRELER KURAMI. (*Tr.* Toplumbilim) Amerika'lı toplumbilimci Walt Rostow'un toplumsal ve tarihsel gelişmeyi, etmenler kuramıyla da ilişkili olarak, anamalı süreçin evrelereleye açıklaması çalışan özel düşünücü, gericive bilimdişi kuramı... *Bk.* Stages.

EVREN. (*Os.* Âlem, Kâinât, Manzumei kâinât; *Fr.* Cosmos, Cosme; *Al.* Ing. *It.* Cosmos.. 2. Kâinât, Cihan, Âlem, Dünya, Ayân, Kevn, Emri hilkat, Vücûd, Küurre arz, Beşeriyet; *Fr.* Univers, *Al.* All, Weltall, Universum; *Ing.* Universe, *It.* Universo) Varolaların tümü.

I. Düzensizlik karışıtı olarak *düzenlilik* anlamını dileğetir. Yunanca *kozmos* sözcüğü düzen anlamındadır. İlkçağın evrenin doğuşu düşünечlerine göre önce düzensizlik, *esnayan boşuk* anlamında *khaos* vardı. Sonra bu düzensizlik düzencelendi. Anaksagoras'a göre onu düzenleyen de bu düzensizliğin dışında bulunan bilinçli ilke *nous*'tur. Bu *düzen* düşüncüler Pitagoraslardır. *Bk.* Dünya, Khaos, Kozmos, Nous, Evrendogum.

2. Varlığın bütünsel birliğini dileğetirir. Bu evrensel bütünlük, doğannın en küçük zerresinde bile kendini belirtmektedir. Claude Bernard'in dileğettiği gibi, en küçük bir varlığın yaşamı, evrendeki toplayıkın yaşamın bir parçasıdır. Fizikçi Einstein, özel ve genel bağıntılık kuramlarıyla, bu evrensel bütünlük ve bağıntılılığı bilimsel olarak tanımlamıştır. Klasik felsefede evren, insan dünyaları algılanıp algılanamayacağı bakımdan *anlaşılmaz evren ve anlaşılmaz evren* olarak ikiye ayrılmıştır. Bu ayrımda, duyuyla algılanamayanın usla algılanabilecegi dileğetiriliyordu. Pascal 'evren beni bir noktayım gibi yutuyor, ben de onu usulma bir noktayım gibi yutuyorum' diyordu (Pascal, Pensées, VI). Daha sonra evren, matematsel ölçüler bakımından tipe ayırdı: İnsansal oranları evreni, sonsuz küçüklükler evreni, sonsuz büyüklikler evreni... İnsan, meydana getirdiği aletler ve bu aletlerin verdiği sonuçları değerlendiren matematsel başarılarıyla kendisi ölçülerini aşarak her iki uygakta sonsuzluklar alınanına girmi bulunmaktadır. Einstein'in birleştirilmiş alan kuramı, tek ve bütünsel evren yasasını gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Kaldi ki bu amaç, daha 1610'larda, Padua Üniversitesi Matematik Profesörü Galileo Galilei'nin kendi eliyle yaptığı teleskopunu Müşteri yıldızına çevirmesiyle

başlamıştı. Galileo, teleskopunu aya çevirdiği zaman onun Giordano Bruno'nun düşüncesel tâhmine uygun olarak dünyamızı benzeyen bir dünya olduğunu, günde çevirdiği zaman da antikçağ Yunan matematikçilerinin (Pitagoras, Filolaus, Aristarh) düşüncesel tahminlerine uygun olarak onun yerinde dardurduğunu ve dünyamızın gündeşin çevresinde dönmekte olduğunu görmüştü. Güntümüzdeyse üç milyar yıllık uzaklıkları inceleyebilen araştırmacılar araçları gitmekle evrenin sonsuzluğuna sokulmaktadır. Ne var ki evren sonsuz olduğu oranda bilgi süreci de sonsuzdur. İnsanoğlu sonsuzca yeni bilgilere doğru açılacaktır.. Genellikle *evren* (*Os. Kainât, Fr. Univers*) deyimiyle *kozmos* (*Os. Alem, Fr. Cosme*) deyimi aynı anlamı dileğetirmektedir. *evren*'le dünyamızı da içeren sonsuz doğa bütünlüğüne *kozmos'* la dünyamızın dündakı sonsuz doğa bütünlüğü dileğelir. *Bk.* Dünya, Evrenbilim, Evrendöküm, Evrençîci Bütünlik, Büyüük Evren, Küçük Evren, Özel Bağıntılılık Kuramı. Genel Bağıntılılık Kuramı, Birlestirilmiş Alan Kuramı, Özdeş, Devim, Zaman, Uzay, Doğa.

EVRENİMLİM. (*Os. Kevnîyat, İllî kiyâni, Mebhâslî kainât, Mebhâsi kiyân, Mebhâsi keynûnet, İllî hey'et; Fr. Cosmologie, Al. Kosmologie, Ing. Cosmology, It. Cosmologia)* Evreni yöneten genel yasaları araştıran bilim... Klasik felsefe *evrenbilim'i* metafizikin bir bütünü saymıştır. Alman düşünür Wolff, bu araştırma alanını, *deneysel* olduğu kadar *metafiziksel* bir alan olarak tanımlamaktadır. Kant da bu açıdan ona *usal evrenbilim* adını vermiştir. Oysa bilimsel ıssallığın metafizik ıssallıkları hiç bir ilgisiz yoktur. Evren, kuramsal olarak Thales'ten ve bilimsel olarak Galile'den beri, gittikçe daha geniş bir etkinlikle açıklanmaktadır. Newton'un evreni Galile'in evrenini, Einstein'in evreni hem Galile'in hem de Newton'un evrenini kapsamıştır. İnsan bilgisi, birbirini yalanlayarak değil, birbirini içерerek gelişmemektedir. *Evrenbilim*'in amacı, Einstein'in belirttiği gibi «en küçük sayıda varsayıym ve belitlerden mantıksal tımdengelinimle en büyük sayıda deneyel gerçekleri kapsamaktadır». Bu çaba, fiziksel kavramların, gittikçe daha etkin bir biçimde, birleştirilmesi yolunda gerçekleşmektedir. Sayısız sağlanan elementler önce doksan element, sonra da birkac temel parçası indirildi. Çeşitli erkeşçi güçlerin de avni erkenin değişisi birebimleri olduğu anlaşıldı. Uzay, zaman, yerçekimi, erke ve özdeş olmak üzere beş nicelikle indirilen evrensel kavranımlar; Einstein'in bağıntılık kuramlarıyla *özdeş* temelinde toplandı. Birlestirilmiş alan kuramıyla da sonsuz büyüklerle sonsuz küçüklerin aynı yasada

birleştirilmesine çalışıldı. *Bk.* Birlestirilmiş Alan Kuramı, Evren, Evrensel Bütünlük.

EVRENİMLİMSEL. (*Os. Kevnî, Kiyâni, Tekvîn; Fr. Cosmologique, Al. Kosmologischer Beweis, Ing. Cosmological argument, It. Argumento cosmologico*) Tanrı'nın varlığını tâdulayan kanıt... Hristiyan felsefesinin skolastik döneminde ileri sürülen bu kanita göre «dünyamızın varlığının nedeni, dünyamın kendisi olamaz. Çünkü dünya olumsalıdır, hic olmaya bilirdi ya da başka türlü olabilirdi. Öyleyse varlığının nedeni bizzat kendisinde bulunan başka bir varlık, esdeyiyle Tanrı varoluşluca dünya da varolamazdı». Bu ve buna benzer mantık oyunlarının curlyüğü, Elea'lı Zenon'un kanıtlarında olduğu gibi, gerçekmiş gibi elc alınan, oysa gerçekliği tamamlanmış olan belitlere dayanmalarıdır. *Bk.* Varlıkbilimsel Kanıt, Tanıt.

EVRENİMLİMSEL TÜZE. (*Os. Adâleti kevnîye, Fr. Cosmodicée*) Evrenin genel yasalarında beliren tüze... Fransız düşünür Rcnouvier tarafından *tanrisil tüze* (*Os. Adâleti İlâhiye, Fr. Théodicée*) deyimine karşılık olarak ileri sürülmüştür. *Bk.* Tüze.

EVRENDAŞ. (*Os. İbnîl arz, Sâyiîl vatan; Fr. Cosmopolite*) Ulus olarak insanlığı ve vatan olarak evreni tanıyor... *Evrendâş* olarak da yazılan ve söyleyen bu deyim *evrendüşük* ya da *evrendâşçılık* yandaşlığını dileğetirir. *Evren* anlamına gelen *Yu. cosmos* ve *hemseri* anlamına gelen *Yu. polies* sözcüklerinden yapılan bu deyim küçültücü anlamda her alىkde yaşayabileen ve her ulusa uyabilerini de dileğetirmiştir, bu anlamda *kozmopolit* bir kişi denir. Çeşitli uluslardan kişilerin yerlestiği kentlere de *kozmopolit* bir kent denmiştir. Hic bir ülkenin vatandaşlığı olmayanları dileğetiren *vatansız* anlamındaki *haymatlos* (*Al. Heimatlos*) deyimiyle karıştırılmamalıdır. *Bk.* Evrendâşçılık.

EVRENDAŞÇILIK. (*Os. Cihangirlik, Hemşerîcili, Cihânlîk; Fr. Cosmopolitanisme, Al. Kosmopolitîsim, Ing. Cosmopolitanism*) Ulus olarak insanlığı ve vatan olarak evreni tanrıyan öğretülerin genel adı... *Evrendâşçılık* anlayışının ilk izlerine Antikçağ Yunan felsefesinde rastlanmaktadır. Sokrates'e nerenin halkından olduğu sorulunca «dünya halkınandan» dermiş. Kirenehî Theodoros da «benin yurdum

bütüne dünyadır» dermiş ve bu söyleyle insanları, yurttaşlığını değil, bilgeligin birbirine yaklaştıracığını anlamak istermiş. Metafizikte, Hıristiyankılık ve Müslümanlık gibi bütün uluslara açık olan dinler, Yahudilige karşı anlafta, evrendaşçılık sayılmıştır. Evrendaşçılık düşüncesi, insanın dünyaya açılmasına başladığını Rönesans çağında, bir bakma karşıtı sayılan ulusalçılık düşüncesiyle birlikte gelişmiştir. Dant, rönesans insanı için «onun vatani bütün dünyadır» der. Evrendaşçılık, insan olarak, evrene en geniş açıdan bakmayı dileğetir. Bertrand Russell, *The Conquest of Happiness* adlı yapısında «dünya vatandaşlığının bilgisine erişseydi, kendimizi böylesine yaratıckar verde, insanlığın uygarlığı götürmenin büyük ordusunu bir eri olmayı yeğlerdi» der. Türk ozanı Tevfik Fikret de «Toprak vatanım, nev'i beşer milletim, ancak -İnsan olur insan bunu iz'alan, inandım» demiştir. Ne var ki, bir zamanlar, başka ülkelere ve uluslara düşmanlığı körlüklenen ve düşünceleri ulusal gelenekler içinde tutup evrensel bilime katmayan bağınaz uluslararası karşı çıkmakla ilerici bir rol oynayan evrendaşçılık, anamalçılık emperyalizm arasında tümüyle emperyalizmin hizmetine girmis ve ulusal bağımsızlık düşüncesini kösteklemek amacıyla kullanılmaya başlamıştır. Bu bakımından devimi, emeğiçi sınıfı uluslararasıyla (internasyonalistmle) karıştırırmaktan titizlikle sakınlamalıdır. Emperyalist evrendaşçılıkla toplumcu uluslararası arasındaki, birincisinin hangi ulustan olursa olsun ezerlerin ortak çıraklarını amaçlamak ve ikincisinin hangi ulustan olursa olsun ezerlerin ortak çıraklarını amaçlamak gibi, uçurumsal bir ayrıntı vardır. Emperyalist evrendaşçılık yurtseverliği köştekler, buna karşı toplumu uluslararası yurtseverliği destekler. Evrendaşçılığının yurtseverliği dışındalamasına karşı uluslararası yurtseverliği içerir. Emperyalizm ile ilişkili «tek dünya» (*Ing. One world*) ülküsü, emperyalistlerin çalışan halkları baskı altında tutmayı hayal ettileri bir tek dünyadır. Bu yüzündendir ki emperyalizm *ulusalçılık* (*Os. Milliyetçilik, Fr. Nationalisme*) düşüncesini廓清叫我來, verine *evrendaşçılık* düşüncesini koymaya uğraşmaktadır. Buna karşı toplumculuk, tam tersine, *ulusallık* (*Os. Milliyet, Fr. Nationalité*) bilincinin gelişmesine çalışır, çünkü toplumculuk adına ancak ulusal bağımsızlıklar varılabilir. Bununla beraber emperyalizm, ilerici ve aydın uluslararası karşı çıktıığı halde, kendisiyle yaraları olabilecek bölgelerde ilerici ve bağınaz uluslararası destekler. Çinkü ancak geri kalmış bölgeler halkları bağınaz ülkelerle uyutarak baskı altında

tutabilmektedir. Çağımızda, kavramları ve onların altında yatan gerçek anımlarını doğru olarak değerlendirmek, emperyalizmin zorunlu olarak eğitirdiği bu karmaşık çıkarlardan ötürü, bütün çağlardakinden daha çok önem kazanmıştır. *Bk. Evrendaş, Emeğiçi Sınıfı Enternasyonalizmi, Ulusçuluk.*

EVRENDEŞ. Bk. Evrendaş.

EVRENDEŞÇİLİK. Bk. Evrendaşçılık.

EVRENDOĞUM. (*Os. Mebhasi tekvîn, Teşekkülî alem, Kiyâniyyat; Fr. Cosmogonie, Al. Kosmogônie, Ing. Cosmogony, It. Cosmogonia*) Evrenin oluşumunu inceleyen bilim... Evrenin oluşumunu açıklamaya çalışan ilk varsayımlar antikçağ Yunan düşüncesinde *theogonias* (*Tr. Tanrıdoğum*)'larıdır. İlk Yunan düşünürleri tanırların doğumunu üstünde düşünürlerken evrenin doğumunu da dileğetiriyorlardı. Örneğin Homeros «Okeanos'tur tanırların babası ve anası» der. Thales de bundan «ilk neden sudur» diyerek bir evrendoğum varsayımları çıkarır. Mitojik ve dinsel ilk düşünürler göre evrenin doğumuya tanırların doğumu aynı seydir, bu yüzden Aristoteles ilk düşünürlerle *ilk teologolar* (ilk tanrıbilimciler) adını vermiştir. Birçok ulusların mitolojilerinde evrenin doğumunu üstünde ileri sürülmüş çeşitli varsayımlar saptanmıştır. Ancak bu konudaki yazılı metinlerin ilki Hesiodos (İ.O. 700)'ın *Theogonia'sı*dır. Evrenin oluşumunu açıklamaya çalışan bu ilk masalımı ve dinsel tasvirlerin ilginç yanı, tanırlara göre doğaya öncekili tamlarıdır. Bu tasvirlerin kimlerinde tanırlar doğayla birlikte ya da bizzat doğa olarak, ya da doğundan da doğadan sonra ve doğanın başında oluştururlar. Bu ilk tanırlar, doğayı yaratınca deşîl doğanın yarattığı tanırlardır. Kaldı ki, büyük dinler meydana çıkınca kadar, tanırlar varatıcılık niteliği taşımadılar, sadecde yöneticilikle yetinmişlerdir. İlk bilimsel evrendoğum, *gökbilim* (astronomi)'nın bir dalı olarak; Leibniz, Descartes, Kant ve Laplace'ın varsayımlarıyla olumuya başlamıştır. Özellikle Kant-Laplace'ın evrenin bir bütülsüden olustuğu ilerişüren varsayımları uzun bir süre geçerli kalmıştır. Dr. Fred L. Whipple, 1948 yılında yaşamadığı bir çalışmasında kozmik tozların milyarlarca yıllık bir sürede nasıl yoğunlaşmış yıldızlar halinde koyalasabileceğini açıklamıştır. Buna karşı Lemaitre, Gamow, Tolman vb. gibi bilimlerin ilerişüklere yeni varsayımlar da tartışma konusudur. Bu varsayımlar evrenin oluşumunu atomsal bir patlamaya, tasarımdırı sıçaklıktaki bir buhar külesi'ne, evrenin titki bir yürek gibi açılıp kapanmasına vb. bağlamakta-

dir. Gerçek sudur ki evrendogum, henüz, gelişmiş ve kesin sonuçlara varmış bir bilim değildir. Bunun nedendi de pek açıkta: Önce, evrensel olumsa pek uzun bir süreyi kaplamaktadır ve bilim henüz bu pek uzun sürenin her aşamasını açıklayabilecek verilere sahip değildir. İkinci olarak, olumsun süreci henüz devam etmektedir ve bu olumsun sürecine bilmeli olarak yakalabilmek için gezen sistemizmizin dışındaki gezegen sistemlerinin de kescedilmesine ihtiyaç vardır. Ne var ki bilim, idealist ve düşüç varsayımların dışında, bu alanda da sağlam adımlarla ilerlemektedir. İnsan ayağının aya basması, başka gezegen sistemlerinin keşfesi gidem yolu açıldıgını hatırlar. Bk. Evren, Evrenbilim.

EVRENDOĞUMSAMAL. (*Os. Teşekkülliâleme mütéallik, Fr. Cosmogonique*) Evrendoguma degein... Bk. Evrendogum.

EVRENİN İLKSIZLİĞİ VE SONSUZLUĞU. (*Os. Kiderini âlem, Fr. Éternité du monde*) Evrenin yaratılmamış olduğu ve yokolmayacağının... Bu sav açıkça Müslümanlığı ve Hristiyanlığı aykırıdır. Ne var ki bircok büyük Müslümanlar —örneğin İbnî Rüst— ve büyük Hristiyanlar bu savdan yana olmuşlardır. Bınlar kendilerini kamutancıları anlayıla savunurlar: Tanrı evrende ictindir, evrenin yaratılması bulunuş ve yokolması demek onuna birlikte Tanrı'nın da yaratılmış olması ve yokolacığının ilerişürülmesi demektir. Bu kamutancı düşünce, ilk Yunan Theogonia'larındır. Bk. Evrendogum, İlkszilik ve Sonsuzluk.

EVRENİN TÖZÜ. (*Os. Cevheri kâinât, Fr. Substance universelle*) Değişenin dayandığı değişmeye... Bk. Töz, Değişirlik Felsefesi, Değişmezlik Felsefesi.

EVRENSEL. (*Os. Kîvâni, Kenvî, Kâinâtî, Âlemî, Dünyevî; Fr. Cosmique, Al. Kosmisch, Ing. Cosmic, It. Cosmico*) Evrene ait olan... Evrene degeniliği ve evrenle ilgili olan dileğetirmekle beraber *tümel* ve *genel* devimleriyle anlanmasa da kullanılır. Gerçekte her üç terim arasında anlaşılmışlığı vardır. Bk. Evren, Tümel, Genel, Öze.

EVRENSEL ANLAK. (*Os. Akh külli, Fr. Intellect universel, Intelligence divin*) Tanrısal us... Bk. Us, Anlak, Tanrı, Tümel.

EVRENSEL BAĞIMLILIK. (*Os. Cihanşümûl tabiiyet, Âlemşümûl tabiiyet; Fr. Dépendance universelle, Dépendance générale*) Olaylar ve olgular arasındaki çeşitli ilişkilerin tümü... Eytisimsel özdükçü dilde, özellikle dildimize ya pilan aktarmalarla *evrensel bağıntı*, *evrensel*

bağılık, *evrensel bağımlılık*, *evrensel birlik*, *evrensel bütünlük* gibi deyimlerde dileğitirilen *evrensel bağımlılık*, doğanın tüm olay ve olguları arasındaki zorunlu ilişkileri dileğetirir. Gerçekte birbirlerinin yerinde kullanılan bu devimler arasında anlaşı ayrıllıkları vardır. Bununla beraber bütün bu devimler evrenin, birbirinden koparamaz parçalarının meydana getirdiği, bütünlüğünü dileğetirirler. Evrenin süreklilığı ve düzenliliği, bu birliğin ve bütünlüğünün ürünüdür. Geceleri gündüzler, yazları kişalar izler. Kiraz çekirdeğini ekcerse, niz, kesinlikle, erik ağacı değil, kiraz ağacı elde edersiniz. Kar yağar, güneş açar, karlar erir. Birbirlerine pek ilgisiz gibi görünen karla güneş arasında bile bir bağlantı, bir karşılıklı etkileşme vardır. Evren, parçaları çeşitli biçimlerde birbirlerine bağlı olan bir bütündür. Bir elma, elma ağacının değil, bütün bir doğanın ürünüdür. Evrensel bağımlılık, insan bilincinden bağımsız ve nesnel bir bağımlılıktır. İlk insanlar bile çevrelerindeki bu şazmanı düzene sevmislerdir. Metafizik öğretmenlerini icerdiği bilimde *tansik* (*Os. Mâcize, Fr. Miracle*) kavramı, bu düzenden üstün bir düzennyeciği bulunduğu ve efer o isterce bu düzennyeci bozabileceğini düşündesinden doğmuştur. Gerçekte bu düzén hiç bir zaman bozulmamıştır ve bozulmayacaktır. Evrenin tüm olay ve olguları arasındaki bu bütünlilik, bu olay ve olguların geniş anlamda birbirleriyile bağımlı olduklarını dileğetir. Yeni doğan bir çocuğun ve da açan bir çiçekin gerçek tarihi, canlı ve cansız tüm doğanın tarihidir. Meydana gelen her yenî sey, bütün bir doğanın çeşitli olay ve olgularının birbirlerileyi ilişkili olarak evrinin ve etkilesiminin ürünüdür. Bu evrensel bağımlılık, özel bağımlılıkla karıştırılmamak gerekdir. Antalya'da yaşanır, Corum'daki bitkiyi elbette eikilemez. Ne var ki genel olarak bitkinin tarihi yaşımurun tarihlivel bağımlılıdır. İnsanlar, zamanla ve evlensel cabalarıyla, bu evrensel bağımlılığı dileğetiren kavramlar ortaya koymuslardır: Nedensellik, zorunluk, yasa, karşılıklı etmem ve etki, rastlantı, öz, bîcim, görünüs, gerçek vb... Bu kavramlar, evrensel bağımlılığını çeşitli vönlerini dileğetirirler. Bk. Bağımlılık, Médiation, Eytisimsel Özdekleşme, Evren, Evrensel, Doğa, Doğa Diyalektiği.

EVRENSEL BAĞINTI. (*Os. Cihanşümûl münasbet, Fr. Relation universelle*) Evrendeki tüm olay, olay ve onlardan yansyan düşünüler arasındaki genel ilişki... Evrenin tüm olay ve olgularının, bu olay ve olguların yansvanan insan düşüncelerinin arasında evrensel bir bağıntı vardır. Bu evrensel bağıntı, evrensel bağımlılığının ürünüdür. Ne var ki her

EVRENSEL BAĞLamlılık

bağıntı, özel anlamda bir bağımlılık ya da bağınlıktır, gerektirmez. Daha açık bir söyleşide, birbirleriyle bağımlı ya da bağınlı olanlardan birinin değişmesi öbürünün de değişmesi sonucuna doğurur. Oysa evrensel bağıntı kavramı, böylesine bağımlı olsun ya da olmasın, evrendeki tüm olay ve olgular arasındaki genel ilişkiye dileğetirir. Tüm olay ve olgular arasındaki çeşitli ilişkiler, bu kavramla evrenselleştir. Evrenin en büyük fenomeninden en küçük fenomenin kadar tüm fenomenleri arasında bir bağıntı olmasaydı evren böylesine düzenli ve tutarlı olmazdı. *Bk.* Evrensel Bağımlılık, Evrensel Bütünlük, Evrensel Bağıntı, Bağıntı, Etyiçimsel Özdeçkiliğ, Médiation.

EVRENSEL BAĞLamlılık. (*Os. Cihanşümü insicâm, Fr. Cohérence universelle*) Evrenin tüm olay ve olguları arasındaki tutarlık, düzendir. *Bk.* Evrensel Bağımlılık, Evrensel Bağıntı, Evrensel Bağılık, Tutarlık.

EVRENSEL BAĞLANTı. *Bk.* Evrensel Bağılık.

EVRENSEL BAĞLILIK. (*Os. Cihanşümü merbutiyet, Fr. Connexion universelle*) Evrendeki olay ve olgular arasında birinin varlığı öbürünün de varlığını ya da birinin değişmesi öbürünün de değişmesini gerektrecek bağıntı... *Bağlılık* terimi, *bağlantı* (*Os. İrtibat*) ve *bağımlılık* (*Os. Tabiiyet*) terimleriyle anlaşılmıştır. Bağılılık, özel anlamda ve çok sıkı bir bağıntıya dileğetir. Böylesine bağlı olan olay ve olgulardan birinin varlığı öbürlerin de varlığını gerektirir, biri değişimse öbürleri de değişir, birbirlerine dönüştürürler. *Evrensel bağıllık*, etyisimsel Özdekkilidir, geniş anlamda *evrensel bağımlılık* deyişimle anlaşılmış olarak, evrensel birlik ve bütünlüğü dileğetirmek için kullanılmıştır. Metafizik ve idealist görüşler evreni birbirlerinden bağımsız ve bağıntısız bir olaylar ve olgular yığını olarak görmüşlerdir. Metafizik ve idealist görüşlere göre doğada gerçekleşen olay ve olgular arasında hiç bir bağıntı bulunmadığı gibi bu olay ve olgulardan yansıyan özel ve genel, içerrick ve biçim, neden ve sonuc, zorunluk ve rastlantı, olanak ve gerçeklik vb. gibi ulamlar arasında da hiç bir bağımlılık yoktur. Metafizigin ve idealizmin bu temel yanılığı, doğayı olduğu kadar tarihi de anlaşılmaz ve gerekduşı varsayımlara sürüklenecektir. Metafizığın cıkmaza soktuğu dünya ve insan sorunları, evrensel bağıntıya ve bağlılığı çözümleneyen dialektik özdeçkiliğle bilimsel açıklamalara kavuşmuştur. *Evrensel bağıllık* devimi, etyisimsel Özdekkiliğin anladır, her şeyin başka ca her şeyle bağımlı olduğu anlamına gelmez,

ama her şeyin her şeyle bağıntılı ve bunların içinde de birçok şeyle birbirleriyle bağımlı oldukları anlamına gelir. Evrenin özdeksel birliği, bu bağıntılılığın ve bağımlılığın temelidir. Tüm olay ve olgular bu özdeksel temelde oyla çakar birbirlerinden türemişlerdir. Belli bir elmayı belli bir elma ağacı üretir, ama unutmamalıdır ki o elma ağacı bütün bir doğanın ürünüdür. Evrensel bağılık anlaşılmadıkça ne doğanın, ne toplumun ne de bilincin oluşumu ve gelişimi anlaşılamaz. *Bk.* Evrensel Bağımlılık, Evrensel Bağıntı, Evrensel Birlik, Etyisimsel Özdeçkiliğ, Bağıntı.

EVRENSEL BİRLİK. (*Os. Cihanşümü vahdet, Fr. Union universelle*) Özdeğin devim ve deyimlerinden meydana gelenin olan tüm olay ve olguların özdeksel bütünlüğü... Evrendeki tüm olay ve olgular, özdeğin zaman ve uzay içindeki devim ve değişimlerinin ve gelişimini ürünüdür. Bu sürekli özdeksel gelişme nitelikçe farklı olay ve olgular meydana getirmiştir. Bu olay ve olguların yüksek düzeyde öğrenmiş ve gelişmiş birimi de insan bilincidir. Demek ki evrendeki her şey, özdeksel bir birlik ve bütünlük içinde ve bundan ötürü de birbirleriyle bağıntılıdır. Etyisimsel Özdeçkiliğin bu temel ilkesi *evrenin özdeksel birliği* (*Os. Kainatın maddî vahdeti, Fr. Unité matérielle de l'univers, Al. Materielle Einheit der Welt*) deyişimle de dileğetirilir. *Bk.* Evren, Birlik, Biliç, Evrensel Bağımlılık, Evrensel Bağıntı, Evrensel Bağılık, Evrensel Bütünlük, Etyisimsel Özdeçkiliğ, Biliçlik.

EVRENSEL BÜTÜNLÜK. (*Os. Cihanşümü külfeti, Fr. Totalité universelle*) Evrenin özdeksel birliği... *Evrensel birlik* deyişimle anlaşılmış olarak kullanılır. *Evrensel bağımlılık, evrensel bağıntı, evrensel bağıllık, evrensel bağımlılık* deyişimleri de bu birlik ve bütünlüğün nitelikini meydana koymalar. Evrenin özdeksel birliği ya da bütünlüğü, *evrenin bilincibilirliği* (*Al. Erkenenbarkeit der Welt*)nın baş kosuludur. Çünkü felsefenin temel sorunu olan özdeksel bilinc arasındaki ilişkinin çözümlünü gerçekleştirir. Etyisimsel Özdekkiliğin felsefe evrensel birlik ve bütünlüğü açıklamakla dünvanın bilincibilirliğini ve bilincin özdeksel doğanın yüksek düzeyde öğrenmiş bir işlevi olduğunu açık seçik meydana koymustur. *Bk.* Bütünlük, Özdekkilik, Biliç, Evren, Evrensel Birlik, Evrensel Bağımlılık, Evrensel Bağıntı, Evrensel Bağılık, Evrensel Bağımlılık, Etyisimsel Özdeçkiliğ, Médiation.

EVRENSELCİLİK. (*Os. Külliye, Fr. Universalisme, Al. Universalismus, Ing. Universalism, It. Universalismo*) Evrensellige ya da tümelle-

meye eğilimli öğretülerin genel adı... Örnek'in törkü yasaları her zaman ve her yerde geçerli sayan Kant'ın törcübüm anlayışı, evrensel bağımlılık ve bütünlüğü savunan etyimsel özdékkilik evrenselcidir. Özel bir anlampa, insanları sonunda tümüyle kurtulacaklarını ve Tanrı'nın başlarına kavuşacaklarını ileri süren bir Hıristiyan inancına da *evrenselsilik* denir. Bk. Evrensel Bütünlük, Evrensellik, Tümelleme.

EVRENSEL DEĞİŞMEZ. (Tr. Fizik) İşık hızı... Bk. İşık.

EVRENSEL DETERMINİZM. Bk. Evrensel Gereklilik.

EVRENSEL DİN. (Os. Cihanşümül din, Fr. Religion Universelle) Bütün inançları birleştiricek olan yeni bir inanç tasarımı... İnsanları birbirinden ayırmış ve kimi yerde birbirlerine düşman etmiş bölgelerin inançlarının ve çeşitli dinlerin içinde tümünü birleştirecek yeni bir din tasarımları çeşitli düşünürlerde zaman zaman önerilmiştir. Fransız düşünürleri J. Rousseau'nun, Auguste Comte'un, Félicien Challaye'ın öncülerileri en ünlüleridir. Challaye *Dinler Tarihi* adlı yapımı bitirirken söyle der: «Özel dinlerin tarihsel incelenisi bizi *evrensel din'e* götürmektedir. Bu din, kendisini göndelen gönülle rahat rahat ulaşılacağın dilegetirilişini günün birinde bulacaktır». Bk. Din.

EVRENSEL GEREKLİLİK. (Os. Âlemşümülü muayeniyetçilik, Fr. Déterminisme universelle) Olaylar arasındaki sorunu bağıntıların genelligi... Claude Bernard söyle der: «Bilgin her seyden kuşkulana bilir ama gereklilikten kuşkulanaçaz. Gereklilik, canlı varlıkların yanında olduğu kadar cansızlar dünyasında da saltık olarak vardır». Bk. Gereklilik, Evrensel Bütünlük.

EVRENSELLİK. (Os. Külliyet, Umumiyet; Fr. Universalité, Al. Allgemeinheit, Allheit, Gesamtheit; Ing. Universality, It. Universalità) Evrensel, genel ve tümel olanın niteliği... Bk. Evrensel, Tümel, Genel, Allheit.

EVRENSEL OLU. (Os. Tekevünnü umumi, Fr. Devenir universel) Etyimsel olusma... Özellikle Hegel'in *oluşma* öğretisi için kullanılır. Bk. Hegelcilik, Allgeist, Weltgeist, Evrensel Ruh, Türcünlük.

EVRENSEL RUH. (Os. Nefsi alcım, Nefsi kül; Fr. Âme du monde, Al. Weltgeist, Allgeist) Doğalasan ruh... Evrende bir *ruh* bulunduğu ve bütün özekeş olusmayı bu *ruhun* meydana getirdiği düşüncesi, antikçağ stoacılarından XIX. yüzyılına Hegelciligine kadar bü-

tün metafizik yapılı öğretierde temel düşünce olarak kullanılmıştır. Açıklanın ya da açıklamasını, bu ruh, *Tanrı* kavramıyla anlamıştır. Bu genel anlayışa göre Tanrı, önce kendisile başbaşayı *evrensel us'u*; sonra yavaş yavaş açılarak doğalaştı ve *evrensel ruh* oldu. Daha sonra da bölünerek tek tek insan ruhlarını meydana getirdi. Bu genel düşünce, Özdeğer öncelleri tanımayan öğretilerin zorunlu varsayımdır. Böyle sine bir varsayımdan yola çıkmadan *düşünce* temeline dayanan bir evren kurulamaz. Bk. Türcünlük, Yeniplatonculuk, Hegelcilik, Allgeist, Weltgeist, Ruh, Tanrı, Psyche tou Kosmou.

EVRENSEL SUC. (Tr. Augustinus) Adem'in hırsızlığı... Hıristiyanlığın kurucusu ermisi Paulus'a göre *başlangıçtan gelen günah* (Fr. Pêché originel), Adem'in kışılığında bütün insanların işlemiş oldukları günahtrır. Bu konuya isleyen Hıristiyanlığın büyük düşünürü ermisi Aurelius Augustinus bu günahı *evrensel suc* (Os. Cihanşümül cărum, Fr. Délit universel) deyiymile niteler. Augustinus'a göre bu nedenden ötürü insan, suçu aralar doğmaktadır ve acı çekmekle yükümlüdür. Bk. Öğütünçülük, Hıristiyanlık, İlk Günah, Adem.

EVRENSEL YASA. (Os. Kanunu külli, Fr. Loi universelle) Evrensel bağımlılık ve bütünlüğü sağlayan doğa yasaları... Bk. Doğal Yasarlar, Evrensel Bütünlük, Birleştirilmiş Alan Kuramı.

EVRENSEL YAZI. (Os. Hattı umumî, Fr. Caractéristique universelle) Leibniz'in gerçeklestirmeye çalıştığı yazı... Alman düşünürü Leibniz, bütün bilimsel kavramları birer simge göstererek her bilim ve her dilde gesture bir evrensel yazlığını bulmaya çalışmıştır.

EVRENİNCİLİK. (Os. Nefi álem mezhibi, Fr. Acosmisme, Al. Akosmismus, Ing. Acosmism, It. Acosmismo) Spinoza felsefesine Hegel'in verdiği adı... Alman düşünürü Hegel, Spinoza öğretisini *acosmismus* terimiyle nitemiştir. Onun evrenin varlığını Tanrısal varlığı da indirgemekle *evreni yok sayımı* olduğunu ileri sürmüştür. Bu terim Osmanlıcada Schelling felsefesi için de kullanılmış ve *läkevniyet* deyiymile dilegetirilmiştir (Hamdi Elmalılı, *Metâlik ve Mezâhip Tercümesi*, s. 29). Bk. Evren, Spinozatılık.

EVREN ZİHNI. Bk. Evrensel Ruh.

EVRİK. (Os. Mâkûs, Maklûp; Fr. Ing. Inverse, Al. Umgetest) Evrilmiş... Mantık ve matematik terimidir. Birbirinin evriği olan

EVRİLİR

önerme, teorem ya da problemler için kullanılır. Örneğin «üçün altıya oranın on ikiye oranı gibidir» ve «on ikinin altıya oranı altının üçen oranı gibidir» önermeler birbirini vrijdir, çünkü terimler ters durumdadır. *Bk.* Evirme, Evrişik, Evriril, Evrirmez.

EVRİLİR. (Os. Kabilî aks, Fr. Convertible) Evririlebilir... Konusuya yüklemi yer değiştirdiği zaman doğruluğu bozulmayan önermeler, *evrîlir* önermeleridir. Örneğin «Bütün insanlar akıllıdır» önermesi evrîlir ve «Bütün akıllılar insandır» doğru önermesi elde edilir. *Bk.* Evirme, Evrik, Evrişik, Evrirmez.

EVRİLMEZ. (Os. Gayri kabilî aks, Fr. Inconvertible) Evririlemeyen... Konusuya yüklemi yer değiştirdiği zaman doğruluğu bozulan önermeler, *evrîlmez* önermeleridir. Örneğin «Bütün insanlar canlıdır» önermesi cvrîlmez, çünkü evrîlince «Bütün canlılar insandır» önermesi elde edilir ki doğru değildir. *Bk.* Evirme, Evrirmez.

EVRİM. (Os. Tekâmiûl, Tahavvûl, İnkîsâf, İrtîka, İmbisât, Nescîvînmâ, Terakkî; Fr. Ing. Al. Evolution, Al. ayrıca: Entwicklung, It. Evoluzione) Gelisçere, değişme.

1. Etimoloji: *Evrîm* terimi, üstesinden gelmek ve bir seyin altını üstüne geçirmek anlamını veren *evrîmek* mastarından türetilmiştir. Batı dillerindeki *Evolution* teriminin kökü de Hint-Avrupa dil grubunun *yuvaramak ve tomar haline koymak* anlamlarını veren *wel*'dir. Latincede *evolutio* terimi, *tomar haline getirilen açmak* anlamını verir. *Bk.* Evolutio.

2. Antikça: Yunan felsefesinde genel olarak *değişmezlik* anlayışı karşısında *değişirlilik* anlayışını dileğetmiştir. Herakleitos, bir seyin durmadığını ve sürekli olarak değiştiğiğini söylemeye *evrim* düşüncesinin babası salılabılır. Kaldı ki Herakleitos, sadece *değişme*'yi ileriştirmekte de yetinmemiş, «bir seyden birçoq sey ve her seye diversek, bu değişmeye gelişmiş bir yön vermiştir. Daha sonra Empedokles de yaşamın zamanla gelişen bir olaylar sürekliği olduğunu ve yetkin olmayanlarını daha yetkince çevrildiğini savunur. Aristoteles, *Entelekheia* kavramıyla bu *yetkinlige doğru gelişme* düşüncesini felsefesine temel yapmıştır. Aristoteles'e göre olus, sürekli olarak alt yapılarından üst yapılara doğru gerçekleşir ve *yetkinlige doğru gelişme* özdeksel ve tinsel her sevin başlangıcında içkin bulunmaktadır. *Havvanlar Üstüne Araştırmalar* adlı vanitinda cansızdan canlı doğruları bir çıkış olduğunu; cansız maddeden canlı bitkiye, bitkiden havvana ve hayvandan da insana varıldığı söylenir. Yunan atomcuları da kalımı

hayvan türlerinin çevreye uygun türler olduğuunu ileri sürmüştür. *Bk.* Değişirlik Felsefesi, Değişmezlik Felsefesi, Entelekheia, Aristoculuk.

3. Tanrıbilim: Tanrıbilime göre *evrim* yoktur, çünkü bütün varlıklar Tanrı tarafından on yetkin biçimleriyle yaratılmışlardır. Kutsal kitaplar; insan, hayvanı ve bitkiyi bugünkü biçimleriyle anlatmaktadır. Tanrıbilim, evrimi tanıtlayan bilimsel bulgular karşısında XX. yüzyıla kadar direnmıştır. Isveçli Linné, XVIII. yüzyılda, Tanrı başlangıçta ne kadar hayvan tipi yaratmışsa şimdî de o kadar hayvan tipi olduğunu ileri almıştır. Göcüp gitmiş türlerin bulunan fosillerinden habersiz olarak ileri sürülen bu varsayıym, XIX. yüzyılda, Fransız düşünürü Cuvier'in götürdüğü türlerin dünya üzerindeki büyük aletler yüzünden ortadan kalktığı ve bu aletler geçmişten sonra yeniden yenî türlerin yaratıldığı varsayımla düzeltilemeye çalışılmıştır. XX. yüzyılda daha çok direnmek imkânı kalmadıdan yavaş yavaş *açtmakta olan tanrısal plan* varsayımıyla evrim düşüncesi vanastılmıştır. *Bk.* Yaratımcılık, Saptanımcılık, İnancılık.

4. Metafizik: Metafizik dünya görüşü, *evrim* konusunda, Tanrıbilimi desteklemeye için çeşitli bilimsel kuramlar ileriştirilmiştir. Büttün bu bilimsel kuramlar ortak varsayımlarına göre evrensel olmuşmadır bir jerleme değil, tersine, gerileme vardır. Hcr şey, her an, daha kötüye gitmektedir ve «tarîh, bir tekerrürden ibaretir». Evrim düşüncesini yadsıyan bu metafizik varsayımların vanâsına evrim düşüncesi boynu efen metafizik varsayımların ortak savlarına göre gelişmenin kaynağı öndeğin dışındadır ve çeşitli kavramları dileğetirilen *Tanrı*'dır. *Bk.* Cevrimsel Devin Kuramı, Ruh-sal Gerileme Kuramı, Tarihi Düşünceliçilik, Yaratıcı Evrim, Hegelcilik, Evrimci Tanrıbilim, Evrimçilik.

5. Düşünceliçilik: Metafizik dünya görüşünün temel öretisi düşünceliçilige göre *evrim*, bu öretinin en yetkin çizgisinde bulunan Hegel felsefesinde bir *düşünce işi*dir ve *cevrimsel* bir niteliktedir. Evrim, *saltık düşünce*'nin manitksal gelişmesidir ve *karsına dönüsür*. Doğalaşan saltık düşünce de sonunda kendine ulaşacaktır. *Bk.* Hegelcilik, Saltık Düşünceliçilik, Evrensel Ruh, Absoluter Geist, Allgeist, Weltgeist.

6. Yasambilim: *Evrîm* gerçeki, bilimsel olarak bu alanda tanıtılmıştır. Tohumları Antikça Yunan düşüncesinin kalımlı hayvan türlerinin çevreye uygun türler olduğunu söyleyen atomcularında ve bir yumurtanın oluşumuna dikkat çeken Aristoteles'in cüccüklim anlaşımda bulunan yasambilimsel *evrim*, kuram-

sal olarak, XVIII. yüzyıla kadar yavaş yavaş gelişmiştir. XVIII. yüzyılda Fransız doğabilimci Georges Buffon, hayvanların dış etkiler altında değişiklerini ileri sürmüştür. Ünlü Darwin'ın büyük babası Erasmus Darwin kurbağa yavrularının değişik değişik nasıl kurbağalıklarını incelerken bütün hayvanların temel bir canlıdan türediklerini savunmuştur. Sonunda, canlıların evrimi, Fransız bilgisi Lamarck'ın döntümçülükle İngiliz bilgisi Darwin'ın evrimçiliğinde deneye dayanan tımevarımsız bir yöntemle bilimsel olarak açıklanmıştır. *Bk. Evrimçilik, Dönüşümcülük, Darwinçılık, Değişincilik.*

6. Klasik felsefe: Antikçağ Yunanlarının büyük Herakleitos'unan cytisimsel felsefecye gelinceye kadar çeşitli düşüncelerin akımlarında *evrim düşüncesi*'ne yatkın görüşleri ileri sürülmüştür. Nicolas de Cusa, Giordano Bruno, Bacon, Descartes, Leibniz, Kant, Fichte, Schelling, Diderot, Rousseau vb. gibi büyük düşünürlerin yapıtları felsefelerin bu temel çerçevesinden izler taşımaktadır. Empedokles'in *yetkin olsuyanların daha yetkinlerde çevrilide* düşüncesini geliştiren İngiliz düşünürü Herbert Spencer, birtürdenin *avrutturular*'lere düşüncerek geliştiğini ileri sürmüştür. Bu uzun düşünsel süreçte, *evrim* terimi çeşitli anlamalarda kullanılmıştır: a) *Gizli* ilkenin yavaş yavaş açılarak gerçekleşmesi, b) *kalınlık* karşılığı olarak *değişim*, c) *özdeslik* karşılığı olarak *başkalaşma*, d) *durağanlık* karşılığı olarak *dönüşme* ve *devinme*, d) *kesiklikli* karşılığı olarak *süreklik*, e) birtürdenlikten ayrıltırınlığe *bölünme*, f) karşıtina dönüşme anlamında *karsılılaşma*, g) *gizli* ve *tasarı* karşılığı olarak *edimsel*, h) *yumulma* (*Lâ Involutio*) karşılığı olarak *acılma* (*Lâ. Evolutio*), i) *evrim* yitimî karşılığı olarak *gelisme*, j) niteliksel olumsa anlamındaki *devrin* karşılığı olarak *niteliksel olumsa*, j) *stırrama* karşılığı olarak *bırıkme*... *Bk. Evrimçilik, Kaba Evrimçilik, Yaratıcı Evrim, Birtürden, Avrutturden, Sovolus, Birevolus, Evrim Yitimî, Evolution, Polemos, Anteros, Sicrama, Asma, Eytisim, Catışma, Celisme, Birlik, Bireşim, Karşılıklı Etki, Uyuşturulamaz Karşılık, Yadstrmann Yadstrmannas.*

7. Eytisimsel felsefe: *Evrim*, eytisimsel felsefeciin baş kavramıdır. Eytisimsel ve tarihisel özdeşçilik, doğasal ve toplumsal evrimin genel yasalarının bilimidir. Eytisimsel felsefeye göre *evrim* terimi, *nicesel değişimelerin sıçramaya nitesel değişimeleri* gerçekleşirdiği gelişme sürecini dileğectir. Bu anlamda, terimin genel ve evrensel anlamıdır. Dur anlamında *evrim*, nitelikçe değişim anlamındaki *devrim* karşılığı olarak *nicelikçe değişim*'yi dile-

terir. Ne var ki *evrim*'le *devrim*, içten ve zorunu olarak birbirlerileyi sıklıkla bağlımlıdır. Evrim olmadan devrim ve devrim olmadan evrim gerçekleşmez. Bu anlayış, evrime *kaba evrimçilik* ve *yaratıcı evrim* gibi gerici kuramlarla metafizik bir yön vermek isteyen metafizik evrim anlayışının tümüyle ve kesinlikle karşısındadır. Evrim kaynağı ve gerçekleştircisi, doğasal ve toplumsal bütün olgularlardaki *karşılık*'lardır. Doğasal ve toplumsal bütün olgular, *eskî*'nın yerine *yeni*'yi kymak için, özütçel olara *karşılık*'lara bölünürler. Evrim, karşıtların yenileşme mücadeleсидir. Bu mücadele sonunda meydana gelen *yeni*, *verin allığı* *eskî*'nın sağlam ve kalımlı yanını da içerir. Eyrimsel gelişme, Hegel felsefesinde olduğu gibi her şeyin karşılaşma dönüsüğün bir meyik devimi değil, daima da tısmen bir düzdeye gerçekleşen bir *sarmal gelişim* devimdir. Evrim ve devrim, *gelisme*'nin kopmazca birbirine bağlı iki yanıdır. Evrim, birdenbirde sıçramalar ve yemî niteliklerden yüksens, adım adım ve yavaş niceliksel bir gelişmider. Devrimse eskinin tümüyle yenile dönütümünü içeren hızlı, birdenbirde sıçramalı niteliksel bir gelişmider. Örneğin bir milletvekili adayının oyaları yavaş yavaş çoğalar, ama milletvekili adayının niteliğinde hiç bir değişme olmaz, o genel milletvekili adayıdır. Ama bu yılın nicelik bir anda gerekken sayımı bulur, milletvekili adayı birdenbirde milletvekilligine sıçrar ve nitelik değiştirir, milletvekili adayıyken milletvekili olur. Bu, toplumda olduğu gibi, dolaşada ve bilincle de gerçeli evrensel bir yasadır. Örneğin doksan dokuz derecede kadar ısıtılan ya da bir derecede kadar soğutulan su, hangi derecede olursa olsun su niteliğindedir, ısıtma ve soğutmanın niceliksel değişimi onun niteliğini değiştirmez; ama ısıtma ya da soğutma bir derece daha artırılmakla, eşdevesle yüz dereceye çıkarılmak ya da sıfır dereceye indirilmekle suyun niteliği birdenbirde değişir, yüz derecede buhar ve sıfır derecede buz olur. Bunun gibi bir hekimlik öğrencisinin bilgisi yavaş yavaş nicelikle artar, gerekken çizgiye erişince hekimlik öğrencisi birdenbir hekim olur. Birinci örnek toplumdaki, ikinci örnek doğadaki, üçüncü örnek bilincdeki evrim ve devrimi açıklar. *Evrim* kavramının *gelisme* kavramıyla anlaşılmaları olarak kullanılmıştır çok sakınçalıdır, çünkü metafizikçilerin ve düşüncelerinin yaptığı gibi niceliksel değişmenin saltıklatılmasına vol açar, evrime devrim arasındaki eytisimsel bağlı kopar ve gelişmenin sadece nicelikçe bir değişimden ibade olduğu yanlış sonucuna vardır. Eytisimsel olsayan evrim anlayışlarının tümü, ham ya da kaba adı ve-

rilen evrimciler, bu yanlışlıya düşmekten kaçınamamışlardır. *Bk.* Devrim, Evrim ve Devrim, Özgüç, Sarmal Gelişim, Karşılıklı Etki, Sıçrama, Çatışma, Eytisimsel, Özdeşlik, Ta-rihsel Özdeşlik, Gelişme, Evrimcilik.

EVRİMÇİLİK. (*Os.* Tekâmülie, Felsefi te-kâmülie, Tchavüllie, İstihâlie, Mezhebi irтика, İstihâle mezhebi; *Fr.* Évolutionisme, Évolu-tionnisme; *Al.* Evolutionismus, Entwickelungstheorie; *Ing.* Evolutionism, It. Evoluzione) Evrim düşüncesine dayanan öğretmenlerin genel adı.

I. Antikçağ: Değişmezlik felsefesine karşı değişirlik felsefesini dileğetirir. *Bk.* Değişirlik Felsefesi.

2. Metafizik: Saptanımcılık ve yaratıcılık öğretmenlerin karşı kaba evrimciligi dileğetirir. *Bk.* Kaba Evrimcilik, Yaratıcı Evrim, Evrimci Tanrıbilim.

3. Yaşamibilim: Canlı varlıkların evrimini ileri süren Lamarck ve Darwin öğretmenlerini adlandırmıştır. Bu anlamda *dönüşümçülük*'le ve *Darvinçilik*'le anlaşılmıştır. Lamarck, canlı varlıkların *cevreye uyuma*yla değişikliklerini ve çevre değişikliklerinin *kalıtım*'la yeni kuşaklara geçtiğini ileri sürmüştür. Göçüp giden türlerin göçün nedenlerini açıklamayan bu öğretmeni Darwin, bu nedenleri açıklayan *doğal ayaklama* yasasını ekledi. Bundan başka Darwin, çok sayıda deneyele dayanarak tümevarımsız bir yöntemle bilimsel bir evrimcilik kuramı gerçekleştirdi. *Bk.* Dönüşümçülük, Darwinçılık.

4. Klasik felsefe: İngiliz düşünürü Herbert Spencer'in öğretisini adlandırmıştır. Spencer, bütürdenliğin ayrıntılılığı bütöncürcük gelişmesi anlamında ileri sürüdüğü evrimi genel bir yasa olarak bütün varlıklara yaymıştır. Evrimin dojasaş, yaşaması, ruhsal ve toplumsal bütün oluşmaların genel yasası olduğunu savunuyor-du. Ne var ki, ilerisinden *kesin* ve *niteliksiz* bir evrim anlayışıydı. Doğal ve toplumsal gerçeklerse *sıçramalı* ve *nitelik birikmelerinden nitelik değişimlerine* ait olan bir evrimi tanıttılarlardı. Metafizike açık kapı bırakan öğretmeni, nitekin, gericilerce eytisimsel özdeşlikçiye karşı çıkmıştır. Bu savın tam tersi de, aynı metafizik anlayışta olmak üzere, Fransız metafizikçisi Bergson'un evrimin sadecen nitelikçe değişimlerden ibaret bulundukunu savunmuş yaratıcı evrim kuramıyla ileri sürülmüştür. Bütün bunlar ve dönüşümçülük, değişincilik, hatta Darvinciliğin kasıtlı olarak sapıltılmış ve çarpılmış metafizik yorumları bilimsiz varsayımlardır. Ya sadecen ni-celiksel ya da sadecen niteliksel değişmeleri evrensel anlamda bir evrim olarak ileri sürünen

bu kaba ya da ham evrimcilik öğretmenlerinin altında evrimin çağlar boyunca yavaş yavaş açılan bir Tanrı planı olduğunu savunan *tanrıbilimsel evrimcilik* anlayışı ya da. Kimilerin ce tanrıbilime karşı söyleyiş ham ya da kaba evrimcilik anlayışları, tam tersine, tanrıbilime upuyundurlar. Düşüncenin mantıksal gelişmesini açıklamak için ileri sürülen Hegel anlayışı da böylesine bir evrimciliktir. Çağımızda buna *emergent evolution* adı verilen yanlış ve gerici bir evrim anlayışı da katılmıştır. Bütün bu yanlış öğretmenler, çağlarında, Marksçı ve toplumcu geçinen gözdengeçiriciler (revizyonistler) ve iyileştirmeçiciler (reformistler) toplumsal devrimi yadsıtmak için kullanmışlardır. Gözdengeçiriciler ve iyileştirmeçiciler bu metafizik evrimciligi ileri sürürek emeği sınıfa anamalı toplum içinde durumlarını azar azar iyileştirmeye öğütlerler. Özellikle burjuva yazarlarca ileri sürülen *sanayi toplumu kuramu* bu ambla ortaya atılmıştır. Bu düşçü ve bilimsiz kurama görce gerek anamalı ve gerçek toplumu toplular yavaş yavaş bir sanayi toplumu nitelijinde birleşmektedirler, anamalılığın ortadan kaldırılmasına gerek kalmadan amaca ulaşılmaktadır, anamalı özel mülkiyet kurumu zararsız hal gelmekte dir ve devrime hiç bir gerek yoktur. Kuram ileri sürünen kişilerin böylesine bilgisiz olabilecekleri olanaksız bulunduğundan bütün bu kuramların devrimci anlayışı saptırmak için kastı olarak ileri sürüldükleri kuşkusuzdur. *Bk.* Kaba Evrimcilik, Yaratıcı Evrim, Evrimci Tanrıbilim, Emergent Evolution.

5. Eytisimsel felsefe: Eytisimsel özdeşlik felsefe, evrimle devrimi kopma bağımlılığı içinde açıklayan, tek bilimsel evrimci felsefedir. Eytisimsel özdeşlik felsefesi, evrensel anlamda bilimsel bir devrimi öğretisidir. Eytisimsel dilde *evrimçilik* devrimi, genellikle, kaba ve gerici evrimciligi dileğetirmek için kullanılır. Bu yüzden, evrim ve devrim bağımlılığını dileğetiren eytisimsel özdeşlik evrimçilik dileğetirmek için bilimsel evrimçilik deviminin kullanımasının gerekip, bu devim onu *ham evrimçilik* ya da kullanılağelmekteden olan *kaba evrimçilik* de vimiinden ayırr. *Bk.* Evrim, Devrim, Evrim ve Devrim, Evrim Kuramı, Nicelikten Nitelige Geçiş, Nitelikten Niceliğe Geçiş, Kaba Evrimçilik, Ham, Evrim Kuramı.

EVRİMÇİ TANRİBİLİM. (*Os.* Tekâmülcü ilâhiyat, *Fr.* Théologie évolutionniste) Evrimin, tanrısal bir planın yavaş yavaş gerçekleşmesi olduğunu ileri sürünen tanrıbilim anlayışı... Yapısı gereki evrim düşüncesine karşı bulunan tanrıbilim, evrim gerçekinin yadsınamaz belirtileri karşısında *tanrısal plan* varsayımini ileri-sürmüştür. Bu varsayıma göre evrim, tanrısal

bir planın yavaş yavaş gerçekleşmesinden ibaret. Bu anlayışa göre sadece doğal olusma değil, toplumsal tarih de tansısal bir plana göre sürüpge. Bu plan ayrıca bir *tansısal erek* de içermektedir. Bk. *Emergent evolution*, Tarihi Düüncilik, Öncel Düzen, Varacılı Evrim, Absoluter Geist, Allgeist, Weltgeist, Erekçilik, Evirom, Tanrıbilim.

EVRİM KURAMI. (Os. Tekâmûl nazariyesi, Fr. Théorie d'évolution) Darwin kuramı... İngiliz bilgin Charles Darwin'ın cytisimsel özdękçiliğin temelerini güçlendiren kuramı *Darvincilik* deyimi dışında bu adla da anılır. Darwin'ın göre canlı varlıkların evrimi *değrinin*, soyacakım ve ayıklanma temellerine dayanır. Ayıklanma, evcil koşullarda yapay ayıklanma ve doğa koşullarında doğal ayıklanmadır. Bk. Darvincilik, Ayıklama, Soyacakım, Yapay Ayıklama, Evrim, Evrimecilik.

EVRİM VE DEVİRİM. (Os. Tekâmûl ve inkılâp, Fr. Évolution et révolution) Birbirlерini hazırlayan ve birbirlерini koşulu bulunan niçesel ve nitesel olumşu... Eytisimsel ve tarihî özdékçilik, evrime devrimin içten bağımlılığını meydana koymustur. Gelişme, doğal ve toplumsal bütün olaylarda, niçesel ve niçesel değişimlerin birbirlerini oluşturmasıyla gerçekleşmektedir. Örneğin kaynatılan su, yüz dereceye gelinceye kadar nicelikle değişmeler (evrim) sürecini izler ve yüz derecede birden bir sıçrayarak nitelikle değişime (devrim) uğrar ve bubarlaşır. Bunun gibi, topluma da bir düşunce önce nicelikçe çoğalar (evrim) ve gerekken birlikte gerekçesinde birdenbir toplumsal nitelikini değiştirir (devrim). Doğasal ve toplumsal gelişme süreci, nicelikten nitelik'e ve nitelikten nicelikle geçişlerle sürüpgider. Örneğin bir makina (nitelik) üretimi artırmak (nicelik), üretimi artırmak yeni bir makinayı (nicelikten nitelikçe geçiş) gerektirir, yeni makina da üretimi daha çok artırmak (nitelikten nicelikçe geçiş). Olusma süreci böylesine evrimsel bir düzeye gerekçesidir. Nicelikçe değişme azar, nitelikçe değişmesine sıçramaya ve birdenbir olur. Ama bu hız, olgunun yapısına ve sıçramanın içinde meydana geldiği koşullara göre değişir. Gelişme, daima daha üstün bir düzeye doğru ve sarmal, daima eskinin yerine yeniyi getirerek aşağıdan yukarıya bir süreçle gerekçesidir. Yeni, eskinin kalıcı ve sağlam vanları da saklar ve içerir. Engels «Eytisimsel vadisine, sadece *hayır* demek ya da bir sevin *varolmadığımı* söylemek ya da bu sevi herhangi bir bicimde *yoketmek* anlamına gelmez» (Engels, *Anti-Dühring*, s. 172), der. Marx «Gelişme, hic bir alanda, kendisine at eski varlık biçimlerini yadımsızın mey-

dana gelemez» (Marx, *Die Moralisierende Kritik und die Kritisierende Moral*, Marx-Engels Gesamtausgabe, I. Abt. Bd. 6, s. 303-304) demektedir. Gelişme sürecinin daha önceki aşamalarında elde edilmiş olumlu kazançların sürekliliği ve korunması, evrimsel birikimi gerçekleştirir. Böyle olmasayı, yeninin eskiley bütün bağlarını koparması bulunuşu evrimsel birikimi son verdi ve eskinin değerleri hazinesini tasımayan veni sadece bir başkalşmayı gerçekleştirmis olurdu. Evrim, oysa, aşağıdan yukarıya, valindan karmaşığı doğru yükselen bir *ilerleme* sürecidir. Bk. Evrim, Devrim, Nitelikten Nicelik Geçiş, Nicelikten Nitelik Geçiş, Sarmal Gelişim, Çatışma, Çelisme, Tarihsel Özdékçilik, Eytisimsel Özdékçilik, Evrensel Bütünlük.

EVRİM YİTİMİ. (Os. Ademi tekâmûl, Ziyârî tekâmûl; Fr. Ing. Involution) Yaşlılık ya da hastalıkstan ötürü evrimin durması ve gerilemesi... Yaşamibilim terimi olarak özellikle Ingilizcede kullanılmıştır. Bk. Soysuzlaşma,

EVRİŞİK. (Os. Akis, Mâ'kûs; Fr. Ing. Converse, Al. Umgekehst) Evirmeye elde edilen... Mantık terimidir. Bk. Evirme, Evrik, Evrilir, Evrilmez.

EVSÂF. Bk. Nitelik.

EVSÂFI MÜŞEKKİLE. Bk. Yapıçı Özellikler.

EVSÂF VE KUVÂYÎ HAFİYE. Bk. Gizli Güçler ve Nitelikler.

EVSAN. Bk. Put.

EVSAT. (Ar. Muhammet) Asırılıklara gidişmemesi ve her sevin ortasının en iyi olduğunu belirten sözcük... İslâm peggamberi Muhammet'in *her işin ortası iyidir* (Ar. Hayrül umûr evsatuhu) hâdîsînde geçer. Felsefesi temeli Antikçağ Yunan düşünürleri Aristoteles'in törcülmüşdür. Aristoteles'e göre gerekten tutumluktur, ne müsrişlik ne de cimüllük. Sözcük olarak Ar. *orta* anlamını dileğetiren vasat deyiminin coğuludur. Bk. Ortalamâ, Araç.

EVSAT HAD. Bk. Orta Terim.

EVTÂD (Ar. Bektaşılık) Dünyayı yöneten dört bektaş... Ar. *direk* anlamladıkları *veded* deviminin coğuludur. Bektaşı tarikatinde *gâyb erenleri* (Ar. Ricâlülgâb) denilen şeyhlerin üçüncü mertebede bulunanları bu adla anılır. Bektaşiler dünyannın dört direk (Ar. *Evtâd-i erbaâ*)'le yönetildiğini inanırlar. Doğu'da bulunan direğin adı *Abdurrahman* (kimi vazırlara göre *Abdülhây*), batıda bulunan direğin adı *Abdülvâd* (kimi yazarlara göre *Abdü-*

EVTİKHES'CİLİK

laîm), güneyde bulunan direğin adı *Abdurrahîm* (kimi yazarlara göre *Abdüllaâdir*), kuzeyde bulunan direğin adı *Abdülküddâs* (kimi yazarlara göre *Abdülmünîid*)dır. Bulardan biri önceye yerine basıkçı geçer. Bektâşilikte baş ve tek mertebe *kutuplar kutbu* (Kutubul aktâb)’dır. Ondan sonraki ikinci mertebe *iki imâm* (İmâneyim) mertebesidir. *Dört direk'eb* bu iki imâmdan sonra gelen üçüncü mertebedir. *Bk.* Bektâşilik.

EVTİKHES'CİLİK. (*Tr.* Hristiyanlık) İsa'nın Tanrı olduğunu inanan mezhep... *I.S.* V. yüz yıldır olmuş bulunan Nestûrî'ye karşı meydana çıkan bir Hristiyan mezhebidir. Patrik Nestorius'a göre İsa doğduğu zaman Tanrı değildi, *kelâm* sonrasında olsun yapıştı. *Evitkhes'*se bu sava karşı çıkararak İsa'nın doğusunda da Tanrı nitelğini taşıdığını ileri sürmüştür. Misir, Hesîstân, Suriye, Ermenistan kılısceleri *Evitkhes'*ciliği benimsenmişlerdir. *Bk.* Hristiyanlık.

EVSEME. (*Os.* Dâüssüla, *Fr.* Nostalgic) Yabancı bir çevrede duvulan ev ve vurt özlemi... Ruhbilim terimidir. *Bk.* Yurtözlemi.

EV ÜRETİMİ. (*Tr.* Toplumbilim) Ailece yapılan küçük ve ilkel üretimi... *Ev üretimi* (*Fr.* Production domestique) devimi, küməs hayatı ve tesislerden ek dokumacılığına kadar çeşitli üretimi alanları kapsar. Özellikle feudal düzende önemli bir rol oynamıştır. Günlümüzde kimi bölge köylülerinde sürdürmektedir. *Bk.* Üretim, Feodalizm.

EVVEL. *Bk.* İlk, Öneri, Birinci, Başlangıç.

EVVELDEN GÖRME HİSSI. *Bk.* Görmüşlüük Duyusu.

EVVELİ. *Bk.* Birincil, Araçsız, Öneri, Önsel, İlkel, En Eski, Ögesel.

EVVELİYÂT. *Bk.* Sezgisel Gerçekler, İlk Gerçekler.

EVVELİYET. *Bk.* Başmanlık.

EVVELÜL EVÂİL. *Bk.* İlk, Başlangıç, İlkel Durum.

EVZAH. *Bk.* Açık.

EXACT. *Bk.* Sağın.

EX ANTE. (*Lâ.* deyim) Önceden... Sonradan anlamına gelen *Lâ. ex post* deyimiyle birlikte kullanılır. Örneğin ekonomide bir malın satışı ya da tutulup tutulmayacağı konusunda yapılan tahminler *ex ante* tahminlerdir, mal satıldıkları ya da satılmış elde kaldıldıkları sırada yapılan hesaplaşmaya *ex post*'tur.

EXCEPTION. *Bk.* Kuraldışı.

EXCEPTIVAE. (*Lâ.* Kant) Ayrıklayıcı... Alman düşünürü Immanuel Kant nitelik ulamını *exceptivae, praecipiavæ* (kural yokuçu) ve *prohibitivae* (yasaklıyıcı) olmak üzere üçer ayırır. *Bk.* Eleştircilik, Nitelik, Ulam.

EXCEPTIVE. *Bk.* Kuraldışı Önerme.

EXCÉS. *Bk.* Aşırı.

EXCITABILITÉ. *Bk.* Uyarılabilirlik.

EXCITANT. *Bk.* Uyaran.

EXCITATION. *Bk.* Uyarım.

EXCITO-MOTEUR. (*Fr.* Psiko-patoloji) Devidirici merkez... Beyin kabuğunda bulunan bu merkez örgenleri devindirir. *Bk.* Beyin,

EXCLUSIO. (*Lâ.* Bacon) Dışındalama... Baçın, bu terimi, deney levhalarında, denenen olayla birlikte değişmeyen bütün nitelikleri *disarda bırakmak* anlamında kullanır. *Bk.* Baçın Levhaları.

EXCLUSION. *Bk.* Dışındalama.

EXCLUSI TERTII PRINCIPIUM. (*Lâ.* Mantık) Üçüncü durumun olansızlığı ilkesi... Birincimiz mantığın ünli ilkelerinden biridir. Bu ilkeve gör Ahmet ya sağdır, ya da sağ değildir, üçüncü bir durum olamaz. *Bk.* Mantık.

EXCLUSIVE. (*Fr.* Mantık) Dışta bırakın... Örneğin «Tanrı tektir» önermesi «başka yoktur» önermesini içermekle dışta bırakır. Bu, birini dışta bırakarak iki önermeye eşit önermeler *Fr. Proposition exclusive* denir. *Bk.* Önerme.

EX CONSENSU GENTIUM. (*Lâ.* deyim) Bütün ulislarda ortak olan... Örneğin Tanrı'ya inanmayan ulus bulunmadığı ilerişürülerin Tanrı'nın varlığı *ex consensu gentium* tanıtlanmaya çalışılır. *Bk.* Kanıt.

EX CONCESSO (*Lâ.* Mantık) Tartışanlarca ortak... Tartışanların üstünde uyuşukları bir öncecile dayanan kanıt anlamında kullanılır. *Bk.* Kanıt.

EXÉCUTIF. (POUVOIR). *Bk.* Yürütme Erki.

EXÉGÈSE. *Bk.* Yorumlama.

EXEMPLAIRE. *Bk.* Örneklik.

EXEMPLARISME. *Bk.* Örneklik Kuramı.

EXAMPLE. *Bk.* Örnek.

EXERTION. (*İng.* Psiko-fizyoloji) Uğraş...
Kassal ya da devimsel çabanın iradeyle meydana getirilisini dilegetirir.

EXHAUSTIF. *Bk.* Kavramlı.

EXHAUSTION. *Bk.* Alma.

EXHIBITIONNISME. *Bk.* Utacılık.

EXIGENCE. *Bk.* Gereklik.

EXIGENCE. *Bk.* Gereklik.

EXISTENCE. *Bk.* Varlık.

EXISTENCE EMPIRIQUE. *Bk.* Görgül Varlık.

EXISTENCE LOGIQUE. *Bk.* Mantıksal Varlık.

EXISTENCE RÉEL. *Bk.* Gerçek Varlık.

EXISTENCE SUBJECTIVE. (*Fr.* Comte) Ansal varlık... Fransız düşünürü olgusu Auguste Comte bu terimi, *nesnel varlık* (*Fr.* Existence objective ou matérielle) karşılığında, anlardan ya da tasarımlardan doğan ansal varlıklarını dilegetirmek için kullanır. *Bk.* Öznel, Varlık.

EXISTENTIAL. (*Fr.* Heidegger) Varlıksal... Varlıqlığının kurucusu Alman düşünürü Heidegger, varlıkbilimin konusunu ikiye ayırr. Ona göre gerçek varlık, varolanın kendi varlığıdır. Varolan, varoldugunu duymakla kendi varlığını yakalar. Bir de bu varlığın dışında birçok varlıklar vardır ki onlar da varlıkbilimin konusudurlar. Ne var ki, varlıkbilim, başkaca bütün varlıklara gerçeklik veren bu asıl varlığın bilimiştir; bu asıl varlık sadecce varolana tarafından bilinir ve başkalarına bilinmemez. İşte *existential* terimi, bu asıl varlıkla ilişili olanları dilegetirir. Başkaca varlıklarla ilişili olanlar *existential* (*Tr.* Varımsal) terimine dilegetirilmelidir. *Bk.* Dasein, Varoluşuluk.

EXISTENTIALISME. *Bk.* Varoluşuluk.

EXISTENTIEL. (*Fr.* Heidegger) Varımsal... *Bk.* Existential.

EXISTENTIEL (JUGEMENT). *Bk.* Varlık Yargısı.

EXISTIER. *Bk.* Varolmak.

EX NIHILO. (*Lâ* Tanrıbilim) Yoktan... Hristiyanlık, *ex nihilo* yaratmayı getirmiştir. *Yoktan yaratma* düşüncesi, Hristiyanlık özgür bir düşündür. Yunan coğantılığında *yoktan yaratma* düşüncesi değil, karmakarışık-

lığı *düzenleme* düşüncesi vardır. *Bk.* Demiurgoş, Ex Nihilo Nihil Fit.

EX NIHO NIHIL FIT. (*Lâ*. Deyim) Hiç yoktan hiç bir şey olmaz... Fransız bilgini La-voisier'den yirmi beş yüzyıl önce Anaksagoras'ın söylediği bu söz, ortaçağ şkolastiklerince bu Latinçe özdeyişle dilegetirilmiştir. Kimi felsefe tarihçilerine göre bu söz Elca okulundan Sisam'lı Melissos (*L.O.* 440) tarafından söylemiştir. Romalı düşünür Lucretius tarafından da geliştirilen bu düşünce, dünyamın Tanrı'ca varatlımadığı ve her zaman varbulunduğu yoldundaki özdeği sava temelli etmiştir. Ejder yoktan bir şey varedilemeyecektir. Ejder de yoktan varedilmiş olamaz, ilksizlikten beri var demektir. Ne var ki şkolastikler ve özellikle Descartes bunu Tanrı'nın varlığını en güçlü kanıt olarak kullanmışlardır. Onlara göre yoktan bir şey varedilemeyeceğine görüp bir saltık varlığın bulunması gerektir ki bu da Tanrı'dır. *Bk.* Tanrı, Ex Nihilo.

EXOGAMIE. *Bk.* Dişardan Evlilik.

EX ORIENTE LUX. (*Lâ*. deyim) Doğudan ışık gelir... Eski bir özdeyişir ve felsefesel metinlerde de kullanılmaktadır. Örneğin bu özdeyiş bir toplumibilim ilkesi yapan Alman toplumbilimci Walter Schubart, *Eropa und die Seele des Ostens* (Doğunun ve Avrupa'nın Ruhu, 1938) adlı yapımda Avrupa'ya özgürlüğe kavuşturacak tek ulusun Rusya olduğunu söyler (*Bk.* Ibid, s. 37-8).

EXOTERIQUE. *Bk.* Dışrak.

EXPECTANTE (ATTENTION). *Bk.* Kollayıcı Dikkat.

EXPECTATION. *Bk.* Gözetkenlik.

EXPÉRIENCE. *Bk.* Deney.

EXPÉRIENCE ESTHÉTIQUE. *Bk.* Estetik Deney.

EXPÉRIENCE EXTÉRNE. *Bk.* Dışrak Deney.

EXPÉRIENCE INTELLECTUEL. *Bk.* Ansal Deney.

EXPÉRIENCE INTERNE. *Bk.* İçrek Deney.

EXPÉRIENCE MORALE. *Bk.* Töresel Deney.

EXPÉRIENCE SENSIBLE. *Bk.* Duyular Deney.

EXPÉRIENCE VÉCUE. *Bk.* Yaşantı.

EXPÉRIENCIALISME. *Bk.* Deneycilik.

EXPÉRIENCIEL. *Bk.* Deneyli.

EXPERIENTIEL

EXPÉRIENTIEL. *Bk.* Deneyli.

EXPÉRIMENTAL. *Bk.* Deneysel.

EXPÉRIMENTALISME. *Bk.* Deneyselcilik.

EXPÉRIMENTATION. *Bk.* Deneyim.

EXPERIMENTIA EST OPTIMA RERUM MAGISTRA. (*İd.* Deyim) En iyi öğretmen deneydir... Deneyciliğin ve görgünlüğün çok kullandığı eski bir özyeştiir.

EXPERIMENTUM CRUCIS. (*Lä.* Bacon) Çapraz deney... Belli bir olay için düşünülen aklımlarlardan sadece birini onaylayıp bütün öteklileri dışa bırakmak anlamında kullanılmıştır. Aslında bu deyim, bizzat Francis Bacon tarafından ileri sürülmemiş, ne var ki onun *instantia crucis* (eli kulağında capraz) deyiminden almıştır (*Bk.* Bacon, *Novum Organum*, II. kitap, XXXVI. Aphorism). Bacon bu deyimi, bir varsayımanın doğruluğunu kesin olarak gösteren deneyler için kullanmıştır. *Bk.* Deney.

EXPIATION. *Bk.* Kefaret.

EXPLANATION. (*Fr.* Bilgibilim) Bilimsel açıklama... Osmanlıca *izâh* deyimiyle dileğtilmiştir. *Açıklama* (*Os.* Tavzih, *Fr.* Explication) deyiminden ayrırlımk için *bilimsel açıklama* ya da *açıklayıcak anlatım* denebilir. *Bk.* Açıklama, Açıklama.

EXPLICATIF. *Bk.* Belirtken.

EXPLICATION. *Bk.* Açıklama.

EXPLICITE. *Bk.* Belirtik.

EXPLIQUER. *Bk.* Açıklamak.

EXPONIBLE. *Bk.* Yorumluk.

EXPOSITION. *Bk.* Sergileme.

EX POST. *Bk.* Ex Ante.

EXPRÉS. *Bk.* Çıkarılmış.

EXPRESSION. *Bk.* Deyim.

EXPRESSIONISME. *Bk.* Kendilikçilik.

EXPRESSIVE SANAT. *Bk.* Sanat.

EX PROFESSO. (*Lä.* Deyim) Meslekten olarak... Felsefe yaptırılarda çok kullanılan bu deyim, *amatörce* karşılığı olarak profesyonelce anlamını dileğitirir. Örneğin «bu konuda tam yetkili değilim» anlamında «bu konuda ex professo söyleyebileceğim çok bir şey yok» denir.

EXTASE. *Bk.* Esirme.

EXTASIS. *Bk.* Ekstasis.

EXTENSIF. *Bk.* Kaplamı.

EXTENSO. (*Lä.* Descartes) Uzam... Fransız düşünürü Descartes'a göre bir cismen temel niteliği *extensio*'dur. Çünkü o, duyularla değil, düşünunceye karvanır. Cisimler, uzay (*Os.* Mekân)ın bir parçasıdırular ve bundan ötürü de *uzam*'dırilar. Cisimlerin bütün duyular nitelikleri bu ana niteligin değişik görünüşleridir. *Bk.* Uzam, Dekarçılık.

EXTENSION. *Bk.* Kaplamı.

EXTENSIVITÉ. *Bk.* Kaplamsalalık.

EXTÉRIEUR. *Bk.* Dış.

EXTÉRIORATION. *Bk.* Dışarılaştırma.

EXTÉRIORISATION. *Bk.* Dışarılaşma.

EXTÉRIORISÉ. (*Fr.* Ruhbilim) Açıga vuran... Düşünce ve duygularını daima işaret ya da sözçülerle açığa vuran kimselere *personnes extériorisées* denir. *Bk.* Dışarılaşma.

EXTÉRIORITÉ. *Bk.* Dışarılık.

EXTERMINATION. (*Fr.* Hamelin) Eleme... Fransız düşünürü Hamelin bu deyimi, *élimination* deyimi yerine kullanmıştır. *Bk.* Exterminasyon.

EXTERMINER. (*Fr.* Renouvier) Elemek... Fransız düşünürü Renouvier bu deyimi, *éliminer* (*Os.* Tard ve teb'id etmek, nefetmek) deyimi yerinde kullanmıştır. *Bk.* Extermination.

EX TERMINIS. (*Lä.* Deyim) Sözçüklerin anlamından çıkan... Örneğin «bütün, parçalarının her birinden büyütüür» beliti *ex terminis* bir belitti, apaçık, ayrıca kanıtlanması gerekmek. Çünkü parçalarından büyük olma anlama bütün sözçüğünde *ex terminis* içindir.

EXTERNE. *Bk.* Dışlık.

EX TERRITORIALITÉ. (*Fr.* Siyasa) Diplomatik dokunulmazlık... Ülke *dışı* sayılırlık anlamındaki bu sözcük uluslararası hukukta *diplomatik dokunulmazlık* anlamında kullanılır.

EXTRA ECCLESIA NULLA SALUS. (*Lä.* Cyprianus) Kilise dışında kurtuluş yoktur... Katolik Hristiyanlığın baş ilkelерinden biri olan bu anlayış kilise babalarından Cyprianus tarafından dileğetirilmiştir. Bu anlayış, kilişte bağlı olmakszın Hristiyan olunamayağı anlamını içerir. *Bk.* Hristiyanlık.

EXTRAMONDAIN. *Bk.* Extra-Mundus.

EXTRA-MUNDUS. (*Lâ*, Deyim) Dünya dışı.. Metafizikte çok kullanılan bu *Lâ*, terim, Fransızca *extramondain* sözcüğüyle çevrilmiştir. Örneğin Leibniz bu terimle Tanrı'yi niteler.

EXTRAPOLATION. (*Fr.* Garaudy) Genelleştirme.. Fransız düşünürü Roger Garaudy bu sözcüğü *genelleştirme* anlamında kullanmıştır.

EXTRASENSIBLE. *Bk.* Duyudışı.

EXTRA-TEMPOREL. (*Fr.* Metafizik) Zaman dışı... Bu terim Osmanlıcaya *Fevkaz-zamâni* terimiyle çevrilmiştir. Örneği Alman düşünürü Edmund Husserl'e göre saf kendilikler *extra-temporel*'dir. Husserl, olayılım yönteminde *zaman*'a da paranteze almaktan ve bütün dünyalardan soyutlaşmış saf olayı incelemektedir. *Bk.* Zaman.

EXTRAVERSION. *Bk.* Dışadönüm.

EXTRÉMES. *Bk.* Uçlar.

EXTRINSÉCISME. (*Fr.* Tanrıbilim) Dışlıçılık... Bu deyimi içkincilik yandaşları, kendi savalarına karşı eğilimi dileğetirmek için kullanmışlardır. Osmanlıcaya *hâriçten işîhrâci hakîkat mesleği* deyimiyle çevrilmiştir. Örneğin tanrıbilim de *inanın*, bir iş gerçekleşmesi olmamış dışardan verildiği kanışım güdenler *dışlıçılık*'la nitelenir. *Bk.* İçkincilik, Dışılık.

EXTRINSÉQUE. *Bk.* Dışınılı.

EXTROSECTION. *Bk.* Dışgörü.

EXTROVERSION. *Bk.* Dışadönüm.

EYDETİK. *Bk.* Silimsiz.

EYDETİKLİK. *Bk.* Silimsizlik.

EYİM SERİLİK. *Bk.* İyimserlik.

EYLEM. (*Os.* Füll, Amel, Tesir, Vak'a, Nüfuz, Hareket, Sebci harici; *Fr.* Action, *Al.* Tat, Handlung, Wirkung; *Ing.* Action, Activity; *It.* Azione) Etkide bulummak için çaba harcama.

1. *Etimoloji:* *Yapmak* ve *etmek* anımlarına gelen *eyleneb* mastarından türetilmiştir. Avrupa dillerindeki temeli *harekete geyme* anlamına gelen *Lâ. actio* sözcüğüdür. Bu sözcüğün de temeli Hint-Avrupa dil grubunun kendinin önüne *sírmek* anlamını dileğetiren *aq* köküdür. Bu kökten ilk türeyen sözcük *öne ütüm* anlamında *Skr. ajan* sözcüğüdür. Yunancanın birçok sözcüğünde son ek olarak kullanılan *gôgos* deyimi (Örneğin *pedagog* anlamında *pädagogos*, *demagog* anlamında *demagogos*)nın temeli de bu köktür.

2. *Klasik felsefe:* Bir irade ürünü sayılmış, diş nedenler yadsınarak insanın doğrudan doğruya içinden gelen bir iş (*Os.* Ameliye) davranışları olarak tanımlanmıştır. Bu anlaında *eiki* teriminin içine anımla anlaşıda, *kurgu* ve *kuram* terimleriyle karıştırılmışlardır. Oysa eylem, temelde, üretim güçleri ve üretim ilişkileri, teknoloji üretimin özdeksel koşullarıyla belirlenir. Bununla birlikte *kuram*'a karıştırılmıştır. Marx söyle de: «Bir aranın petek yaparken birçok mimâri utandırıcı doğrudur. Ne var ki en kötü mimâri araların en iyisinden ayrıran bir şey vardır: Mimâr peteği yapmadan önce kefaşında kurar». Ama bu kurgu ve kuram da özdeksel koşullardan yanstan bilgi ve eğilimlerde gerçekleşir.

3. *Eytisimsel felsefe:* İnsanın ortaya koymuş bilinci ve amaçlı etkidi. Eytisimsel ve târihsel Özdeksel felsefe tümüyle bir eylem felsefesidir. İnsanlaşma, hayvanın etkin olma capabilitya, cinsiyetle eylemde başlamıştır. Alman ozanı Goethe de ünlü *Faust* oyunda bu anlamda *başlangıç eylemedi* der. İnsan, eylemsel çabasıyla doğayı değiştirmiş, doğayı değiştiriken aynı zamanda kendisini de değiştirmiştir. Örneğin bir balta yaparak doğanın ağacını ve taşıni baltaya dönüştürmiş, bu eylemle kendisi de kulübe yapabilecek bir insana dönüştürmüştür. İnsan doğadan yanyansı *bîlingsel* sezilerini eylemle dener, eylemle doğurular. Kuram ve kilgının başlılığı (teoriye pratiğin ayrılmazlığı), insanların bilinci ve amaçlı çalışmalarında yansır. İnsanların eylemi, üretimi toplumsal ve özdeksel koşullarıyla belirlerken ve gene bunlarla koşullanmış bilincin katkısıyla doğasal ve toplumsal çevre içinde gerçekleşir. Toplum, insan eylemleriley gelişir. Toplumun gelişimi yaşalar, insan eylemleriley olusur. *Bk.* Etki, Edim, Emek, Külgî, Kuram, Etkincilik, Eylem Felsefesi, Marksçılık, Eytisimsel Özdeşçilik.

EYLEMCİLİK. *Bk.* Etkincilik.

EYLEM DİZGESİ. (*Tr.* Ruhbilim) Belirli davranışsal bir sonucu erişebilmekte gerekli olan devimsel alicilar, sınırlar, kaslar ve beyin yapısı gibi örgenel ya da kişisel yapının tüm düzene... Türk Dil Kurumuna *Ing. action system* deyimi karşılığında öncelmiş ve kurumca yayınlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Bk.* Eylem.

EYLEMEK. *Bk.* Etken Olmak.

EYLEM FELSEFESİ. (*Os.* Harcket felsefesi, *Fr.* Philosophie de l'action) Eylem temcline dayanan öğretülerin genel adı.

EYLEM GİZİLGÜCÜ

1. Metafizik: Fransız düşünürü Maurice Blondel'in öğretisi, Amerikalı düşünür W. James'ın uygulayıcılık öğretisi, Amerikalı düşünür Dewey'in aletçiliği, belli bir anlamda insancılık, varoluşculuk vb. gibi cylensel davranışları öngören akımlarla metafizik anlamda *eylem felsefesi* adı verilir. Bk. Etkinlik, Uygulayıcılık, Aletçilik, Varoluşculuk, Insancılık.

2. Dialektik: Marksçılık, tümyle bir cylem felsefesidir. Kuramlarulgının (Teoriye pratiğinin), eşanlamda *bilmeyle yapma*'nın bağımlılığı ve birliği, eytisimle ve tarıhsel özdekkilik öğretisini temelidir. Metafizik felsefede birbirinin karşısına konulan ve aralarına asılmaz bir duvar çeken teoriyle pratiik, Marx felsefesinde tam bir birlik içindedir ve birbirinden ayırlamaz. Eylem, gergenlik ölçüdür. Bk. Eytisimsel Özdekkilik, Tarıhsel Özdekkilik.

EYLEM GİZİLGÜCÜ. (*T7. Ruhbilim*) Eylem akımının elektrik gizliliğine olarak ölçüüsü... Türk Dil Kurumuna *Ing. action potential* deyişi karşısında önerilmiştir ve kurumca yayılan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde Dr. Mithat En tarafından tanımlanmıştır. Ayrıca bu sözlükte *eylem* kavramı da ruhbilim açısından «1. ilişkili ve karmaşık bir davranış dizisi, 2. belli bir ereklik belli bir yöntem kullanarak yapılan iş» olarak tanımlanmıştır. Bk. Eylem, Gizlilik.

EYLEMSEL. Bk. Kılgu, Etkin.

EYLEMSİZLİK. Bk. Sürederum.

EYNE. Bk. Ver, Neredelik.

EYNİYET. Bk. Neredelik.

EYNİYETİ KAT'İYE. Bk. Tanımlı Neredelik.

EYNİYETİ MELÂİYE. Bk. Dolulukta Neredelik.

EYNİYETİ TAHDİDİYE. Bk. Çevreli Neredelik.

EYTÂM-Î HAMS (*Ar. Nusayrîlik*) Esesiz beş kişi... Nusayrîlerin temel inancına göre Ali, Tannî'dır. Muhammet, Ali'yle birdir ve Selman'ı varatmıştır. Hristiyân baba-oğul-kutsal ruh ülçemesiyle esdeğerde olan Ali-Muhammet-Selman'ı ülçemesinden sonra ruhları cesetlere sokan Kanber, simsekleri yöneten Mikdâd, sağlığı sağlayan Maz'ûn, rützârları yöneten ve ruhları alan Ravâhû, yıldızları yönerten Ebû Zerr olmak üzere *Beş yetim* gelir.

EYTİŞİM. (*Os. Cedel, Münâzara, Mühadâra, Fenni münâzâra, İlmi cedel, Münâzâraî sirfa,*

Tariki nazar, İlmi kelâm, İlmi tasavvurât, İslâhiye fikir, İlmi âdâp, Usûl ve âdâp, Kelâm, Nazar, Hads, Mantık, Tasnif, Terti; *Fr. Dialectique, Al. Dialektik, Ing. Dialectic, It. Dialettică*) Doğayı, toplumu ve düşünceni karşıtlıklarının çatışması ve aşılımyla durmaksızın devirdiğini ve geliştiren süreç.

I. Etimoloji: Türkçemizdeki *eytisim* terimi, soru-çarşılık yönçümyle *tarıtsmak* anlamına gelen *eytismek* kökünden türetilmiştir. Battı dillerindeki *dialektik* terimi de antikça Yunanlığının *seçnek* ve *toplamat* anımlarına gelen *Yu. leg*, kökünden türettiliklerde *tarıtsma* anlamındaki *Yu. dialektiké* sözcüğünden almamadır. *Dialektiké technē* (*Tr. Tartışma sanatı, Fr. Art de discuter*) terimi, antikça Yunan felsefesinde uzun bir süre kullanılmıştır. Örneğin eytisimin babası sayılan Herakleitos bu terimi bilmez ve kullanmadı, felsefesini aynı kökten türeyen *söñ* anlamındaki *logos* terimi üstüne kurmuştur. Lâtinler de bu terimi, yüzylarca sonra, *konuşmak* (*Lâ. Dialectica*) anlamında kullanılar. Battı dillerindeki ilk kullanılmıştır 1160'lardadır. Antikça Yunanlıları karşıt düşünceli iki kişisinin konuşmasına *dialogos* (*Fr. Dialogue*) derlerdi. Günlümüzde kullanılan bilimsel *dialektik* kavramının bu eski anımlarla hiç bir ilgisi yoktur. Kavram, günümüzde, *metafizik* teriminin tam karşılık olarak yeni ve bilimsel bir dünya görüşünü dileğetirir. Alman düşünürleri Karl Marx ve Friedrich Engels onun kavralsız niteliğini asır özdéksel nitelijini ve evrenin, toplum ve düşünceni de kapsayan tüm alanlarında geçerli en genel yasası olduğunu keşfettiler. Evren, dialektikle işliyordu. Bu işleyişin kavrayılabilmesi için ona ancak dialekiktikle işleyen bir bîline bakmak gerekiirdi. Dialektiğin hem bir *yasa* olarak saptanışının, hem bir *yöntem* olarak kullanılısının nedendi budur. Bk. Metapsizik.

2. İlkçaş: İlkçaşın Çin, Hint ve Yunan dünselerinde, görünmen sonsuz çeşitliliğin karıştırmalar taşıdığı ve bunlarda oluşturduğu sezilliği. O zamanlar kuru-yaş, aydınlık-karanlık, sıcak-soğuk, boş-dolu vb. birbirlerine karıştıryor ve bu karışlıklar aynı seyirin değişik yüzleri olduğu ileri sürülmüyordu. Bu karışıklıklardaki çatışmanın bütün değişimlerin *ittici gücü* olduğu sezi, en ilkel düşüncelerde bile belirmektedir. İlkel dînlerin ana-baba-çocuk olgusundan doğan kutsal ülçemeleri, Hegel'in tez-antitez-sentez dialektiğinin ilk biçimidir. Yunan mitolojisindeki *Eros'un* karışıklık kardeşi *Anteros*, gelişmenin karışıkların çatışmasıyla gerçekleştiği düşüncesini açıkça belirtir. *Dialektik* terimi ilkçaş Yunanlığında *tarıtsmacılık* anlamında kullanılmıştır ve bu ba-

kımdan bütün bilgiciler *eytişimci* sayılmıştı. Bu tartışmaların zamanla boşsöz oyularına dönüşmesi, insanların gerçekye yaklaşmadan parlak buluş olsalar *eytişim*'ninden düşmesine ve yüzyıllarca kücümsemecine sebep oldu. *Bk.* Anteros, Üçlemec, Bilgicilik.

3. Herakleitos: Antikçağın en büyük düşünürü Herakleitos, *Polemos* kavramıyla, *eytişimi* bugünkü anlamına pek yakın bir anlamda dileğctir. Evrensel olusmanın karıştırınan savaşlarıyla gerçekliğini ileri sürer ve «*bir seyden bir çok şey ve her şey» devimiyile evrensel bağımlılığı, değişim ve gelişmeye, karışlıklar birliği ve aymılığı belirtir. Herakleitos'un kimî yerde sıfırlı dileğctirdiği bu dahice sezisleri, yüzyıllarca sonra, bir başka büyük *eytişimci* olan Hegel'e «Herakleitos'un hiç bir sözü yoktur ki lojijime alınamaz oluyum» dediricektir. *Bk.* *Polemos*, Herakleitosçuluk.*

4. Zenon: Aristoteles'e göre olumsuz anlamda, epeyisile düşüncenin *celismelerini* *bilermek* anlamındaki *eytişim*'in kurucusu Elea'lı Zenon'dur. Zenon, ünlü kanıtlarıyla, *karışış-dakinin kabul etmiş olduğu ilkelere yola çikarak onu örütürme sanatı* olarak *eytişimi* kulannmıştır. Zenon, bu sanatla, ustası Parmenides'in *devimiz tek'i* doğrulamaya çalışıyordu. Ona göre çokluk ve devim celîşik ve sac-mayıdı (*Diogenes Laertius*, *Vie des Philosophes*, VIII, 57). Aristoteles, Herakleitos felsefesinin *eytişimsel niteliğini* görememek ve kavramların celîşik yanlarını bulup ortaya atan Zenon'u *eytişimin* kurucusu savırmıştır. Bununla beraber Herakleitos *eytişimini* derinliğine kavramış Hegel de, metafizik ve kavramsal bir düzvede kaldığından, Aristoteles'in bu kanıtsına katılır, söyle der: «Elea okulunda dialektığın baslangıcı bulunuyor, yani düşüncenin kavramlar içindeki «sa» hareketinin» (Hegel, *Toplu Yapıtları* içindeki c. XII, *Grek Felsefesinin Tarihi*, s. 280). Aynı yapıtan başka yerlerinde de söyle der: «Zenon, dialektikin başlatıcısıdır» (*Ibid.*, s. 302). «Gercek nesnel dialektiği de Zenon'da buluyoruz» (*Ibid.*, s. 309), «Zenon'un devimi ele alıştı her seyden önce nesnel dialektiktir» (*Ibid.*, s. 313). Oysa bugünkü anlamlıyla dialektığının, Zenon anlayışıyla en küçük bir ilgisi yoktur. *Bk.* Elca Okulu, Zenon Cıkmazları.

5. Sokrates: Sokrates'e göre *eytişim*, bir doğurma yöntemiyydi. Sokrates bu yöntemle, bir tartışmada, karşı düşünceleri ortaya çıkarır ve bunları karışısındaki çözümlererek gerçekçi doğurmaya çalışır. Sokratesçiler de *eytişimi*, sorular ve karşılıklarla *eytişmek* sanatı ve bundan da kavramları sıralamak sanatı an-

lamunda kullanmışlardır. *Bk.* Sokratesçilik, Doğurtucu.

6. Platon: Platon'a göre *eytişim*, duylular bilgiclerden anıtlar bilgilere (çesnanda *idea*'lara) ulaşmak için çok yararlı bir sanattır. «Bir varsayım kuruluncu sadece bundan çıkanı inceleme değil, aynı zamanda bunun karıştından çıkanı da görüp anlamak gerekdir» (Platon, *Parmenides*, 135 a). Platon'a göre bir *idea*'yi başka *idea*'lardan bağımsız olarak düşünmek imkânsızdır: «Müzik seslerin katışıması hakkında nasıl birtakım kurallar verirse, *eytişim* de kavramların katılmaması hakkındaki kurallar veren bir sanattır» (*Ibid.*, 253 a d) *Bk.* Türkçülük.

7. Aristoteles: Aristoteles'e göre *eytişim*, yanlış sonuçlara götüren usulmalar manteridir. Kesti sonuçlara varamaz, kılık kırarak olasılıkların üstünde dolasıp durur. Aristoteles'in bu anlayışı, *eytişimin* yüzüller boyunca kücümsemesini gerektirmiştir. Bu anlayış, Fichte'ye çarpıp duruncaya kadar, Kant'ta içine alan *uzun bir düşünürler zincirine* egemen olacaktır. *Bk.* Aristoculuk.

8. Ortaçağ: Eytisim, ortaçağda *bıçimsel man-*
tuk anlamında kullanılmıştır. Bir anlam, tartışma sanatı anlayımla karışık olarak Stoacılarından alınmıştır. Söz sanatı (*Fr. Rhétorique*)'na karşı tutulmuştur. Ortacağda dialektik, retorik ve gramer'in *trivium* denirdi. *Bk.* *Bıçimsel Mantık*.

9. Rönesans: Nicolas de Cusa ve Giordano Bruno gibi düşünürler sonluyle sousuz, çırıçızıyla doğru çizgi vb. gibi karşılıkların birbirleriley uzlaştıklarını ileriştirmiştir.

10. Fransız ansiklopedicileri: Diderot ve Rousseau gibi düşünürler tarihde ve toplumda karşılıkların öncesi üstine ilginç düşünceler ileri sürdüler. Özellikle Diderot'un *Rameau'nun Yegeni* ve Rousseau'nun *Eşitsizlik Üstüne Nutuk* adlı yapıtlarında, tarihsel eytişimciliğin ilk sezgilerine rastlanır. *Bk.* Tarihsel Özdeşlik.

11. Kant: Kant *eytişimi*, Aristoteles düşüncesine uygun olarak, olumsuz anlamda kullanmıştır. Eytisim, Kant'a göre bir *yarlılık düşünme mantığı*'dır. Kant'ın *deneyisti eytişim* (*Fr. Dialectique transcendentale*) dediği, gelişmelerde düşen usun yanılığının incelemesidir. *Bk.* Deneyisti Eytisim.

12. Fichte: Herakleitos-Sokrates-Platon'dan sonra, Aristoteles'in gözden düşürdüğü *eytişimi*, ustaca kullanan ilk düşünür Fichte'dir. Fichte'nin öğretisinde *eytişim*, düşünsel gelişmenin biçimidir. Fichte'ye göre bilgi, karşılıkları aşarak oluşur. Bir şeyi bilmek demek, önce onu görmek, sonra onu başkalarından

ayırdetmek ve daha sonra da onu başkalarıyla birlikte tanımak demektir. «Ben'ım bireyliğimin kökü, ben'i başka'sına bağlayan bağıla belirlenmiştir» der (Fichte, *Sittenlehre*, s. 225). Bk. Öncel Düşüncecilik.

13. Schelling: Alman idealizminin büyük üçlüsünün ikinci dütünürlü Schelling, eytisimi, Fichte'nin düşünsel sürecinden doğal surece aktarır ve doğal gelişmenin yaşıyi yapar. Schelling'e göre sadecde bilgi değil, doğa da, karsılıkları aşarak gelir. Bk. Nesnel düşün Cecilik.

14. Hegel: Hegel, Herakleitos'tan beri ve Herakleitos'tan üstün bir düzeyde, eytisimin evrenselliliğinin meydana koyan ilk büyük dütünürlüyü. Hegel'e göre bilgisel süreçle doğasal süreç kapsayan *saltık varlık'ın* gelişme süreci, eytisimi gerçekleştirmek. Her *sav*, *karsı* *sayı*'yla yadsınarak, *bireşim'in* ulaşır. *Saltık varlık*, önce açılarak doğaşanmış ve insana kadar gelen bir evrim sonunda gelişme sürecini insansal bilincinde sürdürmüştür. Bu gelişme, *saltık varlık'*ın kendi bilincine ulaşmasına çok şirecciktir. Hegel'e göre *saltık varlık olan dütünce* (*Os. Fikir*), ilkin insan bireyinde uyannıstır (*Al. Subjektiver Geist*), sonra başka benlerle bağımlı olan bir kültür düzeyine atlayarak gelişmiş ve kendi özüne uygun bir evreni gerçekleştirmiştir (*Al. Objektiver Geist*); daha sonra da kendisinin bilincine ulaşarak (*Al. Absoluter Geist*) felsefe, din ve sanat gibi saltık değerleri gerçekleştirmiştir. Hegel, idealist bir düzeye kalkmala beraber, eytisimin bütünsel mekanizmasını sergilemiştir. Ne var ki Hegel'deki bu bütünlilik çevrimsel ve tamamlanmış bir bütünlilikdir. Oysa doğasal ve toplumsal yaşam, hîç bir zaman bu çevrimsel ve tamamlanmış bütünlüğe sağlamayarak, sürükülmektedir. Hegel'e göre, değil insan bilinci, insansız ve nesnel bir dünya varolmadan önce *saltık bir dütünce*'den oluştu. Her *sey* bu *saltık dütünce*'den oluştu. Bu, pratikte doğrulanamayan ve asta doğrulanamayacak olan bir varsayımdır ki Hegel öğretisiniin türkük yanını dileğetirir. Doğadan daha önce varolan ve eytisimsel yöntemle gelişerek doğaşan ve insan bilincinde kendisini bulan bu *saltık varlık*, felsefesel bir *Tanrı*'dan başka bir *sey* değildir. Bilindiği gibi *dütünce*, doğasal bir evrimin sonucu olarak insan varlığında gerçekleşmiştir. Başlangıcı bu sonuça açıklamaya kalkmak, Marx ve Engels'in dedikleri gibi, babayı çocuğuyla açıklamaya kalkmak demektir. Bu halde, her ne kadar doğasal ve bütünlüksel evrimi kapsadığı ileri sürülsel de, Hegel'in eytisimi, kurgusal bir başlangıçla kurgusal bir son arasında kalan salt dütünçinin gelişme yasasıdır. Hegel, bunu, *Mantık Bilgisi* adlı ya-

pitinin birinci kitabının girişinde söyle anlatır: «Bilgide ilerlemeyi gerçekleştirmek için gerekten tek şey bu mantık yassasını kavramaktır. Bu mantık yassasına göre olumsuz aynı zamanda olumlu olur ya da karşı duylan her neye yoklukta sıfır olmaz, sadece özünün yadsınmasında sıfır olur. Sonuç sudur ki, yadsıma belili bir yadsıma olmakla aynı zamanda bellii bir içerik taşıır. Bu içerik yeni bir anlayıştır, yeni bir kavramdır; ama önceden dahı yüksek, dahı zengin bir kavram. Cünkü yadsınmasıyla, yanı karşıyla zenginleşmiştir; onu içermektedir, hem de kendisinden fazla olarak - çünkü hem kendisini hem de karşıtı içermektedir. İşte kavramlar sistemi böyle olusur. Her türlü din mahalededen bağımsız olarak kesintisiz bir akışa böyle gelişir». Buna karşı, *Felsefe Tarihi Üstüne Dersler* adlı yapısında da söyle der: «Genellikle dialektik, dialektik, devimle devimin kavrlanması birbirinden ayırdır. Birincisi nesneleri bakmanın, onların nedenerini göstermenin bir yoldur. İkincisi ise nesnenin içten düşünülmemesidir. Nesne kendisi içen, dış ilişkilerle ve yasalarla bağlı olmadan ele alır. Nesnenin içine girilir ve gözlenir. Nesnenin üzerinde, kendi iç belirlemlerini görüp düşünülür. Böylece nesne kendisini açar, karşı belirlemlerini taşıdığını ve ancak kendisini böyleslikte aşğını gösterir». Bu yüzünden ki Engels, *Anti-Dühring*'nde söyle demektedir: «Dünya, yani doğal, tarihsel, anıksal her *sey* ilkin Hegel'e bir süreç olarak, yani süreçle devim, dönüştme, değişim, gelişme içinde tasarımılmıştır». Hegel de, bir ölçüde Kant, Fichte ve Schelling gibi *bilme*'yle *bilgili eylem*'in gerçek özdeksel temelini göremiyordu. Bu yüzünden ki, iştüğü ve hayranlık verici başarılarına rağmen, dialektik anlayışı yetersiz ve sınırlı kalmıştır. Düşünçeye dialektiği getirmiş olan Hegel, ne yazık ki dialektik bir düşüncenle düşünenmemiştir, düşünme yöntemi metafizik kalmıştır. Hegel'in güçlü yan, bu düşüncenin sürecinin gelişmesinde eytisimsel mantığın temellerini atar, birincisel mantığın engelleyici egemenliğine son vermiş olmasıdır. Eytisimsel özdekciliği hazırlayan, Hegel'in bu çok üstün aşamasıdır. *Celişmeli olun*'un gerçekliğini meydana koyan Hegel'in eytisimi, doğasal ve bilimsel olusun kendi felsefesinde son bulduğu büyük gelişmesinden temizlenmekle eytisimsel özdekciliği temelleri atılmıştır. Daha açık bir deyişle, eytisimsel özdekciliğe, Hegel'in gelişmesi aşilarak varılmıştır. Bk. Eytişimsel Mantık, Mantık, Saltık Düşüncecilik, Hegelcililik, Evrim, Sav, Karşısal, Bireşim, Yadsıma, Olumlama, Yadsımanın Yadsımması, Çelişme, Çatışma, Birlik.

15. Feuerbach: Bir kolu düşüncilikte ve öbür kolu özdekkilikte bulunan Alman düşünürü Feuerbach, düşüncilikte eytişimsel özdekkilik arasında bir düşünsel köprü olmuştur. Feuerbach'ı kaba özdekkilik, eytişimsel bir yola yönelmiştir. Feuerbach'ın göre din, insanın kendi kendisine göstergisi bir sayıdır. Ne var ki insan bu erdemini, *din* adı altında kendisine yabançlaştırarak, kendisini dışında geliştirmiştir. Felsefe insana bu gelişmeyi aşmayı öğretir ve insan bu gelişmeyi aşarak dinin insanlarası bir bağıntı olduğunu anlar. Bu özdeksel ve eytişimsel aşma insanı geliştirir. *Din*'in gerçekçe *askı*'tadır. Önceleri insanlar kendi niteliklerinin fantastik yansamları olan tanrıları yaratmışlardır. Tanrılar insanların dünyenin kurmayı yetmediler. Oysa bu dünyeni kuracak olan, insanların başka insanların karşı duydugu *bağlılık*'tır. Bu bağlılık en yetkin biçimine *askı*'ta ulaşır. Cinsel aşk, bu duygusal insan bağlılığının en yoğunlaşmış biçimidir. İnsanlar arasındaki bütün sorunlar aşkın gücüyle çözülecektir. Varsız yapısının temeli *özdeksiz*'tir ama kondisi *düşünce*'dir... Gördüğü gibi, Feuerbach'ın özdekkılığının sonunda genel idealizme varan bir özdekkılıktır ve Hegelciligin bir başka çeşididir. İnsanın Tanrı'ya tapasmasının yasaklayan özdekkili Feuerbach'ın karşısına, insanın insanı tapasmasının buyururan düşünceli Feuerbach yer alır. Feuerbach «özdekkılık geride beraberim ama ilerde beraber deşilim» der. Engels de söyle demektedir: «Feuerbach'ın gerçek idealizmi onun din felsefesinde seferberleme törbülinde görüldür. Feuerbach dini asla ortadan kaldırılmak istemez. İstediği, onu geliştirmektedir. Felsefesinin kendisi dinin içinde erimedilidir» (Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, Sosyal ya-ymalar, İstanbul 1962, s. 25).

16. Marx ve Engels: Alman düşünürleri Marx ve Engels, eytişimsel ikili bir çalışma sonunda, düşünceli ve özdekkili bütün bilgi tarzının bireşimini gerçekleştirmeye başlamışlar; eytişimin doğasal, toplumsal ve bilincsel bütün alanları kapsayan evrensel niteliğini meydana çıkarmışlardır. Teori'yle pratik'in eytişimsel birliğinden doğan bu eşsiz şartı, eski'yi korumaya çalışan metafizik dünyaya görüşürlüğün yerine yeni'ye katılan eytişimsel dünyaya görüşü'nü getirmiştir. Bu yeni dünya görüşü, insanların tarzının gerçeğe yanıtında sürecinde en büyük *aydınlanma*'dır. Karşılıklıların gelişerek çatışması ve bu çatışma sonunda aşılması yoluyla, tefsizlik eytişimsel olarak gelişen doğa, bilinc ve toplum olgularının gerçegine ancak eytişimsel bir bakışla varılabilirdi. Marx ve Engels, bizzat eytişim'in de eytişimsel ikili karakterini meydana çıkarırlar:

Eytisim, hem evrensel bütünlüğün gelişme yasaşı hem de bu gelişmenin *inceleme yöntemi*'dir. Oysa eytişim, Herakleitos'un parlak sezislerinden Hegel'in ökee açıklamalarına kadar, eytişim yöntemi'yle değil, metafizik yöntemi'yle incelenmiş; bu yüzden bulanık, varsayımsal, kuramsal ve bilimsiz kalarak öz benliği kavusamamıştır. Eytisimi eytişime çözülemek, Marx ve Engels'in en parlak buluşdur ve insan bilgisine geniş ve aydınlatıcı imkânlar getirmektedir. Nitikim bizzat Marx ve Engels, toplumsal gelişmenin yasalarını bu eytişimsel çözümlemeye bulmuşlardır (tarihsel özdekkılık). Ünlü bir fizikçi «eytişimi öğrenmek sonra fizik olaylarını çok daha iyi anlamaya başladım» der (Eytisimsel özdekkılık). Marx ve Engels eytişimsel ve tarihsel özdekkılık öğretilerileyle, gerekçin, doğsal evrimin insanın döneminde, bir ucu özdekte ve bundan ötürü pratikto-öteki ucu bilincle ve bundan ötürü kuramda bulunan ikili karakterini aydınlaştırmakla eytişimin Hegelci metafizik evrensel karakterini aşarak özdekkili eytişimsel evrensel karakterini ortaya koymuslardır. İnsanlığın bilim ve pratikle bağıntı kuramayan tekyanlı bilinc ve kuram evresinde metafizik dünya görüşü nasıl zorunlu olumsa, bilim ve pratikle bağıntı kurulan bu çökşanlı evresinde de eytişimsel dünya görüşü üylece zorunludur. Bilimin gelişmesiyle kendi niye sınırlamaların ve başbos bir özgürlik içinde alabileğinde pratik gerçekten uzaklaşan düşünce, zorunu olarak metafiziği gerektirmiştir. Her an gelişen bilimle sınırlanan ve bilimsel pratikle kendini denetleyerek gelişme yoluna giren düşünce de böylece zorunu olarak eytişimi gerektirmektedir. Marx ve Engels'e göre eytişim, metafiziğin tam karşısıdır. Marx söyle der: «Benim eytişimin temelde Hegel'inden yalnız farklı değil, ona taban tabana karıştırır. Hegel'e göre, *ide* adı altında bağıntı bir önce haline dönüştürüldüğü düşünce süreci gerçek dünyadan yaraticıdır ve gerçek dünya idenin yalnızca dış görünüşünü meydana getirir. Bana göre ise, tam tersine, *ide*, insanlığın yansittığı ve düşünen bicimlerine dönüştürüldüğü özdeksel dünyadan başka bir şey değildir» (Marx, *Kapital*, c. I, ikinci baskiya son söz). Engels de söyle der: «Bütün doğa, en küçük şeyden en büyüküne, bir kum tanecikinden günde, ilk canlı hücreden insana kadar sürekli bir meydana gelis ve yokolus, sürekli bir akış, durmayan bir devim ve değişim içindedir. Nesnel denen eytişim, yani insan düşüncesinden bağımsız eytişim, bütün doğada geçerlidir. Öznel denen eytişim, yani eytişimsel düşünce ise bütün doğada zıtların karşılaşıldığından doğan devimin geçerliğini yan-

sitr. Düşünce ve bilinç, insan beyninin ürünleridir. İnsan da doğanın bir ürünüdür, doğal çevresinde doğaya birlikte gelişmiştir. Bundan su doğal sonuca varılır ki, insan beyninin ürünləri —ki sonuç olarak onlar da doğanın ürünləri demekdir— doğaya gelişme halinde deşil, doğanın bütünlüye uygunluk həlindedir» (Engels, *Doğanın Diyalektiği*). Eytisim, Marksçı bilimsel anlamıyla, *doğayı, toplumu ve düşünciyi kapsıtlarının çatışarak aşmasıyla durmaksızın devindiren ve gelişiren süreçtir*. Demek ki doğanın işleyiş mekanizmasıdır, toplumun gelişməri gücdür, düşünənin gerçekçe varmaq için kullanabileceğim tek bilimsel yöntemdir. Marksçı eytişime gelincey kadar metafizik düşünce, ister idealist ister materyalist yönde olsun, ne doğayı, ne toplumu ve ne de düşünciyi çözümleyememişti. Doğa nedir ve nasıl işler, toplum nedir ve neden böyledir, düşünce nedir ve insancın neden böyle düşünür? Bütün bunlar sənədlenənlərə bağlanıyor, hayal ürünü vəsət-vimlərlərə açıqlanmaya çalışılıyordu. Tarihte ilk kez gerçek nednərlər eytişimsel düşünüççəyle məydana konabilməmişdir ve böyləlikle tarihte ilk kez insan neden insan olduğunu ya da olmasının gərktiyini anlaşılmıştır. Eytisimin üç büyük yassası özdəksəl doğadan, tarihsel toplumdan ve bilincsel düşünücünden gözlemlənərək söylece saptanmışdır: Her olav ve olğudaki gelişmenin o olav ve olğunun iç gelişməcərinden doğan kendiliğinden bir devimle gerçekleştiğini açıqlayan *kartalların birligi ve savaş yasası*, her olav ve olğudaki gelişmenin səvincə çoxalmanın birenbire nitelik değişimini gerektirməsiyle gerçekleştiğini açıqlayan *nicilikten niteliğe geçis yasası*, her olav ve olğudaki gelişmenin ekşinin olumlu vənərlərini özümsevən bir yenileşmeye gerçekleştiğini açıqlayan *olumsuzlanmanın olumsuzlaşması yasası*... Doğanın, toplumun ve düşünənin işleyiş mekanizmasını açıqlayan bu üç büyük eytişim yassası su eytişimsel yassalarla tamamlanır: 1. Özel ve genel, 2. İçerik ve içim, 3. Öz ve olgu, 4. Neden ve sonuç, 5. Zorluluk ve rastlantı, 6. Olanak ve gerçeklik, 7. Tümel, tekil ve tikel, 8. Görünüs ve gerçek, 9. Kuram ve kılğı, 10. Soyut ve somut, 11. Mantıksal ve tarihsel vb. gibi bağlılı ulamlar arasındaki eytişimsel bağlılığı açıqlayan yasalar... Eytisimin iyiye kavranabilmesi üçənliklə su kavramları açık seçik bilinməsi gerekir: 1. Özdeş, 2. Devim, 3. Biliç, 4. Olus, 5. Yasa, 6. Zaman ve uzay, 7. Bilgi, 8. Pratik ve cəlyem. Eytisim, nesnel gerçeklikin gelişme yassası olmakla *nesnel eytişim* ve nesnel gerçəklığın insan bilincində yansıması olmakla *öznel eytişim* olaraq adı-

nır. Bk. Eytisimsel Özdekçilik, Tarihsel Özdekçilik, Marksçılık, Eytisim Yöntemi.

17. Cəsiti tanımlar: Eytisimin, gerek doğuda ve gerek batında, gerek düşünecevi ve gerek özdekcik kampa cəsidi tamamları yapılmışdır. Bu tanımlardan başlıcaları şöyledir: «Cedel, mukademət, məşhurə veya mukadəmət müsellemeden mirekəp bir kiyastr» (Eytisim, tamımsız ya da onaylanmış öncüllerden olusan bir tasındır. İsmail Hakkı, *Felsefi Ülə*, s. 262). «Kiyas efer nəşri cəmi'si ya bəzisi indirində məşhurat ve müselleməttan terekküp edərək bi kiyas cedəldir» (Bir önceki anlamları dejisik bincimde söylemişdir. *Burhanı Gelenbevi Tercümesi*, c. II, s. 272). «İknâ için tertip olunan delili iknâ kiyası cedəldir» (Kanıtlamak için dənənlənen kamtlar eytişimsel tasındır. Cevdet Paşa, *Miyâri Sedâr*, s. 124). «Maddəi münkmine veya muhəmetməyi netice veren kiyas, cedəldir» (Olanaklı ya da olasıyı vərgiliyan tasım eytişimdir. İsmail Hakkı, *Felsefi Ülə*, s. 259). «Muhadara gəyrin kələndən terkibî hâs veyahut mənəni vaz'yesi cihətindən makama münasip olanıñ mahalində zikri irâd melekəsidir» (Eytisim başkasının sözündən en uygun olanını yerine kullanma yetisidir. *Mezvuatü'l Ülâm*, c. I, s. 255). «Hasim indirində müsellem olan bəzəi məbədi ve mukadəmət ele alaraq yincə onun aleyhində kullanımla ve bir məs'elei husnusidə hasmı ilzám etmək usul ve ədâp (Méthode dialectique)'dır» (Tartışığımız kişinin kabul ettiği kimi ilke və öncülleri ona karşı kullanmak eytişim yöntemidir. Rıza Tevfik, *Kaamtsu Felsefe*, c. I, s. 355-6). «İlmi ədâp ki ilmi saatda tevcih dahi titlik olunur, bir ilmidə ki məphəsi külliyyənin müvəccihət makbule olduğunu veyahut müvəccihət makbule olmadığı ahvali arzasından bahsulunur» (Eytisim, ki bu na ilmi sənəati təvcih de denir, öyle bir bilimdir ki genel konuların tartışılanı kimseye yönlətiliblər olup olmadıqından sözüder. *Ədabi Gelenbevi Tercümesi*, s. 6). «Məntik tabiatın ve ruhun bülçümle inkişafatını ifâde edən manzumei tasavvurâtın inkişaf etdirir, bunun tariki tariki nazardır» (Məntik doğanın ve ruhun tüm gelişmelerini dileğetiren tasarımlarını genişlərir, bunun yolu eytişim yoldur. Hamdi Elmalılı, *Mətâlip ve Məzâhip Tercümesi*, s. 153). «İlmi kələm bir ilmidir ki akaidi imâniyyəti edilərək aklıye iləispât ve akaiitə eslâfi ümmət, ehli sünnet ve cəmiâat mezhebi olan məsleki müstakimden münharif olan ehli bid'ati red hususunu mutazamən olur. Buna ilmi kələm tesmiye etmələri bu fende münâzara olup bu iş aməle râci olmayaraq sîrf kələm olduğunu icindir» (Sözbilim-eytişim anlamında öyle bir bilimdir ki inan kurallarını ussal kanıtlar-

la tanıtlamayı ve doğru yoldan sapmış olanları yadsımayı kapsar, buna sözibilim denmesinin nedeni bu bilimde tartışma yapılp bunu bir eylemle hiç bir ilgisi bulunmadığı ve sadece söz olduğu içindir. İbnî Sînâ, *Necâti*, ilmû kelâm bölümünden, İsmâîl Fennî, *Lâgaiçî Felsefe'sinde mantık, cedeli* (mantıksal, tartışılıksal) olarak tanımlamakla yetinir, baskaca hic bir açıklama eklemiyor. Mustafa Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lâgati*'nde «muhabere ve münamekaşa san'atu» olarak tanımlıyor. Atilla Tokatlı, *Ansiklopedik Felsefe Sözlüğü*'nde «ilk anlamlama gön diyalog sanatı, karşıt tezleri ilerliserek tartışma işi» olarak tanımlamıştır. Manfred Buhr ve Alfred Kosing'in *Markşçi-Leninci Felsefe Sözlüğü* (Engin Aksin çevirisi)'nde «Doğanın, toplumun ve düşünmenin genel hareket ve gelişme yasalarını araştırmak felsefi bilim; bağlamılığını ve gelişiminin genel teorisi; ve aynı zamanda düşünme ve söylemin genel yöntemi olarak Marksçi —Leninci felsefeden en önemli parçası» olarak tanımlanmaktadır. Selâhattin Hilâv, *Felsefe El Kitabı*'nda «taarrus sanatı / doğruları varmak için karşıtlardan gerek ve bunları aşarak aklı yürütme tarzi / düşünmenin ve varlığın çalışmalarının deşîşî ilerleyerek gelişmesi ve yeni gerçeklerin ortaya çıkışması; bu ortaya çıkış ve değişmenin vasası ve bunların inceleme metodu» olarak tanımlıyor ve açıralar içinde tarihsel bir tanımlar zetteyi veriyor: «Zenon'a göre reddedilmek istenen görüşün ya da tezin imkânsız ve saçıma olduğunun gösterilmesi; Sokrates'e göre atav ve doğurma metodunu yoluyla bir tartışma从中产生的争执和对立的表述；Platon'a göre duyu verilerinden akılla kavrana hâkâtârlara yükseltme volu; Aristoteles'e göre sağlam olmayan ve doğru gibi görünen aklı yürütümleri ve ispatlamalar; battı iskolâsiğine göre formel mantık; Kant'a göre aklın duyu ötesi gerçeği yanılı mutlaklı kavrıldığı sanarak içine düşüdü yanalı; düşünme ile varlığı bir ve aynı sey olarak ele alan Hegel'e göre düşünmenin tez-antitez-sentez aşamalarından gerek gelişmesi; Kierkegaard'a göre insanlığı ile Tanrı arasında bulunan ve gînah işleme korkusunda ya da boğuntsusunda dileğelen karşıtlık; Berdeayev'e göre Tanrı ile insan arasında insanın yansantisı açısından dileğelen varoluşsal karşıtlık ve deşîşme; Marx'a göre düşünmenin ve varlığın gelişme vasası ve inceleme metodu; Engels'e göre gelişmenin genel yasaları; Lenin'e göre eşyanın özünde gelişmenin ince-

lenmesi; Lukacs'a göre varlığın bir bütünsel olmakla görülebilir inceleme». Türk Dil Küfürumcuca yayılanan *Felsefe Terimleri Sözlüğü*'nde Bedîa Akarsu söyle tanımıyor: «1. (Kavramsal önem) Bir kavramdan öteki kavrama gelişmeleri ortadan kaldırarak ilerleyen mantıksal düşünme yolu: a. (Sokrates'te) Doğruva varmak, kavramları açıklığı kavuşturmak, belirlemek ve bunların kesin tanımlarını bulmak için karşıtlar içinde ilerleyen karşılıklı konuşma yöntemi. b. (Platon'da) fidealern bilgisine vardırın vol: en yüksek bilim: mantıksal yöntem. c. (Aristoteles mantığında) Tantılama yolu. 2. Usun içine düşüştürme gelişmeleri öğretisi. Bu yönde özellikle Kant'ta: Koşulsuz olana, salt olana ulaşmak isteven usun zorunu olarak içine düşüştürme gelişmeler. 3. Usun gelişmesi yasası (Alman idealizm). Buna göre özellikle Hegel'de usun ve tîntîm gerçeklikin karşıtlarla içinden gerekçiliklerle kendini bulması». Türk Dil Küfürumcuca yayılanan *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*'nde Özer Ozankaya söyle bir tanım veriyor: «Doğanın, toplumun ve düşünmenin durmavan bir devinin ve değişim içinde bulunmaları, buntardaki evrimin her seyde var olan iç gelişmelerin etatisi sonucu ortaya çıkması olgusu». Felsefe frofesörü Macit Gökerberk *Felsefe Arxiv'i*'nın 1972 yılında yayımlanan 18. sayısında Hezel'den sözeden yazısında söyle bir açıklama yapıyor, (ibid, s. 15): «Burdan dialektik, karşıtların içinden gece gece bir ilerleme, karşıtları, gelişmeleri aza aza bir diris, böyle bir hareket anlanmalıdır. Hezel'e göre insanlık tarihi dialektik bir konusuma, bir taarrusa gibi ilerler». Erdoğan Başar, 1965 yılında yayımlanan *Sosyalizm Sözlüğü*'nde söyle bir açıklama yapıyor (ibid, s. 33): «Eski Yunanistan bazi filozoflar dialektiği bir karıştırın kanıtlarındaki gelişmeleri bulup meydana çıkarmak, sonra da bu gelişmelerin üstesinden gelenek gergiye ulaşma sanatı anlamında kulanırlardı. Sonraları dialektik temel gelişmeleri, iç bağıtlıkları ve evrimi anlatır olsu. Dialektik bütün tabiat ve toplum olaylarının aralıksız hareket ve deşîşme halinde olduktalarını, tabiatın ve toplumun evrinin her seyde varolan iç gelişmelerin etatisi sonucu olduğunu kabul eder». Armand Cuvillier, *Küçük Felsefe Sözlüğü* (Osman Pazarlı çevirisi)'nde söyle tanımlar veriyor: «(Yunanada dialegesthai konusmak ve dialego'nun çıkarmak, ayırmak) Felsefe tarihinde. I. Sokratçılara göre sorular ve karşıtlarla etiştirmek sanatı; bundan da kavramları sıralamak sanatı ve ayrıca Eflâstır'da duyulur bilgilerden anıtlar bilgilere vanı iddeler yükseltmek sanatı. 2. Aristote'da yalnız oylar üzerinde dolaşan usulmlama

sanatı, olasının mantığı. 3. Ortaçağda: Şekilsel mantık. 4. Kant'ta deneyisti diyeletik, deneyisti dış görünüşlerin mantığı, yani ruhumuzun usulamlamalarıyla her türlü deneylerin sınırlarını astığılarındaki yarışmasının içcelemesi. 5. Bugünük anlam: Eytisək sanatı (çoğu yanlış olarak ince ve boş usulamlamalardan bahsedilirken kullanılır). Armand Cuville, Osman Pażdziński'nin çevirdiği *Petit Vocabulaire de la Langue Philosophique*'nden sonra yayımladığı *Nouveau Vocabulaire Philosophique*'nde (Armand Colin baskısı, Paris 1967) tanımlarını getiriyor ve 5. maddede olasılarak Hegel tanımını (sav, karşısav, bireşim yöntemiyle düşüncenin ilerleyisi), 6. maddede Marx'ı tamam (Eytisəmsel Özdeşkılık. Bunun açıklamasını Eytisəmsel maddeşine gönderiyor), 7. maddede Durkheim'in bir türmescile örnекlediği bozuk kullanımını, 8. maddede günümüzde tanımları Lalande, Croce, LaVelle, Bachelder, Jaspers'ten tümcelerle örnекleyerek veriyor, özel bir bölümde dc Kierkegaard, Berdiaev ve K. Barth'ın tümcelerle örnекlediği tanrıbilimsel tanımları veriyor. Tanrıbilimsel tanımların özetü şu: «Tanrı'yla insan arasında bir karsılık» (*Fr. Une opposition entre l'homme et Dieu*). André Lalande'in ünlü sözlüğü *Vocabulaire Technique et Critique de la Philosophie* (Félix Alcan yayımı, Paris 1926)'sının *dialectique* maddesi, Mustafa Namık Çankı'nın yukarıda sözü edilen *Büyük Felsefe Lüğü*'nun olduğu gibi aktarılmış, Hegel tamıyla son buluyor, Marx'ın ve Engels'in sözü edilmiyor. Mustafa Namık Çankı bu maddeye Goblot'un ünlü *Vocabulaire Philosophique*'nden de bir bölüm eklemiş, orada da Marx'tan ve Engels'ten söz edilmiyor. André Noiray'ın başkanlığında kurulucaya hazırlanan *La Philosophie ou Dialectique* maddesinde (İbid, s. 105, c. I) söyle tanımlıyor: «Konuşma sanatı» (*Fr. L'art du dialogue*). Émile Littré'nin ünlü *Dictionnaire de la Langue Française*'ndeki söyle tanımlaması (Gallimard-Hachette baskısı, Paris 1970, c. III, s. 21): «Düşünme ve tartışma sanatı» (*Fr. L'art de raisonner, de discuter*). Claude Augé'nin başkanlığında yayımlanan *Nouveau Larousse Illustré*'de söyle tanımları: «Tartışma sanatı» (*Fr. L'art de discuter*), sonra da şu açıklama ekleniyor: «Ama bu sadece insanların başkalarıyla tartışması değil, aynı zamanda kendi kendisiyle de tartışmasıdır». Dagobert D. Runes'in *Dictionary of philosophy*'sında söyle tanımlanmış (Londra 1956, s. 78): «Konuşma sanatı» (*Ing. Art of debate*). Robertin *Dictionnaire de la Langue Française*'ndeki de (Paris 1970, s. 476) söyle bir tanım var: «Sorular ve yanıtlarla tartışma sanatı» (*Fr. Art de discut-*

ter par demandes et réponses). Maurice Cornforth, *Philosophy for Socialists*'inde «Eytisim, olay ve olgular, kendi devimleri, değişimleri, etkileşim ve ilişkileri içinde incelemek» diyor. Kuusinen, *Diyalektik Materalizm* adlı yapısında (K. Sahib Sel çevirisi, s. 68) söyle der: «Her özel ilim, gerçegin farklı alanlarına ait hareket şekillerini ve kanunlarını inceler. Diyalektik ise her türlü hareket, değişim ve gelişiminin en genel kanunları ile mesul olan ayrı bir ilimidir. Diyalektığın kanunlarına ihanetsizliği veren, bunların tabiatte ve cemiyette işler olmaları ve bizzat düşünmenin de bunlara tabii bulunmasıdır». Brockhaus (Der Volks)'da söyle tanımlıyor: «Karşıt düşüncenin dileğetirilmesi», Brockhaus (Der Sprach)'da da söyle tanımlanmış: «Bilimsel konuuma yöntemi, Hegel'e göre karşıt anlamla kavramlarla düşünme biçimi, Kant'a göre göründen mantıksal ve aldatıcı sonuçlar». Kuzinen'in başkanlığında bir bilim kuruluna hazırlanan *Marxizm-Leninizm İlkeleri*'nde söyle açıklanmış (Nadiye R. Bozkaya çevirisi, c. I, s. 95): «Eski Yunan filozofları tartışmacılarının görüşlerindeki çelişkileri ortaya çıkararak tartışıma yardımına gergi bulma yeteneğine dialektik sanat derlerdi (Yunanadaki dialegeshai, karşılıklı konuşma anlamanı gelin kelimeden). XVIII. yüzyıl sonuyla XIX. yüzyıl başlangıcında Alman idealist filozofları, özellikle Hegel, diyalektik düşünme süreci içinde kendiliğinden çözülen çelişkiler yardımyla düşüncenin geliştirilmesini anlarda. Hegel, diyalektik düşüncenin基本原则 şekillerini metotlu bir biçimde tanımlamış. Bunu yaparken, idealist, yanlış bir görüş noktasına dayanıyordu. Bu görüş bakırısa dialektik olus, doğaya değil, ancak düşünmeye, ruha, düşünceye özgü bir seydi. Marx'ın dediği gibi Hegel'in dialektik *başlığı* *duru*yordu, dialektiği uygun bir biçimde yorumlamak için onu ayakkaları üzerinde yerleştirmek gerekiydi. İşte Marx ve Engels materyalist diyalektiği yaratarak ve *diyalektik* terminine yeri bir anlam kazandıracı bunu basıldılar. Marksizmin kurucuları evrenin maddi birliği ilkesinden hareket ediyor, *diyalektik* sözcüğünden olayların *evrensel bağılılığını, bütünlüğünü* gerçegin gelişiminin genel yasalarının incelemesi'ni anlıyorlardı. Böylece, Hegel'in idealist felsefesinde düşüncenin hareketini gösteren dialektik, varlığın gelişmesinin genel yasalarının materyalist teorisini hafifini aldı. Kavramlarımızın evriminin dialektiği (özel diyalektik), varlığın kendi gelişiminin (nesnel diyalektik) bilimsel düşüncedeki yansımaları şeklinde girdi». V. Afanastev *Felsefenin İlkeleri* adlı yapısında söyle diyor (Nuri Samiyeççe-

virisi, c. I, s. 128): «Marksist dialektik, dün-
yayı, aralıksız hareket, değişim ve evrim ola-
rak tanımlar... İnsanların maddi dünyanın ev-
rimini yanstan bilincleri, düşüneleri, teori-
leri ev kavramları da aynı şekilde dejismek-
tedir... Marksist dialektik, evrim sürecinin,
aşından yukarıta, basitken karmaşa doğru
sıçramalarla oluşturmuştu; bu olumsun kapali
(fasi) bir daire biçiminde değil, sarmal
(helezoni, spirale) biçimde geliştiğini ve bu
sarmal biçimde gelişimde, her sarmalın, da-
ha öncekinden daha zengin, daha derin, daha
yetkin ve daha karmaşık olarak belirdiğini
kavrır». A. Spirkin ve O. Yakhut'un *Dya-
lekтик и Тарифи Материализм* adlı yapıtlarında
da söyle açıklanıyor (Engin Karaoglu ce-
virisi, s. 19-29): «Dialektik, dünyayı bireleş-
miş, bütünlüksel olarak görür. Onu oluşturan
parçalar arasındaki ilişkileri, gerekli olana
olmayanı, birencili olanı ikincili, tabii ya da te-
sadiği olanı ayırdederek inceler... Öte yandan
dialektik materyalizm dünyayı sırclı har-
ket halinde olan, değişen, gelişen bir şey ola-
rak görür ve bu nedenle sonsuz, dejismez hıç
bir dogmayı tanımaz. Yaratıcılığın gerçek ru-
hunu oluşturur. Dialektik, Lenin'in koyduğu gibi,
Marksizmin devrimci ruhudur. Çünkü ni-
teligi yaratıcıdır». Götz Redlov, Helmut
Frommknecht, Mattheus Klein'in başkanlığında
bir bilim kuruluna hazırlanan *Evrensel
Çelişki ve Tarilsteki Maddecilik* (Orijinal adı:
Einführung in den Dialektischen und Historischen Materialismus) adlı yapıtta da söyle
açıklanıyor (E. Ateş çevirisi, s. 43, 44, 47, 215,
219, 263): «Marksizm-Leninizm'de dialektik
doğa, toplum ve düşüncenin gelişimini
genel vasalarının doktrini olarak ve aynı
zamanda bilgi yöntemi olarak kabul edilir...
Dialektik; düşüncenin, topluman ve doğanın
gelişiminden derinliğine ve genişliğine kaynak-
lanan bir doktrindir. O yalnızca devamlı ha-
reket ve değişimsi bütün ilişkiler içinde kav-
ramakla kalmaz, aynı zamanda maddenin kendi hareketine, gelişim kaynağma, gelişkiye,
zıtların çatışmasına ve birliliğine ve bilimsel
olarak itici güçlerine kadar işler... Antik Yunan
filozofları tarafından dialektik, gerçeklik
üzerine karşılıklı diyalog biçiminde bir
yöntem olarak kullanılmıştı. Platon'un felse-
fi görüşü genellikle diyalog biçimini taşıyordu.
Platon, karşısındaki konusmasındaki
çelişkileri açığa çıkarıp kendi görüşünü kabul
etmemesinden ötürü diyalogu katılan kişilere
oldukça zor durumda bırakıyordu. Goethe
bir keresinde büyük dialektikçi Hegel'e dia-
lektünün csasının ne olduğunu sorduğundan
Hegel'in bu soruya yanıt söylemiştir: Dia-
lektik, her insanda bulunan biligle karşı

cıkabile yontominden başka bir şey değil-
dir. Eytisimsel ve tarihsel özdekciliğin kuru-
cusu Karl Marx, cytisimi, söyle tanımlamaktadır (*Capital, Editions Sociales*, Paris 1959, ki-
tap I, c. I, s. 29): «Eytisim, yoncici sunflar
ve onların ideologları için bir rezalettir; cün-
kü varolan her şeyin olsunla bir biçimde an-
laşılmasının sağlığı gibi bunları kaçınılmaz
yadsınmasının, zorunlu yüküşünün anlaşılması
ni da şagar; cünkü her şeyin devimin sürekli
akış içinde ve bundan ötürü de geçici görü-
nüşü içinde inceley, hiç bir şeyin önünde boy-
yun emez, özü gereği eleştiriçi ve devrimci-
dir. Marx'ın büyük yardımıcısı Friedrich Engels
de söyle tanımlar (*Anti-Dühring, Editions Sociales*, Paris 1951, s. 172): «Eytisim doğa-
nın, insan toplumunun ve düşüncenin gelişim-
sel deviminin genel yasalarının kuramıdır»,
aynı yapıtın bir başka yaprağında da söyle
der (İbid, s. 392): «Eytisim, esyayı, kavrımları
birbirleriyle olan zincirleme bağlantıları,
karşılıklı ilişkileri, birbirleri üzerindeki karşılı-
klı etkileri içinde dikkate alır ve bunlardan
ilerilegen gelişimleri, bunların doğusunu,
gelişmelerini ve son bulmalarını incelemeye
çalışır». Engels; *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel
Sosyalizm* adlı yapıtında da şu açıklamayı ya-
par (Öner Ünalan çevirisi, s. 66): «Ayrıntılı
olarak doğaya ya da insan soyunun tarihini ya
da kendi zihni etkinliğini inceleyip düşü-
nünce başlangıcta hiç bir şeyin olduğu gibi
ve olduğu yerde kalmadığı, tersine, her şeyin
hareket ettiği, varolduğu ve geçip gitme-
yi sonsuz ilişkiler ve tepkiler, dejisimler ve
bileşmeler karmasıyla karşılaşır. Bundan
dolayı önce bu tabloyu bir bütün olarak, ay-
rintıları hâlâ az çok arka planda kalmış ola-
rak görürüz; hareket eden, bilesen ve birbir-
leriyle ilişkili olan nesnelerden çok, hareket-
leri, dejisileri, ilişkileri gözlemleriz. Bu, ilkel,
böň, ama, aslında doğru olan dünya görüşü
eskî Yunan felsefesininindir ve bunu ilk defa
apaçık dileğetiren Herakleitos'dur: Her şey
vardır ve yoktur, cünkü her şey akıcıdır, dur-
madan dejismektedir, durmadan var ve yok
olmaktadır». Engels burada o pek açık ve ra-
hat anlatımıyla görüşüleri genel niteliğile
doğru olarak şartyanan bu görüşün ayrıntıları
anlamaya yetmediğini, ayrıntıları kavrayabil-
mek için onları bütünden koparmak ve her
birinin niteliğini ayrı ayrı incelemek gereki-
ğini, ne var ki bu soyutlamının bir alıskanlık
haline gelerek metafiziği doğurduğunu, «ağacı-
ları tek tek inceleyen ormanın görülemediği-
ni», bundan ötürü de eytisimsel soyutlamamın
sosyaltı ve esdeyişle bütünlüle ilişkisini, devrim-
ini ve dejismesini, geçmişini ve geleceğini
daima gözönünde tutan bir soyutlama olduğu-

nu ve sonunda yeniden somuta vardığını anlatır. *Doğanın Dialektiği* (Orjinal adı: *Dialektik der Natur*) adlı yapıtımda da söyle der (Arif Gelen çevirisi, s. 58, 65, 77, 79, 80, 81, vd., 215 vd., 257 vd.): «Dialektik şimdije kadar ancak iki düşünür, Aristoteles'le Hegel tarafından oldukça geniş biçimde incelenmiştir. Oysa aslı dialektilik bugünkü doğa bilimi için en önemli düşümme biçimidir; çünkü ancak o, doğada ortaya çıkan gelişime süreçleri, genel olarak içi bağıntılar ve bir araşturma alanından ötekine geçiş için benzerlikler ve bununla birlikte açıklama metotları verir... O halde insan toplumunun tarihi gibi doğanın tarihinden de dialektilik yasaları çıkarılabilir. Çünkü buna bizzat düşünmenin olduğu gibi tarihi gelişmenin de bu iki aşamasının en genel vasalarından başka bir şey değildir. Hem bunlar esas olarak üç indirgenebilirler: Nüfuslığın niteliğe ve niyetliğine nüfuslığın döşümü vasast, karşılıkların birbirlerinin içine girmesi vasası, inkârın inkârı vasası. Her üçü de Hegel tarafından onun idealist biçiminde salt düşümme yasaları olarak geliştirilmiştir. Birincisi: *Mantık*'ın birinci kısmında, varoluş öğretisinde; ikincisi *Mantık*'ın bütün ikinci ve en önemli kısmını doldurur; üçüncüü de tüm sistemini yapısı için temel yasadır. Yanlışın, bu yasaların doğa ve tarih konusundan düşümme vasaları olarak kabul ettirilmesi, tersine, onlardan çıkarılmamışındadır... Asıl dialektilik, nesnel denilen dialektilik tüm doğa eğemendir ve özel denilen dialektilik, dialektilik düşüncenin ancak doğanın her yerinde kendini gösteren ve karşılıklarla sürekli bir çatışma ve sonunda bunların birbirlerine geçmesi yoluyla, ve da daha yüksek biçimlerde dönmeyeyle doğanın hayatını etkileyen haretin yansımışıdır». Marx ve Engels'in geliştirdiği izleyici V. İ. Lenin eytişimi kısaca «gelisme kuraları» (*Yapıtlar*, c. 19, s. 4) olarak tanımlar ve «ilk olarak nesnel gerçekin gelişimini en üstün ve en kapsamlı öğretisi, ikinci olarak da düşüncenin gelişimini öğretisi» olduğunu söyler. Söyle der (*Ibid*, c. 38, s. 212): «Bir nesneyi gerçek olarak tanımak için onun bütün yönlerini, bütün ilişkilerini ve araclarını kavramak ve içimleme gereklidir. Bunu hiç bir zaman tam olarak yapamayız, daima eksik kalır. Ne var ki bu gerekliki bizi yanlışlıklardan ve kulplarından kurtarıdır. Bu, dikkat edeceğimiz birinci noktadır. İkincisi dialektilik mantık, nesneci, gelişimi, kendi devimi, değişimi içinde bakmayı gerektirir. Üçüncüü bir nesnenin eksiksiz olarak tanımlanmasında bütün insan pratiği, hem gerçekin ölçüyü olarak ve hem de insana gerekli olanla bir nesnenin ilişkisinin pratik bellileyicisi olarak in-

cedenince inceye bakmayı gerektirir. Dördüncü olarak dialektilik mantık bize sunu gösterir ki soyut gerçek yoktur, gerçek daima somuttur». *Proletarya İhtiyaçı ve Dönük Kautsky* adlı yapıtımda da söyle der (Arif Gelen çevirisi, s. 45): «Ne doğada, ne de topluma sâf bir görünübü vardır. Olamaz da, Marksist dialektilikin bize örettüğü budur. Örneğin dünyada sâf kapitalizm yoktur, olamaz da. Her zaman karşılıklı fodalızımla, yobuzılıyla, ya da daha başka bir şeyle karışmış olan bir kapitalizmdir». Bk. Eytisimsel Özdeşlik, Eytisim Yöntemi, Metafizik, Marksçılık.

EYTİŞİM METODOLOJİSİ (Os. Cedel usul-yâti, Fr. Méthodologie dialectique) Eytisim yöntembilimi... Alman düşünürü Karl Marx yaşamının sonuna kadar bir *dialektik metodolojisi* yazmaz istemişse de bu isteğini gerçekteşiremeden ölmüştür. Birçok yanlış anlaşılmaların nedeni olan bu cıksılık, başta Lenin olmak üzere izdaşlarında tamamlanmamaya çalışılmıştır. Özellikle Engels'in yapıt ve mektupları bu konuda çok zengin birer kaynak olmuştur. Bk. Eytisim Yöntemi.

EYTİŞİMSEL (Os. Cedeli, Mantiki; Fr. Dialectique, Al. Dialektisch, Ing. Dialectic, It. Dialettico) Eytisimle ilgili... Bk. Eytisim.

EYTİŞİMSEL AHLÂK. (Os. Cedelci ahlâk, Fr. Morale dialectique) Eytisimsel dünya给别人 göre bir toplum içinde insanların ummaî zorunda bulundukları davranış kuralları... Eytisimsel ahlâk, Marx ve Engels'in bütünsel düşüncelerinden yansır. Bu, eskiyi tutmaya calışan ve venîye direnen metafizik ahlâkla tünâyle karşı bulunan, bir sürekli aşma ve yeninin gerçekleşmesine etkin olarak katılma ahlâkidir. Bk. Aşma, Töreblim, Marksçılık.

EYTİŞİMSEL BAĞIMLILIK. Bk. Evrensel Bağıntı.

EYTİŞİMSEL BAĞINTICILIK. (Os. Cedelci iâzîfe, Fr. Relativisme dialectique) Satık bilgiyle görelî bilgi'nin ayrılmaz birliği... Metafizik dünya görüşü bilgi'yi ya da eşanlamda gerçeki, kendi önemine uygun olarak bir yarından görür. Bu ictyanlı görüşün vardığı zorunlu sonuç sudur: Bilgi, salıtsa vardır, göreliese yoktur. Daha açık bir deyişle bilgi, ancak her zaman ve her mekânda geçerli olursa (eşanlamda saltık olursa) geçerlidir. Tanrıbiligi böyledir; her zaman ve her mekânda geçerli olmazsa (eşanlamda görelî olursa) geçerlik deejildir, bilimsel bilgi böyledir. Eytisimsel dünya görüşü, bu yanlış anlayışın karşısına, *eytisimsel bağıntıcılık*'la çıkar: Bilgi'nin hem saltık ve hem görelî bir yanı vardır, sal-

tılıklı görelilik birbirinden ayrılamaz biçimde bağınlıdır. Tarihsel sürecin birbirlerini izleyen anılarında göreli olan insan bilisi, sürekli olarak ilerlemesine destek olan saltık bir icerik taşıır. Metalizik bağıntılılığı karşı bulutlu etyisimsel bağıntılılığı Lenin, su aşık szizelerle dileğetirir: «Bilgimizin saltık nesnel gerçekteyle klasik sınımları tarihsel olarak gördiğini, ama bu gerçegin varlığını asla göreli değildir. Nesmeler üstündeki bilgimizi maden kömüründen alızıranı ya da atomdan elektronları keşfedecek kadar ilerletmiş olmamızın tarihsel olarak gördiğini, ama bu keşiflerden her birinin saltık nesnel bilgi'de birer aşama olması asla göreli deildir». Kaldı ki, tarihsel sürecin her anında göreli olan insan bilisi saltık bir icerik taşımasında bilgisel gelişime gerçekleşmez ve insan bolla yaşıma bilgisinde原子のエネルギーをもつたる人間の心靈が現れる。」
atom gücünden kullanıma bilgisine erişmemidir. Orneğin yıldızlarla gizlenen Galile'in gözünden yola çıkanlar günümüzün dev durbunlarına kadar gelmemiştir. Bu sonuca varmak için arada birbirlerini aşan ve birbirlerini gelişiren çok sayıda aygit yapılmıştır. Bu aygılarda her biri tarihsel olarak gördiğini, ama aynı zamanda her biri de vüdzuları şözlemenin saltık bilgisini tasıtmaktadır. Etyisimsel bağıntılılık süphecililiğin anılarını kapsar, ama süphecililiğe indirgenemez. Bilgimiz, evrimsel anınlardan her birinde nesnel bir gerceki yanristur. Bu, demekti ki, evrimsel olduğundan ötürü göreli olan bilgimiz daima nesnel bir gerceği yantittendan ötürü saltıklığını da birkitle taşıımıştır. Etyisimsel Özdeğerlikinin meydana koymuğu bu gercek, onu, insan bilgisini yadsıyan bilinmemelişlikten ve metafizik bağıntılılıktan (esanalama soreclik) kesinlikle ayırrı. Bk. Bağıntılılık, Görecilik, Bilgi, Saltık Gerçek, Göreli Gerçek

EYTİŞİMSEL BÜTÜNLÜK. (*Os. Cedeli tamamîyet, Fr. Totalité dialectique*) Doğasal, toplumsal ve bilinçsel tüm olay ve olgular arasındaki bağıntının meydana koyduğu evrensel birlik. *Bkz. Evrensel Birlik, Evrensel Büyüklük, Evrensel Bağıntı*

EYTİŞİMSEL CELİŞME. (*Os.* Cedeli tenâkuz, *Fr.* Contradiccion dialectique) İç karşılıkların geliştiği devimi... Eytisimsel ve tarihsel özdeğçiliğin geliştirici kuramacı Lenin, *Zur Frage der Dialektik* (Eytisim üzerine, *Felsefe derterler!*'nın içindedir) fragmanından «Bir olanın bütönlüsme ve gelişlik bütönlülerinin bilgisi eytisimin özüdür» der. Eytisimin *karşılıkları birliği* ve *savaşa yasası*'nda açıklanmıştır. Gelişmenin teknik gücü, kaynağı, gecegin kendisinden bizzat gelişmemi (*Os.* Mütenezik, *Fr.* Contradiction) bir yapıda olusudur. Bk. Çelisme, Catusma, Asma, Eytisim.

EYTİŞİMSEL DEVİM. (*Os. Cedeli hareket, Fr. Mouvement dialectique*) Kaynaş kendine olan devim... Disardan verilmiş devim, eytisimsel değildir, mekaniktir. Örneğin bir yaprak kendiinden kopup düşerse bu bir eytisimsel devim, onu biz koparısık bu bir mekanik devimdir. *Bk. Devim, Mekanik Devim, Özür.*

EYTİŞİMSEL DEĞİŞME. (*Os. Cedula tebeddül, Fr. Changement dialectique*) Gelişimsel değişme... *Bk. Değişim, Evrim, Devrim, Evrim ve Devrim, Eytisim, Sicrama*

EYTİŞİMSEL DÖNÜŞME. Bk. Nicelikten Niteliğe Geçiş, Sıçrama, Sarmal Gelişim

EYTİŞİMSEL ETKİ, Bk. Karşılıklı Etki

EYTİŞİMSEL GEREKİRLİKLİK (*Os. Cedeli içâbiyye, Fr. Déterminisme dialectique*) Evrenin nesnel yasalığı ve nedenselliği... Eytışım sel gerekircilik evrenin, yasalığının ve nedenselliğinin bilmecesi metafizik gerekircilikten ayrırlar. *Metafizik gerekircilik* (*Os. mabhâdetâbiî içâbiyye, Fr. Déterminisme métaphysique*) ya bu yasalığın ve nedenselliğin nesnel karakterini yadsır, ya da bunun kaynağını doğada değil ruhsal bir ilke bulunduğunu ileriştir, ya da buwasaların ve nedenselliğin özel yanlarını ele alır, ya da doğrudan doğruya nedenselliğe karşı ertekelliğini çıkarır. **Bk. Gerekircilik, Nedensellilik, Freksüelit, Feticizm**

EYTİŞİMSEL İŞBİRLİĞİ. (*Tr. Marksibilim*) Marx ve Engels'in işbirliği... Alman düşünürleri Karl Marx ve Friedrich Engels, büyük yapıtlarını kurarken, eytişimsel bir yönteme, *birlikte ikili* olarak çalışmışlardır. 1844 cylü Paris'te başlayan bu birlikte ikili çalışma Marx'ın ölümüne kadar (1883) sürmüştür. Bu yüzden birbirlerine yazdıklarını mektuplarda *daima öğretimiz* (*Al. Unsere Doktrin*), *görüşümüz* (*Al. Unsere Ansicht*) ve *kurumuzımız* (*Al. Unsere Theorie*) deyişimlerini kullanırlar. Marx, 1860 yıldında basılan *Herr Vogt* adlı yazısında bu işbirliğini söyle açıklar: «Engels'le, ben, örtük bir plana göre ve önceden anlaşarak çalışsaydım. *Bk. Marksibilim*».

EYTİŞİMSEL KARŞITLIK. (*Os.* Ceddi tezat, *Fr.* Réciprocité dialectique) Bir olay ya da süreçte birbirlerini karşılıklı olarak yadsınam, ama ve aynı zamanda birbirlerinin karşılıklı kosulu olup birbirlerinden ayrılmaz olan karar yanları. *Metafizik karşılıklı* (*Os.* măbatădăbbiț tezat, *Fr.* Réciprocité métaphysique), bunun tersi olarak, karşılıkları birbirinin düşünür burak ve aralarına anlaşılma bir duvar çeker, birliklerini ve bağımlılıklarını olumsuz-

EYTİŞİMSEL MANTIK

birinin öbürünü şart koştuğunu ve biri olmanın öbürünün de olamayacağını göremediği gibi birinin öbürtüne dönüştürebileceğini de kavrayamaz. *Bk.* Karşılık, Karşıt, Eytışım, Metafizik.

EYTİŞİMSEL MANTIK. (*Os.* Cedeli Mantık, *Fr.* Logique dialectique) Hegel ve Marx-Engels'in mantık anlayışları.

1. *Düşünceci eytışimsel mantık:* Hegel'in mantığıdır. Düşünce alanundadır ve kavramların gelişme kurallarını saptar. Doğasal gelişmeyi de kavramsal olarak, *evrensel düşünce*'nin gelişmesiyle açıklar. Çünkü ona göre "usal olan her şey gerçekdir". *Oyleyse düşünce'* de evrensel bir gerçekdir. Hegel, *Mantık Bilgisi* adlı yapımında söyle der: "Bilgilide ilerlemeyi gerçekleştirmek için gerekli olan tek şey, bu mantık yassasını kavramaktır. Bu mantık yassasına göre, *olumlu* aynı zamanda *olumsuz*'dur. Başka bir deyişle, yadsınan şey soyut yoklukta sıfıra indirgenmez, sadece içeriğinin yadsınmasında sıfıra ulaşır. Sonuç sudur: Yadsıma, belli bir yadsıma olsa da, belli bir içeriğin taşır. Bu, yeni bir kavramdır. Ama öncekinden daha zengin, karşıyla zenginleşmiş, esdeyişle hem kendisini ve hem karşısını birlikte taşıyan, öncekinden daha gelişmiş bir kavramdır. İşte kavramlar sistemi böylelikle gerçekleştirir ve her türlü dış etkinin dışında kesintisiz bir akış içinde gelişir." (Adı geçen yapıt: 1. Kitap, Giriş). Hegel, böylelikle ilkel *Biçimsel mantık*'ın üç türülü yassasını ustaca çürütmemektedir: 1. Özdeşlik yassası: Her şey ancak kendisinin aynı (Hegel'e göre hiç bir şey, hiç bir anda kendisinin aynı olamaz; çünkü sürekli olarak değişmektedir). 2. Çelişmezlik yassası: Bir şey, hiç bir zaman, başka bir şey olamaz (Hegel'e göre bir şey, her zaman, başka bir şeydir; çünkü sürekli olarak değişmektedir). 3. Üçüncü olağan yokluğu ilkesi: Bir şey ya kendisidir, ya da kendisinden başkasıdır, üçüncü bir olanağ yoktur (Hegel'e göre bir şey ne kendisi, ne de kendisinden başkasıdır; çünkü aynı zamanda hem kendisi hem de karşısıdır). Aristoteles'in kurduğu ve ondan beri süregelen biçimsel mantık, eytışimsel düşünce kapsamında kendi içinde yatkınlıksız bulunmaktadır. Hegel, eski mantığın bu boşinanın peşin yargularının yerine su eytışimsel yassayı koyar; Her çeşit yaşamın ve her devimin kökü *celisme*'dir. Adı geçen yapımında söyle der: «Bir şeyle ne kadar çalışma varsa o şeve o kadar varsa ve devinir. Çalışmeye göre öndeşlik, ölü bir varlıktan başka bir şey değildir. Nesnelerin çeşitliliğini ve ayırdıllıklarını us keskinleştirir. Çünkü, çeşitlilikler, birbirleriyle ancak keskinleşince çat-

ır ve olumsuzluk kazanırlar ki yaşamı gerçeklestiren de bu olumsuzluktur. Gelişme süreci, ancak *karsılıkların çatışmasıyla* gerçekleştirir ve böylece *celisme*'yi aşarak yüksek bir düzeye erişir. Karşılığın gelişme gücü yoksa, karşı durulan şey bu çalışma yüzünden ölmür". Bu demektir ki, insan düşüncesi soyut bir terim ortaya koyar, sonra da buna karşı bir terim ortaya koyarak düşüncesini devindirir. Düşünce, bu karşıt terimlerin her birini üstü bir bireşimde gerçekleştirecek, üçüncü bir düşünce evresinde kendi birliğine kavuşur. Böylece, bireşimden bireşim yükselerek soyuttan somut doğru ilerler. *Somut gerçek*, bu gelişmenin hem varış, hem de çıkış noktasıdır. Ne var ki, düşünce, bu çıkış noktasından yola çıkarken kendi kendisini tanımamıştır, onu bir ilerleyişle yeniden kurarak varış noktasına vardığı zaman kendi kendisini tanıracaktır. İşte, Hegel'in bu savı, katıktır bir idealizmdir. Hegel, ilk kavrama *sav* ya da *olumlanma*, bu kavramın karşısına *karşışma* ya da *yadsıma* ya da *olumsuzlama*, her ikisinin çelişkileri ve çatışarak birbirlerini kapsamak suretiyle daha üstün bir düzeye zenginleşmiş olarak gerçekleştirmelerine *bireşim* ya da *yadsınmanın yadsınması* ya da *olumsuzlanmanın olumsuzlanması* adını verir. Sözde: «Doğada sıçramalar yoktur diller. İlkel kani sudur ki, doğum, hayatı yaşa bir belli meydana gelis ya da kaybolsun. Oysa nicelıklar, değişiklikler, geçişler, nitelikler olurlar. İslı belli bir derecede düşünce su bir denibre bülur. Nicelik, esdeyişle işi derecelerinin sayısı, sıçramayla nitelike dönüşür» (Hegel, *Mantık*, I). Görüldüğü gibi, sadece bağlantılı ve son düşüncelerinde idealist olan Hegel, ortada tümüyle özdeksel bir yapı kurtmaktadır. Ne var ki, onun güdücü gücü *Idea*, *Absoluter Weltgeist* gibi çeşitli terimlerle dileğetirdiği *Ruh*, esdeyişle ve Tanrıbilimsel terminle *Tanrı*'dır. Dünyayı yaratmadan önce bu Tanrı, *Idea* olarak vardı ve bütün varlık biçimlerini içeriğinde taşıyordu. Sonra, doğalaşta ve insana kadar sürüpgeleme bir evrimle insan bılıncında kendine kavuştu. Bu demektir ki, evrim de, bılım de, felsefe de bitti ve tamamlandı. Artık vapacak hiç bir şey kalamamıştır ki Hegel'in büyük çelişkisi de buradadır. İşte Marksçılığın aştığı çelişki, bu çelişkidir. *Bk.* Mantık, Biçimsel Mantık, Eytışım, Hegelcilik, Bireşim, Sav, Karşısal, Yadsıma, Olumlama, Yadsınmanın Yadsınması, Çatışma, Çelişki, Sıçrama, Nicelikten Nitelike Geçiş.

2. *Özdeşçi eytışimsel mantık:* Marx ve Engels'in mantık anlayışlarıdır. Bu konuda ayırcı bir yapıp yazamamış olmalarına rağmen

yapılarının bütününde yansır ve başta Lenin olmak üzere kendilerini izleyen Marksistlerce geliştirilmiştir. Özdeksel doğadan yola çıkar ve doğasal, topulsan, bilişsel bütünlüğün gelişme sürecini açıklar. Hegel'in ruhlu ilkesini özdeksi ilkeye tersiyüz etmeye yetinmez, Hegel'i her bakından aşar. Lenin, Hegel'in *Wissenschaft der Logik'ı* okurken tuttuğu not defterlerinde «Hegel'in mantığı ne olduğu biçimde uygulanabilir, ne de kesin bir veri olarak ele alınabilir» der. Hegel'de bitmiş, tamamlanmış, bütünlilikten bir sistem vardır. Onu altüst etmek onun içinde kalmak olurdu, oysa durmadan ilerleyen yaşam sorunu olarak bu tamamlanmışlığı aşmayı gerektirmektedir. Hegel'in mantıkındaki *bireşim*, Marx'ta *asma*'dır. Marx ve Engels'in büyük başarıları bu aşmayı gerçekleştirmiş olmalarıdır. Eytisimsel özdeksi mantık, bir *ilişki mantığı*'dır. Bu ilişkilerin temelinde, Hegel'de olduğu gibi kavramlar değil, özdeksel doğa yatar. Hegel'de doğanın dokusu *bilinc'*tır, özdeksi eytisimsel mantığa göre doğanın dokusu *Özdeksel'*tir ve bilinci doğasal evrimin belli bir anında meydana gelenek doğasal eytisimine katılmıştır. Hegel'de çalışma bütünselliginin bir andır, Marx'taya bütünsellik çalışmaının bir andır. Hegel'de dünyayı meydana getiren kavramlar sistemi tamamlanmış bir bütündür; Marx'taya hiç bir kavram tamamlanmış ve kesin değildir, çünkü kavramlar her an ve sürekli olarak değişen nesnelerde göre biçimlenirler. Hegel'de çalışma bütünselliginin kendi kendini sınırlardan asmasından doğar, Marx'taya çalışmaının gelişmesinden bütünsellikler doğar. Ama bütün bunlara rağmen özdeksi eytisimsel mantığın temel vapisi, gene de Hegel'dedir. Lenin, mantık istüne tuttuğu not defterlerinde (Gallimard yayını, 1939 Paris, Fransızca çevirenler: N. Guterman ve H. Lefebvre) söyleyerek: «Devrin ve iç devrin, kendinden gelme ve içzorunluluğu devim... Bunun Hegelciliğinin, o soyut ve çaprazlık Hegelciliğinin özü olduğunu kim sanır? Bu öze anlamak, keşfetmek, kurttarmak, ayıklamak, arıtmak gerekiyordu. İşte Marx'la Engel bunu yaptılar. Özdeksi eytisimsel mantık, düşünceli eytisimsel Hegel mantığının, bütün sağlam ilkelelerini birlikte taşıyarak daha üstüne düzeye gelişmiş bir biçimidir. Eşdeyişle özdeksi eytisimsel mantık, düşünceli eytisimsel mantığı içerek aşmıştır. Varlıklar birbirleriyle ilişkilidirler. Her ilişki, her ilişkisidir. Çünkü her varlık, ilişkili olduğu bütün varlıklarla kendi sınırları içine sıkıştırılmış, engellenmemiştir. Bu yüzünden ki gelişime, gelişere gerçeklesir. Varlığın özgürleşen deviminin bu çalışma gerçeklestirir. Durgunkul bir soyutlamadır, gerçek olan devimdir. Çekirdek fiziginden as-

trofizije kadar bilimlerdeki bulgular devimin gerçekliğini ve sürekliliğini doğrulamışlardır. Özdeksi eytisimsel mantık, ki bir bilgi kuranın, sonucu devim halinde olan doğanın evrensel yasalarını ancak yaklaşık olarak yakalayabılır. Bilgi, doğanın, insan tarafından yansıtılması, bir dizi soyutlamayı, kavramlaştmayı, yaslaştırmayı vb. gerektirir. Bütün bu soyutlamalar, kavramlaştmalar, yaslaştırmalar ve *doğa sonsuzca devingen ve deşiken oldu¤u için* ancak göreli ve vakıltır. Ne var ki bu göreli ve yaklaşık bilgi, saltılığını da içindedir. Cünktü görelile saltılıtır, birbirlerini ilişkilidirler. Onların gelişmeleri, birliklerini içerir. Eğer, Hegel'in düşünceli eytisimsel mantığında olduğu gibi doğanın tamamlanmış, bitmiş, saltılık yasaları olsayıdı, göreli ve yaklaşık bilgimiz bunlara göre zorlu olacak yanlış olurdu. Doğasal yasaların da göreli ve yaklaşık oluslarından ötürüdür ki, bunları göreli ve yaklaşık olarak yansıtan bilgimiz, göreli ve yaklaşık olarak doğrudur. İşte bu temel fark, Marksçılıkta Hegelci mantığın bütünlüğü birbirinden ayrıntı ve birbirini örtünürken karşıuma koyar. Engels der ki: «Dünya, tamamlanıp bitmiş şeylerin bir bileşimi olarak değil, kalımlı, görünen şeylerin varolması ve geçip gitme değişiminden geçitkileri bir süreçler bilesimi olarak anlasılmalıdır» (Engels, *Ludwig Feuerbach*, 4. bölüm). Lenin de mantık defterleri'nde söyle der: «Nesnel olarak üç var: 1. Doğa, 2. Bilgi, 3. Doğanın bilgilide yansıma biçimi...» Bu yansama biçimini kavramlar, yasalar, ulamlardan ibarettir. İnsan doğayı tümülü içinde yanstanstır; soyutlamalar, kavramlar, yasalar ve evrenin bilsel bir tasarımlını yaratarak ona sonsuzca yaklaştır». Deney alanımız genişledikçe bilgi alanımız da genişler. Kesin ve son bir gerçek vaktür ki ona ulaşabilelim. Ne var ki bu, idealist rölativizmin ve şüpheciliğin yanlış olarak ileri sürüdüğü gibi «mâdemki her şey görelidir, öyleysse gerçek yoktur» anumptiona gelmez. Gerçek vardır ve saltılığının doğrulandusunda her an göreli olarak ilerlemektedir. İşte bir açığa, onu kestik ve balta yaptık; bu, bir gerçekdir. Ama ondan balta yaptığımı ilkel çağlarda, kâğıt da yapabileceğimizi bilmeyorduk, cünkü henüz kâğıt yapacak koşullar nesnel olarak oluşmamıştı, yazı yazmasını da bilmeyorduk ki kâğıt gereğini duvalım, demek ki ağaçın bize göre gerçekliği görelidir. Şimdi ondan kâğıt da yapabiliyoruz, ilerde, koşullar olustuktan sonra ande neler olduğunu bilmemişimiz çok daha başka şeyler de yapabileceğiz ve bu böylesine sürüp gidecektir. *Kendiliğinden seylerini bizim içim seyler* haline dönüştürügümüz oranda saltılık,

bilgimizin içinde *görelilik*'leşir. Bu görelilik salıtlıkla bağıntılı olarak biz insanların doğaya yaklaşma biçimcimidir. Marx da söyle der: «Bütün önceki felsefeden bağımsız olarak yaşamaya devam eden, bilimi düşüncesi ve yasaları, esdeyişle dialektik ve genel mantık'tır. Geri kalan her şey, tarihi karışış erimisti». Bk. Bilgi, Bağıntılılık, Yansı Kuramı, Eytisim, Eytisimsel Bağıntılılık, Eytisimsel Özdekkilik, Eytisimsel Süreç, Eytisim Yöntemi, Saltık Gerçek, Güreli Gerçek, Eytisimsel Saltık, Marksçılık, Mantık, Öz Mantığı.

EYTİŞİMSEL OLMAYAN. (*Os. Lâ cedeli, Fr. Non-dialectique*) İşçel ev özgüsel olmayan... Eytisimsel oluna eytisimsel olmayanı ayırdetmek, eytisimsel bilgilere öncünlüktedir. Dışsal ve dışguçsel olan her şey, eytisimsel değildir, metafizik ve mekaniktir. Örneğin bir böcekin kendi doğal yaşamının sonunda ülmesi eytisimsel bir ölümündür, bir taşın altında kalıp czilerlerle ülmesiye eytisimsel olmayan bir ölümündür. Örneğin ştipocayı toplumcular toplumculuğu emekçi sınıfının dışında birtakım insanseverlerin ve koruyucuların gerçekleştireceğini sanıyorlardı. Bu, eytisimsel olmayan bir görünü, çünkü nedan ve etkililer içte değil, dışta arayordu. Oya eytisimsel nedan ve etkililer, içti güçler emekçi sınıfının içinde olduğu kadar anamaları sınıfının da içindeydi. Anamalıcılık, kendi iç celiklerini nedenivle, kaçınılmaz olarak toplumculuğa dönüsür, işçel ve özgüçsel içti güçlerin kendisi devimleridir ki eytisimsel olası gerçekleştirebilir. Bk. Eytisim, Özgüc, Metafizik, Mekanikçilik.

EYTİŞİMSEL OLUŞ. (*Os. Tekeyvünü cedeli, Fr. Devenir dialectique*) Gerçekin tümüyle gelişmesi... idealist Hegel'ye göre eytisimsel olus, sadece düşünüceye özgüdür. Doğasal, toplumsal ve bilincsel bütün olguların evrensel bağımlılığını kavrayan Marx ve Engels bunu tüm varlığın birlilikle gelişmesi olarak açıkladılar. Bk. Eytisimsel Özdekkilik, Tarihsel Özdekkilik.

EYTİŞİMSEL ÖZDEKKİLİK. (*Os. Cedeli maddecilik, Fr. Matérialisme dialectique, Al. Dialektischer Materialismus, Ing. Dialectical materialism*) Her türlü gelişmenin genel yasalarını saptayan bilim... Marksçılık adıyla anılan Alman düşünürleri Karl Marx ile Friedrich Engels'in gerçekin anlaşmasını olanağı kılan bilimsel dünya görüşleri, iki büyük öğretiden meydana gelmiştir: *Tarihsel Özdekkilik ve Eytisimsel Özdekkilik*. Her iki Ökübü de eytisimsel bir bağımlılık içindedir ve birbirini bütünlüyor. Bunda başka ve aynı zamanda tarihsel gelişmeleri içinde düşünsel felsefeye uy-

gusal bilimin bütün olumlu verileri de bu öğretilerde bütünlenecektir. «Çağdaş fizik doğum sanctuarları çekmekten ve eytisimsel Özdekkiliği doğurmaktadır». Eytisimsel Özdekkilik; doğa, toplum ve biliç olgularını evrensel bir varlık anlayışı içinde bütünlük ve bütünlüğün ayınlılığında yaşamaya geliştirmektedir. Bundan ötürüdür ki *eytisimci* ve *özdekkici*dir. Marksçı terminolojide eytisim «devin ve gelişme», Özdekkilik «doğanın insan düşüncesinden bağımsız olarak varlığı» anlamındadır. Karl Marx eytisim ve Özdekkilik anlayışını açıklamak ve tarihsel gelişmeye uygulamak için, Ökübü adlandırmamıştır. Friedrich Engels, sonrasında Marksçılık *eytisimsel Özdekkilik* adıyla tanımladı. Engels, Marx'ın eytisimini ve Özdekkiliği tarihe uygulama yönteminde *tarihsel Özdekkilik* adını verdi. Eytisimsel Özdekkilik, bu bakımından, tarihsel Özdekkilik çalışmalarından doğmuş olmakla beraber, tarihsel Özdekkiliğinin de kapasının daha geniş anlamı bir Marksçılık tanımıdır. Eytisimsel Özdekkilik, Marx öncesi ham ve metafizik yapıyı eytisimle Marx öncesi ham ve metafizik yapıyı Özdekkiliğin asır veni ve bilimsel birer anlam kazanan eytisimle Özdekkiliğin bağımlılığını ortaya koymakla olmuştur. Bu olumsuz bilim ve felsefe tarihinde tek ve en büyük bir devrimdir. Bu olumsuz sonucudur ki doğasal, toplumsal ve bilincsel tüm olay ve olgular aydınlanmış, kolaylıkla anlaşırlar olmuş, gerekler meydana çıkmıştır. Bu olumsuz sonucudur ki bilim felsefeslemiş ve felsefe bilimselleşmiş, bilim ve felsefe birbirile kaynarak tek ve bütün bir bilgi olmuştur. Eytisimsel Özdekkilikle idealizm olduğunu kadar materyalizmde asılmıştır, metafizik olduğunu kadar eytisim de asılmıştır, Özdekkilik eytisimselce eytisim özdekkileşmiştir. Eytisimsel Özdekkilik arasındaki Marksçılık bilesim, evrenin anlaşılması olduğu kadar değiştirmesini de zorlunu ve olamaklı kılmıştır. Bu yüzden dikkat ki *eytisimsel ve tarihsel Özdekkilik öğretileri* hem bilimsel-felsefesel bir kuram, hem de aynı zamanda bilimsel-felsefesel bir yöntemdir. Tek ve biricik *bilimsel dünya görüşü* eytisimsel Özdekkilik'tir. Bu dünya görüşü eytisimseldir; çünkü doğasal, toplumsal ve bilincsel tüm olaylara yaklaşma ve onları inceleyip kavrama yöntemi eytisimdir; bu dünya görüşü Özdekkidir; çünkü doğasal, toplumsal ve bilincsel tüm olayları yorumlayıcı Özdekkidir. Eytisimsel Özdekkilik, Engels'in dediği gibi «bulunan doğabilimsel sonuçları o sonuçlar üstünde düşünen düşümne tarzının karşılığı yüzünden, öğrenciler kadar öğretmenleri ve okurlar kadar vazaları da umutsuzluğa düşüren o sonsuz karışıklığa» son vermiştir. Eytis-

simsel özdekciliğin bilimselliği, bilimsel verilere dayanmasından ve ancak bilimsel verilerle bıçımnesinden ilerler. Bilimseldir, çünkü bilimle buluşmamıştır. Bilimseldir, çünkü bilime ulaşmışdır. Bilimseldir, çünkü evrene, fantastik pesin yargularla değil, evrenin özgü gerçek ilişkileri çözümleyerek yaklaşır. Bilimseldir, çünkü evrenin bilimle bilincbileceğini savunur. Bilimseldir, çünkü hiç bir boşanç ve gericilikle bağlaşmaz. Görüldüğü gibi bu bilimsellik, kimilerinin sandığı gibi yakıştırılmış bir bilimsel değil, bilime dayanan ve bilimi savunan, bilimle güçlenen ve bilimin gelişmesyle oluşan bir kuramın gerçek bilimselidir. Gerçe idealizmin ve gerek Marx öncesi ham materyalizmin bilimsel olmadıkları ise doğa bilimlerine tere düşen kavramlarından ve vorumlardan kolaylıkla anlasılır. Engels söyle der: «Bilimin her gelişmesinde etyisimsel özdeki bilgilerin geçerliliği yeniden denetlenmeli ve geliştirilmelidir». Etyisimsel Özdekcilik, gelişme olgusunun genel yasalarının bilimi'dir, öylesine ki bilimsel gelişme olgusunu bütün öbretiler içinde tek başına temsil eder. Her bilim, gerçegin farklı alanlarındaki gelişmesini ancak o alanlarda geçerli özel yasalara bağlar, etyisimsel özdekcilikse bizzat gelişme olgusunu genel yasalara bağlar. Bu genel yasalar, kurgusal varsayımlar değil; bizzat doğanın, toplumun ve bilincin işleyişinden çökürtülmüş ve onlara uygulanarak denetlenmiş ve doğrulukları saptanmış bilimsel yasalardır. Bu yasalar, karşılıkların birliği ve savası yasası, nücelikten niteliğe ve nitelikten niceliğe geçiş, yasası, olumsuzlanmanın olumsuzlanması yasası adılarıyla anılır. Bu yasalar, evrende varolan her sevin bizzat nasıl devinip geliştiğinin, süreklilikte kesintisinin ve karşılıkların birdenbire törüşümlerle, nastı aşıldıguna, eskinin yıkılıp venin nastı olusluğunun anahtarıını verir. Etyisimsel özdekcilik, hem bilme ve hem de yapmanın öretisi olmakla, kurama kılgının (teoriye pratikin) bağımlılığını da ortaya koymustur. Kuramsız kişi ve kılgsız kuram olmaz. Kılıgı kuramla başaran olabildiği gibi kuram da kılgıdan yansır. Etyisimsel ve tarhsel özdeki kuram olmasayı etyisimsel ve tarhsel özdeki devrimler de olamadı. Nitelim, fitopyaci kuramlara dayanan devrim denemelerinin tümü başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Etyisimsel özdekciliğin gereği gibi anlaşılması için yukarıda sayı üş genel yasaya la özdeki, devim, bilinc, zaman ve uzay, olus, yasa vb. gibi kavramların etyisimsel özdeki tanımlarının ve özel ve genel, icerik ve bicim, öz ve olgu, neden ve sonuc, zorunluk ve rastlanti, olanak ve gerçeklik, mantiksal ve tarhisel, tekil ve tikel ve tümel vb. gibi ulamların

birbirleriyle olan sıkı bağımlılıklarının, *yansı kuramu* adıyla anılan etyisimsel özdeki bilgi kuramının ve *tarhsel özdekcilik* öretisinin bilinmesi gerekdir. Etyisimsel özdekciliğin bilinmesi, bilimsel gelişmeye sınırlı olarak, tüm olay ve oyların bilinmesi ile ilerde olacak olanları da doğru olarak tahmin edilmesi demektir. Artık dünya üzerinde hem etyisimsel ve tarhsel özdeki bilgisinden yüksens, hem de ve aynı zamanda insan olarak yaşaması mümkün değildir. Bk. Tarhsel Özdekcilik, Marksçılık, Eytisim, Evtişim Yöntemi, Özdekcilik, Özdeki, Bilinc, Devim, Yansı Kuramı, Evrím, Devrim, Evrím ve Devrim, Bireşim, Sav, Karşısav, Yadısmá, Olumlama, Yadısmánnı, Yadısması, Gelişme, Catışma, Çatış, Birlik, Uyuşturulmaz Karşılık, Karşılıklı Etki, Siçrama, Aşma.

EYTİŞİMSEL SALTİK. (Os. Cedeli mutlak, Fr. Absolut dialectique) Evtişim dolgulu... Etyisimsel özdekcilik, metafizik ve idealist anlamladı saltılık anlayışına karşılık. Metafizik ve idealist anlamladı saltılık «sonsuzca kalımlı olan» dileğetir ki bilimsel veriler evrendeki hiç bir olgunun sonsuzca kalımlı olmadığı göstermektedir. Bir zamanlar güneş bile bugün bulunduğu yerde yoktu, bir zaman sonra da gene öylece bugün bulunduğu yerde olmayacağı. En kalımlı görünen dag başlarında kayalar bile çokmekte ve gözmektedirler. Kalımlılkı, bir derece farkında ibaretir. Ama bütün bunlar etyisimsel anlamladı bir saltılığın, eşdeyişle «sonsuzca sürüp gitmeye olan bir doğrultunun» bulunmadığını göstermez. Öرنegin bitti, hayvan ve insan bireyleinde her an göçüp gitmeye olan yaşam «evrinSEL bir doğrultuda» sürüp gitmeye devam eder. Hoc göreli gerçek salutlığını da birlikte taşı. Bilimin gelişmesindeki her iherlemeye, elinizdeki gerçekler yığınına yeni gerçekler eklemektedir. Lenin der ki: «İnsanoğlu doğayı tümüyle hiç bir zaman kavrayamaz. Ama soyutlamalar, kavramlar, yasalar vb. yaratarak dünyannın bilimsel bir tablosunu yapıp sonsuzluğa dek o bütüne yaklaşabilir». İşte insanlığınu o bütüne yaklaştırın evrinSEL doğrultu, etyisimsel anlamba saltılık bir doğrultudur. Unutulmamalıdır ki bu doğrultuda bulunan hiç bir bilimsel bulus, yeni bir bilimsel bulus tarafından ortadan tümüyle kaldırılmamış; ancak doğruluğu ve geçerliği sınırlanmıştır. Aksi halde bilimsel iherlemeye olansızı olurdu. Bu gerçek, idealist zoreciliğle etyisimsel özdeki görreciliği birbirinden sonsuzca ayırr ve birini öbürünün tam karşısına koyar. Bk. Saltık, Gerçek, Güreli Gerçek, Görccilik, Bilenemezçilik, Marksçılık, Bağıntıçılık, Eytisim, Etyisimsel Özdekcilik.

EYTİŞİMSEL SÜREÇ

EYTİŞİMSEL SÜREÇ. (Os. Cedula vetire, Fr. Processus dialectique) Hegel'in yadsıma, olumlama ve yadsımanın yadsımasının yoluyla insan dünüşesinin gelişmesine verdiği ad... Bk. Eytışimsel Mantık, Yadsıma, Olumlama, Yadsımanı, Yadsınaması.

EYTİŞİMSEL YADSİMA. (Os. Cedula inkár, Fr. Négation dialectique) Herhangi bir olgunun daha sonraki gelişmesini içeren yadsıma... Eytışimsel yadsımatı mekanik yadsımadan titizlikle ayırmak gereklidir. Engels söyle der: «Eytışımde yadsımak demek, sadece hayır demek ya da bir sevin varoldağımı söylemek, bir şeyi herhangi bir biçimde yoketmek anlamsa gelmez» (Engels, *Anti-Dühring*, s. 172). Eytışimsel yadsıma içsel ve gelişitici bir yadsımadır, mekanik yadsıma bir dış etkiyle gerçekleştirilen ve objenin gelişmesine son veren bir yadsımadır. Bk. Mekanik Yadsıma, Yadsıma, Eytışım.

EYTİŞİMSEL YÜKLEMLER. (Os. Mahmûlât, Kavlı şâhî; Fr. Attributs dialectiques) Skolastiklere göre bir felsefe sorununun tür, Özelliği, ilinek yönlerinden sınırlayıcı niteliği... Bk. Yüklem.

EYTİŞİM YÖNTEMİ. (Os. Ceddellilik usulü, Fr. Méthode dialectique) Eytışimsel düşünme ve uygulama tekniği... Doğasal, toplumsal ve biliñçin bütün olgular eytışimsel gelişime yasalarıyla olusur. Öyleyse bu olusmayı anlamak için ona eytışimsel yöntemle yaklaşılmak zorunludur. Eytışım, bu yüzden, gelişiminen yasasız olduğu kadar, onu inclemeye yememidir. Aynı zamanda, incelme ve bilme yöntemi olduğu kadar, gerçeklikçi değiştirmeye yöntemidir. Çünkü olusmanın nasıl gerçekleştiği bilinince o olusmayı nasıl incelmek ve o olusmayı değiştirmek için ne türlü davranışın gerektiği de bilinir. Herhangi bir olgunun incelenmesinde eytışimsel yöntemi kullanmak, o oluya eytışimsel bilgilerle bakmak demektir. Bu bilgiler, metafizik ve mekanik bilgilerin tam karıştıri olan bilgilerdir. Eytışimsel kavrayış, çok vendlî bir kavravıstr; bu yüzden de formülere bañanıp reteteleñmez. Her seyden önce metafizik ve mekanik düşünme alışkanlığından kurtulmak gereklidir, bunun için de eytışımın içine bilinmesi başlıca koşuldur. Karl Marx, *Kapital* adlı ünlü yapıtmının birinci cildinin ikinci baskısına son sözünde söyle der: «Benim eytışım yönteminim, temelde Hegel'inden sadece farklı değil, ona taban tabana karıştırır. Hegel'e göre, *ide* adı altında bañanız siz bir özne haline getirdiği düşünde, gerçek dünyayı yaratıcısunuz ve gerçek dünya bunun sadece dış görünümündür. Benim içinde,

tam tersine, *düşünsel* olan (ideal) insan zihinin yansıtığı ve düşunce biçimlerine dönüştürüldüğü öðdeksel dünyadan başka bir şeý değildir». Friedrich Engels de, *Socialisme Utopique et Socialisme Scientifique* adlı yapitında metafizik ve eytışimsel yöntemlerin scrüvenli söyle anlatır: «Doðayı, tarihi ya da bilincsel etkinliğimizi incelediğimiz zaman hiç bir sevin oldugu gibi ve oldugu yerde kalmadığını, her sevin deðiþip gelişliğini görürüz. İliskiler, tepkiler, deðişimler ve bileşimlerle karşılaşırız. Hem de bu tabloyu bir bütün olarak görürüz, devinen nesneden çok devime bakarız. Doðal eytışmacı olan eski Yunan filozoflarının yaptığı da budur ve bunu dileğitiren ilk düşünür de Herakleitos'tur. Ama genellikle doðru olarak saptayan bir görüş, ayrıntıları açıklamaya yetmez. Avrantiar açıklanmadıkça da bütün anlaşlamaz. Bu ayrıntıları açıklayabilmemiz için onları doðal ve tarihsel ilişkilerinden koparıyoruz, ayrı ayrı inclememiz gerekdir. Nitikim böyle yapıldı. Ama bu zorunlu soyutlama, doðal nesneleri ve süreçleri, canlılıklar içinde deðil, Bütünlükleri içinde inclemeye alışkanlığı doğurdu. Bacon'a Locke bu inclemeye biçimini doğa bilimlerinden felsefeye aktarınca metafizik düşünme yöntemi doğmuş oldu. Metafiziki için nesneler ve onların insan zihindeki yansılıri birbirinden ayrılmıştır, birbirlerinden ayrı olarak incelenmeleri gereklidir. Bir sey ya vardır, ya yoktur, bir sey aynı zamanda hem kendisi ve hem de kendisinden başka bir sey olamaz. Olumluvla olumsuz birbirlerine kesinlikle kovar, nedenle sonucu birbirlerine karşı bir karisuvu durumundadır. Metafizik düşünme yöntemi ilk bakışta çok açık görünür, ne var ki araştırmmanın geniş alanına açıldıktan belli bir alanda veterli ve gerekli olan bu yöntemin yetmezliği, tekyanlılığı, çözülmeye çelişkilerde düstüyü meydana çıkar. Ayri avri nesneleri incelerken onların arasındaki ilişkileri unutur, devimleriley geçmemislerini ve geleceklерini görmez oluruz. Akaçları tek tek incelerken ormanı göremeyiz. Oysa her örgeneci varlık her an hem ayndır, hem aynı deðildir. Her an dışardan sañlanan maddeleri öztürler ve başka maddeleri dışarı atar, öyle ki her an kendisidir ve gene de kendisinden başka bir seydir. Daha yakından incelenince bir karşılıkın iki ucunun, öncenin olumluvla olumsuzunun, karıştoldukları kadar ayrılmaz ve karışıklarına rağmen birbirleriyile içice oldukları görürüz. Bunun gibi, nedenle sonucun ancak tek olaylarda geceli kavramları olduklarını, oysa o tek olay evrenin bütünüyle olan genel ilişkisi içinde düşününce birbirlerle rastlaştıklarını ve sürekli olarak yer değiştiriklerini; ev-

rensel etki ve tepkisi göz önüne alduğumuz zaman nedenle sonuçın birbirine karıştığını, burada sonuç olan şeyin orada neden ve orada neden olanın burada sonuç olduğunu anlarız. Böylelesine süreçlerin hiç biri metafizik yöntemin çerçevesine giremez. Oysa eytisim yöntemi, nesneleri ve onların betimlemelerini, düşünceleri; ilişkileri, stranşamları, devimleri, başlangıçları ve bitimleri içinde kavrır. Doğa, eytisimin kanıtıdır ve metafizik olarak değil eytisimsel olarak işler. Doğada hiç bir şey kalktıktı vera dönen bir çemberin değişmezliğinden devinmez, tersine, gerçek bir tarihsel evrime devinmez. Yöntem, belli bir amaca varmak için izlenmesi gereken ilkei saptar. Doğru düşünme ve doğru uygulama amacıyla da bunu sağlayabilecek bir yöntemle varılır. Engels'in de dediği gibi metafizik yöntem, belki ve dar alanlarda, bütünü parçalarında da tanımak için va da parçaları da tanıyarak bütünü daha iyi tanımak için söylemamın gereklili bulunduğu alanlarda geçerlidir. Marx'ın dediği gibi bunun taban tabana karşıt olan eytisim yöntemiye doğmanın işleyiş biçiminden çıkarılmıştır ve gerçekten bilmenin geniş alanlarında; doğanın, toplumun ve bilincin tüm olay ve olaylarında geçerlidir. Eytisim yöntemi bilimsel ve bilimlerin gelişmesiyle oluşmuştur, metafizik yönteme kurgusalırdır ve kurgusal söylemlerinin oluşturması, hiç bir zaman da bilimlerle bağdaşamamıştır. Eytisimsel inceleme somutta soyuta ve sonra yeniden somuta varan bir yol izler. Eytisimsel yöntem, parçalarını da tanıyarak bütünü daha iyi tanımak için in soyuta indiği evrede bile doğa ve son çözümlemede doğmanın ürünü olan toplum ve insan bilinci olay ve olaylarını: 1. bütünlükleri, 2. çok yarlılıklar, 3. bağımlılıkları, 4. devimsellilikleri, 5. gelişmeleri, 6. değişimler, 7. gelişenlikleri içinde inceler. Eytisimsel yöntemi inceleme önce bir olay ve olayları tanırıbilmeyi (bilim), sonra onlar üstünde doğru düşünmeye (kuram), daha sonra da bu doğru düşünmenin sonucu olarak doğru uygulamayı (kılgu) gerçekleştirir. Bilimsel veriler göstermiştir ki doğa, toplum ve bilinc eytisimsel olarak işlemektedir; öyleyse bunların olay ve olaylarını incelemek için bunlara aynı yönteme, esdeyse eytisimsel bir düşünüşle yaklaşmak gerekdir. Eytisimsel olarak işleyen doğa, toplum ve bilinc olaylarına onlara ters düşen metafizik yönteme yaklaşılamaz. Doğa, toplum ve bilinc olaylarını eytisim yöntemiyle tanımak, onlar üstünde düşünmek ve onları insansal eylemler etkileyebilme içün: 1. Onları somut bütünlükleri ele almak gerekdir. Söyleme, ancak, onları parçalarında da tanıyarak bütünlüklerini daha iyi

tanimak için yapılır. Onların gerçek bilgisi bu söylemlerinin yeniden somutlaşmasıyla elde edilir. 2. Onları bütün yanlarıyla ele almak gerekdir. Her olay ve olay çok yanlıdır, tek yanını tanımakla bütünü tanınamaz. 3. Onları bağımlılıkları içinde ele almak gerekdir. Her olay ve olay, başka bir çok olay ve olaylarla bağımlıdır. Bu bağımlılıklarından koparak onu incelemek, onun tanınmasını olanaksız kılar. 4. Onları devimsellikleri içinde ele almak gerekdir. Her olay ve olay devimseldir. Geçmiş, şimdisi ve sonrası vardır. Bu, her olay ve olsunun bir tarihli olduğunu dileğetir. Hiç bir olay ve olay geçmişinden koparılarken ve sonrasında bağlanmadan tanınmaz. 5. Onları gelişmeleri içinde ele almak gerekdir. Devimselliği gerçekleştirmen gelişmedir. Neye, neden, nasıl ve hangi yöne doğru geliştiği bilinmeyen hiç bir olay ve olay tanınmaz. 6. Onları değişkenlikleri içinde ele almak gerekdir. Tüm olay ve olaylar, kimi yavaş kimi hızlı, ama tümü de sürekli olarak değişirler. Bu değişkenlik, devimselliğin zorunu sunucudur. Onları değişim olarak ele almak tanınmalarını olanaksız kılar. 7. Onları gelişenlikleri içinde ele almak gerekdir. Gelişme, devim ve değişimin zorunu sunucudur. Olay ve olayların değişimleri basitten karmaşa, alttan üstte ya da aşağıdan yukarıya, az gelişmişten daha gelişmişe doğru gelişen bir süreç izler. Onları bu gelişmelerinin dışında ve gelişmemes olarak ele almak tanınmalarını olanaksız kılar. Bu ilkelere tersin cevirmekle metafizik yöntemin ilkeleri elde edilir ve metafizik yöntemin geniş araştırmalarındaki tüm yanılışlarının nedeni de kolaylıkla anlaşılır olur. Demek ki metafizik yöntemi olay ve olayları bütünlüklerinden söylemeyen olarak, tekyanlı, bağımsız, devimsiz, gelişmemes, değişimnes, gelişmemes bir durumda ele alır ve böyle görür. Oysa olay ve olaylar kesinlikle bir bütüne bağlı, çok yanlı, başka olay ve olaylarla bağımlı, devimsiz, değişimeli, gelişmemeli ve gelişimseldirler. Demek ki ve pek açık olarak metafizik yöntemin tutum ve bu tutumun sonunda vardığı sonuçlar vanlıdır. Eytisim yöntemi doğa, toplum ve bilinc olaylarını tanımanın ve onlar üstünde düşünmenin yöntemi olduğu kadar onları değiştirmenin ve veniden kurmanın da yöntemi dir. Yöntemin bu niteliği, olayları bütünlüyle tanımış ve bilmesi sunucudur. Ancak bilinen değiştirelibilir, bilinmeyen değiştirelemez. Bundan başka doğa, toplum ve bilinc olaylarını değiştirmeye işlemi bir bakma zorunludur da. Doğa, toplum ve bilincin bizzat kendileri her an bilinçli insan pratigiyle değiştirmelikte ve insansal yaşamda daha elverişli biçimde dönüştürmektedir. Değiştirmenin yöntemi

EZBERLEME

olan cytışimsel yöntem bu yüzden yenici ve ilerici, bunun tam karşıtı olan değişimciliğin yöntemi metafizik yönteme bu yüzden tutucu ve gericidir. Eytisim yöntemi tüm inceleme ve gözlemlerdeye eytisimin üç temel gelisme yasasını (karşılıkların birliği ve savaşı, nicelikten nitelikte ve nitelikten nicelik geçiş, olumsuzlanmanın olumsuzlanmasının vasalarını) daima göz önünde tutar, onların bilgisile olay ve olaylara egemen olur. *Bk.* Metafizik Yöntem, Eytisim, Eytisimsel Özdekcilik.

EZBERLEME. (*Os.* Hifzette, *Fr.* Mémorisation) Anlakta tutma... Kolaylıkla ezberleme için kullanılan bilimsel yöntemler de *ezberleme yöntemi* (*Fr.* Méthode de mémorisation) denir. *Bk.* Bellctec.

EZZÂD. *Bk.* Karşıt.

EZEL. (*Ar.* Gizemcilik) Önsüz... *Ar.* azal sözüğü başlangıcı olmayan sonlu bir süreyi dile getirir. *Ar.* abad (Ebed) sözüğü de sonu olmayan anlamdadır. *Ezel* ve *ebed* deyimi önsüz ve sonsuz demektir. *Bk.* İlksızlık, İlksızlık ve Sonsuzluk.

EZELÎ. *Bk.* Öncesiz, İlksızlık, En Eski.

EZELÎ ÂHENK. *Bk.* Öncel Düzen.

EZELÎ İLİM. *Bk.* Bilim Öncesi.

EZELÎYET. *Bk.* İlksızlık.

EZELÎYET VE EBEDÎYET. *Bk.* İlksızlık ve Sonsuzluk.

EZİYET. *Bk.* Sıkıntı.

EZKÂR. *Bk.* Anımsama.

EZKİYÂ. *Bk.* Ari.

EZMÂN. *Bk.* Zaman.

EZMÎNE. *Bk.* Zaman.

EZMÎNEÎ KADÎME. *Bk.* Tarih Öncesi.

EZMÎNEÎ MUZLİME. *Bk.* Tarih Öncesi.

EZVÂKİ BEDENİYE. *Bk.* Canına Düşkünlük.

EZYÂL. *Bk.* Artakan.

F

F. (*Lā.* Mantık) Skolastik mantıkta kullanılan Latin harfi... Bu harfle başlayan uydurma mantık terimlerinin dileğetirdiği tasım kipleri, skolastik mantıkta evrilerek *ferio* biçimine indirgenebilirler. *Bk.* Amabimus, Ferio, Tasim.

FAAL. *Bk.* Etkin.

FAAL AKIL. *Bk.* Entelekheia.

FAAL-İ LEMMÂYÜRİD. *Bk.* Tanrı.

FAALİYET. (*Os.* Marksçılık) İnsanın çevresiyle olan ilişkisinde etkin davranışını dileğetiren Marksçılık kavram... Dilimizde *etkinlik* deyişimle karşılanan bu Arapça kaynaklı sözcük, Marksçılık dilde *Al. taetigkeit* karsılığı olarak eğeliyor. Gerektenten *Al. taetigkeit* termininin Marksçılık dilden *etkinlik* (*Al. Aktivität*) anlamını da kapsayan çok daha geniş bir anlam vardır: Çalışma, iş, hareket, uğras, çaba, kilgi gibi birçok anımları da içerir. İnsan, anısal ve bedensel faaliyetin karşılıklı etkileşimiyle gelişerek hayvandan farklılaşmış, insanlaşmış, çevresini ve dolayısıyla kendisini değiştirmiştir. İnsanın bu faaliyeti toplumsal yaşama koşullarıyla belirlenerek her an biraz daha etkinleşmekte sürüyor gitmektedir. Karl Marx, *Kapital* adlı yapıtında «insan faaliyetinin ilk biçimi emek'tir» der. Tarihsel süreçte emekin gelişmesiyle insanın bedensel ve anısal (du ve iç) faaliyeti, kuramsal (teorik) ve kilgusal (nrvatik) biçimlerde ayrılmıştır. Kuramsal insan faaliyetiyle kilgusal insan faaliyeti sıkıca bağlılardır. Kuramsal faaliyet kilgusal faaliyetten vansır, ama kilgusal faaliyet etkiler ve güçlendirir. Kuramsal faaliyetin yolgoztericiliğe güvenen kilgusal faaliyet de yeni ve daha üstün kuramsal faaliyetlere yolaçar. *Bk.* Etkinlik, Çalışma, Emek, Praxis, Kuram, Kilgi.

FAALİYETİ DİMAGİYE. *Bk.* Beyinleşme.

FAALİYETİ GAYRI MEŞ'UR. *Bk.* Bilincsiz Etkinlik.

FAALİYETİ ZİHNİYE. *Bk.* Düşüncelemci.

FABIANİSM. *Bk.* Fabian Toplumculuğu.

FABİAN SOSYALİZMİ. *Bk.* Fabian Toplumculuğu.

FABİAN TOPLUMCULUĞU. (*Os.* Fabyen sosyalizmi, Fabyen cemiyeti; *Fr.* Fabianisme, Association Fabienne; *Al.* Fabianismus, *Ing.* Fabianism, Fabien Society) İngiliz iyileştirmeci-

lığı... Londra'da Edward R. Pease tarafından 1883 yılında kurulan *Fabian Derneği*'nin gittiği sözde toplumcululuğu *Fabian toplumculuğu* denir. İngiltere'de kollektivizmin öncüsü sayılmıştır. Adını, *Cunctator* (*Lâ.* savaşa ilmeli kılan) diye anılan ilmli ve törebitimci siyasa adamı Roma'lı Fabius'tan almıştır. Amacı, Roma'lı Fabius'un ilmli yöntemleriyle opportunist bir toplumcululuğu gerçekleştirmektir. Burjuva aydınlarına desteklenen bu dernek, 1906 yılında İngiliz İşçi Partisini doğurdu. Bernard Shaw ve Wells gibi ünlü yazarlarla Sidney Webb, Béatrice Webb, O. Lodge gibi ünlü ekonomisilerin katkılarından, bu dernek 1889 yılında *Fabian Denemeleri* (*Ing.* Fabian Essays)'ni yayımladı. Anamalı ve anamalcı toplum için gerekli sayıvar, sınırsız kazançların kötü sonuçlarını engellemek için devletin işe el koymasını öneriyordu Fabian'cılara göre anamalcının rolu toplum için yararlı ve zorunlu, anamalı anamalcının içinden aldığı emek birlikteydi. Anamalı, sónayı devrinde önemli bir görev başarmıştır ve bu yüzden de yaratıtuğunu değişimdeki büyük bir parçasına hal kazanmış bulunmaktadır. Ne var ki sanayinin işletmesini bizzat yürütmediği ve o zamana ücrete işletmecilere bırakıldığı için artik hiç bir hakkı kalmamıştır. Toplum, zenginliğin yaratılması için bireyle her an işbirliği yapan canlı bir varlık olarak ele alınmalıdır. Birey, toplumun yardımını olmadan tek başına zenginlik yaratamaz. Gerektedeki değerler yaratandan, ücretli ödeyen de toplundur. Örneğin yeni bir kent yapımı, yani bir demiryolu döşemesi toprakın değerini artırır. Toplum, değer yaratıcı olduğuna göre, kendi yaratıtuğunu değerlendirmesi ve ondan yararlanması gerekdir. Marx'ın düşündüğü değişimde değerlerin içinde başka değerler de vardır, toprak bu değerlerden biridir. Toprak değeri lendiren, toplumun toprak ihtiyacıdır. Bu yüzden toprak geliri olan rantın da topluma maledimesi gerekdir. Toprak sahipleri, kendilerinin değerlerindirmelıkları toprak gelirini haksız olarak almaktadırlar. Gelişme mekaniktür, kendiliğinden ve yavaş yavaş olur. Bu yüzden bir parti kurulması bile gerekmez. Anamalılık, nasıl olsa, küçük dönüşümleler derece derece toplumculuğa dönecektir. Sınıf mücadelesi diyen bir şey yoktur. proletер devrimi kesin olarak bir ütopiyadır. Fabian'cılernin *toplum*'dan anladıkları anlam *devlet*'dir, ekonomik sürecin dizgini daima devletin elinde bulunmalıdır. Fabian'cılernin İngiltere'de işi koşullarının düzeltmesine çalışmışlar, *Factory Act* ve *Trade Boards Act* gibi yasalarla sağlık, yaşıllık, işsizlik sigortalarının gerçekleştirilemesinde etken olmuşlardır. Toplumculuk anlayışında Marx'a

FABULATION

açıkça karşısındalar, Stuart Mill ve W.S. Jevone' un düşüncelerini güderler. İçi Partisi kurulduktan sonra bu partide katıldır ve bu parti içinde eridiler. Fabian'cılık, 1938 yılında İçi Partisi milletvekilleri tarafından kurulan *Yeni Fabian Araştırma Bürosu* (İng. New Fabian Research Bureau)'yla yeniden canlandırılmaya çalışıldı. Lenin söyle der: "Fabian'cılık, liberal işçi oportünizminin ve siyasetinin en bellii örneğidir". Fabian'cilerin maskesi, özellikle Trotski tarafından düşünülmüştür. Alman tarihçi Isaac Deutscher *Sılahşırı Sosyalist* adlı yapımında (*Bk.* Rasih Güran çevirisi, s. 233) bunu söyle anlatır: «Trotski, kısa ve keskin darbelebilir Fabianizm'in sosyalist maskesini yüzünden atmış, muhafazakâr ve liberal gelemeğe bağlılığını, bayatlığını, modas geçmişliğini, ampirik dar kafalılığını, barış sahbetkarlığını, yerleşmiş fikirler karşısındaki züppelijini, manşarı ve imparatorluk karşısındaki fetisizmini açığa vurmuştu... Fabianizm, bu saldırganlığında uzun bir süre kendisini toparlayamadı». Trotski, tarihçi Deutscher'in sözünü ettiği yazısında söyle der: «Güvercin meraklısı İngilizler, yapay avkılama yöntemiyle, özel güvercin cinsleri elde etmeyecektir ve güvercilerin gagalarını durdurmadan kültürtmektedirler. Bir gün gelecek veni cinslerin gagaları o kadar küçük olacak ki zavalı yaratıklar kendini yummalarını bile kıramayacaklar, bu yüzden yavru güvercilerin yumurtaların içinde doğmadan ölcek... İngiliz burjuvalarındaki politika sanatının da proletaryanın devrimci gagasını kültürtmekten ve anamalı devrim kabulunu kırmamacak bir duruma getirmekten başka bir sey yantılı yok». *Bk.* İyileştirmeçilik, Gözden geçiricilik, Toplumculuk, Ortaklaşıcılık, Emek, Değer.

FABULATION. *Bk.* Masallama.

FABYEN CEMİYETİ. *Bk.* Fabian Toplumcuğu.

FABYEN SOSYALİZMİ. *Bk.* Fabian Toplumcuğu.

FÂCIR. *Bk.* Günah.

FACT. (İng. Russell) Olay... İngiliz düşünürü Bertrand Russell'a göre *fact*, dünyada olup-biten herhangi bir şeyin addıdır. Nesnedir, *doğa* va da *yansı* olarak belli bir özelliktedir. Daha açık bir deyişle *olay*, Russell'a göre insanların davranışlarından ve irâdelerinden bağımsız bir gerçekdir. *Bk.* Olay.

FACTEUR. *Bk.* Etmen.

FACTEUR MORAL. *Bk.* Töresel Etmen.

FACTICE. *Bk.* Yapma.

FACTICE (IDÉE). *Bk.* Yapma Düşünce.

FACTUEL (Fr. Skolastik) Olaysal... *Lâ olay* ve *olgu* anımlarına gelen *factum* sözcüğünden türetilmiştir. Osmanlıca *âfâki* ve *vâki* terimleriyle çevrilmiştir. *Al. sachlich* ve *Ing. factual* terimleriyle dileğetirilir. *Güçsel* ve *îkâsel'e* karşı anlamda kullanılır. *Bk.* Olay, Olu, Fact.

FACULTAS COGNOSCITIVA INFERIOR. (İ. Baumgarten) Aşağı bilgi yetisi... Estetik biliminin kurucusu Alman düşünürü Baumgarten'e göre estetik, mantığın küçük kardeşi dir. Mantık düşünçeyi, Baumgarten'in deyişinde *facultas cognoscitiva superior* (Yüksek bilgi yetisi) inceler, estetikse *facultas cognoscitiva inferior* (Aşağı bilgi yetisi) olan duyarlılığı inceler. *Bk.* Estetik.

FACULTAS COGNOSCITIVA SUPERIOR. *Bk.* Facultas Cognoscitiva Inferior.

FACULTATIF. *Bk.* Elinde.

FACULTÉ. *Bk.* Yeti.

FACULTÉ DE CONNAITRE. (Fr. Felsefe târihi) Bilme yetisi... *Yapma yetisi* (Os. Kuyveî âmîle) karşılığında kullanılır. Osmanlıca *kuvveyîâlime* terimiyle çevrilmiştir. Kinalızâde buna teorik ve pratik bilme yetileri olarak ikisi ayrıyordu (Kinalızâde, *Mukaddeme*, s. 35) ve insan hayvanından ayıran bir yeti olarak ileri sürüyor. *Bk.* Bilgi, Yeti.

FA ÇIA. (Cn. Felsefe tarihi) Yasaci düşünürler... Cince *fa* deyişini *yasa* anlamındadır. İ.O. IV. yüzyılda bîcîmelen bu felsefe akımının öncülerî Şang Çün, Han Fey Tzu vb. doğanın gelişmesini nasıl *doğa* yasası (Cn. Tao) sağlıyorsa toplumun gelişmesini de insanlarca yapılabacak *fa*'nın sağlayacağını ileriştmüşlerdir. Amaçları, ekonominin gelişmesini engelleyen ataerkil komünal düzen kalıntılarıyla savaşmakta. Cn'ın toplumsal ve ekonomik gelişmesinde ilerici bir rol oynamışlardır. Tarihsel ilerlemeden vana oldukları kadar dinsel ve gizemsel inançlara da karşı çıkmışlardır. *Bk.* Tao.

FADIL. *Bk.* Başıç.

FÂDIL. *Bk.* Erdemli, İyilik Yapma.

FAHAMET. *Bk.* Büyütk.

FÂHÎM. *Bk.* Büyük, Yüce.

FÂHÎME. *Bk.* Anlık, Anlak, Anlaklı.

FÂHİŞ. *Bk.* Töresiz, Aşırı.

FÂHİSE. *Bk.* Fâhişlik.

FÂHİSELİK. (*Tr.* Toplumbilim) Genel anlamında kimi kadınların para karşılığı kendilerini erkeklerle satmaları... Türk Dil Kurumuna kayıtların Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde *Fr.* ve *Ing. prostitution* deyimi karşılığında önerilmiş ve Dr. Özer Ozankaya tarafından tanımılmıştır. Aslında *Ar.* bir sözcük olan *fâhişe* (*Fr.* Prostitution sacrée) deyimi, sınıflı toplumlarda voksuluğun zorunu kaldırıcı bir kadın tipini dileğetir. İlkçağda dinsel nedenlere dayanan *kutsal fâhişilik* (*Fr.* Prostitution sacrée)'ler de vardı. Sınıfsız toplumlarda dilencilik nasıl voksa fâhişlik de övlece ve aynı nedenden ötürü yoktur. *Bk.* Aile, Féminisme.

FAHL. *Bk.* Önemli Kişi.

FAHM. *Bk.* Büyükl, Yüce.

FAHR. *Bk.* Övgü.

FAHRI ÂLEM. *Bk.* Peygamber

FAHRI KÂİNÂT. *Bk.* Peygamber.

FAHS. *Bk.* Araştırma.

FAHİŞ. *Bk.* Aşırı.

FAHUR. *Bk.* Kurum, Büyük.

FAIBLE. *Bk.* Zayıf.

FÂİDE. *Bk.* Yarar, Çıkar, İyi, İyilik.

FÂİDECÜ. *Bk.* Yararçılık.

FÂİDEMEND. *Bk.* Yararlı.

FÂIK. *Bk.* Üstün.

FÂİKÝET. *Bk.* Üstünlük.

FÂİL. *Bk.* Etken, Neden, Etker, Özne, Etkin.

FÂİLİ HAKKÌ. *Bk.* Tanrı.

FÂİLÎ MUHTAR. (*Ar.* İslâm felsefesi) Tanrı... Özer etken (*Os.* Fâili muhtar, *Fr.* Agent autonome) kavramı İslâm felsefesinde genellikle *Tanrı'yı* dileğetirmekle beraber kelâmcılarla düşünürüler arasında tartışma konusu olmuştur. Felsefecilere, öneğin İbni Sinâ'ya göre, Tanrı başına buyruk değil zorunlu *varlık* (*Ar.* Vâcib-ül vücut)'dır. Sadrettin Şirâzî bu tartışmadada orta bir yol aramış ve Tanrı'nın dileğidi zaman irâdesini özgürce kullanabildiğini, oysa irâdesinin zorunu bulunduğuunu ileriştirmiştir. Daha açık bir deyişle, Sadrettin'e göre Tanrı irâdesini dilerse kullanır, di-

lerse kullanmaz, bu bakımından *fâil-i muhtar'* dir; ama irâdesini kullanmayı istediği takdirde bu irâdesini belli bir yönde kullanmak zorundadır, bu bakımından da *vâcibîl vücut*'tur. *Bk.* Özer Etken, Özgür, Özerk, Başına Buyruk.

FAİL İTİYAT. *Bk.* Etkin Alışkanlık.

FAİLİYET. *Bk.* Etkinlik, Etkerlik.

FAIM. *Bk.* Açlık.

FAINOMENA. *Bk.* Olay.

FAIT. *Bk.* Olgu.

FAIT ACCOMPLÌ. *Bk.* Oldubitti.

FAÎTE. *Bk.* Doruk.

FAIT ULTIME. *Bk.* Son Çözüm.

FÂİZ. (*Ar.* Ekonomi) Ödünç olarak verilen bir paranın bu kiralannması karşılığında alınan para... *Fâiz*, din felsefesinde büyük bir önem taşımaktadır. Müslümanlık ve Hristiyanlık gibi büyük dinlerin fâizi yasaklaması, dinlerin koruduğu varlıklı sınıfta çelişmeye düşmesi gibi görünürse de gerçek bu değildir. Dinlerin meydana çıkıkları çağlarda varlıklı sınıf, toprak sahipleri sınıftı. Toprak sahipleriyle daima borçlu bulunuyorlar ve kendilerinden istenilen faizden yakınıyorlardı. Dinler bu konuda da varlıklı sınıftan yana olmuşlar ve bundan ötürü fâizi yasaklamışlardır. Nitelik varlıklı sınıf olma niteliği ticaret ve işadamlarına dönüsünce Protestanlık gene varlıklı sınıfın yararını düşüncerek faize izin vermiş, Katolik kilisesi de yön değiştirek hemen buna uymıştır. İslâm fıkihçuları da konuya *serî hîle*'lerle halletmişler ve *rîbâ* (Arapça *faiz* demektir) konusundaki *hîyle-i serîye*'yi mesrû saymışlardır. Örneğin *cift satır alma sözleşmesi* (*Ar.* Bay al-na) bu hîlelerden biridir ki ortaça Hristiyanları da *mohatra* (*Ar.* muhatara) adını verdikleri bu yöntemi Müslümanlardan örenerek bir süreç kullanmışlardır. (Bu konuda *bk.* İslâm Ansiklopedisi, c. IX, s. 733). Yahudi düşmanlıklarında faiz sorunundan doğduğu birçok incelemeilere ileri sürülmüştür. Cünkü Katolikler İslâ'mın yasağına boynu eğerten Yahudiler Mûsâ'nın yasağına alıdmayarak faizle para veriyorlar ve büyük kazançlar sağlıyorlardı. Ekonomi terimi olarak *faiz* (*Fr.* Intérêt, *Al.* Zins, *Ing.* Interest, *It.* Interesse), kiralanan paranın kira bedelinin dileğetirir. Borç para verenle borç para alan arasındaki anlaşmadan ya da yasaların doğar. Yılık olarak belli bir orana göre hesaplanır. Anamale ekonomide anamalın

FAKA

geliri sayılr, ulusal gelirin bölüşümünde *anamalının* payı olarak tanımlanır. Bu tanım, faizin, sadece alacak ve borç ilişkilerinde değil, herhangi bir işe yatarılı öz anamal için de hesaplanmasının gerektiğini dileğetirir. Buna öz anamal faizi denir ve böylelikle ödünen *anamal faizi*'nden ayrırlar. Paranın, hiç bir emek harcanmadan, nasił olup da ek bir para doğrudu metafizik yapı bir çok faiz kuramlarının ileri sürülmescine neden olmuştur. Bu kuramların içinde, örneğin ekonomi profesörü Nassau W. Senior'un ünlü *perhiz kurumu* gibi, pek eğlendirci olanları da vardır. Profesör Senior'a göre anamalı perhiz yapıyormuş, anamalını oturup bizzat yiyebilecekken fedakârlık ediyor, işe yatarılmış, faiz onun bu perhizinin gerekliliği armagâından başka bir şey değildi. Buna karşı ekonomisi Ernest Mandel söyle der: «Evet, bu olayda bir perhiz vardır. Ama bu anamalıların vaptıkları perhiz değil, emekçilere zorla yaptırılan perhizdir». Faiz, gerçekte, emekçilere ürettiği artuk-değer'in özel bir biçimidir. *Bk.* Artuk-değer, Emek, Anamal, Çıkar.

FAKA. *Bk.* Yoksulluk.

FAKAHAT. *Bk.* Bulunçbilim.

FAKD. *Bk.* Yokluk, Boşluk.

FAKDI İCRA. *Bk.* Edi Yitimi.

FAKDI REMZİ. *Bk.* Anlama Yitimi.

FAKDI TEVİYİN. *Bk.* Anlama Yitimi.

FAKDI TECESSÜM. *Bk.* Tanımsızlık.

FAKDI TEŞHİS. *Bk.* Tanımsızlık.

FAKİDÜL HİFİZ. *Bk.* Bellek Yitimi.

FAKİDÜL KELÂM. *Bk.* Söz Yitimi.

FAKÎR. *Bk.* Düşkün, Yoksul

FAKİRİSME. (*Fr.* Hint felsefesi) Hint dervişliği... Hint felsefesinde insan vücutu, bütün kötütlüklerin kaynağı sayıldığından *bedene ezaset* (*Fr.* Mortification de la chair) ruhun kurtuluşu ve mutluluğu içi gerekliliği görülmüştür. Vücutlarına cıvıl cıvıl mihlamat, günlerce aç ve susuz yaşamak, ağaçlara baş aşağı astılarca aylarca sallanmak, kendilerini omuzlarını ka dar toprağa gömdürüp aylarca yaşamak Hint *fakir*'lerinin çileciğilleridir. *Bk.* Çilecilik.

FAKİRİZM. *Bk.* Fakirisme.

FAKİRLEŞME. *Bk.* Yoksullaşma.

FAKİRLİK. *Bk.* Yoksulluk.

FAKR. *Bk.* Yoksulluk.

FAKRI İLMÜLGARİZLİ. *Bk.* Fizyolojisel Yoksulluk.

FAKRI İLMÜLRÜHİ. *Bk.* Tinsel Yoksulluk.

FAKRI ZARÜRET. *Bk.* Yoksulluk.

FAKTÖR. (*Tr.* Ekonomi) Etmen... *Etmen* gibi sağlam bir karşılığı bulunduğu halde Türkçe yazımıyla dilimizde de kullanılan bir batı kaynaklı sözcük, özellikle ekonomi dilinde *üretim etmenleri* (*Fr.* Facteurs de production, *Al.* Produktionsfaktoren, *Ing.* Factors of production)'ni dileğetirir. Metafizik yapıklı klasik ekonomi anlayışına göre bu üretim etmenleri doğal kaynaklar, emek, anamal ve müteşebbisin kabası olmak üzere dört tanedir. Anamalı kuramcılar, faktörlerin yüksek kazançları akımlarına faktör aktifliği (*Fr.* Morbilità des facteurs, *Al.* Faktormorabilität, *Ing.* Factor morbidity) derler. *Faktör payları* (*Fr.* Rémunération des facteurs, *Al.* Faktoranteile, *Ing.* Factor shares) da toprağın payına rant, emeğin payına ücret, anamalın payına faiz, müteşebbisin payına kâr adı verilererek ayrılır. Asídan bunların tümü artuk-değer'in çeşitli eldeci bölgelerinden. *Bk.* Etmen, Değer, Artuk-değer, Emek, Anamal, Faiz, Rant, Ücret, Kâr.

FAKTÖR ÇÖZÜMLEMESİ. (*Tr.* Toplumbilim) Toplumsal olguları, onları meydana getiren çeşitli etmenleri bulup ayrı ayrı çözümleyerek saptama işlemi... Metafizik yapıklı toplumbilimciler pek karmaşık sayıkları toplumsal olguları faktör çözümlemesi (*Fr.* Analyse factorielle)'yle aydınlatmaya çalışırlar. Toplumsal olguların temelde üçüncü sırçılıcılık belirlediğini bilmeyenler ya da bilmezlikten gelenler onlarda coğrafyasal, tarihsel, yaşımlımlımlı, ruhbilimsel, insanbilimsel vb. etmenler araları. *Bk.* Tarihsel Özdekkilik, Toplum.

FAKTÖRLER KURAMI. *Bk.* Etmenler Kuramı.

FALANJ. (*Tr.* Fourier) Fourier'nin tasarladığı topluma üretimsel örgütlenme biçimini... On dokuzuncu yüzyılda ütopiyacı toplumcularından Charles Fourier, önderiği bu örnek üretimsel örgütlenme birimlerine *falanj* (*Fr.* Phalange) ya da *falanster* (*Fr.* Phalanstère) adını veriyordu. Bu yüzden Fourier öğretisine *falansteri okul* (*Fr.* École phalanstérienne) ya da *düşünceci toplumcululuk* (*Fr.* Socialisme idéaliste) denir. *Bk.* Phalanstère, Fourierisme.

FALANSTER. *Bk.* Phalanstère.

FALCILIK. (*Tr.* Toplumbilim) Gelecektan haber almak için çeşitli nesnelerden anlam çıkarma... İnsanlar ilk çağlardan beri geleceklerinin kimi belirtilerden ögrenilebileceğine inanmışlardır. I.O. 4000 yıllarında Misir, Babil, Kalde, Cin vb. gibi bölgelerde falçılık yapıldığı bulunan belgelerde saptanmıştır. Ayna, kahve telvesi, bakla, ıskambil kâğıdı vb. gibi nesnelere bakmak ya da yıldızların deviminden, kuşların seslerinden, tükürüklerden dillerden anımlar çıkarmak yoluyla gerçekleştirilen çeşitli fallar vardır. Hemen bütün mitolojileri ünlü falalarının öyküleri doludur. Örneğin Yunan mitolojisinde tanrı *Apollo* evlenmek istediği *Kassandra*'ya falçılık yeteriği vermiş, ama genç kız gene de ona yüz vermevinde kimse inancı inanmayaçğı bir falı nitelijine dönüştürmüştür, kuzcağız gelecekte olanları kesimlile bilden halde kimse ona inanmazmış. Antik Çağın *Pythagoras*, *Platon* vb. gibi en ünlü düşünürler bir fala ve falçılığa inanmışlardır. Dilimizde *baktı ve baktılık* devimleriyle özellikle ve ayrıca özel bir anlamda *yora* devimiley de dileğetiren *fal* (*Fr.* Présage) ve *falçılık*, gerekte sıvı pek çok olan bos inanclarından biridir. *Bk. Auguriūm Öğretisi, Bos Inanç.*

FÂLİC. *Bk. Hafif İmne.*

FALLACIA. (*Lâ.* Skolastik) Boş söz... *Fallacia* (*Os.* Safsata, *Fr.* Sophisme), Skolastik mantık dilinde yanlış usulamlamaların denir. Bunlar temelsiz ve boş sözden ibaret kanıtlardır. *Bk. Fallacia Kanıtları, Boşszöz Kanıt, Başlılıdan Belirimsiz Geçiş, Fallacia Accidentis.*

FALLACIA ACCIDENTIS. (*Lâ.* Skolastik) İlneğin tözle karıştırılmasından doğan boşsz kanıtları... Aristoteles *Sofistika* adlı yapıtında bu kanıtta şu örneği veriyor: «Korsikos bilindir, bundan ötürü de Sokrates'ten başka bir varlığıdır. Oysa Sokrates bir insandır, demek ki Korsikos insan değildir». *Bk. Fallacia Kanıtları.*

FALLACIA COMPOSITIONIS. *Bk. Fallacia Kanıtları.*

FALLACIA KANITLARI. (*Os.* Delâli safsatı, *Fr.* Arguments fallacieux) Boşszöz kanıtları... Aristoteles Yunan bilgicilerini *boşszözcüler* olarak niteler. *Sofistika* adlı yapıtında temelsiz ve saçma kanıtları onların ürünü savmışdır. Skolastikler, Aristoteles'in her düşünücsesi gibi bir düşüncesi de benimsizerek özellikle Port-Royal mantığında bunları enince

ayrıntılarına kadar saptadılar, kimilerine de Aristoteles'ten daha dejikşik anımlar verdiler. Daha sonra İngiliz düşünürü John Stuart Mill de mantığında bu kanıtları sınıflandırdı. Bu kanıtlara örnek olarak *Fallacia accidentis* verilmiştir. *Bk. Fallacia Accidentis, Bilgicilik.*

FALLACIA SECUNDUM QUID. *Bk. Başlılıdan Belirimsiz Geçiş.*

FALLUS TAPIMI. (*Tr.* Toplumbilim) Erkeğin cinsel orgenine tapma... Erkeklik orgeninin kutsallığı inancı tarama uğraşan bütün ilkellerde saptanmıştır. *Fallus tapmu* (*Fr.* Culte de phallus) eski Misir, Yunan, Roma, Çin, Japon, Hint vb. gibi gelişmiş toplumlarda da süregelmıştır. Bu tapımla *bereket* sağlanacağına inanılır. Korkulu olarak toprağa yapılan kazıklar da aslında *fallus'u* simgeler. Taş, top, rak, ağaç, maden gibi maddelerden yapılan *fallus muskaraları*'nın da sibirli bir güç taşıdığını inanılır. Kimi ilkeller vendikleri düşmanlarının erkeklik örenlerini kesip sakllarlar. Bu deyim, Türk Dil Kurumuna yayılan Budunbilim Terimleri Sözlüğünde Prof. Dr. Sedat Vevis Öرنec tarafından *kamuslu tapmu* deyiyle özetlenmiştir ve «bol ürün elde etmek ve doğurganlığı artırma inancıyla kamışın taştan, ağaçtan, topraktan ve madenden yapılmış benzerlerini kutsama, tapınma» olarak tanımlanmıştır.

FÂM. *Bk. Örnec.*

FAMILISTÉRE. (*Fr.* Fourier) Birçok ailelerin bir arada topluca ve ortaklaşa yaşadıkları kuru... Fransız toplumcu Charles Fourier (1772-1837) tarafından öncrülmüştür. *Bk. Fourierizm, Phalanstère, Garantisme, Sociantisme, Düşüç Toplumculuk.*

FAMILLE Bk. Aile.

FAMILLE APPARIÈE. (*Fr.* Morgan) İki başlı aile... Amerikalı etnograf Lewis Henry Morgan'ın (1818-1881) *Ancient Society, or Researches in the Lines of Human Progress From Savagery, Through Barbarism to Civilization* (1877) adlı kitabında aile evriminin üçüncü aşaması olarak gösterdiği bu biçim, bir erkekle bir kadın az çok uzun bir süre için birbirlerine bağlıyan bir evlilik biçimidir. Bu biçimde *iki başlı evlilik* (*Fr.* Mariage appariée) de denir. Ailenin ilk aşaması *kandas aile*, ikinci aşaması da *ortaklaşa aile*'dır. *Bk. Aile, Kandas Aile, Ortaklaşa Aile, Famille Monogamique*.

FAMILLE MONOGAMIQUE. (*Fr.* Morgan) Tek eşli aile... Morgan'ın, aile evriminin dördüncü aşaması olarak gösterdiği bu biçim, gü-

FAMILLISME

nümüzde de sürüp giden kari-koca evliliğidir. Bu bicismin *famille appariée*'den farkı, evlilik bağınnın kolaylıkla çözülemeyecek kadar sağlamlaşmış olmasıdır. Engels Ailenin, *Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökemi* adlı yapısında «babalar kesinlikle bilinen çocukların yetistirmek amacıyla, bu aile, erkek egemenliği üzerine kurulmuştur. Babaların kesinlikle bilinmesi gereklidir, çünkü bu çocuklar, dolayısı mirasçılar olarak bir gün babalarının servetine sahip olacaklardır» der. Bk. Aile, Famille Appartheid.

FAMILLISME. (Fr. Fourier) Aile sevgisi... Fransız toplumcu Charles Fourier *familisme'i* insansal tutkular arasında sayar, bu tutuklardan toplumsal sonuçlar çıkarır. Bk. Fourierizme.

FAMILİYA. Bk. Aile.

FAMINE. Bk. Açlık.

FANATİK. Bk. Körinançlı.

FANATIQUE. Bk. Körinançlı.

FANATISME. Bk. Körinançlı.

FANATİZM. Bk. Körinançlı.

FÂNÎ. Bk. Sonlu, Ölümlülük.

FÂNÎYYET. Bk. Sonluluk, Ölümlülük.

FANTASIE. Bk. Fantezi.

FANTASMATİME. Bk. Görüntüciılık.

FANTASMATİZM. Bk. Görüntüciılık.

FANTASTİK. (Tr. Marksibilim) Gerçekliği olmayan... Türkçe yazımıyla dilimizde de kulanılan ve *masalîm* deyişime çevrelibilecek olan batı kaynaklı *fantastik* (Fr. Fantastique) deyişimi, özellikle Marksçi yapıtlarda çok kullanılır. Marksçi dilde *fantastik yansır*, nesnel gerçekliğin bicimini bozmuş, masallastırılmış yansları anlamına gelir. Ama genelde her fantastik yansının kaynağı nesnel gerçeklikter, ne var ki bozuk yansılardan gerçekliği yoktur. Gerçek değişmiş, bozulmuş, tınnızzaz bir bicime girmiştir. Örneğin din, Marksçi dilde «insanlara günlük yaşamlarında egemen olan güçlerin fantastik yansımıası» olarak tanımlanır. Bu fantastik yansımada dünyasal güçler, dünyasal olmayan biçimlere dönüşmüşlerdir. Bk. Fantezi.

FANTASTIQUE. Bk. Fantastik.

FANTEZİ. (Os. Zevhâri meşhûde, Evham, Muhayyelât, Tabiat cüvlesi, Hissi müsterek,

Tahayyülât, Hayâlatî mahsusâ, Hava ve herves, Keyf, Arzu, Hayâl; Fr. Fantaisie, Al. Phantasie, Ing. Fancy, İt. Fantasia) Gerçek dişi imgelem... Antikçağ Yunan felsefesinde stoacıclarla süpheciler arasındaki tartışmadada önen kazanmıştır, her iki öğreti de *olaylar'a Yu. görünǖs* anlamında *fantasia* diyorlardı. Onlar arasındaki tartışma bu olayların bilinip bilinmeyeceği üstündeydi. Stoacılar olayları *bilinebilir* (Os. Mümkünül itila alemi hâdisât, Fr. Fantaisie cataleptique), süphecilerse *bilinemez* (Os. Gayr mümkinül itila alemi hâdisât, Fr. Fantaisie acataleptique) söylerdi. Terim, daha sonra, Aristoteles terminolojisine de *imelem* anlamını aldı. Günümüz felsefe dildenle bu anlamı artık kullanılmamaktadır. Konusuna dildenle *hayâle dayanan* olguları dilegetirir. Bk. İmgelem.

FAPESMO. (Uydurma mantık terimi) Skolastik mantıkta büyük önermesi olumlu tümel, küçük önermesi yadsılı tümel ve vargisi yadsılı tikel olan tasimin birinci biciminin bir kipi... Örneğin: Her A, B'dir —Hiç bir C, A değildir— Öyleyse kimí B, C değildir. Bk. Amabinus.

PARADİSATION. (Fr. Ruhbılım) Bir kasın bir elektrik cereyanıyla kasılmış... Bu elektriklenme, insan irâdesinin meydana getirdiği ne benzer bir kasılma doğurur. Elektrik alanında birçok buluşları olan Ingiliz fizikçisi Faraday'nın adından türetilmiştir.

FARAZÂ. Bk. Varmış Gibi.

FARAZÎ. Bk. Varsayımsal.

FARAZIÂT. Bk. Varsayımsal.

FARAZİYE. Bk. Varsayımsal.

FARAZİYEİ KEŞFİYE. Bk. Bulgusal Varsayımsal.

FARAZİYEİ TELÂTUM. Bk. Dalga Kuramı.

FÂRIG. Bk. Boşluk.

FÂRÎH. Bk. Anlaklı, Yarar.

FÂRÎK. Bk. Iralayan, Ayırdedici Nitelik.

FÂRÎKA. Bk. Iralayan.

FÂRÎKİ. Bk. Iralayan.

FÂRÎZA. Bk. Yüküm, Ödev.

FARK. (Ar. Gizemcilik) Tanrı'dan ayırarak bilme... *Fark* ya da *tefrika* terimi gizemcilik dildenle varlıklarını niteliklerini kendiliklerinden ve yaptıkları işleri de kendileri tarafından

yapılmış seymak anlamındadır. Gizemci, öğrenmeye başladıkça, *farkı*'dan aradan kaldıracak ve her şeyin Tanrı'dan geldiğini ve Tanrı işi olduğunu anlayacaktır. *Bk.* Ayrim, Ayırdam, Iraklık.

FARKI AKLÎ. *Bk.* Ussal Ayırma.

FARKI AZÎM. *Bk.* Tam Ayırma.

FARKI HAKÎKÎ. *Bk.* Gerçek Ayırma.

FARKI MANTIKÎ. *Bk.* Ussal Ayırma.

FARKI TAM. *Bk.* Tam Ayırma.

FARKLILIK. (*Os.* Marksibilim) Doğasal, topumsal ve bilincel her olay ve olguya bütün ötekilerden ayıran özellik... Marksçı yapıtların çevirilerinde *Os. fark* (*Fr. Différence*) ve *farklık* (*Fr. Distinction*) deyişleri *Tr. ayırım* ve *ayırma* deyişlerine uygunlmaktır. Tarihî-sel süreçte ortaçağ şkolâstiklerine ilerisitürmülsüz olan bu kavramlar Marksçı dilde yepenî anımlar taşırlar. Farklilik, her surecin iç çeliğinden doğar ve kendisile aynı *kalma eğilimini* dileğetiren *ayırtmaya* deyişime karşı kendisinden *başka olma eğilimini* dileğetirir. Her olay ya olgunun içinde *ayırtla* *farklılık* gelişir. Bu gelişime sonunda *fark* ya da *farklık*, *ayrı* ya da *ayırtla* da özümseyen yepeni bir olay ya da olgu meydana koyar. Görüldüğü gibi gelişme sürecinin bu her iki yani, karşıtlıklarına rağmen, gene de bir birlik halindedirler. Marksçılardı bu iç farklılıklar dış farklılığı birbirinden ayırlar, ama gene de her ikisinin sıkı bağımlılığını daima göz önünde tutarlar, çünkü iç farklılıklar her zaman dış farklılıklarla dönüşebilir. İç ve dış farklılıklar arasındaki bağımlılık, öze ve bıçım arasındaki bağımlılık gibidir. Herhangi bir olay ya da olgunun bilinmesi, bütün öteki olay ya da olgularдан farklılığının bilinmesiyle olanağlıdır. *Bk.* Ayrim, Ayırma.

FARKSIZLIK. *Bk.* Ayırmalama, Özdeşlik, İlgisizlik.

FARMASONLUK. *Bk.* Masonluk.

FART. *Bk.* Aşırı.

FARTI ENANİYYET. *Bk.* Benlikçilik, Bencilik.

FARTI HASSASİYET. *Bk.* Aşırı Duyu.

FARTI HIFZ. *Bk.* Aşırı Belliem.

FARTI İMSÂK. *Bk.* Cimrilik, Tutum İlkesi.

FARTI ŞEK. *Bk.* Aşırı Şüphe.

FARTI ZEKÂVET. *Bk.* Ökelik.

FÂRÜK. *Bk.* Keskinlik.

FARZ. (*Ar.* Müslümanlık) Yerine getirilmesi zorunlu dinsel buyruk... *Bk.* Kutsal Ödevler, Varsayıma, Tcmel.

FARZEN. *Bk.* Varmış Gibi.

FARZETMEK. *Bk.* Varsayımak.

FARZI AYIN. *Bk.* Kutsal Ödevler.

FARZI MUHÂL. *Bk.* Olanaksız.

FAS (*Lâ.* Skolâstik) Yapılmasına izin verilen şey... *Bk.* Nefas.

FASCINATION. *Bk.* Kamaşma.

FÂSİK. (*Ar.* Müslümanlık) Günahkâr... Dinsel bakımdan sağlam anımlamındaki *Ar. Adî* terimi karşılık olarak kullanılır.

FASIL (*Ar.* İslâm felsefesi) İki cins ya da iki tür arasındaki ayırım... Mantık terimidir. *Ar. Fark*'la çanlamada da kullanılır. *Bk.* Ayrim, Fark, Beş Geneller, Ara.

FÂSILA. *Bk.* Ara.

FÂSID. *Bk.* Bozuk.

FÂSID DAİRE. *Bk.* Kisirdöngü.

FÂSÎK. *Bk.* Günah.

FASILE. *Bk.* Aile, Takum.

FÂSÎT. *Bk.* Bozuk.

FÂSÎT DAİRE. *Bk.* Kisirdöngü.

FASL. *Bk.* Ara.

FASLI KARÎP. *Bk.* Ayrim.

FASLI NEVÎ. *Bk.* Ayrim.

FASLI ZÂTİ. *Bk.* Ayrim.

FASLÎ. *Bk.* Özgül.

FASSLICHE WILLE. (*Al.* Bochme) Bilinci irâde... Alman düşünürü Jacob Bochme, bunu, bilincsiz —kendinin farkında olmayan— irâde karşılığında kullanır. Ona göre önce baba (Tanrı), sonra oğul (İsâ) olduğu gibi önce bilinçsiz irâde ve sonra bilinçli irâde gelir.

FÂŞ. *Bk.* Açıklama.

FAŞİZM. (*Os.* Fasizm, *Fr.* Fascisme, *Al.* Faschismus, *Ing.* Fascism, *It.* Fascismo) Demokratik yöntemlerle egemenliğini sürdürmemeyen anamalcılığın kaba güçle ezme rejimi... Dar anlamda 1922 İtalya'sında Mussolini'nin kur-

duğu, geniş anlamındaki niteliği taşıyan rejimi adlandırır. Latince *deste* anlamındaki *fasces* sözcüğünden türetilmiştir, eski Roma'nın devlet iktidarı simgesi olan *baltalı sopa* *desteri*'ni ileğetirir. Geniş anlamda kaba güç dayanan totaliter ve gerici bütün düzenleri dileğetirir ki başta Almanya'nın Nazizmi'yi olmak üzere Japonya, Avusturya, Belçika, Fransa ve Ingiltere'de değişik adlar altında gerçekleştirmiştir. Günümüzde *londa* (*Fr. Corporation*) sisteme dayanır, gerekçeyle anamalcılık emekçi sınıfının zararına głistirmek için kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra işsizliğin artması ve bundan ötürü de toplumculuğun gelişmeye başlaması üzerine toplumcu gelişmeyi anamaların yararına bastırmak için meydana çıkmış ve bu nedenle bütün liberal partilere destekçi kazanmıştır. Bütin siyasal güç ve karar, İtalya'da *duce* ve Almanya'da *Führer* adıyla adlanan *líder*'de toplanır, ilkeleri «inanmak, itaat etmek ve savasmak»tr. Faşizmin ayrıci niteliği, kaba gücü dayanarak düşince ve cylcm özgürüğünü yok etmesidir. Faşizm yılantına *faşist* denir. *Faşizm*'e göre «her şey devlet içindir». Anamalcılığın, emperyalizm aşamasında kaba gücü dayanın, sömürgeci ve baskıcı bir biçimde olan faşizm; ikinci Dünya Savaşının sonunda emperializm'in yeni koşullarına uygun düşmesi ve onlara celimesi yüzünden yükselmıştır. İspanya'da, diktatör Primo de Rivera'nın oğlu José Antonio tarafından 1933 yılında ortaya atılan Falanji siyaseti gerici hareketinden alan *Falanjizm* adıyla anılır, bu partiden yana olanlara da *Falanjist* denir. İkincil İtalyan faşizminden esinlenen gerici bir gençlik kuruluşu olan *Falarij*, 1937 yılında General Franco tarafından sendikacılık akımıyla birleştirilerek *Falange Espanola Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista* adı altında İspanyol faşizmine gerçekleştirmiştir. Buna, General Franco'nun adına indirgenerek *Frankizm* de denir. Cesitli ilkelerele hangi adla anılırsa anulsın bütün bu gerici ve baskıcı rejimler eski Roma'nın *baltalı sopa* *desteri*'nden almaya *faşizm* devimi niteler. Bk. Emperializm, Anamalerlik, Tekelci Devlet Kapitalizmi, Yeni Sömürgecilik.

FAT. Bk. Ölüm, Ecel.

FATAL. Bk. Başta Yazılı, Baş Yazısı, Yazgıcılık.

FATALISME. Bk. Yazgıcılık.

FATALISME ABSOLU. Bk. Fatum Muhümətanum.

FATALISME ANTIQUE. (*Fr. Yazgıcılık*) Antikçağ Yunan yazgıcılığı... Antikçağ Yunan-

lilarında yazgı, tanrırlara bile egemen olan bir güçtür. Başa tanrılar olmak üzere her şey yazgının zorunluluğu içinde olupbitir. Sophokles'in *Antigone* oyunduda toplumun sesi olan koro söyle dcr: «Tanrırlar bile alımlarına yazılmış olandan kurtulamazlar». Bk. Yazgıcılık.

FATALISME STOICHEN. (*Fr. Yazgıcılık*) Antikçağ Stoa okulunun yazgıcılığı... Bu anlayışta *Tanrı ve doğa* özdeş oldugundan yazgı evrenselidir. Osmanlı felsefesinde *Revâkiyye yei cebriye* mezhebi adıyla adlandıran *fatalisme stoicien* «doğasal olaylarda tanrısal gerekteki zorunluğun özdeşliği anlayışı» olarak tanımlanmaktadır. Bu bir *doğası-tanrı gücü*dür ki antikçağ Yunanlığının tanrıları bile başgömüllü kılan genel yazgıcılık anlayışından ayrılmaktadır. Stoa anlayışı, bu niteliğle *fatum christianum*'u hazırlamıştır. Bk. Yazgıcılık, Fatalismos Antique, Fatum Christianum, Fatum Stoicum.

FATALISME THÉOLOGIQUE. (*Fr. Yazgıcılık*) Tanrıbilimsel yazgıcılık... Bu anlayışta gelecek, Tanrı'nın bildiği ve düzenlediği gibidir. Her şey Tanrı irâdesi olur ve bu irâdeye karşı konulamaz. Bk. Yazgıcılık, Fatum Muhümətanum, Fatum Stoicum, Fatum Christianum.

FATALITÉ. Bk. Başyazısi.

FATĀNET. Bk. Anlaysı.

FĀTIN. Bk. Aydin.

FĀTIR. Bk. Tanrı.

FATIGUE. Bk. Yorgunluk.

FĀTÎH-ÜL-EBVÂB. Bk. Tanrı.

FĀTÎHA. Bk. Başlangıç.

FATN. Bk. Aydin, Anaklı.

FATUM. (*Lă. Stoa*) Tanrısal kader... Yunanca *phatus* deyiği *sôtz* demektir. Gerek Yunan ve gerek Roma mitolojilerinde *kader* inancı bu *sôtz*'den türemiştir. Önceden ne söylendiyse o olacak'tır. Yunanlıkların baş tanrısı (*tanrılar tanrı*) Zeus de kendisini bu *sôtz'e*, eşdeyiyle *kader'e*, bağlı saymaktadır. Onun istek ve buyruklarına boyun eğmek zorunda bulunduğu bilmektedir. Yunan mitolojisinin büyük tanrıları da ölümlüdürler ve bir gün yok olacaklarını kendileri de bilmemektedir. Bu *sôtz*, bir tanrı değildir, tanrıların da boyun eğdiği ve kendisiley doğrudan ilişkili kurdukları esrarları bir güçtür. Yunanlar bu esrar çözmedikleri için *sôtz'u* kişileştirmemişler ve onun üstünde hiç bir öküy tasarlamamışlardır. *Zeus'*

ün bütün tanrılar içinde en insancıl, insana yakın bir tanrı oluşu belki de insanların aynı kader'e bağlı bulunduğu içinidir. Romalılar, Yunan mitolojisinde ayrı bir tanrı olarak bilinen bu esrarlı gücü *fatum* deyīimle dile getirmīşlerdir ki Hint-Avrupa dil grubundan Yunanlıların *phatis'*yle aynı kökten türemedir. Antikçağ Yunan felsefesinde stoacıların önēle ele aldıkları bu söz şu stocası formüle dile getirilir: «Kader, direnen sırı̄kler, boyun eğene yol gösterir» (*Lâ*, Fata nolentem, trahunt, volentem ducunt). Yunan inançlarının etkisinde kalan Romalılar daha sonra her insanın ayrı bir kaderi olduğuna inanmışlardır ve kadınlardan kaderin ya da *kader cin* (*Lâ*, *Genius*)'lerine *fata*, erkeklerinkine *fatus* demislerdir. Alman düşünürü Leibniz de, *Théodicie* adlı yapımının önsözünde yazgı'yı üçe ayırır. Bk. Fatum Mahumetanum, Fatum Stoicum, Fatum Christianum, Yazgı.

FATUM CHRISTIANUM. (*Lâ*, Leibniz) Hristiyan yazgısı... Her şeyi Tanrı'nın belirlediğine inanç ve onun buyruklarına katlanmak zorluğundan doğan boyun eğisi dile getirir. Bk. Fatum, Yazgıcılık.

FATUM MAHUMETANUM. (*Lâ*, Leibniz) Muhammet yazgısı... Müslümanlıkta *takdirî illâhi ve kazâ ve kader* deyīimleri dile getirilen yazgı anlayışı, kesin bir Tanrı belirleyicilığını ortaya koyar, boyun eğme (*Os. Tevekkül*) zorluğunu gerektirir. Bk. Kader, Yazgıcılık, Fatum.

FATUM STOICUM. (*Lâ*, Leibniz) Stoa yazgısı... Doğa-Tanrı'nın gerektirdiği olaylar karşısına duygular ve kuşkulardan vararsız kılan bir duyuşsuzluğunu doğurur. Bk. Apatheia, Fatum, Yazgı, Fatalisme Stoïcien Kaçınma.

FAUSSE RECONNAISSANCE. Bk. Yalan Belbek Yitimi.

FAUTE. Bk. Yanlıt.

FAUX. Bk. Yanlıs.

FAYDA. Bk. Yarar, Çıkar.

FAYDACIL. Bk. Yararcıl.

FAYDACILIK. Bk. Yararcılık.

FAYDA-DEĞER. Bk. Yarar-Değer.

FAYDA FELSEFESİ. Bk. Yarar Felsefesi, Yararcılık, Uygulayıcılık.

FAYDALI. Bk. Yararları.

FAYOLCULUK. (*Os. Fayolizm, Fr. Fayolisme, Al. Fayolismus, Ing. Fayolism, It. Fayolismo*)

İşletme yönetimi bilimi... Fransız mühendisi Henri Fayol (1841-1925) tarafından *Administration Industrielle et Générale* (Uransal ve Genel Yönetim, 1916) adlı yapısında ileri sürülen işletme yönetimi ilkelerini dile getirir. Fayol, işletme yönetimi biliminin kurucusu sayılmaktadır. Fayol'e göre her işletme, randamını artırmak için teknik, tıcmış, mal-sal, güvensel, hesap ve yönetim olmak üzere altı bölümde ayrılarak örgütlenmelidir. Bu bölgümlerin içinde en önemlisi yönetimdir. Fayol, yönetimde, genel çıkarın özel çıkarlarla üslülüğüne öncelik tanır. Bk. Urancılık.

FAYOLİSM. Bk. Fayolculuk.

FAYOLİZM. Bk. Fayolculuk.

FAYSAL. Bk. Yargı.

FAYZ. Bk. Feyz.

FAZÂHAT. Bk. Kusur.

FAZÂÎ. Bk. Gök.

FAZÂÎL. Bk. Erdem.

FAZÂÎLİ ASLİYE. Bk. Temel Erdemler.

FAZÂÎLİ ESÂSİYE. Bk. Temel Erdemler.

FAZÂZET. Bk. Kabalik.

FÂZÎL. Bk. Töresel, Erdemli, Yüce.

FÂZÎH. Bk. Çırkin.

FAZİLET. Bk. Erdem, Değer.

FAZİLETLİ. Bk. Erdemli.

FAZL. (*Ar. Hurûfilik*) Üstünlük, olgunluk... Hurûfilikte bütün dualar, kurucuları ve Tanrı savıtları Fazlullah'ın adıyla yapılr. Örneğin kelimeyi sehâdet getirirken bile *es'hedü en lâ illâ illâ Fazlullah* derler. Haçları da Fazl'in öldürülüğü Alincak kasabasında yapılr. Bk. Gizemcilik, Olgunluk.

FAZLAÎ KIYMET. Bk. Artık-Değer.

FAZLA İSTİHSAL. Bk. Çok Üretim, Üretim Bunalımı.

FAZLA KÂR. (*Tr. Lenincilik*) Geri kalmış ülkelerin sömürülmesinden doğan kâr... Lenin, anamalcılık emperyalizm aşamasında, tekel gruplarının geri kalmış ülkelerde elde ettikleri kâr'ın alısmış kârların çok üstünde bir fazla kâr olduğunu göstermiştir. Bunun nedeni, geri kalmış ülkelerdeki halkların yaşam standartlarının çok düşük oluşu ve sanayi ürünlerinin el ürünleriyle değişiminde çok

FAZLA KIYMET

avantajlı bir durumda bulunmuştur. Bir malın dekîsim değeri o malın üretilmesi için gerekli ortalama çalışma süresiyle belirlendiğinden örneğin aynı kumaş geri kalmış Hindistan'da ileri sanayici İngiltere'dekinden çok yüksek bir dejîstirme deşerîne sahibolur. Finans-kapital gruplarının elinde biriken büyük paralar bu *fazla kâr'la* sağlanmaktadır. *Bk.* Değer, Emperyalizm, Kâr, Fırsatçılık.

FAZLA KIYMET. *Bk.* Artık-Deger.

FEASIBILITY. (*Ing.* Ekonomi) Uygulayılabilirlik... Anamalı ekonominin yatrımı projelerinde çok kullanılan bir *Ing.* deyim, özellikle Fransız kültüründe bağlı olarak önce Fransızca kullanılmıştır sonra Türkçelendirilerek *fizibilite* yazımıyla dilimizde dc kullanılmaktadır. Tecimsel ya da uransal bir tasarruf kât getirip getirmeyecəkini hesaplamak için yapılan çalışma *fizibilite etüdi* deniyor. Sadece bu örnek bile dil özleştirmemizin önemini ve ge-rekliliğini tanıtlamaya yeter.

FEC. *Bk.* Geçiş.

FEÇÂCE. *Bk.* Ham.

FEÇÂR. *Bk.* Kötülük, Günah, Fâhişelik.

FECHNER KANUNU. *Bk.* Fechner Yasası.

FECHNER (LOI DE). *Bk.* Fechner Yasası.

FECHNER YASASI. (*Os.* Fehner kanunu, *Fr.* Loi de Fechner) Duyumların, uyardımlarının logaritmasını oranında artacağına saptayan psiko-fizik yasası... Psikofozijin kurucusu Alman rûhbâlimci Gustav Theodor Fechner (1801-1887)'in saptadığı bu yasaya *psikofozik ya da logaritmik yasa* da denir. Fechner, bu yasayı, Alman fizyolojisi Weber'in çalışmalarını geleştirerek elde ettiğinden bu yasaya *Weber-Fechner yasası* adı verilmiştir. *Bk.* Laboratur Ruhbilimi.

FEDAKÂRLIK. (*Os.* Fedâkârlık, *Fr.* Dévouement, Abnégation, Sacrifice) Başkası için kendini harcama... Toplumbilim deyimidir, tö-rebilimin de temel erdemlerinden sayılır. Dilimizde *özeri, özgeci ve esirgemezlik* deyimleriyle özeleştirmiştir.

FEDÂVİYYE. *Bk.* İçrekçilik.

FÉDÉRALISME. (*Fr.* Siyasa) Devletler birliği yöntemi... Birçok devletlerin özel yasalarına ve bağımsızlığı sahibolarak tek devlet halinde birleşmeleri yöntemine *Fédéralisme* denir. İsviçre, Amerika, Rusya ve Birleşik Arap devletleri bu yöntemle kurulmuş siyaset federalyonlardır. *Federalyon* (*Fr.* Fédération) deyimi

de, bağımsız birimlerin meydana getirdiği birliği dilegetirir. Bu deyimler *birlik* anlamına gelir. *Lâ foederatio* deyiminden türetimlidir. *Lâ foederatus* deyimi *bağışık* (*Os.* Müt-tefik, *Fr.* Allié) anlamındadır. *Bk.* Federatif Cumhuriyet.

FEDERALİZM. *Bk.* Fédéralisme.

FEDERASYON. *Bk.* Fédéralisme.

FEDERATİF CUMHURİYET. (*Os.* Cumhuriyeti müttehide, *Fr.* République fédérative) Toplumcu devletin iki siyasal biçiminden biri... Toplumcu devletler çok ulusluysalar *federal cumhuriyet*, tek ulusluysalar *merkezsel cumhuriyet* biçiminde örgütlenirler. Marx ve Engels ulusların birbirlerini ezmemeleri için özellikle federalyonu biçimini önermişlerdir. *Bk.* Cumhuriyet, Fédéralisme, Demokratik Cumhuriyet, Demokratik Merkeziyetçilik, Demokratik Toplumcılık, Demokrasi.

FÉDÉRATION. *Bk.* Fédéralisme.

FÉDÉRATIVE (RÉPUBLIQUE). *Bk.* Federa-tif Cumhuriyet.

FEDN. *Bk.* Budala.

FEEDBACK. (*Ing.* Fizik) Bilgisayarın denetleme dizesi... Cybérnétique'te kullanılan bu *Ing.* deyim, canlı doğa ve toplumun denetimi içinde kullanılmaktadır. Bu denetim, sürekli olarak bilgi göndermek yoluya yapılır. Bu sürekli denetimi, düzenlenmiş dizgelede değişimciliği sağlar. *Bk.* Cybérnétique.

FEELINGS. (*Ing.* Hume) Duyuş tarzı, biliñ halleri... Bu bir rûhbâlimsel bâlinmezçilik anlayışıdır. *Bk.* Ruhbilimsel Bâlinmezçilik.

FEHÂMET. *Bk.* Anlama, Anlaysı, Algı.

FEHÂVÎ. *Bk.* Anlam, Kavram.

FEHHÂM. *Bk.* Aydın, Anlaklı.

FEHHÂŞ *Bk.* Aşırı.

FEHİM. *Bk.* Kavramak, Anlıklama, Sezgisel Bilgi, Anlaklı, Aydın.

FEHM. *Bk.* Anlama, Anlaysı, Algı.

FEHMETMEK. *Bk.* Kavramak.

FEHMÎ. *Bk.* Anal.

FEHNER KANUNU. *Bk.* Fechner Yasası.

FEHVÂ. *Bk.* Anlam, Kavram.

FEKAHAT. *Bk.* Anlaysı.

FEKK. *Bk.* Ayrılm.

FELÂCEREM. *Bk.* Kesin, Pekin.

FELÂH. *Bk.* Mutluluk, Kurtuluş.

FELÂHAT. *Bk.* Tarım.

FELAPTON. (Uydurma mantık terimi) Skołastik mantığında tasimin üçüncü biçiminin on altı kininden biri... Büyüük önermesi yadsıtl tünel, küçük önermesi olumlu tümel ve varlığı vadıslı tikelidir. Hiç bir, M, B değildir —Kimi S, M'dir— Öyleye kimî S de B değildir. *Bk.* Amabimus.

FELÂSİFE. (Ar. İslâm felsefesi) Yunan etkisinde gelişmiş olan İslâm filozofları... Bunnalara *hakimler* (Ar. Hükemâ) de denir. Bu ad altındaki düşünürler, Müslümanlık sınırları içinde kalan kelâmcular, fıkıhçılar, hadisçiler vb. dan ayrılır. *Bk.* İslâm Felsefesi, Düşünür, Bilge.

FELÂTÜNYİYE. *Bk.* Platonculuk.

FELÇİ HAFİF. *Bk.* Hafif İnme.

FELÇİ KISMÎ. *Bk.* Hafif İnme, Yarı İnme.

FELÇİ NİSFÎ. *Bk.* Yarı İnme.

FELÇİ SÜFLÎ KISMÎ. *Bk.* Yarı Alt İnme.

FELÇ. *Bk.* İnme.

FELEK. *Bk.* Zaman, Dünya, Evren, Tâlih.

FELEKİYYÂT. *Bk.* Astronomi.

FELS. *Bk.* Para.

FELSEFE. (Os. Felsefe, Hikmet, İlmi hikmet, Fenni hikmet, Hubbü hikmet, İlmi aklı, İlmi; Yu. Filosofia, Fr. Philosophie, Al. Philosophie, Ing. Philosophy, İt. Filosofia) Evrensel bilgînin bilimi.

1. *Etimoloji:* *Felsefe* deyimi, sevgi anlamına gelen Yu. *philia* deyimiyle *bilgi* anlamına gelen Yu. *sophia* deyiminin meydana gelmiştr ve *bilgi sevgisi* demektir. Bütün dillere Latinice aracılığıyla geçmiştir. Herakleides Pontikos deyimi ilk kullananın Pythagoras olduğunu söyley, Pythagoras kendisi için «ben bir *philosophos*um» dermiş, bununla da bilginin ve bilgeligin tutkunu olduğunu anlatmak istermis. Ne var ki son araştırmalar bu deyimin ilkin Herakleitos tarafından kullanıldığına savtamıştır. Böylece Herakleitos, bugünkü anlamındaki felsefenin babası olduğu gibi onun adının da babası oluyor.

2. *İlkçaç:* İtkâğıda felsefe, insanın, içinde yaşadıkları dünya üstünde edindiği bütünsel bilgiyi dileğetiriyordu. Bugün de, çok daha geniş

kapsamlı olarak, aynı anlama dileğetiriyor. Ne var ki arada geçen uzun yüzüllar boyunca birçok serüvenler geçirmiş, kimi yerde törebilim ve kimi verde tanrıbilim kültürleri büرنmişstir. Antikçağ Yunanıslarından çok önce eski Misir, Mezopotamyâ, Çin ve Hint uygarlıklarında felsefesel düşünürler ileri sürülmüştür. Ama bütün bunların içinde antikçağ Yunan felsefesinin kendine özgü bir yapısı vardır. Bu yapı, onun, ilk fizikci-düşünürlerinin elinde biçimlenmesinden gelir. Bu fizikci düşünürler, düşünsel çalışmalarını doğadan yansyan nesnel gerçeklikle dayamışlar ve düşünçeyi dizgili olarak masallardan artıtmaya çalışmışlardır. Felsefenin temel sorularını antikçağ Yunan düşünürlerince ortaya atılmıştır. Bu yüzendir ki Engels *santıkçağ* Yunan felsefesi, kendisinden sonraki bütün felsefe akımlarının tohumlarını içermektedir. Antikçağ Yunanıslarında felsefeyin amacı bileyi sevmek vearamaktır. Ne var ki *sofia* kökünden avni zamanda içerdiği *usa uygun davranış* anlamı felsefenin eski Yunan'daki eylemsel yönünü de dileğetirir. Bu yüzden antikçağ Yunan felsefecileri bilgiyi, eylemsel işe yararlılık için aramışlardır. Yaşamın anlamı, bu anlamda uygun olarak yaşamak için aranmıştır. Görgüldüğü gibi *felsefe* terimine Yunanlı kurucularının verdikleri ilk anımları, en açık ifadesini Marx-Engels anlayışında bulacak olan, dialektik bir anlamdır. Yüzüllarca sonra Alman düşünürü Karl Marx «Artık dünyayı açıklamak değil, deşifirmek söz konusudur» demekle bu dialektik anlamı dileğetirecektir. İnsanlar ilkin din kurumunu meydana getirmiştir, ama bunu neden meydana getirdiklerini ve bunun ne demek olduğunu düşünmeye başlavınca *felsefe*'ye yükselmışlardır. Kaldı ki ilk insanlar bıkıp usanmadan araştırma içgüdülerini, dahâ ilk günlerinden korunma içgüdüsünün eylemsel cabalarından edinmiş bulunuyorlardı. Felsefe tarihçileri ilk filozof olarak, dünnyanın sedan vapılmış olduğu varsayımları ilerişüren Thales'i gösterirler. Aristoteles, Thales'ten çok öncesi «Okeanos (Yu. deniz demektir)'du'tanrılar babası ve anası diven Homeros'a dikkat çeker. Delaporte, 1923 yılında yayımlanan *Mezopotamyâ* adlı yazıtında, Mezopotamyâların *yaratılış şarkısı*'ndan şu örneği verir: «Ne günüñ ne de yerin adı varken, bunlarınbabası Apsu'yla anası Tiamat'tan çıkan sular tek olarak karmakarışık bulunuyordu» (İbid., s. 1520). Görülüyör ki ilk Yunan düşünürlerinin geliştirdikleri kavramlar, çok eski toplumlardan gelen halk düşünceleridir. Antikçağda pratik bilimler pek yavaş gelişmekte oluklardan gerçeği seven ve arayan insan düşüncesi pratikten kopmuş ve bilimin dene-

tinden yoksun kalan felsefe bu yüzden uzun yüzyıllar boyunca *düşünsel* (*Fr. Spéculatif*) alanda gelişmiştir. *Düşünceçilik* (*Fr. Idéalisme*) böylesine başbos bir düşüncen gelişmesinin zorunu sonucudur. İnsanlar düşüncelerini soyutlayıp kavramlaştırmışlar ve sürekli olarak değişen fizigin ötesinde (*Fr. Méta physique*) sonsuzca gecerli煅ıkları tamimlarla saptamışlardır. Fizik yapının sürekli olarak değişmesi ve dönütmesi sonucu olarak pratik bilgi bu kuramsal kavramlarla çatışmaya başlamış, insansal düşüncenin karşısına doğascal *özdeşçilik* (*Fr. Matérialisme*) dikilmiştir. Her iki astır uça da yanılgılara düşen bu iki sistem, sonunda *eytişimsel özdeşçilik* (*Fr. Matérialisme dialectique*)'le aşılmıştır.

3. Antikçağ: Evrenin hangi özdektken yapıldığını araştıran Milet'teki fizikçilerden sonra *oluş'u* açıklayan Herakleitos'a felsefesel çalışma evrensellesiyor. Ama Herakleitos'un doğa biliminin yardımından yoksun bu sah sezisi o kadar geniş kapsamlı ki ona hermen *karanlık adını* takıyorlar. Sokrates «Herakleitos'a anladıklarım pek güzel, öyle sanıyorum ki anlamadıklarımı da.. Bu derinlikte inebilmek için Delos'u bir dalga gereklidir» diyor. Evreni bir vana bırakıp insana döème zorunludur. Sokrates'e göre felsefe, neleri bilmemiği bilmek'tir. Doğa biliminin yardımından ve denetinden yoksun felsefe, ister istemez bir *düşünsel çalışma* olacaktır. Platon onu *doğruyu bulma yolunda düşünsel çalışmalar* olarak tanımlıyor. Aristoteles'e göre o, ilkeler ya da illi nedenler bilimi, Epikuros'a göre bir *yaşam bilimi*'dır, mutlu bir yaşam sağlamak içi tasarlannmış eytimsel bir sistem'dir. Bu çağda felsefe, genel karakterile bir törcübüm niteliğindedir.

4. Ortaçağ: Augustinus'a göre *Tanrı'yu bilmek'tir*, gerçek felsefeye gerçek din *özdeşliğ'*ler. Tertullianus'a göre felsefe yapmak *dogma'yı* açıklamak ve *onun doğruluğunu* *tanıtmanak'tır*. Scottus Erigena'ya göre felsefe *inanın'ın bilimidir*, felsefenin konusu dinin konusunun aynıdır. Anselmus'a göre de *inanlanan anlamanaya çalışmak'tır*. Abaelardus'a göre *inanlanan inanılmaya deber olun olsa olsadırmı arastırmak'tır*. Skolastiklere göre felsefe *akilla doğma* arasındaki *uvevunluğun tanıtlanması*'dır. Aquino'lu Thomas'va göre felsefenin konusu *Tanrı'dır*, felsefe *Tanrı'nın tanıtlanması*'dır. Sadece Duns Scotus'dür ki ilk kez felsefeyi dinden ayırmaya eğilimi göstermiştir. Bu çağda felsefe, genel karakterile bir tanrıbilim niteliğindedir.

5. Yeniçağ: Bir hayli eskidiği halde felsefe tarıhlarının başında hâlâ yeniçağ adıyla dile getirilen felsefe evresinde büyük düşünür

Giordano Bruno'ya göre felsefenin görevi *doğayı bilmek'tir*. Bu anlayış, görüldüğü gibi, düşünsel felsefede çok büyük bir adımdır. Campanella'ya göre felsefenin konusu *eleştiri*'dır. Francis Bacon'a göre felsefe *deney ve gözleme dayanan bilimsel verileri* içinde *düşünmek'tir*. Hobbes'a göre felsefe yapmak doğru düşünmek'tir, felsefe sonuçların nedenlerivle ve nedenlerin sonuçlarıyla olan *karşılaştırmalı bilgisi*'dir. Descartes'a göre felsefe bir *bilim'dir* ve onu kesin bir bilim yapmak için *geometrik yöntemi metafizike uygulamak*'dır. Spinosa da bu düşüncedede onu izlemiştir, ona göre de felsefe *genelleştirilmiş bir matematik'tir* Leibniz'e göre felsefe *gerçekçe doğruları anlatmak'tır*, göklerden yere inmelidir ve konusunu *beş duyuyla kavraran şeyler* malıdır. Locke'a göre felsefe, filozofların gözlerini gerçek aleme açmak için *bütün düşüncelerimizin duyularımızla gerçek alemeden geldiğini tanıtamak'tır*, bilgi düşüncelerimiz arasındaki *başlılığı* va *da yuvasızlığını algılanması*'dır. Condillac'a göre felsefe *duyuların bilgisidir*. Hume'a göre felsefe *insan zihinin mahiyetini incelemektir*. Diderot'a göre felsefe *bilim'dir* ve ancak doğa bilimleri, fizyoloji ve tip üstünde kurulabilir. Kant'a göre felsefe bilginin nasıl mümkün olabileceğini *özremek'tir*, bu da bilginin kendî kendisini *eleştiri*'siyle gerçekleştir. Fichte'ye göre felsefe yapmak *varlığın hiç bir sey olmadığını ve görevin her sey olduğunu bilmek'tir*, bu bakımından da *ben'in bilgisi*'dir. Schelling'e göre felsefe *doğa ve ruh çift görünüşünde saltıkın bilimi*'dir, bu saltık da *ben'le ben olsayan karışılığının özdesliği*'dir. Hegel'e göre felsefe *düşüncenin kendi karşıtlıklarıyla celijesini bilimi*'dir, bu bilimse mantık'tır. Herbert'a göre felsefe yapmak bilimlerin *temelinde bulunan kavramları aydınlatmak'tır*. Schopenhauer'e göre felsefe *deneysel bir metafizik'tir*, varlığın temelinin irâde olduğu denne dayanarak anlaşılr. Spencer'e göre bilim ancak bir kısım tekleştirilmiş bilgidir, felsefe'ysi *tümüyle tekleştirilmiş bilgi*'dir. Auguste Comte'a göre felsefe *bütün bilimleri birleştiren bir bilim, bir bilimler bilimi*'dır. Bu evrede, görüldüğü gibi, metafizik ve idealist bir açıdan da olsa, felsefe gittikçe bilimselleşmektedir.

6. XX. yüzyıl: Yüzyılmızda, eytişimsel özdeşçilikçi dışında, yeni olguculuk, yeni Kantiçılık, olgucu mantıkçılık, uygulayıcılık, tanrıh ve tanrısz varoluşculuk, uyumsuzluk vb. gibi çeşitli akımlar idealist, usaçkirci ve bilimsizci bir doğrultuda gelişmişlerdir. Camus'ya göre «evren uyumsuzdur ve bilinmeyez», William James'e göre «insanın evrendeki du-

rumu kedinin kitabıktaki durumu gibidir, görür ve duyar ama hiç bir şey anlayamaz, Heidegger'e göre «dünya ancak içinde insan varolduğunda vardır, içinde insan kişi dünya da yoktur», Jasper's'e göre «felsefe yapmak, ölmescini öğrenmektedir». Fransız düşünürü Roger Garaudy, bütün bu akımları *mizmuz felsefeler* adıyla niteler.

7. *Diyalektik*: Marx ve Engels, birlikte yazdıkları *Alman İdeolojisi* adlı yapıtlarında söyle demektedirler: «Varlıklar gerçekle oldukları ve geliştilerini biçimde ele alırsak (yani bizim görüşümüzden ele alırsak) en derin felsefe sorunlarını bile, daha ilerde ayrıntılılarıyla açıklayacağımız gibi, biriktirmi gergül (somut, gözlenebilir) olgular haline geldiğini görürüz» (İbid, İstanbul 1968, çev. Selahattin Hilâv, s. 79). Karl Marx *Préface à la Critique de l'économie politique*'de söyle demektedir: «Felsefe insan kurtuluşunun kafası, proletarya da kalıdır. Felsefe proletarya ortadan kalkmadan gerçekleşmez, proletarya da felsefe gerçekleşmeden ortadan kaldırılmaz» (H. Lefebvre, *Karl Marx*, Ankara 1968, çev. Reşat Barancer, c. I, s. 145). Gene Marx ve Engels, *Ekonominik ve Felsefi Yazılar*'nda söyle derler: «Bilim ancak maddeden çıkan bilinç ve maddi ihtiyaç biçiminde ortaya çıktıığı zaman, yanı doğadan yola çıktıı zaman gerçek bilimdir. Bütün tarih, insanın, maddeden çıkan bilincin konusuna haline getirmesine başlangıçtır ve insanın insan olarak daha yükseliş ihtiyaçları gerçek ihtiyatlar haline gelecektir. Bütün tarih, doğa tarihinin, doğadan insana doğru gelişiminin bir parçasıdır. Zamanla doğa bilimi insan bilinçine alacak, aynı biçimde insan bilimi doğa bilimini içine alacaktır, yanın ancak *bir ve tek bilim varolacaktur*» (İbid, Berlin 1932, s. 122). Görüldüğü gibi çağımızın evrensel bilim'i içeren ve bundan ötürü de tek gecerli felsefe'si olan *evitimsel ve tarihsel özdeşlikçilik felsefesi* va da daha özgürl bir devimle *Marksçılık* (Fr. Marxism), kendinden önceki bütün felsefelerin tersine, «dünyayı açıklamak için» değil, «dünyayı değiştirmek için» gereklidir. Klâsik felsefeyenin en büyük temsilcisi Hegel'e göre «Minerva'nın baykuşu karanlık bastıkton sonra uçmaya başlar» (esdevîle: olaylar yaşıdan sonra felsefe onları anlamlandıır), çağımızın felsefesinin kurucusu Marx'a göre bununla beraber Aedon da gün doğmadan ömeye başlar (esdevîle; felsefe yaşama yön verir, çylem kılavuzudur). Bilim felsefesi gerekçisi kılmas, tersine, onunla bireleşerek gerçek bir felsefe, bir bilimsel felsefe meydana getirir. Felsefe, evrensel bilim'dir. Gerçekliğin özel bölümlerinin bilgisini sağlayan bilimlerin

hic biri böylesine bir evrensel bilim olamayacağı gibi tüm bilimlerin toplamı da böylesine bir evrensel bilim olamaz. Çünkü, bilimsel felsefeye gerekçelesen evrenselli bilgi, tek tek bilimlerin sazlaşdırılmış bilgilerin mekanik toplamından ibaret değildir. Bütün bilgisi, paraların bilgisinin toplamı olmadığı için ki bilimlerle birlikte ve onlara kaynasmış olarak bir felsefe gereklidir. Felsefe, insanın düşünmesi ve toplumu da dahil olmak üzere, evrenin tüm olalarının temeli olan yaşasın bilimidir. Ayri ayrı hic bir bilim bu temel yasaları çözümleyemeceğii gibi bilimlerin mekanik (felsefesiz) toplamı da bu temel yasaları çözülemeyecidir. Çağdaş felsefe, klâsik felsefe gibi yorumlayıcı, esdevîle açıklayıcı değil, vapur, esdevîle devrimcidir. Çağdaş felsefe bilimseldir; çünkü hic bir zaman bilimle çeşilişen, tersine, tam ve derin bir uygunluk içindedir; çünkü hic bir zaman bilimdiği boş inançlara dayanmaz ve gerekçili, Engels'in dediği gibi «idâcişka kaçaklığın peşin yargılardan arınmış olarak yaklaşır» (Marx-Engels, *Yapıtlar*, c. 21, s. 292); çünkü özdeksel dış dünyayı bilimsel olarak kavrama ve değiştirmeye önemlidir; çünkü insanlık-öncesi çağının insanlık çağına dönüştürmenin tek bilimsel kılavuzudur. Çağdaş felsefe sadice bilimsel değil, aynı zamanda bilimin vazgeçilmez koşuludur da. Doğa bilimlerinin gelişmesi ancak çağdaş felsefeye davanımsıla olanağıdır. Bu gerçegi, Marx ve Engels'in önce doğabilimci ve düşünür Ludwig Feuerbach da görür ve söyle demiştir: «Felsefe doğabilimleriley, doğabilimleri de felsefcile sürekli olarak başbaşa kalmaz zorundadır» (Feuerbach, *Yapıtlar*, Leipzig 1846, c. II, s. 267). Marx-öncesi felsefe doğayı elini şakaşına koyup düşündürme açıklamaya çalışırdı, Marx felsefesini doğayı doğabilimlerinin verileriley açıklama, Ünlü bir fizikçi «evitimsel felsefeye örendikten sonra da fiziksel olayların nedenlerini anlamaya başladımı demeştir. GelenekSELaplantılarından kurtulamayan fizikçilerin çoğu özel yaşamlarında ve dünya görüşlerinde metafizikçi oldukları halde, bilimsel çalışmalarında zorunlu olarak fizikçi, esdevîle evitimsel özdeksidirler. Marx ve Enels, *Alman İdeolojisi*'nde «yaşam bilinçle belirlenmez, tersine, bilinçle yaşamla belirlenir» dedikten sonra söyle vazmalarıdır: «Düşüncel kurgularım (spekülativonun) bitişi verde, esdevîle gerçek yaşamda, bilim, vanı insanların pratik faaliyetlerinin, pratik gelişime süreçlerinin meydana konulması başlar. Biliç üstüne yapılan lafazanlıklar sona erer, gerçek bilgi bu lafazanlıklarını yerini alır. Gerçekin ortaya serildiği yerde fel-

sefe, bağımsız bir bilgi dalı olarak varoluş ortamını yitirir... Sorun, bu kuramsal lafları varolan koşullardan yola çıkararak açıklamaktır. Bu lafların gerçekte ve практик ortadan kaldırılması, kuramsal çıkışmalarla değil, dejistirilen koşullarca sağlanır». Çağdaş metafizikçiler bile son yıllarda bu gergiye yanaşmak zorunda kalmışlardır. Örneğin ünlü metafizikçi F. S. C. Northrop 1949 yılında yayınladı *The Meeting of East and West* (Doğuyla Batının Karşılıklığı, Newyork, s. 288 vd.) adlı kitapında söyle demektedir: «Elsefe... kuramsal bakımdan temel varsayımları geliştirilmiş doğa bilimi midir?» Karl Marx 1844 *El Yazmaları*'nda elsefeyi tarihsel serüveni söyle anlatır: «Doğa bilimleri elsefeden nasıl uzak kalmışlarsa, elsefcie de onlardan uzak kalmıştır. Geçici yaklaşımalar, fantastik hayallerden öteye geçememiştir. Elsefeye doğa bilimlerinin birleşmesi istenmiştir, ama bunu gerçekleştirecek güç bulunamamıştır... Emek, doğa ve dolayısıyla doğa bilimleri insan arasındaki en gerçek tarihsel ilişkisidir. Bundan ötüründür ki emek, temel insan veterenlerinin dışlaşması bir gerçekleşmesi olarak kavranoğlu zamanın doğanın insansızlığını ya da insanın doğal özünü kavramak olanaklıdır. İşte o zaman doğa bilimleri soyut özdəkcisi ya da düşünceci tutumlarından armarak insan biliminin, elsefeyin temeli olurlar.» Bk. Marksçılık, Eytimsel Özdeşlik, Tarihsel Özdeşlik.

8. Cesitli elsefeler ve tanımlar: Bütün elsefeler akımlar, zorunlu olarak, su iki temelden birine dayanırlar: *Özdeşlik* (materyalizm), *düşüncecilik* (idealizm). Bu iki temelden birine dayanmayan hiç bir elsefe ögrenisi olamaz. Bu iki elsefesel temel, gene zorunlu olarak, iki dünya görüşü ve iki düşünme yöntemi oluşturmuştur: *Eytimsel* (diyalektik), *fiziksel* (metafizik). Bugün Marksçılık düşündüğü bütün elsefeleri, gizli ya da açık, metafizik dünya görünümü ve düşünme yöntemine bağlıdır. Bunların çağdaş örnekleri, birbirileriyle sıkıca bağlılılı olarak, üç sırtta toplanmaktadır: *Cözümsel elsefe* (analitik elsefe), *dil elsefesi* (fengüistik elsefe), *uygusal elsefe* (pratik elsefe). Çözümsel elsefe, elsefesi dil çözümlerlerinden ibaret savar. Bunu deşik bir bicimi olan dil elsefesi elsefesi sorularını dil sorularına indirger, örneğin somürü sözcüğü dilden atılırsa somürü olavianın da ortadan kalkacağımı ilerişürer. Uygusal elsefe tarihsel süreçte elsefeyi törehbilime indirgeyen (özellikle Spinoza, Kant) bir anlayışın sıyrılmıştır, şünümüzde elsefeyi isevrarılılık (Zellige Nietzsche'cilik, pragmatik, Bergsonculuk, varoluşculuk) indirger.

Bu akımların üçü de nesnel gerçekliği ve bilimi yadsıma temelinde birleşirler. *Elsefe* devimi cesitli düşünürlerce söyle tanımlanmıştır: İbnî Sînâ, *Sîfâ* adlı yapımda söyle der: «İlim, kendisine hatâ lâhk olmamak üzere aklı insâni şanından olan esyâ idrâkdir. Bu, hucet yakınıve ve berâhini hakâkiyeyle olursa hikmet tesmive olunur» (Bilim, insan usûyla yanlışız olarak nesnetleri algılamaktır. Bu, pek kanıtlarla yapılırsa adına elsefe denir). *Hidaye* çevirisinde söyle tanımlanmış: «Hikmet bir ilmidir ki nefsi insâniye onuna istikmâl olunur» (Elsefe öyle bir bilimdir ki insan onuna yetkinleşir). İsmail Hakkı *Elsefe-i Ôlü*'sında söyle der: «Elsefe tamamıyla bilinmiş olan bilgidir» (İbid, s. 3). Ahmed Nâim, *Îlmünnâfi* çevirisinde söyle demektedir: «Elsefe ileri faîî ile illet, gâye ilmidir» (Elsefe, eker nedenlerle erekSEL nedenlerin bilimidir, Ibid, s. 18). *Miftâh-ül Ôlâm*'da söyle bir tanım var: «Kudemâ hikmeti âyâne mevcûdattan bahseder ilmidir deyû târif eylediklerine göré ulûmu naklîye mukabil olur. Hikmet, elsefe mânâsındadır. Mutlaka mâtûlâtâ müteallâkâ olan ahkâmdan bahseden ilme ilmi hikmet depler» (Eskiler *hikmeti* gözle görünen varlıklardan sözden bilimdir diye tanımladıklarına göre usla bulunan değil, öğrenilen bilimlerdenidir demek olur. *Hikmet*, elsefe anlamadıdır. Kesinlikle ulamlardan sözden bilime elsefe derler; Ibid, s. 9). İsmail Fenî *Lugatci Elsefe*'sında «İlmi akâh» (üssel bilim) olarak tanımlıvar ve soru sahibi ekliyor: «Eşyâyi hâriciyden temizî ve tabiatın zuddi addedilmesi itibâriyle aklâ müteallîk olan tetkîkitin memecûmu» (Diş nesnelerden ayrılan ve doğanın karıştı sayılan usun incelenmelerin İlmi; Ibid, s. 514) Ünlü sözlükçi André Lanâde *Vocabulaire de la Philosophie*'sında *Métaphysique* adlı yapıtmını kaynak göstererek Aristoteles'in tanımını veriyor: «Ussal bilme, sözcüğün en geniş anlamıyla bilim» (Fr. Savoir rationne, science, au sens le plus général du mot; Ibid, Paris 1926, c. II, s. 586), sonra da sunu ekliyor: «Bu anlam, uzun zaman çağdaş düşünürlerde de muhafaza edilmiştir» (Fr. Ce sens s'est conservé longtemps chez les modernes). Kinalizâde, ünlü *Ahlâk*'ında söyle tanımlamış: «Hikmet, mevcûdâti hâriciye nefsû emirde ne halde ise ol hal tizerâ bilmekti» (Elsefe, diş varlıklar kendiliklerinde neysse onları öylece bilmekti; Ibid, s. II). Émile Littré *Dictionnaire de la Langue Française*'nde söyle tanımlamış: «İlkelerin ve nedenlerin incelenimi» (Fr. Étude des principes et des causes; Paris 1971, c. V, s. 1820). Cournot, *Essai Sur Les Fondements de Nos Connaissances* (Bilgilerimizin Kaynağı Üstünde Dene-

me; ch. XXI, 320) adlı yapıtında söyle tanımıyor: «Felsefe, bilgicrimizin kaynağı ve pekiñliğin ilkeleri üstüne bir arastırmadır» (*Fr. La philosophie disserte sur l'origine de nos connaissances, sur les principes de la certitude*) Francis Bacon da *De Dignitate*'sında söyle demektedir (II, I, 4); «Felsefe, bireyselle değil, fakat onlardan soyutlanarak çıkarılan kavramlarla, genellere ugraşan bilimdir» (*LA. Philosophia individua dimittit, neque impressiones primas individualum, sed notiones ab illis abstractas complecit*). Olgucu Auguste Comte da *Cours de Philosophie Positive* (Olguçu Felsefe Dersleri; I. ders, 4) adlı yapıtında söyle demektedir: «Felsefe, yükseliş bir gelilik düzeyinde, gerek bir böülümlü biligiyi ve gerek tüm insan bilgisini az sayıda ilkelere indirgemeve çalışan incelemelerin bütünüdür» (*Fr. Tout ensemble d'études ou de considérations présentant un haut degré de généralité et tendant à ramener soit un ordre de connaissances, soit tout le savoir humain, à un petit nombre de principes directeurs*). Armand Cuvillier, *Nouveau Vocabulaire Philosophique*'nde söyle tanımlıyor (*Ibid*, Paris 1967, s. 139): «Evren ve yaşam üstüne az ya da çok düşünülmüş genel anlayış» (*Fr. Conception générale, plus ou moins raisonnée de l'univers et de la vie*). Paul Robert, *Dictionnaire de la Langue Française*'nda felsefeyi «usun tüm bilgi» (*Fr. Toute connaissance par la raison*) olarak tanımladıktan sonra «diştiürlerin erkın ve ussal davranış» (*Fr. Attitude rationnelle et libérale des philosophes*) olarak niteliyor (*Ibid*, Paris 1970, s. 1293). Dagobert D. Runes, *Dictionary of Philosophy*'inde «genel bilgi» (*Ing. The most general science*) olarak tanımlıyor (*Ibid*, Ames 1956, s. 235). Bertrand Russell, *History of Western Philosophy* (Battı Felsefesinin Tarihi, Londra 1946)'sında felsefeyi «insanları, süreklilığı araştırmasına iten içgüdü» (Kont, IV) olarak tanımlıyor. Selahattin Hilâv, *Felsefe Elkitabı* (İstanbul 1970, s. 155)'nda felsefeyi söyle açıklıyor: «...felsefenin, sürekli bir eleştirmeye ve arayış; doğruları akıl yoluyla bulmaya çalışan; bilgeligi elde etmeye yonen, hür bir çaba olduğunu tekrarlayacağiz. Çeşitli felsefi görüşlerin ve sistemlerin altında yatan ama tarihi ve sosyal şartlara göre değişiklik gösteren öz budur; felsefi düşünceye, bu özü, bu eleştirmeyi, bu arayışı ve bu yönləmeyi anlamamız gereklidir. Başka bir deyişle, felsefi düşüncenin, özgür düşüncədir; evrenle ve varolan her şeye karşı kendisini koymuş olan insanın; nesneye karşı özenin, topluma karşı ferdin aklı davanın arastırıcı düşüncəsidir. Felsefe, sürekli bir hür deyiş aracılığı ile evet'i bul-

maya çalışmak çabasıdır. Evet bulunduğu zaman, onu da irdeleyip aşmaya çalışmak; ya-nı yeniden hayır demek çabasıdır. Felsefe sürekli bir olumsuzlama, olumlama ve yeniden olumsuzlamadır; insan düşüncəsinin; nesnesini ve kendini sürekli olarak evirip çevirmesi; düşümnesi, eleştirmesi, irdelemesi ve kendisinden uzaklaşmışlığını bilincine vararak yeniden kendine dönmesi; kendini bilinci kılmasıdır. Başka bir açıdan felsefe, hayatı elle tutul halde gerçekleştirmemis olanın, düşündedeki gerçekleştirmesidir; bilgi bakımından en doğru olanın, ahlak bakımından en iyili olanın, hayat bakımından en anlamlı hayatın, estetik bakımından en güzel olanın araştırılması ve ortaya konması çabasıdır. Ama bu özelliğ, felsefenin soyut yanını; yabancılaşmış yanını da göstermektedir bize. Felsefe, olan'dan çok olmasa gerekden'sen sözde. Arma bu olmasa gerekeni somut olarak gerçekleştirmek giçindenden yoksundur; ancak dışiçinde yani soyut olarak gerçekleştirir. Felsefe, ideal bir dünyannı, iyi ve güzel yaşamının nasıl olması gerektiğini açıklar, ama bunu hayatın kendisinde yani somut olarak gerçekleştiremez; iyi, güzel ve adaletli hakkında bize ancak biling verir; bir özlem ve arayıp gerçekleştirmeye ihtiyaci duyar. Bundan ötürü, Marx, felsefeyi dünyalaşmasından ve dünyanın felsefelenmesinden söz edirdi. Yani Marx, felsefeyi dünya haline geterek, somutlaşarak ortadan kalkması ve dünyanın felsefi ideallere yönelik bu idealler haline gelmesi gerektiğini söylemek istiyordu. Böylece, soyut fikirler (Özleme) somut varlık ve somut varlıklar soyut fikir kaynaşmış, felsefe gerçek bir varoluş edinerek felsefe olarak ortadan kalkmış ve hayatın kendisi haline dönüştür olacaktı. Marx'a göre, bu kaynamayı ve dönüsümü gerçekleştirecek olan araç, devrimci eylemdir. Türk Dil Kurumuna vavimlanan *Felsefe Terimleri Sözlüğü*'nde Prof. Bedi Akarsu, felsefenin çeşitli tanımlarını söyle sıralıyor: «1. Bilimlerin ana-sı olarak felsefe; a. Nesnelerin temeline inmek üzere yapılan bilimsel araştırmada kumulatı, yonetici güç. b. Bilimlerin ön ve temel bilimi. 2. (Özellikle 19. yüzyılın ortalarından beri) Tek tek bilimsel araştırmaları bilimsel araçlarla bütünleyen ve yetkinleştiren çabalardır: a. Tüm bir evren tablosuna varmak üzere bilimler arasında bağlantı kurma. b. Bilimsel bilginin ilkeleri, varsayımları ve yöntemleri üze-rine eleştirel düşünme. c. Bilimsel araştırmalarla insan yaşamı arasında bağlantı kurma. 3. Kendine özgü araştırma yöntemleri geliştiren bilimsel-kavramsal düşüncenin kuşatıcı, başımsız, kendini özgü bicimi: özümleme, eyitişim, özbeticilmesi (görüngübilim-fenome-

noloji), yorumlama (hermeneutik), varoluşu uyandırma (varoluşçuluk) vb. 4. Bütin bilimsel bilgileri aşma olarak; a. Karşıtlar içinde birliği varma (Alman idealizmi), b. Kuramsal olarak artık temellendirilemeyecek, usduş (irrasyonel) olan, kişisel yaşamaların ve yaşamın derinliklerinden çıkan değerler ve değerler düzenebine varma (yasaama felsefesi). c. Varoluşun özgürlüğü ve tarihselliği temelinden kalkarak kosulsuz olana, salt olana varma (varoluşçu felsefe). Felsefe iki temel bölüme ayrılr: 1. Sistematisk felsefe: Bunun da temel dalları: fizikotesi ve da varlıkbilim (ontoloji), mantık, bilgi öğretisi, ahlâk felsefesi (ethik) ve estetik (sanat felsefesi); ayrıca burlara ek olárlar tarih felsefesi, kültür felsefesi, toplum felsefesi, dil felsefesi, hukuk felsefesi, din felsefesi, doğa felsefesi vb. dallar. 2. Felsefe tarihi: a. Filozofların yaşam ve öreyetlerinin tarihi. b. Felsefevi ve felsefe yapılarını çağların ve toplumların kültürel, toplumsal bağlantıları içinde kavramaya ve ortaya sermeye çalışan düşünce tarihi. c. Felsefe sorulanlarının tarihi, d. Tarihi dönemlerine göre ayrılmış felsefe tarihi. e. Felsefe akımlarının ele alan felsefe tarihi vb.». Türk Dil Kurumuna yayımlanan *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*'nde Dr. Özer Ozankava felsefeyi söyle tanımlıyor: «Doğanın ve toplumun varoluşunun, insanın düşümne ve bilime strecinin yaşalarını, basta aktörle, sanat, sivasra olmak üzere kulgî etkinliklerin oluşumlarını arastıran bilim». Rosenthal ve Yudin'in *Materyalist Felsefe Sözlüğü*'nda felsefe söyle tanımlanmaktadır: «Doğanın ve toplumun varoluşunun, insanın düşümne ve bilime strecinin yaşalarını, basta aktörle, sanat, sivasra olmak üzere kulgî etkinliklerin oluşumlarını arastıran bilim». Rosenthal ve Yudin'in *Materyalist Felsefe Sözlüğü*'nda felsefe söyle tanımlanmaktadır (İstanbul 1975, Aziz Çalışlar çeviri, s. 154): «Varlığın (tabiat ve toplum) genel kanunlarının, beseri tefekkürün ve bilgi sürecinin bilimi». *Cözümsel felsefe* de söyle tamlanıyor: «Felsefenin günümüzdeki görevini, dilin analizi olarak gören tek tek filozofları, deñisik grupları ve eğitimi bir araya getiren bir akım» (İbid, s. 155). *Antılı felsefe* söyle tanımlanıyor: «Yunan köleci toplumunda İ.O. 2. yüzyıldan İ.S. 6. yüzyıla kadar gelisen felsefi teorilerin bütünlüğü» (İbid, s. 156). *Dil felsefesi* söyle tanımlanıyor: «(Mantıksal analiz, lengüstüllü analiz ve günlük dil felsefesi de denir) İnsilttere'de waygn bir analistik felsefe akımı» (İbid, s. 158). *Uyuxusal felsefe* söyle tanımlanıyor: «1. Klâsik felseflar sistemlerde etik bölümü, 2. Modern felsefeli materyalizme ve bilime karşı yönetilmiş bir akım» (İbid, s. 158). Manfred Buhr ve Alfred Kosing'in *Marksçı-Leninci Felsefe Sözlüğü* söyle tanımlıyor (İstanbul 1976, Engin Aşkın çeviri, s. 110): «Sözcüğün kökeni bakımdan bilgelik sevgisi, bugünkü içeriği bakımından dünyaya ve onun gelişim yasalarına ilişkin, insanların

dünyadaki konumlarına ve dünyayı ögrenmeye ve değiştirmeye olanaklarına ilişkin görüşlerin teorik olarak temellendirilmiş bir sistemi. Marksçı felsefenin kurucularından Engels, *Dialektik Der Natur*'nda «genel yasaların, doğa bilimiyle değil, ancak felsefe formüle edilebileceğini» söylemekten sonra Descartes'in evrende devim kitlesinin değişmediğini söylemekle biliñde enerji saklanmasına ait bulguları iki yüz vil kadar öncesinden gördüğünü değinir ve «bilim adamları Descartes'in düşünmesini anlamış olsalardı bulgularına daha önce varmış olurlardı» der ve sunları ekler: «Bu, Kant'ın bulutsultuk versiyonu içün de doğrudur. Doğa üzerinde çalışanların coğunuğu felsefeden uzak kalmamış olsalardı Kant'tan kendi bulgularını çıkarırlar ve sonsuz cabalara basarsızlıklarından tasarruf etmiş olurlardı. Araştırmalar felsefesel bulular yönünde geliştirilmiş olsayı da doğa bilimi şimdikinden çok daha ilerlemiş olurdu» (İbid, s. 14, 62). Felsefesiz bilimin başarısızlığı istüne Alman tarihçisi Isaac Detscher de *Sıhahsız Sosyalist adı* yapısında Mendeleev'i örnek gösterir, söyle der (İstanbul 1970, Rasih Güran çevirisi, c. II, s. 187): «Mendeliev, modern bilimi adamın tutumuna çok güzel bir örnüktil. Dünyayı ve bilimi birlestirici bir gözle ele almıştı. Bilim, ampirik bir çalışma yapmak zorundaydı, bilgilere ilerleme uzmanlaşma ve parçalanmaya atbaşı beraber giidiyordu. Ama uzmanlaşma ve bütönlüme ne kadar çok olursa birlestirici bir dünya kavramı (esdeviyale: felsefe, O.H.) ihtiivaci da o kadar artırdı. Bu ihtiivacı karşılanmadığı takdirde bilginin kafası kendi uzmanlıkların dan kalıcı içinde sıkılık kalıvar ve ilerlemesi duruyordu. Felsefe gorusündünde bir derinlik bulunmadığı ve genelleştirici düşünceye güvenilmemişti içün bilimde brook karışıklıklar ortaya çıkıyor ve karakterde el vordamıyla sürünyordu. Oysa bütün bunların önüne geçmek mümkünüdü. Marksizm, bilim adâmına bilesmiş bir doğa ve toplum görüşü sağıyordu. Birtakımı metafizik düşünülerin «cisilişüzel bir toplamıyla ve birtakım uydurmalarla hiç bir ilisi olmayan Marksizm, bilimin esittil denevrlerine tuatırı umyaktaydı». Bk. Özdekkilik, Düşünçecilik, Marksçılık, Evişimsel Özdekkilik, Tarihsel Özdekkilik, Felsefede Yantutma, Felsefeyin Temel Sorunu, Felsefesel Bilgi, Felsefesel Düşünçecilik, Felsefesel Özdekkilik, Felsefesel Birecilik, Felsefesel İkicilik, Felsefesel İnsanbilim, Felsefesel Kamulculuk.

FELSEFE BİLGİCLİĞİ. (Os. Felsefe kâzibe, Safsata; Fr. Philosophisme) Saçma, sahte ya da aşırı felsefe ve filozofluk... Böyle davranışan-

lara da *sacmacı* ya da *ukalâ* anlamında *philosophiste* denir.

FELSEFEDE YANTUTMA. (Os. Felsefi tarafsızlık, Fr. Partialité en philosophie) Sınıflı toplumlarda tüm ideolojilerin belli bir sınıfın çıkarlarını yansıtması zorluluğu... Marx ve Engels tarafından açıklanan *felsefede yantutma* sorunu, sınıflı toplumların yapısal bir zorunluluğudur. Zorunlu olarak ilerici felsefe ilerici sınıfın ve gerici felsefe sınıfının çıkarlarını vanstır ve bu çıkarlarla hizmet eder. Burjuva felsefesinin burjuva partizanlığı, ayrıca tanıtlamayı gerektirmeyecek kadar açık ve bellidir. Buna karşı bilimsel felsefeyi de emekçi sınıfının çıkarlarını yansıtışı ve bunları hizmet ettiği avraca tanıtlamayı gerektirmeyecek kadar açık ve bellidir. Marx ve Engels'in ortaya koymakları ve gün ışığına çıkarlıklar gerekçeli. *felsefede yantutma*'nın zorunlu olusudur. Çünkü bilimsel felsefe, yapısı gereği, bilimsel gerekçeleri açıklayan bir felsefedir. Bu bilimsel gerekçelerde emekçi sınıfının niteliğini ve geleceğe ilişkin görevini saptamaktadırlar. Bu saptama, zorunlu olarak emekçi sınıfının çıkarlarını uygun düşüceğii gibi bu saptamaya karşı çıkan bütün felsefelerde zorunlu olarak burjuva sınıfının çıkarlarına uygun düşmektedir. Toplumun sınıflıksız niteliği asılca, felsefeci, gene aynı zorunluktan ötürü bütün insanların çıkarlarına hizmet edecektir. Bircok bilgisizlerin sandıkları ve pek çok antlaşma varsa birlikte Marksçılığa yaramamaya çalıştıklarını tam tersine, felsefenin söylevi sınıfsız toplumda asla sona ermeyecektir. Bu görev, insanlık çağında, daha da önem kazanacak ve insanların her türlü ilerlemesinde en smasız bilimsel bir kılavuz olacaktır. *Bk. Felsefe, Yansız, Burjuva Felsefesi, Tarihsel Özdeşlik, Marksçılık, Evtisim, Metafizik, Evtisim Yöntemi, Metafizik Yöntem.*

FELSEFEİ AHLÂKİYE. *Bk. Törebilim.*

FELSEFEİ AKLÎİYE. *Bk. Kuramsal Felsefe.*

FELSEFEİ CEDÎDE. *Bk. Yeni.*

FELSEFEİ CEZRİYE. *Bk. Köktencilik.*

FELSEFEİ EDEBİYE. *Bk. Törebilim.*

FELSEFEİ HAKİKİYE. *Bk. Olguculuk.*

FELSEFEİ İLÂHÎYE. *Bk. Tanrıbilim, Tanrıcılık.*

FELSEFEİ İLMÎYE. *Bk. Olguculuk.*

FELSEFEİ İNKILÂP. *Bk. Değişirlik Felsefesi.*

FESEFEİ KAYYÜMİYET. *Bk. Değişmezlik Felsefesi.*

FELSEFEİ KÂZİBE. *Bk. Felsefe Bilgiliği.*

FELSEFEİ KUVVANIYE. *Bk. Gürcilik.*

FELSEFEİ MİHANİKİYE. *Bk. Mekanik Felsefesi.*

FELSEFEİ NAKLİYE. *Bk. Gelenekçilik.*

FELSEFEİ NAZARİYE. *Bk. Kuramsal Felsefesi.*

FELSEFEİ REVÂKİYE. *Bk. Stoatsılık.*

FELSEFEİ RÜHÂNİYE. *Bk. Tinselcilik.*

FELSEFEİ SAHİHE. *Bk. Olguculuk.*

FELSEFEİ TABI' SELİM. *Bk. Kamulduyu Felsefcisi.*

FELSEFEİ TABİAT. *Bk. Doğa Felsefesi, Fizik.*

FELSEFEİ TASAVVURİYE. *Bk. Kavramcılık.*

FELSEFEİ TEDRÎBİYE. *Bk. Görgüçülük.*

FELSEFEİ ULÛM. *Bk. Bilgi Kuramı.*

FELSEFENİN TEMEL SORUNU. (Os. Felsefeyi esas meselesi, Fr. Question fondamentale de la philosophie, Al. Grundfrage der Philosophie, Ing. Fundamental question of philosophy) Özdekkili bilinc ya da ruh arasındaki ilişki sorunu... Engels deyimiştir. *Bk. Grundfrage der Philosophie.*

FELSEFESEL. (Os. Felsefi, Fr. Philosophique) Felsefeye deðgin ve felsefeye ilgili... *Bk. Felsefe.*

FELSEFESEL BİLGİ. (Os. Mâlûmâti felsefîye, Fr. Connaissance philosophique) En genel ve bireysel bilgi... *Halksal bilgi ve bilimsel bilgi* deyimleri karşılığında kollarının bilginin en yüksek aşamasını dileğetirir. Bundan başka *felsefesel bilgi*, her bilimin sağlamlığı bilgiden farklıdır. Tek teli bilimler nesnel gerçekliğin sadece özel bir bölümünün bilgisini sağlarlar, felsefeye bütünsel bir bilgi sağlayan tek bilimdir. Bu bütünsel, eşdeyisinde felsefesel bilgi, bütün bilimlerin mekanik bir toplamı değildir. Felsefesel bilgi, bütün bilimlerin bir araya gelmekle de askı çözümleyemeyecekleri, genel ve evrensel bir bilgidir. Orneğin hiç bir bilimde özelleşen, içerikle bicismin, nedene sonucun vb. bağıntısal açıklanımı bulamazsınız. Hiç bir bilimde karışıkların birliği ve savaşa yarasını bulamazsınız, bilsanız bile bu yasanın evrensel niteliğini kavrayamazsınız. Bunlar ve bunlar gibi bütün bilimlerde geçerli olan tüm bilgiler, felsefeseldir. *Bk. Bilimsel Bilgi, Halksal Bilgi, Bilgi, Bilim, Felsefe.*

FELSEFESEL BİRÇİLİK

FELSEFESEL BİRÇİLİK. (*Os. Felsefi vahdetiye, Fr. Monisme philosophique*) Gerçekliğin bütünlüğünü bir bütün olduğunu savunan felsefe... Varlığın temelini tek gerçeklikte bulan ve bunu bilimsel verilere dayanarak ilerisinden en gerçek *felsefesel bircilik*, eytimsimel Özdeşlik öretmiştir. Eytimsimel Özdeşlik öretti evrenin tüm olaylarını tek bir ilkeden, özdeşten yola çıkararak açıklamakla felsefesel bircidir. Buna karşı evreni tek bir ideal ilkeden yola çıkararak açıklamaya çalışan düşüncecilik de felsefesel bircidir, ne var ki bu felsefesel bircilik bilimlerin gelişmesiyle her gün yalanlanmaktadır. *Bk. Bircilik, Eytimsimel Özdeşlik, Felsefesel Özdeşlik.*

FELSEFESEL DÜŞÜNCECİLİK. (*Os. Felsefi tasavvurîye, Fr. Idéalisme philosophique*) Düşüncecilik felsefesi... Varlığın temelini düşünmeye dayayan felsefesel düşünceciliğin en yüksekkası Hegel öretmiştir. Felsefesel düşünce kavramları dileğitir. Kavramlar, nesnel evrenden esyelmesel işlemelerimiz ve duyularımızla elde ettigimiz özdeşkesel verilerin ürünüdür. Ne var ki özdeşkesel veriler, bilincimizde kavramlaşınca nisbi bir bağımsızlığı kavuştururlar. Kavramlar tasarımlarımız ve varsayımlarımızda her an gerçekten kopabiliyor, kendi kendilerinin amacı haline dönüştükçe başıboş bir alanda ilerleyebilirler. *Felsefesel düşüncecilik*, özdeşkesel verilerden elde ettigimiz felsefesel kavramları özdeşkesel gerçeklikten kopmaları sonucudur. Bizi yanılularak gösterebilecek olan bu *kopma*'nın önleme için *karamtı* daima *gerçek*'le bağlı tutmak, pratik işlememizle denetlemek gerekir. Bu denetimden yoksun bırakılan felsefesel düşünceciliğe *felsefesel düşüncecilik* denir. *Bk. Düşüncecilik, Felsefe, Felsefesel Özdeşlik.*

FELSEFESEL HESAP YÖNTEMİ. (*Tr. Leibniz*) Leibniz'in felsefesel kavramları matematik simgelerle gösterme yöntemi... Alman düşünürü Leibniz, matematiği, gerçeki tanımda en kesin yöntemi savırmış; felsefesel gerçeklik de matematik yöntemiyle saptamayı düşünmüştür Leibniz'in göre en kesin tanımlama, ancak ve sadecde matematiğle mümkünindir. Öyleyse felsefesel bir hesap yöntemi bircok yararlar sağlayacaktır: Tam ve kesin felsefesel bilgi elde edilebilecek, hesap yanlışları nasıl kolaylıkla saptanabiliyorsa düşünce yanlışları da aynı kolaylıkla saptanarak bitmez tükenmez tartışmalar önlenemez, kavramlar matematik simgelerle gösterilmekle bütün felsefelerin anlatabilecekleri evrensel bir felsefe dili elde edilmiş olacakır. *Bk. Cognitio clara et distincta.*

FELSEFESEL İKİCİLİK. (*Os. Felsefi sünâîye, Fr. Dualisme philosophique*) Gerçekliğin iki temeli bulunduğunu savunan felsefe... *Felsefesel ikicilik* güden öğretillerde gerçekliğin temelinde birbirinden bağımsız, birbirine indirgenemeyen, birbirinden önce kesin olarak farklı iki ilke yatar. Bu ilkelere, *madde ve ruh* ilkelereidir. Felsefesel ikiciliğin en tipik örneği Dekartçılıktır. *Bk. İkicilik, Dekartçılık, Felsefesel Bircilik.*

FELSEFESEL İNSANBİLİM. (*Os. Felsefi mœbhasi nev'i beşer, Fr. Anthropologie philosophique*) Konu olarak insanı ele alan felsefe... *Felsefesel insanbilim*, felsefelin konusunun ne *özdeks* (doğa) ne de *ruh* (bilinc) olduğunu, bu iki ucu birleştiren somut gerçeklik içinde *insan* olması gerektiği ilerişir. Bu düşünceye *İnsan felsefesi* ya da *Felsefi antropoloji* adı verilmektedir. İnsanın varlık yapısı ve varlık bütünlüğündeki yerini konu edinen bu felsefe, Alman düşünürü Kant'ın yola çıkan bir düşüncede evrimi sonunda Alman düşünürleri Max Scheler ve A. Gehlen'le bağımsız bir felsefe disiplini olmuştur. Bu felsefe, *insanla hayvan* arasında *önce bir fark* olduğunu temelinde dayanmaktadır. Ne var ki bu iki varlık arasında sadice bir derece *farkı* bulunduğu Darwinçılıkten yola çıkan bilimsel verilerle tarihlânmıştır. *Felsefesel insanbilim*, metafizik ekşimazından kurtulabilmek için, bu iki varlık arasındaki *önce fark* araştırmalarını son zamanlarda rûhbilimsel alanda yaşamabilimsel alana kaydırılmıştır. Scheler'in rûhbilimsel, Gehlen'in de yaşamabilimsel alanında yaptıkları bu *önce fark* araştırmaları, çikmazlıklarını curesizliği sonunda, insanların davranış ve basarlarını konu edinen varlıkbilimsel (ontolojik) bir araştırma dönüsmüştür. Düşünsel felsefelerin bütün bu araştırmaları sonunda elde edilen sonuc, Karl Marx'ın pek açık bir biçimde ortaya koymuğu *insan antlaşısı*'dır. *Bk. İnsan, İnsan Felsefesi, İnsanbilim, Davranışçılık, Marksçılık, Kültürel İnsanbilim, Geist*.

FELSEFESEL KAMULCULUK. (*Os. Felsefi komünizm, Fr. Communisme philosophique*) Feuerbach'ın kamulculuk anlayışı... Alman düşünürü Ludvig Feuerbach, insanın *Tanrı*'da yansımaktan vazgeçerek *insan*'da yansımayı gerçekliğini savunmuştur. Bu insancılığa (*Fr. Humanisme*) kamulculuk (*Fr. Communisme*) adını vermektedir. «Dinden ayrılan insan, birliğine kamulculukta bulunur» der. Feuerbach kamulculuyla birlikte 1840'lar Almanya'sında yaygınlaşan ütopiyacı bir kamulculuk akımını dilegetirmek için Friedrich Engels tarafından ileri sürülen *felsefesel kamulculuk* deyimi Grün,

Hess, Bernays, Herweg gibi düşünürlerin ortaya attıkları bilimsellikten yoksun karmaşık duşünsel kurugulları adlandırmıştır. Feuerbach kamuluculuğu, sol Hegel'cilik ve ütopiya toplumculuk karışımı olan bu spekülaysonların amacı, burjuvaziyile değil, feudal kurumlarla savasmaktadır. Bu savas, sınıfsal karakterden ve özellikle emekçi sınıfının önciliğinden yoksun, düşüncesel (ütopik) toplumsal önemlerden ibaret bir savaştır. Giderken bu akımdan, *gerçek toplumculuk* adı verilen başka bir düşükesel spekülayson doğmuştur. *Bk.* Kamuluculuk, Gerçek Toplumculuk.

FELSEFESEL ÖZDEKİÇİLİK. (*Os. Felsefi maddeçilik, Fr. Matérialisme philosophique*) Marksçı özdekiçilik... *Felsefesel özdekiçilik* deymi, gerçekte, kendiliğinden özdekiçilik (spontane materyalizm) ve *sädfil gerçeklik* (naif realizm) deyimleriley dileğetirilen doğal özdekiçilik karşısında, dış dünyaya bilmenciliğini bilimsel olarak araştırma yapmanın *bilmeli özdekiçilik'i* dileğetirmek için kullanılmıştır. Lenin söyle der: «Tımarhaneden ya da düşüncelerin okulundan çıkmamış her insan dış dünyasının bizim bilmencimizden bağımsız olarak var bulunduğuunu bilsir. Dış dünya olmadan onun bizim bilmencimizdeki yansısı (imajı) olamaz, ama bizim bilmencimizdeki yansısı olmadan da dış dünya vardır. Özdekiçilik, insanların bu doğal ve sıfat bilgisini bilmeli olarak bilgi kuramını temeline koyar» (Lenin, *Yapıtlar*, c. 14, s. 61-2). Bütin sağlam düşünçeli insanların doğal olarak bulunan bu özdekiçilik dünya anlayışına kendiliğinden ya da *sädfil özdekiçilik* denir. Felsefesel özdekiçiliği, bu kendiliğinden ya da *sädfil özdekiçilikten* ayıran şey, onun bilimin ve toplumsal pratikin verilerine dayanarak özdekiçilikleri bilmisel olarak santamış ve uygulanmasıdır. *Felsefesel özdekiçilik ile eşitimsel özdekiçilik* tek bir felsefeyi avırmadı; iki yamaların ki bu felsefe de *Marksçılık'ı*. *Bk.* Özdekiçilik, Kendiliğinden Özdekiçilik, Eşitimsel Özdekiçilik, Tarihsel Özdekiçilik, Marksçılık.

FELSEFESEL SENDİKACILIK. (*Os. Felsefi sendikacılık, Fr. Syndicalisme philosophique*) Sorel'ci sendikacılık... Bergson'un szegocılığının davanan Fransız düşünürü Georges Sorel (1847-1922)'ın sendikacılık anlayışı bu deyimle de adlandırılır. Sözde Marx'la Bergson'ıuxtapostur denemelerine girişen —gerçekte böyle bir uzlaşma olanağsız olduğu kadar gereksizdir de— Georges Sorel'in bilimsellikten yoksun düşünceleri, sonunda, Mussolini İtalya'sının ünlü fasist korporatif devletini oluşturmuştur. *Bk.* Sorelci Sendikacılık, Bergsonculuk, Sendikacılık, Marksçılık.

FELSEFESEL TÜRKÇÜLÜK. (*Os. Felsefi Türkçülük, Fr. Turcisme philosophique*) Ziya Gökalp'ın Türkçülük anlayışı... Bu deyim, Türkçülüğün Esasları adlı yapıtımda Türk düşünürü Ziya Gökalp (1875-1924) tarafından kullanılmıştır. Gerçekte idealist bir düşünür olan ve insanların insanlık ülküsünde birleşmeleri gibi metafizik ve düşüç öneriler ileri süren Ziya Gökalp adı geçen yapımda söyle der: «İlm, objektif ve müspet olduğu için beyneymilemdir. Binaenaleyh de Türkçülük olamaz. Fakat felsefe, ilme müstenit olmakla beraber, ilmi düşünüşten başka türlü bir düşünür tarzıdır. Felsefenin objektif ve müspet ünvanlarını alabilmesi, ancak, bu sınıfları hâzır ilimlere uygun olması syâyesindedir. İlmin neftettiği hükümleri felsefe ispat edemez. İlmin ispat ettiği hakikatları felsefe neyedeysedir. Felsefe, ilmi karşı bu iki kayıtın mukayese olmakla beraber bunların haricinde tamamen hürdür. Felsefe, ilmî temakuza düşmemek şartıyla ruhumuz için daha ümitli, daha hayırlı, daha teselli verici, daha çok saadet bahşedici, büsbütün yeni ve orijinal faraziyeleri meydana atabilir. Zaten felsefemin vazifesi bu gibi faraziyeleri, görüşleri aranın bulmaktr. Bir felsefelin kıymeti, bir taraftan müspet ilimlerle hemâhenk olmasının derecesiyle, diğer cihetten rürlara büyük ümitler, vecitler, teselliler ve saadeler vermesiyle ölçülür. Değer mi ki felsefemin bir sahfası objektif, diğer sahfa subjective. Binaenaleyh felsefe, ilmî beyneymile olmaya mecbur değildir. Millî de olabilir. Bundan dolayıdır ki ahlâktı bediyyatta, iktisatta olduğu gibi felsefede de Türkçülük olabilir. Felsefe, maddî ihtiyacların ikizi ve içâb etmediği, menfaatsız, garazsız hasbi bir düşünüştür. Bu gibi düşünüse *spekülayson* nâmı verilir. Bir buna Türkçede *mûâkale* ismini veriyoruz. Bir millet muharebelelerden kurtulmadıkça ve iktisâdi bir refâha nâm olmadıkça, içinde muâkale yapacak fertler yetişmez. Çünkü muâkale, yalnız düşünmek için düşünmektr... Düşünmek için düşünmek ancak çalışmadan yaşayan insanların nâşip olabilir... Türkler arasında şimdî kadar az filozof yetişmesi Türklerin muâkaleye istidatlı olduklarını hamletememelidir... Filhâli, iki ordu ve iki millet birbirleriley çarpışırken birisinin gâlip, diğerinin mağlup olması intâfâden en başta amiller, iki tarafın felsefeleridir... Medeniyetler onlara müsâvi olduğunu gün hic şüphesiz cihân hegemonyası yine bize geçecektir. Mondros'ta esir bulundumuz zaman orada kamp komandârı olan bir İngiliz su sözleri söylemistir: Türkler istikbâle vîne cihangir olacaklardır... Görülüyör ki Türklerde yüksek felsefe terakki etmemiş

FELSEFE TARİHİ

olmakla beraber, halk felsefesi gayet yüksektir. İste *felsefi Türkçülük*, Türk halkındaki bu millî felsefeyi arayıp çıkarmaktır. Ee bugünün Türk genci, bütün bu işlerin yapılması asırlardan beri seni bekliyor. Görüldüğü gibi Ziya Gökalp'ın ülkesi —İngiliz komutanının da tanıklığıyla— cihangir olmak, dünya hegemonasını kurnamak, çalışmadan yaşayabilecek bir durumu elde etmek ve oandan sonra kendi demiyile *muâkâle* (felsefe) yapmaktadır. Osmanlılık ve ümmetçilik içinde ermiş Türk halkında ulusalı bilincini uyandırmaya ve Durkheim'in yanında da olsa bir toplumbilim anlayışı geliştirmesi bakımından yararlı olan Ziya Gökalp'ın düşünceleri, genellikle, coçukları bilimsel yanılışlıklarla doludur. Bk. Türk Felsefesi.

FELSEFE TARİHİ. (*Os. Tarih-i felsefe, Fr. Histoire de philosophie*) Felsefesel düşünmenin gelişmesini saptayan yapıt... Hegel der ki: «Felsefe tarihi, ortaya çıkan türli felsefelerin türli gelişime dercelerinde yalnız bir tek felsefe bulunduğunu ve aynı zamanda bir sistemini dayandığı özel ilkeleerin de ancak tek ve aynı bir bütününden budaklarından ibaret olduğunu açıkça ortaya koyar. Son gelen felsefe, daha önce gelişmiş olan bütün felsefelerin sonucu olup hepsinin ilkelelerini kapsamak zorundadır» (Hegel, *Encyclopédie*, 1817, Einleitung, B, 13, 14). Von Aster de söyle demiştir: «Felsefeci tarihi, birtakım olayları, birtakım hal tercümelerini, birtakım kanıları art arda sıralayarak bildirmek. Felsefe tarihi, felsefe problemlerinin gelişmesini gösterir ve bu gelişmenin içindeki mantıksal düzeni kavrır. Bundan ötüründür ki böyle bir felsefe tarihinin kendisi bir felsefe disiplinidir. Felsefe tarihi bize felsefeyi ne olduğunu, insan bilinc ve kültürünün gelişmesinde felsefeyi nasıl bir yerini olduğunu gösterir. Böylece felsefe tarihi, felsefe üstünde bir felsefe yapmak olur» (Von Aster, *Geschichte der Philosophie*, Stuttgart 1947, s. XVIII). Bacon'a göre felsefe tarihi, mezheplerin tarihiydi. Bacon «mezhepleri ve derin bilgilerin üvrastırılmış olan en iyi tartsımları, yazıları, kitapları, okulları, başkanlarının tümünü, akademiyaları, kurumları, koleyleleri, tarikatları birer birer sayı sıralamak gereklidir» (*De Dignitate et Augmentis Scientiarum*, kitap II, B, IV), diyor. Baitida ilk felsefe tarihi Bacon'un bu görüşüne uygun olarak yazılın *Historiae Philosophicae* dir, Georges Horn tarafından yazılımış ve 1645 yılında yayımlanmıştır. Eski Yunan kaynaklarından kalan ilk felsefe tarihçörlerine Plutarkhos'un *Filozofların Kulları Üstüne* adlı küçük bir kitâncıyla İskenderivelî Clément'in *Sironmaton'lari* ve Diogenes Laertius'un *Filozoflar*

rin *Hayatları*'dır. Bununla beraber felsefe tarihinin babası Aristoteles'tir, kendinden önceki bütün Yunan felsefesini toplayıp özetlemiştir. Bk. Felsefe, Tarih.

FELSEFEYE AYKIRI. (*Os. Mugayıri felsefe, Fr. Anti-philosophique*) Felsefeye yakışmaz... Felsefenin belli konular üstünde düşünen bir disiplin olduğu kanısı, kimi konuların felsefeye aykırı olduğu savını meydana getirmiştir. Örneğin İngiliz düşünürü John Stuart Mill Tannri'nin nitelikleri üzerindeki tartışmaları felsefeye aykırı savar. Bk. Felsefe.

FELSEFE YELENEKLİĞİ. (*Os. Felsefe meraiki, Fr. Dialectianisme philosophique*) Felsefe vízvezir bir ilgi duymak... Bk. Yelençlik.

FELSEFE YÜZYILI. (*Os. Felsefe asrı, Fr. Siècle philosophique*) XVIII. yüzyıl... Felsefenin geniş çevrelerde yayılması bakımından XVII. yüzyıl felsefe yüzyılı denir. Bk. Aydnlama Felsefesi.

FELSEFİ ANTROPOLOJİ. Bk. Felsefesel İnsanbilim.

FELSEFİ BİLGİ. Bk. Felsefesel Bilgi.

FELSEFİ DÜALİZM. Bk. Felsefesel İkincilik.

FELSEFİ İDEALİZM. Bk. Felsefesel Düşünçilik.

FELSEFİ KOMÜNZM. Bk. Felsefesel Kamulukut.

FELSEFİ KÖKTENCİLİK. Bk. Köktencilik.

FELSEFİ MADDECİLİK. Bk. Felsefesel Özdekkilik.

FELSEFİ MATERİYALİZM. Bk. Felsefesel Özdekkilik.

FELSEFİ MEBHASİ NEV'i BEŞER. Bk. Felsefesel İnsanbilim.

FELSEFİ MONİZM. Bk. Felsefesel Bircilik.

FELSEFİ RADİKALİZM. Bk. Köktencilik.

FELSEFİ SENDİKALİZM. Bk. Felsefesel Sendikacılık.

FELSEFİ SÜNÂİYE. Bk. Felsefesel İkincilik.

FELSEFİ TARAFGİRLİK. Bk. Felsefede Yanıtuma.

FELSEFİ TASAVVURİYE. Bk. Felsefesel Düşünçilik.

FELSEFİ TÜRKÇÜLÜK. Bk. Felsefesel Türkçülük.

FELSEFÎ VAHDETÎYE. Bk. Felsefesel Birçilik.

FÊMINİSME. (Fr. Toulumblîmî) Kadınlığı yüceltme akımı... Kadınlığı yüceltme ve kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmaları için çaba harcayan bu akımın kökleri antikçağ Yunan Pitagoraslığındadır. Pitagoras «cins olarak kadınları sofuluğa erkeklerden daha yetkin buluyor ve onlarda sofuluğun doğal olduğunu söyleyordu». Platon da kadınlara tam bir siyasal eşitlik istemisti. Platon'un devletinde kadınlar, erkeklerle eşit haklara sahiptir. Tarihsel olarak kadınlar, erkeklerde üstün haklara sahip bulunuyorlardı. Marx mitolojideki kadınların daha özgür, daha saygideğer oldukları belirtir. Bachofen, 1861 yılında yayımladığı *Anâlik Hukuku* adlı yapında ilk insan topluluklarında kadınların egenmen olduğunu tantılamıştı. Mülkiyet haklarının meydana çıkışınınbabası kesin olarak bilinen çocukların elde etmek için kadın özgürlüğü ve egemenliği ortadan kalktı. Engels, *Aile-nin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı yazdıında şöyle der: «Önce, babalarının mirâscısı olabilemleri için çocukların babalarının gens'ine ait bir ad verilerken onları baba gens'ine geçirmek adeti baş gösterdi. Marx'ın dediği gibi adlarını değiştirecek nesneleri de değmiş gösteren eski kurumuz. Bu durumdan, içinden çıkmaz bir karışıklık doğdu ve bu na ancak babalık hukukuna gemickele şare bulundu. Anâlik hukukunun yükselişi, *kadin cinsinin büyük tarihsel yeniliğidir» (İbid, çev. Kenan Somer, s. 84). «Kadının bu aşığlanılmış durumu, giderek süslünen püsleni, aldatıcı görünüslere sokuldı, bazan yumuşak biçimler altında saklandı, ama asla ortadan kaldırılmadı» (İbid, s. 84, 85). «Genel kuralolarak bosanma hakkı sadecce erkeğe verilmiştir. Sadakatsızlık hakkı, hic degeşle adet tarafından, simdiye kadar sadecce erkeğin tekeline bırakılmıştır. Napoleon'un yasası, bu hakkı açıkça erkeğe tanımaktadır, yetek ki düşüp kalktuğu kadını karısının evine getirmesin. Ve bu hak, toplumsal gelişime yükseldiği ölçüde, daima daha çok kullanılır; ama kadın eski cinsel pratigi hatırlar da onu yeni baştan yasamak isterse bütün önceki dönemlerde olduğundan daha şiddetli bir biçimde cezalandırılır» (İbid, s. 91). *Feminisme*, bugün, anamalıçılık düzeninin ezici baskısı altındadır: «Öyleyse, süpürülmesi yakın görüninen kapitalist üretimden sonra, cinsel ilişkilerin düzenlenme biçimini üstünde busunedin düşünülecek sey ortadan kalkacak olanla yetinir. Ama bu ise hangi veni öğeler katılacak? Bu, yeni bir kusak yetişince belli olacaktır. Hayatlarında bir kadını asla paraya ya da başka bir top-*

lumsal güçle alamamış olacak yeni bir erkekler kuşağı; kendini gerçek aştan başka bir nedenle hiç bir erkeğe vermeyecek ya da bunun ekonomik sonuçlarından korkarak kendini sevdiği kimseye vermekten vazgeçmeyecek olsan yani bir kadınlar kuşağı. İste bu kuşaklar meydana geldiğinde zaman, bugün onların nasıl davranışlarını gerektiği üstünde düşünülen seylere hic de kulak asmayacaklar ve kendi yaşayışlarını *esit şartlar içinde* kendileri kuracaklardır» (İbid, s. 118). Bk. Anâlik Hukuk, Ana Erki, Aile.

FEMİNİZM. Bk. Féminisme.

FEMME. Bk. Kadın.

FEN. Bk. Teknik, Bilim.

FENÂ. (Ar. Gizemcilik) Yokolma... *Fenâ* (Ar. Fanâ) terimi, *varolma* anlamındaki *Bekaa* (Ar. Bakaa) teriminin karşılığıdır. Gizemcilikte *fenâ*; tevhidi efâl (bütün işçiler Tanrı içinde yoketme), tevhidi sıfat (bütün nitelikleri Tanrı niteliklerinde yoketme) derecelerini kapsar. Feridüddin Attar, İkinci IX. yüzyılda Ebû Saïd el Hazzaz'ın kullandığı *fenâ* terimi *verine dalıp gitme* anlamına gelmiş istîrâk terminiyleylemiştir. Türkçemizde kötü anlamlında kullanılan da aynı sözcüğtir, bu anlamın «kendimden geçtim» anlamında söylenen «*fenâ oldum*» deviminden oluştuğu sanılır. Bk. Fenâ Fillâh, Yokluk.

FENÂ FILLÂH. (Ar. Gizemcilik) Tanrı'da yokolma... Bu sonuc, gizemciligin amacıdır. Gizemci bu amaci elde etmek için her seyle ilgisini keser ki buna *bırakma* anlamında *terk* denir. *Terki dünya, terki ukbâ, terki terk* deOMBESinde dileğetirildiği gibi sonunda gizemci bırakmayı da bırakır ve kendinden gecerek *söñü saflı* (katıksız gizemci) olur. Bu anlayışın asıl kaynağı Yeniplatontuluk ve Plotinos'dur. Bu amaca erişenlerle *vâstılın* denir ki Bektâşilikteki *erenerler* deyişi bunun Türkçeleştirilmişdir. Sanskritçedede *hiclik* anlamına gelen *Budaciktaiki nirvana* amaci da aynı anlamına taşır. Bu, bir ölümden önce ölmeye durumudur ki gizemciyi bîiyük mutluluğa (Ar. Saadeti uz-mâ) kavuşturur. İslâm gizemciliginde *fenâ fil-lâh* (Fr. Anéantissement en Dieu) mertebesine su örnek verilir: Ünlü gizemci Bayezidi Bistâmi'ye biri gelmiş ve «Bayezidi Bistâmi'yi arıyorum, nerde?» demiş. Bayezidi Bistâmi'yu karşılığı vermiş: «Ben de arıyorum, nerede?». İslâm gizemciliginde iki karşı terim, divâlektilik bir dönüşümle ayıri anlamsa birleşmektedir: *Tanrı'da yokolma* (Ar. Fenâ fillâh) terimiyle *Tanrı'da varolma* (Ar. Bekaa billâh)

FENÂGÂH

terimi amaçlanan mertebede özdeşlesir. Feridüddin Attar bu yokolma'yı şöyle anlatır: Perâvâneler mumun kendiliğini merak etmişler, işlerinden biri kendini alevin içine atmış ve yanmış gitmiş. Mumun kendiliğini anlayabilen sadece o olmuş. Bk. Fenâ, Bekaa Billâh, Gimzilik, Çilecilik, Yokolma.

FENÂGÂH. Bk. Dünya.

FENALIK. Bk. Kötülük.

FENALIK MESELESİ. Bk. Kötülük Sorunu.

FENÂPEZÎR. Bk. Yokluk, Süreksiz.

FEND. Bk. Yalan.

FENNÎ. Bk. Bilimsel.

FENNÎ İHTİRA. Bk. Bulgusal.

FENNÎ KIYAFET. Bk. Yüzdenöze Bilimi.

FENNÎ MENÂFÜL ÂZÂ. Bk. Fizioloji.

FENNÎ MENÂHÎÇ. Bk. Yöntembilim.

FENNÎ MİHANİK. Bk. Mekanik.

FENNÎ MİZÂN. Bk. Mantık.

FENNÎ MÜNAZARA. Bk. Eytisim, Didişimcilik.

FENNÎ SERVET. Bk. Ekonomi.

FENNÎ TERBİYE. Bk. Eğitibilim.

FENNİYÂT. Bk. Teknikbilim.

FENOMEN. (Tr. Felsefe) Duyularla algılanan her şey... Türkçe yazımıyla dilimizde de kullanılan *fenomen* (Yu. Phainomenon) deyīimi, usla kavranan her şey'i dileğetiren *numen* (Yu. Noumenon) deyīimi karşı olarak, dilimizde *olay* ve *görünüş* deyīimleriyle dileğetirilmektedir. *Görünüş* deyīimiyle dileğetirilenler de vardır. Osmanlı felsefesinde *hädise* deyīimle dileğetiriliyordu. *Düştürilmiş olanın* karşılık olarak *gerçekleşmeş olanı* dileğetiren *olğu* (Os. Vâkiâ, Fr. Faît) deyīimile de karıştırılmaktadır. Özellikle Marksçı yapıtların çevirilerinde *fenomen* karşılık olarak *öz deyīimi* kullanılmaktadır. Platon, Leibniz gibi düşünürlerce de *kullanılmış olan* bu terimi felsefe dilinde ünlü kılan ve ona özel bir anlam veren Alman düşünürü Immanuel Kant'tur. Kant'a göre usun bileyebileceki her şey *fenomen* dir, *numen* bilinemez ve deney konusu olamaz. Kant bu savıyla hiç bir şeyin *kendiliği* (Al. Ding an sich)'ni bileyemiyiz, ancak *görünüş* (Al. Erscheinung)'ını bileyebiliriz demek ister. Bk. Olay, Olgu, Phainomenon, Eleştiri-

cilik, Bilinemezcilik, Erscheinung, Ding an sich.

FENOMENALİZM. Bk. Olaycılık.

FENOMENİZM. Bk. Olaycılık.

FENOMENOLOGIK EINFÜHLUNG. (Al. Husserl) Olaybilimsel özümseme... Alman düşünürü Edmund Husserl kendi *einfühlung* anlayışına *Fenomenologik Einfühlung* adını verir, kavramı *görgül einfühlung* terimile adlandırdığı genel anlamından ayırrı. Husserl'in Göttingen Üniversitesinde 1910-1911 kiş sömestrinde verdiği denet notları *Einfühlung'un transzendentale kuramı* (Al. Phaenomenologische Reduktion und transzendentale Theorie der Einfühlung) adını taşır. 1920 yılında sonra Husserl, bunun yerine *başkasını deneme* deyīmini yeşlemiştir. Bu kavram Husserl'de *başkasının ben'ini kendi yüclandomda yaşamak* anlamını verir. Bk. Olaybilim, Özümseme, Einfühlung, Empirik Einfühlung.

FENOMENOLOJİ. Bk. Olaybilim.

FENOMENOLOJİK ESTETİK. Bk. Olaybilimsel Estetik.

FENOMENOLOJİK HAKİKAT. Bk. Olaybilimsel Gerçek.

FENOMENOLOJİK İÇTİMÂYAT. Bk. Olaybilimsel Toplumbilim.

FENOMENOLOJİK LÄEDRİYE. Bk. Olaybilimsel Bilinemezcilik.

FENOMENOLOJİK TARİH ONTOLOJİSİ. Bk. Olaybilimsel Varlıkbilim.

FENOMENOLOJİZM. (Tr. Felsefe) Olaycılık... Türkçe yazımıyla dilimizde kullanılmış olan *fenomenolojizm* deyīimi, *fenomenistik* eşdeğerlik *olaycılık* (fenomenalizm, fenomenizm) anlamında kullanılmıştır. Örneğin Lenin, *Felsefe Dettepleri*'nde Hegel'den sofistlerin felsefesini incelerken ünlü kenar notlarında *Phénoménologie a la Mach* deyīimini kullanıvar ve bununla da *Mach'a uygun olaycılık* demek istiyor. Bk. Olaycılık, Fenomen, Machisme.

FEODAL DEVLET. (Tr. Tarihsel özdekkilik) Torrak sahiplerinin devleti... Koleci dütenden feodal düzene geçilmekle koleci devlet de feodal devlet biçimine dönüsmüştür. Feodal devletin biçimini ya monarşî (krallık) ya da aristokrasî (torrak sahipleri arasında seçilen bir grubun erki)'ydi. Bk. Devlet, Féodalité.

FÉODALISME. Bk. Féodalité, Feodalizm.

FÉODALITÉ. (Fr. Tarihsel özdeğilik) Toprak beyliği düzeni... Féodalité sözcüğü, Latince birtakım askerlik hizmetlerini yerine getirmek şartıyla hükümlüdan alınan toprak anlamına gelen *feodum* sözcüğünden türetilmiştir. Senyör adı verilen (Fr. Seigneur, Os. Zemmet sahibi) bu asker toprak beyleri, serf adı verilen toprak kölesi, ilkel köleden farklı olarak, ya toprağa ya da ismineki küçük bir parçasında kendisi için çalışır. Böylelikle ödenmiş emekle önemsemeyi, emek, zaman (ışuresi parçası) ve məkən (toprak parçası) ca birbirlerinden ayrılarak gün ışığına çıkmış bulunmaktadır. Marx bu konuda söyle der: «Daha dünən kadar bütün Doğu Avrupa'da varolduguunu söyleyebileceğiniz biçimde toprak kölesi (serf) olan köylüyü ele alalım. Bu köylüyü örneğin üç gün kendi taslasında ya da kendisine Kiralanmasa tarlada kendisi içini çalısr. Üç gün de senyörünün maliyâkânsında karşılıksız angarya yapar. Öylese burada ödenmiş emek'le ödenmemiş emek görünürlük bir biçimde, zaman ve mekânı bakımdan birbirlerinden ayrılmıştır» (Marx, *Ücret, Fiyat ve Kâr*, çev. Erdoğan Başar, s. 67, 68). Féodalité sözcüğü her ne kadar Türkçeye Derebeylik sözcüğüyle cevirlimisse de Osmanlı derebeylerinin durumu hâli feodalardan farklıdır, bizzat Engels Osmanlı derebeylerini *yari-leodal* olarak nitelendirir. Engels, 22 aralık 1882 tarihinde Marx'a yazdığı mektupta söyle der: «Hiç şühe yok ki serflik ve topraka bağlılıktır, sadece ortaçağı özgü feodal bir biçim değil. Fâtiplerin, toprak, yerli halka kendi hesaplarına ilettikleri her yerde buna rastlıyorsunuz.. Eski Türk *yari-leodal* sisteminin en yüksek ânında bulunduğu sırada Türkiye'deki Hristiyanların durumu buna benzer bir durumdu». Profesör Niyazi Berkes de bu konuda söyle demektedir: «Hükümdârların askeri gücü, mâlî darlılığı yüzünden düştüğü için, mülkünlük birçok yerlerinde maliîâkâlı lâfa kalınmaya, yanı toprak gelirlerini slamamaya başlıyor. Yer yer sonradan *derebeyi* dediğimiz ve etimolojisini hâlâ bugün de bilmediğimiz bir ada tamamam hâli feodalinden farklı bir tip ortaya çıkıyor. Bunların bazıları mahallin âyâni ve eşrâfi, bazıları hükümete direk çevreşen memurlar, bazıları bir vere yerlesmiş muhassil ve mültezimler. Derebeyini derebeyi yapan mensevi değil, yaptığı seyidir. Mense bakımdan geleneksel düzenin ayrı ayrı kategorilerinden gelmeleri

mümkündür. Bu sözcüğün menşeiini bilmiyoruz, sözcükteki *dere* onun işiyle ilgisi olan daha eski bir zümre adına mı delâlet eder de sonraları Osmanlı tarihlerinde çok çeşili vasiflarla zikredilen bu tipe genel sıfat olmaya başlamıştır? Eski tarîçâllerin bunlardan, böyle çok çeşitli düzânsiz şekilde sıfatlarla sözleşmeleri bunların eski düzende yerle ri olmadığını gösterir; çünkü eski düzende her unsurun gayet belirli bir adı ve tanımlaması vardır. Sırf koparabildiği gelirleri alabilmek için devlet bunları ister istemez tanıyor... Değerbevi, Avrupa feudal değildir ve eğer belirli tarîçâllar şartlar olsayıdı mümkün olabilecek olan kapitalizmin gelişmesinin meydana gelmevisinde onun feudal değil, derebeyi, olmasının büyük rolü vardır» (Doğan Avcioğlu, *Türkiye'nin Dürüzeni*, Ankara 1968, s. 35). Féodalizm ya da *feodalite* (Al. Feudalizmus, Ing. Feudalism, It. Feudalismo, Feudalismo) tarîchel süreçte köleci toplumun dönüsümyle olusmuş bulunan sosyo-ekonominik bir düzendir. Daha sonra kendisi de anamalcılık tarafından dönüsümüne uğratılmış ve yerini anamalcılığa bırakmıştır. Bu düzende sömürücü sınıf feodal beyler, sömürüler sınıf da köylülerdi. Genellikle bütün ülkelerde görülmüş olan feodal düzen, köleci toplum düzenini geçirmemiş ülkelerde ilkel komünal toplumun dağılmışından doğmuştur. Asker sefeler ve eski köleci soyular toprak ellerine geçirilmişler ve köylüler köleleştirilmişlerdir. Feodal beyler arasında da bellî bir sıra düzeni vardı, küçük toprak beyleri büyük toprak beylerine bağlıdılar ve bu düzenden tanrısal koruyucuları olan inadamları en yüksek feodalardar arasında. Cin'de Konfucyüs, Ortacağ Avrupa'sında Aquino'lu Thomas vb. gibi feodal düzen ideologaları halkın feodalâre saygı göstermesini sağlamışlardır. Konfucyüs 'ehâk soyullara boyun eğmelidir, küçük insanların üstün kişiselle itâatsizliği karşasına yaratır' der. Thomas, toprak köleliğini onaylıyor «feodal sirâdüzeni içinde toprak beyleri durumlarının kendilerine verdiği servete sahibolmaları ve onu dileğinde kullanılmadı» diyor. Bu düzende, eziyen coğunluğun ezen azınlığa karşı verdiği savaş hep din savaşları biçimindedir. Köylüler, kendilerini ezen dinden kurtulوشalar için medet ummaka devam ediyor ve çeşitli mezhepler türüyordu. Katolik kilisesi ve engizisyon bu başkaldırmaları ezmenin başlîca araçlarıydı. Thomas More ve Campanella gibi büyük utopiyalar da halkın çektiği büyük acılarla sorunlu olarak feodal düzenin ürünleridir. Köylü savaşları, feodal düzenin bütün tarihi boyunca sürmüştür. Feodal düzenin bü-

tün mekanizmasını en ince ayrıntılarına kadar gün ışığına çıkan, tarihsel özdekkilik öğretileriyle Alman düşünürü Marx ve Engels olmuştur. Marx ve Engels'e göre feudal düzen, tarihsel süreçte, birbirlerinin yanında oluşan üç sömürücü düzenden ikincisidir. İlk sömürücü düzden olan köleci toplum ikinci sömürücü düzden feudal topluma dönüştü, feudal toplum da üçüncü ve son sömürücü düzden olan anamalılığı verini bırakmıştır. *Bk.* Derebeylik, Tarihsel Özdekkilik, Toprak Kölesi, Feodal Mülkiyet, Feodal Üretim Biçimi, Fief, Alleu, Franc-Allee, Vasallık, Benefice.

FEODALİZM. (*Tr.* Tarihsellik özdekkilik) Feodal *ira*.. Türkçeye yaygınla dilişinde de kullanılan *feodalizm* (*Fr.* Féodalisme) deyiimi, Fransızca'da *feodal ira* (*Fr.* Caractère féodal) anlamını dilegetir. Aynı sözü Almanca, İngilizce ve İtalyancada Fransızcadaki *feodalité* anlamını karsılar ki *ortacağın siyaseti ve toplumsal örgütlenme biçimi* (*Fr.* Forme d'organisation politique et sociale médiévale)'nı dilegetir. Latince *feodalis* deyiminin karşılığı olan *Fr.* *feodal* deyimi *fief sahibi* demektir, bu da Osmanlıcada *mâlikâne* deyimine dileğetirilen *yurtluğa sahibolan* (*Fr.* qui appartient à un fief) anlamındadır. *Bk.* Feodalite, Fief, Tarihsel Özdekkilik, Derebeylik.

FEODAL MÜLKİYET. (*Tr.* Tarihsel özdekkilik) Toprak kölelerinin emeği değerlenen toprak mülkiyeti.. *Feodal mülkiyet*, Marx-Engels'ce mülkiyet tarbinin üçüncü biçim olarak nitelenmiştir, Roma feithlerinin ve buna bağlı olarak tarımının yayılmasının hizlandırdığı çok daha geniş bir alan içinde ortaya çıkmaktadır. Geniş bir bölgeye dağılmış olan nüfusun seyrekliği, kentlerin gelişmesine uygun bulunduğu yerlerde, yani bir mülkiyet biçim olarak *feodal mülkiyeti*'ni selistirmiştir. Bu mülkiyet biçiminde mülkiyeti emeklere değerlendiren toprağı bağılı köylü (serf) sınıfıdır, kentlerde de buna paralel olarak hasta esnaf ve tüccar londalarında kalfa ve çırakların emekleri sömürülmektedir. *Feodal mülkiyeti*, rütbeye göre mülkiyet (*Al.* Staendisch) adıyla da adlandırılmıştır. Karl Marx, *Formen die der Kapitalistischen Production Vorhergehen* adlı yazısında söyle der: «Üçüncü özel mülkiyet biçim, feodal ya da mülkiyete mülkiyetidir. Antikaçañ siteden ve stetenin bir avuç toprağından başlamış olmasına karşılık, ortacağ köyden başlamıştır. Bu başlangıç noktasının değişik olduğunu bellileyen şey, geniş bir alanın dağılmış bulunan ve feithlerin de kavda değer ölçüde artışı sağlayamadığı nüfusun seyrekliğidir.. Çokmektedir olan Roma İmparatorluğunun son yüzyılları

ve bu imparatorluğun barbarların istilasına uğrayışı bir miktar üretim güçlerinin tahribiye yol açtı; tarım azalmıştır, sanayi pazarsızlık yüzünden çürümeye haline geldi, ticaret yavaş yavaş yokolmuştu ya da şiddetle yasaklanmıştır, şehir ve köy nüfusu azalmıştır. Bu şartlardan ve bu şartların belirlediği fethin örgütlenme tarzından Cermen askeri yassasının etkisi altında *feodal mülkiyet* gelişti. Tipki kabile mülkiyeti ya da komunal mülkiyet gibi bu da bir komün üstünde kuruludur; ama doğrudan doğruya üretimde bulunan sınıf, eski komünde olduğu gibi köleler değil, serfleşmiş küçük köylülerdir. Feodalizm tam gelişmeye ulaşca kasabalarla çatışma da ortaya çıktı. Toprak mülkiyetinin hiyerarşik sistemi ve bununla ilgili olarak senyörlerin silahlı adamları, soyuların serfler üstündeki egemenliğini sağladı. Bu feodal örgütlenme, eski komunal mülkiyet kadar, boyunduruk almada tutulmuş bir sınıfa karşı kurulmuş bir ortaklıktı. Ama örgütlenme şartları değişik olduğu için, ortaklıktan birimi ve doğrudan doğruya üreticile ilişkisi de değişti. Toprak mülkiyetinin bu feodal örgütlenmesinin, kasabalarla longa mülkiyeti biçiminde, zanaatların feodal örgütlenmesi biçiminde bir karşılık vardı. Burada mülkiyet, başlica birey olarak her kişinin emeği üstündeki mülkiyetten ibaretti... Böylece feodal dönemde başlica mülkiyet biçimini (*Al.* Hauptheigentum), bir yanda serf emeği, zincirle bağlı bulunduğu toprak mülkiyeti, öte yanda gündelikçilerin emeğini hükümeden küçük sermâveli bireysel emekti. Her ikisinin de örgütlenmesini belirleyen, *üretimin sınırlı şartları*: Toprağın küçük ölçüde ve ilkel olarak işlenmesi ve sanayinin zanaat tipinde olusudur. Feodalizmin altın çağında pek az işbölümü vardı. Her toprağın kendi içinde, şeih ile koy ceftisi barındırdı.. Dahası, genis bölgelerin, feodal krallıkların, gruplaşmaların, toprak sahibi soyuların için olduğu kadar kasabalar için de zorunluktu. Onun için exemen sınıfının örgütü olan soyuların arasında her verde bir kral vardır (Marx, *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Sekilleri*, Ankara 1967, çev. Mihri Belli, s. 137, 138, 139). *Bk.* Feodalite, Tarihsel Özdekkilik, Feodal Üretim Bicimi.

FEODAL ÜRETİM BİÇİMİ. (*Tr.* Tarihsel özdekkilik) Toprak mülkiyetine ve toprak kölesi emeğine dayanan üretim biçimini.. Bu üretim biçiminin ayrıci niteliği; toprağın ya da iş süresinin belli bir bölümünde kendisi için de çalışın ve buna bağlı olarak kullandığı üretim araçlarıyla ilgilenen toprak kölesi emeğine davanmas, toprağın küçük ölçüde ve ilkel olarak işlenmesi, sanayinin zanaat tipinde

olusudur. Karl Marx der ki, bu üretim biçimi içinde «Toplumsal tabakalar halinde farklılaşma olayı açıkça görülmektedir. Ama käyde hükümrân prenslerin, soyularının, din adamlarının ve köylülerin farklılaşması; şehirlerdeyse usta, kalfa, çırak ve arası zamanın sonra ortaya çıkan gürültüklerin farklılaşması istisna edilecek olursa başkaca önemli bir işbölümü ortaya çıkmamıştır. Târîmda küçük parçaların ayri ayri işlenmesi ve bunun yanı sıra köyde ev sanayinin bâlumâsi dolayısıyla işbölümünün gelişmesi gâlbesi olmuştu. Sanayideye, belli bir zanaat içinde işbölümü olmadığı gibi, farklı zanaatlar arasındaki işbölümü de pek az gelişmişti. Sanayi ve ticaretin birbirinden avrılması olayı, eski şehirlerde daha önceleri ortaya çıkmıştı, yeni şehirlerdeye bu ayrımla daha sonraları yanı bir seferler birbirleriyle karşılıklı ilişkiler kurdukları zaman geliştî» (Marx, *Altman İdeolojisi*, çev. Selâhattin Hîlavî, s. 46). Bu üretim biçiminde toplumsal karışıklık, bir vanda egemen sınıf olarak toprak beyleri (senyörler) ve öbür vanda toprak köleleri (serfler) olarak uclâstı. Sömürür, köleleştirilir rejiminde olduğu gibi ekonomi dışına basıktı davanıvordu. Toprak beylерinin silâh gücü, tonrak kölelerinin başkaldırımsızı, önlüyorlardı. Buna rağmen bu evrede de büyük köylü avuçlanmaları olmuştur. Üstyapı (Din, hukuk, eğitim, ideoloji vb.), bu üretim biçimine göre biçimlenmiştir. Bk. Feodalî, Feodal Mülkiyet, Derebecilik, Aşâikhâ Düzeni, Doğu Despotizmi, Angarya, Anamalci Üretim Biçimi, Mülkiyet, Toprak Köleliği.

FER. Bk. İkincil.

FERAH. Bk. Sevinç, Açık, Bolluk.

FERÂHEM. Bk. Bolluk, Çokluk.

FERÂHÎ. Bk. Bolluk.

FERAHLIK. Bk. Erinç, Sevinç.

FERÂMUSH. Bk. Unutma.

FERÂSET. Bk. Sezgi, Sezgin Anlak, Anlayış.

FERCÂM. Bk. Son, Sonuç, Vargı.

FERD. (Ar. Tanrıbilim) Bir tek... Ar. *Fard*, Tanrıbilimde Tanrı'nın adıdır. Arap gramerinde de *teklik* anlamındadır. Bk. Birey.

FERDÂNÎYE. Bk. Bireycilik.

FERDÂNÎYET. Bk. Bireylîk.

FERDİ. Bk. Bireysel, Tekil.

FERDİLEŞTİRME. Bk. Bireyleştirme.

FERDÎ PSİKOLOJİ. Bk. Bireysel Ruhbilim.

FERDÎ TERİM. Bk. Bireysel Terim.

FERDÎYE MEZHEBİ. Bk. Bireycilik.

FERDÎYET. Bk. Bireyleme, Bireylîk, Birlik.

FERHENG. (Fa. Eğitim) Sözlük... Pehlevî dilinde *frâhang* sözüüğü eğitim anlamındadır. Osmanlıcada da sözlük ve bilgi anıtlarında kullanılmıştır. Bk. Bilgi, Ansiklopedia.

FERHUNDEĞÎ. Bk. Mutluluk.

FERÎ. Bk. İkincil.

FERİO. (Uydurma mantık terimi) Tasimin birinci biçiminin büyük önemini yadsıfla tümel, küçülf önermesi olumlu tikel ve varlığı yadsıfla tikel olan kipi... Hiç bir M, B değildir —Kimi S, M'dir— Öyleyse kimi S de B değildir... Bk. Amabimus.

FERİSON. (Uydurma mantık terimi) Tasimin üçüncü biçiminin büyük önemini yadsıfla tümel, küçülf önermesi olumlu tikel ve varlığı yadsıfla tikel olan kipi... Hiç bir M, B değildir —Kimi M, S'dir— Öyleyse kimi S de B değildir... Bk. Amabimus.

FERİSLİK. (Tr. Yahudilik) Koyu sofu Yahudi tarikatı... *Hasidim* (sofu) denen Yahudi tarikatının ardıllarıdır. Hristiyanlığın ortaya çıkışından önce Yahudi topluluğunda çok önemli bir rol oynamış üç Yahudi tarikatından biridir. Diğer iki tarikat *Saddukiler* ve *Essen'liler*dir. Yunanlılara ve Romalılara karşı dircen koyu sofu ve uluslu *ferisîler*, din eğitimcileriydi. Dinsel bir dernek kurduklarından ötürü kendilerine *heverim* (dcrnek üyeleri) de denir. Saddukilerin yadsımlarına karşı ölümlerini dirilişini ve meleklerin varlığını onaylıyorlardı. İnsanların yeryüzündeki davranışlarına göre ötedünýada ceza ya da arماğan göreceklerini de savunmuşlardır. Bk. Yahudilik.

FERMACE. (Fr. Toplumbilim) Çiftlik kirazı... Kesenek devimiyle de dileğetirilmektedir. Bir toprağın işletme hakkını kira karşılığında elde etmeye dileğetirir. *Ortaçılık* (Fr. Métagage)'dan farklıdır. Osmanlı düzeninde bu yöntemle *iltizâm* denirdi. Tarla ya da çiftlik kıracısına da Fr. *fermier* denir.

FERMÂN. Bk. Buyruk.

FERMÜDE. Bk. Buyruk.

FERSÜDE. Bk. Eski.

FERŞ. Bk. Dünya.

FERT. Bk. Birey, Tikel, Varlık.

FERTÜT. Bk. Eski.

FERTÜTİ. Bk. Bunama.

FERZÂNE. Bk. Bilgin.

FERZÂNEGİ. Bk. Bilgi.

FERZEND. Bk. Çocuk.

FESÂD. Bk. Bozuk.

FESÂDI DİMÂĞİ. Bk. Delilik.

FESÂNE. Bk. Masal, Mit.

FESAP. (Uydurma mantık terimi) Tasimin dördüncü biçiminin büyük önermesi yadsılı tümel, küçük önermesi olumlu tümel ve varlığı yadsılı tikel olan kipi... Büyük ve küçük önermeleri evrilerek *Ferio*'ya indirgenebilir: Hiç bir B, M değildir... —Her M, S'dir — Öyleye kimi S, B değildir... Bk. Amabimus.

FESAT. Bk. Bozulma, Soysuzlaşma.

FESH. Bk. Bozma.

FESİHA. Bk. Aşık.

FESPAMO. (Uydurma mantık terimi) Fesapo deyiminin yerinde kullanılan uydurma mantık terimi... Port-Royal mantığında *fesapo* kipine kimi yerde *fespamo* denilmiştir (*Ibid*, III, ch. VIII). Bk. Fesapo.

FESTİNO. (Uydurma mantık terimi) Tasimin ikinci biçiminin büyük önermesi yadsılı tümel, küçük önermesi olumlu tikel ve varlığı yadsılı tikel olan kipi... Hiç bir B, M değildir —Kimi S, M'dir — Öyleye kimi S, B değildir... Bk. Amabimus.

FETÂ. Bk. Ergin

FETÂNET. Bk. Anlak, Dokunma.

FETH. (Ar. Gizemciliğ) Saltık boşluk... Varlığın beş ana tözünden biridir. İçrekiçlikte Sâbiîlerin mekmân cehverine karşılık tutulmuş ve aynı anlamda kullanılmıştır. Varlık, bu boşluk uzayında varlıklarşaktır. Bk. İçrekiçilik, Gizemciliğ, Açıkçılık.

FETHA. Bk. İstek.

FÉTICHE. Bk. Fetiş, Tapınçak.

FÉTICHISME. Bk. Fetisçilik, Tapınçaklıçılık.

FETHİH. (Tr. Toplumbilim) Bir siyasal toplumun bir başkasını güç kullanarak egemenliği ya da denetimi altına alması ve başta ekono-

mik bakımından olmak üzere sömürmesi... Türk Dil Kurumuna yayımlanan *Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde Fr. conquête ve Ing. conquest* deyimleri karşısında gösterilen bu Arapça deyim, Dr. Özer Ozankaya tarafından tanımlanmıştır. *Fethîh*, Osmanlı imparatorluğu ekonomi düzeneinin başlica sömürü aracıydı. Bk. Derebeylik.

FETİŞ. (Tr. Marksibilim) Tapılan nesne... Türkçe yazımıyla dillimizde de kullanılan, *tapıncale* deyimle özleştirilen ve *put* anlamını dilegetiren bu deyim, Portekizce *büyü* ve *peri* anımlarını dilegetiren *feticco* deyiminden türetilmiştir. İlkeler *fetis* (Fr. Fétiče)lerde doğaüstü bir güç bulunduğuna inanmışlardır. Taş, bitki, hayvan olabilir De Brosses, *De Culte des Dieux Fétičes* (1760) adlı yapitunga ilkel tanrılar için *fetis tanrıları* ve batı halklarının ilkel dini için de *fetişçilik* deyimlerini kullanmıştır. Ilkel büyüticilere de *fetişçiler* (Fr. Fétičistes) denmiştir. Bunlar kendilerine başvurularla *fetis* yapıp verirlerdi ve bunların *fetis* yapabileceklerine, öylesine doğaüstü güçlere sahip olduklarına inanırlı. Bir hasta-yi iyileştirebildiklerine ve bir sağlamı hasta edebildiklerine inanılıyordu. Olguculuğun kuruçusu Fransız düşünürü Auguste Comte da üç durum yasasında insanların birinci evresi olarak tanımladığı tanrıbilimsel (Fr. Théologique) evrenin bir bölümünü *fetişçilik* adıyla nitler. Karl Marx'ın terminolojisinde çok önemli bir yeri olan bu terim, Marx'ın deyisyle *insan emeğine yapışan* hayatı ürünü bir gücü dilegetirir. İnsan emeği, böylelikle, kendi aleyhine dönüten bir karakter edinmektedir. Fetiş, insan emeğinin ürünü olduğu halde insanların bilinc ve iradesinin dışına çıkıp bağımsızlaşmış bir varlıklı. Örneğin *devlet'i* insanların kurar, oysa devlet kurulur kurulmaz bağımsız bir biçim kazanır ve kendisini kuran insanlara egemen olur. İnsanlar bu kendi varlıklarının gücü altında ezilip köleleşirler. Din, ideoloji vb. gibi hep insan varlıklarını böylece *fetiş*leserk insanlara egemen olmuşlardır. İnsanlar *mal* yapmışlar, oysa o mal bizzat onları alıp satılmışlar bir *mal* haline getirmiştir. İnsanlarla nesneler arasındaki bu *yabancılışma* ilişkisi dialektik bir ilişkidir. İnsan, evleminde, hem kendini gercekleştirir ve hem de ayvu zamanda *yitirir*. Bk. Fetisçilik, Yabancılışma, Tapınçak.

FETİŞÇİLİK. (Tr. Marksibilim) İlkellerde din-sel eylemlerinin tümü... Türkçe yazımıyla dillimizde de kullanılan ve *tapınçaklıçılık* deyimileyle özleştirilen *fetişizm* deyimi, Karl Marx'ın dilinde özel ve çok önemli bir anlam kazanmıştır. Budunbilim terimi olarak *Dinamizm'in*

gelişmiş bir biçimini olan *fetişizm* (Fr. Fétișisme), fetiş olarak nitelenen ya da yapılan nesnelerden yarar ummak temeline dayanan ilkel dinsel inançları dileğetirir. Bu inanc, doğa güçlerileyi savasarak zorunda olan ilk insanların korunma içgüdülerinden türemiştir. Bir anladıma da fetişçilik, doğannın ve insanın meydanında getirdiği nesnelere saygı göstermek'tir. Antikçağ Yunan çoktanrıçılığının, adı *tas yiğinundaki* anlamını veren tanrı *Hermes*'i böylesine fetişçi bir düşüncenin ürünüdür. Romanlıların muzrak fetiş'i olan tanrı *Mars*ları da öyledir. Doğannın ve insanların meydanında getirdikleri nesnelere saygı gösterenlerden kimiileri, bu nesnelerde tanrılık bir gücün gizli olduğunu varsayırmışlardır. Kaldı ki çoktanrıçılık da bu düşüncenin gelişmesi sonucu olarak doğa güçlerinin kişileştirilmesidir. Örneğin Yunanların *Hermes*'i önceki sadece bir *fetiş-tası*'ydı, daha sonra ona bir insan başı tasarılandı. İlkeller kimi fetişleri muska ve uğurluk olarak taşımışlardır. Bunaarsa, değil çoktanrıçılıkta, gelişmiş teknatncı dinlerde süregelmistir. Bu muskalar ve uğurluklar, günümüzde de taşınmaktadır. Alman düşünürü Karl Marx'ın diliinde *mal fetişizmi* deyimi, ananaları üretimi ilişkilerinde insanların yanlış ve aldatıcı *mal* anlayışlarını dileğetirir. Gerçekte insanların arasında kurulan ve insanların arasında gerçekleşen ilişkiler, güya mallar arasında kurulmuş ve mallar arasında gerçekleşen gibi görünür. Örneğin anamalciyla emekçi arasındaki ilişki, her ikisi de mallarının satan ve satın alan eşit ve özgür iki insan arasındaki ilişkisini gibi görünürlük. Mal fetişizmi, bu alışverisin altında yatan sömürüyü gizler. Karl Marx, *Kapital* adlı yapıtında söyle der: «Burada, insanların bizzat kendileri aralarındaki toplumsal ilişkilerin, onların gözünde nesneler arasında varolan *hayal ürünü bir ilişki* biçimine girmesinden başka bir şeyle olmamaktadır. Bunun içine de, bir benzerine yapmak istersen, din dünyasının bulutlarla kaplı kastlarına katlanınamamız gereklidir. Burada insan kafasının ürünleri, sanki kendilerine özgü hayatları olan, bağımsız, kendi aralarında ve insanların ilişkilerinde kendi başına varlıklar gibi görünlürler. Bu, insan elinin ürünlerinin meydanında getirdiği mallar dünyasında da böyledir. Enek ürünleri mal olarak elde edilmeye başlanır başlanmaz, emek ürünlerine yapışan ve dolayısıyla da mal üreticimden ayrılmaz hale gelen bu şeyle Fetişizm adını veriyorum. Buraya kadarki analizin de göstرمeli olacağı gibi, mallar dünyasının bu Fetiş karakteri, mal üreten emeğin özel toplumsal nitelikinden doğar» (İbid, c. I, kitap I, s. 78, 79. Çev. Mehmet Selik, Sol yayınları). Marx, tarihsel çö-

zümlemelerinde *fetişizm* deyiminin *yabancılık-ma* deyimine yeğlemiştir. Yabancılışma, insanın bir *başkalaşma* durumunu dileğetiriyordur. Fetişçilik'te yabancılışmayı gerçekleştiren bir *varlık*'dır. Bk. Yabancılışma, Tapınçaklık, Mal, Para, Marksılık, Fetiş.

FETİŞİZM. Bk. Fetişçilik.

PETRET. (Ar. Tanrıbilim) Durgunluk evresi.. Ar. *Fatra* terimi, İsa'nın ölümünden Muhammed'in gelişine kadar geçen dinsel durgunluk evresini dileğetirir. Peygamberin, kendisine hizir bir süre inmeden geçirdiği iki büyük yıllık süre de bu terime dileğetirilir.

FETS. Bk. Araştırma.

FETVÂ. (Ar. Tanrıbilim) Güçlü karşılık.. Ar. *yığıt* anlamındaki *jata* kelimesinden yapılmıştır ki *fetvâ* veren anlamındaki *muftî* (Os. Müftü) de buradan gelir. Dinsel sorular karşısında verilen *fetvâ*, dinsel güçlüğü çözer. Tanrı, Kur'an'ın Nişâ süresinin 127. ayetinde söyle der: «Kadınlar hakkında senden fetvâ isteler, de ki onlar hakkındaki fetvâyi Tanrı verir». Daha sonra *fetvâ*, din yetkililerince de herhangi dinsel va da dünyasal bir anlaşmazlığın çözümü için verilmeye başlanmıştır. *Fetvâ*, iki türlü verilmektedir: Kur'an'a ve sahib hadislerle davanarak ki bunu verenlere müftü denir, veni durumlar karşısında içtihaâ davanarak ki bunu vereçenlere müctehid denir. Bk. Müslümanlık.

FEVÂT. Bk. Ölüm.

FEVE. Bk. Kalabalık.

FEVERÂN. Bk. Atılım, Coşku.

FEVK. Bk. Aşırı.

FEVKALAHÎÂK. Bk. Töreye Üstün.

FEVKALBEŞER. Bk. İnsanüstü.

FEVKALHAD. Bk. Aşırı.

FEVKALRÛHÎ. Bk. Ruh Ötesi.

FEVKANÎ. Bk. Aşırı.

FEVKATTABÎA. Bk. Doğaüstü.

FEVKATTABÎYYE. Bk. Doğaüstücılık.

FEVKATTECRÜBÎ. Bk. Deneyüstü.

FEVRÎ. Bk. Araçsız, Kendiliğinden.

FEVRÎYYE. Bk. Kendiliğindenlik.

FEVT. Bk. Ölüm.

FEVZ. Bk. Başarı.

FEVZÂ

FEVZÂ. *Bk.* Başsızlık, Başsızılık.

FHEYZÂN. *Bk.* Yaratılıştan.

FEYHÂ. *Bk.* Büyüük.

FEYİZ. *Bk.* Feyz, Yaratılıştan.

FEYLESOF. *Bk.* Bilgin, Düşünür, Bilge.

FEYLESOF TAŞI. *Bk.* Bilgin Taşı.

FEYYÂZI MUTLAK. *Bk.* Tanrı.

FEYZ. (Ar. Gizemcilik) Akma... Ar. *Fayz* terimi Müslüman veniplatoniculuğunda, bütün varlıkların sürekli olarak Tanrı'dan çıkış *akmaka* olduklarını dileğectir. Tanrı o varlığıktır ki bütün öteki varlıklar kendisinden akarlar. Evrenin, Tanrı'ndan başlayarak geliştiği düşüncesi ilkin Aristoteles'ın tanımlımyile ortaya atılmıştır. Bu gelisme *suyun akması*'ya ya da *günes ışığının açılması*'na benzetilir. Ayrıca Zuhur, Sudur, Huruc, Nuzul terimleri de aynı anlamı dileğetirmek için kullanılır. İbnî Sinâ'nın son vajitlerinden gelen ve Şahbettin Sühereverdi'nde beliren işıkçılık öretisi de bu anlayışı savunmuştur. *Bk.* Yeniplatoniculuk, Işıkçılık, Bolluk, Bağıs, Gelişme.

FEZÂ. *Bk.* Uzay.

FEZÂ ÇAĞI. *Bk.* Âge d'Espace.

FEZÂİ. *Bk.* Uzaysal.

FEZÂİLİ ASLİYE. *Bk.* Temel Erdemler.

FEZÂİLİ LÂHÜTİYE. *Bk.* Tanrıbilimsel Erdemler.

FEZÂİLİ SÜLÜSEİ HIRİSTİYÂNİYE. *Bk.* Hristiyanlığın Üç Erdemi.

FEZÂİYİ ZÂIT. *Bk.* Aşrı Uzay.

FEZLEKE. *Bk.* Özdeyim.

FIKDAN. *Bk.* Yitme, Yadisma.

FIKDANI ELEM. *Bk.* Açı Yitimi.

FIKDANI HAFIZA. *Bk.* Belick Yitimi.

FIKDANI HAREKET. *Bk.* Edi Yitimi.

FIKDANI HASSASİYET. *Bk.* Duyumsamazlık.

FIKDANI İRADE. *Bk.* İrade Yitimi.

FIKDANI KELÂM. *Bk.* Söz Yitimi.

FIKDANI KUVÂ. *Bk.* Güçlüük.

FIKDANI MÂRİFET. *Bk.* Tanımsızlık.

FIKDANI NİZÂM. *Bk.* Yasadışı, Başsızlık.

FIKDANI ŞAHSİYET. *Bk.* Benlik Yitimi.

FIKDANI TASAVVURÂT. *Bk.* Tasarımsızlık.

FIKDANI TEMYİZ. *Bk.* Zihin Darlığı.

FIKIII. (Ar. İslâm hukuku) İslâm hukuku... Ar. *anlaysış inceliği* ve *bilgi anımlarını dileğetiren fikh*, her türlü toplumsal ve bireysel ilişkileri din kuralarına göre düzenler. İslâm hukukcularına *fâkih* ve çoklu olarak *fâkahâ* denir. İlkin, Kur'an'dan ve Peygamberden gelen seriat hükümlerini doğru olarak bilmek, anlamını dileğetirmiştir. Abbâsîler çağında hukuk felsefesi de bu terimle dileğetirildi. *Bk.* Bulunçılım, Hak-Hukuk, Hukuk.

FIRKA. *Bk.* Düzen, Ülküsel Topluluk, Parti.

FIRSAT. (Os. Fırsat, Fr. Opportunité, Al. Gelegenheit, Ing. Opportunity, It. Opportunità) İstenenin elde edilebilmesi için ortaya çıkan olacak... Ekonomi diliinde özellikle bu anlamda *seçenek* (Fr. Alternative)'lerden her birini dileğetirmektedir. Anamalcı üretimde belli bir üretimi önemlendirmekle, fodâ edilmiş sayılan öteki olanaklı üretimlerin varyaları *fırsat mâlyîeti* (Fr. Cout d'opportunité) olarak hesaplanır. Bununla da belli bir anamalcın hangi alana yatırımının daha kâr olacağı ölçütür. Bilindiği gibi anamalcı üretimin içine girecek kârda, daha kârlısa kanser ilaçları yerine güzellik kremi vapır. Çünkü anamalcı üretimin temel vasası, en çok kâri sağlayacak olan *fırsat*'dır. *Bk.* Kâr, Anamalcılık, Oportunizm, Vcsile, Fırsatçılık.

FIRSATÇILIK. (Tr. Ruhbilim) Güç durumlarında, uzak ve üstün amaçları bir yana bırakarak yalnızca içinde bulunan koşullara göre davranışına nitelici... Türk Dil Kurumuna yayılmış olan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde Ing. *opportunism* devimi karşılığında önerilmiş ve adı geçen sözlükte Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Bk.* Oportunizm, Fırsat.

FIRTINA YILGISI. (Tr. Ruhbilim) Gök gürtülüsu ve şimşekle karşı duylanan hastalık dörecesindeki korku... Türk Dil Kurumuna yayılmış olan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde Ing. *astraphobia* devimi karşılığında önerilmiş ve adı geçen sözlükte Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Bk.* Korku, Phobos.

FITİR. (Ar. Müslümanlık) Ramazan ayının sonunda yoksullara verilen sadaka... Sözcük olarak *ramazan aymun sonu*'nu dileğectir, oruç açma anlamı da bu anlamından örtürür.

Ramazan ayının sonunda yoksullara verilen sadakaya diilimizde *fître* ya da *fîtra* denir. Ramazan ayının son günü güneş battıktan sonra verilir. Kendisi yoksul olan *fître* vermez. Fîtrenin ne kadar verileceğii çeşitli mezheplerce ayrı ayrı saptanmıştır. Buğday, arpa, kuru üzüm ve hurma olarak verilebileceği gibi bunların tutarı olarak para da verilebilir. Genel olarak ölçü, üç kilodur. Yani üç kilo buğday vb. ya da bu miktar buğday vb.larının parçası karşılık verilmelidir. *Fître* verilmesinin amacı, yoksulların ramazan bayramını yoksul olarak geçirmelerini sağlamaktır. Bk. Müslümanlık.

FITRA. (Ar. Tanrıbilim) Yaratılış... Peygamber Muhammet, her çocukun Müslüman olarak doğduğunu ve sonrasında ana-babalarınca çeşitli dinlerin yönetildiğini anlatmak için «her çocuk Tanrı'nın varlığını görde doğar» anlamında «her çocuk *fîtra* üzre doğar» demiş. Bu yüzden, çocukların bliğen çağında kadar Müslüman sayılırlar. Bk. Müslümanlık.

FITRAT. Bk. Karakter, İçgüdü, Doğa.

FITRÎ. Bk. Doğustan, Anadan Doğma, İçten, Doğasal, Kendilikinden.

FITRÎYE. Bk. Doğustanlılık, Oluşul.

FITRÎYET. Bk. Doğustanlık.

FÎL. Bk. Fiyat, Değer.

FİAT. Bk. Fiyat, Olsun, Değer.

FIBRES D'ASSOCIATION. Bk. Çağrışım Telleri.

FICTIF. Bk. Yapıntı.

FICTION. Bk. Yapıntı.

FICTIONNALISME. Bk. Fiktonalizm.

FIDÉISME. Bk. Inancılık.

FIDES. (Lat. Thomas) Dürüstlük... Hristiyan tanrıbilimcisi Aquino'lu Thomas'a göre kutsal imparatorlukta her şey soronlu olarak *fides'e* dayanır. Bk. Tomacılık.

FİDYE. (Ar. Müslümanlık) Bir Müslümanın dinsel bir yüküm için kendi adına ya da bir başkası adına ödediği bedel... Bu deyim, genel anlamında *bir tuşakı kurtarmak için verilen para'yı* dileğetirir. Dinsel anlamda *özürlü olarak bir yükümden kurtulmak için verdiği para'dır*. Örneğin herhangi bir özürden ötürü oruç tutamayan Müslüman bunun yeriine bir yoksula *fîdye* verir, özürsüz olarak oruç tutmamışsa verdiği paraya *keffâre* denir. Bk. Müslümanlık.

FIEF. (Fr. Tarihsel özdekkilik) Yurtluk... Osmanlı tarihinde *umar* ve *has* sözcükleri dile getirilen *fief*, daha sonra *mâlikâne* sözüğüyle dile getirilmiştir. Feodal toplumda senyörlerce bağlı vasaller, senyörlerinden bir *yurtluk* alarak silah güçlerini onun hizmetine verirlerdi. Bk. Vasallık, Franc-allié, Féodalité, Feodal Mülkiyet.

FIGÜRE. Bk. Beti, Biçim.

FIGÜR. (Tr. Mantık) Tasım biçimi... *Beti* deyimiyle özleştirilen ve kimi yerde de *bîcîm* (Os. Şekil, Fr. Forme) deyimiyle anılanlardan olarak kullanılanlar Fr. ve Ing. *figure* deyimi, Türkçe yazımıyla *figür* biçiminde manîlik terimi olarak da kullanılmaktadır. Dört türlü tasım figürü vardır ki orta terimin aldığı yerde göre birbirinden ayrılır: Birinci figürde orta terim büyük önermenin öznesi ve küçük önermenin yüklemidir (Her havanı duyguludur — Her insan havandır — Demek ki her insan da duyguludur), ikinci figürde orta terim hem büyük hem de küçük önermelerin yüklemidir (Her insan havandır — Hic bir taş hayvan değildir — Demek ki hic bir insan da değil), üçüncü figürde ise orta terim hem büyük hem de küçük önermelerin özneleridir (Her insan havandır — Her insan konuşur — Demek ki kimi hayvanlar konuşur), dördüncü figürde orta terim büyük önermenin yüklemi ve küçük önermenin özneleridir (Her insan havandır — Her konuşan insandır — Demek ki kimi hayvanlar konuşur). Skolastik mantıkta her figürün on altı kipi vardır, demek ki tasımın altmış dört türlü kipi vardır. Bk. Mantık, Tasım, Kip, Beti, Biçim.

FIGÜRİZM. (Tr. Tanrıbilim) Eski ahit'in meczûh anımlarından imgeler meydana getirecek İncil'i açıklamaya çalışan kurum... *Figürizm* (Fr. Figurisme) papas D'Eteme tarafından kutsal kurulmuş bir yöntemdir. Bu yöntemle kutsal kitabıñ temelinde bütün dinlerin yattığı tanıtlanmak istenmişse de başarılaramamıştır. Hristiyanlığın bütün dinleri özümlendiğini tantılamak için kullanılmıştır. Bu yöntem kılıç tarihinin geleceğini saptamak amaçlı gütmüştür, örneğin bütün Yahudilerin gelecekte Hristiyan olacaklarını ilerişirmiştir. Bk. Hristiyanlık.

FİHRİS. Bk. Dizin.

FİHRİST. Bk. Dizin.

FİİL. (Ar. Felsefe) Etki... Arap gramerinde *etme* ve *eyleme*, Kelâm biliminde *gerçekleşme* ve İslâm felsefesinde *etki* (Ar. Te'sîr) anımları dileğetirir. İslâm tanrıbiliminde «Tanrı

tarafından yaptırılan eylem» anlamıdır. İslâm dininin kazâ ve kader anlayışlarına göre *fâil* (yaptırın) Tanrı'dır. Örneğin bu anlayışı asırılıkla savunan *Celâhiye* mezhebine göre insan kendiliğinden hiç biryleme bulunamaz, sa-dece Tanrı tarafından yaratılmış ve yazılmış *fâil*'leri yapmak zorundadır, insanın ne irâdesi ne de özgürlüğü vardır. *Bk.* Edim, Eylem, Etki, İş, Emek.

FİLLİ. *Bk.* Edimsel, Kılguş, Gerçek.

FİLLİ AKIL. *Bk.* Anlıklama.

FİLLİ AKIS. *Bk.* Tepki.

FİLLİ AŞGARİ MEBDEİ. *Bk.* En Az Etki İlkesi.

FİLLİ İNİKÂS. *Bk.* Tepke.

FİLLİ İRADE. *Bk.* İstem.

FİLLİ MAHZ. *Bk.* Yalın Edim.

FİLLİ MÜN'AKİS. *Bk.* Tepke.

FİLLİ MÜNSAKİ. *Bk.* Özdevimsel Eylem.

FİLLİYE. *Bk.* Etkincilik, Uygulayıcılık.

FİLL VE HAREKET NAZARIYESİ. *Bk.* Etkincilik.

FİKDÂN. *Bk.* Yokluk.

FİKİR. *Bk.* Düşünce, Düşünme, Kavram, Kavrayış, Görüş, Oy, Us, Uslamlama, Tasarım, Kurgu, Bellek.

FİKİR SUCU. (*Tr.* Burjuva hukuku) Hükümet siyasmasına aykırı bir düşünce ilerisürümekte işlenen suç... *Fikir suçu* (*Fr.* Délit d'opinion), ancak totaliter ülkelerde geçerli bir kavramdır. Gerçekte, düşünen insanı düşünmekten alıkoymak bir suçtur. *Bk.* Düşünce, Hak-Hukuk.

FİKR. *Bk.* Düşünce, Us, Oy, Bellek.

FİKRET. *Bk.* Düşünce, Düşünme.

FİKRİ. *Bk.* Gidimli, Düşünceli, Ülküsel.

FİKRİ BÄTİL. *Bk.* Peşinyargı.

FİKRİ HAYALETPERVERÂNE. *Bk.* Gizemsel Düşünce.

FİKRİ İLLİYET. *Bk.* Nedensellik Düşüncesi.

FİKRİ MUTASAVVİFÂNE: *Bk.* Gizemsel Düşünce.

FİKRİ MÜDEBBİR *Bk.* İdeé Directrice.

FİKRİ SÂBİT. *Bk.* Saplantı.

FİKRİ TESADÜF. *Bk.* Raslanı.

FİKRİYÂT. *Bk.* İdéoloji.

FİKRİYE. *Bk.* Düşünçecilik.

FİKRİYEN HAREKİ FİİL. *Bk.* Düşündevimsel Etki.

FİKSİYONALİZM. *Bk.* Fiktionalismus.

FİKSİZM. *Bk.* Saptanımcılık.

FİKTİONALİSMUS. (*Al.* Vaihinger) Alman düşünürü Vaihinger'in kendi felsefesine verdiği ad... Alman düşünürü Hans Vaihinger (1852-1933), varmış gibi (*Al.* Als Ob) adıyla da amlan öğretisini *Al. fiktionalismus* (*Os.* İtibâriyye, *Fr.* Fictionnalisme, *Ing.* Fictionalism) deyiyle adlandırmıştır. Dilimizde *yapıncılık* deyişimle çevrilen bu öretive göre bilimsel kavramlar birtakım *uydurma* (*Fr.* Fiction)'lardır, kendi kendilerine tutarlı olurlarla sırreț içimizde yaralar, biz bütün bilgimizi nesneler sanki böyleymenmiş gibi düzleriz. Fransız düşünürleri Poincaré'nin *ulaşımıçılık* ve Paul Duhem'in *saymacılığı* türünde kurulan bu öretti, çağımız usaayıcılığının en belki örneklerinden biridir. *Bk.* Varmış Gibi, Conventionnalisme, Ulaşımıçılık, Yapıntı.

FIL CONDUCTEUR. (*Fr.* Deyim) Kılavuz ipi... Temel düşünce ya da ana sav anlamında kullanılır. Örneğin «pragmatığın fil conducteur'ü insanların kesin olarak hiç bir şeyi bilmemeyeceklidir» denir.

FILLIATION. *Bk.* Eklemlik.

FILLIOQUE. (*Lâ.* Hristiyanlık) Oğul'dan... Eskî Hristiyanlar *baba-oğul-kutsal ruh* ülçemesinde *kutsal ruh'un baba'dan geldiğine* inanırlardı. Roma kilisesi bu inanca *fillioque* sözcüğünde ve *oğul'dan* inancını eklemiştir. Bizans kilisesiye bu inanca karşı çıkmıştır. Sözük, Katoliklikle Protestanlığı birbirinden ayıran temel inançlardan birini dileğetirir. *Bk.* Hristiyanlık.

FİLISTİNİSME. (*Fr.* Lenincilik) Rahatına düşküñ dar kafalılık... Lenin, aynı anlamda olarak *Bizansçılık* deyişmini de kullanmıştır.

FİLİSTİYON. (*Yu.* Antikçağ) Dör öge öğretisiyle insan sağlığını düzenleyen antikçağ hekimlik okulu. *Filiştion* (*Fr.* Philistion) hekimlik okulu, antikçağ Yunan düşünürü Empedokles'in öğretisine dayanır. Anlaysıları-na göre *dört öge*'nin özellikleri —atesin st-

caklığı, havanın soğukluğu, suyun ıslaklığı ve toprağın kuruluşu — insan organizmasında belli ölümlerde birleşmekte sañık, zekâ, eğilim vb. gibi çeşitli etkinlikler gerçekleştirirler. Bu okul, adını yaklaşık olarak İ.Ö. 427-347 yıllarında yaşamış bulunan Platon'un çağdaşı ünlü hekim Filistion'dan alır. Bu okula, *Sicilya Tip Okulu* da denir. *Bk. Dört Öğe.*

FILMER KURAMI. *Bk. Mikado, Mirás.*

FİLOJENES. *Bk. Soyoluş, Dirimlik Yasası.*

FİLOJİSTİK. *Bk. Flojistik.*

FİLOLOJİ. (*Os. Lisännyät, Fr. Philologie*) Dil yoluyla bir toplumun kültürünü inceleyen bilim... Tanrıbilim, dilin Tanrı tarafından öğretildiğini söyler. Bu anlayışa göre ilk dil İbranicidir ve Tanrı ünlü on buyruğu kendiparmakklarıyla İbranicə yazıp Musa'ya vermiştir. Antikçığ Yunanlıları, özellikle Platon, dilin doğal ya da rastlantısız olup olmadığını uzun boylu tartışımları. Ortaçağ Skolastikleri de anlamda sözçüklerin aralarında ince anam farkları saptamak için didinini durmuslardır. Dil ve filoloji, bilimsel nitelikle, XIX. yüzyıl da kavuşmuştur. *Bk. Dil.*

FİLOZOF. *Bk. Düşünür, Bilge, Felsefe, Filozoflar.*

FİLOZOF-KRALLAR. (*Tr. Platon*) Ozan'ın yerini alan filozof... Antikçığ Yunan düşünürü Platon'un *filozof-krallar* deyiimi, çoğulukla yanlış anlaşılmış ve Platon'un ideal devletinde kralılık filozofları getirmek istediği yolunda vorumlamlıktır. Oysa Yunan geleneğinde *Mythos*-şîr epeyen bulunuyordu, tanrısal yasa üstündeki bilgili ozanlar verirlerdi. Platon'un savası, ozan-düşünür'lerin yerine bilge-düşünürleri geçirmek içindir. Krallar, ozanların öğretmenleri tanrısal yasayı uygularlardı. Platon filozofların öğretmenleri yaşamın uygunlanması istemiştir. Platon'ın bu devinimi, sisavas bir krallık kavgasını deňil, felsefesel bir *Mythos-felsefe* çatışmasını dileğetir. Bu çatışmayı başlatan Ksenofanes'tır, Herakleitos da ozanların *nomos'u*'nu kültüremiştir. Bu çatışma Aristoletes son vermiştir. *Bk. Felsefe.*

FİLOZOFLAR. (*Os. Feylesoflar, Fr. Les philosophes*) XVIII. yüzyıl Fransız düşünürleri... *Filozoflar* adıyla anılan bu düşünürler, gerçekte, yarı edebiyat sanatçısı büyük bilginlerdi. Basta Diderot olsak üzere ünlü *Ansiklopedi* çevresinde toplanan bu bilginler, doğa felsefesinden çok doğabilimlerle uğraşmışlardır. Bu konuda Emile Bréhier, *Felsefe Tarihi*'nde söyle der: «Avrasya devirlerde felsefeyi zamanın fikir işleri düzene adı verilebilecek şey-

de pek ayrı bir yeri bulunmuş olduğunu inkâr etmek imkânsızdır. Tarih boyunca, bilhassa birtakım bilginlerden ibaret bulunan filozoflara rastlamaktayız. Comte gibi toplum islahatçıları, Stoacılar gibi ahlâkçılar, köpekçiler gibi väzizler de ayrı. Bunların arasında Voltaire gibi baskıcı pratik bir etkiye elde tutan adamların yanlarında Descartes veya bir Kant gibi münferit derin düşünceler sahipleri, kuramsal düşünmenin profesyonelleri de vardır. Sonra, bunların birbirlerinden bu kadar ayri olmasının yalnız kendi huylarından ileri gelmez, toplumun her devirde bir filozoftan başka bir şey istemesinden de ileri gelir. Bir özgüüt arayan Romalı soylu, Paris Üniversitesi'nin felsefe öğretiminde Hristiyanlığı sağlamıştıracak bir yol gören XIII. yüzyıl Papa'sı, geçmişin kuvvetlerine son vermektı isteyen ansiklopediciler felsefededen çok daha başka seyler isterler. Felsefe, bâylece, sırasına göre misyoner, eleştirmci, doktrinci olup durur» (*Ibid.*, çev. Miraç Katircioğlu, c. I, s. 6). *Bk. Ansiklopediciler, Felsefe, Düşünür, Bilge, Bilgin.*

FİLOZOF TAŞI. *Bk. Bilgin Taşı*

FIN *Bk. Erek.*

FİNÂ. *Bk. Çevre.*

FINAL. *Bk. Ercksel.*

FINALISME. *Bk. Erekçilik.*

FINALITAET. (*Al. Kant*) Erekçilik... Kant, bu terimi *doğadaki düzen* anlamında kullanır. Kant, bunu, nedenlerini bilmediğimiz halde *estetik* hâz'a duyduğumuz kanısındadır. Bu düzen, *erek koyan bir zekâ* düzlemiştir. Kant'ın bu erkekçiliği, tarih anlayışının da başlica��이anağıdır. *Bk. Eleştircilik.*

FINALITÉ. *Bk. Ereklik.*

FINALITÉ ESTHÉTIQUE. *Bk. Estetik Ereklik.*

FINALITÉ EXTERNE. *Bk. Dışık Ereklik.*

FINALITÉ IMMANENTE. *Bk. İçkin Ereklik.*

FINALITÉ INTERNE. *Bk. İçrek Ereklik.*

FINALITÉ OBJECTIVE. *Bk. Erkbilimsel Ereklik.*

FINALITÉ SUBJECTIVE. *Bk. Estetik Ereklik.*

FINALITÉ TÉLÉOLOGIQUE. *Bk. Erekbilimsel Ereklik.*

FINALITÉ TRANSCENDANTE. *Bk. Aşkin Ereklik.*

FİNALİZM

FİNALİZM. *Bk.* Erekçilik.

FİNANS ANAMALI. *Bk.* Finans Kapitali.

FİNANS KAPİTALİ. (*Tr.* Lenin) Üretimin yoğunlaşması ve tekellerin doğuşu sonucunda bankaların sanayi ile birleşip kaynaşması veya birbirinin içine girmesi meydana gelen para anamalı... Lenin, emperyalizmin yönetici gücünü tanımlayan bu terimi Hilferding'in *Finance Capital* adlı yapıtından almış ve onu eksek bularak tamamlamıştır. *Empiryalizm* adlı ünlü yazardının III. bölümü *finans kapitali* ve *finans oligarsisi* başlığını taşıır. Hilferding, adı geçen yapıtımda söyle yazıyordu: «Sanayi anamalının gitgitte cogalan bir bülmüş, artık onu kullanan sanayicide ait olmaktaçık. Sanayici, artık, bunu anamal sahiblerini temsil eden bankalar aracılığıyla kullanabilmektedir. Bankalar da kaynaklarının gitgitçe daha çok bir bülmüşün sanayie yönelik zorundadır. Banker, böylelikle, gitgitce daha çok artı bir derecede sanayi anamalcısı olur. İşte ben, bu banka anamalına, yanı para biçimindeki anamala *finance capital* adını verivormu. Bu anamal sanayiciler kolların ama ona bankalar egemendir» (*Ibid.* Moscow, s. 358, 359). Marx ve Engels, yaşadıkları ve vazifeleri yillarda bunun işi belirtillerine parmak basarak *endüstri kapitalizmi*'nden söz etmişlerdir. Anamalcılığın büyük emperyalist aşaması onların ölümünden sonra gerçekleşmiş ve gelişlerince kuramı Lenin tarafından incelemiştir. Lenin, banka sermâyesinin nastı sanayi sermâyesiyle birleştiğini ve bütün ülkeleri üçlü bir oligarşi gibi yönetmeyeceğini enince avrullarına kadar savunmuştur. Bundan başka *finans kapital* grupları arasındaki çatışmanın kaçınılmazlığını da göstermiştir. Kacınılmazdır, çünkü anamalcılık her verde avni hızla gelişmemektedir. Finans kapital grupları arasındaki dengeye dayanan blişimelerin sorunu olarak bir süre sonra bozulur, ekonomik gücü daha bir hızla gelişmiş olan grup dünya pazarındaki payının sorunu olarak artmasını ister. Bu halde de dünya pazarının veniden bölüştürmesi için veniden ve kıyasıyla bir savag kaçınılmazdır. Bu catışma, sadece ülkeler arasında değil, helle sanayi grupları arasında da gerçekleşir. Bu gruplar, gelişmelerini sürdürmek için, peşlerine devletlerini de takmak zorundadırlar. *Bk.* Emperyalizm.

FİNANS OLİGARŞİSİ. (*Tr.* Lenin) Banka anamalının sanayi anamalıyla birleşerek takım eki halinde ülkelere yönetimini biçimsi... *Bk.* Finans Kapitali, Emperyalizm.

FIN DERNIËRE. *Bk.* Sonuncu Erek.

FIN EN SOI. *Bk.* Kendinin Ereği.

FINESSE (ESPRIT DE). *Bk.* Sezgin Anlak.

FINI. *Bk.* Sonlu.

FINITISME *Bk.* Sonculuk.

FINITITUDE. *Bk.* Sonluluk.

FİNİTİZM. *Bk.* Sonculuk.

FİRENOLOJİ, (*Os.* Kihfiyat, İlmi kıluf; *Fr.* Phrénologie) Gall ve Spurzheim'in ansal yeterlilik gelişmesiyle beynin girişti çiktuları ve kafatası arasında ilişkili kuramı... XIX. yılın başında (1808), kafatasının biçimini inceleyerek ansal nitelikleri anlama bilimi olarak ileri sürülmüştür. Bu varsayıyan bilimsel bir değeri olmadığı sonradan anlaşılmıştır. *Bk.* Phrenologic.

FİRÎB. *Bk.* Hiyle.

FİRİSTE. *Bk.* Peygamber.

FİRİŞTE. *Bk.* Melek.

FİSAGORCULUK. *Bk.* Pitagorasçılık.

FİSSİPARİTE. *Bk.* İkiye Bölünerek Üreme.

FİSYON. (*Tr.* Fizik) Atom çekirdeğinin parçalanması olayı... Çağımızın en büyük başarılarından biri sayılan bu olay, 1939 yılında Alman bilginleri Otto Hahn'la Strassman tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu iki bilgin bir uran izotopunu nötronlarla bombardıman ederek parçalamayı başardılar. Bu parçalama sırasında enerjî dönüşen pek küçük bir kütle kabı olmuştu, ama elde edilen korkunç deprecede büyük bir enerjiydi. *Bk.* Bölünmez.

FİTRET. *Bk.* Ara.

FIXATION. *Bk.* Saptanım.

FIXATION DES SOUVENIRS. *Bk.* Anıların Saptanımı.

FIXES KAPITAL. (*Al.* Marx) Duran anamal... Osmanlıcada *sabit sermâve* adıyla dilegetirilen klâsik ekonominin bu bulanık ve aldatıcı devimini içvüzi Karl Marx tarafından açıklanmıştır. Marx'ın *değişmeyen anamal* (*Al.* Konstantes Kapital) devimiyle asla karıştırılmamalıdır. *Bk.* Döner Anamal.

FIXISME. *Bk.* Saptanımcılık

FIXITÉ DES ÉSPÉCES. *Bk.* Cinslerin Saptanımı.

FİYAT. (*Os.* Bedel, Kiyemet, Bahâ, Semen; *Fr.* Prix, *Al.* Preis, *Ing.* Price) Malda billürləşən

emek miktarının paraya dilegetirilmesi... Marx «fiyat, paraya dilegetirilmiş değişimde değeridir» der (Marx, *Ucret, Fiyat ve Kâr*, Ankara 1965, çev. Erdoğan Başar, s. 41). «Kendi başına fiyat, değerin paraya ifadesinden başka bir şey değildir. Ingiltere'nin bütün mallarının değerleri örneğin altın esası üzerinden fiyatlarla dilegetirilir. Altının değeri, bütün öteki mallarda olduğu gibi, gıdıklanmalar için gerekli emek miktarıyla belirlenir. Siz içinde ulusal emeğinin belli bir miktarının billürlüğü ulusal üretiminizin belli bir miktarını, altın üreten ülkelerin, içinde onların emeğinin belli bir miktarının billürlüğünü örtünme karşılık değiştirirsiniz. Bütün malların değerlerini, yanı onlara katılmış bulunan emek miktarlarını, altına dilegetirmeyi böylece, aslında trampa ile öğrenirsiniz. Değerin paraya dilegetirilmesine ya da aynı sey demek olan değerin *fiyat'a* çevrilmesine daha yakından bakarsanız bunun bütün malların değerlerine bağımsız ve tek çeşitli bir biçim verdığınız ya da onları eşit sosyal emek birimleri ile dilegetirdiğiniz bir süreç olduğunu görürsünüz. Sadece emeğin paraya dilegetirilmesi olduğu sürece fiyat, Adam Smith tarafından *doğal fiyat*, Fransız fizyokratları tarafından *zorunlu fiyat* dize adlandırılmıştır. Öyleye *doğal fiyat'a piyasaya fiyat* arasındaki ilişki nedir?.. Arz ile talep birbirini dengede tutarsa, malların piyasa fiyatlarının onların doğal fiyatlarına uyacağına söylemek yeter. Fakat arz ile talep, ancak bir dalgalanmanın başka bir dalgalanmaya, bir düşüşin bir yükseliş ya da bir yükselsin bir düşüşe tâfîî edilmesi yoluya birbirini dengeledikleri halde gene de sürekli olarak doğal fiyat yansımaktan zorundadır. Sadece gündelik dalgalanmaların düşünmek yerine, örneğin Toke'e'nin *Fiyatların Tarihi*'nde yaptığı gibi, daha uzun dönemler içinde ipava fiyatının hareketini izlerken piyasa fiyatları dalgalanmalarının, yükselse ve alçalmalarının birbirini giderdiğiğini görürsünüz». (İbid, s. 53, 54, 55). Marx'ın gösterdiği gibi, samanların tersine, *kâr'ı* piyasa fiyatı sağlamaz. Kâr, bir malın serice değerine satılmasıyla sağlanır. Arz ve talep, bir malın değerini değil, piyasa fiyatının geçici dalgalanmalarını belirler. Fiyatın, gerçek değerin altına nîcîn düşürtüneni ve da gerçek değerin üstüne nîcîn çiktıranı anlatır ama bizatî *değer'i* açıklamaz. Bk. Değer, Mal, Artık-Değer, Değiştirme Değeri, Mâliyet Fiyati, Üretim Fiyatı.

FİYEF. Bk. Fief.

FİZÂLE. Bk. Artakalan.

FİZİBİLİTE ETÜDÜ. Bk. Feasibility.

FİZİK. (Os. İlmi tabii, Hikmeti tabiiye, İlmi esef, İlmi hikmet, Tabiyât, İlmi tabiat; Fr. Physique, Al. Physik; Ing. Physics, It. Fisica) Kimyasal değişikliklerin dışında özdeksel olay-ların bilimi.

1. Etimoloji: Birçok dillerde çeşitli yazılışlarla kullanılan *fizik* sözcüğü, Hint-Avrupa dil grubunun *üremek ve olmak* anımlarını dileğetiren *bheu* kökünden türemiştir. Bu kökten türeyen Yunanca *phusis* sözcüğü *doğa* anlamını dileğetirir.

2. Antikçağ: Antikçağ Yunan felsefesi, ilk döneminde, tümüyle bir fizik-doğa (*Yu. Physis*) felsefesidir. İlk Yunan düşünürleri, klâsik anlamda felsefeciler ya da filozof değil, fizikçilerdir. Nitekim Milet felsefesine *Milet fiziki* de denir. İlk Yunanlılar, insanın üstünliğini onun teknik emeği içinde buluyorlardı. Örneğin Anaksagoras'a göre insan, elleri olduğunu için hayvanları en aklılıdır. Thales, çağında çürük açmış bir astronomi bilginiydi; Herodotos'un anlatmasına göre 285.585 günün günde tutulacağının çok daha önceki Ionialılar o bildirmiştir. Anaksimandros kara ve deniz fırıldaklarını gözleüyor, dünya bütünlüğünü için ilk kez kendisinin kullandığı *kosmos* sözcüğüyle dileğetirdiği evrensel düzene burlarla açıklamaya çalışıyordu. *Doğa üstüne* adlı fıkı yapımı da o yazmıştır. Anaksimenes, sözcüğün bugünkü anlamunda da tam bir fizikçiydi; doğanın olosunu havânamı yoğunlaşması ve sevrekleşmesiyle açıklıyor, ay tutulmasının doğru açıklamasını yapıyor, *duran yıldızlar* (Os. Nâcûmu sâbite) devimini tarihî ile kez o kullanıyordu. İlgîn bir deprem kuramı da ileristirmiştir. Bu özdeksî-fiziksî düşünüm geleneğinin sonunda Aristoteles, hiçbir cismin bulunmadığı yerde zaman ve uzayın da bululanamayacağı düşüncesiyle, XX. yüzyılın Einstein'ile birleşmekteki Stoa felsefelerine *stoa fiziki* de denir. Metafizîkîn araya girmesivâle kopmuş bulunan fizik-felsefe bağı, yüzvîlîce sonra Alman düşünürleri Marx'la Engels'le elliçeriley, bir daha asla koparamayacak biçimde, yeniden bağlanmıştır.

3. Metafizik: Somut bir doğa bilimi olan fizik, metafizîjin soyut yöneminin aynâa dâserek idealisticde de vorumlâmış bulunmakta- dir. Bunun nedeni, çağdaş fizîjin sonsuz büyütüklükler evreniyle sonsuz küçüklükler evrene taşarak *görülebilken'in* dışına çıkmış olmasıdır. Ne var ki çağdaş fizîk, görülebilenin dışında vakaladığı birçok fiziksî verileri pratiğe vurarak denemekte ve bunlardan görülebilen pratik sonuçlar elde etmektedir. Makrokozm ve mikrokozm ile ilişili bilimsel verilerin teknik uygulanışı bunu her an tanittı-iyor.

Diyeletik bilmeyen fiziki, kuramsal verilerein pratikle olan bu bağıntı gözen kaçırarak, öneğin ünlü ve değerli fiziki Heisenberg gibi «fizigin elementer zerrincin zaman ve mekan içinde özdeksel bir formasyon olsun» söyleyiştir. Bu, onun, diyeletik bilmendiği gibi klâsik felsefesi de bilmediğini gösterir ki 19 Mayıs 1943 tarihinde Londra'da fizikçilerle felsefelerin «Felsefeye fizik arasındaki ilişki nedir?» konusunda yaptıkları tartışmada ortak toplantıda bu nokta özellikle belirtimmiştir. *Nature* dergisinin 19 haziran 1943 tarihli nüshasında bu ilginç toplantıın bir özetini yazan Profesör S. Stebbing şöyle demektedir: «Bu soruya filozoflar fizikçilerin verdiği karşılıklar her zaman birbirine uygun değildir. Öneğin James Jeans metafiziği sadece fizigin ötesi söyledi için materyalizmin doğru ya da yanlış olduğunu karar vermek fizikçinin işidir, der. Oysa, materyalizmi yadsımak idealizmi benimsenmek sayıldığında fizikçinin fiziki olarak sözü söyleyebilecegi kolaylaşır savunulamaz. Çünkü fiziki, bu son sözü söylemeden önce, filozof olmalı ve felsefesel düşündere beceri sahibi bulunmalıdır. Öte yandan bu konuya karışık fiziki, daha önceki filozofalar kesinlikle reddedilen ve kuruluş hatalarından kaçınmayı da becceremeliidir. Gerçi insanın evrendeği yeri, eşyamını, ruhunu ve maddeden niteliği ve arasındaki ilişkiler gibi öteden beri filozofları mesgul eden büyük sorunları üstünde bilim adamları da pekâlâ düşünebilirler. Hattâ böyle büyük sorunları kimi büyük öznarların beynlerinde de doğmuştur. Fakat bu büyük sorunların ne anlamda sorun oldukları ancak felsefesel gelişmenin son aşamasında söz konusu edilebilir. Oysa fizikçiler, çok kezkestireme yolları tutarak, bildiklerinden fazlasını söylemeye eğilimlidirler. Tanrı bilime karşı çıktıığı ve metafiziki savasına çalişlığı halde gerçekte tam bir metafiziki olduğu bütün yapıtlarında açıkça görülen çağımızın tutarsız düşünürlerden Bertrand Russell, *The Scientific Outlook* adlı yapıtında, çağımız metafiziğinin fiziki naşıl değerlendirildiğini söyle anlatır: «Tuhaftır mi, sıradan insanların tam bilime inanmaya başladıkları su sıralarda fizikçiler bilime inançlarını vitirmeye başladilar. Gençliğinde, fizikçiler, fizik yasalarının cisimlerin devimleri hakkında bize tam ve gerçek bir bilgi verdigine ve fiziksel evrenin gerçekten fizikçilerin denklemlerindeki gibi olduğunu inanırlardı. Filozoflara Berkeley zamanından beri buna kuşkuyla bakalarlardı. Ne var ki eleştirmeleri bilimsel yöntemini ayrıntıları üstünde direnenek durmadığından bilim adamları filozoflara

aldırmazlardı. Şimdiye işler tersine döndü. Felsefenin diktatörlük ettiği yerlerde fizigin dili kekçiliyor. Fizik yasalarının ortadan kalkmasından doğan boşluğu herkesin elinden geldiğ kadar doldurmasının ve bunun için de eski inanç artıklarından varalarasını doğal bulurum. Bilimsel inancın yayılmasını üzerine bilimden önceki boşinançları geri tepmesini bekleyebiliriz... Bilimsel inancın neden ve niçin yayılmamakta olduğunu öğrenmek isteyen Profesör Eddington'un *The Nature of the Physical World* (Doğa ve Fiziksel Evren)'ünü okumalıdır. Okuyucu orada fizigin üç bölüme ayrılmış olduğunu görecektir. Birinci bölümde klâsik fizigin bütün yasaları, öneğin enerjinin ve moment'in sakımı yasasıyla genel çekim yasası vardır. Tüm bunları Prof. Eddington'a göre ölçme üstünliği saymaca yarışlarından öteye geçmez. Ona göre bu yasaların anıtlarının evrensel olduğu doğrudur, ama bir yanda da üç ayak bulunduğu da evrendedir. Fizigin ikinci bölümü büyük kümeler ve olasılık yasalarıyla işlidir. Burada şu ya da bu olasılık olaksız olduğunu değil, onun saadecce olasılık dışı olduğunu ögreniriz. Fizigin en modern bölümü olan üçüncü bölüm, kvantum kuramıdır ki bu hepsinden çok altüst edicidir, çünkü bilime simdiye kadar güvenyle inanılmış olan nedensellik yasasının geçerlişizliğini gösterir gibidir. Sonunda, Russell, ne de olsa bir bilim adamı onuruya şu sözü söylemekten kendini alamamaktadır: «Dünyayı Tanrı yaratmış olabilir, ama bu on bizim yenci baştan yaratmadı hâlc de engel değildir». Gerçek sudur ki metafizik fizikle hiç bir zaman bağdaşmamıştır ve yanısı gereki bağdaşmaz da. Doğa eytisimle işlemektedir; bundan ötürüdür ki, metafizikle deñil, ancak ve ancak eytisimle kavranabilir.

4. *Eytisim*: Eytisimel özdekcilik, bütünlükle, fizigin bulgularına dayanır. Günümüz felsefesi de, ilk Yunanlırlarda olduğu gibi, fizikle sıkça bağmlıdır. Daha XIX. yüzyılda büyük aşamalarla ulaşan klâsik fizik, gerçegin özdeksini ve *ruh* adı verilen insansal yetinin özdeksel bir fonksiyondan ibaret olduğunu dileğetirmiştir. Einstein'in ünlu bulguları, zaman ve mekânın, özdeksel ve onun devimini çözülmeyen bağımlılığını göstererek eytisimel özdekciliği doğruladı ve güçlendirdi. Atom enerjisini kullanılmış, elektronik ve füze teknik üretime güclere büyük olanaklar sağladı. Ünlü fizikçi Paul Langevin «diyeletiği öğrendikten sonra fiziki daha iyi anlamaya başladım» demektedir. Başka bir ünlü fizikçinin dediği gibi «çağdaş fizik doğum yapıyor ve eytisimel özdekciliği doğuruyor». Çağdaş felsefe anlayışı, başbos spesülasyon-

Jardan sıyrılmış, düştürceyi bilimsel pratikle doğrulanması halinde geçerli kılmıştır. Bu demekti ki, artık, doğa bilimleriyle bağıntı kurmadan felsefe yapılamayacağı gibi felsefesiz de bilim yapılamaz. Doğa ve dünüşe aynı etyimsel yasalarla işlemektedir, etyimsel olarak işleyen doğa ve toplumu anıktır. Etyimsel olarak çalışan dünüşe kavrayabilir. Mikroskopik olayların somut örneklerinin yapılamaması ve bunların doğrudan doğruya gözle nememesi onların özdekselliliğini ortadan kaldırır. Çünkü özdeksellik onların insan bilincinden bağımsız olarak varbulumalarını demektedir. Böylelesin bir varbulunuşsa tüm bilimsel gelişime ve bilimsel verilerin teknik uygulanışıyla tanıtlanmıştır. Somut örneği yapılamayan ve doğrudan doğruya gözlenemeyen olayların yok, ya da özdeksi *rūhsal* ya da *bilinmez* sayılması idealizm'in ve metafiziğin fizik alanında döştüğü en büyük yanlılığıdır. Metafiziği sözcde yadsıyrak yerine olguculuk gibi en koyu metafiziği koyan Fransız düşünürü Auguste Comte insanın yıldızlarını yapımı hic bir zaman bilemeveceklerini kesinlikle söyleyordu, oysa ölümünden hemen iki yıl sonra tayf çözümlemeye yöntemi bulundu ve yıldızların yarısı açıklandı. Duyurulabilgini olanakları elbette sınırlıdır, öneğin ışığın saniyedeki 300.000 kilometrelük hızı ne algılanabilir ne de hattâ tasarrımlanabilir, ama bu hızın varlığı kuramsal hesaplardan ve bu hesapların pratik sonuçlarından kesinlikle anlaşıılır. Bu hızı varsayılaraptırmız her deney ve her arazî doğru sonucu vermiş, işimize yaramıstır. Varlığı tanıtlayan onun pratiği, esdeyişle kullanılmıştır. Varolmayan şey kullanılamaz. Eğer biz herhangi bir seyi kullanılabiliyoruz sak o sev var demekti, var olan her şey de özdekseldir, esdeyişle bilincimizin dışında ve bilincimizden bağımsızdır. Reaktörlerde atom enerjisi üretimi, kuramsal hesaplarımızın sonucudur. *Bk.* Fiziksel, Etyimsel Özdeksellilik, Etyism, Bağıntılılık Kuramı, Özel Bağıntılılık Kuram, Genel Bağıntılılık Kuram, Birleştirilmiş Alan Kuramı, Hava.

FİZİK AKIZLAR KURAMI. (Os. Seyyale İtibâriye nazariyesi, Fr. Théorie de l'Influx physique, Al. Theorie der Wechselwirkung, Ing. Cause theory of mind and Body, It. Teoria dell'interazione) Bilinçle örgenler arasında nedensellik bağı kuran varsayımsal bir akuz kuramı. Bu kurama göre bilinçle örgenler, felsefesel anlamda *beden* ve *rūhi* böylesine bir *akiz* (Os. Seyyâle)'la birbirlerini etkiliyorlar. Beden'le ruhu birbirlerinin karşısına koyup aralarına asılmaz bir duvar çeken, sonra da bu duvarı aşabilmek için aralarında bir *ill-*

kici arayan bu kuram metafizik dünüşenin ürinidür. *Bk.* Ruh, Özdeks.

FİZİKALİZM. *Bk.* Physicalism, Doğabilimciılık.

FİZİKİ. *Bk.* Fiziksel.

FİZİKİ KABİLİYETİ İNKISAM. *Bk.* Fiziksel Böülünebilirlik.

FİZİK KÖTÜLÜK. (Os. Cismâni şer, Fr. Mal physique) Bedensel acının içinde bulunan kötülük... Alman düşünürü Leibniz, kötülüğün fiziksel, ahlâksal ve metafiziksel olmak üzere üçe ayrırr. (Leibniz, *Théodicée*, I, 21). Ona göre fiziksel ve ahlâksal kötülükler, metafizik eksikliklerin eşdeyişle metafizik kötülüğün sonucudurlar. *Bk.* Kötülük.

FİZİKO. (Os. Hikemiyen, Fr. Physico) Fizik-le bağınlılık... Temel doğa bilimi olan fizik-le zorunlu olarak bağınlılar kurmaya başlayan steki bilimler, Latince *ortaklık* anlamındaki co ekleyle bağınları: Physico-chimique, physico-mathématique, physico-téléologique gibi... Bu bağınlı, öteki bilimlerin fiziksel yanını dileğetirir. *Bk.* Fiziko-Simi.

FİZİKO-ŞİMİ. (Os. Hikemi kimya, Fr. Physico-chimie) Fiziksel kimya... Kimyasal niteliklerin fiziksel elektron sayılarıyla ilişkili olduğu Mendelecvil cedveliyle ortaya atılmıştır. XX. yüzyılın başlarında fizikçi Rutherford, Mendelecvil cedvelinin doğruluğunu tanıtladı. Bir kimyasal cisim, molekül yapısı değişmekte başka bir kimyasal cisim elde edilir. *Bk.* Fizik.

FİZİKO-TELEOLOJİK KANIT. *Bk.* Ereksel Nedenler Kanıtı.

FİZİK ÖTESİ. *Bk.* Metafizik.

FİZİK RUHBİLİM. *Bk.* Psikofizik.

FİZİKSEL (Os. Tabî, Maddi, Beden, Cismâni, Cismî, Hikemî, Cesedi; Fr. Physique, Al. Physisch, Physikalisch; Ing. Physical, It. Fisico) Fizikle ilgili... Cesitli terimler karşılıklıında kullanılır: *Kimyasal* karşılık olarak *fizikle ait olan, matematisel* karşılık olarak *fizikle ilgili, ussal* karşılık olarak *deneyde görüldüğü gibi olan, rūhsal* karşılık olarak *döşasal, tinsel* karşılık olarak *özdeksel, ahlâksal* karşılık olarak *örgenel* anımlarını dileğetirir. Teksözde, doğası da bütün kavramları karşısında doğasal yapıyı belirtir. *Bk.* Fizik.

FİZİKSEL BİRLİK. *Bk.* Birlestirilmiş Alan Kuramı, Evrensel Bütünlük.

FİZİKSEL BÖLÜNEBİLİRLİK. (Os. Maddi kabiliyeti inkisam, Fr. Divisibilité physi-

FİZİKSEL DEĞME

que) Özdeğin sonsuz olarak bölünebilir olduğunu ileri süren Descartes düşüncesi... Bk. Fisyon. Bölünmez.

FİZİKSEL DEĞME. (Os. Teması cismâni, Fr. Contact physique) Özdeğsel dokunma... Bk. Değme.

FİZİKSEL DÜŞÜNCECİLİK. Bk. Öznel Düşüncecilik.

FİZİKSEL KİMYA. Bk. Fiziko-Şimi.

FİZYOKRAT'LAR. (Tr. Ekonomi) Ekonomide doğal düzen anlayışı... Adlarını, *doğa* anlamındaki *Yu. physis* ve *güç* ya da *düzen* anlamındaki *Yu. krates* sözcüklerinden alan fizyokrat'lar (Fr. Physiocrates, Al. Physiokraten, Ing. Physiocrats), ekonomi biliminin ilk bilimsel kuramçılarıdır. *Ekonomici* (Os. İktisatçı, Fr. Économiste) deyiimi, kenza onlar için kullanılmıştır. XVIII. yüzyıldıkça Fransa'da ilerlerleren bu görüşün başında XV. Louis'un özel hekim Dr. François Quesnay vardı. Rahip Baudeau, Turgot, Mirabeau, Dupont de Nemours, Le Trosne, Mercier de la Rivière, Vincent de Gournay, Victor Riqueti gibi birçok ekonomistler bu anlayışa katkıda bulunmuşlardır. Okulun ad babası, onu *physiocratie* deyiimle adlandıran Dupont de Nemours'dur. Fizyokratik akımı, ekonomik yaşamı devlet eliyle ve birtakım yapma yasalarla düzenlemeye çalışan mercantilizme karşı felsefe temelinde dayanan bir teptik olarak meydana çıkmıştır. Fizyokratlar, eski Yunanlılar gibi, yaşamın, *insanın koyduğu yasalarla değil, doğanın koyduğu yasalarla* yönetildiğini ileri sürdüler. Evrende doğal bir düzen vardı, Tanrı'nın kurduğu bu düzene insanların karışmasına gerekirdi. «Brakınız yapsınlar, bırakızımsınlar, dünyaya kendin kendine gider». (Fr. Laissez faire, laissez passer, le monde va de lui-même) diyorlardı. Tek üretici güç *toplak*, tek üretici sınıf *ciftci sınıfı*ydi. Dr. Quesnay'ın yaptığı *ekonomie tableau* (Os. İktisadi tablo, Fr. Tableau économique, Al. Economische Tabelle) bunu tanıttırdı. Gelirlerin toplumdaki dolamını, kannı vücuttanın dolanımı gibiydi. Sadece topraktaki yatırımı aşan ürün verirdi, ulusal zenginliğinin temeli toprakın verdiği, bu ürün fazlasıydı. Fizyokratlar bu ürün fazlasına *net ürün* diyorlardı. Fizyokratlara göre toprak kişi emek, toprak tırınlarına sadece biçim değiştirir ve en küçük bir değer eklemeye. Topraktan çıkan bütün değerler dönen dolasın gene topraka dönerler. Dr. Quesnay'ın ekonomik tablosu, bu dönen dolasmanın serüvenini gösterir. Toplumda üç sınıf vardır: *Ciftci sınıfı, toprak sahibleri sınıfı, kisan sınıfı* (ciftçilerle toprak sahiplerinin düş-

da kalanların tümü). Tek üretici sınıf sayılan çiftci sınıfının örençinin beş milyar liralık bir değer ürettiği varsayılsa Dr. Quesnay'nın tablosuna göre bu beş milyaran iki milyar tohum, gübre ve beslenme gideri olarak çiftçi sınıfının elinde kalır. Geriye kalan üç milyaran bir milyarı sanayi ürünlerini satın almak için ve çeşitli hizmetler karşılığı olarak kısır sınıfa verdir. Geriye kalan iki milyar kutsal mülkiyet hakkı olarak toprak sahipleri sınıfının hakkıdır (Toprak sahiplerinin bu hakkı, onlarla, tarıma elverişli kılmak için toprağa bir takım masraflar yaptıkları varsayılmaya dayanır. Doğal düzenin temeli özel mülkiyettir, özel mülkiyet kutsaldır ve titizlikle korunmalıdır. Devletin ekonomik alandaki tek görevi özel mülkiyeti korumaktır ve devlet başkaça hiç bir ekonomik işe karışmamalıdır). Oysa toprak sahipleri bu iki milyarın bir milyarını besin satın almak için gene çiftçi sınıfına verecekler, geri kalan bir milyarını da sanayi ürünlerini satın almak ve çeşitli hizmetler karşılığı olarak kısır sınıfa verecektir ki kısır sınıf (bir milyarı çiftçi sınıfından, bir milyarı toprak sahipleri sınıfından olmak üzere) eline geçen bu iki milyarın bir milyarını beslenmek, bir milyarını da hammande satın almak için çiftçi sınıfına vermek zorundadır. Böylece, topraktan çıkan beş milyar dönen dolasın gene topraka dönmiş olmaktadır. Fizyokratlar bu dolanımı *ekonomik hareketin çevrimisel karakteri* derler. Fizyokratik, o çağın toplum düzenini tipatif łyatan bir sav olduğunu çok tutulmuştur. XV. Louis, toprak sahiplerinin kralıdır. Ne var ki obür yandan da burjuvazi (kısır sınıf) güçlencmeye başlamıştır ve 1779 ihtilâline hazırlanmaktadır. Nitelikte Marquis de Mirabeau'nun oğlu, babasının kuramında horladığı kısır sınıf ihtiyâllînin başına geçenlerden biri olacak ve fizyokrat basından daha çok ünlenecektir. Fizyokratlığın çok tutulmasının bir başka nedeni de bir kolunu feudal ücretin düzeneine üzatırken, obür kolunu «brakınız yapsınlar» sloganıyla geleceğin anamalı liberalizmine uzatmış olmasıdır. Bk. Ekonomi, Physiocratie, Topraklıhik, Merkantilizm, Hımyâcılık, Erkincilik.

FİZYOKRATLIK. Bk. Fizyokrat'lar.

FİZYOLOGOS. (Yu. Aristoteles) Doğabilimci... Aristoteles, Milet okulu düşünürlerini (Thales, Anaksimandros, Anaksimenes) *fizikçiler* anlamında *fizyologos* adıyla adlandırmıştır. Bk. Fizik.

FİZYOLOJİ. (Os. Garîzîvât, Mehbâsi vezâifi âzâ; Fr. Physiologie) Canlı örگenlikleri incelenen bilim... Bitki, hayvan ve insan örگenlik-

lerindeki yaşam oluşumları *fizyoloji*'nın konusudur. Bu konuya eski Yunanlılar da ilgilenmiştir, örneğin Platon bağırsaklarını görevinin yiceceği vücutta tutarak oburluğunu önlemek olduğunu söyley. Anaksagoras, tek boynuzlu bir koçun alnını yarip tek boynuzunun nedenini göstererek boşançılara karşı çıkmıştır. Bilimsel fizyolojinin kurucusu XIX. yüzyılda Claude Bernard'dır. Onun *L'Introduction à l'Etude de la Médecine Expérimentale* adlı yapımı, fizyolojinin olduğu kadar, felsefeyi de temel yapılarından biridir. Çağdaş fizyolojik teknik, başlica hekimlik alanında, hastıkları ve ölümü önemle ve iyileştirmek doğrultusunda gelişmekteydi. Fizyolojisel bulgular, istatistiklere göre, son yüzülda ölüm oranını yarıdan daha aza düşürmüştür.

FİZYOLOJİK. Bk. Fizyolojisel.

FİZYOLOJİK GÜDÜ. Bk. Fizyolojik Ruhbilim.

FİZYOLOJİK İDEALİZM. Bk. Fizyolojisel Düşüncecilik, Öznel Düşüncecilik.

FİZYOLOJİK RUHBİLİM. (Tr. Ruhbilim) Fizyoloji süreçleriyle davranışlar arasında ilişkili kur'an bir ruhbilim dalı... Türk Dil Kurumuna yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. physiological psychology* deyimi karşılığında önerilmiştir ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Fizyoloji* deyimi henüz öylesitirildiğinde gör'e nasıl *fiiziksel, kimyasal* vb. deniyorsa *fizyolojik* yerine *fizyolojisel* deyişimi daha uygun olurdu. Ayni sözlükte deveniu su ya da besin gibi belli bir fizyolojisel gereksinmesine dayanan gülüye *Ing. physiological motive* deyimi karşılığında *fizyolojik güdü*, ek alıstırma ve yinclemeler yoluya daha ileri bir yeterlik düzeyinin sağlanamadığı sınıra *Ing. physiological limit* deyimi karşılığında *fizyolojik sınır* ve cinsel olgunluğu girişin ortalamaya yaşama göre bireyin erilinlige girişinde takvim yaşı açısından göstercibilicegi deşķenlikle *Ing. physiological age* deyimi karşılığında *fizyolojik yaş* deyişimi önerilmiştir. (Bk. Dr. Mithat Enç, Ruhbilim Terimleri Sözlüğü, T.D.K. yayını, birinci baskı, s. 76). Bk. Fizyoloji, Fizyolojisel.

FİZYOLOJİK SINIR. Bk. Fizyolojik Ruhbilim.

FİZYOLOJİK YAŞ. Bk. Fizyolojik Ruhbilim.

FİZYOLOJİSEL. (Os. Garizi, Fr. Physiologie) Fizyolojile ilgili... Bk. Fizyolojisel Gerekçilik, Fizyolojisel Düşüncecilik.

FİZYOLOJİSEL DÜŞÜNCECİLİK. (Os. Tasavvurılı gariziye, Fr. Idéalisme physiologique) Duyumlarınızın nesnel nitelikleri yansıtığını yadsayan düşüncecilik... Duyumlarınız nesnel nitelikleri yansıtırlar, esdeyiş bizi dış dünyaya bağlayan bir köprüdürler. XIX. yüzyılda ortalarında Alman fizyolojisi Müller, duymaların mekanik etkilerde meydana gelebileceğini göstermiş; bir ışık durumu, gözümüzün önünde hiç bir ışık yokken bir elektrik akımıyla da meydana gelebilir. Bu bilimsel veriden Berkeley'vâri yanlış bir idealist sonuç çıkarıldı. Alman bilgini Helmholtz'ın da desteklediği bu idealist sonuca *fizyolojisel düşünceticilik* (fizyolojik idealizm) adı verildi. Bu anlayışa göre duymalar, nesnelerin nesnel niteliklerini yansıtınmakadır, sadecce ait oldukları organının durumunu belirtmektedirler; esdeyiş ışık nesnel bir nitelik değil, görme organizması ait bir niteliktir. Böyle olunca da *gerçeklik bilâfi* yoktur. Bk. Düşüncecilik Fizik, Tekbencilik, Duyum.

FİZYOLOJİSEL ENGEL. (Os. Mâniaj gariziye, Fr. Obstacle physiologique) Bir örenin doğal gelişmesini önleyen engel... Bk. Atacılık, Sapaklık, Arrêt de développement.

FİZYOLOJİSEL GEREKİRLİK. (Os. İcâbiye gariziye, Fr. Déterminisme physiologique) Bedensel duygularının engellenmemesi olduğunu ilerleten eğitti... Bk. Gerekçilik.

FİZYOLOJİSEL ÖZDEVİM. (Os. Garizi insiyâk, Fr. Automatisme physiologique) Descartes'in özdevimi... Bk. Özdevim, Dekارتçılık.

FİZYOLOJİSEL SAPAKLIK. (Os. Garibe gariziye, Fr. Anomalie physiologique) Aylarca yemek yemeden va ya uyumadan yaşayabilecek gibi sapaklıklar... Bk. Sapaklık.

FİZYOLOJİSEL YOKSULLUK. (Os. Garizi sefâlet, Fr. Misère physiologique) Aşağı, sağa, yorgunluğa uğramış kimselerin durumu... *Ruhbilimsel voksluk* karşılığında kullanılır. Bk. Yoksulluk.

FİZYONOMİ. Bk. Yüzbilim.

FLAGELLANT'LAR. (Fr. Hristiyanlık) Kendilerini kamçılatarak dinsel görevlerini yeri'ne getiren Hristiyan tarikatı... VIII. ve IX. yüzyıllarda Avrupa'da yayılmıştır. XIII. yüzyılda İtalya'da meydana çıkan bu anlays, önceleri çeşitli tarikatlerden olanları etkilemiştir. Bunlar, kendilerini kamçılama Tann'ın başına yaklaştırmalarına inanıyorlardı. Dominikan papazlarından Ranieri bunları bir araya getirerek basılıbasına bir tarikat olarak düzenledi. Bu tarikat XIV. yüzyılda papalık tarafından

FLAMEN

dan yakalandıysa da gizli gizli XIX. yüzyila kadar sürüpgeldi. Eytisimsel ve tarihsel özdekleşilgen kurucularından Engels, Almanya'da *Köylü Savaşı* adı altında toplanan yazılarında bu türlü dinsel sapmaların ve aşırı mistikliğinin toplumsal nedenlerini söyle açıklar: «Pazarlar, ilk Hristiyanlığın cemaat üyeleri arasındaki eşitliğin yeniden kurulmasını ve bu eşitliğin şehirli toplumu için de bir yasa olmasını istiyorlardı. Köylü ve pleb isteklerini dileğetiren ve hemen her zaman bir ayaklanmasıyla birlikte giden dinsel sapmaların temelinde halkın çektiği acilar varat... Basılı devirlerinde devrimci geleneği sürdürmenin mistik eğilimli mezheplerin, örneğin Flagellant'ların başnaz görüşleri, giderken, dinsel sapmanın bu türü çerçevesinde kümelenmiştir». Bk. Çilecilik, Hristiyanlık.

FLAMEN. (*Ld. Toplumbilim*) Belli bir tanrıının râhibi... Eski Roma tapımında çeşitli *flamen*'ler vardır. Bunların gene râhiplike görevli kardalarına *flaminica* denir. Bosanmaları yasaktı, biri Sünlük Übürüntün de görevi sona erdi. Bunların başında eskiden *Rex* (kral) ve *Vesta* tapımında da *Regina* (kralice) vardı. Yani kralla kralice başrahiple başrahîibe durumundadırlar. Sözcük anlamında *kutsal ates üfleyicileri* demek olan *flamen*'ler kralın bıruşunu altındaydı. Kral *pater familias* (aile başı) olarak Roma devletinin tapımını gerçekleştiriyordı. *Flamen*'ların, dinsel görevlerinin kutsallığından ötürü, bir dünya işiyle uğraşmaları yasaktı. Bk. Din.

FLATUS VOCIS. Bk. Vocis Flatus.

FLÉCHE. Bk. Ok Kanısı.

FLEXIBILITAS CEREA. (*Ld. Skolastik*) Bal-mumu gibi eğilip büklüme... Kataleptik bir durumdur. Bk. Katalepsi.

FLIGHT OF IDEAS. (*Ing. Ruhbilim*) Ailan benzerliği, ses uyumu gibi mantıkçıları bağlarla birbirlerine bağlanmış sözçülerin insan düşüncesinde huzur birbirlerini çağrımaları ve birbirlerini izlemeleri... Ruhsal bir hastalık olabildiği gibi fizyolojisel atesli hastalıklarda da görülebilir. Türk Dil Kurumunca Ruhbilimi Terimleri Sözlüğünde *düşünü ucuşması* deyiymile özeleştirilmiştir.

FLOJİSTİK. (*Ld. Skolastik*) Yanma olayını açıklayan Skolastik kuram... Bu kurama göre yanma olayı, yanma cisimden *floiston* adı verilen varsayımsal bir cısmenin çıkışmasıyla gerçekleşmektedir. Bu kuram, önce 1745 yılında Lomonossov tarafından yürütülmüştü. XVIII. yüzyılda de Lavoisier, yanma olayının, yanın

cısmının oksijenle birleşmesi nedeniyle gerçeklestiğini tanıtladı.

FLOOD. (*Ing. Skolastik*) Tüfan... Metafizik masallarla bilimsel düşünmenin nasıl çatıştığını ve her geçen gün bu masalları yaratabilecek bir metafiziki bulmanın bile güçleştiğini söyleyerek en iyi biçimde tanıtlamaktadır: Londra'da *Dictionary of the Bible*'nın hazırlanması sırasında *Tifan* (*Ing. Deluge*) masası bir metafizikçiye yazdırılmıştı. Tam D harfinde sırası gelince bunun dinsel dogmalarla uygun olmadığı görülderek aynı anladındaki *flood* sözcüğünde *deluge bk. flood* kavidi konularak geldi, F harfinde sırası gelince başka bir metafizikçiye hazırlatılan yazının da bilimselje kaçırdığı görülderek *flood bk. Noah* (*Nuh*) kaydi konularak gene geçistirildi, N harfinde sırası gelindiğinde başkaca iletilerek bir sözeti bulunmadığından gene veterine dogmatik bulunmamış üçüncü yazı çaresiz sözüge kondu. Bk. Metafizik.

FLORANSA AKADEMİSİ. (*Tr. Platonculuk*) XV. yüzyılda Floransa'da kurulan Platoncu akademisi... Akademiyi, Floransa kentinin başta bulunan banker devlet adamı Cosimo Medici kurmuş, başına da İstanbullu Georgios Gemistos Plethon (1355-1450) utermiştir. Bu akademi bir çesit Platonseverler kulübünün niteliğindedir. Plethon'dan sonra akademinin başı Trabzonlu Basilius Bessarion (1403-1472) geçti. Amacıları, felsefe yapmakta çok, Hristiyanlığın düşünsel temellerini güçlendirmektir. Bununla beraber Marsilius Ficinus, Giovanni Pico della Mirandola gibi birçok değerli düşünürler bu akademiden yetişmişlerdir. Akademi, Platonculuğu Aristotelçılığe karşı savunmak için kurulmuştur. Akademiden yetişen Ficinus ve Mirandola Platon'la Aristoteles'in temelde birleşmekte oldukları ileriştirler.

FLUIDE. (*Fr. Comte*) Akuşan... Olguculuğun kurucusu Fransız düşünürü Auguste Comte, *fluide* varyasyonunun fizikçilerce, bilinmeyen birçok seylerin açıklaması için uydurulmuş olduğunu ilerişterir ve bilgisizliği örtmek için yapılan bu ve buna benzer bilimsel uydurmaların asıl gerçekin aranmasını engellediklerini söyler. Bk. Olguculuk, Akıza.

FLUCTUATION. Bk. Çalkantı.

FOBI. Bk. Korku, Phobos.

FOBYA. Bk. Korku.

FOI. Bk. İnan.

FOINIKEA. (*Yu. Antikçağ*) Ion yazılı... IX. yüzyılın başlarında yazılı Fenikilerden öğre-

nen lonyahılar alfabelerine *joinikeia* adını verdi. Bu alfabe İ.O. 403 yılında Atina'da resmî alfabe olarak kabul edildi. Eski Yunan meşnuları bu alfabelere yazılmıştır.

FOI PRAGMATIQUE. (Fr. Kant) Uygusal inanç... Kan'a göre törebilimsel eylem bir inancı gerektirir, bu inanç pratik bir inançtır. Eylemde bulunma zorunluğu karar verme zorunluğunu, karar verme zorunluğunu da ahlâksal bir kurala inanma zorunluğunu gerektirir. *Bk.* Eleştircilik.

FOLIE. *Bk.* Delilik.

FOLIE CIRCULAIRE. *Bk.* Devirli Delilik.

FOLIE DE DOUTE. *Bk.* Şüphe Deliliği.

FOLIE DE LA PERSÉCUTION. *Bk.* Kıyıçılık Deliliği.

FOLIE DES GRANDEURS. *Bk.* Büyüklük Deliliği.

FOLIE MORALE. *Bk.* Töresel Delilik.

FOLIE RÉLIGIEUSE. *Bk.* Din Deliliği.

FOLKLOR. (Os. Halkiyât, Fr. *Ing.* Folklore) Halk bilgisi. Bir toplumun genel kültürünü anlamak için onun Türkülerini, masallarını, bilimeccelerini, atasözlerini, oyunlarını vb. inceleyen bilimi dileğetiren bir deyim, ilk İngiliz bilgisi W. John Thomas tarafından (*Ing. Folklore*) 1846'ında *Athenaeum* dergisine yazdığı bir mektupta kullanılmıştır. İlk folklor Derneği 1878 yılında Londra'da kurulmuş ve başkanlığını bu bilgin getirmiştir. Geniş anladıkça halk kültürünün saptanması ve incelenmesi demek olan *folklor'a bölgelik etnoloji* de denir. *Bk.* Etnoloji.

FONCTION. *Bk.* Görev.

FONCTION D'ÉLABOARATION. *Bk.* Değişim tırımlı İşlevi.

FONCTION DE NUTRICION. *Bk.* Besi İşlevleri.

FONCTION DE RELATION. *Bk.* Bağıntı İşlevleri.

FONCTION DE RÉEL. *Bk.* Gerçek İşlevi.

FONCTIONNALISME. *Bk.* Görevcilik.

FONCTIONNARISME. *Bk.* Memurculuk.

FONCTIONNEL. *Bk.* Görevsel.

FONDEMENT. *Bk.* Temel.

FONDER. *Bk.* Kurmak.

FONEM. (Yu. Dilbilgisi) Bir sözcüğü meydana getiren seslerin her biri... *Bk.* Dil, Dilbilgisi.

FONETİK. *Bk.* Ses Bilgisi.

FOR. *Bk.* Yargıcı.

FORCE. *Bk.* Kuvvet.

FORCE ABSTRAIT. *Bk.* Soyut Kuvvet.

FORCE AVEUGLE. *Bk.* Kör Kuvvet.

FORCE DE VOLONTÉ. *Bk.* İrâde Gücü.

FORCE FONDEMENTALE. *Bk.* Temel Kuvvet.

FORCE MOTRICE. (Fr. Eytisimsel özdekcilik) İtici güç... Eytisimsel ve tarihsel özdekcilik felsefede çok kullanılan bir deyim, evrende her şeyin (doğa, toplum, bilinc) *devindirici'si* ni dileğetirir. Düşünceci ve metafizik felsefelerde bir devindirici, aşık ya da gizli, daima olayların dışında aranmış ve zorunlu olarak Tanrı'ya bağlanmıştır. İlk devindirici, ilk fışık, devimsiz devitken vb. gibi felsefesel dünyalar hep metafizik düşüncenin ürünüdür. Eytisimsel ve tarihsel özdekcilik, evrendeki her olayın devindiricisini o olayın iç *çelisme'* içinde bulur. İtici güç ya da devindirici, tek söyle *çelisme'dir*. Marx ve Engels bu deyimi Al. *Triebkraft* terimile dileğetirmiştir. *Bk.* Çelisme, Triebkraft, Devim, Eytisim, Eytisimsel Özdekcilik, Tarihsel Özdekcilik.

FORCE PRIMITIVE. *Bk.* İlkgüç.

FORCE PRODUCTRICE. *Bk.* Neden.

FORCES MAJEURES. *Bk.* Zorlayıcı Nedenler.

FORCES OU QUALITÉS OCCULTES. *Bk.* Gizli Güçler ve Nitelikler.

FORCE VIVE. *Bk.* Dirik Kuvvet.

FORDERUNG. (Al. Fichte) İstek... Bireylerin birbirleriyle, Fichte'nin diliyle ben'in başka ben'lerle ilişkisi *istik* biçimindedir. Eşit isteklerdir ki hukukla belirler. Hukuk, bu isteklerin karşılıklı olarak tanınmasından ve kabul edilmesinden doğar. *Bk.* Özel Düşüncilik.

FOR EXTÉRIEUR. *Bk.* Dış Yargıcı.

FORI. *Bk.* Put.

FOR INTÉRIEUR. *Bk.* İç Yargıcı.

FORMAE FINALIS. (La. Kant) ErekSEL bİçim... Kan'a göre erkekSEL bİçim, bir kavramın

FORMAE SEPARATAE

nesnesine karşı sahip olduğu erkekliktir. Eşdeyişle bu, biçimsel bir erkekliktir, töresel yasaaya biçimsel olarak tıymaktır. Kant, buna *erkek olmayan erkeklik* de der. Örneğin güzel bir tablou seyretemek için seyretmek böylesine bir erkekliği içerir, bunun başka bir nesnel bir erkek yoktur, erkek kendi nesnesindedir. *Bk.* Ereklik, Finalitaet, Eleştiriçilik.

FORMAE SEPARATAE. (*Lá.* Thomas) Özdeği olmayan biçim... Hristiyan düşünürü Aquino'lu Thomas'ya göre Tanrı, melekler ve insan ruhları özdegi olmayan biçimlerdir. Thomas'un bu biçimciligi Aristoteles'den gelir. *Bk.* Aristoculuk, Biçimcilik.

FORMAE SUBSTANTIALIS. (*Lá.* Aristoteles) Tözsiz biçim... Skolastik terminolojide *nitelik* anlamına gelir. Aristoteles ve ona dâyanan skolastik, nesneler nitelikleriyle değerlendirdi ve birbirinden ayırdı. Aristoteles'e göre nesneye özgülığını *birim kazandırır*. Buysa niteliksel bir fizik anlayışındır ki niceliksel olan çağdaş fizikle uyuşmaz. *Bk.* Aristoculuk, Biçimcilik.

FORMALISATION. (*Fr.* Eytisimsel özdekcilik) Biçime indirgemi... Eytisimsel ve tarihsel özdekcilik felsefenin bilgi kuramında kullanılan bu devim, bilgi sürecinde biçimleri sıfatı olarak özyeri ve içeriğini açıklama yönteminile dileğetir. *Birimleştirme* devimiyle çevrilebilecek olan bu terim mantık dilinde *belittleştirme* (*Fr.* Axiomatisation) devimiyle anlaşıdır ve her ikisi de öz ya da içeriğin *birimsel yapıtlarla indirgenme* (*Fr.* Réduction structures formelles)'sini dileğetir. Bigim ve öz, herhangi bir olgunun ya da olayın birbiryle sıkıca bağımlı iki vandr. Öz birimden gider. Bundan ötürüdür ki özü açıklayabilmek için kimi yerde onu veniden biçimlemirmek gereklidir. Özellikle özün biçimle celistiği durumlarında, bu celisliği ortadan kaldırılmamak için, özün daha çok böflümlerini kapsayacak yeri ve daha büyük biçimlestirmelere başvurulması zorunludur. *Bk.* Bicim, Bicim ve Öz, Bilgi, Eytisimsel Özdekcilik, Belit, Mantık, Matematik Biçimcilik.

FORMALISME. *Bk.* Biçimcilik, Matematik Biçimcilik.

FORMALISME KANTİEN. (*Fr.* Eleştiriçilik) Kant biçimciligi... Bu biçimcilik Kant'ın törebiliminde belirin. Kant ahlâkı, biçimsel bir ahlâktır. Olayların özdeksel erégine göre değil, evrensel kuralların biçimine göre davranışılacaktr. Örneğin «yalan söylememeli» kuralına göre yalın söylemesi gerekli durumda da yalın söylemeyecektir. *Bk.* Formae Finalis, Finalitaet, Eleştiriçilik, Kesin Buyruk.

FORMALISME MORAL. *Bk.* Kesin Buyruk.

FORMALISMUS. (*Al.* Hilbert) Matematik biçimciligi... Alman matematikçi ve mantıksı David Hilbert (1862-1943), matematik mantığında, kuramları belitleyerek açıklama yolunu başvurmuştur. Bu yol, zorunlu olarak, düsünsüci pratikten koparır ve düşünçeciliğe varır. Pratikle uyuşma bir yana bırakılıp, düşüncenin iç uyusmasıyla tanıtlanmaya çalışan kuramlar, gerçeklikleri kuşku kuramlar olarak kalmak zorundadırlar. Hilbert'i bu anlayışta P. Bernays, W. Acker vb. gibi matematik mantıksılar izlemiştir. *Bk.* Matematik Biçimcilik, Formalisation.

FORMALIAGE. (*Fr.* Toplumbilim) Feodal ücretin dâzeninde toprak sahibinin toprağından oturup evlenen kadınların kocalarından alınan vergi... Osmanlıcada *bunes resmi arası* denirdi. *Bk.* Fecdalit, Dcrebeylik.

FORMATION. *Bk.* Oluşum.

FORMATION RULES. (*Ing.* Carnap) Dizme kuralları... Mantıkçı olguçu Carnap *Dilin Mantıksal Sözi Dizimi* adlı yapıtında, Russell ve Wittgenstein gibi olguçlu mantıkkırlara karıştıracak, seçilecek kurallara göre çeşitli mantıksal dil sistemleri elde edilebileceğini savundu. Ona göre bir devimin mantıksal anlamlı olması, seçilecek *dizme kuralları*'na bağlıdır. Herkes, amacına en elverişli olan sistemini seçmekte özgürdür. Dilin birincik doğru grameri dibe bir şev yoktur. Eğer metafizik bir amaç südüvorsanız ona göre dizme kuralları seçeriniz, bilimsel bir amaç südüvorsanız bu kurallar da ona göre olmalıdır. Her devim, kendisi diziminde mantıksaldır. *Bk.* Mantık.

FORMATİVE SANAT. *Bk.* Sanat.

FORME. *Bk.* Bicim.

FORME A PRIORI. *Bk.* Önsel Bicim.

FORME DE CONNAISSANCE. *Bk.* Bilginin Bicimi.

FORME DE L'INTUITION. *Bk.* Sezginin Bicimleri.

FORME DE PENSER *Bk.* Düşünmenin Bicimleri.

FORME ET ESSENCE. *Bk.* Bicim ve Öz.

FORME FONDAMENTALE. *Bk.* Temel Bicimler.

FORME GÉNÉRIQUE. *Bk.* Türsel Bicim.

FORMEL. *Bk.* Biçimsel.

FORME LATENTE. *Bk.* Saklı Biçim.

FORMELLEMENT VRAI. *Bk.* Biçimsel Gerçek.

FORMELLESTIRME. *Bk.* Formalisation.

FORME PARFAIT. *Bk.* Tam Biçimler.

FORME SÉPARÉE. *Bk.* Ayrık Biçim.

FORME SPÉCIFIQUE. *Bk.* Türel Biçim.

FORMULE. *Bk.* Özdeymir.

FORMULE ENDOPHASIQUE *Bk.* İçkonusma Yöntemi

FORTITER IN RE, SUAVITER IN MODO. (*Lâ.* Marx) Özde sağlam, biçimde yumuşak... 1864 yılında Karl Marx, arkadaşı Engels'e söyle yazıyordu: «Görüşlerimizi işçî hareketinin bugünkü durumunda kabul edilebilecek biçimde dileğetirmek zordur. İşçi hareketinin, bizî, eski cesaretimize kavuşturabilmesi için zaman istir. Simdi, gerekli olan *fortiter in re suaviter in modo olmaktır» (*Mektuplar*, c. III, s. 191). *Bk.* Marksılık.*

FORTIORI (A). *Bk.* Haydi Haydi.

FORTUIT. *Bk.* Rastlantsal.

FORUM. (*Lâ.* Antikçaş) Açık toplantı alanları... Eski Roma *forum*'larında siyaset toplantılar ve mahkemeler yapıldı. Günümüzde bîmîcî toplantılar da *forum* adıyla adlandırılmaktadır. *Bk.* Panel.

FOSFEN. (*Os.* Şerâfîci ayn, *Fr.* Phosphéne) Göz yuvarlaşına yapılan bir etkiyle ışık izlenimi meydana gelmesi... *Bk.* Fizyolojisel düşüncelik.

FOSİL. (*Os.* Mistchâse, *Fr.* Fossile) Türü tükennmiş hayvan ve bitki kalıntıları... Topraktan taş, kireç ya da kömür halinde çıkarılan *fosiller*, tarihbilimi ve metafizik düşünceyi en çok sarsan ve güç durumda bırakın bilimsel bulgulardır. Dünyamız altı günde ve Tevrât'ın yazardığı bellî tarîhte, bütün varlıkların da günümüzdeki biçimleriyle varatıldığını bildiren kutsal kitap, fosillerin bulunmasıyla yalanlanmış oluyordu. Türü tükennmiş hayvan ve bitki fosilleri, varlıkların günümüzdeki biçimleriyle yaratılmadığını ve evrimsel bir gelişmeye oluşturuklarını tanıtlıyordu. Dağ başlarında bulunan deniz hayvanı kalıntıları da dünvantın bugünkü biçimle varatılmadığını ve bizzat dünyayı yuvarlaşımında değişikliklere uğrayıp evrimsel bir biçimde geliştiğini gösteriyordu. Roma kilisesi, fosillerin bilimsel gercinine yakın zamanlara kadar direnmiştir. Bağnaz Hıristiyan-

la hâlî da direnmektedirler. *Bk.* Flood, Metafizik, Tanrıbilim, Saptanımcılık, Evrim.

FOTOELEKTRİK. (*Fr.* Fizik) ışık enerjisinin elektrik enerjisine dönüşmesi olayı... 1905 yılında ünlü fizikçi Einstein tarafından açıklanmıştır. Mâden levha üstüne mor ışık gönderilince levhanın bol miktarda elektron çıkarması olayı Einstein'e gelinceyek kadar açıklanmamıştı. Sarı ya da kırmızı ışık gibi düşük frekanslı ışıklarda da elektronlar gene çıktıırdı ama hızları daha azdı. Demek ki elektronların çıkış hızları, ışığın gücüne değil rongine bağlıydı. Renkleri, belli bir sürede titreşim sayılarıyla birbirlerinden ayırlıyorlardı. Öyleysse bu olayda öncümleri olan ışık dalgasının titresimiydı. İşte Einstein, bu ışık enerjisinin parçacıklarına *foton* adını verdi, çinkü lâklâstîcî dalga kuramıyla açıklanıyordu. Kâmi ki parçacıkları olan ışık, bu parçacıklarla mâden levhaya çarpınca, tipki bîlârdî toplarının birbirlerine çarpması gibi, elektronları harekete getirirdi. Bir fotonla bir elektronun çarpılması, iki bîlârdî topunun çarpılması gibiydi. Einstein, bir elektronun mâden levhadan ayrıılma hızının o elektrona çarpan fotonun enerji yüksükle doğru orantılı olduğunu buldu. Örnegin televizyon bu buluşun ürünüdür. Einstein'in bu buluşuya, maddeye enerji avı yanında birleşiyorlardı. *Bk.* Foton, Birleşirilmiş Alan Kuramı.

FOTOKİMYA. *Bk.* Radyokimya.

FOTON. (*Yu.* Fizik) ışık enerjisinin birimi... Bu ad ünlü fizikçi Einstein tarafından verilmiştir. Nasıl özdegin atomdan, atomun da elektron, nötron ve proton adlı parçacıkların meydana geldiği açıklanmıştır. Einstein de ışığın avını şekilde *foton* adı verilen parçacıklardan meydana geldiğini açıklamıştır. *Bk.* Fototelekok.

FOULE. *Bk.* Kalabalık.

FOURIERISME. (*Fr.* Toplumculuk) Fourier'cılık... Fransız toplumcusu Charles Fourier (1772-1837), toplumsal eşitsizliği gidermek için, ütopya alanında kalmakla beraber, ilginç tasarılar ileriştirmiştir. Engels, onun içinsunları yazmıştır: «Charles Fourier'de o günkü toplumsal koşulların heyeçanlı ama aynı zamanda derine inen bir eleştirisini buluyoruz. Fourier, buriuvazî, devrin öncesiin coşkun peygamberleri ve devrin sonrasının dalkavukları ile birlikte olduğu gibi ele almaktaidir. Fourier, buriua dünyasının maddi ve manevî sefâletini hiç çekinmeden ortaya koymak, bu sefâleti filozofların parlak vadilerle karşılaşır, aklın egemenliğini gerçekleştir-

FOVİZM

miş olacağının vaadeden bir uygurlığının herkese rahat ve güven içinde yaşamayı sağlayışı ve insanın içinde en kusursuz hâl olduğu bir toplum idealıyla burjuazinin gerçek dünyasını karşılaştırır. Bu gerçek dünya ile çağdaş ideologların pesembe dünyası arasındaki farklı gözler önüne serer. *Bur yerde en sefil ve feci* gerçeken en sisirilmiş tıtmuraklı sözlerle nesil bir arada bulunduğu gösterir ve lafəzənlığa bütün gücünü ve alaycılıkla hücum eder. Fourier sadecə bir eleştirmeci değilidir, sakin yaratışlı olduğunu için aynı zamanda yergici bir kimseidir, hatta onun gelmiş geçmiş yergici yazarların en büyüğü olduğunu söyleyebiliriz. Fourier, bir toplumun genel gelişmişliğinin ve özgürlüğünün, kadınların gelişmişliğinin ve özgürlüğyle ölçüldüğünü söyleyen ilk düşünürdü. Ama Fourier'in en büyüğü yaptığı toplumun tarihiyle ilgili görüşünde aranmalıdır... Burjuva uygurlığının bir kısır dönüğü içinde dönenip durduğunu, bir türlü çözemediği çelişmeleri durdurmadan yarattığını ve sonunda, her zaman, aradığı ya da aradığını ilerisindüğü şeylerin tam tersine ulaşlığını, nitikim *yoksulluk ve bollukun kendisinden doğduğuunu* söyley. Bu örneler, Fourier'in, diyalogiki, çağdaşı Hegel kadar ustalıkla kullandığını göstermektedir. Çağdaş insan yetkinliği üstünde sonu gelmez lafazanlıklar ederken Fourier, her çağın bir yükseliş bir de iniş dönemi olduğunu gösteriyor ve bu görünüri insanlığın geleceğine uyguluyordu. Kant'tan beri doğalbilimi göksel cisimlerin gelecekteki ölümlerini kabul ediyor Fourier'den sonra da tarih bilimi, insanların gelecekteki ölümlünü görmezlikten gelemez (Engels, *Sosyalist Düşünçenin Gelişmesi*, cev. Selahattin Hilâf, İstanbul 1964, s. 64, 65). Fourier, düşüncelerini 1808 yılında yayınladığını *Dört Hareketin Kuranı* adlıวนتدا açıklamıştır. Öğretisinin ana çizgileri sunlardır: 1) İnsan iyidir, özgürlük selibilecek sorumluluğu kavusunca daha da yetkinleşecektir... 2) Ticaret kötüdür, insanların ortaklaşaçılığı gerektiren doğal eğitilimere aykırıdır... 3) Evlilik ikityüzlülük, çünkü her kadın köleleşmesini gerektirir... 4) Uygurlu her türlü kötülüğü içinde topladığı oranda ortaklaşaçılığı gerçeklestirecek güülerin olmasını sağlamaktadır. *Bk. Toplumculuk, Ütopiyacı Toplumculuk.*

FOVİZM. (*Tr. Sanat*) Sanata ve tüm kurallarına karşı çıkan bir resim sanatı akımı... Türkçe yazımıyla dilimizde de kullanılan *fovizm* (*Fr. Fauvisme*) deyimi, *yırtıcı hayvan* anlamına gelen *Fr. fauve* sözcüğünden türetilmiştir. 1904 yılında H. Matisse, R. Dufy, A. Derain, Van Dongen, M. de Vlaming gibi ressamların katıldığı bir ressamlar grubu ken-

dilerine bu adı yaktırtarak nesne ve olayları *büçümczęstırma* (*Fr. Déformation*) temelinde dayanan bir resim anlayışında birlerstiler. Anamali düenin halk yiğinlarına verdiği büyük sıkıntı ve tedirginliklerin bilgisizce bir tepkisi olan bu akım, sanatın amacını *halkı avutmak* olarak saptamıştı. Resmi onlar için sadece renk ve kompozisyondu, geleneksel ya da modern hiç bir kural tanımıyorlardı. Ne var ki içlerinden yukarıda adları sayılanlar gibi ressamlar *fauve* oldukları için değil, gerçek sanatçı oldukları için —deyim yerindeyse, deformasyonlarından ötürü değil, tam tersine, deformasyonlarından ötürü— kalıcı oldular. Bu aktının efsesel temeli de, birçok benzeri aktının olduğu gibi, usayırıcılıktır. *Bk. Sanat, Usayırıcılık*.

FRANC-ALLEU. (*Fr. Tarihsel özdekkilik*) Ti-mar... Féodalite döneminde ömür boyu kullanılmak üzere askerlere verilen gediklerin badan oğula geçmeleri kabul edilince *Alleu* adı verilen tımar, badan oğula da geçmesi kabul edilen ve bir daha geri alınmayan *Franc Alleu* biçimine dönüştü. *Bk. Alleu, Féodalité, Vasallık, Fief*.

FRANC ARBITRE. *Bk. Elindelik.*

FRANC-MAÇONNERIE. *Bk. Masonluk.*

FRANCO'CULUK. *Bk. Frankizm.*

FRANGE. *Bk. Saçak.*

FRANKIZM. (*Tr. Toplumbilim*) İspanya diktatörü Franco'nun faşizmine verilen ad... Francoculuk anlamladır. Kirk yıl süreyle İspanya'nın yokusal halkını ve emekçilerini birkaç anamalı aileye sömürten İspanyol faşizmini adlandırır. *Falanjizm* de denir (*Fr. Phalange* sözcüğü *iri baston* anlamına gelen *Lâphalag* deyiminden türemiştir). Gerçeke bu son deyim, Antonio Primo de Rivera (1903-1936)'nın İspanya'da 1933 yılında kurduğu bir sisval partisidir. Franko, diktatörlüğü ele geçirince tek ve resmi parti olarak *Falanj Parisi*'ni yeniden kurdu ve bu sözde partinin lideri rolini oynadı. Bu parti yanlarında da *falanjist* dendi, ne var ki bu parti vandası olmadan Franco İspanya'sında devî yaşamak, soluk almak bile olanaksızdı. *Bk. Faşizm, Falanji*.

FRANSIZ ANSİKLOPEDİCİLERİ. *Bk. Ansiklopediciler.*

FRANSIZ ÖZDEKKİLİĞİ. (*Tr. Özdekkilik*) XVIII. yüzyıl Fransız mekanik özdekkilik anlayışı... Başta Denis Diderot olmak üzere Julien Offroy de la Mettrie ve Paul Henri

Baron d'Holbach, *Fransız Özdekkçileri* adıyla anılır. Marx'ın *Kuisar Aile* adlı yapımda belirttiği gibi Fransız Özdekkiliğii Descartes ve Locke kaynaklarından oluşmuştur. Descartes fizигinde Özdekkili, özdekkete kendiliğinden yaratıcı gücü sezmiş ve özdeğin harçetini mekanik bir hareket olarak açıklamıştır. Fransız Özdekkilerinin mekanizmi de Descartes düşündüründen gelmektedir. Fransız Özdekkilerinin ayrıci niteliği, mekanikçi Özdekkili olusları ve doğasal evrimi açıklayamaları, Özdekkiliğii toplumsal yaşama uygulayamalarıdır. Bunlara karşı Özdekkiliğii savasındaki ileri attımları ve düşüncelerileyi geniş toplulukları etkilemeli çagırlarına kendi dumgalarını vurularının nedeni olmuştur. Marx söyle der: «Dosođođru ve valin bir anlamda söylemek gerekiyor XVIII. yüzyl aydınlarının çağı Fransız felsefesi ve özellikle Fransız Özdekkiliğii, mevcut siyaset kurumlarına karşı, mevcut dine ve tanrınlımlıme karşı mücadele etmekle kalmadılar, fakat onun kadar XVII. yüzyl metafizikle karşı ve özellikle Descartes, Malebranche, Spinoza ve Leibniz'inki olsak üzere her türlü metafizig'e karşı, açıkça ve ulutsu mücadele ettiler... XVII. yüzyl metafizigi, Fransız Özdekkiliğine alanı bırakmak zorunda kaldı... Özdekkilik, Büyük Britanya'nın cocuguudur... Fransız Özdekkiliğiyile İngiliz Özdekkiliğii arasındaki ayrim, iki ulu arasındaki ayrimdır. Fransızlar, İngiliz Özdekkiliğine ruh, et ve kan, söz güzelliği kattılar. Ona voksun bulunduğu hayecanı ve zerâfi verdipler, onu ugarıtlardılar». *Bk. Özdekkilik, Fransız Toplumcululuğu.*

FRANSIZ TOPLUMCULUĞU. (*Tr. Toplumculuk*) Marksist düşüncenin üç kaynağından biri... Marksçılık düşünmenin tek kaynağı Alman idealizimi, İngiliz ekonomi politigi ve Fransız toplumculugudur. Fransız toplumculugunun temelleri, bir burjuva devrimi olmakla beraber, 1789 Fransız devrimine atılmıştır. Gracchus Babeuf, bundan birkaç yıl sonra Eşitler hareketini başlattı. Toplumsal harçetin ilk kurbanları 28 Mayıs 1797 tarihinde astlan Babeuf'le Darthé'dir. Eşitler bildirisinde «Fransız devrimi daha büyük, daha ihtişamlı ve sonuncu olacak başka bir devrimin habercisidir» diyorlardı. Bu devrim gerçekleşmedi, ama Fransa —özellikle aydınları— o andan beri bu devrimin çalkantısı içindedir. XIX. yüzyl, Saint-Simon ve Fourier gibi büyük öncülerle başlar. Daha sonra Louis Blanc, Cabet, Proudhon toplumcu düşüncesi, ütopacı bir alanda da olsa, başarıyla sürdürdüler. 1871'de, kısa bir süre, Paris komünü yeni bir devrimle is Başında kaldı. Bu hareket, Marx'ın, eylemciliği yakından izlemesini sağlamıştır. *Bk. Toplumculuk.*

FRANSİSKENLER. (*Tr. Hristiyanlık*) Papaz Francesco'nun 1215 yılında kurduğu tarikat... İsa'nın yokluğu temelinden yola çıkan *Fransiken* (*Fr. Franciscain*)'lık, sonunda, Engizisyon'un yöneticiliğini yaparak özgür düşüncenin karşısına dikilmisti. Buna rağmen felsefe alanının üç özgür düşünceli büyük düşüñürü —Roger Bacon, Duns Scotus ve Ockham'lı William— bu tarikatın bağlılarında, Engizisyon, tarikatın kurucusu Saint Francis'un ölümünden yedi yıl sonra kuruılmıştı. Bertrand Russell bu konuda «Franciscus'un kendi erekleri ve karakteri göz önüne alındığında bundan daha acı ironiye sahip bir sonuc düşünülemez» der. Gerçek Hristiyanlığın bir dilenci gibi yokulluğu gerektirdiğini ve Hristiyanlığın dâvet edici vaazähların yanı sıra, tarikat üvelerinin geziyi olmalarını şarttan etmiş Assisi'li Francesco'yu mezhebi papann izniyle kurdu. Mezhep bugün başlica üç kola ayrılmıştır: Capuccin'ler, Cenventüller'ler ve astı *Fransiken*'ler. *Bk. Hristiyanlık.*

FRATERNİTÉ. (*Fr. Tarihsel Özdekkilik*) Kardeşlik... 1789 Fransız burjuva devriminin sloganı «özgürlik, eşitlik, kardeşlik» (*Fr. Liberté, Égalité, Fraternité*)'tir. Fransız toplumunun çeşitli sınıfları arasındaki gergin çatışıkları gizlemek için uydurulmuş bu bossozler Osmanlıca «hürriyet, müsâvât, uhuvvet» söylemine göre çevrilmiş ve Osmanlı düzeninin meşrütîyet döneminde de kullanılarak hayecanı uyandırmıştır. Karl Marx, *Fransa'da Sınıf Kavgaları*, 1848-1850 adlı yazılarında bu sözcüklerle söyle alay eder: «O günlerde ne kadar kralçı varsa hepsi cumhuriyetçi kesilmiş, Paris'in bütün milyoncuerleri işçi olup çıkmıştır. Sınıf çatışıklarının sözde ortadan kaldırılmasını dileğetiren sözçük, *fraternité* (kardeşlik) sözcüğüdür, evrensel birlik ve kardeşlik. Kulaga hoş getirilen su yostulam, çatışım sınıfı karıncaların bu gözü vaşlı arabulucusu, sınıf kavgasına hâyal aleminden bu tepeden bakış, bu *fraternité* sunbat devriminin bir numaralı zırvasıdır». Ve Paris proletaryası bu yüce kardeşlik sarhosluğuna kendini kaptırdı gitti.. Ne var ki kardeşlik, ancak, burjuvacının çatışlarıla proletaryanın çatışları arasındaki kardeşlik devam ettiği sürece geceleriydi. Toplumsal tedbirlerin ve voksluların insanların birbirlerini sevmemelerinden ve birbirlerini kardeş savmamalarından ileriye doğru savına dayanan bu içerkten oyksun, gerçeklere sıra çevirmiş, bilindiği bossozler bilgisiz insan yılınılarını uytutmak içi günümüzde de kullanılmaktadır. *Bk. Eşitlik, Özgürlik, Tarihsel Özdekkilik.*

FRATRİ. (*Tr. Toplumbilim*) *Gens'*le tribü arasında aracı halka... İlkel komünal toplumun

kabile birliklerinden olan *Fratri* (*Fr. Phratie*), niifusun artması nedeniyle gens'in bölünmesinden meydana gelmiştir. Tarihöncesi zamanlardan beri Yunanlar, Pelajlar ve öbür soydaş halklar sun organik diziye göre örgütlenmişlerdir: Gens, fratri, tribü, tribüler konfederasyonu... Gens, daima birindir. Toplumbilimci Durkheim söyle dır: «Özel kardeşlik bağıyla birleşmiş klanlara *fratri* denir. Avustralya'da genclikle kabileler iki fratriye ayrırlar. Fratiler eski bir klanın bölümünden meydana gelmiş görünüyor. Bugünkü klanlar, o eski klanın parçalanmasının sonunda meydana gelmiş, ilk birliklerinin anıta da aralarındaki kardeşçe davranışını sağlamıştır. Fratiler ilkel kurumlardır. Her tarafa yatkınlıkta, verlincer klanlara bırakmaktadır. Fratriye bağlı totem adlarınn çok daha eski bir dinin sözükleri olmasa, fratilerlerin eskilığını göstermektedir. Her klan bir fratriye bağlıdır. Pek az olmakla beraber bir klanla bağlı bireylerin başka başka fratriyelere bağlılıklarını görürler, ama bu kuralı (istisna)dır. Genellikle klan bireylerinin büyük bölümü, kabilevi teşkil eden iki fratriden birine bağlıdır» (Durkheim, *Les Formes Élémentaires de la vie Religieuse*, Paris 1912, s. 150-3). Evidümsem ve tarihisel özdeşliğinin kurucularından Engels de *Alelinin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı væpitinden *fratri*'yi söyle tanımlamaktadır: «Gens ile tribü arasında aracı halka. Fratri, bir ilkel gens'i, nüfus artışı dolayısıyla birçok kız —gentes'ler halinde bölünmüş bir ana — gens'i temsil eder». Bk. Gens.

FREETHINKER. (İng. Aydınlanma felsefesi) Özgür düşünceli... XVIII. yüzyıl İngiliz fizikçilerinden Molyneux, dostu düşünür Dock'e yazdığı bir mektupta, John Toland adında çok beşendığı bir gençin sözünü ertekten «açık sözü, özgür düşünceli» ibi bir bilgin» (Ing. a candid free thinker and a good scholar) demiştir. İlkin bu mektupta kullanılan *Freethinker* devimi, kısa bir süre sonra XVIII. yüzyıl aydınlanma felsefesinin bazı kavramlarından biri oldu. Buradaki özgürlük, özellikle dinsel dogmalar arasındaki bağımsızlığı dileğetir. Bk. Feethinking, Freeidenker, Libre Penseur, Doğal Din.

FREETHINKING. (İng. Toland) Özgür düşünceli olma... XVIII., viiyyil nedentancılığının ve doğal din akımının öncülerinden İngiliz düşünürü John Toland, önce kendisi için bir mektupta kullanılmış olan bu devimi, felsefesinin başlıca ilkesi yapmıştır. Bilgilerin din adamlığını yapacağı bir *kültür* dini önermiştir. Sözünü ettiği kültür, özgür düşünceli-

lerin kültürüydi. Bk. Freethinker, Nedentancılık, Doğal Din.

FREIDENKER. (Al. Aydınlanma felsefesi) Özgür düşünceli... XVIII. yüzyıl Alman aydınlanmacıları, özellikle Gotthold Ephraim Lessing tarafından kullanılmıştır. Bk. Freethinker, Libre Penseur.

FREKANS DAĞILIMI. (Tr. Ruhbilim) Oluş sıklığı dağılımı... Deneysel ruhbilimde istatistiklerden yararlanıken *oluş sıklığı*'nın saptanması çok önemlidir. Örneğin belli sorular karşılığında belii puanlar verilecek olan bir test yapalım, bu teste acaba en çok kaç kişi hangi puanı alacaktır? Bu halde en çok kaçının birleştiği puan, testin normal puanıdır. Test sonunda puanların bu dağılmını gösteren tablo *frekans dağılımı* (*Ing. Frequency distribution*) denir. Bk. Ruhbilim.

FREMDERFAHRUNG. (Al. Husserl) Başka-sını deneme... Olaybilimci Alman düşünürü Edmund Husserl, yönteminde kendini *deneme* den *başkasını deneme*'ve geçer. *Einführung* terminini de özel bir anlamda olarak *Fremderfahrt* terimile eşanlılı kılmıştır. Bk. Olaybilim.

FREMDES ICH. (Al. Scheler) Yabancı ben... Ben'le yabancı ben arasındaki bağıntı Alman idealizminin başlıca incelme konusudur. İdeализm, zorunlu olarak *ben*'in sınırları içinde dönüp durdurduğundan vadsızmaya bir gerçekteşen *yabancı ben*'cü kapıları araştırılmıştır. Max Scheler de, özellikle kişilik sorununu çözümlemeye çalışırken, bu araştırmaya katılmıştır. *Yabancı ben*'ın nasıl olun da *ben'* de gerçekleştiğini Alman felsefesinde *Einführen* kavramı özetler. Bk. Özümseme, Mitgefühl, Miteinandervfühlen.

FRENOLOJİ. Bk. Firenoloji.

FRESISOM. (Uydurma mantık terimi) Ferio kipiñe indirgenebilir bir tasım kipi... *Fresisom* adı da, *amabimus* başlığında sıkılanan, skolastik mantığın adlandırma yöntemi gereğince belli bir tasım kinipi dileğetir. Tasının dördüncü büçümü bir kipidir, öncüllerinin evrulmesiyle *Ferio* kipiñe indirgenebilir: Hiç bir B, M değildir — Kimi M, S'dir — Öyleye kimi S, B değildir... Bk. Amabimus, Ferio.

FREUDCULUK. (Tr. Ruhbilim) Sigmund Freud'un geliştirdiği derinlik ruhbilimine verilen ad... Türk Dil Kurumunca yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. Freudianism* deyişi karşılığında önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. Bk. Fröydçilik.

FREUDİSMÉ. *Bk.* Fröydcülük.

FRİSESOMORUM. (Uydurma mantık terimi) Tasnim birinci biçiminin dolaylı bir kipi... Dördüncü biçimini bir kişi söylediğiz zaman *fresicom* adını alır: Kimi M, B'dir —Hic bir S, M değildir— Öyleye kimi B, S değildir... *Bk.* Amabimus, Frcisom.

FRIXOLE. (Fr. Locke) Değerlisir önerme... İngiliz düşünürü John Locke, insan bilgisine bir şey katmayan önermelere bu adı vermiştir. Sözüktü olarak *Lâ degersiz* anlamındaki *frivolus*'den gelir. İngilizceye *trifling*, Osmanlıcaya *lâğû* sözcükleriyle çevrilmiştir. Almanlar *Lâ den* geleni *frivoli*'yı kullanırlar. *Bk.* Önerme, Genellemle, Geveleme, Boş Tekrarlama.

FROM STATUS TO CONTRACT. (Ing. Maine) Geleneksel koşullardan özgür sözleşmeye... Anamaledük, geleneksel tutksılığı yitüğü ve özgürlüğün gerçekleştirildiği iddiasındadır. İşiyle patron arasında özgür sözleşme vb... İngiliz hukukçu ve toplumbilimci Henri James Maine, uygurca iplerlemenin *from status to contract*'dan ibaret bulunduğuunu söyley. Engels Ailenin Kökeni'nde söyle demediktir: «İllügiller evet demedikçe bu iş tamamlanamazdı, ama bu evet'in nasıl sañıldığı ve eviliğin gerçek yapıclarının neler olduğunu da çok iyi biliniyor». *Bk.* Aile, Özgürlük.

FRÖYDCÜLÜK. (Tr. Psikopatoloji) Freud'ün ruh hekimliği öğretisi... Avusturyalı Doktor Sigmund Freud (1856-1939), *ruh'la biliç'in* ayrı seyler olduğunu ve bunların birbirlerine indirgenemeyeceği ileri sürerek *ruh hekimliği*'ni kurmuştur. Freud'e gelinceye kadar nevroz ve benzeri hastalıklar bir biliç ve bundan ötürü de bir akit hastalığı sayılıyordu. Freud, bu iki alanın birbirinden ayrı bulunduğu göstermekle hekimlikle felsefe arasında bir bağlantı kurmuştur. Freud, insanda, üç ruhsal bölge ayırvırıldı: Küçük düşme itilmis ihtiyaçların kendilerini tatmin için savastıkları *kişidisi bölge* (*Fr. Le soi*), yaşıyan perçeklerde uyuma görevini veren getiren *benlik bölge* (*Fr. Le moi*), ihtiyacların giderilmesine engel olan karşı koyma niteliğinde *benliküstü bölge* (*Fr. Le super moi*)... Freud'e göre her nevroz, erginin yaşamıyla uyusmayan bir *cocukluğa dönüs* (*Fr. Infantilisme*) oluyordı. Dönülmek istenen çocukluk, unutulmuştur. Doktorun yapacağı yardım, bu unutulan çocukların hatırlanmasını sağlamaktır. Hastası bu unutulmuş hatırlarınca; biliç hemen ona el koyacak, denetimi altına alacak, yön verecektir. Nevrotik durum da böylece iyileşmiş olacaktır. Freud, 1909 yılında, Viyana Ünivers-

sitesinde yaptığı konuşmaların birinde bunu söyle anlatmaktadır: «Şimdi ben burada konuşurken dinleyiciler arasında bir *terbiyesiz* gürültü etmeye kalksa, içindeniz birkaç *terbiyeli* onu kolundan tutup dışarı atar. Ama o terbiyeli sizin içinde da gürültü edip bizleri *rahatsız* (Freud buna *hasta* anlamında kullanıyor) eder. O zaman biz, cariesiz, onu yeniden içeri alarak terbiyesizlik etmeyeceğine söz verdiğimde sonra oturmamasına izin veririz. İşte psikanaliz yöntemi budur». Freud'e göre hastalık yapan anıları biliçin denetine sokamazsa nevrotik durum, bir yandan kılıslıktı bölgelye ilişkin ve bañın tümüyle kopmasını doğuracak olan *szofrenik* duruma, öteki yandan da hastalığı doğuran ihtiyaci gizlemey ve valandan dovrumak durumunu gerçekteşten *rüyalar*'nın dönüsür. Hatırlamayı sağlamak amacıyla güden psikanaliz yöntemi, hastanın, duşinceşini boşhoş bırakarak diline her gelen doktorları serbestçe söylemesine dayanır. Freud'e göre insanın iki içgüdüyü yönetir: Korunma ve cinsellik içgüdüleri... Korunma içgüdüsü uygarlık düzeyinde önemini bir hayli vitirmiştir, bugün için önceliği olan tek içgüdü *cinsellik içgüdüsi*'dür. Bu içgüdüler insanla birlikte doğarlar. Bebeğin parmağını ememesi, işte bu cinsel hoşlanma yüzündendir. Doğan çocuk, çıktıktan ana rahmine dökülmüştedir. İsteğinin içindedir ve buna engel olan babasına kin duymaktadır (*Oedipus kompleksi*). Bu istek, normal olarak, erginin cinsel羞耻感 (şüch)ının başlamasıyla çözüller. Çözülmemezse, çocuktur durumu *kişidisi biliçsiz bölge*'de devam eder ve nevroz hastalığını doğurur. Nevroz ancak biliç alımına cesikilmek ve biliçin denetine sokulmakla giderilebilir. Freud'e göre *biliçin denetimi* üç volla gerçekleşir: Kimi hastaların isteklerini baskı altında tutmakla sañıklarına zarar verdiklerini anıları ve isteklerini gidermeye yönelikler. Kimi hastalar isteklerini daha yüksek bir amaca (*Fr. La sublimation du désir*) çevirirler ve böyleslikle boşalarlar. Kimi hastalar da isteklerinin uygunsuzluğunu daha açık şörek baskının hastalık doğurulan direnci ve/orne aydınlatıcı duşinceşini kovalarlar ve isteklerinden vazgeçerler. Freud, Viyana Üniversitesindeki konuşmalarını su sözlerle bitirmektedir: «Yanımızdaki havanlığı bûbü tütnükümsememeliyiz. Sağlığımız için, baskı altına alınmış eğilimlerimizin kimilerini tattırmam etmemiz gereklidir. Günümüz uygarlığı birçok eğilimleri baskı altında tutmaktadır. Yüksek amaca cevirilmeler her zaman yetmez. Bir makineye verilen ıssının tümü nasıl güçce cevirlmezse, eğilimlerimizin tümü de öylece yüksek amaca ceviremez. Her gün yemi biraz daha azaltulan atın sonunda neden ol-

dügüne şaşanlara diyeceğim ki, bu at açılık-
tan ölmüştür. Freud Öğretisi, gerçekte, meta-
fizik tekyanlılığını bütün yanılgıları taşırlar.
Ruhsal tedirginlikleri ya da hastahlıkları tek
nedene, cinsel isteklerin doyurulamamış olma-
sı nedenine bağlar. İnsanda tanıtlanmamış bir
bilincaltı ve gene tanıtlanmamış olarak ger-
ceğin bu bilincaltından gizlenmiş bulunduğu-
nu varsayar. Bilincin bilincsızlıkla yönetildi-
ğini ileriştirer. Freud'e göre *ruhsal* olan te-
mel, *fiziksels* ya da *somaik* (bedensel) olan
ikincilidir. Oysa gerçek bunun tam tersidir,
ruhsal olan özgürlük bir ilke değil, özdeğin ge-
lişmesinin bir ürünüdür. Freud, anşal faaliyet-
tin nesnel yöntemlerle incelenileceğini yad-
mışım ve özel bir kuram geliştirmiştir. Anşal
faaliyeti, onu meydana getiren nesnel ve öz-
deksel koşullardan ayırmıştır. Freud'e göre
tüm anşal faaliyet ve toplumsal faaliyet, bi-
linçsızlık ürünüdür ve cinsel gidişlerle yö-
netilir. Demek ki bilim, sanat, tarıhsel olay-
lar, teksözler, her şey bilincsızlık ve bilin-
miş bölgede iş gören cinsel güdüllerde yapılmış-
tur. Metafizik düşüncünün koruyuculuğuna si-
ğınarak avakta durmaya çalışan burjuva dü-
zeni, bütün bu bilimsel ilkilerden ötürü
Freud öğretisine dört elle sarılmış ve onu
abartarak yaymaya çalışmıştır. Kimi gözden-
geçiriciler de, bu yüzden, onu Marksçılıkla uz-
laştırma çabasındadırlar. Frödycilik, özellikle
psikanalist teknikinde, çağrışımlardan me-
det uman ve tahminlerle iş görmeye çalışan
özel ve bilmemiş bir yöntemdir. Bertrand
Russell, *The Scientific Outlook* adlı yazının
Ruhbilimde Teknik başlığını taşıyan bölümün-
de söyle der: «Psikanaliz, bir ruhbilim kura-
mu olarak, genellikle bilinçli kimi isteklerin
açıka vurulmasından ibarettir. Bu istekler özel-
likle düşlerde, aklıca olmayan kuruntularda,
hattâ sòzde aklıca olan iş hayatımızın us-
sal vanlarını hepsinde birtakım inançlar me-
diana getirir. Bir sağıltım (tedavi) yöntemi
olarak göz önüne alınan psikanaliz, inanç
kavnağı olarak, kişisel istekler yerine kişisel
olmanın istekler getirmek amacıyla güven bir
teknikir, hele kişisel istekler onlardan esin-
lenen kimse toplumsal ve genel istekle çatış-
tacak kadar eğemen olursa... Topluma uyuma
aklı başında olmaya alâmet ise, bizzat Freud'ü
aklı başında savunmamalı gerekivâr. Bk. Psika-
naliz, Öznelcilik, Ruhbilim, Oedipus Kompleksi,
Ruh, Bilinc, Özdeş, Pavlovculuk, Yeni Frödycilik,
Psikiyatри, Psikoz.

FUAD. Bk. Anlık.

FUGITIF. Bk. Kaçak.

FUGUE. Bk. Kaçamat.

FUHUŞ. Bk. Fâhişelik.

FUKAHÂ. (Ar. Müslümanlık) Hukukçular...
Bk. Fikih.

FUKARÂ. (Ar. Gizemcilik) Gizemciler... Gi-
zemciler, çeşitli adlarla anılırular. Bu ad, kem-
dilerine, mal ve mülki edinmeye karşı çıktıklar-
ı için verilmiştir. Bk. Gizemcilik.

FULGURATION. Bk. Gök Pardutu.

FUNCTIONNAL LOGIC. (Ing. Baldwin) Gö-
revsel mantık... Amerikan düşünürü James
Baldwin, kendi mantık anlayışına bu adı ver-
ir. Bk. Görevcilik.

FUNDAMENTALISM. (Ing. Hıristiyanlık)
Kutsal kitabı asla yanimzad olduğunu savu-
nan Amerika'da yaygın Hıristiyan mezhebi.
Bunlar, öncün, İsa'nın babası doğan bir
Tanrı olmasına, on üç gün gömülüdüktük sonra
yeniden dirildiğine ve bir gün insan vücu-
duyla yeniden yeryüzüne dönceğine, cennet
ve cehennemin varlığına inanırlar. Kısaca,
kutsal kitabı, nokta ve virgülüne kadar ol-
duğum gibi *temel* sayanlardır. Özellikle Ame-
rika'da bilimin gelişmesine engel olmuşlar, bir
çoğu bilimsel bulguların ders programlarına
almamasını yasaklamışlardır. Örneğin Kuzey
Amerika'nın üç devletinin yasalarında evrim
kuramının yasaklanması, bunların baskısıyla-
dır. 1925 yılı gibi vakuum bir tarihte Tennessee
evladınde dünyanan döndüğüne söyleyen bir
okul öğretmenini mahkûm ettilermişlerdir. Bk.
Hıristiyanlık.

FUNDAMENTALSÄTZE. (Al. Schlick) Te-
mel önerme... Mantıkçı Schlick 1934 yılında
kullandığı bu terimin yerine daha sonra *göz-
lem önermesi* ve *saptamalar* demeyi tercih
etmiştir. Bk. Basic Propositions, Beobach-
tungssätze, Konstatiierungen.

FUSION DES SENSATIONS. Bk. Duyumla-
rin Kaynaşması.

FUTURE. Bk. Gelecek.

FUTURE ÉTERNEL. Bk. Sonsuz Gelecek.

FUTURISME. Bk. Gelecekçilik.

FUTUROLOGIE. (Al. Flechtenheim) Gelecek
bifimi... Anamalci düzenin kendini aşarak ye-
nileyeceğini, toplumculuğa geçilemesini hiç de
gerekmeyeceğini, gelecek toplumun bu yeni ana-
malci düzen içinde ne kadar mutlu olacağının
bilimsel olarak tahmin edilebileceğini sa-
vunan Alman toplumbilimci Flechtenheim'in
kendi öğretisine verdiği addır. Marksçılığa
karşı çıkmak için ilerisürümüş ve anamal-

egemenliğini sonsuza geçerli kilmak için burjuva ideoloqlarınca tutulmuştur. Bk. Tarihsel Özdeçilik.

FUTURS CONTINGENTS. Bk. Gelecek Olumsallar.

FUTUVVA. (Ar. Gizemcilik) Fütüvvet örgenliği. Bk. Fütüvvet.

FÜCÜR. Bk. Günah.

FÜHRENDE GEIST. (Al. Scheler) Yönetici kafa... Alman insanbilimci Max Scheler, törebilimsel değer kuramında, bcs temel değere karşı tuttuğu beş öncük tip şartı. Bunlardan biri de *der Führende Geist der Zivilisation*'dır. Scheler'in *uygurluk yönetici kafası*, gücündü topluma karşı duyduğu scvgiden alır. Bu idealist tip, yararlı olanın değer alanına karşılıktır ki Scheler bu değeri *uygurluk değeri* adını verir. Bk. Geist, Değer Kuramı, Değerler Sırası.

FÜHRER-PRINZIP. (Al. Siyasa) Yol gösterici ilke... Totaliter ülkelerde, özellikle Hitler fasızlığında geçerli bir deyimdir. Bk. Faşizm, Führende Geist.

FÜR SICH. Bk. An Sich.

FÜR SICH SEIN. (Al. Hegel) Kendisi için şey... Alman düşünürü Hegel'e göre mantıksal evrime olduğu gibi, fizik evrime de *yaratıcı düşüncə*'den yola çıkararak gelişirici ilke *çelisme*'dir. Bu ilke, özdeş birbirinden ayrılarak bireyleştirilir, *für sich sein* eder. Gök cisimleri, bu doğasal bireyleşmenin ilk aşamasıdır. Lenin, *Felsefe Deyterleri*'nde Leukippus'ı incelerken söyle der: «Hegel, Leukippus'ın zorda kendi mantığuna sokuyor. Onda bulduğu *Fürsichsein* ilkesinin önemini ve yücelğini istήndede ayrıntılara girmekle onu kendisine vontuştı izlenimini veriyor». Hegel'in mantıksal incelerinde söyle demektedir: «Hegel'in ara sıra soyutun somuta, soyut *Sein* (varlık) - somut *Dasein* (belirli varlık) - *Fürsichsein* (kendi için varlık) ve arastara tersine özel kavram-nesne-hakikat (saltık ide) gitmesi gözre carpiyor. Bu, Marx'in da *Hegel deki ideler mistiği* dediği, idealistin tutarsızlığı değil mi?» Bk. Hegelcilik.

FÜRUMANDE. Bk. Bitkinlik.

FÜRUMANDEĞİ. Bk. Bitkinlik.

FÜSHAT Bk. Alan.

FÜSÜN. Bk. Kamaşma.

FÜTÄDE. Bk. Düşkün.

FÜTÜRK. Bk. Bitkinlik, Beşginlik.

FÜTÜROLOJİ. Bk. Futurologie.

FÜTÜRİSTLER. Bk. Gelecekçilik.

FÜTÜRİZM Bk. Gelecekçilik.

FÜTÜVVET. (Ar. Gizemcilik) Kardeşlik örgütü... Arapça *seritlik* anlamına gelen *fütüvvet*, Melâfîlik inancının esnâfın örgütlenmesinde yer almaktadır. Fütüvvet örgütleri, toplumcu yapıda bir çeşit esnaf lâncalarıdır ki Anadolu Türklerinde de *ahilik* adı altında yayılmıştır. Ahî, Arapçada *kardes* anlamındadır, bu örgütün bağlıları ortak soframalarda yemek yiyp birbirlerine kardes derler. Kazanlarını birlestirip ortak bir keseden para harcarlar. Salvar giyip bellerinde her zaman bir biçak bulundururlar, bu biçak kardeşlerini savunmak içindir. Bir ahî'nın saldırıyla uğraması bütün örgütü aşağı kaldırır. Başlarında serpüşün üstünde sallanan yetmiş santimetre uzunluğundaki, ağı şerit birbirlerini tanımlarını sağlayan bir simgedir. Bektâşilik, fütüvvet volundan türemiştir. Örgüt, zorbalığı uguran güçsüzlerin koruması bakımından bir çeşit Başı tövâlyeliğini andırır. Osmanlı devletlinin kuruluşunda Selçuklu ahlilerinin büyük yardımı olmuştur. Gizemsel açıdan *melâmet* inancını güdürlər, her esnaf lâncasını ayrı bir *pîri*'n vardır. VIII. ve IX. yüzyıllarda özellikle Türklerden mevdana gelen fütüvvet örgütleri bütün İslâm ülkelərində büyük bir güç kazanmışlardır. Abbâsi halifelerinden Nâşir Dînîllâh, kendisini bu örgütlerin imamı tantımış ve onları desteklemiştir. Osmanlı imparatorluğundan Tanzimat hareketine kadar süren bütün esnaf lâncaları *fütüvvet ehli*'dir. Dükkan açma izni bu örgütte verilir. Meslek suçlarından ötürü bir esnafı kendi locası yaralarla cezalandırır. Bu güçlü örgüt, Osmanlı imparatorluğunda, Tanzimat'tan sonra Batıya açılan kapılarından akan Avrupa fabrika malları karşısında yavaş yavaş çökmüştür. Bk. Melâfîlik.

FÜYÜLE. Bk. Aptallık.

FÜYÜZ. Bk. Bolluk.

G

GAAFİR. *Bk.* Tanrı.

GAAMIZ. *Bk.* Anlaşılmaz, Anlakalmaz.

GAAR. *Bk.* Oyuk.

GABÂVET. *Bk.* Aptallık.

GABÎ. *Bk.* Aptal.

GABRA. *Bk.* Dünya.

GAFFÂR. *Bk.* Tanrı.

GAFİR. *Bk.* Kalabalık, Çok.

GAFLET. *Bk.* Dalgınlık.

GAFÜR. *Bk.* Tanrı.

GAGALAMA DÜZENİ. (*Tr.* Ruhbilim) Bir arada bulunan canlı kümeleri içinde saldırganlık ve karşısındaki sindirim gücüne dayanırlar kurulan öncelik ve basatılılığı dizerdi... Türk Dil Kurumunca yayılanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. pecking order* deviniği karşılığında önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır.

GÂH. *Bk.* Zaman, An.

GÂL. *Bk.* Erexsel, Erekbilimsel.

GAIA. (*Yu.* Hesiodos) Doğurucu ana ilke... Antikçağ Yunanlıklarının Homeros'tan sonra adı amilan ilk düküntürü Hesiodos'un *Theogonia'sunda* doğurtucu erkek ilke *Eros'un* karşısında doğurucu dişi ilke *Gaia'ya* yer alır. Bu na *Ge* de denir. Her sevin anasıdır, bütün canlıları meydana getirir. Kendisi *Khaos'tan* çıktı, *toplaklı* sinegeler. *Dünya* ya da *toplaklı ana* olarak da nitlenir. Romalılar *Tellus'u* onuna bin tutarlar. Ne var ki *Tellus* yer-tanrıcadır. *Gaia'ya* bir tanrı değildir, kozmik bir güçtür. *Kendiliğinden doğurma* (*Yu.* Parthenogenesisis)'yla erkek ilkeleri gök *Uranus'* la deniz *Pontos'u* doğurmış. Sonra kendi doğruduğu bu erkek ilkelerle birleşip yersel ve gökSEL bütün varlıklarla tanrıları meydana getirmiştir. İlkin birlestiği *Uranus* doðan çocuklarından tiksintisiz ve hepsinin onun karına tiksintisiz. Bu tasarılmış, toprağıın bütün caranlılarındırılarını yeniden içine almasını simgelevir. O da oğlu *Kronos'a* babasının erkeklik örgenini kestiriyor ve bundan sonra *Pontos'la* birleşivör. Evrenin ilk egemeni *Uranus* böylesce oğlunun eliyle tahttan indirilmesi yerine kendisi tahttan indiren oğlu *Kronos* geçmiştir. Ama o da çocukların yutmaya başlamış,

Bunun üzerine *Gaia* onun oğlu *Zeus'ü* kurta-rip bu seferde onun eliyle *Kronos'u* tahtından indirmiş (yani gene oğul babayı tahtından indiriyor). *Zeus* böylelikle tanrılar tanrısi olmuş. *Bk.* Khaos, Eros.

GÂİB. *Bk.* Gizli.

GÂİLE. *Bk.* Sıkıntı, Savaş.

GÂİR. *Bk.* Derinlik.

GÂİT. *Bk.* Dışkılama Öğretimi.

GÂİTA. *Bk.* Dışkılama Öğretimi.

GÂİYE. *Bk.* Erekçilik.

GÂİYET. *Bk.* Erekbilim, Ereklik.

GÂİYETÇİLİK. *Bk.* Erekçilik.

GÂİYETİ ÂLİYE. *Bk.* Aşkin Ereklik.

GÂİYETİ BÂTINİYYE. *Bk.* İçkin Ereklik.

GÂİYETİ BEDİİYE. *Bk.* Estetik Ereklik.

GÂİYETİ DAHİLİYE. *Bk.* İçerek Ereklik.

GÂİYETİ HARİCİYE. *Bk.* Dışarak Ereklik.

GÂİYETİ HÜSNİYE. *Bk.* Estetik Ereklik.

GÂİYETİ İLMÜLGÂYÂTİYE. *Bk.* Erekbilimsel Ereklik.

GÂİYETİ ZEVKİYE. *Bk.* Estetik Ereklik.

GÂİYYE. *Bk.* Erekçilik.

GÂİYYÜN MEZHËBİ. *Bk.* Erekçilik.

GALAKSİ. (*Yu.* Gökbilim) Gökbilimin sapadığı vıldızlar kümesi birimi... Kaliforniya'daki Palomar dağlarında kurulan büyük teleskop insanların bir milyar ışık yıl uzaklığındaki galaksi'leri görmesini sağlamıştır. Bu teleskopun iki yüzinci reflektöri, bu uzaklıktaki uzay okyanuslarını göstermektedir. Gözün görünebileen en son uzaklıklarında savıst galaksiler bulunduğu savıstamıştır. Dünümüzün içinde bulunduğu galaksi'nin boyu yüz bin ışık yılıdır. *Bk.* Gökbilim, Genel Başıntıılık Kuramı.

GALAT. *Bk.* Yanılma, Yalan, Yanlış.

GALATI ELVÂN. *Bk.* Renk Seçmezlik.

GALATI HİS. *Bk.* Yanılsama.

GALATI RÜYETİ ELVÂN. *Bk.* Renk Körülüğü.

GALEBE. *Bk.* Bastırım, Bastırma.

GALEBEİ ZAN. *Bk.* Belirti.

GALÉNISME. (Fr. Hekimlik) Galenos'un felsefesel hekimlik öğretisi... Antikçağın Hippocrates'ten sonra en büyük hekimi sayılan Galenos (Araplar en büyük hekimlik yetkesi saydıkları Galenos'a *Calinus* derleci'ye göre Tanrı'nın belirlediği hayvansal ruh, vücutundan her yanına yaymış bir tözdür. Galenos, hekimliği, felsefesel erkeklik açısından yorumlamıştır. Türkçə vaziyetle dilimizde de kullanılan *Galenizm* devimi, *hekimlik felsefesi*'ni dileğetirir. Galenos, ruhçudur ve ruh kavramını *Yu. psychikon* ya da *pneuma* kavramlarıyla dileğetirmektedir. Bu terimler Lâtinceye *hayvansal ruh* devimiyle aktarılmıştır. Galenos'a göre bir ruhum her zerreenisin kapladığı vücut, Tanrı'ca belli bir amaca göre yaratılmıştır. Kann karaciğerden beslenen meydana geldiği, karaciğerden alınan *dosai ruh'l'a* dokuları besleme gücünü kazandıktı, kara kan damarlarından gecerek vüreğin soğuk yanına geldiği ve oradan coper tütündeki göz'e görünen deliklerden sol vüreğe geçtiği, sol yürekte *vasansal ruh'u* aldıktı ve bütün vücuta yayıldı, beyn'e giderken orada da *hayvansal ruh'u* aldıktı ve bu dolasımı sonunda kandan avrılan hayvansal ruhun sınırlar volvula vücutundan her yandındaki devim, duyu vb. gibi fizyolojisel görevleri gerçekleştirdiği Galenos tarafından iletirtilmiştir. Will'am Harvey, *De Motu Cordis* adlı vontında Galenos'un kan dolasımını keşfetmesine hemen bir parmak kaldırmış vazar. Galenos'un bu ruheuluğu onu dinciler ve metafizikçiler katında yüzviller bozuvera esemen kilmiştir. Batıda ve doğuda Galenos hekimliğinin ve hekimlik felsefesinin egelemeliği, XVI. yüzyıla kadar sürdürmüştür. *Bk. Hekimlik, Suyuk.*

GALENİZM. *Bk. Galénisme.*

GALENOS'CULUK *Bk. Galénisme.*

GALEYAN. *Bk. Coşku, Çalkantı, Çalkalanma.*

GÂLIBÂ. *Bk. Belkili.*

GÂLIBİYYET. *Bk. Utuk.*

GALİLEO BAĞINTILILIK İLKESİ. (Tr. Fizik) Mekanik yasaların düzelen devinen bütün sistemler için aynı olduğunu ileri süren Galile'in ilkesi... İnsanlığın ilk büyük fizikçi Galileo Galilei, yüzvılarda sonra Einstein tarafından çok daha geniş kansamlı olarak tanıtlanan, genel bağıntılılığı görmüş ve dileğetmiştir. Einstein, Galile'in mekanik yasalarının da kansamak üzere, bütün doğa şartsalının düzelen devinen bütün sistemlerde aynı olduğunu tanıtladı. Gerçk Galileo'nun ve

gerek Einstein'in bu bulguları, eytisimsel özdekkiliğin büyük bilimsel temellerinden biridir. *Bk. Eytisimsel Özdekkilik, Özçel Bağıntılılık Kuramı, Genel Bağıntılılık Kuramı, Evrensel Bütünlik.*

GALİLE YASASI. *Bk. Galileo Bağıntılılık İlklesi.*

GALILE YÖNTEMİ. (Tr. Ruhbilim) Bir nesnevi bağlı bulunduğu sınıfta değil, parçası olduğu güçler alanı volvula yorumlama yöntemini... «Sınıflama yöntemini benimsemeye Aristotele göre对不起, Türk Dil Kurumuna verilmeyen Ruhbilim Terimleri SözLükünde *Ing. Galilean method* devimini karşılamak için önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Bk. Sınıflandırma.*

GÂLİP. *Bk. Başat, Üstün.*

GÂLİYYE. (Ar. Müslümanlık) Ali'nin tanrılığına inanan Şia mezhebi... *Müellîhe* adıyla da anılır. Peygamber *Muhammet*'in amcaoğlu ve dâmâdi Ali'nin sağlığında Abdullah bin Sebe tarafından kurulmuştur. Ali'nin yüzüne karşı «sen Allahsun» demişlerdir, kimi tarihçilere göre Ali böyle diyenlerin kimini takırması, kimini de sürdürmüştür. Şia mezhepleri arasında ayrıca Ali sevgisyle özel bir yeri olan *Gâliyye* iki bölmüne ayrılmış, bir bölmü Ali'nin tanrılığına inanrıken öbür bölümünü taurının Ali'nin vücutunda göründüğüne inanmıştır. Önceleri Abdullah bin Sebe'nin doslaları ve örencilerinden meydana gelen bu mezhebi, Ali'nin ölümünden sonra aynı dovrultularda olmak üzere birçok kollarla bölmülmüştür. *Gâliyye*'nin Ali'nin tanrılığına inanrı bölmünden *Muhammedîye*, *Hattâbiyye*, *Kâmilîye*, *Cendîliyye*, *Beyâniyye*, *Harbiyye*, *Berkukîyye*, *Mukannaiyye*, *Hulmaniyye*, *Hallâciyye*, *Ezâriye*, *Nusayriyye*, *Dûrziyye* kolları ve tanrımları Ali'nin vücutundan göründüğüne ve bütün imamların da peygamber olduğuna inanınan bölümünden de *Gurabiyye*, *Mansuriyye*, *Muâriyye*, *Seb'iyye*, *Sureykiyye*, *Ammâdrîye*, *Bâbiyye* kolları türemiştir. *Gâliyye* anlayışının getirdiği, serialelerin *bîd'at* savdukları venilikler sunlardır: Tanrı'yı her dilde konusur bir insan biçiminde tasarlamak (Ar. *Hulûl*), haram seyler muhab savmak (Ar. *İbâha*), birçok ölümlerin kıvametten önce diriliş dünvava geri döneceklerine inanmak (Ar. *Ric'at*), ruhun bir bedenden başka bir bedenę geçtiğine ve sonsuzca yaşadığına inanmak (Ar. *Tenâsûh*). *Bk. Şîlik, Alevilik.*

GALİZ. *Bk. Kaba, Cırkin.*

GALLE. *Bk. Ürün, Gelir.*

GALTON YASASI. (Tr. Ruhbilim) Kişinin kalıtsal niteliklerinin 1/4'ünün ana ya da babasından, 1/6'sının ise büyük babasından geçtiği belirleyen bir genelceme... «Genel olarak doğru sayılmakla birlikte yerini MenDEL oranlarına bırakmıştır». Türk Dil Kurumuncu yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. Galton's law* deyimini karşılamak için önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanınmıştır. *Bk. Mendelcilik.*

GALVANİK DERİ TEKPİSİ. (Tr. Ruhbilim) Coşku durumlarında deri üzerinde baş gösteren ve özel aralarla ölçülebilin nem ve elektrik artışı... *GDT* (ing. GSR) kusatmasıyla da belirtilir. Türk Dil Kurumuncu yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. galvanic (skin) response* deyimini karşılamak için önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanınmıştır. *Bk. Coşku.*

GAM. *Bk. Açı.*

GAMÂBÂD. *Bk. Dünya.*

GAMA VARSAYIMI. (Tr. Ruhbilim) Bir tekinin gösterilmesinin, aynı uyarımı ya da benzerleri kullanıldığı zaman yinelennmesi olasılığının azalacağı kuramı... Türk Dil Kurumuncu yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. gamma hypothesis* deyimini karşılamak için önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanınmıştır. *Bk. Tepki.*

GAMHÂNE. *Bk. Dünya.*

GÂMIZ. *Bk. Karanlık, Anlaşılmaz.*

GÂMIZA. *Bk. Karanlık, Anlaşılmaz.*

GÂMIZ MESELE. *Bk. Çıkmazlık.*

GAMR. *Bk. Derinlik.*

GAMRE. *Bk. Bönlük.*

GANDİCİLİK. (Os. Gandhi'nin mezhebi felsefi, Fr. Gandisme, Ing. Gandism, Al. Gandismus, İt. Gandismo) Hint ulusal kurtuluş liderlerinden Gandhi'nin nesnel düşünüçlik öğretisi... Mohandas Karamçand Gandhi (1869-1948) toplumsal, siyasi ve ekonomik sorunları tòreibilm acısından değerlendiren ve kuruluşun *edilgin direnme* (pasif mukavemet)'yle gerçekleşeceğini inanın bir nesnel düşünücciydi. Gerçekte bir burjuva ideologu olan Gandhi, ulusal kurtuluş hareketinin liderliğini yapmakla *Mahatma* (Tr. Büyük) adını almıştır. Toplumsal ve ekonomik güçlerin *ılmılık* (Skr. Brahmacarya) ve *yeterlilik* (Skr. Aparigraha)'le çözümleneceğini, halkın gerekliliklerini kendilerinden sınırlamalarıyla her işin yo-

luna gireceğini ileri sürüyordu. *Gerçeki durmadan arama* (Skr. Satyagraha) gerektiğini söyle, çünkü ona göre gerçek ahlâksal ilerlemeyi elde edilir ve Tanrı'yla özdeşir. Gandhi'nin felsefesi öğretisi genellikle Caynacılığda dayanır. *Bk. Jainizm, Hint Felsefesi.*

GANDISME. *Bk. Gandicilik.*

GANGSTERİSM. (Ing. Stillwell) Geri kalmış ülkelerde uygulanan kaba sömürü düzene... *Ing. azılı haydut* anlamına gelen *gangster* sözüünden türetilmiştir. Kimi geri ülkelerdeki apaçık talançıları dileğetirir, yüzeyel bir gizlilik bile gerekli görülmeksızın halk açık söyleyler. Amerikan Generalı Stillwell, Millî yetçi Cin adı verilen ülkedeki Çang Kay-Şek rejimini *gangsterism* olarak nitelemiştir. *Bk. Emperyalizm.*

GANTT DİZGESİ. (Os. Gantt'in ücret târifesi, Fr. Système de Gantt, Al. Ganttsches System, Ing. Gantt system) Emekçileri daha çok çalıştırarak artıkk-değer oranını coğaltmak için kullanılan dize... Amerikalı mühendis ve Taylorcu Henri Laurence Gantt (1861-1919) tarafından önerilen bu ücret dizgesine göre belli ücretin normaları saptanır, bu normalar erişen emekçilere normalar uyma derecesine göre prim verilir, emekçileri yönetenlere de buna göre primler saptanır, bütün emekçileri prima hak kazanan yöneticiye iki kat prim verilir. *Bk. Ücret, Artıkk-Değer.*

GANZES. (Al. Eytimsel Özdekkilik) Bütün... Parçalarдан meydana gelen ve kendisinden daha büyük bir bütünü parçası olan *bütün*, eytimsel özdekkci dilde çok önemli bir kavramdır. Marx, Engels ve Lenin Al. *Ganzes* kavramıyla göreli olarak bağımsız ve ötekilerden ayrılmış nesne ve olayları dileğetiriler. *Parça*yla *bütün* arasındaki eytimsel ilişiki Marksî öreyeti açıklanmıştır. Bütün, parçalarının toplamından ibaret olmayıp, yepenî bir niteliktir. Bu nitelik, parçalarının karşılıklı etkileşiminden doğar. Nesnel gerçeklikteki her nesne, olay veya süreç bir bütün olarak varolma özelliğini taşır. *Bk. Bütün, Parça, Eytimsel Özdekkilik.*

GANZEHEIT. (Al. Eytimsel özdekkilik) Bütünlük... *Bk. Ganzes.*

GANZHEITSPRINZIP. (Al. Driesch) Bütünlük ilkesi... Çağdaş dirimselci yaşam bilimcilerden H. Driesch, canlı organizmayı yöneten yaşam güçü'ne bu adı vermiştir. Dirimselcilerin çeşitli adlar önerdikleri bu güç, canlılığın nedeni olarak özdekkî dişi bir etki bulmak çağrısının ürünüdür. *Bk. Dirimselcilik.*

GÂRÂBET. *Bk.* Aykırı Düşünce, Eşsizlik.

GÂRÂBETİ FIKİR. *Bk.* Manya.

GARAM. *Bk.* Sevi, Ölüm.

GARANTİSME. (*Fr.* Fourier) İnancalılık... Fransız toplumcusu Charles Fourier, insanlık tarihini söyle evreler: 1) Her şeyin ortaklaşa bulunduğu özgürülük ve eşitlik evresi olan *ugartık-öncesi*, 2) İnsanların coğalmasıyla beraberin kâğıtının doğurduğu *vahşilik*, 3) Güçülerin ve kabaların özel mülkiyeti gerçekleştirdikleri *ataerkilik*, 4) Feodalizmin geliştiği *barbarlık*, 5) İnsanları birbirlerine rakip ve düşman eden anamalcılığın doğurduğu *ugartık*, 6) Bireylerin birbirlerine inanca vermek zorunlu kalacakları *garantilik*, 7) Bireycilikle toplumculuk arasında bulunan bir geçiş evresi olarak *sociantisme*... Fourier, anamalcılığa özgü ugartık evresinin bilinsel gerçekeler pek yakın bir eleştirisi varsa ve ondan sonra da geleceğe yönelik olunci ve vedinci evreleri düşler. Fourier'nin *garantisme* adını verdiği evre, anamalcılığın emperyalizm aşamasıdır. Fourier'nin bilmendiği sezipler dayanan bu görüşleri çok ilginçtir. *Bk.* Fourierisme, Emperyalizm.

GARAZ. *Bk.* Veri, Çıkar, Hoşlanmazlık, Erek.

GARBİYYE. *Bk.* Baticılık.

GARBİYYÜN. *Bk.* Baticılık.

GARİB. (*Ar.* Müslümanlık) Yabancı... Kur'an ve hadislerdeki yabancı sözcükleri dileğetirir. *Bk.* Şaşsal, Gizli, Tekil, Aykırı Düşünce, Sapıklık.

GARİP. *Bk.* Garib.

GARİP KUVVETLER VE VASIFLAR. *Bk.* Gizli Güçler ve Nitelikler.

GARİZÈ. *Bk.* Doğa, İçgüdü.

GARİZİ. *Bk.* Doğal, Fizyolojisel, Doğuştan.

GARİZİYAT. *Bk.* Fizyoloji.

GARİZİYYE. *Bk.* Fizyolojisel.

GASSENDİSMİ. (*Fr.* Böülümcilik) Gassendi atomculuğu... Epikuros'un izdasi olan XVII. yüzyılın büyük düşünürü Gassendi (1591-1655), eski çağın en olgun öndeğecisidir. Gassendi'ye göre her varlığın davaanlığı ve tözü özdektir, bu özdeks de *atom*'dur. XVII. yüzyılda Paris Üniversitesi öğrencileri iki bölümde ayrılmışlardır; bir bölümü Gassendi'ci (*Fr.* Gassendiste) öbür bölümü de Dekartçı (*Fr.* Cartiste)'ydı.

Dekartçılar akılçılığı, Gassendiciler de deneyciliği savunuyorlardı. *Bk.* Böülümcilik, Özdekkilik.

GASSENDISTE. *Bk.* Gassendisme.

GASSENDİZM. *Bk.* Gassendisme.

GAŞY. *Bk.* Esirme.

GAUCHISME. *Bk.* Solculuk, Çocukluk Hastalığı.

GAVGÂ. *Bk.* Savaş, Kavga.

GAVR. *Bk.* Temel.

GAVS. (*Ar.* Gizemcilik) Ermişliğin en üst aşaması... Sözçük olarak *kurtulus* ve *yardım* anlamlarını dileğetirir. Gizemcilik derecesi olarak bu aşamada bulunan *kub'*dan yardım isteneceği gibi bu yardım da kurtuluşa erişilecegi ve bizzat kutbun da kurtulmuş bir durumda bulunduğu bu anımlardan çıkarılan sonuçlardır. *Bk.* Gizemcilik.

GAVT. *Bk.* Boşluk, Oyuk.

GAYANITLER. (*Tr.* Hristiyanlık) İsa'nın hiç bir acı çekmediğine inanan mezhep... VI. yüzyılda İskenderiye patriği Gayanos tarafından kurulmuştur. *Bk.* Hristiyanlık.

GAYB. (*Ar.* Gizemcilik) Tasavvuf inançlarında görür Tanrı'nın insandan gizlediği her şey... Dilimize *kapı* biçiminde geçen ola ve *yitirme* anlamını dileğetiren bu *Ar.* sözcüğü gizli anlamındadır. Tasavvufçular evreni ikinci aylıklar: Birinci duyuşla bilinen evrendir ki *âlem-ül sehâde* adıyla anılır, öteki duyuşlar bilinmeyeen evrendir ve *âlem-ül-gâyb* adını alır. Ermişler bu *gâyb*'i bilenlerdir ki onları *ricâl-ül -gâyb* denir. Bâtinlerin inançlarına göre de iman olmez, ancak *gâyb* olur, sonra yeniden dünyaya (*Ar.* Ric'at) gelir. *Bk.* Gaybet, Gizemcilik, Gizli.

GAYBE. *Bk.* Gaybet.

GAYBET. (*Ar.* Gizemcilik) Tanrı'dan başka her seyden sıyrılp Tanrı'da yokolma... Tasavvuf dilinde *gizli* (*Ar.* *gâyb*'yle *gizlilik* (*Ar.* *gâyb*) beter) arasında fark vardır. Birincisinde ermiş sonra veniden dünyaya gelmek üzere yokolar, ikincisinde kendisi dünyadadır ama Tanrı'dan başka hiç bir seyle ilgilenmediği için yokolmuş *gâyb*idir. Bu ikinci anlama tasavvuf dilinde *gâvbe* ya da *gâyb* denir. Bu anlam avni zamanda cevredeki her seyden ve bu arada *halktan kopma*'yı da dileğetirir. Halktan kopma, bilgisizlikten bilsive geçme anlamındadır ve tasavvufçulara göre insan ancak o

GAYBETİ EFKÂR

zaman gerçek insan olur. *İsnâ aşeriyye* adıyla anılan on iki imamın tasavvufçuların dilinde Muhammed el-Mehdi'nin Samerra'da kayboldusundan veniden dünvâva geleceği zamana kadar gececek süre *gaybet*'tir ki ikive avrılır: Mehdi'nin temsilci ve buyruk gönderdiği süre *gaybet-i suâra*, Mehdi'nin temsilci ve buyruk göndermediği süre *gaybet-i kâbûr*'dur. Bu ikinci surenin, vâni bîbükk kayboldusun ne kadar stirecekilli belli deşîldir ama Mehdi dönütünde sona erecektir. On iki imamın tasavvuf anlavısına göre *küçük kaybos* stiresi İ.S. 870 vilândan 950 vilâna kadar seksen yıl sürmüştür ve bu süre içinde *Melîdi*, dört temsilci ve onlar aracılıyla buyruklar göndermiştir. Mehdi'nin bu dört temsilci'si Ebû Amr, Ebâ Câfer, Ebû Kasim, Ebû Hasan'dır. Sonuncu temsilci Ebû Hasan Ali bin Muhammed Sunî 950 ya da 951 (Hicri tarih: 339) vilânda ölmüş ve hundan sonra *bîbükk kaybos* başlamıştır. Bk. Gayb, Gizemcilik, Mehdi, Mehdiçilik.

GAYBETİ EFKÂR. Bk. Tasarimsızlık.

GAYBETİ HÂFIZA. Bk. Bellek Yitimi.

GAYBETİ HAVF. Bk. Korku Yitimi.

GAYBETİ KELÂM. Bk. Söz Yitimi.

GAYBETİ KÜBRÂ. Bk. Gaybet.

GAYBETİ LEMS. Bk. Dokunma.

GAYBETİ SUĞRA. Bk. Gaybet.

GAYBETİ TEMÂS. Bk. Dokunma.

GAYBETİ ZİHİN. Bk. Delilik.

GAYB-ÜL-GAYB. (Ar. Rabbâni) Görünmez âlem... Nakşibendîlikten türeyen Mecdiddiyete okulunu kurucusu —ki bu okul büyük gizemci Muhibbin Arâbi'nin Ekberîye okuluyla savasmıştır— İman Rabbâni'ye göre görünen dîs âlemde olupbiyen her şey varlığın gölgeleridir. Varlık ve gülgeleleri *gayb-ül-gayb*'da ayınlırlar. Bk. Gayb.

GAYB-ÜL-GUYÜB. (Ar. Sîrâzî) Gizlerin gizlisi... İslâkîlîğin XVII. yüzyıl temsilci Sadrettin Sîrâzî'nin dilinde bu terim Tanrı'nın *ahâdiyet* (birlik) dercesini dilegetirir. Bk. İslâkîlîk.

GAYB-ÜL-MUTLAK. (Ar. Arabî) Saltık gizlilik... XIII. yüzyılın bîbükk gizemcisi Muhibbin Arâbi've göre, evren olusmadan önce varlık *gayb-ül-mutlak*'dır. Arâbi'nin bu devimi, filozofların *lâ tâyîyün* (belirlemememiş) dedikleri evreyi karşılır; antikçağ Yunan felsefesinde

bu evreye *khaos* denmiştir. Bk. Gizemcilik, Khaos.

GÂYE. Bk. Erek.

GÂYECİLIK. Bk. Erekçilik.

GÂYEİ ÂLÂ. Bk. Ülkü.

GÂYEİ ÂMÂL. Bk. Ülkü.

GÂYEİ HAYALÎ. Bk. Ülkü.

GÂYEİ KEMÂL. Bk. Ülkü, Düzgüt.

GÂYEİ MUTAVASSITA. Bk. [“] _“.

GÂYEİ TASAVVURÎ. Bk. [“] _“.

GÂYELERİN NÜFUZU. Bk. Erek Egemenliği.

GÂYELİK SEBEP. Bk. ErkSEL Neden.

GÂYET. Bk. Ereklik, Son, Çok.

GÂYETİ ÂHİRE. Bk. Sonuncu Erek.

GÂYETÜL GÂYÂT. Bk. Sonuncu Erek.

GÂYET-ÜN-NÍHÂYE. (Ar. İslâm felsefesi) Sonuncu erek... Bk. Sonuncu Erek.

GAYM. Bk. Kin.

GAYR. Bk. Başka

GAYRET. Bk. Caba, Didinme.

GAYRI AHLÂKİ. Bk. Törelsiz.

GAYRI AHLÂKÎLİK. Bk. Töreselsizlik.

GAYRI AHLÂKÎYE. Bk. Töreselsizcilik.

GAYRI AKLÎLK. Bk. Usaaykırılık.

GAYRI AKLÎ. Bk. Usdışı.

GAYRI CİDDÎ. Bk. Usaaykırı, Usdışı.

GAYRI CISMÂNÎ. Bk. Tinsel.

GAYRI DİNÎYE MEZHEBÎ. Bk. Dünyacılık.

GAYRI ENE. Bk. Ben olmayan.

GAYRI İHTİYÂRÎ. Bk. Kendiliğinden, İrädesiz.

GAYRI İRÂDÎ. Bk. Kendiliğinden, İrädesiz.

GAYRI İRÂDÎ DİKKATÎ AKLÎYE. Bk. İrädedisi Ansal Dikkat.

GAYRI KABİL. Bk. Olanaksız,

GAYRI KABİLİ AKİS. Bk. Evrilmez, Tersinmez.

- GAYRI KÂBİLİ HAL. *Bk.* ÇıkmaZ.
GAYRI KÂBİLİ HAL MESELE. *Bk.* ÇıkmaZ-lik.
GAYRI KÂBİLİ İDRÂK. *Bk.* Anlaşılmaz.
GAYRI KÂBİLİ İFNÂ. *Bk.* Yokolmazlık.
GAYRI KÂBİLİ TAGAYYÜR. *Bk.* Değişmez.
GAYRI KÂBİLİ TÂRİF. *Bk.* Tanımsız.
GAYRI KÂBİLİ TEFETTÜN. *Bk.* AnlakalmaZ.
GAYRI KÂBİLİ TEFRİK. *Bk.* Ayırdılmaz.
GAYRI KÂBİLİ TEFRİK TEDÂL. *Bk.* Ayırdılamaz Çağrışumlar.
GAYRI KÂBİLİ TELİF. *Bk.* Aykırı.
GAYRI KÂBİLİ TEMYİZ. *Bk.* Özdeşlik, Ayırdılmaz.
GAYRI KÂBİLİ TEMYİZ AYNÂYET. *Bk.* Özdeşlik İlkesi.
GAYRI KÂBİLİ TEMYİZ EŞYA MEBDEİ. *Bk.* Ayırdılmazlık İlkesi.
GAYRI KÂBİLİYYETİ İNKISAM. *Bk.* Bölfümzilik.
GAYRI KÂBİLİYYETİ TAKSİM. *Bk.* Bölfümzilik.
GAYRI MADDÎ. *Bk.* Tinsel, Özdeksizlik.
GAYRI MADDÎYE MEZHËBÎ. *Bk.* Özdeksizlik.
GAYRI MADDÎYET. *Bk.* Özdeksizlik.
GAYRI MAHDUT. *Bk.* Sınırsız, Tanımsız, Sonsuz.
GAYRI MAHSÛR. *Bk.* Tanımsız, Sonsuz.
GAYRI MÂKUL. *Bk.* Anlakalmaz.
GAYRI ME'CUL. *Bk.* Doğuştan.
GAYRI MEFHUM. *Bk.* Anlaşılmaz.
GAYRI MEŞRUT. *Bk.* Saltık, Koşulsuz.
GAYRI MEŞ'UR. *Bk.* Bilinçsiz, Eşikaltı.
GAYRI MES'UR FAALİYETİ DÎMAÇİYE. *Bk.* Bilinçsiz Beyinlesme.
GAYRI MUARREF. *Bk.* Belirsiz.
GAYRI MUAYYEN. *Bk.* Tanımsız, Belirsiz.
GAYRI MUAYYENÝYET. *Bk.* Belirimsizlik.
- GAYRI MUAYYENÝYETÇİLİK. *Bk.* Yadgefekircilik.
GAYRI MUHÎK. *Bk.* Eğri.
GAYRI MUHTELÎT. *Bk.* Tümleçsiz.
GAYRI MUKAYYET. *Bk.* Saltık, Koşulsuz, Belirsiz, Özgür.
GAYRI MUTABIK. *Bk.* Uygunsusuz.
GAYRI MUTTASIL. *Bk.* Kesikli.
GAYRI MÜBERHEN *Bk.* BelgîtlenemeZ.
GAYRI MÜDÎK. *Bk.* Anlaşılmaz.
GAYRI MÜMKÜNÜL ITTİLÂ. *Bk.* Anlamazlık.
GAYRI MÜMKÜN. *Bk.* Olanaksız.
GAYRI MÜSTAKAR. *Bk.* Tutarlısılık.
GAYRI MÜSTEREKÜL MİKYAS. *Bk.* Ölçüsüz.
GAYRI MÜTEADDÎ. *Bk.* Edilgin.
GAYRI MÜTEAYYEN. *Bk.* Belirsiz.
GAYRI MÜTECÂNİS. *Bk.* Ayırturnen.
GAYRI MÜTEHARRÎK. *Bk.* Durağan.
GAYRI MÜTEMÂYİZ. *Bk.* Ayırdılmaz.
GAYRI MÜTEMÂDÎ. *Bk.* Kesikli.
GAYRI MÜTENÂHÎ. *Bk.* Sonsuz.
GAYRI ÖKLİDÎ. *Bk.* Öklitten Başka.
GAYRI SÂBIT. *Bk.* Devingen.
GAYRI SÂFÎ. (Ar. Ekonomi) Som olmayan... Fransızca *daras* ya da *kesintisi cikarilmamış olan anlamlardaki brut* terimi karşılığı olarak Osmanlıca ve Türkçede kullanılmaktadır. Karşılık, Fransızca *duru* anlamlındaki net terimi karşılığı olan *sâfi* terimidir; *daras* ya da *kesintisi cikarılmış esdevîşîl som* anlamını verir. Örneğin bir malını kiralayan adamın o kırılamadan örtüsü *gavri sâfi* seliri kira tutarıdır, bu kira tutardan vergiler ve o geliri elde etmek için yaptığı başkaca harcamalar çıkarıldıkten sonra gelir *sâfi* olur. *Bk.* Gayri Sâfî Ulusal Hâsila, Sâfî Yatırım.
- GAYRI SÂFÎ ULUSAL HÂSILA. (Os. Ekonomi) Bir ülkenin bir yıl içinde ürettiği mal ve hizmetlerin piyasaya fiyatlardır tutarı.. Faktör fiyatlarıyla hesabedilmek istendikte bu tutardan vastıtlı vergiler çıkarılır. *Bk.* Gayri Sâfî.

GAYRİ SAFİ YATIRIM

GAYRİ SAFİ YATIRIM. (Os. Ekonomi) Bir memlekette yapılan yatırımların tümü... Bunda amortismanlar çıkarırsa safi yatırım elde edilir. Bk. Gayri Safi.

GAYRİ SAHİH. Bk. Yamlıt, Yalan, Yanlış.
GAYRİ SAHSİ. Bk. Kişiliğidisi.

GAYRİ SAHSİ BEDBİNİLİK. Bk. Nesnel Kötümserlik.

GAYRİ TABİİ. Bk. Düzgüstü, Patolojik, Yapma Düşünce.

GAYRİ TAM. Bk. Eksik.

GAYRİ VAKİ. Bk. Yanlış, Yalan.

GAYRİYET Bk. Yabancılaşma, Başkalık.

GAYRİ ZÂMÂNÎ. Bk. Zamandışı.

GAYRİ ZÂTÎ. Bk. Dışını.

GAYRİ ZİSUUR. Bk. Bilinciz.

GAYRİYYET. Bk. Başkalık.

GÂYYÂ. (Ar. Müslümanlık) Cehennemde bulunan bir kuyu... Müslümanların kutsal kitabı Kur'an'a göre dinsizler ve Tanrı'nın emirlerini yerine getirmeyen dinliler bu kuyuya atılaraklardır. Kuyu, çok derindir ve cehennemde yanalarım kan ve irinleriyle doludur. Sözcük olarak Ar. volunu sasırılmışların yeri anlamındadır. Bk. Müslümanlık.

GAYZ. Bk. Öfke.

GAZ. (Fr. Helmont) Özdeşin üç durumundan biri... Belçikalı Doktor Van Helmont (1577-1644)'un önerdiği bir terimdir. Fizik ve kimya terimi olarak içinde bulunduğu kabun her yanına yayılmak ve bu kabun iç yüzeyinin her noktasına basınca şeffaflığını taşıyan özkök anmasını dileğetir. Özdeşin sonsuz çeşitliliğinin ve kolaylıkla anlaşılabilcek olan sonusuz dönütisme olanaklarının en valm tanıtıcıdır. Özdeşin *kati-suvi-gaz* sözçükleriyle adlandırılan üç durumu, dis ilişkilerinden isti'yla ilişkilidir. Örneğin bakır 1080 C. ist derecesinin altında kattı, 1080 C. ile 2580 C. arasında sıvı, 2580 C. ist derecesinin üstünde gazdır. Bu demektir ki, metafiziğin temeli olan kalımlılık, sadice isti dereceliyle ilişili ve her an dönüştürebilecek bir görünüsten ibarettir. Bk. Tin, Geist, Etişimsel Özdeşlik.

GAZÂ. Bk. Savaş, Kavga.

GAZAB. Bk. Öfke.

GAZAP. Bk. Öfke.

GAZLARIN DEVİNGENLİÇİ KURAMI. (Os. Gazların hareketi eczâsi nazaryesi, Fr. Théorie cinétique des gaz) Gazların genislemeye yayılma niteliğinin, sürekli olarak devinen moleküllerden ibaret bulunmasıyla açıklayan kuram... Bk. Gaz.

GAZOULLIS. (Fr. Ruhbilim) Çocuğun kendiliğinden yaptığı çocukça konuşma dili... Bk. Dil.

GAZVE. Bk. Savaş, Kavga.

GAZZÂLİYYE. (Ar. Gizemcilik) Gazzâli'nin gizemli düşüncelerini benimsenmekte kurtaran tarikat... XII. yüzyılda kurulmuştur. Aklin insanı yaratmakla ve gerçekçe anına varılabilirceğini temel düşüncesini izler. İslâm düşünürleri Gazzâli (1058-1111) şüphecilikten yola çıkışın inancılığa varmağla dündürdü. Ona göre din inana dayanmakla, felsefeden çok daha üstündür. İslâm dinîyle bağıdasmağın felsefe saçmadır. Kesin bilgi, ancak sezgide elde edilebilir. Duvarlar ve us, insanların gerçek bilgiyi veremez. Usta değil, ancak gönlü güzelleşir ve anlaşılır. Bilgi, vahiy ve ilham'la edinilir. İmdâna akıl arasındaki celikleri tasavvuf çözür. Bk. Tasavvuf, Gizemcilik, İslâm Felsefesi.

GE. Bk. Gaia.

GEA. Bk. Gaia.

GEHAS. (Tr. Ruhbilim) Genel etkinlik, erkeklik-disilik, başsağılık-ıysallık, aşağılık durgusu, sınırlılık gibi kişilik niteliklerini ölçen bir arac... Türk Dil Kurumunca yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde Guilford Martin'in bu aracını dileğetiren Ing. CAMİN kısaltmasına karşılık olarak önerilen Türkçe kısaltma GEHAS Dr. Mithat Erç tarafından tanımlanmıştır.

GEBELİK. (Os. Hâmilelik, Fr. Grossesse) Kadının çocuk doğuncaya kadar geçirdiği dokuz aylık dönem... Toplumbilim deyimidir. Hristiyanlık inancında Meryem'in kızı olan kız gebeliği lekesi gebelik (Fr. Immaculée conception) ya da kızı olan kız gebelik (Fr. Conception virginal) adıyla anılır. Bu deyimler, sözçük anımlarının dışında, dinsel açıdan gülâhâzî gebelik anlamına gelir. Bu türlü gebeliğe Hristiyanlık dışında da inanılmaz. Örneğin Moğollar Cengiz'in dokuzuncu kuşaktan büyük anası Alan-Hoa'nın cadra giren kutsal bir ıskıtan, Bektaşiler Kadınçık ana'nın Hacı Bektaş'ın burmından damlayan bir kan damlasından rebe kaldıkına inanırlar. Bu türlü gebelik gizemsel gebelik (Fr. Conception mystique) de denir. Bk. Gebelik Totemi.

GEBELİK TOTEMİ. (Os. Hämilelik totemi, Fr. Totem de grossesse) İlkel kadının tam gebeliğini duyduğu anda dokunduğu nesne ya da hayvan... Bu ilkel inanç araştırmacı Frazer tarafından 1905 yılında açıklanmıştır. İlkel kadın gebeliğini hissettiğinde andı neyle uğrasıyor, neye dokunuyor ya da ne vivorsa o şey onun için *totem* olur. Birkac kadın aynı dönemde gebeliklerini hissetmişlerse o totemin gücü genelleşir ve bütün klan için kutsallaşır. O totemin bulunduğu yer de ataların ruhlarıının dolastığı kutsal bir yer savırlar. Örneğin ilkel kadın bir tarla bir ot toplarken gebeliğini hissetmiştir. O ot *totem*, o tarla *da kutsal* yer olur. Bk. Totem.

GEBR. (Fr. Mazdeizm) Ateş tapan... Zerdeş dininden olanlar için kullanılan ve bunlara *Gebriler* denir. *Mecâsi* deyiminin anlamadır. Bu *Fa* deyiminin *Ar. kâfir* deyiminden bozma olduğu ve İslâm dininin tanımayı ates tapanları dileğitirdiği ileri sürülmüşse de tamlanamamıştır. İslâm terminolojisinde ates tapan ve *Hrisityan* anlamında *gebr-ü tersâ devimi* kullanılır. Bk. Mazdeizm.

GEBAUCHSWERT. (Al. Marx) Kullanma değeri... Bk. Değer, Kullanma Değeri.

GEBRİLİK. Bk. Gebr.

GEBRÜ TERSÂ. Bk. Gebr.

GECE GÖRMESİ. (Tr. Ruhbilim) Aydınlığın büyük ölçüde sınırlanması durumunda insanın gösterdiği görme gücü... Türk Dil Kurumuna yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. night vision* deyiminini kıarsılamak için önerilmiştir. Ayni sözlükte, dojyal ya da sonradan olma nedenlerle görme gücünün geceleri ya da ışığın olmadığı zamanlarda yetersiz olusunu dileğitiren ve genel olarak retinsiz pigmentoza ve A vitamini yeterliyetiyle varlığından ciddi göz hastıklarının belirtisi sayılan körlüğü adlandıran *Ing. night blindness* deyimi kıarsılığında *gece körlüğü*, daha çok çocukların karabasından uyandıktan sonra gördükleri düşle ilüslü olarak duyukları sürekli vilgisi dileğitiren *Ing. night terror* deyimi kıarsılığında *gece vilgisi* terimleri önerilmiştir. Her üç terim de Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır.

GECEKONDU. (Tr. Toplumbilim) Türkiye'de özellikle büyük kentlere göç eden kursal nüfusun buralarda kamunun ya da özel kişilere inşaatındaki toprak parçaları üzerinde kaçak olarak yaptığı sağlık ve bavındırık kullarına uymayan konut... Türk Dil Kurumuna yayımlanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğü

günde Dr. Özer Ozankaya tarafından tanımlanmıştır. Bu deyim İngilizcede *squatlets housing* deyimiyle dileğetirilmektedir. Aynı sözlükte *gecekondu ailesi* deyimi kentlerdeki gecekondulara yaşayan ve özbeksel-tinsel dekârlerin bir bölümünü kursal ve öbü bölüm kentsel nitelikte olan geçiş durumundaki aile, *gecekondu topluluğu* deyimi gecekondu ailelerinden oluşan topluluk olarak tanımlanmışdır.

GECEKONDU AİLESİ. Bk. Gecekondu.

GECEKONDU TOPLULUĞU. Bk. Gecekondu.

GECE KÖRLÜCÜ. Bk. Gece Görmesi

GECE YILGISI. Bk. Gece Görmesi.

GECİKME KURAMI. (Tr. İnsanbilim) İnsanlaşmanın nedenini, türel gecikmede bulan Bolk'unkuramı... Hollanda'lı anatom Louis Bolk'a göre insanlaşma, başka hayvan türlerine göre, insan gelişmesindeki *gecikme* (*Fr. Retardation*)nın ürünüdür. Alman insanbilimci Arnold Gehlen'in de katıldığı bu kuruma göre insana özgü nitelikler hep *gecikme*'nin sonucudur. Hayvan doğduktan birkaç gün ya da birkaç hafta sonra yürürl, insan ancak bir yıl sonra yürümeye başlar. Hayvanın büyümesi birkaç gün ya da birkaç yılda biter, insanın büyümesi on dokuz yıl sürer. Üretme yeteneği hayvana birkaç ay ya da birkaç yılda, insanda on beşinci yılda başlar. Hayvanlar tüylü doğalar, insanlar on beş yıl sonra tüylüler. Daha bircok özelliklerde de görüleceği gibi insan, havvanlara göre, pek uzun yıllar doğusunun arasındaki durumunda (*Embryonal durum*) kalır. Bu gecikme, sonunda —insanın kılaklılığında da görüleceği gibi— büsbütün yok olmaya varacak olan (*Fr. Élimination*) bir organ gerilemesini ve güestisizliğini doğurur. Her hayvan çevresine uyar, insan bu güestisizliğinden ötürü çevresine uymaz. Bolk'a göre insansal yeti olan *us*, bu güestisizliği gidermek ve dengelemek için gelmiştir. Çünkü, güestisizliğinden ötürü çevresine uymavamın insanı vasavabilme için çevresini kendisine uydurmak zorunda kalmıştır. Hayvandaki *çevre uyuma yetenekli*, insanda *çevreyi uydurma yetisine dönüştür*, ki bu da insansal *us'a* gerçeklesir. Profesör Bolk'a göre bu gecikme, bir iç *engelleme* vüzdündendir. İnsanı, dojyal gelişmeden, iç güddelerin ürünü olan hormonlar enzelliyor. İnsan vücutundaki engelleyici hormonların coşuması, beynin bülümlesiyle başlıyor. Bolk'a göre insan bu yüzden zekileşmiştir. Maymun soğukça karşı kılanarak yaşar, kılanamayan insansa maymunun der-

sini yüzüp sırtına geçirerek yaşı. Bu yüzendir ki dağ hayvanı dağda, ova hayvanı ova da, deniz hayvanı denizde, sıcak hava hayvanı sıcak, soğuk hava hayvanı soğukta ya savabildiği halde insan bütün koşullarda ve her yerde yaşamaktadır. *Bk.* İnsanlımlı.

GECİKMIŞ İÇĞÜDÜ. (Tr. Ruhbilim) Doğumdan ya da kulukça döneminin ancası bir süre sonra ortaya çıkan herhangi bir içğüdü... Türk Dil Kurumuna kayıtlanınan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. delayed instinct* deyimi karşılığında önerilmiştir ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Bk.* İçğüdü.

GECERLİ. (Os. Makbul, Muteber, İhticaca sahibi, Sâyani kabul, Mâmûlûnîhî; Fr. Valable, Al. Gültig, Ing. Valuable) Genellikle kabul edilen... *Bk.* Geçerli Hukuk, Geçerlik.

GECERLİ HUKUK (Os. Hukuku mevza, Fr. Droit positif) Yasalasmış ve geçerli kılınmış hukuk... *Bk.* Hak-Hukuk, Geçerli.

GECERLİK. (Os. Mer'iyet, Makbuliyet, Sıhhat; Fr. Validité, Al. Gülligkeit, Ing. Validity, It. Valido) Geçerli olanın niteliği... Bu deyim, Türk Dil Kurumuna kayıtlanınan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *gecerlilik* olarak ve Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde *gecerlilik* olarak gösterilmiş ve birincisinde «herhangi bir ölümcül amaç edindiği deşkeseni ölçmedeki vetereri», ikincisinde «bir ölçünür, bir bilimsel açıklamam olıcmek ve da açıklamak istedigi sevi gerçekten ölçmekte, açıklamakta olmasi niteliği» deyisiyle tanımlanmıştır. *Bk.* Geçerli.

GECERLİLİK. *Bk.* Geçerlik.

GECİCİ. (Os. Muvakkat, Fr. Temporaire, Al. Einstweilige, Ing. Temporary, It. Temporaneo) Sürekli olmayan... *Kalıcı olmayan ve belli bir süre için olan anımlarını da dileğestirir.* Marksçı dilde *saltut* karısı olarak da kullanılmaktadır: Örneğin «karşılardan birlikçi geçici, çatışması ise saltuktur». *Bk.* Birlik, Çatışma.

GECİCİ MÜLKİYET. (Os. Muvakkat Mülkiyet, Fr. Propriété provisoire) Anamalcılıktan toplumculuğa geçiş döneminé özgü mülkiyet biçimi... Her veni olsa gibi toplumculuk da eski olgunun, eşdevesi anamalcılığının başında olusur. Anamalcı özel mülkiyeti bir anda ortadan kaldırıvermek olaksızdır. Bu yüzden, geçis evresinde, anamalcı mülkiyeti toplumcu mülkiyet'e dönüştürmek gereklidir. Özel mülkiyetisziliğe giden yol sorunu olarak bu geçici mülkiyet'ten geçer. Bu geçici mülkiyet, devlet mülkiyeti ve kooperatif mülkiyeti biçimlerinde gerçekleşir. Her iki mül-

kiyet biçimde üretim araçları mülkiyeti'ne özgüdür, bunun dışında her türlü bireysel mülkiyet olmazdır. Bilindiği gibi toplumculuk, mülkiyeti değil, anamalcı özel mülkiyeti, eşdevesi üretim araçlarının özel mülkiyetini kaldırırmaz amcalar. Çünkü insan, üretim araçlarına sahibolmaksızın insan olamaz, eşdevesi üretim yapamaz. Üretim araçlarının bir bölüm insanlar ellerinde bulunması, esdeyesi özel mülkiyeti ise öbür bölüm insanları onlaştırır kölesi kilar. Bu yüzünden ki üretim araçları herkesin, eşdevesi toplumun olsalıdır. *Bk.* Devlet mülkiyeti, Toplumculuk, Geçiş Dönemi, Mülkiyet.

GECİCİ TÖREBİLİM. (Os. Muvakkat ahlâk, Fr. Morale par provision) Fransız düşünürü Descartes'in, çalışmalarının sonunda varacularını umduktan gercek bir ahlâk anlayışına kadar geçici olarak kabul ettiği ahlâk... Fransız düşünürü Descartes, *Yöntem Üstüne Söylen* adlı yapımının III. bölümünde geçici bir törebilim saptarı. Çünkü ona göre asıl törebilime, yönemsiz şüphenin sonunda,avaş yavaş ve gerçekleri birbirinden çıkara çıkarıvarıllaktır. Oysa bu çalışmaya başlamak ve bu çalışma sırasında yaşamımızı düzenlemek için bir törebilim gerekmektedir. Bu gereksinmeden ötürü Descartes'in saptadığı geçici törebilim kuralları sunlardır: 1) Dine, yaşlara, geleneklere, akilli insanların tıylıklarını aşırılıkten uzak olülerde göre yaşaması, 2) İşçilikte kamilara varmak ve bu kamiların üstünde direnmek, esdevise bu kamılardan kusulanmamak ve bu kamiların deşistirmemek, 3) Düşüncelerimizden başka hiç bir şeyin elimizde olmadığı bilerek dünyamızın dinidenin çok kendi isteklerimizi değiştirmeye, tâlihîn kendi kendimize veymenye çalışmak, 4) Yaptığımız işi başkalarının vantıkları işlerle ölüerek dexterlendirmek ve böylükle kendimizi denetlemek... Descartes'in bu törebilim tümüyle metafizik vanadır ve insanın insanlığıyla gelir. Descartes «düşüncelerimizden başka hiç bir sevin elimizde olmadımnan inanmakta ve tâlihe boyun eğmektedir. Rahatsız edilmeden felsefe yapabilme için «dinînanın dininden çok kendi isteklerimizi değiştirmek» gerekliliğini ileriştmektedir. Ne var ki Descartes, bu rahat çalışmanın sonunda umuduştan gerçek ahlâk anlayışına varamamıştır. Böylesine oportünist bir törebilimle, gerçeklere, ancak Descartes'in varabileceği ölçüde varılabildi. *Bk.* Dekartçılık, Törebilim, Ahlâk.

GECİM. (Os. Maiset, Fr. Coût de la vie, Al. Lebenshaltungskosten, Ing. Cost of living) Yaşamak için gerekli araçları satın alma işlemi... İnsanlar, her şeyden önce yaşamak ve bunun

icin de yemek, içmek, barınmak vb. gibi gereklilerini karşılamak zorundadır. Çünkü «insanlar önce yaşayacak durumda olmalıdır ki tarih yapabilsinler». Bu yüzünden ki insanların ilk ve temel faliyetleri, ekonomik faaliyettir. Etyüksel ve tarihsel özdeşkiliğin altıya kavramıyla dileğetirdiği gerçek budur. Bk. Altyapı, Faaliyet.

GEÇİŞ. (Os. İntikal, Fr. Transition) Bir yerden başka bir yere göçme. Özellikle dinsel felsefede çeviri (Os. Tercüme, Fr. Ing. Traduction, Al. Übersetzung) deyimi de bu anlamda kullanılmaktadır. Latince *halkın bir yerden başka bir yere göçmesi ve bir sınıftan öbür sınıfa geçme* anlamlarına gelen *traductio* sözcüğünden yapılmıştır. Bir dilden başka bir dile yapılan çeviri anlamında da kullanılır. Alman düşünürü Leibniz, üçünden olduğu gibi ruhun da anne tarafından geçmete olduğunu inancına (Os. İntikalı evrâh, Fr. Traduction des Ames) bu adı verir. Hristiyanlığından Saint Augustinus, Tanrıca kâtelilik verilemeyeceğine göre, ruhların kötülüğünü bu geçiş düşüncesiyle açıklamıştır. Demek ister ki: İlk günahı insanlığın işlemisi (Adem) ve cennetten yasak elmayı calmıştır. İnsanlığın bu kötülüğü isleyen kötü ruhu ilk insanın çocuklarındır. Öyleye kötülük de onlara, Tanrı'dan değil, bu ilk insanlardan *geçmekte*'dir. Bk. Tin.

GEÇİŞ BÖLGESİ. (Os. İntikal havzası, İntikal muntikası, Fr. Aire de transition, Ing. Transition area) Tüm uygulayışmal ve ekonomik etkenler sonucu elverişler bir alan kullanım biçiminin oluştuğu ve böylece yaşama koşullarının kötüleştiği kent bölgesi... Türk Dil Kurumuna yayımlanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde Dr. Özcan Kaya tarafından tanımlanmıştır. Prof. Hilmi Ziya Ülken *Sosyoloji Sözlüğü*'nde bu devimi söyle tanımışlardır: «Yapılanı kuruldukları maksatlarından başka yollarla kullanılmak üzere değişiklikle ükravan şehir bölgesi. Bir görevden başka bir görevdeki bu havza, aynı zamanda, bir bozulma havzası halini alabilir» (ibid., s. 114).

GEÇİŞ DÖNEMİ. (Os. İntikal devresi, Fr. Période de transition) Anamalcılıktan toplumculuğa geçmek için gerekliliyi sorunlu dönem... Karl Marx bu dönemi *devrimci dönüşümler dönemi* devimiyle nitelendirmiştir. Geçiş dönemi devimi, anamalcılıktan toplumculuğa geçmek için gerekliliyi sorunlu olan dönemdir. Burjuva ideologları ve özellikle yeni gözdengeç-

riler bu devimi kasıtlı olarak genişletirler ve toplumculuğu da bir geçiş dönemi sayırlar. (Örneğin Bk. Garaudy, *Pour un Modèle Français du Socialisme*, s. 108). Oysa toplumculuk, bir geçiş dönemi değil, sınıfı toplumun ilk aşamasıdır ve tipki köleci, feudal, anamalcı dizişeler gibi bağımsız bir sosyo-ekonomik dizgedir. Anamalcılıktan sınıfı toplumun geçisinin çeşitli evreleri vardır: Önce anamalcılıktan sınıfı toplumun ilk aşaması olan toplumculuğa geçmek için bir özel *evre* vardır ki *geçiş dönemi* devimi Marksî dilde bu evreyi adlandırır, buna *doğum sahaları* dönemi de denir. Sonra sınıfı toplumun ilk aşaması olan toplumculuk ve toplumculugun zorunu ve doğal sonucu olan sınıfı toplum, esdeğindle *mülkiyetin aşılması* gerçekleşir. Geçiş döneminde sömürücü sınıflar vardır ve sınıf savası devam eder, toplumculukta sömürücü sınıflar yok olur ve sınıf savası son bulur. Geçiş döneminde özel mülkiyetin kalıntıları devam etmektedir, toplumculukta özel mülkiyet toplumcu mülkiyetde dönüşmüştür ve üretim ilişkileri toplumcu bir nitelik kazanmıştır. Toplumculukta, karıştı sınıflar değil, sadece topluma türde tabakalar vardır, köyle kent ve kafa emeğiyle kol emeği çeşitleri aşılmıştır. Uzlaştırılabilir karışlıklar elbette devam etmektedir ama uzlaştırılamayan karışlıklar kalırnamıştır. Karl Marx *Gotha Programı* Elestirisinde söyle der: «Anamalcı toplumla kamulaşmış toplum arasında, anamalcı toplumdan kamulaşmış topluma *devrimci dönüşümler dönemi* ver alır. Buna, devletin, emekçi sınıfının devrimci diktatörlüğünden başka bir şey olamayacağı bir politik *geçiş dönemi* tekabül eder». Geçiş döneminin siyaseti yapısı, emekçi sınıfının geçici diktatörlüğündür. Çünkü toplum, «karnameñan çıktıığı anamalcı toplumun, bittiñ alanlarında, damgasını hâla taşıyan» bir toplumdur henuz. Engels, 18/28 mart 1875 tarihinde Bebel'e söyle yazıyordu: «Emekçi sınıfının devlette olan ihtiyaci sürdürdüğe o bunu, özgürlük için değil, hasımlarını altetmek için kullanacaktır. Ve *Özgürlik'ten* söz edilmesi mümkün olduğu gün *devlet*, devlet olarak ortadan kalkmış olacaktır». Geçiş döneminin devleti, *devlet'le devletsizlik* arasında bir geçiş ve öz anımları bir devlet değildir. Bu dönemde «herkese çalışmasına göre» bölüşülecektir. Birey, topluma bir biçimde sunmuş olduğu emek miktarını, toplumdan başka bir biçimde geri alacaktır. Oysa «devrimci dönüşüm» daha yüksek bir aşamasında, bircylerin işbölümüne ve onunla birlikte kafa emeği ile kol emeği arasındaki çelişkiye kölece boyun ekleşeri sona erdiği zaman; emek, sadece bir geçim aracı değil, birinci derecede biz-

GEÇİŞ DÖNEMİ

zat bir yaşama gereği haline geldiği zaman, bireylerin çeşitli biçimlerde gelişmeleriyle üretici güçler de arttı ve bütün kollektif zenginlik kaynakları gürül gürül fışkırdığı zaman, iste ancak o zaman, *burjuva hukukunun dar ufkuları* kesin olarak asılmış olacak ve toplum, bayraklarının üstünde sunu yazabilecektir: Herkeden yeteneğine göre, herkese ihtiyaçlarına göre. Bu geçiş döneminin, çeşitli ülkelerde, temel toplumcu yapı aynı kalmakla beraber, çeşitli biçimler alabileceğini Karl Marx, Enternasyonal'ın Amsterdam'daki kongresinin kapanışında şu sözlerle dileğetmektedir: «Ama biz hiç bir zaman bu amaca varmak için yolların aynı olduğunu söylemiş değiliz. Aynı avrı ülkelerin kurumlarına, törcülerine ve geleneklerine yer vermek gerektiği bilyoruz». Marx'ın Engels'in birlikte yazdıkları *Manifesto*, bu geçiş dönemi için şunları önerir: 1) Topraklara sahip olarak çalışmadan yaşayanların sелиmlerinin (Rant) kaldırılması, 2) Anamalcluların birakıkları mirastan, gitgitçe tümünü kapsayacak, yavaş yavaş çoğalan bin veraset vergisi alınması, 3) Yurt dışına göçenlerin ve başkaldırımların mallarına el konulması, 4) Krcidi, taşıma, endüstri ve benzeri kurumların devletleştirilmesi, 5) Herkes için çalışma zorunlu konusunu ve bu zorunluluğu dinlegetirilişi olarak «çalışmaya yemez ilkesi», 6) Tarımın, kentle köy çelişkisini ortadan kaldırıracak tedbirlerle desteklenmesi, 7) Çocukların çalışmasının yasaklanması ve teknik öğretimi pratik teknikle birebirlerce genel ve parasız eğitimin gerçekleştirilemesi... Geçiş döneminde, bu tedbirlerle «sinifler arasındaki zıtlıklar, gelişim sürecinde, bütün üretim ortak bireylerin elinde toplanmış olsmakla ortadan kalkar ve o zaman kamu iktidarı siyasal karakterini yitir». Geçiş döneminde ve daha sonraki yetkin aşamasında tüketimin ve ülkenin nasıl olacağını Marx, *Gotha Programının Eleştirisi*'nde su bilimsel sözlerle dileğetirir: «Bütün çağlarda tüketimi maddelerinin dağıtmı, bizzat üretimi şartlarının dağıtım tarzının bir sonucundan başka bir şey değildir. Dağıtım, üretim tarzının bizzat kendisinin bir niteliğidir. Orneğin anamalci üretimi tarzı, yılın ancak üretimin kişisel şartlarına, işgücüne sahip bulunurken üretimin maddi şartlarının çalışmavallara anamalci mülkiyet ya da toprak mülkiyet biçiminden sumulmasını emreder. Eğer üretimin unsurları bir biçimde dağıtılsa, tüketimin bugünkü dağıtım biçimini bunun zorunlu sonucudur. Üretimin maddi şartları emekçilerin ortaklaşa mülkiyeti olunca, tüketim maddelerinin bugündünden daha başka bir biçimde dağılımı aynı şekilde bu yeni durumun sonucu olacaktır. Bilim-

sel olmayan (kaba) sosyalizm, burjuva iktisatlarından dağıtıma üretimden bağımsız sayma ve bu yüzden de sosyalizmin özünden dağıtım sorunduna dönüp dolastiğim hayâl etme adetini tevârîs etmiştir». Geçiş dönemindeki mülkiyet biçimî, tam anlamlı bir toplumsal mülkiyet değildir. Bu, sadecce, üretim araçlarına Engels'in deyişimle *toplum adına* proletarya devleti tarafından el konulmasıdır. Üretim araçları ve dolayısıyla mülkiyet, ancak, devletin gittiğe erip yok olduğu ölçüde toplumsal bir nitelik kazanacaktır. Üretim araçlarına toplum adına el konulması, sosyalist planlammanın koşullarını sağlar. Lenin de ki: «İster gerçekçe dosdoğru bakmasın bilmediği için gerçek olguların cahili bulunmakta, ister kapitalizmde *sosyalizme geçişin* sonut evrelerini tahli etmemeksin *kapitalizmle sosyalizm'i* soyut bir biçimde karşılaştırmaktan ileri gelin, kim bunu anlayamazsa, başıslamaz bir ekonomik hâfâ işlemi olur. Sosyalizmin ustalarının bütün bir *geçiş dönemi*'nden söz etmeleri ve yeni toplumun uzun *döküm sanctuarı*'ndan söz etmeye diretmeleri scibepsiz değildir. Aslında yeni toplum, zaten bir soylutmadır ve ancak su ya da bu sosyalist toplumu kurmayı gözeten bir dizi sonut, çeşitli ve mükemmel olmayan girişimlerle gerçekleştirilecektir» (Lenin, *Oeuvres Complètes*, c. 27, Editions Sociales, Paris 1961, s. 356). Gelecek toplumdaki devletsizliğin nasıl biçimleneceğine gelince, Marx de ki: «Bu soruya ancak bilim cevap verebilir» (Marx, *Gotha Programm Eleştirisi*, Ankara 1969, çev. M. Kabagil, s. 44). Bk. *Toplumcu Toplum, Devrim, Devlet, Eşit Hak, Emekçi Sinifi Diktatörlüğü, Halkçı, Devlet, Tütkefim, Ülçüm, Marksılık, Tarihsel Özdeşlik, Toplumcılık, Geçiş Ekonomisi*.

GEÇİŞ EKONOMİSİ. (*Os. İntikâl iktisâdi, Fr. Économie de transition*) Anamalcluktan toplumculuğa geçiş dönemiye uygun düşen ekonomi... Anamalcluktan toplumculuğa geçiş dönemi, zorunlu olarak, eski toplumun izlerini taşıyacaktır. Bu bakımından pazar, pazar içi üretimi, değer yasası ve esdeğерlerin değiştirilmeleri ancak devrimle değiştirilmiş ve düzenlenmiş yeni üretimi güçleri onların aşısını mümkün kıldığı ölçüde ortadan kaldıracaktır. Plânsızlığın ya da daha çok kâr amaçyla yapılmış anamalci plânlamanın yerini, toplumun vararı ve gerekleri amacıyla yapılacak toplumcu plânlama alacaktır. Toplumcu ülkelerin bol ve zengin deneyleri, her ülkenin kendi koşullarına göre uygulayacağı, geçiş ekonomisinin ana çizgilerini şartlamaktadır. Geçiş ekonomisinde Marksçılık hareketi geçirdiği sey ekonomi ve toplumsal güçlerdir, yine de sey sınıf ilişkileridir, toplumu topluma

egemen kıldıktan sonra da yöneteceğii şey üretimin güçlerinin gitikçe daha artan bir hızla gelişmesidir. Marx, *Kapital*'inde söyle der: «Tanım gereği, toplumsal üretimi bıçımına dayanan ve üretim araçlarıyla üretimi güçlerinin toplumsal merkezleşmesini gerektiren anamal, burada, özel anamalı karşıt olarak, doğrudan doğruya toplumsal anamalı bıçımına bürünür. Demek ki, bu türlü bir anamalla işletilen işletmeler, özel işletmelerle karşıt olarak, toplumsal işletmelerdir. İşte bu noktada, bizzat anamalı üretimi bıçımının sınırları içinde özel mülkiyet olarak anamal ortadan kalkmaktadır» (Marx, *Le Capital*, c. VIII. s. 102, Editions Sociales, Paris). Karl Marx'ın bu sözleri, gerçekte, geçiş döneminin ve geçiş ekonomisinin, anamalı üretimi bıçımının başında olumuya başladığını açığa çıkarmaktadır. Nitekim Lenin'in, ustasının bu derin çözümlemelerine dayanarak, söyle demektedir: «Tekeli devlet anamalılığı toplumcuğuñun en eksiksiz özdeşsel hazırlıkları, toplumcuğun beklenme odasıdır, kendisiyle toplumculuk arasında başkaca hiç bir aracı evrenin bulunmadığı tarihsel evredir» (Lenin, *Oeuvres Complètes*, c. 25, 1962 baskısı, s. 390). Toplumu ekonomikler *geçiş dönemi*ne *geçiş ekonomisi*'ni toplumunu *geçiş toplumu* olarak nitelendirmektedirler, bu toplumu sırasıyla *toplumcu toplum ve sınıfsız toplum* izleyecektir. Toplumcuğun ya da içinde toplumcuğun kurulmakta olduğu bir ekonominin temel karakteristiği bir plana bağlı olmak ve bir *pânta*'nın göre gelişmek, ya da başka bir deyişle toplumsal gerçeksinmelerle bağlı olmak ve bu gerçeksinmelerle uygun olarak gelişmektir. Geçiş ekonomisinde ilk yapılacak şey üretim araçlarını toplumsallaştırmaktır, nc var ki Lenin'in de dediği gibi gereken koşullar gerçekleşmedikçe bu pek de kolay bir sey deyildir. Lenin söyle der: «Toplumsallaştırma, ulusallaştırmanın su bakımından açıkca avrılır ki, bir seyi, hesaplama ve ussal ülestirme bakımından yetkin olmadan, bir kararla hemen ulusallaştırma olañaklıdır, ama bu yetkinlik olañakca toplumsallaştırma olañaklı dejildir». Toplumsallaştırma, bu anlamda, ulusallaştırılan bütünlük sanavını toplum adında etkili bir içinde yönetebilmek demektir. Bu halde gerekirse Lenin'in *yetenmiş anamalılar* (*Fr. Capitalistes cultivés*) dediği kimselerden de uzman olarak varanları. Lenin, geçiş ekonomisinde, gerekivora bir *devlet anamalılığı*'nın gerçekleşirilmesini öğütler. Lenin'e göre *«toplumcu cumhuriyet»* deyimi, yani ekonomik düzenden toplumu olduğu anlamına gelmez, saadece halkın iktidarından toplumcuğu geçisi sağlamak isteyini dilegetir. Toplumcuğu amaci ve özü, *insanın insan tarafını*

*dan sömürülmesinin sona ermesi*dir. Bu amaç ve öz bilimsel öňemlerle gerçekleşmedikçe toplumcuğu da gerçekleşmez. Bu yüzünden ki toplumcuğun bu zorunlu geçiş evresi ve ekonomisi, burjuva ideologalarca yanlış ve kasılı olarak *anamalılığa dönüş*olarak nitelenir. Oysa bu evre, asla bir *anamalılığa dönüş* evresi değil, anamalılığın kalıntıları içinde anamalılığı yoketme evresidir. Bk. Toplumcuuk, *Geçiş Dönemi*, *Ekonomi*, *Toplumcu*.

GEÇİŞİM. Bk. *Geçme*.

GEÇİŞLİ. (Os. Müteaddi, Fr. Al. *Ing.* Transitive) Etkisi, öňeden, bir ya da birkaç nesne geçen eylemin niteliği... Örneğin bir şevi *vermek*, geçili bir eylemdir; etkisi verenden verilenle geçer. Bu anlamda *geçili* terimi, *geçisiz* terminine karşılıktır. Her iki terim gramer terimidir. Ancak *geçili* terimi, metufiziki *geçili* neden'ile felsefeye girmiştir. Bk. *Geçili Neden*, *Geçisiz*.

GEÇİŞLİLİK. (Os. Müteaddiyet, Fr. Transitivity, Al. *Transitivität*, Ing. *Transitivity*) *Geçili* olanın niteliği... Bk. *Geçili*, *Geçili Neden*.

GEÇİŞLİ NEDEN. (Os. İilleti müteaddiye, Fr. Cause transitive) Kendinden başkasını etkileyen... *İckin neden'*e karşılıktr. Alman düşünürü Leibniz'e göre *geçili* neden olansızdır, çünkü *monad*'ların pencereleri yoktur, eşdevelde kedilerinden başkalrıvıa ilişki kuramaz ve onları etkileyemezler. Bk. *Geçili*, *Kosutlu Kuramı*.

GEÇİSSİZ. (Os. Lâzım, Fr. Intransitive) Eylem, sadece önyeri ilgilendiren... Uvumak, susmak vb. gibi fiiller *geçisiz* fiillerdir. Bk. *Geçili*.

GEÇİŞ RİTLERİ. Bk. *Geçiş Törenleri*.

GEÇİŞ TOPLUMU. Bk. *Geçiş Ekonomisi*, *Toplumu Toplum*.

GEÇİŞ TÖRENLERİ. (Os. İntikal ayinleri, Fr. Rites de passage) İnsan yaşamında bir durumdan başka bir duruma geçerken yapılan törenler, kutlamalar ve tapımlar... Fransız incelemeeci Van Gennep tarafından önerilen bu devim (*Fr. Rites de passage*), ilkelerde olañlu kadar uygur toplumlarda da uygulanan *geçiş* törenlerini dilegetirir. Doğum, ölüm, ergenlik, evlenme vb. gibi insan yaşamının çeşitli evreleri arasındaki geçislerde yapılan kutlamalar ve tapımlar, şenlikler ve törenler Van Gennep'e göre hem geçilecek veni evrenin tehlikelarından koruma, hem de yeni bir durum

GEÇME

ma geçīten duyūan sevinç ȫgerine dayanır. İlkellerde büyükse bir nitelik taşıyan bu törenler, uygur toplumlarda dinsel bir nitelik taşırlar. Bk. Dinsel Tören.

GEÇME. (Os. İntikal, Fr. Transfer, Al. Uebertragung, Ing. Transference, It. Trasporto) Bir yerden başka bir yere göçme... Toplumbiliminde aracın amaç değerini kazanmasına *değer geçmesi* (Os. İntikalı kiyem, Fr. Transfert des valeurs) denir. Örneğin anamalılık döneminde kullanmayı düşünmeksiz satin alma mutluluğu, böylesine bir değer geçmemesidir. Türk Dil Kurumunda yayılmışın Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *geçişim* deyimi önerilmiş ve Dr. Mithat Eng tarafından «belirli bir iş yapmış veterelinin, ilişkili ya da bağınlıtı başka bir iş yapmış olma sonucunda artması» olarak tanımlanmıştır. Prof. Hilmî Ziya Ülken *Sosyoji Sözlüğü*'nde bu deyimi «bir eğilimin bir hedeften başka bir hedefe geçirmesinin eğilimin değişik şartlar altında başka bir hedefe geçmesi sosyojisinin不断发展ur» der (İbid, s. 114). Bk. Geçme Yasası.

GECME YASASI. (Os. İntikal kanunu, Fr. Loi de transfert) Ruhbilimci James Sully'nin varsayı̄ğı yasa... Bu yasa göre belli bir tasarımdan doğan bir duygusal hal, o tasarımin cağırdığı başka bir tasarıma başlanır. Buradaki cağırın, ruhbilimsel çağrı̄şım anlamındadır. Bk. Çağrı̄şım.

GECMİŞ. (Os. Mâzi, Fr. Passé) Öncekilerce katılmış zaman... Antikçağ Yunanlığından ȫnsüz ve sonsuz, kendi üstüne dönǖnen devri bir zaman anlayış vardı. *Geçmiş* ve *gelecekli* bir zaman anlayışının Hristiyanlık getirmīstir. Hristiyanlık anlayışına göre geçmiş, insanın gönahları dünyaya düşmesini; gelecek de İsh'ın bütün günahları yüklenerek insanları kurtuluşa erīstirmesini anlatır. Bk. Gelecek, Zaman.

GEÇMİŞTE HARCANMIS EMEK. (Tr. Marksibilim) Ölüm emek... Ölüm emek, Marksçı dilde *geçmişte harcanmış emek* (Al. Vergangene Arbeit, Ing. Labour of past ages)'le eşanlamıdır. Bk. Ölüm Emek, Emek, Canlı Emek.

GEDÂ. Bk. Yoksul, Dükün.

GEDÂL. Bk. Dilencilik.

GEDANKE IST BEWEGUNG. (Al. Hegel) Düşünce devimdir... Alman düşünürü Hegel'in ünlü sözüdür. F. Paulsen, *Einleitung in die Philosophie* (Felsefecib Giris, Berlin 1899) adlı yapıtında buna karşı çıkar ve «düşünce, bir devim değil, sadece bir düşüncedir» der (İbid,

s. 87). Lenin de ünlü *Felsefe Defterleri*'nde Paulsen'e söyle takılır: «Bu anlayışa göre işi da bir devim değil, sadece isidir örneğin». Bk. Hegelcilik, Devim, Düşünce.

GEDANKEN. (Al. Engels) Tasarım... Engels bu terimi, kimi verde, *Abbildner* yerine kullanmıştır. Bk. Abbilder.

GEDANKENDINGE. (Al. Hegel) Düşünmelīş seyler... Alman düşünürü Immanuel Kant *düşünce-seyler* arasında bir bağıntı kuruyor ve düşüncenin seylerle bir arasına koyarak «bu, orta, bükü seylerle *bireştirileceğine*» (Al. Zusammenschliessen), tersine, onlardan *ayırı̄labilir* (Al. Abschliessen)» diyordu. Hegel, Kant'a karşılık olarak «düşüncelerimiz ȫtesinde bulunan seyler de düşünülmelīş seylerdir, sözde *kendinde* sey boy soylamamın bir düşünce varlığıdır (Al. Gedankending der leeren Abstraktion)» der. Bk. Eleştircilik, Hegelcilik, Düşünce.

GEDANKENWESEN. (Al. Feuerbach) Düşünce varlığı... Alman düşünürü L. Feuerbach, *Dinin Özü Üzerine Dersler*'nde söyle der (İbid, s. 414): «Dinde doğa Tanrı'dır, ama *Gedankenwesen*'olarak doğa. Dipsizdir insmanın bilgisiyle ve hayalgücü smırsızdır. Doğanın, bilgisiyle tarafından temelinden ve hayalgücüümüz tarafından sınırlarından yoksun bırakılan gücü, Tanrı'nın gücü hâline gelir». Bk. Özdeşlik, Tanrı, Doğa, Düşünce.

GEFÜHL. (Al. Kant) Duygu... Alman düşünürü Kant, yargı gücünün eleştirisinde *gefühl* alanını incelīmiştir. Kant'a göre duygunun temelinde, ȫnsel *erkeklik* kavramı yatar. Bunu da uygulama alanı *sanat*'dır. *Gefühl*, hoşla hoş olmayan'da belirir. Kant'a göre duygular, bilgiyle istifa yetisi arasında yer alır. Bk. Eleştircilik, Zweckmaessigkeit.

GEGERNERDE. (Al. Lenin) Karşıt dünya... Marksçılığın geliştirici kuramcısı Lenin, *Felsefe Defterleri*'nde Pitagoras felsefesini inceleyen Fr. *antipode* deyimi karşılığında Al. *Gegenerde* deyimini kullanır ve söyle der: «Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satırı, Güneş, Ay, Dünya, Samanyolu ve *Gegenerde* (-antipod?) hep yuvarlak bir sayıya, on başına ulaşmak için içadedilmiş». Bk. Taban Karşılığı, Antikhiton, Pitagorasçılık.

GEGENGRÜNDEN. (Al. Lenin) Karşı kantillardır... Marksçılığın geliştirici kuramcısı Lenin, *Felsefe Defterleri*'nde sofistlerin felsefesini inceleyen söyle der: «Sofistler için dönüp dolaşıp sunan söyleler Hegel: Her seyde farklı görüş açısından bulma sanatı, *Gründen und Gegengrün-*

den (Kanıtlar ve Karşı Kanıtlar)’ın üretilisi. Bk. Kanıt, Etiğişim, Bilgicilik Akımı.

GEGENSTAND. (Al. Marx) Nesne... Al. *şey*, özdeks, konu anımlarına gelen bu deyişi Alman düşünürü Karl Marx *nesne* anımlamda kullanır. Gerçekte de Al. *Objekt* deyişimi anımlamsa da bu deyişin Hegel terminolojisinde ozelliğe *sey* anımlamında kullanılmış ve *nesne* anımlamda *Objekt* deyişinden ayrılmıştır. Örneğin Hegel söyle der: «Saltık düşünce, seyi (Gegenstand) ve nesnesi (Objekt) düşünceye olan kavramdır». Bk. Nesne, Şey.

GEGENSTAENDLICH. (Al. Marx) Nesnel.. Alman düşünürü Karl Marx, *Feuerbach Üstüne Tezler*’ının birincisinde söyle der: «Feuerbach duyu örgenleriyle algılanabilen nesnelerin, düşüncenle kavranabilenlerden ayrılmamasını gerçekten istemiyir, ne var ki insan faaliyetinin kendisini *Gegenstaendlich* bir faaliyet olarak anlamamaktadır». Bk. Gegenstand, Nesnel.

GEGENSTAENLICHES WESEN. (Al. Lenin) Nesnel öz... Marksçılığın geliştirici kuramacı Lenin, *Felsefe Delfterler*’inde Platon felsefesini incelerken Platon'un *kavram* tanımını bu deyişle belirtir ve söyle der: «Kavram sadece biliş nesnesi değildir, bundan daha çok nesnenin örtüsüdür, *Gegenstaenliches Wesen*’dir, bir *an sich* (kendinde)’dır». Bk. Nesne, Öz, Kavram, Platonculuk.

GEHALT. (Al. Hegel) İçerik... Alman düşünürü Hegel, *Mantık* adlı yapıtında söyle der: «Düşünme biçimlerinin *dis* biçimler (Al. accusative Formen) oldukları, içeriğin kendisi olmamış sadece içeriğe yüklenebilinen biçimler oldukları doğru değildir» (Al. Formen, die nur an dem Gehalt, nicht der Gehalt selbst sein). *İçerik ve Biçim* (Al. Gehalt und Form)’ın eşitsizlik ilişkisi, eşitsizsel ve tarihsel özdeşlik ilişkisi gibi açıklanmıştır. Bk. İçerik ve Biçim, Gehaltvolle Formen.

GEHALTWESEN. (Al. Müsserl) Maksatılık... Alman düşünürü Edmund Husserl, bu terimi, fenomenolojisinde Fransızca *Intentionalité* anımlamda kullanır. Bununla *kendi özü* ya da *icerikinin özü* anımlarını dileğetirir. Husserl, fenomenolojisinde, *ben'i*, *gehaltwesen* olarak, «her şeyin benim için varlık anlamı kazandığı biliş yaşamının ben'i olan bana anımlamda ele alır. Bk. Olaybilim.

GEHALTVOLLE FORMEN. (Al. Lenin) İçerikli biçimler... Marksçılığın geliştirici kuramacı Lenin, *Felsefe Delfterler*’inde Hegel'in *Mantık*'ını incelerken söyle der: «Hegel, bi-

cimleri *gehaltvolle Formen* olan, biçimlerinin içeriği gerçek ve canlı olan, içerikle ayrılmazcasına bireleşmiş biçimleri olan bir mantık istiyor». Bk. Gehalt, Mantık, Hegelcilik.

GEHAN. Bk. Zaman.

GEHORSAM. (Al. Scheler) İtaat... Alman düşünürü Max Scheler, anlama özerkliliğle irâde özerkliliğini birbirinden ayırtır. Ona göre *Gehorsam* eylemi, bu iki özerklilik arasındaki birlik belirten iyi bir örnектir. İtaat eyleminden, itaat edenin, itaatı gerektiren buyurğun törelbilimsel değeri hakkında özerk bir anlayıştır. Buna rağmen bu itaat, özerk bir irâdeyle gerçekleşebilir. Bk. Kişiilik, Geist.

GEIST. (Al. Alman Idealizmi) Ruh... Almanca da *ruh*, *akıl*, *çin*, *görüntü* ve *hortlak* anımlarını dileğetiren *geist* terimi, Alman idealizminin baş kavramlarından biridir. Kant, Fichte, Schelling, Hegel ve en sonunda da insanbilimci Max Scheler *geist* terminini özel bir anlamda kullanmışlardır. Alman idealizmine *Geist*-*felsefesi* de denir. Schelling'e göre *geist*, doğuya ödedir ve bilincsizdir. Yaratır ama düşünmez. Hegel'e göre bütün varolanların temelinde *geist* yatar. Hegel, *geist* yerine, kimi yerde *ide*, *us*, *töz* terimlerini de kullanmış ve bunları anımdaş saydığını göstermiştir. İnsanbilimci Max Scheler'e göre *geist*, anımlardan bûsbütün farklı olarak, insanın mührîyet niteliğinde ve eşdeyiye *insanı insan eden* *seyir*'dir. Ne ruhurt, ne de özerk. Doğasal bir evrimin sonunda meydana gelmiş de değildir. *Geist*, insan, bütün öteki varlıkların ayıran *kisiilik*'tir. Theodor Lessing, Prinzhorn, Jung, Frobenius, Spengler, Dacqué ve Ludwig Klages gibi insanbilimciler; insan'la öbür varlıklar arasında bir *ö-ayrılık* görmüşler ve bunu başka hiç bir dile çevirememeyen *geist* kavramıyla dileğetirmiştir. Klages'e göre *geist*; zekâ, benlik bilincî ve irâdenin toplamıdır. Edmund Husserl, *geist*'in, ancak dünva realitesinden sıyrılmakla kavranabileceğini ileriştirer. Max Scheler, bütün bunlardan sonra, *geist* terimini, çok daha basık ve özel bir anlamda kullanmaktadır. Scheler'e göre *geist*; akı, ide bilincini, kendiliğindenlike yönelten anlavı, iyilik ve acımak gibi birçok aktarı kapasayı tümsel bir güçtür. İnsan, *geist*'ile, çevresindekilerin tümünü objeleştirip kavrayabildiği gibi bizzat kendisini de objeleştirip kavrayabilmektedir. Kondi kendisini objeleştirip kavrayabilen tek varlık, insan'dır ve insanın bu insana özgü aktımı sağlayan da *geist*'idir. *Geist*, havvanda da bulunan aklın gelişmesi sonunda elde edilmiş dekildir. Hayvansal gelişime, sonsuza kadar götürürse de, insan'a ve

dolayısıyla geist'e varamaz. Çünkü geist, bu insanca ilke, hayatın dışında ve hayatı karşı bir ilkedir. Hayatın akışı ve gelişmesi bu ilkeyi sağlamayaçır. Bununla beraber geist, hayatı karşı olduğu halde, hayatı çatışmaz ve hayatı örselevmez. Çünkü geist'in bu anlamda hic bir gücü yoktur. Geist, sadece dizgınler ve düzenler, başkası hic bir şey yapamaz. O, elinde sopasıyla size tutmanız gereken yolu gösterebilecek ve fakat o sopayı sizi hic bir zaman zorlayamayan bir düzenleyicidir. Geist, ne bir eğilim enerjisi meydana getirebilir, ne de onu ortadan kaldırabilir. Bundan ötürüdür ki saf irâde —Freud'ün de parmak bastığı gibi— sonunda bir hastalıktan doğurmada eğitimlere karşı kovamaz. Geist, töresel bir güç de değildir. Sadece özgürlüğün gerçekleştirilen insanca eylemler topluluğudur. İnsandan başka bütün varlıklar çevrelerince güdürlürler, yalnız insanlar ki çevresini güder ve kendi özgür irâdesine uvdur. İnsan, hem çevresine hem de kendisine karşı özgür kılan *geist'i*. Geist'in bir varlıkta meydana çıkmasını sağlayan akt merkezi *kıskılık*'tir ki sadece insana özgüdür. Böylece, insan, *geist'ile*, kendisini de asumsa ve hem kendisine hem dünyaya üstün tek vazifeli olmuştur... *Geist* deyimi (*Yu. Pneuma, Lā. Spiritus, Fr. Esprit, Ing. Spirit*) dillimizdeki *ruh* (*Yu. Psyche, Lā. Anima, Fr. Âme, Al. Seele, Ing. Soul*) deyiminin *tin* deyimle dilegetirilerere ayrılmış bulunumaktadır. Genellikle birbirlerine karıştırılmakla beraber her iki kavram arasında anlam ayrılığı vardır. *Geist* va da *tin*, halkın bedenden çıkararak gezip dolastığını sandıktı, *ruh'tan* farklı olarak bedensiz bir ilke'yi dilegetirir ki bu anlamları dinsel felsefede doruğu *tanrı*'dır. Nitekim Alman düşünürü Feuerbach, *Dinin Özü Üstüne Dersler*'nde *tanrı* anlamındaki *Entleibter Geist* (Bedenden yoksun) tını devimini kullanır. Metafizikçiler hayvanların da ruhu bulundukunu varsayıklar halde *tin'i* sadece insana özgü kılardılar. Bir teş spiridir, bir düşünme yetisidir ki evrende insandan başka hic bir varlıkta yoktur. *Tin* terimi, *Al. Geist* karşılığı olarak felsefe profesörü Macit Gökbek tarafından önerilmiştir. Bk. *Tin*, *Ruh*, *Geist* Felsefesi, *Geisting*, *Geisteswissenschaften*.

GEISTESRELIGION. (*Al. Feuerbach*) *Tin* dini... Alman düşünürü L. Feuerbach, *Dinin Özü Üstüne Dersler*'inde (*Feuerbach, Saemtliche Werke*, Leipzig 1851, c. 8, s. 226) söylede: «İnsan tınınin özelikleri *Geistesreligion'* da kendini gösterir». Feuerbach'a göre tin vücutlu, duvarlara gelişir; kafatası nereden gelivorsa, beynin nereden gelivorsa tim de orada gelişiyor; örgen nereden gelişorsa işte

vi de oradan gelişiyor. Sözle der (*Ibid*, s. 332): «Göründüğü gibi insanlar *tin'i* insanın vücutundan koparıp almakta ve bu koparılmış, yücten yoksun bırakılmış *tin'i* kendilere tanrı yapmaktadır». Bk. *Geist*, *Tin*, *Din*.

GEISTESWISSENSCHAFTEN. (*Al. Dilthey*) İclek bilimler akımı... XIX. yüzyılın sonunda Alman düşünürü Dilthey, yeni bir tarîh felsefesi ve mantıki ilerlîstirmiştir ki Georg Simmel, Windelband, H. Rickert gibi düşünürlerin kaldıldıkları görüşe *iclek bilimler akımı* (*Os. Mânevî ilimler cercâvî*) denir. Dilthey'e gör'e *iclek bilim, yaşınlımlı* (*Al. Erlebniss'*) bilimidir. Örneğin felsefede Spinoza'vu anlamak için Spinoza'yi *yeniden yaşaması* gerekir. Bu da, onu, çağının bütünlüğünde ele almaktır. Gerekçesi, Daha açılı bir devîle bir çağın veniden yaşansılsı; o çağın felsefesini, sanatını, dinini, ekonomisini, siyâsasını birlikte ve birbirleriley olan bağıntıları içinde kavramak demektir. Buysa bir *tarîh yöntemi*'dir. Buna karşı *Naturwissenschaften* (*Doğabilimleri akımı*) insansal yaşınlımlı dışındaki canlı ve cansız nesneler üzerinde çalışır, burlanlardan genel yasalar çıkarıkmak ister. Doğabilimleri olayları açıklarlar, içlek bilimlerse onları anlamaya çalışırlar. Simmel'e göre içlekliğin katılmadığı hic bir olay tarîh olmayı olamaz. Bu vüzdendir ki örenin Cin seddi tarihsel, Himalâva dağı ise doğasal bir olaudur. Tarihi, ruhsallıkton avırlamaz. Ruhbilimsel açılı duygusu olmasa da Marx'ın tarîhî olaylar zinciri anlamsız kahrdı. Bk. *Geist* Felsefesi, *Tin*, *Geist*.

GEISTESWISSENSCHAFTLICHE BEWEGUNG. (*Al. Stein*) İnsan bilimlerinin devimi... Ludwig Stein, *Philosophische Strömungen der Gegenwart* (Stuttgart 1908) adlı yapıtında Dilthey felsefesini bu başlık altında ve ona felsefe akımdan biri olarak anlatır. *Al. Geisteswissenschaften* devimi, *doğa bilimleri* (*Al. Naturwissenschaften*) devimi karşılaştırılarak, *insan bilimleri* va da *kültür bilimleri* anlamına gelir. Bk. *Geisteswissenschaften*.

GEIST FELSEFESİ. (*Tr. Düşünçecilik*) Alman idealizm... Alman idealizm, *Geist felsefesi* adıyla da anılır. *Geist*, başka dillerce çevrilemeyecek, Almancaya özgü bir kavramdır. Başka dillerde coğantuuklu *ruh* terimiyile cevilmektedir de *geist'in* *ruh* sözcüğünden bûsbütün başka bir anlama vardır. *Ruh* terimi, Yunanca *psyché* ve Fransızca *âme* terimleri karşılığıdır, *Geist* terimi, Yunanca *pneuma* ve Fransızca *esprî* terimleri karşılığıdır ki bunun Türkçemizde *tin* terimiyile karşılığıdır.

şilanmasının daha yerinde olacığı önerilmektedir (Bk. Mâcît Gökerk, *Positivism ve Geist Felsefesi*, Felsefe Arşivi, sayı 12, s. 28 dípnottu). Kimi felsefecilerimizde doğrudan doğruya *geist* terimini kullanmaya yeğlemektedirler (Bk. Bedia Akarsu, *Max Scheler'de Kisiilik Problemi*, İstanbul 1962, s. 27 dípnottu). Almanca'da *ruh sözcüğü* *geist'in* çok farklı olarak *seede* terimile dileğetirilir. Wilhelm Dilthey'le başlayan içlek bilimler akımı, çağdaş bir *geist felsefesi*, olguculukla uzlaştırılmış bir *geist* felsefesidir. Dilthey'in göre *geist* artık düşünsel olarak, sadice düşünce planında anlaşılamaz. Tinsel yaşam, olgucu bilimlerin tek tek çözümleme olaları ve vardıkları sonuçların birbirlerine bağlanmasıyla anlaşılmaktır. Hegel'in elinde *özne*'yle *neme*'ye avrılan metafizik *geist*, Dilthey'in elinde positif bir olgudur. Tinsel yaşam (*Os. Mânevî hayatı*)'n metafiziksel olarak kavramayamız, çünkü onun bir parçası tarıhte, bir parçası ekonomide, bir parçası sanatta ve bir parçası da hukuk vb. gibi positif bilimlerdeki. *Geist'in* kavramak için bütün bu bilimleri timlememek gerekir. Bk. Geist, Alman Idealizmi, Geisteswissenschaften, Olguculuk, Metafizik, Tinselcilik.

GEISTIGE. (Al. Hegel) Tinsel olan... Alman düşünürü Hegel, *Felsefe Tarihi Üstünde Dersler*'nde «Kant'da dinayı mahveden, das Geistige (düşünsel, tinsel olan)'dır» der. *Mantık* adlı yapıtının ikinci baskısına yazdığı önsözde söyle der: «Genç anlayışının doğaçısal olusuyla das Geistige'ye karşı tutuluyorsa, mantığın, daha çok doğaüstü olanı oluşturduğu söylemek gerekir». Bk. Geist, Mantık, Hegelcilik, Eleştircilik.

GEISTIGE ALLGEMEINHEIT. (Al. Hegel) Tinsel genellik... Alman düşünürü Hegel, *Felsefe Tarihi Üstünde Dersler*'nde Sokrates'i anlatırken söyle der: «Nesnelligin Sokrates'deki anlamu, dışa ait nesnellik değil, kendi başına ve sadice kendisi için var olan genelliktir; dışa ait nesnellik değil, geistige Allgemeinheit». Bk. Geistige, Sokratesçilik, Nesnellik, Genellik.

GEISTIGE MANIPULIERUNG. (Al. Marksçılık) Beyin yıkama... Devlete bütünlüksel tekneli anamalculuk gazete, radyo, televizyon, sinema vb. gibi yayım örgenlerini ele geçirerek emeği sınıfına uyguladığı ideolojik bir baskıcıdır. Bilgisiz halkın uydurma ülkü'lere yönelik ve böylelikle gerçekleri sezmemeleri ve anlamaları engeller. Beyinleri yakananlar, kenderilerine baskıyla benimsenilmesi, bu uvdurmalara özgüre benimsediklerini sanırlar. Bilgisiz beyinler, amansız bir mekanizmaya

sürekli olarak yıkandıkça, bûsbütün beyinsizleşler. Beyinsiz yiğinlar emperyalizme ve onun her türlü sömürütüsüne kolaylıkla boyun eğeler. Bk. Beyin Yıkama, Emperyalizm.

GEISTING. (Al. Marx) Düşünsel... Karl Marx, *Kapital* adlı yapıtında söyle der: «Maddi hayatın üretimi biçimini; toplumsal, siyasal ve *geisiting* yaşam sürecini genel olarak şartlandıran belirler». *Düşünsel yaşam* (*Os. Mânevî hayat*) konusunda da şu açık sözleri ekler: «Ne ortaçaç Katoliklikle, ne de eski dünya politikâti karımı doyurabilirdi. Tersine, birinde politikanın ve öbüründe Katolikliği baş rolleri oynamamasına o toplumlardan geçimlerini sağlamaya yöntem ve biçimleri sebeb olmuştur. Öbür yandan da, gezginçi sôvalyeliğin toplumun bütün ekonomik biçimleriyle bağdaşabileceğini sanmakla yaptığı hatânnin cezasını, Don Kişot, çoktan çekmiş bulunuyor». Bk. Al Yapı, Üst Yapı.

GEIST LEIBLICHKEIT. (Al. Swedenborg) Ruhun cisimliliği... Genellikle çoğu felsefe öğretülerinde *Ruh'la beden*'nın iki ayrı ve karıştır güç savasmasına karşın, XVIII. yüzyıl Hristiyan gizemciliği, özellikle Swedeborgianizm adlı gizemci öğretinin kurucusu İsvâcîli Emmanuel Swedenborg, ruhun cisimli olduğunu ileri sürmüslərdir. Bk. Ruh, Tin.

GEIST VON MEINEM GEISTE. (Al. Hegel) Ruhumun rulu... Alman düşünürü Hegel, *Felsefe Tarihi Üstünde Dersler*'nde Sokrates'i anlatırken «Benim için gerçek olan *Geist von meinem Geiste*'dır» der. Bk. Geist, Hegelcilik.

GELECEĞİ BİLME. (Os. Hissi evvel, Fr. Prémonition) Geleceğin bildirir gibi过去的 döşer ve düşüncelerin oluşturduğu ruhsal durum... Ruhbilim devimidir. *Önsezî*'nin başka bir biçimde olan *geleceğî bilme*, gerekte, hastalıksal *belirti* (Fr. Prémonitoire)'lerde olduğu gibi herhangi bir öncekî belirtiye dayanır. Ateşin yükselmesi nasıl hastalığın geleceğini bildiriyorsa, kimin ön belirtiler de belli olaylarıın gerçekeşmek üzere bulunduklarını bildirir... Bk. Önsezi.

GELECEĞİ DÜŞÜNME. (Os. Mülâhazai istikbâl, Tebassur; Fr. Prospection) Geleceğin yûnelel düşüncenin işlevi... Ruhbilim terimidir. Konuşma dilinde gelecekteki müsterileri çoğaltmaya yönelik ticâri düşünde anlamını verir.

GELECEK. (Os. İstikbal, Müstakbel, Âti; Fr. Ing. Al. Future) Gelmesi beklenen zaman... Aristoteles *gelecek'i*, zorunu olarak gelmesi gereken (*Lâ. Futura necessaria*, Os. Âtti zarûri) ve olanaklı olarak gelebilecek olan (*Lâ.*

GELECEKÇİLİK

Futura contingentia, Os. Ättii mümkün) anlamında ikiye ayırrı. Olanaksal geleceği insanın özgür iradesi gerçekleştür. Örneğin gelecek yılın baharı bir zorunlu gelecek, hekimlik okuyan bir örencinin hekimliğine ola-naklı gelecektir. Gelecek, öncekilerde katılmış zamanlı dileğetmiş geçmiş (Os. Mäzi, Fr. Passé) karıştırır. Her nesne ve olayın bir geçmiş, bir şimdisi, bir de geleceği vardır. Bu gerçek, evrensel devinimin sonucudur. Doğa, toplum ve bilinc; tekşöze evrendeki her şey devimseldir ve bundan ötürü de sürekli olarak gelecekte önemlidir. Geçmiş ve şimdî iyice çözümlenmiş tanınmış gelecek kolaylıkla tahmin edilebilir. Marx'ın, Engels'in ve Lenin'in daima doğrulanmış olan geleceğe yönelik tahminleri bu şerçin en belli kanıtlarıdır. Bk. Ertişim Yönetimi.

GELECEKÇİLİK. (Os. İstikbalcılık, Fr. Futurisme, Al. Futurismus, Ing. Futurism) Geleceğe doğru atılmayı savunan sanat akımı... Makineleşmenin gelişmesi hız, heyecan, tchlik'e tutkusunu ve toplumsal koşulluklar özlemden ötürü geleceğe doğru atılmayı yeşleyen bu akım, XX. yüzyılın başlarında İtalyan ozai Filippo Tommaso Marinetti (1876-1944) tarafından kurulmuştur. Sanat teknoloji arasında bağıntı kuran gelecekcilik, ilkini geleneksel sanata baskaldıran sanatçıların elindevi. Kısa bir süre sonra sisaval bir nitelik büdündü ve İtalya'da faşizm'in destekleyicisi oldu. Marinetti'nin *Manifesti del Futurismo* adlı yapıtı, sanayi dinamizmini yüceltme bahâneyle İtalyan halkın savaşa sevgi duymasını sağlamaya çalışır. Özellikle resim ve şiir alanlarında top, tüfek vapurunu testiv eden ya-pıtlar İtalyan faşizmini hizmet etmek amacıyla gütmüşlerdir. Geleceki makineleşmeye girmek gibi yüzevel bir düşünmeden vola çıkan gelecekcilik, bir süre, birçoく sanatçıları etkilemişse de sahâfâ bir temeli bulunmadıkdan ötürü vîkih gitmiştir. Bk. Sanat, Faşizm.

GELECEK OLUMSALLAR. (Os. Ef'âl ve hâ-disatî atîve mümkîne, Fr. Futurs contingents) Zorunlu vasalarla önceden belirlenmeyen gelecek olaylar... Bk. Gelecek.

GELECEKSEL. (Os. Mutabassır, İstikbâle nâzır; Fr. Prospectif) Geleceği düşünmeye il-gili... Bk. Gelecek Düşünme.

GELECEK TOPLUM. (Os. Müstakbel cemî-yet, Fr. Société future) Sınıfsız toplum... Marksizm dilde gelecek toplum demimi, sınıfsız toplum'u dileğetir. Karl Marx, 1844 El-yazmaları'nda söyle der: «Sınıfsız toplum,

olumsuzun olumsuzlanması aşamasıdır ve do-layısıyla tarihsel gelişmenin gelecek aşaması içi insanın özgürlüğe kavuşması ve yendi-lerini alanında gerçek ve zorunlu bir etkenidir. Sınıfsız toplum geleceğin zorunu böcümüdir ama insan gelişmesinin amacı ve insan toplumunun son böcümü değildir. *Kutsal aile'* de de söyle der: «İnsan olusturan koşullara bu koşullar insana oluşturulmalıdır». İşte Marks-çılık, insanı oluşturan koşulları insanca oluşturmaının öretisi ve yöntemidir. Bk. Marksçı-lik, Toplumculuk, Sınıf, Toplum.

GELEHRTERN. (Al. Feuerbach) Bilginler... Alman düşünürü Feuerbach *Düni Özü Üstüne Dersler*'nde söyle der: «Die Gelehrten an-acak kendi silâhlarıyla, eşdeyiyle kendilerinden yapılacak alıntı ve aktarmalarla altelebilirler». Feuerbach'ın bilginler adıyla nitelidigi spekülatif yoncu düşünürlerdir. Aynı yapının bir başka yerinde de söyle der: «speküla-tif yoncu düşünürler, görüşlerini nesnelere de-ğil, nesneleri görüşlerine uyarlarlar». Bk. Fel-sece.

GELENEK. (Os. An'ane, Mütevâtrât, Haberi sâdik, Teâmiüllü kadim, Rîvâyet, Nakîl, Sîlîne, Taklit, Haber; Fr. Ing. Tradition, Al. Überliefern, İt. Tradizione) Bir toplumanın üyelerini birbirine bağlayan, geçmişten gele-rek köklemiş alışkanlık... Tanıbilim ve toplumbilim temididir. Fransız düşünürü Bossuet, ona saygından, bu terimi büyük harflle ya-zardı. Marksist açıdan, geleneğe körük körün-e bağlılık kadar gelenekten bütünüyle kopma düşüncesi de yanlıştır. Gerçek olan, geçmişin sağlam yanlarını içerek onu sürekli olarak geleceğe doğru asıkmaktır. Dinsel açıdan gele-nek, topluma, büyîsel ve dinsel bir çok töre-lerin sürdürülmesini sağlar. Bu bakımından ge-leşmive engelleyicidir ve yeniliklere karşıdır. BUNDAN ÖTÜRÜ GELENEKCİLIK bir ceşit tutuculuktur. Katolik inançlarına göre de gelenek, kutsal kitabı tanamlar. Kaldı ki hemen bütün büyük dinler gelenekleri zorunlu olarak iger-mışlardır. Birçok dinlerin tutunuyayılmasına engel olacak gitçe gelenekler vardır. Örneğin İslâmîlik, eski Arap geleneklerinin coğunu bu zorunluk yüzünden özümsemiştir. Gelenekler, coğunkuluk, inanc ürünlerini ve tartışmasız benimsenirler. Türk Dil Kurumuna yayılma-na Toplumbilim Terimleri Sözluğu'nde ge-lenek terimi, Dr. Özer Ozankaya tarafından «bir toplumda, bir toplulukta, eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşaktâ iletilen tinsel ekin ögelerinin her biri» olarak tanımlanmıştır. Bk. Gorenek, Gelenek-çılık, Geçmiş.

GELENEKÇİLİK. (Os. An'aneviyye, An'aneperstlik, Merbutiyeti an'ane; Fr. Traditionalisme, Al. Traditionalismus, Ing. Traditiona-lism, It. Tradizionalismo) Gerçek geçmişi bulan ya da geçmiş özyeten örtelerini genel adı... Genel olarak Hesiodos'un Roussau'ya kadar geçmiş özyeten ve öven bütün öğreti-ler gelenekcildirler. Özel olarak Fransız'da aydinlanmaya karşı çıkan Katolik düşünürlerden geçmişin gelenek ve inançlarını savunan ve bunların güzelleşmesini geçici bir bunalım sayan Gabriel de Tarde (1843-1904), her tür-lü bilgiliin başlangıcı ilkel bir seziş bulan ve özellikle kılıshe geleneğini doğrulugun ölçütü sayan De Bonald (1754-1840)'la Joseph de Maistre (1753-1821)'ın öreteleri bu adla anılır. Alışkanlıklara uygun yaşama biçimini de halk dilinde gelenekcilikle nitelenir. Bu de-yim, Türk Dil Kurumuna yayılmışın Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde Dr. Özber Ozankaya tarafından «toplumsal kurumları ve inançları yalnızca geçmişten süregeldikleri için benimsemen, saygın tutan, destekleyen, y-e ni ekin öğelerini ise defteriz sayan tutum ya da öretisi olarak tanımlanmıştır. Bk. Gelenek.

GELENEK HUKUKU. Bk. Görenek Hukuku.

GELİR. (Os. Vâridât, Fr. Revenu, Al. Einkommen, Ing. Income, It. Rendita) Bir ekonomik birimin kazandığı para... Bir memurun maaşı, bir işçinin ücreti, bir ev sahibinin aldi-ği kira, ödünc verenin aldi-ği fâiz onların ge-liridir. Masraf ve vergiler çıkarılmadan göz önüne alınan gelire *bütît gelir* ve bunlar çarlıdiktan sonra kalan saf gelire *nét gelir* denir. Net gelir, bir ekonomik birimin satın alma gücünü dilegetir. Bir malın kendiliğinden getirdiği ve dolayısıyla çalışmadan elde edilen *rant* (Os. İrat, Fr. Rente) da bir ge-lirdir ama her gelir rant değildir. Rant, genellikle topraktan ve üsteği mallardan *kırâb* bi-ciminde elde edilir. Bu anlamda *fâiz* de bir ranittır. Türk Dil Kurumuna yayılmışın Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde, başta üretim olmak üzere çeşitli etkinlikler yoluyla sağla-nan vaşama düzeyine Fr. *niveau de revenue* ve Ing. *income level* (Os. vâridât seviyesi) deyimleri karşılığında *gelir* düzeyi denilmesi öncrülmüştür. Bk. Gelir Dağılımı, Fâiz, Ücret,

GELİR DAĞILIMI. (Os. Tevezzü-ü vâridât, Fr. Distribution des revenus, Al. Einkom-mensverteilung, Ing. Income distribution) Bir ülkenin toplam gelirinin o ülkenin bireyleri arasında dağılma oranı... Anamalci düzende ülkenin toplam gelirinden büyük payı ana-mal sahibleri alırlar, üsteği sınıflara derece de-rece çok az bir pay düşer. Bir ülkenin refahı

zenginliğinden çok gelir dağılımıyla ölçülebilir. Örneğin aynı toplam geliri elde eden iki ül-kevinde birinde öbürtüne göre daha adıl bir gelir dağılımı uygulanıysa o ülke öbürtünden daha refahlı demektir. Bir ülkenin bireyleri arasındaki gelir farkları, anamal farkıyla eğit-im farkından doğar ki her iki fark da ana-malci düzenin ayrıdedici niteliğidir ve o dü-zende giderilemez. Bk. Ülçüm, Gelir.

GELİR DÜZEYİ. Bk. Gelir.

GELİŞ. (Os. Sıyâk ve sâbâk, Süreti ibâre; Fr. Contexte, Al. Kontext, Ing. Context) Söün gelisi... Sözcük olarak *bir yazının mantıksal bağlığı*'nın dilegetirir. Bir söz, *gelis'*ne uygun olmalı, ona aykırı bir yapıda gelismemelidir. Türk Hukuk Sözlüğünde *metin* terimiyle karsınlamıştır. Kant ve pragmatci James, bunu yorumsal bir anlamda kullanmışlardır. Bir söz da sözcük, içinde bulunduğu metne göre anlam kazanır; bu bakımından *gelis'*ne göre yorumlanmalı ve anlamlanmalıdır. Bk. Texte.

GELİŞİM. Bk. Gelişme.

GELİŞME. (Os. İnkısap, Terakki; Fr. Déve-loppement, Al. Entwicklung, Ing. Develop-ment, It. Grecere) Yalından karmaşa, alt olandan üst olana doğru ilerleme... *Gelişme* ya da *gelişim*, eytisimsel ve tarihsel özdeki felsefelin gerçek anlamını açıkladığı en önemli kavramlardan biridir. Evrende doğa, toplum ve biling; teksozle her şey gelişir. Eytisimin genel vasalarıyla yönetilen gelişime, nesne ve olayların iç eğilimlerinin sonucu olarak kendiliğinden bir devim sürecidir. Üst olan alt olanan, karmaşık olan yalanın gelişmişidir. Her gelişme aşamasının sonu, yeni bir gelişme aşamasının başlangıcıdır. Karşılıkların birligi ve savasın vasası, nicelikten niteliğe geçiş yasası ve olumsuzlanmanın olumsuzlanma-sı vasasıyla yöneltilen gelişime nesne ve olay-ların iç devimlerinin ürünüdür, dışardan verilmemistir. Gelişme özdekseldir ve tüm doğa-nın gelişmesi insan bilincine kadar sürüp gel-miştir. Ayrıca, gelişmenin çeşitli alanları, ör-neğin toplumsal gelişmeye sahnenin üretici güçlerin üretim ilişkileri arasındaki çalışma yasası gibi, kendilerini özgü özel vasalar ortaya koymalar. Bu özel vasalar, her gelişme alanında geceli olan eytisimin üç genel vasa-sıyla birlikte is görürler. Örneğin toplumsal gelişmedeki üretici güçlerin üretim ilişkileri arasındaki çalışma özel vasası, eytisimin üç genel yasasını içerir; karşıtların birliliğini ve savasını gerçekleştirir, nicelikten niteliğe geçiş saflar, olumsuzlanmayı olumsuzlar. Geliş-me, sarmal (Os. Helezâni, Fr. Spiral)'dır; alt

GELİŞME

düzeyde gerçekleşenin üst düzeyde daha yetkinleşmiş olarak yinelenmesiyle olur. Örneğin bir öğrenci alt sınıfta öğrendiğinin üst sınıfta daha yetkinini öğrenir. Gelişme, her zaman, *eski*'nin olumlu yanlarını da içeren ve Hegel'in deyişiyle «daha zenginleşmiş» bir *yeni*'yi oluşturur. Gelişme, geniş anlamdaki *evrim* (Os. Tekâmül, Fr. Évolution) deyişiyle de dilegetirilir. Nitekim Lenin, *Felsefe Defterleri*'nde eytisimi incelerken «gelişme (evrim), karşıtların savaşıdır» der. Dar anlamda, eşdeyişle niceliksel birikme anlamında *evrim* ve *devrim* (Os. İnkılâp, Fr. Révolution), gelişmenin birbirleriyle sıkıca bağımlı iki yanıdır. Gelişmenin gerçekleştirmesi için önce nicelikçe birikmeler (evrim), sonra nitelikçe değişim (devrim) gerekir. Nicelikçe birikmeleri *sıçrama*'lı nitelik değişimini ve nitelik değişimini yeni nicelik birikmeleri izler. Gelişme, böylelikle, sürüngider. Lenin, yukarıda adı geçen not defterlerinde Aristoteles'i incelerken söyle de: «Diyalektik geçiş diyalektik olmayan geçmişten ayıran nedir? Sıçrama. Çelişki. Sürekliliğin kesintisi. Varlık ve yokluğun birliği ya da aynılığı». Aynı yapıpta eytisimi incelemeye de şöyle devam eder: «İki temel gelişme (evrim) anlayışı vardır. Eksilme ya da artma olarak, yineleme olarak gelişme ve karşıtların birliği ya da bir'in birbirlerini karşılıklı olarak dışındalayan karşıtlar hâlinde ikileşmesi olarağ gelisme». Aristoteles'i incelerken «sadece özdektek bilince değil, duyumdan düşünceye geçiş de diyalektiktir» der ve ekler: «Diyalektığın izleyicisi Hegel özdektek devime, özdektent bilince diyalektik geçiş kavrayamıyor. Marx, mistik Hegel'in bu kavrayışsızlığını düzeltmiş ve tamamlamıştır». Doğasal, toplumsal ve bilincsel tüm nesne ve olaylardaki gelişmeyi, onların iç devinimleri gerçekleştiriyor. Bu devinimi sağlayan da bir'in birbirlerini karşılıklı olarak dışındalayan karşıtlar hâlinde ikileşmesi ve bu karşıtların da birbirleriyle sürekli olarak savaşımasıdır. Karşıtlar, hem birlik (aynı bir'in özdeş iki yanı), hem de savaş (aynı bir'in özdeslikten kopmak isteyen iki yanı) hâlindedirler. Bu birlik ve savaştan hangisi belirleyicidir? Hegel, birelığın belirleyici olduğunu ileri sürmüştür. Bu, yanlıştır, Marx ve Lenin —bir zamanlar Herakleitos'un da sezmiş olduğu gibi— savaşın belirleyici olduğunu tanıtlamışlardır. Birlik geçici, savaşsa süreklidir ve hiç bir zaman son bulmaz. Lenin «karşıtlar arasındaki savaş, tipki gelişme ve devim gibi, sürekli ve saltiktır» der. Savaş belirleyicidir, çünkü karşıtların daha fazla bir arada bulunmalarını (birlik hâlinde olmalarını) olanaksız kılacak kadar keskinlesir ve çeşitlilikteydi aşarak yeni niteliği meydana koyar.

Birlik tutucudur, eğer geçici ve ikincil olmayıp da saltık ve birincil olsayı karşıtları birlik hâlinde tutar ve gelişme hiç bir zaman gerçekleşmezdi. Olumsuzlanmanın olumsuzlanması yoluyla gerçekleşen gelişme, daima *ilerici* karakterdedir; alt düzeyden üst düzeye ve valinden karmaşa doğru ilerler. Doğada, kömürden bilinci insana kadar gerçekleşmiş bulunan gelişme, bunun en belli kanıdır. Toplumda bir köleci topluma bir de anamalcı topluma bakın, gelişmeyi gözünüzle görür ve elinizle tutarsınız. Toplumculuk evresinde de anamalcılık evresiyle kıyaslanamayacak kadar üstün bir gelişme, gözle görüüp elle tutulabilir. Bilinçte dönemin insanların bilgileriyle bugünü insanlarının bilgilerini karşılaştırır, kıyaslanmayacak kadar ilerlemiş gelişmeyi hemen görürsünüz. Daha birkaç yüz yıl önce döneminin belli noktalarının birinden öbürüne gidilemeyecek bugün gökteki aya insan ayağı basmıştır, Amerika'da söylenen şarkı radyo aracılığıyla İstanbul'da dînlenebilir, Amsterdam'da oynanan futbol maçı televizyon aracılığıyla Adana'da seyredilebilir. Bu *ilerleyici gelişme*'yi yadsiyabilmek için ahamak bir metafizikçi olmak gerekir. Yeni olanın egemen ve muzaffer olması, gecenin gündüzü izlemesi kadar yasalı, zorunlu ve kaçınılmazdır. Gelişme, Türk Dil Kurumunca yayımlanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde Dr. Özer Ozankaya tarafından «yalnızdan karmaşa, aşağı olandan üstün olana doğru ilerleyen, olayların iç eğilimlerinin ve özünün aydınlanmasını sağlayan, yeminin ortaya çıkışına götüren kendi kendine devinim süreci» olarak tanımlanmıştır. Türk Dil Kurumunca yayımlanan ve Dr. Mithat Enc tarafından hazırlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde de, büyümeye ve gelişmede hücre üremesi sonucunda canlıda örgen ve bedensel ayrıntıların belirlmesi ve genel nitelikteki beden devinimlerinin ancak belirli kas kümelerinin katıldığı özel devinimlere dönüşmesine *Ing. differentiation in development* deyiği karşısında *gelism ayrimasi*, gelişimin herhangi bir yönünde ilişkili olduğu yaş kümese övgündüzeyin üstüne çıkmaya *Ing. developmental acceleration* deyiği karşısında *gelisimsel hızlanma* deyiği önerilmiş ve *gelişme* deyiği ruhbilim terimi olarak «canlıların yaşamında yapı, işlevi ve örgüt açılarından söz konusu olan nitelik ve nicelikle ilgili değişimler» olarak tanımlanmıştır. Ekonomi terimi olarak *ulusal gelirin artması*'nı dilegetirir. Ülkeler, ekonomik açıdan, gelişmiş ve *azgelişmiş* olarak ayrılmaktadırlar. Gelişmiş ülkeler teknik yeniliklerle daha çok gelişebilirler. Azgelişmiş ülkelerdeyse *gelişme* terimi yerine *kalkınma*

terimi kullanılmaktadır ki gelişmiş ülkelere teknikin aktarılması anlamını verir. Eytisimsel özdeşlikte gelişme, kültürlerin çatışmasıyla gerçekleşir, gelişmenin aşalarak yüksük bir düzeye ulaşması anlamındadır. Hegel, varlığın gelişme aşamasına bireşim ya da vadissmann yadsınaması der. Eytisim, varlığın gelişme yasasıdır. Tarihsel gelişmenin yasası, üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki ilişkimedir. Bk. Eytisim, Bireşim, Yadsınamı, Yadsınaması, Gelişme, Çatışma, Aşma, Sıçrama, Eytisimsel Özdeşlik, Tarihsel Özdeşlik, Eytisimsel Mantık.

GELİŞME AYRIMLASMASI. Bk. Gelişme.

GELİŞME GÜCÜ. (Os. Kudreti neşvünümü, Fr. Ergoğenliği) Canlıların seriplik bütünlük yeteneği... Bu fizyolojik anlaman dışında, gelişmenin gücü eytisimsel özdeşliklerin ve onemli daimilerindendir. Hegel'de ki: «Çalışmanın gelişme gücü yoksa, karşı durulan varlık ya da şey bu çalışma yüzünden ölü». Marksçı eytisime göre özdemevin bir gelişme olamaz, gelişmeye olanaklı kılan ancak gelişmelerin varlığıdır. Çalışmeyen gelişmez. Toplumsal gelişmeyi gerçekleştiren de sınıflar arasındaki ilişkimedir. Bk. Gelişme.

GELİŞME HIZLANMASI. Bk. Gelişme.

GELİŞME RUHBİLİMİ. (Tr. Ruhbilim) İnsanla hayvan arasında sadece bir derece farkı olduğunu ilerişeren ruhbilim. Darwinçılığe dayanan bu kuram, bütün canlılar arasında kesintisiz bir gelişme olduğunu ileriştir. Bu anlayışa göre ruhbilimini görev, en ilkel hayvanдан en yetkin insana kadar bu gelişme zincirindeki bütün canlılarda bulunan ruhbilimsel yeteneklerin derecelerinin saptanmasıdır. Ruhbilimci W. Köhler, bu amaca, maymunlar üzerinde yaptığı zekâ denemelerile ünlemiştir. Bu kuramın karşılığı, havanvana insan arasında bir örök farkı gören kuramıdır. Bk. Geçikme, Geist, İnsanbilim.

GELİŞMEMİŞ ÜLKE. (Os. İnkışaf etmemiş memleket, Fr. Pays sous-développé, Ing. Underdeveloped country) Türülü tarihsel etkenler nedeniyle sanayileşmemiş olan, üretimi ilkel uygulamıyla tarıma dayalı, eğitim düzeyi düşük kalmış, toplumsal ve ekinsel bütünlülüğü tam anlamıyla gerçekleşmemiş, genellikle Batılı anamalı toplumlardan sömürülmesi ya da sömürülmekte olan ülke... Türk Dil Kurumunca Yayımlanan Toolumbilim Terimleri Sözlüğünde Dr. Özer Ozankaya tarafından tanımnanmıştır. Bk. Azgelimsizlik.

GELİŞMİŞ ÜLKELER. (Os. Müreffeh memleketler, Fr. Pays développés, Al. Entwickelte

Laender, Ing. Developed countries) Anamalsığının tekniklik aşamasında bulunan sömürürlü ülkeler... Geri kalmış ülkeler (Os. Gayri müreffeh memleketler, Fr. Pays sous-développés, Al. Unterentwickelte Laender, Ing. Underdeveloped countries) deyiimi karşılığında kullanılmaktadır. Gerçekte gelişmiş sayılanlar sömürücü ülkeler, gelişmemişi sayılanlar sömürülen ülkelerdir. Çünkü sömürme ve sömürülme olayı, anamalı gelişmenin temel yasasıdır. Sömürülmeden geri kalınamayacağı gibi sömürmeden de gelişilemez. Anamalı üretimi düzene farklılarını dayanır, esdevise gelişmiş olanların bulunması için geri kalmış olanların bulunması suruludur. Aşırı kırların ancak gelişmiş olanlarca elde edilebilir, gelişmeyenlerin ürünlerin kârı da gelişmiş olanların kasasına akar. Bk. Gelişmiş Ülke, Azgelimsizlik, Organik Bileşim, Kâr, Anamalılık, Empiryalizm, Tarihsel Özdeşlik, Emek, Değer, Artık-Değer.

GELİŞTİRMEK. (Os. İnkışaf ettirmek, Fr. Développer) Bir şeyin gelişmesi için çaba harcamak... Nesne ve olayların gelişimsel iç eğilimleri bilinci insanın katılımıyla hızlanabilir. İnsan, eytisimsel vasalarla uygun bilinci eylemle, herhangi bir olguya alt olandan üst olana çakarabilir. Bunun içindir ki gelişme, tarihsel gelişimin toplumculuk evresinde birdenbirce hızlanır. Çünkü bu evrede insanlar bilgili ve bundan ötürü de çok daha etkendirler, gelişme vasalarının kuramsal ve mantıksal bilgisi herhangi bir kılçılık gelişmedeki tarihselde ancak böylesine tümsel bir bilgi düzeyinde bireleşebilir, insan ancak böylesine tümsel bir bilgilie gelişmeye eğemen olabilir. Gelişme devimi, genellikle oluşturma anlamında kullanılır, örneğin «bir kuram geliştirmeye» denir. Bk. Gelişme.

GELTUNG. (Al. Lotze) Geçerlik... Alman metafizikisi ve fizyolojisi Rudolf Hermann Lotze (1817-1881)'a göre mantıksal açıdan etvelinen her kavramı ya da varlığı *Geltung*'tur. Mantık, bir *Geltung*'lar bilimidir, bu yüzden de sah mantık Platon'un mantığıdır. Hermann Lotze, *System des Philosophie* (1874-1879) adlı yapıtında, özellikle bu yapıtı mantığa ayıran birinci cildinde böylesine Platoncu ve Leibnizci bir sah mantık geliştirmeye çalışmıştır. Ne var ki bu sah mantığı günümüzde hiç bir *Geltung*'u kalmamıştır. Bk. Geçerlik.

GEMEINDE. (Al. Engels) Halk yönetimi... Komün anlamına gelen bu sözcük, belediye yönetimini dileğetirir. Tarihsel olarak da soyular sınıfının kârı olan halkı adlandırmıştır. Fransa'da 1871'de işçilerin başkaldırması so-

GEMEINSINN

nunda kurulan geçici ihtilâl hükümetine *Paris komünü* (*Fr. Commune de Paris*) adı verilmiştir. Engels, *Manifesto*'nun 1890 Almanca baskısına şu notu eklemiştir: «Bu, İtalya ve Fransa'nın kent halklarının, ilk özerklik haklarını feudal efendilerinden satın aldıktan sonra kendi kent topluluklarına verdikleri addı». *Erfurt programı taslağının eleştirisinde* de «merkeziyetçiliğin, her türlü bürokratizmden kurtulmuş geniş bir mahallî idâri özerklige» asla engel olmayacağıını söyler ve «1792'den 1798'de kadar her Fransız *Gemeinde*'i tam idâri özerklige sâhipti. Bizim de aynen sâhipliğimiz gereken şey budur» der. *Bk.* Kamulculuk, Devlet.

GEMEINSINN. (*Al.* Kant) Ortak duygular... Kant, estetiğinde, beğeni yargılарının özneli bir ilkesi olduğunu söyleyip bu ilkenin de, kavramlara dayanarak yargılanan ortak zihinden farklı olarak, kavramlara dayanmayan bir *gemeinsinn* (*Lâ. Sensus communis*) olduğunu ilerişter. Ona göre bu ilke, bütün insanlar da ortaktır. *Bk.* Eleştircilik.

GEMEINWESEN. (*Al.* Engels) Topluluk... Engels, August Bebel'e yazdığı 18-28 mart 1875 tarihli mektubunda şöyle der: «Özgürükten söz edilmesi mümkün olduğu gün *devlet*, devlet olarak ortadan kalkmış olacaktır. Onun için biz *devlet* sözcüğünü yerine her yerde *gemeinwesen* gibi Fransızca *komün*'ün karşılığı olan mükemmel bir eski Alman sözcüğünün kullanılmasını önermekteyiz». *Bk.* Gemeinde.

GEMMIPARIE. *Bk.* Tomurcukdoğum.

GEMMIPARITÉ. *Bk.* Tomurcukdoğum.

GENBİLİKÇİLER. (*Tr.* Felsefe tarihi) Fransız ansiklopedicileri... *Ansiklopedi* deyimi *genbilik* deyimiyle özleştirilmiştir, son yıllarda kullanılmamaktadır. *Bk.* Ansiklopediciler.

GENÇ HEGELCİLER. (*Os.* Genç Hegel taraftarları, *Fr.* Jeunes Hegéliens, *Al.* Junge Hegelianer, *Ing.* Young Hegelians) Almanya'da 1830-1840 yılları arasında Hegelciligi liberal açıdan yorumlayan gençler... *Genç Hegelciler* deyimi, Hegel'i tutucu ve dinsel açıdan yorumlayan sağ *Hegelciler* (*Ing.* Right Hegelians)'e karşı Hegel'i liberal açıdan yorumlayan sol *Hegelciler* (*Ing.* Left Hegelians)'i dileğetirir. David Friedrich Strauss, Bruno Bauer, Edgar Bauer, Max Stirner, Ludwig Feuerbach gibi düşünürlerin başı çektileri genç ya da sol Hegelcilik, gerçekte, genç *Almanlar* adı verilen sanat akımına uygun olarak tutuculuğa burjuvaca karşı çıkan bir burjuva kökten-

ciliğidir. Ünlü bir diyalektikçi onları «devrimci lâfебeleri» deyişiyle niteler. 1840'larda genç ve sol Hegelciligi katılan Marx ve Engels, *Kutsal Aile* ve *Alman Ideolojisi* adlı yapıtlarında genç ve sol Hegelciligi kıyasıyla eleştirmiştir. İlkin bu grubu katılan genç Marx ve genç Engels, kısa bir süre sonra başı yerde ve ayakları havada duran Hegel'i yerli yere oturtmuşlar ve yepyeni bir özdekcilik tarih anlayışı çıkarmışlardır. *Bk.* Hegelcililik, Sağ Hegelcilik, Sol Hegelcilik, Marksçılık.

GENÇ İNGILTERECİLER. (*Tr.* Tarihsel özdekcilik) 1840'larda İngiltere'de, gittikçe güçlenen burjuvaziye karşı toprak mülkiyetini ve toprak sahibi soyluların haklarını savunan tutucu grup... *Bk.* Féodalité.

GENÇ MARX DÖNEMİ. (*Tr.* Marksçılık) Marx'ın ilk düşüncelerini kapsayan dönem... 1844 *Ekonomik ve Filozofik El Yazmaları*, genç Marx döneminin ürünüdür ve buradaki düşünceler *Kapital*'deki kesin biçimlerinin tomurcuğu hâlindedirler. Bundan başka genç Marx'ın düşünceleriyle olgun Marx'ın düşünceleri arasında önemli farklar da vardır. Marx'ı eleştirmek isteyen burjuva ideologları, bilmeyerek ya da kasıtlı olarak, genç Marx dönemi yazılarına başvururlar. Bu yanlışlıkta kimi iyiniyeti Marksçılardır da düşmüştür. Dialektik bilmeyenler ya da bu bilgisizlikten bilerek yaranmak isteyenler, düşünceleri de, nesneler gibi, saltık ve değişmez olarak görürler; zorunlu ve doğal gelişmeye sırtlarını çevirerek herhangi bir kimseyi gelişmemiş kavramlarıyla yargılama çalışırlar. Engels, II ağustos 1884 tarihli mektubunda, Lafargue'a söyle yazmıştır: «Marx, sizin kendisine atfettiğiniz siyasal, toplumsal ve ekonomik ideali protesto ederdi. Bilim adamı olunca ideal yoktur, bilimsel sonuçlar hazırlanır. Parti adamı olunca da bu sonuçları pratige uygulamak için savasılır. Ama bir ideale sâhipliğimle bilim adamı olunamaz, çünkü önceden verilmiş bir karar vardır» (Lafargue, *Correspondance Engels*, Paris 1956, cilt I, s. 235). Değil Marx'ı, herhangi bir düşünürü kavramak için, onun geliştirdiği kavramları en gelişmiş biçimlerile ele almak gereklidir. *Bk.* Marksçılık.

GÉNE. (*Yu.* Sözcük) Tarafından doğurtulmuş... Birçok felsefe terimlerinde kullanılan bu Yunanca sözcük hep *doğum*'la ilgili anımlar verir. *Bk.* Oluş, Üreme, Dinamojen.

GENEL. (*Os.* Umûmî, Külli, Âm, Eâm; *Fr.* Général, *Al.* Allgemein, *Ing.* General, *It.* Generale) Herhangi bir şeyin bütün türdeşlerini ve benzerlerini kapsayan.

1. Etimoloji: Türkçemizde geniş anlamına gelen *gen* deyimininde türetilmiştir. Prof. Dr. Doğan Aksan, bu türemenin yanlış olduğunu ilerisirenlere *Tartışılan Sözcükler* adlı yapımda (Türk Dil Kurumu yayını, Ankara 1976, s. 32) su karşılığı vermektedir: «Hem kendişi, hem de *genellikle*, *genelleme*, *genelleştirme* gibi türevleri dile yerlesen bu sözcük, kuruluş bakımından yanlış değil, Türkçenin kurallarına uygundır. Batı dillerindeki *general*, *general* sözcüklerinden bağımsız olarak türetilmiştir. Çünkü bu sözcüğün kökü olan *gen*, egeniça anlamında kullanılan pek eski bir öğedir. Dilimizin Eski Türkçe evresi adını verdirdiğim evresinde, Uygur metinlerinde *ken*, «*geniç*» ve «*uzak*» anlamında geçer (Bk. Uyg. S.). Çeşitli İlhçelerde «*geniç*» ve «*uzak*» demek olan *ken* ile birlikte (Bk. Radloff, Clauson, s. 732) *kenlik* de *genilik* demektir (Bk. aynı yerler). Rabguzi'de «dünya genlikli axırat taraklı turus» kullanılmış vardır (Clauson, s. 752). *Gen* adından *genel*'in türetilişi, *yaştan yeşil'in*, *cord'an coral'*, *göz'den güzel'in*, *cığ'den ciğer'in*, Altay Türkçesinde *iörden*'den *törlün*' (Fundamenta, I, 583) türelimesinde olduğu gibi *L* ekleme sağlanmıştır». *Genel*'in Batı dillerindeki karşılığı olan *general* deyimi de Hint-Avrupa'da grubunun *doğmak* ve meydana getirmek anlamlarında dileğetiren *gen* ya da *gne* kökünden türemiştir. İlk biçimleri soy anlamına gelen Skr. *Janah* ve Yu. *genos'* tur. Batı dillerine Látincenin *cince değin* anlamı dileğetiren *generalis* deyimi aracılığıyla geçmiştir. Nitekim aynı zamanda *cinsin bütün bireylerini kapsayan* dileğetirmediktedir.

2. Mantık: Mantık terimi olarak *tekil* (Os. Mūfret, Fr. Singulier), *özel* (Os. Husus, Fr. Spécial), *ortaklaşık* (Os. Ma'seri, Fr. Collectif) terimlerini karşı anımlarda kullanılır. Kimi yerde *tümel* (Os. Külli, Fr. Universel) terimiyile anımlandırır. Fakat her halde *bulantık* (Os. Kararsız, Fr. Vague) ve *belirsizlik* (Os. Gayri muayyen, Fr. Indéterminé) terimleriyile karıştırılmamış ve bunların yerinde kullanılmaktan sakınmalıdır. Gramer terimi olarak da *cins ismi* (Os. Âm, Fr. Appellatif)'yle anlaşılmıştır. Kimi yerde *tümel* terimiyile anımdaş kılanan *evrensel* (Os. Kâinâti, Fr. Cosmique) terimi yerine de kullanılmaktadır. Bu halde *tikel* (Os. Cüzîl, Fr. Particulier) terimine karşı bir anlam taşı. *Bireysel* (Os. Ferdi, Fr. Individuel) ve *ayrıklama* (Os. İstismâ, Fr. Exception) terimlerine karşı anımlarda da kullanılır. Marksçı terminolojide *saltık* (Os. Mutlak, Fr. Absolut) terimi yerine de kullanılmaktadır. Lenin 'karşılıkların birliği göreli ve müttâdelesi geneldir' der. Bu halde *görelî* (Os. Nisbi, Fr.

Relatif) ve *geçici* (Os. Muvakkat, Fr. Temporaire) terimlerine karşı bir anlam taşı. Troçki, Büyükkada'da yazdığı anımlarda söyle der: «*Genel*'in *özel*'e üstünlüğü biçimindeki duyu ve anlayışım, bütün yazı ve siyasal yaşamında bütünlüye bir rol oynamıştır». Eytimsel ve tarihsel özdeksi felsefede *genel* ulam, *özel* ulamıyla sıkça bağımlıdır. Her nesne birtakım *özel*'lkere sahiptir, köpeğimiz bir bakınıma hâl bir köpeğe benzemez, köpek türü içinde birinciiktir. Ama her *özel* nesne, aynı zamanda, benzeri nesnelerde bulunan bir *genel*'dir ki taşı, köpeğimiz bir bakını bütün köpeklerle benzer, köpek türü içinde bir köpektir, onun *özellikli* içindeki bu genelliğinden ötürür ki ona köpek deriz. Demek ki her *özel*, aynı zamanda, geneli içerir. İkinci olarak her *genel*, ancak *özelin* içinde ve *özelde* geçenç varolabilir. *Özel* olan köpeğimize göre genel olan köpek türü, kimin köpeğimizin tüm *özelliklerini* deşil, sadecde en genel olan *özelliklerini* taşı. Bunda ötürüdür ki Lenin *genel*'e «*özelin özüdür*» demiştir. Üçüncü olarak *genel* ve *özel*, sürekli olarak birbirlerine dönüsüler, şimdi *özel* olan daha sonra *genel* ve şimdi *genel* olan daha sonra *özel* olabilir. Örneğin atalarımızın kuyruğu görevini yitirerek vücut yapısından yokolmuştur, ne var ki ara sıra atacık soyaçkının gecebine kuyruklu bir çocuk doğar, işte burada bir zamanlar *genel* olan şimdi *özel* olmuştur. Buna karşılık örnek boynuz eski çağlarda kimin hayvanları bir *özellikli*, yararı artıktıca kuşaklardan kuşaklara kalıtımıla geçerek bir boy-nuzu boynuzları türü türde, işte burada da bir zamanlar *özel* olan şimdi *genel* olmuştur. *Genel*'le *özel*'in bu bağımlılığı bilmek, pratikte onlardan yararlanmak için zorunludur. Örneğin toplumculuk uygulamalarında gözden geçiriciler her ülkede o ülkeye özgü bir *özel toplumculuk*, inakçılarda her ülkede belli bir *genel toplumculuk* gerçekleştirilmesi gerektiği gibi ilerisinerler. Bu savların her ikisi de yanlışdır. Ancak *özelin* etyimsel bağımlılığını bilenlerdir ki her ülkenin *özel* koşullarına göre *genel* olan toplumculuğu gerçekleştirebilirler, örneğin hiç bir *özel* koşul uretim araçları *özel* mülkiyetinin topluma maleficilmesi *genel* koşulunu ortadan kaldırıramaz, ama hiç bir *genel* koşul da sınıfsal güç ilişkileri farklı olan ülkelerde belliyele özelliklere engel değildir. Bunun gibi örneğin bilgin Mendeleev de bilinen elementlerin genel karakterini inceleyerek hiç bilinmeyen üç elementin *özelliklerini* ortaya koymuştur. Gallium, scandium ve germanium adı verilen bu elementler sonradan Mendeleev'in sapıldığı *özellikleri* bulmuş, öyleden genelini çıkarsana-

GENEL ANLAMBİLİM

bileceği gibi genelden de özelin çıkarsanabileceğinin anlaşılmıştır.

3. *Ruhbilim*: Türk Dil Kurumunca yayımlanan ve Dr. Mithat Enç tarafından hazırlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğüne göre anlaşılmış türülü boyutlarını yansitan bütün davranışlarda ortak olduğu ilerisürulen etmene *Ing. general factor* deyimi karşılığında *genel etmen*, frenginin beyne yayılması sonucu olarak bilincsel süreçler ve devimsel becerilerde basgösteren çıktıntıye *Ing. paralysis* deyimi karşılığında *genel felç*, belirli bir küme ya da sınıfın sınırları bir parçasından edinilen yaşantılara dayanılarak tümü üzerinde ilerisürulen yargıya *Ing. generalization* deyimi karşılığında *genelleme*, kişinin kendi benliğinin karşıtı olarak gördüğü başkaları konusunda kurduğu kavrama *Ing. generalized other* deyimi karşılığında *genelleştirilmiş erek gerilimi*, uyarın genellemesi sonucu ortaya çıkan koşullu ketlenme gizilgúcune *Ing. generalized inhibitory potential* deyimi karşılığında *genelleştirilmiş ketleyici gizilgúc*, ruhbilimin bireyler ve sınıfların özelliklerini değil insan için gerçek ve geçer olan genel sorunlarını yöntemleriyle birlikte inceleyen dalına *Ing. general psychology* deyimi karşılığında *genel ruhbilim*, türülü işlerin başarılmasında etkili olan ve bireylere göre ayrılık gösteren genel anlıksal güce *Ing. general ability* deyimi karşılığında *genel yetenek* denilmesi önemlidir.

4. *Toplumbilik*: Türk Dil Kurumunca yayımlanan ve Dr. Özer Ozankaya tarafından hazırlanan Toplumbilik Terimleri Sözlüğüne göre dili oluşturan sözcüklerin toplumsal çerçeveye içinde anlam kazanmaları sürecini inceleyen bilgi dalına *Fr. sémantique général* ve *Ing. general semantics* deyimleri karşılığında *genel anlambilim*, mantıksal bir işlemle özellidenden genele daha az genel olan bilgiden daha genel olan bilgiye geçişe ve bu işlemin sonucu olan genel kavram, yargı, bilim yasası ve kurama *Fr. généralisation* ve *Ing. generalization* deyimleri karşılığında *genelleme*; bireyin özümlediği ve benliğinin bir parçası durumuna getirdiği işparylarının ve toplumsal kalıpların toplamına *Fr. l'autre généralisé* ve *Ing. generalized other* deyimleri karşılığında *genelleştirilmiş başkası* denilmesi önerilmiştir. *Bk. Tümel, Evrensel, Ortaklaşa, Çoğul, Kamul, Türsel, Özel, Tekil, Bireysel, Tikel, Kısısel, Öze*.

GENEL ANLAMBİLİM. *Bk. Genel, Genel Semantik.*

GENEL BAĞINTILILIK KURAMI. (*Tr. Fizik*) Einstein'in, evrenin tüm yapısındaki bağıntılılığı tanıtlayan kuramı... Eytisimsel özdeği dünya görüşünü evrensel çapta doğrulayan bu kuram, insan zekâsının evreni anlaması ve açıklaması yolunda attığı en son ve en büyük adımdır. İnsanlı çağların yetiştirdiği en büyük fiziki olan Albert Einstein (1879-1955), bu kuramında, özet olarak söyle der: «Hareket durumları ne olursa olsun, bütün sistemler için doğa yasaları aynıdır». Eytisimsel özdeğiliğin felsefe diliyle ilerisürdüğü evrensel bağıntılılık böylece, fiziki diliyle dileğetirilmiş ve tanıtlanmış olmaktadır. Bütün başarıları doğmalarla güvenmemekten doğan Einstein, bu evrensel çaplı kuramını, özel bağıntılılık kuramını yayımladıktan sonraki on yıl içinde geliştirmiştir. Çıkış noktası, Newton'un süredurum ve vercekimi yaslarıydı. Einstein bu kuramında çekim gücünden diye bir şeyin varolduğunu ve çekimin, küresel evren üzerinde en kısa yol olan evren eğrisini en az iş ilkesine uygun olarak izlemekten ibaret bulunduğu gösterdi. Bu fiziksel bulguya, Bertrand Russel *ABC of Relativity* adlı yapıtında, fizik bilmenelere şu örnekle anlatır: «Karanlık bir gecede, gökteki bir balondan, dünyaya baktığınız farzedih. Baktığınız yer geniş bir ova olsun. Siz görmüyorsunuz ama ovada serpiştirilmiş köyler var, ovanın ortasında da diyeлим ki yükseldikçe dikleşen ve nihayet bir uçuruma son bulan sipsivri bir tepe bulunuyor. Sizin gördüğünüz, sadece, bu tepenin üstündeki büyük deniz feneriyle köyler arasında gidip gelen elleri fenerli adamların ışıklarıdır. Fenerli adamlar köyler arasında en kısa yollardan gidip gelirler. Bu yollar, elbette, tepeye tırmanıp uçuruma düşmemek için, tepenin arkasına geçebilmeyi sağlayacak —vâni en az iş'i gerektirecek— eğri yollar olacaktır. Bu eğri yollar da, tepenin dorugu na ne kadar yaklaşırlarsa o kadar keskin büükülmeler ve ne kadar uzaklaşırlarsa o kadar daha az keskin büükümler göstereceklerdir. Balondan bakan siz, büyük işığa yaklaşan fenerli adamların o büyük işığın sıcağından yanmamak için yollarını kırpı eğri bir yolla büyük işiktan kaçtıklarını sanacaksınız. Oysa onlar, gidecekleri köye tepeyi aşmadan varmak için, en kısa yollarını izlemektedirler. Simdi bu benzettmedeki büyük feneri güneş, fenerli insanların gezegenler ve kuyruklu yıldızlar, yolları da onların yörüngeleri olarak alırsanz, Einstein'le birlikte, güneşin bir uzav-zaman tepesi üzerinde olduğunu ve her cisim de her an kendisi için en kolay yolu seçtiğini, çünkü uzav-zaman tepesi araya girince bu yolu bir düz çizgi olmaktan çıktı-

ğını anlaysınız. Gerçekte, benzetmemizdeki her feneri insanın —yani evrendeki her cisim— üzerinde kurulup oturduğu bir uzay-zaman telesi vardır». Einstein, 1918 yılında, kuramının kendisi tarafından halka açıklamasına isteğine uyardı, Londra'da çıkan *Times* gazetesine yazdıktı yazda söyle demektedir: «Bağıntılık kuramı, iki katlı bir bina benzer. Birinci kat özel bağıntılık kuramı, ikinci kat da genel bağıntılık kuramıdır. İkinci kuramın üstüne kurulduğu birinci kuram, cekimden başka bütün fiziksel olaylara aittı. İkinci kurama çekim yasasına ve bu yasamın öteki doğa yasalarıyla olan bağıntısına aittir». Einstein, yukarıdaki benzetmede açıklanan cisimsel uzay-zaman teplerinin gerektirdiği en kişi yolu izleme olayı'ndan başka bir sey deejildir. Einstein, adı geçen yazısında, eytisimsel Özdekkiliğin özünü meydana getiren bu kuramı söyle anlatmaktadır: «Genel bağıntılık kuramı, *uzay-zaman-hareket*'nin fizigin öteki olaylarından bağımsız olmadığını göstermiştir. Cisimlerin hal ve durumu *çekim alanı*'na bağlıdır. Çekim alanyası *özdekkile*'le hasıl olmaktadır». Hatırlanmalıdır ki Newton, Bentley'e yazdığı bir mektupta «çekim, bazı yasalara uyarak sürekli etki vapan bir etkenin ürünüdür. Bu etkenin, maddi ya da gayri maddi olmasına okurlarının görüşüne bakırıkm» demiştir ve *madde*'yi —*idea* ya da *tanrı* kadar ilksiz ve sonsuz bir ilke saymakla beraber— kütümseyen ve aşıklaşan Platon'dan beri yerlesmiş bir alışkanlığı *gayı maddi*lig'e (Özdekkiliğe) pek meraklı bulunan büyük çوغunluk Newton'un *çekim gücü*'ne madde dişı *ruh'un* varlığını tanımlamak yolunda dörtlü eller sarılmışlardır. Einstein, genel bağıntılık kuramıyla, bu havâli kökünden yatkınladır. Einstein'in tanıtladığı gibi, ne saltık zaman, ne de saltık mekân vardır. *Eren, ayırmaza birleşmiş zaman-uzay-hareket-madde birlikteğinden ibaret*dir. Eytisimsel Özdekkilik, bu fiziksel tamıta da karsayan bağıntılık anlayışının *evrensel bütünlük ya da bağıntılık* adını verir. Einstein, adı geçen yazısında, genel bağıntılık kuramının davandığı ilkeyi söyle açıklıyor: «Özel bağıntılık kuramı, kendi sınırlarını aşarak yeni yollar açtı... *Doğayı anlamak ve tanımak için, kendi keyfimize göre seçtiğimiz bir koordinatlar sistemini kullanmanız* zorunlu olsa bile, doğa yasaları *her halde bizim seçtiğimiz bir hareket biçimle* bağlı ol-

mamalıdır. Koordinatlar sistemi, fizik dilinde, uzaysız olayların kendileriley oranıldığı —örneğin bir arabanın hareketini anlamak için durgun bir yerle oranlanması gibi— cisimleri adlandırır. Einstein, kuramına temel yaptığı bu ilkeyle, su gergiççi açıklaması oluyor: *Bizler, doğa yasalarını, su hareket biçimini içinde söyle, bu hareket biçimini içinde böyle tanımlayabiliriz.* Ama o yasalar, bizim kendilerine oranlılığımız bu hareket biçimlerinden bağımsız yasalarlardır, eşdeyişle *nesnel*dirler. Öyleyse, örneğin Newton'un çekim gücü saydığı bu yasa, kendiliğinden nedir? İşte Einstein, genel bağıntılık kuramıyla, bu soruya karşılaştırmaktadır: Bu yasalar, *evrensel bağıntılık*'tır ve bütün hareket biçimleri için aynıdır... Bu genel bağıntılığın tamamlamış için Newton'un *süredürüm* ve *yercem* kuramalarını vesile edinen Einstein'in bu savi bir uçan içinde kolaylıkla gözlemlenebilir. Hayada uçan bir üçgenin içinde süredürüm etkileriley yercemini etkileri birbirinden ayrılmaz. Hiç bir pilot, yüksek hızda, yükseltme duygusunu dönme duygusunu birbirinden ayıramaz. Bu demekti ki, *mutlak hareket* diye bir sey yoktur ve hareket, ancak, karşılaştırmaya sisteme göre düşünülebilen uzay-zaman-maddeyle sıkça bağıntılı bir olgudur. Metafizik düşunce, *mutlak* olmayan *sey yoktur* der ve Einstein kuramları da bu konulara yatkın olmayanlarla bu yanlış görelilik anlayışıyla sunmaya çalışır. Oysa Einstein tanıtlamıştı ki *hareket* hem *mutlak değil*'dir ve hem de *vardır*. Einstein kuramları, metafizik dünya görüşüyle zorunlu olarak yanlış yorumlanabilir ve anacak-zorunlu olarak divalektik dünya görüşüyle doğru anlaşılabılır. *Bağıntılık kavramının, fizik ve felsefe açılarından, gerçek anlamı budur. Bk. Özel Bağıntılık Kuramı, Eytisimsel Özdekkilik, Evrensel Bütünlik, Devrim, Süredürüm, Yercem, En Az Etki İlkesi, Tutmam İlkesi, Birleştirilmiş Alan Kuramı, Dördüncü Boyut, Eytisimsel Bağıntılık, İvmec, Uzaktan Etki, Karşılıklı Etki, Uzay, Zaman, Özdekkilik*.

GENEL BİLGİ. (*Os. Mâlûmâti umumîye, Fr. Notion commune*) Herkesin zihindeki bulunan ve bundan ötürü de deneydiği gibi görünen bilgi... Bk. Kamul, Bilgi.

GENEL BUNALIM. Bk. Devrimci Bunalım Kuramı.

GENEL ÇEKİM YASASI. (*Os. Câzibeî umumîye kanunu, Fr. Loi de l'attraction universelle*) Bir cisimin başka bir cisime karşı sürekli bir çekim gücü taşıdığını ileriştiren Newton kuramı... İngiliz fizik bilgini Isaac Newton'

GENEL İLİŞKİ

un 1665 yılında Kepler yasalarından çıkardığı bu kuram 1687 yılında yayımlanan *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica* (Doğa Felsefesinin Matematik İlkeleri) adlıowitzında açıklanmıştır. Gezegenlerin güneş çevresindeki devimlerini açıklayan Kepler yasaları, gezegenleri güneşe doğru çeken bir gücün varlığını gösteriyordu. Newton'un uslamlamasına göre güneşte ve gezegenlerde bulunan bu güç, onlara ait özdeksel elemalarda da olmalıdır. Daha açık bir deyişle tüm cisimler karşılıklı olarak birbirlerini çekmekte olmalıdır. Bu tumevarimsal uslamlamadan yola çıkan Newton, küteleri m ve m' ve aralarındaki uzaklık r olan iki özdeksel cismin birbirlerini $\frac{m m'}{r^2}$ şiddetti f olan bir güçle çekerini hesapladı. Buradaki f , evrensel çekim değişmezidir ve $6,7 \cdot 10^{-8}$ 'e eşittir, eşdeyiyle birer gramlık iki kütle bir santimetre uzaktan birbirlerini bu sayıda dinlik bir güçle çeker. Çeker ama *çekim gücü* adı verilen bu güç nedir, ne türlü bir güçtür? Newton bunu açıklayamamış ve açıklayamadığı için de Alman düşünürü Leibniz tarafından kıyasıyla eleştirilmiştir. Newton, çekimin nedenlerini ve içbüzenü açıklayamadığını adı geçen *Principia*'sında söyle, yapısını şu sözlerle bitirir: «Şu âna kadar çekimin nedenlerini bulamadım, bunun için de *hypotheses non fingo* (Newton'un *varsayılmamış* anlamındaki ünlü sözü). Cekim gücünün gerçek yüzü, niteliği ve nedenleri çağımızın büyük fizikçisi Einstein tarafından açıklanmıştır. Newton kuramında *çekim*, özdeksel uzaya doğrudan doğruya ilgisi olmayan bir kavramdır. Dahası, bu kuramda, özdeksel tümüyle bağımsız saltık bir uzay tasarımlanır. Einstein, bütün bunların, hiç de böyle olmadığını göstermiştir. Bununla beraber bu kuram,其实te ne olduğu bilinmediği ve çoğunlukla özdeksel bir güç samındığı halde, yüzyıllar boyunca işe yaramış ve birçok olayları açıklamış bulunmaktadır. Einstein «evrenin niteliği üstüne kuramsal düşüncelerimi, Newton'un büyük düşünceleri üzerine kurdum. Doğal olaylar üstündeki gelişmemiz, Newton'un düşüncesinin organik bir biçimde gelişmesinden başka bir şevidir» der. Einstein'in genel bağıntılılık kuramı, Newton'un genel çekim yasasından çok daha evrensel kapsamlıdır. Çünkü ışığın ve enerjinin herhangi bir biçimde de geçerlidir. Bk. Genel Bağıntılılık Kuramı, Yerçekimi, Çekim, Moment.

GENEL İLİŞKİ. (Os. Tenâkuzu umumiye, Fr. Contradiction générale) Nesnel gerçekin tümüne özgü genel yasalığı yansitan çeliş-

me... Marksçılığın geliştirici kuramacı Lenin *genel çelişki*'yle özel *çelişki* (Os. Tenâkuzu hususiye, Fr. Contradiction spéciale) arasındaki ayıma özellikle dikkati çekmiştir. Özel çelişki, genel çelişkiden farklı olarak, insanın insanı sömürmesine dayanan toplumsal ilişkilere özgü *uyuşturulamaz* (antagonist) bir çelişkidir. Her çelişki uyuşturulmaz nitelikte değildir ve bir savaş (mükâdeleyi) gerektirmez, uyuşturulamaz olmayan çelişkiler uyuşturularak aşılır. Lenin söyle der: «Antagonizmaya çelişki aynı şey değildir; antagonizma çelişkinin özel bir durumudur. Toplumcu toplumda antagonizma yok olur, çelişkilerse sürüpgider» (Lenin, *Yapıtlar*, c. XI, s. 357). Toplumcu toplumda toplumsal konfliktlar arasında savaş yoktur, çünkü antagonist sınıflar ortadan kaldırılmıştır. Toplumcu toplumda örneğin kentle köy arasındaki çelişki uyuşturularak, savaşsız aşılır. Bu çok önemli konuda birbirlerine karıştırılmaması gereken toplumsal konfliktür, bunlar aynı şey değildirler. Toplumcu toplumda da evrensel bir yasa olan etiçimsel konfliktlar arasındaki birelilik ve savaş yasası yürürlüktedir, ne var ki toplumsal konfliktlar arasındaki savaş antagonist sınıfların ortadan kaldırması nedeniyle yokolmuştur. Yukardaki örnekte de belirtildiği gibi toplumsal konfliktların çelişkileri savaşsız aşılır, çünkü antagonist konfliktür, değiller. Bu çok önemli noktaya Marksçılığın kurucuları da dikkati çekmişlerdir: Her konflikt, her zaman, aynı sürecin iki ucunu dilegetirmez. Konfliktlar arasındaki birelilik ve savaş yasası gelişmenin iç kaynağını açıklar ve aynı sürecin nitelik farkı gösteren iki ucu arasındadır. Marx ve Engels, birelilik ve savaş yasasının geceleri olduğu konflikt çelimesine *nitel çelişki* derler. (Bk. Marx ve Engels, *Yapıtlar*, c. XXIII, s. 114). Bk. Çelişme, Konflikt, Etiçimsel Özdeksilik, Genel.

GENEL ÇIKAR. (Os. Menfatı umumiye, Fr. Intérêt général) Bireysel çıkar deyişi konflikt olarak toplumsal çıkar... Metafizik düşünce *genel çıkar*'la *özel çıkar*'ı daima karşılaştırmış ve bunlardan birinin bulunduğu yerde öbürünün bulunamayacağını ileri sürmüştür. Marksçılığın kurucuları Marx ve Engels, birlikte yazdıkları *Alman İdeolojisi* adlı yapıtlarında, Alman düşünürü bireyçi ve bencilikçi Max Stirner'i eleştirirken söyle derler: «Bizim ermiş (Marx ve Engels bu deyiyle Stirner'i niteliyorlar. O.H.) kamululuğu bir türlü anlayamıyor. Çünkü kamulular bencilliği fedâkârlığa ya da fedâkârlığı bencilliğe karşı çikarmazlar, bu ikisi arasında hiç bir çelişki görmezler. Tersine, her ikisinin de özdeksel temelini açıklarlar. Bu temelle çelişki de or-

tadan yokolur... Ermış Max'in sandığı gibi kalmalar, hic bir zaman, genel fedakar insan uğruna özel kişiler olarak tanımlanan bireysel insan'ı harcamak yolunu tutmamışlardır. Çünkü onlar, tarih boyunca, genel çıkarın özel bireylerce yaratıldığı bilirler, bilirler ki genel'i özel yaratır ve genel çıkar hic bir zaman özel çıkarın karşısına bağımsız bir tarihi olan avrı bir güç olarak çekmamıştır» (Bu parçadaki kimî sözcüklerin altları tarafından çizilmiştir. O.H.). *Bk. Çıkar, Erkincilik, Genel.*

GENEL DOĞUM ORANI. *Bk. Doğum.*

GENELEME. (*Os. Haşiv, Tekriri abes, Tekrar, İade mânâ, Tekräri läfiz, Tatvil, Tekriri merdûd; Fr. Al. Tautologie, Ing. Tautology, It. Tautologia*) Aynı sözcü aynı anlamındaki çeşitli sözcüklerle söyleme.. Mantık açısından konusunu ve yüklemi aynı yakından olarağın önermeyi dileğetirir. Özellikle tanıtaması istenilen tantı olarak kullanılmışını dileğetirir, «Tanrı vardır, çünkü dünyayı yaratın Tanrı'dır» gibi önermeler böyledir. Mantıkta *sayı katıutsama* (*Os. Müşâdere alemlâtlâp, Fr. Pétition de principe*)'nın bir biçimidir ki *mantıksal kusur* (*Os. Nakîse mantıklye*) olarak nitelenir. *Aynı şeyi söylemek* anlamındaki *Yu, tauton legein* sözcüklerinden almamıştır (*Aynı* anlamına gelen *Yu, to auton ve söz* anlamına gelen *Yu, logos*). Bilek ve bir mantık ovunu olarak yapılabildiği gibi bilgisizlik ürünü de olabilir. Kimi bilgisizler ve gelişmemiş beyniler zorunlu olarak genelemlerle konuşurlar. Türk Dil Kurumuna öncülerle otuz beş yıldan beri kullanılan *geneleme* deyiye yerine son günlerde gene Türk Dil Kurumuna *esson* devimi öne sürülmüştür. *Bk. Geveleme, Yileme, Truisme, Kisirdöngü, Savi Kanıtsama.*

GENEL EŞDEĞER. (*Os. Umumi muadil, Fr. Équivalent général*) Çeşitli mallar arasındaki ortak değer院子里... İlkel toplumda iş bölümü gerçekeşip değiştirme olayı başlayınca, önceleri malı karşı mal trampasıyla yapılan değiştirme, daha sonra bir *genel eşdeğer* bulunması gerektirdi. Bu genel eşdeğer, bütün malların kendisiyle değiştirildiği tek bir maldı. Kimi verdi tuz, başka bir yerde kürk ya da havvanı bulan kişi dekiştirme aracı, sonunda *para*'nın ortaya çıkmasını sağladı ve çeşitli bölgeler için genelleşti. *Bk. Para, Eşdeğer, Değer.*

GENEL ETMEN. *Bk. Gencl.*

GENELEV. (*Os. Umumhâne, Fr. Maison publique*) Sımlı toplumun zorunu ürünlerinden biri olarak içinde para karşılığı cinsel ilişkiler bulunan kadınların toplandığı ev... Toplumbilimî deyimdir. Genelevlerde çalışan kadınlara *genel kadın* (*Os. Fâhişe, Fr. Femme publique*) denir. Sımsız topluma genelev ve genel kadın yoktur, çünkü bunları üreten toplumsal koşullar ortadan kalkmıştır. *Bk. Fâhişlik, Féminisme.*

de bulunan kadınların toplandığı ev... Toplumbilimî deyimdir. Genelevlerde çalışan kadınlara *genel kadın* (*Os. Fâhişe, Fr. Femme publique*) denir. Sımsız topluma genelev ve genel kadın yoktur, çünkü bunları üreten toplumsal koşullar ortadan kalkmıştır. *Bk. Fâhişlik, Féminisme.*

GENEL FELÇ. *Bk. Genel.*

GENELGECERLİ. (*Os. Umumiyetle merî, Fr. Universellement reconnu*) Her zaman ve her yerde geçeri olan... Özellikle eytişimsel Özdeşlikçilik dilinde (*Al. Allegemeingültig*), eytişim vasalarını dileğetirir. Eytisiğin iic evrensel vasası doğada, toplumda ve bilinçte; bunların her kesiminde ve her zaman geçeri olacaklarını *genelgecerli* deyiymile dileğetirilirler. Mantık devimi olarak da kullanılır ve yükleminin çeşitli yorumlarında da doğru sonuç veren önermeleri dileğetirir. *Bk. Geçerlik, Geçerlik, Eytisimsel Özdeşlikçilik.*

GENEL GREV. (*Os. Umumi grev, Fr. Grève générale, Al. Generalstreik, Ing. General strike*) Tüm işyeri ve işkollarında aynı zamanda yapılan grev... Emekçi haklarını elde edebilmek için gerçekleştirilen en etkin grev bicimidir. Birçok anamalı ülkelerde ve bu arada ülkemizde de yaşalarla yasaklanmıştır. Özellikle Sorelli sendikacılıkta önem kazanan bu terim, Fransız ekonomisine ve toplumbilimci Georges Sorel (1847-1922)'in dilinde sendikacılığın tek amacı olarak ileri sürüür. *Bk. Greve.*

GENEL İRÂDE. (*Os. İrádcı umumiye, Fr. Volonté générale*) Halkın irâdesi... XVIII. yüzyıl Fransız düşünürlerinin ortaya attığı bir devimdir. Özellikle Diderot ve Rousseau tarafından islenmiştir. Jean Jacques Rousseau, *Toplumsal Sözleşme* adlı yapıtında *genel irâde*'yi «büttünin iyiliğini dileyen sisâsal bir biline» olarak tanımlar, bunu bireysel irâderelerin toplamını dileğetiren *bütünsel irâde* (*Fr. Volonté de tous*)'den ayırrı. Ona göre bütünsel irâde, bireysel çıkarların toplamını dileğetirir, genel irâde'se bireysel çıkarlarla çöküntülükla aykırı olan genel çıkarı gözetir. *Bk. Irâde.*

GENEL İSBÖLÜMÜ. (*Os. Umumi takımı amâl, Fr. Division du travail générale*) Sanayi alanıyla tarım alanı arasındaki işbölümü... Mısrçılığın kurucusu Karl Marx, işbölümünü; *genel işbölümü, özel işbölümü ve ayrıntılarla özgü işbölümü* olmak üzere üçe ayırrı. Cesitli sanayi dalları arasındaki bölünmeye *özel işbölümü*, her daldaki işçilerin uzmanlık bölgümlerine de *ayrintılara özgü işbölümü* der. *Bk. İşbölümü.*

GENEL KADIN

GENEL KADIN. *Bk.* Genelev.

GENEL KAVRAMLAR. (*Os.* Mefhumâti umûmiye, *Fr.* Concepts universels) Kapsamlarına aldıkları bireylerin tümünü dilegetiren kavramlar... Tek nesnenin özelliklerini belirten *bireysel kavramlar* (*Os.* Mefhumâti ferdiye, *Fr.* Concepts individuels) deyimi karşılığında bir nesneler sınıfının ortak özelliklerini belirten kavramları dilegetirmek için kullanılır. Skolâstik dilde ve Port-Royal mantığında *genel* ve *tümel* deyimleri aynı anlamda kullanılır. Bundan ötürü skolâstikler genel kavramlara ya da *geneller* (*Os.* Umûmîler, *Fr.* Les généraux)'e *tümeller* (*Os.* Külliîler, *Fr.* Les universaux) de derler, bu anlamda *evrenseller* (*Fr.* Les universels) deyimi de kullanılır. Örneğin bir kentimizin adı olan *Eskişehir* bireysel bir kavram, genel olarak bütün eskimiş kentleri dilegetiren *eski şehir* genel bir kavramdır. Genel kavramlar, *tür kavramları* ve *cins kavramları* olmak üzere çeşitliidir. Örneğin *erik ağacı* bütün erik ağaçlarını kapsayan bir tür kavramı, buna karşı *ağaç* kavramı erik ağaçlarını da kapsamak üzere tüm ağaçları dilegetiren bir cins kavramıdır. Buna karşı *bitki* kavramı, *yosun* ve *ot* gibi başka türlerle birlikte ağaç türünü de kapsayan daha geniş kapsamlı bir cins kavramıdır ve erik ağacı tür kavramına göre bir cins kavramı olan ağaç kavramı, bitki kavramına göre bir tür kavramıdır. Genel kavramlar, ya da *tümeller* ve *evrenseller* metafiziğin ve idealist felsefenin temelidir. Aslında insan zihninin soyutlamaları olan ve doğada karşılıkları bulunmayan genel kavramlar (*tümeller* ya da *evrenseller*), metafizikte ve idealist felsefede gerçek varlıklar savulurlar. Antikçağ Eleacılardan başlayarak Platon ve Aristoteles felsefelerinde biçimlenen ve Hegel felsefesinde dorugu ulaşan bu düşünce, idealizmin temel düşüncesidir. *Bk.* Geneller, Genel, Tümel, Evrensel, Beş Geneller, Beş Ses, Tümeller, Kavram, Adcılık, Adıcı Gezimcilik, Gerçekçilik, İdea, Kavramcılık, Elea Okulu, Platonculuk, Aristoculuk, Hegelcilik, Düşüncilik, Metafizik, Din, Tanrıbilim.

GENELLEME. (*Os.* Tâmim, Külliştirme, İstikrâ; *Fr.* Ing. Généralisation, Al. Verallgemeinerung, It. Generalizzazione) Birtakım özellikleri varlığın tümüne yayma... Mantıkta *olaydan yasaya geçiş*'i dilegetirir. Bilimde cabuk ve desteksiz genellemeler sakıncalıdır. Fransız düşünürü Gaston Bachelard, *La Formation de L'esprit Scientifique* adlı yapıtında genellemeye eğilimini, doğru'nun araştırılmasında başlıca engellerden biri sayar. Buna kar-

şı *genelleme* ya da anlamdaş olarak kullanılan *genelleştirme*, bilgi sürecinin vazgeçilemez bir önköşuludur. Bilgi, genellemelerle gelişir ve bireyselliklerden ya da özelliklerden kavramlara, önermelere ve kuramlara ulaşır. Az bilgiden çok bilgiye geçiş, genellemeyle olağanlıdır. *Genelleme* deyimi, genelleştirme işlemini dilegetirdiği gibi genelleştirme işleminin ürünü (yasa, kavram, kuram, yargı vb.) de dilegetirir. *Genelleme*'nin karşıtı *sinirlama* (*Os.* Tahdid, *Fr.* Limitation)'dır. Genellemenin nesnel temeli, evrendeki genel bağlantı ve bağımlılıklardadır. Evrensel bağlılık, bizzat evrensel bir genellemedir. Bilgi süreci de bu evrensel genellemeyi izler ve örneğin *yosun* kavramından *bitki* kavramına geçer. Ne var ki genelmede bilgi süreci, nesnel gerçekliğin özüne doğru genişlerken nesnel gerçekliğin içeriğini darlastırır. Örneğin *bitki* kavramı, *yosun*un tüm özelliklerini kapsamaz. Bundan ötürü ki bilgi sürecinde her genellemeyi bir sınırlama izler. Bu sınırlama, bir belirlemedir. Spinoza'nın dediği gibi bir şeyin katı olduğunu söylemekle onu bütün gaz ve sıvılardan ayıracak sınırlarız. Bilgi süreci, hem sınırlayıp hem genelleyerek gelişir. *Bk.* Bilgi, Genel, Aykırı Genellemeler.

GENELLER. (*Os.* Umûmîler, *Fr.* Les généraux) Genel kavramlar... Bu deyim, *tümeller* ve *evrenseller* deyimleriyle anlamdaş olarak, mantık dilinde *beş geneller*'i dilegetirmek için kullanılır. Metafizikte ve idealist felsefedeyse tüm genel kavramları dilegetirir. Tarihsel süreçte düşüncecilik (idealizm), bu genel kavramlar üstüne kurulmuştur. Antikçağ Yunan Eleacılardan başlayıp Platon ve Aristoteles felsefelerinde biçimlenen ve Hegel felsefesinde dorugu ulaşan düşünceliğin temel önermesi *geneller* (*tümeller* ya da *evrenseller*)'in gerçek varlıklar oldularıdır. İzledikleri mantık sudur: Gerçek, varolan değil, tam tersine, varolmayan'dır. Geneller varolmaz, sadece bireyseler varolur. Örneğin *ak* bir genel kavramdır, bütün ak bireyselliklerden soyutlanarak elde edilmişdir ve bunun için de yoktur, buna karşı *ak çiçek* vardır, çünkü bireysel bir nesnedir. Varolmak, belli bir uzay ve zamanda varolmak demektir. Ama bütün uzay ve zaman aransa *ak*'a rastlanamaz. Demek ki geneller, ne uzay ne de zamandadır, hiç bir yerde ve hiç bir zamanda olmayan da yok demektir. Varolun her şey bireyseldir, genelde bireysel olmayıandır. Ne var ki nesnel gerçeklik üstündeki tüm bilgimiz kavramlardan, eşdevişle genellerden oluşmuştur. Demek ki gerçek, bireysel değil, geneldir. Genel varolmadığına ve sadece bireysel varoluşuna göre bundan çıkan zorunlu sonuç, gerçekin, varolan

değil, varolmayan olduğudur. Demek ki asıl gerçek varlık, varolan değil, varolmayan bir varlıktır. Metafiziğin ve düşünceci felsefelerin bu sözcük oyuları bir yanıyla Berkeleycilikte, öteki yanıyla Hegelcilikte uşlaşmıştır. *Bk.* Genel Kavramlar, Özdeksizcilik, Hegelcilik, Genel, Adıchtı, Kavramcılık, Gerçekçilik, Düşüncecilik.

GENELLEŞTİRİLMİŞ BAŞKASI. *Bk.* Genel.

GENELLEŞTİRİLMİŞ EREK GERİLİMİ. *Bk.* Gencl.

GENELLEŞTİRİLMİŞ KETLEYİCİ GİZİL GÜÇ. *Bk.* Genel.

GENELLEŞTİRME. *Bk.* Genelleme.

GENELLİK. (Os. Külliyyet, Umumiyet; Fr. Généralité, Al. Allgemeinheit, Ing. Generality) Genel olanın niteliği... Konuşma dilinde yarardan ve ilinden konuşulkun anlamlarında kul lanılır. *Bk.* Genellikle, Genel, Genelleme.

GENELLİKLE. (Os. Umumiyetle, Bil'ümum, Sureti umumiyedc, Alel ekser; Fr. Généralement) Tikel faktları görmezlikten gelp tümel nitelikleri göz önünde tutarak... *Bk.* Genel, Genellik, Genelleme.

GENEL MANTIK. (Os. Ummü mantık, Fr. Logique générale) Mantık... Klâsiî anlayışta biçimsel mantık ikiye ayrılır: Zihnin kendine uygunluğunu arastıran *genel mantık*, zihnin kendi dışındaki nesneye uygunluğunu arastıran *yöntembilim*... *Bk.* Mantık, Yöntembilim.

GENEL NEDEN. (Os. İleti umumiye, İleti külliye, İleti mutlaka; Fr. Cause universelle, Cause absolue) Çeşitli nedenlerin indirgencibiliği tek neden... Tanrıbilime göre *genel neden*, Tanrı'dır. Çokcular, her olayda, eşitlik ve birçok nedenlerin varlığını savunurlar. *Bk.* Çok culuk, Neden, Genel.

GENEL RUHBİLİM. *Bk.* Genel.

GENEL SAYI BİLİMLİ. (Os. Hesâbiyat, Fr. Al. Ing. Arithmologie) Ampère'e göre cebiri, hesabı, olasılıklar hesabını içine alan genel hesap... *Bk.* Sayı Bilimi.

GENEL SEMANTİK. (Os. Umumi mânâiyât, Ing. General Semantics) Özdeksizliği ve Marksçılığa karşı çıkanlar ve tüm toplumsal olayları dil sorunlarını indirgemeye çalışan öznel düşünücü ve veni olguçu akım... 1950'larda Amerika'da Alfred Korzybski tarafından kurulmuştur. *Bk.* Semantik Okul, Yeni Olguculuğu, Dil.

GENEL TERİM. (Os. Umûmi istilâh, Fr. Terme général) Bir cinsi dileğetiren terim... Örneğin «insan» terimi genel bir terimdir. *Bk.* Bireysel Terim, Terim, Mantık.

GENEL TÖREBLİM. (Os. Ahlâki umumiye, Fr. Morale générale) Töreibilim genel ilke lerini saplayan bölüm... Bu ilkeleri belli olay lara uygulanır *özel töreblim* karşılığında kulanılır. *Bk.* Özel Töreibilim, Töreblim.

GENEL VARLIK KURAMI. (Tr. Varoluşluk) Varoluşçuların kendi felsefelerine verdikleri ad... Varoluşçular kendi felsefelerine *genel varlık kuramı* (Fr. Théorie de l'être général) derler. Oysa varoluşculuğun temel savı «varlık vardır» değil, «ben varım»dır. Tersine, Heidegger'in açıkça dileğetirdiği gibi, bireysel varlık yoksa, o bireysel varlığın çevresinde baskaca hiç bir varlık da yoktur. Gerçekte, varoluşculuk, tekbencilik ve bilincmezlik felsefesidir. *Bk.* Varoluşculuk, Tekbencilik, Bilincmezlik.

GENEL YARGI. (Os. Hükmü külli, Fr. Juge ment universel) Kant'un nicelik kategorisinden topladığı üç varlığı biçiminden biri... Kant'a göre zihnin asıl işi yargılamaaktır. Örneğin «Bütün insanlar ölü» önermesi, nicelik bakımından genel bir varyatıdır. Buna karşı «kimileri filozofurtur varısı», aynı kategoriden tikel bir varyatıdır. *Bk.* Ulam.

GENEL YETENEK. *Bk.* Genel.

GÉNÉRALE. *Bk.* Gencl.

GÉNÉRALEMENT. *Bk.* Genellikle.

GÉRALISATION. *Bk.* Genelleme.

GÉNÉRALISATIONS, ILLÉGITIMES. *Bk.* Aykırı Genellemeler.

GÉNÉRALISME (GENRE). *Bk.* Yüce Cins.

GÉNÉRALITÉ. *Bk.* Genellik.

GÉNÉRATION. *Bk.* Üreme.

GÉNÉRATION ALTERNANTE. *Bk.* Almasık Üreme.

GÉNÉRATION ET CORRUPTION. (Fr. Aristoteles) Aristoteles'in olma ve bozulma kuranı... Aristoteles'in Latinceye *De Coelo* adıyla çevrilen yapısında açıklanan bu kuramı Arapçaya *kevnî fesâd* terimiley çevrilmiştir. Aristoteles, Empedoklos'un havâ-toprak-su-atesen ibaret tıltı dört öğesine dört temel nitelik ekleverek (Sıcak-soğuk-vas-kuru), törzelerin meydana gelisenin açıklamasını sağlamıştır. Aristotle'ya göre törzelerin türeyışı, bu dört temel öge

GÉNÉRATIONISME

ve dört temel niteliğin etkisiyledir. Bir öğeyi etkileyen niteliklerden birinin değişmesi, dört ögeden birinin ötekine dönüşmesini gerçekleştirir. Örneğin hava ögesini yaşı yerine kuru etkileyince, hava ateşe dönüşür. Aristoteles bu oluşmayı ve bozulmayı dünyaya özgü saymış, kendinden önceki düşünürlerin Empedokles kuramına eklediklerin beşinci öge *ether*'in göksel öge olduğunu ilerişürerek *üreme ve bozulma*yla ilgili bulunmadığını söylemiştir. *Bk.* Dört Öge, Beşinci Töz, Ether, Üreme.

GÉNÉRATIONISME. (*Fr.* Skolastik) Çocuğun ruhunun, ana babasının ruhundan geldiğini ilerisüren öğreti... Buna karşı, çocuğun hem cisinin ve hem de ruhunun ana babasından geldiğini savunan öğretiye *traductonisme* denir. Bu öğretmenler, Hıristiyanlık inancına göre Âdem'in işlediği günahın cezasını çeken insanların soydan gelen ruhlarıyla bu günahı devraldıkları gereklisini tanıtlamak amacını güderler. *Bk.* Ruh, Hıristiyanlık.

GÉNÉRATION SPONTANÉE. *Bk.* Kendiliğinden Üreme.

GÉNÉRIQUE. *Bk.* Cinsil.

GÉNÉSE. *Bk.* Oluş.

GÉNÉSIQUE. *Bk.* Oluşul.

GENESIS. (*Yu.* Antikçağ) Oluş... Antikçağ Yunan felsefesinin en önemli kavramlarından dir. Platon, bu kavramı *hep var olma hâlinde bulunan ve hiç bir zaman varolmayan* anlamında kullanmıştır. Aristoteles *gelişme* anlamında kullanmıştır. Terimin kapsadığı felsefesel anlayışın yaratıcısı Herakleitos'tur. Herakleitos'un felsefesi, Antikçağ felsefesinde ve dolayısıyla düşünce tarihinde ilk kez bütünüyle gerçekleşmiş bir *oluş felsefesi*'dir ki gideerek Hegel ve Marx-Engels'te doruguña ulaşmıştır. *Bk.* Etişimsel Mantık, Etişimsel Özdeşlik, Aristokuluk, Oluş.

GENETİK. *Bk.* Oluşul.

GENETİK KURAM. *Bk.* Oluşul Kuram.

GENETİK MANTIK. *Bk.* Oluşul Mantık.

GENETİK SINİFLAMA. *Bk.* Oluşul Sınıflama.

GENETİK SOSYOLOJİ. *Bk.* Genetik Toplumbilim.

GENETİK TOPLUMBİLİM. (*Os.* Tekevvün içtimâiyât, *Fr.* Sociologie génétique) Toplum kurumlarının doğuslarını ve gelişimlerini inceleyen toplumbilim dalı... *Bk.* Toplumbilim.

GÉNÉTIQUE. *Bk.* Oluşul.

GÉNIE. *Bk.* Öke.

GÉNINE DE SOCRATE. *Bk.* Daimon.

GENİŞLETİLMİŞ YENİDEN ÜRETİM. *Bk.* Yeniden Üretim.

GENİŞLETKEN. (*Os.* Müvessi, *Fr.* Amplifiant) Bacon tümevarımı... *Bk.* Büyüten Tümeverim.

GENIUS. (*Lâ.* Scheler) Öke... Alman düşünürü Max Scheler, törebiliminde, beş töresel ana değere karşılık olarak beş örnek tip gösterir. Bunlardan biri de salt geist değerlerinin taşıyıcısı olan *genius* (*Os.* Dâhi)'dır. Bunlar ancak üç ide (güzel ide, salt ide, hukuk ide) içinde biçimlenebilirler, toplumsal yasamda da sanatçı, filozof-bilge, kanun koyucu-yargıcı olarak meydana çıkarlar. Schler'e göre örneğin askerlik alanında dehâ olamaz. *Genius*, Romalıların mitolojisinde *gignere* kökünden gelen bir anlamda *doğurtucu erkek gücü*'nün tanrılık temsilcisidir. Herhangi bir şeyin içinde doğup geliştiği *tinsel varlık* anlamını dileğetirir. Bir insanın *genius*'ü gibi bir yerin, bir eşyanın da *genius*'ü vardır. Dilimizdeki *cin* sözcüğünün kökü de bu *Lâ.* sözcüktür. Bir insanı koruyan ve canlı kıلان, Roma inançlarına göre, onun *genius*'ıdır. Aynı güç Yunan inançlarında da *daemon* sözcüğüyle dileğetirilmiştir. Spencer'le Gillen'e göre ilkelilerin *arimburunga*'ları Romalıların *genius*'inden farklıdır. Roma inançlarına göre her insanın ayrı ve kendine özgü bir *genius*'u vardır, imparator'un *genius*'ü öbür insanların *genius*'une egemendir. Romalılar mülklerin sınırlarını birbirinden ayıran *sınır genius*'une *terminus*, evleri dışarıdan ayıran *kapı genius*'une *janus*, kadınlarda döllü sağlayan *döл genius*'une *juno*, mülk *genius*'une *lar* ve yemek dolabı *genius*'une *penus* derlerdi. *Lar*lar mülke bağlıydılar, yani o mülk bir başkasına satılırsa *lar* gene o mülkü korumaya devam ederdi. Buna karşı *penus*'lar bir evden taşındığında ev halkıyla birlikte yeni eve göçerlerdi. Aristokrat yapıtı *penus*'lar sadece soyuları korurlardı, halkın *lar*larsa köleleri de korurlardı. Bu inanç, kölelerin mülk sayılmasının sonucudur. Romalılar göre ölülerin de *genius*'leri vardı, kendi ölülerinin *genius*'lerine *manes* ve düşman ölülerinin *genius*'lerine *lemures* derlerdi. Bu inanç da ruhların ölümdeyi ve ölümden sonra da yaşadığı inancıyla ilişkilidir. Nitekim *genius* deyimi zamanla insanın *ölümsüz ruh'u* anmasına dönüştürü. *Bk.* Öke, Geist, Géne, Cin.

GÉNOCIDE. *Bk.* İrk Kırımı.

GENÖRGÜT. (*Tr.* Toplumbilim) Yetkilerin biçimsel olarak saptanıp aşama sıralarına ayrıldığı, her orunun hak ve ödeyerlerinin inceden önceye ve katı biçimde tanımlanmış bulunduğu örgüt.. Türk Dil Kurumuna yayılanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde Dr. Özer Ozankaya tarafından *bürokrasi* (*Fr.* Bureaucratie) deyimine karşılık olarak önerilmiş ve tanımlanmıştır. Aynı sözlüğe göre genörgütlenin bükük yet tuttuğu yönetim biçimine de *genörgütsel yönetim* denilmesi önerilmiştir. Bk. Bürokrasi.

GENÖRGÜTSEL YÖNETİM. Bk. Genörgüt.

GENRE. Bk. Cins.

GENRE ÉLOIGNÉ. Bk. Uzak Cins.

GENRE PROCHAIN. Bk. Yakın Cins.

GENRE SUPRÉME. Bk. Üstün Cins.

GENS. (*Ld.* Toplumbilim) Geniş aile... Yunanca *genos* sözcüğü *cins* anlamındadır, Latinceye *genus* biçiminde geçmiştir. İlkel göçbeler, üretimin ve iş bölümünün gelişmesiyle *gens*'ler ayrıldı. Sözcüğün çoğulu *gentes*'dir. Kandaş akrabalık üstünde kurulmuş temel toplumsal birimleri dileğetirmek için kullanılmışlardır. Engels, ana kandaşlığı ve baba kardeşliği *gens*'lerini birbirinden ayırrı. Birkaç *gentes*'in bir araya gelişiley bir *tribù* meydana gelir. İlkel topluma *gens*, bütün üyelerinin özgürlük ve eşit bulunduğu kamuluk bir ekonomisidir. Bk. Aile.

GENSEL. (*Os.* Tekevüni, *Fr.* Génétique) Oluşa deðgiñ.. Türk Dil Kurumuna 1942 yılında önerilen ve otuz beþ yıldan beri kullanılan *olusul* deyimi (*Bk. Felsefe ve Gramer Terimleri*, TDK, yayım, İstanbul 1942) yinele gene Türk Dil Kurumuna birkaç ay önce yamunan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *gensel* ve Felsefe Terimleri Sözlüğünde *türeyimsel* deyimleri önerilmiştir. Dr. Mithat Eng'in hazırladığı Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde kalıtmalsız olan herhangi bir niteliðin tek bir genin sonucu olarak deðil de genler arası etkileşimle geliştiðini savunan kurama dileğetiren *Ing. genetic balance theory* deyimi karşılığında *gensel denge kuramı*, genlerin kuþaktan kuþaka geçişte gösterdikleri doğruluklu sonuçları olarak gen türlerinde bir kuþaktan ötekine gecenken baş gösteren siklik ayrimını dileğetiren *Ing. genetic drift* deyimi karşılığında *gensel kayma*, bireyi ya da tümü baþlangıç ve gelişimi açısından incelemeye konu edinen ruhbilik dalını dileğetiren *Ing. genetic psychology* deyimi karşılığında *gensel ruhbilik*, gelişme durumındaki genlerin birbirlerine belirli

yapı ve görevlerin gelişme sırasını dileğetiren *Ing. genetic sequence* deyimi karşılığında *gensel sira*, ruhsal gelişimin her aşamasının ondan önceki aşamannın sonu ya da ürünün olduğunu savunan görüşü dileğetiren *Ing. genetic continuity theory* deyimi karşılığında *gensel süreklilik kuramı*, gelişimi etkileyen kalıtmalsız niteliklerin tümünü dileğetiren *Ing. genotype* deyimi karşılığında *gensel tip*, bir olayı baþlangıç ve gelişimini izleyerek anlatmaya çalışma yöntemini dileğetiren *Ing. genetic method* deyimi karşılığında *gensel yöntem* deyimleri önerilmiştir. Bk. Oluþul, Oluþ.

GENSEL DENGE KURAMI. Bk. Gensel.

GENSEL KAYMA. Bk. GenSEL.

GENSEL RUHBİLİM. Bk. Gensel.

GENSEL SIRA. Bk. Gensel.

GENSEL SÜREKLİLİK KURAMI. Bk. Gensel.

GENSEL TİP. Bk. Gensel.

GENSEL YÖNTEM. Bk. Gensel.

GENTES. Bk. Gens.

GENUS PROXIMUM. (*Ld.* Mantık) Yakın cins... Skolastik mantık terimidir. Fransızca *genre prochain* deyimiyle çevrilmiştir. Bk. Yakın Cins.

GÉOCENTRIQUE. Bk. Yerözekçilik.

GÉOCENTRISME. Bk. Yerözekçilik

GÉODÉSIQUE. (*Fr.* Coðrafya) Yet ölçümüne deðgiñ.. İki noktayı birbirine bağlayan çizgilerin en kisasıdır ki yer yuvarlığı üzerinde meridyen ve ekvator büyük dairelerini dileğetirir. Einstein'in genel baþantılık kuramını anlamlamakta önemi vardır. Bk. Genel Baþantılık Kuraları.

GÉOGRAPHIE. Bk. Coðrafya.

GÉOLOGIE. Bk. Jeoloji.

GEOMETRİ. (*Os.* Hendesc, *Fr.* Al. Géometrie, *Ing.* Geometry, *It.* Geometria) Uzay biçimlerinin özelliklerini inceleyen ve ölçümleðirilen gösteren matematik kolusu.. Yunanca *yer* anlamındaki *ge* ve *ölçü* anlamındaki *metron* sözcüklerinden yapılmıştır. Geometri, uzay, çizgi-yüzey-hacim olarak ele alır. Genellikle kullanılan geometri, Eukleides geometrisidir. Einstein, bunun yerine, ıskigizgilerle söylemiş genlerde bulunan geometriyi özetleyen geometriyi tanımlamaktadır. Einstein, bunun yerine, ıskigizgilerle söylemiş genlerde bulunan geometriyi özetleyen geometriyi tanımlamaktadır.

GÉOMÉTRIE

Eukleides geometrisinin konutlarını benimsenmeyen ve fakat onun kadar işe yarar bulunan daha bir çok geometriler vardır. *Bk.* Öklit'ten Başka, Geometri Ötesi, Genel Bağıntılık Kürami, Çözümsel Geometri, Betimsel Geometri.

GÉOMÉTRIE. *Bk.* Geometri.

GÉOMÉTRIE ANALYTIQUE. *Bk.* Çözümsel Geometri.

GÉOMÉTRIE DESCRIPTIVE. *Bk.* Betimsel Geometri.

GEOMETRİK ANLAK. *Bk.* Geometrik Kafa.

GEOMETRİK İLGİ. (Tr. Pitagorasçılık) Birliğin parçalarını birleştiren... Antikçağ Yunan düşünürü Pitagoras'a göre birlik, daima, parçalanmaya karşı tepki gösterir ve birliğin parçaları *geometrik ilgi*'lerine göre bireleşip cinsimleri meydana getirirler. *Bk.* Pitagorasçılık.

GEOMETRİK KAFA. (Os. Henderesi şuur, Fr. *Esprit géométrique*) Tümdengelim gereklentirebilen mantıklı kafa... Pascal deyimidir, *sezgin kafa* (Fr. *Esprit de finesse*) karşısıdır. *Bk.* Sezgin Kafa.

GEOMETRİK YÖNTEM. (Os. Henderesi usûl, Fr. *Méthode géométrique*) Descartes ve Spinoza'nın düşünme yöntemleri... Fransız düşünürü Descartes'la onun büyük izleyicisi Hollanda'lı Spinoza geometrik bir yönteme düşünmeler ve sistemleri kurmuşlardır. Descartes, yöntemine, *çözümsel geometri* adını vermiştir. Önce çözümleyici matematik yöntemi geometriye uygulamış sonra da bu çözümleyici geometriyle felsefe alanında düşünmüştü. Açık seçenek tanımlardan ve belitlerden yola çıkarak tümdengelim yoluyla vargilara doğru ilerliyordu. Örneğin Descartes'in bütün sistemi *ben varım* temeline dayanır, bu onun için şüphelenilemeyecek tek belittir. Bu belitten tümdengelim yoluyla bir sira vargilara doğru yükselmiştir. Spinoza da yapıtına *Geometrik Yönteme Göre Tanıtlanmış Törebilim* (Lâ. Ethica, ordine geometrica demonstrata) adını vermiştir. Yapının her bölümünde önce *tanim* (Lâ. Definitiones)'ları verir, sonra *belit* (Lâ. Axioma) koyar, daha sonra *önerme* (Lâ. Propositiones)'lerini ilerisürerek bunları tanıtlar. En sonunda da *acıklama* (Lâ. Scholie)'lar yapar. Göründüğü gibi, bu tümüyle geometrik bir yöntemdir. Yöntemin gereklisi, matematikte olduğu gibi, aydınılık bilgilerden yola çıkıp aydınılık sonuçlara varmaktadır. *Bk.* Dekartçılık.

GEOMETRİ ÖTESİ. (Os. İlmi mâbâdelhendese, Fr. Métagéométrie) Uzay üstü geometri-

si... Euclide uzayı, *uzay üstü* (Fr. Hyperespace)'nın karşısıdır ve ondan başkadır. Örneğin Euclide geometrisi üç boyutlu olduğu halde Einstein'in uzay üstü geometrisi dört boyutludur. *Bk.* Geometri, Öklitten Başka, Öklit Uzayı, Dördüncü Boyut.

GEOPOLITİK. (Os. Hayat sahası nazariyesi, Fr. Géopolitique, Al. Geopolitik, Ing. Geopolitics) Emperyalist siyasayı coğrafya koşullarıyla haklı göstermeye çalışan kuram... Almanırkılığının ve Nazi emperyalizminin sözde düşünsel temellerinden biri olan bu kuram, Alman coğrafyacısı ve siyasetçi Karl Haushofer (1869-1946) tarafından ileri sürülmüştür. Hitler'in *Kavgam* adlı yapıtının birçok bölümlerini bizzat yazmış olan Münih üniversitesi coğrafya profesörü Haushofer'e göre uluslar, *statik uluslar* ve *dinamik uluslar* olmak üzere ikiye ayrılmalıdır. Statik uluslar coğrafyasal yerlerine yerleşmişlerdir, profesörce deyimle optimum nüfus düzeyine ulaşmışlardır. Dinamik uluslarda hızla artan nüfuslarına *yaşam alanı* (Os. Hayat sahası, Fr. Espace vital, Al. Lebensraum, Ing. Vital space) bulmak zorundadırlar. Bu yüzden kavgaları olumlu ve zorunludur. Almanya, ancak Rusya'yı eline geçirmekle kendine yaşam alanı açabilen. *Bk.* Nazizm, Nasyonal Sosyalizm, Irkçılık, Emperyalizm, Faşizm.

GEORGISM. (Ing. Ekonomi) Toprak rantını ortadan kaldırma için önerilen vergi kuramı... Serüvenci bir Amerika'lı olan Henry George (1839-1897) tarafından ileri sürülmüştür. Öğretimin hiç bir yararı olmadığına ve en iyi bilginin yaşam deneyinden elde edilebileceğine inanmakla ünlüdür. Amerika'da büyük yankılar uyandıran ve Papa Leon XIII.ün bile yanıtlamak zorunda kaldığı kuramina göre toprağın değeri kendiliğinden artar, büyük zenginliklerse toprak spekulasyonluğunun ürünüdür, bundan ötürü toprak rantını sıfırı indirecek bir vergi konulmalıdır, devletin bütün gelirleri bu vergiden sağlanmakla sanayi ve ticaret alanları da vergiden kurtulmuş olur. *Bk.* Toprak.

GÉOTROPISME. *Bk.* Yerçekeyi.

GERÇEĞE UYUM. *Bk.* Gerçek.

GERCEK. (Os. Vâkı, Şe'nî, Mütehakkak, Muhakkak, Fiili, Mevcut, Hakîkî, Hakikat, Hakîkatî hâricîve, Harici zîhnî, Aynî, Ciddî; Fr. Réel, Al. Real, Wirklich; Ing. Real, Actual; It. Reale) Bilinenin bağımsız, somut ve nesnel olarak varolan.

1. *Etimoloji:* Hint-Avrupa dilinin *mal* ve *mülkiyet* anımlarına gelen *re* kökünden türe-

miştir. Önce Sanskriteye *zenginlik* anlamunda *ram* ve *zengin* anlamında *rayah* sözcükleriyle geçen bu kök, sonra Latinçeye *mal* ve *sey* anımlarına gelen *res* (İ hâlinde: *rent*) sözcüğüyle geçmiştir. Çeşitli batı dillerinde bu sözcükten türeyerek *somut* ve *nesnel varlık* anlamıyla bu anımları türevlerini meydana getirmiştir. Fransızcadaki *rien*, *rôle*, *réaliser*, *réalité*; İngilizcedeki *real*, *realize*, *reality*; Almanca'da *real*, *realist*, *realisieren*; İtalyanca'daki *reale*, *realità*; İspanyolcadaki *real*, *realidad* sözcükleri Latinçenin *sey* anlamını dileğetiren *res* sözcüğünü aracılıyla türemiştirler. Dilimizdeki *gerçek* sözcüğü girek biçiminde de *doğru*, *dürüst*, *hakiki*, *sahih*, *doğruluk*, *mu-hakkak*, *mutlak* anımlarından kullanılan çok eski Türkçe bir sözcüktür.

2. Felsefe tarihi: Düşünce tarihi sürecinde *gerçek* terimi su terimlerle karıştı anlaşılmıştır: *Görünüşlü* (*Os. Zahîrî, Fr. Apparent*), *aldatıcı* (*Os. Vâhi, Fr. Illusoire*), *yapınılı* (*Os. Mevhûm, Fr. Fictif*), *görelî* (*Os. Nisbi, Fr. Relatif*), *olabilir* (*Os. Mümkün, Fr. Possible*), *ülküsel* (*Os. Mefkûrevî, Fr. Idéâl*), *suyut* (*Os. Mücerret, Fr. Abstrait*), *anlaklır* (*Os. Mâktîl, Fr. Intelligible*), *adsal* (*Os. İtibâri, Fr. Nominal*), *kavramsal* (*Os. Mefhûmi, Fr. Conceptible*). Su terimlerle de anlaşılmıştır: *Gereklilik* (*Fr. Réalité*), *hakikat* (*Fr. Vérité*), *hakiki* (*Fr. Le vrai*), *doğru* (*Fr. Juste*), *somut* (*Fr. Concret*), *varolan* (*Fr. Effectif*), *olumlu* (*Fr. Positif*), *dokunulabilir* (*Fr. Tangible*), *sağlam* (*Fr. Certain*), *meydana çıkmış* (*Fr. Appert*), *apaçık* (*Fr. Évident*), *süphesiz* (*Fr. Constant*), *belli* (*Fr. Patent*), *kesin* (*Fr. Formel*), *meydanda olan* (*Fr. Flagrant*). *Gereklilik* devimini *özelliğe hakikat* ve *hakiki* devimlerinden titizlikle ayırmalıdır. *Gereklilik*, somut ve nesnel olarak var bulundur. *Hakikat*'se gerçekin bilinçteki vansısıdır. *Hakikat* devimi *hakikat* olan ve *hakikat* ilgili olanı dileğetirir. Bk. *Hakikat*, *Hakiki*, *Doğru*, *Gereklilik*.

3. Metafizik: *Gerçek'i*, kök anımlının tam tersine, bir biliç olgusu sayılmıştır. Skolastiklerin dilinde *gerçeklik* terimi *ülkütüllük* anlamındadır. Bu ters anlam, Berkeley'nin özdeşsizliğinde doruklaşır. Bk. *Gerçeklik*, *Düşüncilik*, *Özdeşsizlik*, *Tekbencilik*.

4. Fizik: Fizik dilinde herhangi bir sevin *gerçek niteliği* yoktur. Ancak bu, metafizigin yorumlarında gibi *gerçek yoktur* anlamında değil, *gerçek bağıntılıdır* anlamındadır. Fizik gereklerin bağıntılı olduğunu en kesin biçimde Einstein tanıtlamıştır. Bu anlamda gerçek *suyut* ve *saltık olaları* dileğetiremez. Örneğin hiç bir kavram tek başına işgi açıklayamaz,

ama birçok kavramlar birbirlerini tamamlayarak hep birlikte işgi açıklayabilirler. Hiç bir kavram, bu açıdan, gerçeklik yanıtımız; ama birçok kavramlar bağıntılı olarak ve birlikte yanıtabilirler. Bu demektir ki, gerçek; saltık ve suyut değil, *bağıntılı* ve *sonumtur*. Bk. Genel bağıntılılık Kuramı, Gerçeklik.

5. Düşüncilik: Antikça Yunan Eleacılığından başlayarak günümüzde kadar sürüpgeyen idealist felsefelerin *gerçek* anlayışı, bu felsefelerin dorğu olan Hegel'de şu deyimle dileğeri: «*Gerçek, ussal olandır*». Eleacılardan *oluş'u* yadsırayarak tek gerçekliğin *varlık* olduğunu ileri sürmüştürlerdi. Onlara göre duyularında algıladığımız her şey bir yanılışma, bir görüşünden ibaretti. Varolan şeylerin tümü yanılışma, görünüşü. Sadece tek ve evrensel varlık gerçekti, ama varlık varolmuş değildi, çünkü gerçek olan varolmadı. On ancak usa bilinbilir, usla tanınabilirdi. Platon, Eleacılardan bu savını geliştirecek duyumların bize asla bilgi vermemeyeceği sonucuna vardı. En yalan duymalarımızın getirdiklerinde bile ussal olan bir vanardi. Örneğin «bugün havası sıcak» dediğimiz zaman sıcaklığı; soğukluk, seristik, acılık vb. gibi duymalarımızla kıyaslayarak elde ediyorduk. Demek ki bir sınıftıma yaşıyor ve ussal bir işlem gerçekleştiriyorduk. Öyleyse bilgilerimiz, duysusal değil, kavramsal ve bundan ötürü de ussalıdır. Zihnimizde türündürüler. Bizi, herhangi bir nesne üstünde, o nesnenin dileğetirmek için kullandığımız kavramdan başka hiç bir şey bilinmordur. Her sözcük, bir kavramdır, bir türmedir. «*Su ağacılı*» dediğimizde ne söylemiş oluyorduk? *Ağac* bir kavramdır, bir türmedir. Öyleyse ağacın kendisi neydi? Yapraktı, meveydi, daldı, uzundu, kayıdı vb. Ama bütün bunlar kavramlar, esdesile tümlerdir. Bunların dışında bilgiğimiz bir şey yoktu. Bilmediğimiz bir sevin varolduğunu söylemeye saçıymadı. Bildiğimiz ve bundan ötürü de varolan sadece kavramları, geneller (tümler) ya da evrenseller). di. Görüldüğü gibi idealist felsefe, Eleacılardan Berkeley ve Hegel'e kadar «*dış dünya yoktur*» demez, «vardır ama *gerçek deildir*» der. Aslında bu bir kavramsal yanılmaadır, gerçek olmanın varolması gereklidir, varolmayan sey de yoktur. İdealların bütün davranışları *gerçek* devimine tümüyle ters bir anlam vermesidir, onlara göre gerçek «*tümlerdir*, kavramsalıdır, ussalıdır». Örneğin evrende bireysel atlar vardır ama, tımcıl at yoktur. İdeallarla göre asıl gerçek, bireysel atlar değil, gelipgeciler olan bu bireysel atların üstünde daima var kalacak olan kavramsal attır. İdeallarla *gerçek* «*başkasaca hiç bir varlığı sahibolmaz*»

GERÇEK

büçümde tanımlarlar. Onlara göre dış dünyada ne varsa varlığını bir başka varlığa borçludur, bağımlıdır ve bundan ötürü de gerçek olmayıp göründür. Idealizm böylelikle zorunlu olarak *tanrı* kavramına da varır, çünkü bütün bağımlılar tek bir bağımsız tümelin ürünü olmalıdır. Idealizm, duyusalı yadsıma çalışmaya çalışmakla, gerçekte *özdekk'i* yadsıma çabası içindedir. *Bk.* Geneller, Düşüncilik, Gerçekçilik, Özdekkilik, Nesne.

6. *Ruhbilim*: Türk Dil Kurumunca yayımlanan Dr. Mithat Enç'in hazırladığı *Ruhbilim Terimleri* Sözlüğünde; kişinin çevresindeki gerçek ve gerçeklere uymakta gösterdiği yeterliği dilegetiren *Ing. reality adaptation* deyimi karşılığında *gerçeğe uyum*, özellikle çocukların kişisel görüş ve algıları gerçek olarak benimseleri eğilimini dilegetirmek üzere Piaget tarafından ileri sürülen *Ing. realism* deyimi karşılığında *gerçekçilik*, gerçeklerle yüz yüze gelme ve onlara olduğu gibi uyma yerine hastalık ve neden uydurma gibi davranışsal tepkilerle bnlara sırt çevirmeyi dilegetiren *Ing. retreat from reality flight* deyimi karşılığında *gerçeklerden kaçış*, benliğin dış çevrede haz verici nitelikte olan nesnelerden yararlanarak oluşan yönünü dilegetirmek üzere Freud tarafından ileri sürülen *Ing. reality ego* deyimi karşılığında *gerçeklik benliği*, çevrenin dileklerinin bilincinde olma ve davranışları gerçeklerin gereğine göre yönlême ilkesini dilegetirmek üzere Freud tarafından ileri sürülen *Ing. reality principle* deyimi karşılığında *gerçeklik ilkesi*, herhangi bir eylem ya da çözümün gerçekler karşısında işe yarıyap yaramayacağını kestirmek için yapılan sınamayı dilegetiren *Ing. reality testing* devimi karşılığında *gerçeklik sınaması*, her bireyin içinde yapıcı ve sağlıklı gelişme için yararlanılıp harekete geçirilecek erke kaynağını dilegetirmek üzere Hornev tarafından ileri sürülen *Ing. real self* deyimi karşılığında *gerçek öz*, kişinin ruhsal çevresinde etkinlik ve düşünçelerin gerçekçi durumdan çok gereksinme ve isteklerle belirlendiği bölgeyi dilegetirmek üzere Lewin tarafından ileri sürülen *Ing. irreality level* deyimi karşılığında *gerceksizlik düzeyi*, davranışların istek ve gereksinmelerin ya da gerçek durumların etkisivle ortava çıkış oranlarına göre sıralandıkları boyutu dilegetirmek üzere Lewin tarafından ileri sürülen *Ing. irreality-level* deyimi karşılığında *gerceksizlik-gerçeklik bovutu* devimleri önerilmiştir.

7. *Eytisimsel özdekkilik*: Lenin söyle der: «Soyut gerçek yoktur, gerçek daima somuttur» (*Lenin, Yapıtlar*, c. XXXII, s. 85). Gerçek, bilinci bağımsız, somut ve nesneldir. Bilişten bağımsız olarak tüm varolanlar gerçektir-

ler. Bu anlamda *gerçek* deyimi, *özdekk* ve *nesne* deyimleriyle de ilişkilidir. Lenin söyle der: «*Özdekk*, bize duyumlarla verilen nesnel gerçeklikti». Tüm nesneler de gerçektirler. Gerçek deyince bilincimizin dışında nesnel olarak ortaya çıkan bulunan nesne, nitelik, koşul, durum vb. gibi olsa ve olayları anlarız. *Hakikat* da bu nesnel gerçeğin bilincimizdeki yansısıdır. *Hakikat* (*Fr. Vérité*)'ın ve *hakiki* (*Fr. Le vrai*)'nın ölçüyü, bu nesnel gerçeğe uygunlugudur. Hakikat, gerçeğe uygunluğu oranında gerçek olur. *Hakikata uygun* (*Fr. Véridique*), demek ki doğadaki gerçeğine uygun olmayan bir kuramın hiç bir değeri yoktur. Bu anlamda gerçek, *kulgı* (*Fr. Pratique*) kavramıyla da ilişkilidir. Bir *kuram* (*Fr. Théorie*)'in doğru olup olmadığını pratikle, eşdeyiyle gerçekle deneyerek anlarız. Yapmadımız gerekken, gerçekleri tasarımlarımıza uydurmaya çalışmak değil, tersine, tasarımlarımızı gerçekle uygun kılmak ve böylelikle hakikati elde etmektir. Duyularımız, algılarımız, tasarımlarımız, kuramlarımız nesnel gerçeğe uygun oldukları oranda hakikat olur. Demek ki her *hikakat* da nesneldir. *Gerçek* (*Fr. Réel*)'e uygun düşmeyen öznel kanılarımız, tasarımlarımız, düşlerimiz, yapıntılarımıza ve yanılışalarımız hakikat değildir. Örneğin «hayâlet» hakikat değildir, uydurmadır ve yanılışmadır, çünkü düşüncemizin dışında varolan bir gerçeği yoktur. *Bk.* Hakikat, Özdekkilik, Nesne, Kulgı, Yansi Kuramı, Eytisimsel Özdekkilik, Gerçekçilik, Gerçeklik.

GERÇEK AYIRMA. (*Os. Farkı hakikî, Fr. Distinction réelle*) Nesnelerin kendiliklerindeki ayrim... Skolastikler, bunun, *ussal ayrim'a* karşı anlamda kullanmıştır. Onlara göre *zihindeki fark'la kendilikteki fark'* da birbirinden avırmak gereklidir. Örneğin *at'la eşek*, *ussal* bir avırmayı gerektirmeksiz, kendiliklerinden birbirinden ayırdırlar. *Bk.* Ayırma, Ussal Ayırma.

GERÇEKÇİ ESTETİK. (*Os. Bedîyei hakikîye, Fr. Ésthetique réaliste*) Güzel'le iyi'nin birliğini savunan Fransız düşünürü Diderot'un estetiğine verilen ad... Güzelin kaynağını nesnede arayan nesnel estetik anlayışı da bu deyimle nitelenir. *Bk.* Estetik, Gerçekçilik.

GERÇEKÇİ FELSEFE. (*Os. Felsefei hakikîye, Fr. Philosophie réaliste*) Alman düşünürü Eugen Dühring'in Kantçılık ve olguculuk karışımından meydana getirmeye çalıştığı kendi felsefesine verdiği ad... Dühring'in idealist savları, Engels'in *Anti-Dühring* adlı ünlü yapıtıyla çürüttülmüştür. *Bk.* Gerçekçilik.

GERÇEKÇİ GEZİMCİLİK. (*Os. Meşâkiyei hakikîye, Fr. Péripatétisme réaliste*) Hristiyan

Aristotelesçiliği... Skolastik dilde gerçekçilik, Platon ideacılığını dileğetirir. Buna rağmen, Skolastığın ünlü adeli-gerçekçi kavgası, daha çok, Aristoteles'ın öğretisinden tünenidir. Aristoteles, Platon'dan yüzylar sonra, XIII. yüzyılda; Boetius, Robert, Aquino'lou Thomas ve büyük Albert'in çeviri ve yorumlarıyla Hristiyanlığa katılmıştır. Önceleri, Katolik kilisesinin büyük tepkisiyle karşılaşmıştır. Ama, pek kısa bir süre sonra, Hristiyanlık açısından işe yararlı görülerek benimsendi. 1200'lere aforoz edilmeden Aristoteles'in sözünü edemeyenler, aforoz edilmeden Aristoteles'e karşı çıkmaz oldular. Aristoteles, Platon'un idealalarını eleştirdiği halde, kendisine özgü bir *tümeller öretisi* ile ri stürmüştür. Ünlü üçüncü kişi kantı, bu öğretinin özünü açıktır. Bk. Gerçekçilik, Gezimcilik, Adelik, Üçüncü Kişi Kanti.

GERÇEKÇİ INSANCILIK. (*Os. Hakikîyeci muhabbeti insâniye, Fr. Humanisme réaliste*) Karl Marx'ın *Dezamîn*'ının kurumuna verdığı ad... Karl Marx, Fransız ütopiyacı toplumesi Theodore Dezami (1803-1850)'nın kurumunu *gerçekçi insancılık* deyiimle niteler. Dezami, özellikle 1848 Fransız devriminde çok önemli rol oynayan bir devrimciydi. Fourier ve Babeuf, izleyicisidir. Bk. İnsancılık, Toplumculuk, Ütopiyacı Toplumculuk,

GERÇEKÇİLER. (*Os. Hakikîyyün, Fr. Les réalistes*) Tümel kavramlarının gerçek varlıklarını bulunduğunu savunan ortacaş düşünürler... Platon'un idea ve Aristoteles'in tümeller öretisine bağlı olan bu düşünürler *gerçekçiler* adıyla anılırlar. Karşıt 당시cısı savunan *adıclar* (nominalistler)'la tartışan bu düşünürlerin başında Anselmus ve Champeaux'lu Gualalume (Wilhelm de denir) gelir. Bk. Gerçekçilik, Adelik, Geneller, Gerçek.

GERÇEKÇİLİK. (*Os. Hakikîyiye, Fr. Réalisme, Al. Realismus, Ing. Realism, It. Realismo*) Varlığın, insan bilincinden bağımsız ve nesnel olarak varolmakta bulunduğu ilerisürenlerin anlayışı.

1. İlkcâk: Lenin'in deyiimle «*etmarhaneden ya da idealist düşünürlerin okulundan çıkmamış»* her insan, çevresinde, bilincen bağımsız bir dünya bulunduğunu bilir. Taşları, toprakları, ağaçları vb. vareden insan bilinci değildir. Cünkü bunlar dünya üstünde insan varoldmadan önce de vardı. Dünya, milyarlarca yılını, bu doğal varlıklarıyla birlikte insansız yaşamıştır. Örneğin kuşları, kendi bilincinin ya da insan bilincinin ürünü olmadıklını ve kendisinin dışında bağımsız olarak var bulunduğu cocuklar bile bilir. *Kendiliğinden özdeşçilik* anlayışına uygun olarak ilk insanların bu

gerçekçilik anlayışlarına *kendiliğinden gerçekçilik* (*Os. Tavî hakikiye, Fr. Réalisme spontané*) ya da *cocuksu gerçekçilik* (*Os. Sâdfîl hakikiye, Fr. Réalisme naïf*) denir. Düşünsel alanda Hint'te Vedenta, Cin'de Konfutsiyoslüük ve Antikçağ Yunanlığında Eleat öğretisi ilerisürlülince kadar bu sağlam gerçekçi anlayış sürdürmüştür. Bu anlayış sağlamdır, ama güçsüz yanları da vardır. Bu güçsüz yanlarının başında *öz-le olgu'yu* özdesleştirmesi gelir. Nitelikim idealist felsefe onun bu güçsüzlüğünden yararlanmış, özzi bilinmeye ve varolmayana indirgerek olgunu, esdevişi görünüşü gerçekliği savunmuştur. Kendiliğinden gerçekçiliğin ikinci güçsüz yanı, pek doğal bulduğu dünyadan varlığı sorununu önemsemeyiştir. Nitelikim idealist felsefe onun bu ikinci güçsüz yanından da yararlanmış, örneğin Mach öğretisi dünyadan varlığı sorununun hiç bir önem taşımadığını ileriştirmek tek gerçekçiliğin duymadığı olduğunu ileri almıştır. Felsefe açısından bu güçsüzlüklerine rağmen bu sağlam çocuklu anlayış özdeş felsefenin, bilginin ve bilimin temellerini oluşturmuştur. Bk. Özdeşçilik, Gerçek, Düşüncilik.

2. Antikçağ: Nesnel gerçeği gerçek söyleme anlamındaki ortacaş gerçekçiliğinin tohumları antikçağ Yunanlığında atılmıştır. Elea öğretisi, Platon ve Aristoteles'ın anladıkları gerçekçiliğin kurucularıdır. Bu anlayıştara göre gerçek, bireysel olan değil, *tümel* (*Yu. To Katholou, genel ve evrensel*) oladır. Tümellerse ancak bireysellerde varolabilirler, kendi başlarına bir varlıklar yoktur. Örneğin dünyada eşekler vardır, ama eşeklik voktur. Eşeklik bir *tümel* (soyut, ussal, genel *vakavrum*)dır ve ancak bireysel bir eşekte varolabilirler. Gerçek olan, eşekler (bireysellikler) değil, eşeklik (*tümel*)dir. Cünkü eşekliği ortadan kaldırıldığında eşek kalmaz. Eşek, varoluşunu eşeklik'e borçludur. Bireysel eşeklerin *varolus* (*Fr. Existence*)ları bulunduğu halde *varlık* (*Fr. Être*)ları bulunmamasına karşılık, tümel eşekliğin varolusu voktur ama varlığı vardır. Gerçek «bağımlı varolusu değil, bağımsız varlığı oladır». Dünyada bulunan bütün bireysellikler varlıklarını başka bir varlığa borçludurlar, bu yüzden gerçek deildirler. Tümellerse bağımsız bir varlığı olanlardır, bu yüzden gerçeklerdir. Bu yüzünden ki varolusları bulunan bireysellikler gerçek deildirler, göründürüler; varolusları bulunmayan tümellerse gerçeklerler. (Varolusun bulunanın özdeşliğine ve varolusun bulunmamasının özdeşliğine dikkat edilmelidir. Berkelev Özdeşliklerinin temeli bu sadır. Idealistlerin *varolus* ve *varlık* kavramları arasında vaptıkları ve çok önem verdikleri ayırmada ayrıca vurgulanmalıdır). Antik-

GERÇEKÇİLİK

çağ Yunan felsefesinde bu idealist savın gerçek sahibi Aristoteles'tir. Eleacılarla Platon bu savın tomcunu taşırlar. Çünkü ne Eleacılar, ne de Platon tümellere (Eleaciarda *bir* ya da *varlık*, Platon'da *idea*'lar) bir varoluş yüklememe cesaretini gösterebilmişlerdir. Parmenides'e göre tek olan varlık küre biçimindedir, demek ki özdekseldir ve varoluşu da vardır. Platon'da da idealar, bir idealar evreninde yaşamaktadırlar, yükselen ruhlar gidip onları görebilirler, demek ki birer varoluş içindedirler. İlk kez Aristoteles'tir ki idealizm açısından çelişkili olan bu sınırı aşmış ve tümellere ayrıca birer varoluş yüklememiştir. Tümeller ussal (çünkü usla yapılan soyutlamalar), bireysellerse duyusal (çünkü duyularla algılanırlar)'dır. Idealist alan öylesine hazırlanmıştır ki artık bir yanda Berkeley nasıl eşekler olmasa eşeklik de olamazsa öylece masayı algılayan olmadıkça masanın da olamayacağını, öbür yanda Hegel gerçeğin ussal ve ussalın gerçek olduğunu rahatlıkla söyleyebilir. *Bk.* Geneller, Gerçek, Tümeller, İdea, Özdeksizcilik, Hegelcilik.

3. *Ortaağ*: Eleacılık, Platon ve Aristoteles temeline dayanan ortaağ gerçekçiliği, bilimsel gerçeklik anlayışına tümüyle ters bir anlam taşır ve nesnel gerçekliğin gerçek olmadığını, asıl gerçekliğin düşünce ürünüleri (tümeller, geneller ya da evrenseller) olduğunu ileri sürer. *Tümeller gerçekktirler* (*Lâ. Universalia sunt realia*) ve *tümel nesneden öncedir* (*Lâ. Universale ante rem*). Bu, şu demektir: Eşekler gerçek değildir, eşeklik gerçekdir ve eşeklik eşeklerden önce gelir. Özellikle Anselmus'la Champeaux'lu Gillaume'un savundukları bu idealist sava karşı adıclar *tümeller adlardır* (*Lâ. Universalia sunt nomina*) ve *tümel nesneden sonradır* (*Lâ. Universale post rem*) savıyla karşı çıkmışlardır. Tümeli gerçek sayıdıklarından ötürü gerçekçi adını alan düşünürlerin savları altında, Roma Katolik kilisesinin evrenselliği savı yatar. Bundan başka Hristiyanlık, başta Tanrı kavramı olmak üzere bütünüyle tümellere dayanır. Tümeller gerçek sayılmazsa Tanrı'nın da gerçek sayılmaması gerekdir. Ne var ki tümellerin sözcüklerden, esdeyişle adlardan ve sesler (*Lâ. Vocis flatus*) den ibaret bulunduğu açıktır, *kırmızı* bir adıdır ki ancak kırmızı bir çiçekte ya da kırmızı bir böcekte varlaşır, evrende bir özneye yüklenmeksızın kendi başına varlığı olan bir kırmızı yoktur. Tümeller, nesnelerden, önce değil, elbette sonra gelirler. Önce kırmızı çiçekleri ve kırmızı böcekleri görür ve tanırız, sonra bunlardan *kırmızı tümel kavramını soyutlarız*. Ne var ki idealistler, bunun, zamansal bir öncelik değil, mantıksal bir öncelik oldu-

şunu savunurlar. Ama ilerişürdükleri mantık, kendi mantıklarıdır. Kaldı ki bu savunmayı ilerişürenler de ortaağ gerçekçileri, yani asıl gerçekçiler değil, çağdaş yeni gerçekçilerdir. Çağdaş yeni gerçekçiler, eski gerçekçilerin pek açık saçılıklarını örtmek çabası içinde *varlık* ve *varoluş* deyimlerine de kendilerine özgü anımlar verirler ve varlığı bulunanın varoluşu olamayacağını, buna karşı da varoluşu olanın varlığı bulunamayacağını ilerişürerler. Varlık, olgusal değil, mantıksaldır; bu yüzden de varoluş gibi bilincin dolaysızca karşısında olan değil, tam tersine, bizzat bilinc, düşünce, zihin ya da us olandır. Ama bu bilinc, düşünce, zihin ya da us olgusal, bireysel ve öznel değil, tam tersine, soyut, evrensel ve nesnelidir. Gerçek, nesnel düşüncedir. Bu yüzden de gerçek, varoluş bulunmayan bu mantıksal varlık, her şeyin kaynağıdır ve evrenin ancak onunla açıklanabileceği bir *ilk ilke* ya da *son erek*'tir. Göründüğü gibi gerçekçilerin bu savları Hint Veda'lılarından, Çin Konfüçyüsçülüğünden, Yunan Platonculuğundan Augustinus, Thomas, Kant, Schelling, Hegel ve çağımızın yeni gerçekçiliğine, yeni Thomacılığına, kişilikçiliğine kadar tüm nesnel idealizmin temel savıdır. Gerçekçilere ve genellikle nesnel düşüncelere göre *ilk ilke* ve *son erek* terimleri özdeştir. Çünkü idealistler bilimsel nedenselliği vadsızarak onun yerine metafizik ereksselliği koyarlar. Onlara göre erek sebebin (Burada *Os. illet* ve *Fr. cause* anlamındaki *neden*'le metafizikte kullanılan *Fr. raison* anlamındaki *sebep* terimlerindeki ayrima özellikle dikkat edilmelidir) içindedir. *Neden*'den *et-ki* çıkarsanamaz ama *sebep*'ten *erek* çıkarsanır. Bundan ötürüdür ki son erekle ilk ilke aynı seydir. Evrenin ancak onunla açıklanabileceği bu son erek ya da ilk ilke olan *nesnel düşünce* ne türlü bir düşüncedir? Bir düşünnen olmadan düşünme olabilir mi? Lenin söyle der: «Düşünce beyin olmaksızın varmış. Peki, bu beyinsiz düşünçeyi savunan düşünürler de var mıdır? Vardır. Bunlardan biri de Profesör Richard Avenarius'tür». Ne var ki gerçekçiler ve nesnel idealistler bu nesnel düşünmenin bizim anladığımız anlamda varolduğunu hiç bir zaman ilerişürmemişlerdir, «nesnel düşünce, düşünün birinin zihninde bulunamaz; bulunsa varolurdu ve o zaman da *gerçek* olmazdı» derler, üstelik bu soruyu sorana hak da verirler: «düşünceler, düşünün biri olmadan elbette varolamaz, ama tümeller zaten varolmaz ki, çünkü *gerçek*'tir onlar». Göründüğü gibi idealizm terimi olarak *gerçek*, varolan değil, tam tersine, varolmayandır. Ama her şeyin kaynağı olan ve evrenin ancak onunla açıklanabileceği asıl *varlık* da odur. Adı-

Jarla gerçekçiler arasındaki ünlü kavga, gerçekte özdekcilerle düşünceler arasındaki temel felsefesel kavgayı yansıtır. Abaelardus, kavramcılık öretisiyle, gizlemeye çalıştığı adıculu desteklemesi ve tünel, ne nesneden önce, ne de sonradır, nesnenin kendisindendir (*Ld.* Universale neque ante rem nec post rem, sed in re) demistir. *Bk.* Adelik, Kavramcılık, Düşüncilik, Özdekcilik, Gerçek, Gerçeklik.

4. Çağımız: Yeni gerçekçilik, yeni Tomacılık, kişilikçilik, varlıkbilimcilik vb. gibi nesnel düşünceli öretüler hâlde ortaçağın gerçekçilik anlayışını sürdürmektedir. Yeni gerçekçilik, ortaçağ gerçekçiliğinin savalarına bir yenilik olarak tümlerinin gerçek oldukları hâldedir. *ansal* (Os. Zihni, Fr. Mental) olmadıkları savımi katmıştır (Örneğin *Bk.* Bertrand Russell, *The Problems of Philosophy*, s. 152-5). Kimi çağdaş matematikçiler de matematiğin kavramları insan bilinci dışında gerçekten var olduğunu ileriye atmış geleneği izlemektedirler. Bunların dışında gerçekçilik, varlığın biliçten bağımsız olarak varbulduğunu dileğetir ki Marksçılık bu anlamda bir gerçekçilikdir. Ne var ki Lenin, *Materiyalizm ve Aimpriokritizm* adlı yaptitında söyle der: «Zel-lükle gerçekçilik terimi, olguçularla materyalizm ve idealizm arasında bocalayan öteki karışık kafalar tarafından kötüye kullanıldığından, Engels'ı uyararak, bu anlamdaki özdekcilik terimini kullanıyorum ve bunu birincik doğru terminoloji savıvorum». Böylelikle gerçekçilik terimi, özdekcilik terimile de esanlıdır. Kimi mistür. Marksçılık gerçekçilik, insanların, bütün varatıcı evremleriley, olus hâlindeki gerçeke ve aynı zamanda da kendi olusmlarına katkıda bulunulmalıdır. *Bk.* Marksçılık, Gerçek, Gerçeklik, Yeni Gerçekçilik, Yeni Tomacılık, Kişiçilik, Varlıkbilim, Nesnel Düşüncilik, Düşüncecilik.

5. Sanat: Sanatı, gelişmesi içinde nesnel gerçeğin vansitilması olarak gören sanat anlavısı da *gerçekçilik* ya da da özel bir anlaşıma *toplumcu gerçekçilik* (Fr. Réalisme socialiste) adını taşıır. Toplumcuğun sanat anlavısı budur. Bu gerçekçilik, dokâvi ya da nesnel gerçekçi konva etmemi deşîl, insansal varatmayı daşava ya da nesnel gerçekçi kalıda bulunumayı gerektirir. Toplumcu gerçekçilik anlayışı naturalist ilkeçiliğe karşılık. Toplumcuğu vararlı olmaya ve ona katkıda bulunmayan başıca sırçev sayar. *Bk.* Sanat, Estetik, Naturalizm, Gerçek.

GERÇEK ÇÖZÜMLEME. (Os. Tahlii hakîkî, Fr. Analyse réelle) Nesnelerin kendisini ayırtmak için ibaret olan çözümleme... Skolastik dilde, nesnelerin düşünceleri arasındaki ayrı-

lığı çözen düşünSEL çözüMLEME (Os. Tahlii zîhnî, Fr. Analyse idéale)'ye karşı anlamda kullanılmıştır. Örneğin kimyasal öğeleri, laboratuvara birbirinden ayırmak gerçek çözümleme'dir. *Bk.* Çözümleme, Gerçek, Ayırma.

GERÇEK DEĞER. (Os. Hakîkî kıymet, Fr. Valeur réelle) Anamalon devir süreçlerini de katarak yapılan hesap sonunda bulunan değer... Anamalon devir süresinde *devir* (Fr. Rotation) bir malın gerçek değerinin hesaplanmasında çok önemlidir. Anamalon devir süresini göz önüne almadan yapılan hesaplar yanlış sonuçlar verir. Devir süresi, anamalon tüketme süresidir. Örneğin bir makine değerini yilda yitiriyorsa ona yatrılan anamalon devir süresi on yıldır. Bu makine eğer yüz bin liraya alınmışsa demek ki her yıl değerinden on bin lirayı ürettiği mallara geçişerek ve anamalon da her yıl bu on bin lirayı —on yıl sonra o makineyi yinemlemek üzere— bir yana ayıracaktır. Göründüğü gibi makine, devir süresi göz önünde alındıkta, ancak kendini üretmekte ve hiç bir artik-değer, eşdeyişle kâr getirmemektedir. İnsan emeğinden başka hiç bir malın artik-değer, eşdeyişle kâr getirmemesi bu örnekte açıkça görülür. Demek ki bir üretimde malın gerçek değerinin bulunabilmesi için anamalon yatrıldığı bütün makinelerin, kafaların, ham ve yardımçı maddelerin vb. devir süreçlerinin bilinmesi ve hesaba katılması gerekdir. *Gerçek değer'in* bulunmasına için yapılması gereken hesab söyle bir örnekte gösterebiliriz: Örneğin bir sanayi işine 640.000 lira yatrıldığını varsayılm. Diyelim ki bu 640.000 liralık anamalon 10.000 lirası binalara, 250.00 lirası makinelere, 140.000 lirası aletlere, 100.000 lirası ham ve yardımçı maddelere, 50.000 lirası da içiçetermine yatrılmıştır. Gene diyelim ki binalar yirmi yılda, makineler on yılda, aletler iki yılda, ham ve yardımçı maddeler altı ay da, ücretler de üç ayda devretmekte, eşdeyişle tüketmektedir. Bir yılda üretilen malların gerçek değeri söyle hesaplamamız gereklidir. 100.000 liranın yirmide biri 5.000 lira + 250.000 liranın onda biri 25.000 lira + 140.000 liranın varisi 70.000 lira + 100.000 liranın ikisi katı 200.000 lira + 50.000 liranın dört katı 200.000 lira + yüzde yüz oranında varsaydığımız artik-değer (isci ücretlerine eşit olarak) 200.000 lira = 700.000 lira. Demek ki bu sanayi işinde yılda gerçek değeri 700.000 lira olan mal üretmiştir. *Bk.* Değer, Artik-Değer, Emek, Mal, Fiyat.

GERÇEK GİBİ. (Os. Müşâbihî hakîkât, Hakkâ sebîh. Sebîh hak, Makrûm hakîkât, Akla-yakın, Muhtemel, Maznun, Muvafîk sevâb,

GERÇEK İSLEVİ

Mütebâdir; *Fr. Vraisemblable, Al. Wahrscheinlich, Ing. Likely, It. Verisimile*) Gerçek görünüşünde olan... Örneğin olasılık öğretisi, biz insanların hiç bir zaman gerçeği anlayamayacağımızı ve ancak *gerçek gibi* olanlarla yetinmemiz gerektiğini ilerişürmüştür. Bu anlayışa göre, *gerçek* asla elde edilemeyeceğinden *gerçek gibi olan* yeterlidir. *Bk.* Olasılıcılık, Gerçek, Olasılıklar Hesabı Bilimi.

GERÇEK İSLEVİ. (*Os. Uffîlei hakikat, Fr. Fonction du réel*) Gerçeklik duygusu... Fransız ruhbilimci Pierre Janet tarafından ilerişürülmüştür. Janet'ye göre *gerçeklik duygusu* (*Os. Hissi hakikat, Fr. Sentiment de la réalité*), eylemlerimizin ve düşüncelerimizin gerçeğe uygun düşmesinden doğar. *Bk.* Gerçek.

GERÇEKLEME. *Bk.* Doğrulama.

GERÇEKLEMEK. (*I. Os. Tahakkuk etmek, Fr. Réifier... 2. Os. Tahkik ve tetkik, İslâbât etmek; Fr. Vérifier, Al. Verificiren, Untersuchen, Nachprüfen, Beweisen; Ing. To verify, It. Verificare*) Gerçekleştirmek ve doğrulamak.

1. *Gerçekleştirmek*'le eşanlamlıdır. *Bk.* Gerçekleştirmek.

2. *Doğrulamak* anlamını verir. Mantık terimi olarak, bir varsayımin doğruluğunu pratik olgularla denetlemek ve gerçek olup olmadığını ölçmek demektir. Eytimsel özdeklilik, bunu *teori, pratikle doğrulanır* formülüyle dileğetirir. Bu formülde *gerçek* terimiyle *doğru* ve *hakikat* terimlerinin bağıntılılığı da beliraltetmiştir. Doğrulamak, bir düşünce ürününe nesnel bir gerçeklik olarak var etmekle mümkündür. Düşünce, nesnel bir gerçeklik olarak varedilemiyorsa, doğru değil demektir. Doğrulamak eyleminin amacı da hakikat, eşdeyişle kavramlarla nesnel gerçeklik arasındaki uygunluktur. *Bk.* Gerçek, Doğru, Hakikat.

GERÇEKLENEBİLEN VARSAYIM. (*Os. Kabilî tahkik faraziye, Fr. Hypothèse vérifiable*) Pratikle denetlendiğinde doğruluğu meydana çıkacağı kesin sayılan varsayımy... Özellikle astrofiziğin birçok varsayımları böylelikle geçerlik kazanmıştır. Örneğin Einstein, çekim alanından geçen ışık işininin büküldüğünü *gerçeklenebilen varsayıym* olarak ilerişürmüştü. Bu varsayımy, ilerişürlüsünden yıllarca sonra, ancak bir rastlantıyla gerçeklenebildi. 29 Mayıs 1919 günü bir yıldız güneşe en yakın bulunduğu sırada güneş tutulmuş ve o sırada alınan fotoğraflar bu sapmayı göstermişlerdir. Güneşin yakınından geçen yıldız işininin, tam Einstein'in iddia ettiği gibi, 1,3/4 saniyeden daha küçük bir açı miktarında büküldüğü saptandı. Güneş tutulması gibi bir rastlantı olma-

sayıdı Einstein'in bu varsayıımı, belki yüzylarca, *gerçeklenebilen varsayıym* olarak kalaçaktı. Bir varsayımin *gerçeklenebilir* oluşunun önemi, onun, henüz bilimsel olarak denetlenmeden de işe varar kılınmasında belirir. Eğer bir varsayıym, bilimsel olarak *gerçeklenebilen varsayıym'sa*, ki bunu ancak bilim saptar, gerçeklenmeden önce de işe yarar ve başka bilimsel bulgulara yol açar, kendisi henüz gerçeklenmediği halde yol açtığı o yeni bulgular gerçeklenebilir. *Bk.* Varsayıym, Gerçek, Gerçeklemek, Genel Bağıntılılık Kuramı.

GERÇEKLENMİŞ. (*Os. Tahakkuk etmiş, İslâbât edilmiş, İslâbsâr, İslâbâne; Fr. Constatif*) Kanıtlanarak varedilmiş... *Düzungüzel* (*Os. Kaidevî, Fr. Normatif*) ve *saymaca* (*Os. Takdirî, Fr. Appréciatif*) terimleri karşılığında kullanılır. Örneğin felsefe sözlükçüsü Profesör La-lande «*Us, gerçekleştirmeli değil, düzgüleyicidir*» der. *Bk.* Düzgüzel Bilimler.

GERÇEKLERDEN ARINMA. (*Os. Nefyi icrâ, Fr. Déréalisation*) Gerçekleştirme teriminin karşıtı olarak gerçeklerden soyma... Örneğin metafizik anlayış, soyutlamalarla, dış dünyayı gerçeklerden arındırır. *Bk.* Gerçekleştirme.

GERÇEKLERDEN KAÇIŞ. *Bk.* Gerçek.

GERÇEKLEŞTİRME. (*Os. Mevkii fiile koyma, Kuvveden fiile çıkışma, Tahakkuk ettirme; Fr. Réalisation*) Nesnel bir gerçeklik olarak varetme... Örneğin bir mimâr bir yapı tasarlar, plânını çizer ve sonra da bu tasarımını somut ve nesnel bir gerçeklik olarak varlaştırır. Bu, bir *gerçekleştirme*'dır. *Bk.* Gerçek, Gerçekleştirme.

GERÇEKLEŞTİRMEK. (*Os. Mevkii fiile koymak, İcra etmek; Fr. Réaliser*) Nesnel bir gerçeklik olarak varetmek... *Bk.* Gerçekleştirme.

GERÇEKLİK. (*Os. Vukû, Vâki, Tahakkuk, Hakikat, Hakikati hal, Hakikati hariciye, Hakikati filiye, Şe'niyet, Mevcudiyet, Vücut, Ayanı mevcûdât, Âlemi maddî, Fiilen mevcut, Nefsûlemir; Fr. Réalité, Al. Realität, Wirklichkeit; Ing. Reality, Actuality; It. Réalità*) Gerçek olanın niteliği... İnsan bilincinden bağımsız, somut ve nesnel olarak varolanların tümünü dileğetirir. *Varolmayan'*ın karşıtı olarak kullanılır. Ortaçağ gerçekçiliği ve genellikle nesnel düşünçülük dilinde, ters terminoloji olarak, bu anlayışın tam tersi ilerişürülür; gerçeklik, *varolan'*ın karşısıdır ve *varolmayan'*dır ki bu da nesnel düşünçülük anlamındaki gerçek olanın niteliğidir. *Gerçeklik*, genellikle, herhangi bir nesne ya da olayın temel (ilineksel olmayan) varlığı anlamında kullanılmıştır.

Temel ve ilineksel tüm varlık, *gerçeklik* deyiminden çok, *edimlilik* (edimselleştirme ya da oluşturma) deyimiyle dileğetirilir. *Olanak*, *dilsünülmüş* ve *tasarımlanmış* deyimlerinin karşılık olarak da kullanılır. *Gerçeklik*, genel anlamda, her türlü *özel*'nin karşılık olarak *nesnel* olandır. *Bk.* *Gerçek*, *Gerçekçilik*, *Oluşturma*.

GERÇEKLIK BENLİĞİ. Bk. Gerçek.

GERÇEKLIK DUYGUSU. Bk. Gerçek İşlevi.

GERÇEKLIK İLKESİ. (*Os. Mebdei se'niyet, Fr. Principe de réalité*) Bilinçli davranışlar... Freud deyimdir, bilincsiz davranışları dileğetiren *haz ilkesi*'ne karşı kullanılmıştır. Freud'e göre *haz ilkesi* insanın hayvanlık eyscisindeki yapısim belirler, insan bu *haz ilkesinin* gerçeklik ilkesine dönüştürür. Örneğin *haz ilkesinde hep alıcı olan insan*, gerçeklik ilkesinde *üreticiliçe* geçer. *Haz ilkesindeki anlık doygunluk*, gerçeklik ilkesinde eternelmiş doygunluğa dönüşür. *Haz ilkesinde hep eğlenece ve sevinç arayan insan*, gerçeklik ilkesinde kendini sükىntiya sokar ve çalışmaya başlar. *Bk.* *Fröydçilik*, *Gerçek*.

GERÇEKLIK ÖLÇÜTÜ. (*Os. Küstası hakikat, Fr. Critérium de la vérité*) Herhangi bir şeyin gerçek olup olmadığını ölçen ölçüt... Metafizik anlayışa göre *bir ölçüt upuygunluk*, dialektik anlayışa göre *pratik*'tir. Metafizik anlayışa göre bir kavram nesnesine upuygunluğuyla (*Ld Adequatio intellectus et rei*), eytisimsel anlayışa göreysse bir distunge pratikle doğrulanır. *Bk.* *Gerçek*, *Gerçeklemek*, *Kulgı*, *Upuygun*.

GERÇEKLIK SINAMASI. Bk. Gerçek.

GERÇEKLİK YARGILARI. (*Os. Se'niyet hükümleri, Fr. Jugements de réalité*) Nesnel yararlar... *Değer yargıları* karşılığında kullanılan bir mantık terimidir. *Bk.* *Değer Yargıları*.

GERÇEK NEDENLER. (*Os. İleli hakikiye, Fr. Causes vraies*) Tanısal nedenler... Metafizik dilde *vesile nedenler* karşılığı olarak kullanılır. Özellikle vesilecilige göre örneğin bir taşa çarpıp düştüğümüzde bizi düşüren gerçek neden Tanrı'dır, avuçumuzu takılan tas ve sile nedendir. Bununla beraber bu karşılık genel anlamda da geçerlidir, örneğin Birinci Dünya Savaşının çıkış Avusturya arşidükünün öldürülmesine bağlanır. Oysa bu bir vesile nedendir, gerçek neden emperyalist ülkelerin dünyayı yeniden paylaşma istekleridir. Eytisimsel dille söylenilse emperyalist ülkeler arasındaki uyusurlamaz karışıklık (antagonizma) zorunlu olarak çatışmaya dönmüştür.

Bk. *Neden*, *Vesile*, *Nedenler*, *Vesilecilik*, *Uyuşturulamaz Karşılık*.

GERÇEK ÖZ. Bk. Gerçek.

GERÇEKŞİZLIK DÜZEYİ. Bk. Gerçek.

GERÇEKŞİZLIK-GERÇEKLIK BOYUTU. Bk. Gerçek.

GERÇEK TANIM. (*Os. Târifi hakikî, Fr. Définition réelle*) Herhangi bir şeyin doğasını ve kendiliğini belirten tanımı... *Adsal tanım* karşısında kullanılır. Örneğin insanın tanımı, bir gerçek tanımıdır. *Bk.* *Tanım*, *Adsal Tanım*.

GERÇEK TOPLUMCULUK. (*Tr. Hess*) Ütopacı toplumcu Moses Hess'e göre, eğitimin genelleştirilmesiyle ve reformlarla elde edilecek toplumculuk... Tipik bir iyileştirmeçilik olan, Karl Grün'ün de katıldığı Moses Hess'in bu ütopyasına Marx «Alman felsefesinin sosyalizm kültüne bütünü» der. Hess ve Grün'ün bu düşüncelerinin felsefesel temeli, Feuerbach'in insancılığıdır. *Bk.* *Toplumculuk*, *İyileştirmeçilik*, *Gözdengeçiricilik*.

GERÇEK VARLIK. (*Os. Mecdûtu hakikî, Fr. Ètre véritable*) Ussal varlık karşılık olarak nesnel varlıklar... *Bk.* *Gerçek*, *Varlık*.

GERÇEKÜSTÜCÜLÜK. (*Os. Mâfekvalhalıkkîye, Fr. Surrealisme*) Ruhşal Özdevim sanat yapma temeline dayanan çağdaş bir sanat akımı... Birinci Dünya Savaşından sonra (1920'lerde) Fransa'da ortaya çıkan bu sanat akımı, savaşın getirdiği toplumsal bunalımları bilimsel olarak çözmemekten doğan bir umutusuzlukla, tümüyle usaaykırıcı bir felsefesel düşünce temeline dayanır. Dadacılık, Freud'un erosalçılığı, Bergson'un sezgiciliği ve Husserl'in olaybilimi gibi çirük temeller üzerinde yükselen *gerçeküstücülük*'ün kurucusu Fransız ozanı ve düşünürü André Breton'dur. Gerçeküstücül düşünce, dünyayı sağlamaya indirge: nitekim sonunda da Albert Camus'nun saçmacılığını doğurmıştır. Alman düşünürü Husserl'in fenomenolojisinde olduğu gibi «*kendimizi anlamak için doğadan değil doğayı anlamak için kendimizden yola çıkmalıyız*» diyen Breton, *salt ruhsal özdevim* (*Fr. Automatisme psychique pure*) adını verdiği yönteminin söyle anlatır; «*Usun hiç bir denetime, hiç bir töre sel va da estetik tasava başı olsaksızın, düşüncenin kendini olduğu gibi ortaya koyması için, düşüncenizi kendi üstüne kapanmasına en elverişli bir verde oturun. Önünüzde kâğıt ve kalem bulunsun. Bütün bilgilerinden ve veteñeklerinden sıyrıln. (Husserl, fenomenolojisinde bunu *bütün dünyaları paranteze atın**

deyimiyle dilegetirir). Önceden bir konu düşünmemesizin, duraksamayarak ve yazdıklarımızı okuyup düzeltmeden, yapabildiğiniz kadar hızla yazın. Sözcükleri, hiç bir düşünsel düzen katmadan, gelişigüzel art arda sıralayın. Elde edeceğiniz yapıt, gerçeküstü bir yapıt olacaktır». Breton, 1929 yılında yayınladığı ikinci bildirisinde (*Fr. Manifeste du Surrealisme*) de şöyle demektedir: «Ruhumuzun öyle bir yeri var ki, bu yerden bakınca, artık, yaşamla ölüm, geçmişle gelecek, gerçek ve tasarım, dilegetirilen ve dilegetirilemeyen, yukarı ve aşağı çelişik değildirler». İşte bu yer, gerçeküstüdür. Toplumsal bunalımların bilimsel çözümünü gerçekleştiremeyecek düşüncelerin varacakları sonuç da elbette bundan başka bir şey olamaz. Usaaykırıcı sanat anlayışının amacı, Camus'nün deyişiyle *sacmanın zevki*'ni vermektedir. Çünkü, gene Camus'nün deyişiyle *cevremizde sacmanın iklimi vardır*. Cevremizde, bilimselikten uzaklaşanların meydana getirdiği, saçmanın saçması bir iklim bulunduğu doğrudur. Ne var ki sorun, bu iklimi överecek ve ona uvarak değil, ona karşı çıkararak ve onunla savasarak çözülebilir. Gerçek şu ki saçmadan alınan zevkle ancak sacmaların ve bu da kısa bir süre sonra, gerçeküstüçülük gibi, vitip gider. Ardında da hic bir iz bırakmaz. *Bk.* Dadacılık, Sanat, Frövdülüklük, Sezgicilik, Olavbilim, Usaaykırılık, Öznel Düşüncilik, Varlığın saçılığı, Varoluşçuluk.

GERD. *Bk.* Toprak, Açı.

GERDENKEŞ. *Bk.* İhtilâl.

GEREKÇE. (*Os.* Neticei lâzime, Tezîl, Ridf, Semere, Esbâbı mucibe; *Fr.* Corollaire, *Al.* Corollar, *İng.* Corollary, *İt.* Corollario) Gerekli sonuç... Matematik terimi olarak *teorem'e* karşı kullanılır. Spinoza'nın geometrik yönteminde biri ötekinden araçsız olarak çıkarılan ve tantılanmayı gerektirmeyecek kadar açık ve zorunlu bulunan önermeleri dilegetirmiştir. *Bk.* Geometrik Yöntem.

GEREKİRCİLİK. (*Os.* İcâbiye, Vücubiye, Zâruriye, Muayyeniyetçilik, Mezhebi icâp, İcâbi kat'ı; *Fr.* Déterminisme, *Al.* Determinismus, *İng.* Determinism, *İt.* Determinismo) Nesnel gerçekliğin nedensellikle ve nesnel yasalarla belirlendiğini ileri süren bilimsel görüş.

1. *Etimoloji:* Osmanlıcada *lüzum* anlamına gelen *gerek* sözcüğünden türetilmiştir. Kırgızcada *kerek* ve Uygarcada *kargak* biçiminde söylenen Türkçe *gerek* deyiminin çok eski ve geniş bir kullanım alanı vardır. Dilimizde aynı anlamda *belirlenimcilik* ve *gerekmezcilik* (Endeterminizm) anlamında *belirlenmezcilik* de-

yimleri de önerilmiştir. Ne var ki *gerekircilik* deyimi otuz bes yıldan beri kullanılmaktadır, yaygındır ve okul kitaplarına da yerlesmiştir. Terimin batı dillerindeki karşılığı Hint-Avrupa dil grubunun *icinden geçmek* ve *sona erişmek* düşüncelerini seslendiren *ter* kökünden türemiştir. Lâtinçeye *sinurlama* ya da *belirleme* anlamında *determinare* sözcüğünü veren bu köktür. Terim, Batı dillerine Lâtinçe aracılığıyla yayılmıştır. Kaldı ki Spinoza'nın dediği gibi her *belirleme* bir sınırlama ya da Hegel'in dediği gibi her sınırlama bir *belirlemedir*. Örneğin bir yaprağın yeşil olduğunu söylemeye onu kırmızı, sarı vb. yapraklardan ayırr, sınırların belirler ve belirlerken sınırlarız. *Bk.* Gerekci.

2. *İlkçağ:* Doğadaki düzen ve uyum, aynı nedenlerin aynı sonucu meydana getirdikleri ilk insanlarca da sezilmişti. *Gerekircilik*, temelde, bu ilkel sezinin bilimselleşmesidir. Whithhead şöyle der: «Bilimsel düşünüşün ataları; eski Atina'nın Aiskhylos, Sophokles ve Euripiides gibi büyük trajedyada yazarlardır. Onların trajedilerinde, bir olayı, kaçınılmazı imkânsız sonuçlara götürmenin *kadercilik* vardır. Bu kader anlayışı, günümüz bilimsel düşünüşün atalarıdır. Yunan düşüncesindeki kader, günümüz düşüncesindeki doğa düzenidir» (Whitehead, *Science and the Modern World*, s. 12). Ne var ki, eskiden anlamdaş sayılan *gerekircilik*'le *yazgıcılık* arasında büyük farklar vardır ve bu iki terim birbirlerinden titizlikle ayrılmıştır. Yazgıcılık, metafizik üstün bir gücün irâdesini kapsar ve insan etkisiyle değiştirilemez. Gerekircilik, doğa vasalarının nesnelliğine ve bağımsızlığını davânır, insan etkisivle değiştirilebilir. Bu yüzünden ki hastalanın kaderci asla değiştirilemeyecek olan sonucu bekler, hastalanın gerekirciye sonucu önlemek ve değiştirmek için doktora gider. İnsan, doğa yasalarını bilmek ve tanımakla onları hizmetine koşar, onlara egemen olur, zorunluk alanından özgürlük alanına geçer. İnsan doğa vasalarını varatamaz, vokedemez ve değiştiremez ama onları tanıtmayı bilmekle onlardan korunabilir, zararlı sonuçlarını vararlıya cevirebilir. Evrende her olayın bir nedeni olduğu gibi bu neden meydana gelince zorunlu olarak onun sonucunu da meydana geleceği volundaki gerekircilik anlayışının ilk izlerine antikçağ Yunan atomculuğunda rastlanır. *Bk.* Yazgıcılık, Bölümmezcilik.

3. *Ortaçağ:* Ortaçağ metafiziğinin gerekircilik anlayışı da vazgıcılığa yatkındır. İnsan irâdesini de kapsayan her evrensel olayın, önceden belirlenmiş ya da o olayla birlikte belirlenen koşulların zorunlu sonucu olduğunu dileğetirir. Bu metafizik anlayışın örneklerinden

biri Leibniz'in *öncel düzen* öğretisidir. Metafizik gerekircilik anlayışı, evrenin, uzay ve zaman içinde artuk bir zorunlu boynu çıktığıni ilerişür. Metafizik alanda tanrıbilim, bu zorunlu açıkça adlandırıv ve evrende her şeyin Tanrıca berlîndiğini savunur. Buna *tanrıbilimsel gerekircilik* (*Os.* İlahîyat muayyeniyetçiliği, *Fr.* Déterminisme théologique) denir. Bu anladımdaki gerekircilikte insan özgürlüğünden ve irâdesinden söz edilmez. *Tanrı* verine *zorunluk* terimiyle dileğeften ayrı anlaşılsa metafizik gerekircilik (*Os.* Mâbâdettabîye muayyeniyetçiliği, *Fr.* Déterminisme métaphysique) adıyla anılır. *Bk.* Metafizik, Tanrı, Zorunluk, Öncel Dürûk, İrâde, Özgürlik.

4. Yenici: İngiliz bilgini Isaac Newton'un mekanığının dayanan mekanik bir gerekircilik anlayışı, bilimin temeli kılınmıştır. Claude Bernard söyle der: «Bilgin her şeyden kuşkujanabilir ama gerekircilikten kılınamaz. Gerekircilik, canlı varlıkların olaylarında görüldüğü kadar cansızlar dünyasında da salık olaraq vardır» (*C. Bernard, Introduction*, bölüm 2, VI). Matematiğin Laplace de gerekirciliği söyle tamamlamaktadır: «Öyle bir öke düşünelim ki doğayı harekete getiren bütün güçleri ve doğayı teşkil eden bütün varlıkların birbirlerine karşı olan durumlarını belli bir an içinde bilsin ve bütün bu bilgileri matematik cüzdâmle formüllerine uygulayabilisin. İşte böyle bir öke, evrenin ve büyük cisimlerinden en küçük ve hafif atomlarına kadar hepsinin haraketlerini bu formüllerde toplayabilir. Onun içen hiç bir şey *bileziz* (*Fr. Incertain*) olmayaçktır ve gelecek de geometri gibi gözlerinin önünde bulunacaktır» (Laplace, *Essai Philosophique sur les Probabilités*). Rastlantıyi yadsayan ve vaziyetlülük yolaçan, bu görüşe *Laplace'ci gerekircilik* denir, bu görüş de sonuc olarak inancılığa ve tanrıçılığa varır. XVI. yüzyıldan günümüze kadar olan çok uzun bir evrede kapsayan bu çağda egemen olan, nedensellikle zorunluğu avnaları ile rastlantıyi yadsıyan mekanikçi gerekircilik'tir. Mekanikçi bir tutumla da olsa Bacon, Galile, Descartes ve Spinoza'nın gerekircilik anlayışına katkıları büyüktür. Bununla beraber bu çağda gerekircilik kavramını asıl geliştiriciler, gene mekanikçi bir anlayışla. XVIII. yüzyıl Fransız özdekcileri olmuştur. Gene bu çağda, özellikle Hegel'de doruklaşan idealizm, 'nedensellik'i tümüyle vadisim ve bunun yerine *erekSELLİKİ* koymustur. Bu anlayış göre dünvanının ilkesi bir *neden* ve dünva da bunun *sonuç'u* değil, dünvanın ilkesi bir *sebev* ve dünva da bunun *erek'i*dir. Cünkü mantıksal bir usulmamada varış öncülerden çıkarsanabilecektir. Idealizme göre *sonuç* ya da *etki*, nedenden çıkışsa-

namaz, örneğin donma soğuğu izler, ama bu hiç de zorunlu değildir, soğuğu donmadan başka bir sey de izleyebilir. Ne var ki *erek* sebebinden zorunlu olarak çıkışsan, cünkü onda içkindir, örneğin palamut meşe ağacında gizli (potansiyel) olarak vardır, meşe ağacı zorunlu olarak palamut üretir, kıraz üretmez; cünkü palamut meşenin ergisi ve meşe palamutun sebebidir. Bu erekSELLİK anlayışı da, tümüyle çarpık, idealist bir gerekirciliği önermiştir. Bundan başka nedensellik önsel ve tümel sayan, onun nesnel özünü yadsıyan Kant anlayışı gibi bozuk gerekircilik anlayışları da bu çağda ilerlensürmüştür. Gerekirciliği hem mekanikçi, hem de bu metafizik ve idealist vanılıklardan kurtarak gerçek ve bilimsel anlamını kavuturur tek felsefe öretisi, eşitimsel Özdekcilik'tir. *Bk.* Mekanikçi Gerekircilik, Nedensellik, Ereklik, Eleştiçilik, Eytisimsel Özdekcilik.

5. Törebilim: Törebilim alanında gerekircilik, insanın irâde özgürlüğünü yadsıyan idealist bir anlayıştır dileğetirir. Bu anlayışla göre insanın eylemleri, davranışları, istekleri iç ya da dış nedencelerin gerektirilmiştir. Dolayısıyla insanın hiç bir özgür davranışı olamaz, bu nedenin gerektirdiğine göre zorunlu davranışlarda bulunabilir. İnsan davranışlarının tarihçe belirlendiğini ilerişeren törebilimsel gerekircilik anlayışına *tarihsel gerekircilik* (*Os.* Tarihi muayyeniyetçilik, *Fr.* Déterminisme historique), toplumsal koşullarla belirlendiğini ilerişeren törebilimsel gerekircilik anlayışına *toplumsal gerekircilik* (*Os.* İctimai muayyeniyetçilik, *Fr.* Déterminisme social) denir. *Bk.* Özbelirlenim, Törebilim.

6. Ruhbilim: Törebilimde geçerli kılınan metafizik ve idealist gerekircilik anlayışı, ruhbilimde de geçerli kılınmıştır. *Ruhbilimsel gerekircilik* (*Os.* Ruhiyat muayyeniyetçiliği, *Fr.* Déterminisme psychologique) anlayışında da insan özgürlüğü ve irâdesi yadsılmıştır, insanın davranışın ve eylemleri dejimez yasalara bağlıdır. Bu anlayışla göre insan böyle davranışta orunda olduğu için böyle davranışmaktadır. Türk Dil Kurumuna yayılmış olan Dr. Mithat Enc tarafından hazırlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde gerekircilik 'sizsizsel ya da ruhsal bütün olayların, kendilerinden önceki olayların etki ve baskısı altında ortaya çıktıkları ilerisüren bir görüş' olarak tanımlanmıştır. *Bk.* Ruhbilim.

7. Toplumbilim: Toplumun nesnel yasalarla geliştiğini ve değiştiğini ilerisüren ilk öreti, eşitimsel Özdekcilik'tir. XIX. yüzyılın ikinci varısında ortaya çıkan yaşamılımcı toplumbilim okulu da, toplumun yaşamılımcı yasa-

GEREKİRÇİLİK

lara göre gelişliğini ilerisürmekle, idealist ve mekanikçi çarpık bir toplumbilim gerekirciliği anlayışı geliştirmiştir. Lenin «yaşambilimsel kavramların toplumbilime aktarılması Jaf ebelegidir» (Lenin, *Yapıtlar*, c. XIV. s. 329) der. Bu anlayış, toplum yasalarının yerine yaşambilim yasalarını koyar ve örneğin toplumun en güçlü olanın yaşamasıyla oluştuğunu ilerisürer. Türk Dil Kurumuna yayımlanan ve Dr. Özer Ozankaya tarafından hazırlanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde gerekircilik «nedenselliğin genel olarak geçerli ve nesnel nitelikte olduğunu, bütün olayların belli nedenleri bulunduğu, bu zorunu bağlantıyla öngörünü ve işlemesslik olanağının sağlandığını savunan görüş» olarak tanımlanmıştır. *Bk.* Toplumbilim, Toplumsal Darvincilik, Bio-Organique Toplumbilimcilik, Biometrique Toplumbilimcilik.

8. Eytışimsel özdekçilik: Marksçı felsefenin ayrılmaz bir parçası olan *eytışimsel gerekircilik* (*Os.* Cedeli muayyeniyetçilik, *Fr.* Déterminisme dialectique), gerekircilik anlayışını mekanik ve idealist bozukluklardan temizleyerek eytışimsel bir anlama kavuşturmuştur. Eytışimsel ve bilimsel gerekircilik anlayışının temel iraları şöyle sıralanabilir: 1. Nedensellik evrelsingdir, evrende nedensiz hiç bir olgu yoktur ve olamaz. 2. Nedensellik nesneldir, özdeksel gerçekliğe Tanrıca ya da insan usulü sokulmuştur. 3. Nedensellik amaçlılık demek değildir, Engels'in deyişiyle «kedilerin fâreleri yemek için varatıldıklarını» ilerisüre *ereksecli gerekircilik* (*Os.* Gâiyeti muayyeniyetçilik, *Fr.* Déterminisme télologique) anlayışı bilimdisidir. 4. Amaçlılık ancak insan toplumunda nedensellikle bağıntı kurar, insanca amaçların saptanması da tarihsel evrime ve nesnel nedenlere bağlıdır, insanca amaçlar ancak tarihsel ve nesnel nedenlerin iyice bilinmesiyle ve onlara uygunlukları oranında gerçekleşir. 5. Nedensellik zorunluk demek değildir, rastlanmanın da varlığını ve rastlanıyla zorunluğun evtışimsel bağımlılığını bilmek demektir. 6. Buna karşı nedensellik zorunsuzluk demek değildir, nesnel vasalar zorunludur ve insan irâdesi ya da doğaüstü bir gücün etkisiyle varedilemezler, yok edilemezler ve değiştirilemezler; nesnel vasaların zorunluğuya nedenselligin zorunlukla özdeşleştirilmesi yanlışlık birbirine karıştırılmamalıdır. 7. Neden ve sonuç birbirinden kopuk değildir, tersine, birbirine sıkça bağlıdır; neden sonucu etkileşî gibi sonuç da kendi nedenini etkiler, nedensellik mekanik bir ardarda dizilme düzeni değil bir *karsılıklı etki* (*Os.* Mütekabil tesir, *Fr.* Interaction) ilişkisidir. 8. Nedensellik tekbiçimde değil, çeşitli alanlarda birbirin-

den farklı biçimlerde belirir; örneğin bir makinenin işleyişi mekanik yasalarla, buna karşı elemanter parçacıkların işleyişi kuantik yasalarla belirlenir, köprü yapılmada uygulanan mekanik gerekircilik yaşambilimsel bir süreçte uygulanamaz. 9. Neden *öncüllükle* karıştırılmamalıdır, neden her zaman sonucun öncülüdür ama her öncülden neden değildir; örneğin gece gündüzün öncülüdür ama nedeni değildir, öncü olgu kendisini izleyen olguya kaçınılmaz olarak meydana getirmiyorsa bu iki olgu arasında nedensellik ilişkisi yok demektir. 10. Neden *vesile* ya da *bahâne*'yle karıştırılmamalıdır, örneğin arşidük Ferdinand'in öldürülmesi Birinci Dünya Savaşının (1914) vesilesi ya da bahânesidir ama nedeni değildir, bu savaşın nedeni emperyalistler arasındaki uyuşturulamaz karşılaşlıkların aşılma düzeyine sıçramasıdır. 11. Neden *koşullar*'la karıştırılmamalıdır, örneğin bir yumurtanın civciv çıkarmasında ısı baş koşuldur ama ısı bir taştan civciv çıkarır, civcivleşme olgusunun nedeni tohumsal süreçtir. 12. Nedensellik, bir neden-sonuç ayrimı değil bir *nedensel ilişki* (*Os.* İzâfeti illîye, *Fr.* Relation causale) bütünlüğüdür; meydana getirdiğinin nedeni ve kendisini meydana getirenin sonucu olan iki karşıt kutup değil, bir ve aynı ilişkidir. *Bk.* Nedensellik, Neden, Sonuç, Etki, Sebep, Erek, ErekSELLIK, Zorunluk, Rastlantı, Yazgıcılık, Mekanikçi Gerekircilik, Karşılıklı Etki, Evrensel bütünlük, Yadgerekircilik, Evrensel Gerekircilik, Yasa, Özgürlük, Eytışimsel Bağıntılıcılık, Eytışimsel Büyünlük, Evrensel Bağıntı, Bilim, Eytışimsel Özdekcilik.

GEREKLİ. (*Os.* Muktezi, *Fr.* Ing. Requisite, *Al.* Verlangte) Herhangi bir şeyin yapılabilmesi için varlığı zorunlu olan... *Bk.* Gereklik.

GEREKLİ EMEK. (*Os.* Muktezî sây, *Al.* Notwendige Arbeit, *Ing.* Necessary labour) Emekçinin, iş gününün kendisi için çalıştığı bölümünde harcadığı emek... Marksibilim terimidir. *Bk.* Emek, Artık-Emek, Gerekli İş Zamanı.

GEREKLİ İŞ ZAMANI. (*Os.* Muktezî mesâî, *Al.* Notwendige Arbeitszeit, *Ing.* Necessary labour-time) Emekçinin, iş gününde kendisi için çalıştığı bölüm... Marksibilim terimidir. *Bk.* Emek, Artık-Emek, Gerekli Emek.

GEREKLİK. (*Os.* Muktezâ, İktizâ, İhtiyaç, İlçâ, Talep, İcâp, İstilzam; *Fr.* Exigence, *Al.* Forderung, *Ing.* Requirement) Gerek olma durumu... *Bk.* Gerekli.

GEREKMEZCİLİK. (*Tr.* Bilgibilim) Gerekirciliği vadsızan görüş... Gerekirciliği çeşitli biçimlerde (insanın irâde özgürlüğünü saltıklaştıracak, nedensellikle zorunluğu aynilaştırarak,

rastlantıtyı saltıklaştıracak, nedensiz olayların da varbulduğunu ilerişürerek) yadsıyan bu görüş, dilimizde Türkçe vaziyatını *endeterminizm* devimiyle dileğetirildiği gibi *gerekmeçilik*, *belirlenmeçilik* ve *yadgerekircilik* deyişimlerile de dileğetirilir. Önerilerin eski *yadgerekircilik*'tir (Bk. *Felsefe ve Gramer Terimleri*, Türk Dil Kurumu, İstanbul 1942). Bk. *Yadgerekircilik*.

GEREKSEME. Bk. Gereksi.

GEREKSI. (*Os. İhtiyaç, Hâcet, Lüzum, İktizâ; Fr. Besoin, Al. Bedürfniss, Ing. Want, Need; It. Bisogno*) Herhangi bir şey için duytan gereklilik.

1. Etimoloji: Dilimizde *gerekseme*, *gerekşim*, *gerekşim* deyişimlerle de dileğetirilen *Os. İhtiyaç* karşılığı olan bu deyim iç. n Prof. Dr. Doğan Aksan *Partisyan Sözcükler* adlı eserinde (Ankara 1976, s. 32) söyle demektedir: «Bu sözcük hem anlam, hem de biçim açısından解释 edilemeyeceklerdir. Anlam yönünden解释 edilemeyeceklerin *gerek* sözcüğünün *İhtiyaç* anlamına değil, lüzum anlamına geldiği ilerişürülmüştür. Önce bu konuya degeinem: *Gerek* (Kerek). Eski Türkçede *kargak* biçiminde geçer. Bk. Eski Türk Yazıları in Uyg. S.) sözcüğü Türkçede *İhtiyaç* anlamında kullanılır. Radloff, Sözlüğünde (II. 1086) çeşitli Türk lehçelerindeki *karak* ve *kargak*'ı *nöthig*, *nothwendig*, *die Nothwendigkeit*' olarak karşılamıştır. Öte yandan *lüzum* ve *İhtiyaç* kavramlarının aynı kavram alanında bulunduğu, bunlardan birini veren bir sözcüğün ötekini de anlam çerçevesi içine alabileceğini belirtmeliyiz. Kaldi ki, sabuna ihtiyacın var, yerine kolaylıkla, bana sabun lâzım, diyebiliriz. Bu bakımından *gerek'in* *İhtiyaç* anlamında kullanılması yanlış olamaz. *Gerekşimme*'yi biçim açısından解释 edenler Türkçede addan eylem türten -sin biçiminde bir ek olmadığı söylüyorlar. Bugün Türkiye Türkçesinde *yüksünmek*, *tiksimmek* gibi sözcüklerde geçen ekin Türkçenin çeşitli evrelerinde ve değişik alanlarda pek yaygın olduğu görülmektedir. *Uluğsunmak*, kendini büyük眼看mak, utulmak taslaşmak anlamındadır. Örnek olarak *ol kim ulusundi men men tidi* (Atebe, 271). Divan'da *ersinmek*, erkekleşmek, erkeklikinin farkına varmak anlamında geçer (I, 253-II); Kırgızcadaki aynı eğlence deşîsik anlamlarında rastlanır (Yudabin). Avnı lehçede *bâşunmak*, kendini zengin眼看mak (a.v.), *barsunmak*, var眼看mak (a.v.) demektir. Bu ekle ilgili olarak değişik lehçelerden ve Anadoluyıldızlarından pek çok tanık gösterilebilir. Yalnız bir iki örnek vermekle yetinmeyecez: Kırgızcadaki *ersinmek* Anadoluya ağırlarında yiğitlik眼看mak, taslaşmak anlamının

da kullanılır, *ersinmek* işe isınmak, alışmak, evi gibi saymak, yabancılık çekmemek demekti (Derleme Sözlüğü). Burada belirtmişim uygun gördüğümüz bir nokta da *kerek* (gereklilik) sözcüğünün geniş bir çakanlamılıkla kullanıldığı Kirziz lehçesinde pek çok türevin yanısıra *kereksimtek*, gereklî duruma getirmek eyleniminin (Yudabin) yaşamakta olmasıdır. Bu örneği aynı zamanda Türkiye Türkçesinden ayrı bir alanda ve değişik koşullar altında da Türkçenin aynı doğrultuda türemelere gidebileğini gösteriyor». Gerekçi, gerekkenin volküñan duylur. *İstek, istifa, sorumluk* devimlerle karıştırılmamalıdır. Bk. *İstek, İstifa, Sorumluk*.

2. Metafizik: Metafizik ve buna bağlı olarak düşününceci öğrenciler *gerekçi*'yi abartular ve saltıklaştırlırlar. Bu abartmanın ve saltıklaştırmayınnın en bellî örnekleri Özellikle metafizik yapıp ekonomi ve ruhbîlim kuramlarında görürlür. Bu türlü ekonomi kuramlarına göre (örneğin Pröfödücülük) ruh hastalığının tek nedeni cinsel gerekisinin rüderlîmemesidir. Metafizik disiplin içinde skolastikler *gerekçi*'yi ikiye ayırmışlar ve dinlenme gereksisine olumsuz *gerekçi* (Os. İhtiyacıtan menfiye, Fr. Besoins negatifs), çalışma gereksisine olumlu *gerekçi* (Os. İhtiyacıtan müsbete, Fr. Besoins positifs) demislerdir. Burjuva ideologları Marksçılığı ve onun tarihsel sonucu olan toplumculuk vadisimâl için de gereksondan vararlanma çatışmalarıdır. Bu amaçla *sonsuzca artan gerekçiler kuramı* Alfred Marshall ve Von Mises tarafından geliştirilmiştir. (Bk. Marshall, *Principles of Economics*, s. 86-90; Mises, *Le Socialisme*, s. 189). Bu sav, toplumculuka karşı ve toplumun bütün bireylerinin sonsuzca artan ihtiyaclarını gidermeyeceğini anlatmak için ileri sürülmüştür. Toplumcu ekonomiciler; borselname, barname, korunma, ısrâma, süslendirme, givinme, üremc, vücutu kalıştırma vb. gibi temel ihtiyacların ilk insanından bugüne hiç değişmemiş olduğunu ve bugünkü de tüketim harcamalarının en büyük bölümünün bu temel ve deşîsiz ihtiyacılara ayırdığını ileri sürürlere, bu savı cirâtmışlardır. Savın davandığı temel metafiziktür: Artan ihtiyacların en yeteneklerin daima bir lüks olarak kalacaklarını ve toplumun yüksek tabakasına —vani coğunkulukça deşîl, azınlıkça— giderilebileceğini dileğetirir. Her artan ihtiyacın derhal karsılayarak toplumun bütün bireylerini tatmin etmek olanağsızdır, demek ister. Toplumcu ekonomiciler, bu anlamda artan ihtiyaclardan söz edilemeyeceğini, çünkü bunların tüketicilerin ihtiyacından deşîl anamalı üreticilerin para kazanmak hırsından doğduğunu, tüketicilerin bu amaçla piyasaya sürülen birçok ürünlerin var-

GEREKSİ

Liğinden bile haberdar bulunmadıklarını ileri-sürmüştür. Bu lüks tüketimin, tüketicinin ihtiyaçından değil, toplumsal çevre ve reklamdan doğduğu açıktır. Anamalcılar tarafından düzenlenen anamalcı planlamada tahrif ve teşvik edilen kapris, gösteriş ve zevksizlik tüketimi yerine, toplumcu planlama elbette ras-yonel bir tüketimi öngörecektir. *Bk.* Marjinalcılık, Fröycülüük.

3. *Ekonomi*: Ekonomi dilinde *gerekçi*, insanın yaşaması için gerekli özdeksel ve ruhsal gereklilerin tümünü dilegetirir. İnsan, gereksilerini karşılamak ve doyurmak için üretir. Bu bakımından *gerekçi*, ekonominin temel kavramlarından biridir. Gereksiler, mal ve hizmetlerle karşılaşır. Çeşitli bakımlardan sınıflandırılırlar. Örneğin zorunlu olan ve zorunlu olmayan gereksiler vardır; besin zorunludur, buna karşı eğlence aynı zorunlu taşınamaktadır. İnsanın gereksileri, evrimiyle birlikte, çoğalır ve nitelik değiştirir. Örneğin günümüzdeki ev gereksisi, yüzül önceki ev gereksisinden başka niteliktedir. *Sonsuzca artan gereksiler kuramı*na karşı Ashley Montagu şöyle demektedir: «İnsanbilimsel ve tarihsel incelemeler gereksilerin tutarlı olduğunu göstermektedir: Beslenme, giyinme, konut, kimi iklimlerde isınma, vahşi hayvanlardan ve kötü havalardan korunma, konutları süsleme, vücut adaleterini cağırtırma, türün sürdürülmesi gibi yarımdüzenne kadar temel gereksiler homo sapiens'ten beri değişmemiş görünümekte, bugün bile tüketim harcamalarının en büyük bölümünü kapsamaktadır» (*The direction of Human Development*, s. 131). B. Malinovski de aynı düşündedir (*A Scientific Theory of Culture*, s. 91-95). Ekonomi bilgini Ernest Mandel de bunlara sunu eklemektedir: «Bütün bunlara sağlık bakımından ve sağlığın gerektirdiği gereksileri, boş vakitleri değerlendirme gereksilerini, dekorasyon gereksisini, vücut kaslarını çalışma gereksisini, insanoğlunun veryüzünde göründüğünden beri süregelen bilmek gereksisini eklersek, dünyanın en zengin ülkerinin bile, tüketim harcamalarının hemen hemen tümünü, özel tarihsel koşulların ürünü olmaktan çok insanbilimsel karakteristikler olan birkaç temel gereksive bağlamış oluruz». *Bk.* Ekonomi, Yarar.

4. *Ruhbilim*: Türk Dil Kurumunca yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *gereksinme* deyimi Dr. Mithat Enç tarafından «rahatlık ve uyum sağlayan ve düzgülü davranışları kolaylaştırın içerik ya da dışarık kimi şeylerden voksun olma durumu (Bazan doyurulmamış güdüller anlamında da kullanılır)» olarak tanımlanmıştır. Avni sözlükte bir gereksinmenin doyurulup giderilmediği zaman canının

duyduğu gerilime *Ing. need tension* deyimi karşılığında *gereksinme geriliği* deyimi önerilmiştir. *Bk.* Fröycülüük, Gerilim.

5. *Eytışım*: Eytışimsel ve tarihsel özdekcilik öğretisi, *gerekçi* ve *çikar* kavramlarının köklerini ortaya koymuştur. *Gerekçi*, bireylerin ve toplumun gelişebilmek için gerekenlere duyduğu istektedir. *Gerekçi*, bireyler ve toplum tarafından benimsendiği ölçüde *çikar* niteliğini taşır. Temel olan *gerekçi* ve *çikarlar* özdeksel *gerekçi* ve *çikarlardır*. Bilimsel, felsefesel, estetik, sivasal vb. gibi *gerekçi* ve *çikarlar* bu özdeksel *gerekçi* ve *çikarlarca* belirlenir. Son çözümlemede bütün bu *gerekçi* ve *çikarlar* bir sınıfın toplumsal *ülkü'leri* olur. Sınıf bilincinin gerçeklesmesi, temel *gerekçi* ve *çikarların* saptanması ve bunlara bilimsel, felsefesel ve sivasal bir anlatım kazandırılmasıyla olanaklıdır. Tinsel gereksiler, özdeksel gereksilerle belirlenir ve bunları giderme sürecinde gerçekleştirir. *Bk.* Çikar.

GEREKSİNİM. *Bk.* Gerekçi.

GEREKSİNME. *Bk.* Gerekçi.

GEREKSİNME GERİLİMİ. *Bk.* Gerekçi.

GEREKTİRME. *Bk.* Belirleme.

GEREKTİRMEK. *Bk.* Belirlemek.

GERİ (*Os. Zahr, Fr. Arriére*) Herhangi bir şevin ardi... Türk Dil Kurumunca bu deyimle birçok ruhbilim terimleri önerilmiştir. Kurumca yayımlanan ve Dr. Mithat Enç tarafından hazırlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde anlık gelişimi yönünden ortanın altında olan çocuğu dilegetirmek üzere *Ing. mentally retarded child* (geri zekâlı çocuk) deyimi karşılığında *geri anlaklı çocuk*, anıksal yeteneği yetersiz olan ve geri anlaklılığın yukarı sınırı ile düzgülü anlak arasında bulunan çocuğu dilegetirmek üzere *Ing. backward child* deyimi karşılığında *geri çocuk*, canının eriştiği gelişim düzeyine göre daha ilkel olan davranış basamaklarına doğru gitmevi dilegetirmek üzere *Ing. regression* deyimi karşılığında *gerileme*, davranış ve uyumda ilkel gelişim basamaklarına doğru gerileme gösteren usyarlım türünü dilegetirmek üzere *Ing. hebephrenic schizophrenia* deyimi karşılığında *gerilemeli usyarlım*, anıksal gelişim ya da okul başarılarında yaşına göre geri kalma durumunu dilegetirmek üzere *Ing. retardation* deyimi karşılığında *gerilik*, organizmada bir davranışın uygun ve volunda gidip gitmediğinin duyular volvula beynne erişmesini dilegetirmek üzere *Ing. feedback* deyimi karşılığında *geriye bildirim*, herhangi bir ruhsal sarsıntının arkasın-

dan ondan öncesiyle ilgili kimi amların unutulmasına dileğetirmek üzere. *Ine. retrograde amnesia* ya da *retroactive amnesia* devimi karşılığında geriye etkili bellek yetimi, öğrenme dizişi içinde sonradan öğrenilenle daha önce öğrenilen arasında kurulan çağrışımın bağıntı dileğetirmek üzere *Ing. retroactive association* devimi karşısında geriye etkili çağrışım, daha önce geliştilerini çağrışımsal bir ilişkinin daha sonra sonra geliştilerinin etkisivle güçlenmesini dileğetirmek üzere *Ing. retroactive facilitation* devimi karşısında geriye etkili kolaylık, sonradan öğrenilen herhangi bir konunun daha önce öğrenilmiş olanların anımsasını zorlaştırması olgusunu dileğetirmek üzere *Ing. retroactive inhibition* devimi karşısında geriye etkili ketleme devimleri önerilmiştir. Bk. Geriden, Gerileyici, Gerilik, Gerici, Geriliçik.

GERİ ANLAKLI ÇOCUK. Bk. Geri.

GERİBAKAN. (*Os. Rüci*, *Fr. Retrospectif*, *Af. Zurückblickend*, *Ing. Retrospective*, *It. Retrospettivo*) Daha sonra bilinenin aydınlatıyla geride kalanı yeniden değerlendiren... Bk. Gerive Bakma, Geriye Yöneten, Gerigiden, Kavyttır.

GERİÇİLİ. (*Os. Terakki şiken, Muhalifi terakkı; Fr. Réactionnaire*) Yeniye direnerek eskisiyi korumaya çalışan... *İterici*'ye karşılık olarak kullanılır. *Bilgisiz* anlamını da içerir, çünkü bilgili olup da *gerici* olmak mümkün değildir. Bk. İlerici, Gericilik, Tutucu, Saçıcı.

GERİÇİLİK. (*Os. Terakki şikenlik, Fr. Réactionnisme*) Gerici olannı nitelişti... Marx-Engels, bunu, *Manifesto*larında *tarihin tekerleklerini geriye döndürmeye çalışmakla* tanımlarlar. *Gericilik*, her şeyin kendi kendisine avnı kaldığını ve hiç değişimden içeren metafizik düşüncenin ürünüdür. Metafizik düşüncenin birçok ürünlerinde olduğu gibi kendi kendisile de gelişiktir, gerçekleşmeyecğini kesin savduyu değimeye direnenek gelişkisini tasır. Doğasal ve toplumsal bütün olaylar her an deñesereye ve venicesercik sürüngülerde, *gericilik* bu bilmisel gerçekin bilincine varamamayı da içermekle sorunlu olarak *bilgisizlik*'le anlaşılmaktadır. Bilgili olup da eikalarına uvgın bulunduğuundan ötürü *gericilik'* se töredisi bir olgudur. Bk. İlercilik, Gerici, Tutuculuk, Saçılık, Gerici Toplumculuk.

GERİÇİ SOSYALİZM. Bk. Gerici Toplumculuk.

GERİÇİ TOPLUMCULUK. (*Os. Muhalifi terakki sosyalizm, Fr. Socialisme réactionnaire*)

Toplumculuk adı altında toplumculuğa direnen akımlar... Marx ve Engels, *Manifesto*'sında, bu akımları söyle adlandırmışlardır: Feodal toplumculuğu, kilise toplumculuğu, küçük burjuva toplumculuğu, Alman toplumculuğu ya da gerçek toplumcu Luk (Marx-Engels, *Manifesto*, bölüm III). Örneğin feodal toplumculuğu söyle tanımlarlar: «Aristokrasi, sempati uyandırılmak için görüştük kendi çıkarlarından vazgeçmek ve burjuvazije karşı yaptığı suçlamayı işi sınıfin vararına olarak formüléstirmek zorunda kalılmıştır. Böylece, aristokrasi, yeni efendinden, ona hicieveler dizerek ve bir yandan da kulağına yaklaşan felâketi fuhşiyarak ödünu aldı. Fransız legitimistlerinin bir bölümünde genç Ingilterecilerin durumu budur... Papaz toprak sahibiyle nasıl her zaman el ele olmuşsa, kilise sosyalizmi de feodal sosyalizm hep öyle olmuştur» (İbid, Bütün II, Sosyalizm Yayınları, Ankara 1970, s. 72, 73). Alman toplumculuğu ya da gerçek toplumculuk akımı da söyle tanımlarlar: «Fransa'nın sosyalist literatürü Almanya'ya, bu ülkedeki burjuvazının feodal mülkivelere henüz çatışmaya gürsüslü strada geçetti. Fransa'nın toplumsal koşullarının bu literatürle birlikte göçetmediği utanın dehaları kendilerinden menkul Alman vazarları, pratik anlamlı vitmiş bulanı bu literatürü edebî bir havaya büründürdüler, *insan tabiatının gerçekleştmesi* üstine vararsız zihin ouramları başlattı. Bu felsefi làfazanlıklarını da *evlem felsefesi, gerçek sosyalizm, Alman sosyalizm bilimi, sosyalizmin felsefi temeli* vb. dize vaftiz ederken sundular» (İbid, s. 76, 77). Engels, Alman sosyalizmi konusunda, *Manifesto*'nın 1890 tarihli Almanca baskısına su notu eklemiştir: «1848'in devrim firtınası bu küllüstür eğilimi sürüp attı, öncülerini de sosyalizm beceriksizce üfrafışma ve devam etme tutkularından kurtardı. Bu eğilimin baş temsilcisi ve klâsik tioi Bay Karl Grün'dür». Bk. Gerick Toplumculuk, Küçük Burjuva Toplumculuğu, Kilise Toplumculuğu, Toplumculuk.

GERİÇEVİRİLMEZLİK. (*Os. Gayri kaabili rücdüiyet, Fr. Irréversibilité*) Doğasal, toplumsal ve biliñçsel tüm süreçlerde geriye dönmemen olanağısızlığı... Doğasal, toplumsal ve biliñçsel tüm süreçler *geriçevrilmez* (*Os. Gayri kaabili rüç, Fr. Irréversible*)dır. Bu kavram, gelişmenin süreklilığını dileğetirir. Yirmi yaşına gelmiş bir insan yeniden on dokun yaşına dönerken, kozasından çıkmış bir kelebek yeniden kozasına giremez. Açımsı bir çiçek solar, ama bu bir gericevrilme değil, yeni çiçekler açmasına olanak sağlama, esdeyile ileriye gitme içindir. Tüm iniş çıkışlar ve yozlaş-

GERİ ÇOCUK

malar son çözümlemede ileriye doğru gelişmenin kaçınılmaz sürecine katılırlar. Gericevrilmezlik, sonsuz evrende sonsuz gelişme olanaklarının varlığını dilegetirir. Zamanın akışı nasıl gericevrilmezse bu akış içinde olupbitenler de gericevrilemez, bir sonraki durum bir önceki duruma döndürülemez. Yozlaşmalar görelî ve gelipgeçici, gericevrilmezlik temel ve evrenseldir. *Gericevrilmezlik* deyimi, Türk Dil Kurumunca yayılan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde Dr. Özer Ozankaya tarafından *geridöndürülemezlik* deyimiyle dilegetirilmiştir ve toplumbilim açısından «toplum yaşamındaki bütün süreçlerde başlangıçtaki duruma geri dönmenin olanaksızlığı, bir aşamayı başka bir veni aşamanın izlemesi özelliği» olarak tanımlanmıştır. *Bk.* Gelişme, Gericilik.

GERİ ÇOCUK. *Bk.* Geri.

GERİDÖNDÜRÜLEMEZLİK. *Bk.* Çericevrilmezlik.

GERİ DÖNME. *Bk.* Kayıtum.

GERİĞİDEN. (Os. Dereki, Rüç'i, Râci, Rûcû, Mütedenni, İrticâ; Fr. Ing. Rétrograde, Al. Rückgaengig, Rückstaendig; It. Retrogrado) Oluşu geriye doğru ya da ters yönde gerçekleşen... *Gerigitmeyen* (Os. Mâdümietti rüç'iye, Fr. Antérograde) karşılıklı anlamında kullanılır. Örneğin bir çarpmadan ötürü bellek yitiminde unutma, kazânın olduğu zamandan sonra kapsiyorsa *gerigitmeyen*, kazânın olduğu zamandan önceye aitse *gerigidé* bir bellek yitimidir. Toplumsal anlamda da kullanılır, toplumun ilerlemesine engel olmak ve onu geriye döndürmeye çalışmak anlamını dilegetirir. Auguste Comte, bu terimi, eskiye döndürmeye çalışan her türlü olgu, düşünce, etki vb. için kullanmıştır. *Bk.* Gerigiden Bellek Yitim, Gericilik.

GERİĞİDEN BELLEK YİTİMİ. (Os. Ric'i ziyâî hâfiza, Fr. Amnésie rétrograde) Genel olarak fiziksel ya da tinsel bir sarsıntıyla meydana gelen ve bu sarsıntıdan önceki zamanı unutturan bellek yitim.. Patolojik ruhbilim terimidir, hasta sarsıntıdan sonraki anılarını hatırlamakta devam eder. *Bk.* Gerigiden, Bellek Yitim.

GERİ KALMIŞLIK. (Os. Ademi tekâmü'l, Fr. Rester en arriéte, Rétrograder, Etre arriére; Ing. To lag, Remain behind, To be retarded) Bir ülkenin toplumsal bakımından öteki ülkelere göre geride bulunma durumu... Aynı anlamda *azgelişmişlik* terimi de kullanılmaktadır. Her iki terim de temelde ekonomik voksullugu ve bunun zorunlu sonucu olan toplumsal yoksulluğu dilegetirir. İkinci Dünya Savaşının

dan sonra sömürücü ülkeleri *gelişmişlik* ve sömürülen ülkeleri de *geri kalmışlık*'la adlandırmak âdet olmuştur. Adam başına düşen ulusal gelir hesabına dayanan 1964 yılı istatistikleri bu grafının en üstünde Amerika'yı ve en altında da Pâkistan'ı göstermektedir. *Bk.* Gelişmemiş Ülke, Azgelişmişlik.

GERİLEK. *Bk.* Gerilik.

GERİLEME. *Bk.* Geri, Gerilik.

GERİLEMELİ USYARILIM. *Bk.* Geri.

GERİLETEN DEVİM. (Os. Hareketi ric'iye, Hareketi derekiye; Fr. Mouvement régressif) Geriye doğru devim... *Gerileme* (Os. Tedennî, Fr. Régression) olgusunu bu türlü bir devim gerçekleştirmir. *Bk.* Atacılık, Gericilik.

GERİLEYİCİ. (Os. Dereki, Mütedenni, Habit, Rûcû, Takahkur; Fr. Regrés) Gerileme niteliğinde olan... Bu anlamda mantık terimi olarak varından öncüllere doğru giden kanıta *gerileyici kanıt* (Os. Dereki delil, Fr. Argument régressif) denir. *Gerileme* anlamında *ilerleme* karşılığında kullanılır. *Bk.* İlerleme, Gerilik.

GERİLİK. (Os. Rûcu, Hubut, Tedennî, Takahkur; Fr. Régression, Rétrogradation; Al. Regress, Regression, Rückgang, Zurückgehen, Rückschritt; Ing. Regression, Retrogression; It. Regressione) Gerileme... *Daha az yetkin bir hâle dönme* anlamında felsefe terimi olarak *gerilek* sözcüğü önerilmistir. Terimin genel anlamı *gerilik* ya da *gerileme*'dir ki *ilerleme* (Os. Terakki, Fr. Progression) karşılığında kullanılır. Os. *tedennî* karşılığı olarak *gerileme* teriminin Freud'cu ruhbilosel anlamı *geri* başlığında verilmiştir. Toplumbilimsel anlam, Türk Dil Kurumunca yayılan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde Dr. Özer Ozankaya tarafından «insanın ve içinde yer aldığı toplumsal vapının, doğal ve toplumsal çevresi üzerindeki denetim olanaklarının azalması» olarak tanımlanmıştır. *Bk.* İlerleme, Gerileyici, Gerilik Yasası, Geri.

GERİLİK YASASI. (Os. Derk kanunu, Fr. Loi de régression) Fransız ruhbilimcisi Ribot'unun unutma yasası... Ribot'ya göre, ilerlemekte olan bir bellek yitiminde unutma; en yeniden en eskiye, en karmaşıktan en yalına, irâdeliden kendiliğinden doğru olur (Ribot, Maladies de la Mémoire, Ch. II, s. 95). Bu demektir ki önce en yeni, en karmaşık, irâdeyle bellenmiş olan unutulur ve unutma bu sırayla geriye doğru yayılır. Metafizik siyasa ve ekonomi anlayışında da ilerlemenin ters yönde değişimi, toplumsal nedenlere değil, bir

gerilik yasası'na bağlanır. Bk. Gerilik, Bellek Yitimi, Gerigiden Bellek Yitimi.

GERİLİM. (*Os. Tevettür, Inbisat, Şiddet, Kabusla bast; Fr. Ing. Tension, Al. Spannung*) Gerginlik... Antikçağ Yunan felsefesinde Stoacılar terimi içsel bir çaba olarak kullanılmışlardır, örneğin Stoacılar göre her sey bütirdenliğiğini býylesine bir *gerilim*'le sağlanır ve sürdürür. Stoaci Epiketos'a göre ölmek, bu gerilimin gevşemesidir. Fransız rühhilimci Pierre Janet de anşal yoğunlaşmaya *ruhsal gerilim* (*Os. Ruhî tevettür, Fr. Tension psychologique*) demiştir. Bu yoğunlaşmış anşal düzeye de *anşal düzeyin yükseltisi* (*Os. Seviye akışının tereffüü, Fr. L'élevation du niveau*) der (P. Janet, *Les Obsessions et la Psychasthénie*, 1903, s. 495). Bu deyim, Türk Dil Kurumunda yayınlanan Rühhilim Terimleri Sözlüğünde «gereksinmelerin doyurulmadığı ya da erge vöhnelmiş davranışların engellendiği zaman ortaya çıkan coşkusal durum», Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde de *Fr. et Ing. frustration* deyimi karşılığında «bireyin birbirine karst isteklerinin vol açığı ya da bir isteği gerçekleştirmesini önyeleyen dış engellerin neden olduğu iç çelişme» olarak tanımlanmıştır. Bk. Coşku, Çelişme, Uyuşturulamaz Karşılıktı.

GERİLLA. (*Os. Çeteçilik, Komitacılık; Fr. Ing. Guérilla*) Yıpratma savaşası... Aslı İspanvolca olan bu sözçük, küçük ve gizli birliklerin dizenili bir orduda karşı vaptıkları yıpratma savasını dileğetirir. Kendine özgü bir savas teknikü vardır. Küba, Cin, Vietnam örnekleri bu teknikin başarılı olduğunu göstermiştir. Gerillacılar İspanyolca *guerillero* denir. Toplumbilim terimi olarak Türkçe vaziyatıyla kullanılmaktadır. (Örneğin bk. Prof. Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul 1969, s. 117).

GERİLME. Bk. Gerilim.

GERİYE BAKMA. (*Os. Nazarı rüçâ, Fr. Ing. Retrospection, Al. Rückblick, It. Retrospetione*) Geçmişi şimdile değerlendirme...Bk. Geribakan.

GERİYE BİLDİRİM. Bk. Geri.

GERİYE ETKİLİ BELLEK YİTİMİ. Bk. Geri.

GERİYE ETKİLİ CAĞRISIM. Bk. Geri.

GERİYE ETKİLİ KOLAYLIK. Bk. Geri.

GERİYE ETKİLİ KETLEME. Bk. Geri.

GERİYE YÖNELEN. (*Os. Mâziye müteveccih, Fr. Rétroversif*) Geçmişe dönem... Bk. Geribakan, Gerilik, Gerilik.

GERİ ZEKÂ. (*Tr. Ruhbilim*) Gerilik smürün altında olan zekâ... Doğustan ve soyaçıkmele ya da sonradan ve ilineksel bir nedenle olabilir. Deneyel rühhilimin saptadığı test grafijine göre 0-80 puan arasında olan kimseler zekâlıdır. Bunların en aşagısında ahmaklar (0-25 puan), ortasında budalarlar (26-50 puan), en üstünde de güçsüzler (51-70 puan) bulunur. 71-80 puan *gerilik sınırı*'dır. Büttü insanların % 15'inin geri zekâlı olduğu sanılmıştır. Üstün zekâlar da bu orandadır. İnsanların % 70'si normal zekâlıdır. Bk. Geri.

GERİMANİK ÜRETİM BİÇİMİ. (*Tr. Marksibilim*) Toprağın ortak ve özel mülkiyetini bir arada sürdürülen germanit toplumlarında gerçekleşen üretim biçimi... Bu biçimde ortak mülkiyet (otaklar, av alanları vb.), özel mülkiyetin bir tamamlayıcı durumundadır. Marx, Mart 1881 tarihinde Vera Zassoulitch yazdığı mektupta bu durumu «bireysel mülkiyet sahiplerinin gerçekten ortak mülkiyeti» olarak tanımlamıştır. Bu tip ortak mülkiyet, bireysel mülkiyetin toplumsal eki (*Fr. Accessoire communautaire*)dır. Bk. Asya Tipi Üretim Biçimi, Antik Üretim Biçimi.

GERİMİ. Bk. Çaba.

GERMİYYET. Bk. Faaliyet.

GESAMTARBEITER. (*Al. Marx*) Toplam İş... Tarihsel ve eytimsel özdekkiliğin kurucusu Karl Marx'ın Almancada kullandığı ve *Kapital*'ın Fransızca çevirisinde *travailleur collectif*, İngilizce çevirisinde *collective labour* deyimleriyle dileğetirilen ve dilimize emekçiler kilesi devimiyle çevrilen *Gesamtarbeiter*, deyimi son yıllarda çağdaş gözdengeçiricilerin yanlış anımları kaydurmaya çalışmaları yüzünden büyük önem kazanmıştır. Bir zamanlar iyi bir Marksçyenin sonradan gözdengeçiriciliğe baslayan Fransız düşünürü Roger Garaudy, Marx'ın bu devimini sömürmeye çalısanların başında gelmektedir. Garaudy'nin *The Turning-Point of Socialism* (Toplumculuk'un Dönemeci) adlı yazısında yazdığına göre (s. 198) Marx bu devimle mühendis, yönetici, araştırmacı vb. gibi aydınları da işçi sınıfından savmaktadır. Bu, tümüyle yanlış bir savıdr. Emekçi sınıfı, Marx'ın bütün vapıflarında nek acık olarak tanımlanmıştır. Marx bu devimi «isbirliği ve işbirliği koşullarında, özdeksel üretimde bulunmak için bir araya gelmen emekçilerin toplamı»nın tanımlamak için kullanmıştır. Örneğin söyle der: «Gesamtar-

GESCHICHTSAUFASSUNG

beiter, bir takımıyla haddeden tel çekmekte, başka bir takımıyla o teli düzeltmekte, daha başka bir takımıyla da teli kesmekte ve böylece işini sürdürmektedir» (Marx, *The Capital*, c. I, s. 344). Haddeden tel çeken, teli düzeltten, teli kesen hep *emekçi*dir; mühendis, yönetici ya da araştırcı değil. Garaudy bu savıyla Marx'ın deyimini bozmakta ve saptırmakta, özellikle de Marksçılığın toplumda aydınların rolü ve kol emeğiyle kafa emeği arasındaki çelişki konularındaki görüşlerini çarpitma amacını gütmektedir. Gizlemeye çalıştığı maksadı, günümüzde aydınların emekçi sınıfının yerini aldığı yolundaki çiruk savını tantlamaktır. Nitekim *Pour un Modèle Français du Socialisme* adlı yapıtında söyle der (s. 23): «Zamanımızda emekçi sınıfı devimi, canlandırıcı yeni güçlere, özellikle bilimsel ve teknolojik gelişme sonucu olarak doğan aydınlar tabakasına uygun düşer». Oysa aydınlar hiç bir zaman bir sınıf olmadıkları gibi tarihsel gelişme sürecinin zorunlu olarak meydana koyduğu *devrimci sınıf* niteliğinde de değildirler. Böyle bir sav, tüm Marksçılığı, altüst etmek demektir. *Bk.* Emekçi Sınıfı, Emekçi, Sınıf, Tarihsel Özdeşçilik, Marksçılık.

GESCHICHTSAUFASSUNG. (Al. Hegel) Tarih görüşü... Alman düşünürü Hegel'in *Geschichtsauffassung*'unun özelliği onu *saltık düşüncesine* (Idea'nın güdümüyle açıklamasıdır). *Bk.* Hegelcilik, Tarih Felsefesi.

GESCHMACKSURTEIL. (Al. Kant) Beğeni yargısı... Kant, estetiğinde, *geschmacksurteil*'in de önsel bir temele dayandığını ve zorunlu bulunduğu ve bu yüzden «beğeniler tartışılamaz» sözünün yanlış olduğunu ilerişür. *Güzel'i* de zorunlu bir hoşlanmanın konusu olarak tanımlar. *Bk.* Eleştircilik, Güzel.

GESELL GELİŞİM DÜZGÜLERİ. (Tr. Ruhbilim) Yeni doğan çocukların belirli yaşlarda ortaya koydukları tepkisel ve davranışsal niteliklerinin sıralanma durumu... Türk Dil Kütüphanesinde yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. Gesell developmental norms* devidimi karşılığında önerilmiş ve Dr. Mithat Eng tarafından tanımlanmıştır. *Bk.* Çocuk.

GESELLSCHAFTLICHE ARBEIT. (Al. Marx) Toplumsal emek... Marx der ki: «İnsanlar, ne türlü olursa olsun, birbirleri için çalışmaya başladıkları andan beri emekleri de toplumsal bir nitelik taşırlar, çünkü toplumsal olarak değiştirilecek bir nesnenin üretimini gerçekleştirmektedir. Bu durumda «üreticiler tarafından harcanan emeklerin toplumsal niteliğinin meydana çıkmasına araçlık eden üreti-

ciler arası ilişkiler, emek ürünlerinin toplumsal ilişkileri biçimini alırlar» (İbid, s. 78). Bir malın üretimi için becerikli Hasan daha kısa bir iş süresinde daha az emek ve beceriksiz Hüseyin daha uzun bir iş süresinde daha çok emek harcamayabilir. Ama bir malın üretimi için gereken emeğin niceliği, toplumsal olarak gerekli emekle belirlenir. Bu da *toplumsal ortalama*dır. *Bk.* *Gesellschaftliche Durchschnittsarbeitsarbeit*, Emek, Toplumsal Emek.

GESELLSCHAFTLICHE DURCHSCHNITTARBEIT. (Al. Marx) Toplumsal ortalama emek... Çeşitli bireysel emekler arasındaki farklar, emeğin toplumsallık niteliğinden ötürü, *toplumsal ortalama emek*'te erir. Marx der ki: «İnsan emeği, her sıradan insanın, ortalama olarak, özel bir gelişime uğramaksızın kendi yaşayan organizmasında sahip bulunduğu basit iş gücünün harcanmasıdır. Farklı ülke ve farklı kültür dönemlerinde gerçi *basit ortalama emeğin* kendisi de değişir, bununla beraber belli bir toplumda değişmez» (*Kapital*, Mehmet Selik çevirişi, c. I, k. I, 37, 38). Bir malın üretimi için gereken emek, *toplumsal ortalama emek*'tir. *Bk.* *Gesellschaftliche Arbeit*, Emek, Toplumsal Emek.

GESELLSCHAFTLICHE GESAMTARBEIT. (Al. Marx) Toplumsal toplam emek... Bireysel emekler çeşitli malların üretiminde ve farklı biçimlerde kullanılır. Oysa emeğin kendisi mal hâline geldiğinden bireysel emek soyutlaşır ve onun değerini ancak bireysel emeklerin toplamından meydana gelen *Toplumsal toplam emek* belirler. *Bk.* Emek.

GESELLSCHAFTLICHE NOTWENDIGE ARBEIT (Al. Marx) Toplumsal gerekli emek... Toplumsal nitelik taşıyan malın değerini, o malı üretmek için gerekli bireysel emek değil, toplumsal olarak gerekli emek belirler. Bir malın bireysel değeriyle toplumsal değeri her zaman aynı olmamayıp; ama değişimde sürecinde o malın bireysel gerekli emekle belirlenmiş olan değeri değil, toplumsal gerekli emekle belirlenmiş olan değeri geçerlidir. *Bk.* Emek, Değer.

GESELLSCHAFTLICHER WERT. (Al. Marx) Toplumsal değer... Marksçı değer, toplumsal bir kategoridir ve değiştirme olayın başlamış bulunduğu ileri toplumlarda ortaya çıkmıştır. Marx söyle der: «Emek ürünü, bütün toplumsal durumlarda kullanımına yararlı bir nesnedir ve ancak bir kullanım nesnesinin üretimi için harcanmış emeği bu nesnenin objektif bir özelliği —yani değeri— olarak ortaya çıkan tarih içindeki belli bir gelişme dönemi, emek ürününü mala dönüştürmüştür»

(*Kapital*, Mchmet Selik çevirisi, c. I, k. I, s. 63). Bk. Değer.

GESETZ. (*Al. Hegel*) Yasa... Alman düşünürü Hegel, *Mantık Bilimi* adlı yapıtında *Gesetz* devimini *älçü* (*Al. Mass*) anlamunda kullanır. Örneğin söyle der: «Gezegenler arası uzaklıklarla tanışmak büyük bir başarıdır, ama bu görkülü nicelikleri *Gesetz oder Mass*'ın uğraklara durumuna getirmek çok daha büyük bir başarıdır». Bk. Yasa, Hegelcilik.

GESETZ DER REPRODUCTION. (*Al. Kant*) Usa bütünüyle verilmiş olan düşüncelerin bilincle veniden bireşmelerini sağlayan yasa... Kant'ın bu vasası, Osmanlıcada *istiade kanunu* ya da *tezahürün sâni kanunu* (*Fr. Loi de la reproduction*) adıyla anılır. Bk. Anklama, Eleştircilik.

GESETZE DES MUESENS. (*Al. Kant*) Zorunlu vasaları... Alman düşünürü Kant'a göre iki çeşid yasa vardır. Birisi *gesetze des müs-sens* ki doğa vasalarını, zorunludurlar. Öbürü *gesetze des sollens* ki irâde eşdeyişle anlaklı yasalarıdır. Zorunlu değildiiler, özür insan irâdesivle gerektirirler. Bk. Eleştircilik.

GESETZE DES SOLLENS. Bk. Gesetze Des Muessens.

GESETZ VON DER EINHEIT UND DEM KAMPF DER GEGENSAETZE. (*Al. Engels*) Karşılıkların birliği ve savas yasası... Marksçı felsefeyen üç evrensel yasasından biri olan bu yasa, Alman düşünürü Hegel'in bir mantık kuralları olarak ilerisinden *karşılıkların özdesliği ve ayrıltı ilişkisi*'nden çıkarılmıştır. Hegel'e göre karşılıklar ayrıltı içinde *özdes*tirler; birbirlerinden ayırdırlar,chunku örneğin varlıkla yokluk gibi birbirlerini dışta bırakan kavramlardır, birbirile özdesler,chunku biri öbüreni içinden çıkarır. Hegel'e göre varlık, son soyutlamadır. Herhangi bir somut nesneyi soyutlaşak, örneğin içeceği içecekliğinden ya da masayı masalıından soyutlayarak ortada sadece varlığı kahr, Varlığı varlığından da soyutlaysak yokluğun elde ederiz, demek ki varlıkla yokluk özdesdir, biri öbürenin içinden çıkarınamaktadır. Özdes olanlar birbirlerine dönüsürler, birinden öbürüne geçiş olustur. Demek ki oluş, varlıkla yokluğun karşılığını ve aynı zamanda birliğini içerir. Hegel'i celişki, aslında, böylesine basit ve idealist bir celişkidir. Hegel'e göre varlık geçici ve özdeslik süreklidir. Oysa celişki evitimi ilk kez ortaya kovan Herakleitos, onu Hegel gibi kavramlardan değil, doğadan çıkarmıştır. Hegel' se kavramlardan doğaya geber. Hegel'in bu idealist ilkesini, ona nesnel ve özdeksel bir

icericik kazandıracak doğaya ve tarihe uygunlayan Marx ve Engels'tir. Soyuttan somuta yükselen Marxla Engels etiçimsel celişkiyi meydana koymakla, bu celişkinin nasıl aşılacağına da kesfetmiş oldular. Yasanan olumsundan ve ayrıntılarının açılığla kavuşturulmasında Lenin'in de büyük katkılardır. Hegel'in ilerisinişinin tersine birliğin geçici ve savaşınca sürekli olduğunu söyleyen Lenin'dir, karşılıklar Hegel'in sandığı gibi *özdes* deñil, sadece geçici bir süre için *birlik* hâlindedirler. Devim ve gelişme, karşılıkların celişkileriyle (esdeyişle savaşlarıyla) gerçekleştiğinden Lenin, bu yasının «*evitimin özü* olduğunu vurgular. Marx, tarihsel ve toplumsal selismenin yasalarını toplumdaki celişkileri arastrarak ve meydana çıkararak bulmuştur. Sınıflı toplumlarda, temel celişkinin sınıf celişkisi olduğu gerçi bu yasının topluma uygulanmasıyla bulunmuştur. Bu celişkinin toplumculukla aşılacak gerçeği de bu yasının ürünüdür. Toplumcu toplum da celişkilerle gelir. Ama bu celişkilerin sınıfı toplumlarda başka türden celişkiler olduğu, antagonist (uyusturulamaz) celişkilerle antagonist olmaوان (uyusturulabilir) celişkilerin birbirinden ayırlımlı ve açıklanması Marksçılığın geliştirmeci kuramacı Lenin'in buluşudur. Bk. Etiçimsel Özdeşçilik, Tarihsel Özdeşçilik, Etiçim, Çelişme.

GESICHTSKREIS. (*Al. Engels*) Görüş alanı... Engels, *Anti-Dühring* ve başka yapıtlarında kullandığı bu terimle «bilimsel verilenin elinde bulunduğu bilgi alanını dileğetirir ve bu alanın dışında kalan varsayımların bizim için ortaya konulabilecek birer sorun olmadıklarını belirtir. Bk. Offene Frage.

GESTALTISME. Bk. Gestalt Kurumu, Biçimci Ruhbilim.

GESTALT KURAMI. (*Al. Ruhbilim*) Biçimci Ruhbilim... Kaynağı Aristoteles'in *bîcîm* kavramından bulan bu kurum, somut bütünlük anlayışını, ruhbilim alanında ilerisürmektedir. Kaldı ki yapısalçılığın *structure*, sibernetikin *model*, estetiğin *bîcîm*, yaşamabilimin *örgeñlenme*, matematiğin *gruplar* kavramları da aynı seyi söylemektedirler. Bu dileğetiriliçe göre bilgimizle temel olan, onu meydana getiren parçalarından farklı olarak, *bütür*'dür. Wertheimer (1880-1943), Koffka (1886-1941), Köhler, (1887-1967), Lewin (1890-1947) gibi bilginlerin ilerisürükleri ve gelişirdikleri *gestalt* (*Tr. Bîcîm*) ruhbilime göre de önemli olan, ruhbilimsel uyarılmışların testîk etikleri biçimsel bütünlüdür. Süleymaniye camii, onu meydana getiren taşlardan nasıl bam-

GESTE

başka bir yapıysa uyarımların meydana getirdiği bütünsel-ruhsal yapı da o uyarımlardan bısbıbütn başkadır. Her gün yemek yediğimiz lokantada bize hizmet eden garsonu, bir ope-rada smokinle görürsek birdenbire tanıyamayız. Öyleyse herhangi bir andaki *ruhbilimsel alan* da, fizikteki manyetik alan gibi, davranışımızı belirler. Bu demektir ki, ruhsal du-rum çevresel bütünlüğü —eşdeyişle biçimini— içinde anlamlıdır. Bu anlayışa göre her algı, unsurların toplanması ve birleşmesiyle değil, *birim* olarak gerçekleşir. Birbirî ardınca sıra-lanmış yedi sekiz noktanın bir tasarımini yapmak istesek gözümüzün önüne ancak onların bütünsel *birim*'ını getirebiliriz. Duyusal algı-larımız, eskiden sanıldığı gibi duyum ya da izlenim atomlarından meydana gelmeyeip du-yusal biçimlerden kurulan ve *gestalt* adı verilen birer *bütün* (*Al. Whole*) durumundadır. Gestalt kuramı, duyu verileri olarak kabul edilen atomsal duyuları vadsır. Parça hâlinde değil, *yapı* va da *bütünsel bircim* hâlinde algı-ladığımızı savunur. *Gestalt* (biçim) kavramı, bilinc olgusunun kavrıldığı tasarımu dilegetirir. *Bk. Bircimci Ruhbilim, Yapısalçılık, Somut Eytisimsel Özdekçilik.*

GESTE. *Bk. Jest.*

GETİREN. (*Os. Mürsile, Fr. Afférent*) Dış-mızdan içimize taşıyan sınırlar... Duyular, sınırlarla getirilirler. Bu *getiren* sınırlere *duyu-sal sınırlar* (*Os. Âsâbi hissîye, Fr. Nerfs affections*) denir. Gördüklerimiz, kokladıklarımız, işittiklerimiz vb. bu yolla beynimize getirilir. *Getiren* terimi, *getiren sınırlar* (*Os. Âsâbi mürsile, Fr. Nerfs afférents*) deyiminde kullanılır. Buna karşı *götüren* sınırlar devardı. *Bk. Götüren.*

G ETMENİ. (*Tr. Ruhbilim*) Genel yeteneği dilegetirmek için kullanılan ruhbilim deyimi... *Ing. G-factor* deyiminin çevirisiidir. *Bk. Genel.*

GEVELEME. (*Os. Tekシリ kelâm, İtnâbî ke-lâm; Fr. Al. Ing. Battologie, It. Battologia*) Çe-şitli anlamda sözcüklerle bir düşüncenin boş yere tekrarlanması... Konusu ve yüklemi aynı kavram olan önermeleri ileri sürmeye dilege-tiren *geneleme*'den ayrı bir boşsözcülük. Buna Türkçemizde *gevezelik* de denir. Ansal bir ilerleme olmaksızın aynı anlam üstünde dönüp dolaşılır. *Bk. Geneleme, Boşsözcülük.*

GEVŞEME. (*Tr. Ruhbilim*) Gerilen kasların ya da öfke, kaygı, korku gibi coşkularla ar-tan gerilimin düzgülü duruma gelmesi... Türk Dil Kurumuna yayılmış Ruhbilim Terim-leri Sözlüğünde *Ing. relaxation* deyimi karlılığında önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafın-dan tanımlanmıştır. *Bk. Gerilim.*

GEWALTIGE WORTE. (*Al. Engels*) Büyük sözcük... Engels, *Anti-Dühring*'inde özellikle Eugen Dühring'in basit gerçekleri anlatmak için büyük büyük sözler söylediğini saptamıştır, «basit bâzı şeyler için *gewaltige worte* kullanmak akıllılık değildir» der. Büyük lâ-kirdilar etmek, bilimsel görünmek isteyen bil-gisizlerin yöntemidir.

GEWORFENHEIT. (*Al. Heidegger*) İnsanın yalnızlığa bırakılmış durumu... Varoluşçu Heidegger, insanı *dünyaya atılmış* olarak niteler. Bu görüş, aslında Hristiyanlık görüşüdür. Fransızlar Heidegger'in bu teriminin *déréliction* sözcüğüyle dillerine çevirmiştir. *Bk. Varo-luşçuluk.*

GEZİMCİLİK. (*Os. Meşâîye, Felsefei meş-şâiyûn; Fr. Péripatétisme, Al. Peripatetismus, Ing. Peripatetism, It. Peripatetismo*) Aristoteles'ı öğretisi... *Gezimcilik* terimi, genel olarak Aristoteles felseefsini dilegetirmekle beraber, özel olarak ortağ Hristiyan Aristoculuğunu adlandırır. Aristoteles derslerini Likeon'da ge-zinerek verirmiştir. Bu yüzden *Yu. gezinmek* an-lamındaki *peripateuein* sözcüğünden türetilen bu ad, Aristoteles'ı öğretisini dilegetirir. Öğre-tisine *lise* (*Yu. Likeon*) de denir. Hristiyan Aristoculuğu, Hristiyanlık dogmalarını felse-feyle temellendirmek için Aristoteles'in meta-fizik yanına dayanır. Ortağ Hristiyan Aristoculuğunu adlandıran gezimcilik, Aristoteles'i Hristiyan eklemelerinden temizleyen Rônesans Aristoculuğundan ayrı bir nitelik taşır. Aristotelesçilik, Hristiyan Katolik kilisesine XIII. yüzyılın başlarında Boetius, Robert, Büyük Albert ve Aquino'lu Thomas'ın çeviri ve yorumlarıyla sokulmuştur. Aristoteles'ın biçimler biçimini tanrısı doğadan ayırdı ve bu bakımdan Platon'un doğa-tanrılarından çok daha uygun görünüyor. Bir yandan da doğa bilimleri gelişmeye başlamıştı ve Katolik kilisesi bunun tehlikelerini şimdiden seziyordu. Aristoteles' in panteist olmayan Tanrıci doğa bilimi, İsa'ının öğretisini temellendirebilir ve gelişen doğa bilimlerinin karşısına çıkabilirdi. Bilimci Arstoteles Hristiyanlıkla uzlaştırlınca onun öğretisi bilimsel özgür düşüncenin yerini alacak ve özgür düşünceye belki de pek uzun bir süre için engel olabilecekti. Nitekim, Katolik kilisesinin XIII. yüzyılın ilk yıllarda suçla-diği Aristoteles'e karşı gelmek en bağıslanmaz dinsizlik suçu savılmaya başlamıştı. Aristoteles'in tek satırına karşı gelmek, diri diri yakılmayı göze almak demekti. İ.O. 335 yılında Atina'da kurulan Peripatos okulu, Hristiyan Avrupa'vi da kapsayan bu egemenliğini bin yıl sürdürmüştür. *Bk. Aristoculuk, Lise, Sko-lastik.*

GHELFISMO POPOLARE. (İt. Siyasa) Papalik yandasılığı... İtalya'da ortaçağın sonlarıyla rönesans döneminde kullanılmıştır. Özellikle ortaçağda *Kutsal Roma İmparatorluğu* (*L. Sacrum Imperium Romanum*)'nın Hristiyanlık için bir *evenesel barış* (*L. Pax universalis*) sağladığına inanılıyordu. *Bk. Hristiyanlık.*

GHOST-THEORY. *Bk. Cadı Kuramı.*

CHRANA-VÍJNANA (*Skr. Budizm*) Koklama bilinci... *Bk. Caksur-Vijnana.*

GIBTA. *Bk. İmrenme.*

GIDÂİ. *Bk. Besinsel.*

GIDÂ İSTIRAKÇILIĞI. *Bk. Besin Ortaklılığı.*

GILGAMIŞ. (*Sümer. Mit.*) Düşünce tarihinin ele geçen ilk yazılı destanı ve bu destanın kahramanı... Felsefesi düşüncenin temeli mitolojik düşüncedir. Özellikle antik çağ Yunan felsefesinde mitolojik düşüncenin izlerine Platon'da bile rastlanır. Hint, Çin, İran vb. gibi ulusların ilk felsefeleri mitolojilerle kaynaştırır. Bu bakından *Gilgamış*'ının öncemi bugün insanlığın elinde bulunan en eski mitolojik metin olmasıdır. İnsanlığın en eski destanı olan *Gilgamış Destanı*, düşünce yapısı bakanından da mitolojik kalıntıları en ilgincidir. Babililerin ilk sözçükleriley adlandırdıkları destan *Sha Nagba Imuru* (Her şeyi görmüş olan) deyimiyle anılır. Sümer, Asür, Akad vb. gibi çeşitli Mezopotamya topluluklarında işlenmiş olan destanın bugün elde bulunan metni Sümerlerden kalmadır. Asür ve Akadlardan kalma bölgülerde bulunmuştur. İlyin Thompson tarafından İngilizce *The Epic of Gilgamish* (Oxford 1930) adıyla yayımlanmış ve daha sonra Almanca, Fransızca, Türkçe çevirileri yapılmıştır. Bu destanın bulunmasıyla Herakles Mitosu ve tufan öyküsü gibi birçok gelişmiş mitlerin kaynakları meydana çıkmış olmaktadır. Destan, temel düşüncenin olarak, doğanın sırlarını bilmek isteyen insanların araştırma çabasının işler ve tanrılarla bile kafa tutacak ölçüdeki gücüne belitir. Ölümsüzlüğün insan için olanaiksız bulunduğuunu saptar. İnsan, karşısına çıkacak doğa engellerini yenip aşarak kendi yolunu kendi varatacaktır. İnsanın kendi volunu açmasına tanılar bile engel olamayacaktır. Tufan bile gönderseler insanın volunu yok edemeyeceklerdir. Tanrılar ve doğa, insana her gün biraz daha yenilecek ve sırlarını her gün biraz daha kaptıracaktır. Destan, aynı zamanda, insanın idealist düşlerle kendini kendine yarabılmasını istemektedir. Tanrılar insana yardım etmemek, tersine, güçlükler çökarmaktadır. İnsan bu

güçükleri kendi alıntılarıyla, bilinci çabasıyla yenmektedir. Destanın bir başka özelliğii de insanın inancı değil, bilgiyle davranışının gerektirdiğini belirtmesidir. *Gilgamış* inanılmaz, ancak *her seyi görüp bilir* (*Sha Nagba Imuru*). Bilmek ve anlamak, onun insanlık niteliğidir. *Gilgamış*, efsanelendirilmiş gerçek bir kahraman sanılmaktadır. Kimi incelemecilere göre Mezopotamya'da iki irmak vadisinin güneyinde gerçekten yaşamış ve hüküm sürdürmüştür. Ünlü destanlarında yan insan, yan tanrı sayılmıştır. Kimi vorumculara göre de tanrılar kafa tutan insanın, insan gücünün simgesidir. Gördüğü işler, tipki Yunan mitolojisindeki *Herakles*'in işleri gibi on iki tandır. Bu çok eski mitosun *Herakles* mitosunu geniş ölçüde etkilediği bellidir. Destanlarda anlatıldığında göre *Gilgamış*, çok akıllı ve çok çalışkan bir genç kralmış. Halkının da kendisi gibi hiç boş oturmamasını istermiştir. Büttün delikanlıları boş oturmaların için işe koşarmış. Uruklu kızlar ve kadınlar tanrılarla yâvarın kocalarının ve sevgillerinin biraz da kendilerine bırakımmasını istemişler. Tanrıça *Aruru* kadınlarla atılmış ve toprak vücutlu yarı hayvan *Enkidu*'yu yaratarak *Gilgamış*la dost etmeye karar vermiş. Böylelikle genç ve cesur krali çeşitli servilere sürüklevip Uruk erkeklerini rahat bırakmasının sağlamış. Gerçekten de bu iki güçlü varlığından dosluğunu, birçok tehlikeyi servilere atılmalarını gerektirmiştir. Bu dostluk bir gürsle basılmış, *Gilgamış* olağanüstü gücüyle *Enkidu* tuttuğu gibi vere çarpılmıştır. Yaratıldıklarından beri illi kez venitlike uğrayan *Enkidu* çok şaşırılmış. Oysa bu venilidge bir çeşit orospuların *İstar* râhibelerinin de rolu varmış. Genç kral, ormanları yasadığını duydugu yari hayvan yaratığı kandırıp kente getirmesi için onlardan birini görevlendirmiştir. *Enkidu* da yedi gün ve yedi gece bu râhibeyle yatmış, ondan insancı olmasını örenmiştir. İki viştiş ilk servilene, tanrı *Enil*'in Scidir dağının korumakla görevlendirdiği *Humbaba* ve da *Kumbaba* adlı devi öldürmek olmuş. Bu başarısı *Gilgamış*'ı övlesine yüceleştirip güzelleştirmiştir ki tanrıça *İstar* dayanamamış, onunla evlenmek istemiştir. Ama genç kral bu evlenmeye vananmasının üstelik de tanrıçaya alav etmiş. Onuru kırılan tanrıça çok kızmış ve tanrı *Anu*'ya basıvrarak özünü alabilecek kutsal bir boğa yaratmasını dilemiştir. Kahramanlarımızın ikinci işi bu boğa öldürmek olmuş. Genç kral, Uruk kentini çevreleyen duvarların üstünde çıpkı ölümleri almışını sevretmeye hazırlanan tanrıçanın gözleri önünde, bir baltavla boğanın kafasını uçurmuştur. Daha çok çok olağantı búbasılar kazanan iki yıldızin bu servilereinde so-

GILAZET

nucu olan, eşdeyişle devleri, boğalrı vb. ölüdürken hep *Gilgames*'tir, arkadaşı *Engidu* sadecə yardımcı durumdadır. Bütün bu serüvenlerden sonra *Engidu* hastalanmış ve ölmüş. Arkadaşının ölümüne çok üzülen genç kral böylelikle ilk kez ölümün acılığını öğrenmiş ve ölümsüzlüğe erişmenin yollarını araştırmaya başlamış. Dedelerinden *Ut napişim* (Mezopotamya Nuh'u)'nın tûfandan kurtularak ölümsüzlüğe kavuşturduğunu hatırlamış ve onu bulup ölümsüzlüğün yolunu öğrenmek istemiş. Birçok sertüvenlerden sonra dedesini bulmuş, ondan ünlü *Tûfan* öyküsünü dinlemiştir. (Bu öykü, destanın on birinci bölümündedir). Dedesi ona denizlerin dibinde büyülü bir ot bulunduğuunu, bu otu bulup yiyebilirse ölümsüzlüğe kavuşacağını söylemiştir. Dönüşünde, denizlerin dibine dalıp bu otu koparan *Gilgames* tam onu yiyeceği sırada otu bir yılana kaptırmış. Ölümüzlük umudunu yitiren *Gilgames* Uruk'a dönmüş ve yeraltı tanrısi *Nergal*'ın izniyle yeryüzüne dönmüş olan arkadaşı *Engidu*'nun ruhuya konuşup avunmaya çalışmıştır. Ölümün kesin olduğunu bildiğinden dostuna öbür dünya üstüne birçok sorular sormuş. Destan bu sorulardan mevdana gelen bir bölümle sona ermektedir. *Bk.* Mitoloji, İnsan, Tanrı, Felsefe.

GILAZET. *Bk.* Kaba.

GILZET. *Bk.* Kaba.

GINÂ. *Bk.* Bolluk.

GIPTA. *Bk.* İmrenme, Önürdeşme.

GIRİZ. *Bk.* İçgüdü.

GIRİZE. *Bk.* İçgüdü.

GIRİZÎ. *Bk.* Kendiliğinden.

GIŞAI JACOB. *Bk.* Koni.

GIŞAI KÂZİP. *Bk.* Yalanzar.

GİDİMLİ. (Os. Nazarı, Bahşî, İktisâbî, Tahsilî, İstidlâli, İhticâcî, Cedeli, Fikrî; Fr. Discursif, Al. Diskursiv, Ing. Discursive, It. Discorsivo) Bir düşünceden öbürüne giden... Mantıkta, bir önermeden aracı düşünelerden geçerek başka bir önerme çıkarmak anlamını verir ki *uslamlama* demektir. Kant da bu anlamda kullanmıştır. Ruhbilmde *sezgisel* terminine karşı olarak *usla elde edilen* anlamında kullanılır. Kimi yapıtlarda aynı anlamda *çirkarsamalı* (Ing. Discursiveness) deyimi de kullanılmaktadır. Deyim, ilkin ortaçağda Hıristiyan düşünürü Aquino'lu Thomas (Lâ. Discursivus) tarafından kullanılmıştır. *Gidimli düşünce* (Os. Fikri istidlâli, Fr. Pensée discursive), tanıtlamaya dayanan çıkarımlarla

ilerleyen mantıksal bir düşünme yöntemidir. *Anlık* (Os. Müdrîke, Fr. Entendement)'a *gidimlilik gücü* (Os. Kuvveti istidlâliye, Fr. Faculté discursive) de denir. Gidimli düşünceyle sezgisel düşünce ayrımı, Kant'tan önce, antikçağ Yunan felsefesinde Platon ve Aristoteles tarafalarından yapılmıştı. *Bk.* Sezgisel, Anlık.

GİDİŞ. (Os. Hâl ve tavır, Hattî hareket, Hâl ve amel, Tavr ve hareket, Sîret, İdare ve hareket, Adet, Meşîyet, Sülük, Meslek, Amel; Fr. Conduite) Tutum... Davranışçılık terimi olarak *davranış* (Fr. Comportement) anlamını dileğetirir. Belli olaylar karşısında insan *gidiş*'inin neye dayandığını nesnel olarak araştıran davranışçılık ruhbiliği, birçok bilimleri etkilemiştir. Örneğin toplumbilimci Sorokin, besin uyarılarının insan *gidiş*'ini nasıl belirlediğini inceler ve örneğin besinsizliğin insanı sadece —başkaca hiç bir şeyi görmeksızın— besin sağlayacak bir *gidiş*'e yönelikliğini ilerisürer. *Bk.* Davranışçılık, Davranış.

GİDİSAT. (Os. Reviş, Fr. Errements) İşlerin yürüyüşü.. Bilimsel yolda başarıyla izlenen bir yöntemi dileğetirir. Örneğin «Spinoza, Descartes'in gidişatını izlemiştir» denir.

GİGNOMEN'LER. (Yu Ampiriokritisizm) ve rilmişler... Alman ve Avusturya'lı düşünürler Avenarius, Mach, Kleinpeter ve Ziehen tarafından geliştirilen ve her ülkede birçok yandaşlar bulan öznel düşünce ampiriokritisizm (Al. Empiriokritisizmus) öğretisi, gerçeği duymulara indirger. Nesnelliğini vadsızlıklar bu duvum olgularına verdikleri birçok adlar yanında, Yunancadan türettikleri *gignomen*'ler adını da kullanmışlardır. *Bk.* Empirio-criticisme.

GILD SOSYALİZMİ. *Bk.* Loncacı Toplumculuk.

GİNESTHAİ. (Yu. Herakleitos) Oluş... Antikçağ Yunan felsefesinin en büyük düşünürü Herakleitos, evrenin sürekli bir *oluş* (Os. Tekkevün, Fr. Devenir, Lâ. Generatio) içinde bulunduğuunu ilerisüren ilk düşünürdür. Elea felsefesi *oluş'u* vadsımlı, onlar için değişirlik görünüşten başka bir şey değildi. Pitagorasçılardan idealist, Leukkipos-Demokritos'un materyalist ve Anaksagoras'ın düalist bir doğrultuda geliştirdiği atomculuksa Elea-Herakleitos çalışmalarını uzlaştırmaya çalışmıştır; değişmezliğin varlıklarda, olusunsa bu varlıkların ilişkilerinde gerçekleştigi savunmuşlardır. Çağdaş bilim Herakleitos'u doğruladı. *Bk.* Oluş, Değişirlik Felsefesi, Değişmezlik Felsefesi, Oluş.

GIRD. *Bk.* Çevre.

GİRDBÂD. Bk. Kasırga.

GIRDAP, Bk. Kasırga.

GİRDAPLAR NAZARIYESİ. Bk. Kasırgalar
Kuramı.

GİRDİBÂT. Bk. Kasırga.

GİRDİĞÂR Bl. Tapırt

GİRİT BK: Karmasık

GİRİŞ. (Os. Methal, Fr. Introduction) Bir yapıtın başında konuyu daha iyi kavramak için gerekilen bilgileri veren bölüm... Önsöz'le karıştırılmamalıdır. Yapıt, giriş yaprağından itibaren vaprak numarası almaya başlar. Önsöz'ye versa baskaça ökler küçük Romen sayılarınumaraların. **BK. Önsöz.**

GİRİŞİM. (*Tr.* Ruhbilim) Bir iş ya da eylem başlamak üzere hazırlık yapma, bir iş yapmak üzere ele alma... Türk Dil Kurumunca yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde önerilmiştir. Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. Sözcükün Osmanlıca karşılığı *təcəbبüs*'dir. Fr. ve Ing. initiative deyişimi dileğirilmektedir.

GİRİŞİMSİZLİK. (*Os.* Ademi tenâfîz, Gayri-kaabilîti nüfuz, Admî tâbi'ît; Fr. Impénétrabilité) İki cısmın uzaya aynı zamanda aynı verde bulunamamaları özelliğidir. Metafizikte özeğen bir özelliği olarak ileri sürülen bu terim Türkçede *sokusuzluk* sözcüğü de önerilmiştir. Konuşma dilinde *akıl ermeli* anlamını da dileğitir. Özdeş, bir başka özeğen içine giremeyeceğidir, devimmesi bir *boşluk* gerektiği düşüncesi onun bu özeliliğinden doğmuştur. Bk. Boşluk, Dolutuk, Yer-kaplama, Özdeş.

GIRONDIN. (Fr. Lenin) Fransız devriminde yer alan uzlaştıracı bir parti.. Lenin, kendisini Jacobinisme'le suçlayan Menshevikleri girondin'likle suçlamustı. Bk. Lenincilik.

GİRÜDÂR, Bk. Sayas.

GİTİ, Bk. Dünya.

GİZEM. (Os. Str, Râz, Rüsum ve teâlim; Fr. Mystère, Al. Mysterium, Ing. Myster, It. Mistero) Açıklanamayan gizlenen... Yunanca sunmasımı bilmek anlamındaki muelâs sözcüğümüz tıpkıdır. Yu. mysterion devimini de str anlamını dileğitir. Bu sular, kapalı dinle rin sirlarındır. Özellikle antikag Yunanıllarından Eleusis mithkeleri önlüdür. Açık dinlerin kapalı ve eğizi yorumları da bu devimini kapsamı içindedir. Bu devimden türetilen eizem-

cilik, genellikle açık dinlerin bu gizli yorumlarından doğmuştur. İslâm tasavvufundan dinsel terimlerin *dırak* (Os. Zâhirî, Fr. Extérieur) anımlarına karşı içrek (Os. Bâtmîn, Fr. Ésotérique) anımları *gizem*'dir. Deyim, tarihsel süreçte, sadece dinsel alanda değil, felsefeli alanında da geçerli olmuştur. Örneğin antikaçılık Pitagoras okulu yüksük derecede öğrencilerine gizli ve sıremzeli dersler verirdi. Bkz. Gizemcilik, Gizlilik, İçrekkilik.

GİZEMÇİ. (Os. Mutasavvîf, Bâtinî, Sîrf, Tasavvûf, Mezhebi müküâsfeye mensup; Fr. Mystique, Al. Mîstîcî, Engr. Mystic, Mystical; It. Mistico) Gizemciliğin benimseyen.. Kök anlamında *sûrasının bilen* demektir ki bu gizleme saklayan anlamını dileğetir. Bu gizlerin gizemsel anlamını verir, bu anlamda gizem ve gizemciliğe değin olanı dileğetir. Bkz. Gizem, Gizemcilik.

GİZEMCİLİK. (Os. Tasavvuf, Söfiyye, Tasavvufiyye, Mezhebi mükâfâye, Mezhebi bâtnîyye, Mezhebi keşif, Erbâbî mükâfâfatîn mezhebi; Fr. Mysticisme, Al. Mystizismus, Ing. Mysticism, It. Misticismo) Doğaüstü güçlerin var bulunduğu ve bunlarla ilişkili kurulabilecek temeline dayanan dinsel dünya görüşüne

Eğer, tekrar eden günlerin sayısı dâirâ gorduğumuz
Gizemcilik deyimi, gerçekte, Batı mistisizm'ini
dileğetirmek için önerilmiştir. Türetildiği kök
gizem (Os. Sur, Fr. Mystère) deyimdir. Buna-
dan ötürü Osmanlıca karşılığının, *tasavvuf* de-
lîmlâlılığı özü *tasavvuf'un* ve bunu歧視(dindâr) disinda
Doğu ve Batı içreçkiliğ'lcrinin, gizemsel ya-
pıları olmalarına rağmen, çok ayrı özelliklerini
vardır. Bu devimler, birbirlerileyi karıştırılmış-
malıdır. Gizemciliğin halka açık dinlerden ay-
rılığı da dinsel amact, dinsel yöntemlerle kar-
şıtlasan gizemsel yöntemlerle gerçekleştirilmey-
cisidir. Gizemciliğin temeli, Cin'de Kon-
füyüsçülük ve Taoculuk, Hint'te Brahmanci-
lik, Misir'da Hermesçilik, Yunan'da Orfeçolu-
luklerdir. Bu dinler halka ilkacığın gizemsel
kenarlarında bulmuştur. Bir diler halka kapaklı ve tö-
renleri gizli yapıldı, Sıradan insanların ulu-
samayaçakları varsaوان *gizem*'lerin gizlenme-
si gerekiyordu. Ünlü Türk gizemcisi Seyh
Bedrettin bu gereği *Vâridât* adlı yapındada
şöyle açıklar: «Hak (gerçek), halka açıklama-
maz. Açıklanırsa ya yollarını sırtılar, ya da
o gerçeki söyleveni suçlarlar. Hak ve halk,
avrı avrı gözettilerek, birbirlerine alıstrılıbla-
rlılar. Ama hez halde halk hakka alıstrılıma-
lidır». Dinler tanrısal yönetimine uygun bir ya-
şamı buvururlar, gizemcilikse *tanrıvâ* bilesmesi
ve *tanrıda vasma* amacını güder. Bu amaca
varmak için de genellikle *sezgi* ve *sevgi* yön-
tepleri kullanılır. Gizemciler sadece duvusal

GİZEMSEL

olana değil, ussal alana da karşı çıkarlar. Hristiyan gizemcisi Hugues de Blankenburg (Paris'te Saint-Victor papazı olduğundan, Hugues de Saint-Victor adıyla anılır; 1096-1141) şöyle der: "Tanrı'nın insan akıyla kaynarması mümkün değildir ve Tanrı asıl bu yüzden gerçektir...". Akıllı insan için kuru bir dogmatik inan (iman) da yetmemektedir. Hristiyan gizemcisi Jansenist ve ünlü matematikçi Blaise Pascal (1623-1662) da şöyle der: "Matematiğin çözemediğini sezgi çözer. Akıl ülkesinin sınırunun bittiği verde gönül ülkesi başlar. Akıldan gelen bilgilerin ötesinde sezgiden gelen bilgiler vardır ki, önemli olan da asıl bu bilgilerdir..." İnsan, Tanrı'yı, duyularıyla algılayamaz ve ususla kavrayamaz ama ona karşı duyduğu büyük sevgi (Aşk)'yle sezer. Gizemsel tapım, dişsال bir tapım değil, içsel bir tapımdır. İslâm gizemcileri bunu söyle dilegetirmiştirler: «Tanrı'ya ibâdetle değil, muhabbetle varılır». Bu, bir duyu ya da us bağlantısı değil, bir gönül bağlantısıdır. Bu gönül bağlantısı antikçağın Eleusis gizemciliğinde Yu. ekstasis (bilincin ortadan kalkmaşıyla gerçekleşen en yüksek insansal durum) ve Yu. enthouiasmos (Tanrı'nın insanın içine girmesi) kavramlarıyla dilegetirilmiştir. Bu durumda her türlü Os. rüsum ve kuyûd (Törenler ve kurallar) ortadan kalkar. İslâm gizemcileri «rüsum ve kuyûdu ref, tariki tevhidin esâsidir» derler. Yükselmemi ve gerçeğe yaklaşmayı derece derece gerçekleştiren gizemcilik öğreticilerinde genellikle en üst derece bütün kurallardan, yasaklardan, törenlerden, yükümlülüklerden sıyrılmayı sağlar. Ortaçağda Bernard de Clairvaux (1101-1153), J. Eckhart, Jean Tauler, Jean Wessel, Thomas Kempis, Jean Gerson, Nicolas de Clémangis vb. gibi düşünürlerce bir gizemsel tanrıbilim (Os. Sîrrî İlâhiyât, Fr. Théologie mystique) ve bir gizemsel felsefe (Os. Sîrrî felsefe, Fr. Philosophie mystique) geliştirilmiştir. Gizemsel tanrıbilim, bir çeşit törebilimsel cilecilik (Os. Ahlâkî riyâzet, Fr. L'ascétisme moral) niteliğindedir; gizemsel felsefeye gizemsel yaşamı felsefesel bir temele oturtmak amacını gütmüştür. Gizemcilik, özellikle Jacob Böhme ve Swedenborg'un kişiliklerinde, teosofîyle de bağlantı kurmuştur. Coşku, esirme, Tanrı'ya ulaşma ve Tanrı'yla birleşme gibi gizemci öğeler felsefeye Baküs dinîyle Orfeosculüğün bir reformcusu olan Pitagoras'a girmiştir, daha sonra Platonculuk ve Yeniplatonculukla birleşmiştir. Bk. Gizem, Mysticisme, Tasavvuf, İcrekcilik, Cilecilik, Pitagorasçılık, Platonculuk, Yeniplatonculuk, Ekstasis, Enthousiasmos, Orfizm, Din.

GİZEMSEL Bk. Gizemci.

GİZEMSEL DÜŞÜNCE. (Os. Fikri mutasavvi-fâne, Fr. Esprit contemplatif) Derin düşünce... Bk. Derin Düşünce, İç Dünyasına Dalan, Düşünceye Dalma, Seyredici.

GİZEMSEL OKUL. (Os. Erbâbî murakebe ve mükâsefe medresesi, Fr. Ecole comtemplative ou mystique) XII. yüzyılda Skolâstik mantığa tepki olarak ortaya çıkan Hugues ve Girard de Saint-Victor'un öğretmenleri... Özellikle, Hugues de Blankenburg adıyla da anılan Cermen asilli Paris'teki Saint-Victor kilisesi papazı, Skolâstiklerin mantıksal tanrısına karşı gizemsel tanrıyı çıkarmıştır. Bu, Abaelardus'un anlaşılır tanrı düşüncesine karşı çıkarılan anlaşılmasa da tanrı düşüncesidir. Bu tanrıyı derin düşünmeyle seyretme Hugues'e yeterli görünümketedir. Bk. Derin düşünce, Seyredici, Gizemcilik.

GİZEMSEL YAŞAM. (Os. Hayâti mutasavvi-fâne, Fr. Vie contemplative) Derin düşünme ve içsel denetlemeyle geçen yaşam... Eylemsel yaşam (Os. Hayâti faalâne, Fr. Vie active) karşılığında kullanılır, insanca yaşama karşı bir anlam taşıır. Bk. Gizemsel Düşünce.

GİZİL. (Os. Bilkuvve, Zîmnî; Fr. Virtuel, Al. Virtuell, Virtual; Ing. Virtual, It. Virtuale) Güç olarak saklı olup da sonradan meydana çıkan... Gerçek ve edimsel terimlerine kontrastır. Metafizikte gizilgüz deyimiyle anlamada olarak kullanılır. Her iki deyimin de temeli Aristoteles'in Yu. dynamis terimidir ve ola-nak anlamındadır. Aristoteles'e göre örneğin palamut mesede, heykel heykeltraста ya da mermerde gizil ya da gizilgüz'tür; bu olanak (Yu. Dynamis)'lar devim (Yu. Kinesis)'le ger-çek (Yu. Energeia)'leşir. Daha açık bir deyişle güç olarak varolan (Yu. Dynamis), edim olarak var (Yu. Energeia) olur. Bir bakıma Aristoteles'in bu ilerisürüsü Elea'lı Parmenides'e bir yanıt niteliği taşır. Parmenides olsu-yokluktan varlığa geçiş olarak tanımlamış ve hiçbir şey çıkmaz (Lâ. Ex nihilo nihil fit)'lığı ilerişerek yadsırmıştı. Aristoteles, bu ilerisürüsyle, olsu (Yu. Genesis)'un, yokluktan varlığa geçiş değil, gizil varlıktan edimsel varlığa geçiş olduğunu göstermiştir. Osmanlı felsefecileri bunu kuvveden fiile deyimiyle dilegetirmiştir. Türk Dil Kurumunca ruhbili-m terimi olarak Ing. latent (Os. Hâfi) deyimine karşılık gösterilen ve gelişip ortaya çıkmamış olan (kisel özellikler) deyisiyle tanımlanan gizil deyimiyle birçok ruhbili-m terimleri önerilmiştir. Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanan adı geçen sözlüge göre uyaranın başlamasıyla onun varlığının bilincine varma arasında geçen zamana Ing. latent period ve

latent time deyimleri karşısında *gizil dönem*, beynin zarar görmeyen bir parçasının zarar gören bölgelerin görevlerini üzerine alıp yapabilmesi gücü (Lashley'e göre gizilgülç esitliği kitle etkinlikçi kavramuna bağlıdır ve yalnız beyin kabuğu için değil, kabuk alta için de doğrudur)'ne *Ing. equi potentiality* deyimi karşısında gizilgülç esitliği, düş simgelerinin arkasında yatan gizil anlama *Ing. latent content* deyimi karşısında *gizil içerik*, yaklaşma tekkilerinin gösterilmemiş durumlarda ödürlü verilmemesi nedeniyle daha önce ödüllendirilen bir durum karşısında denek hayvanının yaklaşma tekkileri göstermekten vazgeçmesine *Ing. latent extinction* deyimi karşısında *gizil körelme*, deneğin uyarınca uygulanışıyla bu-na bağlı tekinin ortaya çıkışı arasında geçen süreve ve gelişip ortaya çıkma olağanı bulamadıklarından saklı kalımı olan kişilik özelliklerinin durumuna *Ing. latency* deyimi karşısında *gizilik*, deneğin öğrenme güdüsü söz konusu olmadan içine girdiği bir durumda amaçsız olarak saflaşdırılmış yaşantıları aynı durum içine öğrenme amacıyla girdiği zamankinden daha hızla kavraması ve daha az yanılığa düşmesine (Bu sonucun amaçsız yaşantılar dönemindeki *gizil* öğrenmeden ilerlediği kabul edilmektedir) *Ing. latent learning* deyimi karşısında *gizil* öğrenme terimleri önerilmiştir. *Bk. Gizilgülç, Gerçek, Edimsel, Aristoculuk.*

GİZİL DÖNEM. *Bk. Gizil.*

GİZILGÜÇ. (*Os. Kuvvet meknî, Kudreti meknî, Meknî, Zîmî; Fr. Potentiel, Al. Potenz, Potenzial; Ing. Potential, It. Potenziale*) Güç olarak varolan... *Fr. Potentiel* sözcüğünün Osmanlıcadaki tam karşılığı *kuvvet*'dir ve *kuvvet* (*Tr. Güç, Fr. Puissance*)dan farklı bir anlam taşır. Gerçekte bu, honaz meydana çökmemiş esdevisle *gizil* bir gücüdür. Öرنegin Aristoteles'e göre bin mesec açığı bir palamutta *gizilgülç* olarak vardır. Henüz gerçekleştirmemisti ama gerekçesleme imkânını taşımaktadır. Metafizikte *gizilgülç*'le *gizil* anlaşılmıştır, karışt anımlarıla ayınlıdır. Fizikte *devimsel erke* (*Os. Kudreti harekîye, Fr. Energie cinétique*) karşısında *gizilgülçlü erke* (*Os. Kudreti meknîye, Fr. Energie potentielle*) deyimi kullanılır. Dokabiliplerinde de *siddet* (*Fr. Intensité*)'le anlaşılmıştır. Aristoteles bu terimi *Yu. Dynamis* sözcüğüyle dilegetirmiştir. *Bk. Gizil, Dynamis, Energheia, Gerçek, Edimsel, Aristoculuk.*

GİZILGÜÇ EŞİTLİĞİ. *Bk. Gizil.*

GİZİL İÇERİK. *Bk. Gizil.*

GİZİL KÖRELME. *Bk. Gizil.*

GİZİLLİK. (*Os. Kuvvîyet, Fr. Virtualité, Al. Virtualität, Ing. Virtuality, It. Virtualità*) *Gizilin niteliği...* *Bk. Gizil, Gizilgülç.*

GİZİL ÖĞRENME. *Bk. Gizil.*

GİZİL VARLIK. (*Os. Mevcudu bilkuvve, Mümkün; Fr. Être en puissance*) Henüz varlaşmamış olan varlık... *Bk. Gizilgülç, Dynamis.*

GİZLENMİŞ. *Bk. Gizli.*

GİZLİ. (*Os. Hafi, Mektum, Garip, Gâib; Fr. Occulte, Al. Occult, Geheim; Ing. Occult, It. Occulto*) Görünmez ya da bellizlis bir durumda olan... *Gizil* teriminden ayrılmadır. *Gizil*, meydana çıkmayabilir ama aslolan meydana çıkmazdır. Buna karşı *gizli*, meydana çıkabilir ama aslolan meydana çıkmamazdır. Her şey *gizil*'nin konusu olabilir, oysa *gizli* sadece bir güçtür. *Gizli* deyimle birçok toplumbilim ve ruhbilim terimleri önerilmiştir. Türk Dil Kurumuna yayılanın Dr. Özer Ozkanya'nın hazırladığı *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*ne göre bir toplumda ya da bir toplumsal kümeye bir beslenmesinin çok geniş ölçüde sınırlı sayıda besinlere (örneğin tahlile ya da pîriçine vb.) dayalı olması ve sañılık beslenme için zorunlu olan besin yapaşalarının (vitaminer, tuzlar vb.) ise yetersiz ölçüde alınması durumuna *Fr. famine déguisée* ve *Ing. disguised famine* deyimleri karşısında *gizli açılık*, üyelerinin kimler olduğu genel olarak toplum üyelerince bilinmeye ve sınırlı sayıda bireylere oluşan dışa kapalı derneğe *Fr. société secrète* ve *Ing. secret society* deyimleri karşısında *gizli dernek*, özellikle azgolmuş toplum ve topluluklarda ve daha çok da bunların kursal kesimlerinde çalışma çağında bir bölüm nüfusun üretimi herhangi bir artış sağlamadığı halde çalışmada ver alması ve bir kişinin verimli olarak vapabilleciği üretimi etkinliğinin birde çok kişinin yapması durumuna *Fr. chômage déguisé* ve *Ing. disguised unemployment* deyimleri karşısında *gizli işsizlik*; Dr. Mithat Enç'in hazırladığı *Ruhbilim Terimleri Sözlüğüne* göre de başka biçimlerle işlenip karıştırılarak kimliğini belli bir oranda vitiren ve ayrı bir bicim olarak algılanması gelen gürsel bir bicime *Ing. embodied figure* deyimi karşısında *gizlenmiş bicim*, varlığı özellikle ruhsal kavaklılığı ve acıları bellii eden kılık değişmiş bir taknağı (Freud) *Ing. masked obsession* deyimi karşısında *gizlenmiş taknak*, cinsel dörtünün baskı altına alıp yücelteme yoluya belirtildiği 4-5 ile 12 yaşları arasındaki dönemeye (Freud) *Ing. latency period* deyimi karşısında *gizlilik dö-*

GİZLİ AÇLIK

nemi deyimleri önerilmiştir. Bk. Gizil, Gizlilik.

GİZLİ AÇLIK. Bk. Gizli.

GİZLİ BİLİMLER. (Os. Ulûmu hafîye, Fr. Sciences occultes) Konu edindikleri nesnelerin niteliklerini bilmemekten ötürü bu niteliklerin gözlenmesi sayma düşününcesine dayanan bilimler... Örneğin Simyâ, Astroloji, Teürji, İspirtizma, Manyetizma vb. gibi uşaqlar bu nedenle gizli bilimi savunmuşlardır. Olguca Auguste Comte, *gizlilik* terimini henüz bilim olmadıkları halde bir gün bilimselleşebilecek olayları anlamında kullandılarından, ondan gelenen bir sürü falocholarla *bilim* adı verilmiştir. Bk. Gizlilik, Bilim, Gizli Nitelik.

GİZLİCİLİK. (Os. İlümî gayb, Ulûmu hafîyenin heyeti mecması, Ulûmu hafîye ile işgal, Ulûmu hafîye tarzı tefekkîri; Fr. Occultisme, Al. Occultismus, Ing. Occulism, It. Occultismo) Gizli bir yönetime nesnelerin bilgisine varmak isteyen öfretlerin genel adı... Gizlilikin kökü, dinsel inançlarla çarpışan bilimsel bilgi tutkusundadır. Bomboş bir alanda büyük düşlere varmış olan inanc gücü, yavaş yavaş ilerleyen bilimsel bilgilere her admada valanlanıyor için insan zekâsının sürekli olarak karşısına dikilmış ve onu gözlenmek zorunda bırakılmıştır. Gizlilikin bu temel yapısı, zaman zaman, kendisini gözdenmeye iten inançları da kötüye kullanmış ve onların düşlerine yeni düşler eklemiştir. Bu demekti ki bilimsel gizlilik, karşıt olan bilimsiz gizlilikte birlikte gelişmiştir. *Gizlilik*, terim olarak, bu bilimsiz gizlilikte dileğetir ve insanların gerekten yetenekçi kazanarak gizli güçlerle baş kurabilecekleri inancına dayanır. Gizemsel yapıları olan ve *teosofî*'de başlangıç bulunan gizlilik, esrarlı formüller ve işlerle doğaya egemen olabileceğinin inancını güçler. Özellikle XV. yüzyıl Avrupa'sında yaygınlaşan gizli bilimler tutkusunu gizlilikte bir çeşit sihircilige ve teüriye dönüştürmüştür. Ünlü bir felsefecî gizlilikçi «astrolojik bosinancılar sarlatanlık karışımı» olarak niteler, bununla beraber «bilimsel reformun müjdecileri» olduklarını da ekler. Gizlilikte ve özellikle teosofî bu bilimsel niteliği veren Reuchlin, Pico della Mirandola, Agricola von Nettesheim, Hieronymus Cardanus, Theophrastus von Hohenheim (Paracelsus) gibi gizlilik düşünürlerin skolastik biliseye karşı astır tepki göstermeleri ve boşinasal vollardan da olsa doğava esemen olma volundaki tükmenz tutkularıdır. Dilimizde Türkçe vazimıyla *okültizm* devimivle de dileğetirilen *gizlilik* devimi, Fransız düşünür Auguste Comte tarafından

«henüz bilim niteliği kazanmadıkları halde bir gün bilimselleşebilecek olan olayları anlamında kullanılmıştır. Bk. Gizli Bilimler, Gizemci, Teosofi, Teürji, Gizli.»

GİZLİ DERNEK. Bk. Gizli.

GİZLİ GÜC. Bk. Gizilgüt, Gizli Güçler ve Nitelikler.

GİZLİ GÜCLER VE NİTELİKLER. (Os. Evsâf ve kuvâyi hafîye, Fr. Forces et qualités occultes) Doğanın gizli güçleri ve özellikleri... Skolastiklere göre bilim doğal açıklayamaz, çünkü doğanın gizli güçleri ve özellikleri vardır. Olaylar, ancak bunlarla açıklanabilirler. Bk. Gizlilik, Gizli Nitelik.

GİZLİ İŞSİZLİK. (Os. Hafi işsizlik, Fr. Chômage déguisé, Al. Verborgene Arbeitslosigkeit, Ing. Concealed unemployment) Beli bir sürede ve da yoğunlukta verimi düşüremeden daha az çalışmaya... *Gizli işsizlik*, teknijin ilerlemesinden değil, kötü örgütlenmeden doğar. Teknik ilerleme, tersine, insan gücü tasarrufunu sağlar. Ama kötü örgütlenmiş, örneğin beş kişinin yapacağının sekiz kişi verilmiş sektörlerde gizli işsizlik vardır. Daha açık bir deyişle, aynı araçlarla daha az sayıda işçiley elde edilebilecek verimin sağlanması için fazla işgücünü bağlı tutmakla da tamamlanabilir. *Açık işsizlik* devimi karsılığında kullanılır. Bu durumda işsiz kalan, boşta gezen yoktur. Yukardaki örnekte üç kişi *gizli işsiz* durumundadır. Özellikle devlet dairelerinde bu türlü işsizlik vardır. Bir kimse'nin zevkle çalışma verimi olabileceği bir iste castratırmayı zevk almazıya ya da anlamadığı bir iste castratırmaya da gizli işsizliği gerçekleştirir, bu örnekteki gizli işsizlik iki isandasındaki verim farkıdır. Geri kalma tüketelerde hiç bir insan tam verimi çalışıracak koşullar bulunmadından sürekli olarak gizli işsizlik vardır. Bk. İşsizlik, Gizli, İftigüti.

GİZLİLİK DÖNEMİ. Bk. Gizli.

GİZLİ NİTELİK. (Os. Hassai hafîye, Fr. Qualité occulte) Skolastiklere göre gerçek olukları halde doğal olarak açıklanamayan ve ancak doğaüstü bir açıklama ile anlaşılacak olan nitelik... Skolastiklere göre örneğin fizikte *ağırlık* (Os. Sıklet, Fr. Gravité) gizli bir niteliktir. Bk. Gizli Güçler ve Nitelikler.

GLANDE PINÉALE. (Fr. Descartes) Beyin'in ön bölümünde cam kozalağı biçimindeki bez... Osmanlıcadâ *gudde sanovberlye* denilen bu bezde Descartes, *rufun merkezi* der. Bk. De-kartçılık, Rub.

GLANDES ENDOCRINES. *Bk.* İç Salgı Bezi-
leri.

GLEICHHEIT. (*Al.* Marx) Üretim araçları üs-
tündeki özel mülkiyetin, kafa emeğiyle kol
emeği ve kırsal kesimle kentsel kesim ara-
sındaki farkların ve dolayısıyla toplumdağı
sinifların ortadan kaldırılmasıyla gerçekleşbi-
lecek olan eşitlik... Marx terminolojisinde
Gleichheit konramı böyle tanımlanır. Eşitlik,
Marx'a göre, sınıfı topluma asla gerçekle-
mez. Bundan ötürü de burjuva toplumlarında-
ki eşitlik istekleri düşüktür. *Bk.* Eşitlik,
Eşit Hak.

GLOBAL. (*Fr.* Matematik) Toptan... Felsefe
alanında felsefesi bütünselliği dileğetirir. Ör-
neğin Hegel'in diyalektiki *global* bir kuram-
dır. Hegel bütün olayları *global* bir tümden-
gelimle bu kuramdan çıkarmaktadır.

GLOSE. (*Fr.* Sözcük) Bir metinde anlaşılma-
yan ve da güç anlaşılan sözler için yapılan
açıklama... Osmanlıcada buna *hâsiye* denirdi.
Türkçede *etkina, açıklama* ve da *acıklama*
deyişmiler kullanılmıştır. Eski yapıtlar böy-
lesine açıklamalarla veniden başlarak herke-
sin anlayabileceği bir hâle getirilir. *Bk.* Açı-
lama, Açıklama, Açılma.

GNOMES. (*Fr.* İlkçağ felsefesi) Özülü söz...
İlkçağ felsefesinin ilk adımları kısa özülü sözler
söylémekle atılmıştır. *Bk.* Yedi Bilge.

GNOMIQUE. (*Fr.* İlkçağ felsefesi) Özdeyiş-
sel... Antikçağ Yunan felsefesinde wedi bilse
evresine *özdevissel dönem* (*Os.* Hikmetimiz
devir, *Fr.* Période gnomique) denir. *Bk.* Yedi
Bilge, Gnomes.

GNOMIQUES. (*Fr.* İlkçağ felsefesi) Özdeyiş-
ciler... Antikçağ Yunan felsefesinde kısa özde-
yişlerle felsefe vananlara Fransızca *Les gnomiques*
(*Os.* Vecizeciler) denir. *Bk.* Yedi Bilge,
Gnomes.

GNOMON. (*Yu.* Anaksimandros) Gök ölçü-
sü... Antikçağ Yunan düşünürü Anaksimandros,
güneş saatının mili anlamına gelen *gnomon'ı*
bularak Lakedaimonialı'daki güneş saatinin
yanına dikmişti. Ayrıca gök kürsüsüne de
ilk kez yapan odur. Bu yüzden gökbilimin ilk
bilgini sayılır. *Bk.* Apeiron, Hava.

GNOSE. *Bk.* Sezgisel Bilgi.

GNOSEOLOGIA INFERIOR. (*Lu.* Baumgar-
ten) Aşağı bilgi... Estetiğin kurucusu Alman
düşünürü Baumgartener'e göre estetik, mantığın
küçük kızkardeşidir. Bu yüzden o, estetiğe
gnoseologia inferior ve mantığa *gnoseologia
superior* der. *Bk.* Estetik.

GNOSEOLOGIA SUPERIOR.. (*Lu.* Baumgar-
ten) Yüksek bilgi... Estetiğin kurucusu Alman
düşünürü Baumgartener'e göre mantık, bir
gnoseologia superior'dur. *Bk.* Gnosologia In-
terior.

GNSEOLOJİ. (*Os.* Mephasi mârifet, *Fr.*
Gnoseologie, *Al.* Gnoseologie, *Ing.* Gnoseo-
logy, *It.* Gnoscologia) Sezgisel bilginin bilimi...
Dilimizde, *bilimsel bilgi* anlamındaki *Yu. episte-
me* deyiminden türetilen *epistemoloji* deyimi
ile birlikte *bilgi kuramu* deyimiyle dileğetir-
ilen ve *sezgisel bilgi* anlamındaki *Yu. gnosis*
deyiminden türetilen *gnoseoloji* deyimi birçok
dillerde aynı anımlar tasımaktadır. Or-
nejin Fransızlar da onu *bilgi kuramu* (*Fr.*
Théorie de la connaissance) anlamında kul-
anırlar, buna karşı *epistemoloji* deyimile *yöntembilim* (*Fr.* Méthodologie)'i dileğetirirler.
İngilizler her iki terimi de *bilgi kuramu* ana-
munda kullanırlarsa da *gnoseoloji*'yi yöntembi-
limden ayırlırlar. Almanca'da her iki deyim de
az kullanımır ve *bilgi öretisi* anlamına gelmekle
beraber *Al.* *Erkenntnislehre* deyimile dileğetirilir. Oysa *gnoseoloji*'nın Yunanca kökeni
doğaüstü bilgi, bir çeşit dinsel bilgi anlamın-
dadır. İ.S. I. yüzyılın dini düşünürlerinde
bu yüzden *Gnostikler* denmiştir. Bu bilgi, ge-
nel anlamıyla dinsel bir bilgi de değildir, da-
ra çok gizemsel-sezgisel bir bilgidir. Nitekim
Gnostikler böylesine bir bilginin bilinmeyece-
ğini savunmuşlardır ve bu yüzden de *bilinçciler*
adıyla anılmışlardır. *Bk.* Epistemoloji, Bilgi,
Kuram, Gnostikler, Bilinçciler, Bilinçcilik,
Sezgisel Bilgi.

GNOSTICISME. *Bk.* Bilinçcilik.

GNOSTİKLER. (*Os.* İrfaniyyûn, *Fr.* Gnosti-
ques, *Ing.* Gnostiker, *Ing.* Gnostics, *It.* Gno-
stici) Antikçağ Yunan felsefesini gizemcilik ve
Hristiyanlıkla kaynaştırmaya çalışan din-
sel-gizemsel düşünürler... I.S. I. ve II. yüzül-
larda yaşayan Valentin, Simon, Basilide, Car-
pocrate, Saturnin, Marcion vb. gibi düşünürler
gizemsel-dinsel bir felsefe oluşturmuşlardır.
Bu felsefe, antikçağ Yunan felsefesini ve özel-
likle Platonculuğu, Pitagorasçılığı, ilkçağ giz-
zemsel dinlerini, Yahudiliği ve Hristiyanlığı
sevmeci (çökelticik) bir tutumla kaynaştırarak
bileşimlenmiştir. Temel düşünüler, salut bil-
ginin anlık seziselerle kavranabilecegi inancıdır.
Dilimizde *bilinçciler* adıyla anılan *gnostikler*,
gerekte, sizemci tarikat adamlarıdır ve tüm
dinleri salttu bilinen saflanmasında yetersiz
bulurlar. Onlar için salttu bilgi, dinsel bilgilerin
coç üstünde bulunan kurgusal bilgilerdir.
Bu yüzden Hristiyanlarca *sapkın* savılmışlar-
dır. Çünkü İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğu, doğ-

GНОСТИСИЗМ

duğу ve büyüdügü, çarrıma gerildiği vb. gibi Hıristiyan dogmaların yadsılr. Onlar için İsa düpdedür bir insandır. Ne Tanrı ne de oğlu doğmaz, büyümmez, hele çarrıma hit gerilmez. Ingiliz düşünürler Bertrand Russell, İsa'yı bir insan saymasının bakımından İslâm peygamberi Muhammet'in de bir gnostik olduğunu söyley. Gnostikler, gizemsel ve felsefesel dinciliklerin yanında tam bir anlaysış birliği göstermeler. Örneğin kimi gnostiklere göre çarrıma gerilen İsa'nın hayalidir, kimilerine göre de insan-İsa'dır. Kimilerine göre Tanrı'nın olsu vafız edildiği sırada insan İsa'nın vücutuna girmis, tam çarrıma gerilecegi sırada ondan ayrılmıştır. İsa'nın «Tanırm, beni niçin bırakın?» (Markos İncil, XV, 34) sözünü de, Hıristiyan düşünürlerini bir hayli güç durumda bırakarak, bunu kamıtılmak için iletisircülerdir. Kimi din tarıhçileri, örneğin P.L. Couchoud'a göre ilk İncil'i yazan da bir gnostik, Sinoplu Marcion'dur. Bu İncil, Marcion İncili adıyla anılır ve Markos İncili'nin bundan tırediği iletisircülerdir. *Gnostik* devimi, genellikle, İ.S. I. ve II. yüzyılların felsefesel tarikatlarını adlandırrı ve *tinsel gizler bilimi* anlamındaki *Yu. gnosis* sözcüğünden türemistir. *Bk.* Bilinçlıciler, Bilinçlilik, Sczgisel Bilgi, Gnoceoloji, Hıristiyanlık, Sczmecilik, Gizemilik.

GНОСТИСИЗМ. (*Tr. Felsefe tarihi*) Saltık bilinin bilinçliliğini iletisiren öğreti... Dilimizde *bilinçlilik* devimiyle dileğetirilen ve Türkçe yayılmış *gnosticism* biciminde de kululan bu devim, başta gnostiklere çeşitli öğreti olmak üzere saltık bilginin (tanrısal bilginin) bilinçliliğini iletisiren tüm öğretileri kapsar. Kimi din ve felsefe tarıhçileri Mandezizm, Hermetizm vb. gibi gizemsel inanç ve öğretileri de *bilinçlilik* olarak nitelerler ve örneğün Kabala'vi bir Yahudi gnostizisini, Bâtinîliyi bir Müslüman gnostizisini savarlar. Bu anlayışta, gnostizizm deviminin din sapkınlığı sayılmasının da etkisi vardır. Ingiliz düşünürü Bertrand Russell'a göre Müslümanları da bir çeşit Hıristiyan gnostizisidir (*Bk.* B. Russell, *Büt Felsefesi Tarihi*, ilk dört yüzyılda Hıristiyanlık bölümü). *Bk.* Bilinçlilik, Gnostikler, Sczgisel Bilgi, Gizemilik.

GНОТНІ SEAUTON. (*Yu Sokrates*) Kendini bil... Sokrates'in ilke edindiği bu devim aslinde yedi bilgenden birindenir ve Delphoi tapınağının duvarlarını süsleyen *gnomes* (özlü sözler) arasındadır. Gerçek anlamında *bir insan olduğunu bil, seni tanrılarından ayıran sunru tanım demektir*. *Bk.* Gnomes, Yedi Bilge, Sokraticilik, Metron, Ariston.

GOODENOUGH ÖLÇERİ. (*Tr. Ruhbilim*) Çocukların çizdiği insan resimlerine göre onların anlak gelişim düzeylerini değerlendirmeye yarayan ölçer... Türk Dil Kurumuna yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. Goodenough test* devimi karşılarında önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Bk.* Çocuk.

GOTHA PROGRAMI. (*Os. Gotha lâyihası, Fr. Programme de Gotha*) Almanya'da Lassalle yandaşlarıyla Marksçı sosyal demokratları birleşmek için 1875 yılının 14 ve 15 subatında Gotha'da bir komisyon elivle hazırlanan tasarım... Lasalcılere verilen ödünlere ve Lasalci yanılırlarla dolu olan bu program tasarısi, Karl Marx tarafından 1875 yılında kıyasıyla eleştirelmüştür. Pek çok Marksçı düşüncelerin açılacağı vesile olan bu eleştiri *Alman İşçi Partisi Programının Kenar Notları* adını taşıyordu. Ote vandan Engels de Alman sosyal demokratlarının liderlerinden olan Bebel'e uzun bir mektup yazarak bu programı eleştirmiştir. Bu eleştirmelerde rağmen program, Marx ve Engels'in eleştirileri gizli tutularak, hemen hemen hiç bir değişiklikle ugarmaksızın kabul edildi. Çok uzun bir süre gizli kalan metni Engels, Marx'ın ölümünden sekiz yıl sonra, *Neue Zeit*'in 31 Ocak 1891 tarihli sayısında *Gotha Programının Eleştiri* başlığı altında yayımladı. Metnin yayımı büyük yankıları uyandırdı ve Marx'ta eleştiri 1891 yılının ekim ayında Erfurt'a toplanan kongrede kabul edilen yeni programa temel oldu. Marx'ın elli vaarrası aşmayan bu küçük yanıt, onun en parlak yanıtlarından biridir ve Marksçı düşüncelerin anlaşılmasımda *Manifesto*'yla birlikte başlıca yardımıcıdır. *Bk.* Erfurt Programı.

GOTTSCHALDT BETİLERİ. (*Tr. Ruhbilim*) Bütünlük algısını değerlendirmek için karmaşık bicimler içine gizlenen valin bicimler... Türk Dil Kurumuna yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. Gottschaldt figures* devimi karşılarında önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Bk.* Beti.

GOTTWERDUNG. (*Al. Scheler*) Tanrı olma... Alman düşünürü Max Scheler bu terimi *insan olma* (*Al. Menschwerdung*) karşılıkında kullanmıştır.

GOÜT. *Bk.* Tat.

GOUVERNEMENT. *Bk.* Hükümet.

ГОСТИЧЕСТВО. (*Os. Tenâsuh, İstihâle, Muhâceret, Nesis, Tebdili mckân; Fr. Transmigration, Emigration, Migration; Al. Auswanderung, Ing. Emigration, Migration; It. Emigrazione, Mig-*

razione, Transmigrazione) Bir yerden başka bir yerde geçme... Ulusça yapılan ülke değiştirmeye göçlerine *toptan göç* (Os. *Hicret*, Fr. *Exode*) denir. *Göçeme* (Os. *Muhacore*, Fr. *Immigration*) olayı, ruhgaçından bireysel ve toplumsal yer değişimlerle kadar çeşitli biçimlerde olabilir. Türk Dil Kurumunca yayılanan Toplumbilim Terimleri Sözüğünde toplumbilimi terimi olarak Dr. Özcan Kaya tarafından «bireylerin ya da toplumsal kümelerin yerlesmek üzere bir yerden başka bir yerde gitmemeleri» deyişyle tanımlanmıştır. Bir terme), is aramak için yapılan göçlere *ısgoçü* cereti dâhiyye, Fr. *Migration interne*, bir ülkeyen başka ülkeye yapılan göçlere *disgöçü* (Os. *Muhâcereti* hâriçye, Fr. *Migration externe*), is aramak için yapılan göçlere *ısgoçü* (Os. *Muhâcereti* meseâyc, Fr. *Migration de travail*) denir. Bk. Ruhgaç.

GÖÇEBELİK. (Os. *Bedevilik*, Fr. *Nomadisme*) Yaşamak için gerekli koşulları bulma amacıyla sürekli yer değiştirmeye zorunda kalan toplulkuların yaşam biçimi... Örneğin avci ve hayvan yetiştiren toplulkuların ve vitak bulmak için sürekli olarak göçetmek zorundalarlar. Bu sibi toplulkular bir topraga yerleşmezler. Bk. Göç.

GÖK. (Os. *Semâ*, Fr. *Ciel*) Yeryüzünün üstündeki boşluk... *Gök*, uçsuz bucaksız derinliklerine bakan insana verdiği korkuya din kurumunu varatmasına öncüle etkin ölçü gibi felsefesi düşünmenin başlamasında da öncüle bir rol oynamıştır. Platon gibi, Aristoteles de, göklere bakarak en yetkin biçimini daire ve en yetkin deviminin dairesel devim olduğunu söylemektedir. Pitagoras da onlardan önce bu düşünceleri varmıştır. Aristoteles' e göre gökün üst bölgeleri, alt bölgelerinden daha tansısaldır. Aristoteles, merkez yeryüzü olmak üzere çeşitli gökler sıralar ve bütün bu dairesel göllerin üstünde de evrene dairesel devimini veren ilk devindirici gök'ün bulunduğuları ileriştir. Bk. Beşinci Töz.

GÖK PARLITİSİ. (Os. *Berk*, Fr. *Fulguration*) Gök gürlemekszin simsek çakması... Leibniz bu terimi *monad*larını Tanrı tarafından yaratılışını tasarlamak için kullanmıştır. Leibniz, *procession* (Os. *Sudûr*) sözündünden kaçınmak anacılık *gök parliti* benzetisini söylemiştir. Monadlar, Tanrı'dan türemiş deildiler, Tanrı'nın *çakım*'larından oluşmuşlardır. Bk. Monatçılık.

GÖKSEL BİYOLOJİ. (Os. *Nücumî ilmi* hâyat, Fr. *Astrobiologie*) Yıldızları canlı sayıma ekişliminc René Berthelot'un verdiği adı... Berthelot, bu deyişi, ilkel Asya düşüncesini

inceleyen yapısında kullanmıştır. Bu düşüncenin kökü Geldani inançlarındadır, Yunan düşüncesine kadar gelmiş ve Hristiyanlığı etkilemiştir. Bk. Yasambilim.

GÖKSEL FİZİK. Bk. Astronomi.

GÖKSEL MEKANİK. (Os. *Mitanikî ilmi* hâyet, Fr. *Astromécanique*) Yıldızların devimlerinin mekanik ve matematik kurumunu saptayan bir astronomi kolu.. Bk. Mekanik.

GÖLGE HÂDİSE. Bk. Gölgeolay.

GÖLGE HÂDİSECİLİK. Bk. Gölgeolaycılık.

GÖLGEOLAY. (Os. *Hâdîsci lâhika*, *Hâdise munzuma*, *Hâdîsci tâbia*, *Hâdise ferîye*, *Hâdise zâide*, *Alehhâdise*, *Sâni zâit*; Fr. *Épiphénomène*, *Al. Beglcîterscheinung*, *Ing. Epiphénomene*, *It. Epifenomeno*) Bir olaya eklenendiği halde onun üzerinde hiç bir etkisi bulunan olay... Huxley, Clifford, Hodgson, Spalding, Shadworth gibi İngiliz düşünürlerinin ilerisündükleri *gölgeolay* (*Epiphénomene*) deyişini insan bilincini etkisiz bir yansıtıcı indirger. F. Le Dantec, E. Hartmann, F. Nietzsche, G. Santavanya gibi özdekkili düşünürce çeşitli düşünürlerin de katıldıkları bu anlayışa göre yüzyımkette olan bir adamın gölgesi o adamın yüzüşünü nasıl yavaşlatıp hızlandıramazsa bir gölgeolay olan bilinc de katıldığı olayları öylece etkilemezken, Bilinc olavar doðurmasız, ancak olavar ekleñir; bir bacadan çikan duroman gibi, bizzat olav deðil, o olayın gölgeleridir. Bk. Gölgeolaycılık, Bilinc.

GÖLGEOLAYCILIK. (Os. *Alchâdîsiyye*, *Hâdîsei lâhîkâcılık*; Fr. *Epiphénoménisme*) Bilinc bir gölgeolay olan rubbilim öğretisi... Bu anlayışa göre ruhsal olaylar sınırların ürünüdür ve bilinci hiç bir ilgileri yoktur. Bilinc, ruhsal olaylarda ekilisiz bir gölgeolaydır. Sınırların merkezi bevindir, öylese beyin çalışmaya sınırların uyarıdı bir çalışmadır, bu çalışmada bilincin en küçük bir rolü yoktur. Bilinc, bu çalışmada, avnan ocağından dumani gibidir, yanına olavına eklenmiştir ama onun üstünde hiç bir etkisi yoktur. W. James, gölgeolaycılık anlatırken su örneği verir: «Bilinc, sinir sistemi hareketle getiren bütün koşulları billeşevdir, bilinci bir adam olduğunu düşünmeksizin. Martin Luther denilen yüz kiloluk albümden ibaret adamın bütün düşüncelerini, en ince avrıntılarına kadar sapatabilirdik». Bk. Gölgeolay, Davranışılık, Gestalt Kuramı, Biçimci Rubbilim.

GÖMÜLEME. (Os. *İddihar*, *Hazîneçitisme*; Fr. *Théârisation*, Al. *Geldhortung*, Ing. *Hoarding*) Parayı dolanmadan çekerek devim-

GÖNENÇ DEVLETİ

siz kılma... Para biriktirme oyunu dilegetirir, ekonomi terimidir. Para, bir tedavüllü aracı olarak, sürekli devim halindedir. Paranın bu devimi durdurulduğu, esdeyîş birikirildiği zaman bir tedavüllü aracı olmaktadır çakar ve *haszine* (*Fr.* Trésor) olur. «Böyleslikle toplumsal güç, bireysel güç haline gelir». Parayı hazırlayıp *hazineci* (*Fr.* Thésauriseur) denir. *Hazinelestirmenin* ekonomide önemli bir rolü vardır: Tedavüldeki para kitlesinin piyasasının ıhtiyaçlarına uygun olarak her an daralıp genişlemesi bireysel hazinelerin varlığıyla gerçekleşir. Bir ülkedeki para miktarı, tedavüllü zorunlu olan para miktarından daima daha çoktur. *Bk.* Para.

GÖNENÇ DEVLETİ. (*Tr.* Toplumbilim) Halk anamalcılığına göre XX. yüzyıl anamalcı toplumlarda üretim kargasasını ve ekonomik bunamları önemlek, bütün çalışan insanların gönencini gerçekleştirmek üzere oluşturulmuş bulunan sınıflarüstü devlet yapısı... Türk Dil Kurumuna yayımlanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. welfare state* (*Os.* Refah devleti) deyiymiş karsılığında öncelmiş ve Dr. Özer Ozankaya tarafından tanımlanmıştır. Gerçekte, çağdaş anamalcılığın ilerisidüğü bu tarzımlı bilindisidir. Çünkü sınıflarüstü devlet olamaz, devlet sınıflı toplumlarda egemen sınıfın örgütüdür. *Bk.* Devlet, Boluk.

GÖNÜLGÜCÜ. (*Tr.* Toplumbilim) Bireylerde kişilik, bütünlüğü, kültürcelerde kümbe bağılılığı ölçüsi... Türk Dil Kurumuna yayımlanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde Dr. Özer Ozankaya'nın *Fr.* ve *Ing. morale* (*Os.* Mâneviyat) deyişleri karsılığında başarıyla önerdiği ve tanınmadığı bir devimdir. Adı geçen sözlükte, alıhsımsız değer ölçeklerinin, düşüncelerin, durum tanımlarlarının, ve ispayı anlaşıklarının çözüldüğü durumlarda bireylerde kişilik bütünlüğünün, toplumsal kültürel kümbe bağılılığının güçleşmesi ya da yıtmacını dileğeçtilen *Fr. démoralisation* ve *Ing. demoralization* (*Os.* Mâneviyat bozulması) deyişleri karsılığında gönülgücü bozgunu devimi önermiş ve tanımlanmıştır. *Bk.* İçlek, Tinsel.

GÖNÜLGÜCÜ BOZGUNU. *Bk.* Gönülgücü.

GÖNÜL YÜCELİĞİ. (*Os.* Ültivückenâb, *Fr.* Magnanimité) Dört temel erdemden biri... Osmanlıca konuşma dilinde *âlicenaplık* adı verilen bu erdem, eline geçen fırsatları varaların içe alınma anlamını dilegetirir. Halktan yetiştiği halde soylularla birleşen halkın haklarına karşı duran Romali Cicero, Stoa öğretisi根据, bu erdemini «hak için savaşan erdem» olarak tanımlamıştır. *Bk.* Erdem.

GÖRE. *Bk.* Bağıntı.

GÖRECECİLİK. *Bk.* Görecilik.

GÖRECELİ. *Bk.* Göreli.

GÖRECİ. (*Os.* İzâfiyeci, *Fr.* Relativiste) Bağıntıcı... *Bk.* Bağıntı, Bağıntılık.

GÖRECI DÜŞÜNCECİLİK. (*Os.* İzâfiyeci iftikâriye, *Fr.* İdâcîisme relativiste) Bağıntılılığın düşünceci yorumu... Lenin der ki: «Diyalektigin bilinmemesi birleşen görecilik, sonunda mutlaka idealizme götürür». Bu demektir ki diyalektiksiz bağıntılık, insan bilincinden bağımsız doğanın gerçekliğini yadsımak zorundadır. Nesnel gerçeklik, insan bilincinin dışında ve ondan bağımsız olarak var olamaz. Bu bilgi, diyalektik bağıntılık idealist bağıntılıktan ayrırr. Bu ayrırm terimlerde de belirtilebilme için, son yıllarda, Türkçemizde, relativizmin diyalektik anlayışına *bağıntılık*, idealist anlayışına *görecilik* demek eğilim var.

Gerçekte her iki terim de anlaşımdırlar. Diyalektik mantıkta yoksun bulunan düşünceci görecilik, Aristoteles'in biçimsel mantığın düşünmeye almıştır. Bu manûşa göre de herhangi bir şey ya *var*'dır, ya da *yok*'tur, *bağıntılı olarak* var olunamaz. Örneğin Einstein zaman, uzay ve özdeks bağıntılı olarak vardırlar der. Bu demektir ki zamansız uzay, uzaysız zaman, zaman —uzayızız özdeks ve özdeksiz zaman— uzay düşünülemez. Göreci düşünceciliği bağıntılılığı, bunların yokluğu ve kurumlarından ibaret bulundukları biçiminde yorumlar. Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritizm* adlı yapıtında söyle der: «Bogdanov'a göre—bütün Maçular için olduğu gibi— bilgilerimizin göreliliğinin tanınması saltık gerçeğin kabulünü imkânsız kılar. Engels'e göre iş saltık gerçek göreli gerçeklerden meydana gelir. Bogdanov göreci, Engels diyalektikdir... Hegel'in vaktiyle açıklanmış olduğu gibi diyalektik, göreciliğe indirgenemez. Marx ve Engels'in materyalist diyalektiği de hic şüphesiz göreciliği kapsar ama buna indirgenemez. Yani o bütün bilgilerimizin göreliliğini, nesnel gerçelliğin inkâri anlamında değil, fakat bilgilerimizin bu gerçekte takribi yaklaşıma sunuların tarihen göreliliği anlamında kabul eder». Lenin, J. Dietzegeen'in model ve resmi örneğini dayanarak şunları ekler: «Çağdaş materyalizmi väni Marksizm bakımından bilgilerimizin saltık nesnel gerçekte takribi yakınık sınırları tarihen görelidir, ama bu gerçegin varlığı göreli değildir. Nasıl ki resmin modeline yaklaşılı uygunluğu görelidir, ama resmin varlığı söreli değildir, gerçektir. Tarih içinde nesneler üstündeki bilgimizi madden kömüründe alızlarını ya da atomda elektron-

tari kesededecek kadar ilerletmiş olmamız tarihen görelidir, fakat bu gibi keşiflerden her birinin saltık nesnel bilde bir ilerleme teşkil ettiği asla görelidir». J. Dietzege de söyle demiştir: «Saltık gerçek isitilebilir, koklanabilir, ellenebilir ve hic şüphesiz bilinabilir. Ama bilye tümüyle dahi olmaz. Resamın modelini tam olarak tekrarlamaktan uzak olduğu muhakkaktır, bir tablo modeline nasıl tetabub edebilir? Ancak ve hic şüphesiz vakıflaş olarak...». İşte bu vakıflaşılık, görelilik. Ama bu görelilik, tablonun nesnel varlığı ortadan kaldırırmaz. Lenin söyle devam eder: «İnsan, bilgi kuramını göreciliğe davandırdı mı kendisinin zorunu olarak, sünheçiliğe, bilinmezlik ve sofizme, ya da göreciliğe mahküm eder. Dialectik olmayan görecilik bakımdan her türlü safsatı haklı gösterilebilir». Bk. Görecilik, Bağıntılılık, Düşünceliğ, Evtisim.

GÖRELİ İDEALİZM. Bk. Göreci Düşünceliğ.

GÖRECİLİK. (Tr. Bilgibilim) Düşünceci bağıntılıcık anlayışı... Bağıntılıcılık ve ilişkincilik deyimleriyle anlaşılmıştır, bu anlamda göreciliğin deyimi de kullanılır. Görecilik ya da bağıntılıcılık (Os. Izâfiyye, Fr. Relativisme) genel olarak *bilginin göreli olduğunu itersi* anlayış'ı dileğetirir. Ne var ki metafizik ve düşünceci görecilik, göreli olanın saltık olanla karıştırılmıştır, esdeyeyle görelilikle saltıklık arasındaki bağımlılık koparıp göreciliği saltıklasınca. Buna dayanarak zorunu sonuç sudur: Tüm bilgi görelidir, gerçek bir bilgi yoktur ve olamaz. İnsan ancak nesnelerin, olayların ve süreçlerin birbirlerine göre olan durumlarını bilabilir, gerçekte ne olduklarını bilmem. Bu bilgi de öğrenen insana göre'dir, esdeyeyle özneldir, öznemin dışında hiç bir nesnel gerçeklik olamaz. Tümüyle bilindisi, yanlış ve saçılık maanı bu anlayış görecilik deviminin metafizige ve düşünceliğe özgü kılmuştur. Bu yüzden evtisimsel görecilik anlayış son yillarda dilimizde bağıntılıcık deyimiyle dileğetirilmektedir. Gereklike evtisimsel ve tarihsel özdekkiliği öretisi de bilginin *bağıntılı* (göreli) olduğunu kabul eder; ama bu, bilginin özel olduğunu, bilinmeyeceğini, nesnel gerçekliğin bulunmadığı anımlarına gelmez. Bilgi görelidir, cümlü tarihselliği içinde nesnel gerçekte her biraz daha vakıflaş hâlindedir. Saltık gerçek vardır ve bilinemebilir, pastanının yemmesi onun saltık gerçekliğinin kanıtudur ya da yapay olarak kaucuk yapılabiliyorsa, kaucukun saltık gerçekliğine bilivuruyor demektir. Dışımızda ve bizden bağımsız olarak nesnel ve gerçek bir dünya bulunduğuunu «tumarhaneden ya da ide-

alistlerin okulundan çıkmamış olan bir kimse» asla yadsıymaz. Hiç bir düşünceci ve metafizik bir sokakta karşıya geçen otobüsün nesnel ve saltık gerçekliği bulumadığını düşünmez, voksa otobüsün altında ezilip onun kendisinden bağımsız olarak var bulunduğuunu «bittercübes» (deneysel olarak) öğrenmiş olur. Yeşilköy'den uçağa binip bir saatte Ankara'ya gidiyoruz, bunda hiç bir görelilik yok. Soranlara «bir saatte geldim» deriz, bu saltık bir bilgi. Ama yarın bizi beş dakika Ankara'ya götürecek yeri bir bus var lasırsa bu bilgi *tarihsel göreli* bir bilgi olur, niye ki esek sırtında volucuk edildiği tarihsel evreye özgü «İstanbul'dan Ankara'ya bir haftada gidiyor» bilgisi de bugün için tarihsel göreli bir bilgi olmuştur. Her vanlı bilgi doğrusunu içinde taşıdığı gibi her göreli bilgi doğrusunu içinde taşı. «*Göreli doğru*»yla saltık doğru arasındaki ayrimın belirsiz olduğunu mu söylevürsunuz?» diyor Lenin «Ben de size sunu derim: Biliimin inaklaşmasına, ölü ve domus bir sey olmasına engel olacak kadar belirsiz; bizim öğretimizle inancılık ve bilinemezlik, felsefesel idealizm, Hume'a Kant'ın cömezlerin saçılıklarına arasında en kesin avırcı cıngılı ciceklerin kadar da belirli». Bk. Bağıntılıcılık, Gerçek, Düşüncecilik, Bilgi, Evtisimsel Özdekkiliğ, Öznel Düşüncecilik, Salıktılı, Bağıntılı, Göreci Düşüncecilik, Görelilik.

GÖRELİ. (Os. Bilgibilim) Bağıntılı... *Bağıntılı* ve ilişkin devimleriyle anlaşılmıştır, bu anlamda görecili deyimi de kullanılır. Sıfat olarak saltık deyiminin karşılıklınlığındır ve *bağıntılı olan*'ı dileğetirir. Ad olarak nesnel gerçeklikteki nesnelerin, olayların ve süreçlerin başka nesne, olay ve süreçlerde bağımlılığını, sonuç olarak da bilgilerin bağıntılı olup ancak başka bilgilerle birlikte geçeri olabileceklerini dileğetirir. Evtisimsel ve tarihsel özdekkiliğe göre evren tüm parçaları birbirleriley bağımlı bulunan bir bütün olduğunu gibi *göreli*'yle saltık da birbirleriley bağımlıdır, biri olmaza öbürü olmaz ve biri öbürlüne dönüsür. Göreli kuramının metafizik ve düşünceci anlamı, evtisimsel anımlanın tabut tabutu karıştırır ve saltık olmavak, bilinemez, yok anımlarını içerir. Türk Dil Kurumunca yayılmış olan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde Dr. Özer Ozanaka ya bu anlamda göreciliğin söyle tanımlanması tadır: «İnsan bilgisinin nesnel cevreyi yansıtmadığını, nesnel gerçekliği tammanın olanaklılığını, bilinmeyeceğini savunur公开赛 (Fizikteki görecilik kuramı ile karıştırılmamalıdır)». Avnu sözükte *göreli* (Os. Nişbi, Izâfi, Fr. Relative) devimi de söyle tanımlanmıştır: «Bir olayın başka olaylarla ilişkili, bağıntılı ve on-

GÖRELİ ARASTIRMA

lara bağlılı olması niteliği». Türk Dil Kurumu'nca yayınlanır Ruhbilimsel Terimlerin Sözlüğü'nde Dr. Mithat En'e ruhbilimsel göreciliği şöyle tanımlıyor: «Bir yaşıtanın büyük ölçü içinde önceki yaşıtlarla bağlı olması yüzünden anlaşılması ve değerlendirilmesinin önceki yaşıtların bilinmesine bağlı olduğunu ifade eder.» (Ruhbilimsel Terimlerin Sözlüğü'nde, 1998, 154-155) Bu, Bağıntılı, Görecilik, Bağıntılıcılık, Göreci Düsüncellicilik.

GÖRELİ ARASTIRMA. (*Tr. Avenarius*) İnsan bedenine bağlı öğeler arasındaki ilişkilere deðgin arastirma... Avenarius, Mach'taki insan bedeni dışındaki öğelerin ilişkilere deðgin arastırma da *saltık arastırma* adını vermektedir. *Bk. Empirio-Criticisme.*

GÖRELİ ARTIK-DEĞER. (*Os. İzâfi kıymet fazlası, Fr. Plus-value relative, Al. Relativer Mehrwert, Ing. Relative surplus value*) Üretim şartlarını değiştirmek yoluyla elde edilen artik-değer... Marx söyle der: «Emeği üretimi gürçünün ya da verimliliğinin artması sözünden, genel olarak, çalışma yöntemlerinde bir malın üretimi için toplumsal olarak sorunlu işi süresini kısaltan bir değişmeyi anlıyoruz. Öyle bir değişme ki, daha az miktarla emek böylelikle daha çok kullanımın değeri üretmek mümkün olur» (Marx, *Kapital*, Editions sociales, kitap I, c. II, bölüm XII, s. 9). Bu türdeki artik-değer, çalışma yöntemlerinin değiştirilmesi ya da çalışma araçlarının yetkinleştirilmesi sağlanır. Öyle ki bir işçi, daha çok işteğinci harcamaksızın, günde on kundura yapar. Sanayinin on beş ya da virmi kundura yapar. Sanayinin makinelçilişmesini teşvik eden, buolla artik-değer elde etme isteğidir. Anamalı üretimi sürenin, emeğin verimini artırmak yoluyla görelî artik-değer elde etmek isteği sürekli bir venileşme cabasını gerektirir. Rekabet, bu cabanın, bir an için bile gevşemesine izin vermez. Marx, görelî artik-değer deyimini, iş şartları avnı kalmak üzere iş güzergâhının uzatılmasıyla elde edilen *saltik artik-değer* devimi karşısında kullanmıştır. Bk. Artik-Değer, Saltık Artik-Değer, Değer, Emek-değeri.

GÖRELİ FİYATLAR. (Tr. Ekonomi) Piyasa da geçerli fiyatlar... Marx'ın eleştirmeye kalkan burjuva ekonomisi, Marx'ın emek-değer kuramını bir *örnek fiyatlar kuramı* sunarlar. Oysa Marx'ın göstermek istediği sadece, piyasa fiyatlarının son çözümlemesi üretim fiyatları belirleyendiridir. Bk. Fiyat.

GÖRELİ İYİLEŞME. (Tr. Marksbilim) Anamalci düzeyde cımekçinin durumunun düzelmesi... Marx'ı eleştirmeye kalkan buriuva ekonomisicileri, çoğunlukla, anamalci düzeyde iş-

çinin —yoksullasma söyle dursun— yaşamadurumunu gitgitce düzeldiğini ileriştirir. Önce, durumu düzelen işçi, sömürücü ülkenin sömürüden pay alan işcisidir. Sömürulen ülkelerin işçilerinin durumları zorunu olarak gitgitçe kötüleşir. Sonra, Marx, *görelî iyileşme* devrimle bunu bizzat dileğetmiştir. Söyleder: «İşçi, katlanımlıbir bir duruma, ancak, kendi karşımış yanı anamalcılık, kendine düşman olan gücü güçlendirek gelebilir» (Marx, *Travail Salarié et Capital*, s. 56). «Kendisine egemen olan zeneinlik no kadar hızla artarsa, burjuva zenginliğinin artmasıyla içinde çalışmasına izin verilen şartlar o oranda ve görelî olarak ivilesir» (ibid., s. 38; *Le Capital*, kitap 1, c. III, s. 59). Bırak Yoksullasma, Anamalcılık, Marksılık, Görelî Yoksulluk,

GÖRELİ GERCEK, Bk. Görelî Hakikat

GÖRELİ HAKİKAT. (Os. İzâfi hakikat, Nisbi hakikat; Fr. Vérité relative) Saltu hakikatı içeren yaklaşık hakikat... *Gercek* (Fr. Réalité) devimi diliimizde *hakikat* (Fr. Vérité) anlamında da kullanıldığını için, aralarındaki çok önemli anlam farkına rağmen, görelî gerekçedir. Engels "sonsuzça bilmek, sonsuza sok ecmek olur" der. Gerekçeli sonsuzdur ve bu bakımdan saltılıktır, bunun içindeki ki insan bilgisinde vansıyan gerçek daima yaklaşık ve görelidir. Bilgi ve dolayısıyla bu bilgililik kapsadığı gerçek hızbır zaman tamamlanamaz, çünkü sonsuza doğru ilerlemektedir. İşte sonsuza doğru ilerleyen bu gerçek zorluk olarak görelidir. Ne var ki, her an biraz daha sonsuza doğru ilerleyen bu görelî gerekçeli saltık ve nesnil bir içerik taşıır. Duyularımız, algılarımız, tasarımlarımız ve kavrulanımızı *bu saltılıktını* *da birtakım tasarıyı görelî gerekçeli* vanstırılar. Yansıtıklarının *hakikat* olduğunu da pratikle deneylever anlarız. Pratikten karşılıklı alamayan, esdevisoğlu dojada karşılıklı bulunuymayan tasarımlar ve kavruların gerçek deşfürlürlər. İdealizm ve metafizik, pratikten kopmuş ve hâyal aleminde başboş bir serüvene atılmış bu *hakikat olmayan* tasarımlar ve kavruların işi görür. Buna karşı eytilimsel özlükdekiçilin işin içiteliliği, tasarımları ve kavruları daima pratikle denetlemesi ve kavramları başlıktıl tutmasıdır. Bunun içindeki kıvıtılıksız özlükdekiçilin, hâvalı ve udurmacı deşül, tümüyle gerekçedir. Pratikten karşılıklı alanan, esdevisoğlu dojada karşılıklı bulunan, görelî bilgilişler gerekçelerimiz, saltılığın doğrultusunda demektir. Saltılığın doğrultusunda bulunuşmasa da pratikten karşılıklı alamazlardı. Örneğin fizikte çekim konusunu önce Galile, sonra Newton, daha sonra da Einstein açıkladı. Bu açıklamalarından her biri bir sorğu zorda

maya daha genişleyip ilerlediğinden, göreliydi. Ama her biri saltılığını da içermiştir, çünkü pratikten karşılık almış ve insanların büyük çapta işlerine yaramıştı. Her işe yaranan göreli bilgisel gerçek, daha çok işe yarayacak olan saltılık bilgisel gerçekin doğrultusundadır ve onu içerenek birlikte tasıtmaktadır. Einstein'in açıklaması da, daha sonra yapılacak açıklamalara göre göreli bir açıklamadır. Çünkü, «bu açıklamayı bu konu bitti ve tamamlanmış» demek «sonsuza son çekmek olur» ki, bu ancak, Engels'in dediği gibi, idealizmin yudrabileceği bir mütçə olur. *Göreli gerçek'le satılık gerçek'ın bir koparılmasının bağımlılığı, etiçimsel özdekleşliğinin özüdür.* Bk. Hakikat, Gerçek, Göreli, Bağıntılı, Bilgi, Saltılık Hakikat, Görecilik, Bağıntılıcılık, Etiçimsel Özdekleşlik, Göreci Düşüncecilik.

GÖRELİK. (*Tr.* Bilgilim) Bağıntı ve bağıntılılık... *Bağıntı ve bağıntılılık* anımlarında dilimizde *görelik* deyiği de kullanılmaktadır. Bk. Bağıntı, Bağıntılılık, Göreli.

GÖRELİLİK. (*Tr.* Bilgilim) Bağıntılılık... *Bağıntılı olma durumu*'nu dilegetiren *görelilik* deyiği, *bağıntılılık* deyiğiyle anlamdaştır. Bk. Bağıntılılık.

GÖRELİLİK KURAMI. (*Tr.* Fizik) Fizikçi Albert Einstein'in genel ve özel bağıntılılık kuramları... Einstein'in ünlü kuramları *gizellik kuramı* (*Os.* İzafiyet nazaryesi, *Fr.* Théorie de la relativité, *Al.* Relativitätstheorie, *Ing.* Theory of relativity) adıyla da anılır. Metafizikci ve düşüneciler bu bilimsel kuramı da kendi görecilik anlayışlarına uygun olarak yorumlarlar. Bk. Genel Bağıntılılık Kuramı, Özel Bağıntılılık Kuramı, Birleştirilmiş Alan Kuramı.

GÖRELİ SONSUZ. (*Os.* Izafî olarak nihâî, *Fr.* Relativement infini) Spinoza'ya göre tözün niteliklerinden her biri... Spinoza bircidir, ruh ve maddeyi tek bir töz olarak görür. Bu tözün kendisini saltılık olarak, niteliklerini de göreli olarak sonsuz savar. Nitelikler, Spinoza'va göre, kendi alanlarında sonsuzdurular ama birbirlerile sınırlandıklarından bu sonsuzlukları zorunlu olarak görelidir. Bk. Sonsuz, Nitelik, Bağıntılı.

GÖRELİ NEDEN. (*Os.* İleti izafîye, *Fr.* Cause relative) Tanrılık saltılık nedene karşılık olarak olaylar alemindeki geçici etkenler. Skolastik deyimiştir. Buna *yakın neden* (*Os.* İleti karibe, *Fr.* Cause prochaine) de denir. Bk. Neden, Saltılık Neden.

GÖRELİ YOKSULLUK. (*Tr.* Marksibilim) Anamalum artması oranından emekçinin duru-

munun kötüleşmesi... Marx bunu şu formülle dileğctir: «Ücretle kár ters orantılıdır» (*Marx, Travail Salarié et Capital*, s. 45). Bk. Göreli iyileşme, Ücret, Kár, Yoksullaşma, Marksılık.

GÖRENEK. (*Os.* Ådet, Teamül; *Fr.* Coutume, Routine, Usage; *Al.* Gewohnheit, *Ing.* Custom, Usage) Görgülerle dayanılarak alışlaçelen... Alışkanlıklar, töre ve gelenek deyişlerinden ayrılmadır. Türkçemizdeki «biz habalarımızdan böyle görduk» deyişi göreneğin halk dilinde dileğterilmiştir. Geleneğe göre daha güçsüz, moda göre daha dayanıklıdır. Bir süre sonra yitir gibideceği gibi zamanla gelenekleşebilir. Türk Dil Kurumunca yayımlanan Toplumbilim Terimleri Sözlükünden Dr. Özer Ozankaya tarafından «uyulması için herhangi bir yaprımı bulunmayan ya da yaprımı çok yumusak olan davranış biçimini» deyişile tanımlanmıştır. Bk. Gelenek, Töre, Alışkanlık.

GÖRENEK HUKUKU. (*Os.* Örf ve ådet, Teamüli hukuk; *Fr.* Droit coutumier) Verleşmiş ve alışılmış kurallar... *Müspet hukuk* karşılığı olarak yazılı olmayan hukuk (*Os.* Hukuku gavrı mektâbe) anlamında kullanılır. Bk. Hukuk.

GÖREV. (*Os.* Hizmet, Vazife, Uf'ule, Fîl, Şugul, Tabî', Amel, Hareket, Memuriyet, Mésâ'i, Hâdisî uziyye; *Fr.* Fonction, *Al.* Funktion, *Ing.* Function, *It.* Funzione) Görülegelen iş... Anlamda olarak işlev terimi de kullanılır. *Ödev* terminiyle karıştırılmamalıdır. *Görev*, matematik, rubhîlim, yaşamabilim, toplumbilim ve mantık alanlarında kullanılan bir terimdir. Örneğin yaşamabilime beslenme ve üreme birer görevdir. Mişdenin görevi hazırlamak, gönüzün görevi görmektr. *Görev*, her hangi bir varlıkta beklenen iş'i belirtir. Bk. Ödev.

GÖREVCİLİK. (*Os.* Uf'ulecilik, *Fr.* Fonctionnalisme) Toplumbilim ve rubhîlim olaylarını gördükleri görev bakımından değerlendirilen eğreti... Rubhîlim alanında *görevçilik*, William James ve John Dewey tarafından geliştirilmiş pragmatizm rubhîlime uygulanmıştır. Organizmannın çevreve uyma görevi incelenir, bundan ötürü de gerçekliğin görevi işe yaramak ve varaklı olmaktadır. Ama bu görev, nesnel değil, öncelik ve kefve bağlı bir görevdir; birey olarak sizin sizinize varadığı, işinizi görürdüğü ölçüde değerlidir. Toplumbilim görevçilikse, çeşitli görevlerin birbirlerini gerekli ilişkilere ve böylelikde de bütün çalışmalarla kolaylıkla çözümlüklerini ilerlîter. Bu demekti ki anamalcılığın toplumsal ve teknik işbölümü, mümkemmel bir uvum varatr ve bütün çalışmalarını çözer. Oysa anamalcılık döneminde

GÖREVDEŞLİK

cikar çalışmalarını ayakta tutan, görevlerin birbirlerini gerektirmesi değil, burjuva yasalarıdır. Toplumblımlı alanında görevcilik top-jumsal kurumları, evrilerine göre değil, toplumda görevlerine göre inceleyen anlayış dilegetirir. Örneğin Malinowski'ye göre her dinsel inanc, gördüğü bir görev yüzünden yerleşmiştir. Dua'nun görevi kimi yerde bol av sağlanmak, kimi verde bir hastayı iyileştirmek. Türk Dil Kurumucusu yavmılanan Budunbilim Terimleri Sözlükünde Prof. Dr. Sedat Veis Örnek görevselciliğ devimiyle önerdiği görevciliği söyle tamurlar: «Yasavan kültürlerin türlü kurumları arasındaki dinamik, görevsel ilişkileri; bir kültür ögesinin varatılış nedenini, bunun tüm kültür içindeki görevini arastran ve aydınlatmaya çalışan görüş; bu görüş çerçevesinde toplanan kimserlerin olusturdukları okul» Bk. Uygulayıcılık, Äletçilik, Marksçılık, Görev, Görevdeşlik.

GÖREVDİSLİK. (Os. Muyafakati efal, İslâmi amel, İmmekdut, Müşâbheti fil; Fr. Al., Ing. Synergie) Bir görevin verine getirilmesinde is ortaklılığı... Terimin en verinde kullanılan mekanik ve vasıtâmlı alanlarındadır. Örneğin canlı bir organizmada bütün organlar, o organizmayı vasatmak için elbirliğiyle çalışırlar; birbirleriyle görevdeştiler. Bk. Görev.

GÖREVSEL. (Os. Vazifevi, Tâbit; Fr. Fonctionnel, Al. Funktional, Ing. Functional) Göreve deşgi... Örneğin kalbin bir tulumu bava benzerliği, görevsel bir benzerlikdir. Bk. Görev.

GÖREVSELÇİLİK. Bk. Görevcilik.

GÖRGEN. (Os. Teftis ve muayene noktaı nazi, Muayene, Ayâñ; Fr. Autoptique) Göze görünen.. Ünlü Fransız fizikçi ve matematikçi André-Marie Ampère (1775-1836), yaşamının sonuna doğru, insan bilgisini sınıflanırmaya çalışmıştır. Ona görn nesneleri bilmek için onlara dört noktadan bakmak gereklidir. 1. Görünüşleri bakımdan (Autoptique), 2. Altlarında gizlenen nedenleri bakımdan (Cryptoristique), 3. Değişme yasaları bakımdan (Troponomique), 4. En karmaşık ve saklı - durumları bakımdan (Cryptologique). (Ampère, *Essai sur la Philosophie des Sciences*, 1843, giriş s. 42, 43).

GÖRGÜ. (Os. İhtibâr, Fr. Empirie) Yöntemsiz deneysi... Görgüyle, yönemsiz ve kayıtlımsız olarak, elde edilen deneysel bilgiyi dilegetirir. Görgücülük deyiimi bu anlamdan türetilmiştir. Bu bilgiyi insan bizzat görmekle kazanır. Örneğin yağımur yağdıktan sonra bitkilerin gelişliğini gören insan, bitkisel gelişim işin su-

yun gerekli olduğunu öğrenir. Bu, bilimsel bir deneysel değil, bir görgüldür. Bk. Deney, Görgücülük.

GÖRGÜCÜ. (Os. İhtibâri, Tedribi; Fr. Empiriste, Al. Empirist, Ing. Empiricist) Görgücülük benimseyen kişi ya da öğreti... Bk. Görgücülük.

GÖRGÜCÜLÜK. (Os. Tedribiye, İhtibâriye, Tecrübiye, Mezhebi tecrübe, Felsefi tecrübe; Fr. Empirisme, Al. Empirismus, Ing. Empiricism, İng. Empirismo) Bilginin tek kayanın görgüsel deneysel olduğunu ilerişeren öğreti... Bilginin sadece duyuşlardan geldiğini ve görgüsel deneysel hiç bir yoldan bilgi edinilemeyeceğini savunan bu öğreti, Türkçe yazımıyla *ampirizm* adıyla da anıldıgibi *deneyselik* deyiimiyle de dilegetirilmektedir. Bütün dillerdeki kökü, *deneysel* ve *görgü* anımlarını dilegetiren *Yu. empeiria* deyimdir. Bu Yunanca deym, *bilimsel bilgi* anlamındaki *Yu. episteme* deyiimiyle *sezgisel* ve *tinsel bilgi* anlamındaki *Yu. gnosis* deyiime karşıt bir anlam tasır ve *görgüsel bilgi* (insanın doğrudan dojuya gördüklerinden çıkardığı bilgi) anlamını dilegetirir. Görgücülük, birçok yamılgularına rağmen, felsefe alanında temel öğretülerden biridir. Çünkü felsefeyin temel sorunu üstünde yan tutar, özdekcisi bir anlayış dayanır ve bilimsel bilgi kuramının gelişmesinde katıktır. Bilginin görgüllerle dayandığı savı, ustalar ve doğuştan olmadığı anlamını içerebilir. Bu bakımdan görgücülük, usulucha ve doğuştanlıkla karşıt bir düşünce akımdır. Bilginin görgücülüğünü duyuşlardan, algılardan, deneylerden geldiği savını kapsar. Bu bakımdan görgücülük, her türlü deneysel öncesini, eşdeyişle önselliği vadır. Görgücülüğünbabası savılan İngiliz düşünürü John Locke «zihinde bulunan hiç bir şey yoktur ki duyuşlarda bulunmasın» der ve insan anlığından doğduğu sıradan bir levha (*Lâ. Tabula rasa*) savar. Duymuculuk, görgücülüğün temelidir. Bunun içindir ki antiikçağın Demokritos ve Epikuros gibi büyük Yunan düşünürleri ilk görgücüler savırlar. İnsanlar zerekrilik, düşüncesine de görürler denemelerine dayanarak varmışlardır. Görgücülük özdekciliğin sağlam temellerinden biri olmakla beraber Hegel ve ondan daha açık bir dille de Engels kavramları, esdeviçle ussal soyutlamalar olmadan bilim yapılamayaçğını göstermişlerdir. Ne var ki bu kavramların ve bu kavramları kullanma sanatının temeli de deneydir. Kavramlar gibi onlara kullanıma bilesi de doğuştan selmekteydi. Bunlar, Lenin'in devisiyle «doğa bilimlerinin sefesfesinin iki bin yıllık gelişmesini sonucudur», Görgücülük anlayışı John Locke'

un duyumculuğuyla biçimlenmiş olduğu halde temelleri Francis Bacon ve Hobbes tarafından atılmıştır. İngiliz düşünürleri David Hume ve John Stuart Mill tarafından da geliştirilen bu anlayış bir vanda XVIII. yüzyılı Fransız özdeşkilerince Bacon-Hobbes-Locke'ın attıkları özdeşçi temele uygun olarak gelişirken öbür yanında Berkeley, Hume, Mach, Avenarius ve çağdaş mantıksal görgüçülerce düşünüceci bir doğrultuda geliştirilmiştir. Düşünceci doğrultu, deney verilerini duyanlarla sınırlar ve dış dünyayı vadisivarak nesnel gerçekliği sadece duyumlarda ve onlardan elde edilen nosyonlara özgüdür. Bundan ötürü özdeşçi doğrultuda gelişen görgüçülüğe özdeşçi görgüçülük (Os. İhtibâriye maddiye, Fr. Empirisme matérialiste), düşünüceci doğrultuda gelişen görgüçülüğe düşünüceci görgüçülük (Os. İhtibâriye istikâriye, Fr. Empirisme idéaliste) denir. Görgüçülük, su önemli yanılgıları tasır: Eytisimden yüksək olduğunu için tekyanıhdır, bilgi sürecinde deneyenin rolünü metafizik bir tutumla salıtlıyor. İkinci olarak ve bundan ötürü bilgi sürecinde düşününcenin rolünü küçümser. Üçüncü olarak ve bundan ötürü bilgi sürecinde düşününcenin görceli bağımsızlığını vadır. Dördüncü olarak ve bütün burlardan ötürü de öncel örenme sürecini, etkin bir süreç olarak değerlendirir, bir süreç olarak görür. Görgüçülüğün bütün bu yanlıqları eytisimsel ve tarihsel özdeşçi felsefenin bilgi kuramını asılmıştır. Bk. Deney, Deneycilik, Deneyciliğin, Duyumculuk, Uşulculuk, Doğustançılık, Önsel, Tabula Rasa, Yansi Kuramı, Bilgi, Bilim, Deneyim, Eytisimsel Özdeşkilik, Görgü, Görsü'lü ve Kuramsal, Görgü Ruhbilim, Görgü Toplumbilim.

GÖRGÜ KURALLARI. (Tr. Toplumbilik) Bir toplumda ya da toplumsal kümeye davranışların dış biçimlerini denetlemeye yönelik olan kuralların tümü... Türk Dil Kurumuna yavimlanan Toplumbilik Terimleri Sözlüğünde Fr. étiquette ve Ing. etiquette (Os. Adâbımuasseri) devimleri karşılığında önerilmiş ve Dr. Özer Ozankaya tarafından tanımlanmıştır. Deyimin Osmanlıcasındaki *mudâseret* sözcüğü, birlikte yaşayıp geçimseyi dileğetirir; *âdâb* sözcüğü de göz önünde bulundurulması gereken kurallar, görüp ve gelenekler demektir. Bk. Görgü, Görenek, Gelenek, Töre, Kurallar.

GÖRGÜL. (Os. İhtibâri, Tecrübi, Tedribî; Fr. Empirique, Al. Empirisch, Ing. Empirical, İt. Empirico) Görgüye dayanan... Eşdeyiyle duyu-fara, algılara ve deneylere dayanan anlamını verir. Birlarla ilişili ve burlardan olan anlamlarında da kullanılır. Bilimsel anlamı *bilimsiz*, eşdeyiyle *yöntemsiz* deneye dayanır! Bu an-

lamda *yöntemli* (Os. Usûli, Fr. Systématique), *salt* (Os. Sirî nazâri, Fr. Pur) ve *üssel* (Os. Akhî, Fr. Rationnel) terimlerine karşıdır. Bir anlamda, örnegin *matematik tanım* (Os. Rî-yâzi târif, Fr. Définition mathématique) deyimi karşısında kullanılan *görgüll tanım* (Os. Tecrübi târif, Fr. Définition empirique) deyiminde olduğu gibi *matematik* terimine karşıdır. Görgü biligi, *nedensel* terimine karşıdır. Görgü biligi, bilimsel olmayan kaba deneylere dayanan bir bilgiyi dileğetirir. Örneğin boşlukta bırakılan taşın vere ettiği bilgiyi görgü biligidir, o kadar açık görünmüştür ki doğrulanmak için ayrıca deneylenmemiştir. Bunun gibi, bir hastalığa iyi geldiği bireysel hastalarda denemekle anlaşılan ve hiç bir laboratuvar deneyine girişimkisiz kabul edilen bir otun bilgisini de görgü bir bilgidir. Kendini gelenek ve görenekleler yöneten insana da görgüllidir. *Görgü olan*'nın nesneliği ve görkesselliği pek açık olduğu halde metafizik ve düşünücciler onu da *öznel olan*'a ve özenye indirgerler. İlerisürdükleri savı sudur: Bilgi özneldir, düşündedec olusur Ama bu bilgi, tipki toprak, taşın altının çıkardığı gibi, nesneden çıkarılır. Demek ki öncel olan bilgi nesnel olanda, eşdeysiyle nesnede değildir. Öyleysse özenye nesne özdür. Bu gibi metafizik ve düşüncesi sayilar eytisimsel ve tarihsel özdeşkiliğin bilgi kuramıyla kesin olarak curlyülmüştür. Bk. Deneysel, Görgüçilik, Görgü ve Kuramdal, Görgü Nedensellik, Yansi Kuramı, Nesne, Özne.

GÖRGÜL ARDILAMA. (Os. İhtibâri tecâup, Fr. Consécution empirique) Görgüyle elde edilen bilgilerin birbirinin verine geçmesi... Leibniz'in verdiği örnegçe göre köpçe baston göstertilirse bunun içini kaçar, çünkü gürünç baston sura işen sopanın yerine geçer, Köpek bu bilgiyi ve da duyguya görgü olarak, deneyile rilede etmiştir. Bk. Görgü, Ardılıama

GÖRGÜL BEN. (Os. Enei tecrübi, Fr. Moi empirique) Ben'in dışındaki benlerin görgü bilgisinden meydana gelen ben... Alman düşünürü Fichte, bu devimi, *ülküsel ben* (Os. Ideal ben, Fr. Moi idéal) karşılığında kullanmıştır. Bk. Görgü, Ben.

GÖRGÜLCÜ. Bk. Görgüçü.

GÖRGÜL DÜŞÜNCECİLİK. (Os. İhtibâri istikâriye, Tasavvuryiye tecrübiye; Fr. Idéalisme empirique) Kant'a göre, nesnelerin bizim disimizde ya şüpheli ya da gerçekçi olarak var-

GÖRGÜL DÜŞÜNÇENİN KONUTLARI

İlklerini ilerlisiyen öğretmenler... Kant, bu deyimi, kendi düşünceliğine karşı olan düşünçelikleri tanımlamak için ilerisermiştir. *Bk.* Düşünçilik, Görgül.

GÖRGÜL DÜŞÜNÇENİN KONUTLARI. (*Os. Musâdarât fikri teorî, İhtibârî düşünçenin mevzuatları; Fr. Postulats de la pensée empirique*) Kant'a göre, kiplik ulamına ait üç önsel konut... Kant'ın bu konutalarına göre: 1. Deneyin biçimsel koşullarına uygun olan şey olaklırlar, 2. Deneyin özdeksel koşullarına uygun olan şey gerçektir, 3. Gerçekle bağlantılı deneyin genel koşullarıyla beraberinen şey zorunludur. Kant'a göre insan ancak bu önsel ilkelelerle düşünebilir, bunlarsız düşünemez. *Bk.* Konut, Düşünçilik, Eleştircilik, Görgül.

GÖRGÜL NEDENSELLİK. (*Os. İlliyeti tedbirîye, Fr. Causalitî empirique*) Görgülden doğan nedenler... *Metafizik nedensellik* terimi karşılığında kullanılır. Olguca bir anlayıştır, buna göre olayların arasında baskaca bağımsız bir neden vaktır, bir olayın nedeni başka bir olaydır. Olgucular, bu savırları metafiziğe karşı çıktıları ve bilimsel oldukları karsınladırlar. Oysa *görgüll nedensellik* analizi da metafizik bir anlayıştır, cünkü neden değişimce sonuc da deðerisir. Oysa cesitli ve birbirinden aðavrı nedenler aynı sonucu doğurabilirler. Nitelik cesitli ve birbirinden anayı koþullardan (esdevîse nedenlerden) vola çikan birçok toplumlar, toolumculuk sonucunda birleşmişlerdir. *Bk.* Görgül, Nedensellik, Metafizik Nedensellik, Olguculuk, Görgüclülük, Neden, Sonuc, Karşılıklı Etki.

GÖRGÜLÖTESİ. (*Os. Fevkatterübi, Fr. Métempirique, Al. Metempirisch, Ing. Metemprical*) Herhangi bir nedenle olursa olsun deneyin disinda kalan... İngiliz düşünürü G.H. Lewes'in *Problems of Life and Mind* (1873) adlı vontunda *bîlîmî olmavanı* dileğetirmek için öncrülmistir. Deneyistî teriminden ayrılmalıdır. *Bk.* Deneyistü, Görgül.

GÖRGÜL RUHBİLMİ. (*Tr. Ruhbilim*) Anlıði cükinlik durumundan kaynaklanmayıcı amâyalanan, anlıðının ne olduğunu deðiþ, neleri nasıl başardığını araştırmayı konu edinen ruhbilim türü... Türk Dil Kurumuncu yayılmış olan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. empirical psychology* deviminin karşılığında öncrülmış ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. Aynı sözlükte *görgüclülük* devimi 'bilginin edinilmesinde vargi ve düşünmeye önem veren usuluge karşı olarak bilginin, gözlem, yansanti ve duyuþaları dayandığı savlayan bir görüs' ve *görgüll* devimi 'yansanti ve denemeler

yoluyla edinilen (kavram ve bilgiler)' deyiþirile tanımlanmıştır. *Bk.* Görgüclülük, Görgül.

GÖRGÜL SEZGI. (*Os. İlmi suhûdi teorî, Fr. Intuition empirique*) Zihnin dışındaki nesneler ait olarak duyuþmlarla elde edilen bilgi... Kant deyimidir. Kant, bu anladamaki *bîlinî*'ci bir sezgi söylemektedir. Kant, duyuþmlarla ilgili olan bu devimi, id duyuþmlarla ilgili olan *salt sezgi* olarak kullanmıştır. Kant'a göre bir seyi görmekten ya da istemekten elde edilen ansal tasarımlar *görgüll sezgi*, ussal ve önsel olan zaman ve uzay da *salt sezgi*'dir. *Bk.* Sezgi, Görgül, Eleştircilik.

GÖRGÜL TOPLUMBİLİM. (*Tr. Toplumbilim*) Toplum yaşamının ekonomi, hukuk, aile, svasa vb. gibi vanlarını inceleme sırasında durumunu betimleyen toplumbilim çalışması... Türk Dil Kurumuncu yayılmış olan Toplumbilim Terimleri Sözlükünde *Fr. sociologie empirique* ve *Ing. empirical sociology* (*Os. İhtibârî içtimâviyat*) devimlerini karşılamak için öncrülmış ve Dr. Özcer Ozankava tarafından tanımlanmıştır. Aynı sözlükte *görgüclülük* devimi 'bilginin tek kavnaðının duvusal denev olduğunu, bütün bilgilerin duvusal denev yoluyla elde edildiðini savunan görüs' deviþile tanımaktadır. *Bk.* Görgüclülük, Görgül.

GÖRGÜL TÜMDENGELİM. (*Os. İstîntâci teorî, Déduction empirique*) Kant'a göre deneyden çıkarılan usullama... Kant'a göre tümevarımdan farklı olarak ve asla onuna karıştırmaksızın, tümevarım gibi yapılan bir tümdengelimidir. Buna *ters tümdengelim* (*Os. Tâlli mü'nâkis veva mütesâfîd*) diyor ve *denevüstü* ve da *askin tümdengelim* arasındaki karsılıkları. Ona göre bu tümdengelim, genel kavramları bizzat deneyin kendisinde bulan bir tümdengelim, esdevîle önsel ilkeleleri deneyin kendisinde kavranın bir tümdengelimidir. *Bk.* Aşkın Tümdengelim, Deneyistü, Görgül, Eleştircilik.

GÖRGÜL VARLIK. (*Os. Tedribî mevcudiyet, Fr. Existence empirique*) Kant'a göre *kendinden varlık*'ı karşılık olarak duyuþmlara algılanan varlık... *Bk.* Ding An Sich, Eleştircilik, Varlık, Görgül.

GÖRGÜL VE KURAMSAL. (*Os. İhtibârî ve nazari, Fr. Empirique et théorique, Al. Empirisches und Theoretisches, Ing. Empirical and theoretical*) Öğrenme sürecinin iki evresini dileğetiren görgül olana kuramsal olannın evzîinsel bağımlılıðını... Eytisimsel ve tarhisel özdéki felsefelin *yansı kurama* adıyla anılan bilgi kuramına göre öğrenme ya da bilgi sürecinin iki basamaðı vardır ve bu iki basamak

birbirleriyle bağımlıdırlar: Görgül ve kuramsal... Bilgi öğeleri duyuşlarla deneyen gelir, ama düşünunce soyutlanır ve kuramlıdır. Bu iki basamak Özdesiteürlemeceğ gibi ayrıstırılamaz da. Görüçülük, görüp olan, usululuk da kuramsal olanı saltlaştıracak büyük yanılıklara düşmüslerdir. Oysa bu iki basamak cütyisimel bir birlik ve bağımlılık içindedirler, biri olmadan öbürü de olamaz ve biri öbürüne dönüsebilir. Görgül bilgi düzeyi aynı zamanda kuramsal düşüncenin temennisi içerir, bu na karşı kuramsal bilgi düzeyi belli bir ölçüde görgül duyum öğelerine bağlı kalır. Her ikisi, karşılık ekti ilişkisi içindedirler. *Bk.* Yansi Kuramı, Görgül, Kuramsal, Görüçülük, Uşuluk, Evişimsel Özdeşlik, Bilgi, Deney, Duyum, Kuram, Kulgi.

GÖRGÜL ZORUNLUK. (*Os.* Zarureti tecrübe, *Fr.* Nécessité empirique) Nesnel neden-sellikten doğan gereklilik... Bir çeşit gerekicilik anlayışını dileğetir, buna göre bir olun hangi nedenlerle gerçekleştiği bilinince artık hep bilin ki o olay o nedenlerin varlığında gerçekleşmemezlik edemez. Buna *olgusal zorunluk* (*Os.* Zarureti filiiye, *Fr.* Nécessité de fait) de denir. *Bk.* Zorunluk, Görgül.

GÖR-iŞİT ARAÇLARI. *Bk.* Görme.

GÖRME. (*Os.* Rüyet, İbsar, Müşahede, Mü-kâsefe; *Fr.* Al. *Ing.* Vision, ayrıca *Al.* Sehen, Offenbarung, Erscheinung, Traeumerai; *Ing.* Sight, Seeing, Dream; *It.* Visione) Gözle bir şeyin varlığını duymaya... Göz, insan yapısında en önemli orgendir. İlkel insan, küçük bir çocuk gibi, elleriyle bilgi edindir. Göz, zamanla, ilkel insanda ve cocukta önce ellerin, sonra da öteki duyuşların görevlerini yüklenir. Özellikle ellerin bilgi işinden kurtarılması ve serbest bırakılması, dâha çok eylemde bulunmalarıyla, insanların gözünden en büyük etken olmuştur. Gelişen insan ve çocuk, artık elleriyle dokunmak gereğini duymaksızın, bir şeyin var mı kuru mu, ağır mı hafif mi, sert mi yumusak mı olduğunu gözlerileyi görebilir. Göz, öteki duyuşları işbirliği hâlinde dir. Kulağın verine gecerek sessiz bir filme bir kişinin şarkı söylediğini görebilir, dilin ve damağın yerine gecerek öünde getirilen bir tabakta tatlı bulundugunu görebilir, burunun verine gecerek bahçedeki karanfilin güzel kokusunu görebilir. Duyularını bu işbirliği insandan başka hiç bir havvanda gerçeklesmemiştir. Nesnelerin, öteki duyuşların nitiliklerini de kapsayan, bu *vüze dekén* (*Fr.* Optique) görüntüleri *simge* (*Fr.* Symbole)'lardır. İnsan, gelişmişce, bit simgeler dünyasında yaşamaya başlar. Göze deðin dünnya, yükü azaltılmış bir dünyadır.

Bu yükü azaltılmış dünyaya açılan insan, öbür hayvanlara göre çok daha eylemde bulunmak olanağına kavuşarak insanlaşmıştır. Beş duydan biri olan *görüm* (*Os.* Başra, Basar, Kuvveti Basar, İbsar, Nazar; *Fr.* Vue, *Al.* Gesicht, Ansehen, Anschauung; *Ing.* Sight, View; *It.* Vista, Veduta)'nın kapsadığı duyuşlar, klasik bir sınıflandırmada dört grupta toplanmıştır: Aydinlık ve kararlılık, renkler, biçimler, uzaklıklar... Görülen şeylerin bütünü de *görüm* terminiyle dileğetilir. Türk Dil Kurumuna yayanlanan ve Dr. Mithat Enç tarafından hazırlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *görme*'ye ilgili olarak su terimler önerilmiştir: Düzgün öğretimi desteklemek amacıyla kullanılan gözle ve kulakla yönelik araçları *Ing. audio-visual aid* devimi karşısında *gör-işit araçları*, gözün bir septama alanı içinde kapsadığı ve kavradığı yazılı gerekçeler (genel olarak harflerin savısı ya da kapsavacığı ve genişliği ile ölçülür)'de *Ing. eye span* devimi genişliği içinde *görme genişliği*, iki ayrı imingen tek bir imge olarak kaynatılmasına *Ing. binocular fusion* devimi karsılıkında *görme kaynaması*, görme gücünde sınırlı yeteneksizliklerden basılarak bûsbütün körlüğe dek kaybı olana *Ing. visually handicapped* devimi karşısında *görme özüri*, kişiñin yeni bir yaþantı eksinden ve yaşamış olduğu yolundaki duygusuna *Fr. déja vu* (İngilizcesi vok) devimi karşısında *gör-meşlik duygusu*, istisne özü olanları konusulam dudak hareketlerinden izleyerek anlaşmasa *Ing. visual hearing* devimi karsılıkında *görsel istisme*, örgenel ve da ruhsal nedenlerle görme duyuşlarında beliren bir yanılma-maya *Ing. optical illusion* devimi karşısında *görsel vanilsansa* devimleri uezun sürlümektedir. *Bk.* Göz, Duyu, El, Dil, İnsan, Görüş Alanı, Gözlem, Us, Eylem, Sezgi, Görüçülük.

GÖRME DUYUMLARI. (*Os.* Mubassarat. *Fr.* Sensations visuelles) Görmekle elde edilen duyuşlar... *Bk.* Görme, Duyum, Duyumculuk.

GÖRME GENİŞLİÇİ. *Bk.* Görme.

GÖRME KAYNAŞIMI. *Bk.* Görme.

GÖRME ÖZÜRÜ. *Bk.* Görme.

GÖRME YİTMİ. (*Os.* Ziyârî rüyet, Kümne, Zaafîl basar; *Fr.* Amaurose) Belli bir hastalık nedeniyle olmaksızın körlük... Türkçemizde buna *karasú* denir. Gözün iç basincının coðalmasından ötürü görmede güçlüğü ve giderek bûsbütün görmemeyi dileğetirir. *Bk.* Körlük, Görme.

GÖRMÜŞLÜK DUYGUSU. (*Os.* Hissi rüyeti, evvel, *Fr.* Sentiment du déjà-vu) Geçmişte du-

GÖRMÜŞLÜK YANILSAMASI

yulan bir duygunun bir etkiyle yeniden duyulması... *Bk.* Duygu, Görmüşlük Yanılsaması, Görme.

GÖRMÜŞLÜK YANILSAMASI. (*Os.* Galati hissi rüyət, *Fr.* Illusion du déjà-vu) Görmüş olduğunu sanmak yanılgı... *Bk.* Yanılsama, Bellek Yitimi, Bozuk Bellek.

GÖRSEL. (*Os.* İpsarı, Basarı, Aynı; *Fr.* Visuel, *Al.* Schnret, *Ing.* Visual) Görmeye ilgili... *Bk.* Görsel Bellek, Görsel Tip.

GÖRSEL BELLEK. (*Os.* Hâfızai basarîye, *Fr.* Mémoire visuelle) Gözüle gördüklerini daha iyi saklayan bellek... *Bk.* Bellek, Görsel, İşit-sel Bellek, Görsel Tip.

GÖRSEL İŞİTME. *Bk.* Görmec.

GÖRSEL TİP. (*Os.* Enmûczi basarî, *Fr.* Typ visuel) Görerek daha iyi düşünün ya da ezerleyen tip... *Bk.* Tip, Görsel Bellek.

GÖREL YANILSAMA. *Bk.* Görme.

GÖRÜ. (*Tr.* Bilgilim) Birden sezme... *Sezgi* (*Os.* Hads, *Fr.* Intuition) deyimiyle anladmas olarak kullanılmaktadır. Gerçekte bu, Alman idealizminin *anıksal görme* kavramını dileğetiren *Al. Anschauung* deyiminin karşılamak için zorlama bir anlamdaşıktır. Duyusal görme algısıyla hic bir ilgisi bulunmayan bu kavram, *sezgi* deyiminden devrilerek, *sezgi* deyimile dileğetirilebilir. Bu da bir bakma ve görmedir ama gözle dekil. *Bk.* Sezgi, Anschauung.

GÖRÜM. *Bk.* Görme.

GÖRÜNEN. (*Os.* Müstahzar, *Fr.* Représenté) Tasarımlanmış... Fransız düşünürül Renouvier, *tasarımın* iki ucuna *görünen* ve *gösteren* (*Os.* Müstahzar, *Fr.* Représensatif) adlarını vermiş ve bu sözcükleri bulanık bulduğu *nesnel* ve *özel* terimlerin verine öncemiştir. İdealist bir anlayışın önerisi olan bu devimler, daha doğru olarak, *tasarımın* ve *tasarımlayan* sözcükleriyle Türkçeye çevrilebilir. *Bk.* Tasarım.

GÖRÜNGÜ. (*Tr.* Bilgilim) Duyularla algılanan... *Olay* (*Tr.* Hâdise, *Fr.* Phénomène) deyimiyle anladmas olarak kullanılmaktadır. Gerçekte bu devim, Alman idealizminin *örbünlüre çıkmaya* anlamlı dileğetiren *Al. Erscheinung* deyiminini karşılar. *Al. Erscheinung* kavramını *görüngü*'yle dileğefirerek *Al. Phaenomen* (*Tr.* Olay) kavramından avurmak gereklidir. Çünkü olay nesnel bir gerçeklidir, *Erscheinung*'sa özellilik Kantic anlamsı nesnel bir gerçeklik değildir. *Bk.* Olay, Erscheinung, Fenomen, Phainomenon.

GÖRÜNGÜ ALANI. (*Tr.* Ruhbilim) Belirli bir an ve yerde kişinin kendisi ile birlikte algılayabileceğini nesnelerin tümü... Türk Dil Kurumuna yayılmış Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. phenomenological field* deyimi karşısında öncrilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Fenomenoloji* deyimi karşısında *olaybilim* deyimi kullanıldığından *olaybilimsel* alan denebilirdi. Aynı söylekte *olay* deyimi anlamında kullanılan *görüngü* deyimi «herhangi bir nesne ya da olayın algılanabilen yönler» deyişile tanımlanmıştır. *Bk.* Olaybilim, Olaybilimsel, Görüngü.

GÖRÜNGÜBİLİM. (*Tr.* Bilgilim) Olaybilim... *Olaybilim* (*Os.* Mephasi suñ, *Fr.* Phénoménologie) deyimiyle anladmas olarak kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumuna yayılmış Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde de aynı deyim *görüngüçüllük* deyimiyle dileğetirilmiştir ve «davranışın dış gerçeklik yerine yanlısı görüngülerle belirlendiğini savunan bir görüş» olarak tanımlanmıştır. Buna karşı Türk Dil Kurumuna yayılmış Felsefe Terimleri Sözlüğünde *görüngüçüllük* deyimiyle *olaycılık* (*Os.* Hâdisiye, *Fr.* Phénoménalisme, Phénoménisme) deyimi verinde kullanılmıştır. *Bk.* Olaybilim, Olaycılık, Görüngü, Olay, Fenomen.

GÖRÜNGÜCÜLÜK. *Bk.* Olaycılık, Görüngübilik.

GÖRÜNGÜL TİP. (*Tr.* Ruhbilim) Canlı bir varlık, yapı, durum va da görevde varlığını ortaya kovan sev... Türk Dil Kurumuna yayılmış Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. phenotype* deyimi karşısında öncrilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Bk.* Tip.

GÖRUNMEYEN EL. (*Os.* Yeddi garyi kabili rüyət, *Fr.* Main invisible, *Al.* Unsichtbare Hand, *Ing.* Invisible hand) Ekonomik düzene doğal olarak belirleyen güç... İngiliz düşünürü ve ekonomisi Adam Smith'in deyimidir. Smith'e göre bu görünmeyecek el, *kısisel çıkar*'dır. Smith 1776 yılında yayılmıştı *Wealth of Nations* adlı yapıtında söyle der: «Her fert kendi sermayesini bir sanayi işinde kullanırken bundan en çok değer ede etmek ister. Herkes, ister istemez, toplumun yıllık hâsilasını en büyük kılacak şekilde çalışır. Ama böyle davranışın ne kamu vararını ne de bu davranışının sonunun nereye varacağını düşünür. Sadece kendi çıkarını düşündüğü halde, hiç de böyle bir niyeti olmaksızın, *görünmevin el'in* vardımıyle, bu sonucun gerçekleşmesini sağlamış olur. Birey, kendi çıkarının ve içinde koşmakla toplumun çıkarını da ger-

çekleştür». Adam Smith'in bu anlayış, günümüzün metafizik dilişince sistemine bağlı bütün ekonomi bilginlerince paylaşımakta ve bundan ekonomik yasaların doğal ve sensuza kadar dejismez nitelikte olduğunu sonucu çıkarmaktadır. Adam Smith'in bu *görünmeyen el'i* diyalektik incelemeler sonunda *görünmüs* ve ne olduğunu anlaşılmıştır. Her üretim biçiminin kendine özgü yasaları bulunduğu gibi bütün üretim biçimlerinde de gecerli olan ekonomik yasalar vardır. İnsan bu yasaları bileyebilir ve böyleselike onlara egemen olabilir. Nitelik bireyin, kendi etkilerini sağırlayan toplumun çarparı da sağlamış olmadığı artık anlaşılmış ve bunun nedenleri sergilenmiş bulunmaktadır. Bk. Erkinçilik.

GÖRÜNMEZ. (*Os.* Gayri kabili rüyət, *Fr.* Inaperçu) Leibniz'e göre bilincindeki olan... Leibniz bunlara *görünməz ağırlar* (*Os.* Tahsilus hâdisati ilmîrûhiye, *Fr.* Perceptions inaperçues) adı verir. Bk. Alitbiline, Algı.

GÖRÜNMEZ GÜC. (*Os.* Kudreti gaybiye, *Fr.* Énergie invisible) Metafiziğe göre neden... Condillac «gördüğümüz sonuçlardan, görememişimiz nedenleri çıkarırız» der. Bk. Neden, Nedensellik.

GÖRÜNTÜ. (*Os.* Hayâlet, Tay; *Fr.* Fantôme, Ombre) Varolmadığı halde varmış gibi gel... Bu, sözde görünür gibi olan bir yanışmadır. Metafizik, doğru bir düşündeden yanlış bir düşüncenin —bir görününün— nasıl çökabileceğini yüzüller boyunca araştırılmıştır. Marksçılık için bu sorun ideolojilerin bilincinin nasıl doğduğu sorundur: *görünüt*, gerçek ve pratik bağın koparılmasından, ilişkisinin kesilmesinden doğar. Bu anlamanın dışında *görünüt* devimi, yanlış olarak *görünüs* (*Al.* Schein) ve *görünüm* (*Al.* Erscheinung) deyişleri verinde de kullanılmaktadır. Bk. Görünüş, Görüngü, Görüntüçülük.

GÖRÜNTÜCÜLÜK. (*Os.* Hayâletçilik, *Fr.* Fantasmatisme) Algıladıklarımızın, gerçegin kendisi olmayıp, görünüsü olduğunu ileriştiren öğreti... Platon'dan gelen bir idealçulukla —özellikle Berkeley'in özdeksizliği gibi— birçok idealist öğretiler görünütcülerdir. Antikçağ felsefesinde Demokritos ilk görünütcü sayılır, söyle der: «Bilginin iki biçim var, *gerçek olan* ve *görünüt olan*. Duyularımız bize görünüyü verir. Gerçek'le göremeceğimiz, istemeceğimiz, tadamavacağımız, koklayamacağımız ve dokunamavacağımız kadar derinlerdedir. Kullanılageldikçe göre renkli, tatlı, yumuşak vardır; gerçekteysse varolan sadecə atomlarla boşluktur. Gerçek, algıladığımız zaman manzı deşil, tersine, algılamadığımız zaman

ortaya çıkar». Bk. Görüntü, Görünüş, Görünüs ve Gerçek.

GÖRÜNÜRLÜK. (*Os.* Sarahat, Vuzuh; *Al.* Anschaulichkeit) Bilginin duysal algıya elverilişli... Eytisimsel ve tarihsel özdeğiç felsefede kullanılan bir deyimdir. *Açıklık ya da bellilik deyişleriyle* de dileğetirilebilir. Duyularla algılanabilen her şey ve onların kavramları bu özelliğe taşır. Bu türlü kavramlardan türetilen kuramlar ve önermeler de öyledir. Buna karşı ussal kavramlar ve bunlardan türetilen önermeler ve kuramlar bu özelliğe taşımazlar. Mekanik özdeğiç bilginin açık sezik görünürlüğünü saltıklatır, buna karşı metafizik ve düşünücü anlayışlar tümellere davrandıklarından görünmezlik saltıklatırlar. Eytisimsel özdeğiç anlayış her iki saltıklatırmaya da karşı olduğu gibi öğrenme sürecinin de görünürlükle görünmezliğinin eytisimsel ilişkisini sergiler. Bilgi sürecinde her ikisi de yer alır. Orneğin *kalem* kavramında görünen kâlem sözcükösudur, ama fiziksel *birleştirilmiş* alan soyutlamasında birleştirilmiş alan görünmez. Ne var ki bilgi süreci duymusal olanın dışında kalan kuramsal alanlara yükseldiği halde görünür bilgileç, eşdeyesi nesnel gerçeklikle bağımlı tümüyle koparamaz. En soyut ve kuramsal varsayımlar bile, eğer metafizik ve düşünücü düş ürünlere olmamın bilimsel, içlerinde daima nesnel gerçeklikten ögelere taşırlar. Bk. Açık, Belli, Bilgi, Yansi. Kuralı.

GÖRÜNÜŞ. (*Os.* Zâhir, Zâhi, Süreti zâhire, Tezâhîr, Buruz, Tecelli; *Fr.* Apparence, Sembant; *Al.* Schein, *Ing.* Appearance, Likelihood, Sembiant; *It.* Apparenza, Sembianza) Herhangi bir şeyin kendi niteliklerini gösterme biçimi.

1. **Metafizik:** Metafizik ve idealist felsefenin baş kavramlarından biri olan *görünüs* özellikle bir yanışmayı ve varolmayanı dileğetmek için kullanılır. Bu anlamda *töz*, *saltuk*, *varlık* ve *gerçek* deyişlerin karşılıktır. Görünüsün Özelliği ilinçsel, dekîş ve bağımlı olduğunu. *Görünüt* teriminin metafizikten önemini, antikçağ Yunanlığının Elea felsefesinden baslar. Elea'lilar varlığın tek ve devimsiz, bundan ötürü de *gerçek*; çok ve devimsi olan olusunca bir yansımıma, bundan ötürü de *görünüs* olduğunu ileriştirmiştir. Metafizigin tohumlarını atan bu anlayış Platон ve Aristoteles öğretelerinde bütünsüzlük bîcimlenerek Hegel öğretisinde doruklaşmıştır. Metafizigin tekyanlı saltulkâk, eşdevesi deşîmezlik anlayışının temeli budur. Dıssal dünyâ cibette vardır, ama bu varolma asıl *varlık* değildir, eşdevesi *gerçek* değildir, *görünüs*'dür. Varolma-

GÖRÜNÜŞ

lar ve görünüşler duyularla algılanırlar, bundan ötürü vanısamadırlar; varlık ve gerçekce usla kavranır, bundan ötürü ussal ve doğrudur. Evrende bütün olup bitenler, esdeweise *olu* (*Os. Savuret, Fr. Devenir*) görünür. Çünkü başlımlıdırlar. *Görünüş, gerçeklikе başlımlı olandır.* Bu metafizikte ve idealizm temel savıdır. Buna, konuşma diliinden bile örnekler bularak kanıtlamaya çalışırlar. Örneğin söyle derler: Gölgeye gerçekliğisidir ve gölgeyi varan nesneye gerçeklik deriz, çünkü göle kendisi vaparı o nosneye bağımlıdır. Ne var ki bu örneği verirken onayladıkları nesnenin gerçekliğini örtetmektedirler, çünkü onlara göre o nesne de asıl gerçek olan temel varlığa bağımlıdır ve bağımsız olmadıklından ötüründür ki gerçek olmamış görünüşdür. Platon tümellerin eğretisivile büsbütünceyi daha da pekiştirmiştir. Platon'a göre duyularlarında bile gerçek olan *tümeller* (geneler, evrençiler, kavramları) dir. Dyclim bir ağacı algılvoruz; yükseltigini, yesiliğini, sertliğini vb. algılamakla ağacı algılamış oluruz. Ama bütün bunlar (yükseklik, yesilik, sertlik vb.) kavramlar, esdevişiyle tümcellerdir. Ağacı bütün bunlardan sovtulsarsak ortada baskaca hıç bir sey kalmaz. Demek ki tümel olanın, kavramsal ve esdevişle *ussal olanın* dışında bir gerçeklik yoktur, *duvursusal* olan gerçek değildir. Lenin'in devişiyle «*marhaneden ya da idealistlerin okulundan çıkmamış olanlarınn gerçek dediklerini idealistlerin gerçekdeksidir*» savmalarının gerekçisi budur. Idealistler bu gerekceden ikinci bîbîük savımları çıkarırlar: *Gerçek, varolan değil, varolmayandır.* Çünkü tümeler zaman ve uzay içinde var değildirler, zaman ve uzay içinde varolmayalar da yok demektir. Ama bu *varolmadan*'nın idealistlerin temel kavramı olan *varlık* kavramıyla karıştırılmamak gereklidir. Bu varlık, varolan değil, varolmayan bir varlıktır. Bu sonucu da su uslamlamaya varırlar: Varolandan hangisini sovtulsanzı sovtuluyorsunuz, ortada sadece *varlık* kalır. Örneğin ağacı yükseltikinden, yesiliğinden, sertliğinden; massayıbiciminden, renginden, genisliğinden sovtuluyınız. Ortada sadece ağacın ve masanın varlıklarını kalacaktır. (Çünkü bütün yükseltimlerinden sovtulmuşlardır). Demek ki asıl gerçek olan, *görünüş* (yüklemeler) değil, *varlık*'tur. Peki ama varlık, nîcîn varolmayandır? Sunun için: Ağacı ve masayı ağac ve masa varlığını da sovtulsanzı (son sovtulma) ortada *yokluk*, esdevişle *varolmayan* kalır. İşte bunun içindir ki gercek varlık, varolan değil, varolmayandır. *Görünüş* kavramının metafiziksel scrüveni bundan ibaretir. Bk. Gerçeklik, Gerçek, Varlık, Töz, Saltık.

2. *Diyalogik:* Eytisimsel ve tarihsel özdekleş felsefeye gör görünüş, herhangi bir şeyin özünün ortaya çıkış biçimimidir. Dolayısız dumyalar açığa vurulur. Nesnenin diş ilişkilerinin ve özelliklerinin toplamıdır. Nesnenin kişisel yapısı olan *görünüş* (biçim ve olgu), kişisel yapısı olan *öz* (icerik ve gerçek) ile sıkıca bağımlıdır. Bir olmadan öbürü de olmayaçağı gibi biri öbürüne dönüştürbilir. Görünüş değişebildiği gibi öz de değişir (Metafizik ve idealizm özü değişmez sayar). Görünüş ve öz, nesnel gerçekliğin birbirinden ayrılmaz iki varyadır. Bilimin amacı, olavarların gürün diş devimlerinden gerçek iç devimlerine geçmektr. Marx söyle der: «Nesnelerin görünütsüleriyle özeri aynı olsaydı, bilim olmazdi» (*Kapital* c. III, s. 797). Öz, göründünde belirir. Bu belirler (*Os. Tezâhür, Fr. Semblance*), özey uygun da olmamayırlar. Örneğin suya daldırılan bir çubuk kırık görünür, ama gene de bir cubutkus ve bağlı olduğu nesnel gerçeklikten ayrılamaz. Bilimin görevi nesnel gerçekliğin nasıl belirliliği açıklamaktır. Görünüşle öz arasındaki bağımlılık, çeşitli çevirilerde çeşitli devimlerle (Görünüş ve gerçek, biçim ve öz, öz ve olgu, görünüş ve öz) dilegetirilmiştir. Bu devimlerin tümü nesnelerin iç yanıyla diş yan arasındaki bağımlılığı dilegeterler ve bu bağımlılıkta çeşitli belirtilerini açıklarlar. Bk. Görünüş ve Gerçek, Biçim ve Öz, Öz ve Olgu, İcerik, Gerçek, Öz, Biçim, Olgu, Nesne, Olay, Eytisimsel Özdeşkilik.

3. *Ruhbilim:* Ruhbilimde *görünüş* deyimi, karşılık olduğu seyden farklı bulunduğu düşünen tasarımla anlamında kullanılır. Olanaksal bir anlamda da, *belirti* deyimiyle anlamda olarak kullanılmıştır. Dilimizde «*görünüşe* aldanmamalı» deyiminin felsefesi temeli bu olnaklı anladır. Çeşitli görünüşler ya da belirtiler, su ya da bu gerçekin ipuçlarını verir gibi göründükleri halde, bambaka bir gerçekçi de vanıtmış olabilirler. Örneğin yüksek ates birçok hastahklärin belirtisi ya da görünüşüdür. Türk Dil Kurumunca yayılanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. apparent motion* devimi karşılığında *görünüşte devinim* (*Os. Zâhiî hareket*) deyimi önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından «*devinmeven belirli bir uvara düzeneinin varattığı devinim sanısı*» deyişile tanımlanmıştır. Bk. Belirti.

4. *Toplumbilim:* Dr. Özer Ozankaya tarafından hazırlanan Türk Dil Kurumunca Yayımlanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde *görünüş* (*Os. Zevâhir, Fr. Apparence, Ing. Semblance*) deyimi söyle tanımlanmıştır: «*Bir nesnenin, bir olavin duyu ögrenenileyile doğrudan doğruya algılanan dişal yönleri.* Bk. Öz.

GÖRÜNÜSLÜ. (Os. Bârîz, Zâhir, Zevâhîrî hâlî, Clive; Fr. Apparent, Al. Scheinbar, Schein, Scheinkrank, Scheinliebe; Ing. Clear, Plain, Apparent, Seeming; It. Apparente) Görünür... Örneğin «eğitim, gizli yetenekleri görünüslü kılار ya da görünüre çıkarır» denir. *Göründüğü gibi olmayanı anlamamı da dilektir.* Bk. Görünüs, Görünüş ve Gerçek.

GÖRÜNÜSTE. (Os. Zâhiren, Fr. Apparement) Göründüğümüne göre... Belkili bir anlamda kulandığı gibi *gerçekte olmayanı anlamamı* da kullanılır. «Görünüste iyi bir insan» denir, belki *gerçekte de* öyledir. «O, Görünüste iyidir» denir, *gerçekte öyle de*ğildir. Bk. Görünüs, Görünüş ve Gerçek.

GÖRÜNÜSTE DEVİNİM. Bk. Görünüs.

GÖRÜNÜSTEKİ ÖZELLİKLER. (Os. Keyfiyatı zâhire, Fr. Propriétés appartenentes) Görünen nitelikler... Metasözde *özsel özdeşlik* deyimi karşılaşında kullanılır. Sürüğiden ve hep aynı kalan özdeş *değerli nitelikleri* anlamını dilegetirir. Bk. Özsel Özdeşlik.

GÖRÜNÜŞ VE GERÇEK. (Os. Zâhi ve hâkikat, Fr. Apparence et réalité) Nesnel *gerçekliğin* birbirlerileyle bağımlı *diyal* ve içsel yanısı... Bu *iyitisimsel özdeşki* bağımlılığı dile getirmek için *çesitli* *çeverilerde* *görünüs ve öz, öz ve biçim, öz ve olgu* deyimleri de kullanılmıştır. Gerçeğe varmak için *görünüşlerden* yola çukur. Bilimsel bilgi, gerçeğin bilinmesidir. Örneğin sabahın akşama kadar gölle bakan bir kimse, günün doğudan yola çakar batıya doğru yürüdügünü görür. Gerçekeş günün olduğu yerde darduğu ve dün yannın onun *çevresinde* döndügündür. Karl Marx, *Ücret, Fiyat ve Kâr* adlı *yapının altına böülümlü* şı *sözcülerle* bitirir: «Bu, sizlere aykırı ve gündelik gözlemlerinizi çalışma hâlinde gibi görür. Dünyanın günün *çevresinde* döndüğünü ve suyun çok kolay tutuşabilen iki gazın birleşmesinden meydana geldiğini söylemek de aykırıdır. Bilimsel *gerçekler*, *çeylerin* sadece yanlıtıcı *görünüşlerini* yakalayan *gündelik deneylerimizle* *yargılanırlarsa* *daima aykırı görünürlər*». Görünüs *aldaticidir* denir, ama *aldatici olmayan* gerçeği *yakalamak* için bu *aldatici görünüsten* *vola çıkmak* zorunludur. Diyaliktik *özdeşlik*, bu ikisi arasındaki *bağımlılık* her an gözönünde tutar. Bilimsel çaba, *görünüs ve gerçek* arasında ilişki kurmak için *gerekli araçları* bulmaktadır. Herhangi bir *gerçek farklı görünüslere* *gösterilebileceği* gibi *farklı* *gerçekler* de aynı *görünüşü* *gösterebilirler*. Bu yüzden *görünüs ile gerçek'in hem başkalkan hem de başkalmışlığı* *daima göz önünde tutulmam* gereklidir. Metasözükler, örneğin Kant,

bu ikisini ayrı kategoriler sayarak hangisinin temel olabileceğiini tartışmışlardır. Diyaliktikçiler, örneğin Hegel, bu ikisi arasına metafizik *koyduğu* ya da *duvarının* ve *bağıntısına* *değiştirmiştir*. Bu yüzünden ki varoluşluğuna karşı olarak, Marksılığa *özdeğencilik* adı verilmiştir. Bk. Görünüş, Gercek ve Öz, Marksılık, Eytisimsel Özdeşlik, Öz ve Olgu.

GÖRÜNÜŞ VE ÖZ. (Os. Zâhir ve künh, Fr. Apparence et essence) Nesnel *gerçekliğin* birbirinden ayrılmazcasına bağlımlı iki yanı... *Görünüs ve gerçek, öz ve biçim, öz ve olgu* deyimleriyle dilegetirilir. Bk. *Bîcim ve Öz, Öz ve Olgu, Görünüs, Öz*.

GÖRÜŞ. (Os. Siyâki nazar, Fr. Manière de voir) Anlaysış ve kavrayış... Kimi sözlüklerde *sezi* (Os. Hads, Fr. Intuition, Al. Anschaung) anlamında kullanılmıştır. Türk Dil Kurumunda *sayımlanınan* ve Dr. Mithat En tarafından hazırlanan Ruhbîlim Terimleri Sözlüğünde *Ing. opinion* (Tr. Oy, Os. Noktai nazar) deyimi karsılığında önerilmiş ve «herhangi bir konu üzerindeki kişinin inancı» olarak tanımlanmıştır. Bu *sözükte*, başın durumu *değiştirmelidir*. Bir nesneye önce bir gözle sonra da ötekileye bakıldığı zaman nesnenin yerinde görülen *değişiklikle* *Ing. binocular parallax* devimi karşılaşırda *görüs acısı*, türlü konular üzerindeki *kisi*lerin *görüslerini* anlatmak için *düzenlenmiş bir soruşturma birimine* *Ing. opinonnaire* deyişi *karsılığında* önerilmiştir. Bk. Oy, Görü, Sezgi, Görüş Alanı.

GÖRÜŞ ACISI. Bk. Görüs.

GÖRÜŞ ALANI. (Os. Sahai basar, Fr. Champ visuel, Al. Schfeld, Ing. Field of vision, It. Campo visivo) Belli bir noktaya bakan gözün *görebilmeye alanı*... Bu alan, ucu göz bebeğinde olan bir konidir. Görme, bu alanla sınırlıdır. Bk. Görme, Alan.

GÖRÜŞ DARLIĞI. (Os. Ziyki nazar, Mahdudiyeti nazar; Fr. Étroitesse d'esprit) *Sınırlı kahplara* *göre düşümme* ve *yeniiliklere uyuma*ma... *Belleklerinden* *başka* *hic bir* *şeye* *uyamayan* ve *acılamayan* *bu türli* *kişilere* *dar kafalı* (Fr. Borné, Tête carré) *denir*. *Bunlar* *yenî koşullar* *karsısında* *ne yapacaklarını* *şasırırlar*, *bağnazlıkla* *eski koşullara* *sarırlırlar*. *Yeni bilgiler* *edincemeler*, *hic bir* *yenilikle* *uya-* *mazlar*. *Genellikle* *bağnazlıktan* *çoğ*, *ahmak-* *likla* *koşuludur*. Bk. Darkafalı.

GÖRÜSME. (Tr. Toplumbilim) Bireylere özgürce ya da belli bir soru *kâğıdına* *başlı* *ka-* *lınarak* *şorular* *şorulmasına* *dayalı* *bir toplum-*

GÖRÜŞ ÖLCEĞİ

bilimsel araştırma yolu... Türk Dil Kütüphanesinde yayımlanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde *Fr.* ve *Ing. interview* (*Os. Mülkâkat*) deymiş karşılığında önerilmiş ve Dr. Özer Ozan-kaya tarafından tanımlanmıştır.

GÖRÜS ÖLCEĞİ. Bk. Görüs

GÖSTERİ. (*Os. Nümäyiş, Tezähürät; Fr. Démonstration*) Bir birey ya da topluluğunu olumlu ya da olumsuz yönde etkilemek için yapılan abartımlar, asırı davranışlar... Toplumbuluyan deyimdir. Bir bireyin ya da topluluğun düşüncesini göstermek için vaptılı abartımsız ve ilmili göstérilerde olabilir, bunlara *sessiz gösteri* denir.

GÖSTERİŞ. (*Os. Âlâyis, Fr. Feinte*) Olduğun-
dan üstün görünme çabası... Toplumbilim te-
ririmidir. Gösterişin amacı, çevreyi etkilemek-
tir.

GÖSTERİŞ TÜKETİMİ. (*Os. Ályis istihláki, Fr. Consommation improductive, Al. Demonstrativer Konsum, Ing. Conspicuous consumption*) Bir gerçeksinin karşılaşmasını içen değil, çevreyi etkilemen amacıyla yapılan tüketim... Ekonomist Thorstein Veblen tarafından kulanılmıştır. Türk Dil Kurumuna yayımlanan *Toplumbilim Terimleri Sözlüğüne* Fr. *consummation apparente* deyimi karşılığında *gösterici tüketim* deyimi önerilmiş ve Dr. Özer Ozananya tarafından *küçüklü bireyler, büyük ekonomik güçleri bulunduğunu ya da yukarı sıfırtın olduklarını göstermeye yönelik biçimde tüketim yapmaları* olarak tanımlanmıştır. Bk. Gösteris.

GÖSTERİŞÇİ TÜKETİM. *Bk.* Gösteriş Tüketimi,

GÖSTERMECİLİK. (*Tr.* Ruhbilim) Dikkat ve ilgi üzerine çekebilmek için olası bir şansıyla uygunus davranışlarında bulunma... Türk Dil Kurumuna yayılanın Ruhbilimi Terimleri Sözlükünde *Ing. inhibitionism* (*Os.* Teshircilik) devimi karşısında önerilmiştir. Dr. Mithat Ece tarafından tanımlanmıştır. Aynı sözlükte, canlarda görülen çevresindeki gerekçeyarmanın baştan çıkışma-eglendirmeye-canlandırma gerekliliksenin *Ing. exhibition need* (*Os.* Teshircilik ihtiyaci) devimi karşısında göstermecilik gerekşinimini, açık olarak başkalara yöneliktimemekle birlikte onların varlığının etkisiyle ortaya çıkan davranışa *Ing. apopatik behavior* devimi karşısında göstergelerin davranış devimleri önerilmiştir.

GÖSTERMECİLİK GEREKSİNMESİ. *Bk.* Göstermecilik.

GÖSTERMELİK DAVRANIŞ. *Bk.* Gösterme-cilik.

GÖTÜREN. (Os. Mevsila, Fr. Efférent) Sıvır merkezlerinden çıkan dörtüleri ögrenere taşıyan sinirler... Bu iletimin tersini gerçekleştiren sinirleri dilegetiren getiren terimi karşılıklıda kullanılır. Bunlara merkezde sinirler (Os. Mübaidi) anilimkerde sinirler, Fr. Nerfs centrifuges) de denir. Bk. Getiren.

GÖTÜRGÜN. (Os. Kiyâsi şebîh, Fr. At. Ing. Abduction) Büyük önermesi pekin ve küçük önermesi olanaklı tasım... Aristoteles tarafından tanımlanmıştır. Böyle bir tasım, başka tasımlara öncüllük edebilir. Bu tasımdan çıkartan olabilir sonuc, başka bir tasımda tanıtlanabilir. Aristoteles şu örneği veriyor: Her bilim ögrenilebilir (Pekin büyük önermesi), Adâlet de bir bilim olabilir (Olanaklı küçük önerme). Öylecse olabilir ki adâlet de ögrenilebilir (Olabilirlik sonucu). Tasım Aristoteles'in tâmiye görne sonucu pocklinikten uzaklaştırır, olabilirlikle götürür. Bk. Tasım Pekin

GÖVDESEL GÜZELLİK. (Os. Hüsnü cismâni, Fr. Beauté corporelle) Ruhsal güzellik karşılığı olarak beden güzelliği... Bk. *Güzellik*.

GÖZ. (*Os*, *Basar*, *Fr*. *Oeil*, *Al*. *Auge*, *Ing*. *Eye*) Görme-orgeni... Ingiliz Tanrıbilimci W. Paley'ü üreksel kanita örnek olarak gösterir ve görme ereğine tümüyle uygun olarak şartlılığından ilerlerür. Buna karşı fizikçi Helmholz söyle dır: «Eğer göz bir fizik ağıtu olsaydı onu hemen satın aldığım dükkanına götürür ve paramı geri isterdim.» Türk Dil Kütüphanesinde yasılmanın Dr. Mithat Enç'in hazırladığı Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde göz deyişimle birçok ruhbilim terimi önerilmiştir. Bu sözlüğe göre, okuma ve görmedeki gözü denirinin onculük etme durumuna *Ing. dominant eye* (*Os*, göz hâkimiyeti) deyimi karşılığında göz basaklısı, nesneleri görme tutmadada ve bünularla kimi işler yapmadan elleri ve gözleri bir arada kullanma yeteneğine *Ing. eye-hand coordination* deyimi karşısında göz-el uyumu sovuşan ya da cinsel ilişkide bulunan insanları gözetleverek cinsel dovgunluk sağlama *Ing. scopophilia* deyimi karşılığında gözelleşmecilik, başkalara sovuşan gıyinirken gözle gözetleverek cinsel dovgunluk saflığının kavisine *Fr. voyeur* (İngilizcesi yok) deyimi karşılığında gözetleyici, ki gözden herhangi bir hisselerinin düzüdü gibi görünüşünden kayınmayaçları birlikte çalışmamasına *Ing. eye-muscle coordination* deyimi karşılığında göz kasları uyumu, az görünen çocukların eğitiminde kullanılan ve onların sınırlı görme güçlerini zorlaştırmayı önleyen aralarla *Ing. sight-saving eyeglasses*

ment deyimi karşılığında *göz koruma araçları*, görme açısından ortasına düşen görme sinirlerinin özel bölgesindeki görüş keskinliğine *Ing. central visual acuity* deyimi karşılığında *göz özü duyarlılığı*, sesli okumada söylenen sözcüklerle gözce kapsananlar arasındaki ayrrma (genel olarak harflerin sayısalı ölçülür ve ses sürekli olarak gözden geri kalır) *Ing. eye-voice span* deyimi karşılığında *göz-ses genişliği*, iki göz bireleşmesi olanağıyla iki ayrı alana sanlandırmada renk ve biçimlerin densus olarak değişimine *Ing. binocular rivalry* devimi karşılığında gözde yaşaması deyimleri önerilmektedir. Türk Dil Kurumunun yayındırdığı *Tolpumbili* Terimleri Sözlüğünde de Dr. Özcan Kavava «*özel kazanç sağlama erişivle, özellikle vücut iletişim aracları volvula insanların açmış duvgularının kötüye kullanılması*»n'ın *Fr. commerce de charité* ve *Ing. commercial charity* (Os. Merhamet ticaret) devimleri karşılığında *gözbaşı tecimi* deyiminini önermiştir. Bk. Göreme.

GÖZ BASATLIĞI. Bk. Göz.

GÖZDENGEÇİRİCİLİK. (Os. Tashihçilik, Tahircilik; Fr. Révisionisme, Al. Revisionismus, Ing. Revisionism) Marksçılık yeniden gözden geçirerek düzeltmek gerekligini ilerişiren oportunist ve bilimsiz tutum... Gözdengeçiricilik, emekçilerin devrimci hareketini içinden vurmak ve anamalılığı el altından desteklemek için kasıtlı olarak gerçekleştirilmiş bir tutundur. Bu anlayışa göre Marksçılığı yıklmanın en kesin yolu Marksçı görünümektir. Bu yüzden gözdengeçiriciler Marksçayı geçirirler ve hâlbi zaman Marksçılığı doğrudan karşı çıkmazlar. Marksçılığı değişim koşullara göre yeniden gözden geçirerek ve düzeltmek gerekligini ilerltererek Marksçılığı iyi anlamamış kimseler etkilerler. Gerçekten de gözdengeçiricilik, Marksçılıka savasabilme ve egemenliğini bir süre daha sürdürilebilme için burjuva döneminin bulduğu en etkili silahlıdır. Cünkü Marksçılık terezi gibi örenmek kolay değildir ve Marksçılık iyice bilenlerin savısı azdır. Gözdengeçiricilik, özellikle bilgisizliklerden vararlar. Bundan ayrı olarak da sahte sari sendikalara salamlanmış, burjuvazive vamanıp kolay ve rahat gecimlerini volunu bulmuş işçi aristokrasisi ve bürokrasisi tarafından desteklenir. İşçi ağalarının bu desteklenerinin altında burjuvaziden çöplendikleri büyük çıkarlar yatar. Gotha ve Erfurt programlarında tohum hâlinde bulunan gözdengeçiricilik, Alman Marksçısı Edouard Bernstein (1850-1932)'ın *Voraussetzungen des Sozialismus* adlı vanitabı ileyerisitülmüştür. Bernstein'a göre «diyalektik, Marksçılığım göğüsünde ba-

rinan bir hâlin, eşyanın her türlü gözleme yolunda kurulmuş bir tuzaktır». Marksçılık, bütünüyle diyalektik bir anlayış olduğunu göre bu diyalektiksiz diyalektığın nasıl düzeltileceğini Bernstein, Conrad Schmidt'le birlikte göstermeye çalışmıştır. Alman sosyal demokrat hâreketinin önderliğini yapan Bernstein'e göre bu, Kant'a dönüşle gerçekleşecektir. Bernstein, Marx'in diyalektığını Hegel'inkine indiriyor ve «Marx ve Engels'in büyük yan, Hegel diyalektiğiyile vaftiklarında değil, bu diyalektiğe rağmen yapıtlarında» diyor. Bernstein'in bu yapıtında Marx'a yönelik bütün suçlamalar ve eleştiriler ver almıştır. Lenin ve izdaşları kolaçılıkla cürtütlen birleşirler Marksçılığı iyi bileyen için güllünlüklerde öte sacmalardır. Örneğin dönen Bernstein'in «diyalektiksiz Marksçılık» deyiminin sacmalarını anlamak için Marksçılığı pek iyi bilmek bile gerekmey, biraz diyalektik bilmek yeter. Kautsky, F. Adler, O. Bauer gibi Bernstein izdaşları eski gözdengeçiriciliğin başlica temsilcileridir. Gözdengeçiricilerin kasıtları olarak carpitıkları, saptırma çalıştıkları, bilmezkilere gelip vrclerine burjuva düşünceleri yerlesdirdikleri Marksçı örnekler savlamayacakları kadar çoktur. Bunların başlıcaları söyle özetlenebilir: Toplumcu devrimin gerekmendiği, emekçi sınıfının öncü olamayacağının, tarihsel süreçte öncel etmenin önmessiz bulunduğunu, ideolojide van tutulamayacağının, felsefelin özdeşçilikle ve düşüncelik olmak üzere ikide avrulamayaçağının, proleterleşmenin yeni koşullarda ortadan kalktuğu, sınıflarüstü devletin olanaklı bulunduğu, sünesin doşması için parti kurmanın gerekmendiği vb... Eski gözdengeçiricilere çok daha fazla veni lâf ovunları ve aldatmacalar bulan yeni gözdengeçiriciliğin başlıca temsilcileri Ernst Fischer, Roger Garaudy, Henri Lefèvre, Herbert Marcuse, Ernst Bloch, Eric Fromm, Petrovitch, Kanzarga, Supek, Stojanovitch, Tadić, Markovitch, Vranitski, Kosik, Kalakowski, Strinka, Baumann, Axelos, Habermas, Adorno, Horkheimer vb. gibi bir zamanlar Marksçayı geçinmiş ve simdi de Marksçı olduklarını söyleyen kişilerdir. Bunlar *insansal sosyalizm, demokratik sosyalizm, yeni tarihsel blok, öncü toplulu, vakıflaşma kurumu* vb. gibi bilindiği sayilar ilerisürüler. Özellikle Marksçı-Leninciliğin, Marksçılığın Rusya'ya özgü bir bicimi olduğunu ve her ülke için avri bir Marksçılık izlenmesi gerekliliğini savunarak evrensel bir felsefe olan Marksçılığı uluslararası indiriler ve Leninçiliğe Marksçılıktan avrılmaya çalışırlar. Sadece Lenin'le de vietinmezler, Engels'le bile Marx'tan koparnava çalışırlar. Öncenin yeni gözdengeçiricilerden Petrovitch söyle yazar: «Sta-

GÖZDENGEÇİRİCİLİK

linciliğin ortaya çıkışına yardımcı olan Engels'in ve Lenin'in düşüncelerini Marksçılıktan ayırmak gereklidir (Bk. G. Petrovitch, Jugoslavida çeken Felsefe ve Praxis dergisinde: *Revolutionäre Praxis Jugoslawischer Marxismus im Gegenwart*, Freiburg 1968, s. 12-16-17). Bunlar doğurkan bir Marksçılık gerçekleştireceklerini savırlar. Özellikle Marx'ın *yabancılılaşma* kavramına sarırlar ve onu burjuva insancılığın (humanizmine) indirgerler. (Bk. Ernst Fischer, *Kunst und Koexistenz, Beiträge zu Einer Modernen Marxistischen Ästhetik*, Hambourg 1966, s. 103). Strinka söyle yazar: «Yeni insansal sosyalizm, sosyalizmin politik sisteminin baştan başa dönüştürülmesini gerektirir» (Bk. Strinka, *Praxis* dergisi, 1969, Hft 1/2, s. 261). Buysa sosyalizmi, burjuvaların vararına sosyal demokratlaştırma kabasından başka bir şeç değildir. *Yeni gözdengeçiricilik* tıstında değerli birinceye vazan Prof. Alfred Kosing'in dediği gibi «onların insancıl bir dünya meydana getirmek için ilerisündükleri duguylardan içi çağırırlar, gerçekte, gerici güçlerin deşirine ne taşır». Çağdaş *gözdengeçiricilerin* gerici güçler nasıl hiszmet ettiler, onların yüzlerini bilimsel olarak değerlendiremeyecekler tarafından bile, yapıtlarının burjuva yayınından bütünü dünyada nastı varışmasına yayıldıklarına bakmakla kolaylıkla anlaşılabılır. Gerçek bir Marksçının kapsusundan bile bakamayacağı burjuva radyo ve televizyonları bu *gözdengeçiricilerin* her türlü demec ve söylevelerine açıktır. Roger Garaudy, Ernst Fischer, F. Marx gibi *gözdengeçiricilerin* varyeti ve demeleri her gün dünvanın en büyük burjuva gazetelerinde yayılmışmaktadır. Yazalarının hemen her satırında sırttan bilindiği altatmacaları bir yana, en bileşim bir okuyucunu bile «bunların propagandası burjuva dünyasında neden yapılıyor?» diye sorması da *gözdengeçiricilerin* maskelerini yüzlerinden çıkarmaya yeter. Çağdaş *gözdengeçiriciliğin* en bellİ örneklerinden biri Fransız *gözdengeçiricisi* Roger Garaudy'nin, *Sosyalizmin Büyüklü Döneneci* adıyla dilemize cevirlmiş bulunan, *The Turning Point of Socialism* adlı væftidir. Garaudy, bu yazısında, *isci sınıfı* kavramı verine *veni tutihsel blok* kavramını ilerisinden ve işçilerle birlikte avınları (mühendisler, teknikerler, bilim adamlarını, yöneticileri) da kapsayan bu devime kavnak olarak Karl Marx'ın *Gesamtarbeiter* (Emekçiler kitlesi) kavramını gösterir. Oysa Marx bu devimle çeşitli işlerde çatışan işçilerin toplumunu dileğetirmiştir, bunun dininden da basıkacık hâl sevi kasdetmemiştir. Garaudy bu bızmız kadar bılır, ne var ki *gözdengeçiriciliğin* başlıca niteliği olarak asıl

anlamı görmezden gelir ve saptırır (tahrif eder). Bir başka yapıtında da söyle der: «Zamanımızda işçi sınıfı devimi, bilimsel ve ekonomik gelişmenin sonucu olarak doğan ve organik biçimde gelişen aydınlar tabakasına uygun düşer» (Bk. Garaudy, *Toute la Vérité*, s. 97). Namuslu burjuva avınları her zaman işçi sınıfını desteklemiştir, ama hiç bir zaman bir sınıfı olaramadılar. Oysa çağdaş sosyo-ekonomik formasyonda yapılan bir fikir kavgası değil, bir sınıf kavgasıdır. Bu sınıf kavgasının pratiği elbette fikri de, esydeviyle teorisi de içerir. Ama sosyo-ekonomik dönüsümde öncüllük edecek olan *aydın* değil *sınıfı*'dır ve bu sınıf da *emekçi sınıfı*'dır. Garaudy'nin bu *gözdengeçirilmesi* ve *saptırması*: 1. Emekçi sınıfının öncü rolünü vadır, en azından küçümser; 2. Aydınların işçi sınıfı yanlarında kazanılması olağanı ortadan kaldırır, çünkü bizzat öncü sınıfların vandaşlığı düşümleri sereksiz olur; 3. Aydınların kimî verideki farklı isteklerine devrimci istekler arasında katar, özellikle bu farklı istek ve çatırları gözlerden gizler; 4. Kafa emejigâle kol emejînî anamalcı düzende bile aislim olduğu sanısı doğurarak toplumcu devrimin temel sayılardan birini vokeder. *Gözdengeçiricilerin* ilk bakışta öneşmenmeyecek olan, ama altları kazındıktan çok önemli sorular kapşadıkları görülen bu gibi savunmaları pek çoktur. Garaudy, anamalcı topluma sınıf yapısının köklü deşisikliklere uğradığını ileriştirecek bu deşisiklikleri *dönüşümler* adıyla adlandırır (Br. Garaudy, *Pour un Modèle Français du Socialisme*, s. 23). Garaudy'nin bu savı, artı emekçi sınıfının toplumsal gelişimin ana sıvıcı ve da tekeli anamalcılığın temel karşıtı olmaktadır çıktıı savını içerir. Buysa bilimsel olarak tümüyle yanlış olduğu gibi Marksçılığının temelini, yanı sınıf mücadelesi örcütüsünü revizyonza uğratıp değiştirmeye çalışır... Günün olaylarına ve değişken günük siyasava kendini kaptırmak, emekçi sınıfının temel çatırlarını vok savmak ve tüm anamalcı sistemin temel özelliklerini unutmak, o anadaki avantajların hatrı için temel çatırları fedâ etmek... İşte *gözdengeçiricilik* budur (Lenin, *Collected Works*, c. 15, s. 56-58). *Gözdengeçiricilerin* tümünü kaçıltı ya da satılmış savmak elbette doğru olmaz, usunun çözemediğini Tanrı tırtılı sayan kendi dehâsına inanmış Blaise Pascal'ın tutumu gibi, içlerinde, kendi dehâlarına inanmışlıkların sonucu olarak ivinivelle Marksçılığa venilikler katmak isteyenlerin de bulunduğu kuşkusuzdur. Ne var

ki «önemli olan niyetler ve gerçekeler değil, bunlardan bağımsız olarak beliren nesnel durumdu» (Lenin, İbid, c. 19, s. 275). *Gözdengencircilik* va da *revizyonizm*, burjuva ideolojisinde siyasetin emekçi hareketi içindeki başka bir biçimde olan *tyleştirmecilik* ya da *reformizm*'le sıkıca bağlılardır. Hattâ P. Yu-din' M. Rosenthal'ın *Materyalist Felsefe Sözlüğü*'nde çok hâkî olarak söyledikleri gibi: «İlk revizyonizm'den arta kalan kişiler (çağdaş sah-sosyalist partilerin liderleri) en sonunda Marksizmi terkederek burjuvazi sınıflarında yer almışlardır. Kesin olarak ifâde etmek gerekirse caâdas sah-sosyalizme revizyonizm denmez artık; bunun adı Marksist literatürde reformizmdir. Caâdas revizyonizm deyince, bâzı kapitalist ülkelerde ve bâzı sosyalist ülkeler partilerinde görülen sah-opertünist eğilim anlaşılmıştır» (İbid, Aziz Çalışlar çeviris, Sosyal wâvarlar, İstanbul 1975, s. 392). Bk. İyileştirmeçilik, İnsancıl Toplumculuk, Pratiğin Felsefecileri, Yaratıcı Marksçılık, Yeni Tarih-sel Blok, Oportünizm, Bolluk, İşçi Aristokrasi, Kat, Smf, Yabancılılaşma, İnsancıl Parti, Gülervezüllü Toplumculuk, Yeni Toplumculuk, Toplumculuk, Marksçılık, Evtimsîl Özdeşçilik, Tarihsel Özdeşçilik, Bernsteincilik, Kautskiylik, Gözdengencirceme.

GÖZDENGEÇİRME. (Os. Tekrar tetkik, Tekrar tâhkik, Muayenc; Fr. Révision) Yeniden incelemeye... Marksçı dilde *Marksçılığı düzeltme* anlamında kulanılar ve bilindiği oportunist tutumu dileğetirir, *ileklerin yeniden gözden geçiriliip değiştirlmesi* olarak tanımlanır. Bu tutumun izâslarına *gözdengencircici* (Fr. Révisionniste) denir. Bu tutumu nitelendirmek için *ideolojik sapma* deyimi de kullanılmaktadır. Gözdengencirciler, toplumcu ülkelerde uygulanan toplumculuğun gerçek Marksçılığı avkın olduguunu ilerişterler ve toplumculuğun burjuva demokrasisi ve özgürlüğe kaynaşmış veni bir biçimine ulaşımaya çalışırlar. Avırıcı nitelikleri, toplumculuk ve anamalılık çatışmasında anamalıçılıktan yana oluslardır. Böylelikle devrime süreçlerin evrimini engellerler. Yöntemleri, Marksçılıkta yeri olmayan öğeleri Marksçılığa sokmaya çalışmak ya da Marksçılık öğelerini içeriklerinden kopararak burjuva düşüncesine uvan olarak sapıtmaktır. *Devrime verine düzeltme* (Os. İslahat, Fr. Reforme) isterler. Kimi verde bütün bunların hic de toplumculuk olmadığını söylemekten bile çekinmezler. Örneğin Fransız gözdengencircisi Roger Garaudy, kendi gözdengencirci önerisi içinde söyle demektedir: «Bu program, kapitalist reîmin ilkeleri ve temel vesâlatyı kılmadan uygulanabilir. Birlesik Amerika'nın büyüklüğüne katkısı olmuş gelenekleri sürdür-

rerek, canlandırarak ve gerçekleştirerek bu program ilke ve yasaları etkin duruma getirir. Bu, sosyalım değil, amaçlı bir kapitalizm demektir. Birlesik Amerika ve dünya için yaratıcı bir geleceğin yolunu açabilecek belki de tek çözümürdür bu» (Bk. *Garaudy, The Turning Point of Socialism*, s. 76). Marksçı olduklarını ilerişterenin Marksçılığa tabanı kontra karşı tutunan bu sözleri gerçekten şâsurcudur. Ernst Fischer de söyle der: «Ben, reformcular devrimi karşı kutuplar olarak görmem. Bence dünya devrimi ırılı ufaklı bir sürü reformdur» (*Der Spiegel*, 1969, sayı 47, s. 152). Reformculukla toplumculuğu yânilaştrmaya çalışan ve böylelikle sosyalizmi sosyal demokratîğe kaydırın gözdengencirciler özellikle aydınlar ve öğrenciler emekçi sınıfının arasına aymak amacını güderler ve bunları bir-birleriyle karşılaştırırlar, ama bunu bu grupları birbirleriyle kaynaştırmak görevi alır. Birlesikler. Bk. Gözdengencircilik, İyileştirmeçilik.

GÖZ—EL UYUMU. Bk. Göz.

GÖZETKENLİK. (Os. Terakkup, Fr. Ing. Expectation) Gerçek duymaları aldıktan sonra bunlardan doğacak olabilir duymaları tâsırımlamak ve bekleyip gözetmek gücü... Stuart Mill'in pek önem verdiği bir ruhbîlim terimidir. Bk. Ruhbilim.

GÖZETLEMECİLİK. Bk. Göz.

GÖZETLEYİCİ. Bk. Göz.

GÖZİÇİLİK. (Os. Dâhietyl ayn, Fr. Entopique) Gözün kapalı bulunduğu sırada, ışık tanıncka bir uyarıla, göz içinde gerçekleşen görme... Psiko fizyoloji terimidir.

GÖZ KAMAŞMASI. Bk. Kamaşma.

GÖZ KORUMA ARAÇLARI. Bk. Göz.

GÖZLEM. (Os. Müşahede, Tarassut, İstibâr, Tebetû, Rüyat, Rasat, Nazar, İhtar; Fr. Ing. Observation, Al. Beobachtung, It. Osservazione) Doğal olayların gözle incelemesi... Doğal olayları önceden hazırlamış koşullar içinde incelemek anlamındaki *deneym* terimine karşılıktır. Claude Bernard eğzâlem, olguların gösterdiği şeydirler. Gözlem, çeşitli araç ve gereçlerin yardımıyla, olayların nedenlerini bilmek için yapılan bilimsel bir yöntemdir. Özellikle astronomi ve tarih gibi *deneym*'in yardımından yararlanamayan bilimler *gözlem*'den yararlanırlar. Bilimsel gözlem, bilinçle yapılan ve bir amaç güvenen deneyel gözlemlerdir. Bununla beraber önceden kurulmuş bir beliteli dayanmayan ve *dency* amaci gütmenen âdî

GÖZLEM BİLİMLERİ

gözlemler de —Arşimet, Galile ve Newton'un kimi gözlemleri gibi— birçok bilimsel gerçeklerin meydana çıkarılmasında yararı olmuşlardır. Göz, bilgi alanında, pek gülli bir algılayıcıdır. Örneğin, son yıllarda, Einstein kuramının gözle öğretilmesi için filmi yapılmıştır. Gözlem, etkin bir faaliyettir, edildiğin bir faaliyet değildir. Çeşili araçlarla yapılırsa *araçlı gözlem*, araçsız yapılırsa *araçsız gözlem* denir. İnsanların toplumsal çalışma sürecinde ortaya çıkmıştır. Özellikle üretim çesidi nesnelerini ve aralarındaki ilişkilerin gözlemlenmesiyle gelişmiştir. *Gözlem*, nesnesi üzerine doğrudan etki yapmakla *deney*'den ayrıntı. Gözleme yanamayan kendine yönelik gözlemleri *ruhbilimsel gözlem*'lerdir. Türk Dil Kurumuna yayılan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde «belirli bir konu ya da gerçeği anlamak için onun kendiliğinden ortaya çıkan türlü belirtilerini izleme ve görügl olarak veri toplama işi» olarak tanımlanmıştır. Aynı söylekte belli nesne ve olayları yakından izleyen ve gözleme işini yapan kişiye *Ing. observer* (*Os. Müşahit*) karşısında *gözlemci*, gözlemeviye göre önemi bulunan ve yakından gözlemevi olayları ayrıntılı olarak yakalayan kişiye *dosyaya* (Daha çok okullarda öğrenci toplu dosyalarının bir bölümünü oluşturur) *Ing. anecdotal record* (*Os. Müşahede kayıtları*) devimi karşısında *gözlem dosyası*, ilgilenilen deşipler için *gözlem volutu*, bilgi toplamayı öneren ve gözlemin bilimsel ve veterli olabilmesi için gerekli görüş ve yolları kapasavan yöntem *Ing. observational methods* (*Os. Müşahede usulü*) devimi karşılığında *gözlem yöntemi* deyişimi önerilmiştir. *Gözlem* devimi kimi yerde *gözlemevi* deyişimiyle dileğetirilmektedir. *Bk. Göz*, *Denev*, *Denevîm*, *Bilim*.

GÖZLEM BİLİMLERİ. (*Os. Ulûmu müşahedât, Fr. Sciences observations*) Astronomi ve tarih gibi laboratuvardan deneviyinden yaratlanmamış bilimler... *Bk. Gözlem*.

GÖZLEMCİ. *Bk. Gözlem*.

GÖZLEM DOSYASI. *Bk. Gözlem*.

GÖZLEM YÖNTEMİ. *Bk. Gözlem*.

GÖZLEYİŞ. (*Os. Intizâr, Fr. Attente, Al. Erwartung, Ing. Waiting, It. Aspettazione*) Gözlemevi olmanın durumu... Fransız ruhbilimci si Pierre Janet tarafından bilimsel bir anlam verilmiştir. Janet, bu duruma karşılık olan ruh ve bilincin durumunu bir terimle dileğetirir. *Bk. Gözlem*.

GÖZ OZEĞİ DUYANLIÇI. *Bk. Göz*.

GÖZ-SES GENİŞLİĞİ. *Bk. Göz*.

GÖZ YARIŞMASI. *Bk. Göz*.

GÖZYAŞI TECİMİ. *Bk. Göz*.

GRÂCE. *Bk. Bağış*.

GRADATION. *Bk. Yiğın Kantı*.

GRADUATION. *Bk. Orta Derecelere Bölme*.

GRAFF KESESİ. (*Tr. Cüetcübilim*) Yumurtanın içinde saklı bulunduğu kese... Embriologjinin kurucusu sayılan Alman bilgini Karl Ernst von Baer, embryonun bütün parçalarının bu zaranda olduğunu söylemiştir. *Bk. Cüetcübilim*.

GRAFIK. *Bk. Çizge, Abak*.

GRAFIK TEPKE. (*Os. Tersimi fiili mü'nakis, Tr. Réflexe graphique*) Görsel ya da işitsel bir ritmin yanı yazar gibi parmaklarda gerçekleşmesi... Ruhbilim deyimidir. Bir rakkasan hareketlerini görmen ya da bir metronomun sesini dinlemen kimsede bu ritmler, parmaklara da akşeder. Parmaklardaki bu tepke, kymografi aygıtıyla kaydedilmektedir. *Bk. Tepke, Çizge*.

GRAFİK YÖNTEMİ. *Bk. Çizge Yöntemi*.

GRAMER. *Bk. Dilbilgisi*.

GRAMMAIRE. *Bk. Dilbilgisi*.

GRAND ÉTRE. (*Fr. Comte*) Büyük Varlık... Olgucu Auguste Comte, bu deyişimi *insanlık anlamında kullanmıştır*. *Bk. Olguculuk, İnsanlık Dini*.

GRANDEUR. *Bk. Miktar*.

GRANDEZZA DELL'ANIMO E FORTEZZA DEL CORPE. (*It. Machiavelli*) Ruh güzelliği ve beden gücü... Gelişme yoluna girmiş burjuvaçının ideoloğu İtalyan düşünürü Florańska'sı Niccolo di Bernardo Machiavelli (1469-1527)'nın ünlü sözüdür. Machiavelli'ye göre devlet güçlü olmalydı ki yurttaşlar da güçlü olabilisin, bundan ötürü de *grandezza dell'animo e fortezza del corpe* için güçlü bir devlet kurmak gerekiyordu. Toplum, Tanrı irâdesiyle değil, doğal nedenlerle gelişirdi. Bu vüzdén Karl Marx onu «tarihte ilk kez devlete insan gözüyle bakan kişi» olarak niteler. Machiavelli'ye göre devleti güçlü kılmak için valan, kivicilik ibânet vb. gibi tüm uygunsusun samlanı vollar serbestlikle kullanılmaları doğrudur. *H Princeps* (1531) adlı yapısında özetle söyle der: Bir uluse davanan devlet, güçlü devletidir. Devlet gücünü kılıscede değil, ulustan alır. Din, töre, hukuk da kılıscede değil, devlette bağlıdır. Devlet, gerekliyorsa, bütün

bunları birer araç olarak kullanacaktır. Amaç devleti. Araçlar bu amaca yararlı olmak zorundadır. İnsanlar nankör, yalançı, ikiyüzü, tchilke karşısında korkak, kazanç karşısında çıkarıcı'dırlar. (Hükümdar, XVII. bölüm). Büttün bunları bilerek onları yönetmek gerekir. İyi olmayan insanlar arasında iyi kalmak isteyen bir insan ergeç ortadan silinir. Su halde Hükümdar, yi olmamayı öğrenmelidir (Hükümdar, XV. Bölüm). Devleti yaşatmak için her türlü kötülüğü yapabilirsiniz. İşte, iyice bakın ve görünüz ki, nice erdemler mutsuzluğunu, nice erdemcilikler de mutluluğu doğururlar. Gerçekçi görebilirsen cömert olunamayağınızı anlaysınız. Cömert olabilme için sonuna kadar açıklı olmak gerekdir. Böyle sine bir açıkkılık karşısındaysa boşalmayacak kese yoktur. Su halde sonuna kadar cömert olunamaz. Önce cömert görünüp, sonra suyu kesmeyecektir. Gereğinde boynu, gerekivora, hemen vurulmalıdır. Başarı, sözünde durmak büyük bir erdemdir, ama bütün büyük işleri sözünde durmayanlar başarısızlardır. Bir Hükümdar ancak kendisine varalar olduğu sürece sözünde durabilir. Hükümdarın sözüne güvenerek boyun ejenlerin boynu, gerekivora, hemen vurulmalıdır. Başarı, sözünde durmakla değil, aldatmakla elde edilir. Eski masallarda hükümdar çocukların beslemek için yarısı insan yarısı hayvan Siron'ın verildiklerini hatırlayınız. Bunun anlamı ağıktır, hükümdarların yarı insan yarı hayvan yapısını tasımları gereklidir. Çünkü hayvanlık olmadan insanlık sürekli olamaz. Hem tıktı hem aslan olunuz, çünkü aslan kendini tuzaklara karşı nasıl savunmaz tilki de öylece kendini kurtlara karşı savunmaz. Tuzaklardan korunmak için tilki, kurtları korkutmak için aslan olmak gereklidir. İnsanlar ivi varaklıtı osaları hükümdarlar da sözlerinde durabiliyorlardı. Oysa insanlar kötüdürler, kötülükler iyiliklerle yönetilemez. Papa VI. Aleksandr insanların aldatarak basarıya ulaşmıştır, hiç kimse onun kadar hiç birini tutmadığı yeminler etmemiştir. Tilki ilk insan asıl niveltleri eziylevebilmek hünerini öğretir ki hükümdarın başarısında gereken de budur. Bk. Devlet, Burjuvazi, Rönesans Fellesi.

GRAND MILIEU. (Fr. Comte) Büyük ortam... Olsucom Comte, büyük varlığın boşluk ve göklerden ibaret bir *grand milieu* ortasında bulunduğu ileri sürüyordu, büyük ortamın içinde de dünya *büyük fetis'i*. Büyük varlık (Tanrı), büyük ortam ve büyük fetis, Auguste Comte'un *insanlık dini*'nde Hristiyanlığın ülemesini dileğetiriyordu. Bk. Grand, Ètre, İnsanlık Dini, Olguçuluk.

GRAND TERME. Bk. Büyük Terim.

GRAPHIQUE. Bk. Çizge.

GRAPHISME. Bk. Yazılıbilim.

GRAPHOLOGIE. Bk. Yazılıbilim.

GRATIA. (Lâ. Pascal) Bağış... Fransız düşünürü Pascal'a göre, insan için tek kurtuluş *gratia'*dır. Bk. Bağış.

GRATIS. Bk. Nedensiz.

GRATUIT. Bk. Nedensiz.

GRAVITAS. (Lā Cicero) Ağırbaşılık... Romalı düşünür Cicero tarafından *Romai senato tiyelerinin başlıca erdemî olarak itirüsü rülmüştür. Yoksul bir hale cocugu olduğu halde soyullardan ve varlıklardan yana çıkan Marcus Tullius Cicero (106-43)'nun, kendisine özgü bir öğretisi bulunmamakla beraber, felsefe tarihinde çok önemli bir yeri vardır. Antikçağ Yunan felsefesine Roma kaplarını açan, Yunan felsefesi terimlerini Latinçeleşti- ren ve böylelikle Batı felsefesinin temellerini kurulan, özellikle Stoactılı yayarak Hristiyanlığı etkileyen odur. Lā senao deymî, yaşı anlamındaki senex deyimininden gelir ve yaşıllar kurulu demektir. Cicero (dilimizde Çiceron da denir) onlara başlıca erdem olarak *gravitas'* öğütler. *Yaşlılık* (De Senectute) adlı bir de yapıt yazmış bulunan Cicero, yaşlılığın sorunlarını dört bölümde toplar: Çalışmaktan uzaqlaşmak, bedensel cöküntü, zevk yoksunluğu, ölüme yakınıluk... Bu yapıtı almış iki yaşındayken yaşamıştır. Bir yıl sonra, kafasının kılıçla kesileceğinden habersizdi. Roma İmparatorluğunun en ünlü kişilerinden biriydi. Konsülük etmişti. Usta bir söylevi, düşünsে ve edebiyat adamydı. Julius Caesar'in diktatörlüğünden sonra bir köşeye çekilmiş, kendini büsbütün edebiyata felsefeye vermişti. Caesar, senatoda hanerlenince yeniden siyaset tutkusuna kapıldı. Roma'nın bir hayli karışık günleriydi. Caesar'ın hanerleyenler, yaptıkları işin sonucunu almadam kaçımsız, meydani bos bırakmışlardı. Cicero, bu boşluktan yararlanmasını bilen Marcus Antonius'e karşı Caesar'in veceni gen Octavious'u tuttu. Antonius'le Octavious birleşince, büyük mutluğuna inanmış yaşlılığını yaşamadı. Kafası kesilerek öldürülüdü. Cicero, dört bölümde topladığı yaşlılığını sorularını üstünde, ayrı ayrı düşünüyor. Yaşlılığın yapacağı işler yok mudur? diye soruyor önce. Yaşlılar, gençlerin yaptıkları işleri yapamazlar, bedensel güçleri yetermez, doğru. Ama çok daha büyük, çok daha değerli işler yapabilirler. Büyüklü işler, çeviklikle değil, bilgi ve düşünce gücüyle yapılır. Yaşlılık bu güçleri artırtır. Sparta'da en önemli görevlerde bulunanları Yaşlılar, bunların kúrullarında Yaşıllar Kurulu denirdi. Yaşlandıktan bellegimizin (háfta) gücünü yitirdiği sanısı doğru değildir. İşlemezsen, ya da yaradılıstan ağır ıslivora gücsüzdür elbet. İşleyen akl, gücünü yitirmez. Ötulları, yaşlılığından ötürü mallarını yönetemiyor diye koca Sophokles'i suçlamayaALKALIYOLMAZ. Sophokles, yargıçlara, o sırada yazdığı Oidipos Kolonosta'yı okudu. Yargıcların parmağı ağızında kaldı. Homeros'u, Simonides'i, Sokrates'i,*

Gorgia'sı, Platon'u, Pythagoras'ı, Zenon'u, Diogenes'i düşünün. Bunlar, en ünlü yapıtlarını en yaşlı günlerinde vermişlerdi. İnsan çok yaşına görmek istemediği birçok seyi görür derler. İyi ama, görmek istediği birçok seyi de görür. Yeni yetiştiğim stralarda bir boga, ya da bir fit kadar güçlü olmak umurumda değildi. Simdi de genelikte gürümü vitirşim umurunda değildir. Elinde olan kullanmak gereklidir. Ünlerini kollarındaki gücü borusu olanlar hayflanabilirler. Kafa gücüyle, son soluğu kadar süren Kyros, ölüken, iyice yaşlandığı halde hiç bir gün kendini gençliğindedir. Daha sonra gitşsü bulmadığını söylemiştir. Milon, Olympia meydanimda omuzlarında canlı bir ökütle girmis. Sana böyle bir omuz güstünün mü, yoksa Pythagoras'ını gibi bir kafa gücünden mü verilmesini isterdin? Hic bi işe yaramayacak kadar yaşlılar da vardır elbet. Ama bu gücsizlik, yaşlılığın işi değil, sağlığını işidir. Sağlığını koruyan yaşı, böylesine gücsüzesmez. Bundan başka, gençler bile yaşlı yapıp olabildiğine göre, yaşların yayıl yapılı olmasında şaşılacak ne var? Bunalık denilen aptallık, her yaşlıda değil, az akıllı yaşlıarda olur. Hem bunak gençlerin sayısı daha mı az? Cacilius, komedilerdeki budala kocamanlar derken; her şeye inanıveren, umutkan, gevsemis yaşlıları anlatmak istemiştir. Bunalırsa, yaşlılığına değil; uyuşuk, tembel, uykuçu bir yaşılmın kusurlarıdır. Çalışkan yaşı, yaşlılığının geldiğini duymaz bile. Böylece, ha-beri olmadan yaşlanır. Birden çöküvermez, ya-vasıwası var. Yaşlılar, asrı zevklerden yok-sundur. Eğer yaşlılık, bizerden, gençliğin o en kötü kusurunu uzaqlaştırmıyor, ne büyük bir iyilik ediyor. Bedensel zevk, doğa'nın insanları verdiği en büyük belâdır. Şehvetin gözle alırmadıracak hiç bir kötülük yoktur. Şehvete erdem bir arada bulunamazlar. Akıl, zevk istekini uzaqlaştırmaya yetmeyorsa, bunu yapabilen yaşlılığı sağlayamaz. Her şeye yetiş-ki halde zevk istekini durdurmayı yetmeyen aklı düşünün, asrı zevk istekinin költülüğünü dahi iyi anılsınız., akıl size gerekiyorsa eger. Asırılığa kaçmayan zevklerden yaşlılar da yararlanabilirler. Yaşlılar, güzel soframardan, sık sık boşaltılan kadılderden uzak kalyorlar-ka, sarhosluktan, hazırlıksızdan, uykusuzluktan da uzak kalyorlar demektir. Yaşlılar, iyi soframaların başında otururlar. Konuşma hevesini artırtıp vivip içme hevesini azaltan yaşlılık çok seveler borchuyuz. Ama insanın içini zıplıkanla öyle zevkler vardır ki, yaşlılar bunları duyamazlar divebilirsiniz. Doğru ama, yaşlılar bu zevklerin voklüğünü da duymazlar. Yokluğunu duymadığın sevin üzüntüsünden de duymazsun. Bir şeye karşı istek duymayan,

ondan yoksun kalmış dejildir. Bir bakıma bu yoksunluk da pek o kadar bütünlümemeli. Bir tıfatırovu önl sırалardan seyredenler daha çok zevk alır ama, arka sırалardan seyredenler de zevk alır. Zevk düşkünlüğünne, yükselsme hissine, başkalarını geçmek için didinmeye, tutkuların tümüne kölelik ettikten sonra, ruhun yapavalnız kalması, kendisivle başbaşa yaşaması ne paha biçilmez bir zevktir. Eğitim ve bilgiyle beslenince, insana, istedığını yapmak için gerekten zamanı bırakınca yaşamından daha hoş bir sev olamaz. Solon, bir misranda söyleşiliyor: Her gün bildiklerime birçok seyler katarak yaşlıyorum. Yaşlılık, ölçüme yakılmış. Once yaşıyap da ölümün ölçümesini gerçekleştirmeyen anlamayan wasıya, yazıklär olsun. Hangi gene budala aksama kadar yaşa vacağını kesinlikle söyleyebilir? Hem genlerde insanı ölümcü töreler nedenler yaşlılardan daha çoktur. Yaşlıların savasının az olusut da, genlerin daha çok öldüklerini göstermiyor mu? Ölüm, ruhu tümüyle yok edivora, üstünde durulmaya değer, onu sонсuz bir ömrü yaşayacağı bir yerde götüryorsa, istenilmesi gereken bir sevdır. Ölüm, genlerin de başında olduğunu söyle, nıçın wasılhı kötuleme nedenni olsun? Ben, kendi payima, oğlumun ölümünü görmekle ölümün wası bacakdını acı bir denevic örenmiş bulunuyorum. Bir gene, uzun bir süre wasavacağı umar, bir yaşlısa böyle bir umut besleyemez, diyebilirler. Kesin olmayan bir şeve umut başlığamat düpündür budalaktır. Bundaya başka wası, gencin undumşunu gle geçirimsi bulundukandan, daha iyi bir durumdadır. Biri uzun bir süre yaşamayı umar, ötekise uzun bir süre yaşamıştır. Bir aktörün hısa gitmesi için oyuncunun bitmesi gerekmez, oynadığı perdede beşenilmesi yeter. Bir ömrü, kisa da olsa, gerci gibi yaşamaya yetecek kadar uzundur. Elmalar hamken çoklip kopartılır, olgunluasca kendiliplerinden düşerler. Böylece, genlerin canını da bir güç koparıp alır, yaşılırlarla olgunluktan sonerler. Bu olgunluk, bana öyle tatlı gelir ki, uzun bir deniz volculukundan sonra karayi görür gibi oluyor, sonunda bir limana varmak kesinliğinin hazzını duvurorum. Önemli olan, hayatı doymuş olmaktır. Her çağın, ayrı ayrı, giderilmesi gerekken heveslerini vardır. Nastı ki bir genç, bir cocukun, bir orta yaşlı bir gencin hevesini duymaz ve aramazsa, bir yaşı da kendinden önceki çağların heveslerini duymaz ve aramaz. Yaşamaya doymanın anlamı budur. Tanrılarından biri bana veniden cocukluğa dönmemi bağıtlasayı bütün gücümle direndirdim. Yarısı başarıyla bitiren at, meydandan öbür ucuna dönmek istemcz. Yaşadığuma pişman değilim, dünyaya boşuna gelmediğimi biliyo-

rum, ömrümü gereği gibi geçirdim. Xenophon bir yapıttında, ölmek üzere olan Kyros'a sunulmuş söyleti: Sevgili çocuklارım, siz benim ruhumu ne zaman gördünüz ki öldükten sonra görmeyecceğiniz için ağlıyorsunuz... Cicero, ağırlık üstine söyleyişini şu sözlerle bitiriyor: Keske sizler de bu çağ'a gelseniz de benden dinediklerinin doğru olduğunu kendi deneylerinize anlayabilseñiz. Cicero, ağırlısaltır erdemile bezediği *Yaşlılık'tan* sonra *Dostluk* (*De Amicitia*) adlı bir yapıt da yazmıştır. Düşünce, Aristoteles'le Theophrastos'tan gelmektedir. Ancak, Romalı Stoacı Cicero, dostluğun, Yunan kökünden gelen tanımı Romalılaştırılmıştır. Tanım, Stoacıların temel düşüncesine uygundır: Dostluk, anımsak'tır (*Symphonia*). Dostluk, insanların, insanların ve tanrılarla ilgili her seyde, yakınık ve sevgi duygularıyla anıslamlarıdır. Ancak, iki insanın birbiriley anıslaması kolay dejildir. Dostlugu gerçekteceeli bir anlaşmanın doğabilmesi için, birtakım nitelikler ister. Bu nitelikleri taşıyanlar, dost olamayacakları gibi, dost da edinemcz. Cicero, yapıttında bu nitelikleri bilimsel bir sıraya sokarak sayımamıştır. Yapının bütünü içinde, konuşmamın gidişine göre serpiştirilen bu nitelikler, söyleye sıralanabilirler: Dostluk, ancak iyi insanların arasında gerçekleştirilebilir. İyilik, dostluğun en gerekli niteliğidir. İyi olmayan insanlar, dost olamazlar. Ama iyiliğin ölçüsü nedir?.. Cicero, iyilik konusunda, filozofların ölçülerini aşırı bulmaktadır. Filozoflara göre, bir insanın iyi olabilmesi için, bilge olması gereklidir. Cicero'ya göre, bu anlamda bir iyiliğe hiç bir ölümlü erişmemiştir. Bilgelik, kışkırtıcı dolu, kararlık bir sözdür. İyi söylem için doğrultuk, dürüstlük, hakseverlik ve ecermetlik yoluunu tutmak yeter. Karakterlik iyilik, erdemli, kişide bulunur. Çünkü dostlugu hem doğuran, hem südürmen erdemdir. Genellikle iyi sayılan insanlar, iyi insanlardır. Onları erdemleri, günlük hayatı için veterlidir. Hiç bir zaman, hiç bir yerde bulunmayan insanları düşlemek gerçkmez. Dostluk, süreklilığı gerektirir. Sürekliklik niteliği bulunmayan verde, dostluğun sözü edilemez. Süreklikliği de ancak erdemli, sağlayabileceğine göre, bu nitelik, iyilik niteliğine sıkça bağlıdır. Cicero'ya göre, gerçek dostluklar ölümsüzdür. Ancak bu süreklilığı sağlamak da kolay bir sey deejildir. Ortaya çıkar ayrılıklar çababilir, siyasal düşünceler çatışabilir, insanların huvileri değişebilir. Kara alnyazılıları gibi, dostluğun üstine çokken öyle rastlanırlar vardır ki, bunlardan kaçınmak, insan bilgeliginin deeil, talihin işidir. Dostluk, her alanda uyuşmayı gerçkleştir. Her alanda uyuşmamış olanlar, sürekli niteliğini, bundan ödü-

rü de dostluğu sajlayamazlar. Düşüncelerinde, beğenilerinde, yaşayışlarında benzerlik bulunanlar, birbirlerine uyuşabilirler. Ayrı düşünceler, ayrı beğeniler, ayrı yaşayış biçimleri uyuşma verine, catışma doğururlar. Her alanda uyuşmamış kişilerin dostluğu, yalnızca bir dostluktur ve her yalancılık gibi günün binde kırılıp dökülmek zorundadır. Dostluk, sadakat gerektirir. Çünkü uzun bir süre uyuşmuş bulunanlar, bu uyuşmanın bir, ya da birkaç nitelikini vitirebilirler. Önceden uyuşmamış kişilerin dostlukları na kadar yalancı bir dostlukta, bu niteliklerini vitirilmesinden ötürü bozulan dostluklar da o kadar yalancıdır. Gerçek dostluk, ölümsüzdir. Talihin gözü kördür derler ama, gülervüz gösterdiği kişilerin de gözlerini kör ettiği bir gerçekir. Onlar, çok kez, bir kendini beğenme ve dostunu hor görme duygusuna kapılabilirler. Hiç bir şey, talihi bir budaladan daha ekmeksiz olamaz. Kılımlarının, önceden erdemli insanların, komanda ve yetki elde ederek mutluğa erişikten sonra, dekistikleri, eski dostların hor görüp varinerine baklandıktan sonra bilir. Yetkilileri ve na paralarıyla alınabilecek her şeyi elde edip dc, dostluğu, evrenin bu en değerli ve en güzel süstünü elde etmemelerinden daha budalaca ne olabilir? Alınabilecek olan şeyler, kim güclüye onun mahdürü. Dostlukta, sadece dostun mahdürü. Dostluk, akıllıktı gerektirir. Herkesin mallarına añağın, sadice kendisinin olanı almasını beceremeyen budalalar, dostluk kuramazlar. Bu akıllıktı, sevgi alanında filizlenen bir akıllıktı. Sevgi erdemli, dostlukları hem kurar, hem korur. Çünkü onda her türlü áhenk, sürekliş, sağlamlıktı. Kendini gösterir isığını parlatlığı zaman, başkasında da varlığını gördüğü erdem isığına yaklaşır, ondaki isıktan da isık alır. Dostluk, işte bu isıktan tutusur. Sevgi ve dostluk sözcükleri aynı kökten gelirler. (Amor, amicitia). Sevmekse, hiç bir seye gerekssinden, hiç bir varan beklenmeden, sevilenin bağılanmasının demektir. Akıllıktı, gerçek olanla gerçek olmayan ayırmada tek ölçüdür. Yüzeğüllüctüve gerçek dosta, akıllıktı avırr. Dostluk, birliği gerektirir. Taraslı Arkhitas (I.O. 4. yüzyılda yaşayan Pythagorası filozof) ne doğru söylemiş: Bir insan, göze yükselp evreni ve yıldızların güzelliklerini sevretseydi bu seyir ona hoş gelmeyecekti. Oysa yanında gördüklerini anlatabileceki bir dost bulunsaydı, bundan pek hoşlanmadı... Evet, doğa yalnızlığı sevnilir. Dostluğun en talihi varı da, doða'nın istediği bu birlikteşlik gerçekleştirmesidir. Doða, ne istedidii ni, ne aradığını na kadar açık olarak belli ettiği halde, bilmem nasıl oluyor da bu kadar sañırlasabiliyor, doğanın uyarmalarına kulak-

lamızı bı kadar tıkanabiliyoruz. Dostlar arasında, sadece sevgi ve beğenme değil, saygı da bulunacaktır. Doða, dostluğu, erdemin yardımcısı olsun dive vermistir, kötüliklerin yardımıcısı olsun dive değil. Onun amacı sudur: Erdem, tek başına, en yüksek iviye erişemediğine göre, oraya baskasıyla birleşip, ortak olarak erissin. İşte, bence, divor Cicero, insanların pesinde koşmaya değer savulkları her şeyi, şerefi, ün, ruhun süknün ve sevincini içine alan birlik, bu birlikler. Bütün bunlar var olunca, yaşamak, mutlulukla dolar. Bunlar olmadan mutlu olunamaz. Mademki bu birlik, en üstün iviilik, onu elde etmek istiyorsak, erdem kazanmaya çalışalım. Erdemsiz, ne dostluğa, ne de herhangi bir seve erişebiliriz. Erdeme de ñer vermeden dost edindiklerini sanan insanlar, bir gün kötü bir olayla karşılaşmazsa, kahırlarsa, o zaman, ne kadar vanılmış olduklarını anlayacaklardır. Atinali Timon bille (İnsanların nankörlüğünden titsizcekyanızlığı arayan Atinali Zengin), titsizliğini dökebilecek bir insan aramamaya katlanamamıştır. Cicero, yaptında, dostluğun sınırlarını da çizmeye çalışır. Soruyor: Acaba, Coriolanus'ün (I.O. 9. yüzyılda yaşayan Romalı komutan, onceleri pek sevildiği halde, sargin cezasına çarptırılmış Roma'nın üstünde yüreymeye kalkmış), dostları olsayı, vatanı karşı, onunla birlikte silaha sarılırlar mıydı?... Doða, dostluğu, erdemin vardımı olsun dive vermistir, kötüliklerin yardımıcısı olsun dive değil. Dostluğun temeli, erdemde karşı duyalan saygıya dayandırılmıştır. Bu konuda üç düşünce ileri sürülmektedir: Dostumuza karşı, kendimize beslediğimiz duyguların ayını beslemek düşüncesi; Bu düşünce, doğru bir düşunce değildir. Çünkü kendimiz için yapamayacağımız nice işler vardır ki, dostlarımız uğrunda pekâla yarabiliyor. Örneğin, kendimiz için yalvarmak şrefisizlik olduğu halde, dostumuz için valvarmak en büyük şerefdir. Dostumuza karşı, dostumuzun bizim için beslediğimiz duyguların ayını beslemek düşüncesi: Bu düşunce de, doğru değildir. Yapısun ve görülen iyiliklerin eş olmasını istemek, dostluğun çokince ve derin hesapları vurmak demektir. Gerçek dostluk, daha zengin, daha cömerttir. Aldığından çok vermemekte bu kadar titiz davranışımız, Dostumuza karşı, onun kendisine beslediği duveluların ayını beslemek düşüncesi: Bu düşünce de vanlıstır. Çünkü kimi insanların güçleri kırılmış, ya da başarıya ulaşma

umutları yitirilmiş olabilir. Dostunun da onun gibi düşünmesi dostluğa yaraşmaz. Tersine, dost, dostunun güçlüğüne gidermeye, yitirilen umutlarını desteklemeye çalışan kişidir. Öyleyse, gerçek dostluğun sınırları başka türlü çizilecektir: Töresel bir temizlik içinde katıksız bir anlaşma. Dostluk üstünde söyleyeceklerin iste bunlar, diyor Cicero, size gelince, siz erdemde öylesine değer verin ki, —onsuz dostluk olamaz — erdemden başka hiç bir şeyin dostluğa üstün tutulabileceğine inanmayın. *Bk.* Ro-*ma Stoasi, Stoacılık, Dostluk.*

GRAVITATION. *Bk.* Yerçekimi, Genel Bağıntılılık Kuramı, Genel Çekim Yasası.

GREAT LIBERATION. *Bk.* New Philosophy.

GREAT UNWASHED. (*İng.* Ledru Rollin, Mazzini, Pyat) Toplumculara takılan ad... *Büyük kırılder* anlamına gelen bu sözcük, Engels'in devimiyle *gül* sırında *yakınım cumhuriyetçiler*ce eğitilmemiş emekçiler için kulandılmıştır. *Bk.* Sos-Dem.

GRÉGAIRE (INSTINCT). *Bk.* Sürü İçgüdüsü.

GREGARİZM. (*Tr.* Röpke) Topluluk hâlinde yaşayan ve bireysel bilişim ve anlayıştan yoksun canlıları küməsel tekplikleri... Ekonomi bilgini Wilhelm Röpke tarafından önerilen *regarizm* (*Fr.* Grégarisme, *Al.* Gregarismus, *Ing.* Gregarism, *It.* Gregarismo) deymisi, *insan ve hayvan sürüsü* anlamını dileğetiren *Lä. gregarius* deyiminden türetilmiştir. *Bk.* Sürü İçgüdüsü.

GREK AYDINLANMASI. *Bk.* Antik Aydınlanma Çağlığı.

GRENZUEBERSCHREITUNG. (*Al.* Hartmann) *Sınır aşma...* Alman düşünür Nicolai Hartmann'a göre varılmış, sınır aşmalarında başlar. Tek ilkeyle evreni açıklayan metafizik öğretmenler hep buru yanığına düşmüştürler. Hartmann bu devimiye *gerekzsiz genellesitme* anlamında kullanmaktadır. *Bk.* Genelleme.

GREV. (*Os.* Tâtilî faaliyet, *Fr.* Grève, *Al.* Streik, *Ing.* Strike, *It.* Sciopero) İşçilerin, topluca çalışmamak suretiyle, bir işkolundan veya işyerinde faaliyeti durdurmak veya işin nitelikine göre önemli ölçüde aksatmak amacıyla aralarında anlaşarak veyahut bir tesevkilin avnı amacıyla topluca çalışmanın için verdiği bir karara uyarak işi bırakmaları... *Greve lokavî yasası*'na göre bir duruma *grev* denir. Terim Fransızcadır ve *lokavî* terimi karşılığında kullanılır. Yasalar, işçilerin işverenlerle anlaşmamaları halinde, belli koşullarla

sınırlı olarak, greve izin vermişlerdir. Grev, işçilerin işverenlere karşı, haklarını elde etmek yolunda, bir zorlama aracıdır. Tarihîsl siècle grev hakkı, emekçilerin örgütlenmeleri ve haklarını elde etmek için ilk patronları ve giderek seçimlerde ağırlıklarını duymaya hükümetleri zorlamalarıyla elde edilmiştir. *Greve türleri* (*Fr.* Classification des grèves, *Al.* Streikarten, *Ing.* Classification of strikes) çeşitliidir: Tüm işyerlerinde ve işkolalarında topluca greve gitilmesine *genel grev* (*Os.* Umumi tâtilî faaliyet, *Fr.* Grève générale), hükümet siyasasını etkilemek amacıyla yapılan grevelere *siyaset grev* (*Os.* Siyâsi tâtilî faaliyet, *Fr.* Grève politique), işi tümüyle bırakmadan yavaşlatma yoluya yapılan grevelere *oturma grevi* vb. denir. Sahte sari sendikalarca ara sıra işçileri etkilemek için yapılan *göstermelik grev'ler* de vardır, bu türli grevler patronlarla anlaşarak yapılır. Birçok ülkede hükümet greve izin vermeli ve wasalaştırılmış morunda kalmakla beraber birçok kavıt ve şartlarla grevleri sınırlamışlar, *genel grev* gibi tâchili bulduklarına da hic izin vermemiştir. *Greve yasakları* (*Os.* Tâtilî faaliyet memnuviyeti, *Fr.* Interdiction de grèves) savılamayacak kadar coktur. Yasalarda sıralanan bu yasakların başlıcaları savas, seferberlik, sivikî淨明, vanzın, su baskını, depressed gibi durumlar, mahkeme kararları, kamu görevleri, sağlık işleri vb. drt. *Bk.* Emekçi, Emekçi Sınıfı, Ekonomik Savaş.

GRISE (SUBSTANCE). *Bk.* Boz Özdekk.

GROSSO MODO. (*İd.* Deyim) Ana çizgilerde... Örneğin «Morgan, evrim aşamalarının grosso modo saptandığı bir aile tarihi taslağı hazırladı» denir.

GROUPE COMPOSÉ. (*Fr.* Toplumbilim) Aralarında ilişkiler bulunan iki ya da daha çok sayıda topluluktan oluşan toplum... Türk Dil Kurumuna yayılmış olan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde *basıki kümlesi* (*Ing.* Pressure group) devimiyle özlecticilmiştir. *Bk.* Toplum.

GROUPE DE PRESSION. (*Fr.* Toplumbilim) Ortak çıkarlarını sağlamak için baskı yapmak amacıyla birleşen topluluk... Türk Dil Kurumuna yayılmış olan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde *basıki kümlesi* (*Ing.* Pressure group) devimiyle özlestirilmiş ve Dr. Özcan Kaya tarafından «yöneticileri ya da önderleri aracılığıyla hükümeti ve da başka toplumsal kümeleri etkileverek üvelerinin ortak çıkarlarını gerçekleştirmeye ve korumayı amaçlayan örgütü toplumsal kümeye» olarak tanımlanmıştır. *Bk.* Baskı.

GROUPE MINORITAIRE

GROUPE MINORITAIRE. (Fr. Toplumbilişim) Bir toplumda azınlık durumunda olan topluluk... Türk Dil Kurumuna kayıtlanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde *azınlık kümlesi* (Ing. Minority group) deyiyle özetlenmiştir ve Dr. Özer Ozankava tarafından «bir toplumda coğuluğunkinden ayrı budunbilimsel, ekinsel özelliklerle birbirine bağlı bireylerden oluşan ikincil kümeler olarak tanımlanmıştır. Bk. Azınlık.

GRUND. (Al. Hegel) Temel.. Alman düşünürü Hegel'in mantık terimidir. Marksçılığın gelişençîri kuramı Lenin bu temiri *osnovaine* (Fr. Fondement) deyiyle Ruscaya çevirmiştir. Hegel, *Mantık* adlı yapıtında şöyle der: «Der reale Grund (Gerechtigkeit) olmasa gerekken kimî kavramlar, gerçekte, temellendirmeleri gereken seyden tümdengelimle çkarılmıştır. Bk. Azınlık.

GRUNDERFAHRUNG. (Al. Willy) Temel deney... Alman düşünürü R. Willy'nin *Gegen die Schulweisheit* adlı yapıtında (s. 170) kullandığı bu deymen için Lenin *Materyalizm ve Empriokritizm* adlı yapıtında şöyle der: «İste yeni bir sözcük daha. Willy, deney üstüne skoler felsefeyi yadsırayak yerine üç kez daha karışık olan grunderfahrung felsefesini koymaktadır». Bk. Empirio-Criticisme, Marxism.

GRUNDFRAGE DER PHILOSOPHIE. (Al. Engels) Felsefenin temel sorunu... Felsefe tarihinde ilk kez Marksçılık kurucularından Engels tarafından ileri sürülmüş ve tanımlanmış olan *felsefenin temel sorunu* deyi, özdekl'ruh (Ya da doğa'lı bilinc, varlıkla düşünce) arasındaki ilişki sorununu dileğetirir. Engels, yapıtı inclemeler sonunda, bu sorunun tüm felsefelerin *baş sorunu* olduğunu saptamıştır. Gerçekten de büyülü küçüklü bütün felsefe öretileri bu soruna verdikleri karşılıkla özdekkılık safinda yer alırlar ve ele alıp çözümlemeye çalıştıkları tüm sorular bu *temel sorun* (Al. *Grundfrage*)'un çözümüne bağlıdır. Denebilir ki bu temel sorunun yanıyla bağlı kurmayan hiç bir felsefe sorunu yoktur. Bu sorunun iki yanı vardır: 1. Temel olan özdekkılık midir, ya da ruh mudur? 2. Özdekk'le ruh arasında nasıl bir ilişki vardır? Özdekkılık (Materyalizm) alanında yer alan öretiler özdekkılık temel ve ruhu ikincil, düşüncilik (idealizm) alanında yer alan öretiler ruhu temel sayarlar. Özdekk'li öretilere göre ruh, nesnel gerçekliğin yansıması sonucudur. Düşünceci öretilere göre ise ruh kendi kendisini bilir ve tamr, bilgi bu kendi kendisini bilip tan-

maya gerçekleşir. Bütün felsefe öğretileri bu iki temel alan üstünde çeşitlenirler, üçüncü bir felsefe alanı yoktur ve olamaz. Bilinemezlik, olguculuk vb. gibi bu iki alanın ortasında bulunduğu izlenimini veren öretillerin üstleri kazanınca allarlarından idealizm çıkar. Demek ki, üçüncü bir felsefe değil, ikinci felsefenin yandaşıdır. Örneğin olgucular felsefenin *temel sorun*'unun bilim tarafından çözülemeyeceğini ilerişürmekle nesnel gerçeklikten kopup kendi bilinçleri, düşünceleri, esdeviyle ruhları içine kapanırlar ve özel idealizmin kucağına düşerler. Özdekkılığının olduğu kadar düşünceliğe de sirt çevirdiklerini savundukları halde yaptıkları zorunu olarak düşüncilikdir. Bilinemezlik, evrende bilinmeyecek birtakım şeylerin varolduğu sansının ödin vermekle idealizm ve metafiziğin timüle içindedir. Friedrich Engels söyle der: «*Grundfrage der Philosophie*'ye verdikleri yanita göre düşünürler iki büyük kampa ayırlırlar. Doğaya karşı ruha tutunanlar, yanı soru çözülmemedede dünyının görünmeye ve bilinmeyecek güçlerce yaratıldığını ilerişürüler idealizm kampını oluşturmuşlardır. Doğanın her seyden önce geldiğini kabul edenler de materializmin çeşitli okullarına bağlıdır. Gerçekte bu iki deym, idealizm ve materializm, bundan başka hiç bir anlama gelmez» (Marx-Engels, *Yapıclar*, c. XXI, s. 275). Bu iki büyük kampa yönveren de antikçağ Yunan felsefesinde Platon'un idealist çizgisinde Demokritos'un materialist çizgisidir. Felsefenin temel sorunu, felsefesel düşünci sürecinde ilk kez, bilimsel olarak etyosimel ve tarihsel özdekk'li felsefe öretisi tarafından vanıtlanmıştır. Idealizmin olduğu kadar Marx önce materializmin de bu soruna verdiği vanıtlar vanılış, veterisiz ve bilimlidir. Bk. Felsefe, Özdekk, Düşünce, Ruh, Doğa, Bilinc, Varlık, Özdekkılık, Düşüncilik, Eytisimsel Özdekkılık, Tarihsel Özdekkılık, Marksçılık.

GRUNDAUTZEN DES REINEN DENKENS. (Al. Kant) Salt usun ilkeleri... Bk. Eleştircilik.

GRUP HÄLİNDE EVLİLİK. (Os. Aile mütemia, Fr. Mariage par groupe, Al. Gruppehe) Bütün erkeklerin bütün kadınların kocası ve bütün kadınların da bütün erkeklerin karısı olduğu ilkel evlilik biçimimi... Kadınların erkek kardeşlerle erkeklerin kız kardeşleri bu *alle*'nin dışında bırakılmalarıdır. Bk. Ortaklaşa Evlilik, Aile.

GRÜNDEN. (Al. Hegel) Kanıtlar... Alman düşünürü Hegel, *Felsefe Tarihi Üstüne Dersler* inde bilgicileri *Gründen und Gegengründen* (Kanıtlar ve Karşı Kanıtlar) getirmekle niteler. Bk. Bilgicilik, Kanıt, Eytisim.

GRÜNDLICHKEIT. (Al. Marx) Ciddilik... Alman düşünürü Karl Marx, felsefe alanında birçok saçılıkların büyük bir *Gründlichkeit'* la sunulmasına özellikle dikkati çeker ve birçok yapıtlarında bunları sorgulayarak takılır. Bu gibi *Gründlichkeit'*ler özellikle Marx'in büyük mizah yeteneğini ortaya koymuslardır. Bunlara takılırken Marx gerekten de çok ussta bir mizahçı olarak görünür. Bk. Marksçılık, Gravitas, Ceza,

GUDDEI SANOVBERİYE. Bk. Glande Pi-néale.

GÜDEK. Bk. Çocuk.

GUFRÂN. Bk. Bağış, Gratia.

GÜL. Bk. Aptal.

GULÂM. Bk. Köle.

GULÂT. Bk. Ülküsel Topluluk.

GULÂZ. Bk. Kaba.

GUIÜVV. (Ar. İçrekçilik) Aşırı inanç... Peygamber ve imamlara *gulîiv* içrekçiliğin temel ilkesidir. Bk. İçrekçilik.

GULÜVVI ŞEK. Bk. Aşırı Şüphe.

GUNA. (Skr. Kanada) Nitelik... Aristoteles'ten çok önce Hintlî düşünür Kanada, varlık kategorilerini altı temele toplamıştı. Bunlardan biri de *guna'dır*. Kanada, varlıklarda yirmi dört nitelik buluyor, ancak aralarından seçkinini onlara *ussal nitelikler* adını veriyordu. Bu *ussal nitelikler* sunlardır: Us, hoşlanma, act, istek, tiksinti, irâde, kötülik, iyilik... Bk. Ulam.

GUREBÂ. (Ar. Gizemcilik) Kimsesiz yabancılardır... Yer yurt edinmeden dünyayı dolastıkları için gizemciler *gurebâ* de denilmiştir. Bk. Gizemcilik.

GURU. (Skr. Budizm) Öğretmen... Buda'nın adlarından biridir. Ona «aydınlanmış dünya' öğretmeni» derler. Bk. Budizm.

GURUR. Bk. Kurum.

GUSTUS. (Lâ. Kant) Beğeni... *Gustus* (Al. Geschmack), Kant'a göre, estetik yargı verme yetisidir. Estetik yargılardır, beğeni yargılardır. Bireysel beğeni yargılardan ölçütü de *tümel bir beğeni*'dir. Kant 'ben kendi beğeni yargımlı, bu ortak beğenive bir örnek olarak' vermiştir der. Bk. Gemeinsinn, Eleştircilik.

GUTE. (Al. Kant) İyi... Alman düşünürü Immanuel Kant, törebiliminde, iyi'yi törebilimsel

bir vasada temellendirir. Salt us tarafından belirlenmiş bir irâdenin istediği her şey das *Gute* (iyi)dir, istenileni her şey de das *Böse* (Kötü). Bunu bize deney veremez. Biz bunu usuzdan çıkarırız. Bk. Eleştircilik, Gute Wille.

GUTE WILLE. (Al. Kant) İyi irâde... Kant, iyiye doğru giden irâde anlamındaki *der gute Wille* deyimiyle insan özgürlüğünü dileğetirir. Bu, insanın, havvansal eșitliklerine çatışan ödevinin belirlediği irâdesidir. İnsan, özgürlüğünü, bu irâdevi göstermekle tanıtar. Kant der ki: «Evrenin içinde ve dışında, *der gute Wille*'den başka, kayıtsız ve şartsız iyi söylemeyecek hiç bir şe yoktur». Bk. Kesin Buyruk, Eleştircilik.

GÜC. (Os. Kuvve, Kuvvet, Kudret, İktidar, İstidat, İstataat, Hâkimiyet, Kuvveti fâile, İlliyeti müessire, Kudreti külîye, Tesiri külî, Nüfuzu içtimâi, Hükümet; Fr. Puissance, Al. Vermögen, Faehgigkeit, Macht; Ing. Power, It. Potenza) Yapabilmeklik... Kuvvet ve *erke* terimleriyle karıştırılmamalıdır. *Erke* terimile anlaşılmıştır. Aristoteles onu *henüz varlaşmadı* anlamında kullanıyordu. Dilimizde *yorucu emekle* yapılan anlamındaki *güt* deyiminin anlabilirliğimiz için *c* harfiyle yazılmışa yeglenmektedir. Konuşma dilinde *yetke* ve *siyasal erk* anımlarını da verir. XIX. yüzyılın varisince kadar *erke*'ye anlaşılmış, *erke* terimi Young tarafından *bir is meydana getiren güç* olarak tanımlanınca özelliğe Ingiltere'de bu iki terimi birbirinden avırdılar. Kimileri *güt* deyiminin Ar. *kuvvet* sözcüğünü öylesitirmek için kullanıvarsa da ayrı bir anlam kazanmış olan *güt*'ü *kuvvet* (Fr. Force) ile karıştmak doğru dekildir. Buna karşı *güt* deyimi, *erk* (Fr. Pouvoir) deyiminin de dileğetilemez, çünkü her ne kadar vakan anlamlıysalar da özes değildiler. Nitikten bu üç terim, daha 1942 yılında, Türk Dil Kurumuna birbirinden avrılmıştır (Bk. Felsefe ve Gramer Terimleri, TDK, İstanbul 1942). Türk Dil Kurumuna yayılmış olan Ruhbilim Terimleri Sözluğu'nde yaşam alanının kısice denetlenebilen bölgelerine *Ing. power fields* deyimi karşılığında *erik alan*, anlağın öteki etmenleri doaslî olarak etkileyen ve beynin genel veterlik düzevini belirleyen boyutuna *Ing. power factor* deyimi karşılığında *güt etmeni* denilmesi önerilmiştir. Bk. Erk, Erke, Kuvvet, Yetke, Gizilgüc, Güçlüzlük, Dynamis, Energeia.

GÜC ALANI. Bk. Güç.

GÜÇBİRLİĞİ. (Os. İttihad, İştirâk, İttihâd infâsî, İttifak; Fr. Coalition) Cesitli güçlerin katılmasıyla gerçekleşen birlik... Politika dilin-

GÜÇLÜLÜK

de çeşitli partilerin katılımıyla meydana gelen kabineye *kooalisiyon kabinesi* denir.

GÜÇÇÜLÜK. Bk. Erkecilik.

GÜÇ ETMENİ. Bk. Güç.

GÜÇGÖRÜ. (Os. Zaafî basar, Fr. Amblyopie) Görme gücünü azaltması... Bk. Görme Yitimi, Körülük.

GÜÇ KAYNAĞI. (Os. Menbâî kuvvet, Fr. Source d'énergie) Skolastik dilde Tanrı... Bk. Tanrı.

GÜÇLERİN BAĞLIŁAŞMASI YASASI. (Os. Tenâstübî kuvâ kanunu; Fr. Loi de corrélation des forces) Aynı miktarla işi ve elektrik gücünün aynı miktar devim, aynı miktarla devimin de aynı miktar işi ve elektrik gücü meydana getireceğini dileğetiren yasa... Bk. Corrélation.

GÜCLÜNÜN YASASI. (Tr. Hartmann) Hartmann'a göre varlık tabakalarının özdeş ve canlılık tabakalarının gücü... Alman düşünürü Nicolai Hartmann varlığı tabakaları ayrırmır. Ona göre alt tabakalar güçlü, üst tabakalar güçsizdir. Alt tabakalar üst tabakalar tasarılar ve daha güçlülerdir. Hartmann buna güçlünlük yasası der. Üst tabakalar —ruh ve anlam tabakaları— güçsüz ama özgürdürler. Hartmann buna da güçsüzün otonomisi yasası der. Bk. Varlıkbilim.

GÜCSEL DEĞİMÉ. (Os. Temâsi bilkuvve, Fr. Contact virtuel) Metafizik anlayışta ruhun, hayatı verdiği bedene değmesi... Bk. Değime.

GÜCSÜZLÜK. (Os. Fikdâni kuvvet, Fr. Adynamie) Kasların kasılma güçlerini vitimelerinden doğan durum... Bu, bir hastalıktır. Güç teriminin karşıtı olan *gücsizlik* (Os. Ademi kuvvet, Fr. Impuissance)'ten ayrılmazdır. Bk. Güç.

GÜCSÜZÜN ÖZERKLİĞİ. Bk. Güçlünün Yasası.

GÜDÜ. (Os. Sâik, Bâis, Sebep, Mûcîp, Müessir, Dâi, Bahane, Mülâhâza; Fr. Motif, Al. Motiv, Beweggrund; Ing. Motive, It. Motivo) Ussal neden... Kaynağı duygulanım olan *neden* anlamındaki *dürtü* terimine karşılıktır. Buna karşı *güdü'nün* kaynağı ustur. Örneğin sevgi bir dürtü, ödev bir güdüdür. Türk Dil Kurumuna yayımlanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde Dr. Özter Ozankaya tarafından «bilreyle bilinçli ve amaçlı eylemlerde bulunmaya yönelik dürtü ya da dürtüler bileskesi» olarak, Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde de Dr. Mithat Enç tarafından «kişinin bilinçli olarak

darvârılarının dayanağı diye gösterdiği güç» olarak tanımlanmıştır. Aidi geçen Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde bir güdüyü hareket etti rerek canlı eyleme itmece *Ing. motivate* de yimi karsılığında *güdülmeye*, kisinin eylemeninin yönünü ve öncelik sırasını belileyen iç ya da dış dörtüçünün etkisiyle eyleme geçmesine ve isteğine *Ing. motivation* deyimi karşılığında *güdülenme*, herhangi bir örenimi ya da uyum sorunun çözümünde danışmanın sorular ve ölämelerle karşılaşmadıkne yardımcı olduğu danışma türünde *Ing. directive counseling* deyimi karşılığında *güdümlü danışma*, bilerek ya da bilmeyerek başka birisinin etkisi altında benimsenen ereğe *Ing. induced goal* deyimi karşılığında *güdümlü erek*, herhangi bir ruhsal sorunun çözümünde danışmanın tanımlayı ve saflatın yollarının bulunmasını danışanın kendi cabalarına bırakıldığı danışma türünde *Ing. nondirective counseling* deyimi karşılığında *güdümsüz danışma*, hastanın gizli kaynaklarını harekete geçirerek ona kendi sorunlarını çözme yollarını buldurmak biçimindeki saflatma *Ing. client-centered therapy* deyimi karşılığında *güdümsüz saflatım*, ruh saflatımı ve da danışmanlıkta saflatıcının davranışla uygun ilişkiler kurduktan sonra onu dileğinde gibi konuşmaya bırakıp yönetmek, soru sormak ve da araya girmekten dikkatle kaçınmasına gerekiren yöntemle *Ing. nondirective procedure* deyimi karşılığında *güdümsüz yöntem* deyimleri önerilmiştir. Bk. Dürtü.

GÜDÜK KALMA. (Tr. Ruhbilim) Kalmışsal nedenlerle ya da cocukluğun ilk yıllarında baş gösteren kimi hastalıklar yüzünden örengeten herhangi birinin düzgülü olarak gelişmemesi... Türk Dil Kurumuna yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. aplasie* deyimi karşılığında önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır.

GÜDÜLEME. Bk. Güdü.

GÜDÜLENME. Bk. Güdü.

GÜDÜMCÜLÜK. Bk. Dirigisme.

GÜDÜMLÜ. (Os. Sevkedilmiş, Müteveccih; Fr. Dirigé, Al. Gerichtet, Ing. Directed) Belli bir ereğe göre yürütülen... Bk. Yön.

GÜDÜMLÜ DANIŞMA. Bk. Güdü.

GÜDÜMLÜ EKONOMİ. Bk. Dirigisme.

GÜDÜMLÜ EREK. Bk. Güdü.

GÜDÜMSÜZ DANIŞMA. Bk. Güdü.

GÜDÜMSÜZ SAĞALTIM. Bk. Güdü.

GÜDÜMSÜZ YÖNTEM. *Bk.* Güdü.**GÜFTÄR.** *Bk.* Jest.

GÜLERYÜZÜ TOPLUMCULUK. (*Tr.* Gözdengeçiricilik) Çağdaş gözdengeçiricilerin ilerisürükleri burjuva isteklerine uygun bir toplumculuk modeli... Çağdaş gözdengeçiricilere ilerisürülən bu 'deym, Marksçı-Leninci toplumculüğün çatık kaslı ve sevimiz oldugu anlamını içer. Demek isterler ki biz güleryüzlüsünü kəsfettik. Marksçı-Leninci biliimsel toplumculuk 'burjuva sınıflına asık ve emekçi sınıfına güleryüzlü olduğundan her halde yine model emekçi sınıfına asık ve burjuva sınıfına güleryüzlü olmalıdır. Bu yeni model de, öteki önerileri gibi, çağdaş gözdengeçiricilikin emekçi sınıfının saptırma işini ilerisürük aldatmacalarından bırdır. *Bk.* Gözdengeçiricilik, Toplumculuk, Gözdengeçirme.

GÜLMEK. (*Os.* Druk, *Fr.* Rire, *Al.* Lachen, *Ing.* Langh) İnsanın, hoşuna ya da tuhafına giden oğullar karşısına duvusunu açıklaması... Hoslanmayı İlgi ruhsal bir belirtidir. İnsanca özgüdür, insandan başka hiç bir canlı gülməz. Aristoteles'e göre Özdeksel, ussal ya da töresel bir oransızlıktan doğar.

GÜNAH. (*Os.* Günah, Hatie, Mäsiyet, Zelle; *Fr.* Péché, *Al.* Sünde, *Ing.* Sin) Tanrıca suç sayılan iş... Farsça bir sözcüktür. Antikçağ Yunan felsefesinde Hesiodos, baştan Zeus'că karşı işlenen günahların söyleşirler: 1. Bir şey dileyen konuğu kırmak, 2. Erkek kardeşinin karısını bastan çıkarmak, 3. Yetimin hakkını yemek, 4. Yaşlanmaya ana babaya kötü davranmak... Diğer gelişmiş günahların sayısı çoğalmıştır. Hristiyankılık ilk günah, Adem'in cennetten elma çalmıştır; insanlar atalarının bu hırsızlığı yüzünden acı çekmektedirler. Ać, Tanrıca, bu günahları temizlemek için verilmiştir. Bertrand Russell, *The Scientific Outlook* adlı yapıtında şöyle der: «Tanrısal adaletin anlamla buyusa benim anlamdığımı adalete benzemiyorum». Hristiyancılar görüp günahın arımlıbilir, bundan ötürü de erginlik çağına gelen her Hristiyanın yilda en az bir kez günah çıkarması gerekdir. XIII. yüzyılın başında Latran konsilinde alınan bu karar üzerine günah çıkarma Hristiyalar için zorunlu kılınmıştır. XVI. yüzyıldan beri de kılıselerde günah çıkarma hücrelərdir. Hristiyaların yilda en az bir kez bu hücrelere girerler ve papazın önünde günahlarını açılayarak pişmanlık getirirler. İslâm disiplininde Tanrı'nın ve peygamberinin yasaklarını ya da bu yasaklarını yapmanın günahdır. *Kur'an'da* yapılması emredilen davranışları yapmak büyük günah (*Ar.* Günah-i kebâir)'dır,

bunun dışında kalan günahlarla küçük günah sayılır. Büyük ve küçük günahlar, çeşitli mezhəb anlayışlarında tartışma konusu olmuştur. Örneğin Hariciler her iki türlü günahı işleyenin dinden çıkışması gerektiği görüşünü ileriştirmüşlerdir. Kimi mezhəplere göre de Tanrı'yı tanımama ya da ona ortak koşma günahının dışındaki bütün günahlar Tanrı'ca bağışlanabilir, bundan ötürü de onları işleyenlerin dinden ekmək sayılmalardır. İslâm inanclarına göre peygamberler günahsızdır. Şîler de bu yüzden imamların mäsüm olduğunu ileriştirmüşlerdir. *Bk.* Din, İlk Günah.

GÜNCEL. (*Tr.* Bilgibilim) Yaşıda sira ve sürede anlanılar olan... *Edimsel* (*Os.* Fili, *Fr.* Actuel) deyimi bu anlamlada da kullanılır. Türk Dil Kurumuna kayıtlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde belirli bir anda bilinçli ve bilincsiz mekanizmaları da içine alan ruhsal-bedenisel bütünlüğe *Ing. actual self* deyimi karşılığında *guncel öz* denilmesi önerilmiştir. Terim ruhbilimci Horney tarafından ileriştirilmiştir. *Bk.* Edimsel.

GÜNCEL ÖZ. *Bk.* Güncel.

GÜNDELİKÇİLİK. (*Os.* Ecirlik, Yevmiyeçilik; *Fr.* Salariat) Ücretlilik... *Gündelikçilik*, asında, her gün ya da gün hesabıyla alınan bir para karşılığında satılan hizmeti dilegetirir. Osmanlıca *ücretlilik* deyiminden kaçınmak için birçoq yazarlarımıza *üretim araçlarından yoksun bulunanların mal hâline gelen emek güçlerini, üretim araçlarının özel mülkiyetini elerine geçirmiş olanlara satmalarından doğan durum* anlamında kullanılmıştır. Gündelik, hafiflik, aylık biçimlerinde de olabilir. Bu deyimin amacı, anamalıcılık döneminde, bir insanın kendisini baskı bir insana satmasını dilegetirmektir. Lenin, *Devlet* adlı yapıtında söyle der: «Kapitalist rejimde, azınlığın coğunluğu baskı altında tutmasına yaranan özel bir makineye, yani sözçüğün gerçek anlamıyla devlete sahip bulunuyoruz. Bu sistemi baskıının yürütmesi büyük bir şiddet gereklidir. İnsanlığın kölelik, serflik ve *ücretlilik rejimleri* altında voluna devam ederken içinden geçtiği kan denizlerini şart koşar». *Bk.* Ücret, Emek Güçü, Anamalılık.

GÜNDÜZ KÖRLÜĞÜ. (*Tr.* Ruhbilim) Gözün ağabakasının orta bölümündə baş göstəren bozukluklara yüzünden kişinin alacağanlıkta daha iyi görmesi durumu... Türk Dil Kurumuna kayıtlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. day blindness* deyimi karşılığında önerilmiştir. *Bk.* Göz, Körlük.

GÜNEŞ CEKEYİ

GÜNEŞ CEKEYİ. (Os. Kuvveti müvecihi, Fr. Héliotropisme) Bitkilerin güneşe yönelme-leri... *Bk.* Doğrulum.

GÜNEŞMERKEZCİLİK. (Tr. Gökbilim) Dün-yanın, ötük gecenelerle birlikte, güneşin çevresinde döndüğü savı... *Dünyamerkezcilik* ya da *yermerkezçilik* ya da *yerözekçilik* deyimleriyle dileğetirilen dinsel savın carcısında yer alan ve *güneşözekçilik* deyiimiyle dc dileğetirilen bilimsel savı adlandıran. *Bk.* Heliocentrisme, Yerözekçilik.

GÜNEŞÖZEKÇİLİK. *Bk.* Heliocentrisme.

GÜNEY BATI ALMAN OKULU. (Tr. Yeni Kantılık) Windelband, Rickert gibi Alman düşünürlerinin toplandıkları veni Kantçı okul... Tarif felsefesinin kuruluşunda bu okulun önemli katkıları olmuştur. *Bk.* Geisteswissenschaften.

GÜRECİLİK. (Os. Kuvvâniyet mezhebi, Fel sefei kuvvâniye, Mezhebi kuvviye; Fr. Dynamisme, Al. Dynamismus, Ing. Dynamism, It. Dinamismo) Özdeğin kendiliğinden devimsel ve gelişimsel olduğunu ölüseren öfretlerin genel adı... *Mekanikçilik* karşısındır. Nesneleri devimsiz ve ancak dışardan verilmiş bir daimile devinebilir sayan mekanikçilige karşı *gürecilik*, nesnelerin bir özgürlük varlığını ilerisürer. Antikçağ Yunan felsefesinde Herakleitos, Aristoteles, Stoacılar gürecildir. Metafizikte Leibniz, Kant, Lotze, Herbert, Main de Biran, Renouvier güreci söyleflər; *dirimselçilik*le anılan das kılummuştur. Bilimsel anlamda gürecilik, eytisimsel özdeğlikte gerçekleşmiştir. Maddeci dialektik felsefeye göre devim, maddenin varlık biçimidir. Devimsiz madde, hic bir zaman ve hic bir yerde olmamıştır. Her maddesel cisim, yapısı geregi devimsel ve değişikendir. Devimi sağlayan ikke de, her maddesel cisim hem çatışan hem birbirlerinden ayrılamayan karşılıklırmadır. Devim de, bizzat madde gibi, sorsun biçimle belirmektedir. Her veni arastırma, devimin yeni bir biçimini ortaya kovmaktadır. Örneğin en son bulunan devim biçimlerinden biri, atom çekirdeğinin çevresindeki zerreklelerin devimidir. Devimin çeşitli biçimleri birbirlerine bağlıdır ve birbirlerine dönüsürler. Örneğin kimyasal devim biçimleri biyolojik devim biçimine dönüserek insana kadar sürüp gezen çeşitli devimsel dönüşümlerle hayatı oluşturmuşturlardır. Basit devim biçimleri, daha yüksek devim biçimlerine içerir. Ama daha yüksek bir devim, daha aşağı bir devim biçimine indirgenemez. Bu bakından, dialektik maddecilik, bütün doğasal ve toplumsal hayatın madde zerrelerinin mekânı içinde mekanik yer deği-

tirmelerine indirgenebileceğini ileristuren eski maddecilik anlayışıyla mekanik maddecilik anlayışını aşmış bulunmaktadır. Dialektik maddecilik devim, sürekli ve sonsuz değişmenin genel biçimidir... Maddenin devim biçimlerinin birbirlerine dönüsüğü gerçüğü, özellikle fizik bilgisi H. Helmholz'ın 1869 yılında yayınlanan *güçün saklanması yasası* (Os. Kudretin mahfuzyeti kanunu, Fr. Principe de la conservation de l'énergie) doğrulanmış bulunmaktadır. Bu yasa, harcanan güç oranında ısı ve o ısı oranında da yeniden güç meydana geldiğini tanıtılmıştır. Öyleyse nasıl madde ne yeniden meydana getirebilir ve ne de yırtılabilirse devim de ne yeniden meydana getirebilir ve ne de yırtılabilir niteliktedir, tek söyle var olduğunda saklıdır (mahfuz)... Gürecilik, bu anlamda, her türlü metafizik anlayışa ve Descartes'in mekanizmine karşısıdır. Örneğin Blaise Pascal ilk fiskeyi vuranın Tanrı olduğunu söyler. Gürecilikin göre ilk fiskeyi vuran yoktur, çünkü madde bizzat devimselidir. Ancak ters terminoloji olarak güreciliği metafizik öğretüler de benimsediktedirler. Metafizik gürecilik, varlık deyiminden Tanrı'yı anlar ve varlıklar bizzat etken (faal ve müessis), gürerlidir. *Gürecilik*, kimi yazarlarımıza *devimselçilik* deyiimiyle dileğetirilmektedir, olsa deyimin Batı dillerindeki kaynağı olan Yu. dynamis terimi, devim anlamındaki Yu. kinesis teriminden farklı olarak, güç ve olabillilik anlamlarını taşır, devimin Doğu dillerindeki karşılıkları da gücü ve güçlülüğü dileğetirir. *Gürel* ve *gürellik* deyiimleri 1942 yılında Türk Dil Kurumuna saptanmıştır ve otuz bes yıldır kullanılmaktadır. *Gürecilik*, sıfat olarak *gürellik* terimine dileğetirilir ve etkin kuvvetlerin tümünü kapsar. *Bk.* Dynamis, Gürel, Özgür, Devim, Mekanikçilik, Dekارتçılık, Dirimselçilik, Canlıcılık, Dynamei On, Mana.

GÜREL. (Os. Kuvvâni, Gayri kar, Kuvvet, Mebhasülharekât; Fr. Dynamique, Al. Dynamik, Dynamisch; Ing. Dynamics, Dynamic; It. Dinamica) Dural olmayan olus ve dönüşüm hâlinde bulunan... Ad olarak *gürel* terimiyle dileğetirilir ve mekanığın devimini meydana getiren kuvvetlerden söz eden bölümünü adlarıdır; *erke* (Fr. Énergie) anlamında da kullanılır. *Güre* terimi *erke*'yle anlaşımdır. *Bk.* Erke, Gürecilik.

GÜRELCİLİK. *Bk.* Gürecilik.

GÜRELİ. *Bk.* Gürel.

GÜRELİ BİLİNCİDİŞİ. (Os. Kuvvâni gayri-güru, Fr. Incconscient dynamique) İnsan kafasının kendi kendine çalışarak herhangi bir çözümü sapaması... Çözemediğiim herhangi bir

sorunun, onu çözmekten vazgeçip bırakıktan bir süre sonra kafasında kendi kendisine şözdürmiş ve hazır bir durumda bulunduğu çok rastlanmış olaylardandır. Bilgiler ve sanatçılardan, aramaktan vazgeçtiğleri bir süre sonra, aradıkları sevin birbirinden kafalarında aydınlanrıverdiğini görmüşlerdir. Ruhbilimde buna *gürel bilinci* denir. Örneğin fizyolojist Beaunis, bilincinin bu çalışmalarından eğitime yararlanmasını önerir. Bk. *Bilinci*.

GÜRELİ CAĞRISIMLAR. (Os. Kuvvâni teâdâlîr, Fr. Associations dynamiques) Kendiliğinden çağrışım... Fransız ruhbilimci Ribot'un kullandığı bir devidmdir. Belli bir şeş düşünülmeli bir sıradı bilince kendiliğinden dolan düşüncede ve tasarımları dilegetirir. Güreli bilincin basit bir biçimdir Bk. *Güreli Bilinci*. Çakırış.

GÜRELİ TOPLUMSAL. Bk. *Dynamique Sociale*.

GÜRELLİK. Bk. *Gürecilik*.

GÜREL YÜCE. (Os. Ulviyeti kuvvânye, Fr. Sublime dynamique) Kant'a göre doğal ve özdeğer güçlerin belirlediği yücelik... Örneğin bir firtına sırasında denizin azınlığına Kant *gürel yüce* der. Bk. *Eleştircilik, Yüce, Matematik Yüce*.

GÜTERLEHRE. (Al. Alman felsefesi) İyi olan her şeyin neden iyi olduğunu araştıran ve komşunu şartname çalısan öğrenci... Töreblimseveliğini öğretir. Bk. *İyi, Töreblim*.

GÜVEN. (Os. İtimâd, Fr. Confiance) Bir şeyden beklenilen nitelije inanma... *Ketidine güvenme* (Os. İtimâdi nefs, Fr. Confiance en soi) de kendi nitelijine inanma anlamını dileğetirir. Türk Dil Kurumuna yazılanın Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde Fr. *fidélité* (Os. Sadakat, Ing. Reliability) deyimleri karşılığında *güvenlik* deyimi önerilmiştir ve Dr. Özcan Ozan kaya tarafından «bir ölçünün, bir bilimsel açıklamanın ölçmek ya da açıklamak istediği sevi tutarlı biçimde ve doğru olarak olması, açıklaması niteliği» deyisiyle tanımlanmıştır. Türk Dil Kurumuna yazılanın Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde de *güven* deyimi *Ing. reassurance* (Os. Teminât) deyimi karşılığında önerilmiştir ve Dr. Mithat Enç tarafından «hasatın, sorunlarının çözümündeki sağıltıcıyıyla olumlu sonuçlara varabileceğii konusundaki inancı» olarak tanımlanmıştır. Ayni sözlükte, özellikle okula başladıkтан sonra çocukların ana ve babalarını güc ve beceri yönünden eşsiz buldukları volundaki inançlarını yitirip onlarin yerine bu açıdan başka kişileri koy-

malarına *Ing. dethronement of parents* deyimi karşılığında *güven değiştiğim*, bütün gerekseme ve isteklerin güven altında bulunmasına *Ing. Security* (Os. Emniyet) deyimi karşılığında *güvenlik*, kişinin çevresine karşı nedenleri açık ve belli olmayan bir kaygı ve gerginlik duygusu içinde olma duyuşuna *Ing. insecurity* (Os. Ademi itimât) deyimi karşılığında *güvensizlik* deyimleri önerilmiştir. Bk. *Güvenç*.

GÜVENC. (Os. Temin, Teyakkun, Emniyet; Fr. Asurance) Güven sağlama... Descartes bu terimi *tinsel pekinlik* anlamında kullanır, Bk. *Pekinlik*.

GÜVEN DEĞİŞTİRİM. Bk. *Güven*.

GÜVENIRLIK. Bk. *Güven*.

GÜVENLİK. Bk. *Güven*.

GÜVENSİZLİK. Bk. *Güven*.

GÜZEL. (Os. Hüsün, Muhsün, Bedi, Cemâl, Nâfi; Fr. Beau, Al. Schön, Ing. Beautiful, It. Bello) Estetik heyecanı uyandıran... Eski Yunanıda *güzellik* (*Yu. Kalon*) ve *iyi* (*Yu. Agathon*) birbirinden ayrılmıyordu; *iyi*, tinsel güzel anlamdaydı. Pitagoras'a göre güzel, *uyumlu olur*'du; *evren* (*Yu. Kozmos*) de *bir uyum* (*Yu. Harmonia*) ve bu bakımdan *güzel*'di. Sokrates, bir ulusun yetkinliğini, töreblimsel bir kavram olarak *güzel iyi* (*Yu. Kalokagacia*) kavrayıla dileğetirmiştir. Bu anlayış, Platon'da da sürmüştü. Platon'a göre güzel, idealarnın karakteridir ve kendiliğinde *güzel* (*Yu. Auto to kalon*) ve yükselsel olan *iyidir*; Tanrı niteliği sayılması da yeniplatonecül aracılığıyla buradan gelmektedir. Ne var ki bu anlayış *estetik* (*Yu. Esthesis*) teriminin kökü olan *bir duyma* anlayışı değil, metafizik bir anlayıştır. Platon, *güreli güzellik* (*Yu. Pros te kala*) dediği duymusal güzelliği küçümsemesi ve onu gerçek güzelliği *sayıdu sadık güzellik* (*Yu. Kala kaciata*)'tan ayırmıştır. BUNDAN BAŞKA Platon, uyudan doğan *kadın güzelliği* (*Yu. Kozmios*)'ni, güç ve yiğilikten gelen *erkek güzelliği* (*Yu. Oksis*)'nden de ayırrı. Latince *bellum* sözcüğünün hem *güzel* hem de *savaş* anımlarını kapsamasının kökü bu düşündür. Türkçedeki *yügit* sözcüğü de aynı anlam ikiliğini taşır. Aristoteles'e göre güzel; *düzenli, oranlı, simetrik ve smırlanmış olur*'dur. Platon'dan yola çıkan yeniplatone Plotinos, *güzel* ve *iyi* kavramlarını birbirinden ayırmıştır; ona göre *güzel* kendiliğinde bir değer, *iyi* bize bağıntısı ve varanın yanında bir değerdir. Felsefe tarihi boyunca *güzel* kavramı üzerinde sürtürgen anlayışların temeli, coğrafyıyla Ploton ve Plotinos anlayışıdır. Metafizik *güzel*

GÜZELCİLİK

anlayışının en helli tanımı Kant vermiştir. Buna karşı mekanikçi Özdeşlik, *güzel'i* nesnelerin niteliği saymaktadır. Hegel felsefesinde güzel, *idea'nın* sanat alanında belirleridir. *Güzel ideası* dışlaarak gerçekleştirilecektir ve sanatın çeşitli özel biçimlerini meydana getirir, söyle der: «Sanatın bu özel biçimleri idealarnın bir gelişmesidir. Bu gelişme, dışardan verilmiş bir etkinlikle değil, idealarnın Özerinden gelen bir özgürele gerçekleştirilecektir. Sanatın sergilediği her şey, kendinin özel biçimlerin tümü olarak ortaya koyan ideadır» (Bk. Hegel, *Lectures on Aesthetics*, s. 334). Estetikte *güzel* üstüne ilerişüren kuramlar genellikle iki kampa ayırlar: Güzeli ve güzellikli nesnede bulan nesnel kuramlar, güzeli ve güzellikli özne bulan öznel kuramlar. Etyimsel ve tarihsel, Özdeşçi öreti, *güzel* kavramı üstünde de en bilimsel tamı verir. *Güzel*, toplumsal ve tarihsel insan faaliyetinin türündür. İnsanın nesnel gerçeklikle egemen olmasının özgürlüğünü sevinci içinde belirler. Demek ki özneli yanıyla nesnel vanı birbirlerle bağımlıdır. İnsanın öznel amaçlarının nesnel koşulları içinde yaratılır, nesnel gerçeklikin doğru olarak yeniden varatılmasıdır. *Güzel* devimi, dilişimde göz deviminden türetilmiştir ve *güzel* biçiminde gözde ilgili olan, gözde hoş göründen demektir. *Güzel* estetiğin ve sanatın konusudur, *cırkıń'ın* karşısıdır. Bk. Cırkıń, Estetik, Eleştircilik, Sanat, *Güzel* Sanatlar, Güzellik, Güzelliğin Algısı, Güzellik Uamları, Güzellik Simgesi, Güzelliğin Nesnelliği Yasası, Güzelliğin Öznelliği Yasası, Yüce, Hoş.

GÜZELCİLİK. Bk. Estetikçilik.

GÜZEL DOĞA. (Os. Hüsün tabiat, Fr. Belle nature) Doğanın güzellikleri... XVII. ve XVIII. yüzyıllarda doğanın güzellikli bir estetik kuralı olarak ilerlirtirilmiş ve sanatın değeri onu taklitteki başarısına ölçülmüştür. Bk. *Güzel*, Estetik, Sanat, *Güzel* Sanatlar.

GÜZELDUYU. (Tr. Toplumbilim). Nesnel toplumsal ilişkilerin bireyin uyumu gelişimine, soyluluve alپı özgürce gelişirmesine, cırkıń ve aşığıyla savasmasına yardımıcı olan ya olmayan yanlarının duyusal belirisi... Türk Dil Kurumunca yayımlanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde Fr. *esthétique* (Os. *Bediü'lâ*) devimi karşılığında önerilmiş ve Dr. Özer Ozankaya tarafından taumlamıştır. Aynı sözlükte belti bir kümenin, bir halkın kendisine özgü sanatsal tasarımlarında yansyan ve bireyin fiziksel, tinsel yeteneklerinin belli somut tarihsel koşullar altında gerçekleştirilebileceğiz, tam her yönde uyumu gelişimine ilişkin olan ülkeye Fr. *idéal esthétique*

ve *Ing. aesthetical ideal* (Os. Bediî mefkûre) deymileri karşılığında *güzelduyusal ülkü* deymiş önerilmiştir. Bk. Estetik, *Güzel*.

GÜZELDUYUSAL ÜLKÜ. Bk. *Güzelduyu*.

GÜZELLİĞİN NESNELİĞİ YASASI. (Os. Se'yiyeti hüsün kanunu, Fr. La loi de l'objektivité de la beauté) güzellikin nesnel bir değer olduğunu ileriştiren yasa... Güzel olan nesneye onu güzel bulan özne arasındaki ilişki estetiğin başlıca konusudur. Gerçekte öznelye nesne arasında bağıntılı bulunan güzellik, onu her iki ucta da bağımsız görmez isteyen metafizik anlayışın ürünü olan iki karıştı savaşı dileğetirilmiştir. Güzellikin nesnelliği yasası; güzeli nesnede ve nesnel bulur, özneye hiç bir hak tanımaz. Bk. *Güzel*, Estetik, *Güzelliğin Öznelliği Yasası*.

GÜZELLİĞİN ÖZNELLİĞİ YASASI. (Os. Enfüsiyeti hüsün kanunu, Fr. La loi de la subjectivité de la beauté) Güzellığın özneli bir değer olduğunu ileriştiren yasa... Güzellikin nesnede bulan ve nesnel sayan yasaya karşı güzelliliğin öznelliği yasası, güzeli öznede bulun ve öznel savar. Daha açık bir deyişle bulasuya göre güzel, nesnenin bir niteliği değil o nesneci güzel bulan özninin duygusudur. Bk. *Güzel*, Estetik, *Güzelliğin Nesnelliği Yasası*.

GÜZELLİK. (Os. Dilberlik, Hüsün, Cemâl; Fr. Beauté) Güzel olanın niteliği... Töreblimsel alanda *işılık'ı* anlamadır, iyi davranışa güzel bir davranış denir. Asıl anlam estetik alandadır. Bk. *Güzel*, *İyi*, *İşılık*, Estetik, Doğru.

GÜZELLİK ALÇISI. (Os. İdrâki hüsün, Fr. Perception de la beauté) Güzelliliğin amsal tasarrumlarından avrı olarak duyu larla algılanması... Güzellik, özellikle görme duyusunu ilgili bir algıdır. Avraca güzellik, imgesel olarak da tasarrulabilir. Bk. *Güzel*, *Algı*, Tasarım, Görme.

GÜZELLİK SIMGESİ. (Os. Timsâli hüsün, Fr. Symbole de la beauté) Güzelliliğin belli eden işaret... Güzellik simgesinin doğada mı, yoksa sanatçıının düştüğü ve beşenesisinde mi bulunduğu estetikçilerce tartışılmıştır. Bk. *Güzel*, *Güzelliğin Öznelliği Yasası*.

GÜZELLİK ULAMLARI. (Os. Makulâti hüsün, Fr. Les catégories de la beauté) Kant'a göre yicilik, şirinlik, cılıcılık vb. gibi güzellik kategorileri... Kant bunları özneli, deneysel ve önsel sayar. Ona göre bütün bunlar nesnelerin bağımsız nitelikleri olmaya kendi

li duygularımıza verdiğimiz adlardır. *Bk.* Güzel, Yüce, Cieilik, Eleşiricilik, Estetik, Ulam.

GÜZEL SANATLAR. (*Os.* Sanayii nefise, *Fr.* Beaux arts) Edebiyat, resim, müzik, heykel-traşlık, mimârik sanatları... *Güzel sanatlar* devimi, insan yaratılığını dilegetiren *sanat* sözüğünü bu yaratılığın erejîne göre sınıflandırmak gereksinme dayanır. İnsan bu yaratılığını heyecan uyandırmak için kullandığı gibi varas elde etmek için de kullanmıştır. Osmanlıcada estetik heyecan uyandırmak amacıyla yapılan varatma ürünlerine *sanayii nefise*, bir ihtiyyacı karşılamak amacıyla yapılan varatma ürünlerine *sanayii müjide* denirdi. Daha sonra yararlı sanata *zanaat* (*Fr.* Métier) de-nilmekle *sanat* terimi güzellik amacıyla sınıflandırıldı. *Güzel sanatlara da bale, dans, tiyatrosu, sinema vb gibi birçok çeşitler eklendi.* *Bk.* Sanat.

GÜZEŞTE. *Bk.* Çıkar

GYMNOSEPHISTES. (*Fr.* Gizemcilik) Hint'li çiplak bilgeler.. Çiplak gezen Brahman düşünürleri bu adla anılırlar. Bunlar ilkçağın en ünlü bilgeleriydi. Antikçağ Yunan düşünürlerinden Pitagoras, Anaksagoras, Pırhon, Apollonios vb. *gymnosophistes*'lcrden felsefe öğrenmek için Hindistan'a gitmişler. *Bk.* Brahmanisme, Bilge, Büyücülük, Gizemcilik.

GYNÉCOCRATIE. (*Fr.* Toplumbilim) Kadın egemenliği... *Bk.* Anahî Hukuku, Ana Erki, Féminisme.

G-YÜKÜ. (*Tr.* Fizik) Yerçekimi yükü... Uzaya aşağı ve yukarı yönler yoktur; dünya üstünde aşağı adı verilen yön, yerçekiminin yönüdür. Havacılık fizигinde buna *gyükkü* denir, gövdeler oturulan yerce baskısı ve bastan kann çekilmesiyle belirir. Einstein, yerçekimi ve süreçlerumun eşdeğeriliği ilkesileyile ivme, geri tepme, merkezkaç vb. gibi birçok devimlerin örtüdesliğini tanıtlamıştır. *Bk.* Yerçekimi, Genel Bağıntılılık Kuramı.

H

H. (Lâ. Fizik) Erke atomu... İnsanlarla yayılan erkenin en küçük parçası değişmez bir sayıdır ki —buna *Planck değişmez* denir— matematik formüllerde *H* harfiyle gösterilir. Bu değişmez sayı, radyasyon olayında erke niceğinin frekansa bükülmesiyle elde edilmiştir, başka bir deyişle, enerjinin ölçüsü *erg* ile zaman birimi olan *saniye*'nin çarpımıdır. Doğanın temel değişmelerinden biri sayıldığında felsefeyi ilgilendirir. Titresimle yayılan ışın erkesi yayılmasa süresince çarpılıncaya hep bu değişmez hayatı (O, virmi altı sifirdan sonra 6624) verir. Bu değişmeliğinden ötürü de bu pek küçük sayı, erkenin bir birimi ya da atomu sayılmıştır. Bk. Erke.

HÂB. Bk. Düş, Sıkıntı, Ölüm.

HABÂİS. Bk. Kötülük.

HABAL. Bk. Sıkıntı, Bozulma.

HABÂSET. Bk. Kötülük.

HÂBE. Bk. Günah, Sıkıntı.

HABEL. Bk. Tapınak, Idola, Fetiş.

HABER. Bk. Yüklem, Anlatım, Gelenek.

HABER ALMA (Os. İstihâsî mälûmât, Fr. Al. Ing. Information, It. Informazione) Dilde ya da fiziksel bin uyaranlar bildirme ve bilgi alma... Özellikle siberetik (*gündüm bilimi*) deyişimle de dileğitirilmektedir) te önen kazanan bin terim *bilishi*, *bildirme* ve *bilgi* terimleriyle dileğitirildiği gibi dilimizde Türkçe yaygınla *enformasyon* biçiminde de kullanılmaktadır. Konusuna dâlinde *haber verme ve alma* anlamını dileğitirir. Siberetikte bilgisavara verilen ve bilgisavardan alınan bilgiyi adlandırrır. Türk Dil Kurumuna yayılanın Rubbîlîm Terimleri Sözlüğünde *bilgi* deyişimle karslanmıştır ve Dr. Mithat Enç tarafından söyle tanınmıştır: «1. Örenme, araştırma ya da gözleme volvula edinilen gerçekler, 2. (Davranış rubbîlîm) Bir uyaran durumunun ipucu ya da açar görevini yapan yönü, 3. (Bilgi kuramı) Tümü ya da bir parçası sınıflandırma elverisi olan nesneler topluluğunun nicelığıyle ilgili yönü». Haberleri deşerbendirme teknüğine de siberetik *enformatik* (Fr. Informatique) denir, enformatik kuramı 1949 yılında Shannon ve Wcaver tarafından ileriştirilmiştir. Bu kuram, felsefe açısından, karşılıkla etkileşim içinde bulunan bütün sú-

reçlerle etkilesenlerin birbirlerine iletişim haber (Fr. Message)'lari dileğitirir. Örgenliklerin çevrelerine uyma, kalıtım, öğrenme, toplumsal iletişim (Fr. Communication) vb. gibi çeşitli süreçlerde bu *haber*'ler çok önemli bir rol oynar. İnsan beyninin nesnel gerçekliği ya da da dünyayı algılaması ve yansıtması da böylesine bir haberdir. Marksist gelistirici kuramacı Lenin, villarca öncce, ökçec bir buluşla «tüm özdeşin algılaması yakın bir nitelik, yansıtma'ya sahip» olduğunu söylemiştir ki çağdaş siberetik ve onun temel kavramı olan *enformasyon* onun bu bulusunu tanıtmaktadır. Karsılıklı etkileşim içinde bulunan tüm evrensel sistemler (yasamılımlı, toplumsal ve teknik sistemler) bu enformasyonlarla etkileşirler, alındıkları haberlerle kendilerini düzeltirler ve etkileşikleri sisteme uydururlar. Bk. Information, Antropi, Cybernétique, Bilgi, Haberleşme.

HABERLEŞME. (Os. İstihbârât, Fr. Ing. Communication, Al. Kommunikation, It. Comunicazione) Haber iletimi... Toplumsal *haber ve bilgi* (enformasyon) alışverişini dileğitirir. Türkçe yazımıyla *komünikasyon* biçiminde de kullanılmaktadır. Kimi sözüklerde *haber alma* (enformasyon) deyişimle birbirine karıştırılan ve Profesör Hilmi Ziya Ülken'in *Sosyoloji Sözlüğü*'nde *bildirme* veya *ulaştırma* (Bk. Ibid, İstanbul 1969, s. 46) deyişimle Türkçeleriyle bir kavram Türk Dil Kurumuna yayılanın Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde başarılı bir özlestirmeyle *iletisim* deyişimle dileğitirilmiştir ve Dr. Özer Ozankaya tarafından söyle tanınmıştır: «Düsünce ve duyguların bireyler, toplumsal kümeler, toplumlara arasında söz, el-kol devimi, yazi, görüntü vb. aracılığıyla değiş tokus edilmesini sağlayan toplumsal etkileşim süreci». *Kütte haberleşmesi* (Ing. Mass communication) deyişimi de kamuya bilgi veren gazete, televizyon, radyo, sinema vb. gibi tüm haberleşme araçlarını dileğitirir. Bu devimi de Türk Dil Kurumuna yayılanın Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde Dr. Özer Ozankaya tarafından başarılı bir özlestirmeyle *yükün iletisimini* devimiyle dileğitirilmiştir ve «*ka-nuoyunu* biçimlendiren basım, radyo, televizyon, sinema, vb. gibi iletisim ve yaymaya yol ve araçlarını işlevsiz süreci» olarak tanınmıştır. *Komünikasyon* deyişiminin varoluşculuk ve kişilikçiliği dillerinde de özel bir anlamı vardır. Özellikle Jaspers varoluşçuluğunda ve Mourier kişilikçiliğinde insanlar arasındaki bağlılık dileğitirir. Bu öğretilebere göre bireyler *essiz ben* (Ing. Individually unique)'lerdir, bu es olmaları bireylerin beniliklerini haberleşmeye baskalarına aralar, birbirlerinden bağımsız oldukları halde ancak bu yolla birbirleriyle

bir baş kurabiller. *Bk.* Haber Alma, Communication, Varoluşculuk, Kişiğecilik.
HABI. *Bk.* Tapınak, Idola, Put.

HABİE. *Bk.* Gizli.

HABILITAS AD AGENDUM. (*Lâ.* Skolastik) Yapma hüneri... Skolastikler insansal yetiyi ikiye ayırmırlardı. Birı *duyma hüneri* (*Lâ.* Habilitas ad patiendum), öbürü de *yapma hüneri* olmak üzere duygulukluk yetisiyle işlemek yetisi arasındaki farkı bu terimlerle dileğetirmiştir. *Bk.* Yeti.

HABILITAS AD PATIENDUM. *Bk.* Habilitas Ad Agendum.

HABİR. *Bk.* Bilgin.

HABİS. *Bk.* Kötü.

HABİT. *Bk.* Gerileyici.

HABITAT. (*Fr.* Toplumbilim) Bitki ve canlıların veticime veri... Bu terim, bitki ve canlıların doğal olarak bulundukları yeridir. Örneğin atın *habitatı*'sı Asya ovalarıdır. *Bk.* Alışkanlık.

HABITUDE. *Bk.* Alışkanlık.

HABITUDE ACTIVE. *Bk.* Etkin Alışkanlık.

HABITUDE PASSIVE. *Bk.* Edilgin Alışkanlık.

HABITUDES MENTALES. *Bk.* Ansal Alışkanlıklar.

HABITUS. (*Lâ.* Skolastik) Alışkanlıkla elde edilen veticen... Antikçağ Yunan felsefesinde Aristoteles'in ileriştirdiği *Yu. heksis* devimi, ortaca skolastiklerine *habitus* devimiyle Latinceye çevrilmiştir. Osmanlıca sözlüklerde bu devim Aristoteles'in *sôthibolma* ulamına karşılık gösterilmiştir ve gerek skolastiklerin, gerek Bacon'un ulamları arasında savırlar. Osmanlıcaya *mülk* devimiyle çevrilmiştir (Örneğin *Bk.* Rıza Tevfik, *Kaamüs Felsefe*, c. II, s. 99, 116). *Bk.* Heksis, Alışkanlık, Ulam, Aristotuluk, Yetenek.

HABL. *Bk.* Bunama.

HACCEITAS. (*Lâ.* Duns Scotus) Bireysellik ilkesi... Skolastik dönemin ünlü düşünürler Duns Scotus'e göre birey, iki ilkeden meydana gelir: *Genellik ilkesi* (*Lâ.* Quiditas) ve *bireysellik ilkesi*. Ona göre birevde, hem bireyler arasında ortak olan nitelikler hem de bireyler birbirlerine farklı kılan nitelikler bir arada bulunur. *Bk.* Éccéité, Bireyleme, Quiditas.

HACCÉITÉ. *Bk.* Éccéité.

HÂCET. *Bk.* Gercksi, Vesile.

HAD. *Bk.* Sımur, Terim, Öğe, Aşırı, Yasa, Ölçü, Tanım, Eşik.

HADDİ ALÂ. *Bk.* Doruk.

HADDİ ASGAR. *Bk.* Küçük Önerme, Küçük Terim.

HADDİ ASGARI TESİR *Bk.* En Küçük Duyulur.

HADDİ AZÂMÎ. *Bk.* Doruk, En Yüksek.

HADDİ EKBER. *Bk.* Büyük Önerme, Büyük Terim, Çevresel Haller.

HADDİ EVSAT. *Bk.* Orta Terim.

HADDİ HÂZIR. *Bk.* An.

HADDİ MÜŞTEREK. *Bk.* Kamul Terim.

HADDİ ZÂTİNDÂ. *Bk.* Kendinden.

HADES. (*Yu.* Platon) Ölümden sonraki yaşıys... *Hades* sözcüğü, Yunan mitolojisinde ölüler ülkesini dileğetirir. Platon'a göre ölümüş olan ruh, yeniden eryüzüne gelmek için *hades'te* bekler. Bilgi, ruhun, eryüzünde ve *hades'te* götürü öğrendiklerini hatırlamasıdır. *Bk.* Anamnesis, Yeni.

HADIM. (*Tr.* Ruhbilim) Cinsel器官i köreltilmiş... Türk Dil Kurumuna yayılmışınca Budumbilim Terimleri Sözlüğünde *hadim etme* (*Fr.* Al. *Ing.* Infibulation) devimi *cinsel器官 körelte* devimini özleştirmiştir ve Dr. Sedat Vevis Örnek tarafından «cinsel birleşmeye önlemedik için kadın ve erkek cinsel器官lerini bula işi göremez duruma sokma kilgisi» olarak tanımlanmıştır. Kurumca yayılmışınca ve Dr. Mithat Enc tarafından hazırlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde de erkeklerde baskıyla alınmış ve bilincsiz olarak cinsel器官ini yiğmeye korkusuyu her iki cinsten cocuklar arasında varlığı savunulan bilincsiz bunulam kaynağına *Ing. castration complex* devimi katılmıştır.

HÂDÎS. (*Ar.* İbnî Sinâ) Yaratılmış... Bu terimi pek çok İslâm düşünürleri aynı anlamda kullanmışlardır. Bunlara göre evrendeki her sev *hâdîs'tir*. Buna karşı içrekkiler evrenin *hâdîs deşîl, kadîm* (*Tr.* Başlangıçlı, yaratılmış) olduğunu ilerişterler. *Bk.* Ukûli Aşcre, İlnekk.

HADİS. (*Ar.* Müslümanlık) Bildiri... Sözçük, sonradan özelleşerek, pycamberin ve yakının-

HÂDÎSÂT

larinin söz ve söylemlerini bildiren haber anla-
mında kullanılmıştır. Bunları toplayan ve si-
nirlandıran, doğruluk niteliklerini saptayan bi-
lime de *ilmî hadis* denir. *Bk.* Müslümanlık,
Söz, Gelenek, Anlatım.

HÂDÎSÂT. *Bk.* Olay, Olgu, Olam.

HÂDÎSÂTI ATÎYEİ MÜMKİNE. *Bk.* Gele-
cek Olumsallar.

HÂDÎSÂTI HÂLİYE. *Bk.* Olmaka Olanlar.

HÂDÎSÂI MÜSTAKBELEİ MÜMKİNE. *Bk.* Gelecek Olumsallar.

HÂDÎSE. *Bk.* Olay, Olgu, Olam, Düşkü, Fe-
nomen.

HÂDÎSECİLİK. *Bk.* Olaycılık.

HÂDÎSEİ AHÎRE. *Bk.* Son Cözüm.

HÂDÎSEİ ANILMERKEZİYE. *Bk.* Merkez-
kaç Olay.

HÂDÎSEİ İLELMERKEZİYE. *Bk.* Merkezeil
Olay.

HÂDÎSEİ LÂHİKA. *Bk.* Gölgeolay.

HÂDSİELÂHİKACILIK. *Bk.* Gölgeolaycılık.

HÂDÎSEİ MUNZAMA. *Bk.* Gölgeolay.

HÂDÎSEİ MUTLAKA. *Bk.* Saitık Olaycılık.

HÂDÎSEİ MÜTEKADDİME. *Bk.* Öngün
Olay.

HÂDÎSEİ TÂBİA. *Bk.* Gölgeolay.

HÂDÎSEİ ZÂİDE. *Bk.* Gölgeolay.

HÂDİSEVİ. *Bk.* Olaysal.

HÂDÎSİYYE. *Bk.* Olaycılık.

HADS. *Bk.* Sezgi, Səni.

HADSL. *Bk.* Sezgili

HADSİYYE. *Bk.* Sezgicilik.

HAECCETAS. *Bk.* Hacceitas.

HAECCÉITÉ. *Bk.* Ecceité.

HAFÂ. *Bk.* Yokluk, Gizli.

HÂFIZA. *Bk.* Bellek, Anı.

HÂFIZAİ AKLİYE. *Bk.* Anlıksal Bellek.

HÂFIZAİ BAŞARIYE. *Bk.* Görsel Bellek.

HÂFIZAİ HAYÂLİYE. *Bk.* İmgesel Bellek.

HÂFIZAİ HİSSİYE. *Bk.* Duyusal Bellek.

HÂFIZAİ KÂZİBE. *Bk.* Bozuk Bellek, Yalan
Bellek, Yitimî.

HÂFIZAİ MÜTEVEFFİKA. *Bk.* Aşırı Bellek.

HÂFIZAİ SEMİYE. *Bk.* İşitsel Bellek.

HÂFİZAVİ. *Bk.* BellekSEL.

HÂFIZAYI TAKVİYE USULÜ. *Bk.* Belleteç.

HAFİ. *Bk.* Saklı, Gizli, İçrek.

HAFIF İNME. (*Os.* Felci kismi, *Fr.* Parcisé) Kaslardaki büzülmənin biraz azalması... De-
vim ve duyumu bütünüyle kaldırırmaz. *Bk.*
İnnem.

HAFİFÜRRUH. *Bk.* Canayakin.

HAFİYYE. *Bk.* Gizlicilik.

HÂHİŞ. *Bk.* İstek.

HAH YASANTISI. (*Tr.* Ruhbilim) Gözlenip
üzerinde düşünülen bir durum ya da sorunun
birdenbiré çözümünün kavrıldığı an... Türk
Dil Kurumuna yayılmış Ruhbilim Terimi-
leri Sözlüğünde *Ing. ala experience* deyişi
karşılığında önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tar-
findan tanınmıştır.

HÂIDGÂH. *Bk.* Konak, Durak.

HAINE. *Bk.* Kin.

HÂİT. *Bk.* İlgisizlik.

HAK. *Bk.* Hak-Hukuk, Doğru, Doğruluk, Ger-
çek, Tüze, Tanrı, Us, Hakikat.

HÂK. *Bk.* Toprak.

HAKAİK. *Bk.* Hakikat.

HAKAYİK. *Bk.* Hakikat.

HAKAYIKİ BEDİHİYE. *Bk.* Sezgisel Gerçek-
ler.

HAKAYIKİ EVVELİYE. *Bk.* Sezgisel Gercek-
ler.

HAKAYIKİ KABLİYE. *Bk.* Önsel Gerçekler.

HAKAYIKİ KAVİME. *Bk.* Değişmez Gerçek-
ler.

HAKAYIKİ MÜTEARİFE. *Bk.* Belletsel.

HAKAYIKİ NAZARİ. *Bk.* Önsel Gerçekler.

HAKAYIKİ RİYAZİYE. *Bk.* Matematik Ger-
çekler.

HAKAYIKİ SÂBİTE. *Bk.* Olumlu Gerçekler.

HAKAYIKİ ŞÜHÜDİYE. *Bk.* Sczgisel Gerçekler.

HAKAYIKİYYE. *Bk.* Gerçekçilik.

HÂKDAN. *Bk.* Toprak.

HÂKDANI FENÂ. *Bk.* Dünya.

HAKEM. *Bk.* Yargıcı.

HAKEMLİK. *Bk.* Yargıcılık.

HAK-HUKUK. (*Os.* Hak, Hukuk, İstihkak, Netşülemir, Müstakim, Selim, Matlap, Kaim, Selâhiyet, İlmi Hukuk, Fikih; *Fr.* Droit, *Al.* Recht, *Ing.* Right, *It.* Diritto) Tüzenden gerektirdiği... Yasa ve törelerin bütününe dileğitiren hukuk, Arapça *hak*'ının coğuludur, Türkçe özleştirmeye türe sözcüğüyle karşılaşmıştır. Tüzenden neyi gerektirdiği, eşdeyiyle nelerin *hak* olduğu konusunda çeşitli düşüncüler çeşitli çözümler vermişlerdir. Platon, *Devlet* adlı yapıtında Trasymachos'un ağızından *hak kuvveti* der. İngiliz düşünürü Hobbes, neyin *hak* ve neyin *haksız* olduğunu saptamasını devlete bırakır. Tanrıbilimciler de byzantii Tanrı'ya verirler, Alman düşünürü Leibniz'e göre insan da düzenen neyi gerektirdiğini Tanrı kadar bileyib, insanın ahlâksal bilincinin tıpkı bulduğumu Tanrı türkili bulmaz, türkenin gerektirdiği *insanın yetkinliğine* yararlanır. İdealizmin büyük ustası Hegel hak kavramını *geist*, *özgürlik* ve *düszerec* kavramlarıyla anlatmış kılardı. Hegel'in göre insan kendini özgürlüğünü korumak için baskılarının özgürlüğünne sahip duymak zorunda kalarak kendini vadırsı, bireyleyle bireysel ruhant toplumsal ruha gerekçe devleti ve *hukuk'u* gerçekleştirir. Devlet ve hukuk, birevin kendisini vadısmasını vadsızarak onu toplum içinde *hukuk bireyi* ve *hak sahibi* varar. Mal edinmenin gerektirdiği *hak* ve *hukuk* ilkın Roma'da düzenlenmiştir. Çünkü Roma, sınıflı toplumun ilk sosyo-ekonomik formasyonu olan köleci düzenin gelişmesini örgütürdü. Köleci düzende sömürmenlerin hak ve hukukunu düzenleyen Roma hukuku, günümüz burjuva hukukunun temelidir. Gerçekte *hak* ve *hukuk*, sömürümeye dayanan sınıflı toplumlarda haksızlık ve hukukszıkları biçimsel olarak gizlemek için ilerisürümüş yaoma kavramlarları ve tarihisel süreçte daima sınıflar bir nitelik taşımışlardır. Eytisimsel ve tarihisel özedekiliğin kurucusu Karl Marx'a göre sınıfsız topluma «burjuva hukukunun dar ufkuları asılmış olacak ve hukuk ortadan kalkacaktır. Marx, ayrıca *Gotha Programının Eleştirisi*'nde Lasalcelerin ilerisürdürü *esit hak'* in en büyük haksızlığı olduğunu bütün avranti-laryla sierler. Sınıfsız toplumun ilk avranti-

layan toplumcu toplumda da burjuva hukukunun *hak* ve *hukuk* kavramları bir süre geçerli kalacak ve haksızlıklar hukukszılığının belki bir ölçüde içermekte devam edecektir. Çünkü bu cyrede herkesten yeteneklerine göre alınamacak ve herkese çalışmasına göre bölüşürlük olacaktır. Herkesten yeteneklerine göre alınıp herkese ihyâfaclarına göre verilebilecek olan sınıfsız bolluk toplumu, esdeviyle toplumculuğun ikinci ve üst aşaması gerçekleşmedikçe belli bir ölçüde haksızlık ve hukukszılık zorunludur. Yukarda özetlenen metafizik düşümme vontemine bağlı idealist öğretmenler, hak ve hukuk evrimini düşüncelerin ve vicedanların evrimine bağlılar. Oysa hak ve hukukun değişimi, düşüncelerin değişmesine değil, üretim biçimlerinin değişmesine bağlıdır. *Hak* ve *hukuk* kavramları, devlet kavramıyla da vakundan ilişkilidir. *Devlet* kurumunu var kaldıkça haksızlıklar ve hukukszıklıklar da var kalacaktır. *Hak* ve *hukuk* bağlı olarak devletin bitişliği belli bir ölçüde *sosyalist devlet'* de de değişmez. Çünkü burjuva devleti nasil burjuva hak ve hukukunun bekiçisi olarak bir burjuva diktatörlüğü örgütüse, sosyalist devlet de oyelice emekçi sınıfı hak ve hukukunun bekiçisi olarak bir emekçi sınıfı diktatörlüğü örgütür. Bununla beraber ikincisi birincisile kıyaslanamayacak ölçüde bir tüzelliği içerir; çünkü burjuva devletiyle hak ve hukukunu ortadan kaldırıldığı gibi emekçi devletiyle hak ve hukukunu da ortadan kaldırılmak, sınıflı, eşit ve özgür insan toplumuna ulaşmak amacını taşıır. Bu üstün düzeye yaklaşılıkla *devlet* örgütüyle birlikte *hak* ve *hukuk* anlayışları da eripin sınıflı toplumlardaki anımlarını ve varlık nedenlerini yitireceklidir. Ne var ki bu aşamaya erişilinceye kadar, bir basıka aracı olan *devlet* gibi *hak* ve *hukuk'u* da toplumcu anlayışı dönüştürmek sürdürmek zorunludur. Bundan ötüründür ki günümüzde toplumcu pratığında toplum üyelerinin *hakları* söyle saptanmıştır: 1. Çalışma hakkı, 2. Çalışmasından gelir elde etme hakkı, 3. Dîlenme hakkı, 4. Çalışmama durumlarında güvenlik hakkı, 5. Söz, toplama, gösteri ve yürüyüş hakkı, 6. İnanç hakkı, 7. Eğitim hakkı, 8. Haberleşme hakkı, 9. Dokunulmazlık hakkı, 10. Sağlık bakımı hakkı, 11. Örgütlenme hakkı, 12. Hic bir ayrım gözetilmeksızın eşitlik hakkı. *Bk.* Tüze, Ceza Vermek Hakkı, Ulusal Hukuk, Tanrisal Hukuk, Görenek Hukuk, Uyar Haklar, Devletler Hukuku, Doğal Hukuk, Nesnel Hukuk, Geçerli Hukuk, Tüzeliksel Hukuk, Öznel Hukuk, Analik Hukuk, Devlet, Esit Hak, Denkerlik, Toplumculuk, Eşitçiler, Eşitlik, Özgürlik, Tarihsel Özdeşlik, Hukuk.

HAKİKAT. (Os. Hakikat, Hakkıyet, Hak, Vâkı'a mutabık, Vâki, Nefsülemir, Savâb, Shihat; Fr. Vérité, Al. Wahrheit, Ing. Truth, İt. Verità) Nesnel gerçekin düşüncedeki yansısı... Ar. *hakikat* kavramı, her ne kadar *gerçek* kavramıyla özleştirilmektede, *gerçek* kavramının asıl anlamlıyla karıştırılmamak için felsefesel kullanılmış velığını sürdürmektedir. *Gercek* (Os. Vâkiyyet, Fr. Réalité) nesnel gerçekliği, *hakikat*'sa bu nesnel gerçekliğin zihnimizdeki öznel yansısını dileğetirir. Örneğin elimizde tuttuğumuz bir kalem gerçek, onun zihnimizdeki yansısı hakikattir. Her iki kavram da *gerçek* devimiyle dileğetirilmesi birçok karışıklıkla neden olur. Hakikat, gerçekin kendisi değil, yansısıdır ve düşünceneye nesnesi arasındaki uygunluğu dileğetirir. *Hakikat* kavramı, felsefe alanında çok önemlidir ve özdeşliğlide düşünceliçilik arasındaki kavganın baş konusudur. Özellikle düşünceliçiliğe (idealiste) öğreteler ona usavakî cezîli anımlar vermişlerdir. Örneğin nesnel düşünceliçiliğe göre, o insan zihninin de dışında, başına buyruk, özelek olmayan ne iddîyi belirsiz bir varlıktır; öznel düşünceliçiliğe göre de nesnel gerçeklikle hiç bir ilgisi bulunmayan, tersine, nesnel gerçekliğin yaratıcısı olan bir bilinc içeriği yuvarıdır. *Hakikat* kavramını, eytimsel yanalarını açıklayarak en anlaşılmış bir biçimde ortaya koyan Marksçı felsefedir. Bahçemizde bir ağaç görürüz, bu bir nesnel gerçekliktrir; bu ağaç bilincimizde yansır, bahçemizdeki ağaç uygun olarak doğru yansırıda ölçüde hakikattir. Ne var ki bu yansısı (*hakikat*), bahçemizdeki ağaçca (*gerçek*) tipatıp uygun olmaz. Yakaşırıktır, bundan ötürü de *görelî*'dir. Ama bu ağaç zihnimizde keyfimizde göre bîcîmlendiremeyeiz ve onu, tipatıp astıma uygun olmasa da, az çok doğadaki biçimle yansıtırız, demek ki öznel olan hakikatımız *nesnel* olan bir yan da vardır, hakikat öznel olduğunu kadar nesnelerdir de. Gerçekte hakikat hiç bir zaman öznel olmasa, ona öznemizde yansındı için öznel diyoruz, yoksa da daima nesnedir, çünkü nesnel olan bir seyden yansır. *Hakikat*'ın ölçütü, esdevîye bilincimizdeki yansının doğru olup olmadığını ölçütü *pratik*'tir. Gördüğümüzün *hakikat* mi yoksa *hayâl* mi olduğunu anlamak için gidip o ağaç ellerimize tutarız ve gördüğümüzü havâl olmayıp hakikat olduğunu bîylelikle anlarız. Hakikatlarımız yaklaşıktır, bundan ötürü de *görelî*'dir, ama her *görelî* *hakikat*'ımız *saltık hakikat*'ın bir parçasını taşır. Diyalim ağaçca çok uzaktan bakıvoruz ve onu toprağına dikilmiş kocaman bir sopa gibi görüyorsak, yavaş yavaş yaklaşmaya başlayınca dalları olduğunu, dallarının üstündede yapraklar bulunduğu, gövdesinin kabuk-

larla örtülü olduğunu görür ve öğreniriz. Onun bilgisini daha da derinleştirmek istersek tutup kesebiliriz, iç tabakalarını ve toprağı nasıl köle salmış olduğunu da görüp öğreniriz. İşte bilgi sürecinde *saltık hakikat*'a bu *görelî hakikat*'larımızı adım adım yakalasırız. Saltık hakikat, görelî hakikatların toplamıdır. Hakikatlarımız görelidir, ama saltık bir hakikat da vardır. Bir bütün nesil parçalarından oluşursa saltık hakikat da öylece görelî hakikatlarından oluşur. *Saltık hakikat*, metafizik anlamda değişmez, son ve başkaca öğrenenecek hissâ bir şey bırakmayan bir bilgi değil; evitsimse anlamsa daima gelistirilecek, voni bilsilerle güclendirilecek, ama *daima doğru kalacak* bir bilgi demektir. Örneğin «göz, görme örenidir» önermesi saltık bir hakikatır ve daima doğru kalacaktır; ama göz üstünde tüm biliyi içeren, başkaca hiç bir bilgiyi gerektirmeyen, kesin, son ve asla değiştmeyecek bir bilgi değildir. Metafizigin içerisindeki *saltık hakikat*'sa başkaca hiç bir bilgiyi gerektirmeyen, kesin, son ve değişmez bir hakikatır ki evrende böylesine bir hakikat yoktur ve olamaz. Olamaz, çünkü sonsuz olan nesnel gerçeklikle onun bilincimizdeki yansımı süreci olduğundan ötürü onun gibi sonsuz olan bilgi sürecine son çekmek, sonsuzu son çekmek demektir ki olanaksızdır. Sonsuza son çekilemeyecegi gibi hakikata ve bunun içeriği olan bilgi sürecine de son çekilemez. *Son hakikat* anlamında *saltık hakikat* yoktur, ama *daima doğru kalacak hakikat* anlamında *saltık hakikat* vardır. Metafizikçiler ve düşünceleri maddedeki bilgi sürekli olarak değişiyor, öyleye bilgi yoktur ve bizler hiç bir seyi bilemeyeiz derler. Bu, tümüyle yanlış bir sad olduğu gibi bilgilerin zamanla çürüttüğü ve geçerlikten kaldırıldığı sanısı da yanılır. Tarihsel süreçte hiç bir doğru bilgi (*hakikat*) çürüttülmüş ve geçerlikten kaldırılmıştır. Örneğin ilk insanların beri göz daima görme örenidir, öyle kalmıştır ve öyle kalacaktır. Bilgiler çürütlmezler, ama sınırlanırlar; esdevîye genişletirler ve geliştirirler. Bir konuda daha geniş bir bilgi edinmek, bir önceki bilgiyi sınırlamamak demektir. Örneğin Newton Galile fizikini, Einstein Newton fizikini sınırlamış; esdevîye genişletmiştir ama hiç bir zaman ortadan kaldırılmıştır. Kaldırılamadı da. Çünkü bir süre sonra ortadan kaldırılabilcek olan bilgi, orada bulunduğu sürede de hiç bir işe yaramaz. Örneğin Lobaçevski geometrisi uzay fiziğinde gerçekli olmuştur, ama unutulmadan ki Eviel kulesi de Eukleides geometrisi yapılmıştır. Eukleides geometrisi ortadan kalkmış değildir, sadece kullanı-

uzay fizikiyle sınırlanmıştır. *Hakikat*, her zaman somuttur. Bu, onun, her zaman somut koşullar içinde gelişmekte olmasından ötürüdür. Metafizikeler soyut *hakikat* (somut koşullardan bağımsız *hakikat*)lardan söz ederler ve bundan ötürü de her zaman yanlırlar. Örneğin kamulüğünün nasıl bıçılmasınaceği soyut olarak tasarımlanamaz, çünkü somut koşullarını birlikte getirecek ve o koşullar içinde olacaklardır. O koşullar gerçekleştip bilgi sürecine girmedikçe, o koşulların oluşturacağı varlığı da bilgi sürecine giremez. Bundan ötürüdür ki kamulüğünün nasıl bıçılmasına karşı sorusuna Karl Marx ‘bunu ancak bilini söyleyebilir’ karşılığını vermiştir. Bir başka örnek olarak, Atatürk bağımsızlık savusunu kazandıktan sonra ülkemizde birtakım uygarsal venilikler gerçekleştirmiştir. Atatürk’ü taklit ederek aynı venilikleri kendi ülkesinde gerçekleştirmek isteyen o zamanın Afgan kralı Amanullah Han’ı bunu başaramadığı gibi bu girişimleri yüzünden tahtından ettiğini ölmüştür. Çünkü her iki ülkenin somut koşulları aynı değildi ve avrı somut koşullarda aynı soyut *hakikat* uygulanamazdı. Metafizikçilerin *hakikat* konusunda bir başka büyük yanılıkları da budur... *Hakikat* kavramı kimin yazarları mizce *gerçek* ve *gerçeklik* kavramlarıyla dileğetirilir. *Fr. réel* ve *réalité* kavramlarıyla karıştırıldığında *sıhi doğru* ve *doğruluk* kavramlarıyla da dileğetirilir. *Fr. juste* ve *justesse* kavramlarıyla da karıştırılmaktadır. Oysa *hakikat* ve *doğruluk*, özdeş kavramlar değil, birbirleriyle bağımlı kavramlardır ve doğruluk hakikatin vazgeçilmez koşuludur. Doğruluk mantıksal islemenin, hakikatsel bilgisel islemenin bir niteliğidir. Doğruluk mantiç kurallarına, hakikata nesnel gerçeklikle uygunluğu dileğetirir. Mantiç kuralları da, son çözümlemede, nesnel gerçeklikten yansır. Hakikat, nesnel gerçeklikle uygunluğun gerçekleştirildiği gibi nesnel gerçekliğin belli ilişkilerine de uygunluğu, esdeviye mantıksal uygunluğu da gerektirir. Nesnel gerçeklikten yansivan kavramları, önermelerin, savaların, varsayımların ve kuramların doçrulukla ri ve yanlışlıkların pratikle denetlenir. Pratikle doğrulanın her düşüncesi, nesnel gerçeklikten hakikat olarak yansımış demektir. Hakikatin içeriği nesneldir ve insanlarca yaratılamaz. İnsanlar herhangi bir hakikati varatamayacakları gibi keyiflerine göre değiştiremeye de. İslâm gizemciliğinden *hakikat* dinin iç yüzü anlamındadır ve dinin dış yüzü anlamındaki *se’rat*’a karşı tutulur. Bu anlayışa göre şeriaattan hakikata *mârifet* (bilgi)yle gitidir. Metafizikte *yalan* (*Os.* Kızıp, *Fr.* Mensonge) ve *yanlış* (*Os.* Hatâlî, *Fr.* Faux) deyimleriyle karşılaştırılan *hakikat*, her zaman ve her

yarde geçerli olma niteliğiyle tanımlanmışdan evitsimsel açıdan karşıtlarıyla özdeşleşmiştir. Çünkü, yukarıda açıklandığı gibi, her zaman ve her yerde geçerli olan hic bir *hakikat* yoktur. *Bk.* *Gerçek*, *Gerçeklik*, *Doğru*, *Doğruluk*, *Yalan*, *Yanlış*, *Saltık*, *Görelî*, *Nesnel*, *Öznel*, *Somut*, *Sovut*, *Vérité* de *fat*, *Vérités* de *Raison*, *Nesnel Hakikat*, *Saltık Hakikat*, *Görelî Hakikat*, *Öznel Hakikat*, *Bilgi*, *Bilim*.

HAKİKAT HÜKÜMLERİ. *Bk.* *Gerçeklik Yargıları*.

HAKİKATI AFÂKİYYE. *Bk.* *Hakikat*, *Nesnel Hakikat*.

HAKİKATI DAHİLİYYE. *Bk.* *Öznel Hakikat*, *Hakikat*.

HAKİKATI ENFÜSİYYE. *Bk.* *Öznel Hakikat*, *Hakikat*.

HAKİKATI EŞYA. *Bk.* *Olay*, *Fenomen*.

HAKİKATI FİLİLİYYE. *Bk.* *Gerçek*, *Gerçeklik*.

HAKİKATI HÂL. *Bk.* *Gerçek*, *Gerçeklik*.

HAKİKATI HARİCİYYE. *Bk.* *Nesnel Hakikat*, *Nesnel Gerçek*, *Gerçek*, *Gerçeklik*.

HAKİKATI İZAFİYYE. *Bk.* *Görelî Hakikat*, *Hakikat*.

HAKİKATI MUTLAKA. *Bk.* *Saltık Hakikat*, *Hakikat*.

HAKİKATSAL. (*Os.* *Hakiki*, *Muhakkak*, *Sahib*, *Hak*; *Fr.* *Véritable*, *Al.* *Wahr*, *Wahrhaft*, *Wirklich*, *Echt*, *Treu*; *Ing.* *True*, *Actual*, *Real*, *Genüne*; *Ít.* *Vero*) Hakikat olanın niteliği.. *Bk.* *Hakikat*, *Hakiki*, *Doğru*

HAKİKİ. (*Os.* *Bilgibilim*) Hakikat olanın niteliği... *Hakikatsal* devimiyle de dileğetirilebilir. *Bk.* *Hakikatsal*, *Doğru*, *Hakikat*, *Olumlu*, *Gerçek*, *Edimsel*, *Somut*.

HAKİKİ SOSYALİZM. *Bk.* *Gerçek Toplumculuk*.

HAKİKİYYE. *Bk.* *Gerçekçilik*.

HAKİKİYYEİ RUHİYYE. *Bk.* *Tinsel Gerçekçilik*.

HAKİKİYYÜN. *Bk.* *Gerçekçiler*.

HÂKİM. *Bk.* *Egemen*, *Yargıcı*, *Basat*, *Us*.

HÂKİM. *Bk.* *Bilge*, *Düşünür*.

HÂKİMÂNE. *Bk.* *Buyruk*.

HAKİMİ MUTLAK

- HÂKİMİ MUTLAK.** *Bk.* Yargıcı, Başat, Tanrı.
- HÂKİMİYET.** *Bk.* Egenelik, Erkî.
- HÂKİMİYETİ MUTLAKA.** *Bk.* Egemenlik.
- HÂKİMİYETİ RUHÂNİYE.** *Bk.* Dinci Erkî.
- HÂKİMİYETİ ÜMMET.** *Bk.* Demokrasi.
- HÂKİM VASIF.** *Bk.* Başat İra, Başat.
- HAKİR.** *Bk.* Düşkün, Küçük.
- HÂKİ VASAT.** *Bk.* Çevre.
- HAKKA.** *Bk.* Gercek, Hakikat.
- HAKKANIYYET.** *Bk.* Denkserlik, Doğruluk, Tüze.
- HAKKELEYAKIYN.** (*Ar.* Gizemcilik) Oluş... Arapça *yakın* sözcüğü *şüphesiz bilgi* anlamındadır. Gizemci önce kaba bilsigle biliir, sonra gönül gözüyle görür, sonunda da Tanrı'yla bir olur. Bu en üstün derecede ulaşınca gizemci Tanrı'yi görür ve onunla birleşir. *Bk.* Aynelyakiyn, İlêmleyakiyn.
- HAKKI ŞEBİH.** *Bk.* Gercek Gibi.
- HAKLILAMA.** (*Os.* Tebriye, Beraat; *Fr.* Justification, *Al.* Rechtfertigung, *Ing.* vindication, justification; *It.* Giustificazione) Tüze ye uygun olduğunu gösterme... *Doğrulama, tanıtlama ve kanıtlama* dan farklı olarak *haklılama*, haklılanacak olanın tüzeyi uygunluğunuya ilgili bir kavramdır. *Haklılama*, ancak *hak* in ya da *hak olanın* santanmış bulunduğu hallerde mümkündür. Değer yargıları genellikle doğrulanamazlar, ancak öncüler üstünde anılmak şartıyla haklılanabilirler. Bu öncüleri de, esdeviše nevin haklı ve nevin haksız olduğunu da toplumun tepkisi belirler. *Bk.* Hak-Hukuk, Doğrulama, Tanıtlama, Kanıtlama, Tüze.
- HAKSIZ.** *Bk.* Hak-Hukuk, Haklılama, Eğri.
- HAK TAALÂ.** *Bk.* Tanrı.
- HAL.** (*Ar.* Gizemcilik) Simdiki zaman... Gizemcilik dilinde, gizemci *tınsıl bir zeyk gelmesi* anlamındadır. İçerkeçiliğin de, birçok yükümlerin kaldırıldığı ve *gizlî*'nin ögrenilip *açık*'ın hiç bir değeri kalmadığı sekizinci derecesidir. *Bk.* Gizemcilik, Varolan, Derin Araştırma, Kip, Vesile, Cözümleme, Duruş, Nitelik, Durum, Oluş, Güç, Kuvvet, Coşku.
- HALÂ.** *Bk.* Boşluk.
- HALÂİYYUN.** *Bk.* Boşlukçu.
- HALÂL.** *Bk.* Dostluk, Gravitas.
- HALÂLET.** *Bk.* Dostluk, Gravitas.
- HALÂS.** *Bk.* Kurtuluş.
- HALÂSÎ.** *Bk.* Melez.
- HÂLAT.** *Bk.* Coşku, Esirme, Esrime, Durum.
- HÂLATI SELÂSE KANUNU.** *Bk.* Üç Durum Yasası.
- HAL BİLGİSİ.** (*Tr.* Gizemcilik) Gizem bilgisi... Gizemciler, bu bilginin dışındaki bütün bilgilere de *söz bilgisi* anlamında *kaal bilgisi* derler. *Bk.* Hal.
- HALCİLİK.** (*Tr.* Rauh) Geçmişin, bugünü etkilediği ölçüde incelenmesi... Frédéric Rauh (1861-1909)'un öğretisidir. *Bk.* Etkincilik, Edimselcilik.
- HAL DUYGUSU.** (*Os.* Hassasiyeti üzviye, *Fr.* Cénesséhise, *Coenesthésie*) Örgünsel duyarlık... Ruhbilim terimidir.
- HALEF.** *Bk.* Ardıl.
- HALEL.** *Bk.* Boşluk.
- HALELDÂR.** *Bk.* Bozulma.
- HÂLET.** *Bk.* Kip, Duruş, Devlet, Durum, Hal.
- HÂLETİ HÂZIRA.** *Bk.* Varolan.
- HÂLETİ MARAZİYEİ RUHİYE.** *Bk.* Sanrı.
- HÂLETİ MECBURİYE.** *Bk.* Takınak.
- HÂLETİ MUTAVAA.** *Bk.* Edilginkilik.
- HÂLETİ RUHİYE.** *Bk.* Ansal Duruş.
- HÂLETİ ŞUURİYE.** *Bk.* Bulunış İşi, Anlaysış.
- HÂLELİ VİCDÂNİYE.** *Bk.* Bulunış İşi.
- HÂLETİ ZİHNİYE.** *Bk.* Anlaysış.
- HALEZONİ TEKÂMÜL.** *Bk.* Sarmal Gelişim.
- HALF.** *Bk.* Karşııyla.
- HALİ.** *Bk.* Ardıl.
- HALİ.** *Bk.* Edimsel, Boş.
- HALİD.** *Bk.* Sürekli.
- HALİ İPTİDÂÎ.** *Bk.* İlkel Durum.
- HALİ İPTİDÂİYE RÜCÜ.** *Bk.* İlkelliğe Dönüş, Atacılık.
- HÂLIK.** *Bk.* Tanrı.
- HÂLIK TAÂLÂ.** *Bk.* Tanrı.
- HÂLİS.** *Bk.* Ari, Gercek.

HÂLİSİYYET. *Bk.* Gerçeklik.

HÂLİYE. *Bk.* Edimsel.

HÂLİYET. *Bk.* Varolan.

HÂLİ ZİHNİ. *Bk.* Ansal Duruş.

HALK. (Os. Halk, Avám, Nás, Eşhas, Kavim, Amme, Millet; Fr. Peuple, Al. Volk, Ing. People, İt. Popolazione) Bir ülkenin yurttaşlarının tümü... Bu deyim, genel anlamda, bir ülkenin tüm nüfusunu dileğitir. Dilleri, dinleri, kültürleri ayrı ve çeşitli uluslardan olan azınlıkları da kapsar. Eski Roma'da senato üyelerinden gayri vatandaşlar *populus* dendi. Belli bir anlamda *ulus* sözcüğüyle anlaşılmıştır. Aydır ve memur topluluğu dışında kalmış, sıvاسaya ve yönetime karışmamış ya da karıştırmayan toplum üyeleri de *halk* denmiştir. Halkçıları bu anlamda tepkisidir. Bu anlamda bilgisizliği de içerir. Türk Dil Kurumuna yayılmışınan Budunbilim Terimleri Sözlüğünde Prof. Dr. Sedat Veysiz Örnek tarafından *Fr. peuple* deyimi karşılığı olarak söyle tanımlanmıştır: «Belli bir ülkede yaşayan, kan birliği taşıyan, aynı dili konuşan, benzer yaşama alışkanlıklarını sürdürten, ortak bir tarihi olan insanların oluşturukları büyük birlik (Halk terimi aynı zamanda birbirlerinden dil ve köken bakımından avrı olan, ama ortak bir devlet yöntemiyle birleşmiş bulunan *ahlâk* için de kullanılır). Daha geniş anlamda bir ulusun belli bir çevresi içinde yaşayan bölümü de bu terime karşılık: Anatolik halkı gibi». Türk Dil Kurumuna yayılmışınan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde Dr. Özler Ozankaya tarafından *Fr. ve Ing. folk* deyimi karşılığı olarak söyle tanımlanmıştır: «Ekinler ortak olan bircilerin, kümelerin oluşturduğu nüfus». Marksçı dilde «belli bir dönemde, belli bir ülkenin gelişmesine katılan çeşitli sınıfları karsayan insan topluluğu» olarak tanımlanır. Tarihsel süreçte dönüsüm katılan bu ierileri sınıf ve tabakaların tümüne *halk kütlesi* (*Fr. Masses populaires, Al. Volksmassen*) denir. Marksçı dilde *halk* deyimi, sınıfuruçlu egemen sınıfı karşıt bir anlam taşır. Sınıflı toplumlarda uygulanamaz karşılıklı dileğetiren deyim, ancak sınıfı toplumda aşırı ve tüm nüfusu dileğitir. Bundan ötürüdür ki sınıfı toplumlarda sınıfuruçlu sınıf ve tabakalar, *halk* kavramının kapsamı dışındadır. Karl Marx «tarili vadân halktura» der. Bu devis, tarih sürecinde vepenyi bir görüşü dileğetirmektedir. Marx öncesi tarih anlayışında tarihi vadânın ve Tanrı ya da büyük adamlar olduğuna inanılıyordu, halk yılentifuli bu üstün irâdelelerin vasif uygulayıcılarından başka bir sey doğdıldı. İlk kez Marksçı fel-

sefdır ki tarihte halkın yılentifulının belirleyici rolünü açık sekik ortaya koymustur. Her seyden önce halkın yılentifulının üretim faaliyeti toplumun yaşamasına ve gelişmesinin kesin koşuludur. Engels söyle der: «Bir üreticiler sınıfı olmadan toplum varolamaz, hatta bu sınıfın artı bir sınıf olmaktan çıktı». Ve bütün toplumu kanlıdıracı zaman bile...». Bu anlamda da halk, nüfusun çalışan bölümünü dileğetirir. Halk, tarihi, keyfine göre değil, nesnel koşullara uygun olarak ve her seyden önce de üretim koşullarından ve biçiminden yola çakarak varar. Halkın tarihteki belirleyici rolü, üretim sürecinin belirleyici rolünden örtürür. Türk Dil Kurumuna yayılmışınan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde *Fr. ve Ing. folklore* deyimleri karşılığında *halkbilgisi* ve *halkbilim* terimleri önerilmiş ve avrı aynı söyle tanımlanmıştır: «Bir halkın yaşayan bilsileri: sanatları, inancları, atasözleri, türküler, masal ve destanları, gelenekleri vb. nin tümü», «halkbilgisi inceleyen bilim dalı». Türk Dil Kurumuna yayılmışınan Budunbilim Terimleri Sözlüğünde de avrı terim (*Os. Halkiyât, Al. Volkskunde*) söyle tanımlanmaktadır: «Belli bir ülkede yaşayan halkın kültür ürünlerini, geleneklerini, törenlerini, inanclarını, müziğini, oyunlarını, masallarını, efsanelerini, türkülerini, geleneksel tiyatrosunu, halk hekimliğini, konut yaşamını, araç-gereçlerini vb. inceleyen bilim». *Bk.* Budun, Ulus, Irk, Halk anamalılığı, Halkçılık, Halk Demokratisi.

HALK ANAMALCILIĞI. (Os. Halk kapitalizmi, Fr. Capitalisme populaire) Hisse senedi satın almak yoluyla halkın anamalı üretimi katılabileceği savı... Amerikan ekonomikçileri buna *halk kapitalizmi* adını vermişlerdir. Bunnların en ünlülerinden Paul A. Samuelson, *İktisat* adlı væftində söyle demektedir: «Bu dev şirketlerden birinin iç çalışmalarını incelemiyim. En gözde çarpan özellik, mülkiyetin binlerce ve binlerce hissedar arasında yayılmış olmasıdır. 1964'te 2.200.000'den fazla deñişik sahibin AT and T'de hissesi vardı. Muhabakkı ki bu insanların yarısının adam başına hisse savısı 10'dan azdı, hisselerin dörtte biri 100 hisseden az bloklar halinde bulunuyordu. Ve hic kimse tek başına toplamın yüzde biri eşi bir miktar sahibin bulunmuyordu. New-York borsası, kitlelerin toplum sermayesinde gözde çarpar yeri olan *ferti sermâyeçiliği*'nin varatılmasını kendisine gave edinmiştir. Bugün on sekiz milyon insan hiç deñisse bir miktar adı hisse senedine sahibiştir. Fakat günümüzün insanların ancak onda birinden az halen sözde çarpan mülkiyet kazanıcı elde edebilmektedir» (*Ibid.*, İstanbul 1970, cev. Demirgil, s. 101). *Halk anamalcılığı* deyimi,

Türk Dil Kurumunca yayımlanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. popular capitalism* deyişi karşılığında Dr. Özer Ozankaya tarafından şöyle tanımlanmaktadır: «Üretim araçları iyeliğini elbirliklerine, halka açıktır. Ortaklıklara kazandıran halk özel anamalcılar ve devlet görevlilerine karşı korumayı amaçlayan siyasal-ekonominik görüş». Gerçekte bu görüş, halkın *mülkiyet kazancına* ortak etmeye değil, halkın küçük para biriktirmeleinden anamalcılık adına yaranmamayı amaçlar. Amerikalı Prof. Samuelson'ın da söylemiş gibi halk hiç bir zaman anamalcı şirketlerde söz sahibi olacak bir payı elde edemez. Kaldı ki, bu sav, bilmesel açıdan kökten yanlışdır. Halkın tümü sömürüye katılmıştır. Orta da sömürülecek bir halk ve bundan ötürü de anamalcılık kalmaz. *Bk. Anamalcılık, Halk.*

HALK BİLGİSİ. *Bk. Halk, Folklor.*

HALKBİLİM. *Bk. Halk, Folklor.*

HALK CEPHESİ. (*Tr. Toplumculuk*) Emekçilerle ara sınıfların fasılisteri karşı birleşmeleri... Emekçi sınıfının nüfus yoğunluğunu sağlamadığı demokrasilerde böyle bir cephе kurulması zorludur. 1871 Paris komünü, böyle bir cephе kurulmadığından ötürü yenilgi uğramıştır. Lenin'in işçi-köylü ittifakı savı, bu cephemin gerçekliği dileğetirir. 1936 yılında Fransa'da komünist, sosyalist ve radikal partilerin birleşmesiyle böyle bir *halк cephesi* (*Fr. Front populaire*) kurulmuş ve parlamentoda ezici bir çoğunluk sağlamıştır. *Bk. Halk Demokrasisi.*

HALKCI DEVLET. (*Os. Halk devleti, Fr. État populaire*) Halkın irâdesiyle ve halkın çıkarları için kurulan toplumcu devlet... *Bütün halkın devleti ya da halk devleti* (*Ing. State of the Whole People*) de denir. Toplumculuğa dönüsümde *proletaryat diktatörlüğü*'nun görevlerini tam olarak yerine getirmesinden sonra toplumculuğun üst ve yetkin aşamasına ve dolayısıyla *camusal kendilikinden yönetimin*'e gecmeden önce ikinci bir *toplumcu devlet* aşaması olarak gerçekleştirilmişdir. Kumsal olarak ilk Rusya'da Kursçev döneminde Sovyet düşünlörlerince ilerlendirilmiş ve başta Çin olmak üzere birçok toplumcu ülkelerce tepkiyle karşılmıştır. Bu konudaki polemiği kuramsal temel sudur: *Girişin devimi*, toplumculuğun ilk aşaması dönemini değil, anamalcı devletin emekçi sınıfına ele geçirilisinden sonra toplumculuğun ilk aşamasını geçmeden önceki dönemi dileğetirir. Bu dönemden devleti, Karl Marx'ın devimiyle *emekçi sınıfı diktatörlüğü* (*Cin'de ve bir bölüm toplumcu ülkelerde buna *halk demokrasi**

sisi de denmiştir)'dır. Bu diktatörlük, egemen sınıf kalıtları için gereklidir. Ama egemen sınıf kalıtları eriyip halka karışınca ve toplumcu düzeni gerçekleştirilence toplumcu devletin veni bir nitelik kazanması ve *tüm halkın devleti* olması gereklidir. Bu yeni biçim, anamalcı kalıtlarının temizlenmesi işi geçmiş dönemde bitmiş olduğundan, yeni bir sosyo-ekonomik formasyon olan *toplumculuk* evresinin *camusal kendilikinden yönetimin* in temellerini atacaktır. *Sosyalist devlet* konusunda ve adıyla çok değerli bir incelme yazmış bulunan Dr. Kurthan Fışek (*Bk. Gerçek yayın evi, İstanbul 1970, s. 55-7*) halkın devletin programını söyle özetlemektedir: «1. Bütün ülke halkın irâdesini ve çıkarlarını temsil etmesi, 2. Sosyalizmin üst evresine geçişin maddevi teknik temelini oluşturmak, çabalarını örgütlemesi, 3. Sosyalist ilişkilerin daha ileri ilişkilerle dönüştürülmesi için gerekli tedbirlerini alması, 4. Ulusal ve kişisel düzeyde tırtım ve tüketim hesaplarını tutması, 5. Halkın refahını geliştirmesi, 6. Yuritâşların hak ve özgürlüklerini, sosyalist hukuk düzenini vb. koruması, 7. İnsanların bilincili bir disipline girmelerini ve cağırmaya karşı yaratıcı bir tutum takımalarını sağlaması, 8. Ülkenin savunmasını ve güvenliğini garanti altna alması, 9. Sosyalist ülkelerde ilişkileri geliştirmesi, dünâye barışının korunmasına katkıda bulunması ve bütün ülkelerde normal ilişkiler kurması». *Bk. Toplumculuk, Camusaluk, Devlet, Halk, Emekçi Sınıfı Diktatörlüğü, Emekçi Sınıfı Demokrasisi, Geçiş Dönemi.*

HALÇCILIK. (*Tr. Siyasa) Halktan yana yönetime... Gerçekte bu deyim, yönetimin halk dışında bir iş olduğunu dileğetirir. Eski anayasamızda halkın dayanan, halkın seçtiği yönetim anlamında kullanılmıştır. *Populisme* adı verilen özel bir akım da addırlandı. *Bk. Halk, Devlet, Halk Demokrasisi, Populisme, Halkçı Devlet.**

HALK DEMOKRASISİ. (*Os. Halk Cumhuriyeti, Fr. Démocratie populaire*) Emperyalizmin güçsüzleştiği ve dengemin toplumculuktan yana ağır bastığı dönemde emekçi sınıfının kendisinden vano olan ara sınıflarla ittifakı sonunda gerçekleştirilen demokrasi... *Emekçi sınıfı diktatörlüğü*'nın değişik bir biçimini olarak tanımlanır. Burjuva demokrasi düzene içinde devleti emekçi sınıfının ele geçirmesileyce gerekçelir. 1925-27 yıllarında Stalin'in toplumculuğa vónelem Cin'e öğretidigi devlet biçimini bıdu. İkinci Dünya Savaşından sonra yaygınlaşmas ve kimi Doğu Avrupa ve Asya ülkelerinde kurulmuştur. Emekçi sınıfının ön-

cülüğünü kabul eden, onunla bağlaşma (itti-fak) kuran ara sınıfların partilerini de kapsayan çok parti birbicimidir. Kimi yerde bu bağlaşma, başta köylü sınıfı olmak üzere, büyük burjuazinin kimi kesimlerini de kapsamıştır. Kimi yerde de tek parti demokratik bir düzen olarak biçimlenmiştir. Burjuva parlamentarizminden bir süre daha yararlanma amacıyla güder. Burjuazının siyasal etkisini gittikçe, azaltır ve toplumculüğün temellerini atar. Halk demokrasilerin toplumculüğün kurulmasında çok güçlü bir araç olduğunu birçok deneyler tantamans bulunmaktadır. *Halk devleti* va da *halkçı devlet* deyimiyle karakterizlenmiştir. Halk devleti bir toplumcu devlet bicimidir, halk demokrasisiye toplumculuğu hazırlamak amacıyla güden bir burjuva devleti bicimidir. Halk demokrasisi, belli bir anlamba bir çeşit *halk cephesi*dir; şu şartla ki kesinlikle içi sınıfının siyasal ve ideolojik öncülüğünde kurulur. Bk. Toplumculuk, Emekçi Sınıfı Diktatörlüğü, Geçis Dönemi, Emekçi Sınıfı Demokrasisi, Halk Cephesi, Demokrasi, Devlet.

HALK DEVİNİBLİM. (Os. Halk ihsayı, Fr. Démographie) Topluların nüfus, doğum, ölüm, evlenme vb. gibi nüfus hareketlerini istatistik bakımından inceleyen bilim... Toplumbilim bir koludur. Bk. Toplumbilim.

HALK DEVLETİ. Bk. Halkçı Devlet

HALERKİ. Bk. Demokrasi.

HALKETMEK. Bk. Yaratma.

HALKIN DEVLETİ. Bk. Halkçı Devlet.

HALKİYYÄT. Bk. Halk, Folklor.

HALKKANIT. (Os. Halktan delil, Lâ. Argumentum ad populum) Demagogların siyâsâda kullanıkları kanıt... Halkın tutku ve inançlarını kanıt olarak kullanmak anlamını dileğetirir. Bk. Kanıt, Demagoji.

HALK MAHKEMELERİ. (Tr. Toplumbilim) Toplumu toplumun yargı organı... Marksist öğretiye göre toplumun sınıflara bölünmesiyle ortaya çıkan hukuk, sınıfsız topluma döndürüşte veniden ortadan kalkacaktır. Ne var ki bu aşamaya ulaşılınca kadar toplumcu düzene özgü bir hukuk gereklî olacaktır. Hukukun varolabilmesi için onu uygulayacak bir devletin varbulunması gerekdir, devletsiz topluma hukuk da gereksizdir; çünkü baska her türlü varlık koşulları da ortadan kalkmış bulunmaktadır. Buna beraber, özellikle emperyalist devletlerin varlığıyla biçimlenen günümüz koşullarında, toplumcu toplumlar da

bir devlet erkine sahibolmak zorundadır. Bunda örtürür ki toplumcu yapıda bir hukuk da gereklidir. Toplumcu toplumda, anamalcı özel mülkiyet ve böylece insanın insan tarafından sömürülmemesine son verildiği halde, devletin varlığı ve devlet görevleriyle devlet örgenleri arasındaki dengenin sağlanması böyle bir hukuku zorunu kılar. İşte bu hukuku uygulayacak olan örgen *halk mahkemeleri*'dir. Bu mahkemelerin yargıları, bizzat Marx'ın deyişinde «büttün kamu görevileri gibi seçilmiş, sorumlulu ve her an görevi alabilir» niteliktedirler. Yargıclar, halk arasından ve halkın arasından oylarıyla seçilir. Belli bir süre için seçililer ve belki koşullarda bu süreden önce de geri alınabilirler. Görevleri toplumu düzene korumaktır. Bk. Hak-Hukuk, Toplumculuk, Tüze.

HALK OYU. (Tr. Toplumbilim) Toplumu toplumun en üstün ve etkili gücü... Toplumu topluma her is *halk oyu*'yu yapılır. Sınıflar toplumlarının varlaşmasından önce ilk toplumlarda da bu, böyleydi. Sınıflar toplumlarda *halk oyu*'nın verini *egemen sınıfın oyu* almıştır. Sınıflar toplumlarının ilk eylemlerinde halka ov hakkı bile tamammamıştır. Bk. Halk, Demokrasi, Ov.

HALK RUHBİLİMİ. (Tr. Ruhbilim) Ulus içinde toplumsal ruhbılım... Bireylerden üstün bir ruhsal varlık kabul edilen ulusun ruhbılımını santama akımı olan *halk ruhbılımı* (Al. Völkerpsychologie), Almanya'da gerçekleştirilmiş ve çalışmalarla devam etmektedir. Ulusların ortalı ruhsal yapılarını inceler. Bk. Ruhbilim.

HALK SAÇALTICILIĞI. (Tr. Budunbilim) Halkın, savrulıkların nedenleri, belirtileri, süreçleri konusundaki görüş ve inanışlarıyla savrulıkları vüresel ifacların, büyüsüz ve geleksiz islemlerin, uygulamaların tümü... Türk Dil Kurumuna yayılmışın Budunbilim Terimleri Sözlüğünde Al. *Volkssedizin* ve Ing. *folk medicine* (Os. Halk tababesi, halk hekimliği) devimleri karşılığında önerilmiştir ve Prof. Dr. Sedat Vevis Örnecik tarafından tanımlanmıştır. Bk. Halk, Sağaltım.

HALKSAL BİLGİ. (Os. Avâmi bilgi, Fr. Connaissance vulgaire) Görüldü ve göreneksel bilgi... Bk. Görgü, Görenek, Bilimsel Bilgi, Felsefesel Bilgi.

HALK YAYINI. (Os. Avâmîşirme, Fr. Vulgarisation) Bilimsel ve düşünSEL bir konuyu halkın anlayacağı bir dile ve deyişe indirge me... Bk. Açık Anlatım.

HALL. Bk. Çözümleme.

HALLACİYYE

HALLACİYYE. (Ar. Gizemcilik) İslâm tasavvufunda özel bir yeri olan Hallaci Mansur'un izleyicileri tarafından kurulan tarikat... Kısaca *Hallaci Mansur* adıyla anılan Ebû Mugîs El-Hüseyin bin Mansur El-Beyzâvi (857-922) insan temel alan bir tasavvuf anlayışını geliştirmiştir. Alman düşünürü Hegel'den yüzüylarca önce Hegel'vâri bir dönüsünde Tanrı'nın insanda belirdiği kamstdaydı. *Tanrı'da yokolma* (Ar. Fennâ filâh) anlayışının kurucusu olarak *ben taarrûy* (Ar. Eneħħak) diyordu. Bu ünlü sözyle insanın Tanrı olduğunu değil, Tanrı'nın insan olduğunu ve insanın kendi benliğinin yokederek Tanrı kalması gerekğini dileğetmiştir. Bu anlayış, tasavvufun temel düşüncesi *yahdeti vücut* anlayışından çok farklı bir *vahdaniyet* anlayışıdır. Bu anlayışta örneğin «ben Mansur'um» demek «ben de bir varlığım» demekti ki Tanrı'ya ortak çıkmak olurdu, çünkü evrende Tanrı'dan başka hiç bir varlık yoktu, bundan ötürü de *ben Tanrı'yım* demek gerekiirdi. Hallac'ın düşüncesine göre evrende tek olan okşanıymır (*vahdeti vücut*), tersine, çok olarak görünenler tekte birleşiyor, (vahdanıyetc.). Dînlere göre varantanı yaratılan arasında önce hiç bir ilişki yoktur, kaynağını Platonculuktan alan tasavvufun *yahdeti vücut* anlayışına göre varantanı yaratılan arasında bir özbirliği vardır ve varantanılar yaratılan özünden çıkışmışlardır, Mansur'un *vahdaniyet* anlayışında varatanı yaratılanları aynı şemdir. Daha açık bir deyişle genel tasavvuf anlayışına göre varantanı yaratılan özünü tasıyan avrı seylerdir, Mansur'un anlayışına görevse çeşitli görünümler bizzat yaratandır ve onun çeşitli görünümleridir. İnsan avrı bir varlık değildir. Tanrı'nın ta kendisidir, insanla Tanrı arasında bir *yahdeti vücut* değil bir *vahdaniyet* vardır. *Bk.* Tasavvuf, Gizemcilik.

HALLÂK. *Bk.* Tanrı.

HALLÂL. *Bk.* Cözümcel.

HALLÎ. *Bk.* Cözümcel.

HALLSTRICK. (Al. Bernstein) Tuzak... Marksistler Kantçılığa dönen Bernstein, eytisimsel özdekkiliği Hegel'in düşüncesi eytisimine indirgivor ve onu Marksçılığın gögsünde barınan bir *tuzak* olarak nitelendirdi. *Bk.* Gözdengec'ricilik.

HALLUCINATION. *Bk.* Sanrı.

HALLUCINATION HYPNAGOGIQUE. *Bk.* Uyutucu Sanrı.

HALLUCINATION NÉGATIVE. *Bk.* Olumsuz Sanrı.

HALLÜ TEFRİK. *Bk.* Dağılım.

HAL VE AMEL. *Bk.* Gidiş.

HALVET. (Ar. Gizemcilik) Başkaca her şeyden sıyrılarak Tanrı'yla kalma... Tasavvuf dilinde böyle bir durumda olana *halvet elhi* ya da *halvet erbâbi* denir. Ar. boşluk anlamındaki *halâd*'dan türeyen bu sözcük yalnız *kalma*'yı dileğetirir. Tasavvufçular bu sözcüğü dünyadan el etek cekerek Tanrı'yla *kalmak* için bir hücreye girme anlamında kullanırlar. *Bk.* Tasavvuf.

HALVETİYYE. (Ar. Müslümanlık) Gizli zikir yöntemi kullanın sünni bir tarikat... XIV. yüzyılda Şeyh Ebû Abdülâh Sirâceddîn Ömer bin Ekmeleddîn-i Lâhicî tarafından kurulmuştur. Kirk gün yalnız olarak tapımı (*erbâbin*) kırk kez üst üste tekrarlamakla ünlenmişinden kendisi *halvetî* denmiştir. Dünyadan el etek cekerek gizli zikir bu tarikatın başlıca özellığıdır. Savırs pek çok tarikatlar ve kollar tırtılılığı için bu tarikata *tarikat fabrikası* denir. (*Bk.* Abdülbâki Gölpınarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul 1969, s. 205). Bu tarikatta dervişlik yükseltilebilmek için yediden derceden geçirilir. Başlıca kuralları tövbe etmek, salâvat getirmek ve Tanrı'nın yedi adını (*Ar. Esmâ-i seb'a*) zikretmektir. Sayı mistikliğinden kalma yedi sayısı uğurlu bir sayıdır. *Bk.* Tarikat.

HAM. (Tr. Bilgilibilim) Gereken olgunluğa erismemis... Dilimizde genellikle *kaba* deyişimiyle dileğetirilen *halksal* (Os. Avâmi, Fr. Vulgaire) devimi verine geçlenebilir ve *ham özdekkilik* (*kaba özdekkilik*), *ham kamulculuk* (*kaba kamulculuk*) vb. denebilir. *Kaba* devimi, *halksal* deviminden daha değişik bir anlamda, Fr. *vulgaire* devimi karşılıklı olarak kullanılmıştırna rağmen *bilinsel olmayan* (Os. Gayri ilmî, Fr. Non-scientifique) ve esanlamda *eytişimsel olmayan* (Os. Gayri cedeli, Fr. Non-dialectique) anlamında kullanılmaktadır. Buysa *halksal* olandan çok, *kurgul* (Os. Zihni, Fr. Spéculatif) olanın karşısıdır. *Bk.* Kaba.

HAMÂKAT. *Bk.* Aptallık.

HAMÂSET. *Bk.* Yüreklik.

HAMD. *Bk.* Övgü.

HAMELE. *Bk.* Yüklem.

HÂMÎL. *Bk.* Arduma, Dayanak.

HAMILTON KURAMI. (Os. Hamilton nazarîyesi, Fr. Théorie de Hamilton) Birçimsel mantıkta, sadece konunun değil, yüklemi de saýica belirtilebileceğini ilerleten kuram... Sko-

lâstiklere göre bir önermenin niceliği, sadece konusunun tikel ya da tümel olmasıyla belirlenirdi. Hamilton'a göre yüklem de sayıca açıklanabilir, örneğin «Ahmet çalışmaktadır» önermesinde «Ahmet her zaman çalışmaktadır» ya da «kimi zaman çalışmaktadır» denebilir ve bu bakımından önermeler dört biçimde ayrılabılır. Bk. Yüklemnin niceletimi.

HÂMÎŞLÎ. Bk. Çevresel Haller.

HAMÎYYET. Bk. Körinanç.

HAML. Bk. Yüklem.

HAMLE. Bk. Atılım.

HAMLEÎ HAYAT. Bk. Dirim Atılım.

HAMLI. Bk. Yüklemsev.

HAMLI HÜKÜM. Bk. Yüklemlı Yargı.

HAMLIÎ MUTTASIL HÜKÜM. Bk. Kesin Yargı.

HAMLIYE. Bk. Kesin Yargı, Kesin.

HAM MADDE. (Os. Madde iptidâye, Fr. Matière première) Bir ürün ya da mal meydana getirmek için işlenen temel madde... Örneğin kumaşın ham maddesi yün ya da pamuktur.

HAMURABI YASASI. (Os. Hamurabi Kanunu, Fr. Loi de Hammourabi) İ.O. XX. yüzyılda广泛应用 Babil vasaları... Hamurabi (İ.O. 2003-1961), Babil kralıdır. Sus kentinde dikili bir taş üstünde yazılı bulunan yasalarıyla ünlüdür. Samuel Reinach, *Orpheus* adlı yazıtında söyle der: «Eğer *Tevrat*'taki yasaların Mûsâ'ya Tanrı tarafından vazırıldığını doğrusa, Tanrı, Hamurabi'nin yapımını astırmış demektir». Bu yasalar, tipik bir köleci düzen yaratırırdı ve esemen sınıfın haklarını korumak için yapılmıştır. Bk. Hak - Hukuk.

HAMULİYYET. Bk. Hoşgörü.

HÂMÜŞÎ. Bk. Ölüm.

HANBELİLİK. (Tr. Müslümanlık) Dört büyük İslâm mezhebinden biri... *Haneffilik*, *Şâfiilik* ve *Mâlikilik*'le birlikte dört sünnî mezhepten biri olan *Hanbelilik*, İmam Ahmet ibni Hanbel'in özellikle fıkih ve kelâm alanlarındaki düşüncelerinden olusmuştur. Bu düşüncelerin özellikle *Kur'an*'yı yorumsusuz, kıyaslamasız ve tartışmasız kabul etmektedir. Tanrı sözlerivle, çözümnenemeven soruların peygamber sözlerivle (hadis) çözümlenecektir, en zayıf hadisler bile kıyaslama yönteminden üstünür. Yeni bir sorunu çözebilecek hadis de bulunmazsa ancak o zaman kıyaslamaya başvurula-

bilir. Dört büyük İslâm mezhebi arasında tarih sırasında olduğu gibi önem sırasında da sonucu sayılan İbni Hanbel, kimilerince bir *fîlikî* (Ar. Fâlikî) değil bir *hadîsi* (Ar. Mu-haddîs) sayılmaktadır. Kelâm alanında da ilk Müslümanlar (Ar. Selefiyyûn) gibi düşen İbni Hanbel, onların düşüncelerine aykırı davranışları sapıklık sayılmıştır. Bk. Mezhep, Hanefilik, Şâfiilik, Mâlikilik.

HANDE. Bk. Gülmek.

HANDELN. (Al. Fichte) Yapmak... Bu kavram, Alman düşünürü Ficht'e'nin baş kavramıdır. Fichte'e göre insan için ödev, *bilmek* değil bir şey *yapmak*tır. Bk. Ödev.

HÂNE. Bk. Ev, Parça.

HANEFİLİK. (Tr. Müslümanlık) Dört büyük İslâm mezhebinden biri... *Mâlikilik*, *Şâfiilik* ve *Hanbelilik*'le birlikte dört sünnî mezhepten biri ve en önemli sayılan *Haneffilik*, Ebû Hanîfe adıyla anılan Nûman bin Sâbit bin Zuta tarafından kurulmuştur. Kendisine *bütük imam* (Ar. İmâm-i âzâm) denir. Bu mezhepde, öbürleri gibi, Tanrı ve peygamber sözlerini sıkıca bağı bir fıkih ve kelâm mezhebidir. Ebû Hanîfe de, öteki imamlar gibi, çözülmlesi gereken bir sorun karşısına her seyden öne sürücü Tanrı sözlerine (*Kur'an*), orada çözülmeyici kanıt bulunumazsa peygamber sözlerine (*Hadîs*) başvurur. Bu anlayış, dört mezhepte de ortakta ve avruluk burlardan sonraki kanıtlarla başlamaktadır. Ne var ki Ebû Hanîfe *hadîs* konusunda çok titiz davranışmış, doğruluğu kesin olmayan ve Müslümanlığın ana kurallarına çelişen hadisleri kanıt savınmamış. Onun bu titizliği kimi yorumcuları kıyaslamayı peygamber sözlerine üstün gördüğü sanısına götürmüştür. Bu konumu bilgileri, Ebû Hanîfe'ni deňil hadisleri, peygamberi görmüş olanların (Ar. Ashab) fetvâları bile kıyaslamaya üstün tuttuğuunu, sadece bütün bunların *sahîh* olup olmadıklarını titizlikle incelediğini ileri sürmektedirler. Bu üç davranışta da sorunu çözülmeyecek vergi bulunmazsa dördüncü olarak *icmâ* (Müslüman bilginlerin oybirliği) yönüne başvurulacaktır. Ebû Hanîfe bu düşündesinde de gene peygamberin «benim ümmetim sapıklıkta oybirliği etmez» hadisine dayanmaktadır. Bunun gibi, peygamberin «Müslümanların iyi ve hoş bulduğu şey, Tanrı katında da iyidir» hadisi de onun *icmâ*'da önem vermesinin dayanığıdır. Ebû Hanîfe'nin, kendisiň obür imamlardan avrân, en önemli özelili, besinci olarak *kıvâs* (bir şeyi başka bir seve benzeterek varygia varma) ve *istihsan* (beğenme)'da da önem vermesi ve bunları da kanıt saymasıdır. Ebû Hanîfe *istihsan*'ı bir çे-

HÂNENİŞİN

*şit gizli kıyâs saymaka ve açık kıyaslamada celişik olan sonuçlar arasında kullanını en uygun olan'ını yeglemektedir. Ebû Hanîfe, sonuncu olarak *örf ve üdet* (alıslmış gelenek ve görenek)'i kanıt söylemektedir. İlk altı yöntemle çözülemeyen sorular, Müslümanların şedenberi onu nasıl vaptıklarına bakarak çözülebilir. Müslümanlar arasında en uygun ve bağılı çok olan mezhep bu mezheptir. Ebû Hanîf'ün *akâid ve kelâm* üzerindeki görüşlerinin özellîti de tümüyle akıl dayanımlarıdır. Denilebilir ki bu bilgin akla uygun olayan hiç bir sevi benimsememistir. Kendisini büyük ve güvenilir kıلان da budur. Bk. Mezhep, Hanbelîlik, Sâfiilik, Mâlikilik.*

HÂNENİŞİN. Bk. Evcil.

HANÎN. Bk. İstek.

HÂNÛMÂN. Bk. Ev.

HAPHI-ESTHÉSIMÉTRE. Bk. Dokunma Duyuçeri.

HARABİYYET. Bk. Bitkinlik, Çökkünlük.

HARAC. (Os. Harac, Fr. Tribut, Al. Tribut, Ing. Tribute, It. Capitazione) Müslümanlıkta uygulanan bir vergi türü... Kişi üzerinden alınana *harâci ruus* denir ve genellikle Müslüman olmayan erkeklere alınr. Müslüman olanlar bu yükümlülükten kurtulurlar. Müslümanlardan da alınan toprak vergisine *harâci arâzi* denir ki iki biçimde alınır: *Harâci mukâseme* adı verilen birinci yöntemde toprağın varlığını kadar belli bir oranda vergi alınır. *Harâci muvazaf* denilen ikinci yöntemdeye götürü olaraq vergi alınır. Bk. Vergi.

HARÂRET. Bk. İsl.

HARÂSET. Bk. Kültür, Tarım.

HARB. Bk. Savaş.

HARC. Bk. Güç.

HARD AND FAST LINES. (Ing. Metafizik) Kati ve değişmez çizgiler... Marksçı dilde aynı anlamda *asılmaz duvarlar* deyiimi de kullanılır. Metafizığın başlıca ularlarından. Metafizik düşümne yöntemi karşılıklar arasında *hard and fast lines* koyar ve birinin olduğu yerde öbürünün bulunmadığını söyler. Oysa bu türmyle yanlış bir koymurdur ve gelişime kuralıyla bağdasız. Eytivimsel yönteme göre 'ya bu, ya o' değil, 'hem bu, hem o'sdur. Metafizığın bu anlayış biçimsel mantığın özdeslik ilkesine dayanır. Yanlışlık suradadır ki gelişmesiz olması gereken düşüncede gecerli olan bu ilke yaşama ve canlı doğaya uygulanamaz. Özdeksel gerçeklik sürekli değişim

icinde ve nesneler hiç bir zaman kendi kendileriyle özdeş olamazlar. Bu ilke düşündede geçerli, çünkü nesnelerin dejisi ve gelişmelerinden soyutlanmış kavramlarla düşünülür. Nesnel gerçeklikte nesnelerin özdesliği (esdeviye kendi kendileriyle aynı olmaları) görcü we geçici, değişimleriyse (esdeciyle kendi kendileriyle aynı olmamaları) saltık ve süreklidir. Bk. Metafizik Yöntem, Eytisin Yöntemi, Özdeşlik, Mantık.

HAREKÂTİ AMİBİYE. Bk. Amip Devimleri.

HAREKET. Bk. Devim, Oyun.

HAREKETÇİLİK. Bk. Devimcilik.

HAREKETİ DEREKİYE. Bk. Gerileten Devim.

HAREKETİ MUTLAKA. Bk. Saltık Devim.

HAREKETİN MİKTARI. Bk. Devimin Nicelik.

HAREKETİ RİCİYE. Bk. Gerileten Devim.

HAREKETİ SIRFA. Bk. Saltık Devim.

HAREKETLERİN İSTİKLÂLİ. Bk. Devimle rin Bağımsızlığı.

HAREKETLİ. Bk. Dörtü.

HAREKETSİZLİK. Bk. Süredurum.

HAREKET TAKLIDİ. Bk. Yansıca.

HAREKİ. Bk. Dcvitken, Kinetik.

HAREKİYÂT. Bk. Kinematik.

HARICE HAMİL. Bk. Dışarılaştırma.

HARICE İLKA. Bk. Dışarılaştırma.

HARICE İLKAL İHSÂSÂT NAZÂRİYESİ. Bk. İzdüşüm Kuramı.

HARICE İZÂFE. Bk. Nesnelleştirme.

HARICE TEVECCÜH. Bk. Dışadönüm.

HARICEZ MAHSUS. Bk. Duyuduş.

HÂRİCÎ. (Ar. Gizemcilik) Tarikat kişi, henüz gizemciliğe bağlanmamış kişi... Bk. Gizemcilik, Haricilik, Nesnel, Dış, Dışını, Dışrak.

HÂRİCİLİK. (Ar. Müslümanlık) Ali'yi halife yapmak istemeyenlerin siyaset partisi... İslâmîliğin ilk iki büyük partisinden biridir. *Dışarda bulunanlar* anlamında *hâvrâc* adıyla anılan bu siyaset parti, Ali dostluğună giden *Şîlik* karşısında, Ali düşmanlığıyla belirlimiştir. İlkin Aliyle Muaviye arasındaki anlaşmazlığın ha-

kem yoluyla çözülmesine karşı çözmekla başlayan **haricilik**, daha sonra dinsel yorumlar da ileri sürücük bir mezhep niteliğine dönüştür. Kendilerinden olmayanları ve bu arada Ali'yi Müslüman saymazlar. Nitekim Ali, halfetili sırasında bir harici tarafından öldürülmüştür. Haricilere doğru yoldan *huruc etmîs* (çikmıs) anlamlında Mârikâ da denir. Haricilere kendileri için *canlarını Tanrı uğrunda satanlar* anlamında *El-Sûradî* deyimini kullanmışlardır. İslâm bilgileri onları *Kur'an*'ı yanlış yorumlamakla ve ona karşı gelmeye niyetleri olmadık halde bilgisizlikleri yüzünden Müslüman dünyasında avrılık yaratmakla suçlamışlardır. Böylelikle Müslümanlığın hizmet ettilerini kanıtlamışlardır, İslâm bilgilerinin devimiyle «çâhilce ve ahmâka bir kahramanlıklar varındı. Ali'nin onları elçi olarak gönderdiği İbnî Abbas «aralarında oylelerini gördüm ki sende etmekten alıtları yara olmustu» der. Tarafsız bir bakışla bakıldığından hariciler, Ali'yi Tanrı savaştan ya da Tanrı'lıktan Tann'dan başka kişiye de olabilecekleri ilerisinden Sîli inancıları karşısında, İslâmîk esastarına Sîliden çok daha bağlı kalılmışlardır denilebilir. İtkin *Ezârika, Necdât, Sûfîriyye, Acâride, İbzâviye* gibi büyük kollaraya ve bunlardan da pek çok kollarla sınırlımsı bulunan *hâvâriç* anlayışı günümüzdé de, özellikle besinci büyük mezhep sayılan, *İhâziyye* mezhebîye sürüp gitmektedir. Bu mezhebin bilgileri ve kitapları vardır. Haricilerin temel görüşleri söyle özetlenebiliyor: Kendilerinden olmamayan bütün Müslümanları dînsiz眼看, büyük sünâî işlevlerini dinden cikmasız savmak, doğru voldan çıkan imam ve ya başkanına başkaldırmannı doğru olduğunu savunmak, kursuz ve güclü olnak şartıyla her Müslümanın imam olabileceğini kabul etmek, tamam için beden temizliği kadar yürek temizliğini de şart koşmak. Bk. *Sîlîlik, Alevîlik, Müslümanlık*.

HARICI NEFSI. Bk. *Nesnel*.

HARICI ZİHNİ. Bk. *Nesnel, Gerçek*.

HARICI ZİHNİYE MEZHEBİ. Bk. *Nesnel, cılık*.

HARICİYET. Bk. *Dışarılık*.

HARIC. Bk. *Nesne, Gerçeklik, Dış*.

HÂRİKA. Bk. *Tansik, Açı, Ateş*.

HÂRİKULÂDE. Bk. *Tanstik*.

HARMONIA. (Yu. Pitagoras) Uyum... *Harmonia*, antikçağ Yunan felsefesinin temel kavramlarından biridir. Yunanlılar evreni *har-*

monia olarak görmüşlerdir. Ahlakta ölçü, saatatta biçim, doğada oran, dinde düzenleyici güç olarak bilinen *harmonia* evrenin temel yasadır. Pitagoras *harmonia*'nın sayılardan meydana geldiğini ve bundan ötürü de sayılarla anlatılan sayıları anlaşabilceğini iserişirmiştir. *Harmonia*, evrenin zorunu bir yasalığı dileğetirir, buysa gerçek bir *düzen* anlayışıdır. Bk. *Düzen, Pitagorasçılık*.

HARMONIA UNIVERSALIS. (Lâ. Leibniz) Genel uyum... Alman düşünürü Leibniz'e göre varolmak, uyumu olmaktr (Lâ. *Exsistere nihil aliud esse quam Harmonium esse*) ve uyum cokluğun birligindedir (Lâ. *Harmonia, id est unitas plurimum seu diversitas identitate compensata*). Leibniz, Pitagoras'la bir ilişkî kurarak söyle divisor: Tanrı hesaplayınca evren meydana geldi (Lâ. *Cum Deus calculat fit mundus*). Bk. *Harmonia, Oncel Düzen*.

HARMONIE. Bk. *Düzen*.

HARMONIE DANS LA DIVERSITÉ. Bk. *Türlülükte Düzen*.

HARMONIE PRÉÉTABLIE. Bk. *Oncel Düzen*.

HARP. Bk. *Savaş*.

HARP KOMÜNİZMİ. Bk. *Savaş Komünizmi*.

HARR. Bk. *Isı*.

HARS. Bk. *Kültür*.

HARUNA. (Skr. Buda) Şefkat... *Haruna*, Budâ'nın niteliklerinden biridir. Bk. *Abhaya, Ahimsa, Maitri*.

HARZEMİYE. Bk. *Algoritma*.

HAS. (Os. Ekonomi) Osmanlı imparatorluğu toprak düzenden bir vergilendirme biçimini... Osmanlı devleti, kimi büyük asker ve memurlarına, vergi toplayıp maaş vereceği yerde verginin kendisini bırakır. Onları bu biçimde gelirlerdirip savaş ve barışta hizmetlerinden yararlanır. Geliri yüz bin akçeden çok olan (yılık) topraklara *has* ve bunları işlenenlere *erbâbi has*, geliri yirmi bin akçeye yüz bin akçe arasında olan topraklara *zeamat* ve bunları işlenenlere *erbâbi zeamat*, geliri yirmi bin akçeye kadar olan topraklara *timar* ve bunları işlenenlere *erbâbi timar* denirdi. Osmanlı toprak düzünün başlica özelliğii *toprak özel mülkiyeti*'nin bulunmamasıdır. Toprağın mülkiyeti devletindi. Has, zeamat ve timar sahipleri gibi toprağı işlevlen ve *redây* adıyla aman köylüler de sadece toprağı kullanma (tasarruf) hakkına sahiptiler. Köylüler, has

HÂS

-zamet- timar sahiplerine *haraç* ve *öşür* adı altında bir çeşit payımsı vergi verirlerdi. *Bk.* Toprak, Derebeylik, Mülkiyet.

HÂS. *Bk.* Özç, Özünlü, Tikel, Özel.

HASÂİL. *Bk.* Nitelik.

HASÂİSİ BEHİMİYE. *Bk.* Hayvansal İra-

HASÂİSİ KİSBİYE. *Bk.* Edinilmiş İra-

HASÂİSİ NİSNÂŞİYE. *Bk.* Maymunsu Iralar,

HASARD. *Bk.* Rastlanti.

HASÂSET. *Bk.* Cimrilik.

HASEB. *Bk.* Nicelik, Soy.

HASEN. *Bk.* İyi, İyilik, Mutluluk, Güzellik.

HASENÂTPERVERLİK. *Bk.* İyilik Yapma.

HASET. *Bk.* İmrenme, Kışkançlık.

HÂSİL. *Bk.* Ürün.

HÂSILAT. *Bk.* Kazanç.

HÂSİLİ BİZZAT. *Bk.* Kendiliğinden.

HASİS. *Bk.* Aşağı, Cimrilik.

HASİSA. *Bk.* İra.

HASİSE. *Bk.* İra, Nitelik, Karakter, Kötülük.

HASİSEİ BEHİMİYE. *Bk.* Hayvansal İra.

HASİSEİ MÜMEYYİZE. *Bk.* Ökelik.

HASİSLİK. *Bk.* Cimrilik.

HASLET. *Bk.* Karakter, Nitelik, Niteleme.

HASLIK. *Bk.* Varoluşculuk.

HASR DÂVÂSI. *Bk.* Sınırlama Tartışması.

HASRU TENZİL. *Bk.* İndirgeme.

HASS. *Bk.* Özel.

HASSA. *Bk.* Özçlik, Öze, Nitelik, San, Ökelik.

HASSAİ HAFİYE. *Bk.* Gizli Güçler ve Nitelikler.

HASSAS. *Bk.* Duygun, Duyusal, Duyusal.

HASSASİYET. *Bk.* Duyarlık.

HASSASİYETİ BÂTINIYE. *Bk.* İç Duyarlık.

HASSASİYETİ HARİCİYE. *Bk.* Dış Duyarlık.

HASSASİYETİ UZVİYE. *Bk.* Hal Duyusu.

HASSASİYET TEŞEVVÜŞLERİ. *Bk.* Duyarlık Karışıklığı.

HASSE *Bk.* Duyu.

HASSEİ HAREKİYE. *Bk.* Devindiyum.

HASSEİ HARÛRİYE. *Bk.* Isıl Duyu.

HASSEİ LÂMİSE. *Bk.* Dokunma.

HASSEİ MÜSTEREKE. *Bk.* Kamulduyu, Hal Duyusu.

HASSEİ RÜYET. *Bk.* Görme.

HASSEİ SELİME. *Bk.* Sağdøyu.

HASSELER. *Bk.* Duyu.

HASSİ. *Bk.* Duyusal, Duyumsal.

HASSİ SİDDET. *Bk.* Duyum Keskinliği.

HASSİYET. *Bk.* Özellik.

HASTALIK. (*Os.* Maraz, *Fr.* Maladie) Canlı-örgenlikte fizyolojisel görevlerin bozulması durumu... *Sayırlık* deyiimyle özləştirilmiştir, *sağlık* ve *esentlik* (*Os.* Sîihat, *Fr.* Santé) deyiimi karşılıdır. Bu deyiimle birek ruhbilim ve toplumbilim terimleri önerilmiştir. Türk Dil Kurumuna yayılmış olan ve Dr. Mithat Enç tarafından hazırlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüklüne göre, ortaya çıkan en küçük belirtileri abartalar beden sağlığını karşı aşırı ve hastalkılı bir ilgi gösterme durumuna *Ing. hypochondria* devimi karşılığında *hastalık hastlığı*, hic bir amaca yaramadığı halde sürekli ve zorunlu olarak gerçekleri dekiştirme tutkusuna *Ing. pathologic mendacity* devimi karşılığında *hastalıktı yalancılık*, gerçek ya da uydurma hastalıklar yoluyla yarar ya da kazanç sağlama *Ing. gain from illness* devimi karşılığında *hastalık somürüslü*, hasta olmanın sağladığı dovezülük ve rahatlığı sürdürmeye *Ing. advantage by illness* devimi karşılığında *hastalıktan yararlanma*, hastalanmak ya da belirli bir hastalığa tutulma düşüncesi karşılığında duyalan asırı korkuya *Ing. nosophobia* devimi karşılığında *hastalık yidgesi*; Dr. Özer Ozankaya tarafından hazırlanan Toplumbilim Terimleri Sözlükünde de bir toplum nüfusunda belli bir zamanda değişik hastalıkların ortaya çıkmasına sözüne *Fr. taux de morbidité* ve *Ing. morbidity rates* devimleri karşılığında *hastalık oranları* devimleri önerilmiştir. *Bk.* Sayırsamsa.

HASTALIK HASTALIĞI. *Bk.* Hastalık.

HASTALIKLI YALANCILIK. *Bk.* Hastalık.

HASTALIK ORANLARI. *Bk.* Hastalık.

HASTALIK SÖMÜRÜSÜ. *Bk.* Hastalık.

HASTALIKTAN YARARLANMA. *Bk.* Hastalık.

HASTALIK YILGISI. *Bk.* Hastalık.

HÂŞ. *Bk.* Yetkinlik, Savaş.

HAŞAŞE. *Bk.* Parça.

HAŞİN. *Bk.* Kaba.

HAŞİV. *Bk.* Yanlış.

HÂŞİYE. *Bk.* Açılımlama.

HAŞR. (*Ar. İbni Sinâ*) Toplanma... Arapça *toplanma* anlamına gelen *haṣr* sözcüğü, İslâm terminolojisinde kıyamet günümüzde ölümlerin he-sap vermek üzere bir vere toplantıları anlamını dileğetirir. İbni Sinâ bilimsel yapıtlarında *haṣr'i* yadsır, halk için yazdığı yapıtlarda kabul eder.

HAŞV. *Bk.* Boşsözcülük.

HAŞYAN. *Bk.* Korku, Phobos, Yılgı.

HAŞYE. *Bk.* Korku, Phobos, Yılgı.

HAŞYET. *Bk.* Korku, Phobos, Yılgı.

HAT. *Bk.* Öge.

HATÂ. *Bk.* Yanılma, Yanlış, Kusur, Günah.

HATÂLI. *Bk.* Yanlış.

HATARE. *Bk.* İmge, Tasarım.

HATF. *Bk.* Ölüm.

HÂTİL. *Bk.* Duygusuzluk, Ataraxia, Apatheia.

HÂTIR. *Bk.* An, Bellek.

HÂTİRA. *Bk.* Anı, Anımsama.

HÂTİRALARIN DÂVETİ. *Bk.* Anı Çağrısı.

HÂTİRÂT. *Bk.* Bellek.

HÂTİF. *Bk.* Bulunç.

HÂTİME. *Bk.* Vârgı, Son.

HÂTİR. *Bk.* Yüce.

HATTÎ. *Bk.* Cizge.

HATTÎ'E. *Bk.* Günah.

HATTÎYÂT. *Bk.* Yazılım.

HATTİ HAREKET. *Bk.* Gidiş, Uydeyiş.

HATTİ MÜNSÂKİ. *Bk.* Özdevimsel Yazı.

HATTİ SAVTİ. *Bk.* Ses Yazısı.

HATTİ SÜRLİ. *Bk.* Resim Yazısı.

HUPTEGİGENTUM. (*Al. Marx*) Başlıca biçim... Tarihsel özdekkiliğin kurucusu Karl Marx, feodal düzende toprak kölelerinin emciğyle de-ğerlendirilen toprak mülkiyetini, mülkiyetin biricik biçimini değil, *hauptegentum* olarak gösternmiştir. Çünkü bir başka yandan küçük ser-nâyeli bireysel emek de bir toprak mülkiyeti biçimini yaratıyordu. *Bk.* Feodalîte, Feodal Mülkiyet.

HAUTPTSTUFEN. (*Al. Hegel*) Aşama... Alman düşünürü Hegel, estetiğinde sanatın evrimini *Idea*'nın kendini üç *Haupstufen*'de gerçekleştirmesi olarak sergiler. Birinci aşama *sembolik sanat* aşamasıdır ve *Idea* henüz uygun diş görünüşü kazanamamıştır. İkinci aşama *klašik sanat* aşamasıdır, içerikle birbirinden farklı ve *Idea*'yı anlatımı arasında uygunluk vardır. Üçüncü aşama *romantik sanat*'dır ve bu uygunluğu arası, çünkü *Idea* sonus olduğu için sonlu biçimlere sığmaz. Güzel sanatların her dalı ayrı ayrı bu aşamalarından geçerler. Bununla beraber sembolik aşamanın en tipik sanatı mimarlık, klâşik aşamanın heykel, romantik aşamanının resim-müzik-şîir'dir. *Bk.* Sanat, Hegelcilik.

HAUSINDUSTRIE. (*Al. Marx*) Ev sanayii... Tarihsel ve etyîimsel özdekkiliğin kurucusu Karl Marx, bu devimle, evde yapılan üretimi dileğetirir. Lenin söyle der; «Alman ev sanayii gibi Rusya'nın büyük ev üretimi sistemi de muhakkak ki sanayinin anamalı örgütlenişini temsil eder. Çünkü burada tecimsel (ticârlı) üretim exemen olduğu gibi para sahibi de hem iircitice egemendir, hem de artik-değer'i kendisine maleder». *Bk.* Urancılık, Anamalılık, Artık-Değer.

HAUT. *Bk.* Yüksek.

HAVA. (*Os. Havâi* nesimi, *Fr. Air*) Bir hâkim oksijenle dört hacim azottan meydana gelen ve içinde geçici olarak karbonik asit, su buharı vb. gazlar bulunan solunum için gereklî kokusuz ve renksiz gaz karışımı... Antikçağ Yunan düşünürsinin *su-ates-toprak*'la birlikte dört temel öğesinden biri olan ve salt özdekk sayılan *hava*'nın bileşik bir cisim olduğunu Fransız kimyacısı Lavoisier (1743-1794) tanımlamıştır. Lavoisier, civaya kaynama derecesine kadar ısıtarak civanın nicelikçe çoğalıp buna karşı havanın nicelikçe azaldığını gösteren deneylerinde, aynı zamanda, «doğada hiç bir sevin kaybolmayaçağı» vendiden meydana gelmeyeceğini» volundaki Anaksagoras varsayımini da bilimsel olarak doğrulanmış bulunmak-

tadır. Lavoisier'in bu tanımı, eytisimsel özdeşliğiin temel davranışlarından biridir. Ayrıca *hava*, antikça Yunan düşünürü Anaksimenes'ce *sousuz* ve *sunırsız* niteliğinde kaynak varlık (*Yu. Arkhe*) sayılmıştır. Anaksimenes'e göre *hava*, seyrekleseler atesi ve yokunlaşarak yeli, bulutu, suyu, toprakı ve taşları meydana getirir. Fransız metafizikisi ve felsefe tarihçisi Emile Bréhier, ünlü *Felsefe Tarihi*'nde söylemiştir (MEB, yayını, İstanbul 1969, Miraç Kartıçoğlu çevirisü, c. I, fasilük I, s. 30-5): «Nesnelerin yapılmış olduğu madde nedir? Bu soruya sonra Aristoteles'tir. Kendilerinde çözümleri aranan mesclere Milet'lilerin uğramış olduklarına dair hiç bir kanıtımız yoktur. Onun için bütün nesnelerin ilkesinin Thales'e göre *su*, Anaksimandros'a göre *sousuz*, Anaksimenes'e göre *hava* olduğu bize örteltince bu formüllerin madde meselesine bir karşılık sunmakta sakınmamızı. Bunların anlamını kavramak için, elden gelirse, onlarla gerçekte hangi meselelerde uğraşmış olduklarına araştırmamız gereklidir. Anlaşıldığında göre onların uğramış olduğu mesclerin başında bilim tekniği meselesi geliyor. Bunlar, her şeyden önce, meteoroların ya da astronomi olaylarının mahiyet ve nedenini, yerdepremleri, yeller, yağmurular, şimşekler, ya da güneş tutumaları gibi olayları ilgilendiren meseleler ve aynı zamanda da varyütünün biçimini ve dünyadaki hayatın kaynaklarını üzerindeki genel meselelerdir. Bu bilim tekniklerinden bizim Milet'liler, Yunan ülkelerinde yalnız, Mezopotamyada ve eski Mısır medeniyetlerinin kendilerine itenmiş oldukları sevi yapıyorlardı. Babilonya'lilar gibi gözlemci kimselerdi. Bundan başka kendi katastroforları için şehirlerin ve kanalların planlarını yaparlardı ve hattâ dünyannın haritasını çizmek işine bile girişmişlerdi. İlkinci olarak makanları sanatlarla üzürlüyorlardı. İnsanın üstünliğini onun teknik başarılarında görürlerdi. Bu görüş en iyi dile getirilişini İonya'lı Anaksagoras'ta bulur, ona göre insan elleri olduğunu içine havaların en akılsızdır, çünkü el temel atel olup atelerin ilk örneğidir. Milet'lilerin orişinalliği, göğü ve meteorları anıtmak için kullandıkları birtakım teşbihleri seçme tarzlarındadır gibi görünmektedir. Bu teşbihlerde efsanelerin garabetinden hiç bir şey yoktur, bunlar ya kendi zentaalarından ya da doğrudan doğruya yapılan gözlemlerden almamıştır. Bu gözlemlerden biri de Özelliğe genetiklikle uğraşan Milet'liler için kara ve deniz firtınalarının gözlenmesiydi. Ortalık sessizlik içindediken az sonra çıktı verecek olan firtının habercisî olan bir şimşekle birdenbirer vürtülveren kalm ve kara bulutların peydahlandığı görülmekteydi. Anaksimandros bunları

acıklamaya uğraşırken bulutla titkali kalan yesil kendi siddetivc bulutu parçaladığını ve böylece gökburulısının dc bu anı parçalansın bir arada belirdiğini görmürdü. İmdı Anaksimandros doğayı ve yıldızların oluşumunu firtınalarla kıyaslayarak düşünür. Anaksimandros'u gök hakkında vardığı düşüncesiyle etmek için, kalın bulutlar kimi verine yoğunlaşmış ve savadızsız bir *hava* kılıfını (çünkü ona göre *hava* birtakım bulutlardan başka bir şev deşildir), iç vel verine atesi, kılıftaki virtulkar verine dc atesin fırlamasına yolveren bir çeşit soluk verleri ya da soluk alma bulutları koymak yeter. Bu kılıfların daire bigiminde oldukları ve bir arabanın dingil boşluğu etrafındaki tekerlek ispitleri gibi dünyadan etrafına verleştirilmiş bulundukları farzedilirse, yıldızlara bizim için artık sadece bu soluk alma verilerinden çikan iç atesin bir kisimdan ibaret olur. Bu soluk alma yerlerinin aynı anda hep birden kapandırmaya atutulmaları ve saflarları açıklanmaya demektir. Anaksimandros daire bicimindeki bu kılıflardan döner olanların üç tane olduğunu kabul ediyor. Oma göre verirvüzdenden en uzakta, güneşle aynı yalnız bir tel soluk alma borusu olan birer kılıfları, sabit yıldızlarına (belki de sanyolu) birçok soluk alma yerleri bulunan sadece bir kılıf vardır. Bu gibi benzetsiler, kozmogoni mesclisini veni bir biçimde formüllestirmeye olanak sağlar. Bugün olması, bir firtmanın olmasından temelde hiç de farklı değildir. Kabuk ağacı nasıl sararsa, ilk zamanlarda dünyayı çevirmiş olan atesin de parçalanarak daire biciminde üç tane halkanın içine ölüce dağılmış olduğunu bilmek söz-konusudur. İmdı Anaksimandros'a göre söz-konusu olan *neden*'in muhakkak ki yağımuraların, firtınaların ve vellerin başlangıcındaki nedenden ibaret bulunduğu sanılır. Bu ates kükresini parçalayan ve onu halkalarla kılıfları yan deniz üzerinde peydahlanan birtakım *buğulardır*. Milet fizikindeki başlıca olay muhakkak ki ismin etkisiyle deniz suyunun büyülmesidir. Bu büyülmenin ürünlerini (yeller, bulutlar vb.) eski Yunan'da akıl bakımından diriliçi özelliklerini bulunan şeveler diye gözönünde tutulurdu. Demek oluyor ki Anaksimandros, canlı varlıkların güneşin ışısıyla bulunan nemilikte (rutubette) doğduklarını kabul ederken, sadece, nek eski bir görüşü izlemiştir. Bütün bunlar bize, Milet öğretisinin merkezi olarak Aristoteles'in ilerisindüğü ilk *töz*'ün anlamını açıklamamıza olanak sağlayabilir. Thales, dünyannın çıkışını bulunduğu şeyin *su* olduğunu söylemeye, varlıkların maddesini değil, ancak son derece yaygın kozmogoni konusunu yeni baştan ortaya koy-

muş oluyor. Milet düşünüşünün gelişmesine bakılırsa, şüphesiz ki bu suda, denizden ortaya çıkan bütün hayatı birlikte denizin *engin*'liği gibi bir şey anlamak gereklidir. Anaksimandros'u, Thales'in *su'yu* yerine kendisinin *sonsuz* dediği şeyi koymaya sevkeden şey nedir? Öyle görünüyor ki Anaksimandros'un *sonsuz'u* büyülüük bakımdan engin bir *sınırsızlık*tır... Anaksimenes, *hava'yı* ilke olarak almakla Anaksimandros'tan uzaklaşmaz. *Hava* deyişi, ancak *sonsuz'un* mührüyetini açıklar. Bu, sınırları bulunmayan bir *hava'dır*, Anaksimandros'un, ölümsüz bir hareketle dirlmiş olan *sonsuz'u* gibidir. Öyle anlaşılmıştır ki Anaksimenes bu hareketin, esyanın kaynağım açısından vurabileceğine inanmış değildir. Bir kalbur'a verilen hareket gibi, bir kaynaşma hareketi de karmaşık sevileri birbirinden pekâlâ ayırbilir ama onları meydana getiremez. Demek oluyor ki Anaksimenes bu ölümsüz hareketin üzerine esyanının kaynağı hakkında bir başka yorum getirip koymustur. *Hava*, seyrekleşmesiyle atesin ve yoğunlaşmasıyla da yelçin, bulutun, suyun ve en sonunda da toprağı ve taşların oltusmasına yol açıyor». Göründüğü gibi Bréhier, Milet'li düşüncülerin, felsefe deşîl, fizik yantıklarını ilerisürmeye dir. *Duyular ve algılmış tesbihlerin ise karışılıkta bir fizik gene de felsefesel düşünüceyi doğurmus olan bir fiziktir.* Emile Bréhier'nin bu varsayıımı usa uğruna görünüyor. *Bk. Aer, Pneuma, Psyche, Arkhe.*

HAVÂFÎ. Bk. Gizli.

HAVÂFÎYYE. Bk. Gizlilik.

HAVA İLE İLETİM. (*Tr. Ruhbilim*) Diskülüğün topladığı ses dalgalarının kulak zarı, örs, çekic ve üzengi kemikleri yoluyla iç kulağa ullastraşılması... Türk Dil Kurumuna yawımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. air conduction* devimi karşılığında önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Bk. Hava, İşitme.*

HAVÂLÎ. Bk. Çevre.

HAVÂRÎC. Bk. Hâricilik.

HAVÂRÎK. Bk. Sapaklık.

HAVÂRÎKİ ÂDÂT. Bk. Tansık.

HAVÂS. Bk. Duyu.

HAVÂSİ EVVELÎYE. Bk. Birincil Nitelikler.

HAVÂSİ BEDIÎYE. Bk. Estetik Duyuları.

HAVÂSİ HAMSE. Bk. Duyu.

HAVÂSİ HAMSEÎ BÂTİNA. Bk. İmge, Bellek, Kamulduyu, Kuruntu.

HAVÂSİ HAMSEÎ ZÂHİRE. Bk. Duyu. Dış Duyular.

HAVÂSİ SÂNÎYE. Bk. İkincil Nitelikler.

HAVÂSİN ŞEHÂDETÎ. Bk. Duyuların Tanıklığı.

HAVÂSİ ZÂHİRE. Bk. Dış Duyular.

HAVASS. Bk. Nitelik.

HAVÂTIR. Bk. Düşünce.

HAVA VE HEVES. Bk. Fantezi.

HAVÂYÎC. Bk. Gereksi.

HAVELÂN. Bk. Değişme.

HAVF. Bk. Korku, Phobos, Yılıgı.

HAVFI FÜSHAT. Bk. Meydan Korkusu.

HAVFI MARAZÎ. Bk. Korku.

HAVFI MEYÂDÎN. Bk. Meydan Korkusu.

HAVFI TECEDDÜT. Bk. Yenilik Korkusu.

HAVL. Bk. Çevre, Güç.

HAVSALA. Bk. An, Us, İmgelem.

HAVVÂ (Ar. Metafizik) İlk kadın... Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlığın kabul ettiği ilk kadın *Havvâ*'dır. Bu inançlara göre ilk erkek olan *Adem*'in eşe kemiğinden yaratılmıştır ve onun karısıdır. İnsan soyu, bunalardan türemiştir. Hemen bütün mitolojilerde ilk erkek ve ilk kadın tasarımları vardır. Örneğin Hititlerin tanrıçası *Hepa*, Yunanlıkların *Niobe*, İskandinavların *Embla*'sının birer *Havvâ*'dırular. Kimi yazarlar Yunanlıkların *Hebe*'sinin de bu nitelikte olduğu kanısındalar (*Bk. Azra Erhat, Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi yayımı, s. 155). Müslüman inançlarında Es'ârîlik mezhebi, kadınları da peygamber olabileceği ilerişir ve *Havvâ'yı* peygamber sayar. Üç büyük din *Adem*'le *Havvâ*'nın ilk erkek ve ilk kadın olduklarında birleşikleri halde bunların öykülerini anlatırken birkaç ayrıntıda farklı görüşler içerişirmiştir. Örneğin *Kur'an*, ilk kadını baştan çıkaran *ylan*'ın sözünü etmez ve tövbe ettikleri için günahlarının bağıtsızlığını bildirir. Yeni ve eski *Ahîd*'lerdeye *Havvâ'yı* yılan baştan çıkarır ve ilk günah'ın sorumluluğunu bütün insanlar taşıyacaktır. *Bk. Adem, İlk Günah.*

HAVVÂİ MÂNÂ. (Ar. İçerkçilik) Batının inançlarında tüm can... Batınillerin evrenin

oluşumu tasarımda ilk varlık *tüm us* (Ar. *Akı'l*)'tur ki buna *sâbık* ya da *Âdem-l mânâ* denir. Ondan çıkan ikinci varlık *tüm can* (Ar. *Nefsi-kü'l*)'dır, ona da *tâli* ya da *Havâ'i mânâ* denir. Daha açık bir deyişle, hemen bütün inançlarda olduğu gibi, bir aktif ve bir pasif (çırak ve dişi) iki on ilke kabul edilmektedir. Evren bu iki ilkeden oluşmuştur. *Bk.* İrcenkilik.

HAVZA. *Bk.* Alan, Yurduk.

HAYÄ. *Bk.* Utanma, Utaç.

HAYÄL. *Bk.* İmge, Yanılsama, Düş, Fantezi, Ülkü, Bellek, Hülüyä, Hayälét.

HAYÄLATI SEM'İYE. *Bk.* İşitsel İmgeler.

HAYÄLET. (Ar. Metafizik) Yoşadığına inanılan ruhsal varlık... Cin, peri, hortlak gibi tasarımlar *hayätel* kapsamadındır. Dünyada gecip dolastıklarına inanılan ölülerin *rûh'u hayätel*'tir. Ruh çağrıma inancı da bu tasarıma dayanır. İlkçaglardan beri özdekliliklerinden styrilmiş bu gibi ruhsal görünütlülerin varlığını inanılmıştır. *Bk.* Cadî Kuramı.

HAYÄLETÇİLİK. *Bk.* Görüntüculük.

HAYÄLET NAZÄRİYESİ. *Bk.* Cadî Kuramı.

HAYÄL GÜCÜ. *Bk.* İmgelem.

HAYÄLÎ. *Bk.* Yapma Düşünce, Ülküsel, İmgesel.

HAYÄLÎ HÄB. *Bk.* Düş.

HAYÄLÎ HAM. *Bk.* Ütopya.

HAYÄLÎ HİS. *Bk.* Sanrı, Yalanduyu.

HAYÄLÎ KÄZİP. *Bk.* Yalan İmge.

HAYÄLÎYYE. *Bk.* Düşünccilik, Gerçekçilik, Kamuoelaybilircilik.

HAYÄLİYYÜN. *Bk.* Gerçekçiler.

HAYÄL KIRIKLIĞI. (Os. Sukutu *hayâl*, Fr. Frustration) Bir amacın engellenmesiyle meydana gelen ruhsal durum... Ruhibilim terimidir. *Bk.* Ruhibilim.

HAYÄLLERİN İRCÄİ. *Bk.* İmgelerin İndirgenmesi.

HAYAT. *Bk.* Yaşam.

HAYAT ALANI. *Bk.* Geopolitik, Lebensraum.

HAYAT FELSEFESİ. *Bk.* Yaşam Felsefesi.

HAYAT GÜCÜ. *Bk.* Yaşam Kavgası, Dirimsellik.

HAYÄTİ ÄTILANE. *Bk.* Gizemsel Yaşam.

HAYÄTİ İÇTİMÄÎ. *Bk.* Ortak Yaşama.

HAYÄTİ MUTASAVVIFÄNE. *Bk.* Gizemsel Yaşam.

HAYÄTİ MÜŞTEREKE. *Bk.* Ortak Yaşama.

HAYÄTİ NEBÄTÎ. *Bk.* Bitkisel Yaşayış.

HAYÄTİ. *Bk.* Dirimsel.

HAYÄTİ İTTİHAD. *Bk.* Dirimsel Duyuşma.

HAYAT İLMÎ. *Bk.* Yaşambilim.

HAYÄTİYÄT. *Bk.* Yaşambilim.

HAYÄTİYÄTCİLİK. *Bk.* Dirimselcilik.

HAYÄTİYYE. *Bk.* Dirimselcilik.

HAYAT KANUNLARI İLMÎ. *Bk.* Bionomie.

HAYAT KAVGASI. *Bk.* Yaşam Kavgası.

HAYAT KUVVETİ. *Bk.* Dirimlilik, Yaşam Kavgası.

HAYAT MÜCÄDELESİ. *Bk.* Yaşam Kavgası.

HAYAT SAHASI. *Bk.* Geopolitik, Lebensraum.

HAYDİ HAYDİ. (Os. Eyleviyetle, Bitarikul evlâ; Lâ. A fortiori) Bir sonucu, tanıtlanmış söylem daha genel bir sonuçla tantılımaya... Skolastik mantık terimlerindenidir. Örneğin «çüt kat merdiveni çökübilene iki kat merdiveni *haydi haydi çıkar» gibi usulamlamalarda kullanılır. *Bk.* Afşartıcı Usulamlama.*

HAYELÄN. *Bk.* Samu, Kuruntu, Doxa.

HÄYEVÎ. *Bk.* Dirimsel.

HÄYEVÎYE. *Bk.* Dirimselcilik, Canlıözdekleçilik.

HÄYEVÎYET MEZHËBÎ. *Bk.* Dirimselcilik.

HAYIRLAMA. *Bk.* Yadısma.

HAYLÜLET. *Bk.* Samu, Kurum.

HAYR. *Bk.* İyi, İyilik.

HAYRET. *Bk.* Şaşma.

HAYRETENGİZ. *Bk.* Şaşsal.

HAYRI ÄLÄ. *Bk.* En Üstün İyilik.

HAYRI AZÄM. *Bk.* En Üstün İyilik.

HAYRIHÄHLIK. *Bk.* İyilik Yapma, insan Sevgisi, İyi Dilekçilik.

HAYR VE ŞER MESELESİ. *Bk. İyilik ve Kötülük Sorunu.*

HAYSİYET. *Bk. Karakter, Nitelik, Anlam, Özsayı.*

HAYSİYETİ BEŞERİYE MEBDEİ. *Bk. İnsan Özsayısı İlkesi.*

HAYT-ÜŞ-ŞUÂ. *Bk. İşik.*

HAYVAN. (*Os. Zırûh, Hayvan; Fr. Ing. Animal, Al. Tier, It. Animale*) Canlı varlık... Merican, sünger gibi bitkisilerden insana kadar bütün canlıları dileğetir. İnsan, Darwin'ın gösterdiği gibi, hayvanların evrimi sonunda bilinçli bir tür olarak olmuştur. İnsan, yaşamabilim bakımından, omurgalı hayvanlar sınıfındır. *Hayvan*, sözük anlamında, Arapça *ölümlü* karşılığı olarak *yaşam'*ı dileğetir; *canlı* demektir. Canlı varlık, bütün bir doğa evriminin ürünüdür. Klâsik canıyla cansız ayrıntı ve tamamlamaları, bilimsel gelişmeler kapsamında eskinmiştir. Gerçekte tüm evren canlıdır, çünkü hareket hâlindeirdir. Gündümde *hayvan* devimi, felsefe açısından, *canlı varlık'*tan çok, belli bir anlamda *duyarlı varlık'*ı dileğetirmektedir. Türk Dil Kurumuna bu deyimle ruhbilim, toplumbilim ve budumbilim terimleri tütretilmiştir. Kurumca yayımlanan Dr. Mithat Enç'in hazırladığı Ruhbilim Terimleri Sözlüğüne göre, insan davranışını, onun altındaki duzeylerde bulunan canlıklara özgü olan davranışlarla betimleyip yorumlayan ve insan hayvanlardan ayırt eden nitelik ve özelliklerin varlığını vadysan görüşe *Ing. zoomorphism* devimi karşısında *hayvanbicimcilik*, ölü ya da hayvanları cinsel birleşim içini kullanmaya *Ing. katukasexuality* devimi karşısında *hayvancıl cinsellik*, Mesmer tarafından ileri sürülen uytutamam deneği uyatabilmekte etkili olduğu gâce *Ing. animal magnetism* devimi karşısında *hayvan magnetizm*, davranışın incelenmesinde hayvanları denek olarak kullanılarak ve bu hayvanların davranışını araştırma konusu yapan ruhbilim dalına *Ing. animal psychology* devimi karşısında *hayvan ruhbilimi*, hayvanlara karşı cinsel ilgi duymaya *Ing. zoophilie* devimi karşısında *hayvan sapımcı*; Kurumca yayımlanan Dr. Özcan Kaya'nın hazırladığı *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*'ne göre, hayvan toplumlariının kuruluş ve işlevisini incelenen toplumbilim dalına *Fr. zoosociologie* ve *Ing. zoosociology* devimleri karşısında *hayvan toplumbilimi*, işgâdüslü olalar toplu duruma yaşayan ve üveleri arasında belirli bir örgüttenme ve işbölümü bulunan arıalar-karınçalar-maymunlar vb. gibi havan topluluklarına *Fr. les sociétés animales* ve *Ing. animal societies* (*Os. Hayvan*

cemiyetleri) deyimleri karşısında *hayvan toplumlari*; kurumca yayımlanan Prof. Sedat Vevis Ornek'in hazırladığı Budunbilim Terimleri Sözlüğünde göre, avci kültürlerde ve avcılıkta görülen avcılıyla hayvan arasındaki büyüscl ve dinsel sıki ilişkiye ve bu ilişki içerisinde toplanan büyüscl ve dinsel işlemlere *Fr. animalisme* ve *Al. Animalismus* ve *Ing. animalism* deyimleri karşılığında *hayvan kuşusuna* terimleri önerilmiştir. *Bk. İnsan, Can, Darvincilik, Hücre, Hayvansal Ruh, Hayvan Tinleri, Hayvan Ruhbilimi, Hayvanlık, Hayvan Tapımı.*

HAYVÂNÂT. *Bk. Hayvanbilim.*

HAYVANBİÇİMÇİLİK. *Bk. Hayvan.*

HAYVANBİLİM. (*Os. Hayvânât, Fr. Zoologie*) Hayvanları inceleyen ve sınıflandıran bilim... *Bk. Hayvan.*

HAYVANCIL CİNSELLİK. *Bk. Hayvan.*

HAYVÂNÎ. *Bk. Dirimsel.*

HAYVÂNÎ İMÂN. *Bk. Hayvansal İnanç.*

HAYVÂNÎ RUH. *Bk. Hayvansal Ruh, Hayvan Tinleri.*

HAYVÂNÎ RUHÎYÂT. *Bk. Hayvan Ruhbiliyi.*

HAYVÂNÎYET. *Bk. Hayvanlık.*

HAYVAN KUTSAMÀ. *Bk. Hayvan, Hayvan Tapımı.*

HAYVANLIK. (*Os. Hayvâniyet, Fr. Animalité, Al. Tierheit, Tierreich; Ing. Animality, It. Animalità*) Hayvanın niteliği... Hayvanın nitelikleri, bedensel nitelikleri olarak tanımlanmıştır. Metafizik anlayış bu nitelikleri, ahlâk ve irâdeden yüksək içgüdüsel nitelikler olarak tanımlar. Bu anlamda *hayvancıl*, irâde ve ahlâkla belirlenen *insanlık* karşısında kullanılır. İnsanlığın bedensel yapı ve istekleri de *hayvançılık* olarak nitelenir. *Bk. Hayvan, Hayvan, Ruhbilimi, İnsan, İnsanlık.*

HAYVAN MAGNETİZMÎ. *Bk. Hayvan.*

HAYVAN RUHBİLİMİ. (*Os. İlmürlu Hayvâni, Fr. Psychologie zoologique*) Hayvan davranışlarını inceleyen bilim... Davranışçılık, insanın gayri memelilerin davranışlarını incelemekten doğmuştur ve bu incelemelerin sonucunu insan ruhbilime uygulamakla *behaviorisme* adını almıştır. Hayvan ruhbilimi okulunun kurucusu Dr. J. B. Watson'dur, başta temsilcileri de Amerikalı Torndike ve İngiliz Lloyd Morgan gibi ruhbilimcilerdir. Oysa hayvan ruhbilimincen genis alanlar açan Rus bilgi-

HAYVANSAL İNANÇ

ni Pavlov'un deneyleri olmuştur. Özellikle Pavlov'un şartlı tepke adını verdiği bir uyardıma karşı gösterilen otomatik tepki deneyleri çok ilginç sonuçlar vermiştir. İnsan eğitimiyle hayvan eğitiminin aynı olduğu ve insanların hayvanlarından farklı bir rühsal süreçte maliyet olmadıkları görüşü, bu deneyler sonunda savunulmaktadır. Bu deneyler, metafizigin serbest irâde anlayışını sarsmakta ve irâdenin gerçekle çeşitli şartlamlar sonundan belirdiğini göstermektedir. Bu görüş, gergincilik, olguç bir görüştür. Metafizigue karşı çıkmakla beraber metafizik tek vanlılığı düşmektedir. Bk. Davranışçı, Hayvan, Ruhbilim, Hayvan Tipleri, Hayvansal Ruh.

HAYVANSAL INANC. (Tr. Santayana) İspanyol düşünürü Santayana'ya göre şartlanmış düşünür... İspanyol düşünürü Santayana bu devimi (*Ing. Animal faith*), şartlanmış *peşin yargı* anlamında kullanmaktadır. Ona göre örneğin fizikçilerin öndeysel bir dünyaya inanmaları bu türler bir inancdır. Bk. Inanç, Özdekk.

HAYVANSAL RUH. (Os. Hayvânî ruh, Fr. Âme sensible) Canlandırcı ruh... İngiliz düşünürü Francis Bacon'un *animal sensibilitas* ya da *spiritus vitalis* ve Fransız düşünürü René Descartes'in *spiritus animales* adımı verdikleri canlandırcılık ögesi, Bacon ve Descartes'ta *ruh adıyla* ilerisürümle beraber, öndeysel bir ögedir; insanların ve hayvanlarda ortaktır ve her ikisine de canılık verir. Bu deyimdeki hayvansallık, canlandırcılık anlamındadır. Yokska, özellikle Descartes'a göre, hayvanlarda insanların gibi *în* anlamında bir *ruh* yoktur. Metafizigin, tanrısal bir gerekçeye titizlikle ilerisürdüğü insan ve hayvan ayırmına rağmen, her ikisinin de canlı olması, bu noktada, her ikisinin de yadsınan bir biçimde ortak kılmaktadır. Bu açıdan, her ikisindeki canlandırcılığı öge de öndeysel bir yapıda olarak *hayvansal ruh* termini dileğefitirilmektedir. Bacon «bedende kapalı, hayvanların yüksek türünde başa konulmuş, ateş ve hava karışımı bir soluk demek istiyorum» der. Descartes'a göre de bu, kandan çıkış sınırlarede ve beynide dolanış gâyetince ince ve öndeysidir. Bu öge, hayvanlarda ve insanların devimi ve canılık meydana getirir. Ne var ki bu devim, hayvanlarda, insanların *düşünmen ruh'un* meydana getirdiği devimden farklı olarak, irâdesiz bir makina devimidir. Bundan ötüründür ki Descartes'a göre hayvan davranışları bir makînanın işlevsinden farklıdır. Bu devim, basinc ve carıma vasıtalarıyla bilenlerin fiziksel bir devimdir. Descartes'a göre bu *canlandırcı ruh*, insan beynine ulaşınca *düşünmen*

ruh'un etkisi alıma girer. Bu yüzdedir ki insan davranışları, hayvanlardan farklı olarak, irâdeli ve ahlâksaldır. Bk. Hayvan, Can, Hayvan Ruhbilimi, Hayvan Tipleri, Düsinen Töz, Makine, Makinecilik, Makine-Hayvan.

HAYVAN SAPINCI. Bk. Hayvan.

HAYVAN TAPIMI. (Os. Hayvan ibâdeti, Fr. Culte des animaux) Hayvanları kutsama ve tapma... *Hayvan tapımı*, totem anlayışından türemiştir ve çok eskidir. Birçok uluslar hayvanları kutsal ve kimi yerde de tanrı saymışlardır. Özellikle eski Mısır, hayvan tapımının bütün çeşitlerini yüzüylar boyunca sürdürmüştür. Eski Mısır'da öküzlere, ineklere, kedilere, leyleklere, timsahlara, fârelere, sâ aygırlarına tapılmıştır. Tarihçi Herodotos, kulaklıları ve ön ayakları mücevherlerle süslü timsahlardan türkünü yazmaktadır. Fransız arkeolog Mariette'in yaptığı kazılarda kutsal boğaların yerleştirilmiş olduğu sandıklar bulunmuştur. İşveçli incelemeçi Söderblom söyle demektedir: «Tanrı, insan biçimine girmeden önce hayvan biçimindeydi. İkel insan için hayvan, insandan çok daha esrarlıydı». İ.O. VI. yüzyılda Mısır'a saldıran İranlılar, ordularının önde kedicilek leylekleri yerleştirmiştir. Mısırlılar karşlarında tanrılarını göründere onlarla karıştı silâh kullanma gücünün göstermediler. Hindistan'da ineklere, timsahlara, fillerde maymunlara; Finlandiya ve Kuzey Siberiya'da ayllara; Pasifik Okyanusu'nda kertenkeleye, Afrika'da aslanlara ve yılanlara, Giriş'e boğaları tapılmıştır. Birçok eski Yunan klanları hayvan adları tasımaktadır. Tahtisel süreçte hayvan tapımı, hayvan-tanrılarından hayvan başlı tanrılarla, onlardan da tanrıların arkası hayvanlara geçildiğini göstermektedir. Mısır tanrıları çeşitli hayvanlara similezmeliştir. *Ptah* ve *Osiris* Apis öküzünde belirmektedir. *Hathor* inek, *Horus* leylek, *Ganes* fil, *Toth* maymun, *Kepre* boğoboceği kafalıdır. Yunan tanrılarının yanlarında hiç avırmadığı çeşitli hayvanlar vardır; *Zeus*'ın kartalı, *Athena*'nın baykuşu, *Apollon*'un kertenkelesi bu gibi tanrı arkadaş-hayvanlara önektiler. Yunan tanrılarının çoğu çeşitli serivelerinde çeşitli hayvan kılıklarına girerler. Örneğin *Zeus* kuğu kusu kılığına girerek *Leda'yı*, boğa kılığına girerek *Europa'yı* kaçırır; *Io* inek kılığına girerek dünyayı dolaştır. Hint tanrıları ve Buda çeşitli *avatar*'larında çeşitli hayvan kılıklarına bürünürler. Mısır inançlarında tanrı *Ra* bir yumurtadan kaz böciminde çıkar ve uçmaya başlar, onun ucusuya göğün karşılığı avdanları ve vertyüzlü cananlar, Slav inançlarında *Veslavici* kimi yerde kurt, kimi yerde kartal kılığına girer; bir savaşta da

sansar kılığına girip düşmanın silahlarını kemerir, bütün ordusunu karine kılığına sokup düşmanı saldırtır. Çeşitli inançlarda tanrılık nitelikteki gerçek hayvanların yanında tasarlanmış mitolojik hayvanlar da vardır. Çinlilerin ejderleri, Hintlerin *naga* adlı çok kafalı yılanları, makara adlı deniz canavarları, *garuda* adlı acap kuşları İranlıların *Zümrütü Ankara'sı* bu hayal ürünü hayvanlardandır. Tanrılık gücün hayvanlık döneminde de insansal korku ve zararından kaçınmak için yaltaklanma, *tapum*'ı gerçeğleştirmiştir. *Hayvan-tanrı* zamanla *insan-tanrı*'ya dönüştürülmüş. Bk. *Totem*, Tanrı, Hayvan.

HAYVAN TİNLERİ. (*Os. Ervâh hayvânîye, Fr. Esprits animaux*) Hayvanlardaki ruh... *Decartes* ve Dekartçılara göre hayvanlarda ruh yoktur. Hayvanlar canlılardır ama bir makineden farksızdır. *Roy-Poyal Dekartçılari, Descartes*'in bu savına tanrıbilimsel bir kanıt da eklerler: İnsan, atasının elma hırşılığı yüzünden acı çekiyor. Hayvanın bu konuda hiç bir suçu yok. Tinî olsayı o da acı çekecekti, buyusa tanrılık adâletle uygun olduğunu söylemezdi. Bk. Hayvan, Tin, Düşünen Töz, Dekartçılık, Can ve Tin, Makine, Makinecilik, Makine-Hayvan.

HAYVAN TOPLUMBİLİMLİ. Bk. Hayvan.

HAYVAN TOPLUMLARI. Bk. Hayvan.

HAYY. Bk. Can, Hayvan.

HAYYIZ. Bk. Uzay, Uzam, Alan.

HAYYÜL KAYYÜM. Bk. Özdenlik.

HAZ. (*Os. Haz, Lezzet, Zevk, Telezzüz, Safâ, Keyf, Şefivet, Ncs'e, Hevâ ve heves; Fr. Plaisir, Al. Vergnügen, Lust, Ing. Pleasure, It. Piacere*) Hoşlanılan duygulanımları... Hoşlanımlıyan duygulanımları anımlanıktır acı karsıtıdır ve *hos* terimiyle anımlanır, *mutluluk* ve *sevinç* terimleriyle karıştırılmışlardır. *Haz*, canlıların bir iki güdüdür; bütün canlılar acıdan kaçarlar ve hazz'a yönelirler. Bu deyimi, Yunanca karşılığı olan *hedone* deyimiyle başlı başına bir felsefe öğretisine temel vapan Kirene'li Aristippos'tur. Bu deyimi, belli bir anında, Aristippos'un öğretmeni Sokrates de kullanmıştır. Sokrates'e göre bilgili adam ilerdeki haz için sindirim acıva katlanır ve varasına bıçak vurdurur, bilgisiz adamsa sindirim hazzi ilerdeki acıva veğleyerek varasına bıçak vurdurmaz ve ölüür. *Hoşlanı* deyimiyle ölezleştirilecek olan *haz*, duygunun temel niteliklerinden biridir ve yaşamın dolavası verisiidir. Ne var ki ruhbilimsel açıdan inceleninde birbirinden çok farklı ve ayırt eden olgu ve olayları içine alır. Örneğin Kant tarafından

ilerisürülen *ethik haz* (törebilimsel hoşlantı) ve Santayana tarafından ilerisürülen *estetik haz* (sanatla hoşlantı) deyişleri *haz*'ın birbirinden tümlüle farklı iki büyük alanını dileğetirir. Kant söyle der: «İträdemiz, herhangi bir nedenden yansiyan *haz* ve acı duygularıyla belirlenmişse, düşüncemizde niteliği bizi ilgilendirmez. Bu durumda sadece *haz* duygusunun ne kadar çok olduğunu, ne kadar süregeli olduğunu nasıl elde edildiğine ilgi leniz. Tipki para harcamak isteyen bir adamın alımını dağdandırmı mu ya da kundan mı çıkarıldığına aldmayaçağı gibi. Nerenin gelmesi olursa olsun alım aynı değerdedir. Bunun gibi yaşamın sadece her vericiliğini arayan adam, düşüncelerin duylardan mu ya da ustan mu geldiğine aldmırmaz. Sadece bu düşüncelerin bizlere ne kadar çok *hazza* ne kadar zaman verebileceğine aldmırr» (Kant, *Critic of Practical Reason*, s. 110). Santavansa'ya göre de «güzellik, nesnelerin bir niteliği olan *haz*, nesnelmişmiş olan *hazdır» (Santavana, *The Sense of Beauty*, s. 22). Bk. Açı, Hazcılık, Estetik Hedonizm, Sokratesçilik, Epikurosçuluk, Mutluluk.*

HAZAKA. Bk. Kalabalık.

HAZAR. Bk. Barış.

HAZÂKAT. Bk. Dokunma.

HAZCILIK. (*Os. Lezzetiye, Telezzüz mezhebi ahlâkîsi, Zevkperestlik, İslflâzîye, Şeyhâniye, Zevk felsefesi; Fr. Hédonisme, Al. Hedonismus, Ing. Hedonism, It. Edonismo*) En üstün iyiliğin *haz* olduğunu ilerisürten Aristippos'un öğretisi... Sokrates'in öğrencilerinden Kirene'li Aristippos'a göre en üstün iyilik *haz* (*Tu. Hedone*)'dır. Sokrates, mutluluğun *iyi*'ye yönelik ve onu gerçekleştirmekle elde edilebileceğini öğretmiştir, iyiye yönelik ve onu gerçekleştiren davranışlara da *erdem* adını veriyordu. Sokratesçi okullar, bu öğretinin getiricileri olarak *iyi*'nın ne olduğu sorusuna karşılık aradılar. Aristippos'un ve onun izinden yürüyenlerin Kirene'li oluslarından ötürü *Kirene okulu* adıverilmiştir. Ama *hazcılık* bu sorunun karşılıklarından biridir. Bu öğretiye göre *iyi* demek, *haz* demektir: *haz* veren her şey *iyi*, *aci* veren her şey de *kötü*'dür. Aristippos'a (I.O. 435-355) göre her davranışın nedeni, mutlu olmak isteğidir. Yaşamanın eriği *hazdır*. *Haz*, insanın eden duygudur. Bilgilerimiz, duygularımızla alabildiğimiz kadardır, bundan öteye geçemez. Öylevsse bize duyu larımızı getirdiği hazz'a yönelerimiz ve acıdan kaçalmam. *Eniçtin iyi* (*Os. Hayr-i âlâ, Lât. Summum bonum*), *hazdır*. Ancak, gerçek *haz* sürekli olındır. Sürekli olan *hazda* da bilşelikle varılabilir. Bilgenin *hazı*, kendi kendinden

hoşnut olmasına belirir. Kendi kendinden hoşnut olmakla töresel hoşlanmadır (Sokrates'in eudaimonia'sı, ahlaklı memnuniyet). Bilgeliğin, gündelik hazırları küçülmeyerek sürekli hazırlara yönelik demektir... Hazcılık anlayışı, Kirene'li Aristippos öğretisini Sokrates etkisinden temizleyerek Aristippos'un gerçek makasını açıklar: Bilge, bütün bilgisini hazırlı elde etmek için kullanabilecek kişidir. Haz en büyük iyilik, acı en büyük kötülük. İnsanın ereği, her an ve sürekli olarak hazaza yönelik olmalıdır... Bunu nün içindir ki hazzılık, günümüzde, Aristippos'un asıl maksadı vorumalarak her türlü hazzı istemek ve her türlü açıdan kaçmak anlamında kullanılmaktadır. Kirene okulunda, açıdan kaçmak için kendini öldürmeyi yeğleyen, örneğin Hegesias gibi düşünürler de yetişmiştir. Genel olarak acı (eleme) ve hoşlantı (haz), kaba bir törehîm anlayışla canlıları iyileye ve kötüye götüren itikler sayılmıştır. *Epikuroşuluk ve varacılık* öğretileri de bu anlamda *hazci* (hedonist) öğreticilerdir. Ne var ki Epikuros, Aristippos'un *bedensel haz'ı* karşı, *tinsel haz'ı* yeğler. Onun için en büyük haz, *ruh dengiliş* (*Yu. Ataraxia*)dır. Buna da, bedensel dingizler peşinde koşmala değil, bilgeliğe varılır. İngiliz vararçılığına göreseye hayvanın insan hoşlandığına yönelik ve acıdan kaçar. Spencer, bu gerçeğin sonucu çıkarmaktadır: Haz veren şeyler zararı olsayıdı verviyinde hayvan kalmazdı... Sokrates'e göre açıdan kaçmak ve hoşlanmamak, kaba hoşlantıların besidesinde gitmekle değil, bilgiyle gerçekeşdir. Yarımaza bıçak vurdururuz, çünkü bilgi tlerdeki büyük açıdan korunmak için sindirim kükü' acıya katlanmamıştır. Eğer insan hazaza bilgisizce ister ve acıdan bilgisizce kaçarsa varasına bıçak vurduramaz ve ölü... Epikuros'tan Bentham'e kadar bütün faydalılar, *fayda* sözçüğünü hazzın karşılık olarak değil, her türlü açıdan uzak ve kendiliğinden hoşlanma anlamında kullanmışlardır. Faydalılar epey faydalı olan, haz veren dir. İnsan faydalıdan hoşlanır ve faydalıdan hoşlanmaz... Haz-elem teması, felsefe taribilede, birçok öğreticilerin çıkış noktasıdır. Öğreticilerin çoğu, doğruluğu ölçüsü olarak, canlıları bu ana itikilerini kullanırlardır. Örneğin pragmatiklikta da pratik doğru haz veren varar, pratik yanlış acı veren zarardır. Ingiliz vararçılığının Amerika'daki temsilcisi olan uygulavıcılık öğretisi, tümüyle bu temel üstüne kurulmuştur. Kirene öğretisinden vararçılığa ve uygulavıcılığa kadar hazzı öğreticilerin törehîmî alamana bu vakıflarları, bilimsel bir yaklaşımdır. Hazcılık Şörefisi ekonomi alanını da etkilemiştir. *Ekonomik hazcılık* (Os.

İktisâdi lezzetiyeye, Fr. Hédonisme économique'in ilk kuramcılardan biri fizyokrallığın kurucusu Dr. Quesnay'dır. Dr. Quesnay ünlü *hazcılık ilkesi* (Al. Hedonistisches Prinzip)'ni söyle iletir: «Bir gerkâsimini ya da bir zevki en az masrafla ve en az zahmetle elde edebilmek... İşte en yetkin ekonomik sonuç budur». Yararçılığın kurucularından J. Bentham da söyle der: «Bireylere en yüksek hazzı veren şv. avm zamanda en yüksek yararı kazandırır. İş adamları da işlerini büyütürler ve maksimal hızla birlikte maksimal karı gerçekleştirirler aynı zamanda en yüksek toplumsal vararı da topluma kazandırırlar. Bireysel çıkarla toplumsal çıkar arasında hic bir çelişme yoktur, tersine, tam bir uygunluk vardır». Haz'ı en yüksək *tatmin* olarak tanımlayan ekonomici Hermann Gossen'e göre de mallarnın değeri, sadakâcların tatmin duygusuna göre belirlenir. Marjinalciliginin kurucularından ünlü ekonomici Stanley Jevons'a göre de «ekonomik yaşamın amacı, hazzın maksimizasyonudur». Avusturya okulundan ekonomici Ludwig von Mises de söyle der: «İnsan çalışmaya için güt, doyurulmamış gereksinimleridir. İnsanın doymuş ve haza ermiş olsaydalar çalışmazlardı, yaşam kaygısı ve uğraşı da durdurdu. Çalışanlar ve uğraşanlar kendilerini şu ya da bu şekilde doyurmak (tatmin etmek) isteyenlerdir. Eylemin nedeni, bu doyurulmamışlığı gidermek, haz ve mutluluğu artırmaktadır. Ussal davranış ve ekonomi birbirlerine sıklıkla bağlıdır. Her ussal davranış ekonomi kapsamına girer. Acıyi dindirmek ve haza erişmek çabası... İşte yaşamın amacı budur». Bütün bu savlar bilişimdir, çünkü *değer'i* nesni alanda arayacak yerde öznel alanda aralar. Üstelik kasıtlıdırlar da. Örneğin Stanley Jevons bu kasıtlı açıklamakta cezakînmıştır. Söyledir: «Sayıları gitmekle artan ve örgütlenmeleri güçlendiren emekci sınıfı, sivasal ve ekonomik özgürültünün gelişmesini sürdürmeye yönlendiriliyor. Bundan ötürü emeğin hic bir biçimde değer yaratmadığını ortaya koyan bir kuram geliştirilmeliyiz» (Bk. Jevons, *The Theory of Political Economy*, 1871, 4. baskı, s. 164-5). Bk. Hedone, Kirene Okulu, Sokratesçilik, Sokratesçi Okullar, Evhemerosçuluk, Eudaimonia, Mutçuluk, Haz, Epikuroşuluk, Yararçılık, Uygulayıcılık, Marjinalcilik, Değer, Emek.

HAZCILIK İLKESİ. (Os. Mebdei mahzuziyet, Fr. Principé hédonistique) İnsanın en az çabayla en çok haz elde etmeye çalışması gerektiği ilerisüren ilke... Bk. En Az Etki İlkesi, Tutum ilkesi, Hazcılık.

HAZEN. *Bk.* Kaygı.

HAZERİYET. *Bk.* Uygarlık.

HAZIF. *Bk.* Eleme.

HAZIM. *Bk.* Özümleme, Sakıntı.

HÂZIR. *Bk.* Varolan, Yeni, Edimsel.

HÂZIRIYYE. *Bk.* Edimselcilik.

HAZIRLAMA. (*Os.* İhtzâr, İstidât, Teheyüy; *Fr.* Ing. Préparation, *Al.* Vorbereiten) Gerçekleştirilmesi gereken bir sonuc için yapılan nedensel işlemler... Kimya terimidir. Ruhbilimci Claparéde *L'Association des Idées* adlı yapıtında (1903, s. 155, 221), bilincin giren algıların bir çağrışım meydana getirilmesine kadar geçirdikleri değişiklikler için *hazırlama* terimini önermiştir. Türk Dil Kurumunca yayımlanan Dr. Mithat Enç'in hazırladığı Ruhbilim Terimleri Sözlüğü'nde de birçok ruhbilim terimleri önerilmiştir: «Hazar olsam imiyile uyarınan uygulanacağı en arasında geçen süreyle *Ing. preparatory interval* devimi karşılığında *hazırlık aralığı*, dolayısı olarak doygunluğunu sağlamakla birlikte ergeye vənəmlis herhangi bir davranışına *Ing. preparatory response* devimi karşılığında *hazırlık karşılığı*, evlende bulunmak için kişinin ve duyguya takındığı belili bir duruma *Ing. preparatory set* devimi karşılığında *hazırlık kurgusu*, E. L. Thorndike'nin ileri sürüdüğü öğrenmenin kolaylaştırıcı ve doğurucu koşullarıyla engelleyici koşullarını bireyleşten üretilen *Ing. law of readiness and unreariness* devimi karşılığında *hazır olma-olmama yasaları* devimleri uygun görülmüştür. *Bk.* Çağrışım, Çağrışımcılık.

HAZIRLANMA. *Bk.* Hazırlama.

HAZIRLIK ARALICI. *Bk.* Hazırlama.

HAZIRLIK BİLGİSİ. *Bk.* Önbilgi.

HAZIRLIK KARŞILIĞI. *Bk.* Hazırlama.

HAZIRLIK KURGUSU. *Bk.* Hazırlama.

HAZIR OLMA-OLMAMA YASALARı. *Bk.* Hazırlama.

HÂZIR VE NÂZIR. *Bk.* Tümyerde, Heryerdelik.

HAZ İLKESİ. (*Os.* Mebdei Mahzûzîyet, *Fr.* Principe de plaisir) Bilincsiz davranışlar... Freud deviyindir. *Bk.* Gerçeklik İlkesi, Fröyd-cülük.

HAZİNELEŞTİRME. *Bk.* Gömüleme.

HAZÎYET. *Bk.* Eccezité.

HAZRET. *Bk.* Heryerdelik.

HAZRETÜL CÂMIÂ. (*Ar.* Muhyiddin Arabî) İbni Arabî'ye göre bes tanrılık durumdan biri... İslâm düşiñürü gizemci Muhyiddin bin Al-Arabi (1162-1240), gizemcilik ana düşünüşesine uygun olarak evrcinsel varlığın yavaş yavaş açılıp doğuşmasını bes ana durumda (*Ar.* El hazeratîl hams) şartlar. Ne var ki bu bes durum, zaman içinde değil, aynı zamanda gerçekleşmiştir; çünkü ona görven resnel varlık zamandı bir kavramdır ve değişmez bir *ân* iñindedir. Bu bes durumda birlerinden aynı zamanda gerçekleşmesi *heryerde ve herzamanlık* (*Ar.* Hâzır, *Fr.* Présence)'dile getirir. Bu beş durumda *hazır bulunus*'nın birincisi saltık olarak görünmez durum (*Ar.* El hazretü'l gaybûl mutlak), ikincisi duyular durum (*Ar.* El hazretü'l hiss veşşehâde), üçüncüsü görelî gizli durum (*Ar.* El hazretü'l gaybi), dördüncüsü düşünsel durum (*Ar.* El âlemîl misâl), beşincişi de gizlice açığın tümüne koşayan toplavıcı durum (*Ar.* El hazretü'l câmia)'dır. İbni Arabî'ye göre varlığın ancak budur ve sonsuz zamanda sınırsız mekan içinde sürekli bir *hazır bulunus*'tur. *Bk.* Gizemcilik, Heryerdelik, Gaybûl Mutlak, Âlemîl Ecâsim, Âlemîl Ervâh, Âlemîl Misâl, Însanlı Kâmil.

HAZRETÜL GAYBI MUZÂF. *Bk.* Hazretü'l Câmia.

HAZRETÜL GAYBÜL MUTLAK. *Bk.* Hazretü'l Câmia, Gaybûl Mutlak.

HAZRETÜL HİSS VEŞŞEHÂDE. *Bk.* Hazretü'l Câmia.

HAZ VE ELEM. *Bk.* Haz, Acı.

HAZZ. *Bk.* Haz.

HEAD KURAMI. (*Tr.* Ruhbilim) Dilin görevinde zekâdan gelenle otomatik olanı birbirinden ayıracak deney yöntemiyle söz yitimi hastalıklarını yeniden sınıflandıran İngiliz düşünürü Head'in kuramı... Head, söz yitimi hastalığında bireysel özelliklerin birbirlerine hiç benzemediklerini görmüs ve İngiliz ruhbilimcisi Hullings Jackson'un unutulmuş bir varyasyonu hatırlayarak dilin görevinde zekâdan gelenle otomatik olamı birbirinden ayırmak için çok ilginç deneyler yapmıştır. Örneğin bir hasta, yüz yüzeye baktığı bir kimse尼n yüz hareketlerini taklit etmediği halde yan yana duraralarak her ikisinin de aynaya baktığı bir durumda bunu yapabilmisti; çünkü yüz yüzeye bulununca karşısındakişinin sağımı kendi soluna aktaracak düşünsel bir işlemi başarmasi gerekirdi. Head,

HÉAUTOGNOSIE

söz yitimi hastalıklarını yeni bir açıdan dörde ayırmıştır. *Bk.* Aphasic verbale, Aphasic Syntactique, Aphasic Semanticque, Aphasic Nominal.

HÉAUTOGNOSIE. (*Fr.* Törebilim) Derin düşünmeyle kendi kendini tanıma ve bilme... Osmanlıca *mârijetî nefis* devimiyle çevrilmiştir. *Bk.* Gnothi Seauton, Tanışızlık, Derin Düşünce.

HÉAUTONOMIE. (*Fr.* Kant) Doğayı tanımak için ruhun kendi kendine koyduğu yasa... Alman düşünürü Kant'a göre doğayı tanımak için gerekli yasayı ne zihin koymabilir, ne de doğa verebilir. Çünkü böylesine geniş kapsamlı bir yasayı insan zihni algılayamayacağı gibi kendisi tarafından konulmuş olsan da doğaya kabul ettiremez. Öyleye bu ne nesnelerin, ne de ruhun bir yasası olamaz. Ruh şorre nesnel ve nesnelerle göre özel olan bu yasayı, doğayı analayabilecek için ruh kendi kendine emreder. Ruh, bu yasayı, *kendinden değil kendiliğinden* koymusțur, çünkü bu yasa kendiliğinden vardır. Osmanlıca *gâiyeti tabîibe mebde ve kanunu devimile çevrilmiştir*. *Bilinenmez kendiliğindenlik*, Kant felsefesinin bas güdücü liseleridir. *Bk.* Eleştircilik, Ding An Sich, An Sich, Anschauung.

HEBÂ. Bk. Boşluk.

HEBAMMENKUNST. (*Al.* Hegel) Ebelik sanat... Alman düşünürü Hegel, *Felsefe Dersleri*'nde Sokrates'ın anıtlarını *Yu. tekne maievitike* (*Tr.* Doğurtma tekniği) devimini *Hebammenkunst* devimile Almancaya çevirir. Sokrates düşünencenin doğumuna vardığını ettiği için kendisine «ben ebevim» derdi ve vontemini *ebelik zeraati* olarak tanımladı. *Bk.* Sokraticilik, Doğurtucu.

HÉBÉTUDE. *Bk.* Bönlük.

HÉBÉPHRÉNIE. *Bk.* Sızofreni.

HECEME. *Bk.* Yegiňlik.

HEDEF. (*Tr.* Eyyimsel özdekçilik) İnsanların biliñcli olarak seçikleri ve eylemsel çabalarıyla elde ettikleri sonuc... Eyyimsel ve tarihsel özdekçilik öğretisinde çok önemli olan bu kavram, *erek* devimiyle özlestirilmektede de doğru değildir. Marx, Engels ve Almanca yazlarında Lenin *erek* teriminini *Al. Zveck* deyimiyle ve *hedef* deyimini *Al. Ziel* deyimiyle dileğetirmiştirler. Bu iki sözcük her ne kadar çok yakın anlamıyla da genellikle metafiziçe özgü bir terim olan *erek* teriminin Aristotelesçi ve Hegelci anlamlarından kaçınmak gereklidir.

Erek'le anlaşılmış olan *amaç* deyimi de aynı sakincayı taşırl. *Bk.* Amaçlamak, Ziel, Düzgü, HEDEP. *Bk.* Saçak.

HÉDONÊ. (*Yu.* Aristippus, Epikuros) Haz.. *Aci* karşıtı olan *hēdonē* Antikçağ Yunan hazzılığının baş kavramıdır. Acıdan kaçmak ve hazzı istemek, canlılar için doğal bir ihtiykdir. Böyle olunca da haza yönlmek ebettir insan için hakkı bir eğilimdir. Ne var ki bu hazzi akıl ölümleri içinde tatmak gerekir, çünkü bu ölümlerin sınırları aşılırken haza acıya dönüştür. *Haz'* iyileşen kılan Kirçeli Aristippus, Sokratesçı bir eğilimle onu ereklesirmektedir. Aristippus'un ayrıci niteliği, *antik hazi* ereklestirmesidir, Sokrates sürekli bir mutluluğu yeşlemiştir. Aristippus için hazzın niteliği de önemli değildir, nicelığı önemlidir. Şu anlantır: ki: Ne türlü olursa olsun haza, ama çok, daha çok haza. Aristippus, Sokratesçı bir eğilim, her türlü haza elde etmek için *bilgi*'nın gerekliliğini savunur. Bilgi, hem insanı acı doğurulan boş inanc ve yargılarından Kurtarı, hem de haza acıya dönüsmeyeceel bir çizgide tutar. Aristippus, bir çeşit rubhobilimciyle, insan davranışlarını da tecrübe etmek için *Yumuşak davranışları*, sert davranışları, davranışsızlıklar. Bunlardan birincisi haza, ikincisi acı, üçüncüsi de hazzsızlık ve acıçılığı meydana getirecektir. Aristippus'la Epikuros'un hazzılıkları arasındaki fark; Aristippus'un hazzdan doğan haza, Epikuros'un hazzsızlık ve acıçılıktan doğan haza yeşlemesidir. Epikuros'a göre *haz*, acıçılıktır ki bu *ataraxia* devimile dileğetirilir. Avrupa Epikuros, haza, geçici (*Yu. Hedone en kinesi*) ve sürekli (*Yu. Hedone katastematica*) olarak ikisi ayrıır, Sokrates gibi sürekliği vejler. Epikuros haza, *tensel* ve *tinsel* olarak ikisi ayrıır ve olağanüstü bir başarıyla bunları birbirleriyle bañamlı kilar. Üstün bir düşünür olan Epikuros «Ac kalmanın, üzümsemek, susamamak» formülüyle dileğetirdiği tensel acıçılığı, *tinsel ataraxia* için şart koşar. *Haz* kavramı üzerinde Alman düşünürü Leibniz de durmuş ve Epikuros'un geçici haz dediği *duya hazzı*'nı bir *yetkinlik duyuunu*'na, her yetkinliği de *harmonia*'ya indirgemistir. Onun için *haz*, düzenden ve uyumluluğun saflaşdırıcı hazırkı bunun da en belli örneğini müzikteki uyum verir. Leibniz, böylelikle *yetkinlik'e mutluluk'u harmonia* kavramında anvınlıyor, gerek hazzın da böylesine bir uyumda bulunereken dileğetiriyor. *Bk.* Hedone En Kinesi, Hedone Katastematica, Ataraxia, Kacınıma, Hazzılık, Kirene Okulu, Epikurosculuk, Haz.

HEDONE EN KINESEI. (*Yu.* Epikuros) Du-yu hazzi... Epikuros bu deyimi *geçici haz* an-

lamında kullanmıştır. Epikuros'a göre en üstün iyilik hazır ama *hēdonē en kīnesēi* değil, sürekli olan hazır. Aristippos'un tersine, der ki, duymu hazır onu bize veren *ān* gibi gelip geçicidir ve insana huzur vermez. Oysa gerekli olan, esdevişi mutluluk, sürekli bir huzur ve sükündür. Bk. Ataraxia, Hedone, Katastematike, Epikuroçuluk.

HEDONE KATASTEMATİKE. (Yu. Epikuros) Sürekli haz... Bk. Hedone En Kinesei, Hedone.

HÉDONISME. Bk. Hazcılık.

HÉDONISTIQUE (PRINCIPE). Bk. Hazcılık İlkesi.

HEDONİZM. Bk. Hazcılık.

HEFVE. Bk. Yanlış, Günah.

HEGELÇİ ÇELİŞKİ. (Os. Hegelçi tenâkuz, Fr. Contradiction Hégélienne) Mantıksal, içsel ve evrimci çelişki... Tarihsel, duşal ve devrimci çelişkiyi dileğetiren Marksçı çelişki (Os Marksçı tenâkuz, Fr. Contradiction Marxienne) deyimi karşısıdır. *Celişme* kavramının bu iki karşıt anlamı, Hegelçilikle Marksçılık arasındaki temel ayırmalarını dileğetirir. Hegel'in *celişme* kavramı mantıksaldır, mantık alanındaki işler, doğaya uygulandığı zaman bile bu niteliktedir, çünkü dışlaşış doğaalanın *Idea* bir mantık kavramıdır ve nesnel gerçekliği yoktur. Marksçı *celişme*'ye tırıhseldir, toplumda işler, doğanın ve toplumun gelişmesi yasadır. Hegelçi *celişme* içseldir, her kavram kendi karşısını içinde tasır, örneğin tüze (adâlet) kavramı kendi karşıtı olan tüzesizliği (adâletsizliği) içinde tasır ve onunla çelişerek onu aşar ve daha üstün bir tüzeye ulaşır, ama o üstün tüze de kendi karşıtı olan tüzesizliği içinde tasır ve daha da üstün bir tüzeye ulaşır, bu yetkinleşme böyle içten çelişkilerle sürüpgepler ve hiç bir dış çelişkiye karşılaşmaz. Karşılaşıamaz, çünkü çevresiyle değil, kendi kendisine etkileşimektedir. Marksçı çelişkiye dişsalıdır, çünkü nesne ve olaylar birbirleriyle bağlantılıdır ve karşılık etkileşim içinde ederler. Burada *ic ve dis* deyimlerine dikkat etmek gerekir. Hegelçi içselliğe *tek* ve *kendi* anımları vardır, Marksçı düşünlükte çok ve *başka* anımları dileğetirir. Örneğin yumurta *ic* çelişmeleriley gelişir ve cicevlesir, ama bu Hegelçi anlamda *tek* süreçin kendi kendisiyle çelişmesi değil, Marksçı anlamda yumurtanın içindeki çeşitli (çok) ve aynı (başka) süreçlerin birbirleriyle çelişmesidir. Bundan başka yumurta, bir dış çelişki (isi) olmadan cicevlesmez. Hegelçi

çelişki evrimsidir, bu çelişki anlayışına göre eğer anamalcılığın karşısına toplumculuksa anamalcılık toplumculuğu içinde taşıyor ve onunla çelişerek daha üstün bir anamalcılığa ulaşır demektir. Daha açık bir deyişle anamalcılık hiç bir zaman toplumcululuğu dönüsmeyecik ve hep bu gelişmeye kendi kendini yetkilendirerek sürüpgedecektir. Bu anlayışa göre eğer feudalizmin karşısına anamalcılıksa feudalizm hep kendi kendini yetkilendirerek anamalcılık da hiç bir zaman gerçekleşmeyecekti. Hegelçi anlayışı göre «her şey karşıyla özdeştir (varlık yoklukla özdeştir)», bu demekti ki feudalizmle anamalcılık arasında ya da anamalcılıklarla toplumculuk arasında hiç bir fark yoktur. Hegel'e göre «her şey karşıyla dönüsür» ama «karşılık olarak kalamaracağından gene kendine döner», bu demekti ki anamalcılık toplumcululuğu dönüsür ama toplumculukları kalamaracağından gene anamalcılığa döner, ya da aynı mantıkla anamalcılığın feudalizme dönmesi gereklidir. Marksçı çelişkiye devrimcidir, gelişmenin aşaması sonunda meydana gelen yeni şey eskişinden bütünsüzlük bir şevidir. Hegel'de se özdeşlik sürüpgepler ve hiç bir zaman yenecek bir şey meydana gelmez, sadece varolan yetkinleşir. Kaldi ki Hegelçi mantıkta bu yetkinleşme sonunda da varlık gene kendisine dönüktedir, *Idea*'nın dilaşıp doğaşası serüveni böylesine bir serüvdür. Gözdengeçiriciler ve ivileşmeciler Hegelçi anlayıştan kasıtları olarak yararlanırlar ve Marksçı anımları bilmeyizken gelip çiyışmeli terminolojileri benzerliğini kötüye kullanarak Marksçılığı bozmaya çalışırlar. Aynı terimle dileğetirilmiş olsa bile Hegelçi ve Marksçı kavramlardaki bu ucursumsal farkların daima göz önünde tutulmaları gereklidir. Bk. Gelişme, Hegelçilik, Marksçılık, Hegelçi Karşılık.

HEGELÇİ KARŞITLIK. (Os. Hegelçi ziddiyyet, Fr. Contraste Hégélien) Özdes olan karşıtlı... Özdes olmayan söyle dursun, birbirinin tam tersi ve düşmanı olan karşılığı dileğetiren Marksçı karşıtlı (Os. Marksçı ziddiyet, Fr. Contraste Marxien) deyimi karşısınd_comment_included_in_original_document_in_parenthesis_nda kullanılır. Hegel'e göre karşıtlar özdeştir. Bu anlayış, idealist gevezciliklerin dışında, *celişme*'yi bile ortadan kaldırır. Özdes olanlar çelişmezler. Hegel, kendi özgürlük mantığıyla, karşıtların hem özdes oldukları ve hem de çelişiklerini ileriştir. Ne var ki bu çelişme, bir Hegelçi *celişme*'dir ve Marksçı *celişmeden* ucursumsal olarak farklıdır. Hegel'e görüp karşıtlar özdes olduklarıdan hiç bir zaman karşıt olarak kalamaralar ve birbirlerine dönerler. Hegel'de karşıtları olan daima olumlu ve karşıtları daima olumsuzdur. Bundan ötürüdür ki kar-

HEGELCİLİK

şıların gelişmesi sonunda olumsuzlanmanın olumsuzlanmasıyla yeniden olumluğa dönürtür. Daha açık bir deyişle varlık (olumlu) karşıtı olan yokluk (olumsuz)'la özdesir ama kalıcı olan daima, yokluk değil, varlıktır. Bundan ötüründür ki Hegelci çelişki'de bir *uyuşturulan karşılık* (antagonizma) da yoktur. Marksçı anlayışta, *karşılardan özdesliği* değil, *karşılardan birliği* (*Al. Gesetz von der Einheit*) deymiği kullanılır. Hegelci anlayışta karşılardan özdesliği sürekli ve kavgaları geçici, Marksçı anlayışta karşılardan birliği geçici ve kavgaları süreklidir. Hegelci anlayışta karşılardan özdes olduklarıdan *uyuşturulanmamaları* söz konusu değildir. Marksçı anlayıştaya özel bir çelişki olarak *uyuşturulanlamaz karşılıklar* vardır. Marksçılık Hegelciliğin felsefesel ardu sananlar sığdırmalar, Marksçılıkla Hegelciliğin arasında hemen bütün kavramlarda uçurumsal farklar vardır. Marksçılığının işi sadecе «tepeşi üstünde duran Hegelciliğin ayakları üstünde oturtmak», esdeviso düşünçülüğü ters yüz edip özdeşçülüğe çevirmek olsaydı Marksçılık böylesine evrensel bir öğreti olamazdı. İdealizmi bir yana, Hegelciliğin, Marksçılığının yanında antikçağ Yunan öğretmenleri kadar çocucusuna kılır. Bk. Hegelciliğin, Marksçılığın, Karşılık, Hegelci Çelişki.

HEGELCİLİK. (*Os. Hegel'in mezhebi felsefi, Tasavvurviye vücutudü, Vücutudüci mantıkive; Fr. Hégelianisme, Al. Hegelianismus, Ing. Hegelianism, It. Hegelianismo*) Alman düşünürü Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in öğretisi.. Hegelciliğin devimi, özel anlamda Hegel'in öretisivle öltüründen sonra 1835'te başlayıp 1848'ye kadar süren sağ (Heinrich, Gabler, Göschel vb.) ve sol (Bauer, Ruge, Strauss vb.) Hegelciliği; genel anlamdaya İngiltere'de gelişen *Anglo-Hegelciliğ*, Amerika'da gelişen *St. Louis Hegelciliği*, Almanya'da gelişen *Yeni Hegelciliğ* (Glockner, Lasson, Kroner vb.) İtalya'da gelişen *Hegel rönesansı* (Benedetto Croce, Giovanni Gentile) gibi Hegelci akımları adlandırır. Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), genel olarak idealist akımın ve özel olarak da Alman idealizminin son ve en büyük temsilcisidir. Öretisi *saltık düşünçülük* adıyla da anılır, çünkü öretisinin temeli *saltık düşünçülük* (Hegel'in deyişimle *Absoluter Geist*)'dır. Bununla beraber o, gene de bir nesnel düşünçülük geliştirmiştir, çünkü evrenin temelini kovalduğu bir *saltık düşünçülük* insan bilincinden bağımsız bir düşünçülük. Buna haklı olarak *tarihi* da denebilir, çünkü düşleştirdiği doğasalarak tüm evreni o meydana getirmiştir. Bilimsel felsefeyi kurucuları Karl Marx'la Friedrich Engels genelliklerinde Hegel

felsefesiyle yetişmişlerdir, ne var ki klâsik felsefeyi içerişmişlerdir, ne var ki klâsik felsefeyi içerişmişlerdir. Gerçekten de klâsik felsefeyi belli bir anlamda tarihi yoktur, çünkü çağlar boyunca birbirlerini yerini alan bütün felsefe sistemlerinde Engels'in deyişimle *felsefeyi temel sorunu* (Özdeşçilik ve düşünçülük, esdeviso materializm ve idealizm sorunu) üstünde bir *yantutma*'nın yinelemesinden ibarettir. Hegel de, bu yantutmadı düşünçülük vana olmuş ve bu akının en bütünsel yapınızı gerçekleştirmiştir. «Marx için ekonomide Ricardo neyse, felsefede de Hegel odur» denir. Bu söz bir ölçüde, Marx'la Hegel arasındaki uçurumsal arayı göz önünde tutmak koşuluya doğrudur. Engels'in gösterdiği gibi eytisimin üç büyük ve temel yasası —niceligin niteliğe ve niteligin nicelığı dönüsümü, karşıtlıkların birbirlerini içermeleri, yaşımanın yadsınması yasaları — Hegel tarafından açıklanmıştır: «Her üçü de Hegel tarafından idealist bir biçimde salt düşünme yasaları olarak geliştirilmiştir. Yamlığı, bu yasaların, doğa ve tariheten çıkarılacağı yerde onları düşünmek içi ilcrisirilmüş olmasındadır» (Engels *Dialektik der Natur*, dialektik bölümü). Marx da söyle der: «Dialektikin Hegel'in elinde büründüğü gizemzellik, dialektikin genel hareket biçimlerini ilkin onun ortaya koymus olduğunu sergescini hic bir biçimde gögleyemeyez. Hegel'de dialektik bas aşağı durur. Gizemel kabuk içindeki gerçek özdü bulnak onun onun tescilini, avaklarının üstünde oturtulması gerekdir» (Marx, *Kapital*, cilt I, kitap I, Ankara 1970, s. 28). Bas aşağı duran Hegelciliğin avakları üstünde oturtulması, yalnız bir tersiyet etme deejildir. Marx, Hegelci eytisimin düşünSEL öznünü atarak onu özdeşel bir öze kavuşturmuştur. Buysa salt felsefe alanında gene bir yantutma olsa da herber, bilimsel alanda büyük bir devrim gerçekleştirimekle bilimsel felsefeyi oluşturmış bulunmaktadır. Bu büyük devrim, ister düşünçüce ister özdeşçü olsun, düşünSEL felsefeyi bütün yantutmalarının üstüne yükselserek yepeni bir bilimsel anlayışla tarih ve toplumun bütün gizleri avılmıştır, insanlığın geçmişini ve şimdisi olduğunu kadar geleceğe de bilinir olmuştur. Marksçı eytisim doğanın, toplumun ve düşünçünün hem işleyiş vasalarının *bilmî*'i, hem de bunların gelişmelerini incelemeye *yöntem*'idir. Hegelci eytisimse sadece düşünce alanına uyulmuştur, hem de yanlış olarak. Denilebilir ki Hegel eytisim üstüne her sevi söylemiştir, ama yanlış söylememiştir. Hayranlıkla saskınılhı bir arada uyandırışının nedeni budur. Örneğin yapısı gereği sonsuz bir süreç olan eytisimle

Hegel dünyanın ve bilginin gelişme bakımından bitmiş ve tamamlanmış olduğu sonucuna varmıştır. Hegel'in gönül koyduğu yasalardan çıkardığı vanlı sonuçlar bizat kendi kendileşire gelişir ve kendi kendilerini yalnızlar. Hegeli mantık yana stralanan doğrularla yalnızların ikiciliği ve gelişkileriley doludur. Örneğin Hegel'de doğru olarak cytisim'ın özü söyleyen çalışma; yanlış olarak mantıksal, içsel ve evrimsel yönlerde işler. Oysa çalışma, bunun tam tersine, tarihsel, dişsal ve devrimsel yönlerde işler (Bk. Hegelci çalışma). Örneğin Hegel'de doğru olarak cytisim'ın kişisel güdü söyleyen karakterler, özdesdir; oysa karakterler, özdes değil, toplumsal sürecte antagonist (yuşutulamaz) biçimler de alarak bağımlı ve birlik hâlinde diller (Bk. Hegelci karışılık). Buna benzer daha pek çok örnekte de belirdiği gibi Marksçı cytisim, Hegelci cytisim'in bir tersiyiz edilisi değil, onunla tabanı karsıt niteliktedir. Hegelcilik bir düşünlükür, çünkü kurgusal varsayımlara dayanır; Marksçılıkta bir bilimsellik, çünkü doğabilimlerinin verilerine dayanır. Hegel'in bu ikiciliği ve gelişkili tutumu, sisteminin hemen her yanında vansır. Siyasal düşüncelerinde devrimci vanları tutucu ve gerici vanlar, düşünceliği tanıtlamak için özdeki öğeler kullanması, sürekli devimi ilerişirken devimsizliği ve sürekli deşisirliği ilerişirken deşimsizliği savunması bu ikici ve gelişkili tutumun en bellİ örnekləridir. Dahası, bütün bu ikici tutum içinde düşünceli birciliklere gereklestirmeye çalışmasıdır. Hegel felsefesi, antikçağ Yunanlığının Elea öretisivile onu geliştiren Platon-Aristoteles temeline dayanır. Bu, felsefeyi temel sorununda düşünceci (idealist) yani tutan düşünceci bir felsefe geleneğidir ki tarih boyunca hep aynı sava çeşitli biçimlerde yinelemiştir. Hegel'in bu eski ve dejismez sava kattığı yenilik, onu özdeki öğelerle tanıtlamaya çalışmaktadır ibaretir. Elealılar tek ve dejismez bir varlık olduğunu ileri sürüyorlar, çök'lüğün ve deşisti'liğin sonucusu olan olus'un düssel bir görünüşten başka bir şey olmadığını söyleyörlerdi. Davandıkları gerekçe de *duyusal* olanın vaniteliğini ve *ussal* olanın gerçekliğiyi. Platon bu sava yeni yorumlarla geliştirmiştir. Duyumun inceleniş ve onun gerçekli bildirmekten uzak bulunduğu kainsina varmıştır. En kaba duyularımızı bile *kavram*'larla dileğetirdi. Bu, sadecə bir dileğitmeye sorunu değildi. Değil başkalarının duvularını, kendi duvularımızı bile çeşitli *ussal* sınıflandırmalar yapmaksızın bilemediz. «Üşidüm» derken işsünen kendi bedenimiz olduğunu onu taslardan, bitkilerden, hayvanlardan ve öteki bedenlerden ayıralımışız,

esdevişle bir sürü kavrama sınıflandırabildiğimiz için biliyorduk; kendi bedenimizin üşüm olduğunu da onu çağınmalardan, kizarmalardan, isnanmalardan ayıralımışız, esdevişle bir sürü kavrama sınıflandırabildiğimiz için biliyoruk. Demek ki bilgi kavramısalı. Kavramlara duyuların değil, bütün bu sınıflandırımların yaparı usun ürünündüler. Öyleyse bilgi, nesnel değil, ussalı. Kendiliğinden nesne yoktur, bir göründüden ve bir hicten başka bir şey değil. Örneğin masa, kendiliğinde neydi? Onu sertliğinden, renginden, boyundan, görevinden vb. esdevişle kavramlarla dileğetirdiğimiz niteliklerinden soyutlarsak geriye ne kalır? Bir hiç. Hiç demek, yok demekti. Öyleye gerçek olan, nesnel değil, kavramlar ve esdevişle *geneller* (evrenselller, tümmeler)'di. Masa, bu genellerle varlık kazanıyordu. Ama masanın bizim bilincimizin dışında var olduğunu da bir gerecti, bu demekti ki geneller de bizim bilincimizin dışında vardalar ve nesnelerdir. Platon bu *nesnel genel*'lere *idea* adını verdi ve nesnel düşünceliğin (objektif idealizmin) temelleri de böylece atılmış oldu. Hegel, Aristoteles'in katkısına da sahip çıkarak, bu temellerin üstünde yükselmektedir. Aristoteles'in bu düşünceli geleneğe en büyük katkısı *ereksekili* anlayışındır. Aristoteles'in *in biçim*'i, bilimsel nedensellik anlayışındaki sonucu değil, bir *erek*tir. Çünkü o, mantıksal bir öncelik tasır ve sürecin başlangıcından beri *sebep* (*Fr. Raison*)'ında vardır. Palamut sebebi meselik erek'i içinde tasır, böyle olmasaydı palamuttan meşç çıkmazdı (Bilimsel nedensellik anlayışında *neden* (*Fr. Cause*) sonucunu içinde taşımaz, örneğin isida maddense cismileri genişletme olgusu yoktur, maddense cismilerin genişlemesi sonucu isı nedendenin avrı bir olugudur). Bundan başka erek, sebeplen öncedir (Bilimsel nedensellik anlayışında *neden*, sonucundan öncedir). Ama, bu, bir zaman önceliği değil, bir mantık önceliğidir (Nasıl ki mantıkta önciller varyallardan zamasal olarak öncel değil, mantıksal olarak öncedirler). Aristoteles'e göre düşünme erek, düşünme sebebinde öncedir. Çünkü o, birbirlerini oluşturan bütün sebeplerin başından beri vardır. Ama bu, düşünme olgunluğun başlama zamanından önce düşünme erek'inin var bulunduğu anlamanı gelmez. Çünkü erek ya da biçim, geneldir. Genellere zaman ve uzay disiplinler, zaman ve uzay içinde yoktur. Bundan da söyle bir düşünceli sonucu çıkarılmaktadır: Zaman ve uzay içinde bulunanın yok demektir, demek ki geneller (tümmeler ya da evrenselller) var bulunanın *varlık*'lardır. *Gerek* olan da bulan olduğuna göre demek ki asıl gerek, var

HEGELCİLİK

büyük olan değil, var bulunmazdır. Var bulunan *görünüş*'lerin gerçekliği ve sahilikleri de bu düşünceli mantıksal usullarla sonucudur. Bundan başka zaman ve uzay dışı olan *saltık*'tır, demek ki asıl gerçek varlık *saltık*'tır. Tanrı kuvramına da, dinsel yolum dışında, felsefesel voldan böyleselik varılmış olmaktadır. Aristoteles *erek* (*Yu. Telos*)'ten *tari* (*Yu. Theos*)'ya böyleselik geçmem oluyor. Buttani Aristoteles'in tanımlı *düşünmenin düşünmesi*'dir, eşdeğerlik kendi kendisini düşünmen *düşünce*'dir. Düşünce de *zihin* (*Fr. Esprit*)'ın özü olduğuna göre gerçek *saltık zihin* (*saltık ruh*)'dır. Gördüğü gibi düşünceli öğretide *us, düşünce, zihin, ruh ve tanrı* böyleselik özdeşleşmiş olmaktadır. Hegel, *Felsefe Tarihi Dersleri*'nde söyle der: «Felsefe dinin ortak bin içeriği vardır, sadece bıçimleri farklıdır. Felsefe, dinin hayır ülknü olarak sunduğu sevi, kavramsal olarak yakalar». Hegel, iste böylesine kavramsal bir felsefe geliştirmiştir. Adu geçen yapımda sunarıda ekler: «Üçlüklük, içeriği ve bıçımı bakımlarından felsefeye ters düşer. İçerik bakımdan ters düşer, çünkü gökyüzünden bomboş bırakmış ve her sevi sonlu ilişkilere indirgemismiştir. Bıçımı bakımdan ters düşer, çünkü onun bıçımı özetur ve kavramsal olmayan usulamadı... Felsefe, önceden kendisine dayanaık olarak verilmiş bitnes üstünde düşünmez. Çünkü onun içeriği zaten düşüncisidir. Felsefe *saltık* düşünce gibi olmasa gereki» (Hegel, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*, 65, 92, 97, 107). Hegel'e göre felsefenin görevi, evreni açıklamaktır (Karl Marx da bu yuzden «artık evreni açıklamak değil, değiştirmek söz konusudur» der). Evreni açıklamak felsefenin töreblimi, bilgi kurumi, metafizik vb. gibi bütün öteki sorularını da açıklamak demektir. Evreni açıklamak, onun sebebinin açıklanması olur. Evren, nedensellikle açıklanamaz. Çünkü bir *neden*'in de bir nedeni olmalıdır, kendisi açıklanamayan bir ilk nedense evreni açıklayamaz. Evreni açıklayabilecek olan, bir ilk nedene deşil, *ilk sebep*'tir, bir erekseb sebep. Çünkü ancak odur ki kendi ereksebile kendisini açıklar. Sebebin bizzat kendisi bize sebebinin açıklar, çünkü neden sonucunu içermem, ama sebep erekşini içeरir. Hegel'e göre evrenin ilk sebebi ya da ilknesi, Platon'da olduğu gibi bütün geneller deşil, bu bütün genellerde içeren bir *geneller geneli* olmalıdır. Bu savi, Hegel'i, *bıçimler bıçımı*'nın yaratıcısı Aristoteles'e yaklaşdırır. Ne var ki Aristoteles de, Elea'lilar ve Platon gibi, özdeşliği bir türlü yadsıyanamamıştır. Dikkat edilirse düşünceliğin antikça temelinde özdeşliğin hiç bir zaman yadsınamamış olduğu görü-

lür. Elea'lı Parmenides, tüm düşünceci savlarına karşın, varlığın kure bıçımında olduğunu ve uzayda bir veri bulunduğu söylemiştir. Demek ki varlık, özdekseldir. Platon *İdeaların* öneklek ederek bıçımındırdiği nesnelerin, bıçimsiz ve belirsiz de olsa, özdeks oldığını kabul eder ve onu da *İdealar* kadar ilksiz ve sonsuz savar. Bundan başka Platon, *İdeaların* bir başka dünyada bireysel varlıklarını bulunduğunu ve ölü ruhlarının bunları gidip görebildiklerini de iflerisürer ki bu da onların özdekselliliğinin dolaylı bir kanıdır. Aristoteles'e göre her bıçım bir üst bıçının özdeşidir, böyleselik sonunda *özdeksik bıçım*'e varılır ama aradaki sayısız bıçimlerde özdeksellik kaynaştır. Hegel, özdeksen kurtulabilmek için, Kant'ın duyusal genellerle duyusal olmayan geneler ayrılmıştır. Kant'ın öncel ulamları, duyusal olmayan genellerdir. Hegel'e göre de evrenin sebebi olan geneller geneli, böylesine duyusal olmayan bir genel olmalıdır. Nesneler, bir geneller toplamından başka bir sey değildirler (örneğin masa, çeşitli niteliklerini belirtmek için ona uygulanın kavramlar dışında bir hıctır), demek ki geneller de nesnelerdir. Bundan başka öznelye nesne özdeşidir, bu sav düşünceliğin temel ilkesidir, ayrıca bundan ötürü de düşünce tırılık olan geneller nesnelerdir. Öznelye nesne, esdeğiz bilerle bilinen özdeş olmasayı bilme olgusunu gerçekleştirmedi ve nesne zorunlu olarak Kant'ın varsayıdığı gibi *bilinemez* olarak kalıdır. Hegel'e göre bilinemez varoluşunu söylemek ona bir kavram uygulamaktır, bir kavram uygulamaksa onu bilmek demektir. Daha açık bir deyişle, ona bilinemez demekle onu bilmem oluyoruz. Evrende bilinmeye ve belki de sonsuza bilinmemedek kalaçan çok çok sev vardır, örneğin ayak basmadığımız bir uzak gezeçende neler olup bittiğini bilmeyiz, ama bu onların vapisi gerçi bilinemez oldukları anlamanı gelmez. Evrende az bilinen ya da çok bilinen şeyler vardır, ama vapisi gerçi bilinemez olan, esdeğiz kendişinde bir kavram uygulanamayan hiç bir sey vaktur. Bilinemez devim, bizzat cellik bir devimdir. Kant'çı bilinemezlik böylesine elestiren ve kökten çürüten Hegel bundan bilenle bilinenin, esdeğizle öznelye nesnenin özdeşliği sonucunu çıkarır. Aşağı söyle der: «Felsefe, özünde, tümüyle düşünceliğidir. Eski ya da yeni bütün düşüncülerin ilerisindeki ilkeler, su, özdeks, atom vb. nesneler değil, düşünceler, esdeğiz genellerdir» (Hegel, *Wissenschaft der Logik*, son bölüm). Hegel, böylece, evrenin ilk sebebi olarak duyusal olmayan genelleri, esdeğizle ulamları ele almakta ve bunlardan da bir geneller geneline

varmayı amaçlamaktadır. Hegel, bu ulamları birbirinden çıkışar ve her birinin zorunu olarak bütün ötekileri içerdigi ilerisürer. Amacı, açıklamannı zorunu gereği sayıdıgı birçılığı (monizmi) gerçeklestirmekdir. Birçılık gereğince evrenin on iki tane ilk sebebi olamaz, bunların bir tek ilk sebep toplanması gerekir. Kaldı ki Hegel, Kant'ın on iki sayısında doldurduğu ulamların çok daha fazla olduğu kansındadır. Bundan başka Hegel, kendinden önce ilerisürümüş bütün genelleerin soyut genelleri oldukları iddiasındadır, bundan ötürü de içlerinde kendilerinden başka hiç bir şey taşıyamaz ve dolayısıyla birbirinden çıkarsanamazlar, kendinin ilerisürüğü genellere somut genellerdir ve bundan ötürü de tüm türlerini kendi içlerinde taşımakta ve birbirlerinden çıkarsanabilekmektedirler. Demek ki sorun, ilk ulam, bütün öbürlerin kendisinden çıkarsanabilecegi ulam bulmaktr. Bu ilk ulam, hem zorunu olarak ilk ve hem de en genel ulam olacaktır. Bir ulam, ne kadar soyutlanabilirse o kadar genişlesir. Demek ki ilk ulam, soyutlama süreciyle elde edilebilecek en soyut ulam olacaktır. Neyi soyutlarsak soyutyalalım, son soyutlamada daima varlık ulamını elde ederiz. Masayı, afaçı, kuşu bütün niteliklerinden birer birer soyutlarsak geriye daima «bu masadır», «bu ağaçtır», «bu kuştur» önermeleri kalır. Demek ki bütün soyutlamalarda geriye kalan daima ve sadecə onların var olduğunu, esdeyişle varlıklardır. Öyleyse varlık, bütün ulamların ilkî ve hepsinin sebebidir. Zorunlu olarak ilkî, en genel ve en soyut ulam olan varlılığı, varlığından da soyutlarsak, onun tam karşıtı olan yokluk'u elde ederiz. Demek ki varlık, karşıtı olan yokluğu içinde taşıyordu; yoksa yokluk varlıktan çıkarsanamazdı. Hegel'e göre *karşılıklar* birbirleriyle özdeştiler ve her şey karşıtını da içinde taşımaktadır. Bunu ilerisürümüş, cebimizde elli lira bulunmasının aynı zamanda elli lira bulunmaması demek olduğu anlamlana gelmez. Çünkü birinin alanı soyut, öbürüne somutur. Özdes olanlar birbirlerine dönüştürilirler, buysa onların birbirlerine geçişlerinin olanağı bulundukunu gösterir. İşte bu geçiş, Hegel'e göre olmuştur. Varlık, yokluk ve olus Hegel'i mantığın ilk ülümüdür. Hegel'i ettişimde her üçünün ilk ulamı *olumsuzdur*, bunun karşıtı da daima *olumsuzdur*. Esdeyişle bir şeyin olması için, aynı zamanda onun *olmaması* da gerekdir. Birinden öbürüne geçiş dileğetiren olus sürecinde de böyledir. Demek ki üçüncü ulamı olan olus, öbür ikisinin karşılığını ve aynı zamanda Özdeşliğini içerir, böylelikle ilk iki ulamı, ikincinin birincisi *olumsuzlama*'sını *olumsuzlayarak* uzlaştırır. Bu

sürece *sav-karşışav-bireşim* de denir. Hegel'e göre us, çelişik olanda duramaz ve bundan ötürü de ilerlemeyi zorunu kılars. Bireşim neyi bir sav, ya da olumsuzlamamı olumsuzlaması yeni bir olumlama olur ve karşısavını ya da olumsuzunu ortaya koyar. Hegel, ettişimsel üslütün ilk terimine *kendinde* (*Al. An sich*) ve son terimine *kendisi için* (*Al. Für sich*) demektedir ki bu da Aristoteles'in *gizliliğ* (*Yu. Dynamis*) ve *gerçekleşme* (*Yu. Energeia*) deyimlerini kapsar. Her iki erkekçi düşünüre göre erek, gerçekleşmeden önce, sebebinin içinde gizliliğ olarak vardır. Aristoteles'te nasi meşe erekçi palanot sebebinin içinde gizliliğ olarak bulunuymuşa Hegel'e göre de olus erekçi (*Al. Zweck*) varlık sebebinin (*Al. Grund*) içinde öylece gizliliğ olarak var bulunmaktadır. Bu mantık, son ulamın da ilk ulamın içinde gizliliğ olarak bulunduğu gerçeğini açıklar. Kavramlar, böylece, zorunu olarak birbirlerinden oluşurlar. Hegel'e göre her kavram ya da *ulam* (*Al. Kategorie*, bir nesne ve yüklenen nitelik), *Idea*'nın *üçtrik* (*Al. Moment*)'larındır, esdeyişle beliris biçimlerinden biridir. Evrenin temel ilkesi *Idea* (düşünce ya da ruh)'dır, evrensel olusma *Idea*'nın kendini *acması*dır. Hegel söyle der: «Benim bu mantık sistemimde izlediğim, daha doğrusu sistemin kendiliğinden izlediği yöntem, tek gerçek yöntemdir. Bunun böyle olduğu süandan da belidir ki bu yöntemi nesnesinden ve içeriğinden farklı değildir, çünkü nesneyi ilerleten, kendi kendisindeki içeriğit, kendi kendinde taşıdığı ettişimsidir. Şurası açıkça bellidir ki bu yöntemin gidişini izlenmeye ve onun valm ritmine avak uyduramayan hiç bir açıklama bilimsel sayılamaz» (*Hegel, Wissenschaft der Logik, Giriş*, s. 41-2). Hegel'e göre us, kendisivde çelişende duramasaçılık için kavramların etişimi çelişki yaramayan bir ulamı kadar sürüpçelir ve böylelikle birkaç düzine ulam elde edilmiş olur. Kavramlar etişiminin sonunda varılan ve çelişki yaramayan kavramıza bizzat *kavram* (*Al. Begriff, Fr. Notion*) kavramıdır. Hegel, *Mantık* adlı yapanının başına söyle yazmıştır: «Varlık, kendinde (gizliliğ) olarak *nosyon'dur*. *Kavram* ulamı, kendinde ve kendisi için olarak, kendinden önceki bütün ulamları kapsar. *Idea*'nın mantıksal serüveni böylece biter ve *kavram*'ın karşıtı olarak *doğa*'ya geçer. Hegel'in bundan sonra nesnel bir doğa felsefesi geliştireceği sağlanmamalıdır, gerekçe dişasip doğalaşacak olan gene *Idea*'dır. Açılp gelicek olan doğa değil, gene de kavramdır. Çünkü Hegel'e göre kavrama doğa özdeştir. Şöyle der: «Bilim üç bölüme ayrırlar: 1. *Mantık* (Kendinde ve kendi için *Idea*'nın bilimi), 2. *Doğa felse-*

fesi (Dış varoluşyla Idea'nın bilimi), 3. *Ruh felsefesi* (Dış varoluşundan gene kendi üstüne, dönen Idea'nın bilimi). Idea, önce, kendisyle özdes olarak varolur. Aynı zamanda da kendi için olma eğriyle kendisine karşı koyar. Çeşitli felsefeler Idea'nın birer *belirleme* (*AI. Bestimmung*)'ıdır, bu çeşitli uğraklarda Idea açılıp yayılmaktadır. Doğada da, ruhda yeniden karşımıza çıkan hep Idea'dır. Ama Idea orada bir dış varoluş biçimini almıştır, burada kendine ve kendi için vardır. Idea'nın açığa çıktıığı bu çeşitli belirlemler, Idea'nın duraklamadan ilerleden geçip gittiği birer *Uğrak* (*AI. Moment*)'dır. Bunun içindir ki her özel bilim, kendi içeriğini hem gerekli bir varoluşa sahip görmeli ve hem de aynı zamanda kendi içeriğini daha yüksek bir varoluşa geçmek için basamak yerine geçen bir aşama *sayımlıdır*» (Hegel, *Encyclopaedia der Philosophischen Wissenschaften*, XVII). Demek ki evrenin ilkci, yaratıcı, kurucusu olan Idea'nın ilk serüveni kendi alanında, eşdeyişle düşünce alanında; ikinci serüveni doğa alanında, eşdeyişle ve Marksçı deyimle alt yapıda; üçüncü serüveni ruh alanında, eşdeyişle ve Marksçı deyimle üstünapıdadır. Idea, eşdeyişle düşünce, saltık olduğu halde, nasıl oluyor da ilerliyor ve gelişiyor?.. Hegel'e göre düşünce, evrensel bir temel olma bakımından saltıktr; venidek kendisine dönemecek ve sonsuzca saltık kalmak üzere bir mäcerâya çıkmıştır, kendisine *yabancılaşarak* doğlaşmışdır, insan bilincinde kendisini tanyarak bu yabancılasmayı aşmıştır ve mäcerâsını tamamlamış bulunmaktadır. Bu demektir ki, *saltık düşünce*, bir süre için kendisini tarih ve doğa içinde yansıtmıştır. Gök cisimleri, saltık düşüncenin doğlaşma yolunda attığı illi admıdr. Astronomik kozmos, saltık düşüncenin kendisine ilk yabancılasmıştır. İtme ve çekme, ayrlıma ve birleşmeden ibaret gelişmelerle doğasal cismeler olusur. Doğalaşma, sırasıyla; kabuklar, yumuşakçalar, böcekler, balıklar, sürünenler, kuşlar, memeliler bunovca sürtügüler. Bu yabancılamanın sonunda da en yetkin organizma olan insan meydana gelir ki saltık düşüncenin yanıtacak aynaya kavuşmuş olur. Artık özdeksel yapıda daha fazla doğalamak gerekmeyecektir. İnsanda beliren ve kendisine kavuşan saltık düşüncenin, evrimsel gelişmesine bilinc, ruh, akıl alamında —ki bunlar aynı şeylerdir— devam edecektir. İnsan, özi geregi ruh, eşdeyişle bilinc ve özgürlüktür. Saltık düşüncenin doğlaşma mäcerâsının sonunda ilkin insan bilincinde, eşdeyişle bireysel bilinçte kendisini yansımıştır (*AI. Subjektiver geist*). Sonra, başka bireylerle bağlı olarak bir kültür düzeyine atılmış ve

kendi özüne uygun bir toplumu gerçekleştirmiştir (*AI. Objektiver geist*). Sonunda da kendisi kendisinin bilincine ulaşarak (*AI. Absoluter geist*) felsefe, din, sanat gibi değişmez, ölümsüz, saltık değerleri gerçekleştirilmektedir. Başka türlü bir söyleyişle, birey, önce özel bir ruh taşır. Gelişlikçe bu ruhun ortaklaşalığına kavrar. Özel ruh, bu kavravışla, yerini nesnel ruha bırakmış olur. Nesnel ruh, önce, ortaklaşa özgürlük demek olan *hak* biçiminde belirir, hakkın en belli biçimini de özel mülküettir. Her birey, özgür evlenceleri sonucu, mal sahibi olmak ve malî başkalarına vermek hakkını taşır. Bu veris, sözleşmelerdir. Sözleşme, tohum hâlinde devlet'tir. Oysa birey *hak'* la celîş ve onu vadır, bu yadsımadan suç doğar, suç da ceza'yla celîş ve vadınsın. Hak, böyleselikle gelişmektedir. Bu gelişme sonunda en yetkin varlık olan *devlet* meydana gelir. Ama devlet, ne kadar yetkin olursa olsun, saltık düşüncenin amacı olmaz. Özgürlük ruhun özüdür, hiç bir devlet kişiye bu özgürlüğü vermez. Ruh, gerekce özgürlüğünü genel ruhun alanında bulabilir ve sanatın, dînin, felsefenin özgür alanlarında devletin üstüne yükselebilir. Göründüğü gibi; doğmanın, insanın ve toplumun varacısı olan saltık düşüncenin, läük bir Tanrı ya da derece derece açılıp çağşalarak her varlıkta beliren bir gizemci Tanrısidir. Hegel'in bu varsayımda bir cesit doğaçılıcılık da denebilir. Fransız düşünürü Henri Lefebvre *Karl Marx* adlı yaptığından Hegel'in, dolayısılık idealizminin büyük paradosklarını söyle özetlemektedir: «Fikir, diyor Hegel, bizden önce, düşünüş ve uygurlık tarihinden önce, dünyada ve once vardır. Ama o zaman *bilinciz*'dir. O, kendisinin bilincine ancak *çalışmeler* arasında, engellere çarparak, çalışmalar arasında varabilir. Peki, ne yapıyor? Dünyayı varatıyor. Tabiat, dünya, insan ve insanların tarihi katkısız, art *fikir*'den başka bir seydir, hattâ onunla çalışma hâlinde dir. Madde, ruha karşıdır. Fakat *fikir*, tam bu *çalışmeye*le, *tabiatın, insanın, tarihinin bütün çalışmalarıyla* kendi bilincine varır. Fikir, insanının düşüncesinde ve özellikle bilgilide, insan biliminde kendini gösterir. Hegel'e göre tarihin, sosyal hayatın, moral ve politik hayatın, doğruyu aramanın müharriki bu meshrû *fikir*'dir. Olus ve oluşan bütün çalışmaları *fikir*'le açıklanır. Dünya ve tabiat, içe girdiğeni dosta sanmadır (*existioration*), *fikir*'in nihayet kendi bilincine ulaşmaca tekrar kazanılan, bulunan, kendine gelen bir yabancılasmasıdır, *aliénation*'udur. Daha başlangıçtan itibaren bu tez garip şekilde ayları görülmektedir, öyledir de. Her öğrenci bunu tetkik ederken, çok muhtemeldir ki, bir dereceye kadar hayrete düşer ve sıkılır. Genç

Marx'ın da başına gelen buydu zaten. Hegel idealizmizi, insanda, aynalarının yerden kesilmekte olduğunu, her şeyin altıst olduğunu havasını uyandırır. Bir fikir, nasıl bilincsiz olabilir? Mıtlak bilim, bilimi yapan insan zekâlarından önce nasıl varolabilir? Maddi olmayan bir fikir, nasıl olur da maddeyi ve tabiatı yaratabilir? Kendi bilinci hâline gelmeli için dünneyi yaratmak gibi bilinc işi olan bu derin dünya hesabını bilincsiz bir *fikir*'c izâf etmek saçılıcaya celişmeli değil midir? (İbid, Ankara 1968, c. I, s. 124, 125). Özdeğerliği de içine alan tüm felsefci *evrensel düşüncelilik* sayan Hegel (çünkü Hegel'e göre bizzat *özdeğ* de bir kavramdır, esdevisle gencleri) Elea'cılarla Platon-Aristoteles geleneginde dayanıkları beraber özellikle Spinoza, Hume ve Kant'dan da vararlamıştır. *Manitik*'nda «Spinoza'nın her bellirlenme, yadsımadır sözü son derece önemlidir» der (İbid, bölüm II, s. 117). Örneğin bir sevin güzelle olduğunu söylemek, esdevisle onu güzellikle belliirmek,arkin olduğunu yadsımak demektir. Hegel, Spinoza'nın bu ikisini tersine çevirip olduğunu gibi almıştır. Hegel'in göre *her yadsıma, belliemedir*. Cünku bir sevinarkin olduğunu yadsımakla onu güzellikle belliirmenmiş oluruz. Hegel'in göre yadsıma (esdevisle olumsuzluk) karşıtı olan *olumlu*yla özdeştir. Buradaki *olumlu*na devim, Spinoza'nın *bellireme* ya da *sınırlama* deyimleriyle aynı anlamdadır. Örneğin bir sevin güzelle olduğunu söylemekle onu belliirmes, bütünü cırınlıklere karşı sınırlamış ve aynı zamanda güzelliğini etvelmemiş, esdevisle olumlu oluyoruz. Demek ki Spinoza'ya göre olumlamak olumsuzlamak olduğunu gibi Hegel'e göre olumsuzlamak olumlamaktır. Hegel'de olumsuzlama ya da esdevisle yadsıma, *yarama*'dır. Cünku her şey, olumsuzlanmakla varolur. Herhangi bir sevin varolabilmesi için, her sevden önce olumsuzlanmanın, ya da *yadsımanın* olaklığını göstermeklidir. Herhangi bir seyde olumsuzlanma gücü (esdevisle ona karşı devim, ona karşı koyma) yoksa o sev Hegel'in devimi, *ölli* (son bulur). Bundan başka Hegel'in *sonsuzluk* (*Al. Unendlich*) kavramı da Spinoza kaynaklıdır. Sonsuzluk, sınırsızlıktır. Spinoza'ya göre belli lenmiş olmak, sınırlanmış olmaktadır. Demek ki sonsuz, bellirlenmemiştir. Ne var ki Spinoza, onun, *kendinin nedeni* (*Lâ. Causa sui*) ve esdevisle kendi kendisiin bellihevici olduğu söyler. Hegel de *sousus* kavramını tümüyle bu Spinozaci anlarda kullanır. Hegel'e göre *sousus*, zorunlu olarak, sonluyu içerir. Çünkü içermezse, bûylece kendisi dışında bir sev bırakacağı için, kendisi sonlu olur. Bu, Hegel'in temel varsayımdır (Her şey, kendi karşısını

icerir). Hegel, özellikle mekanik nedenselliliğin cürüttülmesinde, Hume'la beraberdir. Kant'tan çok sey almakla beraber temelde Kant'ın bir karşısız olarak ortaya çıkmıştır. İnsan usul-la nesnel gerçekliği tümüyle birbirinden ayıran ve aralarına asılınaz bir duvar çeken Kant'ın tersine insan usuluya nesnel gerçekliği bir ve özdeş savar. Hegel'e göre «gerçek olan her şey usul ve ussal olan her şey de gerçekdir». Ne var ki bu, ussal nesnel gerçeklikten çıkarılan bir devin değil, tersine, nesnel gerçekliği ussal sayan bir devimdir. Kant, doğayı saltık saymış ve düşüncenin bu alana asla sokulamayacağını ileri almıştı. Hegel düşünceyi saltık savarak, Kant'ın tersine, doğanın, bu saltık düşüncenin ürünü bulunduğunu savunmuştur. Bununla beraber Kant'ın özellikle tarih görüşü, tarihi, sanka bir düşünce tarafından vünetilivormuşcasını önceden belliirmiştir bir erkek doğru icerletir. Hegel'de de düşünce, doğada ve tarihde böylesine icerkidir. Her iki görüs de, belli bir noktada, doğadan önce bir *manitığın varlığını kabul eder*. Hegel, *Küçük Manitika Giriş*'nde söyle demektedir: «Yargı gücünün eleştirisinin ilginç yönü, Kant'ın bunda *Idea*'ye kadar yükselenmiş olmasıdır. Kant felsefesi sadice burada kurgusalıdır. Kant burada anlılığın konusu olan *genel*'le sezinin konusu olan *tikel* arasında kuramsal ve kılgışal us öfretlerinden çok daha basık bir ilişki kurar. Ama bu ilişkili bir ilke olarak koymaz, deneye nasıl meydana gelirsa öylece verir. Doğanın iç erkilliği ilkesini bütünsel uygulamalarında izlevip geliştirseydi bizi çok daha derin bir anlam taşıyan alanlara götürebilirdi. Cünku bu ilke, bizi zorunlu olarak sù sonuca vardırır: Tümel, saltık, erkek, iyî evrende gerçekleşmesle hâline gelmiştir ki bu da, erkeni kendisi koyup kendisi gerçekleştiren bir güç tarafından, esdevisle kendisinde tümelle tikel ile özye nesne karışılığının silinip sa-dece saltık gerçekliğinin belliği Tanrı tarafından gerçekleştirilmektedir». Gerçekten de Hegel'in Tanrı ve dolayısıyla Hristiyanlık arasında çok siki bir ilişki vardır. Hegel'in temel üçlüsünün, Hristiyanlığın temel üçlüsüyle özdeşliği açıklanması gerekmeyecek kadar bellidir. *Kendinde Idea* (Saltık varlığı) Hristiyan üçlemesindeki Tanrı, ikinci aşama olan *kendi disunda Idea* (Doğa) Hristiyan üçlemesindeki *İs*, üçüncü aşama olan *kendisi için Idea* (Ruh) Hristiyan üçlemesindeki *kutsal ruh*'tur. Her iki üçük de birbirlerine, karşılıklı içinde, özdeştiler. Üçünün birliği *saltık Idea*'dır. Hristiyan tamamlımda Tanrı nasılsın andan bağımsız olarak varsa, esdevisle nesnese, Hegel'in *saltık Idea*'sı da öylece insandan bağımsız olarak vardır ve nesnidir. Hegel, *özel dü-*

HEGELCİLİK

süncecilik anlayışına söylece karşı çıkar: «Fel-
sefe, din kadar, düşüncedir (idealiste). Çün-
kü de, felsefe gibi, sonlu'yu gerçek ve sal-
tık bir varlık olarak tanımlar. Gerçek ve sal-
tık varlık, her ikisi için de *sonsuz*'dur. Düs-
üncecilik, sonlu'nun düşüncel olduğunu söy-
lemek demektir. Sonlu, düşünceldir ama ger-
çek varlık değildir. Oznalı düşüncilikte son-
lu'nu tek gerçek bilden, onun dış varolu-
şunu göz önüne almaz. Böylesine bir düşün-
cilik anlayışında hic bir sev kaybedilmemek-
tedir, çünkü içerik sonlu durumuya düşün-
cede kalabılır. Ama hic bir sev de kazanılmak-
ta, çünkü kavbedilen hic bir sev yoktur» (Hegel, *Wissenschaft der Logik*, I, s. 171). Hegel'in öğrencisi olan Heinrich Heine 'ebana
tanrı olduğumu Hegel öretti' der. Çünkü Hegel düşünceli zorunlu olarak bir mantıksal so-
nuca varır. *Idea*, esdeviile *tanrı* en yetkin asa-
masına insan bilincinde ulaşmasına göre *bilinç-
li insan* kaçınılmaz bir biçimde *tanrı*laşmaktadır.
Hegel de, cağının en üstün bilincini taşı-
dırına göre, bu çok tanrı hâlinde kaçın-
maz olarak Zeus'leşmiştir. Bu yüzden de, ölü-
müne vakın yillarda, gene kaçınılmaz ola-
rak dinsiz savılmıştır. Hegel 'Minerva'nun bay-
kusus'ı ancak karantin bastıktan sonra ucamaya
başlar' der. Bu demekti ki once olavar va-
sanılır, sonra o olavarları düşüneleri ettiler; önce özdeksel yaşam vardır, sonra düşünelsel
yasanın başlar. Hegel bu devimini *Hukuk Felsefesi* (*Grundlinien der Philosophie des Rechtes*) adlı yapımda daha açıklıklar, «Nesnel
gerçeklik (realite) olmasına sürecini bitirdik-
ten sonrasında ki dünyannın düşüncesi (felsefe)
meydana çıkar» der. Bu açıka, özdeksel düşün-
ceden öncedir demek değil midir? Hegel, bir
yandan böyle söylemekten ötürü vandañ özdeş-
temeline düşinceye verleştirir. Önce söyle-
dijimiz gibi, Hegelcilik, bir açıdan, tüm ce-
likidir. *Hegel* üstünde bir inceleme yazmış bul-
unan Prof. W. T. Stace söyle der: «Hegel
sisteminin tümünde bu yönteme ve bu ilke-
lere sıkça uvalduğu varsayırlar. Gene de bir
uyarida bulunulan gereklidir. Hegel'in bu il-
keleri sistemi içinde aynı tutarlılıkta uygula-
maya başardığı düşünülmelimdir. Dialektik
yöntemin yukarıdaki açıklaması ilkisel bir
açıklamadır, yöntemin amaçladığı ya da olma-
si gerekligi sevin açıklanmasıdır. Pratikte bu
açıklamının, Hegel'in üclülerinden bazılarına
nasıl uygulandığını anlamak güçtür. Örneğin
ruh felsefesinde Hegel, üclülerinden biri ola-
rak sanat-din-felsefe'yi kovar. Burada sanatın
tez, dinin antitez, felsefeden de sentez olduğu
varsayırlar. Dinin hangi alanda sanatın karşı-
olduguunu görmek çok güçtür. Sanatla felse-
fenin cins ve tür olarak ilişkin bulunumaları

ve dinin de bunların ayırt olmasını anlamak
hemen hemen inkânsızdır. Buna benzer baş-
ka birçok örnek verilebilir. Dört terim içeren
üçtiler bile vardır. Gelgelelim, bu düzensizlik-
ler, dialekтик yöntem açıklamamızın yanlış ol-
duğunu göstermez. Gösterdiği, Hegel'in kendi-
sinin bile kendi dialekтик yöntemini her du-
rumda ayırt mutlak tutarlılığı götürememis ol-
duğudur. Bu, şüphesiz ki, sisteminde bir ku-
surdur. Ama ilkelerini uygularken yanlış yap-
ması, ilkelerin kendilerini geçersiz kılmaz» (İbid, Murat Belege'nin çok değerli çevirisi, Bi-
rikiçin Yayınları, İstanbul 1976, s. 160). Bununla
beraber Engels, 1864 yılında, Brüksel'de çi-
kan *Peuple* gazetesinde yayımladığı bir yazı-
sında söyle demektedir: «Marksçılığın iki temel
ötesinden biri maddeci tarih görüşü, ikinci
isi Hegelci dialekтик'tir. Maddeci tarih görüşü,
insanların bilincini yaşaması koşullarının
belirlendirmek istaplar. Hegelci dialekтика ek-
onomi politikle hic bir ilgisi bulunmayan bir
soruna, yönetim sorunuyla ilişkindir. Nesnele-
rin gerçek ilişkileri ters çevrilip baş aşağı kon-
makla beraber, içerişleri gene de felsefeye
geçmiş bulunmaktadır. Tarihte bir gelişme, bir
ic yasa gösteren Hegel ve Hegel'in mantığın-
da çekirdeği bulup çıkaran da Marx olmuştur.
Idealist klüftünden sıyrılmış dialekтик yön-
tem, önem bakımından, temel maddeci tarih
görüşünden hic de aşağı kalmaz. Bu yöntemi,
tarihi rastladığımız en basit temel ilişkiler
olan ekonomik ilişkilerden vola cıkmaktadır». Hegel'in vanitimi okurken Lenin, bir vaprağın
vanımı su sözleri vazgeçmiştir: «Dialektik insan
zihindende değil, fakat düşüncedendir, väni nes-
nel gerçeğlikte...» Lenin, *Mantık Üstünde Def-
terler*'inin son sahalarında da şunu söyler: «Hegel'in öz konusu dialekтик yöntemdir,
Mantık'ının tümü ve özesi, son sözü ve özü
budur. Bu, son derecede dikkat çekicidir. He-
gel'in an idealist vanitinda en az idealizm var-
dır. Bu, celişkili ama aktik ve gerçeki bir olay-
dır». Hegel'in *Die Phaenomenologie des Geistes* (*Ruhun Olaybilimi*, 1807) adlı yapımdı
Marx 'Hegelci felsefesinin gerçek kaynağı ve
sırı', Engels 'insan anlışının cüccükbilimi ve
Hegel'in düşüncesinin kökenini teşkil eden
tarihsellik kavramının kökeni' olarak niteler.
Bununla beraber Marx, Engels ve Lenin'in
Hegelciliği *bosoz* olarak nitelendiren deyişle-
ri de vardır. Özellikle Lenin, ünlü *Felsefe Def-
terleri*'nde Hegelciliğe açıkça alay eder. Ge-
ne de Hegelciliğin Marksçılıkla olan ilişkisini
en iyi belirtlen Lenin'in su kenar notudur:
«Zeki idealizm, zeki maddeciçiliğe aptal mad-
deciçilikten çok daha yakındır». Bk. Genç He-
gelciler, Sağ Hegelciler, Sol Hegelciler, Yeni
Hegelciler, Eytisim, Eytisimsel Özdeşçilik,

Marksçılık, Subjektiver Geist, Objektiver Geist, Absoluter Geist, Sav, Karşısal, Birleşim, Olumlama, Yadisman, Yadismanı, Evişimsel Mantık, Çalışma, Çalışma, Birlik, Uyuşturulama, Karşılık, Yabancılılaşma, Asma, Sıçrama, Anteros, Polemos, List Der Vernunft, Hegelci Celiği, Hegelci Karşılık, Mantık.

HÉGÉLIANISME. Bk. Hegelcilik.

HEGEL MANTIÇI. Bk. Evişimsel Mantık.

HÉGÉMONIE. Bk. Hegemonya, Hegemoni-kon.

HEGEMONIKON. (Yu. Zenon) Ruhun bö-lümelerine üstün ve egemen olan ruhun birliği gücü... Stoacılığın kurucusu Zenon'un *hegemonikon* kavramı, XX. yüzyılda Alman düşünürü Max Scheler'in ilerisündüğü *geist* kavramına yakını bir anlam taşıır ve *kışılık*'ı dile getirir. Zenon'a göre insanın bedensel yapısına ruhsal vadisi egemendir. İnsan ruhu sekiz bölündür: Düşünme, konuşma, üreme, görme, işitme, dokunma, koklama, tatma. Bütün bün-lar *hegemonikon*'un yönetimi altındadır. İnsanın kışılığını *hegemonikon* diyezir. İnsa-nın bedensel işlevleri de ruhsal işlevlerine bağlı bulundurulan bütün insanlık davranışları bu üstün birlikti, *hegemonikon*'un güdümündedir. Parçaların meydana getirdiği bütünlük parçalarдан avrı ve onlara üstün bir güç oluyor. Antikçağ Zenon, bu kavramıyla, kendisinden virmi dört yüz yıl sonra varisalcılıkla bağlantılı kurmaktadır. Bk. Stoacılık, Geist.

HEGEMONYA. (Os. Tefevvuk, Fr. Hégé-monye, Ing. Hegemony) Bir devlet, ulus, ya da kentin öbürlerine üstünliği... Sivasa terimidir. Felsefe alanında Zenon tarafından kul-lanılmıştır. Bk. Hegemonikon.

HÉGUMÉNE. (Fr. Mantuk) Öncül... Skolastikerlerin Stoa mantığından alıp çevirdikleri bir terimdir. Sarlı önermelerde *öncül* (Os. Mu-kadem) demektr. Örneğin «Ne zaman gür-ne doğarsa gündüz olur» önermesinde «Ne za-man gürne doğarsa» öncüldür. Bk. Öncül, Hé-pomène, Sonurtu.

HEİDELBERG İNSANI. (Tr. Budumbilim) Altocene kemiği 1907 yılında Heidelberg yakınında bulunan yaklaşık olarak üç yüz bin yıl önce yaşamış olan insan... Türk Dil Kurumuna ca. yayılmış olan Budumbilim Terimleri Sözlüğünde Al. Heidelbergmensch, Fr. Homme de Heidelberg ve Ing. Heidelberg man devimle-ri karşılığında önerilmiş ve Prof. Sedat Veyis Öرنük tarafından tanımlanmıştır. Bk. İnsan.

HEILIGE. (Al. Scheler) Ermis... Max Scheler' in bes örnük tipinden biridir. Scheler'e göre ermis, baskaları arasında *bırıck* olandır, tümüyle bir *kışılık* tipidir, ardından gidenden onun kişiliğinin etkisi altındadırlar. Bk. Ge-nius, Held, Führende Geist, Lebenskünstler, Geist.

HEIMARMENE. (Yu. Herakleitos) Kader... Gercekte *kader* ve *nasip* anıtlarına gelen bu Yunanca sözcük, Herakleitos'un dilinde *zorunluk* anlamında kullanılmıştır. Hegel, *Felsefe Tarihi*'nde «Herakleitos gerceli duymuların kesinliğinde göremiyordu, *heimarmene*'de görüyordu. Çünkü usuru kendi içinde bildiği tek sev zorunluktur» der. Bk. Herakleitoslu-k, Zorunluk.

HEINE'İN KUSURLARI. (Tr. Engels) Ozan Heinе'nin, erdemsziliğin ancak iki kişisinin ilişkisinde gerçekleştirileceğini ilerişeren sözü... Engels, *Doğa Diyalogu* adlı yapımda, yeni bir nitelik mevdana gelmesi için nicecilik bir deşiminin şart olduğunu anlatırken, kimyasal nitelik deşimelerinde nicecilik avni kaldığını ilerişerenlere Heinе'nin *kusurları*'nın örnük gös-terir. Çünkü kimyasal bilesimlerdeki nitelik deşimelerinde toplam nicecilik deşimemiştir ama o bilesişi mevdana getiren elemantasyondan birinin azalan niceciliği ötekine eklenmiştir. Bk. Nicelikten nitelige geçiş.

HEINIS ANLİKSAL BÜYÜMЕ YASASI. (Tr. Rubhilm) Yas ilerledikçe anlığın ortalaması artışı gösteren bir yasa... Türk Dil Kurumuna ca. yayılmış olan Rubhilm Terimleri Sözlüğünde Ing. Heinis law of mental growth deyi-mişi karsılığında önerilmiş ve Dr. Mithat Enz tarafından tanımlanmıştır. Bk. Anlık.

HEISENBERG İLKESİ. (Os. Gayri muayye-niyet mebedi, Fr. Principe de l'incertitude, Principe de l'indetermination; Al. Unbestim-mtheitsrelation, Ungenauigkeitsrelation, Un-sicherlichkeitsrelation, Unscharfebezeichnung; Ing. Principle of indeterminacy, Principle of uncertainty) Fizikçi Heisenberg'in ölçme işleminin ölçüleni değiştireceği ve bundan ötürü tam bir ölçmenin mümkün bulunmadığı savı... Heisenberg'in bu ilkesine *belirsizlik ilkesi* denir. Idealistlerin ruhan varlığını tanıtmak için kö-tüye kullandıkları bu fizik ilkesi, bilimin te-mel vasası olan nedenselliğe karşı çıkarılmıştır. Doğdaki nedensellik ya da esdevîle gör-kircilik, aynı nedenlerin aynı sonuçları doğurmasının gerektirir. Heisenberg'in bu ilkesiye aynı nedenlerin aynı sonuçları doğurmadığı anla-mına gelir. İnsansal ölçülerde —esdeyişle insan ve çevresindeki büyüklikler ölçüslünde— önemli olmayan bu olay astronomik ve özel-

HEKİMLİK

likle atomik ölçülerde çok önemlidir. Örneğin koltukumuza koyduğumuz derece vícudumuzun sisini o kadar fark edilemeyecek bir oranda değiştirir ki buradaki hatâ, esdeyişle *belirsizlik* atesimizin ölçümnesinde hemen hiç bir olumsuz rol oynamaz. Ama bir atom, elektron, ya da foton gelecekteki yerini saplamak istedığımızda, bu isteğimizin gerçekleştirmesi aynı neden yüzünden imkânsızlaşır; esdeyişle ölmekte kullandığımız aleterin fotona etkisi onların yolunu değiştirir. Nerede bir belirsizlik, esdeyişle bilinemezlik meydana çıkarırsa hemen oraya yonelen idealizm bu alanın da el aması ve nesnel gerçekçi deşirinein gözlemlerin ruhu olduğunu ileri sürmüştür. Oysa bu nesnel olay, hiç bir gözlemci gerçekfırmeyen nesnclilikler aleminden olupbtımketdir; yanı —örneğin bir ismin fotona etkisi— biz onu gözlesek de gözlemeseck de aynıdır. Oysa bilimde *raslantı*'nın kabulü bu belirsizliği kolaylıkla çözümler ve insan zekâsı bir atom bombasını gerçekleştirecek atomik ölçülerle ava gitme olasının gerçekleştirecek astronomik ölçülerin başarıyla hesaplayabilir. Nitekim her iki başarının da gerçekleşmiş bulunması buna vadisnamayacak biçimde tamtlamıştır. Bilinenelerin bilimi olmak iddiasını taşıyan idealizm, her geçen gün, insan zekâsının fizik basarılarıyla biraz daha venileye uğramaktadır. *Bk.* Raslantı, Yagderekircilik.

HEKİMLİK. (*O.* İlim tip, *Fr.* Médecine) Sağlığı koruma ve hastalıkları iyileştirme bilimi... Antikçağ Yunan felsefesinde, özellikle Pitagoraslıklı kozmos, insan vícudu ve insan ruhu evrensel uyumu bütünlüken birbirlerine bağlı parçalarıdır. Demokrates ve Alkmeon gibi Pitagoraslırlar hekimdir. Alkmeon'a göre sağlığın davanağı yaşa kuru, sıcağa soğuk vb. arasındaki uyumdur, bu karsılıklardan birinin insan vícudundan tek başına egemen olmasa hastalık doğurur. Kos'u Hippokrates (460-375), felsefevi sıkı sıkıya bağlı bulunan ilk tip okulunun kurucusudur (*Lâ. Corpus Hippocraticum*). Adını hekimlik tanrısi Asklepiostan alan hekimlik lincealarında (Asklepiadiat) toplanan hekimler, insan vícudunu ve sañığını atomcu dili ve ökçeleriyle açıklıktırdı. Bu okulun *bütne bilgisi* ve *iyilesmeye deker verme* gibi ana düşünceleri günümüz hekimliğinde de geçerlidir. Antikçağ Yunanılların bilimsel eğilimleri, felsefesel hekimlik alanında gelişmiştir. *Bk.* Ruhbilim, Galénisme.

HEKİMLİK FELSEFESİ. *Bk.* Galénisme.

HEKSİS. (*Yu.* Aristoteles) Yetenek... Antikçağ Yunan felsefesinde Aristoteles erdemlerin çatıştırımlıyla *heksis* hâline getirilmelerini ister

ve bu devimi *alışkanlıkla elde edilen yetenek* anlamında kullanılır. Stoaci Zenon'a göre de ruh, canlılarda *ruh ve cansızlarda heksis'tir*. Skolastikler bi Yunanca deymî *habitus* kavramıyla Latinceye çevirmiştir. *Bk.* Habitus, Alışkanlık, Edinilmiş Anıklık, Yetenek, Pyr.

HELÂK. *Bk.* Ölüm.

HELD. (*Al.* Schclcr) Kahraman... Scheler'e göre bütün erdemler, beş örnek tıpten biri olan *held* típinde kişileşir. *Bk.* Genius, Heilige, Führende Geist, Lebenskünstler, Geist, Değerler Sirası.

HELENİZM. *Bk.* Hellénisme.

HELEZONİ TEKÂMÜL. *Bk.* Sarmal Gelişim.

HELIÖCENTRIQUE. (*Fr.* Gökbilim) Güneş özekçiliğine deðin... *Bk.* Heliocentrisme.

HELIÖCENTRİSME. (*Fr.* Gökbilim) Güneş özekçiliği... Güneş'in merkezde bulunduğu ve gök cisimlerinin güneşin çevresinde döndürler diðünseci, ilk kez I.O. III. yüzyilda Antikçağ Yunan bilgini ve düşünürü Aristarkhos tarafından ileri sürülmüştür. Pitagoras, en büyük tanrıının merkezli bir güneşe oturduğunu söylemekle de düşünselu yönvermişti. Yüzylarca sonra Galile, Kepler ve Kopernikus tarafından doğulaman bit düşunce, dünyayı evrenin merkezi sayan büyük dînleri bir hayli sarılmıştır. *Heliocentrisme* deymî, Osmanlıca *İssemse ve merkezleşmesiye* deymile rivîle çevrilmiştir. *Bk.* Yerözekçilik, Antik thon. |

HELIOTROPİSMİ. *Bk.* Güneş Cekeyi.

HELLÉNİSME. (*Fr.* Tarih) İlkçağ Yunan kültür... Büyük İskender, bütün uluslararası Hellenleric kaynakları büyük bir dünya devleti kurmayı düşünmüştü. Bunu başaramadı ama Helen kültürünü bütün doğuya yaydı. Büyük İskender'den —ki buna Aristoteles'in ölümünden de denebilir— İsa'nın doğusuna kadar süren bu çağda *Hellenistik çağ*, bu çağda egemen olan Yunan temeli üstünde kaynaklı kültüre de *Hellenizm* adı verilir. *Hellenizm*, ulusal çevresinden dışarı yayilarak sanat, bilimi ve felsefesiyle güçlü egemenliğinden doğu ve batı kültürlerini kaynastrandan geniş bir kültür akımının adıdır. Hellen'ler Ümit-Avrupa irkündandır ve I.O. 2. bin vil içinde Balkan yarımadasının sırtdakî ülkelerden daha sonra kendilerine göre adlandırılan yarımada gögüsleridir. Ion, Dor ve Eofia boyları adı altında üç ayrı koldan Balkan yarımadasının güneyine inmişlerdi. Burada, hemen etkisi altına girdikleri üstün bir kültür buldular. Co-

banlıka geçinerek eşitlik ve bundan ötürü de özgürlükle yaşadıkları bu çağda *altın çağ* adı verilir. İlkin Hesiodos'un dizerlerinde özlemi dileğetirilen bu çağ, İ.O. VII. yüzyıla kadar sürdürmüştür. *Bk.* Hellen-Öncesi.

HELLENİSTİK ÇAĞ. *Bk.* Hellénisme.

HELLÉNISTIQUE. (*Fr.* Tarih) Hellénizme deşgi... *Bk.* Hellénisme.

HELLEN-ÖNCESİ. (*Tr.* Tarih) Hellen'lerden önceki zaman... Bu zaman; yer olarak Ege, Akdeniz adaları ve Misir'da geçmiş bir zamanıdır. Ulus olarak da özellikle Hint-Avrupa irkından olmadıkları kesin bulunan Misiriler, Asurlular, Hititler gibi Onasaya uluslarını kapsar. *Helen-öncesi zaman,* Yunan malıyla Yunanlılardan önceini ayırmak bakımından önemlidir. Yunanlılar buralara geldikleri zaman, merkezi Girit adası olan çok üstün bir kültür buldular. Hellen kültürünün temeli bu kültür olduğu gibi Hellen mitolojisi ve çoktanıçlığının kökü de Girit-Mykenai dinidir. *Bk.* Hellénisme.

HELLIN YASASI. (*Tr.* Ruhbilim) Çoğul doğumlarda bebeklärin sayısı arttığı oranda genel nüfus içindeki bütün doğumlara göre görünürlük kılklarının geometrik bir oranalı aza-laçakları belirten bir kural... Türk Dil Kurumuna yayılmış olan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. Hellin's law* deyimi karşılarında önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır.

HEMM. *Bk.* Kaygı, Tasa.

HEMÂHENK. *Bk.* Harmonia, Uygun, Uyun.

HEMÂIM. *Bk.* Amaçlamak, Erek.

HEMASL. *Bk.* Köktenceli.

HEMASLİYYE. *Bk.* Köktencilik.

HEMAŞR. *Bk.* Çağ.

HEMÂYÂR. *Bk.* Eşit, Eşdeğer.

HEMBEHÂ. *Bk.* Eşdeğer.

HEMCENÂH. *Bk.* Eşit, Eşdeğer.

HEMCİNS. *Bk.* Birtürden.

HEMDEST. *Bk.* Elbirliği.

HEMDESTÎ. *Bk.* Bıraklı.

HEME. *Bk.* Bütün.

HEMEZE. *Bk.* Kuruntu, Doxa.

HEMİN. *Bk.* Özdeş.

HÉMIANOPIE. *Bk.* Yarı Körlük.

HÉMIPLÉGIE. *Bk.* Yarı İmne.

HEMK. *Bk.* Alışkanlık.

HEMKADR. *Bk.* Eşit.

HEMKUDRET. *Bk.* Görevdeşlik.

HEMNEVÎ. *Bk.* Benzes.

HEMSAZ. *Bk.* Uygun, Uyguluk.

HEMSİFÂT. *Bk.* Özdeş.

HEMSOFRA. *Bk.* Bosin Ortaklısı.

HEMTÂ. *Bk.* Eşit.

HEMTÂLÎ. *Bk.* Eşyazgı.

HEMVÂR. *Bk.* Doğru, Uygun.

HEMZ. *Bk.* Dörtü.

HEMZAMAN. *Bk.* Zamandaş.

HEMZAMANLIK. *Bk.* Zamandaşlık.

HEMZE. *Bk.* Takınak.

HENCÂR. *Bk.* Kural, Yöntem.

HENDESE. *Bk.* Geometri.

HENDESE DÂVÂSI. *Bk.* Teorem.

HENDESEÎ TAHİLİYE. *Bk.* Çözümel Geometri.

HENDESEÎ TASVİRİYE. *Bk.* Betimsel Geometri.

HENDESİ USÜL. *Bk.* Geometrik Yöntem.

HENDESİ ZEKÂ. *Bk.* Geometrik Kafa.

HENGÂME. *Bk.* Savaş.

HENGÂMECİLİK. (*Tr.* Marksılık) Anamalılığın kıymetini andıran kesin bir bitişle göreceği yanlış sawı... Alman sosyal demokrasisinde aynı solculuğu temsil eden Liebknecht ve Rosa Luxembourg, anamalılığın çöküşünü tanımlamakta yanlış bir sanıya kapılmışlardır. Anamalılığın bir anda ve bütin değerlerile birlikte çöküvereceğini ileri sürüyorlardı. Liebknecht, daha da ileri giderek, bu *hengâme*'de Marksılığın da değerini yitireceğini söyleyordu. Marksılığın geliştirici kuramacı Lenin'in *sol sapma* adıyla nitelendiği ve Marksılığa açıkça avkırlığını meydana koyduğu bu kuram, Türkçeye —Farsça anlamında *cağ ve zaman* demek olan— patraklı gürültülü olay anlamını dileğetiren *hengâme* deyimiyle çevrildi.

HÉNOTHÉISME

rilmıştır. Liebknecht'in bu hengâmeciliği, din-sel metafiziğin *kiyamet* anlayışının kılıç değiştirmiş bir biçimidir. Oysa Marx, toplumculuğun gökten inmeyeceğini ve ikinin zorunu olarak anamalculuk değerlerinin üstünde kurulacağının açıkça göstermiş bulunmakdadır. *Bk.* Marksçılık, Devlet, Geçiş Dönemi, Toplumculuk.

HÉNOTHÉISME. *Bk.* Yeğtanrıcılık.

HEPLE HİC İLKESİ. (*Os.* Kiyâsim anayiet mebdeine müstenit iki kaide külliyesi, *Lâ-Dictum de omni et nullo*) Herhangi bir cinsite olumlanan ya da yadsınanın o cinsin bütünlü bireyleerde de olumlanabileceyi ya da yadsınabileceki kuralı... Skolastik mantık terimidir, *ya herinde ya hic birinde* anlamını dileğetir. Cinsel özelliklerin o cinsin tür, çeşitsi ve bireyleerde de gecerli olduğu kanısına dayanır. *Bk.* Tasm, Cins, Tür.

HÉPOMÈNE. (*Fr.* Mantık) Sonurtu... Şartlı önermelerde öncüllü izleyen bölümle Skolastik mantıkta *hépomène* denir. Osmancaya *tâlî devimîye* çevrilmiştir. Örneğin «ne zaman gînes doğarsa gündüz olur» önermesinde «gündüz olur» sonurtudur. *Bk.* Sonurtu, Hégumâne, Öncüllü.

HEPTANRİCİLİK. *Bk.* Kamutanrıcılık.

HEP YA DA HİC YASASI. (*Tr.* Ruhbilim) Tek bir nöronun ya en güçlü uyarınla harekete geçtiği ya da başka türlü geçemediği ilkesi... Türk Dil Kurumuna yayılmışın Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. all-or none law* devimi karşılarında önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır.

HER. *Bk.* Bütün.

HERACLITÉISM. *Bk.* Herakleitosçuluk.

HERAKLEİTOSÇULUK. (*Os.* Herakles'in mezhebi felsefisi, *Fr.* Héraclétisme, *Al.* Herakleitismus, *Ing.* Heraclitism) Antikçağ eyleşimsi düşünürü Herakleitos'un öğretisi... Elesli! Herakleitos, Antikçağ Yunan düşünücsinin en parlak zekâsıdır. Devin ve dejismenin doğasal ve insansal yapıda temel olduğunu ikinin o görmüs, eyleşimsel düşünçeyi ikinin o gerçekteştiğidir. Günüümüze 350 kişi parçası kalan, düzyazıyla yazdırılmış *Evrene dair adı* yapımı ilk gerçek felsefe yapımı sayılır. Evreni, ne tannırların ne de insanların yapmış olmadığını açıkça ileri sürmüştür; «dünya biridir, ne bir tanrı ne de bir insan tarafından yaratılmıştır, bir vasava göre yanın ve bir yasaya göre sönem ve başı sonu olmayan canlı bir atestir» der. Felsefesi, tümüyle bir sürekli akış

öğretisidir; «bütün'le bütün olmayan, birlik onla ikilik olan, anlaşma ve anlaşmazlık, bütün şeylardan bir sev ve bir seyden bütün şeyle...» der. O, bu evrensel birliği *logos* kavramıyla dileğetir; «*logos* insanların hepsini ve her seyde ortaktır, ortaklaşa olana umecli. Ama logos ortaklaşa olduğu halde çoklu kendilerine özgü düşünceleri varmış gibi yasır. Nasıl atese yaklaştırılan kömürler başkalasarak ateslenirler ve ateste uzaklaştırılanlar kömürlerse insan da, ortaklaşa olmanın ardından gitmekle *logos*'tan pay alır, ardından gitmezse *logos*'su kalsır» der. Varlıklar olusunnu ve değişimini *savaş* (*Yu. Polemos*) gerçekleştirir, bu savaş hem birbirleriyle çatı şan ve hem de aynı zamanda birbirlerini destekleyen karşılardanatsuşmasıdır; «*savaş* bütün sevlerinbabasıdır, savaşın ortaklaşa ve herkes için olduğunu ve her sevin kavgaya ve zurunluğa gör'e olduğunu bilmek gerek» der. Bu ullaş, *zorunlu*'dur. Bir zorunu ve sürekli akış içinde *evrensel birlik* belirir; «aynı seydir yaşayınla ölmüş, uyanıkla uyuyan, genle yaşı. Çünkü bunlar değişince ötekilerdir ve ötekiler değişince de bunlardır. Soğuk isnar, sıcak soğur, ya kurur, kuru nemlenir» der. Bütün bunlar bir ve aynı *özdeksel* temeli, *ates* (*Yu. Pyr*)'ın deşîsimleridir, varolani her sev onun değişik görünüşleridir; «*sevreni* ates oluşturur, evren daima yaşayan bir atestir ve öyle kalacaktır» der. Bu söyleyle, aynı zamanda, sürekli olarak devimli ve değişken özdeşin daima *canlı* olduğunu açıklar. Her sey, her an *yeni*'dir; «gînes her gün yenidir» der, «aynı irâma iki kez görülemez» der. Bu yenilik, bir seyin yarın sürekli olarakla *deşîsimlerinden* meydana gelir; «ruhlar için ölüm su olmaktadır, su için de ölüm toprak olmak, topraktan ise su olur, sudan da ruh. Uyanıklar için bir tek ve ortaklaşa dünyası» der. Varlık bu sürekli *devim*'den ayrılamaz, ne var ki bu *öz'* ve *gerçek'* ancak bilgeler görebilirler, bilge olmayanlarla *bîcîm* ve *görünüş*'e aittirlar; «Déniz in ivi ve en kötü sudur, balıklar içi içili ve kurtarıcı, insanlar içi içilmez ve yokedici. Eseler altını verine samanı alırlar, domuzlar arka südana çok cirkefen hoşlanırlar, öküzer bahıldırılar bezelye bulduklarında, kümes hayvanları tozda vikanır. Aptal insan logos karşısındada her zaman şşşkin bakınır, köpekler tamadıklarına havırlar» der. Evren sel birlik, catışmalar ve gelişmelerle sürügüden bir olusma içinde, evrensel bir *uyum* (*Yu. Harmonia*)'da belirir; «Birbirine karşı olan, birlikte giden, birbirinden ayrılanlardan en güzel *uyarılık*» der. Varlık, *zaman* (*Yu. Aion*) içinde sürekli bir *devim*'dir; «*olduğu yerde kalınca hiç bir sey yok. Aynı imamlara giren-*

lerin üstüne hep başka başka sular akar. Ayın ırmakları giriyoruz hem girmiyoruz, hem biziz hem dehiliz» der. Bu, katkısız ve çok açık bir *eytişim* anlayışıdır. Herakleitos, insanlar, eytişim dışı metafizik öğretilere karşı uyarır; «Homeros kamçılmayı läykitur, insanlar görünüşleri bütün Hellenlerden daha iyi tanıyan Homeros gibi aldanmışlardır. Çok şey bilme akilli olmaya öğretmez, öyle olsa Hesiodes'a, Pitagoras'a ayrıca Ksenofanes'e ve Hekataios'a da öğretirdi, coğumun öğretmemenî olan Hesiodes günün ve gecenin bir ve aynı şey olduğunu tanyamamamıştır. Pitagoras herkesten çok sorursuma ve arastırımlarda bulunmuştur, çok şey bilme yanı oyun etme. Pitagoras yalnızın başıdır» der. Görüldüğü gibi, çağdaş bilim ve düşünencenin bütün temel kavramları Herakleitos'un parlak sezislerinden vola çıkmıştır. Özdeğin kendiliğinden devimselliği, devimin ve degismenin çatışmalarla gelişerek sürekli bir oluş hâlinde bulunduğu, evrensel birlik ve bağımlılık, zorunlu oluş, evrenin özdeksel bir tcmelden oluşu, özle biçimini ve görünüşü gerçekin karşısındaki ve bu karşılıklıkta özün ve gerçeğin temel olduğu vb. gibi günümüz bilim ve düşünescin temel ögelerinin gerçekbabası Herakleitos'tur. Hegelcililik ve onu idealist kabûğundan sıyrılan Marksçılık bu sağlam temel üstünde yükselmistir. Hegel «Herakleitos'un tek sözü yoktur ki onu *logik*'ime almamsız olavim» der. Nietzsche de söyle demiştir: «Dünyaya her zaman gerçek serekcecek, öyleye her zaman Herakleitos'un gerçek serekcecek». Herakleitos'culuk, teksöze *devim* demektir. Metafizik öğretiерdeki devim ögeleri bile *Herakleitosculuk* devimviile dileğetirilir, örneğin *Bergsonvâri Herakleitosculuk* (*Fr. L'Héraclitéisme Bergsonien*) denir. *Bk.* Logos, Polemos, Pvr, Eytisim, Devim, Değişme, Catusma, Birlik, Harmonia, Canlıözdeşlik, Hegelcililik, Marksçılık, Eytisimsel Özdeşçilik.

HERC. *Bk.* Karmaşıklık.

HERCÂİ. *Bk.* Evrendâş.

HERBARTÇILIK. (*Tr. Ruhbilim*) Herbart'ın ortaya koyduğu ruhbilim görüş ve yöntemlerini benimsenmiş akım.. Türk Dil Kurumunca yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. Herbertianism* deyiimi karşısında önerilmiş ve Dr. Mihat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Bk.* Ruhbilim.

HERBERT'İN BEŞ ÖĞRENME BASAMAĞI. (*Tr. Ruhbilim*) Herberi'nin öne sürüp savunduğu, ögrenmenin birbirini izleyen hazırlama, sunus, karşılaştırma ve soyutlama (çalışma), genelceme ve uygulama olmak üzere beş ba-

samağı... Türk Dil Kurumunca yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. Herbertian steps in learning* deyiimi karşısında önerilmiş ve Dr. Mihat Enç tarafından tanımlanmıştır.

HEREB. *Bk.* Sikıntı, Tasa, Kaygı, Aci.

HÉRÉDITARISME. *Bk.* Soyaçekimcilik.

HÉRÉDITÉ. *Bk.* Soyaçekim.

HEREM. *Bk.* Gravitas.

HÉRÉSIE. *Bk.* Sapkınlık.

HERHANGI BİR. (*Os. Bivechimâ, Lâalettâyin, Keyfemettafak, Mâ; Fr. Quelconque*) Rasgele bir.. Hepsinin içinde rasgele, belli olmayan bir'i dileğetirin. Önemi olanın, o bir'in kapsadığı bütünsel niteliğinde olduğunu verir. «Herhangi bir insan bu işi yapabilir» demek «Bütün insanlar bu işi yapabilir» demektir.

HÉRITAGE. *Bk.* Mirâs.

HERKELE. *Bk.* Hoş.

HERKESE ÇALIŞMASINA GÖRE. (*Tr. Toplumculuk*) Anamalıçılıktan kamululukça dönüsümün geçiş esresinde ülesin biçimi... Marksçılığın ülesin amacı «herkesten yeteneğine göre, herkeste ihtiyâclarına göre» formülüyle dileğetirilir. Bu, herkesin yeteneğine göre eline gelen işi yapacağı ve fakat buna karşı bütün ihtiyâclarını eşitçe giderceği anlamındadır. Daha açık bir deyişle, en ağır ya da üstün işi yapanalı en hafif ya da aşıgi işi yapanalı arasında hiç bir fark gözetilmeksızın toplum üyelerinden her birinin ihtiyâci bütünlükle karşılanmasıdır demektir. Arna bu üçşim, ancak, geçis evresinden sonra, daha üstün bir aşama olan kamululukça evresinde gerçekleşebilir. Cünkü anamalıçılık bir anda ve bütün değerlerivâi ekecekel değildir, dönüsümün ilk evresinde onun değerleri ve kurumları gittikçe erip yok oluncaya kadar daha bir süre devam edecektir. Bu bakımından, dönüsümün geçiş evresinde ancak «herkeste çalışmına göre» ülesirilebilir. Bu, herkeste vapuri işin nicilijine ve nitelikine göre ülesirileceğini dileğetirir. Cünkü yüzviller boyonca süregelen hukukta, eşitsizliği eşitlik sahan çift bir yan vardır ki Lasalle'in *esit hak* sahan bu devamlılığa davanır; gerçekteye böylesine bir eşitlik, eşitsizlik demektir. Marx, bunu *Gota Programının Eleştirisi*'nde bütün açıktıglıyla göstermiştir (*Bk. Esit Hak*). Bu hukuk, ancak, döküntüde yüksek aşamasında ortadan kalkacaktır. Ancak, o zamandır ki «herkeste ihtiyâ-

na göre ileştirilecektir. Dönüşüm ilk başlığı olan geçiş evresinde ve toplumuca toplumda *çalışmaya yemez*. Bu formül küçüklerin, yaşlıların, hastaların dışında çalışmayan tembellilerin yemeyeceği dileğetirdiği gibi daha üstün bir evrede, ciddiyeyle kamuluklu evresinde, belli bir anlaında çalışma maden yineleceğini de dileğetir. Çünkü Marksçılığın toplumsal amacı, insanların bugünkü anlaında *çalışma*dan yaşayabilecekleri üstün bir düzeye varacaklarını bilirler. Ama bu çalışma, gönülük yiyecğini sağlamalı için *çalışmak zorunda bulunma* anlamındadır; yoksa çalışma, insansal yaşamdan ayrılamaz bir fonksiyondur. Kamuluklu evresinde, toplumculuk evresinde bir süre devam edecek olan mal-para ilişkilerinin yerini ürünlerin serbestçe bölüşümesi olacaktır. Çünkü ancak o zaman, emeklerin ürünlerini üstünden bir başka hiç bir seyit hak sahibi olamaması bulunan toplum tıvelerinin hak estiliği üretici güçlerin olağanüstü gelişimine danvanacaktır. Toplumculuk dilinde *bolluk toplulu* kavramının anlamlı budur. *Bk.* Eşit hak, Geçis Dönemi, Geçis Ekonomisi, Toplumculuk, Kamuluklu, Hısnâmeçilik, Tarihsel Özdeğerlik, Marksçılık, Eşit Miktarda Çalışma, Eşit Üstürme İkinci, Üstesim, Tüketim, Eşitlik, Emek, Herkesten Yeteneklerine Göre.

HERKESE İHTİYACINA GÖRE. *Bk.* Herkeste Çalışmasına Göre.

HERKESE YAPTIĞI İŞE GÖRE. *Bk.* Herkeste Çalışmasına Göre.

HERKESTEN YETENEKLERINE GÖRE. (*Tr.* Toplumculuk) Anamalcılıktan kamulukluğa dönüşümün üst evresinde üretim biçimimi... Dönüşümün üstün evresinde, ciddiyeyle kamuluklu herkes yeteneklerine göre çalışacak, buna karşılarında hiç bir fark gözletmeksızın herkes bütün ihtiyaclarını dileğidi gibi sağlayacaktır. Marksçılığın üreticili kuramı Lenin, *Devlet ve İhtiyaç adlı* yapımında bu nu söyleyip anlatır: *'Toplum herkesten yeteneklerine göre, herkesin ihtiyaçına göre ilkesini gerçekleştirmiş olacağ' zaman, yani insanların yeteneklerine göre isteye isteye çalışacak, kadar toplum hâlinde yaşamannın temel kurallarına uymava alışacakları, çalışmalarının bunu sağlayacak kadar üretenek bir hâle geleceğii zaman, devlet tümüyle yokolacaktır. Bir Shylock açözüllüüyle acaba komşumdan yarım saat fazla çalışmıyor muym? Onunkinden daha az alınıyor muym?' biçiminde hesaplamaya zorlayan burjuva hukukunun sınırlı ısku o zaman asılması olacaktır. O zaman ürünler, artık herkesin topluma verdiği ürünlerde göre üretilmeyecek, herkes ihtiyaçına göre ser-*

bestçe olacaktır. Burjuva açısından böylesine bir toplumsal yapı tıtopya sayılabilir; herkes, çalışmasına bakılmaksızın, toplumdan istediği kadar yiyecek, otomobil, piyano vb. alma hakkı vaadeden sosyalistlerle alay etmek kolaydır. Bugün de burjuva *ölümlerinin* çoğu bu gibi alaylarla yetinir, böylece bilgisizliklerini ve kapitalizmin çıkarıcı savunucusu zihniyetlerini ortaya koyarlar. Cehâletlerini ortaya koyarlar, cümlük toplumculüğün üst evresinin geleceğini vaadetmet hiç bir toplumcunun aklından geçmemiştir. Büyük toplumcular tarafından bu evenrin tahtınısyse bugündünden farklı bir çalışma üretekenliği varsayılmaya dayanır; kamu sorvetlerini yok yere çarpar eden ve imkânsız şeyler isteyen bugünkü ortalaması insanın ortadan kalkması varsayılmaya dayanır (*Ibid.*, Ankara 1969, çev. Gaybiköylü, s. 125, 126). *Bk.* Herkeste çalışmamasına göre, Üretim, Devlet.

HERMAPHRODISME. *Bk.* Erdişişlik.

HERMÉNEUTIQUE. *Bk.* Yorum.

HERMESCİLİK. (Os. Hermeziyye, Fr. Hermétisme, Al. Hermetismus, Ing. Hermetism, It. Ermeticismo) Eski Misir'in dinsel-gizemsel öğretisi... Eski Misir'in üç kez büyük tanrı *Toth*'un yapıtlarına kadar uzanan dinsel-gizemsel öğretülerinin bütünü *Hermescilik* ya da *Hermetik felsefe* adıyla anılır. Hermes, birçok mitolojik masallara konu olan, varsayılmış bir düşünürdür ve bu karma öğretisinin yazarı olarak ileri sürülmüştür. 1471 yılında Marsilius Ficinus tarafından, esaslı Yunanca metinlerden Latinçeye çevrilmiştir. Bu çeviriye Yunanca metinlerin yazılı olarak yenipitagorasçı Asklepios adında bir Yunanlı gösterilir. Yunanca metinler de 1554 yılında Paris'te Turnébe tarafından yayımlanmıştır. *Hermescilik*, Hermes simyâ'nın kurucusu sayıldığından, simyâ ile de anlaşılmıştır. Hermetik öğretiye göre ıskı rutur, karanlık da özdektir. Ruhları gökten sizülerek karanlık yervüzüne inerler ve özdeki birtesirler. Bu, onlar için bir sinavdır. Yeryüzünde Özdeğe yenilmemelidirler. Sınavı başarıyla verirlerse veniden büyük işişa doğru yükseliş saltık gerçekçi öğrenebilirler, sınavi kaybederlerse sonsuz karanlıklar içinde kalacaklardır. Ruhları ölümsüz kılacak olan, dünya sınırvında irâdelerini kulanıcar ve aei çekerken elde edecekleri aydınlik bilinir. İnsanlar ölümlü tanrılar, tanrılar ölümsüz insanlardır. Eşyannı dışı içi gibidir, içe dışı arasında hiç bir ayrılık yoktur. Küçük büyük gibidir, küçükle büyük arasında hiç bir başkalkık yoktur. Evrende hiç bir şey ne iç, ne dış, ne küçük, ne de büyütür. Bir tek yasa ve o yasanın gördüğü bir tek iş vardır. Bunu anlayan, gerçekçi görür. *Hermescilik*, söyle bir ev-

ren tasalar: Kocaman boşluğun en altında ölümlülük veri dünya var, en üstünde de ölümsüzlük veri Zuhal yıldızı... Zuhal yıldızı, evrensel aklın bütün esrarını taşımaktadır, yedinci ve son katır, ölümsüzlüğe orada eriştilir. Zuhal, parlak bir ışık içindedir. Ruhlar, oradan koparak, dünyaya doğru düşmeye başlarlar. Bu düşüş bir sınavdır. Düşüş, büyülü ışıkta, inildikçe yavaş yavaş koyulsan- karanlığa doğrudur. İlk ruh, karanlık maddedir. Ruh, kisa bir sinama için vürüzüne inip maddeyle birleşecektir ama, maddeye boyun eğmeyecektir. Ruhun maddeye boyun eğmesi, ona yenilmesi demek, sonsuz olarak yok olması demektir. İnsan ruhu tümel ruhun (Tanrı'ının) çocuğudır. Sınava kazanamazsa, o ruhta bulunan tümel ışık (Tanrısal nûr) sönçek, ışık yalnız başına çıktıktı ve dönerek ruhu karanlıktan bırakacaktır. Ruh da, iksiz kalınca, karanlığın içinde eriyip tükenecaktır. Büyüük boşluk, inen çakan ve bu arada eriyip tükenen sayısız ruhların kasırgasına kapılacaktır. Sınavi kazanan ruhlar, ведь kat göze başarıyla yükseliş ölümsüzlüğe kavuşurlar. Salt gerçeği (Mutlak hakikat) öğrenirler. Maddeye boyun eğmeyen başarılı ruh, yeryüzündeki kusa sınavını verdikten sonra, ilk basamak olarak Ay'a yükselir. Ay, düşünce dehâсадır, elinde gümüş bir orak tutar, doğumları ve ölümleri düzenler. Ruhları cesedeňden kurtaralar büyük ışığa doğru çeken (cezbeder). Göğün ikinci katını yöneten Utarit yıldızıdır. Utarit, soyutluk dehâсадır, sinavın başarıyla vermiş ve birinci kata cesseleñinden ayrılmış ruhalar, çakacakları yolu gösterir. Bu kata çıkan ruhlar, soyluluklarını (asâletlerini) tantıtlmış rularlardır. Üçüncü kata Zühre yıldızı yönetmektedir. Zühre, aşk dehâсадır, elinde aşk aynasını tutar, birbirlerini unutan ruhlar, aşk aynasında birbirlerini bulurlar. Dördüncü kat gök Günes'in egemenliği hazırlıyor. Güneş, güzellik dehâсадır, başarı ışıkları saçmaktadır, pırıl parıldır. Başarılı ruhlar, ölümsüzlüğe yükselsebilme için, böyle bir tüm güzellikten geçerler. Güneş onları tatlı ışıklarıyla okşarak ölümsüzlüğe hazırlar. Beşinci kat Merih yıldızı yönetir. Merih, tützenin (adaletin) dehâсадır, elinde tützenin keskin kılıcını tutmaktadır. Altıncı kat yöneten Müşteri yıldızıdır. Müşteri, bilimin dehâсадır, elinde büyük güünsüzü tutmaktadır. Yedinci ve son katsa ölümsüzlüğe kavuşulan büyük aydınlar, tümel aklın tüm sırrını saklayan Zühâl yıldızının katıdır. Bu yarı dinsel, yarı gizemsel, bir böülübüyle felsefesel öğretili eski Mısır'ın Tep ve Memphis tapınaklarının büyük ve kutsal surridur. Bu yüzden de hiç bir papiruse yazılmamıştır. Sadece yeraltında gizlenmiş bir mağ-

ranın duvarlarına sembolik işaretlerle kazılmıştır. Yüzylinder boyunca, tapınaklar başkanları ağızdan anlatılmaktadır. Böylelikle sir, ona lâyk olandan başka, kimse'nin eline geçmez. Tep ve Memphis tapınaklarına bağlanarak yillarda sınava geçirip çile çektiler sonra bu sırra kavuşanlar, onu, en dayanılmaz iskenceler altında bile açıklamalar. Hermes'in büyük sırrını örenebilmek için geçirilecek sınavlar nek güçlüdür. Aklı ve irâdesi güçstürlə olan istekliler, ya yolum dönülebilcek parçasından tersüz edip geriye dönerler, ya korkudan çıldırlar, ya da bin bir kırkfüçü görünüş içinde yürekleri durur, bir ucuruma yuvaların, ölü giderler. Sınavı başarıyla geçen pek as kişi vardır. İstekli önce İzis tapınağına götürürler. Tapınak, veraltı mezarlarla giden deliklerle doludur. Tapınağın kavisinde İzis hevkelî vardır. İzis, oturmustur, dizlerinde kapaklı bir kitap vardır. İzis, yüzü örtülüdür. Hevkelin altında su söz yazıldı: Yüzümdeki örtüyü hiç bir ölümü kaldıramadı. Su halde?.. Bu yolda yürüyebilmek için ölümsüzlüğü hazırlamak gerekmektedir. Buyusa, uzun yıllar isteven, katlanmasının pek zor bir cababır. İstekli buna katlanmayı göze alırsa, tapmak hizmetçilereğin yanından kalmak, ortaklı süpürmek, bulasık yıkamak, ayakylonan temizlemek zorundadır. Bütin, bu işleri yaparken tek söz söylemek, konuşmak yasaktır. Bu sınavdan geçen istekli, isteginde direniyorsa, küçük bir deliğin içinden karanlık bir labirent'e bırakılır. Kapı, üstine, gürültüyle kapatılır. İstekli, dizleri ve dirsekleri üstünde sürenne sürenne, camurlu ve yılanlı dehâzlerde uzun uzun dolasacaktır. Ara sıra küçükçik odalarla yolu düşerek ayağa kalkabilecekk, bu küçük odalarla, çeşitli işkeletlere, hayvanlara ve vilanlara rastlayacaktır. Sonra, gene küçük deliklerden karantik yollara girecek, sürenne sürenne ilerleyecektir. Bu küçük odalarla, kimi zaman, sessiz bir Râhip'e rastlayacak, Râhip ona geriye dönmek isteyip istemediğini soracaktır. Sırrı öğrenmek için direniyorsa, gene kaderiyle başbaşa kalarak, karantik yollarda sürünenmeye devam edecektir. Derinlerden, kulağına, söyle seslenen çığlıklar gelecektir: Bilim ve güç isteven deliler, burada gebermişlerdir.. Artık, geriye dönülemez yollarla gitmisenin dehâсадır, kimse karşısına çıkıp geriye dönmek isteyip istemediğini sormayacaktır, buradan kurtulmak için ölmekten başka bir şey yaplamaz. Soğuk, karanlık, yılanlar, akrepler, korkunç çığlıklar, aklı, susuzluk, sürümeğten parlanmış dizler, kanayan avullar... İstekli, va da artık çaresiz, dizlerinin gitgitice gömüllerken ayaklarının yükseldiği çok dik bir yokuştan aşağıya doğru sürüklendi-

HERMESÇİLİK

mekte olduğunu hissetmektedir. Güçlükle süreklenen bu yolun sonunda da, korkun bir ucurumla karşılaşacaktır. Tutunabilir de düşmekten kurtulursa çıldırması işten bile değildir. Cıldırmayacak kadar güclüye cevresine bakınabilir ve süründüğü dehizli sol ucunda küçük bir kuruluş kapısı bulunduğu görülebilir. Uçuruma yuvalarından o kurtuluş kapısına sıçrabilirse, uzun bir merdiveni tırmalarak masallardaki gibi renk renk döşenmiş bir odaya varacak. Odanın duvarlarında virmi iki sırrı belirten naku semboller, harsler ve sayilar vardır. Burası, Oziris'in iskili tapınağıdır. Burada, insan, gerçeği belirtmek ve tüzyeyi gerçekleştirmek için Tanrısal güçle birleşir. İsteklinin cilesi henüz başlamıştır ve daha pek uzun yılan süreccektir. Gerçekce sayısız sınıflar arasında ateş sınavı, su sınavı, sehet sınavı vardır. Bunların her biri, yukarıda anlatıldıklarımızdan da türkütüci ve yorucu sınavlardır. Ates sınavı, cehennem atesi gibi yanana kızgın bir firmanız cesaretle geçmeli sereftirmektedir. Gerçekte, bu firın, isteklinin cesetini denemeli için hazırlamış yapma bir fırsatı. Sehet sınavı, kimileri için belki de çok daha güç bir sınavdır. İstekli, günlerce, ac ve susuz, karanlık dehizlerde dolastıkta sonra çeşitli renklere dönenmiş bir vatak odasına varacak, orada, bir sehet müziği dinleverek, kendisine icti ve viyecik sunan çıplak ve genç bir güzelle karşılaşacaktır. Güzel kız ona, bugünde kadar cekitkilerinin karsılığı olarak, kendisini ve elindekilerini sunacaktır. Eğer bu genç kızı, kanar da, ağıllan, susuzluğun ve sehvettin içinde boyun eğerse, o güne kadar cekitti bütün cileler boşuna harcanmış olacaktır. O zaman, artık, ömrü bovuncu tapınakta tutusak olarak hizmetçilik etmeyeceğinden, kaçılmaya çalışırsa hemen öldürülür. İstekli, bu sınavların her birinin sonunda, tek başına tas bir odaya kapatılarak, aylarca, kendi kendine düşünmeye bırakılmıştır. Böylelikle, hamur gibi vuğurlan insan yapısı, gitgitke, Tanrıya yapıya yaklaşmaktadır. Eski Misir râhiplerinin o büyüklevi ve etkilevici güçleri, böylesine bir yükseltme sonunda elde edilmektedir.

Son sınav, mezar sınavıdır. İstekli, diri diri ve şzel bir törenle bir mezar gömülüdür. Oysa artık, dünyalığından hemen hiç bir sey kalmamış, mezara pek yaşasın bir yapıdır. Mezarda, tam bir letarjiye düşerek, kendi ruhuya karşılaşır. Uzun villar sonunda elde ettiği bu sonuc, onu, büyük sırra, gereği gibi hazırlamıştır. Mezardan çıktıktan sonra, kendine gelince, büyük Râhip'le birlikte, Misir'in sıcağı, sessiz ve derin bir gecesinde, tapınağın rasathanesine çakacak ve orada yedi kat gö-

gün yedi yıldızını seyrederek, Büyük Râhip'in ardından Hermes'in sırrını öğrenecektir. İsteklinin geçirdiği smav, Tek Rûh'tan kopan sayısız ruhların varyüzünde geçirmekte oldukları sunavın kücük bir örneğidir. Hermes'e göre insanca ölümlü olmak da, Tanrıca ölümsüz olmak da elimizde... Ancak, Hiyerofan denilen bas rahibin yeni ermisi'ne söyleiği gibi: Her aklı bu gerçeki kavravamaz. Büyüb surri gönülümüzde saklayarak eylemlerimizle söyleyelim. Bilim gücümüz, inan kılıcımız, süküt kalkanımız olsun. Ufaklıklar, ki büyük cogunluktur, va aptal va da kötüdürler. Aptalsalar, bu gerçek karşısında akıllarını büsbütün yitirirler. Kötiyeler, bu gerçeki kötüye kullanarak büsbütün kötülülük ederler. Gerçekzi gizlemekten başka çıkar bir yol yoktur. Bilmek, bulmak, susmak gerek. Bk. İşıkçılık, Simyâ, Gizemcilik.

HERMÉSIANISME. (Fr. Tanrıbilim) Hristiyanlığı usa uygun olarak yorumlamaya çalışan öreti... Alman tanrıbilimci Georges Hermes (1775-1831)'in öğretisidir. Bu öğretinin bağıtlarına da *Hermésiens* (Tr. Hermescüler) denir.

HERMÉTIQUE. Bk. Hermesçilik.

HERMÉTISME. Bk. Hermesçilik.

HERMEZİYYE. Bk. Hermesçilik.

HERNER YASASI. (Tr. Ruhbilim) Renk körüğünün, bundan etkilenmeyeven kadru yoluyla erkekten erkeğe geçtiğiini belirten bir genellemem... Türk Dil Kurumunca yayılanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. Herner's law* devimi karşılığında önerilmiş ve Dr. Mithat Eryü tarafından tanınmıştır. Bk. Renk Körüğү.

HERT. Bk. Dürüst.

HERRENMORAL. (Al. Nietzsche) Güçlülerin töreblili... Alman düşünürü Friedrich Nietzsche (1844-1890)'nin bay behi, *bay ahlâki* anlamadındadır. Her ilerlemenin aristokratik toplumdan geldiğini savunan gerici düşünür bu aristokrat ahlâkını acımasız, umursamaz, küçümseyici nitelikleriyle yücelter. Klâsik ahlâk anlayışında, ahlâk değil, ahlâksızlık olan bu nitelikler Nietzsche'ye görüp güçlere yakışan niteliklerdir. Cünkü toplumu güçlüler yonetecik, güçlüler kurtaracaktır. «Milyonlarca salak» adını verdiği halka da bunların tam tersi olan niteliklerle *Sklavenmoral* (Köle ahlâktı) yakıştır. Nietzsche'ye göre *Herrenmoral* çok haklı bir kendine güveni, gururu, ya-sam zevki ve coşkuşunu, güçlüğüne baş-dondurucu ve özgür mutluluğunu içerir. Bk.

İnsanüstü, Kötümserlik, Sklavenmoral, Töre-bilim, Faşizm.

HERVÉISME. (*Fr. Tolpumbilim*) Savaşta ulusalçılık duygularının ezilmesini, büyük uluslararası içsilerin birleşerek burjuva çırakları için açılan savasa genel grev ve toplu bir başkaldırmaya karşılık vermeleri gerektiği savunan Fransız toplumcusu Gustave Hervé'nin savı... Hervé, Birinci Dünya Savaşı içinde toplanan Enternasyonal'de Fransız delegesi idi ve bu sırada orada ilerisermüştü.

HER YERDE HÄZIR VE NÂZIR. *Bk.* Tümerde, Heryerdelik.

HERYERDELİK. (*Os. Hazret, Her yerde hâzır ve nâzır olma; Fr. Ubiquité, Al. Ubiquität, Allgegenwart; Ing. Ubiquity, Omnipresence; İt. Ubiquita*) Her yerde aynı zamanda bulunma... Tanrılık nitelikte mifatfizi bir görürstür. *Bk.* Tümerde, Tanrı.

HERZE. *Bk.* Saçma, Saçmalık.

HERZEKÂRÎ. *Bk.* Boşsozçılık, Saçmalık.

HESAB. *Bk.* Sayı Bilimi.

HESÂBI İHTİMÂLİ. *Bk.* Olasılıklar Hesabı Bilimi.

HESÂBI NÂMÜTENÂHÎ. *Bk.* Sonsuz Küçükler Hesabı.

HESÂBÎYÂT. *Bk.* Genel Sayı Bilimi.

HESÂBÎYYE. *Bk.* Sayıçılık.

HESAP. *Bk.* Sayı Bilimi.

HÉSIODIQUE. *Bk.* Hesiod Toplumu.

HESİOD TOPLUMU. (*Os. Hesiod'väri cemiyet, Fr. Hésiodique, Al. Hesiodische Gesellschaftsform, Ing. Hesiodic*) Antikçağ Yunan tipi tarımsal toplum... Ekonomiç C.C. Zimmerman eskiçağ toplumlarını *Homer toplumu, Aristophanes toplumu ve Hesiodos toplumu* olmak üzere iice ayırr. Zimmerman, antikçağın bu üç ünlü ozanının yapıtlarındaki bilgiliere dayanarak bu sınıflandırmayı yapmıştır. Ona göre Homer toplumu göçeve çoban bir toplumdur, babaerkil aile düzeneini dayanır; Aristophanes toplumu kazanç ve çıkar toplumudur, küçük sitelerde kümbleşmiştir; Hesiodos toplumuya köy toplumudur, çiftçi-kle tıralanır. Bu sınıflandırmaya ekonomide Zimmerman üçlüsü denir. İ.O. VIII. yüzyılda yaşayan Hesiodos, ünlu *İşler ve Günler* adlı yapıtında (Bu yapıt dil bilgini Suat Yıldız Bayduz tarafından üstün bir başlarıyla di-

limize çevrilmiştir) toplumunu söyle anlatır: İsa'dan önce 700 yıllarındayız. Yunanlılar üç yüzünden beri derbeyilik çığını yaşamaktadır. Mal edinenlerle mal edinemeyenler yerlerini almışlar, sınıflar doğmuş. Tedirginliklerini nedenerini henüz kavrayamıyorlar ama eşitlik ve özgürlük içinde geçen cski Altı Çağların özümeli çekmeye başlıyorlar. Ozan Hesiodos söyle yakınıyor: *Heyhat, demek ki gökyüzünün beni — Alçakça yaşanan bu kederli zamana atması gerekiyormuş, — Bu çağ, daha önce ya da daha sonra gelemez miyd? — Oysa bugün yeryüzünden betereketin kalktı — Aci ve kederli bir yokluk çağlığı yarışır — Zeüs'ün görevlendirdiği, gece ve gündüz — Çalışan insanlar türlü sıktınlıklar içinde bocalıvor, — Ama yakında Zeus, insanın besikten çıktığu an — Yaslanlığı, bu çağ mezarla sokacaktr. — Bu çağ ki çocukların badan, babalar çocukların从中离散 — Kimse kimseye sağa duymadığı, görevlerin unutulduğu — Kimse kimseye dostu ve konuğu kaçımadığı bu çağ son bulacak. — Aman-sız saldnar andları hice sayacak, haka karşı — Atay ederek bir tek canlı bırakımayacaklar. — İşte o zaman, gök kubbeve doğru birlikte — Utane ve Nemesis, gövdeleri parlak giyitlerle, uçacaklar — İnsanın kendilerini silip attığı uzak yerlere gidecekler — Tanrıların gösterecekleri yere yerleseceler — Bütse burada acilar içinde kalacaklardır. — Yırtıcı kuşlar gibi güçüler güçlüslere saldrılacak. Özleme çekenler bu Altın çağ nasıl bir çağdır?.. Yüzyıllarca önce, Kuzeyden gelenek Balkan yarımadاسının günevine inen Lyon, Dor ve Eolya boyları buruları ele geçirecekler yerlesiter. Cobanlıkla geçinir, eşitlik ve özgürlük içinde yaşıyorlardı. Kimse kimseye üstünliği yoktu. Herkes doğa'dan ortakça ve eşitce payını alıyordu. Bolluk vardı ve yokluk bilinmiyordu. Düzeni, doğal vasalar sağlıyordu. Devlet, vasa, dia ve iç baskılır yoktu. Hem de bir sur islenmiv, bunu karşı da hiç bir ceza disünlümüyordu. Mutluydu. Öyle-sine mutluydu kibitki qui Altın Çağın Szlemi, sonraları, Kutsal kitaplarda bile dilegetirilmişdir. Altın çağ, Tevrat'ta Eden bahçeleri olarak (Cennet) belirtilir. İnsan, buradan, bir *hırsızlık* sonunda kovulmuştur. İşte Askrâlı Hesiodos, bu çağın özümeli çekmektedir. Çiftçi çocuğudur. Kardeşi Perses, soylu kişilerden seçilen yargıçlar para yedirecek mallarının üstüne oturmuştur: *Ey Perses, kulağına kipe et diyeceklerini: — Karnını doyur da öyle kalkış kavşa dövüse — Başkarlarının malî için, gücün yetmeyecek bir daha — Bunu yapmava, neye burada bitirelim kavgamızı — Artık ülestik mirâsimizi, ama çok seyleri — Çaltı**

götürdün, hediye yiyci baylara — Yalıtlaklunu iyice, gönüllüdür onlar böyle istere. — Bu daldalar bilmeyenler yarının bütünden ne kadar çok olduğunu — Ebezgimecinde ve çırışında ne büyük yaran bulunduğunu. Çünkü artık mal kaygaları vardır, yasalar vardır. Yaşanılan bu yeni çağda, Altın Çağ'a göre nedeneri bir türlü anlaşlamayan bir sürü dalavereler dönmektedir. Eşitlik bozulmuş, insanların kimi güçlenirken kimi güçsüzleşmiştir. İnsanlığı utanç ve pervasızlık kaplamıştır: *Kötü bir utanç yoksa yoldaşlık eder. — Utanç, insanlara hem dokunur hem de yarar. — Utanç yoklarda, pervasızlık zenginlerde bulunur — Malin calımış değil Tanrı vergisi olamı hayırtır.* — Bir kimse büyük varlık toparsa yarını gıcırcıyle — Ya da dilyile, yağına ederse çok kez olduğunu gibi — Kazanç hırsı aklını yanlıltır — İnsanların, utanınazlık utancı susturunca. Ne olur? diyeceksiniz. Hesiodos, căresiz, böyleselerini Tanrı'yla ürkütmemeye, düşensizliği Tanrı korkusuya önlüyor: *Karartıverirler Tanrılar bahut, kalmaz evinin bereketi — Bu adamın, pek kissi sırer varlığını yoldaşlığı — Böylesine Zeus kendi kızı, sonunda da ona — Haksız işlerine karşılık yükler. Ağır bir ceza.* Çünkü artık suçlar ve cezalar vardır. Ama ne suçlar cezalar dan ürkmete, ne de cezalar suçları önleyebilmektedir. Bu yüzden insanlar töresel nitelikler edimeli, örneğin Hesiodos'un dediği gibi yarının bütünden çok olduğunu bilmeliidirler. Yakında Yunan topraklarında boy gösterecek olan töreci düşünürler, ezcileri önelemekten çok eziyenleri teselliye yarayacak olan töresel kuralları hazırlayacaklardır. Sındırgı Tanrı'ya yalvarmakta başka yapacak bir şey yoktur: *Fakat sen uzak tut deli yürektingi bunlardan — Gütün yettiği kadar kurban sun ölümlü Tanrırlara — Sâf ve temiz olarak, yah gülzül bert parçalarını — Ayrıca sarap tütsü sunarak dost kıl kendine — Yatacığın vakıt yatağına, bir de kultul işik ictin — Tâ ki sana dost olsun yürekleri rührili — Tâ ki satır alasn başkasının malını, değil senininki başkası.* Peki ama bu Altın çağ birdenbirre neden çok oluyordu?.. Göğün en tepesinden bırakılan bir çekicin yere on içinde düşeceğini sanan zavallı Hesiodos bunu nereye bilsin: *Fakat Zaus gözledi geçimi öfkelenince yüreği — Aldattığı için onu Prometheus'un düzeni — Bu yüzden insanlar için aclar tasalar buldu — Söyledi öfkeyle bulut toplayıcı Zeus ona: — Iapetes oğlu, çok bilmışlığı olmamış esî — Sevinçyonursa atesi çaldığını, aldatılmışına beni — Fakat büyükler dert açacağım gelecekteki insanların başına — Onlara ben ates yerine bir djet yollayacağım, hep si — Neyenecekler yüreken okşayıp seve-*

rek afetlerini. Bk. Altınçaş, Toplum, Toplumculuk.

HESTİ. Bk. Varlık.

HESS. Bk. Açık.

HÉTAIRISME. (Fr. Bachofen) İlkel toplumda bütün kurallardan yoksun cinsel ilişkiler döneni.. Engels, *Ailenin Kökeni* adlı yapısının birinci baskısına koyduğu bir dipnotuya Bachofen'in bu deyimini söyle eleştirmiştir: «Bachofen bu ilkel durumu *hétaïrisme* terimiyle adlandıracak tahmin etmiş olduğu şeyi ne kadar az anlamış bulunduğu ortaya koyuyor. Yunanlılar, bu sözcüğü yaratarken bekâr ya da koca evlilik hâlinde yaşayan erkeklerin evli olmayan kadınlarla ilişkisini belirtmişlerdi. Terim, fuhuş içerir; hic bir zaman başka bir anlamda kullanılmıştır». Engels, bu eleştirisinde, ilkel durumun bir fuhuş değil, doğal bir birleşme durumu olduğunu belirterek söyle demektedir: «Bachofen'in son derece önemli buluşları, erkeklerle kadınlar arasındaki tarihsel ilişkilerin kaynağı onların gerçek varlık koşullarında değil, insanlığın çeşitli çağlarda dinsel düşüncelerinde sandığı için, her yerde grecelerden uzaklaşarak kadar bozulmuşlardır». Engels, yapısının Aile bölümünde de söyle der: «Açıklamamızın göstermesi olduğu gibi, bu kronolojik arada geliş içinde belirenen ilerlemenin bağlı bulunduğu özellik, kadınlar giderek grup hâlinde evlilikin cinsel özgürlüğünden yoksunlaştırıldıkları halde, erkeklerin bu özgürlüğü抑制memeleridir. Gerçekte, grup hâlinde evlilik günümüzde kadar erkekler için varlığını sürdürülmüşür. Kadın için bir suç olan ve ağır kanuni ve toplumsal sonuçlar getiren sey, erkekler için yüz açıfı bir sey ya da en kötü durumda zevkle taşınan hafif bir ahlaiki leke olarak kabul edilir. Ama geleneksel *hétaïrisme*, çağımızda, kapitalist üretimi tarafından değiştirilmiş kendini bu üretim biçimine uydurdu¤a gitgitde daha açık olarak fuhuş hâline dönüºur ve gitgitde daha ahlâk bozucu bir duruma gelir». Bk. Aile, Grup Hâlinde Evlilik, Ortaklaşa Evlilik, Féminisme,

HÉTROBLASTIE. (Fr. Yaşamılım) Birbirlerine benzedikleri halde cüütiksel kaynakları ayri olan örgenlerin oluşumu.

HÉTÉRODOXIE. (Fr. Tanrıbilim) Hak sayılan mezheplerden sapma.. Bk. Ehli Bid'at, Râfiizilik.

HÉTÉROGONIE. (Al. Wundt) Değişen ve dönüşen varlıkların erkeklerinin de değişip dönüşeceği olgusu.. Alman düşünürü Wundt tarafından önerilmiştir. Bk. Dönüşümcülük.

HÉTÉROGÉNE. *Bk.* Ayrıtürden.

HÉTÉROGÉNÉTÉ SOCIALE. *Bk.* Toplumsal Ayrıtürdenlik.

HÉTÉROGÉNÉSE. *Bk.* Değincilik.

HÉTÉROGÉNÉSIE. (*Fr.* Yaşambılım) Bir canının kendisine benzeyen bir canlıdan doğması... Osmanlıcaya *tendâilli gayrı müte-câni* deyiymile çevrilmiştir. *Bk.* Homogénésie.

HETEROMEK SAYILAR. *Bk.* Nombres Hétéroméqués.

HÉTÉROMÉQUES. (NOMBRES). *Bk.* Nombres Hétéroméqués.

HÉTÉRONOMIE. *Bk.* Yaderlik.

HÉTÉROPLASTIE. (*Fr.* Hekimlik) Kişi den kişiyi örgen aktarılması.

HÉTÉROTÉLIE. *Bk.* Özge Erck.

HETF. *Bk.* Çağrışım.

HETR. *Bk.* Bunama.

HEURISTIQUE. *Bk.* Bulgusal.

HEVÂ. *Bk.* Haz, Sevi, Tutku, Hava.

HEVÂCÎS. *Bk.* Kuruntu, Kaygı.

HEVÂHÂH. *Bk.* Dostluk, Gravitas.

HEVÂÎ. *Bk.* Canına Düşküń.

HEVÂMÎŞ. *Bk.* Ek.

HEVÂPEREST. *Bk.* Canına Düşküń.

HEVÂPERESTÎ. *Bk.* Canına Düşkünlük.

HEVÂ VE HEVES. *Bk.* Haz, Tutku.

HEVES. *Bk.* İstek, Tutku, Tat, Eğsinim.

HEVESÂTİ NEFSÂNİYE. *Bk.* İstek.

HEVL. *Bk.* Korku, Phobos, Yılgı.

HEXIS. *Bk.* Heksis.

HEYBET. *Bk.* Yüce, Eleştircilik.

HEYCA. *Bk.* Savaş.

HEYECAN. (*Os.* Heyecan, *Teheyyüç*, *İnfial*, *Tessür*, *Tessürü kalbi*, *Iztrâbî kalp*; *Fr.* Emotion, *Al.* Emotion, Affekt, Gemüthsbewegung; *Ing.* Emotion, *It.* Emozione) İç ve dış uyaranlar karşı duyular güclü duygusal tepki... Ba-tı dillerindeki karşılık *devinmek* (hareket etmek) anlamındaki *Lâ, emovere* kökünden türe-

mıştır. Türk Dil Kurumunun Ruhbilim ve Toplumbilim Terimleri Sözlüğü'nde *coşku* (*Fr.* Enthusiasme) deyiymile karşılaşmış ve tamamlaşmıştır. Oysa *coşku*'dan farklı bir anlam taşırlar. *Heyecan* deyiimi, insanların gerek kendi dillerine ve gerek çevrelerine karşı duygusal tutumlarını dileğetirir. Geniş anlamda *heyecan*, tüm duygusal durumları dileğetirir; sevinc, korku, kıskançlık, sevgi, kırgızlık, üzüntü vb. ruh halleridir. Farklı heyecanlar insan bedeninde farklı fizyolojik değişiklikler meydana getirirler. Heyecanlarında yüzden çok fizyolojik değişiklik saptanmıştır. Bu değişikliklerde özellikle iç salgı bezlerinin çalışmasıyla sinir sisteminin karşılıklı etkisi büyük rol oynar. Daranında *heyecan*, şiddeteli ve geçici bir duygusal durumu dileğetir ki konuşma dilinde daha çok bu anlama kullamları. Heyecanlar, nesnel gerçekliğin insandaki yansılırlar. Lenin 'heyecanlı olmasaydı, insan, hiç bir zaman gerçekçi araştıramazdu' der. Heyecanlar, insanların bilgi sürecinde de etkendirler. Özellikle öğrenme tutkusunu ya da *heyecanı*, bilgînin gerekçelmesinde başlıca etkendir. Sevinc gibi olumlu ve dincelten, üzüntü gibi olumsuz ve cökerken heyecanlar vardır. Ansal, sanatsal, törehîmlîsel heyecanlar da bir başka açıdan sınıflandırılır. Marksçı açıdan heyecanlar, nesne ve olayların, insansal gereksi ve çıkarları uygun düzüp düşmedigini ölçütleridir. *Bk.* Coşku, Cökerken Heyecan, Dincelten, Heyecan, Heyecancılık, Heyecanlılık, Heyecan Carpması, Heyecan Carpisi, Heyecanlı Bilgi, Duygulanım, Tutku, Yalan Makinesi.

HEYECANCILIK. (*Os.* Tcheyyüçîyye, *Fr.* Emotivisme, *Al.* Emotivismus, *Ing.* Emotivism, *It.* Emotivismo) Mantıkçı olgucuların törehîmlîm alanında ilerisündükleri öncelik kuramı... Carnap, Reichenbach, Ayer vb. gibi mantıkçı olguculara göre heyecanlar özneldir ve herkesin kendine göredir. Bundan ötürüdür ki törel yargilar tanıtanamayacakları gibi mantık açısından çelişik de olamazlar. Çünkü öncelik olan törel değerlendirmelerin yanlış ya da doğru olup olmadıklarının saptanması olanaksızdır. Bu anlayışa göre insan davranışlarında kevif göreliğ hâlidir, çünkü heyecansal tepkiler özneldir. *Bk.* Heyecan, Olguculuk, Yeni Olguculuk, Törehîmlîk.

HEYECAN CARPISI. (*Os.* Teşevvüsî tehey-yüci, *Fr.* Ictus émotif) Heyecandan ötürü yerinde mihlîmip kalma... *Bk.* Heyecan, Heyecan Carpması, Cökerken Heyecan.

HEYECAN ÇARPMASI. (*Os.* İhtilâci tehey-yüci, *Fr.* Raptus émotif) Heyecandan ötürü hareketle gecme... *Bk.* Heyecan, Heyecan Carpısı, Dincelten Heyecan.

HEYECANLILIK

HEYECANLILIK. (Os. Tcheyyüticyet, Kaabiliyeti teheyüp; Fr. Émotivité) Heyccan gösterme yeteneği... Soğukkanlılığa karşılık olarak kullanılır. Bk. Heyecan, Coşku.

HEYECANSAL BİLGİ. (Os. Heyecanı bilgi, Fr. Connaissance émotionnelle) Sanatın verdiği heyecandan doğan sezgi... Bk. Bilgi, Sezgi, Sanat, Coşku.

HEY'ET. Bk. Biçim, Kozmografiya, Kip, Yapı, Dize, Görünüş, Bitti, Astronomi.

HEY'ETİ İÇTİMAİYE. Bk. Toplum.

HEY'ETİ KÂİNÂT. Bk. Evren.

HEY'ETİ KİDRÂNÎYE. Bk. Erkelik.

HEY'ET İLMİ. Bk. Kozmografiya.

HEY'ETİ MECMUA. Bk. Toplak, Kütle.

HEY'İ. Bk. Özdeş, Varlık.

HEYKEL. (Os. Heykel, Fr. Sculpture) Duyumu Condillac'ın denciy araci olarak tasarladığı tas insan... Fransız düşünürü Etienne Bonnet de Condillac, bilgimizin duymularımız aracılıyla elde edildiğini tamitlemek için, hiç bir duygusu bulunanın bir insan, kendi deyimiyle bir *heykel* tasaramalarını ve böylelikle *deneysel duyumculuk* (Os. Ihäsîyye tecribüye, Fr. Sensualisme expérimental) anlayışının gerçeğitmİŞtir. Bu heykel, insanların bütün alşkanlıklarından yoksun, taştan bir heykeldir. Heykele önce tek duyu, sadece koku alma duyusunu vererek sonuçlarını incelemeye başlamıştır. Sadece koku alma duygusu bulunan heykel neler bileybilir? Bu heykel bir meneşe uzațırsak o bize göre meneşe koklayan bir heykel, ama kendine göre sadece meneşe kokusu olacaktı. Heykelimizde, sindirim, meneşe kokusundan başka hiç bir bilgi bulunamaz. Heykelimizin, karşılaşabileceğii türlü değişimler hakkında henüz hic bir düşüncesi yoktur. Haz onu, hiç bilmemişti açıdan ne kadar korkutamazsa elem de ona hiç bilmemişti bir tadi arzu ettiremez. Ama heykelimizin burnundan meneşçeyi çekip yerine bir gül uzatırsak karşılaşırıma başlayacaktır. Heykelimiz, biri sindirim duyumlama, öteki artik varolmayıp izlenimi sürtüpinden duyumlama ilgili iki varolma biçimini içinde bulunacaktır. Oysa, artik eskiden varolmus bulunduğu durumda bulunmadığını duymaya başlamıştır. İşte ilk bilgi budur. Kokuların coğalması bileşileri de coğaltacaktır. Karşılaştırmalar iyi kokularla kötü kokular belirtecek, iyi kokuların mutluluğu başlayacak, anilar meydana gelecek, iyi kokuların hazzına yönelik

kötü kokuların eleminden kaçılacak, yargılarla varılacaktr. Heykel, sadece koku alma duyusundan yola çıkarak birçok soyut düşüncelere de erişebilmektedir. Örneğin bir kokudan başka bir kokuya geçiş heykelimizde geçmiş düşüncesini doğuracaktır. Cesilli zamanlarda sırasıyla aynı durumları duynus olması, bir deşimsen sonra bir başka deşimsenin geleceği duygusu, heykelimizde gelecekk düşüncesini doğuracaktır. Koku alma duvusuna, birer birer, öteki duvular da eklenerek deneyler ilerletilince düşüncelerin daha da geliştileri görülmektedir. Hele dokunma duvusunun katılması insan aklının gerçeklesmesini tamamlayacaktır. Condillac'a göre sadece koku alma duyusunun incelenmesi bile bilgi alanında çok önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bilgileri çoğaltmak ya da azaltmak için duyuların sayısını coğartmak ya da azaltmak yeter, duyuları az olan varlıkların bilgileri de olsun. Bilgi, duyuların gücü ya da sayısyla orantıdır. Condillac'ın heykeli, tek duyuyla bile, aşık olabilir, kin güdebilir, umuda kapılabilir, korkabilir. İnsan hareketi getiren ilke, haz-elem ilkesidir. Gerçekten de bizim ilk düşüncelerimiz sadece hızdan ya da elemden ibaretir. Haz duymasıydı, heykelimiz, hareket etmesini hiç bir zaman istememiştir. Eleme duymasıydı, bu hareketini gerçekliği yerde durduramaz, yoklup giderdi. Demek oluyor ki onun hoş ya da hoş olmayan duygularla her zaman karşılaşması gerekdir. Onun bütün hareketlerinin ilkesi ve kuralları bundan ibarettir. Su halde sadece koku alma duyusu bulunan heykel en çok hız duyduğu kokuya, sadece işitme duyusu bulunan heykel en çok hız duyduğu sese aşık olacaktır. Kendisine acı veren hoş olmayan kokadan, hoş olmayan sesden de titkinecektir. Bunu anlayabilmek için aşık olmanın, bir nesne karşısında hazırlanmak ya da arzulamakla birlikte olduğunu, titkisnenin de hoşnutsuzlukla birlikte bulunduğunu göz önünde tutmak yeter. Umutsuz korku da, askla titkisnenin doğduğu aynı ilkeden doğarlar. Heykelimizin hoş ya da hoş olmayan duyuları duymasını sağlayan alışkanlık, kendisine, bu duvumlardan daha da duyabileceğini düşündürür. Düşünülen bu duvum kişi giden bir duvumsa umuda, hoşça gitmeye bir duvumsa, korkuya vol açar. Heykelimiz sadece bunlarla da yetmez, uyur, düş görür, hastalar, sarhoş olur. Heykelimizi hiç bir duvumla uyardıvalım, bu durum uykú durumudur. Böyle bir durumda heykelin daha önce edindiği duyularını anması, düş görmesidir. Sadece koku alma duvusu bulunan heykel eğer kendisine çok acı veren bir korkuya karşılaşırsa artık başka hazırları düşünmez, tek

düşündüğü bu açıdan bir an önce kurtulabilecektir. İşte bu, heykelin hastalığıdır. Nasıl ki bizler de önceleri büyük isteklerle aradığımız hazırları ağır hastalıklarımızda istemez oluruz, artık sadecə yeniden sağılığı kavuşturmayı düşünenizdir. Heykeldeki uğraşının bubsütün duracıları durumlar da vardır. Duyum gücüne bütünüyle uyusutracak kadar güçlü bir duyum heykeli sarhos eder. Heykelimiz erdemlidir. Condillac'a göre iyilik ve güzellik sözleri, eşyanın hazırlarına ne suretiyle olsa atıklarını anlatırlar. Duyulum her yaratığın güzellik ve iyilik tıstına kendine göre bir düşünçesi vardır. Gerçekten de koku alma ya da tad alma duyuşuna hoş gelen her şeye iyi; görme duyuşuna, istitme duyuşuna ya da dokunma duyuşuna hoş gelen her şeye güzel denir. Ayrıca iyilik ve güzellik tutkularla ve zihinde de ilgilidir. Tutkuların okşayan şey iyi, zihnin tad aldığı şey güzeldir, hem tutkuların hem de zihnin hoşuna gider, şeyle hem iyi hem de güzeldir. Heykelimiz hoş kokuları, hoş tadları, kendi tutkularını okşayan hoşlukları bilmektedir. Demek oluyor ki onun iyilik üstüne bir düşünçesi vardır. Gördüğü, istittiği, dokunduğu, zihinin havasını duyarak bildiği nesneleri de bilmektedir. Öyleyse onun güzellik tıstına de bir düşünçesi vardır. Bundan etkilen bir sonucu da güzelle ıvınıñ híc de salt (mutlak) olmamışlardır. Bunlar, kendilerini yargılayan kişinini huvuna, sırına, yapısına bağlırlar. Güzelle iyi, birbirlerine karşılıklı olarak yardımında bulunurlar. Heykelin gördüğü sefali renklerinin canlılığı yüzünden onun hoşuna gider, bu sefali onun gözlerine güzel gelir. Heykel bu sefaliyi ver, görmek hazırlıkmak hazırlına karışır, böylece bu sefali daha iyi olur. Faydalı olmak, eşyanın güzel ve iyi olmasına yardım eder. Sadecə gördükleri, tadıdıkları için duyulan havayılarından iyi ve güzel olan mevveter, bizzere varan bulundukları da düşünürler, daha iyi, daha güzel olurlar. Yenilik ve azılık da bu bakımdan önemlidir. İyi ve güzel olan bir nesnenin verdiği şanslılık, bu şevi ele geçirmekteki güçlüğü katlinca, bunu ele geçirmemekten duyulan hazzı artırır. Eşyanın iyi va da güzel olması, tek düşünceve ve ta aralarında bir takım bağıntıları bulunan birçok düşünçeye dayanır. Tek tad, tek koku iyi olabilir. İstik güzeldir, tek başına alınacak bir ses de güzel olabilir. Ama ortada birçok düşünceve varken, bir şey, düşünçelerin daha çok avırdedilebilmeleri ve aralarındaki bağıntıların da daha iyi sevizelbilimeleri ölçüstünde daha iyi ve daha güzel olur. Çünkü bu halde daha çok hazzı duylur. Su halde erdemde, öteki kavramları gibi, verdiği bazza, bu hazzın çokluğuna dayanmaktadır. Bir yan-

dan da ögenler ancak birkaç duyumu doğrudan doğruya alabilirler, zihin aynı zamanda ancak birkaç düşünçeyi kapsılaştırbilir. Pek aşırı bir çökkük kargasıyla yol açar. Öyleye böyle bir çökkük hazırlaza, dolayısıyle de eşyanın iyilik ve güzelliğine zarar verir. Az sayıdaki duyular ya da düşünçeler de, bunnardan herhangi biri ötekilarına aşırı derecede baskınlık çekerse, birbirlerine zarar verir. Demek oluyor ki son derece iyilik, son derece güzellik için, bunlar arasındaki halitanın az çok bir takım orantılı olarak yapılması olması gerekdir. İyi ve güzel, heykelin kendi melekelerini kolaylıkla kullanabilmesi ögrenmiş bulunmasına da bağlıdır. Bir zamanlar çok iyi ya da güzel olmuş bulunan bir şey artik böyle olmaya bilir, buna karşı heykelin hiç dikkat etmemiş olduğunu bir başka şey de günün birinde son derece iyi ya da son derece güzel olurverir. Condillac, bu konudaki düşünçeleri şeyleler bitirmektedir: Koşullara, durumlara göre heykelimin vereceği çeşitli yarguları tasarlama kolay değildir. Kaldı ki böyle bir tasarım oldukça vararsız olurdu. Bizim için olduğu gibi, heykelimiz için de, gerçek bir iyilik ve gerçek bir güzellik olduğunu göz önünde tutmak; onun bu konuda daha az düşünçeleri bulunmasının, daha az ihtiyaclarının, daha az bilgileri, daha az tutkuları olmasından ileriğelidirini gözden kaçırılmamak veter. Duyumculuk (Sensualisme) alanında Condillac'ın veniliği, bu alana deneyiciliği sokmamı olmasındadır. Gerçekte düşünçenin bir hayli eskidir, İsa'dan önce besinci yüzyılda kadar uzannıktır. İlk duvuncu sayılmasının gerekken Demokritos (İ.O. 420) bilgilerimizin kaynağını duvularımızda bulmuştur. Çağdaş büyük kuskuşcu Protagoras bu onur düşünçesine katılmış, felsefesini bu duvuncu temele dayanmıştır. Sonra Aristoteles (İ.O. 385-322)'den Locke (İ.S. 1632-1704)'a kadar birçok düşünüler, bileyi alanına duvular vürenden bakımlarıdır. Düşünce zincirinde Condillac (1715-1780) halkası, Locke'ın halkasına perçinlemektedir. Ancak Condillac, duvularımızla birlikte akılmıza da göründe tuta Lockenin bu içkiliğini elemiş, akılna da duvuların sonucu olduğu düşünçesine vararak sadecə duyuları gözlemeve kovulmuştur. Condillac'ın bu heykel tasarımlını, Diderot'un *Sohıllar ve Dil-sızlar Hakkındaki Mektup*'unda aldığı söylemlerdir. Condillac da *Traité des Sensations* adlı kitabı sonuna eklediği karşılıkta, tersine, Diderot'un bu düşünçeyi kendisinden aldıgını ileriştirmektedir. Bk. Duyumculuk, Tabula Rasa.

HEYKEL KURAMI. (Tr. Tinselcilik) Ruhun tipki beden bicimi ve kılığında bulunduğu varsayımı... Bk. Cadi Kuramı, Ruh, Cançılık.

HEYÜLÂ

HEYÜLÂ. (Ar. Gizemcilik) Özde... Yunanca aynı anlamdaki *hyle* sözcüğünün ArapçalAŞtırılmışdır. Bk. Hyle, Özde, Arkhe, Tasarruf, İmge.

HEYÜLÂİ HAYVÂNİYE. Bk. Canlıözdekcilik.

HEYÜLÂİ HAYYE. Bk. Canlıözdekcilik.

HEYÜLÂİ ÜLÂ. Bk. İlközdekcilik.

HEYÜLÂNÎ. Bk. Özdeksel.

HEYÜLÂNÎYYE. Bk. Özdekcilik.

HEYÜLÂNÎYYÙN. Bk. Özdekcilik.

HEZÂLÎ ÂSÂP. Bk. Sınır Argınlığı.

HEZÂRFEN. Bk. Bilgin.

HEZEYAN. Bk. Sabuklama, Saçma, Saçmalık, Sanrı.

HIDA. Bk. Hiyle.

HIFIZ. Bk. Saklama, Ezberleme.

HIFIZ SANATI. Bk. Belleteç.

HIFZİSSİHHA. Bk. Sağlık Koruma.

HIFZÎ. Bk. Belleksel.

HİKD. Bk. Kin.

HILT. Bk. Parça, Suyuk.

HİLTİYYÙN. Bk. Hekimlik.

HINAS. Bk. Erdişilik.

HIRED. Bk. Us, An, Anlak, Anlık.

HIREDMEND. Bk. Aydin.

HIREDMENDÂNE. Bk. Ussal, Ansal, Anlık-sal.

HİRFET. Bk. Sanat.

HİRİSTİYAN FELSEFESİ. (Os. Felsefi Hıristiyanîye, Fr. Philosophie du Christianisme) Hıristiyan dinini temellendirmek içi ilerisüren felsefe... Sadec Hıristiyanlığa özgü bulunmakla, genel bir anlam taşıyan *den felsefesi* (Os. Felsefesi diniyye, Fr. Philosophie religion) deviminden avrılır. Gerçekti Hıristiyan düşünürleri tarafından ilerisürlü bütün düşünürcü öğretüler (idealizm), özellikle nesnel düşünüccilik, bütünlük bir Hıristiyan felsefesidir. Cünkü Hıristiyan tanrıçılığını pekiştirmek ve temellendirmek amacıyla ilerisürlümlerdir. Berkeley, Hegel vb. gibi düşünürlerin öğretilerinde açıkça Hıristiyanlıkla bağlantı ku-

rarlar. Bununla beraber Hıristiyan *felsefesi* deviminden, genellikle, Hıristiyan kilisesi açısından ilerisürlü dinSEL kurgular anlaşırlar. Antikçag Yunan felsefesi temeline dayanan Batı felsefesinin ortaça dönemi, bütünübir bir Hıristiyan felsefesidir. İ.S. V. yüzyılda son Yunan okulları da kapatıldıktan sonra Batı düşüncesi, on yüzyl boyunca, hemen sadece Hıristiyanlı üstünde düşünmüştür. Hıristiyan felsefesi, *patristik* ve *skolastik* adları verilen iki döneme ayrılr. Hıristiyanlık, temelde, ilkel bir kamuluk anlayış içinde İsa'nın söylediği birkaç sırlı sözden ibarettir. Bu yalnızca felsefeli bir temel bulmak gerekiyordu. İlk yıllarda Yunan Stoacılığı savaşmak surunda kalan Hıristiyan kilisesi babaları, bu düşünsel temeli, önce Platon öğretisinde, sonra da Aristoteles öğretisinde buldular. Patristik dönemi Platon egemenliği, skolastik dönemi de Aristoteles egemenliği dönemleridir. Her iki dönemin de ayırcı niteliği, felsefesi sorunları birtakım tartışılamaz dogmalarla bağlımsız olmasıdır. Hıristiyan düşünürleri, yüzüllarca, bu dogmaları açık gelişmeleri anlaşılır kılma-ya çalışmışlardır. Bir Yahudi mezhebi olarak ortaya çıkan Hıristiyanlığın dogmaları, gerçekte, Yahudiliğin dogmalarıdır. Hıristiyan felsefesi, bu dogmaları desteklemek açısından doğmuştur ve Hıristiyan *tanrıbiliminin hizmetcisi* (Lâ. Ancilla theologiae) durumundadır. Bu çağın hemen bütün düşünürleri dii adamlarıdır, *Hıristiyan kilisesinin hizmetcileri* (Lâ. An-cilla ecclesiae) durumundadırlar. Bu demektir ki Hıristiyan felsefesi kutsal Roma kilisesi imparatorluğunun (Lâ. Sacrum Imperium Ro-manum) hizmetinde olan ve onun buyruklarına göre biçimlenebilin bir felsefedir. Buysa *felsefe* kavramının gerçek anlamıyla çelişikdir. Bu bakımdan denilebilir ki Hıristiyan felsefesi, Antikçag Yunan idealizminin Hıristiyanlık dini ölçülerü içinde bir devamından ibarettir. Kal-di ki Hıristiyanlık, Yunan stoacılığında içkin bulunmakmaktadır. Hıristiyanlığın tanımı; Parmenides'in *yarlılık*, Sokrates-Platon'un *iyi* idesi, Aristoteles'in *İlkneden*, Plotinos'un *bir* düşünülerinin karma türüdür. Bundan başka bir İngiliz tarihçisi, Edward Gibbon da *The Decline and Fall of the Roman Empire* adlı ya-pıtında, yaptığı araştırmalar sonunda Platon' un gizli bir *logos öğretisi* (Ing. Logos doctrine) 'ını bulduğunu, Hıristiyanlığa temel olduğu kuşkusuz bulunan bu öğretinin çoktanrı tıpkıca karşı gizli tutulduğunu ve Platon' un öğrencilerine gizlice okutulduguunu, kulağa gelen bu öğretinin İskenderiyeli Yahu-di dinbilimci Phile tarafından açıklandığını ve Phile tanrıbiliminin de Hıristiyan tanrıbilimcilerin başlıca kaynaklarından biri olduğunu ile-

erisürmüştür. (Bk. İbid, c. I, s. 572 vd.) Platon'un bu öğretisi, Platon sisteminde gerçekten de bir boşuk olarak kalmış bulunan, sonut idealardan somut özdexsel dünyaya nasıl geçtiğini açıklamaktadır. Platon'a göre bu geçiş bir *yaratınan* gücüyle olmuştur, *yaratınan* (eşdeyişle Tanrı) ruhsal bir güçtür, bu ruhsal güç *yaratılış* yoluya özdexsel *yaratılanı*'nı kendi varlığından çıkarmıştır. *Yaratınan-yaratılış-yaratılan* üçlüğü, Hristiyan *ba-ba-oğul-kutsal ruh* üçlüğünün temeli olduğu gibi Aristoteles'erekçiliğinden de temelidir. Bk. Patriistik, Skolastik, Hristiyanlık, Düşünceliğ, Özel Düşünceliğ, Stoatçılık, Platonculuk, Aristotuluk, Gerçekçilik, Oğustinusculuk, Tomacılık, Skotçılık, Pelagusculuk, Ariusçılık, Yahudilik, Din, Felsefe.

HİRİSTİYAN KİŞİLİKÇİLERİ. (Os. Sahsiyevi Hristiyâniye, Fr. Personnaliste chrétien) Fransız düşünürleri Renouvier ve Mounier'yle onları izleyenler. Bk. Kişiçilik.

HİRİSTİYAN KİŞİLİKÇİLİĞİ. (Os. Sahsiyevi Hristiyâniye, Fr. Personnalisme chrétien) Fransız düşünürleri Renouvier'yle Mounier'ın kişilikçiliği. Özellikle çağdaş gözdengeçericiliğin basılıcaya dayanıklarından biridir. Bk. Kişiçilik, Gözdengeçericilik.

HİRİSTİYANLIĞIN ÜÇ ERDEMİ. (Os. Fezâilî selâsei Hristiyâniye, Fr. Les trois vertus chrétiennes) İnan, Yarlık ve umut... Aquino'lu Thomas'un, Yunan düşüncesinin dört temel erdemine eklediği üç erdemde bu ad verilir. Bk. Temel Erdemler, İnan, Yarlık, Umut.

HİRİSTİYANLIK. (Os. Nasräniyet, Fr. Christianisme) İsa'nın önerdiği kamulan Yahudi mezhebi... Hristiyanlık, felsefe açısından çok önemlidir. Çünkü evrensel çapta olarak çağımızda yön veren felsefe, ister idealist ve ister materialist yönde olsun, tümüyle Hristiyanlık alanında gelişmiştir ve bunun dialektik karışılığı olarak da özgür düşünce ve bilim dame'nin büyük engel olarak karşısında Hristiyanlığı bulmuştur. Çağdaş düşünçü doğuran bütünsel insan düşüncesine bir yandan yataklık ederken bir yandan da onu engellemek suretiyle gelişiren Hristiyanlık, temelinde, ilkel kamulucu anlayışta bir Yahudi mezhebidir. İlkel kamulucu Yahudi *esson'*lerinden esinlenen İsa, Yahudileri ortak ve eşit bir yaşamısta mutlu kılmak istyordu. Aynı babanın cocukları olmalarından ötürü kardes saylığı Yahudilerin eşitliği, varlıklık düzeneinde sağlanamayacağına göre, yokluklu düzeneinde sağlanabilirdi. Bu yüzden, İsa, gerçek erdem'in yokluklu bulunduğu ve Tanrı katına ancak yokolların ulaşabileceğini söylemişti. İnsanların,

yüzlerini bile göremeyecekleri mirâşlarını para biriktirmek için birbirleriyle boğazlaşmaları mutluluğu yok eden eşitsizliğin tek nedendir. İsa'yı ivice anlayabilme için çok daha gerilere, eski İran'a kadar uzanmamız gerekiyor. Eski İran inanışına göre her Peygamberin bin yıllık egemenliği vardır. Sonsuz centuryet, bu devrimler tamamlanmıştır sonra gelecektir. O zaman dünya bir ova gibi dündüz olacak; tek dil, tek kanun, tek yöntem altında insanlar altın çağlarının mutluluğunu yaşayacaklardır. Eski İran'ın bu inancı, kuşaklıdan kuşaklığa geçerek, İsa'nın çağına erişmişti. Roma'da bu düşünürlerden doğan Atılı Çağı destanları yazıyordu, dünya bu umutlu doluydu. Bir yandan da, ünү bütün Filistin'e yayılan vaftizci Yahya, Mesih'in gelmek üzere bulunduğunu müjdeliyordu. İsa'nın pek kısa ömrütünü geçirdiği çağ, böylece düşünürlerin kaynastiği bir çağdı. Nâsira kasabasında doğan doğramacı İsa, bütün insanların kardeşliğine dayanan yeni bir düşünme getirirdi. İnsanların hepsi *Baba Tanrı'*nın çocuklarıydı. İnsan'ın ruhu, Tanrı'ın ruhu. Tanrı insanın içindeydi. Babası nadir kendisive, kendisi de şeylece babasıydı. İnsanlar ancak saygıyle birbirlerine bağlanabilirlerdi. Sevmek içins esitlik gereklidir. Eşitliği sağlanan yokulsuluktu. Bu yüzünden ki «Bir devenin işinenin gözünden geçmesi, bir varlıklının Tanrı ülkesine girmesinden kolaydır. İnsanların, yüzlerini bile görmeyeceği mirâşları için para biriktirmesi sağlanmadı. Gökteki kuşlara bakmalydı, onlar ne ekşiyorlar ne de bıçıyorlardı, ne kilerleri ne de ambarları vardı, ama *Baba* onları pekâbâ besliyordu. Bir seviliş ötekinde yüz çevrilmeden iki cfendiyi birden kulluk edilemezdi, ya Tanrı'ya kulluk ya da Mamón'a (Eski Suriyellerin zenginliği tanrı) kölelikten birini seçmek gerekiyordu. Ne yiyecek ne de giyicek için kaygı çekilmeliydi; yaşamak yiyeckten, beden giyecikten daha soylu değil miydi? Kir zambarlarına bakmalydı, ne çalışırlar, ne işlik eğrilarından, oysa Süleyman bilo onlar gibi giyinmemiştir. Bir kir otunu bövle giydirebilen *Baba* insanlara neler yapmazdı? Yann için kaygı çekmemeliydi, çünkü yarın denilen gün kendi kayısını cekirdi, her güne kendi derdi yetti. Dünya kötüliklerle doluydu. Krallar Peygamberleri öldürdüler, din bilgincileri başkalarına emrettilerini kendileri yapmışlardır. Doğular eziliyor, iyilerde ağılamak düşüyordu. Oysa gök saltanatı gelmek üzereydi; Tanrı, iyilerde düşman olan dünyadan iyilerin ömürünü alacaktı. İyiliğin egemenliği yakındı, iyilik çağının başlaması birdenbire olacaktı. Bu, dünyannan en önemli devrimiydi. Büyüklere küm-

cüklüğü, küçükler de büyülüyü tadacaktı. Gök saltanatı, iyi balıklarla kötü balıkların bir arada kaynağı büyük bir ağrın savrulmasıydı. İyi balıklar ayıklanacak, kötülerse yeniden denize atılacaktı. Gök saltanatı, iyi bitkilerle kötü bitkilerden birbirlerinden ayrılacakları saati. Karamağın başında ayrılacığı an gelmek üzereydi. Bu düşüncelerin çoğu İsa'dan önce de biliniyordu. Ruhların özgürlüğü, eski Yunan'dan geliyordu. Danyal, gök saltanatından söz almıştı. Sırak oğlu İsa, Gamaliel, Soho'lu Antigone, Hilel gibi adamlar bunlara benzer sözler söylemişlerdi. Özellikle, dinin ıvılık etmekten ibaret bulunduğu söyleyen Sırak oğlu, adasından çok daha önce ona önderlik etmişti. Oysa bütün bu davranışlar, İsa'nın uyandırıldığı ilgiyi doğuramamıştı. Çünkü İsa, hizmet ayrıltı gözetmeksizin, dünyanın bütün yokullarına sesleniyordu. İsa'nın ölümünden sonra ikide ayrılan bağħħarindan büyük bir bölümü, İsa'nın mezhebini, venilenmiş bir Yahudilik olarak sürdürmek istediler. Oysa Tarsuslu Pavlus, Yahudi olmayanları da bu mezhebe çağırarak mezhebi güçlendirmek istiyordu. Bunu sağlamak için de sunnet olmak vb. gibi birçok Yahudi geneliklerinden vazgeçmek, mezhebe girişü kovalayıştırmak gerekiyordu. Hristiyanların Saint Paul adıyla andırdıkları Pavlus, insanları, Yahudi kurallarından vazgeçimli bir Yahudiliğe çarpmakla Hristiyan dinini kurmuş oldu. Bu yeni din, bir süre, Antik toplumun egenim sınıftını çıkarlarıyla tatsızlarından uzılmeye çalışıldı. Oysa geleneksel Yahudi kavramları, köleci egenim sınıfları çıkarları yönünde değişmeye başladilar. Dinsel kavramları topluma uydurulması cababır vanında, Antik köleci toplum da feudal topluma dönüştürüdü. Yeni din, eski toplumun venilenmesinde devrimci bir öge olmuştu. Feodal toplum gerçekleştirince Hristiyanlık devleti din oldu ve gelecekteki varlığın egemenliğinin sağlam temellerini attı. İsa'dan sonrası ilk yüzüller, yokoluğu en büyük erdem sayın yüzüylardır. Ortacığın sonlarına kadar, dünyanın her yerinde, yokul anlamındaki *ebion* sözçüğünden yapılan Ebionistler adı altında dilenciler orduları türemiştir. Özellikle, bilimin sıkı bir baskı altında tutulduğu en karantık çağ olan Ortacığ, böylesine dilenci mezhepleri doludur. Lyon yokulları, İncil yokulları, Fraticelleler, Bégar'dar, Bonhomme'lar bunların sayısız örneklerinden birincisidir. Bütün bu mezhepler, İsa'nın en gerçek cirakları olduklarını savunuyorlardı. Yokulluktan da öteye giden bir çeşit dilencilik, yüzüller boyunca, en büyük ermişlik, varılması gereken tek erdem sayılmıştır. On üçüncü yüzyılda yeni bir din kur-

ma yolunda beliren Ombria olayı, yokulların adına yapılmıştı. İsa'nın hikâyemsi öğütlerinden biri Ebionistlerin amacı olmuştu. «Varaklılar beden adamvardı, yiyp içip keyfine bakardı. Lazar adında bir yoksul da yaralar benerler içinde kıvrınır, varlıklının articularıyla geçirirdi. Bir gün ikisi de öldü. Varlıklı cehenneme, yoksul da cennete girdi. Melekler, yoksulu İbrahim'in kucagini vermişlerdi. Cehennemin acıları içinde kıvrınan varlıklı: «Ey İbrahim baba, diye bağırdı, Lazar'ı gonder de parmağının ucunu suva batırıp diliimi serinletsin, çok acı çekivorum... İbrahim söyle karşılık verdi: «Ey oğul, sen dünyada iyiliğin payını alıken Lazar kötülük payını alırdı. O simdi acılarını unutacak, sen acı çekceksin». Birimsel incelemeler, İsa'yı gerçi gibi avnırlatın bilgilere vermektedir. İsa, den adamlarının sevmiyordu. Ne tapınakla, ne tanrımayla, ne de din biçimciliğiyle ilgiliydi. Gök saltanatının, birkac ay ya da birkaç yıl gibi kisa bir süre içinde gerçekleşeceğini inanmıştı. Gök saltanatını, iyiliğin egemenliğine kavuşacağı bir yokullar saltanatı anlamında kullanıyordu. Erha yolunda bir râhibin bir yaraya dönüp bakanmadan geçtiğini görmüş, insanların arasındaki gerçek kardeşliğin din inanıyla değil acıma duygusunu gelişmesiyle kurulacağını anlamıştı. İnsan insan edecek olan, bir başka insanı karşı duvacağı ilgiyi, acımadı. Yokullar saltanatı bu sonucu sağlayacak, insanlığı gerçeklesirecekti. Garizim'da günün eteklerinde Sekem vavlasında kuvudan su çeken bir kadın söyle demişti: «Ey kadın, inan bana ki, bundan sonra ne bu dağda ne de Kudüs'te tapılacak. Gerçek tapıcların ruhlarıyla tapacakları saat geldi». Sonraları, Hristiyan kilisesinin içinden çıkmaz bir biçimciliğe bürüdü: «Sovunun, dökünün, tutuklularından ve mallarından sıyrılin. Yokullar saltanatı başlamak üzerindedir». Ondan önceki Yahudi peygamberleri bir mesih (*kutsanmış anlamında üzerine yaşı sıyrılmış demektir*)'nın geleceğini söylemişlerdi. İsa, mesih olduğunu ileri sürdü. Antakyeli Yunanlılar ona, İbrânicce olan *messiah* deyiminin Yunanca karşılığı *Khrisianos* (Hristiyan) adını takıtlar. Daha sonra onun getirdiği venî anlayışa bu deyimden türetilerek *Hristiyanlık* (*Fr. Christianisme*) adı verildi. İsa'dan önceki son peygamber Malaki, kitabımı tanrınnın su sözleriyle bitirmiştir: «Büyük ve korkunç gün gelmeden önce ben size peygamber İlyâ'yı göndereceğim. O da, babalarının yüreğini oğullara ve oğulların yüreğini babalarına dönüştürecektir». İsa, bu sözlerden yola çıkmış ve «babası nasıl kendisiye kendi de öylece babası» olmuştur. Hristiyanlı-

ğın, baba-oğul özbirliği dogması (baba Tanrı'yla oğul İsa'nın aynı özü taşıdığı inancı) bu anlayışın ürünüdür. İsa'nın Yahudiliğe katkısı şu iki önde özelenebilir: Yoksullukta eşitlik ve sevgi. Bilimsel nedenleri bilinmemekte beraber toplumsal düzensizliğin aşırı zenginlik tutkusundan doğduğu görülmüyordu. İsa bu tutkuyla savasmak için zenginleri kınadı ve yokulları övdü. Musa ve onu izleyen peygamberler kutsal bir vasa gelistirmişlerdi, bu yasanın düzensizliğine engel olamadığı da açıkta. İsa, bu yasavı metafizik bir sevgi anlayışıyla pekiştirmek istiyordu. Dağıdaki ünlü vaazında söyle demektedir: «Kutsal yasayı yıkamaya geldiğimi sanmayın. Ben, yıkamaya değil, tamamlamaya geldim. *Öldürmeyeceksin* dediğimi iştiniz, ben bunu kardeşlerine *kızmayacaksın*'la tamamıyorum. *Konsularını* sende dindığını iştiniz, ben bunu düşmanları da *sevile* tamamıyorum. Sağ yanagnıza kim vuursa ona sol yanagnızı da utazınız. İnsanların suçlarını başılsanzatıbabamız da sizi bağışlar. Yargılamağını ki yargılanmamasınız. Çünkü nasıl yargılsanzatıoiceyle yargılanacaksınız» Görüldüğü gibi İsa, *yasayı* yürütülemediyen *öfke*'le yürütülmemesini istemisti. Hristiyanlık, bu açıdan, pratik Yahudiliğin yapmadığını metafizikle gerçekleştireme denemisidir. Kutsal kitabı olarak İsa'nın söyleşilerini ve yapıtlarını anlatan *İncil* tanınmıştır. Bu *İncil*, Yahudi şıratını kapsayan *eskî ahîd* kitabının sonuna eklenmiş ve *yeni ahîd* adıyla anılmıştır. Hristiyanlık da, bütün dinler gibi, nesnel gerçekliğin insan zihindeki fantastik yansısındır. Bununla beraber büyük bir başarı kazanarak yirmi yüzyıldan beri insanlığın büyük bir bölümune egemen olmuş ve toplumsal düzensizliğin ve özellikle yokulluğun gerçek nedenerini onların gözlerinden gizlemiştir. Bu büyük başarının temel nedeni, Roma İmparatorluğunun doğu kesimlerinde kölelerin ve eziyenlerin dini olarak meydana çıkmasının olmasıdır. Köleler ve eziyenlere gelecekte mutlu ve tızel bir yaşam vaadettmiştir, avuç zamanda da kurulmuş tımsısal temellerine dokunmadıkta başka sürtünçimekte olan baskılı düzenini Adem'le Havâv'ın hırsızlığı yüzünden insanları cezalandırma gereğine bağılayarak Tanrı'ya onaylamıştır. Cezağın bütün acıları *tanrisal takdir'in* ürünüdür. Öylesine bir basarı ki hem eziyenleri, hem de eziyenleri dovmaktadır. Bundan başka Roma imparatorluğunun sınıf ve iltis ayrılığı gözetmeye yeni bir dine duydugu büyük gereki de Hristiyanlığın tutulmasına başlica etkenlerden biridir. Dostovyski'nin *Karamazof Kardeşler* adlı romamında engizisyon mahkemesi başkanı, İsa'ya söyle dır: «Odunların

üstünde yakılmayı gerçekten hukmetmiş olan bir kişi varsa, o da sensin». İsa'nın romantik kamkululuğu, yeni egemen sınıfın destekleyicibine böylesine dialektik bir evrimle dönüştürmüştür. Hristiyanlığın bu evrimsel basarisı, feudal toplumun burjuva toplumuna dönüştürmesinde de devam etmektedir. Marx ve Engels, *Manifesto*'larında söyle derler: «Antik dünya cançıkların, Hristiyanlık antik dinlere bastırılmıştı. XVIII. yüzyılda Hristiyan düşünceler rasyonalist düşüncelere yenilirken封建 toplum da burjuvazive yenilmiştir. Burjuvazinin din özgürlüğü ve vüdat özgürliği düşünceleri, sadece serbest rekabetin bilgi alanındaki egemenliğini dileğetmiştir». Kalıcı Hristiyanlık düşüncesi, rasyonalist düşüncelere uymakta da gecikmemiştir. Toplumun bu yeni dönüştürmesinde, önce Protestanlık biçiminde ve pek az sonra da Katoliklik ve Ortodoksluk olarak Hristiyanlık öfretisi, burjuva sınıfının çıraklarına göre düzenlenmiştir (Örneğin Bk. Faiz). Antik topluma karşı devrimcilik görevini yerine getirdikten sonra her çağın egemen sınıflarının destekleme doğrultusunda gelişen Hristiyanlık, yüzylardır da bu politik başarısını sürdürmektedir. 1931 yılında yapılanın papalığın *Quadragesimo anno* genelgesi «Anamalcı düzen kötü değildir» de ve 1937 yılında yayımlanan *Divini Redemptoris* genelgesiyle de «Kamkululuk, kötülük ve bozucudur» yargısını ekler. Hristiyanlık, simdilerde, toplumu düzende kendisi için en büyük tehlikeyi sezmekle beraber, bu yeni aşamaya da vanasına hazırlanmaktadır. Fransız papazı Philippe Buechz'nin *Catolilik ve Tam Bir Felsefe Betiği Üstüne Deneme* adlı yapıtıyla başlayan Hristiyanlık toplumculuğu ulaşırma denemeleri, papaz Gollwitzer'in *Marksçı Tanrıtanımaçlık ve Hristiyanlık İncisi*, papaz Girardi'nin *Marksçı İnsancılık ve Hristiyan İnsancılığı* adlı yapıtları, vb. ile devam etmektedir. Başlangıçtaki romantik kamkuluk, insanların tanrısz edemeyecekleri kanısıyla birleserek Hristiyanlığın bu konudaki güvenini artırmıştır. Hristiyanlık, politik özünün dışında, şu biçimde düşünceleri önerir: İnsanın tanrınnın İsa'da birleşmesi, *Ödem'* in elma hırsızlığı yüzünden insan soyunun günahkarlığı, doğuştan suçu bulundugundan ötürü bu suçtan kendi kendine kurtulamaya çağrından ancak Tanrı'nın bağııyla kurtuluşa erabileceğii, Tanrı'nın evreni tanrısal irâdesiyle yoktan varattığı vb... Bk. Hristiyan Felsefesi, Yaratma, Yahudilik, Din, Tanrıbilik, Stoatsizlik, Kamkuluk, Esseen'ler, Protestantlık, Katoliklik, Ortodoksluk, Demiuorgos, İnan, İnak, Trinité, Trithéisme.

HİRİSTİYAN SOSYALİZMİ

HİRİSTİYAN SOSYALİZMİ. *Bk. Hıristiyan Toplumculuğu.*

HİRİSTİYAN TOPLUMCULUĞU. (*Os. İştiraikeyi Hıristiyanlığı, Fr. Socialisme chrétien*) Kilise toplumculuğu deyiminin esanlaması... Marksçı dilde *kilise toplumculuğu* bu adla da anılır. *Bk. Kilise Toplumculuğu, Toplumculuk.*

HİRİSTİYAN VAROLUŞÇULAR. (*Os. Vücutluvîni Hıristiyanlığı, Fr. Existentialistes chrétiens*) Fransız düşünürü Gabriel Marcel'in varoluşçuluğu... Fransız düşünürü Gabriel Marcel, Sartre'in *tanrısz varoluşçuluk* öğretisinden önce ilerisindüğü varoluşçuluk öğretisiyle Katolikliği başlıdaştırmaya çalışmıştır. Ona göre varoluş, *cinsimleşme* (*Fr. Incarnation*, tanrınmış insan olarak meydana çıkması)dır. Bu yüzden öğretisi *cinsimleşme felsefesi* (*Os. Felseci tecsem, Fr. Philosophie de l'incarnation*) adıyla da anılır. Kierkegaard'ın din-sel-gizemsel düşüncelerine dayanan Hıristiyan varoluşçuluğu, öncelikle varoluşçuluğu tanrıçılığı vardır. Bir bakıma onu sahte dinsizliklerden arındırmış ve gerçek yüzünü meydana koymustur. Husserl'in olaybiliminden de yararlanan Gabriel Marcel'e göre insanın «bir şeyi onaylaması, o şeyi kendi bendenine uvdurması» demektir. Daha açık bir deyişle her şey insanın kendi varyiliğe anlaşılmaz, başkalarının varylığı için kendi varyiliğine şarttır. Gabriel Marcel, bütün bunları, Heidegger'in ve Sartre'in varoluşçu terimlerine bağlamamakszız ileriştirmiştir. Marcel'e göre varolmak, kendini aşma yoluyla kendini olısturmaktır, kişinin varattığı ancak kendi kendisidir (*Bk. G. Marcel, Homo Viator, 1944, s. 31*). Ne var ki insan, olmak zorunda bulunduğu bir varlık olamamıştır. Böyleleine bir varlık olmak için kendisini tanrıya bağlayarak aşmasa gerekir, insan kendini *tanrıya doğru* asar (*Bk. G. Marcel, Entre et Avoir, 1953, s. 297*). Marcel, ölüm düşüncesinin doğurduğu *sıkıntı* (*Fr.angois*)'yı vadıldığı gibi, obür varoluşcuların ilerisindükleri *umutsuzluk* ve kendini *oldurmeye* gibi kavramları da sır明智ır. Söyleder: «Ben, en mutlu ve umutlu olduğum zaman, inandım» (*Ibid, s. 303*). Yaşama katlanmak ve mutlu olmak, insansal edime dayanan bir seçim işidir. Bundan ötürü de insan, umutsuzluğu değil, umudu seçmelidir. Tanrı'ya, varlıksal bir yükseliş ve aşmayı va-

rılır (*Ibid, s. 297*). İnsan, bu aşmayla varlaşır ve kendini olduğu kadar çevresini de anlamış kular. *Bk. Varoluşçuluk, HIRS. Bk. Tutku.*

HIRSIZLIK DELİLİĞİ. (*Os. Cinneti sirkat, Fr. Cléptomanie*) Çalışan şey üzerinde her türlü varar düşüncesinden bağımsız olarak hasatlı belirtisi hırsızlık... Rususal ve ansal bir hastalık olan *hırsızlık deliliği*, Türk Dil Kurumuna yayımlanan Ruhbilim Terimleri SözLüğünde *Ing. kleptomania* (*Os. Dâüsserkâ*) deyimi karşılığı olarak daha verinde bir deyim olan *calma hastalığı* devimiyle özleştilerimi ve e hic bir nesnel gerçekisme söz konusu olmadık halde kişinin çalışma zorunluğunu duyması olarak tanımlanmıştır. *Bk. Delilik, Manya.*

HISA. *Bk. Hadım.*

HISB. *Bk. Bolluk.*

HİSIMLIK (*Tr. Toplumbilim*) Bir ailede baba ve erkek üyeleri yoluyla oluşan kan yakınlığı ve bu tür vakınlardan oluşan yakınlık kümesi... Türk Dil Kurumuna yayımlanan Toplumbilim Terimleri SözLüğünde *Fr. ve Ing. agnation* (*Os. Kan akrabâlılığı*) devimi karşılığında önerilmiştir ve Dr. Özer Ozankava tarafından tanımlanmıştır. Bu anlam, *soyadık* deyimle de dile getirilmektedir. *Bk. Soyadık.*

HİSİN. (*Cn. Konfüçyanizm*) Doğruluk... Konfüçüs'ün pratik törehîliminde vedi erdem vardır, *hisin* onlardan biridir. *Bk. Çin Felsefesi, Konfüçyanizm.*

HIŞM. *Bk. Öfke.*

HIYAL. *Bk. Mekanik.*

HIYÂR. *Bk. Özgürlik.*

HYRESER. *Bk. Aptal.*

HIZ. (*Os. Sür'at, Fr. Vitesse*) Almanın yolun harcanan zamanına oranı... Konuşma diliinde *cabukluk* anlamını dileğetiren *hız* teriminin fizik diliinde büyük önemi vardır. Fizikçi Albert Einstein hızla birlikte kütleminin de arttığını, devimli bir cisimin hızının ışık hızına erişmeye kütleşinin sonsuz olacağını, külesi sonsuz olan bir cisimse devime karşı sonsuz bir direne göstereceğinden hiç bir cisim ışık hızında yol almayacağıntı tanımlamıştır. Elektronlar ve radyoaktif elementlerin çekirdeklерinden yayılan Beta parçacıkları gibi ışık hızının yüzde doksan dokuzuna erişen hızlarla devinen cisimler vardır, ama ışık hızının yüzde yüzde erişebilmiş hiç bir hız yoktur. Einstein'in bu buluşunun sonuç bakımından önen çok büyütür. Devim bir kinetik erke (enerji) ol-

duğuna ve bir cismen devimiyle birlikte kütlesi de arttuğuna göre demek ki enerjinin kütlesi vardır ve enerji idealistlerin ilerişürükleri gibi ruhsal bir yapıda değil, özdeksel bir yapıdadır. Türk Dil Kurumunca *hız* terimiyile birçok ruhbilim terimleri öyles特irilmiştir. Kurumca yayılmış olan ve Dr. Mithat Enç tarafından hazırlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde, anıksal gelişmesinde ya da başarıda bireyin takvim vaşı ile ilgili ortalamadan daha hızlı ilerlemesini *Ing. acceleration* deyimi karşılığında *hızlanma*, anlık ya da beden gelişimi gösteren çocuğa *Ing. precious child* deyimi karşılığında *hızlı gelişen çocuk*, çocuk gelişimi alanlarından birinde ya da birkaçında görülen çok hızlı ilerleme ya da olgunlaşmaya *Ing. precocity* devimi karşılığında *hızlı gelişim* devimi önerilmiştir. Bk. İyme, Genel Bağıntılık Kuramı, Özel Bağıntılık Kuramı, İşık, Özdeş, Erke, Devim.

HİZÂNE. Bk. Gömtüleme.

HIZLANMA. Bk. Hız.

HIZLI GELİŞEN ÇOCUK. Bk. Hız.

HIZLI GELİŞİM. Bk. Hız.

HİBÂ. Bk. Vergi.

HİBÂT. Bk. Bağış.

HİBB. Bk. Sevi.

HİBRE. Bk. Bilgi, Haberleşme.

HİCÂB. Bk. Utanç.

HIC ET NUNC. (*Lâ. Mantık*) Burada ve şimd... Nesne ve olaylar uzaşsal olarak *burada* (*Lâ. Hic*) ve zamansal olarak *simdi* (*Lâ. Nunc*) geçekleşmeleri skolastik mantıkta durumları bu deyimle dileğterilir. Bk. Zaman, Uzay.

HİCÂP. Bk. Utanç.

HİCRÂN. Bk. Açı.

HİCRET. Bk. Göç.

HİC. (*Os. Adem, Fr. Rien, Al. Nichts, Ing. Nothing*) Varlığı olmayan... Olumsuzluğu dileğterir. *Yokluk* ve *boşluk* anlamında da kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumunca yayılmış olan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde, kişinin gerçekte tamidüj veriler ve nesneleri ilk kez görürümüş duygusuna kapılmasına *Ing. never seen* ve *Fr. Jamais vu* devimleri karşılığında *hic görülmemiş* deyimi önerilmiştir. Bk. Görümsüzlük Duygusu, Görümsüzlük Yanılsaması, Yokluk, Boşluk, Hiççılık, Hiçlik, Hiçlikçilik.

HİÇÇİLİK. (*Tr. Bilgibilim*) Yokçuluk... Kimi yazarlarımıza *yokçuluk* (*Os. Ademiyе, Fr. Nihilisme*) deyimi yerinde kullanılmaktadır. Bk. Yokçuluk.

HİÇ GÖRÜLMEMİŞ. Bk. Hiç.

Hiçlî. Bk. Yokluk, Boşluk, Hiç.

HİÇLİK. (*Tr. Bilgibilim*) Yokluk... Kimi yazarlarımıza *yokluk* (*Os. Adem, Fr. Néant*) anlamında kullanılmaktadır. Bk. Yokluk.

HİÇLİKÇİLİK. (*Tr. Bilgibilim*) Yokçuluk... Kimi yazarlarımıza *yokçuluk* anlamında kullanılmaktadır. Bk. Yokçuluk, Hiççilik.

HİDÂ. Bk. Hiyle.

HİDAC. Bk. Eksik.

HİDAN. Bk. Dostluk, Gravitas, Aptal.

HİDAS. Bk. Son.

HİDÂYET. Bk. Anıklık, Doğruluk.

HİDDET. Bk. Öfkc, Yaçılık, Keskinlik.

HİDDETİ HAVÂS. Bk. Duyum Keskinliği.

HİDMET. Bk. Görev, Hizmet.

HIÉRARCHIE. (*Fr. Toplumbilim*) Koram... Türk Dil Kurumunca 1942 yılında yayımlanan *Felsefe ve Gramer Terimleri*'nde Osmanlıca *sılsilesi merâtip* deyimi karşılığında *koram* terimi önerilmiştir ve otuz beş yıldan beri kullanılmaktadır. Bu kzc kurumca yayılmış *Toplumbilim Terimleri* Sözlüğünde *asama sırası* deyimi önerilmiş ve eyetkenin, en geniş ölçüde en üst aşamalarда olmak üzere, değişik önem sıraları arasında katı ve kesin bir biçimde dağıldığı toplumsal örgütleniş biçimleri olarak tanımlanmıştır. Bk. Koram.

HİF. Bk. Korku, Phobos, Yılgı.

HİFE. Bk. Korku, Phobos, Yılgı.

HIGHER CRITICISM. (*Ing. Tanrıbilim*) Din sel eleştiri... Din kurumu, eğer sunulduğu gibi bir gerçeklikte dayanyorsa, her türlü düzeltmeler ve yenileştirmelere karşı kapalı bulunması gerekdir. Tanrı sözu düzeltilemez ve yenilenemez. Bununla beraber hıza ilçrelenen bilimsel gerçekler karşısında XIX. yüzyılın sonlarında Hristiyanlığın bilimsel gerçeklere göre düzeltmesi gereki duymuş ve *higher criticism* (Fransızlar buna *critiques modernes* derler) etkili olmaya başlamıştır. Papa Léon XIII.ün *Providentissimus* adını taşıyan genelgesiyle de bu akım, kilise tarafından onaylanan bir nitelik almıştır. Papa, adı geçen ge-

HİKÂYE

nelgesinde üstü kapalı bir biçimde «kutsal kabin bilimsel gerçeklerle uzaştırılması gerektiği» ilerişürümeli Hristiyanlığın temel doğmalarının bilimsel olduğunu açıklaması bulunmaktadır. Özellikle Fransız düşünürü Ernest Renan'ın yapıtlarıyla başlayan bu yüksək estetiği, çok nازık ve dikkatli bir dille tanrıbilimsel sacımlıkları sergilemektedir. *Bk.* Newmанизm, Flood, Fosil, Metafizik, Din.

HİKÂYE. *Bk.* Anlatım, Mit, Masal.

HİKEM. *Bk.* Felsefe.

HİKEMİ. *Bk.* Felsefesel, Fizik.

HİKEMİYât. *Bk.* Felsefe.

HİKMET. (Ar. Bilgibilim) Felsefe ve fizik... Bu Arapça sözcük, Osmanlıca olarak *felsefe* ve *fizik* (Os. İlmi hikmet) anımlarında kullanılmışsa törebilimsel özlü sözler (hikmetli sözler), *sebe卜* (Fr. Raison), *neden* (Fr. Cause), *dinsel gizlilik* (Os. Sırrı dini) gibi daha birçok anımları da dileğetirmekle çok geniş kapsamlıdır. Felsefesel anlamıyla birlikte fiziksel, törebilimsel ve dinsel anımları da vardır. Coğu *hikem*'dir. Onunla ilgili olanağa *hikemi* ya da *hikemîye* denir. Osmanlıcada *düşünür* (Filozof) anlamında kullanılan *hakîm* ve coğulu *hukemâ* devimleri de bu kökten türemiştir. *Bk.* Felsefe, Fizik, Gizli, Neden, Seber, Bilgelik, Sakıntı, Sorun, Us, Ereklik, İyilik.

HİKMETÂMİZ. *Bk.* Felsefesel, Gnomique.

HİKMETİ AMELİYE. *Bk.* Uygusal Felsefe, Bilgi.

HİKMETİ BEDÂYİ. *Bk.* Estetik.

HİKMETİ İLÂHÎYE. *Bk.* Tanrıbilim, Tanrıbilimsel Kanıt, Tanrı Kayrası.

HİKMETİ İŞRÂK. *Bk.* Işıkçılıktır.

HİKMETİ NAZARÎYE. *Bk.* Felsefe, Kuramsal Felsefe.

HİKMETİ RABBÂNİYE. *Bk.* Tanrı Kayrası.

HİKMETİ RÜHÂNÎYE. *Bk.* Tinselcilik.

HİKMETİ SOFÎYE. *Bk.* Teosofi, Gizemcilik, Tasavvuf.

HİKMETİ TABİYYE. *Bk.* Fizik.

HİKMETŞİNÂS. *Bk.* Bilgin.

HİLÂF. *Bk.* Karşıoluş, Karşıt, Sapaklıktır.

HİLÂFI ÂDE. *Bk.* Sapaklıktır.

HİLÂFI ÂDET. *Bk.* Düsensizlik, Sapaklıktır.

HİLÂFI AHLÂK. *Bk.* Töreye Aykırı.

HİLÂFI HÂFIZA. *Bk.* Karşıt Bellek.

HİLÂFI HAKİKAT. *Bk.* Yalan.

HİLÂFI KAİDE. *Bk.* Düzgüsüz, Sapaklıktır.

HİLÂFI MANTIK. *Bk.* Mantığa Aykırı.

HİLÂFI TABİAT. *Bk.* Sapaklıktır.

HİLÂL. *Bk.* Ara.

HİLÂSÎ. *Bk.* Melez.

HİLE. *Bk.* Hıyle.

HİLF. *Bk.* Sözleşme.

HİLKAT. *Bk.* Doğa, Yaratma.

HİLKATEN. *Bk.* Doğustan.

HİLKATI ÂLEM. *Bk.* Oluş.

HİLKATI EKVÂN. *Bk.* Oluş.

HİLKATI MÜTEMÂDİYE. *Bk.* Sürekli Yaratma.

HİLKÎ. *Bk.* Doğustan.

HİLKİYYE. *Bk.* Doğustancılık.

HİLKİYYET. *Bk.* Doğustan.

HİLLÉ. *Bk.* Durak, Uğrak.

HİLOZOİZM. *Bk.* Canlıözdeçkçilik.

HİLT. *Bk.* Suyuk.

HİMÂYECİLİK. (Os. Himâycilik, Fr. Protectionnisme, Ing. Protectionism, High-tariff system) Bir ülke ekonomisinin başka ülkelere reketebetince karşı korunmasını öngören ekonomi siyasası... İthâlata ağır gümrük resimleri koyma ve ihrâcata teşvik primleri vermek suretiyle ulusal ekonomi korunmaya çalışır. Merkantilizm, himâyciliği önerir. İlkîn, Merkantilizmin kurucusu Colbert tarafından uygulan壯u için *Colbertisme* adıyla da dileğetirilir. Dilimizde *korumacılık* deyiymile de anılır. Bir çeşit *devletçilik* anlayışıdır. İlkîn bu siyaseti merkantilistler uygulamışlardır. Tarihsel süreçte çeşitli ülkelerin ulusal sanayilerini geliştirmeleri bakımından yararlı olmuştur. Ne var ki reketebet korkmayacak bir çizivâ ile uların ülkeler —örneğin XVII. yüzyıl İngilteresi— korumacılık siyasetine karşı çıkmışlar ve serbest mübadele siyasetini savunmuşlardır. *Bk.* Merkantilizm, Ekonomi.

HİMMET. Bk. Çaba, Erke.

HİMYE NAZARIYESİ. Bk. Perhiz Kuramı.

HİN. Bk. An.

HİNAS. Bk. Erdişlik.

HİNAYANA. (Skr. Budizm) Bireysel Budacılık.. Küçük araba anlamundadır. Hristiyanlığın başlangıç yıllarına doğru budacı *Mahayana* (Büyük araba) öğretisi kurulunca ilk çağların bireyci budacılığına *Hinayana* adı verildi. Bu anlayışa göre budacılık insanı kurtuluşa götürün bir araba sayılıyor ve içine sadece bir kişi alabilen araba da kültümeniyordu. İlkel budacılığı yarınstan *Hinayana* özellikle Seylân, Birmania ve Sivam'da geçerlidir ve bu ülkelerde *Theravada* adıyla anılır. Bu anlayışa göre *nirvana*, bireysel bcn'e evrenin birleşik yokolması demektir, eşdevesi *saltik yokluk* tur. Bundan ötürü *Hinayana* öğretisine metafizik nihilizm (doğayı yokluk) de denir. *Hinayana* öğretisinin amacı mümkün olan hızla nirvanaya girip kendi kişisel kurtuluşunu sağlamaktır. Bu öğretide böylesine kişisel amaçlı ermişci *Arhat* denir. Buna karşı *Mahayana* öğretisi *Bodhisattva* (geçmişteki, sisindiği ve selçekteki буда'lar) ilişkisini ilerlitmüştür ki bu budalalar kendi nirvanalarını ertelemişler ve bütün insanları kurtuluşu için yokolmayın yürüyünde kalmışlardır. Budaların büyük coşullüğünün benimsediği *Mahayana* öğretisi, çökantıcı yeri bir metafizik ortaya koymustur. Küçümsenmesine rağmen *Hinayana* çok daha sade ve insanca bir anlayıştır. *Hinayana* öğretisi Buda'nın kendisinden gelen bir öğretidir ve nesnel gerçeklikli tanrı. Nesnel gerçeklikli vadisini *Mahavana* öğretisine bir çeşit felsefesel düşünceliğitir ve Buda'nın temel felsefesini kökünden değiştirmiştir. Bk. Budizm, Hint Felsefesi.

HINDOUISME. (Fr. Hint felsefesi) Çoktanrı ve gizemci Hint dini ve felsefesi... Hint dinlerinin çoğu birbirinden oluşarak türemişlerdir ve bu açıdan bir çeşit *mezhep* niteliğindedirler. Vedizm nasıl Brahmanızma döñümüşse Brahmanızm de öylece İsa'nın doğumuna yakın yıllarda Hinduizm'e dönülmüşdür. Hinduizm, bir bakma, halk topluluklarına tepeden bakan Vedizm-Brahmanızmın, bir derecede kadar halkçı görünenmeye basaran Jainizm ve Budizm karşısında halka yaklaşma çabasıdır. Halkı elde tutabilmek için bütün dinsel boşançları güçlendirmiştir ve yaymıştır. Dünya zevklerinden ci etek çekmek, cile doldurmak, fakirizm, rühgöçü, insan vücudundan bir havalden ibaret bulunduğu vb. Hinduizmin başlıca ilkeleridir. Viñśu-Siva-Brahma üçlemeye

sinin içinde en çok tutulan tanrı Viñśu'dur. Ölümden sonra ruhların daha iyi bir bedene girmelerini sağlamak için ölüler yakılır ve külerli Ganj nehrine atılır. Ama gene de her yeni doğumun, daha önceki eylemlerin bir toplamı olduğu gereklisiyle sınıf ayrırlıkları (Kast'lar) sürdürülür. Jainizm ile Budizm'in ortaya çıkışı Brahmancılığı sarılmıştı, Brahmanci din adamları Brahmancılığı halka yalaştrarak yeni dinlerin rekabetinden korumak istediler, halkın boşançlarına dinsel bir nitelik kazandırma yolunu tuttular. Böylelikle Hristiyanlığın ilk yüzüllerinde Brahmancılığı kutsal metinleri olan *Veda'lar*, *Brahmana'lar* ve *Upanisad'lar*a halk inançlarını kapsayan *Mahabharata* ve *Ramayana* öyküleri de eklendi. İste bu Brahmanizme kimi batılı yazarlar Hinduizm adını verirler. Gerçekte bu avn bir din dekiildir ve geleneksel Hind dininin boşançlarla güçlendirilmeye çalışılmış veni bir biçimdir. Kimi Batılı yazarlar da Hinduizmi «ortacağın ortalarından günümüze kadar gelen Hint felsefesinde, Hint dininde ve Hint törebiliminde yaşanan kavramlar直径 olarak tanımlarlar. Özellikle atman (bireysel ruh) ve brahman (evrensel ruh) kavramları Hinduizmin felsefesel anlayışını dileyetirirler. Bu bireysel ve evrensel ruhlar, zaman ve uzay dışıdır. Bunlarda doğa arasındaki bağlantı karma (cylum)'yla kurulur. Her bireysel ruh, doğadan kurtulup evrensel ruha karışmak ister. Ne var ki karma, onları samara (ruhgöçü) yoluyla veniden bireyselliğe indiger. Tanırlar da bedenlesirler, bu bedenlesme avatara (inisi) kavramıyla dilegetirilir. Eski Hint inançlarına göre gütneş-akıl-tanrı Viñśu, her dütensizlik döneminde insanları ve tanrıları kurtarmak amacıyla, dokuz kez dünyaya inmiştir. Her seferinde başka bir kişi ve ad tasFImiştir. Viñśu dünyaya her inişinde bir öncekinden daha az kusuru ve yetkin bir nitelik taşımaktadır. Ama dokuzuncu ve sonuncu inişinde de tam bir yetkinlige ulaşamamıştır. Tanrıının dünyaya bir kez daha ve tam yetkinlikle geleceğine inanılır. Bu geliş, evrensel olmanın sonlarına doğru olacak ve Viñśu bu sefer, Avatar adını taşıyacaktır. Sanskritçe avatara sözcüğü inisi anlamladır. Hindu dininde bu sözcük Viñśu'nun ruh hâlindeñ cisim hâline geçmesi anlamında kullanılmıştır. Bu anlamda avatar sözcüğü Viñśu'nun her inişini adlandırır, cünkü Viñśu'nun her inişi tarihsal, ruhsal varlığından cismleşmemesidir. Ama asıl cismleşme (tam yetkinlik) sonunu geliştirecek için kimi metinler Viñśu'nun onunue ve sonuncu gelişinde bu adı alacağını ilerliliktedirler. Eski Hint metinlerinde Viñśu'nun bu cismleşmeleri ve inişle-

ri için çeşitli anlatımlar vardır. Kimi anlatımlarda *Viṣṇu* yirmi beş kez cısimleşmiş ve yerine inmiştir, başka anlatımlar bu inşerin savılamayacak kadar çok olduğunu ileri sürmüştür. Hintilerin bu inancı, Müslümanlar *Mehdi* ve Hristiyaların *Mesih* inançlarından kavnağıdır. Kimi felsefe tarihçileri de Hint felsefesinin X. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar süren üçüncü dönemine *Hinduizm* adını verirler. Bu dönemde felsefedeki klasiğin sonunu denebilir. Hinduizm, zamanla, bir kolu Hristiyanlığı ve bir kolu Müslümanlığın uyazan *Viṣṇuizm*'e dönüştürü. Bk. *Viṣṇuizm*, *Brahmanizm*, *Budizm*, *Fakirizm*, *Trimurti*, *Cilecilik*, Hint Felsefesi, *Nirvitti*.

HİNDUCULUK. Bk. *Hindouisme*.

HİNDÜİZM. Bk. *Hindouisme*.

HİNED. Bk. *Onur*.

HİNİYE. Bk. *Zamansal*.

HINTERGRUND. (Al. Hartmann) Arka yapısı... Alman düşünürü Nicolai Hartmann, estetiğinde, her estetik nesnenin bir ön, bir de arka yapısı bulunduğu ileriştir. Ön yapı, duysusal ve bir gerekçilik taşımaktadır. *Hintergrund*'sa bir anlam yapısıdır ve gerçekmiştir. Önyapı kendi başına vardır, arka yapısına sadecə bizim için vardır. Hartmann demek ister ki bir tablonun renk ve çizgileri o tabloya bakandan bağımsız olarak vardır, oysa o renk ve çizgilerin meydana getirdikleri anlam vardır. Bk. *Vordergrund*, *Varlıkbilim*.

HINTERLAND. (Al. *Economie*) Bir limanda ya da ekonomik merkeze bağlı bölge... Bu bağlılık, ekonomik bağılılıktır. *Hinterland*'ın ürünleri limanda ya da ekonomik merkezde satılır, pazarlanır. *Alt ilke* anlamına gelen bu AL deyin hemen bütün dillere yayılmıştır.

HİNT FELSEFESİ. (Tr. Felsefe tarihi) Hindistan adı verilen ülkede yaşayan halkların gelişirdikleri kurgusal öğreticiler... Hint felsefesi, klasiğin ilkçağı felsefesi kapsamı içindedir. Genellikle dört dönenme ayrırlar: 1. İ.O. XV. yüzyıldan I.S. VI. yüzyıla kadar süren *Vedik* dönem, 2. İ.S. VI. yüzyıldan X. yüzyıla kadar süren klasiğin ya da *Brahman-Budizm* dönemin 3. X. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar süren klasiğin sonrası ya da *Hinduizm* dönem, 4. XVIII. yüzyıldan günümüze kadar gelen yeni dönem... Hint felsefesi, geleneksel olarak dinsel ve gizemsel bir felsefedir. Bu dinsel ve gizemsel örtü altında felsefeyin temel sorunu, düşüncelik ve özdeşlik çatışması sürüpgider.

Çeşitli irkların kaynaştığı ve birbirleri içinde eridikleri bir ülke olan Hindistan, genellikle, dinsel felsefenin besiği sayılır. Hindistan'da en basit inancın bile bir felsefe değeri taşıdır. Hindistan'a özgü dinsel felsefeyin avragedici niteliği bireysel olusudur. Bu felsefenin dış görünüşü altındaki öz, öğretilemez ve öğrenilemez. Kişi, kendi kuruluşunu saflayacak bu özü ancak kendi derin düşüncesivle elde edebilir. Bireysel derin düşümde gizemciğin de kaynağıdır. Bu bakımından Hindistan, gizemciğin gerçek vatamı sayılmalıdır. Hint inançlarının bir başka özellikle de bütün Hint dindirinin birbirlerinden türedikleridir. Bütün bu dindirin kavnağı, Hindistan'ın asıl ve en eski yerlileri oldukları kabul edilen *Vedaların Vedacılığıdır*. Hindistan'ın ulusal ve en eski dini *Vedizm*'dir. Coftanrıci Vedacılık gidererek coftanrıçılıkla tektanrıçılığı uzaştırılan *Brahmanizm*'i ve daha sonra da bunların daha bir gelişimi olan *Hinduizm*'ı dokurmuştur. İ.O. VI. yüzyılda bu din anlayışının birer reformu olarak ortaya çıkan *Budizm*'le *Jainizm* tanrı anlayışı tanrıtanımaşlığı yöneltir birer sapkınlıklar. Sayısız mezhepler ve tarikatlar bu temel dinsel felsefeleri geliştirmiştir. Dinsel felsefeyin kaynağı olduğu gibi mitolojinin de kavnağı Vedacılıktır. Çok zengin mitolojik bir kavnak olan *Veda*'lara daha sonra *Mahabharata* ve *Ramayana* destanları eklenmiştir. Hindistan'da 850 dil konuşulur. Hindistan'ın resmi dili olan Hindî dilekteki dinsel dili olan Sanskritçevi *Āṛi* istilâclar (bu sırısın kuzeyiler kendilerine *syclu* anlamında *arya* diyorlar ve Hindistan'ın yerlilerini *āṛi* hak anlamında *parva* söylerlerdi) getirilmiştir. Hintler, kendi ülkelerine *Bharat* derler. *Bharata* Hintlerinin mitolojik atasıdır, *Mahabharata* destanı *Bharata*'ların öyküsünü anlatır. Hint coftanrıçılık, bir tek tanrınum *cokgörünüş*'lerini dileğetir. Bu bakımından temelde bir tektanrıçılıktır. Tüm doğa *Brahman* adı altında tanrısal bir tekgüt olarak soyutluştur. Bu tekgüt insanları üç (*Skr. Trimurti*) ayrı tanrı biçiminde görünürlür: *Brahma*, *Viṣṇu*, *Siva*. Tekgütün üç avrı görünüşü olan bu üç tanrınnı da teklikte coklär olarak çeşitli görünümleri vardır. Örneğin *Siva*'nın sekiz görünüsü vardır: *Bhava* (varolus), *Bhairava* (mütahiş) vb... Vedacılığın *Aditya*'sının altılık bir tanrı grubudur. Tovrak ana *Phitihîyi Matar*'nın çeşidi görünüslereinden biri olan *Aditi* (özeturlik)'nin oğlu *Aditya* (kosmos) bu altı görünüşte *Bhaga* (mal koruyucusu), *Aryaman* (insan koruyucusu), *Amsa* vb. gibi çeşitli adlarla anılır. Tanrıtanımaş bir sapkınlık sayılan *Budacılığın* *Buda*'sına bile sonraları çeşitli görünümler yaklaştırılmış ve *Buda*'lar meydana gel-

miştir. *Aksobhya* (sarsılmaz), *Bhaisajyaguru* (derlere derman), *Amida* (sonsuz ışık), *Avavlokitesvara* (lâncılıvre acma) vb. *Buda*'nın değişik görünümleri olmakla birlikte, *Tek tanrı*ının değişik görünümleri olan bu coktanırlar da çeşitli *avatâr*larında çeşitli görünümler alırlar. Bundan baska bu tanrılar kolaşılıklı birbirlerine de dönüştürler. Örneğin *Vishnu* kimi yerde *Rama*, kimi verde *Krishna* olur. Evrensel varlığın birliği, çeşitli görevlerin gerektirdiği çeşitli görünümlerle böylece çoklastırılmıştır. Kimi incelemeçeciler *Hindu* mitolojisini çeşitli mitolojilerin kavnaati olduğunu ileriştirmiştir. Bu incelemeçecilerin saptadıkları pek çok usa uygun kanıtlara örnek olarak baba tanrı *Diyaus pitar* (Yunanlıklar Zeus pater), gece tanrıça *Nakta* (Yunanlıklar Nyks), rüzgâr tanrı *Vata* (İskandinavların Votan), gök tanrı *Varuna* (Yunanlıklar Uranus, İranlıların Ahura) gösterilebilir. Hindistan'da din, sanat ve felsefe —gizemsel bir yapı içinde— birbirlerine karışmış olarak gelişmiştir. *Rig-Veda* insanlığın ilk kutsal kitabıdır ve İ.Ö. 1500 yıllarında terciplendiği sanılmaktadır. İlk anlayış, Sumer uygarlığından sizdiği saman coktanırcı bir evren anlayışıdır. *Rig-Veda*, günümüzde de gecerli çok kalıcı ve sağlam bir ilke ilerisürmektedir; *Varlığı varlaşturan eyledir*. Ne var ki bütün bu dinsel ve gizemsel spekülaysyonlar sınıf avrıklarını sağlamlaştırınmak amacıyla gütmüşür. Özellikle Hint felsefesinin gelişiminde bu gercek elle tutulucasına görülmektedir. *Kast* adı verilen bu sınıfların başında din adamları —*đin adami* anlamına gelen brahma'lar— kasti vardır. Onun altında soyularla savasçaların *Arya* kasti, daha sonra işçilerle kölelerin *Cudra* kasti, en alta da insanların en aşağı sınıfı sayılan ve içi ya da köle niteliğindeki tasımayanların *Paryâ* kasti bulunmaktadır. Din ve töreblîm bu sınıfların her birinde avrı bir *ścīti* uyevarı. Örneğin erdem, bir sınıf için *ālmâk*, başka bir sınıf için *vermek*dir. *Rig-Veda*'nın onuncu kitabından onuncu şarkısı der ki: «İnsan, bir din adamına bir inek verirse bütün ailemleri elde etmiş olur». Ne var ki din adamları inkede yetinmeyecek sınıf üstünlüklerini bütününe sağlamasınmak için, İ.Ö. VIII. yüzyılda, ilk din *Vedizmi Brahmanizme* dönüştürmüştürler. Aşağı sınıflarda insanları hayvan arasında hemen hemen fark vok gibidir. Nitekim Sanskritcede köleve *dvipada* (iki avaklı mülk), hayvana da *catuspada* (dört ayaklı mülk) denir. Bu gerçeklerin dışında, romantik açıdan bakılan Hint felsefesi çok ilginç bir gelişmekteydi. Antikçağ Yunan felsefesileyi onustune kurulan daha sonraki metafizik felsefenin pek çok öðeleri, eski Hindistan'da işlen-

miştir. Budacılık, bu açıdan, en bilinçli ve en ilginç düşünsel bir yapıdır. Bununla beraber bütün bu dinsel felsefeler, *Veda*'ların etkisi altındadır. XVI. yüzyıldan sonraki Hint felsefesi, bu yüzden, *Veda*'ların yanılmazlığını kabul eden ortodoks öğretiyle *Vedaların* yanılmazlığını yadsıyan *ortodoks olmayan öğreti* olmak üzere ikiye ayrılır. Mimansa, Sankaya, Yoga, Nyaya, Vaisesika, Vedenta vb. Ortodoks öğretiilerdir. Başta Lokayata, Carvaka olmak üzere birçok Budacılık ve Cayançi (Jainist) özdekel ve tanrıtanınamaz öğretiiler Ortodoks olmayan öğretiilerdir. Ortodoks öğretiiler düşünceci, Ortodoks olmayan öğretiiler özdekel öğretiilerdir. Ama Ortodoksların özdekelçi eğilimi olanları bulunduğu gibi Ortodoks olmayanların da düşünceci eğilimi olanları vardır. Yeni Hint felsefesi, özellikle Gandicilikin egemen olduğu, bir burjuva felsefesidir. Batı bilimiyle ulusal-tinsel değerlerin başda tutulma gibi bulanık ve bilinmedi düşünceleri, bu felsefeyi temel nitelijidir. Dinden ve gizmeden arınmış, bağımsız bir felsefe sunumü Hindistan'da bile gerçekleşmemiştir. Bugün Hindistan'a egemen olan anlayış, buriuya eikarlarının davah çağdaşlaştırılmış bir dinciliktir. Bk. *Vedizm*, *Brahmanizm*, *Budizm*, *Jainizm*, *Hindouisme*, *Vishnuizm*, *Fakirizme*, *Lokavata*, *Carvaka*, *Aïvikâ*, *Butavada*, *Mimansa*, *Nyava*, *Sankava*, *Tantrizm*, *Upaññâdar*, *Vedalar*, *Vedanta*, *Brahma-Samaj*, *Yoga*, *Yogacara*, *Trimurti*, *Avidya*, *Samskara*, *Vijnana*, *Sadavatana*, *Sparsa*, *Vedana*, *Trsna*, *Upadana*, *Bhava*, *Jati*, *Jara-Marama*, *Anicca*, *Anatta*, *Dukha*, *Samutdaya*, *Nirodhâ*, *Marga*, *Nirvana*, *Ahimsa*, *Dharma*, *Adana-Vijnana*, *Alaya-Vijnana*, *Pantacali Yogasi*, *Nivritti*.

HİPNOZ. (Os. *Nevmi* sinâi, Fr. *Hypnose*) Söz ve bakışla talkun yapılarak meydana getirilen vary uyu durumu... Psiko-Patoloji temridir. Bu durumda denek, sadece uyutann etkisinde olun başkaca her türlü ciktigi kapatır. Bk. Hipnotizm.

HİPNOTİZM. (Os. *Tenvimi* sinâi, Fr. *Hypnotisme*) Hipnoz meydana getirmek için söz ve bakışla yanıtlan taklit... Eytisimsel özdekelçiğin kurucularından Engels, *Dialektik Der Natur* adlı ünlü yazısında, irâdesi güçlüksiz kişilere uygulanabilen hipnotizma, manyetizma, ispitizma gibi bilinmedi oyunlarla eğlenir ve birçok örneklerle onların gerçek nitelijini meydana kojar. Yanıtının *Ruh Dünyasında Doğa Bilimi* başlığı taşıyan bölümünde söyle de: «Irâdenin pasifliği ve başka bir kişiin irâdesine mutlak uyduluğu ile ilgili olarak, bütün bu durumun, denegin irâdesinin operatörün irâdesine uymasıyla basladığını ve

HİPOSTAS

bu olmadan sağlanamayacağını hâtrâda tutar-
sağ, irâdenin pasifliği mücize nitelîğini yitir-
er. Denekin, kendi yüzüne kahkahalarını
savrumsıyla dünâminen yaman mançetizma-
cisı bile bütün gücünü ve büyüsünü yitirir».
Bk. İspirtizma, Medyum.

HİPOSTAS. (*Os.* Ekaanım, Uknûm; *Fr.* Hypostase) Kendilik... Terim, Yunanca aslından tòz ve bundan ötürü de kendilik anlamını verir. Yunanca *alt* anlamındaki *hypo* sözcüğüyle *duruş* anlamındaki *stasis* sözcüğünün bireleşimiştir, buysa görününün altındaki *kendilik* dileğitir. Dünânceci anlayışta soyut kavramlara gerçeklik tanınması bu deyimle dileğetirilir. Örneğin eski Hint felsefesinde doğa soyutlanarak *Brahman* adıyla tanırlaşmıştır ve onun varattılık, koruyuculuğu ve yaratıcılık nitelikleri hipostasya olarak bağımsız birer varlık halinde *Brahma*, *Vishnu*, *Siva* adlarıyla ortaya konmuştur. Bunlar üç yeni tanı-
rı değil, soyut varlık *Brahman*'nın hipostasya-
leştirilen üç soyut niteliğidir. Bunun gibi Hris-
tiyanlığının tanrıları da üç niteliğiyile (*baba-oğul*
-*kutsal ruh*) bağımsız birer gerçeklik haline
konup hipostasya olmuştur. *Bk.* Töz, Kendili-
k, Varlık, Din.

HİPOSTASLAŞTIRMAK. (*Os.* Uknûmiyyet, *Fr.* Hipostasier) Soyut kavramları bağımsız birer gerçeklik haline getirmek... Özellikle din-
sel felsefede kullanılan metafizik bir kavram-
dır. *Bk.* Hipostas.

HİPOTETİK IMPERATİF. (*Tr.* Kant) Ko-
sullu buvruk... Kimi yazarlarımız, Alman dü-
sünürü Immanuel Kant'ın ünlü *koşullu buvruk* ve *kesin buvruk* deyişlerini ne Türkçe, ne Almanca, ne Fransızca, ne de İngilizce
olan Türkçestirilmiş Almanca denilebilecek
bölümde yazmışlardır. *Hipotetik imperatif* ve *kategorik imperatif* deyişleri
bölgesine bir vazifesi anlayışının ürünüdür. *Bk.*
Hypothesischer Imperativ.

HİPOZTAZ. *Bk.* Hipostas.

HİPOZTAZLAŞTIRMAK. *Bk.* Hipostasya-
mak.

HİPPOKRATES TIP OKULU. (*Tr.* Hekimlik)
İ.O. V. yüzyılda kurulan ilk hekimlik okulu...
Özellikle felsefe üstünde geniş etkisi vardır,
buna karşı felsefeden etkilenmiş ve bir çeşit
felsefesiyle isteme yöntemi kullanımıdır. Bu
okul, gerçekte, Hippokrates'ten önce kurul-
muştur; olsa sonradan onun büyüğününe
başlanmıştır. Hippokrates, Abdera'da bulun-
duğu sırada, büyülü düştürün Demokritos'u de-
li sanan budalaların onu muayene etmesi-

ni istemeleri üzerine Demokritos'la tanış-
mış ve etkisinden kalarak atomculuk anlayış-
ını hekimlikte uygulamıştır. Ayrıca Hippok-
rates, hekimlikte Herakleitos'un kozmolojisini
de uygulamıştır. Ona göre sağlık *harmonia*'
dir, devindirici *ates*'le besleyici *sù*'yun karşılığında
iyum insanı sağ kılar. Kaldi ki Antikçağ Yunan felsefesi hekimlikle ilgisi
bulunmamış hiç bir evrenbilim yoktur. İnsanın
küçük evren sayılması da bu düşüncenin
üründür. Hippokrates, ünlü *Hekimlik Kitabı*'nda, Herakleitos'un dili ve deyişle konur;
«Her sev, benzemecidir için aynıdır» der. *Bk.* He-
kimlik, Bölünmeçilik, Herakleitosçuluk, Har-
monia, Pyr, Küçük Evren, Evrenbilim.

HİRAS. *Bk.* Korku, Phobos, Yulgı.

HİRÂSET. *Bk.* Tarım.

HİRÂVE DELİLİ. *Bk.* Baston Kanımı.

HİRÉ. *Bk.* Saçma, Saçmalık.

HIREĞLİ. *Bk.* Bunama.

HİRFET. *Bk.* Sanat.

HİRMAN. *Bk.* Yoksunluk.

HİS. *Bk.* Duygu, Duyu, Duyum, Duyarlık, İy-
gündü, İçtepi.

HİSÂB. *Bk.* Sayı Bilimi.

HİSÂL. *Bk.* Huy, Ira, Nitelik.

HİSBÂN. *Bk.* Şüphe, Ceza.

HİSBÂNÎ. *Bk.* Şüphecili.

HİSBÂNÎYE. *Bk.* Şüphecilik.

HİS GARİZİYÂTİ. *Bk.* Duyu Fizyolojisi.

HİSSET. *Bk.* Cimrilik.

HİSSÎ. *Bk.* Duygulu, Duyusal, Canına Düş-
kün, Duygun, Duyusal.

HİSSI ÂM. *Bk.* Kamulduyu.

HİSSI BÂTIN. *Bk.* Sezgili, Töresel Bulunç,
Anlak.

HİSSI DİNÎ. *Bk.* Din Duyusu.

HİSSI HAL. *Bk.* Hal Duyusu.

HİSSI HAREKET. *Bk.* Devindiyum, İç Et-
kenlik Duveşti.

HİSSI HAYÂLİ. *Bk.* Sanrı.

HİSSI İLLİYET. *Bk.* Nedenselik Duyusu.

HİSSİ KABLELVUKÜ. *Bk.* Önyargı.

HİSSİ KÂZİP. *Bk.* Yalanduyu.

HİSSİ LEMS. *Bk.* Dokunma.

HİSSİ MEVCUDİYET. *Bk.* Hal Duyusu.

HİSSİ MUSİKİNİN ZİYÂİ. *Bk.* Müzik Yitimi.

HİSSİ MÜSTEREK. *Bk.* Kamulduyu, Duyusal Bilinc, Fantezi.

HİSSİ SELİM. *Bk.* Sağduyu.

HİSSİ ŞAMME. *Bk.* Koklama.

HİSSİYÂT. *Bk.* Duygu.

HİSSİYÂTİ ADALİYE. *Bk.* Kasıl Duyumlar.

HİSSİYÂTİ CİSMÂNİYE. *Bk.* Duygu, Duyum, Duyarlık.

HİSSİYÂTIN TEREKKÜBÜ. *Bk.* Duyguların Bileşimi.

HİSSİYE. *Bk.* Duyguculuk.

HİSSİYET. *Bk.* Duyarlık.

HISTA. (*Yu. Yaşamibilim*) Doku... Fransız hekimi dirimselci Bichat, XIX. yüzyılın ilk yillarda insan örgenlerini mikroskop altında inceleyerek bu örgenleri meydana getiren parçacıklara *hista* adını verdi. *Bk.* Yaşamibilim, Dirimselilik, Dokubilim.

HİSTERİ. (*Os.* İhtinâki râhim, *Fr.* Hystérie) Freud'ün akıl hastalığı olmayaç ruh hastalığı olduğunu gösterdiği bir nevrotik hastalık... Örgenel olbozukluklar olmadığı halde el ve ayakların tutuması, bayılma, nedensiz gülme ve ağlama gibi belirtileri vardır. *Bk.* Fröydçülük.

HISTOGÉNÉSE. (*Fr.* Dokubilim) Dokuların oluşması... *Bk.* Hista, Dokubilim.

HISTOGÉNIE. *Bk.* Histogénése, Hista.

HISTOIRE. *Bk.* Tarih.

HISTOLOGIE. *Bk.* Dokubilim.

HISTOLOGISME. (*Fr.* Dokubilim) Dokubilimcilik... Her hastalık bir örgenin maddesel bozulmasına yoran *örgencilik* (*Os.* Meslekî utziviyün, *Fr.* Organicisme)'le anlaşılmış olağak da kullanılmaktadır. *Bk.* Dokubilim.

HISTORICISME. (*Fr.* Metafizik) Metafizik ve düşünceci tarihSELLİK anlayışı... Sözçük anlamusunda *tarihcilik* demek olan bu deyim (*Al.*

Historicismus, *Ing.* Historicism, *It.* Historicismo), bilimsel tarihSELLİK anlayışının metafizik ve düşünceci yorumunu dilegetirmek için kullanılmaktadır. Bundan ötürü de bilimsel tarihSELLİK anlayışını dilegetiren *tarihSELcılık* (*Fr.* Historisme, *Al.* Historismus, *Ing.* Historism, *It.* Historismo) deyiminden farklı bir anlam taşır. Bununla beraber tarihSELcılık aktımı içinde Dilthey, Meinecke, Wartenburg vb. gibi metafizikçiler bulunduğu gibi historizm akımı içinde de Bogdanov gibi özdekciler ve hattâ Antonio Gramsci gibi gerçek Marksçilar vardır. Özdekcilerin historizmileri bilimsel tarihSELLİK görüşü (empirist) ve olgucu (pozitivist) bir biçimde yorumlamak yanlışından doğar. Örneğin İtalyan Marksçisi Gramsci, tarihin evitşimini doğanın evitşiminden ayırdığı ve felsefesel ulamalarla bilimsel kavramlar arasındaki büyük avruru gereği gibi değerlendiremediği için historizmle suçlanır. Bu halde Marksçılık, tarihi dönüştürçek öznelci ve töreblimci bir *praxis felsefesi* olur ki tümyle yanlış bir anlayıştır. Bundan başka kimi sözlükler *historizm* ve *historizm* deyimlerini anlaşımlar savarlar (Örneğin *Bk.* La Philosophie, Les Dictionnaires Marabout Université Savoir Moderne, 1972, c. II, s. 264). Jacques Dumont ve Philippe Vandoren'in vontümde hazırlanan bu sözlük *historizm ya da historicisme* (*L'historicisme ou historicisme* deyi-minî kullanır). *Historizm*, kimi sözlüklerde de *historicizm*'den ayri olarak verilmekte ve 'starînî yalnız kendi olanaklarıyla ve hiç bir felsefeye davanmadan kimi töreblimsel ve tâlimînî gerçeklerci ortaya koyabilecekini ileri-senmiş' devisyle tanımlanmaktadır (Örneğin *Bk.* Grand Larousse Encyclopédique, 1960). Gerçekçe bu iki terimin anlaşımlar olağanları doğrudur ve her ikisi de felsefesel alanda bir tarihSELLİK anlayışını dilegetirirler. Ne var ki metafizikçiler ve düşünceciler bunu kendilerine özgü bir biçimde, özdekcî ve evitşimciler de kendilerine özgü bir biçimde vorumlardır. Metafizik ve düşünceci tarihçiliğin ayırdedici niteliği, tarihsel olan üstyapıya ve önemli kişilerin irâdelerine bağlamakta olmasıdır. Marksçılık açısından, üstyapının altıyaçıkca belirlendiği abartması kadar altıyaçıkca belirlendiği abartması da bir *sol sarma* olarak nitelenir. *Historicisme* anlayışına bir örnek olarak İtalyan düşünürü Croce'nin, tarihin vasıdıımız zamanla anlaşılmazlığı ilerişeren anlayışı gösterilebilir. Benedetto Croce (1866-1952), metafizik bir tarih anlayışında, geleceğin olduğu gibi geçmişin de simdiği zamanla, yaşamaktak olanlar belirlendiği zamanla, yaşamaktak olanlar belirlendiği zamanla savunmaktadır. Şöyledir: *"Historicisme, insanın kendi bilincini, geçmiş hakkin-*

da, şimdiki bilincinden itibaren yaratması demektir. Tarih kültürü, belli bir biçimde düşünmek ve davranışın yeteneğidir» (Croce, *L'histoire Comme Pensée et Comme Action*, son baskı: 1943). Bu, Hegelcilikten gelme bir mayla, demektir ki, tarih, düşünmenin şimdiki zamanda gerçekleşenin içinde elde ettiği bir bilinç. Bu özel idealist anlayışa göre şimdiki düşünce ve davranış tarihle belirlenmez, tersine, geçmişten gelip geleceğe uzanan süreklişılık şimdiki bilincinize belirlenir. Kişi tarihin egemenliği altına girmez, tersine, tarihi kendisi anımlandırır. Metafizik öğretmenlerin en açık nesnel gerekçeleri nasıl tersiyi etiklerini elle tutulurcasına gösterici bakımdan *historicisme* ilginc bir öğretidir. Bu anlayışa göre tarih birevi belirler, tersine birey tarihi belirler. Croce, *tarihçi* (*Fr.* Historien)yle *historiciste*'ye birbirinden ayırmak ve ikincine tarihi inceleyen bilgin anlamını veriyor. Bu iki terim arasındaki fark da söyle gösteriliyor: Tarihçi nesnel tarih ve tarihin belgelerinin sınırları aşmaz, *historiciste*'se nesnelliği özellikle küfürmür ve vapabildiği kadar özneliliği gerçekleşterir, çünkü ona görgemişin bilinmesi halden ayrılamaz. *Bk.* *Historicisme*, *Tarihselcilik*.

HISTORICISTE. Bk. *Historicisme*.

HISTORICITÉ. (*Fr.* Tarih). *Tarihsellik*... İnsanın bütün değişme ve gelişmelerini pratik eylemle yarattığı, kendisine gene kendisi tarafından ürettiği... *Bk.* *Tarihsel Özdekçilik*, *Historisme*.

HISTORICO-FİLOZOFLİK TOPLUMBİLİMÇİLİK. (*Tr.* Toplumbilim) İrkçı toplumbilim kuramları... Toplumbilimde kendisini *historicophilosophia* olarak nitteleyen bu gerici varsayımların en önlüleri Arthur de Gobineau ve Houston Stewart Chamberlain tarafından ilerisztürmüştür. Örneğin Gobineau'nun yaptığı *İnsan İrklarının Eşitsizliği Üstünde* adlı tasır. Ona göre toplumların gelişme ve cöküşünden en önemli etken *irk*'tur, bir uygarlığı meydana getiren irka yabancı karlar karıştı onu melezleştirirse o uygarlık çöker. Roma da bu vuzezen çokmştur. En yetenekli ve yaratıcı olan *beyaz ırk*, onun da özellikle *arya* koldur. *Bk.* *İrkçilik*, *Toplumbilim*.

HISTORIEN. *Bk.* *Historicisme*.

HISTORIQUE. *Bk.* *Tarihsel*.

HISTORIQUE (MATERIALISME). *Bk.* *Tarihsel Özdekçilik*.

HISTORISCHE ENTWICKLUNGSPHASEN DER PRODUKTION. (*Al.* Marx) Üretimin

tarihsel gelişim evreleri... Alman düşünürü Karl Marx, 5 mart 1852 tarihinde Weydemeyer'e yazdığı mektupta şöyle der: «Sınıfların ve sınıf mücadeleninin varlığı benden çok önce kimi burjuva tarihçilerine anlatılmış, kimci burjuva ekonomiçilere de bunun ekonomik varlığı dileğetirilmiştir. Benim veni olarak vantıgmından ibarettir: 1. Sınıfların varlığını sadece *Historische Entwicklungsphasen der Produktion*'a bağlı olduğunu, 2. Bu mücadelenin zorunlu olarak proletarya diktatörlüğe varacağını, 3. Bu diktatörlüğün bütün sınıfların ortadan kalkmasını ve sınıfı bir toplum kurulmasına gerçekleştireceğini gösternik...» *Bk.* *Tarihsel Özdekçilik*, *Markscılık*.

HISTORİZİZM. *Bk.* *Historicisme*.

HISTORİSME. (*Fr.* Tarihsel özdekçilik) Büyütnesne ve olayların doğasını ve gelişmelerini somut tarihsel koşullara olu bağlantılarıyla inceleyen ve değerlendiren ögrenme yöntemi... *Tarihcilik*, *tarihselcilik* ya da *tarihsellik* deyişleriley dilelimize aktarılan Marksçı anlayış, eytisimsel bilgi kuramının temelidir. Marksçı kurama göre bütünnesne ve olaylar, *belirli bir tarihsel gelişmenin ürünü*dürler. Nesne ve olaylar tarihselliklerinden ötürü *geriyeçirilemezlik* ve *art arda* itereme özgüllüğünü taşırlar. Bu ulaşma ve gelisme egen olan yasalar nesneldir. Gerçek doğanın ve gerçek toplumun ve bilincin gelişmesi bir tarihsellik süreci içinde gerçekleşir, Karl Marx bu tarihsellik anlayışında kendi toplumsal olayların *kızını* çözümü ve devlet, sınıf, sosyo-ekonomik formasyon vb. gibi toplumsal olayların geçici niteliğini ve gerçek anımlarını meydana koymayılmıştır. Ne var ki bu anlayışa karşı çıkan, ya tarihselliği türümüyle yadsıyan ya da onu görögücü ve olgucu bir anlayışla yanılış ve carınlarak yorumlayan çağdaş düşünceci öğreticilerden kimileri de *historicisme* adını benimsemişlerdir (*Bk.* *Historicisme*). Özellikle XIX. yüzyılın sonlarında Almanya'da ortaya ve tarihsel özdekçiliğe karşı çıkan, tarihi bireyselleştirecek tek ve birbirinden konut birtakım olayların sıralanması olarak değerlendirilen, tarihsel gelişmeye alarından hic bir bağıntı bulunmayan olayların art arda sıralanması savan Dilthey ve izdaşlarının anlayısları da *historicisme* adını tasımaktadır. Nietzsche, Spranger, Simmel, Toynbee, Eucken, Croce, Meinecke, Wartenburg vb. gibi birçok metafizik-düşünceci burjuva ideologu da *historicisti* (tarihcilik anlayışı güdücüsü) savırlılar. Tarihsel özdekçiliğin kurucusu Karl Marx, düşünme ve eylemin bağıntılı alanında tarihin önemini gösterdikten ve onu özdeksel

çelismelerivle açıkladıktan sonra birçok metafizik düşünürler, tarihi ters açıdan değerlendirmek için bu alana yöneldiler. Aralarında çeşitli farklılar bulunmakla beraber özellikle İngiliz, Alman, Fransız, İtalyan ve Amerikan idealistleri *tarihin önemlili* konusunda bireleşmekteydi. Bu idealist varsayımları da «tarihsel olayları, tarihsellikleri içinde değerlendirmek» gibi Marksçı bir özyeyle karşıt olarak sunurlar. Bu alanda en başarılı olan Alman idealisti Dilthey'dir. Bir başka Alman yenicantısı Georg Simmel'e göre «tarih ruhsallığıtan avrillama». İtalyan düşünürü Benedetto Croce'nin *historicisme*'ne göre nesneye özen belirler. Fransız idzâsi Raymond Aron'a göre de «geçmişin bilinmesini halden ayrılmaz, tarihi bilmek içini onu sindirdiği duruma indirgemek serokir». Hegelcilikten yola çıkararak *yasam leselesi* öğretisini kuran Wilhelm Dilthey (1833-1911) söyle der: «Tarih, düşüncenin tarihidir (Al. Geistesgeschichte)». Buna karşı Dilthey, Hegel'den uzaklaşıp Kânt'a döndüreni sanmaktadır. Ona göre doğabilimle insanbilimi arasında hiç bir ilişki yoktu, insanın özgür evlemeleri doğa yasalarıyla açıklanamazdı, insan özdeksel koşullarla değil ruhsal koşullarla gelişmiş —daha doğrusu, kendî kendisini sellâstırılmıştı— Husserl'in fenomenolojisinde olduğu gibi «Spinoza'yi anlamak için kendimizi onun verine kovmamız gereklidir», bunun gibi «ruhumuzu, tarihi ruhu yerine koyarak tarihi anlayabilirildi». Dilthey'e göre insansal olayların nedenleri bilincmezdi. Görgüldüğü gibi, Dilthey, Kânt'ın *Ding an Sich*'ını doğadan insana aktarırıydı. Insansal olaylara gene ve ancak insanın bir anlam verebilecekti. Dilthey'e göre insanın su ya da bu türlü davranışının nedenleri açıklanamaz, çünkü insan özgürdür ve nedensiz olarak davranışabilir, oysa insanın su ya da bu türlü davranışına bir anlam vermek mümkündür. Bu açıdan tarih de, insansal bir süreç olduğunu göre, bir usulayıklıklar tarihidir. Tarihe anlam veren inşandır. Öyleye insan ve tarih, us değil, rühtür. İnsan ve tarih, ruhun verdiği anlamla değer kazanır. Geçmiştekilerin neden olduğu bilinmeyecekti gibi gelecektekilerin de neden ve nasıl olacakları kestirilemez. Dilthey, *Tarih Okulu* (Al. Historische Schule)'un en önemli düşünürü sayılmaktadır. Özellikle Almanya'da E. Rotacker, H. Nohl ve Th. Litt tarafından izlenmiştir. Bundan başka, *varolusuluk ve varlıkbilimecilik* gibi değişik idealist öğretisileri de etkilemis. Martin Heidegger'le Nicolai Hartmann'a bir cesit ustalık etmiştir. Onun ektesinde kalan Nicolai Hartman, *historicisme* (Al. Historismus, Ing. Historism) akımını söyle anlatmaktadır: «Insanlar, içinde yaşadıkları

ri cemiyet şekli bakımından olduğu kadar, dünya görüşleri üibarile de birbirinden ayırlırlar. Cemiyet sekilleri, her devrin hususiyetlerine göre değişir ve bu hususiyetler bir defaya mahsus olan ve tekrâr etmesine imkân olmayan tarihi situation'u meydana getiren tarihi sebeplere verilen ehemmiyetle göre bir esas disiplin olarak felsefi tekâmulun mevzuunu sosyoloji ve yahut tarih teşkil eder. Bunda dolayı zamanımızda felsefede bir *sosyologism* ve bir *historism* cereyanı vardır» (Hartmann, *Felsefe Arkivi* N. II, *Almanya'da Birinci Ontoloji Cereyanı*, çev. Takıyyettin Mengüsoğlu). Kendisi de bir idealist olan Hartmann, Alman hayat felsefesiyle Amerikan pragmatizmle karşılaşmıştırken sonra, bu tekniklerden metafiziklerden söyle yakumaktadır: «Aksaklıkları kolaylıkla görülen bu avkumluklar bir tarafa birakılık bile, bu farziyelerdeki kifâetsizlikler, derhal görülmeli. Bütün bu felsefi istikametler insanın ameli, sosyal, tarihi olmak üzere muavven taraflarını cle alıyor, ve yahut da onun sadice mânevi hayatını göz önünde bulunduruyorlar. Bu suretle inşan hakkında tek tarafı bir tasavvurun doğması pek tabiidir ve böyle bir tasavvurdan —felsefi bilgi için— çıkışak olan neticeler de aynı suretle tek tarafı olmak zorundadır» (İbid., s. 5, 6). Bk. *Geisteswissenschaften*, Tarihi felsefesi, Tarih, *Historicisme*, Tarihselcilik.

HİSTORİZM. Bk. *Historisme*, Tarihselcilik.

HİTÂM. Bk. Son, Vargı.

HİTÂMEZİR. Bk. Sonlu.

HİTE. Bk. Uzam, Yurtluk, Alan.

HİYÂB. Bk. Günah, Suç.

HİYÂBET. Bk. Günah, Suç.

HİYAC. Bk. Savaş, Sıkıntı.

HİYÂL. Bk. Yön.

HİYÂN. Bk. Evre, Zaman.

HİYEF. Bk. Korku, Phobos, Yılıgı, Gizli.

HİYEL. Bk. Mekanik.

HİYERARŞİ. Bk. Koram, Hiérarchie.

HİYEROGLİF. (Yu. Tarih) Eski Mısır'lıların resmi yazısı... Biçimler, cizerck yazmaya *piktografi* denir. İnsanın ilk yazı biçimi budur ve konusulan dilden bağımsızdır. Hieroglyph, bundan farklı olarak yeni bir aşamadır; esdeweise biçimleri cizerck yazma vorine düşünceleri cizerck yazmayı, *ideografi*'yi gerçekleştirir.

HİYEROGLİFLER KURAMI

mıştır. Hattâ *hiyeroğrif* daha da gelişerek dütüşnelerin çizilmesine sessiz harfleri temsil eden işaretleri katmıştır. Günümüzdeki Lâtin alfabetesinin temeli olan alfabetik yazı, ilkin, Fenikeller tarafından yazılmıştır. *Bk.* Idéographie, Hiyeroglifler Kuramı.

HİYEROGLİFLER KURAMI. (*Os.* Timsâller nazarîyesi, *Ing.* Theory of Hieroglyphs) Duyumları, insan zihinde, nesnel gerçeklikle hiç bir ortak yanları bulunmayan simgelerden ibaret sayan kuram... Herman von Helmhotz tarafından ileri sürüldü. Rus düşünürleri Plechanov ve Bogdanov taraflarından felsefeye akitan bu kuram, duyuşların insan zihinde nesnel gerçekliği yanıtlanan imge olduğunu yadsır ve onların birer simge, birer *hiyeroğrif* olduğunu savunur. Bu ileriştiriş, nesnel gerçekliği yadsımayla çalışan öznellik dütüşnelerin *duyum*'lara takıtları çeşitli adlara bir yenisini eklemektedir. Mach, Avenarius vb. gibi öznellik dütüşnecilerde bu adlarla pek çok çeşitlilik vardır. Tümü de duyuman nesnel gerçekliği yansımadığı temelaine dayanır. *Hiyeroğriller kuramı*'nın temeli, Johanncs Müller'in duyu organelerine özgü erke yasasıdır. Bu yasaya göre duyuşlar, dış etkilerde değil, duyu organelerinin özellikleriyle özgüllesirler. Örneğin görme örgeni üstünde yapılan herhangi bir etki ışık duymunu meydana getirir. Bu etki de dişsaldır ama işksal değildir, gözünün üstünde bir yumruk yiyen adamın beyninde cakan simşek gibidir. Duyumlar, elbette sadece nesnelrin bir özellüğü değildir, duyu organelerinin özgürlük varlığı da duyuşların gerçekleşmesinde etkendir. Ne var ki nesnel gerçekliğin hakiki imgeleri bu öznellik organelerle elde edilir. Kafasına yumruk yiyen adamın da gözünde sivriçik çakar ama o adam gerçek bir simşeğin eklentisi de simşeğin nesnel gerçekliğine uygun olarak görür. Duyumlarını bu güçlerini vadisimak, bilinmemeciliğe ve nesnel gerçekliğin yok savımasına yol açar. Tarihsel ve cytişimsel özdeşkeşiliğin geliştiricisi kuramcisı Lenin, *Materyalizm ve Empirokritizm* adlı yazısında, her türlü özneçiliği olduğu gibi hiperoglifler kuramını da kiyasya eleştirmış ve temelsizliğini göstermiştir. *Bk.* Empirico-criticisme, Abbilder, Hiyeroglif, Nesnel Gerçek, Öznel Düşünccilik, Eytisimsel Özdeşkeşilik.

HİYLE. (*Tr.* Platon) Erkek ve kadınların kur'avalı birelşmelerinde yöneticilerin yapmaları gereken düzen... Platon, ünlü *Devlet* titopçasında, yöneticilerin, erkeklerle kadınları birlestirecek kur'ada hîyle yapmalarını önerir. Yöneticiler, erkeklerle kadınları kur'annın dürüstlüğüne inandıracaklar ve gerekçe soyu arındırma ilkelerini görevle davranarak en uy-

gun çifti birbirine düşürecek biçimde kur'ada hîyle yapacaklardır. *Bk.* Platoniculuk, List der Vernunft.

HİYELİ ANLASMA. (*Os.* Muvazaa, *Fr.* Al. *Ing.* Collusion) Bir üçüncü kişiyi aldatmak için yapılan anlasma... Hukuk terimidir. Felâsefede değişik bir anlamda, kullanılmıştır. Sebebe olunmuş bir hatâ ya da saçmayı *collusion* deymişti nitelenebilir.

HİYEZ. *Bk.* Uzay, Yer.

HİYEZİ. *Bk.* Uzaysal.

HİZ. *Bk.* Coşku.

HİZBÜTTAHRİR. (*Ar.* Siyasa) Toplumcu yapıda teokratik devlet akımı... Bir İslâm Anayasası Tasarısı yaşamayan bu akıma göre malların gerçek sahibi tanrıdır, bu bakımından da bütün mallar bütün Müslümanlara eşitçe dağıtılmalıdır. Emperyalist devletlerde siyâsal ilişkiler kesilmeli, İslâm hukuku uygulanmalı, aşırı mal birikimleri önlenmelidir, devlet yapısında İslâmlık egemen olmalıdır. *Bk.* Ütopiyacı Toplumcuuluk.

HİZİLAN. *Bk.* Bitkinlik.

HİZİP. *Bk.* Bölek.

HİZMET. (*Os.* Hizmet, *Fr.* Ing. Service, *Al.* Leistung) Başkasının işini yapmak... Toplumbilimde de kullanılan ekonomi terimidir. Ekonomide *hizmet* de mal satılır. Bununla beraber özdexsel bir türünde gerçekleşmiş değildir, çeşdeviyle özdexsel bir mal değildir. Örneğin bir otobüs işletmesi bir *hizmet* görür, ama özdexsel bir mal üretmez. Hizmetler ekonimide sayıda sağlanır ama «kendi bölgelerinde yeni para yaratmazlar ve son çözümlemede bu parayı yaratın işletmelerle teamma bağlıdır» (William H. Whyte Jr., *The Organisation Man*, s. 19). Ulusal gelirin hesabında mallar gibi hizmetler de para diliyle değerlendirilir. Kiralanınan mallar, *hizmet* üzerinden mallardır. Kiralanınan mallar, *hizmet* üzerinden mallardır. Kiralanınan mallar, malin hizmetinin satılmasıdır. Kimi ekonomiçiller hizmetleri de mallar gibi tüketim hizmetleri ve yatırım hizmetleri olmak üzere ikiye ayıırlar. Örneğin eğlence hizmetini bir tüketim hizmeti, eğitim hizmetini ise bir yatırım hizmeti sayarlar. *Bk.* Mal.

HOBBES'ÇULUK. (*Os.* Hobbes'in mesleki felsefisi, *Fr.* Hobbisme, *Al.* Hobbsismus, *Ing.* Hobbianism, *It.* Hobblismo) Hobbes'in özdeşkeşiliği... İngiliz düşünürü Thomas Hobbes (1588-1679), genel olarak özdeşkeşiliğin, özel olarak da İngiliz özdeşkeşiliğinin babası sayı-

lir. Etyiçimsel özdekciliğin kurucuları Marx'la Engels, «Özdekcilik, İngiltere'nin gayri meşru çocuğu» dedikten sonra şunları eklerler: «Özdekciliğin ilk biçimci adıçılıktır. İngiliz skolastığı Duns Scotus, özdeğin düşünübilmesinin mümkün olup olmadığını sormakla Tanrıbilimi özdekciliği görsten yana cıkmasına zorlamıştır. Deneyel bilimin babası Bacon, çocuklu bir biçimde de olsa, özdekciliğin evrensel gelişmesine imkânlar hazırladı. Özdekcilik daha sonraki gelişiminde tekyanlı bir düşünce hâline gelir. Hobbes, Bacon özdekciliğini sisteme进了 (Marx-Engels, *Die Heilige Familie*, 1845 s. 201-204). Hobbes «özdeksel olmayan ruh yoktur» ve «deneyel bilimin dışında gerçek hiç bir bilgi yoktur» demiştir. Hibbes'e göre felsefe yapmak, doğru düşünmektedir. Düşünmekse katmak, ayırmak, toplamak, çıkarmak; bir başka deyişle, synamak demektir. Su halde doğru düşünmek, birleştirilmesi gerekeni birleştirmek, ayrılmış gerekeni ayırmaktır. Birleşebilen ya da ayrılabilen şeyler cisimlerdir. Deinek ki felsefeyi cisimlerden başka bir konusu olamaz. Ruhlar, Melekler, Tanrı düşünülemeyez. Bu soyut kavramlar felsefe konuları değil, inan konularıdır. Felsefenin konusu cisimler, metodu da dış ve iç duyarlılığı, her ikisi de deneye dayanır. Gözlem biliminin dışında gerçek hiç bir bilgi yoktur. Hobbes'a göre sınırsız özgürlük (kayıtsız hüriyet, La liberté d'indifférence) diye bir şey yoktur. Bir insanların davranışları dayanılmazlığından elindedir. Tutkusuz akıl, cekiciliği olmayan töresel ilkelere insanları içinde hiç bir etki yapamaz. Bir istekten sonra gelen davranışımıza yönetmek bizim elimizdedir ama isteğimizi yönetmek elimizde değildir. Her davranışın yeter bir nedeni vardır. Yeter neden, zorunluktur. Everständeki her cisim gibi insan da bu zorunluluğa bağlıdır. Her seyde olduğunu gibi töredede en gerçek yönetici çıkar (menfaat) düşünücsidir. Salt ıyi, salt kötü, salt tütje (adalete), salt töre (ahlaklı) yoktur, bunlar uyudurulmuş kavramlardır. Gerçekte iyi, hoşa giden, kötü de hoş gitmeyen seydir. Doğada olduğunu gibi devlette de hakkı meydana getiren güç (kuvvet)'tir. Gerçek devlet, herkesin herkese karşı kavgasıdır. Devlet bu kavgaya bir dereceye kadar son verdiği için onun emrettığı erdem, vasak ettiği erdemzsizlikdir. *Bk.* Özdekcilik, Homo Hominis Litus Est, Bellum Omnium Contra Omnes, Adçılık, Özdekcilik, Kaba Özdekcilik, Etyiçimsel Özdekcilik, Man-

HOBBSİME. *Bk.* Hobbesçuluk.

HOD. *Bk.* Ben, Benlik, Kendilik.

HODBİN. *Bk.* Bencilik.

HODBİNİ. *Bk.* Bencilik.

HODGÂM. *Bk.* Bencilik.

HODGÂM-DİÇERGÂMLIK. *Bk.* Benci-Özgecililik.

HODGÂMLIK. *Bk.* Bencilik.

HODİ. *Bk.* Benlik, Kendilik.

HODKÂM. *Bk.* Bencilik.

HODKÂMÎ. *Bk.* Bencilik.

HODKÂMLIK. *Bk.* Bencilik.

HODKÂMLIK-DİÇERGÂMLIK. *Bk.* Benci-Özgecililik.

HODPERESTLİK. *Bk.* Bencilik.

HOLDİNG. (*Ang. Ekonomi*) Tröst kurma amacıyla gerçekleştirilen şirketler şirketi. Tröst kurucusunu ilkin ortaya atan Amerikalı hukukçu C. T. Dood'tur. Rockefeller'ın ortaklarından olan Dood, 1870'lerde düşüncesini gerçekleştirmiş ve petrol şirketlerinin yüzde doksanını ele geçiren bir petrol tröstü kurmuştur. Tröst dışı kalan firmalar direnci üzerine bu tröst ticaret özgürlüğine aykırı görülererek mahkeme kararlarıyla kapatıldı. *Holding* onun yerine düşünülen çeşitli tröst biçimlerinden biridir, sanka trösten farklılaşmasına mahkemelerde de kurulmasına izin verilmiştir. Bir ad değişikliğinden başka trösten hemen hiç bir ayrimı olmayan holding, birçok şirketi içinde toplayan ve onların hisse senetlerine sahip olarak onları yöneten şirketi dileğetirir. *Holding trust* adı verilen bir dev şirket, kapsadığı bütün şirketlerin sahibidir. Holdings bağlı şirketlerin bireysel olarak bağımsız görünürler, gerçekte holdings mali denetimi altındadırlar. Tekelci anamalıchein en büyük kurumları olan holdings'lere konzern'ler de istenir. Örneğin 1911 yılında Paris ve Hollanda bankalarının kurduğu *Compagnie Générale de Maroc holdingi*; bankaları, nakliyat kumpanyaları, petrol, elektrik, çimento ve kömür işletmeleriyle hemen bütün Fas'ı egemenliği altına almış ve uzun yıllar denetimi altında tutmuştur. Holdings, aynı zamanda, büyük bir anamal tasarrufu da sağlarlar: «Bankalar, kurdukları holdings hisse senetlerinin büyük kısmını muhasaza ederler. Sadece bu ana şirketin aracılığıyle, kendi kavaklılarını kullanmaksızın, holdings bütün kollarını kontrol ederler ve bundan ötürü de büyük bir sermaye tasarrufu sağlarlar. Gerçi holdings'in genel toplantılarında çoğunluğu

sağlamak için hisse senetlerinin yüzde kırkına sahip olmak gereklidir ve holding şirket de aynı oranda bir işbirliği şubeleri kontrol eder ama banka bu şubelerin sermayesinin yüzde on altısına eşit bir meblâgi işlemeden tuttuğu için gruba bağlı şirketlerin yönetimine egemenmdir» (Petit et De Veyrac, *Le Crédit et l'Organisation Bancaire*, s. 518). Bk. Tekelci Anamalculuk, Tröst.

HOLİZM. (*Tr.* Metapsikiz) Smuts'un bütünsellik felsefesi... Güney Afrikali Marşal J. Smuts tarafından ileri sürülmüş düşünceli, ruhlu ve metafizik bir öretedir. Smuts'un *Holism and Evolution* (1926) adlı yapıtında açıkladığını göre evren, varatıcı evrimle yeni bütünselliklerin meydana konduğu bir süreçtir. Bütinün parçalarla indirgenmeyeceğini düşüneni açıdan yorumlayan Smuts'a göre *holistik süreç* te nesneler ve olaylar, nikeliksel birikimlerin niteliksel döntüşimlere ugrasması değil, bir bütün olarak varanlardır. Bu süreç özdeksel değildir ve bilincmez. Evrende yeni bütünsellükler yaratılmıştırız özdeksel de her an artar, bundan ötürü de Özdeşin sakınımı yasası yansılır. Bu bilimsiz varsayımla birçok düşünürleri etkilemiş ve yayılmıştır. Örneğin Alman düşünürü Friedrich Kainz de böylesine bir holistik, Kainz'e göre estetik güzellik, öznedeşenin bütünsellüğinden doğar. Bk. Büyünlük, Parça, Yaratıcı Evrime, Düşüncilik, Bilinçmezlik, Eytisimsel Özdeksilik, Tarihsel Özdeksilik.

HOLZWEGE. (*Al.* Dietzgen) Çıkmaşık sokak... Marx ve Engels'in önce tarihsel ve eytisimsel özdeksiliğe peki yaklaştığı gene Marx ve Engels tarafından vurgulanmış işi düşünür Dietzgen, felsefeci, *hiç bir yere göttürmeyen yolların yolu* (*Al.* den Holzweg der Holzwege) sayar, ama doğru yolu bulabilmek için gene de onu incelemek gerektiğini ilerişter. Felsefeci profesörlerini *diplomatî usâkalar* olarak nitileyen (Bk. Lenin, *Materyalist ve Aşırıortodoksizm*, s. 314) Dietzgen, felsefe profesörlerini elinde felsefesinin bir bilim değil "sosyal demokrasiye karşı burjuva sınıflının savunma aracı" olduğunu söyleyip «bunlar, bir reaksiyonerler yığınından başka bir şey değildirler» der. Felsefesinin, temelde, özdeksilik ve düşüncilik çatışmasından ibaret bulunduğu ve felsefe tarihinin bu çatışmanın yünelmelerinin tarihi olduğu gerçeği *çıkmaşık sokak* deviminin gereklisidir. Örneğin bu konuda Franz Marksçı Louis Althusser söyle der: «Son çözümlemede felsefe tarihinin özdeksilik ve düşüncilik arasındaki kavraya indirgenmekten söylemek, gerekte felsefesinin bir tarihi bulumadığını söylemek demektir. Bu halde de felsefesinin

actiği yollar, Dietzgen'in Heidegger'den çok önce söylediği gibi *Holzwege* sayılır». Bk. Felipe, Felsefe Tarihi, Felsefenin Temel Sorunu.

HOMALOIDAL. Bk. Yüzyıslar.

HOME COLONIES. (*Ing.* Owen) İngiliz top-lumcusu Robert Owen'in tasarladığı kamulcu örnek toplumlardırı verdiği ad... Owen'in bu devimi *yurt içi koloniler* anlamını verir. Bk. Ütopiya, Toplumculuk, Toplumculuk.

HOMÉOMÈRE. Bk. Homeomeri.

HOMEOMERI. (*Yu.* Aristoteles) Birbirine benzeyen parça ya da tohum... Bu deyimi, çögünlükler sanıldığı gibi Anaksagoras değil, Anaksagoras'ın felsefesini anlatan Aristoteles kullanmıştır. Empedokles'in *dört öğe* varlığını geliştiren Anaksagoras'a göre varolan her şey özdeksel ve türdes parçacıklardan meydana gelmektedir. Aristoteles bunu anlatırken söyle dır: «Anaksagoras'ın öğeler için söyledikleri, Empedokles'in söylediklerinin tersindir. Empedokles toprak, havayı, ve atesin her şeyi vareden öğeler olduğunu söylediği halde Anaksagoras tersine *omoioneres* in her seyde bulunan öğeler olduğunu söyler. Bundan kastedilen et, kemik ve bu gibi sevlerin her biridir. Dört öğe de bu gibi tohumlardan meydana gelir. Hepsidir, görünmeyen küçüklükte her türde özdeksel parçalarının bir araya gelmesinden doğmuşlardır». Aristoteles ve izdahası bu konuda Yunanca *omoionere*, *omoioneria*, *omoionerai* devimlerini kullanmışlardır. Aristoteles, başka bir vazıfsında da aynı konuda sunuları söylemektedir: «Anaksagoras'a en güç getiren şey, varolmayandan bir sevin nasił doğabileceğii ya da varolamayan varolmayan hâline nasıl gelebileceğidi. Şimdi biz birtürden bir besin alıvoruz, örneğin ekmeke su. Bu besinden saç, toplardamar, atardamar, et, sinir, kemik vb. meydana gelivor. Öyleysse, alightediz beside bütün bunlar, her şey vardır. Ve her şey yalnız varolandan meydana gelmektedir. Bu beside kan, sinir, kemik ve baskalarının doğurucuları olan bütün parçalar bulunmaktadır. Ama bunlar yalnız akilla görülebilin parçalardır. Anaksagoras, duylarımızın güçsüzliğinden ötürü gerçeki görbolecek durumda değiliz, divor. Kanıt olarak da küçük parçalar olarak karıştırılan renklerdeki deşismevi gösteriyor. Kara ve ak gibi iki bova alır, bunlardan birini ötekine damla damla boşaltırsak, gerçekte bova deşisti halde, bu azar azar olan deşimevi duvumuz avrid edemevecektir» (Hermann Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, A 43, 46; B 21). Anaksagoras'ın bu

boya kanıtı, düşünce alanında rastlanan ilk denevidir. *Homeoméries* deyimi, Osmanlıcaya *eczâ mümâsile* deyimiyle çevrilmiştir. Anaksagoras düşüncesi, temelde, *her sey, her seye vardır* demektedir. Bu, yetkin bir özdeşlik anlayışıdır ve evrensel bütünlüğü ve bağımlılığı dileğetir. Anaksagoras'a göre bu ana özdeşler, sonsuz sayda ve sonsuz kişiükliktedirler, birleşmek ve avrılmak suretiyle bütün cisimleri mevdâna getirirler. Anaksagoras, bular için *omoiomere* değil, kendisinden kalan küçük vazılardan anlaşıldığına göre *tohum* anlamında *spermata* deyimini kullanmıştır. Bu konuda çok önemli bir nokta da, Anaksagoras'ın *spermata*'larının Demokritos'un *atomâ*'ları gibi bir noktada gelip bir bölünmeziğe davammadıklarıdır. Anaksagoras'a göre cisimlerin sonsuz bölünmebililiği, *spermata*'ların her cisimde sonsuz sayıda bulunmalarından ötürüdür. *Homeomeri* deyimi, benzer anlamını dileğetiren *Yu, homois* kökünden türemiştir. Latince aracılığıyla batı dillerine geçen ve pek çok sözcüklerle bu anlam katan *homö* öneki de bu Yunanca kökten gelmektedir. Ne var ki bu önek ve *homeomeri* terimi, *homoeo* biçiminde de vazılmaktadır. *Homeomeri* biçiminde varyanlar da vardır. Bk. Spermata, Dört Öğe, Atomos.

HOMEOSTATIS. (Yu. Ruhbilim) Denge... Yaşamak, fizyolojik yapıdaki belli bir dengeyi sürdürmekle yükündür. Örneğin vücudumuzdaki işi belli bir derecede kalmalıdır, kannımızdaki asit ve alkali mikturları hiç değiştirmeliðir. Bu denge, içe örenlerimizle, otomatik olarak kurulur. Fizyolojik yaşamımızdaki bu *homeostasis* bizi ruhsal yaşamımızda özgür kılار, verimli işler yapabilmemize imkân verir. Bu denge otomatik olarak sağlanmasaydı da onu sağlamak için biz cabâ harcamak zorunda kalsaydık, başkaca hiç bir eylemde bulunamazdık. Bk. Ruhbilim.

HOMERİK ÇAĞ. Bk. Homérique.

HOMERİK İĞRETİ KRALLIK. (Tr. Marks-bilim) Savas yürütebilmek için gerçekleştirilen olağanüstü ve geçici yetke... Eski Yunan demokrasilerindeki *basileus'tara* Karl Marx bu adı vermiştir, yetkisi savas sürevisle sınırlı ve orduların komutasına özgüdür. Bk. Asker Yönetimi, Basileus, Homérique.

HOMERİK TOPLUM. (Tr. Toplumbilim) Ozan Homeros çağındaki eski Yunan toplumu... Bk. Homérique.

HOMÉRIQUE. (Fr. Toplumbilim) Yunan ozan Homeros'a çağının... Örneğin Homeros'un çağına *homeric çağ* denir. Homeros'un şiir-

lerindeki çesni de *Homérisme* deyimiyle adلانır. Bk. Homerik İğreti Krallık, Homerik Toplum.

HOMÉRISME. Bk. Homérique.

HOMEROS-HESIODOS DİNİ. (Tr. Antikçâq felsefesi) Eski Yunan coştancılığı... Tarihçi Herodotos der ki: «Büçümleri, nitelikleri, yetkililer ve hükümleriley Yunan tanrılarını Hemososla Hesiodos varatılmıştır». Bu tanrılar, insanlaştırılmış tanrılardır. Bu, bir çeşit *insanbicimcilik*'tir. Homeros-Hesiodos dini, tanrıları insanlığa indirgeverek sonsuz tanrısal güç anlayışını sarsıntı gibi insanları da tarihi yürüctelerken kendilerine güvençlerini artırmış ve bilimsel araştırma düşüncesinin dokunuşunu sağlamıştır. İlk din eleştirisini de bu tanrılardaki *insanıtkuculuk* yüzünden haslamıştır. Bk. İnsanbicimcilik, İnsanıtkuculuk, İnsanıtkıcılık, Coştancılık.

HOMINİD. Bk. Hominicns.

HOMINIENS. (Fr. İnsanbilim) İnsanınlar... İnsanın atası olan insanımı mavnunları dileğetirir. Aynı anlamda *hominoid* ve insanımıştan farklı olan *hominid* deyiminden cıkarsan *hominid* devimleri de kullanılmaktadır. Kökeni, insan anlamındaki *Lâ, homo ve hominis* deyimleridir. Bk. İnsan, İnsanbilim.

HOMINOİD. Bk. Hominicns.

HOMMEE. Bk. İnsan.

HOMME COLLECTIF. (Fr. Toplumbilim) Toplum insanı... İnsan, toplumsal bir varlıktır. Bk. İnsan, Toplum.

HOMME-DIEU. Bk. İnsantıncılık.

HOMME HUMAIN. Bk. İnsansal İnsan.

HOMME-MACHINE. Bk. Makine-İnsan.

HOMME-MASSE. (Fr. Toplumbilim) Yığın insanı... *Tonlum insanı* anlamındadır. Bk. Homme Collectif

HOMME-PLANTE. Bk. Bitki-İnsan.

HOMME PRÉHISTORIQUE. Bk. Tarihöncesi İnsan.

HOMME TOTAL. (Fr. Marx-Engels) Bütünsel insan... Marksılığın amacı, insanlığına yabancılaşan insanın, bu yabancılığının asılmasının, yeniden ve daha üstün bir düzeye insanlığını dönmesi ve bütünsel bir insan olmasıdır. Bu veni insan, bütün yetenek ve olaklıklarını kaybısmam bir insan olacaktır. İşte

HOMO ALPINUS

bu, Marksçı toplumculuğun amaçladığı bireycilikdir. *Bk.* Marksçılık, Bireycilik, Toplumcılık.

HOMO ALPINUS. *Bk.* Homo Contractus.

HOMOCHRONE. *Bk.* Zamandaş.

HOMO CONTRACTUS. (*Lâ.* Lapouge) İki irkın arasına sıkılmış irk... Toplumbilim olaylarını irk üstünlikleriley açıklamaya çalışan antropometrik toplumbilimci Fransız düşünürü Vacher de Lapouge'a göre Avrupa halkları üç irka ayrılır: *Homo Europeus* ya da arya irkı, *homo contractus* ya da mediteranen, *homo alpinus*... Bunların içinde para kazanmaya en çok yetenekli olan arya irkıdır. Lapouge, bu ayrimı, çok önemli sayıda kafa biçimleriyle renklerle davanarak yapıyor. *Bk.* Antropometrik Toplumbilimcilik, Toplumbilim, Irkçılık.

HOMO DUPLEX. *Bk.* İkiyanlı İnsan.

HOMO ECONOMICUS. (*Lâ.* Toplumbilim) Sadecə ekonomik çıkarlarını göre davranışın insan... Osmanlıcaya *iktisâdî insan* deyişimle aktarılmış bulunan bu devimin Lâtince yazımı *homo oeconomicus* biçiminde de ekonomi edebiyatına başlıktı. Yazıldığı biçimde geçmiştir (Örneğin *Bk.* Ak İktisad Ansiklopedisi, c. 1, s. 399, Prof. F. Ergin'in başlığı). Bu terim, klasik İngiliz ekonomiçilerinin, özellikle Adam Smith'in anlayışından türemiştir. *Bk.* Liberalizm, Görünmeyen El, İnsan, Ekonomi.

HOMOEOMER. *Bk.* Homeomeri.

HOMOÉOMÉRIES. *Bk.* Homeomeri.

HOMOEOSTATIS. *Bk.* Homostatis.

HOMO EUROPAEUS. *Bk.* Homo Contractus.

HOMO FABER. *Bk.* Yapıcı İnsan.

HOMO FABER SUA SPONTE. (*Lâ.* Varoluşçuluk) İnsan, kendisini, kendi yapar... *Bk.* Varoluşçuluk, Deus Faber Su Sponte.

HOMOGÉNE. *Bk.* Birtürden.

HOMOGÉNÉITÉ. *Bk.* Birtürdenlik.

HOMOGÉNÉSIE. (*Fr.* Yaşamibilim) Bir canının kendisine benzey bir canlıdan doğumu... Osmanlıcaya *tendâslî mîtezâbîh* ya da *tendâslî mîtezâni* deyişimleriyle çevrilmiştir. *Bk.* Hétérogénéisé.

HOMO HOMINI LUPUS EST. (*Lâ.* Hobbes) İnsan, insanın kurdudur... İngiliz düşünürü

özdekcisi Hobbes, bu ünlü söyleye, yapma bir varlık saydığı *devlet*'in gerçekliğini kanıtlar. Devlet gerçeklerdi, çünkü *homo homini lupus*. İnsan, kendi varlığını sürdürmek için sürekli olarak başkalarının varlığıyla çatışır. *Bk.* Bellum Omnia Contra Omnes, Devlet, Hobbes'çuluk.

HOMOIOMATA. (*Yu.* Aristoteles) Benzerler... Aristoteles'e göre düşünceler, varlıkların eşdeyişle nesnel gerçekliğin bcnzeleri, kopyalarıdır. Bir savda Aristoteles'in özdekcisi yan belirir. *Bk.* Aristoculuk, Abbilder, Yansi Kuranı.

HOMOIOMORE. *Bk.* Homeomeri.

HOMOJEN. *Bk.* Birtürden.

HOMOLOG. *Bk.* Benzetili.

HOMOLOGIE. *Bk.* Örgünsel Andırırm.

HOMOLOGUE. *Bk.* Benzetili.

HOMOLOIDAL. *Bk.* Yüzeysel.

HOMO LUDENS. (*Lâ.* İnsanbilim) Oyuncu insan... İnsanlığının bir versiyonuna göre ilk insanların atası olan hayvan, öteki hayvanlara göre daha oyunsever olmuş ve böyleslikle duyuylar izlenimlerini youngını oyuncular düzleştirmiştir. Nitekim insan çocuğunun, maymun çocuğundan daha oyunsever olduğu bilinmektedir. Oynayan çocuk, ilkin, hiç bir ayırmaya yapmaksızın, bütün dudularıyla birlikte davranışır. Eşyayı görür, dokunur, koklar, sesini işitmek için birbirine carpar, tatmak için ağızına sokar. Bu oyun ona duyuy niteliklerini ayırdetmemiştir. Çeşitçi koklar artık, ağızına sokmayı bırakır, oysa çiçeğin bir tadi da vardır; ama çocuk, çiçeğe kokunun tattan önemli olduğunu öğrenmiş, kokuya öteki önemsiyor niteliklerden soyutlaşmıştır. İşte bu sovullama, hayvanın insanlaşmasında en önemli başarıdır. Artık şeker yesil, kırmızı ya da sarı olabilir; bundan böyle çocuğun şekeerde arayacağı renk değil, tad olacakdır. Çocuk, bu oyuncu deneyimleriyle, nesnelerin tenkilerini ve kendi davranışlarıyla olan ilişkilerini de öğrenir. Avcıunda sıktığı camın elini keseceğini, elinden düşüreceği tabağın kırılacağını, yemeyen sobaya dokunulabileceğini ve buna karşı yanan sobaya dokunulamayacağını bilir. *Bk.* Yavru İnsan, Bilgin İnsan, İnsansılm, İnsan, El, Dil, Biliş, Eylem.

HOMO MÉDITÉRANÉEN. *Bk.* Homo Contractus.

HOMO MENSURA. (*Ld.* Protagoras) Protagoras'ın «insan her şeyin ölçüsüdür» deyiminin Latince kısaltması... *Bk.* Bilgicilik Akımı.

HOMOMORPHIE. (*Al.* Eytisimsel Özdeşlik) Benzer biçim... Nesnel gerçeklikle onun insan zihindeki vansının uygunluğunu dileğitmek için kullanılır. *Al. isomorphe* (esbişliğim) deyimininden farklı, homomorf'ların izomorf'lar gibi tipatip uygun olayı benzer uygunlukta olmalarıdır. Örneğin bir insan ay nadaki görünütsüyle izomorfür, ama bir kavram nesnesiyle homomorfür. Bu, bir *yaklaşık uyma*'dır, izomorfide olduğu gibi *tipatip uyuma* değildir. Her iki deyim, sibermetik ve mantıkta da kullanılır. *Bk.* Abbilder, Ímge, Yansi Kuramı.

HOMO NATURALIS. (*Ld.* İnsansılık) Doğal insan... İnsansılımın bir varsayıma göre doğal insanla doğal havvan arasında hiç fark yoktur. Nitelik insanla insansını maymunlar arasında farkın, insansı maymunlarda daha asaaltı maymunlar arasındaki farktan çok daha az olduğu tamamlanmıştır. Demek oluyor ki insanla havvan arasındaki ayrim, bir derece ayrimi değil, bir öz ayrimidir. *Bk.* Geist, İnsansılık, İnsan.

HOMO NASCITUR POETA. (*Ld.* Croce) Hcr insan biraz oزان olarak doğar... İtalyan düşünürü Benedetto Croce, estetiğinde, bu önermeyi ilerisürer ve sanatıyla sanatçı olmayan insan arasında bir öz ayrılığı bulunuşadığını dileğitir. *Bk.* Poeta Nascitur, Sanat, Estetik.

HOMONYME. *Bk.* Eşcelsi.

HOMO OECONOMICUS. *Bk.* Homo Economicus.

HOMO SAPIENS. (*Ld.* Anaksagoras) Bilgin insan... İnsanın bir *us varlığı* olduğu düşünücsesi, Antikçağın en önemli düşünürlerinden biri olan Anaksagoras tarafından ileri sürülmüştür. Anaksagoras, insan üstünde çok derinlemesine düşünmüş, parlak ve çağının çok asan sezilerde bulunanmış bir düşünürdür. İnsanın eleri olduğu için mi akıllı olduğu, yoksa akıllı olduğu için mi elleri olduğu üstünde ilkin düşünden de odur. Her iki düşünceye Aristoteles de katılmıştır, Aristoteles'in Anaksagoras'dan aldığı *akıllı insan* kavramını skolastikler *anima rationalis* devimiyle Lâtinceye çevirmişlerdir. Doğabilimci Karl von Linné, *Systema Naturae* (1778) adlı væpitinde bu deyimi eklini olusuya havadan avrmak istediği insan türlü nitelik için kullanmıştır. *Ld.* *sapiens* sözçüğü *usu* (akıllı) anlamını dileğitir. *Bk.* İnsan, El, Us, Eylem, İnsansılık.

HOMO SOCIUS. (*Ld.* Perroux) Toplum insan... Klâsik ekonomik anlayışının *homo economicus* tipine karşı toplumcu ekonomici François Perroux'un ileri sürüdüğü bu deyim, *cukareci insan*'ın tam tersini, kendi çıkarını düşünen ve toplumuna yararlı olmaya çalışan insan tipini dileğetir. *Bk.* Homo Economicus.

HOMO STATISTICUS. (*Ld.* Romeuf) Sayılama insanı... Geçmişe endeksleri vb. gibi *sayılama* (istatistik) lârda belli bir ülke halkın kurumsalsalarak temsil eden tipi dileğetirmek üzere Fransız ekonomisi Jean Romeuf tarafından ileri sürülmüştür. Matematiksel bir insan tipidir. *Bk.* Homo Economicus.

HOMURTU. (*Tr.* Toplumbilim) Halkın hoşnuttuluğunu dileğefiren ugulutu... *Homurtu* (*Fr.* Grommeler) gerçekte bireysel bir tepkidiir. Toplumsal tepkiyi dileğetirmek için de *Fr. rumeur* (*Os.* Kytılıkaal, Güftügü, İstikâ) deyimi karşılığı olarak kullanılmıştır. Bu terim, Türk Dil Kurumuna yayılanan Toplumbilim Terimleri Sözlükünde *söylenti* (*Os.* Sâfîya) deyimiyle özeleştirilmiştir. Her ikisi arasında anlam ayrılığı vardır. Ayaklanma ve baskılardırmaya dönüşebilecek nitelikte *homurtular* Tarde, Allport, Postman, Dodd gibi toplumbilimciлер incelemiştir. *Bk.* Söylenti.

HONESTUM. (*Ld.* Cicero) Serefli... Latin stօacis Cicero'va göre insan, serefli bir yasama felsefeye ulaşır. *Bk.* Roma Stoasi, Gravitas.

HONNÉTE. *Bk.* Namusu.

HONNEUR. *Bk.* Onur.

HONTE. *Bk.* Utanç.

HOR. *Bk.* Işık.

HORANTA. (*Tr.* Toplumbilim) Aile halkı... Gerçekte *yîcî* anlamını dileğefren *Fa. horrende* sözçüğünden bozma bir halk deyimi olan *horanta* sözçüğüyle Türk Dil Kurumuna yayılanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde birçok terimler önerilmiştir. Dr. Mithat Eng tarafından hazırlanan bu sözlükte göre, horanta tayla dolayısı ya da şimgeleşmiş cinsel ilişkiye kapsayan düşे *Ing. incest dream* deyimi karşılığında *horanta dışı*, Fröydçilere göre sevgicin ana ya da babaya karşı olan bağılılığının gevşemesini ve zayıflamasını hazırlayan venivitmetlik villarında aileden uzaklaşmaya yol açan törelere uygun düşünceler ve sınırlara *Ing. incest barrier* deyimi karşılığında *horanta engeli*, özellikle ana-baba-çocuk ve erkek-kız kardeşler gibi vakun akrabalar arasında cinsel ilişki kurmayı ezzalardan wasaklara *Ing. incest taboo* deyimi karşılığında *horanta ya-*

HORANTA DÜŞÜ

sazı, yakın akrabalar arasında karşı cinsten üyelerle törelere aykırı cinsel bir ilişki kurma *Ing. incest* devimi karşısında *horanta zindası* devimleri önerilmektedir. *Ing.* ve *Fr. inceste* devimi *yakınlararası cinsel ilişkisi*'yi dileğetirir ki gene Türk Dil Kurumuna yayılmışan Budunbillim Terimleri Sözlüğünde böyledir. Prof. Sedat Vevis Örnük tarafından «dar anlamda aile üyeleri, geniş anlamda yakın kandaş ve da hissiz akrabalar arasında doğru bulunmayan cinsel ilişkisi ve da evlilik» olarak tanımlanmıştır. *Bk. Aile.*

HORANTA DÜŞÜ. *Bk. Horanta.*

HORANTA ENGELİ. *Bk. Iloranta*

HORANTA YASAĞI. *Bk. Horanta.*

HORANTA ZİNÂSİ. *Bk. Horanta.*

HORDA. *Bk. Horde.*

HORDE. (*Fr. Toplumbilim*) Göçeve topluluk... Engels, *Ailenin Kökeni* adlı yapıtında «*horde* ve *aile*, birbirlerinin tamanlayıcısı değil, birbirlerinin katıstdır» der. Göçebelikte ve *aile* ilişkileri ya hiç yoktur, ya da çok gevşektir. *Bk. Aile.*

HORISMOS. (*Yu. Aristoteles*) Tanım... *Horismos*, Sokrates'in yöntemidir; Sokrates bütün tartışmalarında tartıştığı konuyu tanımlamasına çalışmıştır. Kavramı, bilimsel olarak kullanan Aristoteles'tir. Skolastikler bunu *definitio* sözcüğüyle Latinceye çevirmiştir. *Bk. Aristoculuk, Sokratesçilik.*

HORROR VACUI. (*Lâ. Skolastik*) Bosluk korkusu... Doğanın *böşlük*'tan korktuğu ve boşluğa izin vermediği yolundaki antikağ Yu-nan inancı, skolastiklerce bu devimle dileğetilmiştir. XVIII. yüzyıla kadar doğa bilimlerine egenen olan bu inanc, 1643 yılında atmosfer basıncının bulan ve boşluğun varbulduğunu gösteren Torricelli tarafından yürütülmüştür. Torricelli'ye gelineceğe kadar bir piston içindeki suyun yükselmesi olayı, *horror vacui*'yle açıklanıyordu. Antikağ atomcularının ve özellikle Epikurosculuğun varsayıdı boşluk, Aristoteles'ten Descartes'a kadar birçok büyük düşünürlerce olanaksız sayılmıştır. *Bk. Bosluk, Doluluk.*

HORTLAK. (*Tr. Toplumbilim*) Geceleri mezarından çıkış dolastığına inanılan ölü... Bosnancılardan biri olan *hortlak* (*Fr. Revenant*), *hayâlet*'in bir başka çeşididir. Özellikle Roma'da, Ortaçağ Avrupasında ve İskoçya'da inanılmıştır. Ölülerin yaşamakta devam ettikleri boşinandına dayanır. *Bk. Hayâlet.*

HORZUMLU YOLU. *Bk. Algoritma.*

HOŞ. (*Os. Lâtif, Leziz; Fr. Ing. Agréable, Al. Angenehm*) Beğenilen... Geniş anlamda *hazla* anlamadır. Kant, estetiğinde, *güzell* ve *yüce*'yle farklılarını belirtmiştir. *Bk. Haz, Açı, Güzel, Yüce, İyi, Doğru, Eleştircilik, Hoşlanmazlık, Hoş Olmayan, Angenehm.*

HOŞBİNİ. *Bk. İvimselik.*

HOŞGÖRÜ. (*Os. Müsamaha, Tecviz, Tahammül, Tesâmîh, İnsâf; Fr. Tolérance, Al. Toleranz, Ing. Tolerance, Allowance, Suffrance; İt. Tolleranza*) Kendi düşüncede inançlarına karşı bulunan düşüncede inançlara katlanma, onlara tepki göstermemeye... *Katlanmak* anlamındaki *Lâ. tolerare* deviminden türetilmiştir. Bir dinin çeşitli mezhepleri arasında ya da çeşitli dinler arasında çıkan kavgalarda ve daha sonra dinin bilimsel baskısı kurslarında süznüller bir kavramdır. *Hosgörü* (*Lâ. Tolerantia*), felsefesel bir kavram olarak XV. yüzyıldan Nicolaus Cusanus tarafından *De Pace Fidei* adlı yapıtında ileri sürülmüştür. Daha sonra Bodinus, Spinoza, Locke, Voltaire ve özellikle XVIII. yüzyılda bilgin ve düşünürlerince, bilimsel ve felsefesel düşüncede özgürlüğü amaciyla savunulmuştur. Kavram ünlendiren XVI. yüzyılda yıllarında ünlü *Ütopya*'nın yazarı İngiliz düşünürü ve devlet adamı Thomas More'dur. More'a göre Ütopyalılar çeşitli dinlere bağlı olabilirler. Birbirlerini hoşgörerek, birbirlerine saygı göstermek zorundadırlar. *Hosgörü* vasası cıgnevelerin sürgün cezasıyla cezalandırılır. Bir dinin öbürtüne üstünüğüne savunmak, herhangi bir dini küfür etmemek yasaktır. Gerekli olan, sadice bir varacının varlığına inanmaktır. Bütün Ütopialar, hangi din ya da mezhepten olurlarsa olsunlar, böylesine yüksek bir inancı bireylemektedir. Ütopya vatandaşları bir varacılı'ya inanmak zorundadır, ama bu varacılı'ya dileydiği voldan varabilir, volların da (dinler) birbirine hiç bir üstünliği yoktur. Şu yolla Tanrı'ya varan, öteki vola varana satasamayacaktır; satasrsa ceza görür. Bu hoşgörülük anlayışı öylesine geniş tutulmuştur ki, Tanrıszıslar bile Ütopyada yaşayabilirler, ancak memurluk yapamazlar. Dinsizlik sır deşildir, herhangi bir dini küfür etmemek suçtur. Thomas More, kendinden sonrakileri bir hayli etkileyen bu yeni düşünciyi, Rönesans çağının ileri adımlarından birini atmış bulunmaktadır. Dinsel hoşgörü, ortacağın kovu karanlığından sıyrılan Avrupa'nın ilk kez karşılaştığı yepenin bir düşündür. Ancak bu düşünce, on altıncı yüzyıl için ileri bir adım olmakla beraber, insanların hic bir zaman bilimsel bir anlaşıta birleşmeyecekleri temelini dayanır. Bu, yanlış,

bilimdi ve çürük bir temeldir. *Hosgorü'yü* gerektenin durum, bilgi farklarının, daha doğru bir deyimle bilgisizliğin ürünüdür. Oysa insanlar bir gün bilimin aydınınlık yolunda bireleşecekler ve bilgisizlik asla hoşgörmeyeceklidir. İnsanların, bozuk ve çarpık yaşama koşullarından yoksuluğu içindir ki bozuk ve çarpık olan bilgileri bilimsellığı ulaştığı zaman *hosgorü* de varlık nedenini yitirecektir. *Bk.* *Bilm., Bilgi, Özgürlik, Hakikat, Gerçek, Din, Ütopiyacı Toplumculuk.*

HOŞLANIM. (*Tr.* *Bilgibilim*) Beğeni... *Bege-ni* (*Os.* *Zevk*, *Fr.* *Plaisire*)'ye anlamda ola-rak kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumuna yavimlanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde Freud'in *Fr. principe de plaisir-pain* ilkesi Dr. Özer Ozankaya tarafından «insanın davranışlarını, ilk çocukluk döneminde kar-sılaştıracak ve yaşam boyunca süregelen isteklerinin verine getirilmesini isteme (*hoslanım*) içgüdüsi ile bunları sınırlandırması gereği» ve özçillik ölüm içgüdüsi (aci) arasındaki çatışmaların etkisi altında biçimlenmesi «öne sürüren görüş» olarak tanımlanmış ve *hoslanım-acı ilkesi* devimile özleştirilmiştir. Aynı ilke (*Os.* *Zevk* ve *istrap mebedi*, *Ing.* *Pleasure-principle*), Türk Dil Kurumuna yavimlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde Dr. Mithat Enc tarafından «insanın yaşamının hoşlanma veren yaşam içgüdüyle, bunur karşıt acı veren ölüm içgüdüsüne yönetildiği görüşü» olarak tanımlanmaktadır. Adı geçen sözükte sürdürülmesi istenen ilmlî ve doygunluğunu veren coskuva *Ing. pleasure* (*Os.* *Haz*) deyimi karşılıkta *hoslanma* ve her davranışın haz sağlama va da acadan kaçınma isteğiyle güdü-lendiğini savunan görüşe *Ing. hedonism* (*Os.* *İstihzâje*) devimi karşılıkta *hoslanmacılık* deyimleri öncülmüştür. *Bk.* *Haz, Hazelk, Tat, Fröydçülük, Aci.*

HOŞLANIM-ACI İLKESİ. *Bk.* *Hoşlanım.*

HOŞLANMA. *Bk.* *Hoşlanım, Haz*

HOŞLANMACILIK. *Bk.* *Hoşlanım, Hazcılık.*

HOŞLANMAZLIK (*Os.* *Nefret, İstikrâh*; *Fr.* *Dégout, Horreur, Aversion, Antipathie*) Tiksime ve iğrenme... Hoş olmayan'a karşı du-yulandır. *Bk.* *Hoş Olmayan, Hoş, Acı, Kin, Tişkinti*

HOŞLANTI. *Bk.* *Haz.*

HOS OLmayAN. (*Os.* *Nâhoş*, *Fr.* *Désagréable*) Beğenilmez... *Hos'un* karşısındır. Ge-nis anlamda *acı*'yla anlamdaştır. *Bk.* *Hoş, Acı, Hoşlanmazlık.*

HOŞNUTLUK. (*Os.* *Tumaninet, Tatmin, It-tinân, Teşfiye, Teskin, Mahzuzivet; Fr.* *Satisfaction, Al, Befriedigung, Zufriedenheit, Genugtuung; Ing. Fulfilment, Satisfaction; It.* *Satisfazione)* Beklediğini elde ederek yakın-mama... *Bk.* *Hos, Haz.*

HOTZOTÇULUK. (*Tr.* *Kıvılcımlı*) Scrtlikten vanalık... Dr. Hikmet Kızılvalı tarafından Slavca *otsovizm* devimi, *hotzotçuluk* deyi-miy-ösleştirmiştir 1905 Rusyasında bu anlayı-sın önderi Bogdanov'du. *Bk.* *Otsovizm.*

HOYRAT. *Bk.* *Kaba.*

HÖHERES BEWEISEN. (*Al.* *Hegel*) Üstün kanıtlama... Alman düşünürü Hegel, *Mantik* adlı væritündə *yasa* (*Al.* *Gesetz*) kavramını in-icerken onların *höheres Beweisen* olsalar-mıştır. Hegel'e göre üstün kanıtlama, sadece ni-teliksel belirlemeleri değil, niceciksel belirle-meşleri de içermelidir. Daha açık bir deyi-je Hegel, yasalarдан, nicecikten niteliğe geçi-geci açıklamalarını ister. *Bk.* *Gesetz, Yasa, Kamit, Nicelikten Niteliğe Geçiş, Hegelcilik.*

HRİSTİYAN FELSEFESİ. *Bk.* *Hristiyan Fel-sefesi.*

HRİSTİYANLIĞIN ÜÇ ERDEMİ. *Bk.* *Hris-tiyanlığın Üç Erdemi.*

HRİSTİYANLIK. *Bk.* *Hristiyanlık.*

HÜB. *Bk.* *Güzel, Günah, Sevgi, Sevi.*

HUBB. *Bk.* *Sevgi, Sevi.*

HUBBİ GAYR. *Bk.* *Özgeçilik.*

HUBBİ İNSANIYET. *Bk.* *İnsan Sevgisi.*

HUBBİ NEFS. *Bk.* *Onur, Bencilik.*

HUBBU NEFS. *Bk.* *Bencilik, Onur.*

HUBBÜL GAYR. *Bk.* *Özgeçilik.*

HÜBL. *Bk.* *Güzellik.*

HUBR. *Bk.* *Bilgi, Deney.*

HUBS. *Bk.* *Kötüültük.*

HUBUR. *Bk.* *Sevinç.*

HUBUT. *Bk.* *Gerilik.*

HUCSET. (*Ar.* *İçrekçilik*) Yadsınamaz kesin kanıt... İçrekçilikte imam'dan sonra gelen en büyük mevkîdir, imam vekilîdir. Hadîsleri, esdevîsi peygamber sözlerini ezberle bilen ve bundan ötürü de *Bilgin* anlamında da kul-anılır. Tasavvûf dilinde *baş dâvet edici*'dir ve on iki imama da *huccet* de-

HUDÂ

nir. İsmâîiler bunu gökteki on iki burca karşılık tutarlar. *Bk.* İçrekçilik, Kanıt, Tanıt, Yetke, Uşamlama.

HUDÂ. Bk. Tanrı.

HUD'A. Bk. Hiyle.

HUDAVENDÎ. Bk. Mülkiyet.

HUDENDÎŞLIK. Bk. Bencilik.

HUDUD. Bk. Uçlar, Sınır, Eşik.

HUDUDU ŞER'İYE. Bk. Yasalığın Sınırı.

HUDÜS. (*Ar.* Müslümanlık) Varlığın meydana çıkması... İslâm felsefesine yeniplatonculuktan geçmiş bir terimdir. *Ar.* *sonradan meydana gelme* demekti. Tasavvuf anlayışına göre evren *hâdis* (sonradan meydana gelmiş), tanrı *kadîm* (ilksizlikten beri varolun)dır. *Zuhâr* devimiyle anladıkça olarak da kullamılır. Terim, varاثاتını bir kerede mi oldugu, yoksa sonuzca sürmekte mi bulunduğu tartışmasıyla önem kazanmıştır. *Bk.* Müslümanlık.

HUDUT. Bk. Uçlar, Sınır, Eşik.

HUFÜR-I MUKATTÂÂT. (Ar. Müslümanlık) Yirmi dokuz sünnetin başındaki tek tek harfler... Bunlar on dört harftir: Elif, lâf, ri, kâf, hi, yi, ay, sâd, ti, sin, bi, mim, kaf, nun... Hürûfiler *Kur'an*'ın asıl anlamının bu harflerde gizli olduğunu inanırlar. *Bk.* Hürûfilik.

HUKUK. (Ar. Bilgîlîm) Hak kavramının içeriği... Ad olarak insan davranışlarını düzenlemek için devlette konulan kurallar düzgesini dileğetirir ve devlette konulan *yasaların tümü* anlamındadır. Ayrıca vasaların ceza konusu dışında kalanlarını dileğetirmek için de kullanılır. *Hukuk* (*Tr.* Türc, *Fr.* Le droit), klâsîk anlayışta, devletin koyduğu yasaları dileğetiren *gerçeli hukuk* (*Os.* Hukuk mevzu, *Fr.* Droit positif)'la insanların yasalardan bağımsız olarak insanlıklarından ötürü taşdıkları hakları dileğetiren *dökal hukuk* (*Os.* Hukuk tabiiye, *Fr.* Droit naturel) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Marksçı dilde «egemen sınıfın vasalastırılmış iradesi» olarak tanımlanır. Devlet gibi, hukuk da sınıflı toplumun ürünündür ve sınıflı toplumun varlaşmasıyla varlaşmıştır. Sınıflı toplumdan önce, devlet olmadığı gibi, hukuk da yoktu. İnsanlar arasındaki ilişkiler gelenek ve gôreneklerle sürdürülürdü. Toplum sınıflara ayırlınca, egemen azınlığın sömürülgen coğuluğa karşı bir baskı aracı olarak, devlet gibi, hukuk gereği de duyuldu. Tarihsel süreçte hukuk, köleci *hukuk* —feodal hukuk— anamalı hukuk ve toplumcu hukuk olmak üzere dört sosyo-ekonomi formasyona uygun olarak dört biçimde

de gerçekleşmiştir. Toplumu toplum sınıfisız topluma dönüşince hukuk da varlık nedeniley birtakım yok olacaktır. İnsanlar arasındaki hukuksal ilişkilerle insanların hukuksal düşüncelerini birbirlerinden ayırt etmek gerekiyor. Hukuksal düşünceler, belli bir sınıfın çatılarını dileğetirir ve *yasal* (*Os.* Meşrû, *Fr.* Légal)'la *yasal olmayan* (*Os.* Gayri mesrû, *Fr.* Illegál) kavramlarını belirler. Sömürülgen sınıf içinde yasal olmayan bir davranış, egemen sınıf için yasal olmayan bir davranış. Hukuk, her zaman ve her yerde, cıtsızlıken doğmuş olan bir kurumdur. *Şeysi olmayan* koşullarda yaşayanların çatışmaları ve sürtüşmeleri kaçınılmazdır. Hukuk da, ahlâk gibi, fizikötesi bir olgu değil, toplumun özdeksel koşullarından doğmuş toplumsal bir olsudur. Sınıflı toplumlarda koşullar değişmesiyle hukuk da değişir ve yeni koşullara uyudurulur. Nitekim toplumu hukuk da değişik koşulların ürünüdür, kendisinden önceki sosyo-ekonomik biçimlerin hukukundan ötürü aynı oluslu sınıfisız toplumu gerçekleştirme amacıyla doğar. Eşdevesiyle toplumu hukuk, hukuk voketmek için varlaşmış bir hukuktur. *Bk.* *Hak-Hukuk*, *Hukuk Felsefesi*, *Devlet*, *Sınıf*, *Üstyapı*.

HUKUK FELSEFESİ. (*Os.* Felsefei hukuk, *Fr.* Philosophie de droit, *Al.* Rechtsphilosophie, *Ing.* Philosophy of law) Hukukun bilimsel eleştirisidir... Hukuk felsefesi, hukuk düşünçesi ve manutu bakımdan her zaman ve her mîkanda geçerli ilkelere arastıran özel bir bilgi kolodur. Toplumun zora dayanan hukuksal düzenneni, hukukun idesine uygun olup olmaması bakımdan eleştirir. Ne var ki, bir üst yapı kurumlu olan hukuk, hiç bir zaman toplumun ekonomik biçiminden ve ona uygun düşen uygurlık derecesinden daha yüksek olamaz. Hukukun su ya da bu biçimde gelişmesi, düşüncelerin ve vicdanların gelişmesinden ötürü deşîl, üretim tarzının gelişmesinden ötürüdür. Hukuk, toplumculuğun ileri aşamasında ortadan kalkacaktır. Marx der ki: «Zihniyi dolduran şüpheleri çözümlemek için girişim ilk çalışma, Hegel'in *Hukuk Felsefesi*'ni eleştireci bir bakısla incelemek oldu. Araştırmalarının sonunda hukuk ilişkilerinin, kendi kendisile olduğu kadar sözde insan düşüncesinin genel evrimiyle de anlaşlamayacağımı, tertsine, bunun kökünde özdeksel yaşam koşullarının bulunduğunu anladım» (*Marx, Contribution à la Critique de l'Économie Politique, Edition Sociales*, s. 4). *Bk.* *Hak-Hukuk*, *Cizza*, *Hukuk*

HUKUKİ. Bk. Hukuksal.

HUKUKSAL. (*Tr.* Bilgibilim) Hukukla ilgili

ve hukuka deðgin... *Türel* deýimiyle anlamdað
olarak kullanlmaktadır. *Bk.* Hukuk.

HUKUKSAL BÝÇÝMLÝK. (*Os.* Hukuki se-
kilcilik, *Fr.* Formalisme juridique) Koþular
deðiþtiði halde hukuk kurallarının deðişme-
mesinden doðan biçimelik... Gurvitch deýi-
midir. Gurvitch'e göre hukuk, *kural yapıcı ol-*
gu (*Fr.* Fait normatif)'dur, hukuk kuralları de-
ðiþen nedenlerle birlikte deðişmeli ve varlık
nedenlerine uygun olmalıdır. Hukuk kuralları,
deðiþen koþullara uygun olmazsa *bicimsel* olur
ve yararsızdır. *Bk.* Hukuk.

HUKUKSAL KARAR. (*Os.* Hükmi hukuki,
Fr. Juridiction) Hukuk kurallarına uygun ka-
rar... *Bk.* Hukuk.

HUKUKSAL YORUM. (*Os.* Íctihat, Tefsiri
hukuki; *Fikih*, Usulü muhakeme; *Fr.* Juris-
prudence) Hukuk kurallarına uygun yorum...
Bk. Hukuk.

HUKUK TOPLUMBİLİMİ. (*Os.* Hukuk içti-
máiyá, *Fr.* Sociologie juridique) Toplum
olaylarını hukuk ilişkileri açısından inceleyen
toplumbilimcilik... Baþta Durkheim olsak üzre
Emmanuel Lévy, Maurice Hauriou, Léon
Duguit, Davy, Gurvitch, Timatchef vb. toplu-
lum olaylarını hukuk olguları olarak ele al-
mışlardır. Örneğin Gurvitch'e göre toplumu
biçimlendiren, bireyler arasındaki baþlaşma
biçimleridir. *Bk.* Toplumbilim, Hukuk Felse-
fesi.

HUKUK DÜVEL. *Bk.* Devletler Hukuku.

HUKUKU HARÍCİ ZÝHNÝYE. *Bk.* Nesnel
Hukuk.

HUKUKU ÍLÄHÝYE. *Bk.* Tanrisal Hukuk.

HUKUKU MEVZUA. *Bk.* Geçerli Hukuk.

HUKUK MÝLEL. *Bk.* Uluslar Hukuku.

HUKUKU NÝSVÂN. *Bk.* Féminisme.

HUKUK SOSYOLOJÝSÝ. *Bk.* Hukuk Toplum-
bilimi.

HUKUKU ZÝHNÝYE. *Bk.* Öznel Hukuk.

HULÁSA. *Bk.* Öz.

HULD. *Bk.* Sürekli, Sonsuz, Varlık.

HULF. *Bk.* Saçma, Karþit

HULFET. *Bk.* Bunama.

HULK. *Bk.* Ira, Huy, Karakter, Mizac.

HULKÝYET. *Bk.* Törebilim, Ahlák.

HULLET. *Bk.* Dostluk, Gravitas.

HULM. *Bk.* Düs.

HULÚD. *Bk.* Ölümzsüzlik.

HULÚL. (*Ar.* Gizemcilik) Bir şeyin başka bir
seve girmesi... Tanrisal ruhun insana girmesi
anlamundadır. Özellikle içrekçilik inancında,
tanrıının varlığında tümüle yok olan insan
onun varlığında varolur. *Bk.* İçrekçilik, Akıtz,
Ittihat.

HULÚLİYE. *Bk.* Bircilik.

HULÙS. *Bk.* Ari.

HULÙSÝYET. *Bk.* Dostluk, Gravitas.

HULÙV. *Bk.* Boþluk.

HULV. *Bk.* Güzel.

HULVAN. *Bk.* Ücret.

HULÝÄ. *Bk.* Kuruntu, Doxa, Kurgu.

HUMAN ENGINEERS. (*Ing.* Anamalcılık)
Ínsan mühendisleri... Íşçinin mümkün olduğu
kadar çok ve verimli çalışması temeline daya-
nan anamalcılık döneminde, psikalanaliz yönë-
miyle íşçinin verimini artırmak için çalışan
ruhbilimcilerle *human engineers* denmektedir.
Bk. Anamalcılık, Human Relations.

HUMANISIERUNG. (*Al.* İnsanbilim) Ínsan-
laşma... Hayvandan insana nasıl dönüþildiðiñi-
nın araþtırmasi insanbilimin konusudur. *Bk.*
El, *Dil*, *Us*, *Emek*, *Geist*, *Homo Ludens*, *Ge-
cikme* Kuramı, *Menschwerdung*, *Ínsan*, *Ínsan-
bilim*.

HUMANISME. *Bk.* Ínsancılık.

HUMANITAET. (*Al.* Herder) Ínsanlık... Al-
man dününü Johann Gottlieb Herder (1744-
1803)'ın felsefesinde *humanitaet* kavramı çok
öñemli bir anlaþ tasþır. Herder'e göre insanlık,
hem doğanın hem tarihin eregidir; insan óte-
ki varlıklardan ayıran niteliklerin bütünüdür.
Ínsan, doðasal gelişmede óluðugu gibi, kendi
íç gelişiminde de insanlığı yonelir. Doða ve
kültür, insanları insanlık için oluştururlar. Ta-
rih, insanlık ertesinin geliþtigi bir alandır. *Bk.*
Ínsan, Ínsancılık, Ínsanbilim, Humanisierung,
Tarih Felsefesi.

HUMANITARISME. *Bk.* Ínsanlıklık.

HUMANITÉ. *Bk.* Ínsanlık.

HUMANITÉ (RÉLIGION DE L'). *Bk.* Ínsan-
lık Dini.

HUMANIZM. *Bk.* Ínsancılık.

HUMAN RELATIONS

HUMAN RELATIONS. (*Ing. Anamalcılık*) İnsan ilişkileri... İşçilerin ruhbilimsel yapılarını incelemek için kurulan büroları adlandırır. *Bk. Human Engineers.*

HUMEUR. *Bk. Suyuk.*

HUMILITÉ. *Bk. Alçakgöntüllük.*

HUMISM. (*Ing. Bilgibilim*) Hume'culuk... İngiliz öznel düşünceci David Hume (1711-1776)'un öğretisi ve bu öğretiye bağlı öğrenciler *Hume'culuk* (*Fr. Humisme*) adıyla anılır. David Hume, bir açıdan, tüm çağdaş düşünüce vanıtların babası savıtlardır. Kantçı ve olgusal bilinemezlik onun ürtünür. Çağdaş düşünüce öğreticiler genis çapta etkilemiştir. Kant, onun, kendisinin metafizik uygusundan uyandırdığını söyler. Eleştircilik, olguculuk, yeni olguculuk, vararçılık, pragmatik, varoluşçuluk vb. gibi birçok çağdaş düşünüce öğreticilerdir. *Hume'cu* öğreticilerdir. Hume, bilgi edinmek için deneyden başka hiç bir kaynak bulunmadığı düşüncesinden yola çıkar. Ne var ki bunu düşünüp bir biçimde yorumlar. Hume'a göre denev ve duyma, nesnel gerçekliği değil, onun sadecə *izlenimler* (*Ing. Impressions*, *Os. İntibâati*)'ını verir. Añlığımız bu izlenimlerden *düşünçeler* (*Ing. Ideas*, *Os. Fikirler*) yapar. Nesnel gerçeklik hiç bir zaman bilinmez. Çünkü ona bilmek için deneyden başka hiç bir kavnağımız yok. Deneyen *evrensellik* ve *zorunluk* öğelerinden yoksundur. Deney evrensel değildir, çünkü sınırlıdır, veni bir deneyin nasıl bir sonucu vereceğini bilmeyez. Deneyin bugüne kadar hep aynı sonucu vermesi, bundan sonra da o sonucu vereceğini kanıtlamaz. Deney zorunluktan yoksundur, cüntü örneğin bize soğuma olayının donna olayının izlediğini verir, ama bu sadecə bir *olgu'dur* ve zorunlu bir olug değildir, cüdeviweise deney bize soğuma olayını donna olayının izlediğini verir ama soğuma olayının her zaman ve her yerde zorunlu olarak donna olayının izleyeceğine dair gerkece vermez. Soğuma olayını örneğin buharlaşma olayı da izleyebilir. Bu ikişinden hangisinin gerçekleştigini anlamamız için gene denevi izlemek ve *olgu'yu* bakmak zorundayız. Demek ki bibileceğimiz sadecə olgulardır, onların zorunlu olduğu değil (Kantçı eleştirciliğin ve Comte'cu olguculüğün ne kadar basit bir temel üstünde yükseldikleri de böylesiyle açıkça görülmüş oluyor). Hume'a göre denev, evrensel ve zorunlu olmadıklından, gercek değil, *vaniçsama* (*Ing. Illusion*, *Os. Vchmi havâs*)'dır. Bu vanıçsamayı sahneler da *cağırsım* (*Ing. Association*, *Os. Tedâî*)'dır. Soğum'u donna olayının izlediğini birçok kez gör-

müşüz, soğuğu yeniden görünce anlıtığımız bu eski görülerin çajırır, bizler de bu yüzden bu ikisi arasındaki ilişkiye evrensel ve zorunu sanızır. Buysa bir kuruntudan başka bir şey değildir. Hume, böylelikle sadece nesnel gerçeklikin deñil bilimin temeli olan nedenselliğin de nesnellliğini vadır. *Bk. Şüphecilik, Bilincmezlik, Eleştircilik, Olguculuk, Üçüncü Felsefe, Yanılama, Çağrışım, Düşüncilik, Öznel Düşüncilik, Duyumu Şüphecilik, Görgütülük, Duyumculuk.*

HUMISME. *Bk. Humism.*

HUMK. *Bk. Aptallık.*

HUMOUR. *Bk. Nükte.*

HUNSÂ. *Bk. Erdişilik.*

HURÂFE. *Bk. Boşinanç, Sanrı, Yapıntı, Yalanduyu, Masal, Mit.*

HURÂŞE. *Bk. Parça.*

HURD. *Bk. Kücük.*

HURREM DINİYYE. *Bk. Hurremîlik.*

HURREMÎLİK. (*Tr. İçrekçilik*) Mazdekciliğin uzantısı olarak sürüp gelmiş İran içrekçiliği... Mazdekciliğin bir devamı olarak başkaldırılmışlardır. *Hurremîye* ya da *Hurrem dîniyye* adıyla da anılır. İslâmiltan önceki Hurremîre Mezdiyye (Mazdekcilik) denir. İslâm yazarları bunların mectûsi eştümlü oldukları ilerişirler. Kadında ve maled ortalaşasalcık günde kaba kamulu bir anlayış yaşamışlardır. Aralarında hic kavga etmedikleri, birbirlerine kardaş dedikleri ve birbirleri için iyilik düşündüklerinden ötürü *Hurrem* (hoş, sevinçli) adıyla anılmışlardır. İslâmiltan sonrası Hurremîlere *Bâbêkiyye* denir. Tüm İslâm vasaklarını yadsıdıkları ve *hârdam*'ı *hâldî* saydıkları için bunlara *İbâhiyye* adı da verilmiştir. Yüzüller boyunca İran ve Arap yönetimlerini tıraş ettiler, zaman zaman başsağrıa ulasarak yönetime ele geçirmiştir. *Bk. Mazdekcilik.*

HURREMÎYYE. *Bk. Hurremîlik.*

HURUC. *Bk. Yüzeçikma, İhtilâl, Insurrection.*

HURÛFÎLİK. (*Tr. İçrekçilik*) Harflerden din sel anımlar çıkarılan İran içrekçiliği... *Hurûfîlik* genel anlamda *harçılık* (harflerden anımlar çıkarma) demektir. Örneğin batınlar, Fazlullah'ın öğretisine bağlı olmaksızın, bu anlamda hurufîdirler. Bununla beraber *Hurûfîlik* denince İranlı Fazlullah'ın XVI. yüzyılın sonlarında kurduğu İslâm tarikatı anlaşırlar. Bu inancın gorea yaratıcı olan *harf*'dır. Yunan Pi-

tagorasçılığına ve Yahudi kabala'sına dayanan hurufilik, konuşan insanı tanılatır. Çünkü söz, gerçekleşmiş, varlık olarak belirmiş olan tanrıdır. Bu da insanda dileğelir. *İnsan konuşan tanrı* (*Ar. Klâm-ullah-i nâtûk'*) dir. Harflerin birbirlerileyi sönümsüz sayıda birleşme olanakları vardır. Harfler insan yüzünde de görünürlür. Örneğin *ayn* harfi ağız, *lâm* harfi burun, ye harfi çene birleşince *Ali* (bu Arap harflerinin yanına gelmesi bu adı yazar) insan yüzündede belirmiş olur. İnsan yüzünde vedi kara *hat* vardır: İki kaş, dört kırkıp, bir saç. Bunlar *hüttû-i ümmîyye* (ana hatları)'dır. Ergin erkeklerde yedi kara *hat* daha çıkar: *Sâ'î* ve sol yanlarında iki büyük, iki sakal, iki burun, bir çene. Bunlar da *hutut-ebîyye* (baba hatırlar)'dır. Her iki yedi hat da *hal* (kendisi) ve *mâhat* (veri)olarak da dörder hattu ki toplamı yirmi sekiz eder. İste bu yirmi sekiz hat, *Kur'an'daki* yirmi sekiz harfe karşılıktır. Fazılullah'ın hurufiliğinden çok daha eski bulunan batımlıların hurufiliğine de örnük olarak *kelimeyi tevhîd'i* harf açısından nasıl yorumladıklarını göstermeklileriz: *Lâ itâhe illâllah* sözü Arap harfleriyle üç harfle yazıılır, bunlar da *lâm*, *elîf* ve *he* harfleridir. Bu üç harf aklı, nefsi ve teleki gösterir. Dört kelime oluşturmuş insanın dört tabiatı bulunduğunu şartlar. Yedi hecedir, bu heceler insanın basının iki gözü, iki kulakı, iki burun deliği ve bir ağızı olmak üzere vedi delikli örenenine işaretir. On iki harfle vazılışı da insanın on iki örgenini belirtir. Demek ki *kelimeyi tevhîd'i* altında insan dileğetirir ve tanrıının insanda belirdiği ni tanıtlar. Özett olarak denilebilir ki hurufilik anlayışında varlık harflerle açıklanır. Bu tutum, antikçaş Pitagorasçılığının varlığı savırlarla açıklamasının başka bir bicimidir. Batınlığın temel düşüncesini sürdürken hurufilikle amac, insanıdır. İnsanın açıklanması tanrıya da aşıklar. *Bk.* İcraçılık, Hufûr, Mukattâat, Gâmecilik.

HURUR. *Bk.* İslî.

HURURET. *Bk.* İslî.

HURURIYET. *Bk.* Özgürlik.

HUSBAN. *Bk.* Ceza.

HUSUL. *Bk.* Oluşma.

HUSULİ. *Bk.* Karşlaştırılan.

HUSULİ BİZZAT. *Bk.* Kendiliğindenlik.

HUSULİ ZÂTİ. *Bk.* Kendiliğindenlik.

HUSUMET. *Bk.* Tiksinti, Karşılık.

HUSUMETİ TECEDDÜD. *Bk.* Yenilik Korucusu.

HUSUS. *Bk.* Tekil, Özgül, Eşsizlik, Biçim, Yön, Yöntem.

HUSUSÂT. *Bk.* Sorun.

HUSÜSÎ. *Bk.* Özel, Tikel, Öze, Tekil, Eşsizlik.

HUSÜSİYE. *Bk.* Özel Yargı.

HUSÜSİYET. *Bk.* Özelliğ, Özelik.

HUŞ. *Bk.* Us.

HUŞK. *Bk.* Kaba.

HUŞU. (*Ar. Ruhbilim*) Hayranlık ve korkunun karıştığı bilesik bir duygudur... Türk Dil Kurumuna yayılmış olan Ruhbilim Terimleri Sözlığında *İng. awe* deyimi bu Arapça sözlükle karşılanmıştır.

HUŞUNET. *Bk.* Katılık.

HUTUN. *Bk.* Evlilik.

HUTUNET. *Bk.* Evlilik.

HUTUR. *Bk.* Anı, Anımsama.

HUY. (*Tr. Toplumbilim*) Kisının dirilmibimisel özellikleri ve toplumsal-ekinsel çevre koşulları içinde oluşan, ruhsal etkinliklerini belirleyen, ırasının coskuslu vanlarını ve genel olarak bireysel özelliklerinin toplamı... Türk Dil Kurumuna yayılmış olan Toplumbilim Terimleri Sözlığında *Fr. ve Ing. temoşebrem* devimine karşılık gösterilmiş ve Dr. Özer Ozankaya tarafından tanımlanmıştır. *Bk.* Mizaç, Ira.

HUYÜR. *Bk.* İvilik.

HUZÜR. *Bk.* Erinç, Sezgi, Varolma.

HUZÜRÎ. *Bk.* Sezgili.

HUZURSUZLUK. (*Tr. Toplumbilim*) Tedirginlik... Toplum içindeki kararsızlık, güvensizlik, korku, memnun olmama vb. gibi belirtilerle meydana çıkan *huzursuzluk* (*Fr. Inquiétude*) toplumsal dönüşmelerin öncülerindendir. *Bk.* Devrim, Toplumbilim.

HUZÜRU KALP. *Bk.* Erinç.

HUZÜRU KÜLLÎ. *Bk.* Heryerdelik, Tümeyerde.

HUZÜZ. *Bk.* Haz.

HUZÜZÂT. *Bk.* Hoşnuttuk, Hoşlanım, Haz.

HUZÜZÂTİ NEFSÂNİYE. *Bk.* Tutku, Haz.

HUZÜZÂTİ NEFSÎYE. *Bk.* Tutku, Haz.

HUZZAK

HUZZAK. *Bk.* Bilgin.

HÜCCET. *Bk.* Hüccet.

HÜCRE. (*Os. Hücre, Fr. Cellule*) Bitki ve hayvanlarda en küçük anatomi birimi... Canlı varlıkların dokularını meydana getiren öğelerden her birine *hücre* (*Fr. Cellule, Ing. Cell*) denir. Hücreler dokuları, dokular da organeleri meydana getirirler. Canlı hücrenin keşfi, bilimsel ilerlemenin en büyük adımlarından biridir. M. J. Schleiden ve T. Schwann, bitki ve hayvan hücrelerinin özesliğini tanıtmışlarak, organik dünyadan birliği gibi çok önemli bir özdeksi savını doğruluğunu göstermişlerdir. Bu buluşun Darwinçılık birleşmesi, çağdaş yaşam bilime geniş ufuklar açmıştır. Engels *Doğa Diyalektiği* adlı yaptığından, 1835 yılından 1859 yilına kadar Berlin Üniversitesinde yaşam biliminin tek yetkesi sayılan Profesör Johannes Müller, örencilerinden Matthias Schleiden'in bitki dokularında *hücreyi* bulduğunu görünce (1838); bir başka öğrencisini, Schwann'ın aynı seyi havvan dokularında aramakla görevlendirmiştir. T. Schwann'ın havvan dokularında da *hücreyi* bulması üzerine (1839), Müller'in bir başka öğrencisi Rudolf Virchow'ı hücrevi hastaluk durumunda inceledi ve sarsıcı sonuçlar ileriştirdi (1858). *Bk.* Can, Hücre, Kuramı, Eytisimsel Özdeşçilik.

HÜCREİ ASABİYE. *Bk.* Sinir Hücresi.

HÜCRE KURAMI. (*Os. Nazariye hücreviye, Fr. Théorie cellulaire*) Organik hayatın hücrelerden meydana geldiğini ilerişeren kuram... Bu kurama göre bitki ve havyan vücutlarında doğan, coğalan, hastalanın, azalan ve ölen hep *hücre*'dir. Bu kuram, bir varsayımdır, doğulanmanın bilimsel bir gerçektir. XVII. yılının sonlarına doğru Malpighi ve Grew, "bitki dokularında gördükleri içi sulu küçüçük kesicikler bakarak bu varsayımı ileriştirmiştirler. 1808 yılında Treviranus, Malpighi ve Grew'in hücrelerle birlikte görüp başka bir doku sandıkları nice uzun borucukları da virtünlamakla boru biçimini almış hücreler olduğunu görmüştür. 1833 yılında Brown, orkide çiçeği üstünde yaptığı incelemelerde hücrenin *nüve* (*Fr. Nucleus*)'sını bulmuştur. Schleiden ve Schwann'ın bulguları bütün bulular tamamlavarak bilimsel deşerlerini ortaya koydu. Bu bulgular ve araştırmalarla paralel olarak 1772 yılında Bonaventura Corti protoplazmayı incelemeye çalışmıştır. 1846 yılında Von Mohl ve 1852 yılında Remak, bitki ve hayvanlardaki yaşam özdesliğini *protoplazma* olduğunu ileriştirdiler. 1859 yılında De Bary ve 1861 yılında Max Schultz bitki ve havyan protoplazmalarının özdesliğini gösterdiler.

Bütün bunlardan sonra Von Mohl, Naegeli ve Wirchow, kendiliğinden üremeyi kuramının yanlışlığını tanıtmakla her hücrenin bir başka hücreden doğduğunu açıkladılar. *Bk.* Hücre, Kendiliğinden Üreme, Can, Omnis Cellula e Cellula, Eytisimsel Özdeşçilik.

HÜCUMU DEM. *Bk.* Kan Oturması.

HÜKEMÂ. (*Ar. İslâm felsefesi*) İslâm filozofları... Yunan felsefesini İslâmlaştıran İslâm düşünürleri kendilerine *hükemâ* ve tekil olarak *hakim* adını vermişlerdir. *Bk.* Bilge, Bilgin, Düşünür.

HÜKEMÂI SEBEA. *Bk.* Yedi Bilge.

HÜKEMÎ. *Bk.* Gnomique.

HÜKM. *Bk.* Yargı.

HÜKMÜ ABÂ. *Bk.* Ataerki.

HÜKMÜ AKALLİYET. *Bk.* Takım Erki.

HÜKMÜ BEDİİ. *Bk.* Estetik Yargı.

HÜKMÜ CUMHUR. *Bk.* Demokrasi.

HÜKMÜ CÜZÎ. *Bk.* Tikel Yargı.

HÜKMÜ HAMİLİ MUTTASIL. *Bk.* Kesin Yargı.

HÜKMÜ İCÂBÎ. *Bk.* Olumlu Yargı.

HÜKMÜ İHTİMÂLÎ. *Bk.* Belki Yargı.

HÜKMÜ İLÂHÎ. *Bk.* Tanrısal Hukuk.

HÜKMÜ KÜLLÎ. *Bk.* Tümel Yargı.

HÜKMÜ MENFÎ. *Bk.* Olumsuz Yargı.

HÜKMÜ ŞARTÎ. *Bk.* Varsayımsal Yargı.

HÜKMÜ ŞARTÎ MUNFASIL. *Bk.* Ayrık Yargı.

HÜKMÜ TAHDİDÎ. *Bk.* Sınırlayıcı Yargı.

HÜKMÜ TAHKİKÎ. *Bk.* Yalın Yargı.

HÜKMÜ TAHLİLLÎ. *Bk.* Çözümsel Yargı.

HÜKMÜ TAKADDÜM. *Bk.* Öngün Yargı.

HÜKMÜ TAZAMMUN. *Bk.* İçlem Yargısı.

HÜKMÜ TERKİBÎ. *Bk.* Bireşimsel Yargı.

HÜKMÜ ÜMMÜHAT. *Bk.* Anaerki.

HÜKMÜ ZARURLÎ. *Bk.* Zorunlu Yargı.

HÜKÜM. *Bk.* Yargı, Yetke, Vargı, Olumlama.

HÜKÜMDÂR. *Bk.* Egemen.

HÜKÜMET. (Ar. Toplumbilim) Bir devletin yönetimini kurulu... *Hükümet* (Fr. Gouvernement), devletten ayrı bir kurum olmakla beraber, onunla aynı sınıfsal niteliği taşır. Devlet, hangi sınıfın devletiysc hükümetler de o sınıfın hükümetleridir. Hükümetler ve hükümet adamları değişebilir, ama sınıfsal nitelikleri aynı kalır. Çünkü temel yapısı, esdeyişle üretimi ilişkilendirince hiç bir değişiklik yoktur ve aynı üretim ilişkileri sürüp gitmektedir. Hükümet biçimlerinde farkları ne olursa olsun, siyaset üstünlüğü hep aynıdır. Anamalı üretim dairesinden hükümetler yönetime, ortamın elverişliğine göre, iki yöntem izlerler: Faşizm ve liberalizm. Evtisimel ve tarihsel Özdeşlikçiliğin gelişirci kuramacı Lenin söyle der: «Bu yöntemler kimi zaman pespeye gelerek birbirlerini izler, kimi zaman da çeşitli biçimlerde birbirleriley kaynaşır olarak görünür. Buradan birencisi işçi hareketine hic bir önün tamayan zorbalık yöntemi, birencisi siyasad hakların gelişmesine yönelik liberal yöntemdir» (Lenin, *Collected Works*, c. XVI, s. 350). Bk. Devlet, Altıya, Tarihsel Özdeşlikçilik.

HÜKÜMET DARBESİ. (Os. Darbe hükümet, Fr. Coup d'Etat) Siyaset düzeni değiştirmek için zora başvurarak hükümeti devirmeye... Hükümet darbeciliği ya da hükümet devirmeciliği (*Fr. Conspiration*) ya da Marksçılığın baş kavramlarından biri olan *devrim* kavramından titizlikle ayırmak gereklidir. Marksçı terminolojide *devrim* (Os. İtilâl, Fr. Révolution) sınıfsal bilinçlemenin doğal ve zorunu sonucudur. Karl Marx, hükümet darbeciliğe ve devirmeciliğine daima karşı çıkmıştır. 1850 yılında *Neue Rheinische Zeitung*'ta yayımlanan bir yazısında hükümet darbecilerini şiddetle eleştirek söyle der: «Darbe tertipçilerinin eylemleri, olayları devrim yüründeki gelişmenin ötesine geçer. Ortada devrim için gerekli koşullar yokken devrim yapmaya kalkışırlar. Bunlar ittilâl simyâgerleridir, bunlar da kafaları tipki eski simyâgerler gibi karmaksırtır ve saplantıları doludur. İçlerinden pek çoğu burjuva toplumıyla işbirliği yapar». Marx'ın bu uyardımları darbecilikten devrimciliğe, bilincsiz çıkışlardan bilinci sınıf mücadeleneye, esdeyişle ütopyacılıktan bilimselciğe geçiş sağlamıştır. Aynı gazetede yayımlanan bir başka yazısında söyle der: «Devrimci mücadaleye ve harçketin çıkış noktasını son amacıyla karıştırmayınız. Sözkonusu olan, su ya da bu siyaset düşüncelerinin gerçekleşmesi değil, toplumun doğal gelişmesinin gerçekleşmesidir». Komünistler birliğinin 15 eylül 1850 günü tövantisinde da işçilerin sert bir dille sunuları söylemiştir: «Tarihin itici gücü olarak gerçek koşulların yerini idealizm, eşanlanda insan irâ-

desi alamaz. Biz işçilere diyoruz ki, yalnız hayat şartlarını değiştirmek için değil, kendinizi de değiştirmeniz ve hükümeti yönetebilmelie giçin kazanabileceğiniz için on yıl, yirmi yıl, eliyle yıl içi ve ulusal savaşları sürdürmeniz gereklidir. Sizse onlara, iktidarı hemen ele geçirmeniz, yoksa gidip vatmanız gereklidir diyorsunuz. Bz Alman protifaryasının dikkatini olgunluğa henüz varmamış olduğuna çekmeye çalışırken sizler onun sınıf önyargınızı pohipotluyorsunuz. Doğrusu ya, bu davranışınızda da kolayca onların gözüne girmektesiniz. Demokratlar halk sözçüğünü kutsallaştırılmışlardır, siz de proletarya sözçüğünü kutsallaştırırı ve tıpkı demokratlar gibi olayların verini sözçükleri geçiriyorsunuz» (Mehring, *Karl Marx*, s. 210). Marx, 1 haziran 1848 tarihinde, yukarıda adı geçen gazetede de sunanız yazıyor: «Proletarya, büyük demokratii orduyla birlikte yüksümelidir. Bu ordunun en sol kanadında yer almazı, ama ordunun büyük bütümüyle bağımlı koparmaktan sakınmalıdır. Proletaryanın kendini toplumdan ayırip tek başına kalmaya hakkı yoktur». Bk. Devrim, Hükümet.

HÜKÜMETİ AGNIYA. Bk. Zengin Erki.

HÜKÜMETİ AMME. Bk. Demokrasi.

HÜKÜMETİ AVÂM. Bk. Demokrasi.

HÜKÜMETİ MUTLAKA. Bk. Buyrukuluk.

HÜKÜMETİ MÜSTEBİDE. Bk. Buyrukuluk.

HÜKÜMETİ ÜMMÜHAT. Bk. Anaerkil.

HÜKÜMETİ ZÂDEGÂN. Bk. Takım Erki.

HÜKÜMRAN. Bk. Egemein.

HÜLK. Bk. Ölüm.

HÜLYÂ. (Os. Vehmî hayâl, Hayâl, İstîrâk; Fr., Ing. Réverie, Al. Traumerei) Tatlı ya da acı kuruntu... Düşle uyannahak arasında orta bir ruhsal durumdur. Bk. Düş.

HÜMANİZMA. Bk. İnsancılık.

HÜMÂYUN. Bk. Kutsal.

HÜMÛM. Bk. Kaygı.

HÜNER. Bk. Sanat.

HÜNERLİ EMEK. (Os. Müdil sây, Al. Komplicierte, Potenzierc einfache Arbeit, Multiplicierte einfache Arbeit, Arbeit auf höherer Potenz; Ing. Skilled labour, Intensified simple labour, Multiplied simple labour) Özel bir eğitimin, biliş ve yeteneklerin sonucu olan emek... Marx terimidir. Basit emege karşı olarak kullanılır, karmaşık ya da kompleks emek

deyimleriyle de dilegetirilmektedir. *Hünerli emek*, gücünü, hünersiz emeklerin sosyal ortalaması üstüne çıkaran başka emek öğelerini içeren emektir. Kimi işler ustalaşmış işçiler, teknisyenler ve mühendisler gerektirir. Hüner elde edebilmek için, öğrenen ve öğreten enerji harcamalarıdır. Uzun bir eğitim ya da çıraklık evresi geçirmelidir. Bu emek, hünerli emektir. Hüner elde etmek için harcanan çeşitli enerjiler hemen üretici olmamışlardır ama daha sonra vapılacak üretimi tüm güçleriyle katılacaklardır. *Bk. Hünersiz Emek, Emek.*

HÜNERSİZ EMEK. (*Os. Basit sâv, Al. Einfache Arbeit, Ing. Simple labour*) Gelişme bakımından herhangi bir özellik göstermemen her insanın fizik öreniliğinde ortalama olarak bulunan basit gücün harcanmasıyla gerçekleşen emek... Marx tarafından. *Bk. Hünerli Emek.*

HÜNSÂLIK. *Bk. Erdişilik.*

HÜR. *Bk. Özgür, Özerk.*

HÜRMET. *Bk. Saygı.*

HÜRR. *Bk. Özgür.*

HÜRRİYET. *Bk. Özgürlük.*

HÜRRİYETİ CİSMÂNIYE. *Bk. Tensel Özgürlük.*

HÜRRİYETİ İLMÜRRUHİYE. *Bk. Tinsel Özgürlük.*

HÜRRİYETİ LÂKAYDİYE. *Bk. Ilgisizlik Özgürlüğü.*

HÜRRİYETİ MÂNEVİYE. *Bk. Töresel Özgürlük.*

HÜRRİYETİ MEDENİYE. *Bk. Uyar Özgürlük.*

HÜRRİYETİ SİYÂSİYE. *Bk. Siyasal Özgürlük.*

HÜRRİYETİ TABİİYE. *Bk. Doğal Özgürlük.*

HÜSN. *Bk. Güzellik, İyilik.*

HÜSNİYYÂT. *Bk. Estetik.*

HÜSNÜ CİSMÂNÎ. *Bk. Gövdesel Güzellik.*

HÜSNÜ İMTİZAC. *Bk. Düzen.*

HÜSNÜ İRÂDE. *Bk. İyi Niyet.*

HÜSNÜ MÜCERRET. *Bk. Soyut Güzellik.*

HÜSNÜ NİYET. *Bk. İyi Niyet,*

HÜSNÜ TERTİP. *Bk. Düzen, Bakışım.*

HÜSÜN. *Bk. Güzel, Güzellik, İyi, İyilik.*

HÜVE. *Bk. Tanrı.*

HÜVE HÜVE. *Bk. Özdeş.*

HÜVEYDÂ. *Bk. Açık, Belli.*

HÜVİYET. *Bk. Kendilik, Özdeşlik, Kişilik, Özsaygı, Eccitîc, Öz, Temel.*

HÜVİYETİ AHLÂKİYE. *Bk. İra.*

HÜZÂL. *Bk. Bitkinlik.*

HÜZÜN. *Bk. Kaygı.*

HYBRIDE. *Bk. Mclez.*

HYDROSCOPIE. (*Fr. Ruhbilim*) Su sezisi... Kimi insanların varsayılan toprağın altında su bulunduğuunu sezme gücüne *hydroscopie* denir.

HYGIËNE. *Bk. Sağlık Koruma.*

HYLARCHIQUE. *Bk. İlközdeş.*

HYLÊ. (*Yu. Aristoteles*) Özdeş... Bu Yunanca sözcük, Aristoteles terminolojisinde terimlenmiştir. Bu vüzden Aristoculuya *Hy'ēisme* (*Tr. Özdeşcılık*) ve *Hylémorphisme* (*Tr. Özdeşcicecilik*) de denir. *Bk. Aristoculuk, Bîcimcılık, Özdeş, Özdeşcılık, Canlıözdeşcilik.*

HYLÉISME. *Bk. Hylê, Aristoculuk.*

HYLÉMORPHISME. *Bk. Hylê, Aristoculuk, Özdeşcicecilik.*

HYLÉTIQUE. (*Fr. Özdeşcılık*) Özdeğe değin... *Silimsiz* terminine karşılık olarak kullanılır. *Bk. Silimsiz, Özdeş, Hylê.*

HYLOBIENS. (*Yu. Çilecilik*) Ormanlarda bittikle beslenerek felsefesel düşünceler dalan Hint fakirlerine ya da düşünürlerine eski Yunanlıkların verdiği ad... *Bk. Fakirisme, Çilecilik, HYLOZOISME.*

HYPOARKSIS. (*Yu. Proklos*) Varolma... Çoktan önce yeniplatонculardan Proklos, *hyparksis* teriminin açılan saltığın —esanlamda tanrıının— niteliği anlamında kullanmıştır. Proklos'a göre yaşam (*Yu. Zoe*), güç (*Yu. Dynamis*) ve *hyarksis'in* birliği... *Bk. Yeniplatонculuk.*

HYPER. *Bk. Aşırı.*

HYPERACOUSIE. (*Fr. Psiko-patoloji*) Aşırı istime... Fransızcadâ esanlamda *Hyperesthésie de l'ouïe* (*Os. İfrati hissi semî*) deyimi de kullanılmaktadır. *Bk. Aşırı Duyu.*

HYPERBOLIQUE (DOUTE). *Bk. Aşırı Şüphe.*

HYPERENDOPHASIE. (Fr. Psiko-patoloji) Aşırı iç konuşma... Osmanlıcaya *ziyâdeî kâlâm* deyişimle çevrilmiştir. *Bk. İç Konuşma.*

HYPERESPACE. *Bk. Aşırı Uzay.*

HYPERESTHÉSIE. *Bk. Aşırı Duyu.*

HYPHERÉMIE. *Bk. Kan Oturması.*

HYPERKOSMOÏ. (Yu. Jamblikhos) Evrenüstü... Coxtanrıci yeniplatoncu Jamblikhos'a göre, üç üzüllü bir tanrılar sistemi vardır. Saltık, bu tanrıların dışında ve asla bilincmez bir durumdadır. Onunla hiç bir ilişki kurulamaz ve o insanlarla ilgilenmez. İnsanlarla ilgilenen tanrılarla ve bunların savısı pek çoktur. Buradan bir bölümü *hyperkosmioi* tanrılarındır. *Bk. Yeniplatonculuk.*

HYPERLOGIQUE. (Fr. Baldwin) Mantık üstü... Amerikalı düşünür James Mark Baldwin'e göre insan anlılığı üç evreden geçer: Mantık öncesi evresi, mantık evresti, mantık üstü evresi. İlk evre, çocuklu ikel insanın evresidir ve nesnel gerçeklik döntütür. Yetişkin insan mantık evresinde nesnel gerçeklikten kopar ve kendi içine döner. Son evredeye veniden nesnel gerçeklikte döner ve onu açısından olarak kavramaya çalışır. Bu *hyperlogique* evre, Baldwin'e göre, yetkin ve ideal bir evredir. *Bk. Mantık.*

HYPERMÉTAPHYSIQUE. (Fr. Kant) Aşırı metafizik... Usun kavrama sınırlarını cizen Alman düşünürü Kant'a göre gerçek metafizik bu sınırları bilir, aşırı metafiziklerse bu sınırları rahatlıkla aşıp birtakım havallere dalmaktan çekinmezler. *Bk. Eleştircilik, Metafizik.*

HYPERMÉNÉSIE. *Bk. Aşırı Bellek.*

HYPERORGANIQUE. (Fr. Skolastik) Örgen üstü... Skolastiklerin göre ruh, *hyperorganique* bir açıktır. Buna benzeterek kimi toplumbilimciler, topluma *hyperorganisme* derler. *Bk. Ruh, Toplum.*

HYPERORGANISME. *Bk. Hyperorganique.*

HYPEROSMIE. (Fr. Psiko-patoloji) Aşırı koju alma... Fransızca anladıkları olarak *Hyporesthésie de l'odorat* (*Os. İfrâti hissi şem*) deyişimi de kullanılmaktadır. *Bk. Aşırı Duyu.*

HYPERPHYSIQUE. (Fr. Metafizik) Özdeş üstü... Osmanlıcaya *fevkalmaddî* deyişimle çevrilmiştir. Metafizik anlayışa göre örneğin duymalar *hyperphysique*'tir. *Bk. Fizik.*

HYPEROUSIAI (Yu. Jamblikhos) Aşırı... Yeniplatoncu jamblikhos üç üzüllü öğretisini-

de gerçek varlıkların, saltılıkla hiç bir ilişki kurmaksızın, saltılıktan çıkmış bulunan aşırın birliklerde bulunduklarını söyler. Onların bulundukları kat da *hyperousiai*'dır, çünkü saltılık birlikten çıkmıştır. *Bk. Hyperkosmioi, Yeniplatonculuk.*

HYPNAGOGIQUE (ETATS). *Bk. Imzganma Halleri.*

HYPNOGÉNE. (Fr. Psiko-patoloji) Uyutucu... *Bk. Hipnotizm.*

HYPNOLOGIE. (Fr. Hekimlik) Hekimlikte uykuya ve uykuya hastalıklarını inceleyen özel kol... *Bk. Uyku.*

HYPNOPHRENÉOSE. (Fr. Psiko-patoloji) Uyurgezerlerin ve dış etkiyle uyutulmuşların ansal işlemleri... *Bk. Hipnotizm.*

HYPNOSE. *Bk. Hipnoz.*

HYPNOTISME. *Bk. Hipnotizm.*

HYPNO. *Bk. Alt.*

HYPOCONDRIE. (Fr. Psiko-patoloji) Kara sevdâ... Osmanlıcada *dâül merak* terimile dileğitilir. Sürekli kuşku içinde bulundurun bir ruh hastalığıdır. Hastâ insanlardan kaçar, derin bir keder duyar, her an bir felâket bekler. Hep karamsar ve kötümserdir. *Bk. Manya, Merak.*

HYPHOESTHÉSIE. *Bk. Duyu Azalması.*

HYPOKAIMON. (Yu. Antikçağ felsefesi) Altında duran... *Töz* anlamadır ve Yu. *Ousia* terimile anlaşılmadır. Lâtince aynı anlamdağı *substantia* terimi *hypokaimon*'un upugyan çevirisidir. *Bk. Töz, Ousia.*

HYPOSTASE. *Bk. Hipostas, Dayanak.*

HYPOTASIER. *Bk. Hipostaslaştmak.*

HYPOTHÉSE. *Bk. Varsayımlı.*

HYPOTHÉSE COSMOGONIQUE. *Bk. Evrendoğuemsal.*

HYPOTHÉSE DE LA DÉSAGRÉGATION PSYCHOLOGIQUE. *Bk. Andağılımlı Varsayımlı.*

HYPOTHÉSE DÉ L'ONDULATION. *Bk. Dalga Kuramı.*

HYPOTHÉSE DES TOURBILLONS. *Bk. Kasırgalar Kuramı.*

HYPOTHÉSE HEURISTIQUE. *Bk. Bulgusal Varsayımlı.*

HYPOTHESES NON FINGO

HYPOTHESES NON FINGO. (*La.* Newton) Varsayıma kurmuyorum... Ünlü fizikçi Newton, *Principia* adlı yapatı «Çökimin nedenlerini olayların kendilerinden çıkarıp bulamadım, ama hiç bir varsayıma da kurmuyorum; çünkü olaylardan çıkarılmayan her şeve varsayımların sözleriyle bitirmiştir. Newton'un bu sözü, onun fizигine dayanan İngiliz felsefesinde çok ünlüdür. *Bk.* Varsayımlı, Genel Bağıntılılık Kuralı, Yerçekimi.

HYPOTHÈSE VÉRIFIABLE. *Bk.* Gerçeklenebilin Varsayımlı.

HYPOTHÉTICO-DÉDUCTIF. (*Fr.* Bilgilim) Varsayımsal tümdengelim dayanan... Örneğin geometri, *hypothétioco-dédactif* bir bilimdir; yani ilkelein serbestçe seçimine imkân verir, non-Euclidien bir geometri de Euclid geometrisi kadar birtüründür. *Bk.* Varsayımlı, Tüm-dengelim, Geometri.

HYPOTHÉTIQUE. *Bk.* Varsayımsal.

HYPOTHÉTIQUE (PROPOSITION). *Bk.* Varsayımsal Önerme.

HYPOTHÉTIQUE (SYLLOGISME). *Bk.* Varsayımsal Tasım.

HYPOTINIQUE. (*Fr.* Ruhbilim) Hipnotizma deneki, uytululan... *Bk.* Hipnotizma

HYPOTHETISCHER IMPERATIV. (*Al.* Kant) Bir dilekle koşullanmış, bu yüzden de törebilimsel olmayan buyruk... Alman düşünürü Kant, törebiliminde, iki türlü buyruk

tanımlar: Kategorik, hipotetik. Kategorik buyruk kesin ve törebilimseldir. Hipotetik buyruksa bir dilekle koşullanmıştır, o dileği elde etmek istemeyen bunu yerine getirmeyebilir. Örneğin «Yalan söylemen kesin buyuktur, «Çocukunu sevindirmek istiyorsan onu gezmeye götür» koşullu buyuktur. Osmanlı felsefecileri Kant'ın *hypothetischer Imperativ* deyimini, *cümlesi emriyyei şartîye* (*Fr.* Impératif hypothétique, *Ing.* Hypothetical imperativ) deyimle dilegetirmiştir. *Bk.* Eleştircilik, Kategorischer Imperativ.

HYSTÉRIE. *Bk.* Histeri.

HYTERESIS. (*Yu. Fizik*) Fizihsel bir durum daha önceki fiziksel durumlara bağlılığı... Örneğin bir metalin mknatslanması, geriye, daha sonraki bir mknatslanması etkileyen ve iz olarak kalan bir mknats bırakır. Bu izler, önceki karşılıklı etkileşimden kaynaklanmıştır ama daha sonraki karşılıklı etkileşimi belirlerler. Sonraki etkileşimi önceki etkileşime gönderen bu izler, *vansıma* olayının belli bir biçimidir. Bu olay, özdeğin yansımını tanıtlar. Yansıma, özdeğin genel bir özelliğidir. Bu özellik, bir bakma, biliñsel bir özelliktir. Çünkü özdeğin en gelişmiş biçimini olan biliñ de yansızarak bilgi edinir ve işler. Fiziksel *hyteresis* olayı, etyisimsel ve tarifsel özdeççiliğin en büyük savlarından biri olan evrensel bütünlük ve bağımlılığı gösteren çok ilginç ve bilimsel bir olaydır. *Bk.* Karşılıklı Etki, Yansı Kuramı, Biline, Özdeç, Evrensel Bağılılık, Evrensel Bütünlük, Etyisimsel Özdeççilik.

IDHAK. *Bk.* Gürme.

IKAN. *Bk.* İnak.

IKANİYYE. *Bk.* İnakçılık.

IK'AR. *Bk.* Derin Düşünce.

IKBAH. *Bk.* Çırkin, Kötülük.

IKLİD. *Bk.* Anahtar.

IKLİM. *Bk.* Çevre.

IKNÂ. *Bk.* Kani, Kanıt.

IKTA. *Bk.* Kanıtlama.

IKTİDÂ. *Bk.* Uyum, Örnek, Harmonia.

IKTİDÂM. *Bk.* İlerleme.

IKTİFÂ. *Bk.* Ardıl.

IKTİRA. *Bk.* Araşturma.

IKTİSÂM. *Bk.* Bölüşüm.

IKTİYÂT. *Bk.* Besinsel.

İLİM. (*Os.* İtidâl, İffet, Temkin, İhtiyat, Tevâzû, Kanaat, Mülâyemet, İtidâl mizâc; *Fr.* Ing. Tempérance, Al. Macessigkeit, It. Temperanza) Ölçütlülük.. Ruhbilim terimidir, istek ve tutuklarda ölçülü olmayı dileğetir. Platon'a göre *ilm*, esanlamda *ölcütlülük* dört temel erdemden biridir. Antikçağ Yunanlarıının ünlü *vedi bilge*'si de hemen bütün sözlünde ölçütlülüğü öğütüler. Karşıtı *asrı* (*Os.* İfrat, *Fr.* Intempérance)'dır. *Bk.* Temel Erdemler, Eredm, Yedi Bilge, Sophrosyne, Meson.

IMIZGANMA HALLERİ. (*Os.* Kurbi nevm, Nevmi haller, Hâlatî nuâsiye, Hâlatî vesniye, Beynennnevym velyakaza, Uyukunun devri tehäuserim; *Fr.* États hypnotagogique) Uyumadan önce ve da uyanırken gerçekleşen uykuya uyruklu arası geçiş durumu.. Ruhbilim terimidir. *Bk.* Birsam.

IRA. (*Os.* Scie, Hulk, Meşrep, Âlâmet, Âlâmeti fârikâ, Vâsf, Sifat, Sifati mümeyyize, Tabiat, Mâhiyet, Azim, Sebât, Metânet; *Fr.* Caractére, *Al.* Charakter, Merkmal; *Ing.* Character, *It.* Carattere) Herhangi bir şeyi başka şeylerden ayıran temel özellik.. Mantık, ruhbilim ve törebilim terimidir. *Yaradılış'tan* ayırmalı ve bu iki terimi birbirine karıştırılmamalıdır. Ruhbilimde *davaeu* ve *davranus* özelliği, törebilimde *aħħak saġħlamti* ve *tutarliti* an-

lamalarını dileğetirir. Türk Dil Kurumunca yayılanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde Dr. Özér Ozankaya tarafından «insanın etkinliklerine, yaşama koşullarına bağlı olan veylemlerinde aşağı vurulan durağan ditsünsüz özelliklerinin tümü» olarak tanımlanmıştır. *Bk.* Yaradılış, Mizaç, Huy, Irabilim, Karakter.

IRABİLİM. (*Os.* Ilmi seciye, *Fr.* Caractérologie, Lâ science du caractère, Ethologie; *Al.* Ethologie, *Ing.* Ethology, *It.* Etiologia) İralar incelenen ruhbilimin bir dalı... İlkın İngiliz düşünürü John Stuart Mill tarafından adlandırmış ve tanımlanmıştır (Mill, Logik, kitap VI, bölüm V). Mill, Yunanca *Ira* anlamındaki *ēthos* sözcüğüyle *bilim* anlamındaki *logos* sözcüklerinden meydana getirerek *ethiology* terimiyle adlandırdı bu bilimi, eğitime temel olabilecek kuralların saptanması için önerdi. Alman düşünürü Wundt, bunu, dil bilimleriyle mitolojiden sonra toplumbilimin üçüncü bir kolu saydı (Wundt, Logik, kitap II, bölüm II, s. 369). *Ira*, ruhsal bir tip meydana getirmekle beraber, tarihsel olarak incelenmesi gerekken toplumsal koşulların ürünüdür. *Bk.* Ira.

IRAKLIK. (*Os.* Mesafe, Buut, Tafra, Fark; *Fr.* Ing. Distance, Al. Abstand, It. Distanza) İki nokta arasındaki uzay ölçümü.. Ruhbilimde de kullanılan bir matematik fiiziği terimidir. İraklılık algulanması ve çevremizdeki nesnelerin hem bize hem de birbirlerine göre uzay içindeki iraklı durumlarının meydana getirdiği gerekiliğ, ruhbilimin inclemeye konusudur. *Bk.* Uzay, Uzam, Doğustancılık, Boyut, Algı.

IRALAMAK. (*Os.* Tesciye, *Fr.* Caractériser) Bir iraya belirtmek ya da bir şeyin irası durumunda olmak.. Örneğin «pintilik, Hasan'ı iralar ve «cônerilik, Ahmet'i iralayan bir erdemdir denir. *Bk.* Ira, Iralayan.

IRALAYAN. (*Os.* Fârik, Mümeyyiz, Târifî, Beyâni, Tâvissi, Vâsf has, Vâsf mümçiyâz, Sifati kâsife, Sifati mümeyyize, Sifati bâzîre, Hassa, Âlâmeti kâsife, Âlâmeti fârika; *Fr.* Caractéristique, *Al.* Charakteristik, *Ing.* Characteristique, *It.* Caratteristica) Ayırdıcı ve belirtili nitelik.. *Caractére* sözcüğü asında *harf* anlamındadır, *ira* anlamının mecaz yoluyla yüklenmiştir. Bu bakımdan tasarımları, düşünceleri ve bunlar arasındaki ilişkileri işaretter ya da harflerle göstermeye *iralayan* denir. Alman düşünürü Leibniz, felsefe diller arası anlamalı bir nitelik kazandırmak için, böylesine bir *iralayan* yazı meydana getirmeye çalışmıştır. *Bk.* Evrensel Yazı, Ira.

IRGAT. (Os. Memlük, Fr. Serf, Servc) Toprak kölesi... Yunancadan gelme bir sözcüktür. Ortacağ derebeylik döneminde çiftliklerle beraber alınp satılırdı. Üretken güç olarak köleçilik dönemindeki köle'den farklı bir durumu vardır, çalıştığı toprağı ya da surenin bir bölümünde kendisi için de uretir. Anadolu'da genellikle *tarihi işçisi* anlamında kullanılmaktadır. Bk. İrgatlık, Köle, Emek, Emekçi.

IRGATLIK. (Os. Abdi kan, Esâreti arzîye; Fr. Servage) İrgat'ın çalışma koşulları... Bk. İrgat.

IRK. (Os. Nesil, Nevi, Mcvlit, Ceyil, Tâife, Züriyet, Cins, Sülale; Fr. Ing. Race, Al. Rasse, It. Razza) İnsan türünden soydangelimle gerçekleşmiş yaşamlımlımlı çeşitliliklerinden her biri... Bitki, hayvan ve insan türlerinde çeşitli ırk ayırmaları yapılmıştır. İnsanlardaki ırk ayrimı deri rengi, saç, kafatası, burnu ve boy ölçütine göredir. Terim olarak *halk* ve *ulus* kavramlarıyla karıştırılmamalıdır. Bilimsel açıdan dünanya karışıklık bir ırk yoktur, soydangelimle kuşaklardan kuşaklara geçen ırksal özelliklerin de çevre ve yaşama koşullarından olustuğu kesindir. Klâsik ayrim; Ak ırk (Avrupalı), Kara ırk (Afrikalı), Sarı ırk (Asyalı ve kızıliler Amerikalı) olarak şartnamıştır. Bu ırkların birbirlerinden hiç bir üstünülükleri bulunmadığı da bilimsel açıdan kesindir. Bütün bu ırklar, uygun tarihlerde gelişme koşulları içinde, uygurlıklar kurmuşlardır. Onlara bu uygurlıklar kurduran kafa taslarının bicimi ya da derilerinin rengi değil, uygun ve gelişirci tarihsel koşullardır. Nitelik bireysel olarak da, önceden aynı üniversitede aynı eğitim koşulları içine giren, çeşitli ırklardan öğrencilerin birbirlerinden hiç bir zeka ve yeteneke farkı göstermedikleri hez gün görüleceksen olaylardandır. Bundan başka bir ulus çoğunluğa çeşitli ırklardan olduğu gibi bireyleri aynı tekton olası çeşitli uluslararasıdır. İrklar arasında da içten bir bağılılık bulunmamaktadır, avnı ırktan olup da başka diller konuşanlar bulunduğu gibi başka ırktan olup da aynı dili konuşanlar da vardır. İrksal ıralar yaşamlımlımlı nitelikle olup insan örenliğinin belki doğa koşullarına uyumsa-ndan mevdana gelmiştir ve ırkçı ideologaların bilindiği savlarında ileristürükler gibi hiç bir üstünük sağlamaz ya da hiç bir aşırılıkla berilmez. İrk ayrimı ve ırkçılık savları bilimsizlikin ve bilgisizliğin ürünüdür. Gerçekte Aranca bir devimi olan *ırk* devimile birçok toplumblımlı ve ruhbîlim terimleri türtülmüştür. Türk Dil Kurumuna yayımlanan Dr. Özer Ozankaya'nın hazırladığı Toplumbiliim Terimleri Sözlüğüne göre, insanların top-

lumsal özelliklerini dirimblimsel ve ırksal özelliklerine indirgycerek bir ırkın başka ırklara üstün olduğunu söyle süren öğretive *Fr. racisme* ve *Ing. racialism* devimleri karsılıklı olarak ırkçılık, bireylerin ve birey kümelerinin toplumsal yeriley insannı gövde ve doku yaşıp (kafatasının büyülüklük ve hicimi, boy, saç rengi vb.) arasında doğrudan bir bağlantı bulundukunu ilerişteren ve toplumsal olayları bu açıdan inceleyen ırkıci görüşe *Fr. anthroposociologie* ve *Ing. anthroposociology* (Os. İrk ictimaiyatı) devimleri karsılığında ırkıci toplumbiliim, toplumsal eşitsizliklerin insanlar arasındaki ruhsal ve fizyolojik avrulıklardan ilerideliğini öne sürek insan ırkının düzeltilmesini amaçlayan ırkıci öğretive *Fr. eugenique* ve *Ing. eugenics* (Os. İrk İslahı) devimleri karsılığında ırk iyileştirmeçiliği, ırkların budunların karsılıklı ilişkileri sırasında ortaya çıkan evlilik içi ya da evlilik dışı bireymeler sonucu veni bir ırk bilesiminin olmasına sürecine *Fr. miscégenation* ve *Ing. miscegenation* (Os. İrk İltilâti) devimleri karsılığında ırk karışımı devimleri ve Türk Dil Kurumuna yayımlanan Dr. Mithat Enc'in hazırladığı Ruhbilim Terimleri Sözlüğüne göre de 1. Kisinin bağlı olduğu ulus ya da ırkın üstünülüğine inanarak onun dışında kalan toplulukları aşaşı ve hor görmesine davanınatum ve davranışla, 2. Toplumu kendi kümese ve vabancı kümeye dava iki bölüme avrarak kendi kümese üstünlük ve başlıklı tanımı ve dis kümeye düşkünlük ve uvruluk tutumunu benimsetmeye *Ing. ethnocentrism* devimi karsılığında ırkçılık, bireyin anıltılık gereçleri içinde çok eski geçmişlerinden ona mirâs kalan dinince ve duyguları tutma yetisine Jung'un *Ing. racial memory* devimi karsılığında *ırksal bellek*, bireyin bilincinin geçmişlerinden gelen ve baskınlarıyla ortak olan yanına Jung'un *Ing. collective unconscious* ya da *racial unconscious* devimleri karsılığında *ırksal bilincdisi* devimleri önerilmiştir. Türk Dil Kurumuna yayımlanan Prof. Dr. Sedat Vevis Öرنec'in hazırladığı Budunbilim Terimleri Sözlüğünde de *ırk* devimi «kalıtmalsal tra-ları (deri, göz, saç rengi, saç bicimi, baş bicimi, boy, kan grubu vb.) bir birlik gösteren kişilerin oluşturdukları doðal topluluk» olarak tanımlanmış gibi Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde ırkçılık olarak özlestirilen *Ing. ethnocentrism* (*Fr. Ethnocentrisme*, *Al. Ethnozentrismus*) devimi *halâkbençilik* olarak özlestirilmiş ve «kimi halkların kendilerini insan ve başka halkları da barbar olarak nitelêmeleri, değişik kültürlerce bağlı toplumların kendi kültürlerinden olmayanlara karşı takındıkları üstünük tavrı» olarak tanımlanmıştır. Budun-

bilim Terimleri Sözlüğünde ayrıca *beyaz ırk* (Os. Irki ebyaz, Fr. Race blanche, Al. Europoide, Weisse Rasse; Ing. White race) deyimi «büyük coşunuğu Avrupa'da bulunan, açık renk deri, bukleli ya da açık renk saç ve bir bölümük açık renk göz gibi başlıca özelliklerle iralanan üç büyük ana ırktan bir», *kara ırk* (Os. Irki esved, Fr. Race noire, Al. Schwarze Rasse, Negrilde; Ing. Black race) deyimi «büyük coşunuğumun Afrika'da görüldüğü, koyu renk deri, kıvırcık saç, uzun kafa, geniş burun, kalın dudak gibi başlıca özelliklerle iralanan üç büyük ana ırktan bir», *sarı ırk* (Os. Irki asfer, Fr. Race mongoloïde, Al. Mongolide, Mongolische Rasse; Ing. Mongoloïde race) deyimi «büyük coşunuğu Asya'da yaşayan, sari tonda deri, düz ve sert saç, çekik göz, sık rastlanılan Mogol lekesi, kisa kafa, çekik elmacık kemikleri, vassı yüz, köktü çok bastır burun, az günde ve orta boy gibi özelliklerle iralanan üç büyük ırktan bir» olarak tanımlanmıştır. Budunbilim Terimleri Sözlüğünde ayrıca *kırmızı ırk* (Os. Irki ahmer, Fr. Race rouge), *kızılilerde* deyimiyle dileğetiriler, «Amerikan verillerine aslında kahverenginin dezs'ik tonlarında olan derilerini başarıs anıtlarına sırasında kızılı bovamaları nedivile bevezalarca verilen ad» olarak tanımlanmış gibi *Habes ırkı* (Os. Irki Habesi, Fr. Race Ethioienne, Al. Aethiopid, Ing. Ethiopian race) deyimi «Afrika'nın doğu bölgessinde, özellikle Habesçilerin ovası ve Somali varımadasına görtülen, kırmızı-kahverenginden kara-kahverengine kadar dezs'ik koyulukları deri, dar kalac, geniş omuz, ince beden, uzun kol, uzun bacak, az killi beden, ince dudak, uzun kafa, orta boy gibi özelliklerle iralanan, kara ırka giren, ama karalarla bevezalar arasında ikisi ortası bir özelliği taşıyan ırk», *Akdeniz ırkı* (Os. Bahri sefid ırkı, Fr. Race méditerranéenne, Al. Mediterranische Race, Ing. Mediterranean race) deyimi «beяз ırka giren, çok geniş bir alani kapsayan, ama tipik olamları Iber varımadasında, Batt Akdeniz adalarında Güney Fransa ve İtalya'da, Güneydoğu Balkan'arda görülen, koyu kahverengi, yatkı-dalgıç saç, koyu kahverengi göz, esmer deri, kisa bov, nährin vapi, uzun kafa, ince ve uzun yüz, dolgun dudak ve ince burun gibi özelliklerle iralanan ırk», *Altılı ırk* (Fr. Race Alpine, Al. Alpine Rasse, Ing. Alpine race) deyimi «beяз ırka giren, vatık, kahverengi saç, kahverengi göz, cısmere yakın deri, kisa kafa, geniş vc varyolak yüz, küçük, ince burun ve kisa bov gibi özelliklerle berilinen, Fransa'nın ortasını, İsviçre'vi, Kuzey İtalya'yı, Güney Almanya'yı, Bohemya ve Macaristan'ı içine alan ırk», *Doğu Baltık ırkı* ya da *Doğu*

Avrupa ırkı (Fr. Race Ouest-Européenne, Al. Osteuropoid, Ing. East-European race) deyimi «beяз ırka giren, Kuzey ve Orta Polonya'ya Rusya'da yaygın bulunan, sari külrengi yatak yuvarlak saç, gri-mavı göz, açık renk deri, orta boy, kisa kafa, geniş, kemikli yüz, kisa, iğibükey burun gibi özelliklerle iralanan ırk», *Dinarik ırk* (Fr. Race dinarique, Al. Dinarische Rasse, Ing. Dinaric race) deyimi «beяз ırka giren, koyu kahverengi yatak saç, koyu kahverengi göz, uzun ve ince boy, kisa kafa, uzun yüz, yüksek çene, büyük kartal burun gibi özelliklerle iralanan ve Batı Balkan dağlarında yoğunluk kazanan ırk» olarak tanımlanmıştır. Bk. Irkçılık, Halk, Ulus, Irk Ayrimı, Irk Kirimi, Irkçı, Toplumbilimcilik, Irksal İra, Irk Sınıflaması, Budun.

IRK AYRIMI. (Os. Irki tefrik, Fr. Séparation des races) Irkçılığın bölgesel bicim.. Bir ülkedeki ırklar arasında ayrılmayı gözetmeye ve özellikle kara ırkı *asağı ırk* ve ak ırkı *üstün ırk* savunma ve aşağı ırk vatandaşlarının kimi haklarını kısıtlamaya *ırk ayrimı* denir. Bir çeşit bölgesel irkçılık olsmakla beraber, sadece beyz-kara ayrimına dayanmak ve uluslararası sisval nitelik taşımamakla irkçılıkta ayrırlır (Örneğin Alman irkçılığı, Cermen soyundan olmayan bütün bevezalarla karşıdır ve dünyaya egemen olmak gibi uluslararası sisval bir aman güdü). Bilimsiz, gerici, bir bakıma da anlayışız bir tutundur. Günümüzde sadec Amerika'da ve Rodezya'da kara ırka karşı bevezalarla izlenmektedir. Temelde sınıfsal üstünliği ve ayrimı vansıtır. Sömörgeci bevezalar kendilerine kölelik eden karaları kücümsemekte ve haklarını kısıtlamaktadırlar. Örneğin bu türkelerde karalar kimi üniversitelerde gitmez, kimi otobüslerle binemez, kimi lokanta tafhaları yemek vivemez ve bevezaların vanlarına oturamazlar. Bir zamanlar İngiliz sömürgecileri Cin'de kimi lokantaların ve parkların kapılarında «Buraya köpekler ve Çinliler giremez» yazılı levhalar asılmışlardır. Bir bakıma Cin'deki o lokanta ve parklara bugün de köpekler giremiyor ama artık İngilizler de girmiyor. Bk. Irk, Irkçılık.

IRKBİLİM. (Os. Mehsasil uruk, Fr. Raciology, Al. Rassenkunde, Ing. Raciology) Irksal özelliklerini inceleyen ve araştıran bilim... İnsansı bilimin bir dalıdır. Bk. İnsansılık, Irk.

IRKÇILIĞI. (Tr. Tolpumbilim) Irkçılık süden.. Irkçı (Fr. Raciste), çatışış usaya kirkeşin oluşturduğu bir açıdan bilgisiz ve gerici, bir başka açıdan da sömürge ve emperyalist bir tiptir. Bk. Irk, Irkçılık.

IRKÇILIK. (Os. Irkiyye, Fr. Racisme, Al.

Rassismus, *İng.* Racialism) Bir ırkın öbür ırklara üstünlüğünü ilerisüren görüş... Bilimsizlik ya da sivasal çıkarlar temeline dayanan bu görüş, özellikle Hitler Almanyasında doğruga- na ulaşmıştır. Alman diktatörü Adolf Hitler, *Kavgam* adlı væritinde söyle der: «Irkçılık, insan ırklarının eşitliğine inanmaz. Üstün ırkın dışındaki ırklar, bir dünyayı yöneten büyük irâdenin dâlgeine uygun olarak, en iyi ve en güclünün zaferine yardım etmek ve onun işini kolaylaştırmakla yükümlüdürler. Üstün ırk, aşâklarını ve güçsizlerin kendisine boyun eğmelerken istemek hakkını taşır. Doğanın aristokratik ilkesine sahip göstermek gerekir. Yoksula melezleşmesiyle Yahudilerin ve zenci- lerin kapıldıkları bir dünyada güzelilik ve soy- luktur adına ne versə yok olacaktır. İnsanlığın mutlu geleceğini ancak üstün ırkın zaferi kur- tarabilir». Bu bilimsel sözler, üstün ırk olarak *cermen ırktı*'nı ileri sürmekle, üstinkil, *ırkıçılıkla ulusallık*'u birbirine karıştırma, başka bir bilimsizliği da içermektedir. Gerekte cermen ırkı die bir ırk yoktur, bütün ak- deriller aynı ırktardırlar. Bu bilimsizliğin dü- sünsel temelleri, başta *üstün insan* öğretisiyle Nietzsche olmak üzere Max Weber, Werner Sombart vb. gibi Alman düşünürlerince hazırlanmıştır. Nietzsche'ye göre güçsüz insanlar, üstün insanların zaferi için yok olmalıdır. Weber'e göre ulusları us ve bilim değil, duyu- lar yönetir. Sombart'a göre insan üstün eden, ırksal ve yaşamibilimsel üstünüslüktür. Irkçılık, ayrıca Darwin kuramının yanlış ve metafizik bir vorumu olan Darwinci toplumbilimcilik, Malthusçılık, usaçıklılık, biometrik toplumbilimcilik, gerçekküstüçülük gibi bilimsiz idealist akımlarla da yakından ilişkilidir. Büttün bu idealist akımların başlıca yanılığı, *ırtsılsız* ve *özdeksel* yasaların *yerine, yasamabilimsel* ve *rûhbilimsel* yasaları *kayna- ya çalışmak*'tir. Oysa toplumsal yaşam hiç bir zaman ve kesin olarak yasamabilimsel ve rûhbilimsel vassalara indirgenmez. Sorunun bu bilimsel yanının dışında *ırkçılık*; toplumsal eşit- sizliği, sömürgeciligi ve emperyalist istekleri gözlemek amacıyla da kullanılmaktadır. Bu, emperyalist emellerinden Nazi Almanyası gibi büyük anamalı ülkelerde böyle olduğu gibi geri ve voksu ülkelerde de böyledir. Bir- çok geri ülkelerin halkı, voksuşun ve toplumsal eşitsizliğin kök saldırujı ülkelerinde, ırkçılık havâlleriley uygulanır ve cihangârîk ma- sallarıyle avutulur. Achein ve voksuşun do- şurduğu doğal saldırlanlığı böylelikle vön de- giştirilir. Irkçılık, toplumcu üretim düzeninin gelişirdiği aşağı ırklı sayılım çok çok ülke- rin üstün başşalarıyla çürüttülmüştür. Daha dün lokantalarının ve parklarının kapılarına

İngiliz sömürgecilerince «Buraya köpeklerle Ciniler giremez!» levhaları asılan Çin ülkesi, toplumcu üretim düzeniyle, bugün dünyanın üçüncü büyük ülkesi olmuştur. Aşağılanan ve horlanan birçok kara derili Afrika ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmışlar ve gelişme yolu- na girmiştirler. Irkçılık aldatmacasının serü- veni de böylelikle bitmiş bulunmaktadır. *Bk.* Irk, Irk Kümi, Irkçı Toplumbilimcilik, Usa- ayırcılık, Übermensch, Gerçekküstüçülük, Dar- vinci Toplumbilimcilik, Maltusçılık, Biomet- rique Toplumbilimcilik, Kaba Özdeççilik.

IRKÇI TOPLUMBİLİMÇİLİK. (*Tr.* Toplum- bilim) Toplumsal olayları ırk özellikleriley açıklamaya çalışan toplumbilim öğretileri... Toplumbilimsel konulara açısanın bakar toplumbilim öğretileri üç grupta toplanırlar: Historico-philosophique okul, Anthropométrie okul, Biometrique okul. Başlıca temsilcileri Arthur de Gobineau, Houston Stewart Chamberlain, Vacher de Lapouge, Otto Amon, Francis Galton ve Karl Pearson'dur. Tümünün temel düşünceleri, toplumların gelişme ve çökmesinde temel belirleyicinin *ırk etmeni* olduğunu. Öncögün Gobineau'ya göre ırklar bir- birlerine karışarak o kadar bozulmaktadır ki gelecekte «insan sürüleri», tipki Potin bat- takılıklarında gevis getiren mandalar gibi, gü- szüslük içinde uyuşup kalınaya mahküm ol-acaklardır. Bunlardan Lapouge'a göre en üstün ırk uzun kafalılar—Lapouge'un deyimi- le: Homo Europacus—ve her ırkın içinde de egenen olan gene o ırka göre kaflulardır. Bu toplumbilimcilerin yapıtları, metafizik tekyanlılığı yankılarıyla ilerisürümüş, bu gi- bi varlıklarla doludur. *Bk.* Irk, Irkçılık, An- tropometri. Toplumbilimcilik, Tarihçi-Felsefecii Toplumbilimciliğ, Homo Contractus, Irk Kümi, Irk Sınıflaması.

IRKÎ. *Bk.* Irkçılık, Irksal.

IRKIYYÂT. *Bk.* Budunbilim.

IRKİYYE. *Bk.* Irkçılık.

IRK İYİLEŞTİRMECİLİĞİ. *Bk.* Irk.

IRK KARİSİMI. *Bk.* Irk.

IRK KIRIMI. (*Os.* Irk katliamı, *Fr.* Géno- cide) İnsanlığa karşı işlenmiş suçlar... Bu do- yım, ilkin, Alman Nazilerinin Yahudilere kar- sı girişimleri tantan yoketme davranışını üstüne Birleşmiş Milletler Kurulunun 12 eylül 1948 tarihinde kabul ettiği *Génocide Sözesnesi*nde kullanılmıştır. Ancak bu söyleme, *Génocide Suçu*'nun tanımımda, ırklarla birlikte ulusal ve dinsel topluluklara karşı işlenecek suçları da kapsamına almıştır. Terimin sözcük anla-

mu, bireylerini yok ederek birırk topluluğu-nu ortadan kaldırma'yı dileğetirir. Bk. Irk, Irkçılık.

IRKSAL. (Tr. Bilgibilim) Irkla ilgili ve irka-değin... Bk. Irk.

IRKSAL BELLEK. Bk. Irk.

IRKSAL BİLNİCDİSİ. Bk. Irk.

IRKSAL IRA. (Os. Fârikai ırkîye, Fr. Caractéristique de race) Irk özellîj... Bir ırkı öteki ırklardan ayıran, ayrıdedici nitelikleri dileğetirir. Bk. Irk, İralayan, İra, Sımsal İra, Kişi-sel İra, Irk Smıflaması.

IRK SINIFLAMASI. (Tr. Toplumbilim) Irkları, ırksal ıraları bakımından sınırlarla işleyen... Irkbliminin ulaşığı bu sınıflamalardan en ünlüsi Profesör Dixon'undur. Dixon, *The Racial History of Man* adlı yapıtında, ırkları söyle sınıflandırır: *Proto-australoid* (Uzun-baş-küçük kafalı, geniş yüzü, yassi burunu), *Proto-négroïde* (Uzun-yüksek-küçük kafalı, geniş yüzü, yassi burunu), *Akdenizli* (Uzun-basık-büyük kafalı, dar yüzü, ince burunu), *Hazarl-* *Caspien* (Uzun-yüksek-büyük kafalı, dar yüzü, ince burunu), *Mongoloïde* (Yuvvarlak-basık-orta kafalı, geniş yüzü, yassi burunu), *Palo-Alpin* (Yuvvarlak-yüksek-orta kafalı, geniş yüzü, yassi burunu), *Urallı* (Yuvvarlak-basık-cok büyük kafalı, orta yüzü, ince burunu), *Altılı* (Yuvvarlak-basık-cok büyük kafalı, orta yüzü, ince burunu)... (İbid, New York 1923, s. 500). Bk. Irk.

IRSIYET. Bk. Soyaçekim.

IRZ. Bk. Nomos.

ISÂBE. Bk. Toplum.

ISAR. Bk. Sikinti.

ISB. (Ar. Tanrıbilim) Tanrı'nın parmağı... İslâm inançlarında Tanrı cisimisidir. Bundan ötürü de onun hiç bir öreni bulunmadığı gibi el (Ar. Yed)'i ve parmak (Ar. Isb)'ı da bulunmamak gereklidir. Buna karşı birçok hadislerde Tanrı'nın yed ve isb'inden söz edilmiştir. *Selefiyyân'a* göre bu gibi sözler üstün-de düşünmemek ve durmamak gereklidir, çünkü peygamber Muhammet'in bu sözlerde bir cism'i kasdetmediği muhakkaktır, yoksa cisme tapmak puta tapmak olurdu ki bunu da peygamberin önercisi düşünülemez. Kimi İslâm dü-sünürleri de «bu ülke su hükümdârin elinde-dir» ya da «bu iste salanın parmağı var» önermelerinde olduğunu gibi yed ve isb sözcüklerinin cisimsiz anımları da bulutudunu ileri-sürerek bu sorunu çözümlemeye çalışmışlardır.

Bu anlayışa görüp peygamber ne söylemişse doğru söylemisti, onun sözlerini tartışmamak gereklidir. Çünkü onun sözlerinde geçen el, parmak ve yüz sözcüklerinin Tanrı'nın şâmina yakışan anımlarda kullanılmış olduğu kesindir. Bk. Tanrıbilim, Müslümanlık.

ISDA. Bk. Yankıca.

ISGA. Bk. İştıme.

ISGAR Bk. Küçük.

ISI. (Os. Harâret, Fr. Chaleur, Al. Wärme, Ing. Heat) Özdeğin bir devim bicimi... Fizik-te ısı, bir cisimin sıcaklığının artmasını sağlayan fiziksel erke deyiimile tanımlanır. XVII. yüzyıldada, kalor adı verilen bir akışkanı sahiyordu. Isının da, ışık ve elektrik gibi, bir özdeğ olduğu XIX. yüzyılda tanıtlandı ve böylelikle idealizmin «ne olduğu bilinmeyeen esrarı güçlerinden biri daha bilim alanına girmiş oldu. Th. Rumford, Humphrey Davy ve Young'un çalışmalarından sonra 1841 yılında Alman bilgini J. Robert Mayer, kinetik erkenin —yani ışını— ışına ve isının da kinetik erkeye çevrilebileceğini gösterdi. 1847 yılında da Alman bilgini Helmholtz erkenin koruması ilkesini yaydırdı. Etyonimel özdeğliğin kurucularından Engels, *Doğanın Diyalektiği* adlı yapıtında şöyle der: «Mekanik devimin ışına dönüsümünün pratik alanda kesfedilmesi öylesine eskidir ki insanların tarihinin başlangıcına kadar götürülebilir. Sürtünmeye atesin yakılması, insanların ilk kez canıza doğa giştı-ni kendi hizmetlerine sokmalarının ilk aşamasıdır» (İbid, Arif Gelen çevirisi, s. 136), «Bîcîmleñen farklı varlıklarda—gîneslerde, ge-zegenlerde ve uyulardarda— özdeğin başlangıçta egemen olan devim bicimi bizim ısı dediğimiz sevdir» (İbid, s. 45). Devimin en basit bicimi, yer değişimini, en yüksek bicimi de dûstinecidir. Bunların arasında sonusuz cesitilikte mekanik, fiziksel, kimyasal, yaşamabilimsel vb. devim bicimleri vardır. Her devim bicimi, kendisinden daha yüksek bir devim bicimine çevrilir. Her yüksek devim bicimi kendisinden daha aşağı bir devim bicimini kapsar ama bir daha o bicime inmez. Cesitli doğabilimlerin konuları, özdeğin bu cesitli devim bicimleri dir. Doğanın diyalektik yasalarından nicek-ten nieliğe geçişleri anlatırken Engels, ilginç bir örnek olarak ısı'yi gösterir: «İsiny mekanik devime ve da mekanik devimi ışuya çevirdiğimiz zaman nitelik değiştiği halde nicek ay-nalır. Çok doğru. Ama devimin bicim de-ğişimi Heine'nin kusurları gibidir. Herkes kendini başına erdemli olabilir, kusur işlemek için iki kişi gereklidir. Bunun gibi, devimin birincil değişimi de her zaman en az iki cisim ara-

ISI DUYARSIZLIĞI

sında geçen bir süreçtir. Bunlardan biri, bir niceğin —yani ismin— deviminin belli bir miktarını yitirir, öteki de o niteligin—mekanik devim, elektrik, kimyasal çözüme—deviminin aynı mikardaki kısmını kazanır. Denek ki burada nicelek ve nitelik karşılıklı olarak birbirlerine uyarlar. Şimdiye kadar tecrit edilmiş tek bir cisim içinde devimi bir biçimden ötekine dönüştürmenin mümkün olduğunu ortaya konamamıştır» (İbid, s. 81). Isının devimini ve bu devimle başka erke tipleri hâline geçişine inceleyen kuramsal fizik dalına *termodynamik* denir. Termodinamığın önemli iki ilksı vardır. Birinci ilk erkenin sakını yasasının ısı alamını uygulanmadığı ki ısuya işin esdeğerliğini dileğetir, ikinci ise ısuya işin sıcak bir cisimden soğuk bir cisimle bu cisimlerin birinde bir değişime olmaksızın gelemeyeceğini dileğetir. Termodinamığın ikinci ilksini bulan R. Clausius ve W. Thomson onu yanlış yorumlarla evrene uygulamışlar ve evrenin ısı (termik) sona erişinin kaçınılmazlığını savunmuşlardır. Bu, yanlış bir savdır ve cağıda fiziğe götürülmüştür. Bu sava göre evrendeki tüm devim bicimleri *entropi* (erkenin değişiriliğini dileğetiren R. Clausius kavramı)'yle bir daha eski durumlarına dönmek üzere ısı-devim bicimine dönüştürler ve bir *entropic denge* (kapalı sistemlerde tüm erkenin ısı hâline gelip dengeye girmesi ve bir daha hiç değisememesi durumu) kuracaklardır. Bu da *dünyanın ısı sonu* demektir. Oysa cağıda fizik entropinin sadece mikroskopik süreçlerde geçerli olduğunu ve makroskopik süreçlerde islemendiğini göstermiştir. Demek ki evren, bütün varsayımlarda da olduğu gibi, bîvelîlikle onu bulmacaktır. Cetkün *sonsuzdur*, hem de *ılıksızdır* de. Türk Dil Kurumuna kayıtlarıyla Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *ısı* devimile birkaç rûhbîlim terimi önerilmesi ve Dr. Mithat Enç tarafından tamamlanmıştır: Stek ve soğuk uyananlara karşı duvarıslı olmava *Ing. therm anesthesia* devimi karşılığında *ısı duyarlılığı*, sıcaklık ve soğukluk duvularının olenmasında *Ing. temperature sense* devimi karşılığında *ısı duyusu*, yapılacak herhangi bir ısı girişimeden önceki kişi sa tanma ve kavrama dönemine *Ing. warming-un period* devimi karşılığında *ısı uşunu* *döneni*, sıcak ve soğuk duvularına duyar olan sinir uclarına *Ing. temperature spots* devimi karşılığında *ısı özeği* devimleri önerilmiştir. Bk. Erke, Devim, Özdeş, Erkenin Korunması İlkesi, Isık, Nicelikten Nitelige Geçiş, Heine' nin Kusurları, Evren.

ISI DUYARSIZLIĞI. Bk. Isı.

ISI DUYUSU. Bk. Isı.

ISIL DUYU. (Os. Hassci harûriye, Fr. Sens thermique) Canlılara sıcaklık ve soğukluk duymalarını veren duyu... Bk. Isı, Duyum, Duyu.

ISININ MEKANİK EŞDEĞERİ. (Os. Harâretin mihnâkî muadili, Fr. Equivalent mécanique de la chaleur) Tümüyle ısı hâline dönmüş olan iş... Bk. Isı.

ISINMA DÖNEMİ. Bk. Isı, Isınma Dönemi Etkisi.

ISINMA DÖNEMİ ETKİSİ. (Tr. Ruhbilimi) Herhangi bir işlenin öğrenilmesi ya da yapılmasıyla ilgili olarak durumun gereklerini kavrayıp uyum sağlama yarayan başlangıçtakı kişi surenin etkileri... Türk Dil Kurumuna kayıtlarıyla Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. warming-up effect* deyiği karşıliğinde önerilmesi ve Dr. Mithat Enç tarafından tamamlanmıştır. Bk. Isı.

ISI ÖZEÇİ. Bk. Isı.

ISKAD. Bk. Yokluk, Iskat.

ISKAT. (Ar. Tanribilim) Ölşünün namaz borçlarının bağılanması için özel olarak verilen sadakası... *Yoketme* anlamına gelen bu Ar. sözcük dinsel anlamda ölü için verilen sadakayı dileğetir. Sadaka verilmek yoluyla namaz borçlarının bağılanacağı umudu kimi mezheplerin ilicrîsîrdüğü dinsel bir varsayımdır. Müslümanların kutsal kitabında böyle bir yargı yoktur. Özellikle Hanefî mezhebi iskatın ayrintularını şartlamıştır. Örneğin kılınmamayan her namaz için bir *fître* tutarı dari verilecektir. Genellikle ölen kişinin kaç namaz ve oruç borçlandıği bilinmemeyecesinden bunun tutarı geniş çaplı bir tâhmine saptanır. Bu tutar ölenin mirasçıları tarafından ödenemeyecek kadar büyük bir parayı gerektirivora *devir* adı verilen bir *dînsel hîyle* (*Hiyle-i ser'iyye*)'ye basvirulur. Bu hîyle söyle gerçekleştirilir: Öregnin bir yoksula yüz lira hibe edilir, yoksul bu parayı kendisine hibe edene geri verilecektir, o da yeniden yoksula hibe eder. Bu işlem on katı vanılarak yüz lira bin liraya çarılmış olur. Bk. Fîtr.

ISKOCYA MESLEKİ FELSEFESİ. Bk. Iskoçya Okulu.

ISKOÇYA OKULU. (Os. İskocya meslekî felsefesi, Fr. École Ecossaise) Thomas Reid'in çevresinde toplanan İskocyalı düşünürler... XVIII. yüzyılın sonlarıyla XIX. yüzyılın başlarında İskocyalı Thomas Reid'in çevresinde toplanan ve da onu izleyen Beattie, Dugald Stewart, William Hamilton vb. adlı anıtlar. Locke-Berkeley-Hume üçlüsünde simge-

leşen İngiliz felsefesine karşı çıkmakla ayrı bir kişilik kazanmışlardır. Ayrikt nitelikleri rubhîlîmci, törebîlîmci ve sağduyucu oluslardır. İngiliz rubhîlîmçiliğinin öncüsü sayılırular. Bir cüst Kant öncülüğüyle, özellikle Thomas Reid felsefesinde, insan usundaki temel yarguların duyarlı yoluyla gelmediğini ve insanın doğusundan beri var olduğunu ileri sürmüştürler. Reid'a göre Locke'un *tabula rasa* varsayıımı doğru değildir. Locke öğretisinden türeyen Berkeley nesnel gerçekliği, Hume da her cüst özü vadimakta haklıdırular. Ne var ki her ikisinin de vamlığı, dayandıkları Locke temelinin çırılılığı yüzündendir. Locke'un duyuşculuğu ve cağırtımsı rubhîlimi bütünü yarguları nedeneylever. *Sağduyu* (Ing. Common sens) insana dışardan gelmez, insan onuna birekçe doğar. Bk. Tabula Rasa, Duymuluk, Çağırtım, Sağduyu, Eleştircilik, Doğustancılık.

ISLAH. Bk. İyleştirmeçilik, Reform.

ISLAHÂT. Bk. İyleştirmeçilik, Reform.

ISLAHATÇILIK. Bk. İyleştirmeçilik.

ISLAHÎYYE. Bk. İyleştirmeçilik.

ISRAR. Bk. Direnme, Karşılığa Karşılık.

ISTİFÂ Bk. Aylıklama.

ISTİFÂ TABİİ. Bk. Doğal Aylıklama.

ISTILAH. Bk. Terim.

ISTILAHÂT. Bk. Terim.

ISTILAHİ MÜDÎLE. Bk. Karmaşık Terim.

ISTIRAB. Bk. Sıkıntı, Açı.

ISTIRÂBI CİSMÂNÎ. Bk. Açı.

ISTIRÂBI RUHÎ. Bk. Sıkıntı.

ISTIRAR. Bk. Bunalım, Krise.

İŞIK. (Os. Ziyâ, Nûr; Fr. Lumière, Al. Licht, Ing. Light.) Özdeğin bir devim biçimi... Fizikte ışık, cisimleri görmemizi sağlayan fizikalî erke deyişimle tanımlanır. XIX. yüzyılın sonlarında Maxwell, ışık olaylarının, aslında elektromanyetik olaylardan başka bir şey olmadıklarını tâmilâş ve böylelikle optik ve elektrik birliği meydana konmuştur. ışık da, elektrik ve ışık gibi, bir özdektir; kütlesi vardır ve tarihlâstır. ışık olmayan yerde görme olayı mümkün değilidir. İşığın bir kütlesi olduğunu söylemek de mümkündür. ışığın bir kütlesi olduğunu söylemek de mümkündür. Einstein tarafından tanıtlanmıştır ki bu tanıt, insan bilgisinde veni bir çağ açmıştır. Einstein'in genel bağıntılık kuramı bu tanıtına dayanır. ışık hi-

zı, evrendeki hız sınırlıdır; ışık hızından daha yüksek bir hız olamaz. Herhangi bir özdeks parçasında bulunan erke, o özdeğin kütlesinin ışık hızının karesiyle çarpımına eşittir. Einstein'in bulduğu bu eşsiz denklem, doğanın hemen bütün sırlarını çözmüştür. Metafizik ışık devimi doğuda ve batuda gerek dinsel, gizemsel anımlarda tanrısal ya da evrensel bilgiyle bu bilgiyi vereni nitelikem için kullanılır. Birçoğu tarikatlerde dervîs nûr (ışık) 'tur, Tanrı da nûr-ül-envâr (ışıklar ışığı)'dır. Uluslararası masonluk evrensel ışık anlamında nûr-u ziyâ'yı amaçlar. İslâm gizemciliğinde ışräfîye analayı (Tr. İşkîlîk, Fr. Illuminisme) vîniplatoncu bir temelden yola çıkar, evrensel olmuşbaşı ışığın yayılmasıyla açıklar. İranlıların zerdüştçiliğinde de dünya ışık'la karantîn'ın savas alanıdır. Eski Misir'in hermetizmi de ışık düşüncesi üstine kurulmuştur. Bk. Özdeks, Devim, İslâ, Genel Bağıntılık Kuramı, E. Radyasyon.

İŞİKÇİLİK. (Os. İşräkiye, Hikmetül ışrâk, Hikmeti ışräkiye; Fr. Illuminism, Philosophie de l'illumination, Philosophie illuminative; Al. Illuminismus, Ing. Illuminism) Bireysel sezgiyle aydınlanmaya dayanan dinsel-gizemsel öğretiilerin genel adı... Batıda Swedenborgyanız, Claude Saint-Martin mezhebi ve doğuda Schabettin Sihreverdiyle onu izleyen İbnî Tufeyîl'in öğretiileri özellikle İşkîlîk adıyla anırlar. ışık, ilk düşüncelerden kerti kutsallığını ve içsel aydınlanmanın simgesidir. ışığın, bu anlamda, Fransız düşünürü Descartes Tantî tarafından insanı verilen *bilmek gücü*, Alman düşünürü Schopenhauer de öznellikle nesnellik arasında sallanan *bireysel sezgi* olarak tanımlıyor. ıskîlîğin kökleri eski Misir'in Hermesçiliğinde, İran'ın Zerdüştçiliğinde, eski Yunan'ın Platonculukundadır. Tipik bir ıskîlîk öğretisi ileri sürülmüş olan Schabettin Sihreverdi (1158-1191)'ye göre ıskîlîk ışığı (Ar. Nûr-ül-envâr) tanrıdır, gökten yere doğrusu süzüldükce yoğunlaşmış ve karararak özdeksel dünyayı meydana getirmiştir. Özdeks, kendini eiterek, venide ona doğru yükselsebilir ve işiklanabilir. Sezgisel yöntemle (Os. Mükâfâsa usulü) ışığa yaklaştıkça, ışığın aydınlatıcı artar; her basamakın aydınlatıcı bir yurdakla basamağın aydınlatıcına ulaşır. Böyleslikle, ıskîlîk ışığı'nın her anımlı kapsayan büyük aydınlatmasına varılabilir. Bk. İslâm felsefesi, Swedenborgyanız, Sezgi, Gizemcilik, Hermesçilik, Zerdüştçilik, Platonculuk, Ye-nîplatonculuk, Tûrümçilik.

İŞIK CEKEYİ. (Os. Ziyâva meyletme, Fr. Phototropisme) ışığa doğrulma... Bk. Doğrum, Güneş Çekeyi, Yer Çekeyi, ıskîgötüm.

IŞIK DUYUMU

IŞIK DUYUMU. (*Tr.* Ruhbilim) 390-760 mikromilimetre arasındaki ışık dalgalarına ilişkin erkeyle gözün ışığa duyarlı ağı tabakasına bağlı yapıların etkinliğiyile sağlanan duyum... Türk Dil Kurumuna yayımlanan Ruhbilim Terimleri Sözlüğünde *Ing. light sensation* deyimi karşılığında önerilmiş ve Dr. Mithat Enç tarafından tanımlanmıştır. *Bk.* İşık, Duyu, Duyma.

IŞIKGÖCÜM. (*Os.* Ziyâya aksülamel, *Fr.* Phototaxie) Bitki protoplazmasının ışığa karşı gösterdiği tepki... Bitkibilim terimidir.

IŞIKLI. (*Os.* İşräki, *Fr.* Illuminé) ışık alan... Tanrıdan ışık alındıklarına inananlar (*Os.* İlhamiyûn, Erbâbi müküâsefe), bu adla anılırlar. ışıkçı düşünürler (*Os.* Hükemî işräkiyûn, *Fr.* Les sages illumines) deyiminde de ışıkçı'yla anlaşılmaktır. *Bk.* ışıkçılık.

IŞINIM. *Bk.* Radyasyon.

ISK. *Bk.* Sevi.

ITBAK. *Bk.* Birlik.

ITK. *Bk.* Kôle

ITLA. *Bk.* Haber Alma.

ITLAK *Bk.* Adlama, Genelleme.

ITNAP. *Bk.* Söz Uzatımı.

ITRA. *Bk.* Övgü.

ITRAB. *Bk.* Yürekliilik.

ITILA. *Bk.* Haber Alma, Haberleşme, Kavram.

ITTILAÂT. *Bk.* Haberleşme, Haber Alma.

ITTILAB. *Bk.* İstek.

ITTILAK. *Bk.* Ataraxia, Apathcia, İlgisizlik, Duygusuzluk, Kaçınma.

ITTIRAD. *Bk.* Düzendeşlik.

ITTIRAT. *Bk.* Düzendeşlik.

IZMAR. *Bk.* Gizlilik.

IZTIRAB. *Bk.* Aci, Sıkıntı.

IZTIRÂBI DERÜNÎ. *Bk.* Pişmanlık Acısı.

IZTIRÂBI VİCDÂNÎ. *Bk.* Pişmanlık Acısı.

IZTIRAP *Bk.* Aci, Sıkıntı, Tedirginlik, Pişmanlık Acısı.

IZTIRAR. *Bk.* İçtepi, İçgüdü, Zorunluk, Takanak.

GENEL DİZİN

Genel dizin: madde başı yapılan kavram, deyim ve akımlarla onları içeren Osmanlıca ve Fransızca kavram, deyim ve akımların abecesi dizimidir. Birçok kavram, deyim ve akımlar madde başı yapılmayıp ilgili maddelerde açıkladığından bu dizinde bulunamayan kavram, deyim ve akımlar özel dizinlerde aranmalıdır.

E, 5	École Ionique, 6	Edilgin içgüdü, 9	Efâli aklive inhibitörü, 12
Eamm, 5	École Isidoriennne, 6	Edilginlik, 9	Efâli mümkünke, 12
Ebbinghaus eğrisi, 5	École Italique, 6	Edileksilik	Efâli müteaddiye, 12
Ebc, 5	École Mégarique, 6	gereksiznesi, 9	Efe, 12
Ebed, 5	École de Milet, 6	Edilgin öğretme, 9	Efendi, 12
Ebedi, 5	École mystique, 6	Edilgin saldırganlığı, 9	Effectif, 12
Ebedi hakikat, 5	Écologie, 6	Edillett aşere, 9	Effectisme, 12
Ebedilik, 5	Économie, 6	Edilme, 9	Efférent, 13
Ebediyet, 5	Économie domestique, 6	Edim, 9	Effet, 13
Ebekusağı, 5	Économie politique, 6	Edimeci, 9	Efficace, 13
Ebid, 5	Économie pure, 7	Edimleme, 9	Efficience, 13
Ebleh, 5	Économie sociale, 7	Edimli varlık, 9	Efficient, 13
Eblehi, 5	Économisme, 7	Edim Öğeri, 9	Efficiente (Cause), 13
Eblehîyyet, 5	Écorce, 7	Edimsel, 9	Effort, 13
Ebülbəsər, 5	Écoçaise (École), 7	Edimsel anlık, 10	Effort répété, 13
Ecçitî, 5	Ecr, 7	Edimselcilik, 10	Eğfende, 13
Ecel, 5	Ecrasez l'infâme, 7	Edimsel erke, 10	Eğitâri me'cûle, 13
Echec, 6	Écriture automatiqne, 7	Edimselleştirme, 10	Eğkâri musallata, 13
Echize hısiye, 6	Écriture idéographique, 7	Edimsel neden, 10	Eğkâri umumiye, 13
Écholalie, 6	Écriture phonétique, 7	Edimsel nedeler kuramı, 10	Eğkâri väsila, 13
Échopraxie, 6	Écthèse, 7	Edinilmiş, 10	Eğkâri vebbiye, 13
Ecir, 6	Ectypal, 7	Edinilmiş algılar, 11	Eğlîcunculuk, 13
Eçîrîk, 6	Ecyre, 7	Edinilmiş anıktık, 11	Eğlîcûni aşk, 13
Ecl, 6	Eçzâî fertici rühâniye, 8	Edinilmiş anışık, 11	Eğlîcûniye, 13
Eclâ, 6	Eçzâî lâyetecazza, 8	Edinilmiş dürü, 11	Efrâdi mütesâbihe, 13
Électeique (Subjectivisme), 6	Edâ, 8	Edinilmiş irâ, 11	Efriga, 13
Électisme, 6	Ede, 8	Edinilmiş karakter, 11	Efsâne, 13
Ecmel, 6	Edebt, 8	Edinilmiş sapıklıklar, 11	Efsânebilim, 13
Ecmâlesi, 6	Edebtî, 8	Edinilmiş tepki, 11	Efsâneleme, 13
Ecnâs âliye, 6	Edebt, 8	Edinâmsız davranış, 12	Efsunculuk, 13
Ecole, 6	Edebt, 8	Edinme, 12	Efân, 13
École contemplative, 6	Edebt, 8	Edinmecilik, 12	Eğlîtarisme, 13
École d'Alexandrine, 6	Edebt, 8	Edinti, 12	Egalité, 13
École d'Aristote, 6	Edebt, 8	Edi yitimî, 12	Egalité civile et juri-
École d'Elée, 6	Edebt, 8	Ednâ, 12	ridique, 13
École de Platon, 6	Edebt, 8	Education, 12	Egalité économique et
École des formes sociales, 6	Edebt, 8	Educationnisme, 12	sosiale, 13
École de Würzburg, 6	Edebt, 8	Eductio, 12	Egalité logique, 13
École dissidente de Bassora, 6	Edebt, 8	Education, 12	Egalité morale, 13
École Ecossaise, 6	Edebt, 9	Eeskate blye kai e morfe tauto, 12	Egalité naturelle, 13
École Élâtique, 6	Edebt, 9		Egalité politique, 13
École intuitive, 6	Edebt, 9		Eğemen, 13
	Edebt, 9		Eğemencilik, 13
	Edebt, 9		Eğemen düşünce, 13

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Eğemen iyilik, 14
Eğemenlik, 14
Eğemen sınıf, 14
Ekkoimesis, 14
Egkosmioi, 14
Egnatyye, 14
Ego, 14
Ego-altruisme, 14
Égocentrallisme, 14
Égocentrisme, 14
Ego (Empirique), 14
Égoïsme, 14
Égoïsme éthique, 14
Égoïsme métaphysique, 14
Égoïsme psychologique, 14
Egoizm, 14
Egoziologie, 14
Ego (Pure), 14
Égotisme, 14
Ego transcendental, 14
Egzogamy, 14
Ezotanisiyalizm, 14
Eşilim, 14
Eğimin, 15
Eğinimlerin dengesi, 15
Eğitibilim, 15
Eğitilebilir, 15
Eğitim, 15
Eğitimbilim, 15
Eğitimcilik, 15
Eğitim rühhilimi, 15
Eğitim toplumbilimi, 15
Eğitim teknigi, 16
Eğitsel kılavuzluk, 16
Eğitsel körlük, 16
Eğitsel sağlamım, 16
Eğitsel tanımlama, 16
Eğlence, 16
Eğlence sanatı, 16
Eğlesme, 16
Eğitleme, 16
Eğri, 16
Eğisnim, 16
Ehadîyyet, 16
Ehâli, 16
Ehass, 16
Ehat, 16
Ehir, 16
Ehil, 16
Ehli Bid'at, 16
Ehli hadis, 16
Ehli hâk, 16
Ehli if fet, 16
Ehli irfan, 16
Ehilesitirme, 16
Ehli sünnet, 16
Ehliyyet, 16
Ehüllâh, 16
Ehül'adî, 16
Ehül'beyt, 16
Ehlü'l-beybîdâ, 16
Ehlü'l-chvâ, 16
Ehlü'l-kâlibâ, 16
Ehlü'l-kâtibâ, 17
Ehlünnâzar, 17
Ehlüssünne, 17
Ehlütevhît, 17
Ehnöh, 17
Ehvâl, 17
Eidetik, 17
Eidétisme, 17
Eidétique, 17
Eidola, 17
Eidos, 17
Eikones, 17
Ein feste burg ist unter Gott, 17
Einfühlung, 17
Einfühlungstheorie, 17
Einheit, 17
Einklammerung, 17
Einkommen, 17
Einsamkeit, 18
Einsichten, 18
Einstein etkisi, 18
Einstein kuramları, 18
Einstellung, 18
Eizze, 18
Eject, 18
Eiectif, 18
Ejet, 19
Ek, 19
Ekalliyet, 19
Ekanîm, 19
Ekanlam, 19
Ekanlamlı, 19
Ekber, 19
Ek-değer, 19
Ekderîye, 19
Ekid, 19
Ekin, 19
Ekin adacığı, 19
Ekin ayrıntıları, 19
Ekin bölgesi, 19
Ekin karmaşığı, 19
Ekin karşılaşması, 19
Ekinlerarası karıştırılmışma, 19
Ekinlerin, 19
Ekin nötesi, 19
Ekinsel, 20
Ekinsel benzeşme, 20
Ekinsel döngüler kuramı, 20
Ekinsel durgunluk, 20
Ekinsel evenşeller, 20
Ekinsel geçikme, 20
Ekinsel gelişme, 20
Ekinsel insanbilim, 20
Ekinsel kaynaşım, 20
Ekinsel koşturduk, 20
Ekinsel tarîhsel yaklaşım, 20
Ekinsel yollaşma, 20
Ekin türü, 20
Ekin yayılması, 20
Eklektik, 20
Eklektikos, 20
Eklektizm, 20
Eklem, 20
Eklenik, 21
Ekleni, 21
Ekmel, 21
Ekmiyaret, 21
Eknâf, 21
Ekolâl, 21
Ekoloji, 21
Ekoloji sosyal, 21
Ekonomâ, 21
Ekonometri, 21
Ekonomi, 21
Ekonomik, 23
Ekonomik biçim, 23
Ekonomik buhran, 23
Ekonomik büyümeye, 23
Ekonomik dalgalanmalar, 24
Ekonomik değer, 24
Ekonomik gelişime, 24
Ekonomik gelişime yasası, 24
Ekonomik gerekircilik, 24
Ekonomik ilişiki, 25
Ekonomik insan, 25
Ekonomik kategoriler, 25
Ekonomik materyalizm, 25
Ekonomik mücadale, 26
Ekonomik özdeşçilik, 26
Ekonomik savaş, 26
Ekonomik temel, 26
Ekonomik ve toplumsal eşitlik, 26
Ekonomi politik, 26
Ekonomi presibi, 26
Ekonomist toplumbilimcilik, 27
Ekonomizm, 27
Ekopaksi, 27
Eks alonos kai eis aiona, 27
Eksibe, 27
Eksik, 27
Eksiklik duyguları, 27
Eksik neden, 27
Eksik tasım, 27
Eksoterik, 27
Eksoterizm, 27
Eksperimentalizm, 27
Ekspresyonizm, 27
Ek-stase, 27
Ekstasis, 27
Ektrovert tip, 27
Ektomiye, 27
Ektoderm, 28
Ekvân, 28
Ekzeb, 28
El, 28
El'ab, 28
Elaboration, 28
Elâia okulu, 28
Elân, 28
Elân viral, 28
Elâstriklik, 28
El-âsat, 28
Elbab, 29
El basatılığı, 29
Elbet, 29
Elbirliği, 29
Eleacılık, 29
Elea'lalar, 29
Eles okulu, 29
Eléates, 29
Flâtiique, 29
Elâticisme, 29
Elâctif, 29
Electron, 29
Flûgance, 29
Elektra karmaşası, 29
Elektri kompleksi, 29
Elektrik, 29
Elektrikli deri tepkisi, 30
Elektrik sarsıntısı suzârum, 30
Elektriksel, 30
Elektransfograf, 30
Elektransfografi, 30
Elektransfogram, 30
Elektrobiyogenek, 30
Elektrobiyoloji, 30
Elektrotifizyoloji 30
Elektromanyetik alan, 30
Elektromanyetik dalgalar kuramı, 31
Elektromanyetizm, 31
Elektron, 31
Elem, 31
Fleme, 31
Flément, 31
Flûmentaire, 31
Elementa rerum, 31
Flément de vice, 31
Eléments rationnels, 31
Fléments sensitifs, 31
Elem ihsâsu, 31
Elem-i-lezzî, 31
Elemiyî, 31
Elenchos, 31
Elenchus, 32
Elerki, 32
Elerkçi solculuk, 32
Elestîrel, 32
Elestîrel düşüncecilik, 32

- Elestirel gerçekçilik, 32
 Eleştirel görgüçülük, 33
 Eleştirel mantık, 33
 Eleştirel sözşük, 33
 Eleştiri, 33
 Elektroci kafa, 33
 Elektricilik, 33
 Elektro çaklı, 37
 Elektirim, 37
 Elektirizmeliçlik, 37
 Elektirimsel, 37
 Elektiri-oncesi, 37
 Elektirme, 37
 Elektiricilik, 37
 Elifzî hamse, 37
 El-Felâsifa, 37
 El-göb başlığı, 37
 Elharzemî, 37
 Elhâslî, 38
 Elîcîte, 38
 Eliminasyon, 38
 Elinde, 38
 Elindelik, 38
 Elindelikî ödevler, 38
 Ellips, 38
 Ellis-Ereterya okulu, 38
 El-îsme, 38
 El işi, 38
 Elkabî asere, 38
 Ellipso, 38
 El-Mehdiye, 38
 Elohim, 38
 Eloim, 39
 El-rîca, 39
 El-takiyye, 39
 Elverişli, 39
 Elyak, 39
 Elzemiyyet, 39
 Emâlike, 39
 Emân, 39
 Emanatio, 39
 Emanation, 39
 Emanationnisme, 39
 Emanatism, 39
 Emblème, 39
 Emboutement des germes, 39
 Embryogénie, 39
 Embryologie, 39
 Emed, 39
 Emedd, 39
 Emeçin fiyatı, 39
 Emeçin üretenkenliği, 39
 Emeğin yabancılışması, 40
 Emeğin yoğunlaşması, 40
 Emed, 40
 Emed arapları, 42
 Emed borsası, 42
 Emedçi, 42
- Emekçiden yanlışlık, 43
 Emekçileşme, 43
 Emekçi sınıfı, 43
 Emekçi sınıfı demokrasisi, 43
 Emekçi sınıfı devrimi, 44
 Emekçi sınıfı diktatörlüğü, 44
 Emekçi sınıfı enternasionalizmi, 44
 Emekçi sınıfı kültür, 45
 Emekçi sınıfı solu, 45
 Emek-değer, 45
 Emekgâci, 45
 Emek miktari, 47
 Emek nesneleri, 47
 Emek niceلىk, 47
 Emek pażrı, 47
 Emek süresi, 47
 Emek söyleyeleri, 47
 Emek yükünlülüğü, 47
 Emek zamanı, 47
 Emel, 48
 Emergence, 48
 Emergent evolution, 48
 Émigration de cerveau, 48
 Emin, 48
 Eminément, 48
 Eminent, 48
 Emir, 48
 Émission, 48
 Emisyon, 48
 Emîlah, 48
 Emles, 48
 Emmâre, 48
 Emmâtriopie, 48
 Emn, 48
 Emniyet, 48
 Êmption, 48
 Émotion dépressive, 48
 Émotion esthétique, 48
 Émotion morale, 48
 Émotionnel, 49
 Émotions-chocs, 49
 Émotions-sentiments, 49
 Émotion sthénique, 49
 Emotivism, 49
 Emotivit, 49
 Empathie, 49
 Empirica, 49
 Empiryalizm, 49
 Empfindsam, 50
 Empirîk Einfühzung, 50
 Empirio-criticisme, 50
 Empirique, 51
- Empirisme, 51
 Empirisme radicale, 51
 Empiriste, 51
 Empirizm, 51
 Empresyonizm, 51
 Emr, 51
 Emri aklîye ve asabıye, 51
 Emri ademi, 51
 Emri bîkat, 51
 Emri mütekâbil, 51
 Emrivâk, 51
 Emri vîclâni, 51
 Emri zihni, 51
 Emşel, 51
 Emşeli hikâmiye, 51
 Emşel, 51
 Emşile, 51
 Emtia, 51
 Emulation, 51
 Emýäl, 51
 Enacılı erbâsa, 51
 Enâllik, 51
 Enâiyet, 51
 Enâm, 51
 Enâniyyet, 51
 Enâniyyet
 mâbâdet-i bîyye, 51
 En a degişim yontemi, 51
 En a direçn yasası, 51
 En az erki ilkesi, 51
 En a etkinlik yasası, 52
 En a gayret kanunu, 52
 En a geçim indirimî, 52
 En a is ilkesi, 52
 Enbâz, 52
 Enbiyâ, 52
 Enbir, 52
 Encâd, 52
 Encâm, 52
 Enchainement naturel, 52
 Encümeni dâniş, 52
 Encyclopédies, 52
 En çok uyarma ilkesi, 52
 Endam, 52
 Endam, 52
 En dernière analyse, 52
 Enderûn, 52
 Endeterminizm, 52
 Endije, 52
 Endişkâri, 52
 Endividüalizm, 52
 Endocrines (Glandes), 52
 Endoderm, 52
 Endogamie, 52
- Endphasie, 52
 Endühe, 52
 Endüfüs okulu, 52
 Endüstri, 52
 Endüstri bölgesi, 53
 Endüstricilik, 53
 Endüstri devrimi, 53
 Endüstri katması, 53
 Endüstrileşmesi, 53
 Endüstri
 merkezleşmesi, 53
 Endüstri rubhîlimi, 53
 Endüstriyализм, 53
 Endüstri yarışması, 53
 Endüstri yoğunlaşması, 53
 Ene, 53
 Ene amik, 53
 Ene mutak, 53
 Ene satış, 53
 Ene tecrübe, 53
 Enciyec, 53
 Eneiyet, 53
 Ene zâhi, 53
 Ene zât, 53
 Enehâk, 53
 Energîhe, 53
 Énergétique, 53
 Énergétique sociale, 53
 Énergétisme, 53
 Énergie, 53
 Énergie active, 53
 Énergie actuelle, 53
 Énergie chimique, 53
 Énergie cinétique, 53
 Énergie de position, 53
 Énergie invisible, 53
 Énergie potentielle, 53
 Énergie sociale, 54
 Énergie spécifique, 54
 Énergie totale, 54
 Énergisme, 54
 Enerjetizm, 54
 Enerjî, 54
 En eski, 54
 En eski doğal neden, 54
 En eski neden, 54
 En eski özlek, 54
 Enfance, 54
 Enfantilism, 54
 Enflasyon, 54
 Enformasyon, 54
 Enformatik, 54
 Enfrastrukture, 54
 Enfisi, 54
 Enfisi hakikat, 54
 Enfisiye, 54
 Enfisiyet, 54
 Enfisiyeti hüsn
 kanunu, 54
 Engel, 54

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Engel duyumu, 55
 Engelilme, 55
 Engelilme yöntemi, 55
 Engelilme dayamaklılığı, 55
 Engelilme -Saldirgınlık varlığı, 55
 Engelleyici neden, 55
 Engelyon, 55
 Engin, 55
 Engin Ödevler, 55
 English associationism, 55
 Englobant, 55
 Engramme, 55
 En güçlü, 55
 Enigstünmâ, 55
 Enigme, 55
 Eski, 55
 Enise, 55
 Enkas, 55
 Enker, 55
 Enkizisyon, 55
 En küçük duylur, 55
 En küçük ipucu, 56
 Eialogia, 56
 Ennûzec, 56
 Enmuzeci basarı, 56
 Enmuzeci dimiği, 56
 Enmuzeci evel, 56
 Enmuzeci hissi, 56
 Enmuzeci sem'i, 56
 Enai, 56
 Enakiye, 56
 Ennoemata, 56
 Ennue, 56
 Enonacé, 56
 Enoncé formulaire, 56
 Enunciation, 56
 Enosis, 56
 Enquêtes (Méthodes des), 56
 Ens, 56
 Ens Ab Alto, 56
 Ens Absolute Indeterminatum, 56
 Ensâc, (ilm-i), 56
 Ens A. Se, 56
 Ens Astrale, 56
 Ens Dei, 56
 Ens Ebseb, 56
 Ens entium, 56
 Ens In alio, 56
 Ens In quantum Ens, 56
 Ens In se, 56
 Ens naturale, 57
 En soi, 57
 Ens perfectissimum, 57
 Ens per se, 57
 Ens rationis, 57
 Ens reale, 57
 Ens realissimum, 57
 Ens spirituale, 57
 Enstitüsyonalizm, 57
 Enstrümantalizm, 57
 Entbergung, 57
 Entgral hesap, 57
 Entekhnnon sophian, 57
 Entèlechîe, 57
 Entelechia, 57
 Entelekt, 58
 Entelckya, 58
 Entellektüllizm, 58
 Entellektüel, 58
 Entendement, 58
 Entendement archétype, 58
 Entendement ectype, 58
 Entendre, 58
 Enternasyonal, 58
 Enternasyonalizm, 58
 Enterpsioloji, 58
 Enterindung, 58
 Enthésisme, 58
 Enthusiasm, 59
 Enthusiasmós, 59
 Enthusiasm, 59
 Enthymema, 59
 Enthyméme, 59
 Entinem, 59
 Entité, 59
 Entité intellecuelle, 59
 Entités immuables, 59
 Entrojection, 59
 Entropie, 59
 Entrovert tip, 59
 Entweldichung, 59
 Entwicklung, 59
 Entwicklungsgedanke, 59
 Enumération, 59
 Enumerative induction, 59
 En üstün iyi, 59
 En üstün iyilik, 59
 Enver, 59
 Envie, 59
 En yüksek, 59
 En yüksek iyi, 59
 En yüksek saadet, 59 ~
 Enanthropus, 60
 Eon, 60
 Eozoon canadense, 60
 Epagoge, 60
 Epagogique, 60
 Ephectiques, 60
 Epichéreme, 60
 Epicureisme, 60
 Epicuriyen, 60
 Epicurisme, 60
 Epicuriste, 60
 Épigénése, 60
 Epigraphie, 60
 Epigramma, 60
 Epikerem, 60
 Epikouréisme, 60
 Epikuroscuuk, 60
 Epikürülük, 62
 Epikürîye, 62
 Epikürizm, 62
 Épiphénoméné, 62
 Épistémétique, 62
 Epistème, 62
 Epistémologie, 62
 Epistemoloji, 62
 Epistemolojik, 62
 Episyllogisme, 63
 Epitaktike episteme, 63
 Epitken, 63
 Epithymetikon, 63
 Époché, 63
 Epoché, 63
 Époetes, 63
 Épopétiques, 63
 Époque, 63
 Epos, 63
 Eppur si mouve, 63
 Equation, 64
 Équilibre, 64
 Équilibre des inclinations, 64
 Équilibre indifférent, 64
 Équilibre instable, 64
 Équilibre mental, 64
 Équilibre stable, 64
 Équipollence, 64
 Équité, 64
 Équivalence, 64
 Équivalent, 64
 Équivalent mécanique de la chaleur, 64
 Équivocité, 64
 Équivoque, 64
 Erbâbı murakebe medresesi, 64
 Erbâbı mükkâsefe, 64
 Ercil, 64
 Erdem, 64
 Erdemli, 65
 Erdem öretisi, 65
 Erdem sahibi, 65
 Erdemsel, 65
 Erdişlik, 65
 Fribos, 65
 Frege yönelimi, 65
 Frege yönelimi davranısı, 65
 Frege yönelimi güdülenmeye, 66
 Frek, 66
 Frek aşamaları, 66
 Frebkilim, 66
 Frebkilimsel, 67
 Frebkilimsel erkeklik, 72
 Frebkilimsel kanıt, 67
 Frebkilimsel yargı, 67
 Frekçi, 67
 Frekçilik, 67
 Frek egemenliği, 67
 Frek karsılığı, 67
 Frek kurgusu, 68
 Freklik, 68
 Freklik ilkesi, 68
 Frekliklik, 68
 FrekSEL, 68
 FrekSELLik, 68
 FrekSEL neden, 68
 FrekSEL nedenler kanımı, 68
 FrekSEL nedenler öretisi, 68
 Frémisme, 68
 Eren, 68
 Erfâ, 68
 Erfahrung, 68
 Erfolg, 68
 Erfolgsethik, 69
 Erfurt programı, 69
 Erg, 69
 Ergasteries, 69
 Ergenlik, 69
 Ergenlik öncesi, 69
 Ergenlik rubbiliği, 69
 Ergensel tutkuluğu, 69
 Ergin, 69
 Ergialeme, 70
 Erginlik, 70
 Erginlik bunalımı, 70
 Erginalık suçluluğu, 70
 Ergo, 70
 Ergogenëse, 70
 Ergographie, 70
 Ergographie, 70
 Ergoloji, 70
 Ergon, 70
 Erhabene, 70
 Erhiyyet, 70
 Erime, 70
 Erinc, 70
 Erinlik, 70
 Eris, 71
 Eristik, 71
 Fristique, 71
 Fristique (École), 71
 Friskin, 71
 Friskinklik, 71
 Erk, 71
 Erkânt mutaka, 71
 Erke, 71
 Erkecilik, 72
 Erkek, 72
 Erkekler birtliği, 72
 Erkekler evi, 72
 Erkeklik-dislik, 72
 Erkeklik protestosu,

- Erkek lıhıslığı, 72
 Erkeksilik, 72
 Erkek soyu, 72
 Erkelik, 72
 Erken bunama, 72
 Erkenin algılmasi, 72
 Erkenin korunması
ilklesi, 72
 Erkenin saklanması
kanunu, 73
 Erkenin saknunu, 73
 Erkenntnisgrund, 73
 Erkenntnis gruppe, 73
 Erkenntnislehere, 73
 Erkenntnisproblem, 73
 Erkenntnispsychologie,
73
 Erkenntnissziologie,
73
 Erken yetişme, 73
 Erklik kuramı, 73
 Erkin, 73
 Erkin alışıysı, 73
 Erkinci devlet kuramı,
73
 Erkincilik, 74
 Erkin inclemeye, 74
 Erkinlik, 74
 Erk iradesi, 74
 Erek istenci, 74
 Erklerin ayrıntı, 74
 Erkoteceliçili, 74
 Erlebnis, 74
 Ermis, 74
 Ermislik, 74
 Eros, 74
 Erosal, 75
 Erosalluk, 75
 Erosulu, 75
 Erosuluç, 75
 Erosyon, 75
 Eroticisme, 76
 Fzotique, 76
 Fzotisme, 76
 Errerents, 76
 Errer, 76
 Ersatz, 76
 Erscheinungsform, 76
 Erscheinung, 76
 Erselik, 76
 Erste Negation (Die),
76
 Ertelenmiş amac, 76
 Ertiksel yönelikim, 76
 Erüme, 76
 Erümeye, 76
 Ervah habise, 76
 Ervah hayvaniye, 76
 Ervahı tayibiye, 76
 Ervahıyye, 76
 Esafil, 76
 Esafili nás, 76
 Esahı, 76
 Esarete, 76
 Esâreti arziye, 76
 Esas, 76
 Esâsi, 76
 Esâsi kuvvet, 76
 Esâtri, 76
 Esâbî aâide mezhebi,
76
 Esâbî arziye, 76
 Esâbî iptidâye, 76
 Esâbî mevsûkiyet, 76
 Esâbî mücbire, 76
 Esâbî mümkinle, 76
 Esâbâk, 76
 Esbetice, 76
 Escalator concept, 76
 Eschatologie, 77
 Esclavage, 77
 Esclavage patriarchal,
77
 Esef, 77
 Eser, 77
 Eseri bilkat, 77
 Eseri kazâ, 77
 Eseri tesâdûf, 77
 Esfel, 77
 Eshâbî adlı ve'd-tevhit,
77
 Esil, 77
 Esin, 77
 Esinçilik, 77
 Esir, 77
 Esir, 77
 Esirci, 78
 Esirlik, 78
 Esirme, 78
 Esir pazarı, 78
 Eskal, 78
 Eskataloya, 78
 Eskataluji, 78
 Eskî, 78
 Eskî ahit, 78
 Eskî akademî, 78
 Eskî kusak, 78
 Eskilik, 79
 Eslem, 79
 Eskî stoa, 79
 Esâma, 79
 Esâmî hîsnâ, 79
 Esâmî yolu, 79
 Esnâ, 79
 Esnaf, 79
 Esnaf kredisî, 79
 Esnaf kuruluşları, 79
 Esnaflik, 79
 Esnaf lâncaları, 79
 Esnaf odaları, 80
 Esnân, 80
 Esneklik, 80
 Esneyâniyyet, 80
 Esô, 80
 Estoterik, 80
 Estoterike, 80
 Estoterisme, 80
 Estoterizm, 80
 Espace, 80
 Espace absolue, 80
 Espace Euclidien, 80
 Espace propre, 80
 Espêce, 80
 Espérance, 80
 Esprit (Geist), 80
 Esprit (Mind), 80
 Esrit contemplatif,
80
 Esprit critique, 80
 Esprit de finesse, 80
 Esprit de géométrie,
80
 Esprit de l'univers, 80
 Esprit général, 80
 Esprit géométrique, 80
 Esprit juste, 80
 Esprit national, 80
 Esprit publique, 80
 Esprits animaux, 80
 Esprit scientifique, 80
 Esprit universel, 80
 Esâme, 80
 Esse, 80
 Esseen'ler, 81
 Eséennes, 81
 Esse est percipi, 81
 Esse in actu, 81
 Esse in potentia, 81
 Esâtî, 81
 Essence, 81
 Essâniens, 81
 Essentîk, 81
 Estetik beğeni, 82
 Estetikçilik, 82
 Estetik deneys, 82
 Estetik dirsi, 82
 Estetik duyu, 82
 Estetik duyuları, 82
 Estetik ereklik, 82
 Estetik etkinlik, 82
 Estetik hedonizm, 83
 Estetik ilgi, 83
 Estetik kur.m, 83
 Estetik nesnelîcîk, 83
 Estetik objektivizm,
83
 Estetik öznitelik, 83
 Estetik psikolojizm, 83
 Estetik ruhbîlimcilik,
83
 Estetiksel, 83
 Estetik subjektivizm,
83
 Estetik tarîh felsefesi,
83
 Estetik yargı, 84
 Estetizm, 84
 Esthésie, 84
 Esthésimétrie, 84
 Esthésiogéné, 84
 Esthésiométre, 84
 Esthéticisme, 84
 Esthétique, 84
 Esthismâ, 84
 Esthismâ moral, 84
 Esthétisme
philosophique, 84
 Esthopsychologie, 84
 Estimative, 84
 Eveçîye, 84
 Esâbil, 84
 Esâire, 84
 Esamlâ, 84
 Es'arîlik, 85
 Esâbil, 85
 Es benzerliği, 85
 Esbicimciilik, 85
 Escan, 85
 Escinsel, 85
 Escinsel iliski, 85
 Escinselik, 85
 Esdeğer, 85
 Esdeğerlerin
ornatmaları ilkesi, 86
 Esdeferi, 86
 Esdegerlik, 86
 Esdegerlik ilkesi, 86
 Esdegerli tantlama,
86
 Esdeğimizler yöntemi,
86
 Esedd, 86
 Isék, 86
 Isekk, 86
 Eseler köprüsü, 86
 Esik, 86
 Esikalt, 87
 Esik uyarımı, 87
 Esinekitim, 87
 Esik, 86
 Esicilik, 87
 Esitciler, 87
 Esit Hak, 88
 Esitlîstirmecilik, 88
 Esitlik, 88
 Esitlilik, 90
 Esit miktardâ çalışma,
90
 Esitsizlik, 90
 Esitsiz gelişme, 90
 Esit ülestirme ilkesi,
90
 Esitvâ, 91
 Esâl, 91
 Esräf, 91
 Esräf hükümeti, 91
 Esessi, 91
 Esessilik, 91
 Esid, 91
 Esissilik, 91
 Esâc, 91

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

Eysa, 91	Edker, 94	être pour soi, 99	Eventuel, 102
Ezyazlı, 91	Edkariğ, 94	être pur, 99	Evetleme, 102
Eşyón, 91	Etken neden, 94	être représentatif, 99	Evetleyici, 102
Ezamanlılık, 91	Etki, 94	Êtres contingents, 99	Evfâ, 102
Ezamansal yönüm, 91	Etki aşaması, 96	être véritable, 99	Evfâk, 102
Étape, 91	Etkilik, 96	Et-taṣṣūyün-il-lüvvél,	Evhâd, 103
État, 91	Etki kuantumu, 96	99	Evhâdiye, 103
État coloidal, 91	Eküleme sabuklaşması,	Et-taṣṣūyün-üs-sâni, 99	Evhâm, 103
État d'esprit, 91	96	İhvâr, 99	Evhât, 103
État de nature, 91	Etkilenen, 96	Et ve süt, 99	Evhâmerîsim, 103
État (Inducteur), 91	Etkilenen anlık, 96	Etyoloji, 99	Evhemerosuluk, 103
Étatisme, 91	Etkilenin, 96	Eubolia, 99	Evi bırakma, 103
Etatizm, 91	Etkileşim, 96	Euclidien (Espace), 99	Évidence, 103
État métaphysique, 91	Etkileyici, 96	Eudaimon, 99	Évidence Empirique,
État positif, 91	Etkili, 96	Eudaimonia, 99	103
État primitif, 91	Etkili alışkanlık gücü,	Eudaimonism, 100	Évidence
État hypnagogique,	96	Eudaimonist, 100	expérimentale, 103
91	Etkili neden, 96	Eudémisme, 100	Évidence immédiate,
État (Lois des Trois),	Etkili tepki gizilgücü,	Eudémoniste, 100	103
92	96	Eudemonizm, 100	Évidence intuitive,
État neutres, 92	Etkimek, 96	Eudémonologick, 100	103
État théologique, 92	Etkin, 96	Eugenics, 100	Évidence
Etem, 92	Etkin alışkanlık, 96	Eugénique, 100	metaphysique, 103
Etendue, 92	Etkincilik, 96	Eugénisme, 100	Évidence objective,
Etendue intelligible,	Etkin dikkat, 97	Euhemerisma, 100	103
92	Etkin dil, 97	Eukharistia, 100	Évidence rationnelle,
Eternal spirit, 92	Etkin dokunum, 97	Eukhe, 100	103
Éternelles (Vérités), 92	Etkin içedönünlük, 97	Eukhitai, 100	Évidence sensible, 103
Éternel présent, 92	Etkin kume sağılumu,	Eukleidesci olmayan,	Évidence subjective,
Éternisme, 92	97	101	103
Éternité, 92	Etkinlik, 97	Eupatrid, 101	Évident, 103
Éternité du monde, 92	Etkinlik gereksinmesi,	Euphorbia, 101	Evidenz, 103
Eteroblasti, 92	98	Euphorie, 101	Evirme, 104
Eteromek sayıları, 92	Etkinlik ilkesi, 98	Euristique, 101	Evirtilik, 104
Eteron, 92	Etkinlik kuramı, 98	Eurythmie, 101	Evirtim, 104
Éthê, 92	Etkin sağılum, 98	Eusynopsis, 101	Eví'ye muharriske,
Éthélisme, 92	Etkin töz, 98	Euthanasia, 101	104
Éther, 92	Etkin us, 98	Euthanasie, 101	Evkat, 104
Éther ilkesi, 93	Etkisel, 98	Euthymia, 101	Evkatüzâr, 104
Éthico-théologic, 93	Etkisiz, 98	Eutrapélie, 102	Evl, 104
Éthik, 93	Etki ve tepkinin	Ev, 102	Evlâ, 104
Éthik erdemler, 93	esidiliği ilkesi, 98	Eväçma, 102	Evlâbitarik, 104
Éthique, 93	Etki yasası, 98	Ev-ağacı-kısı ölçeri,	Evlâticilik, 104
Éthnie, 93	Etem, 98	102	Evlât edinme, 104
Éthnique, 93	Etemen kuramı, 98	Evhâbir, 102	Evlâtik, 104
Ethnographie, 93	Etemenler kuramı, 98	Eväil, 102	Evnenne, 104
Ethnologie, 93	Etnik kume, 98	Evhâmir-i şere, 102	Evnenne oranı, 104
Etnos, 93	Etnografiya, 98	Evân, 102	Eveliveyc, 104
Éthogénie, 93	Etnoloji, 98	Evangileste, 102	Eleviyete, 104
Éthnognosie, 93	Etnosantrizm, 99	Evangile, 102	Evililik, 105
Éthographie, 93	Etoloji, 99	Evhâsit, 102	Evhâlitke uyum, 105
Éthologie, 93	Etranglé, 99	Evc, 102	Evhâliyâ, 105
Ethos, 93	Être, 99	Evcâ, 102	Évocation, 105
Étik, 93	Être absolu, 99	Evcâl, 102	Evolutio, 105
Etika, 93	Être de raison, 99	Evcâb, 102	Évolution, 105
Etikötesi, 93	Être en acte, 99	Evcâl bâla, 102	Évolution créatrice,
Etksel, 93	Être en puissance, 99	Evcil, 102	105
Etimoloji, 93	Être en sor, 99	Evcil hayvanlar, 102	Évolution du globe,
Etiologie, 94	Être-lâ, 99	Evcillesirme, 102	106
Etken, 94	Être nécessaire, 99	Evdemonizm, 102	Évolution et
Etken anlık, 94	Être par soi, 99	Événement, 102	révolution, 106
Etkenler kuramı, 94	Être pour elle-même,	Eventualité, 102	Évolutionisme, 106
Etken olmak, 94	99		Évolutionnisme, 106

- Évolution**
 ontogénique, 106
Évolution
 phylogénique, 106
Évolution régressive,
 106
Evrat, 106
Evre, 106
 Evreler kuramı, 106
Even, 106
Erenbilim, 107
Erenbilimsel, 107
Erenbilimsel kanıt,
 107
Erenbilimsel tüze,
 107
Erendaş, 107
Erendəscilik, 107
Erendes, 108
Erendəscilik, 108
Erendəgum, 108
Erendəgünsal, 109
Erenin ilksizliği ve
sonsuzluğu, 109
Erenin tözü, 109
Erensel, 109
Erensel anlak, 109
Erensel bağımlılık,
 109
Erensel bağıntı, 109
Erensel bağınlılık,
 110
Erensel bağlantı, 110
Erensel bağılık, 110
Erensel birlilik, 110
Erensel bütünlük,
 110
Erenselcilik, 110
Erensel değişim,
 111
Erensel determinizm,
 111
Erensel din, 111
Erensel gerekicilik,
 111
Erensellik, 111
Erensel olu, 111
Erensel ruh, 111
Erensel suç, 111
Erensel yasa, 111
Erensel yazı, 111
Erensizlik, 111
Even zihni, 111
Evrilik, 111
Evrilir, 112
Evrilməz, 112
Evrim, 112
Evrimcilik, 114
Evrimci tanrıbilim,
 114
Evrim kuramı, 115
Evrim ve devrim, 115
Evrim yitimi, 115
Evrilik, 115
- Evsüf**, 115
Evsüf müşekkile, 115
Evsüf ve kuvayı
 hafiye, 115
Evsan, 115
Evsat, 115
Evsat had, 115
Eväid, 115
Evitkhes cılık, 116
Evseme, 116
Er üretimi, 116
Evel, 116
Evvelden görme hissi,
 116
Evveli, 116
Evvelyat, 116
Evvelyiyet, 116
Evvəlül evvəl, 116
Evhaz, 116
Exact, 116
Ez ante, 116
Exception, 116
Exceptivae, 116
Exceptive, 116
Excès, 116
Excitabilité, 116
Excitant, 116
Excitation, 116
Excito-moteur, 116
Exclusio, 116
Exclusioa, 116
Exclusi tertii
 principium, 116
Exclusive, 116
Ex concessa, 116
Ex consensus gentium,
 116
Exécutif, 116
Exégese, 116
Exemplaire, 116
Exemplarisme, 116
Exemple, 116
Exertion, 117
Exhaustif, 117
Exhaustion, 117
Exhibitionnisme, 117
Exigence, 117
Existence, 117
Existence empirique,
 117
Existence logique, 117
Existence réel, 117
Existence subjective,
 117
Existential, 117
Existentialisme, 117
Existentialiel, 117
Existentialiel (Jugement),
 117
Exister, 117
Ex nihilo, 117
Ex nihilo nihil fit, 117
Exogame, 117
Ex oriente lux, 117
- Exotérique**, 117
Expectante, 117
Expectation, 117
Expérience, 117
Expérience esthétique,
 117
Expérience extérie,
 117
Expérience intellectuel,
 117
Expérience interne,
 117
Expérience morale,
 117
Expérience sensible,
 117
Expérience vécue, 117
Expérimentalisme, 117
Expérinciel, 117
Expériental, 118
Expérimental, 118
Expérimentalisme, 118
Expérimentation, 118
Experimenta est
 optima rerum
 magistra, 118
Experimentum crucis,
 118
Expiation, 118
Explanation, 118
Explatif, 118
Explication, 118
Explícite, 118
Expliquer, 118
Exponible, 118
Exposition, 118
Ex post, 118
Exprés, 118
Expression, 118
Expressionnisme, 118
Expressive sanat, 118
Ex professo, 118
Extase, 118
Extasis, 118
Extensif, 118
Extensio, 118
Extension, 118
Extensivité, 118
Exterior, 118
Exteriorisation, 118
Extériorisé, 118
Extériorité, 118
Extermination, 118
Ex terminis, 118
Externe, 118
Exterritorialité, 118
Extra ecclesiast nullula
 salus, 118
Extramondian, 119
Extra-mundus, 119
Extrapolation, 119
Extrasensible, 119
- Extra-temporel**, 119
Extraversion, 119
Extrêmes, 119
Extrinsicéisme, 119
Extrinsicéque, 119
Extrospection, 119
Extraversión, 119
Eydeük, 119
Eydetilik, 119
Eymirselik, 119
Eylem, 119
Eylemcilik, 119
Eylem dizesi, 119
Eylemek, 119
Eylem felsefi, 119
Eylem gizliliği, 120
Eylemsel, 120
Eylemsizlik, 120
Eyne, 120
Eyniyet, 120
Eyniyeti kafile, 120
Eyniyeti melâyi, 120
Eyniyeti tahdidiye,
 120
Eytüm-i hams, 120
Etişim, 120
Etişim metodolojisi,
 128
Etişimsel, 128
Etişimsel ahlâk, 128
Etişimsel bağımlılık,
 128
Etişimsel bağıntılıcılık,
 128
Etişimsel bütünlük,
 129
Etişimsel çalışma, 129
Etişimsel devim, 129
Etişimsel değerlendirme,
 129
Etişimsel dönüşme,
 129
Etişimsel etki, 129
Etişimsel gerekçilik,
 129
Etişimsel işbirliği,
 129
Etişimsel karşılık,
 129
Etişimsel mantrık,
 130
Etişimsel olmayan,
 132
Etişimsel oluş, 132
Etişimsel özdekcilik,
 132
Etişimsel saltık, 133
Etişimsel süreç, 134
Etişimsel yadsıma,
 134
Etişimsel yüklemeler,
 134
Etişim yöntemi, 134
Ezberleme, 136

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

Ezâlî, 136	Fahri âlem, 139	Famille monogamique, 141	Fâsi, 143
Ezcl, 136	Fahri kâinât, 139	Familismle, 142	Fâsi karîp, 143
Ezeli, 136	Fahs, 139	Família, 142	Fâsi nev'i, 143
Ezeli âhenk, 136	Fahur, 139,	Famine, 142	Fâsi zâtî, 143
Ezeli ilim, 136	Fâble, 139	Fanatik, 142	Fâsi, 143
Ezeliyet, 136	Fâide, 139	Fanatique, 142	Fassliche Wille, 143
Ezeliyet ve ebediyet, 136	Fâideç, 139	Fanatisme, 142	Fâş, 143
Ezel ve ebed, 136	Fâidemend, 139	Fanatizm, 142	Fâsimz, 143
Eziyet, 136	Fâik, 139	Fâni, 142	Fat, 144
Ezâkîr, 136	Fâkiyet, 139	Fâniyet, 142	Fatal, 144
Ezküyâ, 136	Fâil, 139	Fantaïsie, 142	Fatalisme, 144
Ezmân, 136	Fâili hakîki, 139	Fantasmatisme, 142	Fatalisme absolu, 144
Ezmine, 136	Fâil-i muhtar, 139	Fantasmatism, 142	Fatalisme antique, 144
Ezmînci kadîme, 136	Fâil itâyi, 139	Fantastik, 142	Fatalisme stoïcien, 144
Ezmînei müslîme, 136	Fâileyet, 139	Fantastique, 142	Fatalisme théologique, 144
Ezvîki bedeniye, 136	Faim, 139	Fantezi, 142	Fatalité, 144
Ezyl, 136	Fainomena, 139	Fapesmo, 142	Fatânet, 144
F, 137	Fait, 139	Paradisation, 142	Fâtin, 144
Faal, 137	Fait accompli, 139	Parâzâ, 142	Fâtir, 144
Faal aklı, 137	Faite, 139	Parâzâ, 142	Fatiguo, 144
Fânlî temmâyûrid, 137	Fait ultime, 139	Parâzâyât, 142	Fâthâ, 144
Faaliyet, 137	Fâiz, 139	Parâzayîci kesfiye, 142	Fatn, 14
Faaliyeti dimâgiye, 137	Faka, 140	Parazîyici telâtum, 142	Fatum, 144,
Faaliyeti gâzî me'sur, 137	Fakahat, 140	Fârig, 142	Fatum christianum, 145
Faaliyeti zihniye, 137	Fakâd, 140	Fârlî, 142	Fatum Mahumetanum, 145
Fabianisme, 137	Fakdi icra, 140	Fârik, 142	Fatum stœcum, 145
Fabian sosyalizmi, 137	Fakdi remzi, 140	Fârika, 142	Fausse reconnaissance, 145
Fabijan toplumcululuğ, 137	Fakdi tebyin, 140	Fârikî, 142	Faute, 145
Fabulation, 138	Fakidî kelâm, 140	Fârikî, 142	Faux, 145
Fabyen cemîyei, 138	Fakir, 140	Fârikî, 142	Fayda, 145
Fabyen sosyalizmi, 138	Fakîrisme, 140	Fârikî, 142	Faydacıl, 145
Fâcir, 138	Fakîritzm, 140	Fârka tam, 143	Faydacılık, 145
Fact, 138	Fakîrlesme, 140	Fârka imâk, 143	Fayda-değer, 145
Facteur, 138	Fakîrlik, 140	Fârka mantuki, 143	Fayda felsefesi, 145
Facteur moral, 138	Fakir, 140	Fârmasızlık, 143	Faydalı, 145
Factice, 138	Fakri ilmîgarizi, 140	Fârmasonluk, 143	Fayolculuk, 145
Factice (Idée), 138	Fakri ilmîrûhi, 140	Fart, 143	Fayolisme, 145
Factuel, 138	Fakri zârizet, 140	Fartı enşîyet, 143	Fayolizm, 145
Facultas cognoscitiva inferior, 138	Faktör, 140	Fartı hassasiyet, 143	Faysal, 145
Facultas cognoscitiva superior, 138	Faktörler kuramı, 140	Fartı hifz, 143	Fayz, 145
Facultatif, 138	Falanj, 140	Fartı imâk, 143	Fazâhat, 145
Faculté, 138	Falanster, 140	Fartı sek, 143	Fazâî, 145
Faculté de connaître, 138	Falcılık, 141	Fartı zekâvet, 143	Fazâîl, 145
Fa çâ, 138	Fâlic, 141	Fârük, 143	Fazâîl asîye, 145
Fadîl, 138	Fallacia accidentis, 141	Fârz, 143	Fazâîl esâîye, 145
Fâdlî, 138	Fallacia compositionis, 141	Fârcen, 143	Fazâzec, 145
Fahamet, 138	Fallacia divisionis, 141	Farzettmek, 143	Fâzîl, 145
Fâhim, 139	Fallacia kanıtları, 141	Fârzi ayın, 143	Fâzih, 145
Fâhim, 138	Fallacia secundum quid, 141	Fârzi muhâl, 143	Fazilet, 145
Fâhîme, 138	Fallacia tapimi, 141	Fâs, 143	Fazileti, 145
Fâhiş, 139	Fâm, 141	Fascination, 143	Fazl, 145
Fâhîse, 139	Fâmilîstére, 141	Fâsik, 143	Fazla kâr, 145
Fâhisîlik, 139	Fâmille, 141	Fâsile, 143	Fazlai kıymet, 145
Fâhl, 139	Fâmille appariée, 141	Fâsit, 143	Fazla istihsal, 145
Fâhr, 139		Fâsit daire, 143	Fazla kıymet, 146

- Fechner kanunu, 146
 Fechner (Loi de), 146
 Fechner yasası, 146
 Fedakârlık, 146
 Fedâviye, 146
 Fédéralisme, 146
 Federalizm, 146
 Federasyon, 146
 Federatif cumhuriyet, 146
 Fédération, 146
 Fédérative (République), 146
 Fedn, 146
 Feedback, 146
 Feelings, 146
 Fehâmet, 146
 Fehâvi, 146
 Fehâm, 146
 Fehâş, 146
 Fehim, 146
 Fehm, 147
 Fehmetmek, 146
 Fehmi, 146
 Fechner kanunu, 146
 Fehvâ, 146
 Fekahat, 146
 Fekk, 146
 Felâcere, 147
 Felâh, 147
 Felâhat, 147
 Felâpton, 147
 Felâsîfe, 147
 Felârûaiye, 147
 Felci hafif, 147
 Felci kusmi, 147
 Felci nisfi, 147
 Felci süflü kusmi, 147
 Felç, 147
 Felek, 147
 Felekiyyât, 147
 Fels, 147
 Felsefe, 147
 Felsefe biliçiliği, 152
 Felsefede yantutma, 153
 Felsefeli ahlâkiye, 153
 Felsefeli aklîye, 153
 Felsefeli cedide, 153
 Felsefeli cezîre, 153
 Felsefeli edebîye, 153
 Felsefeli hakikîye, 153
 Felsefeli îlahîye, 153
 Felsefeli ilmîye, 153
 Felsefeli inkılâp, 153
 Felsefeli kuyumîyet, 153
 Felsefeli kâzibe, 153
 Felsefeli kuvantîye, 153
 Felsefeli mihanîkîye, 153
 Felsefeli nakliye, 153
 Felsefeli nazariye, 153
 Felsefeli revâkiye, 153
 Felsefeli rûhâniye, 153
 Felsefeli sahihe, 153
 Felsefeli tabî' selim, 153
 Felsefeli tabiat, 153
 Felsefeli tasavvûriye, 153
 Felsefeli tedribiye, 153
 Felsefeli ulûm, 153
 Felsefenin temel sorunu, 153
 Felsefesel, 153
 Felsefesel bilgi, 153
 Felsefesel bircilik, 154
 Felsefesel düşüncelilik, 154
 Felsefesel hesap yöntemi, 154
 Felsefesel icikilik, 154
 Felsefesel insanbilim, 154
 Felsefesel kamulculuk, 154
 Felsefesel özdeçilik, 155
 Felsefesel sendikâcilik, 155
 Felsefesel Türkçülük, 155
 Felsefeye tarihi, 156
 Felsefeye aykırı, 156
 Felsefeye yelenekliği, 156
 Felsefe yüzü, 156
 Felsefi antropoloji, 156
 Felsefi bilgi, 156
 Felsefi dializm, 156
 Felsefi idealizm, 156
 Felsefi komünizm, 156
 Felsefi köktencilik, 156
 Felsefi maddecilik, 156
 Felsefi materializm, 156
 Felsefi mebhâsi nev'i beser, 156
 Felsefi monizm, 156
 Felsefi radikalizm, 156
 Felsefi sendikâlizm, 156
 Felsefi sınıflâye, 156
 Felsefi tarşfîlik, 156
 Felsefi tasavvûriye, 156
 Felsefe Türkçülük, 156
 Felsefi vahdetîye, 157
 Féminisme, 157
 Feminizm, 157
 Femme, 157
 Fen, 157
 Fenâ, 157
 Fenâ fillâb, 157
 Fenâgâh, 158
 Fenâlik, 158
 Fenâlîk meselesi, 158
 Fenâpeçir, 158
 Fend, 158
 Fenâf, 158
 Fenni ihtiâr, 158
 Fenni kıyalet, 158
 Fenni menâfiûl âzâ, 158
 Fenni menâhîg, 158
 Fenni mihânîk, 158
 Fenni mizân, 158
 Fenni müzâra, 158
 Fenni servet, 158
 Fenni terbiye, 158
 Fenni yâtiyâ, 158
 Fenomen, 158
 Fenomenalizm, 158
 Fenomenizm, 158
 Fenomenologik içtimâiyat, 158
 Fenomenoloji, 158
 Fenomenolojik estetik, 158
 Fenomenolojik hakikat, 158
 Fenomenolojik ontolojisi, 158
 Fenomenolojizm, 158
 Feodal devlet, 158
 Feodalizm, 158
 Födâliç, 158
 Feodalizm, 160
 Feodal mülkiyet, 160
 Feodal üretim biçimleri, 160
 Fer, 161
 Ferâh, 161
 Ferâhem, 161
 Ferâhi, 161
 Ferâhîk, 161
 Ferâmûs, 161
 Ferâset, 161
 Fercâm, 161
 Ferd, 161
 Ferdâniye, 161
 Ferdâniyet, 161
 Ferdi, 161
 Ferdinandste, 161
 Ferdi psikoloji, 161
 Ferdi terim, 161
 Ferdiye mezhesi, 161
 Ferdiyet, 161
 Ferheng, 161
 Ferhundegi, 161
 Fer'i, 161
 Ferjo, 161
 Ferison, 161
 Ferislik, 161
 Fermage, 161
 Fermân, 161
 Fermûde, 161
 Fers, 161
 Fert, 162
 Ferût, 162
 Ferûtü, 162
 Ferzâne, 162
 Ferzânegi, 162
 Ferzend, 162
 Fesâd, 162
 Fesâdî dimâgi, 162
 Fesâne, 162
 Fesapo, 162
 Fesat, 162
 Fesh, 162
 Fesîha, 162
 Fespamo, 162
 Fescino, 162
 Fetâ, 162
 Fetânet, 162
 Feth, 162
 Fetha, 162
 Fetiche, 162
 Fetih, 162
 Fetis, 162
 Fetisçilik, 162
 Fetisizm, 163
 Fetret, 163
 Fet's, 163
 Fetvâ, 163
 Fevât, 163
 Feve, 163
 Feverân, 163
 Fevk, 163
 Fevkâlâhkâl, 163
 Fevkâlbeşer, 163
 Fevkâlhâd, 163
 Fevkâlrâhi, 163
 Fevkâni, 163
 Fevkatkabia, 163
 Fevkatkabîyiye, 163
 Fevkatkâribî, 163
 Fevri, 163
 Fevrîye, 163
 Fevt, 163
 Feyz, 163
 Fevzâ, 164
 Feyezân, 164
 Feyhâ, 164
 Feyiz, 164
 Feylesof, 164
 Feylesof taş, 164
 Feyyâzî mutlak, 164
 Feyz, 164
 Fezâ, 164
 Fezâ çağâ, 164
 Fezâl, 164
 Fezâlli astîye, 164
 Fezâlli lâhûtiye, 164
 Fezâlli sülüsîe hîriştâniye, 164

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Fezayı zâir, 164
 Fezleke, 164
 Fikdun, 164
 Fikdun elem, 164
 Fikdun hafıza, 164
 Fikdun hareket, 164
 Fikdun hassasiyet, 164
 Fikdun irade, 164
 Fikdun kelâm, 164
 Fikdun kuvâ, 164
 Fikdun mârifet, 164
 Fikdun nîzâm, 164
 Fikdun şahsiyet, 164
 Fikdun tasavvûrât, 164
 Fikdun temiz, 164
 Fikh, 164
 Fırka, 164
 Fırat, 164
 Fıratçılık, 164
 Fırtına yıldız, 164
 Fitr, 164
 Fitra, 165
 Fitrat, 165
 Fitri, 165
 Fitriye, 165
 Fitriyet, 165
 Fi, 165
 Fiat, 165
 Fibres d'association, 165
 Fictif, 165
 Fiction, 165
 Fictionnalisme, 165
 Fidéisme, 165
 Fides, 165
 Fideye, 165
 Fief, 165
 Figure, 165
 Figidir, 165
 FIGÜRİZM, 165
 Fihris, 165
 Fikrist, 165
 Fil, 165
 Filî, 166
 Filî akl, 166
 Filî aksî, 166
 Filî asgari mebdei, 166
 Filî inikâs, 166
 Filî irade, 166
 Filî mahz, 166
 Filî münâkis, 166
 Filî münsâki, 166
 Filîfye, 166
 Filî ve hareket nazaryesi, 166
 Fikdün, 166
 Fikir, 166
 Fikir sucu, 166
 Fikr, 166
 Fikret, 166
 Fikri, 166
 Fikri bâtl, 166
- Fikri hayâletpervârne, 166
 Fikri illiyet, 166
 Fikri mutasavvîfâne, 166
 Fikri müdebbir, 166
 Fikri sâbit, 166
 Fikri tesâdîf, 166
 Fikriyat, 166
 Fikriye, 166
 Fikriyen hareki fiil, 166
 Fiksionalizm, 166
 Fiksizm, 166
 Fiktionalismus, 166
 Fil conducteur, 166
 Filatton, 166
 Filioque, 166
 Filistinisme, 166
 Filistylon, 166
 Filmer kuramsı, 167
 Filojenes, 167
 Filojistik, 167
 Filoloji, 167
 Filozof, 167
 Filozof-kıralar, 167
 Filozoflar, 167
 Filozof taş, 167
 Fin, 167
 Finâ, 167
 Final, 167
 Finalisme, 167
 Finalitaet, 167
 Finalité, 167
 Finalité esthétique, 167
 Finalité externe, 167
 Finalité immanente, 167
 Finalité interne, 167
 Finalité objective, 167
 Finalité subjective, 167
 Finalité théologique, 167
 Finalité transcendance, 167
 Finalizm, 168
 Finans anamalı, 168
 Finans kapitalı, 168
 Finans oligarşisi, 168
 Fin dernière, 168
 Fin en soi, 168
 Finesses (Esprit de), 168
 Fini, 168
 Finitisme, 168
 Finitude, 168
 Finitzm, 168
 Firenoloji, 168
 Firib, 168
 Firiste, 168
 Firiste, 168
 Fisagorculuk, 168
- Fissiparitic, 168
 Fisyon, 168
 Fittret, 168
 Fixation, 168
 Fixation des souvenirs, 168
 Fixes kapital, 168
 Fixisme, 168
 Fixité des espèces, 168
 Fiyyat, 168
 Fiyyef, 169
 Fiziale, 169
 Fizibilite etüdü, 169
 Fizik, 169
 Fizik akıllar kuramu, 171
 Fizikalizm, 171
 Fizikî, 171
 Fiziki kabiliyeti inkasum, 171
 Fizik kötülük, 171
 Fiziko, 171
 Fiziko-şimi, 171
 Fiziko-teleskopik kanıt, 171
 Fizik ötesi, 171
 Fizik ruhbiliim, 171
 Fiziksel, 171
 Fiziksel bîtilik, 171
 Fiziksel bölünebilirlik, 171
 Fiziksel dejme, 172
 Fiziksel düşünccecilik, 172
 Fiziksel kimya, 172
 Fizyokratîst, 172
 Fizyokratik, 172
 Fizyologos, 172
 Fizyoloji, 172
 Fizyolojik, 173
 Fizyolojik güdü, 173
 Fizyolojik idealizm, 173
 Fizyolojik ruhbiliim, 173
 Fizyolojik sinir, 173
 Fizyolojik yaş, 173
 Fizyolojisel, 173
 Fizyolojisel düşünçecilik, 173
 Fizyolojisel engel, 173
 Fizyolojisel gerekçilik, 173
 Fizyolojisel özdevim, 173
 Fizyolojisel yoksaulluk, 173
 Fizyonomi, 173
 Flagellant'lar, 173
 Flamen, 174
 Flatus vocis, 174
 Flêche, 174
 Flexibilitas cerea, 174
- Flight of ideas, 174
 Flojistik, 174
 Flood, 174
 Floransa akademisi, 174
 Fluide, 174
 Fluctuation, 174
 Fobi, 174
 Fobia, 174
 Foi, 174
 Foinikeia, 174
 Foi pragmatique, 175
 Folie, 175
 Folie circulaire, 175
 Folie de doute, 175
 Folie de la persécution, 175
 Folie des grandeurs, 175
 Folie morale, 175
 Folie régieuse, 175
 Folklor, 175
 Fonction, 175
 Fonction d'élaboration, 175
 Fonction de nutrion, 175
 Fonction de relation, 175
 Fonction de rôle, 175
 Fonctionnalisme, 175
 Fonctionnarisme, 175
 Fonctionnel, 175
 Fondement, 175
 Fonder, 175
 Fonem, 175
 Fonetik, 175
 For, 175
 Force, 175
 Force abstrait, 175
 Force avenge, 175
 Force de volonté, 175
 Force fondamentale, 175
 Force motrice, 175
 Force primitive, 175
 Force productive, 175
 Forces majeures, 175
 Forces ou qualités occultes, 175
 Force vive, 175
 Forderung, 175
 For extérieur, 175
 Fori, 175
 For intérieur, 175
 Formae finalis, 175
 Formae separatae, 176
 Formae substantialis, 176
 Formalisation, 176
 Formalisme, 176
 Formalisme Kantien,

Formalisme moral, 176	Fremdes ich, 180	Gâir, 184	Garbiyyûn, 187
Formalismus, 176	Frenoloji, 180	Gâit, 184	Garib, 187
Formariage, 176	Fresisom, 180	Gâita, 184	Garip, 187
Formation, 176	Freudçuluk, 180	Gâiye, 184	Garip kuvveler we vasiflar, 187
Formation rules, 176	Freudsme, 181	Gâiyet, 184	Garize, 187
Formative sanat, 176	Friesomorum, 181	Gâiyetcilik, 184	Garizi, 187
Forme, 176	Fribole, 181	Gâiyeti âlîye, 184	Gariziyât, 187
Forme a priori, 176	From status to contract, 181	Gâiyeti bâtinyye, 184	Garizîye, 187
Forme de connaissance, 176	Fröydeçılık, 181	Gâiyeti bedîye, 184	Gassendisme, 187
Forme de l'intuition, 176	Fuad, 182	Gâiyeti dâbiliye, 184	Gassendise, 187
Forme de penser, 176	Fugitif, 182	Gâiyeti haricîye, 184	Gasy, 187
Forme et essence, 176	Fuhus, 182	Gâiyeti hüsniye, 184	Gauchisme, 187
Forme fondamentale, 176	Fukahâ, 182	Gâiyeti ilmulgâyiye, 184	Gavâ, 187
Forme génératrice, 176	Fukarâ, 182	Gâiyün mezhebi, 184	Gavr, 187
Formel, 176	Fulguration, 182	Galaksi, 184	Gavs, 187
Forme latente, 177	Functional logic, 182	Galat, 184	Gavt, 187
Formellement vrai, 177	Fundamentalism, 182	Galat elvân, 184	Gayanîler, 187
Formelleştirme, 177	Fundamentalsaetze, 182	Galat his, 184	Gayb, 187
Forme parfait, 177	Fusion des sensations, 182	Galat rüyete elvân, 184	Gaybet, 187
Forme séparée, 177	Future, 182	Galebe, 184	Gaybeti efkâr, 188
Forme spécifique, 177	Future éternel, 182	Galebei zan, 184	Gaybeti hâfizâ, 188
Forme substantielle, 177	Futurisme, 182	Galénisme, 185	Gaybeti kâlâm, 188
Formule, 177	Futurologie, 182	Galenizm, 185	Gaybeti kubrâ, 188
Formule endophasique, 177	Futurs contingent, 183	Galemos çuluk, 185	Gaybeti lems, 188
Fuehrende geist, 183	Futuvsâ, 183	Galeyân, 185	Gaybeti suğrâ, 188
Fuehrer-Prinzip, 183	Fuer sich, 183	Gâlibâ, 185	Gaybeti temâs, 188
Fuer sich sein, 183	Fuer sich sein, 183	Gâlibiyets, 185	Gaybeti zihin, 188
Fürbey, 183	Fûcûr, 183	Galileo bağıntılılık ilkesi, 185	Gayb-ül-gayb, 188
Fürsichsein, 183	Fûrûmâde, 183	Galile yasası, 185	Gayb-ül-guyb, 188
Fürumâde, 183	Fûrûmâde, 183	Galile yöntemi, 185	Gayb-ül-mutlak, 188
Fürumandegi, 183	Fûshat, 183	Gâlip, 185	Gâye, 188
Fûsün, 183	Fûsün, 183	Gâlyîye, 185	Gâycilik, 188
Fûtâde, 183	Fûtûvvet, 183	Gâliz, 185	Gâye aâla, 188
Fûtûr, 183	Fûyle, 183	Galle, 185	Gâye aâmlâ, 188
Fûtûroloji, 183	Fûyûz, 183	Gaiton yasası, 186	Gâye hayâlî, 188
Fûtûristler, 183	Fûtûristler, 183	Galvanik deri tepkisi, 186	Gâye kemâl, 188
Fûtûrîzim, 183	Gafur, 184	Gam, 186	Gâye mutavassita, 188
Fûtûvvet, 183	Gaar, 184	Gamâbâd, 186	Gâyelerin nifüzü, 188
Gama versayı, 186	Gabâvet, 184	Gama versayı, 186	Gâyelik sebep, 188
Gambâne, 186	Gabi, 184	Gambâne, 186	Gâyet, 188
Gâmuz, 186	Gabra, 184	Gâmuz, 186	Gâyeti âhire, 188
Gâmuzâ, 186	Gaffâr, 184	Gâmuzâ, 186	Gâyeti gâyat, 188
Gâmuzâ mesele, 186	Gafir, 184	Gâmuzâ mesele, 186	Gâyeti ün-nihâye, 188
Gamr, 186	Gaflet, 184	Gamr, 186	Gaym, 188
Gamre, 186	Gafur, 184	Gamrî, 186	Gayr, 188
Gandicilik, 186	Gagalamâdüzeni, 184	Gârabet, 187	Gayret, 188
Gandisme, 186	Gâh, 184	Gârabeti fikir, 187	Gayri ahâlki, 188
Gangsterism, 186	Gâi, 184	Gârâm, 187	Gayri ahâlkîlye, 188
Gant dizgesi, 186	Gâia, 184	Gârântisme, 187	Gayri akfi, 188
Ganzes, 186	Gâfir, 184	Gârâz, 187	Gayri aklilik, 188
Ganzheit, 186	Gaflet, 184	Gârâz, 187	Gayri ciddî, 188
Ganzheitsoulzip, 186	Gagâl, 184	Gârâz, 187	Gayri cîsmâfi, 188
Garâbet, 187	Gagâlama düzeni, 184	Gârâz, 187	Gayri dinîye mezhebi, 188
Garâbeti fikir, 187	Gâh, 184	Gârâz, 187	Gayri ene, 188
Gârântisme, 187	Gâi, 184	Gârâz, 187	Gayri ihtiyârf, 188
Gârâz, 187	Gâia, 184	Gârâz, 187	Gayri irâdi, 188
Garâbîye, 187	Gâib, 184	Gârâz, 187	Gayri irâdi dikkati, 188
	Gâile, 184		akliye, 188

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Gayri kaabil, 188
 Gayri kaabil akit, 188
 Gayri kaabil hal, 189
 Gayri kaabil hal mesele, 189
 Gayri kaabil idrak, 189
 Gayri kaabil ifnâ, 189
 Gayri kaabil târif, 189
 Gayri kaabil tefrik, 189
 Gayri kaabil tefrik tedâi, 189
 Gayri kaabil telif, 189
 Gayri kaabil tegayyür, 189
 Gayri kaabil teftîlü, 189
 Gayri kaabil temyiz, 189
 Gayri kaabil temyiz ayniyet, 189
 Gayri kaabil temyiz eşya mebdei, 189
 Gayri kaabilîyeti inküsüm, 189
 Gayri kaabilîyeti takîim, 189
 Gayri maddi, 189
 Gayri maddiyet, 189
 Gayri mahdet, 189
 Gayri mahsûs, 189
 Gayri makûl, 189
 Gayri me'cûl, 189
 Gayri mes'hûm, 189
 Gayri mesrût, 189
 Gayri me'sûr, 189
 Gayri meş'ur faaliyeti dâmâğıye, 189
 Gayri muarref, 189
 Gayri muayyen, 189
 Gayri muayyeniyet, 189
 Gayri muayyeniyetçilik, 189
 Gayri muhik, 189
 Gayri muhîli, 189
 Gayri mukâyyet, 189
 Gayri mutâbih, 189
 Gayri mutâsîl, 189
 Gayri müberhen, 189
 Gayri müdrîk, 189
 Gayri mümkünî ittilâ, 189
 Gayri mümkün, 189
 Gayri müstakur, 189
 Gayri müşterekûl mîkiâs, 189
 Gayri müteaddî, 189
 Gayri müteseyyîn, 189
 Gayri müteânîs, 189
 Gayri müteharîk, 189
 Gayri mütemâyîz, 189
 Gayri mütemâdi, 189
 Gayri mütenâhi, 189
 Gayri Öklidi, 189
 Gayri sabît, 189
 Gayri sâfi, 189
 Gayri sâfi ulusal hâsila, 189
 Gayri sâfi yantrîm, 190
 Gayri sahib, 190
 Gayri sahsî, 190
 Gayri sahsî bedbinlik, 190
 Gayri tabîi, 190
 Gayri tam, 190
 Gayri vâki, 190
 Gayri zâmâni, 190
 Gayri zât, 190
 Gayri zîsur, 190
 Gayriyyet, 190
 Gayyâ, 190
 Gazy, 190
 Gaz, 190
 Gazâ, 190
 Gazab, 190
 Gazap, 190
 Gazların devingenliği kuramı, 190
 Gazouillis, 190
 Gaze, 190
 Gazzalîyye, 190
 Ge, 190
 Gea, 190
 Gebas, 190
 Gebelik, 190
 Gebelik totemi, 191
 Gebr, 191
 Gebrauchswert, 191
 Gebrîlik, 191
 Gebrî tersâ, 191
 Gece görmesi, 191
 Gecekondu, 191
 Gecekondu ailesi, 191
 Gecekondu topluluğu, 191
 Gece kölüğü, 191
 Gece yılğısı, 191
 Geçimî kuramı, 191
 Geçimîs içgûdû, 192
 Geçerî, 192
 Geçerî hukuk, 192
 Geçerîlik, 192
 Geçerîlik, 192
 Geçici, 192
 Geçici mülkiyet, 192
 Geçici töreblîm, 192
 Geçim, 192
 Gecis, 193
 Geçis bölgesi, 193
 Geçis dönemi, 193
 Geçis ekonomisi, 194
 Geçism, 195
 Geçisi, 195
 Geçişîlik, 195
- Geçili neden, 195
 Geçisiz, 195
 Geçit ritlieri, 195
 Geçit toplumu, 195
 Geçit törenleri, 195
 Geçme, 196
 Geçme yasası, 196
 Geçmis, 196
 Geçmişte harcanmış emek, 196
 Gedâ, 196
 Gedâl, 196
 Gedanke is Bewegung, 196
 Gedanken, 196
 Gedankendinge, 196
 Gedankenwesen, 196
 Gefühl, 196
 Gegenderle, 196
 Gegengründen, 196
 Gegenstand, 197
 Gegenstaendlich, 197
 Gegenstaedliches wesen, 197
 Gehalt, 197
 Gehaltswesen, 197
 Geballvolle Formen, 197
 Gehan, 197
 Gehorsam, 197
 Geist, 197
 Geistesreligion, 198
 Geisteswissenschaften, 198
 Geisteswissenschaftliche Bewegung, 198
 Geist felsefesi, 198
 Geistige, 199
 Geistige Allgemeinheit, 199
 Geistige
 Geistige Leiblichkeit, 199
 Geist von Meinem Geiste, 199
 Gelececi bilme, 199
 Geleceği düşünme, 199
 Gelecek, 199
 Gelecekkilik, 200
 Gelecek olumsalar, 200
 Gelceksel, 200
 Gelecek toplum, 200
 Gelehrten, 200
 Gelenek, 200
 Gelenekîlik, 201
 Gelenekîlik, 201
 Geleneh hukuku, 201
 Gelir, 201
 Gelir daşlımı, 201
 Gelir düzeyi, 201
 Gelis, 201
 Gelism, 201
 Gelisme, 201
- Gelişme ayrımlaşması, 203
 Gelişme gücü, 203
 Gelişme hızlanması, 203
 Gelişme rubhili, 203
 Gelişmemiş ülke, 203
 Gelişmemiş ülkeler, 203
 Gelişmekte, 203
 Gelişmekte, 203
 Gemeinde, 203
 Gemeinsam, 204
 Gemeinwesen, 204
 Gemmaparî, 204
 Gemmaparîte, 204
 Genbilâkiler, 204
 Genç Hegelciler, 204
 Genç İngilterciler, 204
 Genç Marx dönemi, 204
 Géné, 204
 Genel, 204
 Genel anlambilirm, 206
 Genel bağıntılılık kuramı, 206
 Genel bilgi, 207
 Genel bunalım, 207
 Genel çekim yasası, 207
 Genel celiği, 208
 Genel çıkar, 208
 Genel doğum oranı, 209
 Genesleme, 209
 Genel eşdeğer, 209
 Genel etmen, 209
 Genel felç, 209
 Genelgecerî, 209
 Genel garev, 209
 Genel irâde, 209
 Genel işbölümü, 209
 Genel kadın, 210
 Genel kavramlar, 210
 Genelleme, 210
 Geneller, 210
 Genelleştirilmiş başkası, 211
 Genelleştirilmiş erek gerilimi, 211
 Genelleştirilmiş ketleyici gizlîgîc, 211
 Genellegitime, 211
 Genellik, 211
 Genel mantiç, 211
 Genel neden, 211
 Genel rubhili, 211
 Genel sayı bilimi, 211
 Genel semantik, 211
 Genel terim, 211

Genel varlık kuramı, 211	Géographie, 213	Gerçek varlık, 221	Gesamtarbeiter, 229
Genel yargı, 211	Géologie, 213	Gerçekküstülüük, 221	Geschichtsauffassung, 230
Genel yetenek, 211	Geometri, 213	Gerd, 222	Geschmacksurteil, 230
Générale, 211	Géométrie, 214	Gerdenk, 222	Gessell gelisimi, 230
Généralement, 211	Géométrie analytique, 214	Gerekce, 222	dizgüler, 230
Généralisation, 211	Géométrie descriptive, 214	Gerekçilik, 222	Gesellschaftliche
Généralisations, 211	Géométrie ilgili, 214	Gerekli, 222	Arbeit, 230
illégitimites, 211	Geometrik kafa, 214	Gerekli emek, 224	Gesellschaftliche
Généralisme (Genre), 211	Geometrik yöntem, 214	Gereklik, 224	Durchschnittsarbeit, 230
Généralité, 211	Geometri ötesi, 214	Gerekmezcilik, 224	Gesellschaftliche
Génération, 211	Geopolitik, 214	Gerekseme, 225	Gesamtarbeit, 230
Génération alternante, 211	Georgism, 214	Gereksiz, 225	Gesellschaftliche
Génération et corruption, 211	Géotropisme, 214	Gereksinim, 226	Notwendige Arbeit, 230
Génération hétérogénie, 211	Gerceğe uyum, 214	Gereksinme gerilimi, 226	Gesellschaftlicher Wert, 230
Générationisme, 212	Gercek, 214	Gerekirme, 226	Gesetz, 231
Génération spontanée, 212	Gercek ayırmalı, 216	Gerekirmek, 226	Gesetz der Reproduktion, 231
Générique, 212	Gercekçi estetik, 216	Geri, 226	Gesetze des Muessens, 231
Génése, 212	Gercekçi felsefe, 216	Geri anaklı çocuk, 227	Gesetze des Sollens, 231
Génésique, 212	Gercekçi gezimcilik, 216	Geribakan, 227	Gesetz von der Einheit und dem Kampf der Gegenseiter, 231
Genesis, 212	Gercekçi insançılık, 217	Gerici, 227	Gesichtskreis, 231
Genetik, 212	Gercekçiler, 217	Gericilik, 227	Gestaltisme, 231
Genetik kuramı, 212	Gercekçilik, 217	Gerici sosyalzim, 227	Gestalt kuramı, 231
Genetik mantık, 212	Gercekçi çözümleme, 219	Gerici toplumculuk, 227	Geste, 232
Genetik sınıflama, 212	Gercekçi değer, 219	Gericevirlmezlik, 227	Getiren, 232
Genetik sosyoloji, 212	Gercek gibi, 219	Geri, çocuk, 228	G etmeni, 232
Genetik toplumbilim, 212	Gercek işlevi, 220	Geridöndürülümeliçilik, 228	Geveleme, 232
Génétique, 212	Gercekleme, 220	Geri dönme, 228	Gevseme, 232
Génie, 212	Gerceklemek, 220	Gerigiden bellek yitimi, 228	Gewaltige Worte, 232
Génie de Socrate, 212	Gerceklenibilecek varsayılmış, 220	Geri kalımlışlık, 228	Geworfenheit, 232
Genisletimini yeniden üretim, 212	Gerceklenmiş, 220	Gerilek, 228	Gezimcilik, 232
Genisleten, 212	Gerceklereken arınma, 220	Gerilemeye, 228	Ghelfismo popolare, 233
Genius, 212	Gerceklerden kaçış, 220	Gerilemeli usyarlım, 228	Ghost-theory, 233
Génocide, 212	Gercekleştirme, 220	Gerileyici, 228	Chran-Vijñana, 233
Genürgüt, 213	Gercekleştirmezk, 220	Gerilk, 228	Gübt, 233
Genörgüsl yönetimi, 213	Gercekkilik, 220	Gerillik yasası, 228	Güdä, 233
Genre éloigné, 213	Gercekkilik benliği, 221	Gerillim, 229	Güda iştirakcılığı, 233
Genre prochain, 213	Gercekkilik düşyusu, 221	Gerilla, 229	Gulgams, 233
Genre suprême, 213	Gercekkilik ilkesi, 221	Gerilemc, 229	Gulazet, 234
Gens, 213	Gercekkilik ölçütü, 221	Gerileye bakma, 229	Gülez, 234
Gensel, 213	Gercekkilik sinaması, 221	Gerileye bildirim, 229	Güssi Jacob, 234
Gensel denge kuramı, 213	Gercekkilik yangıları, 221	Gerileye etkili bellek yitimi, 229	Güssi kâzî, 234
Gensel kıyma, 213	Gercek nedlenler, 221	Gerileye etkili kolaylık, 229	Güdîmî, 234
Gensel rubhîlim, 213	Gercek öz, 221	Gerileye etkili ketteleme, 229	Güdîş, 234
Gensel sra, 213	Gerceksizlik düzeyi, 221	Gerileye yönelen, 229	Güdîsat, 234
Gensel sûrekilik kuramı, 213	Gerceksizlik-gerçeklik boyutu, 221	Geri zekâ, 229	Gügnomen'ler, 234
Gensel tır, 213	Gerek tanım, 221	Germanik üremim, 229	Gild sosyalzimi, 234
Gensel yüntem, 213	Gercek toplumculuk, 221	Germi, 229	Gineştiha, 234
Gentes, 213	Gericke, 221	Germiyet, 229	Gird, 234
Genus proximum, 213	Gereksizlik-gerçeklik boyutu, 221	Gerd, 222	Girdîbd, 235
Géocritique, 213	Géocentrisme, 213		
Géocentrisme, 213			

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

Grisé (substance), 263	Güftär, 267	Habilitas ad	Hâfiżai hissiye, 274
Grosso modo, 263	Güleyüzlü	patiendum, 273	Hâfiżai kázibe, 274
Groupe compesé, 263	toplumculuk, 267	Habir, 273	Hâfiżai müteveffika, 274
Groupe de pression, 263	Gülmek, 267	Habis, 273	Hâfiżai sem'iye, 274
Groupe minoritaire, 264	Günah, 267	Habitat, 273	Hâfiżay, 274
Grund, 264	Güncel, 267	Habitude, 273	Hâfiżay: takviye usulü, 274
Grunderfahrung 264	Gündelikçilik, 267	Habitude active, 273	Hafı, 274
Grundfrage der philosophie, 264	Gündüz körlüğü, 267	Habitudes mentales, 273	Hafif inme, 274
Grundsætzen der renen denkens, 264	Güneş çekeni, 268	Habitudes, 273	Hafifürzuh, 274
Grup hâlinde evlilik, 264	Günesşerkezilik, 268	Habl, 273	Hafiiye, 274
Gründen, 264	Güney Batı Alman Okulu, 268	Haceccit, 273	Hâhiş, 274
Gründlichkeit, 265	Gürel, 268	Haccité, 273	Hah yaşansı, 274
Guudei şənəvəriye, 265	Gürelcilik, 268	Hacet, 273	Hâidgah, 274
Güdek, 265	Güreli, 268	Haddi, 273	Haine, 274
Güfrân, 265	Güreli bliindişti, 268	Haddi aşar, 273	Hâit, 274
Gül, 265	Güreli çığrışları, 269	Haddi aşarı testir, 273	Hâkakal, 274
Güläm, 265	Güreli topumsal, 269	Haddi aşamı, 273	Hakayik, 274
Gülat, 265	Gürelilik, 269	Haddi ekber, 273	Hakayiki bedhiye, 274
Güläz, 265	Güterlehre, 269	Haddi evsat, 273	Hakayiki evveliye, 274
Guluvî sek, 265	Güven, 269	Haddi hazır, 273	Hakayiki kabiliye, 274
Gülliüv, 265	Güvenç, 269	Haddi müşterek, 273	Hakayiki kavime, 274
Guna, 265	Güven değişim, 269	Haddi zâtında, 273	Hakayiki müteârifé, 274
Gurebâ, 265	Güvenilir, 269	Hades, 273	Hakayiki nazarîye, 274
Gurur, 265	Güvenlik, 269	Hâdis, 273	Hakayiki riyâzîye, 274
Gutsus, 265	Güvensizlik, 269	Hâdisât, 274	Hakayiki sabîye, 275
Gute, 265	Güzelcilik, 270	Hâdisâtü atîyei	Hakayiki suhûdiye, 275
Gute wille, 265	Güzel doğa, 270	mümkin, 274	Hakayiki hâfiyye, 275
Güç, 265	Güzeldeydu, 270	Hâdisâtü hâliye, 274	Hakayiki hâlikâ, 275
Güç aları, 265	Güzeldeyusal ülkü, 270	Hâdisâtü müstakbelei	Hakâdân, 275
Güçbürtigi, 265	Güzelliğin nesnelliği	mümkin, 274	Hakâdânî fenâ, 275
Güççüllük, 265	yasası, 270	Hâdisâtü ahire, 274	Hakem, 275
Güç etmeni, 266	Güzelim, 270	Hâdisâtü anîlerekze, 274	Hakenlik, 275
Güçgöru, 266	Güzelin sanatlar, 271	Hâdisâtü îlelmerkeziye, 274	Hak-Hukuk, 275
Güç kaynağı, 266	Güzeşte, 271	Hâdisâtü lâhiha, 274	Hakikat, 276
Gülerin bağılaşması	Gymnosophistes, 271	Hâdisâtü lâhihâkâcılık, 274	Hakikat hükümleri, 277
yasası, 266	Gynocratie, 271	Hâdisâtü ahire, 274	Hakikati âfâkiyye, 277
Güçlünün yasası, 266	G-yükü, 271	Hâdisâtü munzama, 274	Hakikati dâhilîyye, 277
Güçsel dökme, 266	H, 272	Hâdisâtü mutlaka, 274	Hakikati haricîye, 277
Güçsüzlik, 266	Hâb, 272	Hâdisâtü mütækaddime, 274	Hakikati izâfiyye, 277
Güçsüzün özerkligi, 266	Hâdisâtü zâide, 274	Hâdisâtü tâbia, 274	Hakikati eşya, 277
Güdü, 266	Hâdisâtü zâide, 274	Hâdisâtü zâide, 274	Hakikati fîliyye, 277
Güdüleme, 266	Hâdisâtü zâide, 274	Hâdisâtü zâide, 274	Hakikati hâl, 277
Güdülenme, 266	Hâdisâtü zâide, 274	Hâdisâtü zâide, 274	Hakikati haricîye, 277
Güdümçülik, 266	Hâdisâtü zâide, 274	Hâdisâtü zâide, 274	Hakikati iâzîfiyye, 277
Güdümli, 266	Hâdisâtü zâide, 274	Hâdisâtü zâide, 274	Hakikati mutlaka, 277
Güdümli danışma, 266	Hâdisâtü zâide, 274	Hâdisâtü zâide, 274	Hakikatçsal, 277
Güdümli ekonomi, 266	Hâdisâtü zâide, 274	Hâdisâtü zâide, 274	Hakikatçsal, 277
Güdümli erek, 266	Hâdisâtü zâide, 274	Hâdisâtü zâide, 274	Hakiki, 277
Güdümzsü danışma, 266	Hâdisâtü zâide, 274	Hâdisâtü zâide, 274	Hakiki sosyalizm, 277
Güdümzsü sağaltum, 266	Hâdisâtü zâide, 274	Hâdisâtü zâide, 274	Hakiliyye, 277
Güdümzsü yöntem, 267	Hâdisâtü zâide, 274	Hâdisâtü zâide, 274	Hakikîye-i râhiyye, 277
	273	Hâdisâtü zâide, 274	Hakikîye-i râhiyye, 277

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Häkim, 277
 Häkim, 277
 Häkimâne, 277
 Häkimi mutlak, 278
 Häkimiyet, 278
 Häkimiyeti mutlaka, 278
 Häkimiyeti ruhaniyye, 278
 Häkimiyeti ümmet, 278
 Häkim vasif, 278
 Hakir, 278
 Häki vasat, 278
 Hakka, 278
 Hakkiyiyet, 278
 Hakkeliyakîn, 278
 Hakkı sebîh, 278
 Haklama, 278
 Haksız, 278
 Hukûcâ, 278
 Hal, 278
 Halâ, 278
 Halâyyûn, 278
 Halâj, 278
 Halâlet, 278
 Halâs, 278
 Halâsi, 278
 Hâtâ, 278
 Hâlât selâsc kanunu, 278
 Hal bilgisi, 278
 Halçılık, 278
 Hal duygusun, 278
 Halef, 278
 Halef, 278
 Haleldür, 278
 Hâlet, 278
 Hâleti hâzira, 278
 Hâleti marâziye rühiye, 278
 Hâleti mecburiye, 278
 Hâleti mutavâa, 278
 Hâleti rühiye, 278
 Hâleti suâriye, 278
 Hâleti vîcânîye, 278
 Hâleti zihniye, 278
 Halezônî tekâmîl, 278
 Half, 278
 Halfi, 278
 Hâli, 278
 Hâlid, 278
 Hâli iptidâi, 278
 Hâli iptidâiye rûcû, 270
 Hâlik, 278
 Hâlik tsâla, 278
 Hâlis, 278
 Hâlisîyet, 279
 Hâliye, 279
 Hâliyet, 279
 Hâti zihni, 279
 Halk, 279
- Halk anamalcılığı, 279
 Halk bilgisi, 280
 Halkbilim, 280
 Halk cephesi, 280
 Halkçı devlet, 280
 Halkçılık, 280
 Halk demokrasisi, 280
 Halk devinbilim, 281
 Halk devleti, 281
 Halkerkî, 281
 Halketmek, 281
 Halkın devleti, 281
 Halkiyât, 281
 Halkkanat, 281
 Halk mahkemeleri, 281
 Halk oyu, 281
 Halk rubhîlimi, 281
 Halk sağâtlîğü, 281
 Halksal bilgi, 281
 Halk yayını, 281
 Hall, 281
 Hallâciyye, 282
 Hallâk, 282
 Hallâl, 282
 Hallî, 282
 Hallstrick, 282
 Hallucinatio, 282
 Hallucination hypnagogique, 282
 Hallucination négative, 282
 Hallü teffrik, 282
 Hal ve amel, 282
 Halvet, 282
 Halvetiye, 282
 Ham, 282
 Hamâkât, 282
 Hamâset, 282
 Hamd, 282
 Hamèle, 282
 Hamîl, 282
 Hamilton kuramı, 282
 Hâmişî, 283
 Hamîyey, 283
 Hamî, 283
 Hamle, 283
 Hamlei hayat, 283
 Hamli, 283
 Hamli hükmü, 283
 Hamli muttasıl hükmü, 283
 Hamlye, 283
 Ham madde, 283
 Hamurâbi yassı, 283
 Hamûlüyyet, 283
 Hamûlüyyet, 283
 Hanbelilik, 283
 Handen, 283
 Hande, 283
 Hâne, 283
 Hancifilik, 283
 Hânenîşin, 284
 Hanin, 284
- Hânmâm, 284
 Haphu-esthésimétre, 284
 Harâbiyyet, 284
 Harâç, 284
 Harâret, 284
 Harâset, 284
 Harb, 284
 Harc, 284
 Hard and fast lines, 284
 Harekatı amibiyye, 284
 Hareketi bizzat, 284
 Hareket, 284
 Hareketçilik, 284
 Hareketi derekiye, 284
 Hareketi mutlaka, 284
 Hareketin miktarı, 284
 Hareketi ric'ye, 284
 Hareketi surfa, 284
 Hareketlerin istiklali, 284
 Harrâdi, 284
 Hareketlerin taklidi, 284
 Hareki, 284
 Harekiyat, 284
 Harice hamil, 284
 Harice ilka, 284
 Harice îlkâr ibâsat nazaryesi, 284
 Harice izâfe, 284
 Harice teveccûh, 284
 Harice mahsus, 284
 Harici, 284
 Hâricilik, 284
 Haricî nefî, 285
 Haricî zihni, 285
 Haricî zihniye mezhebi, 285
 Haricîyet, 285
 Hâric, 285
 Hârikâ, 285
 Hârikulâde, 285
 Harmonia, 285
 Harmonia universalis, 285
 Hormone, 285
 Harmonie dans la diversité, 285
 Harmonie préétablie, 285
 Harp, 285
 Harp komünizmi, 285
 Harr, 285
 Hars, 285
 Haruna, 285
 Hârzemîlye, 285
 Has, 285
 Hâs, 286
 Hesâl, 286
 Hâsâs, 286
- Hasâisi behimiye, 286
 Hasâisi kisbiye, 286
 Hasâisi nismâsiye, 286
 Hasard, 286
 Hasaset, 286
 Haseb, 286
 Hasen, 286
 Hasenâtperverlik, 286
 Haset, 286
 Hâsî, 286
 Hâsîlat, 286
 Hâsîli bizzat, 286
 Hasis, 286
 Hasisa, 286
 Hasisc, 286
 Hasisei behimiye, 286
 Hasisei mümeyyize, 286
 Hasislik, 286
 Haslet, 286
 Haslik, 286
 Has davası, 286
 Hasru tenzil, 286
 Hass, 286
 Hassa, 286
 Hassâi hâfiye, 286
 Hassas, 286
 Hassasiyet, 286
 Hassasiyeti bâtimiye, 286
 Hassasiyeti hâriye, 286
 Hassasiyeti uziye, 286
 Hassasiyet teşvüvleri, 286
 Hasses, 286
 Hasseli hâriye, 286
 Hasseli hârûric, 286
 Hasseli lâmise, 286
 Hasseli müşcreke, 286
 Hasseli rüye, 286
 Hasse-i scâline, 286
 Hasseler, 286
 Hassi, 286
 Hassi siddet, 286
 Hassiyet, 286
 Hastalik, 286
 Hastalık hastalığı, 286
 Hastalıklı yalancılık, 286
 Hastalık oranları, 286
 Hastalık sömürüsü, 287
 Hastaliktan yararlanma, 287
 Hastalık yâlgısı, 287
 Hâs, 287
 Hasage, 287
 Hasin, 287
 Hasiv, 287
 Hâsiye, 287
 Hagr, 287

- Hasyv, 287
 Hayyan, 287
 Hayye, 287
 Hayşet, 287
 Hat, 287
 Hatâ, 287
 Hatare, 287
 Hatif, 287
 Hatîl, 287
 Hatır, 287
 Hâtra, 287
 Hâturaların dâvedî, 287
 Hâturât, 287
 Hatîf, 287
 Hatîme, 287
 Hatîr, 287
 Hatû, 287
 Hatî'e, 287
 Hatîyât, 287
 Hattî hareket, 287
 Hattî münsâki, 287
 Hattî savî, 287
 Hattî sûri, 287
 Hauptgegentum, 287
 Hauptstufen, 287
 Hausindustrie, 287
 Haut, 287
 Hava, 287
 Havâfi, 289
 Havâfiyye, 289
 Hava ile iletim, 289
 Havâli, 289
 Havâriç, 289
 Havârîk, 289
 Havârîki âdat, 289
 Havâs, 289
 Havâsi evelîye, 289
 Havâsi bedîye, 289
 Havâsi hamse, 289
 Havâsi hamsei bâtuna, 289
 Havâsi hamsei zâhire, 289
 Havâsi sâniye, 289
 Havâsim şehâdeti, 289
 Havâsi zâhire, 289
 Havâs, 289
 Havâtûr, 289
 Hava ve heves, 289
 Havâyiç, 289
 Havelân, 289
 Havf, 289
 Havfi fîshat, 289
 Havfi merazi, 289
 Havfi meyâdin, 289
 Havfi teceddüd, 289
 Havî, 289
 Hâvsala, 289
 Havvâ, 289
 Havvâ-i mânâ, 289
 Hava, 290
 Hayâ, 290
 Hayâl, 290
- Hayâlâtı sem'iye, 290
 Hayâlet, 290
 Hayâletçilik, 290
 Hayâlet nazariyesi, 290
 Hayâl gücü, 290
 Hayâlî, 290
 Hayâlî hâb, 290
 Hayâlî his, 290
 Hayâlî kâzîp, 290
 Hayâlîlye, 290
 Hayâlîyûn, 290
 Hayâlînâmî, 290
 Hayâllerin irâcâ, 290
 Hayat, 290
 Hayat alanî, 290
 Hayat fellesi, 290
 Hayat gücü, 290
 Hayatî âtlane, 290
 Hayâtî içtimâi, 290
 Hayâtî mutasavîfâne, 290
 Hayâtî müşterekâ, 290
 Hayâtî nebâti, 290
 Hayâtî, 290
 Hayâtî ittihâd, 290
 Hayat ilmi, 290
 Hayâtîyât, 290
 Hayâtîyâtçılık, 290
 Hayâtîyeye, 290
 Hayat kanunları ilmi, 290
 Hayat kavgası, 290
 Hayat kuvveti, 290
 Hayatî mîciâdelesi, 290
 Hayat sahâsi, 290
 Haydi haydi, 290
 Hayelân, 290
 Hâyevî, 290
 Hâyevîye, 290
 Hâyevîyet mezhebi, 290
 Hayîrlama, 290
 Hayîlêt, 290
 Hayr, 290
 Hayret, 290
 Hayretengiz, 290
 Hayrâlâ, 290
 Hayrâzâm, 290
 Hayrîhâlik, 290
 Hayr ve ser meselesi, 291
 Haysiyet, 291
 Haysiyeti beserîye
 mebdeî, 291
 Hayt-üs-suâ, 291
 Hayvan, 291
 Hayvânât, 291
 Hayvanbicimcilik, 291
 Hayvanbilim, 291
 Hayvancı cinsellik, 291
 Hayvânî, 291
- Hayvânî imân, 291
 Hayvânî ruh, 291
 Hayvânî rubiyât, 291
 Hayvânîyet, 291
 Hayvan kutsama, 291
 Hayvanlık, 291
 Hayvan magnetizimi, 291
 Hayvan ruhbiliimi, 291
 Hayvansal înanç, 292
 Hayvansal ruh, 292
 Hayvan sapını, 292
 Hayvan tapımı, 292
 Hayvan tâineri, 293
 Hayvan toplumbiliimi, 293
 Hayvan tolumpular, 293
 Hayy, 293
 Hayyîz, 293
 Hayyîlînâmî, 293
 Haz, 293
 Hazaka, 293
 Hazâr, 293
 Hazâkat, 293
 Hazâculâ, 293
 Hazâzîlîk ilkesi, 294
 Hazen, 295
 Hazeriyet, 295
 Hâzîf, 295
 Hazîm, 295
 Hâzîr, 295
 Hâzîriyye, 295
 Hazîrlama, 295
 Hazîrlama, 295
 Hazîrikk arâlıgi, 295
 Hazîrikk bilgisi, 295
 Hazîrîkîrîşî, 295
 Hazîrîkîrîşî kurgusu, 295
 Hazîr olma-olmama
 yasaları, 295
 Hazîr ve nâzir, 295
 Haz ilkesi, 295
 Hazîneleştirme, 295
 Hazîyîet, 295
 Hazîret, 295
 Hazîretîl câmia, 295
 Hazîretîl gaybi muzâf, 295
 Hazretûl gâybül
 mutâlik, 295
 Hazretûl hiss
 vesîchâde, 295
 Haz ve clem, 295
 Hazz, 295
 Head kuramı, 295
 Héautonomie, 296
 Héautonomie, 296
 Hebammenkunst, 296
 Hébétude, 296
 Hébephénie, 296
 Heceme, 296
 Hedef, 296
- Hedef, 296
 Hédône, 296
 Hédône en kinesci, 296
 Hédône katastematike, 297
 Hédonisme, 297
 Hédonistique (Principe), 297
 Hedonizm, 297
 Hefve, 297
 Hegelci elçisi, 297
 Hegelci karışılık, 297
 Hegelcilik, 298
 Hégelianisme, 305
 Hegel mantığı, 305
 Hégemonic, 305
 Hegemonikon, 305
 Hegemonya, 305
 Héguéné, 305
 Heidelberg insanı, 305
 Heilige, 305
 Heimarmene, 305
 Heine'nin kuşulları, 305
 Heinâs anılsal
 büyürme yasası, 305
 Heisenberg ilkesi, 305
 Hekimlik, 306
 Hekimlik felsefesi, 306
 278
 Heksis, 306
 Helâk, 306
 Held, 306
 Helenizm, 306
 Helezöni tekâmül, 306
 Heliocentrîk, 306
 Heliocentrisme, 306
 Hélétropisme, 306
 Hélénisme, 306
 Hellennistik çağ, 307
 Hellennistique, 307
 Hellénosci, 307
 Hellin yasası, 307
 Hem, 307
 Hemâhenk, 307
 Hemâim, 307
 Hemas, 307
 Hemastîye, 307
 Hemas, 307
 Hemâyîr, 307
 Hembehâ, 307
 Hemcenâl, 307
 Hemcins, 307
 Hemdest, 307
 Hemdestî, 307
 Heme, 307
 Hemcze, 307
 Hemîn, 307
 Hémianopie, 307
 Hémiplegie, 307
 Hemk, 307
 Hemkadîr, 307
 Hemküdret, 307

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Hemnevi, 307
 Hemşüz, 307
 Hemşifat, 307
 Hemsofra, 307
 Hemtâ, 307
 Hemtâlı, 307
 Hemvâr, 307
 Hemz, 307
 Hemzaman, 307
 Hemzamanlık, 307
 Hemzene, 307
 Hencir, 307
 Hendese, 307
 Hendese davası, 307
 Hendeseci tâhilîye, 307
 Hendeseci tasvirîye, 307
 Hendesi, 307
 Hendesi usûl, 307
 Hendesi zekâ, 307
 Hengâme, 307
 Hengâmecilik, 307
 Hénothéisme, 308
 Hep'le biç ilkesi, 308
 Hépomène, 308
 Heptançılık, 308
 Hep ya da hic yasası, 308
 Her, 308
 Héraclîtisme, 308
 Herakleitosculuk, 308
 Herc, 309
 Hercâ, 309
 Herbarçılık, 309
 Herbert'in beş örenme basamağı, 309
 Heres, 309
 Héréditarisme, 309
 Hérédité, 309
 Herem, 309
 Hérésie, 309
 Herzhangi bir 309
 Héritage, 309
 Herkole, 309
 Herkese çalışma şâsi, göre, 309
 Herkese ihtiyacına göre, 310
 Herkese yaptığı işe göre, 310
 Herkesten yeteneklerine göre, 310
 Hermaphrodisme, 310
 Herméneutique, 310
 Hermescilik, 310
 Hermésianisme, 312
 Hermétique, 312
 Hermétisme, 312
 Hermezîye, 312
 Herner yasası, 312
 Hert, 312
 Herrnonoral, 312
 Hervâreme, 313
 Her yerde hâzır ve nâzır, 313
 Heryerdelik, 313
 Herze, 313
 Herzékâri, 313
 Hesab, 313
 Hesâb iştimâli, 313
 Hesâb nâmünenâhi, 313
 Hesâbiyât, 313
 Hesâbiye, 313
 Hesap, 313
 Hésodique, 313
 Hesiodi toplumu, 313
 Hesti, 314
 Hess, 314
 Hétairisme, 314
 Hétéroblastie, 314
 Hétéridixie, 314
 Hétérogone, 314
 Hétérogène, 315
 Hétérogénéité sociale, 315
 Hétrogénése, 315
 Hétérogénéité, 315
 Heteromek sayılar, 315
 Hétronomie, 315
 Hétéroplastie, 315
 Hétérotélie, 315
 Heti, 315
 Hetr, 315
 Heuristique, 315
 Hevâ, 315
 Hevâcis, 315
 Hevâhâh, 315
 Hevâi, 315
 Hevâimi, 315
 Hevâperest, 315
 Hevâperesti, 315
 Hevâ ve heves, 315
 Heves, 315
 Hevesâti nefşâniye, 315
 Hevl, 315
 Hexit, 315
 Heybet, 315
 Heyca, 315
 Heyecan, 315
 Heyecincilik, 315
 Heyecan çarpış, 315
 Heyecan carpması, 315
 Heyecanlılık, 316
 Heyecansal bilgi, 316
 Hey'et, 316
 Hey'eti iştimâye, 316
 Hey'eti kâinât, 316
 Hey'eti kidrâniye, 316
 Hey'et ilmi, 316
 Hey'et mecmua, 316
 Hey'l, 316
 Heykel, 316
 Heykel kuramu, 317
 Heyülâ, 318
 Heyülâi hayvâniye, 318
 Heyülâi hayye, 318
 Heyülâi ülâ, 318
 Heyülâni, 318
 Heyülâniye, 318
 Heyülâniyyûn, 318
 Heyzâli âsâp, 318
 Heyzâfîn, 318
 Hezeyan, 318
 Hida, 318
 Hifz, 318
 Hifz sanat, 318
 Hifzıssıhha, 318
 Hifzi, 318
 Hîkd, 318
 Hilt, 318
 Hiltiyûn, 318
 Hinâs, 318
 Hired, 318
 Hircendmend, 318
 Hirremendâne, 318
 Hirfet, 318
 Hristiyan felsefesi, 318
 Hristiyanî kışılıkçilileri, 319
 Hristiyanî kışılıkçılığı, 319
 Hristiyanîlığı üç erdemî, 319
 Hristiyanîlik, 319
 Hristiyan sosyalizmi, 322
 Hristiyan toplumculuğu, 322
 Hristiyan varoluşcular, 322
 Hilâfi, 324
 Hilâfi âde, 324
 Hilâfi âdet, 324
 Hilâfi ahîlik, 324
 Hilâfi hâfîza, 324
 Hilâfi hâkîkat, 324
 Hilâfi kaide, 324
 Hilâfi manîk, 324
 Hilâfi tabiat, 324
 Hilâl, 324
 Hilâş, 324
 Hile, 324
 Hîlt, 324
 Hilkar, 324
 Hilkaten, 324
 Hilkati âlem, 324
 Hilkati ekvân, 324
 Hilkati mütemâdiye, 324
 Hilki, 324
 Hilkiye, 324
 Hilkiyet, 324
 Hille, 324
 Hilozizim, 324
 Hilt, 324
 Himâyecilik, 324
 Himmel, 325

Himye nazariyesi, 325	Histogramme, 329	Homéomére, 334	Honestum, 337
Hin, 325	Histogénie, 329	Homeomeri, 334	Honnête, 337
Hinas, 325	Histoire, 329	Homeostatis, 335	Honneur, 337
Hinayana, 325	Histologie, 329	Homerik çağ, 335	Honte, 337
Hindouisme, 325	Histologisme, 329	Homerik içgüdü krallık, 335	Hor, 337
Hindüçülük, 326	Historicisme, 329	Homerik toplum, 335	Horanta, 337
Hinduizm, 326	Historiciste, 330	Honoré, 335	Horanta düşü, 338
Hinet, 326	Historique, 330	Homérisme, 335	Horanta engeli, 338
Hiniye, 326	Historico-filosofik	Homeros-Hesiodos	Horanta yasağı, 338
Hintergrund, 326	toplumbilimcilik, 330	dini, 335	Horanta ziâni, 338
Hinterland, 326	Historien, 330	Hominid, 335	Horda, 338
Hint felsefesi, 326	Historique, 330	Hominiens, 335	Horde, 338
Hipnoz, 327	Historique	Hominoid, 335	Horismos, 338
Hipnotizm, 327	(Matérialisme), 330	Homme, 335	Horror vacui, 338
Hipostas, 328	Historische	Homme collectif, 335	Hortak, 338
Hipostaslâstırma, 328	Entwicklungsphasen	Homme-Dieu, 335	Horzumlu yolu, 338
Hipotetik imperatif, 328	der Produktion, 330	Homme humain, 335	Hos, 338
Hipoftaz, 328	Historizism, 330	Homme-machine, 335	Hospîni, 338
Hipoftazlaştırmak, 328	Historisme, 331	Homme-masse, 335	Hosgörü, 338
Hippokrates tip okulu, 328	Historizm, 331	Homme-plante, 335	Hoşlanım, 339
Hiras, 328	Hitamîzir, 331	Homme préhistorique,	Hoşlanım-acı ilkesi, 339
Hirâset, 328	Hire, 331	335	Hoşlanma, 339
Hizavo delili, 328	Hiyâb, 331	Homme total, 335	Hoşlanmacılık, 339
Hire, 328	Hiyâbet, 331	Homo Alpinus, 336	Hoşlanmazlık, 339
Hifregi, 328	Hiyac, 331	Homochrone, 336	Hoşlantı, 339
Hifret, 328	Hiyâl, 331	Homo contractus, 336	Hes olmayan, 339
Hirman, 328	Hiyân, 331	Homo duplex, 336	Hoşnâkuluk, 339
His, 328	Hivef, 331	Homo economicus,	Hoştoculuk, 339
Hisâb, 328	Hiyel, 331	336	Hoyer, 339
Hisal, 328	Hiyerasî, 331	Homocomet, 336	Höheres Beweisen,
Hibâbân, 328	Hiyeroglif, 331	Homœoméries, 336	339
Hibâbânî, 328	Hiyeroglifler kuramı,	Homoeostasis, 336	Hristiyan felsefesi,
Hibâniye, 328	332	Homo Europacus, 336	339
His gariziyyatı, 328	Hiyile, 332	Homo faber, 336	Hristiyanlığın üç
Hisset, 328	Hiyileli anlaşıma, 332	Homo faber sua	erdemi, 339
Hissi, 328	Hiyez, 332	sontne, 336	Hristiyanlık, 339
Hissi âm, 328	Hiz, 332	Homogenc, 336	Hüb, 339
Hissi bâtn, 328	Hizbüttahrir, 332	Homogénéit, 336	Hubb, 339
Hissi dîni, 328	Hizlan, 332	Homogenës, 336	Hubbi gayr, 339
Hissi hâl, 328	Hizip, 332	Homo homini lupus	Hubbi insanîyet, 339
Hissi hareket, 328	Hizmet, 332	est, 336	Hubbu nefs, 339
Hissi hayâlı, 328	Hobbes'culuk, 332	Homoinmata, 336	Hubbul gayr, 339
Hissi illiyet, 328	Hobbsime, 333	Homoïonemere, 336	Hûbi, 339
Hissi kabilevâkı, 329	Hod, 333	Homojen, 336	Hubr, 339
Hissi kâzîp, 329	Hodbil, 333	Homolog, 336	Hubs, 339
Hissi lems, 329	Hodbinâ, 333	Homologie, 336	Hubur, 339
Hissi mevcûdîyet, 329	Hodgâm, 333	Homologue, 336	Hubut, 339
Hissi müsâkinin ziyâi, 329	Hodgâm-dügârlîk,	Holomoidal, 336	Huccet, 339
Hissi müsterek, 329	333	Homo ludens, 336	Hudâ, 340
Hissi selim, 329	Hodgâmlık, 333	Homo Méditerranéen,	Hudâ'a, 340
Hissi samme, 329	Hodi, 333	336	Hudavendi, 340
Hissiyât, 329	Hodkâm, 33	Homo mensura, 337	Hüdendîşlik, 340
Hissiyât adâliye, 329	Hodkâmi, 333	Homomorphie, 337	Hudud, 340
Hissiyâtı cîsmâniye, 329	Hodkâmluk, 333	Homo naturalis, 337	Hududu şer'iye, 340
Hissiyâtın terekkübû, 329	Hodkâmlık	Homo nascitur poeta,	Hudûs, 340
Hissiyâye, 329	-dügârkâmlık, 333	337	Hudut, 340
Hissiyet, 329	Hodperestlik, 333	Homonyme, 337	Hufûr-i mukattât,
Hista, 329	Holding, 333	Homo oeconomicus,	340
Histeri, 329	Holizm, 334	337	Hulkuk, 340
	Holzwege, 334	Homo sapiens, 337	Hulkuk felsefesi, 340
	Homaloïdal, 334	Homo socius, 337	Hukuki, 340
	Homa colonies, 334	Homo statisticus, 337	Hukuksal, 340
		Homurta, 337	

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

Hukuksal bıçimcilik,	Husulî zâti, 343	Hükümet, 345	Hyparksis, 346
341	Husûmet, 343	Hükümet darbesi, 345	Hyper, 346
Hukuksal karar, 341	Husumeti teceddûd,	Hükümeti ağınyâ, 345	Hyperacousie, 346
Hukuksal yorum, 341	343	Hükümeti amme, 345	Hyperbolique, 346
Hukuk toplumbiliimi,	Husus, 343	Hükümeti avâm, 345	Hyperendophasie,
341	Hususât, 343	Hükümeti mutiaka,	347
Hukuku düvel, 341	Hususi, 343	345	Hyperespace, 347
Hukuku harici ziâniye,	Hususîyet, 343	Hükümeti müstebide,	Hyperesthésie, 347
341	Hususîye, 343	345	Hyperhémie, 347
Hukuklu ilâhiye, 341	Hus, 343	Hükümeti ümmühât,	Hyperkosmio, 347
Hukuku mevzuâ, 341	Husk, 343	345	Hyperlogique, 347
Hukuku mîlç, 341	Huşû, 343	Hükümeti zâdeğân,	Hypermétaphysique,
Hukuku nisvân, 341	Huşunet, 343	345	347
Hukuk sosoçlojisi, 341	Hutun, 343	Hükümrân, 345	Hypermnésie, 347
Hukuku ziâniye, 341	Hutunes, 343	Hülk, 345	Hyperorganique, 347
Hulâsa, 341	Hutur, 343	Hülyâ, 345	Hyperorganisme, 347
Huld, 341	Huy, 343	Hümanizm, 345	Hyperosmie, 347
Hulf, 341	Hutunet, 343	Hümâyûn, 345	Hyperphysique, 347
Hulfet, 341	Hutur, 343	Hümâm, 345	Hyperousia, 347
Hulk, 341	Huzûr, 343	Hüner, 345	Hypnagogique, 347
Hulkiyet, 341	Huzursuzluk, 343	Hünerli emek, 345	Hypnogène, 347
Hultet, 341	Huzûrku kalp, 343	Hünerlüs emek, 346	Hypnologie, 347
Holm, 341	Huzûrku külli, 343	Hünsâlk, 346	Hypnophrinose, 347
Huldâ, 341	Huzûzât, 343	Hür, 346	Hypnose, 347
Hulâliye, 341	Huzûzâtı nefşâniye,	Hürmet, 346	Hypnotisme, 347
Hulâs, 341	343	Hür, 346	Hypo, 347
Hulâsiyet, 341	Huzûzâti nefsiye, 343	Hürriyeti cismâniye,	Hypocondrie, 347
Hulâtv, 341	Huzzâl, 344	346	Hypoesthésie, 347
Hulv, 341	Hüccet, 344	Hürriyeti ilmîrûhiye,	Hypokaimenon, 347
Hulvan, 341	Hücre, 344	346	Hypostase, 347
Hulyâ, 341	Hücreî assabîye, 344	Hürriyeti lâkaydîye,	Hypothèse, 347
Human engineers, 341	Hücre kuramı, 344	346	cosmologique, 347
Humanisierung, 341	Hücûmu dem, 344	Hürriyeti mâneviye,	Hypothèse de la
Humanisme, 341	Hükemâ, 344	346	désagrégation
Humanitaet, 341	Hükemâi sebea, 344	Hürriyeti medeniye,	psychologique, 347
Humanitarisme, 341	Hükemî, 344	346	Hypothèse de
Humanité, 341	Hükîm, 344	Hürriyeti siyâsiye, 346	l'ondulation, 347
Humanité (Religion	Hükîmâ abâ, 344	Hürriyeti tabiiye, 346	Hypothèse de
de l') 341	Hükîmâ akalliyet, 344	Hûsn, 346	tourbillons, 347
Humanizm, 341	Hükîmâ bedî, 344	Hûsînîyat, 346	Hypothèse heuristique,
Human relations, 342	Hükîmâ cumbûr, 344	Hûsnî cismâni, 346	347
Humeur, 342	Hükîmâ cûzît, 344	Hûsnî imrizâc, 346	Hypotheses non fingo,
Humilité, 342	Hükîmâ hamîli	Hûsnî irâde, 346	348
Humism, 342	muttasıl, 344	Hûsnî mücerret, 346	Hynothèse vérifiable,
Humisme, 342	Hükîmâ icâb, 344	Hûsnî niyet, 346	348
Humk, 342	Hükîmâ ihtimâli, 344	Hûsnî terip, 346	Hypothéticodéductif,
Humour, 342	Hükîmâ ilâhi, 344	Hûsnî, 346	348
Hunsâ, 342	Hükîmâ külli, 344	Hûvâ, 346	Hypothétique, 348
Hûrâfe, 342	Hükîmâ menfi, 344	Hûvîet, 346	Hypotinique, 348
Hûrâfe, 342	Hükîmâ şartî, 344	Hûvîyeti ahlâkiye, 346	Hypothetischer
Hurd, 342	Hükîmâ şartî munfasıl,	Hûzâl, 346	imperativ, 348
Hurrem dîniyye, 342	344	Hûzâln, 346	Hysteric, 348
Hurremîlik, 342	Hükîmâ tahdidi, 344	Hybride, 346	Hyteresis, 348
Hurremiyye, 342	Hükîmâ takhîki, 344	Hydroscopie, 346	
Huruc, 342	Hükîmâ tâhilî, 344	Hygîeâne, 346	
Hurûfilik, 342	Hükîmâ takdîüm, 344	Hylarchique, 346	
Hurur, 343	Hükîmâ tazammun,	Hylé, 346	
Hururet, 343	344	Hyléisme, 346	
Hururîyet, 343	Hükîmâ terkîb, 344	Hylémorphisme, 346	
Husban, 343	Hükîmâ ümmühât, 344	Hylérique, 346	
Husûl, 343	Hükîmâ zorîf, 344	Hylobiens, 346	
Husûli, 343	Hüküm, 344	Hylozoisme, 346	
Husûli bizzât, 343	Hükündâr, 344		

İktü, 349	Irkıyyât, 352	İsnâma dönemi, 354	İşük çekeyi, 355
İkündâ, 349	Irkıyye, 352	İsnâma dönemi etkisi, 354	İşik duyumu, 356
İküdîm, 349	Irk iyileştirmeciliği, 352	İşçi, 354	İşküfürüm, 356
İktifâ, 39	Irk karışımı, 352	İskad, 354	İşkilt, 356
İktirâ, 349	Irk kırımı, 352	İskat, 354	İsim, 356
İktisâm, 349	Irksal, 353	İskocya mesleki felsefisi, 354	İşk, 356
İktiyât, 349	Irksal bellek, 353	İskocya okulu, 354	İtlâ, 356
İlm, 349	Irksal bilinci, 353	İslah, 355	İtnap, 356
İmziganma halleri, 349	Irksal ira, 353	İslahât, 355	İtra, 356
Ira, 349	Irk sınıfı, 353	İslahatçılık, 355	İtrap, 356
İrabilim, 349	İsâiyet, 353	İslahîye, 355	İttilâ, 356
İraklık, 349	Irz, 353	İsrâr, 355	İttilâfat, 356
İralamak, 349	İsâbe, 353	İstâfâ, 355	İttilâhab, 356
İralayan, 349	İsâr, 353	İstâfâ tabii, 355	İttilâk, 356
İrgat, 350	İsb, 353	İstâlah, 355	İttrâd, 356
İrgedik, 350	İsda, 353	İstâlahât, 355	İttrat, 356
İrk, 350	İsgâ, 353	İstâlahî müdile, 355	İzmâr, 356
İrk ayrimı, 351	İsgâr, 353	İstrâb, 355	İztrab, 356
İrkbilim, 351	İsi, 353	İstrâbî cismâni, 355	İztrâbî derünî, 356
İrkç, 351	İsi duyarlılığı, 354	İstrâbî ruhî, 355	İztrâbî vicdânî, 356
İrkçilik, 351	İsi duyu, 354	İsturâr, 355	İzurap, 356
İrkçi toplumbilimcilik, 352	İsimin mekanik eşdegeri, 354	İşik, 355	İzürat, 356
İrkî, 352		İşkçilik, 355	

II

ÖZEL DİZİNLER

Türkçe
Dizin

Abdal'lar, 105
Açı, 293
Acıszı ölüm, 293
Açık ıssızlık, 238
Açıklama, 118, 214,
239
Açılık, 251
Açılma, 113
Açılımlama, 239
Adak, 100
Adcilik, 333
Adsal, 215
Adsal tanım, 221
Ağırbaşılık, 259
Ağırlık, 238
Ahilik, 183
Ahilâk, 128
Ahilâksal, 171
Ahilâk yasaları, 231
Ahmaklar, 229
Aile, 141
Aile barınığı, 102
Aile halkı, 337
Aileleşme, 102
Aile sevgisi, 142
Akdeniz irki, 351
Akıl ermezlik, 235
Ak irk, 350
Akışkan, 174
Akız, 171
Akma, 164
Aktöresel, 93
Alan, 250, 253
Aldatıcı, 215
Aldatmaca, 352
Alet yapan hayvan,
89
Algı, 270
Alıskanlık, 93, 200,
245
Alıskan röz, 92
Alkım, 5
Allahâlk, 105
Alman idealizmi, 198
Alman sosyalizm
bilimi, 227
Alpli irk, 351
Altibâlinç, 87
Alt ekip, 87

Altında duran, 347
Altın çığ, 313
Alt olandan üst olana,
201
Altıvar, 54, 193
Amatörce, 118
Ampirizm, 246
An, 106
Ana çizgicirçile, 263
Anadan dokıma ira, 11
195
Anamalcının hayatı, 140
Anamalcı salt
ekonomi, 7
Anamalcı hukuk, 340
Anamalcılık, 279, 307
Ana sav, 166
Anatomî birimi, 344
Anglo-Hegelilik, 298
Antı karıskılık, 6
Anlakalır, 215
Anlakalır evren, 106
Anlamak, 58
Anlandası, 84
Anlaşılır evren, 106
Anlaşılır tanrı, 236
Anlaşılması da tanrı,
236
Anlaşma, 332
Anlık, 234
Anlıklılık, 58
Anlıksal görme, 250
Anlıksal kendilik, 59
Ansâl, 219
Ansâl düzeyin
yükselesi, 229
Ansâl erdem, 99
Ansâl soyutlamalar,
56
Ansâl varlık, 117
Apaçık, 215
Apaçıklık, 103
Apaçılık, 12
Aptal maddecilik, 304
Araç, 66
Aracılık apâçıklık, 103
Araştırma, 244
Ardılama, 247
Ard ülke, 326
Arima, 220
Aristophanes toplumu,
313
Arka yapı, 326
Ard arda ilerleme, 330
Artık-değer, 19.244
Artık-değer üretkeni,
42
Asınıclar, 60
Astroloji, 238
Aşağı, 271
Aşağı bilgi, 239
Aşağı bilgi yerisi, 138
Aşağı irk, 351
Aşırınlık duygusu, 6
Asama, 84, 106, 287
Asama sırası, 323
Asırı, 349
Asırı istitme, 346
Asırı koku alma, 347
Asırı metafizik, 347
Askin, 34, 347
Askınlık yöntemi, 33
Askin neden, 216
Askin nedeni, 217
Aşma, 35, 65
Aşma gücü, 64
Ates, 57, 308
Ateş atomları, 101
Ateş tapan, 191
Atom, 187
Atomculuk, 187
Atom çekirdeği, 168
Avrupa irki, 351
Aydın, 256
Ayıklama, 205
Ayıklama, 115
Ayıklayıcı, 116
Ayırma, 143, 216
Ayrik, 35
Ayrim, 143
Ayrintılarla özgü
işbolumü, 209
Azelgâlımlıktır, 228
Azınlık kümesi, 264
Bacon tümevarımı,
212
Bağımlılık, 110
Bağıntı, 109, 245
Bağıntıci
denevîsticülük, 34
Bağıntıçılık, 128, 242,
243
Bağıntılı, 243
Bağıntılılık, 245
Bağıntılılık kuramı,
206
Bağış, 259
Bağımlılık, 110
Bağımlılık, 66
Bağıntı, 110
Bağıntıçılık, 146
Bağıntılık, 123
Bakır dini, 236
Baskı kümesi, 263
Bâsarisizlik, 6
Bâsarisizlik korkusu, 6
Başkalışma, 113
Başkalık, 92
Baskasını deneme, 180
Başlanç, 119
Başlangıç eylem, 119
Başlangıç ilkesi, 54
Başlangıçsal, 68
Başlangıçsız, 273
Başlangıçtar gelece
günah, 111
Başlıca bîcim, 287
Bây ahlâki, 312
Becerî, 49
Bedenden yoksun tîn,
198
Bedene eziyet, 140
Beden gücü, 258
Bedensel, 182
Beçeni, 265, 339
Beçenilen, 338
Beçeniler tartışmaz,
81
Beçenilmeyen, 339
Beçeni yargısı, 81,
230
Belirimsiz, 205
Belirîz, 252
Belirîfeme, 222
Belirîfemîcîlik, 222
Belirîfememîs, 188
Belirîfemecîlik, 222,
225
Belirsiz, 223
Belirsizlik ilkesi, 305
Belirti, 199
Belirîfîci nitelik, 349
Belit, 214
Beliteştirme, 176
Belkili, 35
Bellek, 250
Bellek yirmi, 228

- Belli, 215
 Bellilik, 251
 Ben, 180, 247
 Benli bölge, 181
 Benlik üstü bölgesi, 181
 Benzer, 335
 Benzer biçim, 337
 Benzerler, 336
 Bergsonvari
 Herakleitosculuk, 309
 Besleme, 104
 Beti, 165, 240
 Beyaz ırk, 351
 Beyin gücü, 48
 Beyinsiz yılşınar, 199
 Beyin yakama, 199
 Björn, 17, 57, 165, 176, 231
 Björnici, 83
 Björncilik, 341
 Björnci rübbilim, 231
 Björnci indirgeme, 176
 Björnlendirici, 63
 Björnleştirmeye, 176
 Björnsel erkek, 82
 Björnsel ereklik, 81
 Björnsel yapılarla indirgeme, 176
 Björnsileştirme, 178
 Bildiri, 273
 Bildirme, 272
 Bilgelik, 59, 101
 Bilgi, 33, 62, 93, 97, 124, 161, 207, 272, 281, 316
 Bilgilim, 62
 Bilgilimsel, 62
 Bilgin, 339
 Bilgi kuramı, 239
 Bilgin insan, 337
 Bilgiler, 200
 Bilgi öğretisi, 239
 Bilgisel, 62
 Bilgisiz, 227
 Bilgisiz beyinler, 199
 Bilim, 49, 62, 238
 Bilim felsefesi, 50
 Bilimsel, 62
 Bilimsel açıklama, 118
 Bilimsel bilgi, 153, 239
 Bilimsel olmayan, 248, 282
 Bilimsel özdekkilik, 155
 Bilimsel tarihsellik, 329
 Bilimsel toplantı, 177
 Bilinc, 124
 Bilincaltı, 87
 Bilindisi, 268
 Bilinci irâde, 143
 Bilinsiz, 302
- Bilinsiz bölge, 181
 Bilinebilir, 142
 Bilinemez, 142, 171
 Bilinemecilik, 342
 Bilinemek kendiliğindenlik, 296
 Bilinirciler, 239
 Bilinircilik, 240
 Bilgi, 272
 Bilme gücü, 355
 Bilmek, 283
 Bilme yetisi, 138
 Bir, 218
 Bircilik, 154
 Bireysel, 205
 Bireysel Budacılık, 325
 Bireysel kavramlar, 210
 Bireysel sezgi 355
 Bireysel ilkesi, 273
 Birikme, 113
 Birleşik küme, 263
 Birleşme, 56
 Birleştilmiş alan, 251
 Birlik, 110, 188
 Birlikte görünüş, 101
 Bizanslıcık, 166
 Bolük topluluğu, 310
 Boşluğ, 65, 235
 Boşluğ korkusu, 338
 Bossöz 141
 Bossöz kanımı, 141
 Bos zaman, 16
 Boyunçyme, 145
 Bozulma, 70, 212
 Bölge, 193
 Bölgesel etnoloji, 175
 Bölünme, 113
 Brüt gelir, 201
 Buda'lar, 229
 Budunbetim, 98
 Budunbilim, 98
 Budunsal küme, 98
 Bulanık, 205
 Burada, 323
 Burjuva ekonomisi, 22
 Burjuva hukuklu, 194
 Buyruk, 348
 Buyrukçuluk, 74
 Bütin, 186, 232
 Bütinçü, 83
 Bütin halkın devleti, 280
 Bütinfük, 110, 186
 Bütinfük ilkesi, 186
 BütinSEL, 106
 BütinSEL insan, 335
 BütinSEL irâde, 209
 BütinSELlik felsefesi, 334
 BütinSEL nitelik, 309
 Büyü, 162
 Büyü, 186
- Büyük fetiş, 259
 Büyük günah, 267
 Büyük ortam, 259
 Büyük sevinç, 80
 Büyük sözçük, 232
 Büyük varlık, 258
 Büyüme yeteneği, 203
 Canlı varlık, 291
 Ciddilik, 265
 Cin, 212, 290
 Cinsel aşçılık, 75
 Cinsellik iğidüsü, 181
 Cinsel orgenökretme, 273
 Cim kavramları, 210
 Cim ismi, 205
 Cisimleşme felsefesi, 322
 Cosku, 59, 80, 236, 315
 Coşkunluk, 59
- Cabukluk, 322
 Çağrışım, 269, 342
 Çalışan, 96
 Çalışma hakkı, 275
 Çalışmama
 durumlarında
 güvenlik hakkı, 275
 Çalışmasından gelir
 elde etme hakkı, 275
 Çalışmanın, 96
 Çalışmayan yemez, 90
 Çalışmaz, 96
 Calma hastalığı, 322
 Çapraz deney, 118
 Carpan, 98
 Carpi, 315
 Çarpaña, 315
 Çekim, 348
 Çekim alanı, 207
 Çekim gücü, 207
 Çekim yasası, 207
 Çekmek, 9
 Çelişki, 208, 297
 Çelişmeler, 302
 Çelişmeli, 129
 Çelişmeli olus, 122
 Çelişmeli yasası, 130
 Çeviri, 193
 Çevreye uyuma, 114, 191
 Çevreye uyum, 102
 Çevreyi uydurma, 191
 Çikar, 208, 226, 250, 333
 Çikarsızlık, 234
 Çikma, 239
 Çikmaz sokak, 334
 Ciplat bilgeler, 271
- Ciftçi sınıfı, 172
 Ciftlik kirasi, 161
 Cift satın alma, 139
 Çirkin, 270
 Cocukluğa dönüş, 181
 Çocuklu gerçekçilik, 217
 Çokluk, 35
 Çözülme, 105
 Çözülüm, 70
 Çözümleme, 219
 Çözümsele felsefe, 150
 Çözümsele geometri, 214
- Dadacılık, 221
 Dadas, 12
 Dağılım, 201
 Dağıtım, 194
 Darkafalı, 253
 Darkafalılık, 166
 Darvincilik, 114, 115
 Davranış, 234
 Değer, 24, 219
 Değer geçmesi, 196
 Değer önerme, 181
 Değer yargıları, 221
 Devisme, 113, 129
 Değişmeyecek anamal, 168
 Değişim tokus, 100
 Deşşinim, 115
 Deli, 74
 Delilik, 322
 Demokrasi, 32, 280
 Demokratik solculuk, 32
 Demokratik sosyalizm, 255
 Deney, 49, 103, 118, 246, 258, 342
 Deneyim, 257
 Deneyisel, 103
 Deneyisel spâcılık, 103
 Deneyisel duyumculuk, 316
 Deneyisel yasa, 247
 Deneyüstü, 34
 Deneyüstü estetik, 82
 Deneyüstü etyîsim, 121
 Deneyüstü yöntem, 34
 Denge, 101, 335
 Denk, 85
 Drebeylik, 159
 Derece fiziki, 203
 Derin düşince 236
 Derinlik ruhbiliimi, 180
 Destan, 63
 Devim, 9, 57, 124, 129, 228, 236
 Devim duyuş, 20

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Devimsel erke, 237
 Devimsiz deviken, 175
 Devimsiz tek, 121
 Devinbilim, 281
 Devindirici merkez, 116
 Devinme, 113
 Devinmek, 315
 Devirmecilik, 345
 Devlet, 193, 242, 280
 Devletçilik, 74, 324
 Devlet ekonomisi, 6
 Devlet esirleri, 78
 Devliler birliği
 yöntemi, 146
 Devlet müküniyeti, 192
 Devletsizlik, 193
 Devrim, 113, 202,
 257, 345
 Devrimci dönüşümler
 döneni, 193
 Devrimci kuram, 69
 Devrimci sınıf, 230
 Dış, 6
 Dışavuruculuk, 27
 Dış etkinlik, 97
 Dış gücü, 241
 Dışındalama, 116
 Dışılıcılık, 119
 Dışlık, 235
 Dışta bırakılan, 116
 Dıştan düşünceler, 11
 Dıdisme, 71
 Dikkat, 9
 Dil, 295, 335
 Dil felsefesi, 150
 Dil, 111
 Dinamik uluslar, 214
 Dinarlıkır, 351
 Din felsefesi, 318
 Dineleme, 16
 Dinenleme hakkı, 275
 Din sapıklığı, 240
 Dinsel buyruk, 143
 Dinsel eleştiri, 323
 Dinsel-gizemsel öğreti,
 310
 Dinsel hıyle, 354
 Din siyaseti, 69
 Diplomatik
 dokunuşmazlık, 118
 Dırılık, 70
 Dize, 186
 Dizme kuralları, 176
 Doğa, 270
 Doğabilimci, 172
 Doğan bilimleri akımı,
 198
 Doğan düzeni, 222
 Doğal, 7
 Doğal algılar, 11
 Doğal ayıklama, 114
 Doğal ayıklanma, 115
 Doğal düzen, 172
 Doğal eşitsizlik, 90
 Doğal fiyat, 169
 Doğal hukuk, 340
 Doğal insan, 337
 Doğal ruh, 185
 Doğanın koyduğu
 yasa, 172
 Doğasal, 171
 Doğasıüstü yokçuluk,
 325
 Doğa yasası, 138
 Doğa zorunluğu, 67
 Doğru, 93, 215, 277
 Doğru fiyat, 21
 Doğrulama, 278, 355
 Doğrulamak, 220
 Doğruluk, 277
 Doğu Avrupaırkı, 351
 Doğu Balkanırkı, 351
 Doğum, 204
 Doğurtma yöntemi,
 121
 Doğurtucu erkek ilke,
 184
 Doğurtucu ann ilke,
 184
 Doğurtucu evrim, 48
 Doğustan düşünceler,
 11
 Doku, 329
 Dokubiliçilik, 329
 Dokunma, 9
 Dokunma duyarları,
 20
 Dokunulabilir, 215
 Dokunulmazlık hakkı,
 275
 Dokunum, 9
 Dörrük, 86
 Dörlü düzeneleme, 100
 Dönem, 16, 193
 Döneme, 104
 Dönemlik, 104
 Dönüş, 104
 Dönüşme, 113
 Dönüşümçülük, 114
 Dönüşüler, 256
 Dört direk, 115
 Dört öke, 166, 334
 Durağanlık, 113
 Dural, 268
 Duran anımal, 168
 Duran yıldızlar, 169
 Durgun, 96
 Durgunluk çığrı, 71
 Durgunluk evresi, 163
 Duruş, 106
 Duyarlılık önsel
 ilekleri, 82
 Duygu, 196, 249
 Duygulamak, 96
 Duygulanım, 8
 Duyguluk, 97
 Duygusal, 50
 Duygusal bilginin
 bilimi, 82
 Duygusal düşünme, 49
 Duygusal yetkinlik, 82
 Duygusal yönelme, 15
 Duyma hünleri, 273
 Duyu, 270, 354
 Duya hazzı, 296
 Duyular açıkkılık,
 103
 Duyum, 249, 332, 342,
 356
 Duyumculuk, 316, 317
 Duyum eşiği, 55
 Duyum karmasalar, 50
 Duyusal öğeler, 31
 Duyusal sinirler, 232
 Dünayadı, 119
 Dünayamerkezilik,
 268
 Dünayansızdırma, 59
 Dünaya atılmış, 232
 Dürüt, 266
 Dürütük, 165
 Düs, 345
 Düsüknlük, 16
 Düsünce, 111, 122,
 134
 Düsünceci etişimsel
 mantık, 130
 Düsünçecilik, 148, 173,
 242, 247
 Düsünceci görgüçülük,
 247
 Düsünceci öğretüler,
 318, 342
 Düsünceci
 tolumculuk, 140
 Düsünce devimdir,
 196
 Düsünce ekonomisi
 ilkesi, 52
 Düsüneler, 342
 Düsünme verliği, 196
 Düsünme yesisi, 84
 Düsünsel 148, 199
 Düsünsel çözümleme,
 219
 Düsünsel olan, 134
 Düsünsel yaşam, 199
 Düsünürmüştür, 196, 221
 Düsünür, 324
 Düsünür ucusmanı, 174
 Düzeltme, 257
 Düzen, 106
 Düzlenmiş, 36
 Düzlenleyici, 63
 Düzenselilik, 101, 106
 Düzgüsel, 220
 Ebbinghaus eğrisi, 5
 Ebe, 5
 Ebekuşağı, 5
 Ebeli sanat, 296
 Edilgen, 8
 Edilgen büyү, 8
 Edilgi, 8
 Edilgin, 8, 96
 Edilgin alışkanlık, 8
 Edilgin anılık, 8
 Edilgin bağımlılık, 8, 9
 Edilgin dikkat, 9
 Edilgin dil, 8, 9
 Edilgin dokunum, 9
 Edilgin direncen, 186
 Edilgin içerdönlük, 8
 Edilgin içgüdü, 8, 9
 Edilginik, 9, 97
 Edilginlik
 gereksinmesi, 8, 9
 Edilgin örtetme, 8, 9
 Edilgin-saldırgan
 kişilik, 8, 9
 Edilmek, 9
 Edim, 9
 Edimci, 9
 Edim hâlinde varlık, 81
 Edimleme, 9
 Edimlilik, 221
 Edimli varlık, 9
 Edim ögesi, 9
 Edimsel, 9, 113, 236,
 267
 Edimsel us, 8
 Edimsel anılık, 10
 Edimselcilik, 10
 Edimsel erke, 10
 Edimselleştirme, 10
 Edimsel neden, 10
 Edimsel nedenler
 kuramı, 10
 Edimsel us, 8
 Edinilmes, 10
 Edinilmes algılar, 11
 Edinilmes anılık, 11
 Edinilmes antak, 11
 Edinilmes dürtü, 11
 Edinilmes ira, 11
 Edinilmes karakter, 11
 Edinilmes sapıklıklar,
 11
 Edinilmes tenki, 11
 Edinimsiz davranış, 12
 Edinme, 12
 Edinme efüci, 11
 Edinmeçilik, 12
 Edinti, 12
 Edi yitimi, 12
 Efe, 12
 Dizenleyici, 63

- Eflânculuk, 13
 Efsâne, 13
 Efsânebilim, 13
 Efsâneleme, 13
 Efsunculuk, 13
 Egemen, 13
 Egemençilik, 13
 Egemen düşünces, 13
 Egemen iyişik, 14, 59
 Egemenlik, 14
 Egemen sınıf, 14
 Egemen sınıfının oyu, 281
 Egzogamyia, 14
 Egzistansyalizm, 14
 Eğitimi, 14
 Eğinim, 14, 15
 Eğinimlerin dengesi, 15
 Eğitibilim, 15
 Eğitibilemçilik, 15
 Eğitilebilir, 15
 Eğitimi, 15, 161
 Eğitimbilim, 15
 Eğiticiliğ, 15
 Eğitimi hakkı, 275
 Eğitimi rubhilibi, 15
 Eğitim toplumbilimi, 15
 Eğitim tekniliği, 16
 Eğitsel kılavuzluk, 16
 Eğitsel körlük, 16
 Eğitsel sağlamış, 16
 Eğitsel tanımlama, 16
 Eğience, 16
 Eğience sanatı, 16
 Eğilme, 16
 Eğitime, 16
 Eğitime, 16
 Eğri, 16
 Eğsinim, 15, 16
 Einstein etkisi, 18
 Einstein kuramları, 18
 Eik, 19
 Ekanlam, 19
 Ekanlamlı, 19
 Ek-Değer, 19
 Ekin, 19
 Ekin adacığı, 19
 Ekin ayırtloru, 19
 Ekin bögesi, 19
 Ekin körmeşi, 19
 Ekin karışlaşması, 19
 Ekinlerarası karmaşma, 19
 Ekin öfesi, 19
 Ekinsel benzesme, 20
 Ekinsel döngüler kuramı, 20
 Ekinsel dursunluk, 20
 Ekinsel evrensel, 20
 Ekinsel gecikme, 20
 Ekinsel gelişme, 20
 Ekinsel insanbilim, 20
 Ekinsel kaynaşım, 20
 Ekinsel koşuluk, 20
 Ekinsel-tarîhsel yaklaşım, 20
 Ekinsel yozlaşma, 20
 Ekin türü, 20
 Ekin yayılması, 20
 Eklektik, 20
 Eklektizm, 20
 Ektet, 20
 Ekleme duysu, 20
 Eklemlik, 21
 Eklekti, 21
 Ekolali, 21
 Ekoiloji, 21
 Elektro soyasal, 21
 Ekonoma, 21
 Ekonometri, 21
 Ekonomi, 21, 194
 Ekonomici, 172
 Ekonominik, 23
 Ekonominik biçim, 23
 Ekonominik buharın, 23
 Ekonominik büyümeye, 23, 24
 Ekonominik dalgalanmalar, 24
 Ekonominik değer, 24
 Ekonominik gelişime, 23, 24
 Ekonominik gelişme yasası, 24
 Ekonominik gereklilik, 24, 25, 26
 Ekonominik hizcılık, 294
 Ekonominik ilişiki, 25
 Ekonominik insan, 25
 Ekonominik kategoriler, 25
 Ekonominik materalizm, 25
 Ekonominik mücadele, 26
 Ekonominik özdekkilik, 25, 26
 Ekonominik savaş, 26
 Ekonomik tablo, 172
 Ekonomik temel, 26
 Ekonomik ve toplumsal eşitlik, 26
 Ekonomi politik, 21, 26
 Ekonomi prensibi, 26
 Ekonomist toplumbilimcilik, 27
 Ekonomizm, 7, 24, 27
 Ekontraksi, 27
 Eksik, 27
 Eksiksılık duyguları, 27
 Eksiks nedan, 27
 Eksiksa bilgi, 63
 Eksik tasım, 27
 Eksoterik, 27
 Eksoterizm, 27
 Eksperimentalizm, 27
 Ekspresyonizm, 27
 Ekstrovret tip, 27
 Ektiderm, 28
 El, 28
 Elaia okulu, 28
 Elastiklik, 28
 El başlığı, 29
 Elbet, 29
 Elbirliği, 29
 Eleacılık, 29
 Elea'ilar, 29
 Elea okulu, 29
 Eleğimsagma, 5
 Elektra karması, 29
 Elektra kompleksi, 29
 Elektri, 29
 Elektrikli deri tepkisi, 30
 Elektrikli sarsıntı: sağıltımı, 30
 Elektriksel, 30
 Elektriksel kasilma, 30
 Elektriksel sarsıntı, 30
 Elektroansemograf, 30
 Elektroansemografi, 30
 Elektroansemogram, 30
 Elektrobiyogenet, 30
 Elektrobiyoloji, 30
 Elektrofizyoloji, 30
 Elektromanyetik, 30
 Elektromanyetik dalgarlar kuramı, 31
 Elektromanyetik, 31
 Elektron, 31, 177
 Eleme, 31, 118
 Elemek, 118
 Elerki, 32
 Elektri solculuk, 32
 Elestirel, 32
 Elestirel bölüm, 33
 Elestirel düşüncelik, 32
 Elestirel gerçekçilik, 32
 Elestirel görücülik, 33
 Elestirel mantık, 33
 Elestirel sözük, 33
 Eleştiri, 33
 Eleştiri kafa, 33
 Eleştircilik, 33, 342
 Eleştircilik öncesi, 37
 Eleştiri çağrı, 37
 Eleştirim, 33
 Eleştircilik, 37
 Eleştirimsel, 37
 Eleştiri-öncesi, 37
 Eleştireme, 33, 37
 Eleştirmecilik, 37
 Eleştirmen, 32
 Eleusis gizleri, 235
 El-göz basığı, 37
 Elinde, 38
 Elindelliği, 38
 Elindelliği ödevler, 38
 Elips, 38
 Elis-Erecreya okulu, 38
 El işi, 38
 Elverişli, 39
 Elverişlilik kuramı, 39
 Emeğin fiyat, 39
 Emeğin üretkenliği, 39
 Emeğin yabancılığası, 40
 Emeğin yeginciliği, 40
 Emeğin yoğunlaşması, 40
 Emeğin verimliliği, 39
 Emek, 40, 196, 224, 345, 346
 Emek araçları, 42
 Emek borsası, 42
 Emekçi, 42
 Emekçiler yanaklı, 43
 Emekçiler kitlesi, 229
 Emekçilmesle, 43
 Emekçi sınıfı demokrasisi, 43
 Emekçi sınıfı devrimi, 44
 Emekçi sınıfı diktatorluğu, 44, 280
 Emekçi sınıfı enternasyonalizmi, 44
 Emekçi sınıfı kültür, 45
 Emekçi sınıfı solu, 45
 Emek Değer, 45
 Emekgici, 45
 Emek miktarı, 47
 Emek nesneleri, 42, 47
 Emek niceliği, 47
 Emek pazarı, 47
 Emek pazarı, 47
 Emek süresi, 47
 Emek söyleyeleri, 47
 Emek yükümlülüğü, 47
 Emek zamanı, 47
 Emperyalizm, 49
 Empirizm, 51
 Empresyonizm, 51
 En az çaba yasası, 52
 En az değişim yöntemi, 51
 En az direnç yasası, 51
 En az etki ilkesi, 51
 En az etkinlik yasası, 52
 En az gayret kanunu, 52

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- En az geçim indirimi, 52
En az iş ilkesi, 52
En büyük, 59
En çok uyarma ilkesi, 52
Endeterminizm, 52, 225
Endividülizm, 52
Endoderm, 52
Endülüs okulu, 52
Endüstri, 52
Endüstri bölgesi, 53
Endüstricilik, 53
Endüstri devrimi, 53
Endüstri karmaşığı, 53
Endüstrileşme, 53
Endüstri merkezleşmesi, 53
Endüstri rubbiliği, 53
Endüstriyalizm, 53
Endüstri yerelleşmesi, 53
Endüstriyoğunlaşma, 53
Enerjetizm, 54
Enerji, 54
En eski, 54
En eski doğal neden, 54
En eski neden, 54
Enfasyon, 54
Enformasyon, 54, 272
Enformatik, 54, 272
Enfastruktur, 54
Engel, 54, 173
Engel duyunu, 55
Engelleme, 55
Engelleme yöntemi, 55
Engellenme, 191
Engellenme dayanıklığı, 55
Engellenme -saldırınlık varyansımı, 55
Engelleyici neden, 55
Engin, 55
Engin ödevler, 55
Engizisyon, 55
En güçlü, 55
Enkizisyon, 55
En küçük, 55
En küçük duyarlı, 55
En küçük inuci, 56
Enstitüsyonalizm, 57
Enstrümantalizm, 57
Entegral hesap, 57
Entelekt, 58
Entellektüalizm, 58
Entellektüel, 58
Enternasyonal, 58
Enternasyonalizm, 58
Entersikoloji, 58
Entropi, 354
Entropik denge, 354
Entrovert tip, 59
En üstün iyi, 59, 293
En üstün iyilik, 59
En yetkin varlık, 57
En yüksek, 59
En yüksek iyi, 59
En yüksek saadet, 59
Epikarem, 60
Epikuroculuk, 60
Epiktürçülük, 62
Epikürizm, 62
Epiritken, 63
Erdem, 64, 101, 319
Erdemli, 65
Erdeş, 71, 265
Erkeç, 72
Erkek, 72
Erkek güzelliği, 269
Erkekler birliği, 72
Erkekler evi, 72
Erkeklik-dışılık, 72
Erkeklik protestosu, 72
Erkek lohusluğu, 72
Erkeksilik, 72
Erkek soylu, 72
Erkeli, 268
Erkilik, 72
Erken bunama, 72
Erek aşamaları, 66
Erekbilim, 66
Erekbilimsel, 67
Erekbilimsel erkeklik, 67
Erekbilimsel kanıt, 67
Erekbilimsel yargı, 67
Erekçi, 67
Erekçilik, 67
Erek egeneliği, 67
Erek karşılığı, 67
Erek koyan, 167
Erek kurgusu, 68
Ereklik, 37, 68
Ereklik ilkesi, 68
Ereklik, 68, 94, 167, 196
Erkisel, 68, 94
Erkisel biçim, 175
Erkisel gerekçilik, 224
Erkessilik, 68
Erkisel nedenler, 68, 94
Erkisel nedenler öğretisi, 68
Erkisel yargı, 37, 84
Erek siz erek, 82
Fren, 68
Erfurt programı, 69
Ergenlik, 69
Ergenlik öncesi, 69
Ergenlik rubbiliği, 69
Egensel tutkunluk, 69
Ergin, 69
Erginleme öreni, 70
Erginlik, 70
Erginlik bunalımı, 70
Erginlik suçluğunu, 70
Erginleme, 70
Erginlik, 70
Ergoloji, 70
Erime, 70
Erinc, 70
Erinlik, 69, 70
Eristik, 71
Eriskin, 70, 71
Eriskinlik, 71
Erismişler, 74
Erk, 71, 265
Erkeç, 72
Erkeklik, 72
Erkekler, 72
Erkekler birliği, 72
Erkekler evi, 72
Erkeklik-dışılık, 72
Erkeklik protestosu, 72
Erkek lohusluğu, 72
Erkeksilik, 72
Erkek soylu, 72
Erkeli, 268
Erkilik, 72
Erken bunama, 72
Erek aşamaları, 66
Erken korunması ilkesi, 72, 86
Erkenin saklanması, 73
Erkenin saklanması kanunu, 73
Erkenin sakınımı, 73
Erken yerleşme, 73
Erk yürürlüğü, 72
Erkilik kuramı, 73
Erkin, 73
Erkin alışıveriş, 73
Erkinci devlet kuramı, 73
Erkincilik, 74
Erkinci okul, 74
Erkinlik, 74
Erk iradesi, 74
Erk istenci, 74
Erklerin ayrıntı, 74
Erk tekelciliği, 74
Ernis, 74, 105, 305
Ernislik, 74
Erosal, 75
Erosallık, 75
Eroscu, 75
Erosçuluk, 75
Erselik, 76
Erelennis amac, 76
Erkisel yönelik, 76
Esenlik, 286
Esin, 77
Esinçlik, 77
Esir, 77
Esirci, 78
Esirgemeçlik, 146
Esirlik, 78
Esirme, 27, 78, 236
Esir pazarı, 78
Eskatoloji, 78
Eski, 78
Eski ahit, 78
Eski akademi, 78
Eski kujak, 78
Eskiler, 79
Eskilik, 79
Eski stoa, 79
Esnaf, 79
Esnaf kredis, 79
Esnaf kuruluşları, 79
Esnaflik, 79
Esnaf londaları, 79
Esnaf odaları, 80
Esneklik, 28, 80
Esneyen boguk, 106
Esoterik, 80
Esoterizm, 80
Esrome, 78, 80
Esseen'ler, 81
Estetik değin, 83
Estetik, 81, 216, 269
Estetikçilik, 82
Estetik beğen, 82
Estetik deney, 82
Estetik dis, 82
Estetik duyu, 82
Estetik duylar, 82
Estetik erkeklik, 82
Estetik etkinlik, 82
Estetik hedonizm, 83
Estetik hayecan, 48
Estetik ilgi, 83
Estetik kuram, 83
Estetik nesnelcilik, 83
Estetik objektivizm, 83
Estetik öznellilik, 83
Estetik psikolojizm, 83
Estetik rubhobilimcilik, 83
EstetikSEL, 83
EstetikSEL rubhobilim, 84
Estetik sibektivizm, 83
Estetik tarih felsefesi, 83
Estetik tutum, 83
Estetik yargı, 37, 84
Esterizm, 84
Esanlamı, 84
Eş'arılık, 85
Eş benzerti, 85
Eşbicim, 337
Eşbicimcilik, 85
Eşbicimli, 85
Eşbicimciliğ, 85
Eşcan, 85

- Eşcinsel, 85
 Eşcinsel ilişki, 85
 Eşcinsellik, 85
 Eşdeğer, 85, 209
 Eşdeğerlerin
 ornatmaları ilkesi, 86
 Eşdeğerli, 86
 Eşdeğerlilik, 86
 Eşdeğerlik ilkesi, 86
 Eşdeğerli tanıtlama,
 86
 Eşdeğimler yöntemi,
 86
 Eşek, 86
 Eşek davası, 86
 Eşekler köprüsü, 86
 Eşik, 86
 Eşikalı, 87
 Eşik uyanan, 87
 Eşik yaşası, 87
 Eşincitimi, 87
 Eşit, 87
 Eşitçilik, 87
 Eşitçiler, 87
 Eşit değer, 85
 Eşit emek, 90
 Eşit hak, 26, 87, 88,
 275
 Eşitestirmecilik, 88
 Eşitlik, 88, 239
 Eşitlik, 90
 Eşit hakkı, 275
 Eşit mikarda çalışma,
 90
 Eşit miktarda ürün,
 90
 Eşitsiz gelişme, 90
 Eşitsizlik, 26, 89, 90
 Eşit ülestirme ilkesi,
 90
 Eskiyyâ, 91
 Es okunuslu, 85
 Eşraf, 91
 Eşselî, 85, 91
 Eşselilik, 91
 Eşsiz ben, 272
 Eşsizlik, 91
 Eşsöz, 91, 209
 Eşya, 91
 Eşyazm, 91
 Eşyon, 91
 Eşzamanlılık, 91
 Eşzamansız yöntem, 91
 Etatizm, 91
 Eteroblasti, 92
 Eteronem sayılar, 92
 Ether ilkesi, 93
 Ethik, 93
 Ethik erdemler, 93
 Erik, 93
 Etika, 93
 Etilkölesi, 93
 Etiksel, 83, 93
 Etimoloji, 93
 Etken, 94, 98
 Etken anlak, 94
 Etkenler kuramı, 94
 Etken olmak, 94
 Etker, 68, 94
 Etkerlik, 94
 Etker neden, 94, 96
 Etki, 8, 94, 165
 Etki aşaması, 96
 Etikcilik, 96
 Etki kuantum, 95, 96
 Etikleme sabıklaşması,
 96
 Etiklenen, 96
 Etiklenen anlak, 96
 Etiklenim, 96
 Etkileşim, 96
 Etkileyici, 96
 Etkilli, 96
 Etkilli alışkanlık gücü,
 96
 Etkilli neden, 96
 Etkilli tepki gizilgücü,
 96
 Etikmek, 96
 Etkin, 96
 Etkin alışkanlık, 8, 96
 Etkinçilik, 96, 97
 Etkin dikkat, 9, 97
 Etkin dil, 97
 Etkin dokunum, 9, 97
 Etkin güç, 64
 Etkin içdenönüklük, 97
 Etkin kümə sağaltımı,
 97
 Etkinlik, 9, 52, 97, 137
 Etkinlik gerekşinmesi,
 98
 Etkinlin ilkesi, 98
 Etkinlik kuram, 98
 Etkin sağıltım, 98
 Etkin töz, 98
 Etkin us, 98
 Etkisel, 98
 Etkisiz, 96, 98
 Etki ve tepkinin
 eşitliği ilkesi, 98
 Etki yassat, 98
 Etki yaygınlığı, 98
 Etmen, 94, 98, 140
 Etmeler kuramı, 98
 Etmeler kuramı, 98
 Etnik küme, 98
 Etnografiya, 98
 Etnoloji, 98
 Etnosantrizm, 99
 Etojoli, 99
 Et ve süt, 99
 Etyoloji, 99
 Eudaimonist, 100
 Eudemonizm, 100
 Euhererosçuluk, 100
 Eukleodesci olmayan,
 101
- Ev, 102, 105
 Evacma, 102
 Ev-ağrı-kışçı ölüleri,
 102
 Ev-barked, 102, 105
 Evcil, 102
 Evcil hayvanlar, 102
 Evciltesterme, 102
 Evdeomonizm, 102
 Ev ekonomisi, 6
 Ev etteme, 102
 Evetleyici, 102
 Evhemerosçuluk, 103
 Evi bırakma, 103
 Eviye, 104
 Evitrik, 104
 Evirtim, 104
 Evlatlılık, 104
 Evlit edinme, 104
 Evlit edinmecilik, 104
 Evlitlik, 104
 Evlenme, 102, 104
 Evlenme orantı, 104
 Evlenme sınıfları, 105
 Evlinlik, 105, 264
 Evlilik uyum, 105
 Evre, 106
 Evciler kuramı, 106
 Evre, 106, 107
 Evinbilimsel, 107
 Evinbilimsel kanıt
 107
 Evinbilimsel tüze,
 107
 Evrendas, 107
 Evrendaşçılık, 107
 Evrendes, 107, 108
 Evrendesçilik, 108
 Evrendoğunum, 108
 Evrendoğumsal, 109
 Erenin bilinebilirliği,
 110
 Erenin ilksizliği ve
 sonsuzluğu, 109
 Ercenin öndeşkel
 biliği, 110
 Ercenin tözü, 109
 Ercenin yapıcısı, 63
 Ervensel, 109, 205
 Ervensel anlak, 109
 Ervensel bağımlılık,
 109, 110
 Ervensel bağıntı, 109
 Ervensel bağıntılılık,
 207
 Ervensel bağımlılık,
 110
 Ervensel bâzântı, 110
 Ervensel bâzılık, 110
 Ervensel bars, 233
 Ervensel bilginin
 bilimi, 147
 Ervensel birlik, 110
 Ervensel bütünlük, 110
- Evrenselselcilik, 110
 Evrensel değişim, 111
 Evrensel determinizm,
 111
 Evrensel din, 111
 Evrensel gerekçilik,
 111
 Evrenseller, 210
 Evrenselliğ, 111, 342
 Evrensel olu, 111
 Evrensel ruh, 111
 Evrensel suç, 111
 Evrensel us, 111
 Evrensel yasa, 111
 Evrensel yazı, 111
 Evrensizcilik, 111
 Evrenüstü, 347
 Evren zihni, 111
 Evrik, 111
 Evrilik, 112
 Evrilmek, 112
 Evrím, 59, 112, 202
 Evrímçilik, 114
 Evrímcı tanabilim,
 114
 Evrím düşüncesi, 59,
 113
 Evrím kuramı, 115
 Evrím ve devrim, 115
 Evrím yidimi, 113, 115
 Evríşik, 115
 Ev sanayı, 287
 Evsème, 116
 Evtikhesçilik, 116
 Ev füretimi, 116
 Eydeticlik, 119
 Eydeticlik, 119
 Eymserlik, 119
 Eylem, 95, 119
 Eylemcilik, 119
 Eylem dizgesi, 119
 Eylemek, 119
 Eylem felsefesi, 119,
 227
 Eylem gizilgücü, 120
 Eylemsel, 120
 Eylemsel yaşam, 236
 Eylemsizlik, 120
 Eytisim, 120
 Eytisim metodolojisi,
 128
 Eytisim bağımlılık,
 128
 Eytisim, 128, 150
 Eytisimsel ahlak, 128
 Eytisimsel bağımlılık,
 128
 Eytisimsel bağıntıcılık,
 128
 Eytisimsel bütünlük,
 129
 Eytisimsel çalışma, 129
 Eytisimsel devrim, 129
 Eytisimsel değerlendirme,
 129

ELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Etiçimsel dönüşme, 129
Etiçimsel dünya görüşü, 123
Etiçimsel etki, 129
Etiçimsel evrensel, 123
Etiçimsel gerekçilik, 129, 224
Etiçimsel görecilik, 243
Etiçimsel işbirliği, 129
Etiçimsel karşıtlık, 129
Etiçimsel mantık, 130
Etiçimsel olmayan, 132, 282
Etiçimsel olsuz, 132
Etiçimsel özdeçilik, 132, 148
Etiçimsel saltık, 133
Etiçimsel ve tarihsel özdeçilik, 123
Etiçimsel yadısim, 134
Etiçimsel yüklemeler, 134
Etiçim yöntemi, 134
Ezberleme, 136
Ezberleme yöntemi, 136
Faaliyet, 137
Fabian sosyalizmi, 137
Fabian toplumculuğu, 137
Fabyen sosyalizmi, 138
Fahsielik, 139
Fazıl, 139, 201
Fakirizm, 140
Fakileşme, 140
Faktör, 140
Faktör akcılığı, 140
Faktör çözümlemesi, 140
Faktörler kuramı, 140
Faktör payları, 140
Fal, 141
Falanj, 140
Falananjızım, 144, 178
Falanster, 140
Falanterci okul, 140
Falcılık, 141
Fallacie kanıtları, 141
Fallus tapımı, 141
Familia, 142
Fanatizm, 142
Fantasmatizm, 142
Fantastik, 142
Fantexi, 142
Fark, 142
Farklılık, 143
Farksızlık, 143
Farmasoni, 143
Faşizm, 143
Fayolculuk, 145
Fayolizm, 145
Fazlî kâr, 145
Fechner yasası, 87, 146
Fedakârlık, 146
Federalizm, 146
Federalyon, 146
Federatif cumhuriyet, 146
Felsefenin temel sorunu, 153, 264
Felsefesel, 153
Felsefesel bilgi, 153
Felsefesel bircilik, 154
Felsefesel düşünçilik, 154
Felsefesel estetikçilik, 84
Felsefesel hesap yöntemi, 154
Felsefesel ikicilik, 154
Felsefesel insanobilim, 154
Felsefesel kamulculuk, 154
Felsefesel özdeçilik, 155
Felsefesel sendikacılık, 155
Felsefesel türkçülük, 155
Felsefe tarihi, 156
Felsefeye aykırı, 156
Felsefeye yelenekliği, 156
Feminizm, 157
Fenomen, 158
Fenomenizm, 158
Fenomenoloji, 158
Fenomenolojik estetik, 158
Fenomenolojik hakikat, 158
Fenomenolojik tarih ontolojisi, 158
Fenomenolojizm, 158
Feodal devlet, 158
Feodal hukuk, 340
Feodalizm, 160
Feodal mülkiyet, 160
Feodal üretimi biçimi, 160
Ferisilik, 161
Fetiş, 162
Fetiş, 162
Fetişçilik, 162
Fetişizm, 163
Fırsat, 164
Fırsatçılık, 164
Fırsat malîyeti, 164
Fırınca yıldışı, 164
Figür, 165
Figürizm, 165
Fikir suçu, 166
Fiksionizm, 166
Fiksizm, 166
Filmer kuramı, 167
Filojenes, 167
Filojistik, 167
Filoloji, 167
Filozof, 167
Filozof-kıralar, 167
Filozoflar, 167
Filozof taşı, 167
Filozof taşı, 167
Finalizm, 168
Finans anamali, 168
Finans kapitali, 168
Finans oligarşisi, 168
Finitzizm, 168
Firenoloji, 168
Fisagorculuk, 168
Fiyon, 168
Fiyat, 168, 244
Fiyef, 169
Fizibilite etüdi, 169
Fizijin ötesinde, 148
Fizik, 169, 324
Fizik aksızlar kuramı, 171
Fizikizm, 150
Fizikalizm, 171
Fizik kötülük, 171
Fiziko, 171
Fiziko-sımı, 171
Fiziko-telefölik kanıt, 171
Fizit ötesi, 171
Fizikötesi açapçılık, 103
Fizik ruhbilim, 171
Fiziksel 171, 182
Fiziksel birlik, 171
Fiziksel böübenebilirlik, 171
Fiziksel değme, 172
Fiziksel durum, 348
Fiziksel düşünçilik, 172
Fiziksel erke, 353, 355
Fiziksel kimya, 172
Fizyokrat'lar, 172
Fizyokratik, 172
Fizyoloji, 172
Fizyolojik, 173
Fizyolojik güdü, 173
Fizyolojik idealizm, 173
Fizyolojik rubbilim, 173
Fizyolojik sınır, 173
Fizyolojik yağ, 173
Fizyolojisel, 173
Fizyolojisel düşüncilik, 173
Fizyolojisel engel, 173
Fizyolojisel gerekçilik, 173
Fizyolojisel ödevim, 173
Fizyolojisel sapaklık, 173
Fizyolojisel yoksulluk, 173
Fizyonomi, 173
Flagellantlar 173
Floransa akademisi, 174
Fobi, 174
Fobia, 174
Folklor, 175
Fonezik, 175
Formelleştirmeye, 177
Fosfor, 177
Fosil, 177
Fotoelektrik, 177
Fotokinya, 177
Foton, 177
Franco'cuk, 177
Frankizm, 144, 177
Fransız ansiklopedicileri, 177, 204
Fransız düşünürleri, 167
Fransız özdeçiliği, 178
Fransız toplumculuğu, 179
Fransisken'ler, 179
Fratri, 179
Frékaş dağılımı, 180
Freudculuk, 180
Fröydçülük, 181
Gagalama düzeni, 184
Galeniçm, 185
Galenos'culuk, 185
Galileo bağıntılılık ilkesi, 185
Galile yasası, 185
Galile yöntemi, 185
Galton yasası, 186
Galvanik deri tepkisi, 186
Gama varsayımlı, 186
Gandicilik, 186
Gant dizgesi, 186
Gassendizm, 187
Gyanit'er, 187
Gayri saflı ulusal hâsla, 189
Gayri saflı yurstum, 190
Gnzârn devingenliği kuramı, 190

- Gebas, 190
 Gebelik, 190
 Gebelilik totemi, 191
 Gece görmesi, 191
 Gecekondu, 191
 Gecekondu ailesi, 191
 Gecekondu, 191
 Gecekondu topluluğu, 191
 Gece kötüliği, 191
 Gece yılışı, 191
 Geçikme kuramı, 191
 Geçikmiş içgüdü, 192
 Geçerli, 192, 209
 Geçerli hukuk, 192, 340
 Geçerlik, 192, 203
 Geçerlilik, 192
 Geçici, 192, 205
 Geçici mülkiyet, 192
 Geçici törehilim, 192
 Geçim, 192
 Geçis, 193
 Geçiş bölgesi, 193
 Geçiş dönemi, 193
 Geçiş ekonomisi, 194
 Geçiş evresi, 309
 Geçişim, 195
 Geçişli, 195
 Geçişlilik, 195
 Geçili nedan, 195
 Geçisiz, 195
 Geçit ritteri, 195
 Geçiş toplumu, 195
 Geçit törenleri, 195
 Geçme, 196
 Geçme yasası, 196
 Geçmiş, 196, 200
 Geçmekte harcamanın emek, 196
 Geise felsefesi, 198
 Golcoğlu bilme, 199
 Geleceği düşüne, 199
 Gelecek, 196, 199
 Gelecek bilim, 182
 Geleccokçılık, 200
 Gelecek olumsallar, 200
 Geleceksel, 200
 Gelecek toplum, 200,
 Gelenek, 93, 200, 245
 Geleneğilik, 201
 Gelenek hukuku, 201
 Gelir, 17, 18, 201
 Gelir dağılımı, 201
 Gelir düzeyi, 201
 Geliş, 201
 Gelişim, 201
 Gelişme, 113, 201
 Gelişme ayrılışması, 203
 Gelişme gücü, 203
 Gelişme hızlanması, 203
 Gelişme rubhili, 203
 Gelişmemiş ülke, 203
 Gelişme yasası, 123
 Gelişmiş ilkelere, 203
 Gelişmişmek, 203
 Genbilik, 204
 Genbilikçiler, 204
 Genç Hegelciler, 204
 Genç Ingiltereciler, 204
 Gençlikde deşin, 70
 Genç Marx dönemi, 204
 Genel, 109, 204
 Genel anlambilim, 206
 Genel bağıntılık kuramı, 206
 Genel bilgi, 207
 Genel bunalım, 207
 Genel çekim yasası, 207
 Genel ilişki, 208
 Genel çakar, 208
 Genel doğum oranı, 209
 Genelème, 209, 232
 Genel esdeger, 209
 Genel etmen, 209
 Genelev, 209
 Genel felç, 209
 Genelgecerler, 209
 Genel çdeger, 86
 Genel grav, 209, 263
 Genel irade, 209
 Genel işbölüm, 209
 Genel kadın, 210
 Genel kavamlar, 210
 Genelleme, 210
 Geneller, 210
 Genelleştirilmiş başlığı, 211
 Genelleştirilmiş erek gerilimi, 211
 Genelleştirilmiş ketleyici giziltü, 211
 Genoleştirme, 119, 211
 Genellik, 211
 Genellik ilkesi, 273
 Genellikle, 211
 Genel mantık, 211
 Genel neden, 211
 Genel ruh, 80
 Genel rubhili, 211
 Genel sayı bilimi, 211
 Genel semantik, 211
 Genel terim, 211
 Genel türbilim, 211
 Genel uyum, 285
 Genel varlık kuramu, 211
 Genel yargı, 211
 Genel yetenek, 211
 Genetik, 212
 Genetik kuram, 212
 Genetik mantık, 212
 Genetik sınıflama, 212
 Genetik sosyoloji, 212
 Genetik toplumbili, 212
 Geniş aile, 213
 Genişletilmiş yeniden üretim, 212
 Genişletken, 212
 Genişlik, 205
 Genörgüt, 213
 GenörğütSEL yönetim, 213
 Genel, 213
 Genel dense kuramı, 213
 Genel kayma, 213
 Genel rubhili, 213
 Genel sıra, 213
 Genel süreklilik kuramı, 213
 Genel tip, 213
 Genel yöntem, 213
 Geometrik anlak, 214
 Geometrik ilgi, 214
 Geometrik kafa, 214
 Geometrik yöntem, 214
 Geometri ötesi, 214
 Geopolitik, 214
 Gerçek eyeum, 214
 Gerçek, 57, 214, 216, 236, 244, 251, 253, 276
 Gerçek ayırmaya, 216
 Gerçekçi estetik, 216
 Gerçekçi felsefe, 216
 Gerçekçi gezimcilik, 216
 Gerçekçi insanlık, 217
 Gerçekçiler, 217
 Gerçekçilik, 217
 Gerçek öz, 221
 Gerçeklik benliği, 221
 Gerçeklik bilgisi, 173
 Gerçeklik duygusu, 220, 221
 Gerçeklik ilkesi, 221
 Gerçeklik ölçütü, 221
 Gerçeklik sınaması, 221
 Gerçeklik yararlari, 221
 Gerçek nedenler, 221
 Gerçek öz, 221
 Gerçeksizlik düzeyi, 221
 Gerçeksizlik-gerçeklik boyutu, 221
 Gerçek sosyalizm, 227
 Gerçek tanım, 221
 Gerçekte olsamam, 253
 Gerçek toplumculuk, 155, 221
 Gerçek varlık, 221
 Gerçeküstüçilik, 221
 Gerekke, 222
 Gerekçilik, 111, 173, 222
 Gerkirkilik, 38
 Gerekli, 224
 Gerekli emek, 224
 Gerekli is zamanı, 224
 Gereklik, 224
 Gerekmezlik, 224
 Gerekseme, 225
 Gereksti, 225
 Gerekstiler Kuramı, 225
 Gerekşim, 225, 226
 Gerekşimler, 63
 Gerekşimme, 225, 226
 Gereksume gerilimi, 226
 Gerekziz genelleştirme, 263
 Gerekzirme, 226
 Gerekzirmek, 226
 Geri, 226
 Geri anaklı çocuk, 227
 Geribakan, 227
 Gerici, 227
 Gericilik, 227
 Gerici sosyalizm, 227
 Gerici toplumculuk, 227
 Gericevrlmez, 227
 Gericevrlmezlik, 227
 Geri çocuk, 228
 Gerileştirme, 220
 Gerileştirmek, 220

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Geri dönde, 228
Gerigiden, 228
Gerigiden bellek yiti, 228
Gerigitmeyen, 228
Geri kalmışlık, 228
Geri kalınşlık, 145
Geri kalmış ülkeler, 203
Gerilek, 228
Gerileme, 228
Gerilemeli usyarılım, 228
Gerilenet devim, 228
Gerileyici, 228
Gerileyici kanıt, 228
Gerilik, 228
Gerilik sınırı, 229
Gerilik yasası, 228
Gerilim, 229
Gerilla, 229
Gerilme, 229
Geriye bakma, 229
Geriye bildirim, 229
Geriye cevrilmezlik, 330
Geriye etkili bellek yiti, 229
Geriye etkili căğrışım, 229
Geriye etkili kolaylık, 229
Geriye etkili ketleme, 229
Geriye yönelen, 229
Geri zekâ, 229
Germanik üretimi, bicismi, 229
Gesell gelişim düzgüler, 230
Gestalt kuram, 231
Getiren, 232, 254
Getirene sinirler, 232
G etmeni, 232
Geveleme, 232
Gevezelik, 232
Gevärome, 232
Gezimcilik, 216, 232
Gidimli, 234
Gidimli düşünce, 234
Gidimlilik gücü, 234
Gidis, 234
Gidisat, 234
Giris, 235
Girisim, 235
Girişimsizlik, 235
Girme, 341
Gizem, 235
Gizemci, 235
Gizemcilik, 235
Gizemsel, 235, 236
Gizemsel düşünce, 236
Gizemsel felsefe, 236
Gizemsel gebelik, 190
Gizemsel okul, 236
Gizemsel sevgi, 77
Gizemsel tanrıbilim, 236
Gizemsel yaşam, 236
Gizil, 10, 236
Gizil dönem, 237
Gizilgic, 237
Gizilgic eğitiliği, 237
Gizilgic erke, 237
Gizil içerk, 237
Gizil kolmc, 237
Gizililik, 237
Gizil öğrenme, 237
Gizil varlık, 81, 237
Gizilennis, 237
Gizil, 113, 187, 237
Gizil açık, 238
Gizil bilimler, 238
Gizilcilik, 238
Gizil deneck, 238
Gizil güç, 238
Gizil güçler ve nitelikler, 238
Gizil işsizlik, 238
Gizillerin gizili, 188
Gizilik, 187
Gizilik dönemi, 238
Gizilik nitelik, 238
Gnoseoloji, 239
Gnostikler, 239
Gnostisizm, 240
Goodenough öleri, 240
Gotha programı, 240
Gottschaldt betileri, 240
Gök, 240
Göçebelik, 241
Göčebe topluluk, 338
Gök, 241
Gökbilim, 108, 184
Gökkuşağı, 5
Gökölçüsü, 239
Gök paruslu, 241
Göksel biyojoli, 242
Göksel fizik, 241
Göksel mekanik, 241
Gögleolay, 241
Gögleolaycılık, 241
Gümüleme, 241
Gönenç devleti, 242
Gönenç toplumu, 255
Gönde, 104
Gönüllüci, 242
Gönüllüci bozgunu, 242
Gönüllüci, 242
Gönlü yüceliği, 242
Göre, 242
Görecilik, 242, 243
Görecilik, 242, 243
Göreceli, 242, 243
Göreci, 242
Göreci düşüncilik, 242
Göreci idealizm, 243
Görecilik, 243
Göreli, 205, 215, 243
Göreli araştırma, 244
Göreli artuk-değer, 40, 244
Göreli doğru, 243
Göreli fiyatlar, 244
Göreli işlemse, 244
Göreli gerçek, 244, 245
Göreli güzellik, 269
Göreli hakikat, 244
Göreli 245
Görellilik kuramı, 245
Göreli sansız, 245
Göreli nedan, 245
Göreli yokulsuk, 245
Görenek, 93, 245
Görenek hukuku, 245
Görev, 245
Görevcilik, 245
Görevdeşlik, 246
Görevsel, 246
Görevselcilik, 246
Görgen, 246
Görgü, 246
Görgülü, 246
Görgüçükil, 246, 248
Görgü kuralları, 247
Görgü, 247
Görgül upacılık, 103
Görgül ardılama, 247
Görgül ben, 247
Görgül, 247
Görgül deneys, 68
Görgül düşüncilik, 247
Görgül düşüncenin konutları, 248
Görgül elektricilik, 50
Görgül nedensellik, 248
Görgülütesi, 248
Görgül özümseme, 50
Görgül ruhbilim, 248
Görgül sevgi, 248
Gölgül tanım, 247
Görgül toplumbilim, 248
Görgül tümdengelin, 248
Görgül ve kuramsal, 248
Görgül zorunluk, 249
Gör-isti arcları, 249
Görme, 249
Görme duyunları, 249
Görme genişliği, 249
Görme gücü, 191
Görme kaynası, 249
Görme örtü, 249
Görme yiti, 249
Görmüştü duygusu, 249
Görmüştük
yansaması, 250
Görsel, 250
Görsel bellek, 250
Görsel istme, 250
Görsel tip, 250
Görsel yanılma, 250
Götü, 250
Görüm, 249, 250
Göründükleri gibi, 63
Görünen, 250
Görünenler, 35
Görünüğü, 250, 251
Görünüğü alanı, 250
Görünübilm, 250
Görünucülük, 250
Görünütip, 250
Görünmeye el, 250
Görünmez, 251
Görünmez alem, 188
Görünmez algilar, 251
Görünmez güc, 251
Görünütü, 17, 251
Görünürçülük, 251
Görünüler, 76
Görününbicimi, 76
Görünürük, 251
Görünüs, 251
Görünüs, 215, 253
Görünütü, 253
Görünüsünde devimin, 253
Görünüssteği özellikler, 253
Görünüs ve gerçek, 124, 253
Görünüs ve öz, 253
Görüs, 253
Görüs açısı, 253
Görüs alani, 231, 253
Görüs darlığı, 253
Görisme, 253
Görüs ölçü, 254
Gösteren, 250
Gösteri, 254
Gösteri, 254
Gösteris tüketimi, 254
Gösteris tüketimi, 254
Göstermeçilik, 254
Göstermeçilik
gerekşinnesi, 254
Göstermelik davranış, 254
Götüren, 254
Götüren, 254
Gövdessel güzellik, 254
Gövdemeçilik, 254
Göz, 82, 254
Göz basaklı, 255

- Gözdengeçirici, 257
 Gözdengeçircilik, 255
 Gözdengeçirme, 257
 Gözde değgia, 249
 Gözel, 270
 Göz-el uyumu, 257
 Gözetkenlik, 257
 Göztemecilik, 257
 Gözterleyici, 257
 Gözçilik, 257
 Göz kamaşması, 257
 Göz koruma araçları, 257
 Gözlem, 257
 Gözlen bilimleri, 258
 Gözlemci, 258
 Gözlemeviye özgü uzay, 80
 Gözlemeviye özgü zaman, 80
 Gözlen dosyası, 258
 Gözlen öncemesi, 182
 Gözlen yöntemi, 258
 Güzleyiş, 258
 Göz özge duyarlılığı, 258
 Göz-se geneliği, 258
 Göz yarıması, 258
 Göz yaşı tecimi, 258
 Graff kesesi, 258
 Grafik, 258
 Grafik tepke, 258
 Grafik yöntemi, 258
 Gramer, 258
 Gregarizm, 263
 Greek aydınlatması, 263
 Grev, 209, 263
 Grev türleri, 263
 Grev yasakları, 263
 Grup hâlinde evlilik, 264
 Gruplar, 231
 Güc, 9, 71, 237, 265, 346
 Güc alanı, 265
 Gücbirliği, 265
 Güçlüük, 266
 Güc etmeni, 266
 Güçgöri, 266
 Güc hâlinde, 9
 Güc hâlinde varlık, 9
 Güc kaynağı, 266
 Güçler ayrılığı, 73
 Güçlerin ayrılığı, 13
 Güçlerin bağıtlanması yasası, 266
 Güclü karışıklık, 163
 Güclülerin törebilimi, 312
 Güclünün işine gelen, 64
 Güclünün yasası, 266
 Güçsel, 138
- Güçsel değme, 266
 Güçsüzlük, 266
 Güçsüzün işine gelen, 64
 Güçsüzün otonomisi yasası, 266
 Güçsüzün özerkliği, 266
 Güçten edime, 9
 Güdü, 266
 Güdüklük, 266
 Güdüleme, 266
 Güdülenme, 266
 Güdümbilim, 272
 Güdümcülük, 266
 Güdümlü, 266
 Güdümlü danışma, 266
 Güdümlü ekonomi, 266
 Güdümlü erek, 266
 Güdümsüz danışma, 266
 Güdümsüz sağiltım, 266
 Güdümsüz yöntem, 267
 Gülerüzlü toplumculuk, 267
 Gülmek, 267
 Günah, 267
 Günahsız, 38
 Günahsız gebelik, 190
 Güncel, 267
 Gündelikçilik, 267
 Gün doğuya insanı, 60
 Gündüz körüğü, 267
 Güneş cekeyi, 268
 Güneşmerkezçilik, 268
 Güneşözelçilik, 268, 306
 Güney battı Alman okulu, 268
 Gürcülük, 268
 Gürel, 36, 268
 Gürcılık, 268
 Gürel, 268
 Güreli bilincdisi, 268
 Güreli çağrışımalar, 269
 Güreli toplumsal, 269
 Gürelilik, 269
 Gürel yüce, 269
 Güven, 269
 Güvenc, 269
 Güven değişim, 269
 Güvenilik, 269
 Güvenlik, 269
 Güvensizlik, 269
 Güzel, 81, 269
 Güzelçilik, 82, 270
 Güzel doğa, 270
 Güzeldunya, 270
 Güzelduyusal ülkü, 270
 Güzelin ölçütü, 84
- Güzel iyi, 81, 269
 Güzelliğin nesnelliği yasası, 270
 Güzelliğin öznelligi yasası, 270
 Güzellik, 254, 270
 Güzellik algısı, 270
 Güzellik durgusu, 82
 Güzellik singlesi, 270
 Güzelik ulamları, 270
 Güzel sanatlar, 271
 Güzeisl, 93
 Gyükkü, 271
- Haber, 272
 Haber alma, 272
 Haberleşme, 272
 Haberleşme hakkı, 275
 Haber irki, 351
 Hadim, 273
 Hadimlik karmaşası, 273
 Hafif inme, 274
 Hah yaştansı, 274
 Hah-hukuk, 274
 Hakikat, 215, 244, 276
 Hakikassal, 277
 Hakiki, 215, 277
 Hakillama, 278
 Haksız, 275, 278
 Hal bilgisi, 278
 Halçılık, 10, 278
 Hal durgusu, 278
 Hal, 93, 279
 Halk anamalılığı, 279
 Halk bencilik, 350
 Halk bilgisi, 175, 280
 Halkbilim, 280
 Halk cephesi, 280
 Halk devlet, 280
 Halkçılık, 280
 Halk demokrasisi, 280
 Halk devinbilim, 281
 Halk devleti, 280, 281
 Halkeri, 281
 Halkın protestosu, 33
 Halkkanat, 281
 Halk kapitalizmi, 279
 Halk kitlesi, 279
 Halk mahkemeleri, 281
 Halk oyu, 281
 Halk rubbiliği, 281
 Halk sağaleciliği, 281
 Halksal, 282
 Halksal bilgi, 153, 281
 Halk yayını, 281
 Halk yönetimi, 203
 Ham, 282
 Ham evrimcilik, 114
 Hamilton kurumi, 282
 Ham kamuluk, 282
 Ham matide, 283
 Ham özbeklik, 282
- Hamurabi yasası, 283
 Hanbelilik, 283
 Hanefilik, 283
 Harac, 284
 Harf, 349
 Harçılık, 342
 Harfler, 340
 Hareçilik, 284
 Has, 165, 285
 Hastalık, 286
 Hasealik hastalık, 286
 Hastalıklık ilgili etkiler, 94
 Hastalıkları yalancılık, 286
 Hastalık oranları, 286
 Hastalık sömürüsü, 287
 Hastalıktan yaralanma, 287
 Hastalık yığısı, 287
 Hava, 55, 287
 Hava ile iletişim, 289
 Haydi haydi, 290
 Haydut, 12,
 Haymatlos, 107
 Hayranlık, 343
 Hayvan, 291
 Hayvanbicimcilik, 291
 Hayvanbilim, 291
 Hayvancı cinsellik, 291
 Hayvan kutsuma, 291
 Hayvanlık, 291
 Hayvan magnetizmi, 291
 Hayvan sapunci, 292
 Hayvan tapımı, 292
 Hayvan tırıcıları, 293
 Hayvan toplumbilimi, 293
 Hayvan toplumları, 293
 Haz, 293, 296
 Hazelik, 293
 Hazelik ilkesi, 294
 Hazırlama, 295
 Hazırlama, 295
 Hazırlık aralığı, 295
 Hazırlık bilgisi, 295
 Hazırlık karşılığı, 295
 Hazırlık kursusu, 295
 Hazi olma-olmama yasaları, 295
 Haz ilkesi, 221, 295
 Head kuramı, 295
 Hedef, 296
 Heçeli celistik, 297
 Heçeli karıştılık, 297
 Hegeliler, 204

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Hegelcilik, 298
Hegel mantığı, 305
Hegel rönesansı, 298
Hegemoniya, 305
Heidelberg insanı, 305
Heine'nin kusurları, 305
Heinis anıksal
büyümeye yasası, 305
Heisenberg ikinci, 305
Hekimlik felsefesi, 185
Hekimlik okulu, 166,
328
Hekimlik öğretisi, 185
Helenizm, 306
Hellennistik çağ, 307
Hellen-öncesi, 307
Hellen yasası, 307
Hemşeri, 107
Hengämeçilik, 307
Hep'le hic ikinci, 308
Heptanrıçılık, 308
Hep ya da hic yasası,
308
Her, 308
Herakleitosculuk, 308
Herbartçılık, 309
Herbert'in bes
öğrenme basamağı,
309
Herhangi bir, 309
Herkese çalışmasına
göre, 309
Herkese ihtiyacına
göre, 310
Herkese yaptığı işe
göre, 310
Herkese yeteneklerine
göre, 310
Hermesçilik, 310
Hesmetrik felsefe, 310
Herner yasası, 312
Herverdelik, 313
Hesiod toplumu, 313
Heteronik sayılar,
315
Heyecan, 315
Heyecancılık, 315
Heyecan çarpısı, 315
Heyecan carpması, 315
Heyecanlılık, 49, 316
Heyecansal, 49
Heyecansal bilgi, 49,
316
Heyecansal düşünme,
49
Heykel, 316
Heykel kuramı, 317
Hristiyan felsefesi,
318
Hristiyan kişilikçileri,
319
- Hristiyan kişilikçiliği,
319
Hristiyanlığın üç
erdem, 319
Hristiyanlık, 319
Hristiyan sosyalizmi,
322
Hristiyan
toplumculuğu, 322
Hristiyan
varoluşcular, 322
Hristiyan
varoluşuluk, 322
Hristiyanlı deliliği, 322
Hisimlik, 322
Hiz, 322
Hic, 323
Hicçilik, 323
Hic görülmemiş, 323
Hiclik, 323
Hiclikçilik, 323
Himâyecilik, 324
Hinduçuluk, 326
Hinduizm, 326
Hint davranışlığı, 140
Hint dini, 325
Hint faktörleri, 346
Hint felsefesi, 326
Hipnoz, 327
Hippotizm, 327
Hippokrates tip okulu,
328
Histeri, 329
Historico-filozofik
toplumbilimcilik, 330
Historizm, 330
Historizm, 331
Hiyeroglif, 331
Hiyeroglifler kuramı,
332
Hivile, 332
Hiyleli anfası, 332
Hizmet, 332
Hobbesçılık, 332
Holistik süreç, 334
Holizm, 334
Homeric çev., 335
Homeric İşreti krallık,
335
Homerik toplum, 335
Homeros-Hesiodos
dini, 335
Homer toplumu, 313
Homolog, 336
Homurta, 337
Horanta, 337
Horanta düsü, 338
Horanta engeli, 338
Horanta yasağı, 338
Horanta zinini, 338
Hortak, 290, 338
Horizontlu yolu, 338
- Hog, 338
Hosgörü, 338
Hoşlanılan
duygulanım, 293
Hoşlanım, 339
Hoşlanım-uci ilkesi,
339
Hoşlanma, 339
Hoşlanmacılık, 339
Hoşlanıtı, 293, 339
Hoş olmayan, 339
Hoşnuduk, 339
Hotzotçuluk, 339
Hristiyan felsefesi,
339
Hristiyanlığın üç
erdem, 339
Hristiyanlık, 339
Hristiyan yazısı, 145
Hukuk, 192, 245, 275
Hukuk felsefesi, 340
Hukuksal, 340
Hukuksal biçimciliğ,
341
Hukuksal karar, 341
Hukuk toplumbilimi,
341
Humanizm, 341
Humeçuk, 342
Hurremlilik, 342
Hürfüllük, 342
Huy, 343
Huzursuzluk, 343
Hücre, 11, 344
Hücre kuramı, 344
Hükümet, 345
Hülyâ, 345
Hünerli emek, 345
Hünerisli emek, 346
- Ilim, 349
İlomlilik, 186
İmizganza halleri,
349
Ira, 349, 353
İrabılım, 349
İraklık, 349
İralamok, 349
İralayan, 349
İrgat, 350
İrgitlik, 350
İrk, 350
İrk evrimi, 351
İrkbilim, 351
İrke, 351
İrkçilik, 351
İrket toplumbilimi, 330
İrke toplumbilimcilik,
352
İrk iyileştirmeciliği,
352
İrk karışımı, 352
İrk kırımı, 352
- Irksal, 353
Irksal bellek, 353
Irksal biliñdiği, 353
Irksal ira, 353
İrk sınıflaması, 353
İsl, 353
İslı duyarlılığı, 354
İslı duyuşu, 354
İsl, 354
İsunın mekanik
esdegeri, 354
İsunma dönemi, 354
İsunma dönemi, etkisi,
354
İslı özüğü, 354
İskoç okulu, 354
İşik, 355
İşikçi düşünürler, 356
İşikçilik, 355
İşik çeyek, 355
İst duyması, 356
İşikgözüm, 356
İşıklar işığı, 355
İşikli, 356
İşinim, 356
- İç çalışma, 175
İçdönük, 59
İçerik, 197
İçerikli biçimler, 197
İçerik ve biçim, 124,
197
İç etkinlik, 97
İğföyü, 241
İçdü, 84, 192
İçkincilik, 119
İckin neden, 195
İc konusu, 347
İçlek bilimler akımı,
198
İçli kişilik, 18
İçrek, 63, 235
İçrekçilik, 235
İçsel aydınlanma, 355
Idea, 301
Ideal güzel, 81
İdeeler mistiği, 183
İdeolojik sapma, 257
İdeolojik savaş, 26
İzçimce, 339
İzreti kralık, 335
İki başlı aile, 141
İki başlı evlilik, 141
İkincilik, 154
İkircilik, 91
İkiz imlem, 19
İlerici, 202, 227
İlerlence, 115, 201,
228
İlerleyici, 202
İletim, 289
İterim, 272
İsi, 214
İlişki, 35

- İlişki mantığı, 131
 İlişkin, 243
 İlişkincilik, 243
 İlk, 54
 İlk devindirici, 175
 İlk, 221
 İlkel, 54
 İlk erkek, 289
 İlkel, 139
 İlk fiske, 175
 İlk ilke, 218
 İlk kadın, 289
 İlk özdeş, 53
 İlksizlik ve sonsuzluk kuramı, 92
 İlk torbiliimciler, 108
 İlk teologlar, 108
 İnan, 119, 319
 İnançacılık, 187
 İnanç, 265, 292
 İnanç hakkı, 275
 İnceleme yöntemi, 123
 İncil yazarları, 102
 Ingiltereciler, 204
 Ingiliz iyileştirmeciliği, 137
 Ingiliz sömürgecileri, 351
 İinne, 274
 İnsan, 305, 335, 336
 İnsanbicimcilik, 335
 İnsanbilim, 154
 İnsan bilimleri, 198
 İnsancılık, 217
 İnsan davranışı, 9
 İnsan felsefesi, 154
 İnsanı insan eden, 197
 İnsanımlar, 335
 İnsanın insan tarafından sömürlümesi, 195
 İnsanın koyduğu yasa, 172
 İnsan ilişkileri, 342
 İnsanlaşma, 341
 İnsanlık, 341
 İnsanlık dini, 259
 İnsan mühendisleri, 341
 İnsan olma, 240
 İnsan özgürlüğü, 67
 İnsansal toplumculuk, 255
 İnsan tutkuculuğu, 335
 İon yazısı, 174
 İrade, 209
 İran içrekçiliği, 342
 İslâm filozofları, 147, 344
 İslâm hukuku, 164
 İspirtizma, 238
 İstek, 175
 İş, 119
- İşbirliği, 29
 İşbölümü, 209
 İşçi, 63
 İşgöçü, 241
 İşitmek, 58
 İşletme yönetimi
 bilimi, 145
 İşlev yitim, 12
 İşsizlik, 238
 İşyerleri, 69
 İş zamanı, 224
 İtaat, 197
 İticili güç, 175
 İyi, 81, 265, 269
 İyi irade, 36, 265
 İyleşme, 244
 İyilik, 270
 İzlenimler, 342
- Kaba, 282
 Kabadayı, 12
 Kaba evrimcilik, 114
 Kaba güce ezme
 rejimi, 143
 Kaba kamuluk, 342
 Kader, 144, 305
 Kadercilik, 38, 228
 Kader cin, 145
 Kadın egemenliği, 271
 Kadın güzellik, 269
 Kadınlı yüceltme
 akımı, 157
 Kafa, 214
 Kafa emeği, 193
 Kafatası, 168
 Kahraman, 306
 Kalıcı olmayan, 192
 Kalımlıktır, 113
 Kalıntı, 177
 Kalın, 34
 Kalıtım, 114
 Kalkınma, 202
 Kamıştırapınma, 141
 Kamuluklu, 154
 Kamusal
 kendiliğinden
 yönetim, 280
 Kam akrablığı, 322
 Kanda aile, 141
 Kanıt, 197
 Kanıtınma, 278
 Kanıtar, 264
 Kan'a dönüş, 255
 Kant bicimciliği, 176
 Kararlık, 65
 Karar, 341
 Karasevda, 347
 Karasu, 249
 Kardes, 81
 Kardeslik, 89, 179
 Kardeslik örgütü, 183
 Karesi kanıtor, 196
 Karşılıklı, 96
- Karsılıklı etki, 96,
 224
 Karşılıklık, 35
 Karşıt anımları, 84
 Karşıt dünya, 196
 Karşılardan birliği ve
 savaşası yasası, 231
 Karşılardan özdesliği
 ve ayrılığı ilkesi, 231
 Karşılılaşma, 113
 Karşılık, 297
 Karşit sevgi, 75
 Kart, 190
 Kattı ve değişmez
 çizgiler, 284
 Katianna, 338
 Kavga, 71
 Kavram, 210, 301
 Kavramları stralamak
 sanatı, 121
 Kavrimsal, 215
 Kavrimsız, 36
 Kendi dışında idea,
 303
 Kendi kendine olmak,
 81
 Kendi kendine
 varolmak, 81
 Kendi kendini
 eleştireme, 33
 Kendiligidinden
 doğurma, 184
 Kendiligidinden
 gerçekçilik, 217
 Kendiligidinden
 özdeşçilik, 155
 Kendiligidinden varolan,
 56
 Kendiligidinde varlık,
 56, 57
 Kendilik, 328
 Kendilikçilik, 27
 Kendinde, 301
 Kendinden geçme, 80
 Kendinden varlık, 9,
 248
 Kendinde varlık, 56
 Kendine güvenme, 269
 Kendini bil, 240
 Kendini değiştireme, 33
 Kendini öldürme, 322
 Kendisi içia, 301
 Kendisi için şey, 183
 Kendisinden başka
 olma, 143
 Kendisinden ötürü
 varlık, 56
 Kendisiyle aynı kalma,
 143
 Kenlik, 205
 Kentli esirler, 77
 Kesenek, 161
 Kesiklik, 113
 Kesin, 35, 215, 339
- Kesin kanıt, 339
 Kesintisiz, 114
 Keyif verici sanat, 16
 Kılavuz ipi, 166
 Kilgi, 216
 Kırım, 352
 Kirkalar, 105
 Kırmızı şrk, 351
 Kırıldığın, 104
 Kisır sınıf, 172
 Kiya, 12
 Kiyamet, 307
 Kızılderili, 351
 Kızıoğlan kız gebelik,
 190
 Kilsel toplumculuğu,
 322
 Kimyasal, 171
 Kiplik, 35
 Kirililer, 263
 Kığışdı bölge, 181
 Kişilik, 305
 Kişiçilik, 18, 319
 Klasiik, 84
 Klasiik okul, 74
 Koklama bilinci, 233
 Kol emeği, 193
 Komünikasyon, 272
 Konak, 106
 Konuşan tanrı, 343
 Konur, 248
 Konzern, 333
 Kooperatif mülkiyet,
 192
 Kopya, 17
 Koram, 323
 Korku, 343
 Korumacılık, 324
 Koşullanmış, 348
 Koşullu, 36
 Koşullu buyruk, 328
 Kozmopolit, 107
 Kozmos, 107
 Köle, 12, 78, 350
 Köle ahlaki, 312
 Köleci hukuk, 340
 Kötü, 249, 267
 Kötü, 157
 Kötüdürün nedeni, 27
 Kötüük, 171
 Kötü yarını gösterme,
 33
 Köyü esirler, 77
 Kul, 12
 Kural, 116, 341
 Koral kocu, 116
 Koral yarıcı olgu, 341
 Kuram, 95, 216
 Kuramçı, 17
 Kuramsal, 64, 248
 Kuram ve kilig, 124
 Kurgu, 95
 Kurgul, 282
 Kurumculuk, 57

FEJSEFFE ANSİKLOPEDİSİ

- Kuruntu, 345
 Kudluk, 74
 Kutsal, 74
 Kutsal fâhiçelik, 139
 Kutsallık, 74
 Kutsal Roma
 İmparatorluğunu, 233
 Kutsal yasa, 74
 Kuvvet, 265
 Kücük burjuva esitçileri, 88
 Küçük günah, 267
 Kültür, 19
 Kültü bilimleri, 198
 Kütle haberleşmesi, 272

Lekesiz gebelik, 190
 Lise, 232
 Lonca, 144

Mahkeme, 281
 Maksatılık, 197
 Mal, 162, 332
 Mal fetisizimi, 163
 Mantık, 5, 121, 130, 211
 Mantıksal kafa, 80
 Mantıksal kusur, 209
 Mantıksal ve tarîhsel, 124
 Mantık üstü, 347
 Manterizm, 238
 Marksçı celîki, 297
 Marksçıkarlı, 297
 Marksçılık düzeltme, 257
 Marksçılık, 132
 Marksızımın çocukluk hastalığı, 45
 Masalımlı, 142
 Matematiç biçimcilik, 176
 Matematiksel, 36, 171
 Matematik tanımı, 247
 Muzdekkilik, 342
 Mekanikçilik, 268
 Mekanik önderlik, 178
 Merkezkaç sınırler, 254
 Merkezsel cumhuriyet, 146
 Metafizik, 29
 Metafizik dünya görüşü, 123
 Metafizik gerekçilik, 223
 Metafizik karşıtlık, 129
 Metafizik nedensellik, 248
 Metafizik yöntemi, 123
 Meydana olma, 215
 Model, 231
 Muhammet yazısı, 145
 Muçu, 100
 Mutlu, 99
 Mutluşuk, 99, 101, 293
 Mutluşuk, 100
 Muth'lüm, 101
 Mülkîyet, 160, 192
 Müllkiyein açılması, 193

Neden, 94, 195, 211, 218, 221, 245
 Nedensel iliği, 224
 Nedenselliğe, 35, 68, 248
 Nedensel yasa, 247
 Neden ve sonuc, 124
 Nesne, 197
 Nesnel, 197, 250
 Nesnel apâcıklık, 103
 Nesnel ereklik, 67
 Nesnel öz, 197
 Nesnel varlık, 117, 221
 Net gelir, 201
 Nicel değişim, 113
 Nicelik, 35
 Niceliksel, 114
 Nitel değişim, 113
 Nitelik, 35, 176, 238, 265
 Niteliksel ollaşma, 113
 Nötron, 177

Objektivizm, 25
 Okşar, 85
 Okul, 236, 331
 Okumusluğ, 12
 Okültizm, 238
 Olabilir, 10, 215
 Olabilirlik, 53
 Olabilirlik sonuc, 254
 Olanak, 57, 221, 236
 Olanaklı, 10
 Olanaklı gelecek, 200
 Olanaklı küçükörneme, 254
 Olanaklılık, 35
 Olanak ve gerçeklik, 124
 Olay, 138, 250
 Olayılım, 250
 Olayılımsız alan, 250
 Olayılımsız öznümseme, 158
 Olayılık, 158, 250
 Olaydan yasaya geçiş, 210
 Olaysal, 138
 Oldukları gibi, 63
 Olu, 138, 158, 342
 Oluçuluk, 342

Olgun, 71
 Olgunlık, 71, 145
 Olgunki çağrı, 71
 Olgusal zorunluk, 249
 Olma ve bozulma kuramı, 211
 Olmus olan, 10
 Olu, 111, 252
 Oluñum, 35, 215
 Oluñum bölmün, 33
 Oluñum gereksi, 225
 Oluñumsuz, 35
 Oluñumsuz gereksi, 225
 Oluñ, 57, 124, 212, 234
 Oluñurma, 203
 Oluñul, 213
 On buyruk, 102
 Oranti, 101
 Orfeosculuk, 235
 Orta, 64, 102
 Ortakçılık, 161
 Ortak duyu, 204
 Ortaklaşa, 205
 Ortaklaşa aile, 141
 Ortaklaşaçılık, 342
 Ortaklık, 171
 Ortalamala, 47
 Ortalamala emek, 230
 Oruç açına, 164
 Otosivon, 339
 Oturuma, 105
 Oturma grevi, 263
 Oy, 255, 281
 Oyunç insan, 336

Ödev, 245
 Öge, 51
 Öğretmen, 265
 Öke, 212
 Ölcer, 240
 Ölçün, 213, 231
 Ölçülfâlik, 102, 349
 Ölçüt, 221
 Ölü, 338
 Ölü emek, 196
 Ölüler ülkesi, 273
 Ölüm, 101
 Ölünden önce ölmeye, 157
 Ölünsüz rub, 211
 Önce, 116
 Öncüñ, 305
 Önerme, 214, 222
 Önerzi, 199
 Önsüz, 136
 Örgencilik, 329
 Örgenlenme, 231
 Örgençsel, 171
 Örgen üstü, 347
 Örgüttenme hakkı, 275
 Öرنek güzel, 275
 Öz, 57, 81, 252, 253
 Özبîmîlendirme, 116

Özdegi olmayan biçim, 176
 Özdekk, 54, 57, 124, 318, 346
 Özdekk bicimcilik, 346
 Özdekkilik, 148, 219, 332, 346
 Özdekk etiyitimsel mantuk, 130
 Özdekk görögçülük, 247
 Özdekkel, 171
 Özdekkel olayların bilimi, 169
 Özdekkisizlik, 81
 Özdekk istü, 347
 Özdekk değer, 85
 Özdekk, 90
 Özdekk yasası, 130
 Özdevim, 173
 Özdeyyiciler, 239
 Özdeyyisel, 239
 Özdeyyisel dönen, 239
 Özde direğine, 17
 Özel, 35, 205
 Özel celîki, 208
 Özel çkar, 208
 Özel evre, 193
 Özel işbûümü, 209
 Özelliç, 253
 Özel mülkiyet, 192
 Özel ve genel, 124
 Özendirme, 65
 Özerk etken, 139
 Özérlik, 197
 Özfarzik, 203
 Özgeci, 146
 Özgür düşünceli, 180
 Özgür inan, 74
 Özgürilik, 38, 89, 193
 Özluñs, 239
 Öznel, 247, 250
 Öznel apâcıklık, 103
 Öznel ve estetik ereklik, 67
 Özel özdekk, 253
 Özümseme, 17
 Özümseme kuramı, 17
 Öz ve biçim, 253
 Öz ve olgu, 124, 253
 Özveri, 146

Papalık yandaslığı, 233
 Parça, 186, 334
 Paris komünü, 204
 Pekin büyük önceme, 254
 Perhz kuramı, 140
 Peri, 162, 290
 Pesiñ yargı, 292
 Piktografi, 331
 Pitagorasçılık, 235
 Planç deşîmizeli, 272

- Platon sevisi, 75
 Politik ekonomi, 6
 Pratik, 221
 Pratik ve eylem, 124
 Pratik sağıduyu, 49
 Profesyonelci, 118
 Proletarya
demokrasisi, 44
 Proletarya
diktatörlüğü, 44
 Proletarya
externasionalizmi,
58
 Proleterlesme, 43
 Proton, 177
 Psihofizik ya da
logaritmik yasa, 146
 Pnt, 162
 Rahatlık, 70
 Rant, 201
 Reformizm, 257
 Renk körlüğü, 312
 Resim sanatı, 178
 Revizyonizm, 7
 Romantik, 84
 Ruh, 84, 111, 130,
197, 198, 199, 290,
292, 317
 Rubibilim, 173, 248,
281, 291
 Rubibilimsel alan, 232
 Rubibilimsel
bölünmezcilik, 55
 Rubibilimsel
dirimselcilik, 32
 Rubibilimsel
gerekircilik, 223
 Rubibilimsel yoksulluk,
173
 Ruh güzelliği, 258
 Ruh hekimliği, 181
 Ruhlar arası rubbilim,
58
 Ruhsal, 171, 182
 Ruhsal gerilim, 229
 Ruhsal rahadık, 101
 Ruhsal varlık, 290
 Ruhunun ruhu, 199
 Ruhun cinsimiliği, 199
 Ruhun egemenliği, 14
 Ruhun merkezi, 238
 Rüyâ, 181
 Saçma, 153, 222
 Säfdil gerekçilik, 155
 Sağaltıcılık, 281
 Sağduyu, 99, 355
 Sağ Hegelciler, 204
 Sağlam, 215
 Sağlık, 286
 Sağlık bakımı hakkı,
275
 Sağ-sosyalizm, 257
 Saklı, 59
 Saklıtasın, 59
 Salt, 247
 Salt ekonomi, 7
 Salt hız, 81
 Saltık, 133, 205, 243,
251
 Saltık araştırma, 244
 Saltık artik-değer, 244
 Saltık bilgi, 240
 Saltık boşluk, 162
 Saltık doğru, 243
 Saltık düşüncə, 122,
230
 Saltık düşüncəciliğ,
298
 Saltık gerçek, 245
 Saltık varlık, 122, 303
 Saltız zihin, 300
 Saltı rühsal özdevim,
221
 Salt sevgi, 248
 Salt töre, 333
 Salt tüze, 333
 Salt us, 33
 Salt usun elektrisi, 33
 Sanat, 178, 270, 271,
287
 Sanat kuramı, 83
 Sanatsal hoşlantı, 293
 Sanat ulaşımı, 82
 Sanayi toplumu
kuramı, 114
 Sapaklık, 173
 Sapkin, 104, 239
 Sapkinlik, 104
 Sapma, 314
 Sapmalar, 182
 Sapunmcılık, 114
 Sarı ırk, 350, 351
 Sarmal, 201
 Sarış, 308
 Sarış tutuşğu, 77
 Savi kantsama, 209
 Savrılık, 286
 Sebep, 218
 Seçenek, 164
 Segmeci, 239
 Semantik, 211
 Sembolik, 84
 Sendikacılık, 155
 Sesler, 218
 Sevgi, 235
 Sevgi tutkusu, 75
 Sevinç, 293
 Sezgi, 235, 248, 250
 Sezgi kafa, 214
 Sezgisel, 234, 246
 Sezgisel apaçıklık, 103
 Sezgisel bilgi, 239
 Sezgisel yöntem, 355
 Sezi, 34, 250, 253
 Seziçi kafa, 80
 Sezme gücü, 84
 Sığrama, 113, 114
 Sığıntı, 322
 Sıfıf, 230, 256
 Sıflama, 353
 Sıflama yöntemi,
185
 Sıflar üstü devlet,
242
 Sımsal üstünlük, 351
 Sıñisiz toplum, 193,
195
 Sınırlaşma, 263
 Sınırlama, 210, 222
 Sınırlayıcı, 35
 Sınırılık, 35
 Sınırız, 55
 Sınırız özgürlük, 333
 Sıvi, 190
 Siberneilik, 272
 Silimiz, 346
 Simge, 249, 270
 Siyasal ekonomi, 21
 Siyasal erdem, 65
 Siyasal eşitsizlik, 90
 Siyasal etkenler, 94
 Siyasal grev, 263
 Siyasal olmayan
sendikacılık, 7
 Siyasal savaş, 26
 Sokusuzluk, 235
 Solcu, 45
 Solculuk, 45
 Sol fasızlığı, 45
 Sol Hegelciler, 204
 Sol sapma, 329
 Somarik, 182
 Som olmayan, 189
 Somut, 215
 Son, 77
 Son erek, 218
 Sonradan, 116
 Sonsuz, 136, 245
 Sonsuzca artan
gereksiler kuramı,
225
 Sonsuz ruh, 92
 Sonuc, 68
 Sonurtu, 308
 Sonurtu erek, 188
 Sosyal erdem, 64
 Sosyalizmin felsefi
temeli, 227
 Sosyo-ekonomik
olşum, 23
 Soyaçıkım, 115
 Soyaşılık, 322
 Solyuluk, 311
 Suyut, 215
 Soyut ve somut, 124
 Sömürgecilik, 352
 Sömürücü ülkeler, 203
 Sömür düzüni, 186
 Sömürülmekte olan
ülke, 203
 Söylendi, 337
 Söz bilgisi, 278
 Sözlük, 161
 Söz sanatı, 121
 Sözün gelişisi, 201
 Söz, toplanma, gösteri
ve yürütüş hakkı,
275
 Statik uluslar, 214
 St. Louis Hegelciliği,
298
 Stoia fizigi, 169
 Stoia okulunuun
yazıcılığı, 144
 Stoia yazgası, 145
 Su, 55
 Şu, 111, 166
 Su sezi, 346
 Süper solculuk, 45
 Süreç, 28
 Süreç, 134
 Süredurum, 97, 207
 Sürekli aktı, 308
 Sürekli devim, 73
 Süreklik, 113
 Sürekli olmayan, 192
 Sürekleyici eğimini, 16
 Sarlatanlık, 238
 Şerefli, 337
 Şimdi, 323
 Şimdiki zaman, 10,
278
 Süphesiz, 215
 Taklit kuramı, 58
 Talkin, 327
 Tanım, 221, 338
 Tanıtılma, 278
 Tan insanı, 60
 Tanrı, 12, 56, 63,
130, 303
 Tanrı adları, 79
 Tanribilim, 114, 318
 Tanribilimsel, 162
 Tanribilimsel
evrimcilik, 114
 Tanribilimsel
gerekircilik, 223
 Tanribilimsel
yazıcılık, 144
 Tanrı'dan çıkarmak,
80
 Tanrı'da yaşama,
235
 Tanrı'da yok olma,
157, 282
 Tanrı isteği, 48

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Tanrılık durum, 295
Tanrılık gücü, 67
Tanrıının egemenliği, 14
Tanrı olma, 240
Tanrıının parmağı, 353
Tansızlılığını, 77
Tanrısal erkek, 115
Tanrısal kader, 144
Tansızlı plan, 112, 114
Tansızlı tüze, 107
Tansızlı us, 109
Tanrıyla birleşme, 78, 235
Tanrıyla birleşmek, 59
Tansık, 109
Tapılan nesne, 162
Taşım, 292
Taşınçak, 162
Taşınçaklı, 162
Tarım işçisi, 350
Tarimsal toplam, 313
Tarişme, 71
Tarihcilik, 330
Tarihi görünüş, 230
Tarih okulu, 331
Tarihselcilik, 329, 330
Tarihsel gerekircilik, 223
Tarihsellik, 329, 330
Tarihsel özdekkilik, 132
Tartışma, 120
Tartışmacılık, 120
Tartışma sunası, 120
Tasarı, 113
Tasarım, 196
Tasarımlanan, 250
Tasarımlayan, 250
Tasarılanmış, 221
Tasarıt, 10
Tasın bicimi, 165
Tasıl, 60
Tavrı almakten kaçınmak, 63
Tecimsel ökçürlük, 74
Tedişçilik, 343
Tek dünya, 108
Tekelçi devlet anamalılığı, 195
Tek eşli aile, 141
Tekil, 205
Teklik, 35, 161
Tekniği gerçekleştirilecek us, 57
Teknik bilgi, 57
Temel, 182, 264
Temel deney, 264
Temellendirme, 56
Temel mürdide, 283
Temel önerme, 182
- Teokratik devlet, 332
Teorem, 222
Teosoff, 238
Tepke, 258
Tepki, 95
Tepki yapmak, 94
Terim, 211
Termodinamik, 354
Ters titmdengelim, 248
Timar, 165, 178
Tipatip uyma, 337
Tırmancı kavrama, 76
Tikel, 35, 205
Tiksime, 339
Tin, 198, 199, 293
Tin dini, 198
Tinler, 60
Tinsel, 171
Tinsel bilgi, 246
Tinsel erkekçilik, 54
Tinsel genellik, 199
Tinsel gizler bilimi, 240
Tinsel olan, 199
Tinsel özgürlük, 38
Tinsel pekinlik, 269
Tinsel varlık, 212
Tinsel yaşam, 199
Tohum, 334
Toplam ıştı, 229
Toplamla, 287
Toplantı alanı, 177
Topluluk, 204
Toplum, 200, 313
Toplumbilim, 212, 248, 341, 352
Toplumu ekonomi, 22, 195
Tolpuncu gerçekçilik, 33
Toplumcu hukuk, 340
Toplumcu ilişkiler, 137, 179, 219, 221, 227, 267, 322
Toplumu salte ekonomi, 7
Toplumu toplum, 195
Toplum ekolojisi, 21
Toplum insanı, 335, 337
Toplumsal çevrebilim, 21
Toplumsal değer, 230
Toplumsal emek, 230
Toplumsal ekonomi, 21
Toplumsal etkiler, 94
Toplumsal devrim, 114
Toplumsal gelişme, 24
Toplumsal gerekeli emek, 230
Toplumsal gerekircilik, 223
- Toplumsal kişilik, 18
Toplumsal olarak gerekliliği emek süresi, 47
Toplumsal ortalama, 47
Toplumsal ortalama emek, 230
Toplumsal ortalama emek süresi, 47
Toplumsal sözleşme, 209
Toplumsal toplam emek, 230
Toplumsal üretim, 195
Toprağa yerleşmek, 14
Toprak ağacı, 101
Toprak ana, 184
Toprak beyligi düzeni, 159
Toprak kölesi, 12, 78, 350
Toprak sahiblerinin devleti, 158
Toprak sahibleri sınıfı, 172
Toptan, 239
Toptan göc, 241
Töre, 245
Töreblilik, 192, 211
Töreblilik eğitimi, 15
Töreblimsel, 64, 93
Töreblimsel çilecilik, 236
Töreblimsel gerekircilik, 223
Töreblimsel hoşlantı, 293
Töreblimsel özlü sözler, 324
Töreblimsel tanrıbilim, 93
Töreler, 92
Törel estetikçilik, 84
Törel güç, 64
Tören, 195
Törz, 251, 328, 347
Tözlülük, 35
Tözsöl bicism, 176
Tribüt, 213
Tröst, 333
Tüfan, 174
Tutku, 8, 16
Tutsak, 77
Tutum, 93, 234
Tutum ilkesi, 52
Tuzak, 282
Tüketim, 254
Tüketim hızı, 332
Tümcen, 289
Tümdengelim, 248
Tümel, 35, 109, 205, 217
- Tümeller 210
Tümeller öğretili, 217
Tümellik, 35
Tümel, teknik ve tıkel, 124
Tümevarım, 60
Tümevarımsız, 62
Tüm halkın devleti, 44, 280
Tüm us, 290
Türe, 275, 340
Türk bilimi, 93
Türel, 341
Tür kavramları, 210
Türkçülük, 155
Türüm, 39
- Ucursumsal, 297
Ukraka, 301, 302
Uğraşı, 117
Uğutlu, 337
Ulam, 34, 270, 301
Ulaşırma, 272
Ulus, 279
Ulusal ekonomi, 21
Ulusallık, 108
Uluslararası, 108, 313, 352
Umur, 319
Umutsuzluk, 322
Unutma yasası, 228
Upurgunluk, 221
Urancılık, 53
Us, 33, 49
Uşamlama, 234
Uşlu, 337
Uşsal, 64, 171, 247
Uşsal apagıklık, 103
Uşsal evrimbilim, 107
Uşsal neden, 266
Uşsal öğeler, 31
Uşsal varlık, 57, 221
Usu yargılama, 33
Us varlığı, 57
Utangaç özdeği, 34
Uyanıklık, 345
Uyarın siniri, 86
Uydurma, 166
Uyarılık değer, 183
Uygulayıcılık, 97
Uygulayıcı usun eleştirisi, 36
Uygunluk, 37
Uygusal, 65
Uygusal felsefe, 150
Uygusal inan, 175
Uyku, 347
Uyum, 101, 269, 285, 308
Uyumluluk, 269
Uyurgezer, 347
Uyutucu, 347
Uyutulan, 348
Uzak etki, 95

- Uzaktan etki, 95
 Uzam, 118
 Uzay, 118
 Uzay ölçümü, 349
 Uzayıstü, 214
- Ücretlilik, 267
 Üç, 326
 Üçler, 105
 Üçüncü durumun olanaksızlığı ilkesi, 116
 Üçüncü kişi kanıtı, 217
 Üçüncü olağanın yokluğu ilkesi, 130
 Üçsim bigimi, 90
 Ülke, 203
 Ülke dışı sivilizasyon, 118
 Ülkü, 226
 Ülküsel, 215
 Ülküsel ben, 247
 Üreme, 212
 Üretim, 42
 Üretim araçları, 42, 47
 Üretim araçları: mülkiyeti, 192
 Üretim bigimi, 229
 Üretim etmenleri, 140
 Üst eski, 87
 Üstün irk, 351
 Üstün kanıtlama, 339
 Üstünfik, 145
 Üstün zekâ, 229
 Üstyap, 54, 161
- Varımsal, 117
 Varlığını meydana getirmesi, 340
 Varlığı olmayan, 323
 Varlık, 35, 56, 80, 81, 217, 218, 221, 248, 251
 Varlıkibilik, 62
 Varlık koşulu, 89
 Varlık kuramı, 211
 Varlık nedenci, 66
 Varlıksal, 117
 Varlık sebibi, 301
 Varmış gibi, 166
 Varolan, 215
 Varolma, 346
 Varoluş, 217
 Varoluşçuluk, 322
 Varsayılmış, 35
 Varsayımsal: tümden-gelim, 348
 Vatansız, 107
 Vergi kuramı, 214
 Verilmişler, 234
 Vesile neden, 94
- Vesile nedenler, 221
 Viyana grubu, 73
 Vücut esenliği: düşgüsü, 101
- Weber-Fechner yasası, 146
- Yabancı, 187
 Yabancı ben, 180
 Yabancılılaşma, 162, 163
 Yadigerkircilik, 225
 Yadsıma, 134
 Yakarma, 100
 Yakın cins, 213
 Yakın etki, 95
 Yakınlararası cinsel ilişkisi, 338
 Yakınlaşma kuramu, 255
 Yakın neden, 245
 Yaklaşık uyma, 337
 Yalan, 277
 Yamdan kırmaşığa, 201
 Yanılsama, 250, 342
 Yanlıs, 277
 Yanlıs düşiştirme mantığı, 121
 Yanına, 92
 Yanına olayı, 174
 Yansi, 17
 Yansi kuramu, 248
 Yansıtma, 272
 Yansıma, 348
 Yapabilme gücü, 71
 Yapay ayıklama, 115
 Yapıbilirlik, 146
 Yapıncılık, 166
 Yapuntılı, 215
 Yapma düşünceler, 11
 Yapma huneri, 273
 Yapnak, 283
 Yapma yetisi, 138
 Yapıtrın, 166
 Yarar-değer, 45
 Yarancı, 63
 Yarantı evrim, 28, 48, 105, 114
 Yaratılış, 165
 Yaratılmış, 273
 Yaratılmış, 273
 Yaratıcılık, 114
 Yaratma, 63, 80
 Yargı, 33, 211, 221
 Yargıdan kaçınmak, 63
 Yargı gücünün elektrisi, 36
 Yargı günü, 33
 Yargısal deney, 82
 Yarı sezgiliğin, 12
- Yarlılık, 319
 Yasa, 111, 124, 138, 231, 283, 339
 Yasacı düşünürler, 138
 Yasaklısı, 116
 Yasal, 340
 Yasal olmayan, 340
 Yaşam, 68, 236, 346
 Yaşam alanı, 214
 Yaşamsal rub, 185
 Yaşanılmıs, 198
 Yaşaont, 68, 74
 Yayın, 281
 Yasma, 48
 Yargı, 144
 Yatırım hizmederi, 332
 Yazı 111, 331
 Yazılı olamayan hukuk, 245
 Yedi bilge, 349
 Yediler, 105
 Yeni, 78
 Yeni ahit, 78
 Yeni Hegelcilik, 298
 Yeni gözdengeçiricilik, 256
 Yeni olgucu akım, 211
 Yeni tarihsel blok, 255
 Yeniyetmelik, 69
 Yer, 213
 Yeribilim, 10
 Yerçekimi, 207,
 Yerçekimi ve sürdürmenin eşdeğerliğinin ilkesi, 86
 Yerçekimi yükü, 271
 Yeren, 33
 Yerine koyma, 76
 Yer merkezilik, 268
 Yer ölçüyü, 213
 Yerözekilik, 268
 Yetenek, 273, 306
 Yetişgenlik, 186
 Yetişkin, 71
 Yetişkinlik, 69, 71
 Yetişmiş anamalıclar, 195
 Yetkecilik, 74
 Yetkinlige doğru dönüşme, 112
 Yetkinlige doğru gelişme, 112
 Yetkinlik, 57
 Yetkin yurtaşının niteliği, 64
 Yığın insanı, 335
 Yıldızlar kümesi, 184
 Yıpratma savaş, 229
 Yırtıcı hayvan, 178
- Yigit, 269
 Yitim, 249
 Yitirme, 187
 Yokculuk, 323
 Yoketme, 354
 Yokluk, 35, 56, 323
 Yokolma, 157, 187
 Yoksullaşma, 244
 Yoksullaşma kuramı, 69
 Yoksulluk, 173, 245
 Yoktan, 117
 Yoktan yaratmak, 80
 Yolculuk, 323
 Yolgösterici ilke, 183
 Yolum şairlerinin yeri, 190
 Yorum, 341
 Yorumlama yöntemi, 185
 Yönetici kafa, 183
 Yönetim, 345
 Yöntem, 134, 214
 Yöntembilim, 239
 Yöntendi, 247
 Yukarı, 271
 Yumulma, 105, 113
 Yunan kültürü, 306
 Yunan yazıcılığı, 144
 Yurtıcı koloniler, 334
 Yurduluk, 165
 Yurt özlemi, 116
 Yurttaş, 279
 Yüce, 70, 269
 Yücelik, 36
 Yücelmiş, 70
 Yüklemeler, 134
 Yüksek bilgi, 239
 Yüksek bilgi yetisi, 138
 Yüküm, 165
- Zaman, 47, 308
 Zamandaşlık, 91
 Zamanlılığı, 119
 Zaman ve uzay, 124
 Zanaat, 271
 Zeki idealizm, 304
 Zenon eçmazları, 29
 Zevk düşkünlüğü, 60
 Zimmermann üçlüsü, 313
 Zorunlu, 35, 38
 Zorunlu dönem, 193
 Zorunlu fiyat, 169
 Zorunlu gelecek, 200
 Zorunluk, 35, 225, 249, 342
 Zorunluk ve rastlantı, 124
 Zorunluk yasaları, 231
 Zorunlu ödevler, 38
 Zırtıcı varlık, 139

**Osmanlica
Dizin**

- Abdaller, 105
Abdi kan, 350
Abdab, 247
Âdâbî muasret, 247
Âdâlet, 107
Âdâletî ilâhiye, 107
Âdâletî kevni, 107
Âdâletî kevniye, 107
Âdât, 92
Âdât ve ahlâk, 92
Adem, 323
Ademi itimâd, 269
Ademi kabiliyeti
tefrikî eyle, 12
Ademi kuvvet, 266
Ademi müsâbat, 90
Ademi tahayyûz, 235
Ademi tâhayyûz, 235
Ademi tekâmul, 115,
228
Ademi tenâfûz, 235
Ademîye, 323
Âdet, 234, 245
Âdetî filîye, 96
Âdetî infâliye, 8
Âfîf, 65
Âfir, 79
Ahad, 79
Ahâdiyet, 188
Ahdi atîk, 78
Ahdi cedid, 78
Âbir, 79
Ahîlak, 92, 128, 211
Ahîlakî umumiye, 211
Ahîlakî, 93
Ahîlakî heyeçan, 48
Ahîlakî riwayecen, 236
Ahîlakî ve bedîi, 93
Aile, 264
Aileî mücîtemia, 264
Akâfd, 284
Âkîbet, 66
Akîl, 190
Akîllî, 337
Akîs, 104, 115
Akîs, 104
Akla yskin, 219
Akîl bîffîl, 10
Akîl kül, 290
Akîl külli, 109
Akîl mahz, 33
Akîl mehz, 33
Akîl mahzî, 33
Akîl müsfâil, 9
Akîl müsrefîd, 11
Akîl, 247
- Aksi amel, 94, 95
Aktâb, 105
Âkvâmiyyât, 98
Âlâ, 13
Âlâîmi semâ, 5
Alâmet, 349
Alâmetî fûrka, 349
Alâmetî kâşîfe, 349
Âlâyîs, 254
Âlâyîs iştihâlikâ, 254
Alelekser, 211
Âlîhâdisse, 241
Âlîhâdisîye, 241
Âlem, 14, 106, 107
Âlemî, 109
Âlemî maddî, 220
Âlemşünûl, 111
Âlemşünûl tabiyyet,
muayyeneçitçilik, 111
Âlemşünûl tabiyyet,
109
Âlî, 79
Âlim, 79
Allah, 79
Âm, 204, 205
Âmâyi ekşîl, 12
Amel, 9, 40, 94, 119,
234, 245
Amelî, 42
Amele borsası, 42
Ameleşme, 42
Amele piyasası, 47
Amele sıfîti, 43
Amele tarâfatlığı, 43
Ameliye, 119
Ânil, 94, 98
Âmîli tabiyyî asîye,
54
Âmiller nazariyesi, 98
Âmirâne, 13
Âmmâriyye, 185
Âmme, 279
Ânîane, 200, 201
An'aperestistik, 201
An'anevi, 201
An'aneviye, 201
Anâstîsî mahsûse, 31
Anâstîsî makûle, 31
Âriza, 54
Arzi mev'ud, 78
Arzu, 142
Âsâbi hissiye, 232
Âsâbi mûrsîde, 232
Âsalet, 311
Asgarî mahsûs, 55
Asgarî vâridât
muafiyeti, 52
Ashâb, 283
Âsitân, 86
Âstî, 54
Âsâire, 85
Âşîkaane, 75
Âşki şevhâni, 75
Âşki şevhâni, 75
- Aşķî, 75
Atabe, 86
Âtâlet, 97
Âtî, 8, 96
Âtî, 199
Âtî mümkin, 200
Âtî zarûri, 199
Avâim, 279
Avâim, 282
Avâimî bilgi, 281
Avâmîleştirmе, 281
Avâmîli içtimâîye, 94
Avâmîli marâziye, 94
Avâmîli siyâsiye, 94
Âyân, 106
Âyînî mevcudât, 220
Âyânî, 246
Âynî, 214, 250
Âzam, 13
Âzamî, 59
Âzamîyet, 14
Âzîm, 79, 349
Âzîz, 74, 79
- Bâbiyye, 185
Bâhâ, 168
Bâhâne, 266
Bâhri sefid îrki, 351
Bâhsî, 234
Bâis, 79, 266
Bâki, 6, 79
Bâlig, 13
Bâri, 79
Bâriz, 253
Bâsar, 249, 254
Bâsarı, 250
Bâsîra, 249
Bâsîd, 79
Bâsîr, 79
Bâsit sây, 346
Bâtin, 79
Bâtinî, 235
Bedâhat, 103, 104
Bedâhatî aklîci, 103
Bedâhatî hadîsic, 103
Bedâhatî hârici
zihniye, 103
Bedâhatî hissiye, 103
Bedâhatî
mûbâdettabîye, 103
Bedâhatî neşîye, 103
Bedâhatî tecrübiye,
103
Bedâhatî tedribiye,
103
Bedel, 168
Bedeni, 171
Bedevîlik, 241
Bedî, 79, 269
Bedî, 93
Bedî faulîyet, 82
Bedî hevecan, 48
Bedî meşfûre, 270
Bedî rühiyat, 84
- Bedîi tarih felsefesi,
83
Bedîi tecrübe, 82
Bedîiyât, 81, 270
Bedîkiye, 82
Bedîkiye-i hakîkiye,
216
Bedîi zevk, 82
Bekî billâh, 157
Ber, 79
Beraat, 278
Berk, 241
Berkukîye, 185
Beşerîyet, 106
Beyînî, 349
Beyâniyye, 185
Beynennâmî velyakaza,
349
Bid'at, 185
Bîdîyat, 66
Bîlâvîsta, 103
Bîlâvîsta bedâhet,
103
Bîlîfil, 9
Bîlkuvve, 236
Bîl'umûm, 211
Bitârikul evlâ, 290
Bîtecrübe, 243
Bîvechîmâ, 309
Bîzâtihi varlık, 56
Bûrhâni iletî gâiyâye,
68
Buruz, 251
Buat, 349
Bûlûğ, 69, 70
- Câmî, 79
Câzibe, 207
Câzibe umumiye
kanunu, 207
Câzibe kanunu, 207
Cebhîr, 79
Cebriyye, 38
Cedel, 120
Cedelci ahlâk, 128
Cedelci izifîye, 128
Cedelcilik usûlü, 134
Cedelci maddecilik,
132
Cedelci
muayyeniyetçilik, 224
Cedeli, 128, 234
Cedeli hareket, 129
Cedeli içihiyye, 129
Cedeli inkâr, 134
Cedeli manuk, 130
Cedeli mutâlik, 133
Cedeli tamâmîyet,
129
Cedeli tebeddül, 129
Cedeli tenâkûz, 129
Cedeli tezâd, 129
Cedeli vetîre, 134

- Cedel usûliyatı, 128
 Cehennem, 190
 Cehennem kuyusu, 190
 Cehniyye, 166
 Celîl, 79
 Cemâl, 269, 270
 Cenâhiyye, 185
 Cesedi, 171
 Cevheri fâlî, 98
 Cevheri kânât, 109
 Cevheriyet, 35
 Ceyîl, 350
 Ceze, 78, 79
 Ciddî, 214
 Gihân, 106
 Cihangirlik, 107
 Cihânlîk, 107
 Cihânsümûl cürüm, 111
 Cihânsümûl din, 111
 Cihânsümûl insîcâm, 110
 Cihânsümûl irtibât, 109
 Cihânsümûl külliyyet, 110
 Cihânsümûl merbutiyet, 110
 Cihânsümûl merbutiyet, 110
 Cihânsümûl münâsabet, 109
 Cihânsümûl tabiiyet, 109
 Cihânsümûl vahdet, 110
 Cîlve, 253
 Cînneti sîrkat, 322
 Cîns, 350
 Cîsmâni, 171
 Cîsmâni ser, 171
 Cîsmî, 171
 Cumhuriyet, 146
 Cumhuriyeti müttéhîde, 146
 Cümle, 348
 Cümlei emriyye garfîyye, 348
 Cüzî, 35, 205
 Çalışma västülleri, 42
 Çeteçilik, 229
 Dâhî, 212
 Dâhîtîlet ayn, 257
 Dâî, 266
 Dâr, 79
 Darbe hükümet, 345
 Darp, 35
 Dâüssürrâ, 322
 Dâulmetrâk, 347
 Dâüssürlâ, 116
 Defan, 8
 Deft, 31
 Defteri Âmâl, 77
 Delâîli safsatî, 141
 Delâleti maâlvasif, 19
 Delîl, 67, 107
 Delîl gâî, 67
 Delîl keyni, 107
 Derebeylik, 159
 Derece, 203
 Derece farkî, 203
 Derececi kusvâ, 59
 Dereki, 228
 Dereki delîl, 228
 Derk kanunu, 228
 Devir, 219
 Devre, 106
 Devri dâim, 73
 Devri kühûlet, 71
 Devri tenkit, 37
 Devri tevakkuf, 71
 Dîhk, 267
 Dîkkat, 9, 97
 Dîkkati fâile, 97
 Dîkkati munâfaile, 9
 Dilberlik, 270
 Duâ, 100
 Duâcîlar, 100
 Dûnya, 106
 Dûneyî, 109
 Dürzîyye, 185
 Eâm, 204
 Eamm, 5
 Ebbinghaus münhanisi, 5
 Ebbed, 5, 136
 Ebedi, 5
 Ebedi hakikat, 5
 Ebediîlik, 5
 Ebediyyet, 5
 Ebîd, 5
 Ebîle, 5
 Ebîlehilik, 5
 Ebîlehî, 5
 Ebîlehiyet, 5
 Ebîlbîser, 5
 Ecel, 5
 Echîzî hissiye, 6
 Ecîr, 6, 267
 Ecîrîlik, 6, 267
 Ecîl, 6
 Ecîla, 6
 Ecîmel, 6
 Ecînâsi âfiye, 6
 Ecîr, 7
 Ecîzâî ferdîye-i rûhâniye, 8
 Ecîzâî lâyettecezzâ, 8
 Ecîzâî mümâsile, 335
 Edâ, 8
 Edâni, 8
 Edepe, 8, 15
 Edebî, 8
 Edîlîei aşere, 9
 Ednâ, 12
 Efâli aktîye inhibîtu, 12
 Efâli mümâkine, 12
 Efâli müteaddîye, 12, 97
 Efâl ve hâdisâtî atîye mümâkine, 200
 Efendi, 12
 Efgendî, 13
 Efîkâri me'cûle, 11, 13
 Efîkâri musallata, 13
 Efîkâri umumiye, 13
 Efîkâri väsîla, 11, 13
 Efîkâri vebîhiye, 11, 13
 Efânculuk, 13
 Efâniyye, 13
 Efârdî müreşâbîhe, 13
 Efîriga, 13
 Efîsâne, 13
 Efîsunculuk, 13
 Efîzân, 13
 Egñâniyye, 14
 Ehâdiyyet, 16
 Ehâli, 16
 Ehass, 16
 Ehbar, 16
 Ehîr, 16, 68
 Ehîj, 16, 102
 Ehîfestîrme, 102
 Ehîj bîd'at, 16
 Ehîj hadîs, 16
 Ehîj hak, 16
 Ehîj if fet, 16
 Ehîj irfân, 16
 Ehîjestîrme, 16
 Ehîj sunnet, 16
 Ehîlyiyet, 16
 Ehîlüâh, 16
 Ehîlü'âdî, 16
 Ehîlübeyt, 16
 Ehîlübîdâ, 16
 Ehîlü'evhâ, 16
 Ehîlüküble, 16
 Ehîlükitap, 17
 Ehîlünnazâr, 17
 Ehîlüsünne, 17
 Ehîlütevhît, 17
 Ehînun, 17
 Ehîvâ, 15
 Ehîvâi seyyîe, 15
 Ehîvâl, 17
 Eizze, 18
 Ekalliyet, 19
 Ekanîm, 19, 328
 Ekber, 19
 Ekîd, 13, 19
 Ekîmel, 21, 59
 Ekîmeliyyet, 21
 Eknâf, 21
 Eksibe, 27
 Ektemiyye, 27
 Ekvân, 28
 Ekzab, 28
 El'ab, 28
- Eltâsâr, 28
 Elâstîkîyet, 28, 80
 Elâbâ, 29
 Elbet, 29
 Elca medresesi, 29
 Elektrîkî, 30
 Elem, 31
 Elementler ibtîrâz, 62
 Elem ihsâsî, 31
 Eleme-lezzî, 31
 Elemiyye, 31
 El'fâzî hamse, 37
 El'fâzî müteccâne, 91
 Elharzemî, 37
 Elhâsûl, 38
 El-isme, 38
 Elis ve Ereterya medresesi, 38
 Elkâbâ aşere, 38
 El-Mehdiye, 38
 El-ric'a, 39
 El-Sûrat, 285
 El-takiyye, 39
 Elyak, 39
 Elyâviye, 29
 Elzemîyeyet, 39
 Emâlike, 39
 Emân, 39
 Emed, 39
 Emedd, 39
 Emel, 15, 48
 Emin, 48
 Emîr, 9, 48
 Emâlîh, 48
 Emles, 48
 Emmâre, 48
 Emâ, 48
 Emniyyet, 48, 269
 Emr, 51
 Emräzi aktîye ve asâbiye, 51
 Emri ademi, 51
 Emri hîkkat, 51, 106
 Emri müekâbil, 51
 Emri vâki, 51
 Emri vicidâni, 51
 Emri zihni, 51
 Emşûl, 51
 Emsâli hikemîyye, 51
 Ensel, 51
 Emsile, 51
 Emîta, 51
 Emvâlî 51
 Enâcîli erbaa, 51
 Enâllîk, 51
 Enâiyer, 51
 Enâm, 51
 Enâniyyet, 51
 Enâniyyetî mbâhdettabîyiye, 51
 En az gayret kanunu, 52
 Enbâz, 52
 Enbîyî, 52

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Enbil, 52
 Encâd, 52
 Encâm, 52
 Encümeni dâniş, 52
 Endâm, 52
 Enderûn, 52
 Endîje, 52
 Endişekâri, 52
 Endüfte, 52
 Ene, 53
 Ene amlik, 53
 Ene mutlak, 53
 Enei satî, 53
 Encî tecribî, 53, 247
 Eneîye, 53
 Eneyet, 53
 Enei zâhirî, 53
 Enei zâtî, 53
 Enelbak, 53, 282
 Enfûst, 54
 Enfûsi hakikat, 54
 Enfûsiyye, 54
 Enfûsiyyeti bedîyye, 83
 Enfûsiyyet, 54
 Enfûsiyyeti hüsün
 kanunu, 54, 270
 Engüstümâ, 55
 Enik, 55
 Enise, 55
 Enkas, 55
 Enker, 55
 Enmüzeci, 56
 Enmüzeci basarî, 56,
 250
 Enmüzeci dimâğı, 56
 Enmüzeci evel, 56
 Enmüzeci hissî, 56
 Enmüzeci şemî, 56
 Enni, 56
 Enniyye, 56
 Ensâc, 56
 Enver, 59
 Epikürîyic, 60, 62
 Epikürîyîye mazhebi,
 60
 Erbâbi mukarabé
 medresesi, 64, 236
 Erbâbi mükâsefatûn
 mazhebi, 235
 Erbâbi mükâsefe, 356
 Erbâbi mükâsefe
 medsesesi, 236
 Ercil, 64
 Erfâ, 68
 Erfurt misâki, 69
 Erîhiyyet, 70
 Erkânî mutlaka, 71
 Erküme, 76
 Erkümiyye, 76
 Ervâh, 76
 Ervâhî habîse, 76,
 293
 Ervâhî hayvaniye, 76,
 293
 Ervâhiyye, 76
- Esâfil, 76
 Esâfilî nâs, 42, 76
 Esâhabî, 76
 Esâret, 76
 Esâretî arziye, 76, 350
 Esas, 76
 Esâsi, 76
 Esâsi kuvvet, 76
 Esâti, 76
 Esâbî âdiye mezhebi,
 76
 Esâbîs arziye, 76
 Esâbîs hâzîra
 nazarîyesi, 10
 Esâbîs ipidâîye, 76
 Esâbîs mevsûkiyet, 76
 Esâbîs mücîbe, 222
 Esâbîs müchîre, 76
 Esâbîs mümkîne, 76
 Esâbâk, 76
 Esâbâk nizâm, 76
 Esbecîyye, 76
 Eser, 77
 Eser, 77, 94
 Eserden müescire, 28
 Eserî hikâat, 77
 Eserî kazâ, 77
 Eserî teasdîf, 77
 Esfel, 77
 Esbâbî adl, 77
 Eshâbullezze, 60
 Esil, 77
 Esir, 77, 92
 Esir, 77
 Esircî, 78
 Esîzlik, 78
 Esir pazart, 78
 Esiy, 96
 Eskal, 78
 Eskî ahîd, 78
 Eskî akademyâ, 78
 Eskî râvâkiyyûn, 79
 Eslem, 79
 Esmâ, 79
 Esmâ çekmek, 79
 Esmâ ül hûsnâ, 79
 Esmâ yola, 79
 Esnâ, 79
 Esnaf, 79
 Esnaf kredisî, 79
 Esnaf kuruluşları, 79
 Esnafîlik, 79
 Esnafîlî ionclatlar, 79
 Esnaf odaları, 80
 Esnân, 80
 Esneyîyet, 80
 Estetik tavr, 83
 Esveye, 84
 Esâlib, 84
 Esâaire, 84
 Esârîlik, 85
 Esbah, 85
 Esbeh, 85
 Esedd, 86
- Eşekk, 86
 Eşhâs, 279
 Eşkiyâ, 91
 Eşnâ, 91
 Eşraf, 91
 Eşraf hükümeti, 91
 Eşûd, 91
 Eşya, 91
 Ettayaunîl evvel, 99
 Ettayaunîl sâni, 99
 Ervâh, 99
 Ervâhir, 102
 Ervâl, 102
 Ervâmirâsere, 102
 Ervân, 102
 Ervâst, 102
 Evcî, 102
 Evcâ, 102
 Evcâl, 102
 Evcêb, 102
 Evcî bâlah, 102
 Evcâ, 102
 Evfûk, 102
 Evhad, 103
 Evhadiyye, 103
 Evhâm, 103, 142
 Evhât, 103
 Ehemerîye, 103
 Ev'îye muharrike, 104
 Evkat, 104
 Evkatgûzâr, 104
 Evl, 104
 Evlâ, 104
 Evlâbitârâk, 104
 Evlâtlîk, 104
 Evlât edinme, 104
 Evlât edinmeçilik, 104
 Evlâtlîk, 104
 Eyleviyet, 104
 Eyleviyete, 104, 290
 Eviyâ, 74, 105
 Eviyâlîk deccesi, 105
 Ervât, 106
 Evsâf, 115
 Evsâf müsekkekile, 115
 Evsâf ve kuvâyî
 hâfiye, 115, 238
 Evsan, 115
 Evsat, 115
 Evsat had, 115
 Evvâd, 105, 115
 Evvâdi erbaa, 115
 Evvel, 79, 116
 Evvelden görme hissî,
 116
 Evvelî, 54, 116
 Evveliyât, 116
 Evveliyet, 116
 Evvelül evâll, 116
 Ezvâh, 116
 Eye, 120
 Eynîyet, 120
 Eynîyetî kat'îye, 120
 Eynîyetî melâhiye, 120
- Eynîyetî tahdidiye,
 120
 Eytâmi hams, 120
 Ezâfir, 185
 Ezâid, 136
 Ezel, 136
 Ezeli, 54, 136
 Ezeli âhenk, 136
 Ezeli ilim, 136
 Ezelyet, 136
 Ezelyet ve ebediyet,
 136
 Ezel ve ebed, 136
 Eziyet, 136
 Ezkâr, 136
 Ezkiyâ, 136
 Ezmân, 136
 Ezminâ, 136
 Ezminei kadime, 136
 Ezminei muzîmc, 136
 Ezvâk, 136
 Ezvâkî bedeniye, 136
 Ezylâ, 136
- Faal, 137, 268
 Faal akıl, 137
 Faali lemâyyürîd, 137
 Faaliyet, 52, 71, 97,
 137
 Faaliyeti dimâgiye,
 137
 Faaliyeti gayıri meş'ur
 137
 Faaliyeti zihniye, 137
 Fahben cemiyeti, 138
 Fâcir, 138
 Fâdü, 65, 138
 Fâdü, 138
 Fâhamet, 138
 Fâhim, 138
 Fâhime, 138
 Fâhis, 139
 Fâhige, 139, 209
 Fâhigelik, 139
 Fahl, 139
 Fahm, 139
 Fahr, 139
 Fahri ilem, 139
 Fahri kâinât, 139
 Fahs, 139
 Fahs, 139
 Fahur, 139
 Fâide, 139
 Fâidecû, 139
 Fâidemend, 139
 Fâik, 139
 Fâliket, 139
 Fâlî, 9, 94, 96, 139,
 166
 Fâlli hakiki, 139
 Fâlli muhtar, 139
 Fâlî itiyât, 139
 Fâlîyet, 94, 97, 139
 Fâlîyetî melâhiye, 120
 Fâz, 139

- Faka, 140
 Fakahat, 140
 Fakd, 140
 Fakd icrâ, 12, 140
 Fakd remzi, 140
 Fakd tebîyin, 140
 Fakd tecessüm, 140
 Fakd teshis, 140
 Fakdî hifz, 140
 Fakdî kelâm, 140
 Fakîh, 164, 283
 Fakir, 140
 Fakirleme, 140
 Fakîrlik, 140
 Fakr, 140
 Fakrî ilmîgarizi, 140
 Fakrî ilmîrlü, 140
 Fakrî zarûret, 140
 Fâlic, 141
 Fâm, 141
 Fâni, 6, 142
 Fâniyeter, 142
 Fâraza, 142
 Fârazi, 142
 Fâraziyat, 142
 Fâraziye, 142
 Fâraziyeci keşife, 142
 Fâraziyeli telâtum, 142
 Fârig, 142
 Fârîh, 142
 Fârîk, 142, 349
 Fârîka, 142
 Fârîkai ikiye, 353
 Fârîki, 142
 Fârîza, 142
 Fark, 142, 349
 Farkı akâl, 143
 Farkı azim, 143
 Farkı hakiki, 143, 216
 Farkı mantık, 143
 Park tam, 143
 Parklılık, 143
 Parksızlık, 143
 Part, 143
 Partî enâhiyet, 143
 Partî hassâsiyet, 143
 Partî hifz, 143
 Partî imsâk, 143
 Partî şek, 143
 Partî zekâvet, 143
 Fârûk, 143
 Farz, 143
 Farzen, 143
 Parzmetek, 143
 Farz ayin, 143
 Farz muhâl, 143
 Fâsik, 143
 Fast, 143
 Fâsila, 143
 Fâsid, 27, 143
 Fâsid daire, 143
 Fâsik, 143
 Fastle, 143
 Fâsit, 27, 143
- Fâsit daire, 143
 Fâsi, 143
 Fâsi karîb, 143
 Fâsi nevî, 143
 Fâsi zâti, 143
 Fâsil, 143
 Fâs, 143
 Fat, 144
 Fâtânet, 144
 Fâtun, 144
 Fâtur, 144
 Fâthîl ebvâb, 144
 Fâtîha, 144
 Fât, 144
 Fayda, 145
 Faydacıl, 145
 Faydacılık, 145
 Fayda-kıymet, 145
 Fayda-felsefi, 145
 Faydalı, 145
 Faysal, 145
 Faz, 145
 Fazâhat, 145
 Fazâi, 145
 Fazâil, 145
 Fazâili aşıcî, 145
 Fazâili eâsiye, 145
 Fazâzet, 145
 Fâzîl, 145
 Fâzih, 145
 Fazilet, 64, 145
 Faziletil, 65, 145
 Fazl, 145
 Fazlai kıymet, 145
 Fazla istihâl, 145
 Fazla kâr, 145
 Fazla kıymet, 146
 Feal, 96
 Fec, 146
 Fecâce, 146
 Fecâr, 146
 Fechner kanunu, 146
 Fecî adamî, 60
 Fedâkarîk, 146
 Fedâviyye, 146
 Fedn, 146
 Fehâmet, 146
 Fehâvl, 146
 Fehâhm, 146
 Fehhâs, 146
 Fehim, 146
 Fehm, 146
 Fehmi, 146
 Fehner kanunu, 146
 Fehvâ, 146
 Fekahat, 146
 Fekk, 146
 Felâcerem, 147
 Felâh, 147
 Felâhat, 147
 Felâsiye, 147
 Felâtoniye, 147
 Felci hâfif, 147
- Felci kismî, 147, 274
 Felci nisfi, 147
 Felci süffî kismî, 147
 Felg, 147
 Felçek, 147
 Felekiyat, 147
 Fels, 147
 Felsfe, 147, 324
 Felsefe astı, 156
 Felsefe ahlâkiye, 153
 Felsefe akliye, 153
 Felsefe cedide, 153
 Felsefe cerîye, 153
 Felsefe dinîyye, 318
 Felsefe edebîye, 153
 Felsefe olâyîye, 29
 Felsefe hâkikiye, 153, 216
 Felsefe hârekiye, 119
 Felsefe Hürriyetâniye, 318
 Felsefe hukuk, 340
 Felsefe ilâhiye, 153
 Felsefe ilmîye, 153
 Felsefe inkîlâp, 153
 Felsefe intikâdiye, 33
 Felsefe kayûmiyet, 153
 Felsefe kâzibe, 152, 153
 Felsefe kuvânîye, 153, 268
 Felsefe meşâyiyyûn, 232
 Felsefe mihânikîye, 153
 Felsefe nakîliye, 153
 Felsefe nazariye, 153
 Felsefe revâkiye, 153
 Felsefe rûhâniye, 153
 Felsefe sahibî, 153
 Felsefe tabî' selîm, 153
 Felsefe tabiat, 153
 Felsefe tasavvûriye, 153
 Felsefe tecessim, 322
 Felsefe tecrübiye, 246
 Felsefe tedribîye, 153
 Felsefe tekâmîl, 114
 Felsefe ulûm, 153
 Felsefe mîrâkî, 156
 Felsefenin esâs meselesi, 153
 Felsefe tarîhi, 156
 Felsefe 153, 156
 Felsefi bilgi, 156
 Felsefi dualizm, 156
 Felsefi idealizm, 156
 Felsefi komünizm, 154, 156
 Felsefi köktencilik, 156
- Felsefi maddeciilik, 155, 156
 Felsefi sünâîye, 154, 156
 Felsefi materyalizm, 156
 Felsefi mebâsi nevî beşer, 154, 156
 Felsefi monizm, 156
 Felsefi radikalizm, 156
 Felsefi sendikalizm, 155, 156
 Felsefe sünâîye, 154, 156
 Felsefi tarâzîrlîk, 153, 156
 Felsefi tasavvûriye, 154, 156
 Felsefe Türkçülük, 155, 156
 Felsefi vahdetiye, 154, 157
 Fen, 157
 Fenâ, 157
 Fenî filâh, 157, 282
 Fenâgâh, 158
 Fenâlik, 158
 Fenâlik meselesi, 158
 Fenipeçir, 158
 Fend, 158
 Fenni, 158
 Fenni hikmet, 147
 Fenni ihtiâr, 158
 Fenni kırâyet, 158
 Fenni menâfiû âzâ, 158
 Fenni menâbic, 158
 Fenni mihiânik, 158
 Fenni mîzân, 158
 Fenni müñâzera, 120, 158
 Fenni servet, 158
 Fenni terbiye, 158
 Fenniyât, 158
 Fer, 161
 Ferah, 161
 Ferâhım, 161
 Ferâhi, 161
 Ferâhlîk, 161
 Ferâmsâ, 161
 Ferâser, 161
 Fercâm, 161
 Ferd, 161
 Ferdâniye, 161
 Ferdâniyyet, 161
 Ferdi, 161, 205
 Ferdileştirme, 161
 Ferdi psikoloji, 161
 Ferdi terim, 161
 Ferdiye mezhebi, 161
 Ferdiyet, 161
 Ferheng, 161
 Ferhundegi, 161
 Fer'i, 161

- Ferîsiîlik, 161
 Ferîsiyye, 161
 Fermân, 161
 Fermûde, 161
 Ferstûde, 161
 Fers, 161
 Fert, 162
 Fert sermayeciliği, 279
 Fertût, 162
 Fertûf, 162
 Ferzâne, 162
 Ferguson, 162
 Ferzend, 162
 Fesid, 162
 Fesidî dimâgi, 162
 Fesine, 162
 Fesat, 162
 Fesh, 162
 Fesiha, 162
 Fetâ, 162
 Fetânet, 162
 Feth, 162
 Fetha, 162
 Fethî, 162
 Fethret, 163
 Fets, 163
 Ferâh, 79
 Fevâ, 163, 283
 Fevât, 163
 Feve, 163
 Feverân, 163
 Fevk, 163
 Fekvalshâk, 163
 Fekvalbeyer, 163
 Fekvalhad, 163
 Fekvalmaddi, 347
 Fekvalrûhi, 163
 Fekvanî, 163
 Fevkattabia, 163
 Fevkattabîyye, 163
 Fevkatecrûbi, 163,
 248
 Fekvaz-zamânî, 119
 Fevri, 163
 Fevrîye, 163
 Fervet, 163
 Fevez, 163
 Fevzâ, 164
 Feyezan, 164
 Feyhâ, 164
 Feyiz, 164
 Feylesof, 164
 Feylesoflar, 167
 Feylesof taşı, 164
 Feyvâzi mutlak, 164
 Feyz, 164
 Fezâ, 164
 Fezâ çatı, 164
 Fezâl, 164
 Fezâlli ahlîye, 164
 Fezâlli lâtihiye, 164
 Fezâlli scâsîci
 hîristiyâniye, 319
- Fezâlli sülûsei
 hîristiyâniye, 164
 Fezâyî zât, 164
 Fezleke, 164
 Fikdân, 164
 Fikdânî elem, 164
 Fikdânî hâfiâ, 164
 Fikdânî hareket, 12,
 164
 Fikdânî hassâsiyet,
 164
 Fikdânî irâde, 164
 Fikdânî kelâm, 164
 Fikdânî kuvâ, 164,
 266
 Fikdânî kuwert, 266
 Fikdânî mârifet, 164
 Fikdânî nizâm, 164
 Fikdânî şâhsiyet, 164
 Fikdânî tasavvûrât,
 164
 Fikdânî temyiz, 164
 Fikh, 164, 275, 341
 Fırka, 164
 Fîrsat, 164
 Fîrsatçılık, 164
 Fîtr, 164
 Fîtra, 164
 Fîtrat, 165
 Fîtrî, 165
 Fîtriyet, 165
 Fi, 165
 Fiat, 165
 Fibris, 165
 Fikrist, 165
 Fiil, 9, 57, 71, 94,
 95, 97, 119, 165,
 166, 245
 Fiilen mevcut, 220
 Fiil hâline geçme, 9
 Fiil, 9, 96, 166, 214,
 267
 Fiili akıl, 166
 Fiili akis, 166
 Fiili askarı mebdei,
 51, 166
 Fiili inâkâs, 166
 Fiili irâde, 166
 Fiili mahz, 166
 Fiili münâkâs, 166
 Fiili müsnâki, 166
 Fiili sebep, 10
 Fiiliyatı geçme, 10
 Fiiliye, 96, 166
 Fiil ve hareket
 nazariyesi, 166
 Fikdân, 166
 Fikir, 122, 166, 302
 Fikir suçu, 166
 Fikk, 166
 Fikret, 166
 Fikri, 166, 234
- Fikri bâtil, 166
 Fikri hayâletperverâne,
 166
 Fikri illiyet, 166
 Fikri istidlâli, 234
 Fikri mutasavvifâne,
 166, 236
 Fikri müdebber, 166
 Fikri sabit, 166
 Fikri tesâdîf, 166
 Fikriyyât, 166
 Fikriyye, 166
 Fikriyye hareki fiil,
 166
 Fîna, 167
 Fîrib, 168
 Fîriste, 168
 Fîrişte, 168
 Fisagoriyye, 168
 Fîret, 168
 Fiyat, 168
 Fîzâle, 169
 Fizik, 324
 Fizikî, 171
 Fiziki kabiliyeti,
 înkısam, 171
 Fuad, 182
 Fuâuh, 182
 Fukâhâ, 37, 164, 182
 Fukarâ, 182
 Futuvva, 183
 Fûcûr, 183
 Fûrûmande, 183
 Fûrûmandeği, 183
 Fûshat, 183
 Fûsin, 183
 Fûtâde, 183
 Fûtûr, 183
 Fûtüvvet, 183
 Fûyile, 183
 Fûyûz, 183
 Gaafir, 184
 Gaamz, 184
 Gaur, 184
 Gabâvet, 184
 Gabî, 184
 Gabra, 184
 Gaffâr, 79, 184
 Gafir, 184
 Gaflet, 184
 Gafür, 79, 184
 Gâh, 184
 Gâi, 67, 68, 184
 Gâib, 184, 237
 Gâile, 184
 Gâip, 237
 Gâîr, 184
 Gâita, 184
 Gâîye, 67, 184
 Gâîyeci, 67
 Gâîyye mezhebi, 67
 Gâîyet, 68, 94, 184
 Gâîyetçi, 67
- Gâîyetçi
 muayyenîyetçilik, 224
 Gâîyetçilik, 67, 184
 Gâîyetî ahlîye, 184
 Gâîyetî bâtnunne, 184
 Gâîyetî bediyye, 82,
 184
 Gâîyetî dahiliyye, 184
 Gâîyetî hâriciyye, 184
 Gâîyetî hârici
 zihniye, 67
 Gâîyetî hüsniye, 184
 Gâîyetî hüsniye ve
 zihniye, 67
 Gâîyetî
 ilmülgâyatîye, 67,
 184
 Gâîyetî tabîye mebde
 ve kanunu, 296
 Gâîyetî zevkiyye, 184
 Gâîyyün mezhebi, 184
 Galat, 184
 Galatî elvân, 184
 Galatî his, 184
 Galatî hissi rüyet, 250
 Galatî rüeti elvân,
 184
 Galebe, 184
 Galebeî zan, 184
 Galeyan, 185
 Gâlibâ, 185
 Gâlibiyet, 185
 Gâlib, 185
 Gâlibye, 185
 Gâllâz, 185
 Galle, 185
 Gam, 186
 Gâmâbâd, 186
 Gâmhâne, 186
 Gâmiz, 186
 Gâmiza, 186
 Gâmiz mesele, 186
 Game, 186
 Gândî'nin mezhebi
 felsefisi, 185
 Ganîy 79
 Gantî'n ücret târifesi,
 186
 Garâbet, 91, 187
 Garâbetî fikir, 187
 Garâm, 187
 Garaz, 187
 Garbiyye, 187
 Garbiyyün, 187
 Garîb, 187
 Garîbeli garîziye, 173
 Garip, 187, 237
 Garip kuvvetler ve
 vassflar, 187
 Garize, 187
 Garizi, 173, 187,
 191
 Garizi insiyâk, 173
 Garizi sefâlet, 173
 Garizîyyât, 172, 187

- Gariziyye, 187
 Gasy, 27, 187
 Gayolma, 78
 Gavga, 187
 Gavr, 187
 Gavs, 187
 Gavr, 187
 Gayb, 187
 Gaybe, 187
 Gayb erenleri, 115
 Gaybet, 187
 Gaybetti efkâr, 188
 Gaybetti hafıza, 188
 Gaybetti havf, 188
 Gaybetti kelâm, 188
 Gaybetti kûbrâ, 188
 Gaybetti lems, 188
 Gaybetti sujîrâ, 188
 Gaybetti temâs, 188
 Gaybetti zihin, 188
 Gaybül guyb, 188
 Gaybül guyüb, 188
 Gaybül mutlak, 188
 Gâye, 66, 188
 Gayecilik, 188
 Gayei âlâ, 188
 Gâye-âmâl, 188
 Gâye-hayâl, 188
 Gâye-kemâl, 188
 Gâye mutavassîa, 188
 Gâye tasavvufi, 188
 Gâyelerin nüfüz, 188
 Gâyelik sebep, 188
 Gâyet, 66, 68, 188
 Gâyeti âhire, 188
 Gâyeti ahire, 188
 Gâyetil gâyat, 188
 Gâyedün nihâye, 188
 Gaym, 188
 Gayr, 188
 Gayret, 188
 Gayri, 188
 Gayri ahlaki, 188
 Gayri ahlâklilik, 188
 Gayri ahlâkiye, 188
 Gayri ahlâkî, 188
 Gayri aklî, 188
 Gayri cedeli, 282
 Gayri ciddî, 188
 Gayri cismâni, 188
 Gayri dîniyye mezhebi, 188
 Gayri ene, 188
 Gayri faal, 96
 Gayri ilmî, 282
 Gayri ihiyâci, 188
 Gayri ihdî, 188
 Gayri ihdî dîlikatî akliye, 188
 Gayri kaabil, 188
 Gayri kaabilî akis, 112, 188
 Gayri kaabilî aks, 112
 Gayri kaabilî hal, 189
 Gayri kaabili hal mesle, 189
 Gayri kaabili idrâk, 189
 Gayri kaabili ifnâ, 189
 Gayri kaabili nüfuz, 235
 Gayri kaabili rüciâ, 227
 Gayri kaabili rücûyâ, 227
 Gayri kaabili rüyet, 251
 Gayri kaabili teffrik, 189
 Gayri kaabili teffrik, tediâ, 189
 Gayri kaabili tagayyür, 189
 Gayri kaabili târif, 189
 Gayri kaabili temyiz, 189
 Gayri kaabili temyiz, 189
 Gayri kaabili temyiz ayniyet, 189
 Gayri kaabili temyiz esy mebedî, 189
 Gayri kabiliyeti inkisâf, 189
 Gayri kabiliyeti temyiz, 189
 Gayri kabiliyeti temyiz ayniyet, 189
 Gayri kabiliyeti temyiz esy mebedî, 189
 Gayri kabiliyeti inkisâf, 189
 Gayri kabiliyeti nüfuz, 235
 Gayri kabiliyeti taksim, 189
 Gayri kâfi, 27
 Gayri kar, 268
 Gayri maddi, 189
 Gayri maddîyye mezhebi, 189
 Gayri maddîyyet, 189
 Gayri mahdut, 189
 Gayri mahsur, 189
 Gayri mâkul, 189
 Gayri me'cûl, 189
 Gayri meßhum, 189
 Gayri mesrû, 340
 Gayri mesrû, 189
 Gayri meş'ur, 189
 Gayri meş'ur faaliyeti dimâgiye, 189
 Gayri muâref, 189
 Gayri muayyen, 189, 205
 Gayri muayyeniyet, 189
 Gayri muayyeniyet akliye, 188
 Gayri muayyeniyetçilik, 189
 Gayri muayyeniyet mebedî, 305
 Gayri muhîk, 189
 Gayri muhîlet, 189
 Gayri muhayyet, 189
 Gayri mütabîk, 189
 Gayri mütasâl, 189
 Gayri müberhen, 189
 Gayri müdrîk, 189
 Gayri müessir, 96
 Gayri mümkînîlî ittâlâ, 142, 189
 Gayri mümkînîlî âlemî hâdisat, 142
 Gayri mümkün, 189
 Gayri mustakar, 189
 Gayri müsterekûl mikyâs, 189
 Gayri mütereffeh memlekîter, 203
 Gayri müsâvi incîsâf, 90
 Gayri müteaddî, 8, 189
 Gayri müteayyen, 189
 Gayri müteccâis, 189
 Gayri müteharrîk, 189
 Gayri mütemâyiz, 189
 Gayri mütemâdi, 189
 Gayri mütenâhi, 189
 Gayri ûkîlü, 189
 Gayri sâbit, 189
 Gayri sâfi, 189
 Gayri sâfi ulusal hâsila, 189
 Gayri sâfi yâtrim, 190
 Gayri sahib, 190
 Gayri sahî, 190
 Gayri sahî bedbinlik, 190
 Gayri tabîi, 190
 Gayri tam, 190
 Gayri vâkî, 190
 Gayriyet, 190
 Gayri zamânî, 190
 Gayri zâti, 190
 Gayri zîsûr, 190
 Gayriyete, 92, 190
 Gayyâ, 190
 Gayz, 190
 Gazâ, 190
 Gazab, 190
 Gazap, 190
 Gazatlar harçketi ecâsâ nazaryesi, 190
 Gazve, 190
 Gazzâliyye, 190
 Gebrîlik, 191
 Gebrî tersâ, 191
 Gedâ, 196
 Gedâ, 196
 Gerd, 222
 Gerdankes, 222
 Geri zekâ, 229
 Germî, 229
 Germîyyet, 229
 Gibta, 233
 Gidâ, 233
 Gidâ iştirâkçılığı, 233
 Gilazet, 234
 Gilzet, 234
 Ginâ, 234
 Gipta, 234
 Giriz, 234
 Girize, 234
 Gîsâ, 234
 Gîsâ Jacob, 234
 Gîsâ kâzip, 234
 Gird, 234
 Girdâbâd, 235
 Girdap, 235
 Girdaplar nazaryesi, 235
 Girdât, 235
 Girdât, 235
 Girdigâr, 235
 Girift, 235
 Girûdâr, 235
 Gîfi, 235
 Gölgé hâdisâ, 241
 Gölgé hâdisecilik, 241
 Göz hakimiyeti, 254
 Guddei sanovberîye, 265
 Gûdek, 265
 Gûfrân, 265
 Gûl, 265
 Gûlâm, 265
 Gûlât, 265
 Gûlaz, 265
 Gûlivû, 265
 Gûlivû şek, 265
 Guribîye, 185
 Gurebâ, 265
 Gurur, 265
 Gûfât, 267
 Gûftû, 337
 Gûnah, 267
 Gûnah çukarma, 267
 Gûnlâh kebâr, 267
 Gûnahsiz, 267
 Gûneşmerkezçilik, 268
 Gûzeş, 271
 Hâb, 272
 Hâbâis, 272
 Habal, 272
 Habâset, 272
 Hâbê, 272
 Habel, 272
 Haber, 200, 272
 Haber alma, 272
 Haberi sâdûk, 200
 Haberlesme, 272
 Habi, 273
 Habie, 273
 Habir, 79, 273
 Habis, 273
 Habit, 228, 273
 Habî, 273
 Hâcet, 225, 273

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

Hadd, 273	Hafifürreh, 274	Hâkimâne, 277	Hâli iptidaiye rüçü, 278
Haddî âlâ, 273	Hafî issizlik, 238	Hâkim fikir, 13	Hâlik, 63, 79, 278
Haddî asgar, 273	Hafîye, 274	Hâkimî mutlak, 278	Hâlik teâfâ, 278
Haddî asgari tesîr, 273	Hafîz, 79	Hâkimiyet, 71, 278,	Hâlim, 79
Haddî âzâmi, 59, 273	Hânis, 274	265	Hâlis, 278
Haddî ekber, 273	Hâdgâb, 274	Hâkimiyeti gâyat, 67	Hâlisîyet, 279
Haddî evsat, 273	Hâil, 154	Hâkimiyeti mutlaka,	Hâliye, 279
Haddî hâzır, 273	Hâit, 274	14, 278	Hâliyet, 35, 279
Haddî müsterek, 273	Hak, 79, 274, 276,	Hâkimiyeti ruhaniye,	Hâlîye, 10
Haddî zâtında, 273	277	278	Hâli zihni, 279
Hâdim, 273	Hâlk, 274	Hâkimiyeti ümmet,	Halk, 279
Hâdi, 79	Hâkâlk, 274	278	Halk anamalcılığı,
Hâdis, 273	Hâkyâkî, 274	Hâkimler, 147	279
Hâdis, 6, 273, 283	Hâkyâkî bedîhiye, 274	Hâkim sunî, 14	Halk bilgisi, 280
Hâdisât, 274	Hâkyâkî evvelîye, 274	Hâkim vasf, 278	Halk cephesi, 280
Hâdisâtî âtiyei	Hâkyâkî kabiliye, 274	Hâkir, 278	Halk cumhuriyeti, 280
mümkinî, 274	Hâkyâkî kavime, 274	Hâki vasat, 278	Halkçı devlet, 280
Hâdisâtî hâtiye, 274	Hâkyâkî mücarîfe,	Hakkâ, 278	Halkçılık, 280
Hâdisâtî müstakbelei	274	Hâkânyet, 278	Halk demokrasisi, 280
mümkinî, 274	Hâkyâkî nazari, 274	Hâkânyetsiz, 16	Halk devleti, 280, 281
Hâdisâtî râfiye, 241	Hâkyâkî riyaziye, 274	Hakkâ sebîh, 219	Halketmek, 281
Hâdisâtî ilcîmerkeziye,	Hâkyâkî sâbiî, 275	Hakkâşiyet, 276	Halk hikimliği, 281
274	Hâkyâkî sühûdiye,	Hâkâlyekâyîn, 278	Halkın devleti, 281
Hâdisâtî iâhîku, 241,	275	Hakkî sebîh, 278	Halk inşâiyât, 281
274	Hâkândan, 275	Hâklâlama, 278	Halkiyât, 175, 279,
Hâdisâtî hâlikactılık,	Hâkândan feâl, 275	Hak teâlâ, 278	281
241, 274	Hâkem, 79, 275	Hâl, 278	Halk kapitalizmi, 279
Hâdisâtî munzama, 241,	Hâkemîk, 275	Hâlâ, 278	Halk tabâbîti, 281
274	Hâkuk, 275	Hâlâyîyun, 278	Halk mabkemeleri,
Hâdisâtî mutlaka, 274	Hâkât, 35, 214, 216,	Hâlâl, 278	281
Hâdisâtî mütekaddîme,	220, 244, 276	Hâlâlet, 278	Halk oyn, 281
274	Hâkât uygûn, 216	Hâlâs, 278	Halktan delîl, 281
Hâdisâtî tâbia, 241,	Hâkât, 9	Hâlâsi, 278	Hall, 281
274	Hâkât hükümleri,	Hâlât, 278	Hallaciye, 185, 282
Hâdisâtî uvziye, 245	277	Hâlât muâlüye, 349	Hallâk, 282
Hâdisâtî zâide, 241,	Hâkâtî afâkiyye, 277	Hâlât selâse kanunu,	Hallâl, 282
274	Hâkâtî dahiliye,	278	Hallî, 282
Hâdisâtî zâide, 241,	277	Hâlâtî vesniye, 349	Hallû tefrik, 282
274	Hâkâtî enfûsiyye,	Hal bilgisi, 278	Hal ve amel, 234, 282
Hâdisâtî zâide, 241,	277	Hâlçülük, 278	Halvet, 282
274	Hâkâtî esya, 277	Hal duygusu, 278	Hal ve tâvir, 234
Hâdisâtî zâide, 241,	Hâkâtî filiyye, 220,	Halef, 278	Halviye, 282
274	277	Halech, 278	Hamâkat, 282
Hâdisâtî zâide, 241,	Hâkâtî hâl, 220, 277	Haledâr, 278	Hamâset, 282
274	Hâkâtî hariciye,	Hâlet, 278	Hamd, 282
Hâdisâtî zâide, 241,	214, 220, 277	Hâleti hâzira, 278	Hamele, 282
274	Hâkâtî izâfiyye, 277	Hâleti marazîci	Hamîd, 79
Hâdisâtî zâide, 241,	Hâkâtî mutlaka, 277	ruhiye, 278	Hâmîl, 282
274	Hâkâtî mutlaka, 277	Hâleti mecburiye, 278	Hâmîlîk, 190
Hâfizai aklîye, 274	Hâkiki, 9, 214, 277	Hâleti mutavâa, 9, 278	Hâmîlîk totemi,
Hâfizai basarîye, 250,	Hâkiki kîmet, 219	Hâleti ruhiye, 278	191
274	Hâkiki sozializm, 277	Hâleti suûriye, 278	Hamilton nazariyesi,
Hâfizai bayâliye, 274	Hâkikiye, 217, 277	Hâleti vicdâniye, 278	282
Hâfizai hissiye, 274	Hâkikiyeci	Hâleti zihniye, 278	Hâmiîli, 283
Hâfizai kâzîle, 274	muhabbetî insâniye,	Hâlezonî tekâmûl,	Hamiyyet, 283
Hâfizai mûtevelliâka,	217	278	Ham, 283
274	Hâkikiyeye ruhiye,	Half, 278	Hamîcî hayat, 283
Hâfizai semî'ye, 274	277	Hâlfî, 278	Hamîlî, 35, 283
Hâfizâvî, 274	Hâkikiyeye tenkidîyiye,	Hâlî, 278	Hamîlî hüküüm, 283
Hâfizayî takviye usulü,	32	Hâlid, 278	Hamîlî muttasîl
274	Hâkikiyân, 217, 277	Hâlî hazîr, 9	hüküüm, 283
Haff, 236, 237, 274	Hâkim, 13, 277	Hâlî iptidâî, 278	Hâmîlye, 283
Hafid, 79	Hâkim, 74, 79, 277		
Hafif inme, 274			

Ham madde, 283	Harp komünizmi, 285	Hâşri ecsâd, 77	Havza, 290
Hamûlîyet, 283	Harr, 285	Hasy, 287	Hayâ, 290
Hâmûsi, 283	Hars, 19, 285	Hâşyan, 287	Hayâl, 142, 290, 345
Hambelîlik, 283	Harsî, 19	Hasye, 287	Hayâlâtı mahsusa, 142
Hamurabi kanunu, 283	Harzemîye, 285	Hayyet, 287	Hayâlâtı sem'iyye, 290
Hande, 283	Has 285	Hat, 287	Hayâlet, 17, 251, 290
Hâne, 102	Hâs, 286	Hatâ, 287	Hayâleçilik, 251, 290
Hanefîlik, 283	Hâsâsi behîmîye, 286	Hatâlı, 277, 287	Hayâlet nazarîyesi, 290
Hânenîşin, 284	Hâsâsi kîbiye, 11, 286	Hatâre, 287	Hayâl gicü, 290
Hâncı terk, 102	Hâsâsi nîsnâsiye, 286	Hatf, 287	Hayâlî, 290
Hânin, 284	Hâsâset, 286	Hâtûl, 287	Hayâlî bâb, 290
Hânumân, 284	Hasab, 286	Hâtûr, 287	Hayâlî ham, 290
Harabiyet, 284	Hasen, 286	Hâtûralarla dâveti, 287	Hayâlî his, 290
Harâci mukaseme, 284	Hasenât-prverlik, 286	Hâtûrat, 287	Hayâlî kâzîp, 290
Harâci muvazzaf, 284	Haset, 286	Hatie, 267	Hayâlîyye, 290
Harâci ruş, 284	Hâsil, 286	Hâtif, 287	Hayâlîyyûn, 290
Harâç, 284	Hâstat, 286	Hâtime, 287	Hayâllerin ircâ, 290
Harâcît, 353	Hâsîl bizzat, 286	Hâtir, 287	Hayat, 68, 290
Harâretin mihânikî muadili, 354	Hasib, 79	Hattâbiyye, 185	Hayat alâni, 290
Harâset, 284	Hasisa, 286	Hatt umâmi, 111	Hayat felsefesi, 290
Harb, 284	Hasisic, 286	Hattî, 287	Hayat güci, 290
Harbiyye, 185	Hasisic behîmîye, 286	Hattî'e, 287	Hayatî Atilâne, 290
Harc, 284	Hasisic mümeyyize, 286	Hattîyât, 287	Hayatî fâulâne, 236
Harokâti amibiye, 284	286	Hattu hâreket, 234, 287	Hayatî içimâi, 290
Hareket, 9, 57, 94, 119, 245, 284	Hasislik, 286	Hattu münsâki, 287	Hayatî mutasavvîfâne, 236
Hareketçilik, 284	Hasler, 286	Hattu savr, 287	Hayatî müşterekâ, 290
Hareketî felsefesi, 119	Haskil, 286	Hattu sâri, 287	Hayatî nebâti, 290
Hareketî derekiye, 228, 284	Hasr dâvâsi, 286	Hava, 15, 287, 288	Hayatî, 290
Hareketî mutlaka, 284	Hasru tenzil, 286	Havâfi, 289	Hayatî ittihâd, 290
Hareketîn miktarı, 284	Hass, 286	Havâfiyye, 289	Hayat îlimi, 290
Hareketî ric'iye, 228, 284	Hassa, 64, 286, 349	Havâli, 289	Hayatînâyi, 290
Hareketî sirfa, 284	Hassai hâfiye, 238, 286	Havâric, 284, 289	Hayatîyatçılık, 290
Harekcederin istiklâli, 284	Hassas, 286	Havârik, 289	Hayâdiye, 290
Harekedi, 284	Hassasiyet, 286	Havârikî adât, 289	Hayat kanunları îlimi, 290
Hareketsizlik, 284	Hassasiyeti bâtimîye, 286	Havâs, 289	Hayat kavgası, 290
Hareket takâdi, 284	Hassasiyeti harîciye, 286	Havâsî bedîriye, 82, 289	Hayat kuvveti, 290
Hareksi, 284	Hassasiyeti tesevvürleri, 286	Havâsî evvelîye, 289	Hayat mücâdedlesi, 290
Harekiyât, 284	Hasse, 286	Havâsî hamse, 289	Hayat sabâsi, 214, 290
Hârîce hamîl, 284	Hasse rüyet, 286	Havâsî hamseî zâhire, 289	Hayat sabâsi nazariyesi, 214
Hârîce ilka, 284	Hasse selime, 286	Havâsî sâniye, 289	Hayelâh, 290
Hârîce îlkai ihsâsat nazarîyesi, 284	Hasselez, 286	Havâsîn sahâdeti, 289	Hâyevi, 290
Hârîce izâfe, 284	Hassi siddet, 286	Havâsî zâhire, 289	Hâyeviyye, 290
Hârîce teveccûb, 284	Hassi lâmîse, 286	Havâtûr, 289	Hâyeviyyet, 290
Hârîce mahsus, 284	Hassel müsterke, 286	Havi ve heves, 14, 142, 289	Hâyeviyyet mezhebi, 290
Hârîci, 284	Hassei rüyet, 286	Havâtûr meyâdin, 289	Hayirlama, 290
Hârîcilik, 284	Hassei selime, 286	Havâtûr meyâdin, 289	Hayâlât, 290
Hârîci nefsi, 285	Hasseler, 286	Havâtûr tededdîd, 289	Hayr, 290
Hârîci zihni, 214, 285	Hassi, 286	Havâtûr, 289	Hayret, 78, 290
Hârîci zihnyâ mezhebi, 285	Hassi iddet, 286	Havf, 289	Hayretçîz, 290
Hârîciyet, 285	Hassasiyet, 64, 286	Havf fişhat, 289	Havî, 142, 290
Hârîcî, 285	Hastalık, 286	Havfî marâzî, 289	Hayrî âzam, 290
Hârîcen istîhrâci hakikat meslegi, 119	Hâs, 287	Havfî meyâdin, 289	Hayrînâhâlk, 290
Hârika, 285	Hase, 287	Havfî teceddîd, 289	Hayr se meselesi, 291
Hârikulâde, 285	Hajîn, 287	Havl, 289	Haysiyet, 291
Harp, 285	Hâsiv, 209, 287	Hâsvala, 289	Haysiyeti beseriye, 291
	Hâsiye, 239, 287	Havâv, 289	mebedî, 291
	Hâsr, 287	Havâvî manâ, 289	Haytûs suâ, 291

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Hayvan, 291
 Hayvânî, 291
 Hayvan cemiyetleri, 291
 Hayvâni, 291
 Hayvan ibâdeti, 292
 Hayvâni imân, 291
 Hayvâni ruh, 291,
 292
 Hayvâni rûhiyat, 291
 Hayvâniyet, 291
 Hay, 79, 293
 Hayyiz, 293
 Hayyül kayyûm, 293
 Haz, 293, 339
 Hazaka, 293
 Hazar, 293
 Hazâkât, 293
 Hazen, 295
 Hazeriyet, 295
 Hazit, 295
 Hazim, 295
 Hâzim, 295
 Hâzırıyye, 10, 295
 Hâzır ve nâzır, 295
 Huzine, 242, 295
 Hazineleştirme, 241,
 295
 Hâziyet, 295
 Hazret, 295, 313
 Hazretîl câmia, 295
 Hazretîl gaybi muzâf,
 295
 Hazretûl gaybü'l
 mutlak, 295
 Hazretûl hiss
 veschâde, 295
 Haz ve elem, 295
 Hazz, 295
 Hebâ, 296
 Heceme, 296
 Hedef, 66, 296
 Hedefî müteallâk, 76
 Hedef, 296
 Hefve, 297
 Hegeliçi tenâkuz, 297
 Hegeliçi ziddiyet, 297
 Hegelin mezhebi, 298
 Hekimlik, 306
 Hekimlik felsefesi, 306
 Helâk, 306
 Helezâni, 201
 Helezâni tekâmul, 306
 Hemm, 307
 Hemâhenk, 307
 Hemâim, 307
 Hemâim, 307
 Hemasliyye, 307
 Hemasr, 307
 Hemâyâr, 307
 Hembehâ, 307
 Hemcenâh, 307
 Hemcins, 307
 Hemdest, 307
 Hemdesti, 307
 Heme, 307
 Hemeye, 307
 Hemin, 307
 Hemk, 307
 Hemkadâr, 307
 Hemküdret, 240, 307
 Hemnâm, 91
 Hemnevî, 307
 Hemşaz, 307
 Hemşifat, 307
 Hemsofra, 307
 Hemşehircilik, 107
 Hemşehrîlik, 107
 Hemtû, 307
 Hemâli, 91, 307
 Hemvâr, 307
 Hemz, 307
 Hemzaman, 307
 Hemzâmanîlik, 91
 Hemzâmanî usûl, 91
 Hemzamanlık, 307
 Hemze, 307
 Hencîr, 307
 Hendese, 213, 307
 Hendese dâvâst, 307
 Hendese tabâhilîye, 307
 Hendese tasvirîye, 307
 Hendesi suûr, 214
 Hendesi usûl, 214, 307
 Hendesi zekâ, 307
 Hengâme, 307
 Hengâmcılık, 307
 Herakles'in mezhebi
 felsefisi, 308
 Herc, 309
 Hercâi, 309
 Hereb, 309
 Herem, 309
 Herkele, 109
 Hermeziyye, 310, 312
 Herti, 312
 Her yerde hâzır ve
 nâzır, 313
 Herz, 313
 Herzekâri, 313
 Hesâbi ihmâlî, 313
 Hesâbu nâmînâhi,
 313
 Hesâbîyât, 211, 313
 Hesâbîyye, 313
 Hesap, 313
 Hesiod'vâri cemiyet,
 313
 Hestî, 314
 Hess, 314
 Hetf, 315
 Hetr, 315
 Hevâ, 293, 315
 Hevâcîs, 315
 Hevâhâh, 315
 Hevâî, 315
 Hevâmiş, 315
 Hevâperest, 315
 Hevâ ve heves, 14,
 315
 Heves, 293, 315
 Hevesâti nefşâniye,
 315
 Hevl, 315
 Heybet, 315
 Heyca, 315
 Heyccan, 315
 Heyecâni bilgi, 316
 Heyet, 316
 Heyeti içtimaiye, 316
 Heyeti kâinât, 316
 Heyeti kidrâniye, 72,
 316
 Hey'et ilmi, 316
 Hey'et mecmua, 316
 Hey'l, 316
 Heykel, 316
 Heyfâlî, 318
 Heyfâlî hayvâniye,
 318
 Heyfâlî hayye, 318
 Heyfâlî üâl, 318
 Heyfâlani, 318
 Heyfâlaniyye, 318
 Heyfâlaniyyûn, 318
 Hezâli âsap, 318
 Hezârefen, 318
 Hezeyan, 318
 Hida, 318
 Hifz, 318
 Hifz satan, 318
 Hifzâssuhu, 318
 Hifzetmc, 136
 Hirfî, 318
 Hîkd, 318
 Hilt, 318
 Hiltiriyûn, 318
 Hinâs, 318
 Hured, 318
 Hiredmend, 318
 Hiredmendane, 318
 Hifret, 318
 Hîristiyan felsefesi,
 318
 Hîristiyanlık, 319
 Hisa, 322
 Hisb, 322
 Hism, 322
 Hyâl, 322
 Hyâr, 322
 Hyreser, 322
 Hizâne, 323
 Hibâ, 325
 Hibât, 323
 Hibb, 323
 Hibre, 323
 Hibre, 323
 Hibâb, 323
 Hibâc, 323
 Hibâc, 323
 Hibrâ, 323
 Hibrâ, 323
 Hibret, 241, 323
 Hic, 323
 Hidâ, 323
 Hidac, 323
 Hidan, 323
 Hidas, 323
 Hidâyet, 323
 Hiddet, 323
 Hiddeti havâs, 323
 Hidmet, 323
 Hif, 323
 Hife, 323
 Hikâye, 324
 Hikem, 324
 Hikemi, 171, 324
 Hikemi kimyâ, 171
 Hikemiyen, 171
 Hikemiyat, 324
 Hikmet, 68, 147, 324
 Hikmetâmâz, 324
 Hikmetâmâz devir, 239
 Hikmeti ameliye, 324
 Hikmeti bedayı, 81,
 324
 Hikmeti ilâhiye, 324
 Hikmeti işrâk, 324,
 355
 Hikmeti işrâkiye, 355
 Hikmeti nazariye, 324
 Hikmeti 'rabbanîye,
 324
 Hikmeti rûhâniye, 324
 Hikmeti sofyc, 324
 Hikmeti tabiîye, 169,
 324
 Hikmerşinâs, 324
 Hilâf, 324
 Hilâfi âde, 324
 Hilâfi âdet, 324
 Hilâfi ahlâk, 324
 Hilâfi hâfiza, 324
 Hilâfi hakikat, 324
 Hilâfi kâide, 324
 Hilâfi manük, 324
 Hilâfi tabiat, 324
 Hilâl, 324
 Hilâsi, 324
 Hile, 324
 Hilf, 324
 Hilkat, 324
 Hilkaten, 324
 Hilkatâ 'âlem, 324
 Hilkati ekvân, 324
 Hilkati mütemâdiye,
 324
 Hilki, 324
 Hilkiye, 324
 Hilkiyyet, 324
 Hille, 324
 Hilt, 324
 Himâyeçilik, 73, 74,
 324
 Hîmmet, 71, 325
 Himye nazariyesi, 325
 Hin, 325
 Hinâs, 325

- Hinet, 326
 Hinîye, 326
 Hiras, 328
 Hirâset, 328
 Hirave delili, 328
 Hire, 328
 Hireğî, 328
 Hirfet, 328
 Hirman, 328
 His, 328
 Hisâb, 328
 Hisal, 328
 Hisâbânî, 328
 Hisbâniye, 328
 His gariziyât, 328
 Hisset, 328
 Hissi, 328
 Hissiâm, 328
 Hissiâtûn, 328
 Hissi bedî, 82
 Hissi dînî, 328
 Hissi evveli, 199
 Hissi hakîkat, 220
 Hissi hal, 328
 Hissi haretç, 20
 Hissi huyâlî, 328
 Hissi illiyet, 328
 Hissi kâbelvukû, 329
 Hissi kâzîp, 329
 Hissi lems, 329
 Hissi mafsalî, 20
 Hissi mevcudiyet, 329
 Hissi musikinin ziyyâi, 329
 Hissi müşterek, 142, 329
 Hissi rüyeti evvel, 249
 Hissi selim, 329
 Hissi şamme, 329
 Hissiyât, 329
 Hissiyâtü adâliye, 329
 Hissiyâtü cîsmâniye, 329
 Hissiyâtü terekkübü, 329
 Hissiye, 329
 Hissiyet, 329
 Hitâm, 331
 Hitâmpexir, 331
 Hite, 331
 Hiyâb, 331
 Hiyâbet, 331
 Hiyac, 331
 Hiyal, 331
 Hiyân, 331
 Hiyef, 331
 Hiyel, 331
 Hiyle, 332
 Hiyleli anlaşma, 332
 Hiyez, 332
 Hiyezî, 332
 Hiz, 332
 Hizbüttahrîr, 332
 Hizlan, 332
 Hizip, 332
 Hizmet, 40, 245, 332
 Hobbes'in mesleki felsefisi, 332
 Hod, 333
 Hodbîn, 333
 Hodbînâ, 333
 Hodgâm, 333
 Hodgâm-dîergâmlîk, 333
 Hodgâmlîk, 333
 Hodî, 333
 Hodkâm, 333
 Hodkâmî, 333
 Hodkâmîk, 333
 Hodkâmîk -dîergâmlîk, 333
 Hodperestlik, 333
 Hor, 337
 Hos, 338
 Hoşbîni, 338
 Hoşgörû, 338
 Hoyrat, 339
 Höb, 339
 Hubb, 339
 Hubbi gayr, 339
 Hubbi insanîyet, 339
 Hubbi nefîs, 339
 Hubbu hikmet, 147
 Hubbu intizâm, 64
 Hubbu nefîs, 339
 Hubbûl gayr, 339
 Hübi, 339
 Hubr, 339
 Hubs, 339
 Hubur, 339
 Hubut, 228, 339
 Hucet, 339
 Hudâ, 340
 Hudavendi, 340
 Hudendîşlik, 340
 Hudud, 340
 Hududu serîye, 340
 Hudûs, 340
 Hudut, 340
 Hufûr-ı mukataât, 340
 Hukuk, 275, 340
 Hukuk felsefesi, 340
 Hukukî, 340, 341
 Hukukî içrimâiyât, 341
 Hukukî sekilcilik, 341
 Hukuku düvel, 341
 Hukuku gayri mektûbe, 245
 Hukukî harici zihniye, 341
 Hukukî ilâhiye, 341
 Hukukî mevzuâ, 192, 340, 341
 Hukukî milâ, 341
 Hukukî nisvân, 341
 Hukukî sosyolojisi, 341
 Hukuku tabîye, 340
 Hukukî zihniye, 341
 Hulâsa, 341
 Huld, 341
 Huff, 341
 Huffet, 341
 Hulk, 341, 349
 Hulkîyet, 341
 Hullet, 341
 Hulk, 341
 Hulmâniye, 185
 Hulûd, 341
 Hulûl, 185, 341
 Hulûlye, 341
 Hulus, 341
 Hulusîyer, 341
 Hulûv, 341
 Hulv, 341
 Hulvan, 341
 Hulyâ, 341
 Humk, 342
 Husâs, 342
 Hurâfe, 342
 Hurâje, 342
 Hurd, 342
 Hurrem dinîye, 342
 Hurremîlik, 342
 Hurremîye, 342
 Huruç, 48, 164, 342
 Hürûflîk, 342
 Hurur, 343
 Huret, 343
 Huriyete, 343
 Husben, 343
 Husul, 343
 Husulî, 343
 Husulî bizzat, 343
 Husulî zâti, 343
 Husûmet, 343
 Husumetî teceddûd, 343
 Husus, 91, 343
 Hususât, 35, 343
 Hususî, 35, 205, 343
 Husûsiye, 343
 Husûsiyet, 343
 Hus, 343
 Husk, 343
 Husu, 343
 Husûnet, 343
 Huun, 343
 Hutunet, 343
 Hunr, 343
 Huy, 343
 Huyûr, 343
 Huzûr, 70, 343
 Huzûrî, 343
 Huzursuzuk, 343
 Huzûru kâlo, 343
 Huzûru külli, 343
 Huzûz, 343
 Huzûzât, 343
 Huzûzât neşâniye, 343
 Huzûzâtı nefsiye, 343
 Huzzak, 344
 Hûccet, 344
 Hûcre, 344
 Hûcrai asûbiye, 344
 Hûcumu dem, 344
 Hûkemâi, 147, 344
 Hûkemâi iştâkiyûn, 356
 Hûkemâi sebea, 344
 Hûkemî, 344
 Hûkem, 344
 Hûkmi hukuki, 341
 Hûkmu abâ, 344
 Hûkmu alâkîver, 344
 Hûkmu bedî, 84, 344
 Hûkmu cumhur, 344
 Hûkmu cüzî, 344
 Hûkmu hamîli muttasî, 344
 Hûkmu icâbi, 344
 Hûkmu ibtîmâli, 344
 Hûkmu kâlli, 211, 344
 Hûkmu menfi, 344
 Hûkmu şârd, 344
 Hûkmu sarî munfasî, 344
 Hûkmu tahâddî, 344
 Hûkmu tahkîki, 344
 Hûkmu tâhilî, 344
 Hûkmu takâddûm, 344
 Hûkmu tazammun, 344
 Hûkmu terkîbi, 344
 Hûkmu ümmîhat, 344
 Hûkmu zarurî, 344
 Hûküm, 33, 64, 344
 Hûkîmdarî, 13, 344
 Hûkîmdarlar, 14
 Hûkîmet, 14, 265, 345
 Hûkîmeti ağınya, 345
 Hûkîmeti âmme, 32, 345
 Hûkîmeti avâm, 345
 Hûkîmeti mutâka, 345
 Hûkîmeti müstebide, 345
 Hûkîmeti ümmîhat, 345
 Hûkîmeti zâdeğân, 345
 Hûkümran, 13, 345
 Hûkîmrâni, 13
 Hûlk, 345
 Hûlyâ, 345
 Hûmanîzma, 345
 Hûmâyûn, 345
 Hûmûn, 345
 Hûner, 345
 Hûnsâlk, 65, 76, 346

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Hür, 346
 Hürmet, 346
 Hür, 346
 Hürriyet, 346
 Hürriyeti cismâniye, 346
 Hürriyeti ilmûrûhiye, 38, 346
 Hürriyeti lâkaydiye, 346
 Hürriyeti mâneviye, 346
 Hürriyeti medeniye, 346
 Hürriyeti siyâsiye, 346
 Hürriyeti tabiiye, 346
 Hürriyetperverlik, 74
 Hüsn, 346
 Hüsnîyat, 346
 Hüsnî cismâni, 254
 346
 Hüsnî imtizâ, 346
 Hüsnî irâde, 346
 Hüsnî mücerret, 346
 Hüsnî niyet, 346
 Hüsnî tabiat, 270
 Hüsnî tercîp, 346
 Hüsnîn, 269, 270, 346
 Hüve, 346
 Hüve hüve, 346
 Hüveydâ, 346
 Hüvîyet, 346
 Hüvîyeti ahlâkiye, 346
 Hûzâl, 346
 Hüzün, 346
 İdhak, 349
 İkan, 349
 İkaniyye, 349
 İkar, 349
 İkbah, 349
 İklid, 349
 İklîm, 349
 İknâ, 349
 İkta, 349
 İktidî, 349
 İktidâm, 349
 İktifâ, 349
 İktira, 349
 İktisâdi lezzetiyeye, 294
 İktisâm, 349
 İktiyât, 349
 İrk, 93, 349
 İrk ahmer, 351
 İrk asfer, 351
 İrk evved, 351
 İrk ebyaz, 351
 İrk habes, 351
 İrk iblah, 350
 İrk, 352
 İrk iblîl, 350
 İrk tefrik, 351
 İrkîyyat, 352
- İrk içtimâiyât, 350
 İrkîye, 351, 352
 İrk katılımı, 352
 İrsiyet, 353
 Irz, 353
 Isâbe, 353
 Isar, 353
 Isb, 353
 Isda, 353
 Isga, 353
 Isgar, 353
 Iskad, 31, 354
 Iskat, 31, 354
 Isköcaya meslekî felsefisi, 354
 İslah, 355
 İslahât, 257, 355
 İslahatçılık, 355
 İslahiyye, 355
 Israr, 355
 İstîfâ, 355
 İstîfâ tabii, 355
 İstîlab, 355
 İstulâhât, 355
 İstulâh müidle, 355
 İstrab, 355
 İstrâbî cismâni, 355
 İstrâbî ruhî, 355
 İstrar, 355
 İstînde kanunu, 231
 İsk, 356
 İtbak, 356
 İtk, 356
 İda, 356
 İdak, 356
 İtbâbî kelâm, 232
 İnap, 356
 İtra, 356
 İtrab, 356
 İtrala, 356
 İtrilâb, 356
 İtrilâk, 356
 İtrirâd, 356
 İtrur, 356
 Izmar, 356
 İztrap, 356
 İztrur, 356
 İadeî mânâ, 209
 İbâdet, 105
 İbâha, 185
 İbâziyye, 285
 İbmüllâz, 107
 İbsâr, 249
 İbsârî, 250
 İcâb, 224
 İcâbî karî 222
 İcâbi, 35, 38
 İcâbiyye, 222
- İcâbiyye gariziyye, 173
 İcâp, 224
 İcmâ, 283
 İcrâ, 220
 İcrâ etmek, 220
 İcrâyi amel, 94
 İcrâyi fil, 94
 İcrâyi tesir, 94
 İçitbat, 341
 İçitmâ, 223
 İçitmâl
 muayyeniyetcilik, 223
 İçitmâl tekâmul, 24
 İdere, 21, 71
 İdere mülkiye, 21
 İdere haremeyet, 234
 İddiâi kuwert, 101
 İddîhar, 241
 İdeal ben, 247
 İdrâkî mütkeşebc, 11
 İdrâkâti tabiiye, 11
 İdrâkî hüsün, 270
 İfâde, 12
 İffet, 349
 İfâhâ, 31
 İfât, 349
 İfrâti hissi şemî, 346
 İfrâti hissi şem, 347
 İftikâriye tenkidiyye, 32
 İhraç, 31
 İhsâs, 50
 İhsâsiyye, 316
 İhsâsiye tecrübiyye, 316
 İhâyiât
 muayyeniyetciliğ, 223
 İhâve, 19
 İlch, 224
 İleli hakîkiyye, 221
 İlga, 31
 İham, 77, 190
 İhâmiyye, 77
 İhamîyyün, 356
 İlim, 147
 İlet, 218
 İleti gâye, 68
 İleti gayri müstakile, 27
 İleti gayri tamme, 27
 İleti ipridâye, 54
 İleti izâfiye, 245
 İleti karîbe, 245
 İleti külîye, 211
 İleti mânâ, 55
 İleti mudâka, 211
 İleti müesâre, 94, 96
 İleti müteaddîye, 195
 İleti nâkisa, 27
 İleti umûmiye, 211
 İlli kanun, 247
 İlliyet, 35
 İlliyeti müsâire, 265
 İlliyeti tedbirîyye, 248

- İlimi âdâb, 120
 İlimi aklî, 147
 İlimi akvâm, 98
 İlimi bedâyî, 81
 İlimi bedî, 81
 İlimi cedel, 120
 İlimi emâvi millîye, 21
 İlimi esbâbî infiâlât
ve seçâyâ, 93
 İlimi esfîl, 169
 İlimi hey'et, 107
 İlimi hikmet, 147, 169,
324
 İlimi hukuk, 275
 İlimi hüşün, 81
 İlimi iktisâd, 21
 İlimi iştikâk, 93
 İlimi kelâm, 120
 İlimi khif 168
 İlimi kıryân, 107
 İlimi mâbâdelînâde, 214
 İlimi mehâsin, 81
 İlimi seccîye, 349
 İlimi servet, 21
 İlimi şûhudî tecrûbi,
248
 İlimi tabiat, 160
 İlimi tabîi, 169
 İlimi tasvîvât, 120
 İlimi tedbirî menzîl, 6,
21
 İlimi tedbirîlmenzîl, 6,
21
 İlimi terbiye, 15
 İlimi terbiye-i etfâl, 15
 İlimi tip, 306
 İlimi sunî, 12
 İlimi zeyk, 81
 İlmü'l âhire, 77
 İlmü'l gayb, 238
 İlmü'l müstâ', 77
 İlmü'lruhu hayvânî,
291
 İltizâm, 161
 İmâlât, 52
 İmâmeyn, 116
 İmâmi âzâm, 283
 İmân, 190
 İmhâ, 31
 İmkân, 35, 57
 İmperatorluk, 49
 İnbisât, 112, 229
 İnfâl, 8, 94, 315
 İnfâllî, 8
 İnfâlîyet, 9
 İnhîlât, 70
 İnhimâk, 15, 16
 İnikâs, 104
 İnküläp, 202
 İnkışâf, 112, 201, 203
 İnkışâf etmemîs
memleket, 203
 İnkışâf etirmek, 203
 İnsâf, 338
 İnsilâh, 78
 İntibâât, 342
 İntibâk, 102
 İntikâd, 33
 İntikâdi, 32
 İntikal, 193, 195, 196
 İntikal ayâileri, 195
 İntikal devrîci, 193
 İntikal havzası, 193
 İntikalî evrâh, 193
 İntikalî kiyem, 196
 İntikal îktisâd, 193
 İntikal kanunu, 196
 İntikal manutkas, 193
 İntikâs, 33
 İntizâr, 258
 İpsâri, 250
 İptidâi, 54, 68
 İrade, 38, 209
 İradeçi cüziyye, 38
 İradeî muâtihe, 38
 İradeî ummîye, 209
 İrat, 201
 İrfânî heyecânî, 49
 İrfânîyyûn, 239
 İrsâl, 48
 İribât, 110
 İrticâi, 228
 İrtika, 112
 İsbât, 220
 İskat, 31
 İskocya mesleki
felsefisi, 354
 İspât, 220
 İspât edilmiş, 220
 İspât etmek, 220
 İstâde, 12
 İstâbâne, 220
 İstibâdâ, 74
 İstibâr, 220, 257
 İstidât, 265, 295
 İstidâdi mütkezebe, 11
 İstidâli, 234
 İstigârak, 78, 345
 İstihâde, 120, 240
 İstihâleî fikir, 120
 İstihâle mezhebi, 114
 İstihâlye, 114
 İstihâre, 14
 İstibârât, 272
 İstihkâk, 275
 İstihşâli mülümât, 272
 İstikhâl, 199, 200
 İstikhâlîcîlik, 200
 İstikbâlî nizâr, 200
 İstikrâ, 210
 İstukrah, 339
 İstikrâi, 62
 İstılzâm, 224
 İstılzâye-i bedîyye, 83
 İstılzâye, 293, 339
 İstînâs, 15
 İstînîcî tecrûbi, 248
 İstînât, 248
 İstisnâ, 205
 İstirâät, 71, 265
 İs, 40
 İş, 42
 İş kuvveti, 45
 İş miktarı, 47
 İş müddeti, 47
 İş mükülfeliyeti, 47
 İsrâkî, 356
 İsrâkiyye, 355
 İstihâ, 225
 İstûkâ, 337
 İstrâk, 265
 İstrâkî ümâl, 246
 İstrâkîyye
hristiyâniyye, 322
 İtaat, 197
 İtbârî, 215
 İtbâriyye, 166
 İtidâl, 349
 İtidâli mîzâç, 349
 İtimâd, 269
 İtimâdi nefîs, 269
 İtimât, 269
 İtimân, 339
 İrtifâk, 265
 İtilâb, 265
 İtilâhâd infâsâl, 265
 İzâfer, 35
 İzâfeti illiye, 224
 İzâfi 243
 İzâfi hakikat, 244
 İzâfi kıymet fazlası,
244
 İzâfi olaları nîhâî, 245
 İzâfiyye, 243
 İzâfiyyeci, 242
 İzâfiyyecî iflikâriyye,
242
 İzâfiyyet, 245
 İzâfiyyet nazarîyesi,
245
 İzdivâq, 105
 İzdivâs, nîsbetî, 105
 İzdivâça ähenk, 105
 İzhar, 12
 İzmihâl, 70
 Knabil, 8
 Knabili aks, 112
 Kaabili takhîk
farâziye, 220
 Kaabili tesir, 8
 Kaabilîyet, 9, 71
 Kaabilîyeti teheyîyüs,
316
 Kaabilîyeti tesir, 9
 Kaabilütesir, 8
 Kaadir, 79
 Kaadîri kül, 55
 Kaal bilgisi, 278,
 Kabid, 79
 Kabullü fil, 9
 Kabuz basî, 229
 Ka'derânî, 72
 Kadim, 78, 273
 Kâfir, 191
 Kahâh, 79
 Kâhil, 71
 Kaidevi, 220
 Kâinât, 14, 106, 107
 Kâinâtın maddî
vahdeti, 110
 Kâinât, 109, 205
 Kâime, 275
 Kalb, 104
 Kalbi, 315
 Kalp, 104, 315
 Kâmîlüfîye, 185
 Kanaat, 349
 Kan akrahâlığî, 322
 Kanun, 111
 Kanunu külli, 111
 Karâzîs, 205
 Kasir, 27
 Kasit, 27
 Karî'nâkis, 38
 Kavî, 79
 Kavîl şârif, 134
 Kavîm, 93, 279
 Kavîmî zümre, 98
 Kavîs nüzel, 104
 Kayitus hürriyet, 333
 Kayyûm, 79
 Kehribar, 30
 Kelâm, 120, 284
 Kemâli evvel, 57
 Kemâliyêt, 35
 Kerim, 79
 Kesret, 35
 Kevni, 106
 Kevni, 107, 109
 Kevniyat, 107
 Kevnî'î fesâd, 211
 Keyf, 142, 293
 Keyfemettefâk, 309
 Keyfiyyâti zâhire, 253
 Keyfiyet, 35
 Kedîm, 79
 Kedîmî alem, 109
 Kedîmîlik, 79
 Kîhfîyat 168
 Kistâs, 221
 Kistâsi hakikat, 221
 Kiyâm, 16
 Kiyâs, 283
 Kiyâsi şebeh, 254
 Kiylikâla, 337
 Kymet, 168
 Kîsh, 12
 Kiyâ, 107, 109
 Kiyâniyat, 108
 Kîzîp, 277
 Komîtcîlk, 229,
 Kîle, 77
 Kuddüs, 74

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Kuddusi, 79
Kudemâ, 79
Kudret, 64, 71, 265
Kudrete ait, 72
Kudreti bâtna, 71
Kudreti fîiliye, 10
Kudreti gaybiye, 251
Kudreti hârekye, 237
Kudreti kimyeviye, 53
Kudreti külliye, 265
Kudreti meknâye, 10,
237
Kudreti neşvünümâ,
203
Kudretin inhiâtû, 72
Kudretin mahfuziyeti
kanunu, 268
Kudretin mahfuziyeti
mebedi, 72
Kudret nazariyesi, 72
Kudret usûli
mîhanikisi, 72
Kudsî, 74
Kul, 77
Kurbinevî, 349
Kusur, 27
Kutub-al-aktâb, 116
Kuvâni, 268
Kuvâni gayri sunur,
268
Kuvâni tedâiller, 269
Kuvvâniyet mezhebi,
268
Kuve, 9, 237, 265
Kuvveden file, 9, 220
Kuveiâime, 138
Kuvei amîle, 97, 138
Kuvei basar, 249
Kuvei cîsmâniye, 71
Kuvei fâile, 9, 97,
265
Kuvei iktisâbiye, 11
Kuvei istidlâiye, 234
Kuvei kalp, 71
Kuvei mekniye, 237
Kuvei müveccehî, 268
Kuvei vêhmiye, 84
Kuvver, 64, 71, 237,
265, 268
Kuvveti kalp, 71
Kuvviyyet, 237
Küheler, 69, 71
Külli, 35, 204, 205
Külliîler, 210
Külliîstirme, 210
Külliyye, 110
Külliyet, 35, 111, 211
Kümne, 249
Kürei arz, 106
Lâaletayin, 309
Lâbedî, 82
Lâcedelî, 132
- Lâgîv, 181
Lâkevniyat, 111
Lâtaayün, 188
Lâtif, 79, 338
Lâyiha, 240
Lâzım, 195
Lezzî, 338
Lezzet, 293
Lezzetiye, 60, 293
Lezzetiye mezhebi, 60
Liberal devlet
nazariyesi, 73
Lişâniyat, 167
Lîşemsiye, 306
Lûzüm, 225
- Mâ, 309
Mârif, 15
Mâbâdettabî icâbiyye,
129
Mâbâdettabî tezât,
129
Mâbâdettabîyye
muayyeniyetliliği, 223
Mâbeynerrâhiyat, 58
Mâcid, 79
Maddel iptâdiye, 54,
283
Maddi, 171
Maddi kabiliyeti
înkısam, 171
Madrup, 98
Mâdül, 85
Mâdümîyeti rüc'îye,
228
Mâfevkhalâkîkiyye,
221
Mâfsal, 20
Mahdüdiyet, 35
Mahdüdiyet nazar,
253
Mahfuz, 268
Mahîyer, 81, 203, 349
Mahîyer farki, 203
Mahkemel rûhânîye,
55
Mahmûlât, 134
Mahzûziyet, 339
Mâisât, 192
Mâkul, 192
Mâkhûliyet, 192
Mâklûp, 111
Mâkrûnâ hakîkat, 219
Mâkrûnâ savap, 219
Mâksat, 66, 197
Mâksatlık, 197
Mâkûl, 215
Mâkûlâtı hüsün, 270
Mâkûs, 111, 115
Mâlik, 79
Mâlikîtlî mülk, 79
Mâlûl, 94
Mâlûm, 9
Mâlûmât, 153
- Mâlûmâtı felsefiye,
153
Mâlûmâtı umûmiye,
207
Mâmûlünbih, 192
Mânevi hayatı, 199
Mânevi ilimler
cereyâni, 198
Mânevîyyât, 242
Mânevîyyât bozulması,
242
Mâni, 54, 79
Mânia, 54
Mâniai gariziye, 173
Mansuriye, 185
Mantik, 120
Mantiki, 128
Manzûme, 106
Manzûme-i khânat,
106
Maraz, 286
Marazi, 11
Mârifeti nefis, 296
Mârikâ, 285
Markşî tenâkuz, 297
Markşî ziddiyet, 297
Mâsiyet, 267
Mâsuun, 38, 267
Mâserî, 205
Matlap, 275
Matlûp, 66
Mâzî, 196, 200
Mâzîye müteveccih,
229
Maznun, 219
Mebde, 86
Mebdei gâyet, 68
Mebdei haz, 221
Mebdei mahzûziyet,
294, 295
Mebdei müâdelet, 86
Mebdei nîşet, 221
Mebhas, 66, 98, 107,
172, 250, 268
Mebhasi gâyat, 66
Mebhasi keyniyet, 107
Mebhasi kiyân, 107
Mebhasi mîrifet, 239
Mebhasi sîün, 250
Mebhasi tavsiî tevâlihi
beser, 98
Mebhasi tekvin, 108
Mebhasi vezâfiî âzâ,
172
Mebhasîl akvâm, 98
Mebhasîl hârekât, 268
Mebhasîl khânat, 107
Mebhasîl urûk, 351
Meçbûrî, 38
Meçid, 79
Meçîsi, 191
Medhal, 86, 235
Mefhâm, 210
- Mefhûmâtı ferdîye,
210
Mefhûmâtı, umûmiye,
210
Mefhûmî, 215
Mefkûrevî, 215
McFulyet, 9
Mc'ulûn fib, 8
Mehâsin, 269
Mekâ, 118, 162
Meknî, 237
Mekstüp, 10
Mektûm, 237
Melâmet, 183
Melekût, 14
Memîük, 350
Memûriyet, 245
Menbat kuvvet, 266
Menfaat, 208, 333
Menfaati hususiye,
208
Menfaati umûmiye,
208
Mense, 54
Menzil, 21, 106
Mephâs, 239, 250, 351
Mephâs gâyat, 66
Mephâs keynûnet,
107
Mephâsî kiyân, 107
Mephâsî mîrifet, 239
Mephâsî sîün, 250
Mephâsî urûk, 351
Merbûtiyet, 201
Merbûtiyeti an'ane,
201
Merhale, 106
Merhamet ticareti, 255
Mer'iyet, 192
Merkezîsemşîye, 306
Mesâfe, 349
Mesâi, 40, 245
Mesâi vasıraları, 42
Mesken, 16
Meslek, 234
Mesleki inikadîyye,
33
Mesleki tâyini cihet,
76
Mesleki uzyiyye, 329
Mesleki uzyiyyün, 329
Mest, 78
Mest olma, 78
Me'suv, 96
Meşâkiye, 232
Meşâkiye hakîkiyye,
216
Meşîyet, 234
Mesrep, 349
Meşrû, 340
Metânet, 349
Methal, 86, 235
Metin, 79, 201
Me'vâ, 16

- Mevcud, 214
 Mevcudu bilsüf, 9
 Mevcudu bilkuvve, 9, 237
 Mevcudu hakiki, 221
 Mevcudiyet, 220
 Mevcudiyeti zatiye, 56,
 Mevhüm, 215
 Mevkii fiile vaz, 10, 220
 Mevlit, 350
 Mevsila, 254
 Meyelân, 14, 15
 Meyîl, 14, 15
 Mezhebi bâtniyye, 235
 Mezhebi fazilet, 65
 Mezhebi gâyiye, 67
 Mezhebi gâiyûn, 67
 Mezhebi hukuk, 65
 Mezhebi iâb, 222
 Mezhebi iirtika, 114
 Mezhebi kesiî, 235
 Mezhebi kuvviye, 268
 Mezhebi mukâlefâ, 235
 Mezhebi mukâşefeye mensup, 235
 Mezhebi tecrûbe, 246
 Meziyet, 64
 Mihanîki ilmi heyet, 241
 Miktarî âzâmi, 59
 Mikyâsiîn hasâsiye, 84
 Miller, 279
 Millîyet, 108
 Millîvecilik, 108
 Minâr, 63
 Minnet, 100
 Muâdele, 86, 88
 Muâdelet, 86
 Muâdil, 85
 Muâdiliyle îspât, 86
 Muâheze, 33
 Muâhhir, 79
 Muâkkal, 156
 Muallikun, 60
 Muâseret, 247
 Muât, 66
 Muayene, 246, 257
 Muayenîyetçilik, 222
 Mubassarat, 249
 Mücîb, 79, 94, 266
 Mücîze, 109
 Müdîl, 345
 Müdîl sâ, 345
 Mugayiri adil, 16
 Mugayiri felsefe, 156
 Mugâi, 79
 Mugîriyye, 185
 Muhâbbet, 105
 Muhâceret, 240, 241
 Muhâcereti dahiliye, 241
 Muhâcereti hariciye, 241
 Muhâcereti mesâîye, 241
 Muhâdara, 120
 Muhadis, 283
 Muhâkemeî gâyiye, 67
 Muhâkak, 214, 277
 Muhâlîf, 16, 227
 Muhâlîfi hâl, 16
 Muhâlîfi savâb, 16
 Muhâlîfi terakkî, 227
 Muhâlîfi terakkî sosyalizm, 227
 Muhammedîyye, 185
 Muâbirîk, 96
 Muâhsin, 269
 Muâhayât, 142
 Muâhsin, 79
 Muâhîlit sanâyi, 53
 Muâhîlit tedişât, 87
 Muâtemel, 219
 Muâyi, 79
 Muid, 79
 Muiz, 79
 Mukâbil, 85
 Mukâdem, 305
 Mukâdîs, 74
 Mukâdîm, 79
 Mukânnâyiye, 185
 Mukavemet, 51
 Mukavemeti asgariye kanunu, 51
 Mukid, 79
 Mukîst, 79
 Mukîdet, 79
 Muktezî, 64, 224
 Muktezî, 224
 Muktezi mesâi, 224
 Muktezi sây, 224
 Munfasîl, 35
 Munzam, 19
 Murâdî ihâ, 48
 Musâdâti fikri tecrübe, 248
 Musavvir, 79
 Mûtâ, 9
 Mutabâsîr, 200
 Mutasavvîf, 235
 Mutavâdâc, 97
 Mütâber, 192
 Mütâzile, 6, 77
 Mudâk, 13, 205
 Mutakîyat, 14
 Muvaâfakat, 246
 Muvaâfakatî efâl, 246
 Muvaâfîk, 39
 Muvaâfîk sevâb, 219
 Muvaâkât, 192, 205
 Muvaâkât ahlâk, 192
 Muvaâkât mülkîyet, 192
 Muvaâza, 322
 Muvaâzene, 86
 Muvazeneti emyâl, 15
 Mübâidi anîlmerkez sinirler, 254
 Mübârek, 74
 Mübdi, 79
 Mücâhede, 65
 Mücered, 215
 Mütehîd, 163
 Müdrîke, 234
 Müellihe, 185
 Müessa, 96
 Müsesseçilik, 57
 Müessir, 68, 94, 96, 266, 268
 Müessiriyet, 94
 Müessirün fib, 8
 Müfekkire, 84
 Müfret, 205
 Müftü, 163
 Mühîymîn, 79
 Mükjâshe, 249
 Mükjâshe usulü, 355
 Müktesebât, 12
 Mükkesep, 10
 Mülâhaza, 266
 Mülâhazai istikbâl, 199
 Mülâkât, 254
 Mülâyemet, 349
 Mülâyim, 39
 Mûlk, 273
 Mülkiyet kazancı, 280
 Mülksüzlestirme, 43
 Mümâsil, 87
 Mümeyîz, 349
 Mü'mîn, 79
 Münit, 79
 Mümkîn, 237
 Mümkînît itâla âlemi hâdisât, 142
 Mümkîn, 215
 Mü'nâkîs, 104
 Mü'nâkîs olma, 104
 Münâsîp, 39
 Münâzara, 120
 Münâzaraî sîrafa, 120
 Münekkîdî, 37
 Münfâl, 8, 96
 Münfâl müdrîke, 8
 Münfâlîyet, 9
 Münfâl, 8, 96
 Münfîliyet, 9
 Müntekîm, 79
 Mûridîf, 84
 Mârdîfîn zuddî, 84
 Mürâhîk, 69
 Mûrefeh memlekeler, 203
 Mûrsile, 232
 Mûsâdere, 209
 Mûsâdere alemlâdüp, 209
 Mûsâid, 39
 Mûsâit, 39
 Nâfi, 79, 269
 Nâfir, 96
 Nâhak, 16
 Nâhos, 339
 Nâkûs, 27
 Nakîl, 200
 Nakîse mantıkîye, 209

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Nâs, 279
Nasrâniyet, 319
Nâtamâm, 27
Nâtamâmiyet hisleri, 27
Nazâr, 95, 120, 249, 257
Nazârî rüci, 229
Nazârî, 234
Nazâriyatç, 17
Nazariye, 95
Nazariye bediyye, 83
Nazariye hücreviye, 344
Nâzim, 63
Nâzîmî kânât, 63
Nefes, 77
Nefha, 77
Nefis istekleri, 15
Nefret 339
Nefsi âlem, 111
Nefsi kül, 111, 290
Nefşülemîn, 220, 275, 276
Nefyemek, 118
Nefyi âlem mezhebi, 111
Nefyi icrâ, 220
Nesih, 240
Nesil, 350
Nesli kâdim, 79
Neşe, 293
Nesir, 48
Netice, 94
Neticî lâzime, 222
Nevî, 350
Nevmi baller, 349
Nevmi sunâi, 327
Nihâ, 67, 68
Nihâyet, 66
Nisbet, 67
Nisbetî gâîye, 67
Nisbi, 205, 215, 243
Nîchi hâlikat, 244
Noktalî nazar, 253
Nufûz, 71, 119
Nûr, 79, 354
Nusayîfîye, 185
Nûcâbû, 105
Nûcîm, 169, 241
Nûcûmî ilmi hayat, 241
Nûcûmu sabîte, 169
Nûfuz, 71, 94, 119
Nûfuzu içtimâi, 265
Nûkebû, 105
Nûmâyi, 254
Nûve, 344
Nuzûl, 164
- Örf ve âdet, 245, 284
Pâkdâmen, 65
Pir, 183
- Put, 17
Râcî, 228
Râfi, 79
Rahîm, 79
Rahmân, 79
Rakîp, 79
Rasat, 257
Raûf, 79
Râz, 235
Reçûl, 72
Refîh devleti, 242
Rekabet, 7
Rekabet piyasası, 7
Resmi arûs, 176
Resîd, 79
Reşit, 70
Revâkiyye, 144
Revâkiyyei cebriyye, 144
Revîş, 234
Rezzâk, 79
Riyâter, 257
Ric'at, 185
Ric'i ziyyâ hâfiza, 228
Ridâ, 222
Rivâyet, 200
Riyâzi târif, 247
Ruhî, 229
Ruhî tevetür, 229
Ruhîyat
muayyenîciliği, 223
Rûrûbet, 288
Rûcî, 227, 228
Rûcû, 228
Rûcû, 228
Rûknî esîr, 93
Rûsum ve kuyûd, 236
Rûsum ve telîm, 235
Rûd, 70
Rûş, 70
Rûyet, 249
Saadeti uzmâ, 157
Sabûr, 79
Sadaka, 164
Saddûkiyye, 161
Sâde iktisâd, 7
Sâfa, 293
Safîdî hâlikîye, 217
Safha, 106
Safsata, 141, 152
Saha, 86
Sahâi basar, 253
Sâhib, 12
Sâhibolma, 273
Sâhih, 277, 283
Sâhip, 12
Sahne, 86
Salâhiyet, 275
Saltanat, 14
Saltanati gâyat, 67
Saltanati ilâhiye, 14
Saltanati rûhîye, 14
Sameð, 79
- Sanat, 287
Sanat nazariyesi, 83
Sanâyi 52
Sanâyîcilik, 53
Sanâyi havzası, 53
Sanâyi müfide, 271
Sanâyi nefise, 271
Sanâyiin mahallîleşmesi, 53
Sanâyileşme, 53
Sanâyi rûhiyatı, 53
Sanâyi teknâsüfî, 53
Sanâyi temerküzu, 53
Sâni, 63
Sâni hakim, 63
Sâni kânât, 63
Sâni teâlâ, 63
Sarahat, 251
Savap, 90, 276
Sây, 40
Sâyîn bedeli, 39
Sâyîn yabancılılaşması, 40
Sayruret, 252
Sebat, 349
Sebebi hârici, 94, 119
Sebeb, 66, 266
Sebî'ye, 185
Seçîye, 349
Selâhiyet, 275
Selâm, 79
Selâb, 35
Selbi, 35
Selcîfiyyün, 283
Selim, 275
Semâ, 241
Semen, 168
Semere, 222
Semi, 79
Serbest, 73, 74
Serbestlik, 74
Serbestî itkaâd, 74
Serbestî mübâdele, 73
Serbestî mezhebi, 74
Serbes mübâdele, 73
Servet, 21
Sevin, 276
Seviye, 229
Seviye akliyeyin tereffü, 229
Sevkedilmiş, 266
Seyyâle, 171
Seyyâle ijtibâriye nazariyesi, 171
Sifat, 349
Sifât bâzîze, 349
Sifât kâşîfe, 349
Sifât mümeyyize, 349
Sihat, 192, 276, 286
Siklet, 238
Sîr, 235
Sîrf nazari, 247
Sîri dîni, 324
Sîri, 235
- Sîrî felsefe, 236
Sîrî ilâhiyat, 236
Sîrîlik, 235
Sîriyye, 235
Sîsilci meraüp, 323
Sîmâ, 238
Sînnî kemâl, 71
Sîret, 234
Sîrâki nazar, 253
Sîyâk ve sibaâk, 201
Sîyâsi fazilet, 65
Sîyâsi iktisâd, 6
Sîyâsi tâtilî faaliyet, 263
Sîfî saî, 157
Sudur, 48, 164, 241
Suhûlet, 39
Suhûletli, 39
Sukutu hayâl, 290
Süreti ibâre, 201
Süreti umûmiye, 211
Süreti zâhire, 251
Sureykîye, 185
Sûdir, 48, 164, 241
Sûlale, 350
Sûluk, 234
Sûnnet, 200
Sûrat, 322
- Sâfi, 96
Sâhsîyiye hîristiyâniyye, 319
Sâhsîyyûnu hîristiyâniyye, 319
Sâktî, 91
Sâkkîlik, 91
Sâni zâit, 241
Sârtî, 35
Sâyâni kabul, 192
Sâyi, 107
Sâyla, 337
Sâyîl vatan, 107
Sâbâbet, 69
Sâbih, 219
Sâbihî hak, 219
Sehevâni, 75
Sâhid, 79
Sâhvâni, 75
Sehvâniyye, 293
Sehvvet, 293
Sekavet, 91
Sekil, 165
Sekâr, 79
Sêni, 214
Sêniyet, 220
Sêniyet hükümleri, 221
Serâre, 177
Serârci ayn, 177
Seref, 91
Serefî kişiler, 91
Seyyîeti hissün kanunu, 270

- Sia, 185
 Südder, 71, 229, 237
 Sugal, 40, 245
 Sugul, 245
 Sükrân, 100
 Taan, 33
 Tabî, 245
 Tabiat, 349
 Tabiat cîlesi, 142
 Tabii, 171
 Tabii, 246
 Tabîiyât, 169
 Tabîiyet, 110
 Tafra, 349
 Tagîyîr, 31
 Tagîyîri mephâs, 31
 Tahakkuk, 220
 Tahakkuk etmeli, 220
 Tahakkuk etmiş, 220
 Tahakkuk ettirme, 220
 Tahakkur, 228
 Tahallûl, 70
 Tahammûl, 338
 Tahavvûl, 112
 Tahavvûlü
 mütterâfika usulü, 86
 Tahayyûl, 142
 Tahayyûlülat, 142
 Tahdîd, 210
 Tahdîdi, 35
 Tahkik, 220
 Tahkiki, 35
 Tahîlî, 219
 Tahîlî hakîki, 219
 Tahîlî zihni, 219
 Tahrîf, 255
 Tahrîfîlik, 255
 Tahsil, 12
 Tahsil, 234
 Tahsûur, 251
 Tahsûur hâdisât
 îlmîrlîhiye, 251
 Tahut atabe, 87
 Tahvil, 104
 Tâife, 350
 Takat, 71
 Takdirî, 220
 Taklid, 58, 200
 Taklit, 58, 200
 Taklit nazariyesi, 58
 Talep, 224
 Tâli, 308
 Tâli, 248
 Tâliî mü'nâkis, 248
 Tâliî mütessâid, 248
 Ta'lim, 15
 Tâlimî, 10
 Tamâmi, 57
 Tamâni hessap, 57
 Tamîm, 210
 Tarafîtrîlik, 204
 Tarassut, 257
 Tard, 31, 118
- Târif, 221
 Târifî, 349
 Târîfi hakîki, 221
 Tarîh, 156
 Tarîhi folsefe, 156
 Tarîhi
 muayenîyetçilik 223
 Tarîki nazar, 120
 Tarîki tevhid, 236
 Tart, 31, 118
 Tasarruf, 21
 Tasarrûfatı mülkiye, 21
 Tasavvuf, 190, 235
 Tasavvufî, 235
 Tasavvufîyye, 235
 Tasavvûriye-i
 gariziyye, 173
 Tasavvûriye-i
 tecrîbiyye, 247
 Tasavvûriye-i
 vücûdiyye, 298
 Tasavvuru harîci, 18
 Tasdîkaat, 33
 Tasdîki kismî, 33
 Tashîliçik, 255
 Tasnîf, 120
 Tasvir, 98
 Tasvirî aksâm, 98
 Tâtîli faaliyet, 263
 Tâtîli faaliyet
 memnuîyeti, 263
 Tatmîn, 339
 Tarîv, 209
 Tavrî hakîkiye, 217
 Tavrî, 18
 Tavrî ve hareket, 234
 Tavrû bareket, 234
 Tavzîfî, 349
 Tavzîh, 118
 Tayf, 251
 Teâdîl, 86
 Teâkup, 21
 Teâlim, 235
 Teâlimî, 200, 245
 Teâlimî hukuk, 245
 Teâlimî kadim, 200
 Tebasur, 199
 Tebevnî, 104
 Tebdîli mekân, 240
 Tebîd, 118
 Teblig, 48
 Tecâhüllî fiddâvâ, 31
 Tecelli, 251
 Tecrûbi, 247
 Tecrûbi kanûn, 247
 Tecrûbi târif, 247
 Tecrûbiyye, 246
 Tecvîz, 338
 Tedâi, 342
 Tedâvûle arz, 48
 Tedâvûle vaz, 48
 Tedennî, 228
 Tedîb, 15
 Tedîbi, 246, 247
- Tedribi mevcudiyet, 248
 Tedribîyye, 246
 Techhûl, 105
 Teessür, 315
 Teessürîyet, 97
 Teessürî, 315
 Tefekkîr, 114
 Tefekkûre heycâni, 49
 Tefevvuk, 305
 Tefrika, 142
 Tefrikî kuvâ, 13, 71
 Tefsîri hukuki, 341
 Tefîs, 246
 Tefîis ve muayene, 246
 Tehavvûl, 114
 Tehavvûliye, 114
 Teheyû, 295
 Teheyûy, 315
 Teheyûciyye, 315
 Teheyûciyyet, 316
 Tehzîb, 15
 Tchizip, 15
 Tekâmûl, 112, 202
 Tekâmûlîcü îlahiyât, 114
 Tekâmülye, 114
 Tekâmüli nazariyesi, 115
 Tekâmûl ve inkilâp, 115
 Tekâsûfî sây, 40
 Tekkevün, 111, 234
 Tekkevünî, 212, 213
 Tekkevünî içtimâiyât, 212
 Tekkevünî cedeli, 132
 Tekkevünî umûmî, 111
 Tekkar, 209
 Tekrîri lâftz, 209
 Tekrîr tabkîk, 257
 Tekrîr tetkîk, 257
 Tekrîr, 209
 Tekrîri abc, 209
 Tekrîri merdût, 209
 Tekris, 70
 Teksîr, 232
 Teksîri kelâm, 232
 Telkvîn, 107
 Telkvînî, 107
 Telâkki, 12
 Telezzûz, 293
 Telezzûz mezhebi
 ahlâkîsi, 293
 Temâs, 172
 Temâs bilkuvvet, 266
 Temâsi cismâni, 172
 Temâsi fâile, 97
 Temâsi münfâile, 9
 Temâyül, 14, 15
 Tembel, 96
 Temin, 269
- Teminât, 269
 Tencükîn, 349
 Tenâkuz, 208
 Tenâkuzu hususîye, 208
 Tenâkuzu umumiye, 208
 Tenâsub, 185, 240
 Tenâsüb, 266
 Tenâsüb kuvâ
 kanunu 266
 Tenâsül, 336
 Tenâsül mütecânis, 336
 Tenâsül müteşâbih, 336
 Tenkid, 33
 Tenkidî, 32
 Tenkidi binefsîli, 33
 Tenkidi kismî, 33
 Tenkidi lugat, 33
 Tenkidiyye, 33
 Tenkidiyye îlahiyeti, 50
 Tenkidiyye mezhebi, 33
 Tenkit, 33
 Tenkitî kafa, 33
 Tenkiten evvel, 37
 Tenvimî smâl, 327
 Terakki, 112, 201, 228
 Terakki siken, 227
 Terakkip, 257
 Terbiye, 15, 278
 Terbiyeçilik, 15
 Terbiye içtimâiyât, 15
 Terbiye etfâl, 15
 Terçiime, 193
 Terk, 157
 Terki diinya, 157
 Terki terk, 157
 Terki ukhâ, 157
 Tersimi fiili mü'nâkis, 258
 Tertiip, 120
 Tesâmîh, 338
 Tesâvi, 88
 Tesâvi eşkâl, 90
 Tesciye, 349
 Teselûl, 21
 Tesir, 94, 119, 165
 Tesir otmek, 96
 Tesiri külli, 265
 Tesir ve aksi tesirin
 müsâvâtı mebedî, 98
 Teskin, 339
 Tesâhabus, 91
 Tesebbüs, 235
 Tesekkûl, 108
 Tesekkûlu âlem, 108
 Tesekkûlu âleme
 müteallik, 109
 Tesnevüsât, 11

- Tesvîvîşâti kîbîye, 11
 Tesvîvîşü teheyûcî, 315
 Tesfiye, 339
 Teshircilik, 254
 Teshircilik ihtiyaci, 254
 Tesriki mesâlî, 29
 Teyvîki fezâlî, 65
 Têebû, 257
 Tekkî, 220
 Tevâfuk, 90
 Tevâzû, 349
 Tevâzûn, 86
 Tevekkûl, 145
 Tevetur, 229
 Tevezzü vâridât, 201
 Tevâb, 79
 Teyaklûn, 269
 Tezâhür, 48, 251, 252
 Tezâhürât, 254
 Tczâhürâ sâni kanunu, 231
 Tezayûf, 19
 Tezîl, 222
 Timar, 285
 Timsâl, 270, 332
 Timsâller nazarîyesi, 332
 Timsâli hüsün, 270
 Tumâninet, 339
 Ufûle, 245
 Ufûleçilik, 245
 Ufûlei hakikat, 220
 Ukaâlî, 153
 Ukaûm, 328
 Ukaûniyet, 328
 Ulûm, 238
 Ulûmu hafîyye, 238
 Ulûmu hafîyenin heceti mecmuası, 238
 Ulûmu hafîye tarzi tefekkûrî, 238
 Ulûmu hafîycile istigâl, 238
 Ulûmu müşahedât, 258
 Ülûvîcîcenâp, 242
 Ülîyîet, 14
- Ulîyîeti kuvvâniye, 269
 Umumhâne, 209
 Umûmi, 204
 Umûni grev, 209
 Umûni istihâ, 211
 Umûni kadûn, 209
 Umûnilere, 210
 Umûnâmâyiât, 211
 Umûni mankr, 211
 Umûni müâdil, 86
 209
 Umûni taksimî âmâl, 209
 Umûni tacîli faaliyet, 263
 Umûniyet, 111, 211
 Umûniyete, 209, 211
 Umûniyethî merî, 209
 Usûl, 247
 Usûli, 247
 Usûlî muhâkeme, 341
 Usûl ve âdâb, 120
 Uyunkun devri tehâcümü, 349
 Ülfî, 10
 Ümmîye, 66
 Üstünde calışan şeyler, 47
 Vâchüllâzâhi, 81
 Vâcibüreâyâ, 74
 Vâcibüreâyâ kanun, 74
 Vâcibülvâhid, 139
 Vâcid, 79
 Vahdâniyet, 282
 Vahdet, 17, 35
 Vahdeti vûcût, 282
 Vahîab, 79
 Vâhi, 215
 Vâhid, 79
 Vâhiy, 77, 190
 Vak'a, 94, 119
 Vâkum metâbik, 276
 Vâkî, 138, 214, 220, 276
 Vâli, 79
 Vâridât, 12, 201, 235
- Vâridât seviyesi, 201
 Vâris, 79
 Vâsi hâs, 349
 Vâsi müimeyyiz, 349
 Vâstî, 349
 Vâstîlin, 74, 157
 Vâsta, 66
 Vâsti, 55, 79
 Vâzife, 245
 Vâzifevi, 246
 Vecid, 27, 78
 Vecit, 27, 78
 Vecize, 239
 Vecizeler 239
 Veddî, 79
 Vehim, 342, 345
 Vehîni havâs, 342
 Vehmî hayâl, 345
 Vekîl, 79
 Velyâccılık, 74
 Velyâyet derecesi, 104
 Veli, 74, 105
 Vellîlik, 74
 Veliy, 79
 Vezâîî ihtiyâriye, 38
 Vezâîî müâzeme, 38
 Vezâîî mütehartime, 38
 Vezâîî vâisia, 38
 Vezâîî vîcdâniye, 38
 Vuku', 220
 Vukuf, 97
 Vuzuh, 251
 Vûcûb, 35
 Vûcûbiye, 222
 Vûcûd, 106, 220
 Vûcûdiyyei
 Hristiyanîye, 322
 Vûcûdiyyei mantkiye, 298
 Vûcûdiyyûnu
 Hristiyanîye, 322
 Vûcûdu zihâl, 59
 Vûcûp, 35
 Vûzuh, 251
 Yed, 28
 Yedîi gayri kaabili rûyet, 250
- Yevmiye, 267
 Yevmiyecilik, 267
- Zaaft, 266
 Zaaft basar, 266
 Zaafî basar, 249
 Zâhir, 79, 251, 253
 Zâhiren, 253
 Zâhir, 215, 235, 251
 Zâhit, hareket, 252
 Zâhir ve hâkîkat, 253
 Zâhir ve künh, 253
 Zahr, 226
 Zâlim, 16
 Zarâret, 249
 Zarâreti fîiliye, 249
 Zarâreti tecribiye, 249
 Zarûri, 35
 Zarûriye, 222
 Zât, 81
 Zeâmet, 159, 285
 Zelle, 267
 Zemmâm, 33
 Zevâbir, 252
 Zevâhîri hâl, 253
 Zevâhîri mscîhüde, 142
 Zevk, 293, 339
 Zevk felsefesi, 293
 Zevkeprestîl, 293
 Zevk ve iżtrap mebdeî, 339
 Zeyl, 19
 Zimmî, 236, 237
 Zîyâ nazâr, 253
 Zihinsiz, 81
 Zihîn, 219, 282
 Zikir, 79
 Zindegî hissi, 101
 Zîrûh, 291
 Ziyâ, 354
 Ziyâdeî kelâm, 347
 Ziyâî tekâmîl, 115
 Ziyâî rûyet, 249
 Ziyâya aksülämel, 356
 Ziyâya meyleteme, 355
 Zuhîr, 164
 Zuhîrî tekâmîl, 48
 Zülcelâli vel-iâkrâm, 79
 Zürrîyet, 350

Fransızca Dizin

- Abandon, 102
 Abduction, 254
 Abnégation, 146
 Absolu, 133, 205
 Absolu dialectique, 133
 Abstrait, 215
 Accèssoire communautaire, 229
- Acculturation, 20
 Acosmisme, 111
 Acquis, 10
 Acquisition, 12
 Acte, 9
 Acteur, 9
 Actif, 96
 Action, 94, 119
 Activisme, 96
 Activité, 97
 Activité esthétique, 82
 Actualisation, 10

- Actualisme, 10, 97
 Actuel, 9, 267
 Adaptation, 102
 Adolescence, 69, 70
 Adolescent, 69
 Adoption, 104
 Adulte, 69, 71
 Adynamie, 266
 Affection, 96
 Affectivité, 97
 Affrément, 232
 Affirmatif, 35
 Âge critique, 37
- Agent, 94, 139
 Agent autonome, 139
 Agent naturel primordial, 54
 Agents morbides, 94
 Agents politiques, 54
 Agents sociaux, 94
 Agir, 94
 Agnation, 322
 Agnatique, 72
 Agréable, 338
 Air, 287
 Aire culturelle, 19

- Aire de transition, 193
Aire industrielle, 53
Aise, 70
Ajustement dans le mariage, 105
Aliénation, 40
Aliénation du travail, 40
Allea, 178
Allié, 146
Altérité, 92
Alternatif, 164
Alternative, 164
Amourose, 249
Ambition, 8
Amblyopie, 266
Âme, 111, 198
Âme du univers, 111
Âme du monde, 111
Âme sensible, 292
Amnésie, 228
Amnésie rétrograde, 228
Amplifiant, 212
Amusement, 16
Analyse, 140, 219
Analyse factorielle, 140
Analys idéale, 219
Analyse réelle, 219
Ancienne académie, 78
Ancienne stoïcisme, 79
Ancienneté, 79
Anéantissement, 157
Anéantissement de Dieu, 157
Anesthétique, 82
Angoisse, 322
Animal, 291
Animalisme, 291
Animalité, 291
Anomalie, 11, 173
Anomalie acquise, 11
Anomalie physiologique, 173
Anomalies acquises, 11
Anterograde, 228
Anthropologie, 20, 154
Anthropologie culturelle, 20
Anthropologie philosophique, 154
Anthroposociologie, 350
Antipathie, 339
Anti-philosophique, 156
Antipode, 196
Autonyme, 84
Apodictique, 35
Apparement, 253
Apparence, 251, 252, 253
Apparence et essence, 253
Apparence et réalité, 253
Apparent, 215, 253
Appelatif, 205
Appert, 215
Appréciatif, 220
Approche, 20
Approche culturel -historique, 20
Apraxie, 12
Aptitude, 11
Aptitude acquise, 11
Archétype, 7
Argument, 68, 141, 228
Argument des causes finales, 68
Argument fallacieux, 141
Argument regressif, 228
Arithmologie, 211
Arrière, 226
Art, 120
Art d'agrement, 16
Art de discuter, 120, 126
Art de raisonner, 126
Art du dialogue, 126
Articulation, 20
Artisan, 63, 79
Artisanat, 79
Artisans, 79
Ascese, 65
Ascétisme, 236
Ascétisme moral, 236
Asharies, 85
Assertorique, 35
Assimilation, 20
Assimilation culturelle, 20
Association, 137, 269
Association dynamique, 269
Association Fabienne, 137
Assurance, 269
Astro-biologie, 241
Astromécanique, 241
Attente, 258
Attention active, 97
Attention passive, 9
Attitude, 18
Attribut, 134
Attributs dialectiques, 134
Autocritique, 33
Autodynamisme, 58
Automatisme, 173, 221
Automatisme physiologique, 173
Automatisme psychique pure, 221
Autotypie, 246
Autoritarisme, 74
Autre généralisé, 205
Aversion, 339
Axiomatique, 176
Bandit, 12
Battologie, 232
Beau, 269
Beauté, 270
Beauté corporelle, 254
Beaux arts, 271
Belle nature, 270
Besoin, 225
Besoins négatifs, 225
Besoins positifs, 225
Bible, 78
Bien-être, 70
Boréé, 253
Bourse du travail, 42
Brigand, 12, 91
Bureaucratie, 213
But, 66
Calcul intégral, 57
Calmé, 70
Capitalisme, 279
Capitalisme populaire, 279
Capitaliste, 195
Capitalistes cultivés, 195
Caractére, 349
Caractére acquis, 11
Caractére féodal, 160
Caractériser, 349
Caractéristique, 11, 349
Caractéristique de race, 353
Caractéristique universelle, 111
Caractérologie, 349
Cartiste, 187
Catégorie, 25, 270
Catégories de la beauté, 270
Catégories économiques, 25
Catégorique, 35
Causalité, 248
Causalité empirique, 248
Caus, 211, 218, 324
Cause absolue, 211
Cause actuelle, 10
Cause agente, 94
Cause efficace, 96
Cause efficiente, 94
Cause finale, 68
Cause incomplète, 27
Cause préventive, 55
Cause prémodiale, 54
Cause prochaine, 245
Cause relative, 245
Causes vraies, 221
Cause transitive, 195
Cause universelle, 211
Cellule, 344
Cellule germinative, 11
Cénéstésie, 278
Centralisation, 53
Centralisation industrielle, 53
Certain, 215
Chaleur, 353
Chambres des métiers, 79
Champ, 253
Cahmp visuel, 253
Changement, 129
Changement dialectique, 129
Chevalier, 12
Chômage, 237, 238
Chômage déguisé, 237, 238
Christianisme, 319
Ciel, 241
Classe, 14, 105
Classe matrimoniaire, 105
Classe souveraine, 14
Classification des grèves, 263
Cléptomanie, 322
Coalition, 265
Coéducation, 87
Coesthésie, 278
Cogitative, 84
Cohérence, 110
Cohérence universelle, 110
Colberisme, 324
Collaboration, 29
Collectif, 205
Collusion, 332
Commencement, 66
Commerce de charité, 255
Commode, 39
Commune de Paris, 204
Communication, 272
Communisme, 154
Communisme philosophique, 154
Complex, 19, 53
Complexe de culture, 19
Complexe industriel, 53
Comportement, 234
Concentration, 40

Concentration du travail, 40	Contraste Marxien, 297	Déformation, 178	Développer, 203
Concentration industrielle, 53	Converse, 115	Dégout, 339	Devenir, 111, 234, 252
Conception, 190	Convertible, 112	Dégénération, 72	Devenir dialectique, 132
Conception mystique, 190	Conversion, 104	Dégénération de l'énergie, 72	Devenir universel, 111
Conception virginale, 190	Coopération, 29	Degrés, 106	Dévoilement, 57
Concepts individuels, 210	Corollaire, 222	Déja-vu, 249	Devoir, 38
Concepts universels, 210	Corporation, 79, 144	Délinquance juvénile, 70	Devoirs larges, 38
Concret, 215	Cosme, 106, 107	Délit, 111, 166	Devoirs stricts, 38
Conduite, 232	Cosmique, 109, 205	Délit d'opinion, 166	Dévoûement, 146
Confatal, 91	Cosmodicée, 107	Délit universel, 111	Dialectique, 120, 128
Confiance, 269	Cosmogonie, 108	Déménuage, 63	Dialectique, transcendale, 121
Confiance en soi, 269	Cosmogonie, 109	Démocratie, 32, 280	Dialogue, 120
Congruence, 90	Cosmologie, 107	Démocratie populaire, 280	Dictionnaire critique, 33
Connnaissance, 97	Cosmopolite, 107	Démographie, 281	Différence, 143
Connnaissance émotionnelle, 49, 316	Cosmopolitisme, 107	Démonstration, 254	Diffusion de culture, 19
Connnaissance philosophique, 153	Cosmos, 106	Démoralisation, 242	Dilettantisme, 156
Connnaissance vulgaire, 281	Coup d'Etat, 345	Dénigreur, 33	Dilettantisme philosophique, 156
Connexion, 110	Coût de la vie, 192	Dépassement, 65	Dirigé, 266
Connexion universelle, 110	Coût d'opportunité, 164	Dépendance, 109	Discursif, 234
Connexion, 19	Coutume, 245	Dépendance générale, 109	Disjonctif, 35
Connotatif, 19	Couvade, 72	Dépendance universelle 109	Distance, 349
Conquête, 162	Crainte, 6	Déréalisation, 220	Distinction, 143
Concécution, 247	Craindre l'échec, 6	Déréliction, 232	Distinction réelle, 216
Concécution empirique, 247	Créateur, 63	Désagréable, 339	Distraction, 16
Consommation, 254	Crédit, 79	Despotisme, 74	Distribution, 201
Consommation apparente, 254	Crédit à l'artisanat, 79	Détails de culture, 19	Distribution des revenus, 201
Consommation improductive, 254	Crise, 70	Déterminisme, 24, 38,	Divertissement, 16
Conspiration, 345	Crise juvénile, 70	129, 222, 223, 224	Divisibilité, 171
Constant, 215	Critérium, 221	Déterminisme dialectique, 129, 224	Divisibilité physique, 171, 172
Constatif, 220	Critérium de la vérité, 221	Déterminisme économique, 24	Division, 209
Contact, 172	Criticisme, 33	Déterminisme historique, 223	Division du travail général, 209
Contact de culture, 19	Critique, 32, 33	Déterminisme métaphysique, 129,	Doctrine, 10, 38, 65
Contact physique, 172	Critique de la raison pure, 82	223	Doctrine de Gentile, 10
Contact virtuel, 266	Critiques moderne, 323	Déterminisme physiologique, 173	Doctrine de la vertue, 65
Contexte, 201	Croissance, 23, 24	Déterminisme psychologique, 223	Doctrine du droit, 65, 275, 340
Contradiction, 129, 208, 297	Croissance économique, 23	Déterminisme social, 223	Doctrine d'Elis et d'Ercétrie, 38
Contradiction dialectique, 129	Cryptologique, 246	Déterminisme télologique, 224	Domestication, 102
Contradiction générale, 208	Culte, 141, 292	Déterminisme théologique, 223	Droit, 275, 340
Contradiction Hégélienne, 207	Culte de phallus, 141	Déterminisme universelle, 111	Droit coutumier, 245
Contradiction Marxienne, 297	Culte des animaux, 292	24, 90, 201	Droit maternel, 340
Contradiction spéciale, 208	Culture, 19	Développement, 20,	Droit positif, 192, 340
Contradictoire, 129	Cycle, 24	culturel, 20	Dualisme, 154
Contraste, 297	Cycles des affaires, 24	Développement économique, 24	Dualisme philosophique, 154
Contraste Hégélien, 297	Déduction, 52	Développement intégral, 90	Dynamique, 36, 268
Déficients, 27	Déduction d'existence minimum, 52	Développement social, 24	Dynamisme, 268
Définition, 221, 247	Déduction empirique, 248	Éccété, 5	
Définition empirique, 247	Déficients, 27	Échec, 6	
Définition mathématique, 247	Définition, 221, 247	Écholalie, 6	
Définition réelle, 221	Définition empirique, 247	Électrique, 6	

- Électicisme, 6
 Économie, 6
 École, 6
 École contemplative, 6, 236
 École d'Alexandrie, 6
 École d'Aristote, 6
 École d'Elée, 6
 École de Milet, 6
 École de Platon, 6
 École des formes sociales, 6
 École de Würzbourg, 6
 École dissidente de Bassora, 6
 École Ecossaise, 6, 354
 École Élétacique, 6, 29
 École intuitive, 6
 École Ionique, 6
 École Isidoriennne, 6
 École Italique, 6
 École Mégarique, 6
 École mystique, 6, 236
 École phalanstérienne, 140
 École Stoïque, 6
 Écologie, 6
 Écologie sociale, 21
 Économat, 21
 Économétrie, 6, 21
 Économie, 21
 Économie de transition, 194
 Économie domestique, 6
 Économie politique, 6, 21, 26
 Économie pure, 7
 Économie pure du capitalisme, 7
 Économie pure du socialisme, 7
 Économie sociale, 7, 21
 Économique, 23
 Économisme, 7
 Économiste, 172
 Écorce, 7
 Écausaise, 7
 Écrasez l'infâme, 7
 Écriture automatique, 7
 Écriture idéographique, 7
 Écriture phonétique, 7
 Ecthésie, 7
 Ectype, 7
 Effectif, 9
 Education, 12, 15
 Educationisme, 12, 15
 Education, 12
 Effectif, 12, 215
 Effectivisme, 12
 Efférent, 13, 254
 Effet, 13, 94
 Efficace, 13, 96
 Efficiency, 13, 94
 Efficient, 13, 68, 94
 Efficiente, 13
 Effort, 13
 Effort répété, 13
 Égal, 87
 Égalitarisme, 13, 87
 Égalité, 13, 88, 179
 Égalité civile et juridique, 13
 Égalité économique et sociale, 13, 26
 Égalité logique, 13
 Égalité morale, 13
 Égalité naturelle, 13
 Égalité politique, 13
 Ego-altruisme, 14
 Ego-centralisme, 14
 Ego-centrisme, 14
 Égoïsme, 14
 Égoïsme éthique, 14
 Égoïsme métaphysique, 14
 Égoïsme psychologique, 14
 Égologie, 14
 Égotisme, 14
 Éidétisme, 17
 Éidétique, 17
 Ejectif, 18
 Ejet, 19
 Ek-stase, 27
 Elaboration, 28
 Élan, 28
 Élan vital, 28
 Élasticité, 28
 Élées, 29
 Élétacique, 29
 Élétisme, 29
 Électif, 29
 Électricité, 30
 Électrique, 30
 Electrobiogénese, 30
 électrobiologie, 30
 Electrocéphalogramme, 30
 electroencéphalographie, 30
 Electron, 29
 électromagnétisme, 31
 Electrophysiologie, 30
 élégance, 29
 Élément, 31, 51
 Élémentaire, 31
 Élément de vice, 31
 Éléments rationnels, 31
 éléments sensitifs, 31
 Elenchus, 32
 élévation du niveau, 229
 Élécite, 38
 Elimination, 31, 38, 118, 191
 Éliminer, 118
 Emanation, 39
 Emanantisme, 39
 Embûche, 39
 Embûtement des germes, 39
 Embryogenie, 39
 Embryologic, 39
 Emergence, 48
 Emigration, 240
 Emigration de cerveau, 48
 Eminement, 48
 Eminent, 48
 Émission, 48
 Émémétropie, 48
 Emotion, 48, 315
 Emotion dépressive, 48
 Emotion esthétique, 48
 Emotion morale, 48
 Emotionnel, 49, 316
 Emotions-chocs, 49
 Emotions-sentiments, 49
 Émotion sthénique, 49
 Emotivisme, 49, 315
 Emotivité, 49, 316
 Empathic, 49
 Empirie, 246
 Empirio-criticisme, 50
 Empirique, 51, 247
 Empirique et théorique, 248
 Empirisme, 51, 246
 Empirisme idéaliste, 247
 Empirisme matérialiste, 247
 Empirisme radicale, 51
 Empiriste, 51, 246
 Emulation, 51
 Enchaînement naturel, 52
 Encyclopédistes, 52
 En dernière analyse, 52
 Endocrines, 52
 Endogamie, 52
 Endophasie, 52
 Énergétique, 53, 72
 Énergétique sociale, 53
 Énergétisme, 53, 72
 Énergie, 53, 71
 Énergie active, 53
 Énergie actuelle, 10, 53
 Énergie chimique, 53
 Énergie cinétique, 53, 237
 Énergie de position, 53
 Énergie invisible, 53, 251
 Énergie potentielle, 10, 53, 237
 Énergie sociale, 54
 Énergie spécifique, 54
 Énergie totale, 54
 Énergique, 268
 Energisme, 54
 Enfance, 54
 Enfatilisme, 54
 Englobant, 55
 Engramme, 55
 Enigme, 55
 Ennui, 56
 Enoncé, 56
 Enoncé formulaire, 56
 Enonciation, 56
 Enquêtes, 56
 Entéléchic, 57
 Entendement, 58, 234
 Entendement catégoriel, 58
 archétype, 58
 Entendement ectype, 58
 Entendre, 58
 Enthême, 58
 Enthousiasme, 59, 80, 315
 Enthymème, 59
 Entité, 59
 Entité intellectuelle, 59
 Entités immuables, 59
 Entoptique, 257
 Entrojection, 59
 Entropie, 59
 Enumération, 59
 Enumérative induction, 59
 Envie, 59
 Éon, 60
 Epagogique, 60
 Éphèctique, 60
 Épichérème, 60
 Epicurisme, 60
 Epicurien, 60
 Epicurisme, 60
 Epicuriste, 60
 Épigénése, 60
 Épigraphie, 60
 Épikourisme, 60
 Epiphénomé, 62, 241
 Epiphénoméisme, 62, 241
 Épistématic, 62
 Épistémologie, 62
 Épistémologique, 62
 Epissyllogisme, 63

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Epoché, 63
Époétique, 63
Époque, 63
Équation, 64
Équation personnelle, 64
Équilibre, 64
Équilibre des inclinations, 15, 64
Équilibre indifférent, 64
Équilibre instable, 64
Équilibre mental, 64
Équilibre stable, 64
Équipotence, 64
Équivalent, 85
Équité, 64
Équivalence, 64, 86
Équivalent, 64, 85
Équivalent généralisé, 86, 209
Équivalent mécanique de la chaleur, 64, 354
Équivocité, 64
Équivoque, 64
Frémisme, 68
Ergoécnésie, 70, 203
Ergographie, 70
Ergographie, 70
Irgologie, 70
Frisotique, 71
Érosion, 75
Fröttisme, 76
Fröttisme, 74, 76
Fröttisme, 74 76
Errements, 76, 234
Erreur, 76
Eschatologie, 77
Esclavage, 77
Esclavage patriarcal, 77
Esclave, 12, 77
Fisotérique, 80, 235
Fisotérisme, 80
Espace, 80
Espace absolu, 80
Espace Euclidien, 80
Espace propre, 80
Espace vital, 214
Espèce, 80
Espérance, 80
Esprit, 80, 198
Esprit animal, 80
Esprit contemplatif, 80, 236
Esprit critique, 33, 80
Esprit de finesse, 80
Esprit de géométrie, 80, 214
Esprit de l'univers, 80
Esprit général, 80
Esprit géométrique, 80, 214
Esprit juste, 80
- Esprit national, 80
Esprit publique, 80
Esprits animaux, 293
Esprit scientifique, 80
Esprits des lois, 71
Esprit universel, 80
Esséennes, 81
Esséité, 81
Essence, 81
Essentiens, 81
Essentiel, 81
Esthétise, 84
Esthésinométrie, 84
Esthésiogène, 84
Esthésiomètre, 84
Esthéticisme, 84
Esthétique, 81, 84, 93, 270
Esthétique, réaliste, 216
Esthétique
 trancendante, 82
Esthésisme, 82, 84
Esthésisme moral, 84
Esthésique
 philosophique, 84
Esthopsychologie, 84
Estimative, 84
Étape, 91, 106
État, 91
État colloidal, 91
État d'esprit, 91
État de nature, 91
Étazisme, 74, 91
État métaphysique, 91
État populaire, 280
État positif, 91
État primitif, 91
État hypnotogique, 91, 349
États neutres, 92
État théologique, 92
Étendue, 92
Étendue intelligible, 92
Éternelles, 92
Éternal présent, 92
Éternism, 92
Éternité, 92
Éternité du monde, 92, 109
Éthélisme, 92
Éther, 92
Éthico-théologique, 93
Éthique, 93
Éthnie, 93
Éthnique, 93
Ethnocentrisme, 350
Ethnographie, 93, 98
Ethnologie, 93, 98
Éthogénie, 93
Éthognosie, 93
Ethnographie, 93
- Éthologie, 93, 349
Étiologie, 94
Étiquette, 247
Étranglé, 99
Être, 99, 217
Être absolu, 99
Être arrière, 228
Être de raison, 99
Être de soi-même, 81
Être en acte, 9, 99
Être en puissance, 9, 99, 237
Être en soi, 99
Être-la, 99
Être nécessaire, 99
Être par soi, 99
Être pour elle-même, 99
Être pour soi, 99
Être, pur, 99
Être représentatif, 99
Êtres contingents, 99
Être véritable, 99, 221
Étroitesse d'esprit, 253
Étude à travers les cultures, 19
Étymologie, 93
Euclidien, 99
Eudémonisme, 100
Eudémoniste, 100
Eugénique, 100, 350
Eugénisme, 100
Euphorie, 101
Euristique, 101
Eurythmie, 101
Eusynopsis, 101
Euthanasie, 101
Eutrapélie, 102
Évangéliste, 102
Évangile, 78, 102
Événement, 102
Eventualité, 102
Eventuel, 102
Evénement, 103
Évidence, 103
Évidence empirique, 103
Évidence
 expérimentale, 103
Évidence immédiate, 103
Évidence intuitive, 103
Évidence
 métaphysique, 103
Évidence objective, 103
Évidence rationnelle, 103
Évidence sensible, 103
Évidence subjective, 103
Évident, 103, 215
Évocation, 105
- Évolution, 105, 112, 202
Evolution créatrice, 105, 106
Évolution du globe, 106
Évolution et révolution, 106, 115
Évolutionisme, 106, 114
Évolution ontogénique, 106
Évolution phylogénique, 106
Évolution régressive, 106
Exact, 116
Exception, 116, 205
Exceptive, 116
Excès, 116
Excitabilité, 116
Excitant, 116
Excitation, 116
Excito-moteur, 116
Exclusion, 116
Exclusive, 116
Exécutif, 116
Exégeé, 116
Exemplaire, 116
Exemplarisme, 116
Exemple, 116
Exhaustif, 117
Exhaustion, 117
Exhibitionnisme, 117
Exigence, 117, 224
Existence, 117, 217
Existence empirique, 117, 248
Existence logique, 117
Existence matérielle, 117
Existence objective, 117
Existence réelle, 117
Existence subjective, 117
Existential, 117
Existentialisme, 117, 322
Existentialisme
 Chrétien, 322
Existentialistes
 Chrétiens, 322
Existential, 117
Exister, 117
Exode, 241
Exogamie, 117
Exotérique, 117, 235
Expectante, 117
Expectation, 117, 257
Expérience, 117
Expérience esthétique, 82, 117

- Expérience exténe, 117
 Expérience intellectuelle, 117
 Expérience interne, 117
 Expérience morale, 117
 Expérience sensible, 117
 Expérience vécue, 117
 Expérimentalisme, 117
 Expérimentiel, 117
 Expériential, 118
 Expérimental, 118
 Expérimentalisme, 118
 Expérimentation, 118
 Expiation, 118
 Explanation, 118
 Explicatif, 118
 Explication, 118
 Explique, 118
 Expliquer, 118
 Exponible, 118
 Exposition, 118
 Expropriation, 43
 Ex post, 118
 Exprés, 118
 Expression, 118
 Expressionnisme, 27, 118
 Expressive, 118
 Extase, 27, 78, 80, 118
 Extensif, 118
 Extension, 118
 Extensivité, 118
 Extérieur, 118
 Extérioration, 118
 Extériorisé, 118
 Extériorisé, 118
 Extermination, 118
 Exterminer, 118
 Externe, 118
 Exteriorité, 118
 Extramondain, 119
 Extrapolation, 119
 Extrapolation, 119
 Extrasensible, 119
 Extra-temporel, 119
 Extraversion, 119
 Extrêmes, 19
 Extrinséisme, 119
 Extrinsèque, 119
 Extrusion, 119
 Extroversion, 119
 Fabianisme, 137
 Fabulation, 138
 Facteur, 94, 98, 138
 Facteurs de production, 140
 Facteur moral, 138
 Factice, 138
 Factuel, 138
 Facultatif, 38, 138
 Faculté, 138
 Faculté de connaître, 138
 Faculté discursive, 234
 Faculté estimative, 84
 Facultés d'acquisition, 11
 Faim, 139
 Fait, 139, 158
 Faite, 139
 Fait normatif, 341
 Fait ultime, 139
 Fakirisme, 140
 Familiastère, 141
 Famille, 141
 Famille appariée, 141
 Famille monogamique, 141
 Famillisme, 142
 Famine, 142
 Famine déguisée, 237
 Fanatique, 142
 Fanatisme, 142
 Fantaisie, 142
 Fantaisie cataleptique, 142
 Fantasmatisme, 142, 251
 Fantastique, 142
 Fantôme, 17, 251
 Faradisation, 142
 Fascination, 143
 Fascisme, 143
 Fatal, 144
 Fatalisme, 38, 144
 Fatalisme absolu, 144
 Fatalisme antique, 144
 Fatalisme stoïcien, 144
 Fatalisme théologique, 144
 Fatalité, 144
 Fatigue, 144
 Fausse reconnaissance, 145
 Faute, 145
 Fauve, 178
 Fauvisme, 178
 Faux, 145, 277
 Fayolisme, 145
 Fechner (*Loi de*), 146
 Féodalisme, 146
 Fédération, 146
 Féderative, 146
 Feinte, 254
 Féminisme, 157
 Femme, 157
 Femme public, 209
 Féodal, 160
 Féodalisme, 158, 160
 Feodalité, 159
 Ferme, 161
 Féliche, 162
 Félichisme, 162, 163
 Féchiste, 162
 Fibres d'association, 165
 Ficif, 165, 215
 Fiction, 165, 166
 Fictionnalisme, 165, 166
 Fidéisme, 165
 Fidélité, 269
 Fief, 160, 165
 Figure, 165
 Figurisme, 165
 Fil conducteur, 166
 Filiation, 21, 166
 Filistinisme, 166
 Fin, 66, 167
 Final, 68, 167
 Finalisme, 67, 167
 Finaliste, 67
 Finalité, 68, 94, 167
 Finalité esthétique, 67, 82, 167
 Finalité externe, 167
 Finalité immuable, 167
 Finalité interne, 167
 Finalité objective, 167
 Finalité subjective, 67, 167
 Finalité télologique, 67, 167
 Finalité transscendante, 167
 Fin dernière, 168
 Fin en soi, 168
 Fineesse, 168
 Fini, 168
 Finitisme, 168
 Finitude, 168
 Fissiparité, 168
 Fixation, 168
 Fixation des souvenirs, 168
 Fixisme, 168
 Fixité des épouses, 168
 Flagellant, 173
 Flagrant, 215
 Fléchie, 174
 Fluide, 174
 Fluctuation, 174
 Foi, 174
 Foi pragmatique, 175
 Folie, 175
 Folie circulaire, 175
 Folie de douce, 175
 Folie de persécution, 175
 Folie des grandeurs, 175
 Folie morale, 175
 Folie religieuse, 175
 Folk, 279
 Folklore, 175, 279
 Fonction, 175, 245
 Fonction d'élaboration, 175
 Fonction de nutrition, 175
 Fonction de relation, 175
 Fonction du réel, 175, 220
 Fonctionnalisme, 175, 245
 Fonctionnarisme, 175
 Fonctionnel, 175, 246
 Fondement, 175, 264
 Fonder, 175
 For, 175
 Force, 175, 265
 Force abstraite, 175
 Force aveugle, 175
 Force de volonté, 175
 Force fondamentale, 175
 Force motrice, 175
 Force primitive, 175
 Force productrice, 175
 Forces majeurs, 175
 Forces occultes, 238
 Forces ou qualités occultes, 175
 Force vive, 175
 For extérieur, 175
 Fori, 175
 For intérieur, 175
 Formalisation, 176
 Formalisme, 176, 341
 Formalisme juridique, 341
 Formalisme Kantien, 176
 Formalisme moral, 176
 Formariage, 176
 Formation, 176
 Formation socio-économique, 23
 Formative, 176
 Forme, 165, 176
 Forme a priori, 176
 Forme de connaissance, 176
 Forme de l'intuition, 176
 Forme de penser, 176
 Forme d'organisation, 160
 Forme économique, 23
 Forme et essence, 176
 Forme fondamentale, 176
 Forme générique, 176
 Formel, 176, 215
 Forme latente, 177
 Formellement vrai, 177

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

Forme parfait, 177	Génération spontanée, 263	Grève politique, 263	Heraclitisme
Formes a priori de la sensibilité, 82	Grise (Substance), 263	Bergsonien, 309	Bergsonien, 309
Forme séparée, 177	Généraux, 210	Héréditarisme, 309	Héréditarisme, 309
Forme spécifique, 177	Générique, 212	Hérédité, 309	Hérédité, 309
Formule, 177	Génésis, 212	Hérésie, 309	Hérésie, 309
Formule endophasique, 177	Génétique, 212, 213	Héritage, 309	Héritage, 309
Fortiori, 177	Génie, 212	Hermaphrodisme, 310	Hermaphrodisme, 310
Fortuit, 177	Génocide, 212, 352	Herméneutique, 310	Herméneutique, 310
Fossile, 177	Genre, 213	Hermétisme, 312	Hermétisme, 312
Foule, 177	Genre éloigné, 213	Hésiodique, 312	Hésiodique, 312
Fourierisme, 177	Genre prochain, 213	Hésitation, 313	Hésitation, 313
Franc-Allez, 178	Genre suprême, 213	Héraïsme, 314	Héraïsme, 314
Franc arbitre, 178	Gentes, 213	Hétéroblastie, 314	Hétéroblastie, 314
Franciscain, 179	Géocentrique, 213	Hétérodoxie, 16, 314	Hétérodoxie, 16, 314
Franc-Maconnerie, 178	Géocentrisme, 213	Hétérogénie, 314	Hétérogénie, 314
Frangé, 178	Géodésique, 213	Hétérogénéité, 315	Hétérogénéité sociale, 315
Fraternité, 179	Géographie, 213	Hétérogénéité, 315	Hétérogénéité, 315
Frivole, 181	Géologie, 213	Hétérogénéité, 315	Hétérogénéité, 315
Front populaire, 280	Géométrie, 213, 214	Hétéroplastie, 315	Hétéroplastie, 315
Frustration, 290	Géométrie analytique, 214	Hétérotélique, 315	Hétérotélique, 315
Fugitif, 182	Géométrie descriptive, 214	Heuristique, 315	Heuristique, 315
Fugue, 182	Géopolitique, 214	Hierarchie, 323	Hierarchie, 323
Fuiguration, 182, 241	Géotropisme, 214	Hindouisme, 325	Hindouisme, 325
Fusion culturelle, 20	Gestalcisme, 231	Histogénése, 329	Histogénése, 329
Fusion des sensations, 182	Geste, 232	Histoire, 329	Histoire, 329
Future, 182, 199	Girondin, 235	Histoire de philosophie, 156	Histoire de philosophie, 156
Future éternel, 182	Glande pineale, 238	Histoireologie, 329	Histoireologie, 329
Futurisme, 200	Glandes endocrines, 239	Historicisme, 329, 330, 331	Historicisme, 329, 330, 331
Futures contingents, 183, 200	Global, 239	Historiciste, 330, 331	Historiciste, 330, 331
Galénisme, 185	Glose, 239	Historicité, 330	Historicité, 330
Gandisme, 186	Gnomes, 239	Historico	-philosophique, 330
Garantisme, 187	Gnomique, 239	Historien, 330	Historien, 330
Gassendisme, 187	Gnose, 239	Historique, 330	Historique, 330
Gassendiste, 187	Gnoséologie, 239	Historisme, 329, 330, 331	Historisme, 329, 330, 331
Gauchisme, 32, 43	Gnosticisme, 239	Héautognosie, 296	Héautognosie, 296
Ganchisme démocratique, 32	Gnostiques, 239	Héautonomie, 296	Héautonomie, 296
Gauchiste, 45	Gout, esthétique, 82	Hébétude, 296	Hébétude, 296
Gaz, 190	Gouvernement, 240, 345	Hébephénie, 296	Hébephénie, 296
Gazouillis, 190	Grâce, 258	Hédonisme, 293, 297	Hédonisme, 293, 297
Gemmiaparie, 204	Gradation, 258	économique, 294	économique, 294
Gemmiaparité, 204	Graduation, 258	Hédonisme esthétique, 83	Hédonisme esthétique, 83
Générale, 204, 211	Grammairc, 258	Hédoniste, 294	Hédoniste, 294
Généralement, 211	Grand être, 258	Hédonistique, 297	Hédonistique, 297
Généralisation, 206, 210, 211	Grandeur, 258	Hégelianisme, 298, 305	Hégelianisme, 298, 305
Généralisations illégitimes, 211	Grand milieu, 259	Hégémonie, 305	Hégémonie, 305
Généralisme, 211	Grand terme, 259	Héguméne, 305	Héguméne, 305
Généralité, 211	Graphique, 259	Héliocentrique, 306	Héliocentrique, 306
Génération, 211	Graphisme, 259	Héliocentrisme, 306	Héliocentrisme, 306
Génération alternante, 211	Graphologie, 259	Héliotropisme, 268, 306	Héliotropisme, 268, 306
Génération ascendante, 78, 79	Gratis, 259	Hellénisme, 306	Hellénisme, 306
Génération et corruption, 211	Gratuit, 260	Hellenistique, 307	Hellenistique, 307
Génératione, 212	Gravitation, 263	Hémianopie, 307	Hémianopie, 307
	Gravitié, 238	Hémiblégie, 307	Hémiblégie, 307
	Grégaire, 263	Hénothéisme, 308	Hénothéisme, 308
	Grégorisme, 263	Hénoméne, 308	Hénoméne, 308
	Grève, 209, 263	Heraclitisme, 308	Heraclitisme, 308
	Grève générale, 209,		
	263		

Homme total, 335	Hypostasier, 328, 347	Inclinaison, 15	Inverti, 104
Homochrone, 336	Hypothèse, 347	Inclination, 14, 15	Involution, 115
Homéoméries, 336	Hypothèse	Inconscient, 268	Irréversibilité, 227
Homogéné, 336	cosmogonique, 347	Inconscient	Irréversible, 227
Homogénéité, 336	Hypothèse de la désagrégation	dynamique, 268	Isomorphisme, 85
Homogénéisé, 336	psychologique, 347	Inconvertible, 112	Isotrope, 91
Homologie, 336	Hypothèse de l'ondulation, 347	Indéterminée, 205	Jacobinisme, 235
Homologue, 336	Hypothèse de tourbillons, 347	Individuel, 205	Jamaï vu, 323
Homoloïdal, 336	Hypothèse heuristique, 347	Industrialisation, 53	Jeunes Hegéliens, 204
Homo Méditerranéen, 336	Hypothèse vérifiable, 220, 348	Industrie, 52	Jugement, 33, 37, 84,
Homonyme, 85, 91, 337	Hypothétique-déductif, 348	Inefficace, 96	211, 221
Homonymie, 91	Hypothétique, 35, 348	Inerte, 96	Jugement esthétique,
Honnête, 337	Hypotinique, 348	Inertie, 97	37, 84
Honneur, 337	Hystérie, 329, 348	Inertie culturelle, 20	Jugements de réalité,
Honte, 337	Icone, 177	Infantrilisme, 181	221
Horde, 338	Ictus émotif, 315	Infibulation, 273	Jugement télologique,
Horreur, 339	Idéal, 215	Inflation, 54	37, 67
Humanisme, 154, 341	Idéal esthétique, 270	Information, 272	Jugement universel,
Humanisme réaliste, 217	Idéalisme, 148, 247	Informatique, 272	211
Humanitarisme, 341	Idéalisme critique, 32	Infrastructure, 54	Juridiction, 341
Humanité, 341	Idéalisme empirique, 247	Initial, 68	Jurisprudence, 341
Humeur, 342	Idéalisme psilosophique, 154	Initiation, 70	Juste, 215, 277
Humilité, 342	Idéalisme physiologique, 173	Initiative, 235	Juste prix, 21
Humisme, 342	Idéalisme relativiste, 242	Injuste, 16	Justesse, 277
Humour, 342	Idée, 11, 13	Inquiétude, 343	Justification, 278
Hybride, 346	Idées adventices, 11	Inquisition, 55	Juvénile, 70
Hydroscopie, 346	Idées factices, 11	Inspiration, 77	Laissez faire, laissez
Hygiène, 346	Idées innées, 11	Institutionnalisme, 57	passer, 73, 172
Hylarchique, 346	Idée souveraine, 13	Instrument, 42	Large, 55
Hylécisme, 346	Idéographie, 331	Instrument du travail,	Légal, 340
Hylémorphisme, 346	Idle, 17	42	Le moi, 181
Hylétique, 346	Ilégal, 340	Intellect, 8, 10, 58,	Le soi, 181
Hylozoisme, 346	Illuminisme, 355	109	Le super moi, 181
Hyperacousie, 346	Illuminé, 356	Intellect actif, 10	Libéralisme, 74
Hyperbolique, 346	Illusion du déjà-vu,	Intellect agent, 10	Liberté, 179
Hyperendophasie, 347	250	Intellect en acte, 10	Liberté d'indifférence,
Hyperspace, 214, 347	Illusoire, 215	Intellect passif, 8	333
Hypersthésie, 346,	Ilôt de culture, 19	Intellect universel, 109	Liberté psychologique,
347	Immaculée conception,	Intelligence, 11, 109	38
Hypersthésie de l'odorat, 347	190	Intelligence acquise,	Libre, 38, 73, 74
Hypersthésie de l'ouïe, 346	Immaterialisme, 81	Intelligence divin, 109	Libre arbitre, 38
Hypersthémie, 347	Immigration, 241	Intelligible, 215	Libre échange, 73
Hyperlogique, 347	Imparfait, 27	Intempérance, 349	Libre examéne, 74
Hypernétaphysique, 347	Impénétrabilité, 235	Intentionalité, 197	Limitatif, 35
Hypernétoscopie, 347	Impératif	Intensité, 237	Limitation, 210
Hypnagogique, 347	hypothétique, 348	Interaction, 96, 224	Localisation
Hynogène, 347	Impérialisme, 49	Interdictions des grèves, 209, 263	industrielle, 53
Hypnologie, 347	Impuissance, 266	Intérêt, 139	Logique, 130, 211
Hynophrénose, 347	Inactif, 96	Intérêt général, 208	Logique dialectique,
Hynose, 327, 347	Inapercu, 251	Intérêt spécial, 208	130
Hynotisme, 327, 347	Incarnation, 322	Interpsychologie, 58	Logique générale, 211
Hypocondrie, 347	Incertain, 223	Interview, 254	Loi causal, 247
Hypoesthésie, 347	Inceste, 338	Intransfif, 195	Loi de corrélation des forces, 266
Hypostase, 328, 347	Inverse, 111	Introduction, 235	Loi de développement
	Inversion, 104	Intuition, 248, 250,	économique, 24
		253	Loi de Fechner, 87,
		Intuition empirique,	146
		248	Loi de Hammourabi,
		Inverse, 111	283
		Inversion, 104	Loi de la moindre résistance, 51

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Loi de la reproduction, 231
Loi de la subjectivité de la beauté, 270
Loi de l'attraction universelle, 207
Loi de l'objectivité de la beauté, 270
Loi de régression, 228
Loi de transfert, 196
Loi du moindre effort, 52
Loi empirique, 247
Loi universelle, 111
Lumière, 355
Lutte économique, 26

Magie passive, 8
Magnanimité, 242
Main, 28
Main invisible, 250
Maison, 102
Maison des hommes, 72
Maison publique, 209
Maître, 12
Maladie, 286
Maladies de la mémoire, 228
Mal physique, 171
Manière de voir, 253
Marchand d'esclaves, 77
Marché, 47
Marché aux esclaves, 77
Marché du travail, 47
Mariage, 105
Mariage appariée, 141
Mariage par groupe, 264
Masses populaires, 279
Matérialisme, 148
Matérialisme dialectique, 132, 148
Matérialisme économique, 26
Matérialisme philosophique, 155
Matérialisme spontané, 155
Mathématique, 36
Matière première, 283
Matière primordiale, 54
Maturité, 69, 71
Maximum, 59
Médecine, 306
Mémoire visuelle, 250
Mémorisation, 136
Mensonge, 277
Mental, 219
Mercantilisme, 74

Message, 272
Métacolorimétrie, 214
Métaphysique, 148
Métayage, 161
Métémprise, 248
Méthode de mémorisation, 136
Méthode des variations concomitantes, 86
Méthode dialectique, 134
Méthode géométrique, 214
Méthodologie, 239
Méthodologie dialectique, 128
Méthode synchrone, 91
Métier, 271
Migration, 240
Migration de travail, 241
Migration externe, 241
Migration interne, 241
Minimum audible, 56
Minimum sensible, 55
Minimum visible, 56
Miracle, 109
Misogénération, 350
Misère philosophique, 173
Modèle Français du socialisme, 230
Mœurs, 92
Moi, 247
Moi empirique, 247
Moi idéal, 247
Moment, 106
Monisme, 154
Monisme philosophique, 154
Morale, 242
Morale dialectique, 128
Morale générale, 211
Morale par provision, 192
Morbilité des facteurs, 140
Mortification de la chair, 140
Motif, 266
Mouvement, 9
Mouvement régressif, 228
Moyen, 66
Mystère, 235
Mysticisme, 235
Mystique, 235

Nationalisme, 108
Nationalité, 108

Néant, 323
Nécessité, 249
Nécessité de fait, 249
Nécessité empirique, 249
Négatif, 35
Négation dialectique, 134
Néologalité, 102
Nerfs affectives, 232
Nerfs afférents, 232
Nerfs centrifuges, 254
Nihilisme, 323
Niveau, 201
Niveau de revenue, 201
Nomadisme, 241
Nominalie, 215
Non-dialectique, 132, 282
Non-scientifique, 282
Normatif, 220
Nostalgie, 116
Notable, 91
Notion, 207, 301
Notion communes, 207
Nucleus, 344
Nuptialité, 105

Obsession, 229
Objectivisme esthétique, 83
Obligatoire, 38
Observation, 257
Obstacle, 54, 173
Obstacle physiologique, 173
Occulte, 237
Occultisme, 238
Oeil, 254
Ombre, 251
Opportunisme, 164
Opportunité, 164
Optique, 249
Organicisme, 329
Orientation professionnelle, 76
Orthodoxie, 16
Ouvrérisme, 43

Parallélisme culturel, 20
Parénétique, 65
Parésie, 274
Paresseux, 96
Paronyme, 85
Partialité en philosophique, 153
Particulier, 35, 205
Partie affirmative, 33
Partie critique, 33
Passé, 196, 200
Passe-temps, 16

Passif, 8
Passion, 8
Passivité, 9, 97
Patent, 215
Pathologique, 11
Patient, 96
Patir, 9, 94
Pays développés, 203
Pays sous-développés, 203
Pêché, 267
Pêché originel, 111
Pédagogie, 15
Penchant, 14, 15
Pensée discursive, 234
Pensée émotionnelle, 49
Penataque, 78
Perception, 11, 251
Perception de la beauté, 270
Perceptions acquises, 11
Perceptions inaperçues, 251
Perceptions naturelles, 11
Période, 193, 239
Période de transition, 193
Période gnomique, 239
Péripatétisme, 216, 232
Péripatétisme réaliste, 216
Personnalisme, 319
Personnalisme Chrétien, 319
Personnalistes Chrétien, 319
Personnes extériorisées, 118
Pétition de principe, 209
Petits commerçants, 79
Peuple, 279
Phalange, 140, 178
Phalanstère, 140
Phase, 106
Phénoménalisme, 250
Phénomène, 250
Phénoménisme, 250
Phénoménologie, 250
Phénoménologisme, 158
Philistin, 166
Philologie, 167
Philosophes, 167
Philosophie, 119, 147
Philosophie de droit, 340
Philosophie de l'action, 119

- Philosophie de l'histoire esthétique, 83
 Philosophie de l'éducation, 355
 Philosophie de l'incarnation, 322
 Philosophie de Christianisme, 318
 Philosophie du religion, 318
 Philosophie illuminative, 355
 Philosophie mystique, 236
 Philosophie réaliste, 216
 Philosophique, 153
 Philosophisme, 152
 Philosophiste, 153
 Phosphéne, 177
 Phratrie, 180
 Phrenologie, 168
 Phototoxicie, 356
 Phototropisme, 355
 Physico, 171
 Physico-chimie, 171
 Physiocrates, 172
 Physiocratique, 172
 Physiologie, 172
 Physiologique, 173
 Physique, 169, 171
 Plaisir, 293, 339
 Plus-value, 19
 Plus-value relative, 244
 Pont aux ânes, 86
 Populisme, 280
 Positif, 215
 Possible, 215
 Postulats de la pensée empirique, 248
 Potentiel, 237
 Pouvoir, 71, 265
 Pratique, 216
 Préocyté, 73
 Précritique, 37
 Prémonition, 199
 Prémonitoire, 199
 Préparation, 295
 Présage, 141
 Présence, 295
 Preuve, 67, 107
 Preuve cosmologique, 107
 Preuve télologique, 67
 Primordial, 54
 Principe, 68, 86, 98, 294, 295, 305, 339
 Principe de finalité, 68
 Principe de la conservation de l'énergie, 72, 268
 Principe de la substitution des équivalents, 86
 Principe de l'égalité de l'action et de réaction, 98
 Principe de l'incertitude, 305
 Principe de l'indétermination, 305
 Principe de moindre action, 51
 Principe de plaisir, 295
 Principe de plaisir-pain, 339
 Principe d'équivalence, 86
 Principe de réalité, 221
 Principe éthéré, 93
 Principe hédonistique, 294
 Prisonnier de guerre, 77
 Prix, 39, 168
 Prix du travail, 39
 Problématique, 35
 Procession, 241
 Processus dialectique, 134
 Production, 116
 Production domestique, 116
 Productivité, 39
 Productivité de travail, 39
 Programme de Gotha, 240
 Programme d'Erfurt, 69
 Progrésion, 228
 Projectif, 18
 Proletaire, 42
 Proletariat, 43
 Proletarisation, 43
 Proposition exclusive, 116
 Propriété provisoire, 192
 Propriétés apparentes, 253
 Prospectif, 200
 Prospection, 199
 Prostituée, 139
 Prostitution, 139
 Prostitution sacrée, 139
 Protectionnisme, 74, 324
 Prouver avec équivalent, 86
 Psychasthénie, 229
 Psychologie zoologique, 291
 Psycho-vitalisme, 32
 Puberté, 69, 70
 Puissance, 9, 45, 237, 265
 Puissance de travail, 45
 Pur, 247
 Qualités occultes, 238
 Quantité, 47
 Quantité du travail, 47
 Quelconque, 309
 Question fondamentale de la philosophie, 153
 Race, 350
 Race Alpine, 351
 Race blanche, 351
 Race dinarique, 351
 Race Ethiopienne, 351
 Race méditerranéenne, 351
 Race mongoloïde, 351
 Race noire, 351
 Race Ouest
 -Européenne, 351
 Race rouge, 351
 Racologie, 351
 Racisme, 351
 Raciste, 351
 Raison, 66, 218, 324
 Raison pur, 33
 Raptus émotif, 315
 Rationnel, 247
 Réactionnaire, 227
 Réactionnisme, 227
 Régir, 94
 Réalisation, 220
 Réaliser, 220
 Réalisme, 217
 Réalisme critique, 32
 Réalisme naïf, 217
 Réalisme socialiste, 219
 Réalisme spontané, 217
 Réalistes, 217
 Réalité, 215, 220, 244, 276, 277
 Réciprocité dialectique, 129
 Réciprocité métaphysique, 129
 Réduction structures formelles, 176
 Réel, 214, 216, 277
 Réflexe graphique, 258
 Réformation, 17
 Réforme, 257
 Régne, 14
 Régne des fins, 67
 Regrés, 228
 Régression, 228
 Réfier, 220
 Relatif, 205, 215
 Relation, 25, 224
 Relation causal, 224
 Relation économique, 25
 Relation universelle, 109
 Relative, 243
 Relativement infini, 245
 Relativisme, 243
 Relativisme dialectique, 128
 Relativiste, 242
 Religion, 111
 Religion universelle, 111
 Rémunération des facteurs, 140
 Rente, 201
 Représentatif, 250
 Représenté, 250
 République fédérative, 146
 Requisite, 224
 Rester en arrière, 228
 Retardation, 191
 Retard culturel, 20
 Rétrogradation, 228
 Rétrograde, 228
 Rétrograder, 228
 Rétrospectif, 227
 Rétrospection, 229
 Rétroversif, 229
 Revenant, 338
 Revenu, 201
 Réverie, 345
 Révision, 257
 Révisionnisme, 255
 Révisionniste, 257
 Révolution, 202, 345
 Rhétorique, 121
 Rien, 325
 Rire, 267
 Rites de passage, 195
 Rites de puberté, 70
 Rotation, 219
 Routine, 245
 Rumeur, 337
 Sacré, 74
 Sacrifice, 146
 Sage, 74
 Sage-femme, 5
 Sage illuminé, 356
 Saint, 74
 Sainteté, 74
 Sainteté de loi, 74
 Salariat, 267
 Sans concept, 36
 Santé, 286
 Satisfaction, 339

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Science de l'éducation, 15
 Science du caractère, 349
Sciens observations, 258
 Sciences occultes, 238
 Scientifique, 62
 Sculpture, 316
 Seigneur, 12, 159
 Seigneurage, 159
 Séjour, 16
 Sémantique, 206
 Sémantique général, 205
 Semblance, 252
 Semblant, 251
 Sens articulaire, 20
 Sensation du mouvement, 20
 Sensations visuelles, 249
 Sens esthétique, 82
 Sens thermique, 354
 Sensualisme, 316, 317
 Sensualisme expérimental, 316
 Sentiment, 220, 249
 Sentiment de la réalité, 220
 Sentiment d'incomplétude, 27
 Sentiment du déjà-vu 249
 Sentiment esthétique, 82
 Séparation des pouvoirs, 71
 Séparation des races, 351
 Serf, 12, 350
 Servage, 350
 Serve, 350
 Service, 332
 Siècle philosophique, 156
 Simultanéité, 91
 Singularité, 91
 Singulier, 35, 205
 Socialisme Chrétien, 322
 Socialisme idéaliste, 140
 Socialisme réactionnaire, 227
 Socialisme, 187
 Société des hommes, 72
 Société future, 200
 Sociétés animales, 291
 Société secrète, 237
 Sociologie de l'éducation, 15
 Sociologie empirique, 248
 Sociologie génétique, 212
 Sociologie juridique, 341
 Sophisme, 141
 Source d'énergie, 266
 Souverain, 13
 Souverain bien, 59
 Souveraineté, 14
 Spadassin, 12
 Spécial, 205
 Spéculation, 95
 Spirale, 201
 Stade, 106
 Subconscient, 87
 Subjectif, 18
 Subjectivisme esthétique, 83
 Sublimation du désir, 181
 Sublime dynamique, 269
 Subliminal, 87
 Substance, 109
 Substance active, 98
 Substance universelle, 109
 Superstructure, 54
 Supplément, 19
 Supplémentaire, 19
 Surrealisme, 221
 Symbole, 249
 Symbole de la beauté, 270
 Synchroisme, 91
 Syndicalisme philosophique, 155
 Syndicats des métiers, 79
 Synergie, 246
 Synonyme, 84
 Systématique, 247
 Système de Gantt, 186
 Tableau économique, 172
 Tamisage, 31
 Tangible, 215
 Tautologie, 209
 Taux de nuptialité, 105
 Télologie, 66
 Télologique, 67
 Tempérament, 343
 Tempérance, 349
 Temporaire, 192, 205
 Temps, 47, 80
 Temps du travail, 47
 Temps propre, 80
 Tension, 229
 Tension psychologique, 229
 Terme général, 211
 Tête caract., 253
 Théodice, 12, 107
 Théogonie, 108
 Théologie, 65
 Théologie évolutionniste, 114
 Théologie mystique, 236
 Théologie parénétique, 65
 Théologique, 162
 Théorie, 95, 216
 Théorie cellulaire, 344
 Théorie cinétique des gaz, 190
 Théorie de Hamilton, 282
 Théorie de la connaissance, 239
 Théorie de la relativité, 245
 Théorie de l'art, 83
 Théorie de l'être général, 211
 Théorie de l'flux physique, 171
 Théorie des causes actuelles, 10
 Théorie des cycles culturels, 20
 Théorie des facteurs, 98
 Théorie d'esthétique, 83
 Théorie d'évolution, 115
 Théârisation, 241
 Théâtreur, 242
 Tolérance, 338
 Totalitarisme, 71
 Totalité, 110
 Totalité dialectique, 129
 Totalité universelle, 110
 Totem de grossesse, 191
 Toucher actif, 97
 Toucher passif, 9
 Tout-puissant, 55
 Tradition, 200
 Traditionalisme, 201
 Traduction des âmes, 193
 Trait de culture, 19
 Tranquillité, 70
 Transfer, 196
 Transfer des valeurs, 196
 Transfert, 195
 Transition, 193
 Transitive, 195
 Transitivité, 195
 Transmigration, 240
 Travail, 38, 40
 Travail forcé, 47
 Travailleur collectif, 229
 Travail manuel, 38
 Trésor, 242
 Tribut, 284
 Trois vertus chrétiennes, 319
 Troponomique, 246
 Turcisme philosophique, 155
 Type de culture, 19
 Type visuel, 250
 Ubiquité, 313
 Union, 110
 Union universelle, 110
 Unité, 110
 Unité matérielle de l'univers, 110
 Univers, 106, 107
 Universalisme, 110
 Université, 111
 Universaux, 210
 Universaux culturels, 20
 Universel, 35, 205, 210
 Universellement reconnu, 209
 Usage, 245
 Vague, 205
 Valable, 192
 Valeur économique, 24
 Valeur réelle, 219
 Validité, 192
 Véridique, 216
 Vérifier, 220
 Vérité, 215, 216, 244, 276
 Vérité relative, 244
 Vertu, 64
 Vertueux, 65
 Vertu politique, 65
 Vie active, 236
 Vie contemplative, 236
 Vieux, 78
 Virtuauté, 237
 Virtuel, 236
 Vision, 249
 Visuel, 250
 Vitesse, 322
 Volonté, 209
 Volonté de tous, 209
 Volonté générale, 209
 Voyeur, 254
 Vrai, 215, 216
 Vraisemblable, 220
 Vue, 249
 Vue d'ensemble, 101
 Vulgaire, 282
 Vulgarisation, 281
 Zoologie, 291
 Zoosociologie, 291

Almanca Dizin

- Befriedigung, 339
 Begleiterscheinung, 241
 Begriff, 301
 Bemerkungen, 59
 Beobachtung, 257
 Absoluter, 130
 Absoluter Geist, 122, 130, 302
 Abstand, 349
 Abstraktion, 196
 Aktiv, 96
 Aequipollent, 85
 Aequivalent, 85
 Aequivalenz, 86
 Ästhetik, 81
 Accuser, 197
 Accusen Formen, 197
 Aethiopid, 351
 Affekt, 315
 Afficiren, 96
 Akosmismus, 111
 Akt, 9
 Aktivismus, 96
 Aktivität, 137
 Aktualismus, 10
 Aktualisierung, 10
 Aktuell, 9
 All, 106
 Allein, Sein, 18
 Allgeist, 111
 Allgegenwart, 313
 Allgemein, 204
 Allgemeingültig, 209
 Allgemeinheit, 111, 199, 211
 Allheit, 35, 111
 Alpine Rasse, 351
 Altmodisch, 78
 Angenehm, 338
 Anschaulichkeit, 251
 Anschauung, 34, 249, 250, 253
 Ansehen, 249
 An sich, 301
 Apraxie, 12
 Arbeit, 40
 Arbeit auf Höherer Potenz, 345
 Arbeitsbörse, 42
 Arbeitsgegenstand, 47
 Arbeitskraft, 45
 Arbeitsmittel, 42
 Arbeitszeit, 47
 Ather, 92
 Aufgeben, 17
 Auflösung, 70
 Auge, 254
 Ausgabe, 48
 Ausschalten, 17
 Auswanderung, 240
 Battologie, 225
 Bedürfniss, 225
 Befriedigung, 339
 Begleiterscheinung, 241
 Beobachtung, 257
 Bestimmung, 302
 Beweggrund, 266
 Beweisen, 220
 Bewirkunde, 94
 Charakter, 349
 Charakteristik, 349
 Causalität, 35
 Christianismus, 319
 Corollar, 222
 Dasein, 183
 Determinismus, 222
 Dialektik, 120
 Dialektisch, 128
 Dialektischer Materialismus, 132
 Dinarische Kasse, 351
 Ding an Sich, 158
 Diskursiv, 234
 Dynamik, 268
 Dynamisch, 268
 Dynamismus, 268
 Echt, 277
 Effekt, 94
 Ego transcendental, 14
 Eidetik, 17
 Eidetik reduktion, 17
 Einfache Arbeit, 346
 Ein festa burg ist unser Gott, 17
 Einführung, 17, 180
 Einfühlungstheorie, 17
 Eingencicit, 91
 Eigenschaft, 64
 Eingenthümlichkeit, 91
 Einheit, 17, 35
 Einheit der Welt, 110
 Einklammern, 17
 Einklammerung, 17
 Einkommen, 17, 201
 Einsamkeit, 18
 Einsichten, 18
 Einstellung, 18
 Einstweilig, 192
 Ekstase, 78
 Elastizität, 28
 Eleatismus, 29
 Elimination, 31
 Emission, 48
 Emotion, 315
 Emotivismus, 315
 Empfindsam, 50
 Empiriokritizismus, 234
 Empirisch, 247
 Empirische Einfühlung, 50
 Empirisches und Theoretisches, 248
 Empirismus, 246
 Empirist, 246
 Ende, 66
 Endlich, 68
 Endzweck, 66
 Energetic, 71
 Energetik, 72
 Entberbung, 57
 Entelechie, 57
 Entfremdung, 58
 Endelbter Geist, 198
 Entwickelte Laender, 203
 Entweltlichung, 59
 Entwicklung, 59, 112, 201
 Entwicklungsgedanke, 59
 Entwicklungstheorie, 114
 Erfahrung, 68, 103
 Erfolg, 68
 Erfolgsethik, 69
 Erfurter Programm, 69
 Ergologie, 70
 Erhabene, 36, 70
 Erkenntbarkeit der Welt, 110
 Erkenntnis, 73
 Erkenntnisgrund, 73
 Erkenntnis Gruppe, 73
 Erkenntnislehre, 73
 Erkenntnisproblem, 73
 Erkenntnispsychologie, 73
 Erkenntnissoziologie, 73
 Erkenntnistheorie, 73
 Erlebnis, 74
 Ersatz, 76
 Erscheinungsform, 76
 Erscheinung, 35, 76, 158, 249, 250, 251
 Este negation, 76
 Erwartung, 258
 Erworbene, 10
 Erziehung, 15
 Ethico-theologie, 93
 Ethnographie, 98
 Ethnologie, 98
 Ethnozentrismus, 350
 Ethologie, 349
 Ethomerismus, 103
 Evidenz, 103
 Evolution, 112
 Evolutionismus, 114
 Europoide, 351
 Fabianismus, 137
 Fachigkeit, 71, 265
 Faktor, 98
 Faschismus, 143
 Fassliche Wille, 143
 Fayolismus, 145
 Feudalismus, 159
 Fiktionalsimus, 166
 Filiation, 21
 Finalismus, 67
 Finalitat, 37, 68, 167
 Fixes Kapital, 168
 Forderung, 175, 204
 Formalismus, 176
 Formen, 197
 Freidenker, 180
 Freiheitsinn, 74
 Freisinn, 74
 Fremderfahrung, 180
 Fremdes, 180
 Frivol, 180
 Fundamentalsaetze, 182
 Funktion, 245
 Funktional, 246
 Future, 199
 Futurismus, 200
 Futurologie, 182
 Führende Geist, 183
 Führer-Prinzip, 183
 Für sich, 183
 Für sich sein, 183
 Gandismus, 186
 Ganzeheit, 186
 Ganzeitsprinzip, 186
 Ganzes, 186
 Gedanke ist Bewegung, 196
 Gedanken, 196
 Gedankendinge, 196
 Gedankewesen, 196
 Gefangene, 77
 Gefühl, 196
 Gef  hlsmoral, 69
 Gegenerde, 196
 Gegengründen, 196, 264
 Gegensta  ndlich, 197
 Gegensta  ndliches Wesen, 197
 Gegenstand, 197
 Gehalt, 197
 Gehaltwesen, 197
 Gehaltwolle Formen, 197
 Gehalt und Form, 197
 Geheim, 237
 Gehorsam, 197
 Geist, 84, 122, 197, 198
 Geistesgeschichte, 331
 Geistesreligion, 198
 Geisteswissenschaften, 198

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

Geisteswissenschaftliche Bewegung, 198	Gleichheit, 88, 239	Holzweg der Holzwege, 334	Leidend, 8
Geistige, 199	Gleichung, 88	Holzwege, 334	Leistung, 332
Geistige Allgemeinheit, 199	Gnosologie, 239	Homomorphe, 337	Letzt, 68
Geistige manipulierung, 199	Gnostiker, 239	Höchst, 13	Liberalismus, 74
Geistige Leiblichkeit, 199	Gottwerdung, 240	Höchste, 14	Lich, 355
Geist von Meinem Geiste, 199	Gregarismus, 263	Höchste Gut, 59	Limitation, 35
Geldhortung, 241	Grenzenüberschreitung, 263	Höheres Beweisen, 339	Lust, 293
Gelegenheit, 164	Grund, 264, 301	Humanisierung, 341	Macht, 265
Gelehrten, 200	Grunderfahrung, 264	Humanitaet, 341	Maessigkeit, 349
Gelenkempfindung, 20	Grundfrage, 264	Humismus, 342	Mangelhaft, 27
Geltung, 203	Gründlichkeit, 265	Hypotetisch, 36	Mann, 72
Gemeinde, 203	Gute, 265	Hypothetischer Imperativ, 348	Materielle Einheit der Welt, 110
Gemeinsinn, 204	Gute Willc, 36, 265	Idee, 130, 300, 301	Mass, 231
Gemeinwesen, 204	Gültig, 192	Illuminismus, 355	Mediterranische Rasse, 351
Generalstreik, 209	Gültigkeit, 192	Imperialismus, 49	Menschwerdung, 240
Gemüthsbewegung, 315	Güterlehre, 269	Industrie, 52	Merkmal, 349
Genugtuung, 339	Hallstrick, 282	Information, 272	Metempirisch, 248
Geometrie, 213	Hand, 28, 250	Inhibieren, 17	Modalität, 35
Geopolitik, 214	Handlung, 9, 94, 119	Inspiration, 77	Moment, 301, 302
Gesamtheit, 111	Hauptheidentum, 287	Institutional Schule, 57	Mongolische Rasse, 351
Gesamtarbeiter, 229	Haptstufen, 84, 287	Intim, 18	Mongoloide, 351
Geschichtsauffassung, 230	Haus, 102	Inversion, 104	Motiv, 266
Geschmack, 265	Hausindustrie, 287	Isomorphie, 337	Möglichkeit, 35
Geschmacksurteil, 81, 230	Hebammenkunst, 296	Junge Hegelianer, 204	Multipizierte Einfache Arbeit, 345
Gesellschaftliche Arbeit, 230	Hegelianismus, 298	Kategorie, 34, 301	Mysterium, 235
Gesellschaftliche Durchschnittsarbeit, 230	Heidelbergmensch, 305	Kategorisch, 36	Mystizismus, 235
Gesellschaftliche Gesamtarbeit, 230	Heilige, 74	Kenntnis, 33	Nachprüfen, 220
Gesellschaftliche Nothwendige Arbeit, 230	Heilige, 305	Kleingewerbetreibender, 79	Nationalökonomie, 21
Gesellschaftliche Anstrengung, 52	Heiligkeit, 74	Kommunikation, 272	Naturphilosophie, 30
Gesetz der Reproduktion, 231	Heimatlos, 107	Komplizierte Einfache Arbeit, 345	Naturwissenschaften, 198
Gesetze des Muessens, 231	Heirat, 105	Konstantes Kapital, 168	Negation, 35
Gesetze des Sollens, 231	Held, 306	Kontext, 201	Negrilde, 351
Gesetz von der Einheit und dem Kampf des Gegenseitze, 231	Hemmis, 54	Konzern, 333	Neigung, 14, 15
Gesicht, 249	Heraklitismus, 308	Kosmisch, 109	Nichts, 323
Gesichtskreis, 231	Herbartismus, 309	Kosmogonie, 108	Nothwendig, 225
Gesinnungsethik, 69	Hermeticismus, 310	Kosmologie, 107	Nothwendige Arbeit, 224
Gestalt, 231	Hermesianismus, 312	Kosmologisch, 107	Nothwendige Arbeitszeit, 224
Gewalt, 14, 71	Herrenmoral, 312	Kosmologischer Beweis, 107	Nothwendigkeit, 35, 225
Gewaltige Worte, 232	Hintergrund, 326	Kosmopolitismus, 107	Nötig, 225
Gewohnheit, 245	Hinterland, 326	Kriticismus, 33	Oberst, 13
Geworfenheit, 232	Historicismus, 329	Kritik der Praktischen Vernunft, 36	Oberste, 14
Gleich, 87	Historismus, 329, 331	Kritik der Reinen Vernunft, 33	Objekt, 197
	Historische Entwicklungsphasen der Produktion, 330	Kritik der Urteilskraft, 36	Objektiver Geist, 122, 302
	Historische Schule, 331	Lachen, 267	Occult, 237
	Hobbismus, 332	Leben, 68	Occultismus, 238
	Holismus, 334	Lebenshaltungskosten, 192	Offenbarung, 249
		Lebensraum, 214	Osteuropoid, 351
		Leiden, 8, 9	Ökonometrie, 21
			Ökonomie, 21

Paedagogie, 15	Rückstaendig, 228	Transzental, 34	Vielheit, 35
Passiv, 8	Sachlich, 138	Transzental	Virtual, 236
Passivitaet, 9	Schein, 251, 253	Methode, 34	Virtuzaet, 237
Patient, 96	Scheinbar, 253	Traumerei, 249, 345	Virtuell, 236
Peripatetismus, 232	Scheinkrank, 253	Treu, 277	Vision, 249
Phaenomen, 250	Scheinliebe, 253	Tribut, 284	Volk, 279
Phaenomenologisch	Schneret, 250	Triebkraft, 175	Volks, 126
Einfühlung, 50, 158	Schwarze Rasse, 351	Tugend, 64	Volkskunde, 279
Phantasie, 142	Schwell, 86	Tugendhaft, 65	Volksmedizin, 279
Philosophic, 147	Schön, 269	Übersetzung, 193	Volkswirtschaftslehre, 21
Physik, 169	Seele, 198, 199	Ubiquitaet, 313	Vorbereiten, 295
Physikalisch, 171	Sehen, 249, 251	Ueberliefern, 200	Völkerpsychologie, 281
Physiokraten, 172	Schfeld, 253	Uebertragung, 196	
Physisch, 171	Sein, 183	Umgekehrte, 111, 115	
Politische Ökonomie, 6, 21	Singularitaet, 91	Umkehrung, 104	
Potenz, 237	Sinnlichkeit, 33	Unbestimmtheitse- lation, 305	Wachstum, 24
Potenzial, 237	Sonderbarkeit, 91	Unendlich, 303	Wahr, 277
Potenzierte Einfache	Spannung, 229	Ungenauigkeitsrelation, 305	Wahrhaft, 277
Arbeit, 345	Sprach, 126	Universalismus, 110	Wahrheit, 276
Preis, 168	Stadium, 106	Universum, 106	Wahrscheinlich, 220
Produktionsmittel, 47	Staendisch, 160	Unschaerfebezeichnung, 305	Warmc, 253
Proletariat, 43	Steuerfreiheit des Existenzminimums, 52	Unsere Ansicht, 129	Weisse Rase, 351
Proletarier, 42	Streik, 263	Unsere Doktrin, 129	Weltall, 106
Qualitaet, 35	Streikarten, 263	Unsere Theorie, 129	Welteleit, 111, 130
Quantitaet, 35	Subjektiver Geist, 122, 302	Unsicherlichkeitsre- lation, 305	Whole, 232
Rasse, 350	Subliminal, 87	Unsichbare Hand, 250	Wiener Kreis, 73
Rassenkunde, 351	Substantialitaet, 35	Unterbau, 54	Wille, 265
Rassismus, 352	Sünde, 267	Unterentwickelte Laender, 203	Willensfreiheit, 38
Real, 214	Synchronische Methode, 91	Untersuchen, 220	Will zur Macht, 71
Realismus, 217	Synergie, 246	Uranfaenglich, 54	Wirkende, 94
Realitaet, 220	Theoretische Wirtschaftswissen- schaft, 7	Ursprünglich, 54	Wirklich, 9, 214, 277
Recht, 71, 275	Taetig, 96	Urteil, 33	Wirklichkeit, 35, 220
Rechtsphilosophie, 340	Taetigkeit, 137	Überbau, 54	Wirkksam, 96
Regress, 228	Tat, 9, 94, 119	Überwiegend, 54	Wirklichkeit, 94
Regression, 228	Teleologic, 66	Verallgemeinerung, 210	Wirkung, 94, 119
Reich, 14	Teleologisch, 67	Verborgene Arbeitslosigkeit, 238	Wohlgefallen, 81
Reich der Natur, 67	Theoretische Wirtschaftswissen- schaft, 7	Vergangene Arbeit, 196	Wölkerkunde, 98
Reich der Zwecke, 67	Tier, 291	Vergnügen, 293	Ziel, 296
Reifezeremonien, 70	Tierreich, 291	Verifizieren, 220	Zins, 139
Reizschwelle, 86	Tierheit, 291	Vermögen, 64, 71, 265	Zivilisation, 183
Relation, 35	Toleraz, 338	Verstand, 33	Zufriedenheit, 339
Relitiver Mehrwert, 244	Traditionalismus, 201	Verstand, 34	Zurückblickend, 227
Relativitaetstheorie, 245	Transitiv, 195	Action immediate, 95	Zurückgehen, 228
Revisionismus, 255	Transitivity, 195	Action potential, 120	Zwangsaarbeit, 47
Rückblick, 229	Transitivitaet, 195	Action system, 119	Zweck, 66, 296, 301
Rückgaengig, 228	Transzendent, 34, 35	Activ, 95, 96	Zweckmaessigkeit, 37,
Rückgang, 228	Acculturation, 20	Active introversion, 95	68
Rückschritt, 228	Acosmism, 111	Active language, 95	Zusammenschliessen,
	Acquired, 10	Active therapy, 96	196
	Acquired drive, 11	Activism, 96	
	Acquisition, 12		
	Acquisitiveness, 12		
	Act, 9		
	Action, 9, 94, 111		
	Action distance, 95		

İngilizce Dizin

Abduction, 254
A candid free thinker
and a good scholar,
180
Acceleration, 323

Action immediate, 95
Action potential, 120
Action system, 119
Activ, 95, 96
Active introversion, 95
Active language, 95
Active therapy, 96
Activism, 96

Activity, 94, 96, 97,
119
Activity group
therapy, 96
Activity need, 96
Activity principle, 96
Actual, 9, 214, 277
Actualism, 10
Actuality, 220

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Actualizing, 10
Actual self, 267
Adjustment in marriage, 105
Adolescent psychology, 69
Advantage by illness, 286
Aesthetical ideal, 270
Aesthetics, 81
Agnation, 322
Agent, 94
Agrable, 338
Aha experience, 274
Air conduction, 289
All-or none law, 308
Allowance, 338
Alpine race, 351
Anecdotal record, 258
Animal, 291
Animal faith, 292
Animalism, 291
Animality, 291
Animal magnetism, 291
Animal psychology, 291
Animal societies, 291
Anthroposociology, 350
Applaise, 266
Apparence, 251
Apaprent, 253
Apparent motion, 252
Apothetic behavior, 254
Apraxie, 12
Archetypal, 7
Arithmologie, 211
Articular sensation, 20
Art of debate, 126
Arts and crafts, 79
Association, 342
Astrophobia, 164
Audio-visual aid, 249
Awe, 343
Backward child, 226
Battologie, 232
Beautiful, 269
Bent, 15
Binocular fusion, 249
Binocular rivalry, 255
Binocular parallax, 253
Black race, 351
Brain drain, 48
Business cycles, 24
Castration complex, 273
Cause theory of mind and body, 171
Cell, 344
- Central visual acuity, 255
Character, 349
Characteristic, 349
Classification of strikes, 263
Clear, 253
Client-centered, 266
Coarse emotions, 49
Collective labourer, 229
Collective unconscious, 350
Collusion, 332
Commercial charity, 255
Common sens, 355
Communication, 272
Compound group, 263
Compulsory labour, 47
Concealed unemployment, 238
Connatation, 19
Connatotif, 19
Conquest, 162
Conspicuous consumption, 254
Context, 201
Converse, 115
Corollary, 222
Cosmic, 109
Cosmogony, 108
Cosmological, 107
Cosmological argument, 107
Cosmology, 107
Cosmopolitanism, 107
Cost of living, 192
Critic, 32, 33
Critical, 32
Critical realism, 32
Cross-cultural studies, 19
Crush, 69
Cultural assimilation, 20
Cultural development, 20
Cultural historical approach, 20
Cultural inertia, 20
Cultural lag, 20
Cultural parallelism, 20
Cultural universals, 20
Culture, 15, 19
Culture area, 19
Culture complex, 19
Culture contact, 19
Culture details, 19
Culture diffusion, 19
Culture enclave, 19
Culture trait, 19
- Culture type, 19
Custom, 245
- Day blindness, 267
Deferred aim, 76
Deficient, 27
Delayed instinct, 192
Deluge, 174
Dusion of influence, 95
Democratic, 32
Democratic leftism, 32
Demoralization, 242
Desertion, 102
Determinism, 222
Dethronement of parents, 296
Developed countries, 203
Development, 201
Developmental acceleration, 202
Dialectic, 120, 128
Dialectical materialism, 132
Dictionary of the bible, 174
Differentiation in development, 202
Dinaric race, 351
Directed, 266
Directive counseling, 266
Discursiveenes, 234
Disguised famine, 237
Disguised unemployment, 237
Dissolution, 70
Distance, 349
Dominant eye, 254
Dream, 249
Dynamic, 268
Dynamics, 268
Dynamism, 268
- East-European race, 351
Ebbinghaus curve, 5
Econometrics, 21
Economics, 21
Economy, 21
Ecstasy, 78
Ectypal, 7
Educable, 15
Educable mental handicapped, 15
Education, 15
Educational guidance, 15
Educational psychology, 15
Educational therapy, 15
- Effect, 94
Effective habit strength, 95
Effective reaction potential, 95
Effector, 95
Efficace, 96
Efficiency, 94
Efficient, 94
Eject, 18
Ejective, 18
Elasticity, 28
Elealism, 29
Electra complex, 29
Electric shock therapy, 30
Elimination, 31
Emboided figure, 237
Emergent evolution, 48
Emigration, 240
Emotion, 315
Emotivism, 49, 315
Empirical, 247
Empirical and theoretical, 248
Empirical psychology, 248
Empirical sociology, 248
Empiricism, 246
Empiricist, 246
End, 66
Energetics, 72
Energy, 71
English associationism, 55
Entelechy, 57
Enthusiasm, 59
Epiphonenomen, 241
Equal, 87
Equality, 88
Equipollent, 85
Equipotentiality, 237
Equivalency, 86
Equivalent, 85
Erfurt program, 69
Irg, 69
Ergology, 70
Escalator concept, 76
Eternal spirit, 92
Ether, 92
Ethico-theologie, 93
Ethopian race, 351
Ethology, 349
Ethnocentrism, 350
Ethnography, 98
Etiquette, 247
Eugenics, 100, 350
Evhemerism, 103
Evolution, 112
Evolutionism, 114
Exemptions for dependent, 52
Exertion, 117

- Exhibition need, 254
 Expectation, 257
 Eye, 254
 Eye-hand coordination, 254
 Eye-muscle coordination, 254
 Eye span, 249
 Eye-voice span, 255
 Fabian essays, 137
 Fabianism, 137
 Fabien society, 137
 Fact, 138
 Factor, 98
 Factor mability, 140
 Factors of production, 140
 Factor shares, 140
 Factor theory, 98
 Factory act, 137
 Facial, 138
 Fancy, 142
 Fascism, 143
 Fayolism, 145
 Feasibility, 146
 Feedback, 146, 226
 Feelings, 146
 Feudalism, 159
 Fictionalism, 166
 Field of vision, 253
 Figure, 165
 Filiation, 21
 Finalism, 67
 Finality, 68
 Finance capital, 168
 Flight of ideas, 174
 Flood, 174
 Folk, 279
 Folklore, 175, 279
 Folk medicine, 281
 Formation rules, 176
 Freethinker, 180
 Freethinking, 180
 Free will, 38
 Frequency, 180
 Frequency distribution, 180
 Freudinism, 180
 From status to contract, 181
 Frustration, 55, 229
 Frustration-aggression hypothesis, 55
 Frustration tolerance, 55
 Fulfilment, 339
 Function, 245
 Functional, 245
 Functional logic, 182
 Fundamentalism, 182
 Fundamental question of philosophy, 153
 Fusion of culture, 20
 Future, 199
 Futurism, 200
 Galilean method, 185
 Galton's law, 186
 Galvanic (skin) response, 186
 Gain from illness, 286
 Gamin, 190
 Gamma hypothesis, 186
 Gandism, 186.
 Gangster, 186
 Gangsterism, 186
 Gante system, 186
 General, 204
 General ability, 206
 General factor, 206
 Generalisation, 210
 Generality, 211
 Generalized, 206
 Generalized goal tension, 206
 Generalized inhibitory potential, 206
 Generalized other, 206
 General psychology, 206
 General semantics, 206, 211
 General strike, 209
 Genetic balance theory, 213
 Genetic continuity theory, 213
 Genetic drift, 213
 Genetic method, 213
 Genetic psychology, 213
 Genetic sequence, 213
 Genotype, 213
 Genuine, 277
 Geometry, 213
 Geopolitics, 214
 Georgism, 214
 Gesel developmental norms, 230
 G-factor, 232
 Ghost-theory, 233
 Gnosiology, 239
 Gnostics, 239
 Goal, 66
 Goal directed behavoir, 66
 Goal directed motivation, 66
 Goal gradient, 66
 Goal orientation, 66
 Goal response, 66
 Goal set, 66
 Gradient of effect, 95
 Great liberation, 263
 Great unwashed, 263
 Gregarism, 263
 Growth, 24
 Guerrilla, 229
 Hand, 28
 Hand and eye dominance, 37
 Handedness, 29
 Hard and fast lines, 284
 Heat, 353
 Hebeephrenic
 schizophrenia, 226
 Hedonism, 293, 339
 Hegelianism, 298
 Hegemony, 305
 Heldenberg man, 305
 Heinis law of mental growth, 305
 Hellin's law, 307
 Heracliteism, 308
 Herbartianism, 309
 Herberton steps in learning, 309
 Hermaphrodite, 76
 Hermetism, 310
 Herner's law, 312
 Hesiodic, 313
 Higer criticism, 323
 High-tariff system, 324
 Historicism, 329
 Historism, 329, 331
 Hoarding, 241
 Hobbism, 332
 Holding, 333
 Holding trust, 333
 Holiness, 74
 Holism, 334
 Holy, 74
 Home colonies, 334
 Homogamy, 85
 Homosexual, 85
 Homosexuality, 85
 House, 102
 House-tree person test, 102
 Human engineers, 341
 Human relations, 342
 Humism, 342
 Hypochondria, 286
 Hypothetical imperative, 348
 Ideas, 342
 Illuminism, 355
 Illusion, 342
 Imperialism, 49
 Impressions, 342
 Incest, 338
 Incest, 338
 Incest barrier, 337
 Incest dream, 337
 Incest taboo, 337
 Inclination, 14, 15
 Income, 18, 201
 Income distribution, 201
 Income level, 201
 Incomplete, 27
 Individually unique, 272
 Industrial psychology, 53
 Industry, 52
 Inhibitionism, 254
 Initiative, 235
 Insecurity, 269
 Interview, 254
 Irreality level, 216
 Irreality-reality level 216
 Initulation, 273
 Information, 277
 Inspiration, 77
 Intensified simple labour, 345
 Interest, 139
 Interview, 254
 Inverse, 111
 Inversion, 104
 Invisible hand, 250
 Involution, 115
 Issue, 48
 Justification, 278
 Katasexuality, 291
 Kingdom, 14
 Kleptomania, 322
 Knights of labor, 47
 Labour, 40
 Labour exchange, 42
 Labour of past ages, 196
 Labour-time, 47
 Latency, 237
 Latency period, 237
 Latent, 236
 Latent content, 237
 Latent extinction, 237
 Latent learning, 237
 Latent period, 236
 Latent time, 237
 Law of effect, 96
 Law of least action, 52
 Law of minimum effort, 52
 Langh, 267
 Last, 68
 Law of readiness and unreadiness, 295
 Left Hegelians, 204
 Liberalism, 74
 Light, 355
 Light sensation, 356
 Likelihood, 251
 Likely, 220

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Liminal stimulus, 87
Logos doctrine, 318
Man, 72
Marriage, 105
Masculine protest, 72
Masculinism, 72
Masculinity-femininity, 72
Masked obsession, 237
Mass communication, 272
Mediterranean race, 351
Mentally retarded child, 226
Metempirical, 248
Migration, 240
Minimal cue, 56
Minimum living allowance, 52
Minority group, 264
Miscegenation, 350
Mongoloide race, 351
Morale, 242
Morbidity rates, 286
Motivate, 266
Motivation, 266
Motive, 266
Multiplied simple labour, 345
Myster, 235
Mystic, 235
Mystical, 235
Mysticism, 235
- Necessary labour, 224
Necessary labour-time, 224
Need, 225
Need tension, 226
Neocolocality, 102
Never seen, 322
New fabian research bureau, 138
Night blindness, 191
Night terrors, 191
Night vision, 191
Nondirective counselling, 266
Nondirective procedure, 266
Nosophobia, 286
Nothiaue, 323
Nuptiality rate, 105
- Observation, 257
Observer, 258
Observational methans, 258
Obstacle sense, 54
Obstruction method or technique, 55
Occult, 237
- Occultism, 238
Old, 78
Omnipresence, 313
One world, 108
Opinion, 253
Opinionaire, 253
Opportunism, 164
Opportunity, 164
Optical illusion, 249
Optimal stimulation principle, 52
- Paralysis, 206
Passion, 8
Passive, 8
Passive aggressive personality, 8
Passive dependency, 8
Passive language, 8
Passivity, 9
Passivity need, 8
Pathologic mendacity, 286
Patient, 96
Pecking order, 184
Pedagogy, 15
People, 279
Performance, 9
Performance test, 9
Peripateticism, 232
Phenotype, 250
Phenomenological field, 250
Philosophy, 147
Philosophy of law, 340
Physics, 169
Physical, 171
Physiocrats, 172
Physiological age, 173
Physiological limit, 173
Physiological motive, 173
Physiological psychology, 173
Plasticity, 80
Platin, 253
Pleasure, 293, 339
Pleasure-pain principle, 339
Political economy, 6, 21
Popular capitalism, 280
Post-puberal phase, 70
Potential, 237
Power factor, 265
Power fields, 265
Price, 168
Precious child, 323
Precocity, 323
Preparation, 295
- Preparatory interval, 295
Preparatory response, 295
Preparatory set, 295
Pressure group, 263
Primordial, 54
Principle of indeterminacy, 305
Principle of uncertainty, 305
Prisoner of war, 77
Proletarian, 42
Proletariat, 43
Prostitution, 139
Protectionism, 324
Psychological atomism, 55
Pure economy, 7
Purpose, 66
- Quantum of action, 95
Race, 350
Racism, 350, 352
Racial memory, 350
Racial unconscious, 350
Raciology, 351
Realism, 216, 217
Reality, 215, 220
Reality adaptation, 216
Reality ego, 216
Reality principle, 216
Reality testing, 216
Realize, 215
Real self, 216
Reassurance, 269
Regression, 226, 228
Reign, 14
Relative surplus value, 244
Relaxation, 232
Reliability, 269
Remain behind, 228
Requirement, 224
Requisite, 224
Retardation, 226
Retreat from reality flight, 216
Retroactive amnesia, 227
Retroactive association, 227
Retroactive facilitation, 227
Retroactive inhibition, 227
Retrograde, 228
Retrograde amnesia, 227
Retrogression, 228
Retrospectif, 227
- Retrospection, 229
Retrospective, 227
Revenue, 18
Reverie, 345
Revisionism, 255
Right, 275
Right Hegelians, 204
Rites of puberty, 70
- Satisfaction, 339
Scopophilia, 254
Screen, 31
Secondary drive, 11
Secret society, 237
Security, 269
Seeing, 249
Seeming, 253
Semblance, 252
Semblant, 251
Service, 332
Sight, 249
Sight-saving equipment, 254
Simple labour, 346
Sin, 267
Singularity, 91
Slave, 77
Skilled labour, 345
Sovereign, 13
Sovereignty, 14
Soul, 198
Spirit, 198
Squatters housing, 191
Spoon-feeding, 8
Spread of effect, 96
Strike, 263
Subliminal, 87
Sufferance, 338
Summum bonum, 59
Sway, 14
Synchronous method, 91
Synergie, 246
- Tautology, 209
Teleological, 67
Teleology, 66
Temperance, 349
Temperature sense, 354
Temperature spots, 354
Temperament, 343
Temporary, 192
Tension, 229
The epic of Gilgamish, 233
The maker of universe, 63
The most general science, 151
Theory of cultural cycles, 20
Theory of Hieroglyphs, 332

Theory of omnipotency, 73	Transition area, 193	Usage, 245	Wailing, 258
Theory of relativity, 245	Transitive, 195	Validity, 192	Warming-up effect, 354
Thermanesthesia, 354	Tribute, 284	Valuable, 192	Warming-up period, 354
Threshold, 86	Trifling, 181	View 249	Welfare state, 242
To be acted upon, 9	True, 277	Vindication, 278	White race, 351
To be retardet, 228	Truth, 276	Virtual, 236	Will to power, 71
To be passive, 9	Ubiquity, 313	Virtuality, 237	Without the mind, 81
To lag, 228	Underdeveloped countries, 203	Virtue, 64	Want, 225
Tolerance, 338	Underdeveloped country, 203	Virtuous, 65	Young Hegelians, 204
To verify, 220	Universalism, 110	Vision, 249	Zoomorphism, 291
Trade boards act, 137	Universality, 111	Visual, 250	Zoophilia, 291
Tradition, 200	Unlearned behavior, 11, 12	Visual hearing, 249	Zoosociologie, 291
Traditionalism, 201		Visually handicapped, 249	Zoosociology, 291
Traduction, 193		Vital space, 214	
Transference, 196			

İtalyanca Dizin

Acosmismo, 111	Dialettico, 128	Feudalesimo, 159	Matrimonio, 105
Acquisitato, 10	Dinamica, 268	Feudalismo, 145	Migrazione, 240, 241
Acquisito, 10	Dinamismo, 268	Filosofia, 147	Mistero, 235
Agente, 94	Diritto, 275	Finale, 68	Misticismo, 235
Animale, 291	Discorso, 234	Finalismo, 67	Mistico, 235
Animalita, 291	Dissoluzione, 70	Finalita, 68	Motivi, 266
Antico, 78	Distanza, 349	Fine, 66	Occultismo, 238
Apparente, 253	Economia, 21	Fisica, 169	Occulto, 237
Apparezza, 251	Economia politica, 21	Fisico, 171	Opportunita, 164
Argomento	Educazione, 15	Funzione, 245	Osservazione, 257
cosmologico, 107	Effetto, 94	Futurismo, 200	Ostacolo, 54
Artigiano, 79	Efettuale, 9	Gandismo, 186	Passione, 8
Aspettazione, 258	Efficace, 96	Generale, 204	Passivita, 9
Attivismo, 96	Efficente, 94	Generalizzazione, 210	Passivo, 8
Attivo, 96	Efficienza, 94	Geometrica, 213	Patire, 9
Atto, 9	Equalitaria, 88	Gheffismo popolare, 233	Pedagogia, 15
Attuale, 9	Eleatismo, 29	Gnoeologia, 239	Peripatetismo, 232
Actualismo, 10	Emigrazione, 240	Gnosti, 239	Popolazione, 279
Azione, 95, 119	Emmisione, 48	Grandezza dell'animo e forza del corpe, 258	Potenza, 71, 265
Batrologia, 232	Empirico, 247	Gregarismo, 263	Potenziale, 237
Bello, 269	Empirismo, 246	Gresere, 201	Potesta, 71
Bisogno, 225	Emotivismo, 315	Hegelianismo, 298	Prigioniero, 77
Campo visio, 253	Energia, 71	Historismo, 329	Primordiale, 54
Capitazione, 284	Energismo, 72	Historismo, 329	Principe, 258
Carattere, 349	Entelechia, 57	Hobbismo, 332	Proletariato, 43
Caratteristica, 349	Epifenomeno, 241	Imperialismo, 49	Proletario, 42
Casa, 102	Equipollente, 85	Inclinazione, 14	Propensione, 15
Commuovere, 96	Equivalente, 85	Industria, 52	Razza, 350
Comunicazione, 272	Ermetismo, 310	Informazione, 272	Reale, 214
Conversione, 104	Estasi, 78	Interesse, 139	Realismo, 217
Corollario, 222	Estetica, 81	Inversione, 104	Realita, 220
Cosmico, 109	Etnografia, 98	Lavoro, 40	Regno, 14
Cosmogonia, 108	Etnologia, 98	Liberalismo, 74	Regressione, 228
Cosmologia, 107	Etologia, 349	Libero arbitrio, 38	Rendita, 201
Cosmos, 106	Everemismo, 103	Manifesti, 200	Retrogrado, 228
Critica, 33	Evoluzione, 112, 114	Mano, 28	Retrospettivo, 227
Determinismo, 222	Fabianismo, 137	Maschio, 72	Retrospezione, 229
Dialectica, 120	Fantasia, 142		Satisfazione, 339
	Fascismo, 143		Santia, 74
	Fayolismo, 145		Santo, 74
			Sciopero, 263

Sembianza, 251	Teleologia, 66	Transporto, 196	Verificare, 220
Semmo bene, 59	Teologico, 67	Ubiquia, 313	Verisimile, 220
Senso articolare, 20	Temporaneo, 192	Ugualanza, 88	Verita, 276
Singolarita, 91	Temporanza, 349	Universalismo, 110	Vero, 277
Soglia, 86	Teoria dell'interazione, 171	Universita, 111	Virtu, 64
Sovranita, 14	Toleranza, 338	Universe, 106	Virtuale, 236
Sovrano, 13	Tradizionalismo, 201	Universo, 106	Virtualita, 237
Studio, 106	Tradizione, 200	Valido, 192	Virtuoso, 65
Subliminale, 87	Transmigrazione, 241	Veduta, 249	Visione, 249
Tautologia, 209			Vista, 249
Yunanca			
Dizin			
Adiaphoron, 99, 101	94, 236, 301	Genesis, 57, 212	Leg, 120
Agathon, 81, 269	Enlogia, 56	Genos, 205, 213	Likeon, 232
Aion, 308	Ennoemata, 56	Gignomen, 234	Logike, 65
Aitheros, 65, 92	Enosis, 56	Ginesthai, 234	Logistikon, 63
Aitho, 92	Entekhnos sophian, 57	Gnomes, 240	Logos, 62, 120, 209
Anteros, 75, 120	Entelekheia, 8, 37, 112	Gnomos, 239	
Apatheia, 99, 101	Enthousiasmos, 59, 236	Gnose, 239	Markionitai, 101
Atarakisia, 61, 99, 101, 294, 296	Endymema, 59	Gnosis, 239, 240	Mneme, 6
Atoma, 335	Epagoge, 60	Gnothi seauton, 240	Muein, 235
Aura, 77	Ephektituk, 60	Gógos, 119	Mysterion, 235
Auhentes, 12	Ephenditos, 12	Hades, 273	
Auto to kalon, 269	Epigramma, 60	Harmonia, 269, 285,	Nomos, 21, 94
Cosmos, 107	Episteme, 49, 62, 239	296, 308	Noumenon, 158
Daemon, 202	Epitaktike episteme,	Hedone, 61, 293, 296	Nous, 49, 106
Daimon, 99, 202	Epokte, 63	Hedone en kinesi, 296	Oi, 101
Demagogos, 119	Epoetes, 63	Hedone katestematiike,	Oi-daimon, 99
Demourgos, 63	Epos, 63	296, 297	Oikos, 21
Dialektiké, 120	Ergasterie, 69	Hegeconikon, 305	Okeanos, 147
Dialektiké tekne, 120	Ergon, 70	Heimarmene, 305	Omoiomeria, 334
Dialogos, 120	Eros, 65, 74, 75, 120,	Hekslis, 99, 306	Omoiomericai, 334
Dianoethike, 64	184	Hieroglif, 331	Omoiomere, 334
Doksa, 62	Eso, 80	Hista, 329	Omoiomeres, 334
Dynamis, 9, 53, 57, 71, 236, 237, 301, 346	Esthesis, 269	Homeoaneri, 334	Ousia, 57, 81, 347
Ec, 6	Etron, 92	Homeostatis, 335	
E eskhate hyle kai e morfe tauto, 12	Ethos, 93	Homeimata, 336	Paida gogos, 119
Egkoimesis, 14	Eu, 101	Horismos, 338	Parthenogenesis, 184
Egkosmioi, 14	Eubolia, 99	Hypo, 328	Pcira, 49
Eidola, 17	Eukharistia, 100	Hylê, 57, 346	Peripatetein, 232
Eidolon, 17	Eukhe, 100	Hyparksis, 346	Phainomenon, 158
Eidos, 17, 53, 57	Eukhitali, 100	Hyperkosmioi, 347	Phatis, 145
Eikones, 17	Eupatrid, 101	Hyperousiai, 347	Philia, 147
Eklektikos, 20	Euphoria, 101	Hypokaimenon, 347	Philosophia, 147
Eks aionos kai eis aiona, 27	Eurythmos, 101	Hyporesis, 348	Philosophos, 147
Ekstasis, 27, 78, 236	Euthanasia, 101	Kala kaeifa, 269	Phisike, 65
Elektron, 30	Euthymia, 101	Kalokagathiae, 81, 269	Physiologos, 172
Elenchos, 31	Eutrapeli, 102	Kalon, 81, 269	Phisis, 169, 172
Empeiria, 49	Filistion, 166	Khaos, 65, 75, 106,	Phronesis, 49
En, 58	Fisiologos, 172	184	Phusis, 169
Energieia, 53, 57, 71,	Foinikeia, 174	Khrystianos, 320	Pneuma, 198
	Gaia, 65, 184	Kinesis, 9, 57, 236	Polemos, 121, 308
	Galaksi, 184	Kozmos, 269	Polites, 107
	Gene, 204	Kozmos, 106, 107, 269	Politikhe, 64
		Krates, 172	Pontos, 184
		Krinein, 33	Potamon, 20
		Kritike, 33	Praxis, 12
		Kritikos, 33	Prolepsis, 61
		Kronos, 184	Pros te kala, 269
			Prosti kalon, 269

Prote hyiē, 53	Stasis, 328	Telos, 58, 65, 300	To o e on, 56
Psykhe, 198	Sunopsis, 101	Thanatos, 101	Uranus, 184
Pyr, 308	Tauton legein, 209	Theos, 300	Zeus, 184
Sophia, 147	Tekhne, 49, 99	Thymocides, 63	Zoc, 346
Spermata, 335	Tekhne maieutike, 296	To auton, 209	
Lântince Dizin			
Actio, 119	Ens astrale, 56	Extra ecclesiam nulla salus, 118	Gentes, 213
Acus, 9, 57	Ens dei, 56	Extra mundus, 119	Genus proximum, 213
Adequatio intellectus et rei, 221	Ens entium, 56	Factum, 138	Geometria, 214
Aequivocus, 91	Ens in alio, 56	Facultas cognoscitiva inferior, 138	Gnoeologia inferior, 239
Aether, 92	Ens in quantum ens, 56	Facultas cognoscitiva superior, 138	Gnoeologia superior, 239
Affirmo, 5	Ens in se, 56	Fallacia, 141	Gratia, 259
A fortiori, 290	Ens naturale, 57	Fallacia accidentis, 141	Gravitas, 260
Amicitia, 261	Ens perfectissimum, 57	Fallacia compositionis, 141	Gregarius, 263
Ancilla ecclesiae, 318	Ens rationis, 57	Fallacia divisionis, 141	Grosso modo, 263
Ancilla theologiae, 318	Ens reale, 57	Fallacia secundum quid, 141	Gustus, 265
Anima, 198	Ens realissimum, 57	Familia, 77, 78	Habilitas ad agendum, 273
Anima rationalis, 337	Ens spirituale, 57	Familia rusticana, 77	Habilitas ad patiendum, 273
Anima sensibilis, 292	Ethnopoulos, 60	Familia urbana, 78	Habitus, 273
Argumentum ad populum, 281	Eozoon candeante, 60	Fata, 145	Haceitas, 273
Axioma, 214	Epsputula, 63	Fata nolentem trahunt, volentem decunt, 145	Harmonia id est unitas, 285
Causa activa, 10	Eppur si mouve, 63	Fatum, 144	Harmonia universalis, 285
Causa sui, 303	Ergo, 70	Fatum Christianum, 144, 145	Hic et nunc, 323
Co, 19	Esse, 80	Fatum Mahometanum, 145	Historiae philosophiae, 156
Con versio, 104	Esse est percipi, 81	Fatum Stoicum, 145	Homo Alpinus, 336
Corpus Hippocraticum, 306	Esse in actu, 81	Fatus, 145	Homo contractus, 336
Critica, 33	Esse in potentia, 81	Feodalis, 160	Homo duplex, 336
Criticus dies, 33	Essentia, 81	Fides, 165	Homo economicus, 52, 336
Cum Deus calcule fit mundus, 285	Existentia, 81	Filioque, 166	Homo Europeacus, 336
Definitio, 214	Exclusio, 116	Finis, 66	Homo faber, 336
Definitions, 214	Exclusi tertii principium, 116	Flamen, 174	Homo faber sua sponte, 336
De gibus non est disputandum, 81	Ex concessu, 116	Flaminica, 174	Homo homini lupus est, 336
Demonstrata, 214	Ex concesso, 116	Flatus vocis, 174	Homo ludens, 336
Determinare, 222	Ex consensus gentium, 116	Flojistic, 174	Homo méditerranéen, 336
Dialectica, 120	Ex concessu, 116	Federatio, 146	Homo mensura, 337
Dictum de omni et nullo, 308	Ex concessu, 116	Federatus, 146	Homo naturalis, 337
Divini redemptoris, 321	Ex nihil, 117	Formae finalis, 81, 175	Homo nascitur poeta, 337
Dou est, 100	Ex nihil nihil fit, 117, 236	Formae separatae, 176	Homo sapiens, 337
Ecce, 5	Ex oriente lux, 117	Formae substantialis, 176	Homo socius, 337
Ectasis, 78	Experientia, 49	Fortiter in re, 177	Homo statisticus, 337
Educio, 12	Experimenta est optima rerum magistra, 118	Forum, 177	Homo viator, 322
Ejectus, 18	Experimentum crucis, 118	Frivolus, 181	Honestum, 337
Endeterminatum, 56	Ex post, 116	Futura contingentia, 200	Horror vacui, 338
Ens, 56	Ex professo, 118	Futura necessaria, 199	Hypothesis non fingo, 348
Ens ab alio, 56	Extensio, 118	Generalis, 205	Incubatio, 14
Ens absolute	Ex terminis, 118	Generatio, 234	Industria, 52
indeterminatum, 56		Genius, 145, 212	Inspiratio, 77
Ens a se, 56		Gens, 213	

Instantia crucis, 118	Pace fidei, 338	Sacrum Imperium	Tabula rasa, 246
Involutio, 105, 113	Pater familias, 174	Romanum, 233, 318	Tellus, 184
	Pax universalis, 233	Sapiens, 337	Terminus, 212
Janus, 212	Penus, 212	Scholice, 214	Tolerantia, 338
Juno, 212	Populus, 279	Senato, 260	Tolerare, 338
Lar, 212	Potentia, 57	Senectute, 260	Traductio, 193
Lemures, 212	Praeceptivae, 116	Senex, 260	
Limen, 87	Principia rerum, 31	Sensus communis, 204	Universale ante rem,
Manes, 212	Prohibitiae, 116	Servi publici, 78	218
Nego, 5	Propositiones, 214	Spiritus, 198	Universale post rem,
Non ens, 56	Providentissimus, 323	Spiritus animales, 292	218
Notatio, 19	Quadragesimo anno,	Spiritus vitalis, 292	Universalia sunt
Nunc, 323	321	Quaeritur in modo, 177	nomina, 218
Ordine, 214	Quidditas, 273	Sub, 87	Universalia sunt
	Regina, 174	Substantia, 347	realia, 218
	Rem, 215	Summum bonum, 59,	Utopia, 338
	Res, 215	293	
		Systema naturae, 337	Vesta, 174
			Vocis flatus, 218

Arapça Dizin

Abad, 130	Esmâ, 79	Fukahâ, 37, 164, 182	Hazret-ül-câmia, 295
Acal musammâ, 5	Esmâ-i seb'a, 282	Fukârâ, 182	Hazret-ül-gaybi müzâf,
Âdem, 289	Esmâ-ül hûsnâ, 79	Fuâuvâ, 183	295
Adl, 143	Et-taşyîn-ül-evvel, 99	Fütüvvet, 183	Hazret-ül gaybûl
Abî, 183	Et- tayîn-üs-sâni, 99	Gâliye, 185	mutlak, 295
Ahîret, 5	Evâhir, 102	Garîb, 187	Hazret-ül hiss
Ahl al-bayt, 16	Evâmir-i agere, 102	Gâvs, 187	veşşehâde, 295
Ahl al-nazar, 17	Evliyâ, 105	Gayb, 187	Hiyile-i şerîye, 139,
Akaid, 284	Evâtâ, 106	Gaybe, 187	354
Akder, 19	Evsat, 115	Gaybet, 187	Hizbüttâhîr, 332
Akl-i kül, 290	Evtâd, 115	Gaybeti kûbrâ, 188	Huccet, 339
Âlem-ül-gayb, 187	Evtâd-i erbaa, 115	Gaybeti suğrû, 188	Hûdîs, 340
Âlem-üs-sehâde, 187	Eytâm-i hams, 120	Gayb-ül-gayb, 188	Hufûr-i mukattât, 340
Ashab, 283	Ezel, 5, 136	Gayb-ül-guyub, 188	Hûlü, 185, 341
Azal, 130	Fâili muhtar, 139	Gayb-ül-mutlak, 188	Hurûc, 164
Azdâd, 130	Fâiz, 139	Gâyet-ün-nihâye, 188	Hûşû, 343
Baka, 157	Fâkih, 164, 283	Gayıri sâfi, 189	Hurûtu ebiyye, 343
Baka billâh, 157	Fanâ, 157	Gayıyâ, 190	Hurûtu ümmiye, 343
Bâki, 6	Fanâllâh, 282	Gazâliye, 190	Hükemâ, 344
Bay-al-inâ, 139	Fâni, 6	Gulâv, 265	Ish, 353
Defter-i âmâl, 77	Fard, 161	Guluvâ sek, 265	İskat, 354
Devir, 354	Fark, 142	Gurebâ, 265	
Ebed, 5	Farz, 143	Hadis, 6, 273	İbâha, 185
Ecel, 5	Fâsik, 143	Hâdis, 273, 340	İcmâ, 283
Edb, 8	Fasıl, 143	Hukkelyakiyn, 278	İlm al-âhire, 77
Ekderîye, 19	Fata, 163	Hâkim, 344	İlm al-hadis, 274
El-felâsîfe, 37	Fatra, 163	Hal, 278	İlm al-nuâl, 77
El-işme, 38	Fayz, 164	Hulâ, 282	İmâneyn, 116
El-Mehdiye, 38	Fâzîl, 145	Hallâciye, 282	İmâmi âzâm, 283
El-ric'a, 39	Felâsîfe, 147	Halvet, 282	İsnâ aşeriyye, 188
El-surât, 285	Ferd, 161	Halvetiye, 282	İstihsan, 283
El-tâkiyîc, 39	Feth, 162	Hârici, 284	
Emân, 39	Fetret, 163	Hâriçîye, 284	Kadim, 340
Enellâh, 53	Fevvâ, 163	Haşr, 287	Kelâm, 284
Eshâbi adlı ve'd-tevhid,	Feyz, 164	Haşr-ı ecсад, 77	Kelâm-ül-fahârî nâtûk,
77	Fikih, 164	Havâriç, 284	343
	Fitr, 164	Havvâ, 289	Kelimeî tevhid, 343
	Fitra, 165	Havvâ-i mânâ, 289	Kuyâs, 283
	Fidye, 165	Hayâlet, 290	Kutub-ül-aktâb, 116
	Fîl, 165	Hayrûl umûr-u evsauhâ, 115	Mârika, 285
	Fitré, 165		Müftî, 163

Muhaddis, 283	Nüzül, 164	Sudür, 164	Vahdâniyet, 282
Muhammed-al -muhtifi, 38	Rabb, 12	Şia, 284	Vasat, 115
Muhatarâ, 139	Ribâ, 139	Tenâsuh, 185	Yâkiyn, 278
Mûtezile, 6, 77	Ric'at, 185, 187	Tesir, 165	Yed, 353
Nefs-ül kül, 290	Sâhih, 283	Tövbe, 5	Zuhûr, 164, 340
Farsça Dizin	Ferheng, 161	Frahang, 161	Gebr, 191
Sanskritçe Dizin	Ferhundegî, 161		
Adîti, 326	Bodhi, 325	Hinayana, 325	Ramayana, 325, 326
Aditya, 326	Bodhisatva, 325	Janah, 205	Rayuh, 215
Ajati, 119	Brahma, 326, 327	Karma, 325	Rig-Veda, 327
Aksobhya, 327	Brahmaçarya, 186	Krişna, 327	Samkaya, 327
Amida, 327	Brahman, 325, 326,	Lokayata, 327	Samsara, 325
Amsa, 326	327	Mahabharata, 325, 326	Satvagraha, 186
Aparîgha, 186	Buda, 325, 326, 327	Mahatma, 186	Siva, 326, 327
Arhat, 325	Cayna, 327	Mahayana, 323, 325	Theravada, 325
Arya, 326, 327	Diyus Pitar, 327	Matar, 326	Trîmurti, 326
Aryaman, 326	Dvipada, 327	Mimansa, 327	Upanişad, 325
Atman, 325	Ghrana-Vijnana, 233	Nakta, 327	Vata, 327
Avalokitesvara, 327	Guna, 265	Nirvana, 325	Varuna, 327
Avatara, 325	Guru, 265	Nyaya, 327	Vayesika, 327
Bhaga, 326	Haruna, 285	Parâ, 326, 327	Veda, 326
Bhairava, 326	EI, 39	Pritivi Matar, 326	Vedanta, 327
Bhaisâjaguru, 327	Eloah, 38	Ram, 215	Viñu, 326, 327
Bharat, 326	Elohim, 38	Rama, 327	Yoga, 327
Bharata, 326			Yogacara, 327
Bhava, 326			
İbrânice Dizin			
Çince Dizin	Fa, 138	Hasidim, 161	Rabb, 12
	Fa çia, 138	Heverim, 161	Yahve, 38
Slavca Dizin	Osnovaine, 264	Mesih, 320	Yehova, 38
		Husin, 322	Tao, 138
		Otsovizm, 339	Proletkult, 45

III

KİŞİ ADLARI DİZİNİ

- Abaelardus, 148, 219,
 236
 Abdullah bin Sebc, 185
 Acker, 176
 Adams, B., 27
 Adler, Friedrich, 50,
 255
 Adler, Alfred, 6, 71, 72
 Adorno, 255
 Aeacesidemos, 63
 Afanasiiev, V., 44, 126
 Agrrippa, 63
 Añoğlu, Tektas, 25
 Ahmet Mithat, 21
 Ahmet,
 Taşköprülüzade, 21
 Ainesidemos, Bk.
 Aenesidemos, 211, 212, 217, 218
 Aiskhylos, 63
 Akarsu, Bedia, 64,
 125, 151, 199
 Aksan, Doğan, 205,
 225
 Alambert, D., 7
 Albert, 217, 237
 Alexander, Samuel, 48
 Ali, 16, 120, 185, 284,
 285
 Ali, Kimalzâde, 21,
 138, 150
 Alkmeon, 206
 Allport, 337
 Alqué, F., 82
 Althusier, L., 334
 Amânullâh Han, 277
 Amnon, Otto, 352
 Ampère, A. M., 31, 93,
 211, 246
 Anaksagoras, 28, 106,
 117, 169, 172, 271,
 287, 288, 334, 335,
 337
 Anaksimandros, 55,
 169, 172, 239, 288,
 289
 Anaksimenes, 9, 93,
 169, 172, 271, 287,
 288, 334, 335, 337
 Annekov, 25
 Anselmus, 148, 217,
 218
 Antigone, Soho'lu, 320
 Antisthenes, 37
 Antonio, J., 144
 Apollonios, 271
 Aristarkhos, 107, 306
 Aristippus, 37, 103,
 293, 294, 296, 297
 Aristoteles, 5, 6, 9, 10,
 12, 17, 21, 28, 29,
 35, 37, 49, 53, 57,
 58, 59, 60, 63, 64,
 66, 67, 68, 71, 81,
 84, 85, 91, 92, 94,
 95, 99, 100, 101, 102,
 104, 106, 108, 112,
 115, 121, 125, 128,
 130, 141, 142, 147,
 148, 150, 156, 164,
 167, 169, 172, 174,
 176, 199, 202, 210,
 211, 212, 217, 218,
 231, 232, 234, 236,
 237, 241, 242, 251,
 254, 261, 265, 267,
 268, 269, 273, 288,
 299, 300, 303, 306,
 317, 318, 319, 334,
 336, 337, 338, 346
 Arkesilas, 56
 Arkhitas, 262
 Aron R., 331
 Arsimed, 257
 Asklepios, 310
 Aster, Von, 156
 Askin, E., 152
 Atademir, H. R., 84,
 91
 Atatürk, 277
 Ates, E., 127
 Attar, Feridüddin, 157,
 158
 Augé, C., 126
 Augustinus, 80, 103,
 111, 148, 193, 218
 Avcioglu, Doğan, 159
 Averanius, 50, 51, 59,
 73, 218, 234, 244,
 247, 332
 Axilos, 255
 Ayer, A., 49, 315
 Baboef, G., 179, 217
 Bach, J. S., 84
 Bachelard, G., 126,
 210
 Bachofen, 157, 314
 Bacon, Francis, 31, 56
 101, 113, 116, 118,
 134, 148, 151, 156,
 179, 223, 247, 273,
 292, 333
 Baer, 258
 Bain, A., 55
 Bakilliâni, 85
 Baldwin, J., 18, 182,
 347
 Balzac, H., 33
 Baraner, R., 149
 Barth, K., 126
 Bary, D., 344
 Basiliides, 239
 Basar, E., 125, 159,
 169
 Baudeau, 172
 Bauer, E., 204
 Bauer, B., 204
 Bauck, O., 255
 Bauman, 255
 Baumgartner, 81, 82,
 138, 239
 Baydar, S. Y., 312
 Bazarov, 50
 Beard, Charles, 24
 Beattie, 354
 Beaunis, 269
 Bebel, A., 193, 204,
 240
 Becher, E., 32
 Belge, M., 304
 Belli, M., 160
 Bentham, 294
 Bendley, 207
 Berdeayev, 125, 126
 Bergson, 28, 48, 77,
 103, 105, 106, 114,
 155, 221
 Berkeley, 7, 29, 32,
 37, 81, 92, 170, 173,
 215, 217, 218, 247,
 251, 318, 354, 355
 Berkes, N., 159
 Bernmann, 50
 Bernard, C., 106, 111,
 173, 223, 257
 Bernays, P., 155, 176
 Bernstein, E., 255, 282
 Berthelot, R., 241
 Bessianor, 174
 Biran, Main de, 268
 Bistâmi Beyazîd, 157
 Blanc, Louis, 179
 Blankenburg, 236, 321
 Bloch, E., 255
 Blondel, M., 97, 120
 Bodin, Jean, 22, 338
 Bodinus, Bk. Bodin,
 Boehm, Jacob, 143,
 236
 Baldwin, J., 18, 182,
 347
 Balzac, H., 33
 Baraner, R., 149
 Barth, K., 126
 Bary, D., 344
 Basiliides, 239
 Basar, E., 125, 159,
 169
 Baudeau, 172
 Bauer, E., 204
 Bauer, B., 204
 Bauck, O., 255
 Bauman, 255
 Baumgartner, 81, 82,
 138, 239
 Baydar, S. Y., 312
 Bazarov, 50
 Beard, Charles, 24
 Beattie, 354
 Beaunis, 269
 Bebel, A., 193, 204,
 240
 Becher, E., 32
 Belge, M., 304
 Belli, M., 160
 Bentham, 294
 Bendley, 207
 Berdeayev, 125, 126
 Bergson, 28, 48, 77,
 103, 105, 106, 114,
 155, 221
 Berkeley, 7, 29, 32,
 37, 81, 92, 170, 173,
 215, 217, 218, 247,
 251, 318, 354, 355
 Berkes, N., 159
 Bernmann, 50
 Bernard, C., 106, 111,
 173, 223, 257
 Bernays, P., 155, 176
 Bernstein, E., 255, 282
 Berthelot, R., 241
 Bessianor, 174
 Biran, Main de, 268
 Bistâmi Beyazîd, 157
 Blanc, Louis, 179
 Boethius, 217, 232
 Bogdanov, 50, 242,
 329, 332, 339
 Bolt, L., 191
 Bonald, 201
 Bossuet, 200
 Boutroux, E., 106
 Bozkaya, N. R., 126
 Böhme, Bk. Boehm,
 Bréhier, E., 103, 167,
 288, 289
 Breton, A., 221, 222
 Broglie, L., 95
 Brosset, 162
 Brown, 344
 Bruno, Giordano, 107,
 113, 121, 148
 Brunschwig, 32
 Buridanus, Jean, 22
 Buda, 265, 325, 326
 Buffon, 113
 Buhr, 125, 152
 Cabet, 179
 Câbir ibnî Hayyâm,
 28
 Cacillus, 260
 Calvin, Jean, 28
 Campanella, 148, 159
 Camus, Albert, 221,
 222
 Cardanus, 238
 Carey, 23
 Carnap, 49, 73, 176,
 315
 Caroprade, 239
 Carus, 58
 Cato, 21
 Castel, 69
 Cevdet Paşa, 124
 Chalay, F., 111
 Chamberlain, 330, 352
 Chambers, 84
 Chaplin, Charles, 33
 Charron, Pierre, 62

- Cicero, 242, 260, 261,
262, 263, 337
Clairvaux, 236
Clarke, 89
Clausius, R., 354
Clémangis, Nicolas de,
236
Clement, 156
Clifford, W. K. 18,
241
Colbert, 22, 324
Colding, L. A., 71
Colin, A., 126
Comberieu, J., 84
Comte, A. 111, 117,
148, 151, 162, 167,
171, 228, 238, 258,
259
Condillac, 37, 148,
316, 317
Condorcet, 15
Cornforth, 126
Cornu, 148,
Corti, B., 344
Coste, 88
Courbet, 33
Couchaud, 240
Cournot, 150
Croce, B., 126, 278,
329, 330, 331, 337
Cusa, N., 113, 121
Cusanus, N., 338
Cuvier, 64, 112
Cuvillier, A. 10, 125,
126, 151
Cyprianus, 118
Çağan, Seçkin, 88
Çalışlar, Aziz, 125,
152, 257
Çankı, Mustafa Namuk,
126
Çimen, Mehmet, 45
Dacque, 147
Dante, 108
Dantec, F., 241
Danyal, 320
Darlington, C., 100
Darwin, Charles, 11,
113, 114, 115, 291,
352
Darwin, Erasmus, 113
Dâvud, 78
Davy, 341, 353
Daumier, 33
Delporte, 86, 147
Demokides, 306
Demokritos, 60, 62,
99, 100, 101, 234,
246, 251, 317, 328,
335
Denis, H., 93
Deonna, W., 84
Derain, A., 178
Descartes, R., 8, 11,
38, 57, 58, 65, 92,
103, 108, 113, 117,
118, 148, 152, 167,
172, 173, 179, 192,
214, 223, 234, 238,
268, 269, 292, 293,
338, 355
Deutscher, I., 88, 138,
152
Dewey, 120, 245
Deszami, Theodore,
217
Dickens, 33
Diderot, 7, 113, 121,
148, 167, 178, 209,
216, 317
Dietzgen, 242, 243,
334
Dilthey, 198, 199,
329, 330, 331
Diogenes, 88, 260
Dixon, 353
Dodd, 337
Dongen, 178
Dood, C. T., 333
Dostoyevski, 321
Driesch, H. A. E., 32,
58, 186
Dubois, Dr., 60
Duffy, R., 178
Duguit, 341
Duhem, P., 50, 166
Durkheim, E., 15, 16,
105, 180, 341
Dühring, E., 216, 232
Ebbinghaus, 5
Ebû Hanife, 283, 284
Ebû Hasen Es'ari, 85
Ebû Sait, 157
Ebû Maâli, 85
Eckhart, 236
Edel, A., 76, 77
Eddington, 170
Einstein, Albert, 18,
30, 31, 71, 72, 73,
80, 93, 106, 107,
169, 170, 177, 185,
206, 207, 208, 213,
214, 215, 220, 242,
244, 245, 257, 271,
276, 322, 355
Elipand, 104
Elmali, Hamdi, 124
Empedokles, 92, 112,
113, 166, 211, 212,
334
Empirikos, Sekstos, 63
Eng, Mithat, 11, 12,
29, 31, 37, 55, 56,
73, 80, 85, 95, 102,
119, 120, 164, 173,
180, 184, 185, 186,
190, 191, 192, 196,
202, 206, 213, 223,
226, 230, 232, 235,
236, 237, 240, 243,
248, 249, 250, 252,
253, 254, 266, 269,
272, 273, 274, 286,
289, 291, 295, 305,
306, 308, 309, 312,
322, 337, 339, 350,
354, 356
Engels, Friedrich, 22,
25, 28, 30, 34, 40,
52, 60, 66, 69, 115,
120, 122, 123, 124,
125, 126, 127, 128,
129, 130, 131, 132,
133, 134, 135, 142,
146, 147, 149, 152,
153, 154, 157, 159,
160, 168, 169, 174,
175, 177, 180, 186,
193, 194, 196, 200,
203, 204, 208, 212,
213, 216, 219, 224,
227, 231, 232, 240,
242, 244, 245, 246,
255, 263, 264, 279,
296, 298, 304, 305,
314, 321, 333, 335,
338, 344, 353
Ennios, 103
Epiketos, 229
Epikuros, 17, 59, 60,
61, 62, 99, 101, 148,
187, 246, 294, 296,
297
Ergez, Feridun, 336
Eriugena, 148
Eucken, 97., 330
Ebû Sait, 157
Euclide (Eukleides),
37, 38, 103, 213,
214, 276, 348
Euhemeros, 103
Euripiades, 222
Eyyûb, 78
Faraday, 30, 31, 92,
142
Fayol, H., 145
Fazılullah Hurufî, 145
342
Fechner, G. T., 87,
146
Fenni, İsmail, 62, 64,
125, 150
Feuerbach, L., 123,
131, 149, 154, 155,
196, 197, 198, 200,
204, 221
Fichte, 10, 113, 121,
122, 148, 175, 197,
247, 283
Ficius, M., 174, 310
Fikret, Bk. Tevfik
Fikret
Filolaus, 107
Fischer, E., 255, 256,
257
Fığık, Kurthan, 280
Flechtenheim, 182
Fleming, 15
Fourier, 140, 141, 142,
147, 178, 179, 187,
217
Francesco, 179
Franciscus, 179
Franco, 144, 178
Franklin, 42
Freeman, Austin, 27
Freud, S., 14, 54, 72,
75, 77, 180, 181,
182, 198, 216, 221,
237, 295, 329, 339
Frobenius, 197
Fromm, E., 255
Frommknecht, 127
Gabler, 298
Galenos, 185
Galilei, 63, 64, 106,
107, 129, 185, 223,
244, 257, 276, 306
Gall, 168
Galton, F., 100, 352
Gamaliel, 320
Gamow, 108
Gandhi, 186
Gant, H. L., 186
Garaudy, R. 119, 149,
229, 255, 256, 257
Gassendi, 187
Gayanos, 187
Gaybiköylü, 88
Gazali, 52, 190
Geben, A., 154, 191
Gelen, Arif, 128, 353
Geneppe, 195
Genovesi, 22
Gentile, G., 298
George, H., 214
Gerson, J., 236
Gibson, E., 318
Gillen, 212
Giovanni, 10
Gillaume, 11, 35
Ginsberg, 27
Glockner, 298
Gobineau, 330, 352
Goblot, 126
Goethe, 119, 127
Gogol, 33
Gollwitzer, 321
Gorgiaş, 29, 64, 260
Gossen, H., 294

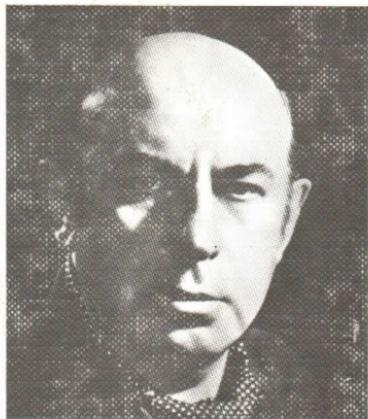
FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Gourmay, 172
 Gökalp, Ziya, 155, 156
 Gökerk, Münîc, 68, 125, 198, 199
 Gölpinarlı, Abdülbâki, 282
 Göschel, 298
 Gramsci, A., 329
 Grew, 344
 Grove, W. R., 71
 Grüne, 221, 227
 Guillaume, Wilhelm, 217, 218
 Güran, Rasih, 138, 152
 Gurwitsch, 341
 Guterman, N., 131
 Habermas, Jürgen, 45, 255
 Haerberlin, 83
 Hahn, O., 73, 168
 Hakki, F., 32, 124, 150
 Haldun, İbnî, 22
 Hallaci Mansur, 53, 282
 Hamelin, 16, 118
 Hamilton, 282, 283, 354
 Hamurabi, 77, 283
 Hanbel, Ahmet İbnî, 283
 Handjeli, A., 64
 Han Fey Tzu, 138
 Hardley, D., 55
 Hartmann, E., 241
 Hartmann, N., 18, 59, 77, 265, 266, 326, 331
 Harvey, W., 185
 Hassler, 27
 Hauriou, M., 341
 Haushofer, K., 214
 Head, 295
 Hegel, 29, 30, 62, 65, 72, 76, 84, 111, 113, 114, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 137, 148, 149, 154, 156, 158, 178, 183, 196, 197, 199, 202, 203, 204, 210, 212, 215, 218, 222, 223, 230, 231, 239, 242, 246, 253, 255, 264, 270, 275, 282, 287, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 309, 318, 331, 339, 340
 Hegezies, 294
 Heidegger, M., 27, 57,
- 117, 149, 211, 232, 243, 247, 303, 342, 354, 355
 Heine, H., 17, 304, 305
 Heinrich, 298
 Heisenberg, 170, 305
 Hekataios, 309
 Hellfond, 50
 Helmholtz, H., 71, 72, 173, 254, 268, 332, 353
 Helmont, V., 190
 Herakleitos, 112, 113, 120, 121, 122, 123, 127, 134, 147, 148, 167, 202, 212, 231, 234, 268, 305, 308, 309, 328
 Herbart, 148, 268, 309
 Herder, 341
 Hermes, 310, 311, 312
 Hermes, G., 312
 Herodotos, 60, 169, 292, 335
 Hervé, G., 317
 Herweg, 155
 Hesiodos, 29, 65, 75, 108, 184, 201, 267, 307, 309, 313, 314, 335
 Hess, G., 155
 Hess, M., 221
 Hilâv, Sefâihîn, 88, 125, 149, 151, 161, 178
 Hilbert, 176
 Hilel, 320
 Hilferding, 168
 Hippokrates, 185, 306, 328
 Hitler, 55, 352
 Hobbes, 73, 148, 247, 275, 332, 333, 336
 Hobhouse, 27
 Hodgson, 241
 Hohenheim
 (Paracelsus), 328
 Holbach, B. D., 178
 Homer, 29, 63, 108, 147, 184, 260, 309, 335
 Horatius, 63
 Horkheimer, 255
 Horn, 156
 Horney, 216, 267
 Houssay, F., 94
 Höfler, 27
 Huart, 86
 Huber, 27
 Hull, 95
 Hume, D., 35, 37, 55, 66, 94, 95, 146, 148, 243, 247, 303, 342, 354, 355
 Husserl, E., 14, 17, 18, 27, 50, 59, 63, 103, 104, 119, 158, 180, 197, 221, 322, 331
 Huxley, 241
 İbnî Abbas, 285
 İbnî Bacce, 52
 İbnî Haldun, 74
 İbnî Rüst, 52, 109
 İbnî Sinâ, 125, 139, 150, 164, 273, 287
 İbnî Tufeyl, 52, 355
 İbrahim, Antep'li, 64
 İsa, 78, 81, 100, 102, 104, 105, 116, 139, 143, 163, 179, 187, 196, 240, 318, 319, 320, 321
 İslî (Sıraîk oğlu), 320
 İskender, 306
 İsmail Hakkı, Bk.
 Hakkı, İyüşkeviç, 50
 Jaccard, 15
 Jackson, H., 295
 Jamblîkhos, 14, 347
 James, W., 49, 120, 148, 201, 241, 245
 Janer, P., 9, 27, 220, 229, 258
 Jaspers, G., 55, 125, 149, 272
 Jeans, J., 170
 Jevone, W., 138
 Jeffons, 45, 294
 Joule, J. P., 71
 Jung, 27, 197
 Kabagil, 26, 88, 89, 194
 Kalakowski, 255
 Kallikles, 64
 Kainz, F., 101, 334
 Kanada, 265
 Kant, F., 17, 31, 33, 34, 35, 37, 58, 59, 65, 67, 68, 69, 72, 76, 81, 82, 84, 93, 103, 107, 108, 111, 113, 116, 121, 122, 125, 126, 148, 150, 152, 154, 158, 167, 175, 176, 178, 196, 197, 199, 201, 204, 211, 218, 223, 230, 231, 234, 243, 247, 248, 253, 255, 264, 265, 268, 269, 270, 293, 296, 300, 301, 303, 328, 331, 338
 Leibniz, 12, 35, 57, 88, 89, 93, 103, 104, 105, 108, 111, 113, 119, 145, 148, 154, 171, 179, 193, 195

- 208, 223, 241, 247,
251, 257, 268, 275,
285, 296, 349
- Lemaître, 108
- Lenin, 7, 26, 31, 33,
43, 44, 45, 49, 50,
51, 54, 62, 87, 88,
125, 127, 128, 129,
130, 131, 133, 138,
145, 155, 158, 166,
168, 183, 186, 194,
195, 196, 197, 200,
202, 205, 208, 216,
217, 218, 219, 224,
231, 235, 242, 243,
246, 252, 255, 256,
264, 267, 272, 280,
287, 296, 304, 307,
310, 315, 332, 345
- Lennan, Mac, 52, 337
- Leon XIII., 214, 323
- Lešević, V., 50
- Lessing, G. E., 180
- Lessing, T., 180, 197
- Leuba, 52
- Leukippos, 183, 234
- Lévy, E., 341
- Lewes, G. H., 248
- Lewin, 216, 231
- Liebknecht, 307, 308
- Ligeti, P., 84
- Linné, 112, 337
- Lipps, Theodor, 17
- Littré, Emile, 126, 150
- Litt., Th., 331
- Lobacevski, 276
- Locke, 37, 73, 74, 134,
148, 179, 181, 246,
247, 317, 338, 354,
355
- Lomonossov, 174
- Lotze, R. H., 203, 268
- Lovejoy, A., 32
- Lucretius, 31, 62, 117
- Luckas, 102, 125
- Lunacarsky, 50
- Luther, 17, 241
- Luxembourg-Rosa, 21,
307
- Lyll, Charles, 10
- Mach, 50, 51, 73, 234,
244, 247, 332
- Machiavelli, 258, 259
- Maistre, 201
- Malebranche, 103, 179
- Malinowski, B., 226,
246
- Malpighi, 344
- Malthus, 22
- Mandel, E., 140, 226
- Mani, 100
- Marcel, G., 322
- Marcion, 239, 240
- Marconi, 31
- Marcuse, 255
- Marietti, 292
- Marinetti, F. T., 200
- Marek, F., 256
- Markos, 102
- Markovitch, 255
- Marshall, A., 225
- Martin, G., 190
- Martialis, 60
- Marx, Karl, 6, 13, 17,
22, 23, 25, 28, 33,
39, 40, 41, 42, 43,
44, 45, 46, 47, 58,
60, 62, 69, 76, 82,
86, 87, 88, 89, 97,
106, 115, 119, 120,
122, 123, 125, 126,
127, 129, 130, 131,
132, 133, 134, 135,
146, 147, 149, 150,
151, 153, 154, 155,
157, 159, 160, 161,
162, 163, 168, 169,
175, 177, 183, 186,
191, 193, 194, 195,
197, 198, 199, 200,
202, 204, 208, 209,
212, 217, 221, 227,
229, 230, 231, 239,
240, 242, 244, 245,
252, 253, 255, 256,
258, 264, 265, 275,
277, 279, 280, 281,
287, 296, 298, 300,
303, 304, 308, 309,
321, 330, 333, 335,
340, 345, 346
- Matisse, H., 178
- Matra, 102
- Mâtürifdi, 6
- Maxwell, J. C., 355
- Mayer, J. R., 71
- Mazarella, 27
- Medici, C., 174
- Mehringer, 43
- Meinecke, 329, 330
- Melissos, 29, 117
- Mendeleev, 152, 171,
205
- Menedemos, 38
- Menoikeos, 61
- Messmer, 291
- Mettie, D. L., 178
- Meunier, Stanislas, 10
- Meyer, 83, 353
- Michelson, 92
- Mill, James, 55
- Mill, John Stuart, 19,
55, 86, 138, 141,
156, 247, 257, 349
- Mirabeau, 172
- Mirandola, 174, 238
- Mises, Von, 225, 294
- Mohl, V., 344
- Molyneux, 180
- Montagu, A., 226
- Montaigne, 62
- Montchrétien, A. de,
6, 21, 22
- Montesquieu, 71, 80,
87
- More, T., 159, 338
- Morgan, L. 48, 291
- Morgan, H., 141
- Morley, 92
- Mosca, G., 198
- Mounier, E., 272, 319
- Möbius, Karl August,
60
- Muhammed, 39, 79,
105, 115, 120, 163,
165, 240, 353
- Muhittin Arabi, 79,
188, 295
- Müller, J., 173, 332,
344
- Müsä, 38, 78, 139,
167, 321
- Mussolini, 155
- Mustafa Dariz, 64
- Müller, Adam, 27
- Naegeli, 344
- Naim, A. 150
- Napoleon, 55, 157
- Nâsir Dinibillah, 183
- Nemours, D., 172
- Nestorius, 116
- Nettestein, 238
- Neumann, 27
- Neurath, 73
- Newton, 48, 60, 89,
92, 95, 107, 206,
207, 208, 223, 244,
257, 276, 348
- Nietzsche, 101, 241,
312, 330, 352
- Nohl, H. 331
- Noiray, A., 126
- North, Dudley, 74
- Northrop, F. S. C., 150
- Oersted, 31
- Oresmius, Nicolaus, 22
- Ostwald, Wilhelm, 72
- Owen, R., 334
- Ozankaya, Özer, 19,
- 20, 21, 24, 29, 32, 77,
79, 96, 97, 105, 125,
139, 152, 162, 191,
193, 200, 201, 202,
203, 206, 213, 224,
228, 237, 241, 242,
243, 245, 247, 248,
254, 255, 263, 264,
266, 269, 270, 272
- Paley, W., 68, 254
- Paracelsus, Bk.
- Hohenheim,
- Pareto, Vilfredo, 7, 98
- Parmenides, 121, 218,
236, 300, 318
- Pascal, B., 80, 106,
214, 236, 256, 259,
268
- Paulsen, Friedrich, 53,
196
- Pavlov, 292
- Pavlus, 111, 320
- Pauhus, Blk Pavlus,
- Pazırklı, Osman, 125,
126
- Pearson, K., 352
- Pellourier, Fernand, 42
- Perroux, F. 337
- Petrie, F. 84
- Petrovitch, 255, 256
- Petty, W., 45
- Pezzoldi, J., 50
- Phaidon, Elisli, 38
- Phile, 318
- Piaget, 216
- Pirhon, 59, 60, 63,
99, 101, 271
- Pitagoras, 27, 107,
141, 147, 157, 196,
214, 235, 236, 241,
260, 269, 271, 285,
306, 309
- Planck, M., 95
- Platon, 7, 15, 17, 27,
29, 56, 59, 63, 64,
75, 78, 82, 83, 88,
92, 101, 121, 125,
127, 141, 148, 157,
158, 167, 173, 174,
197, 203, 207, 210,
212, 215, 217, 218,
233, 234, 241, 251,
252, 260, 269, 273,
275, 299, 300, 303,
318, 319, 332
- Play, Le., 27
- Plehanov, 332
- Plethon, G. G., 174
- Plotinos, 39, 56, 63,
78, 82, 157, 269, 318
- Pitarkhos, 156
- Poincaré, Henri, 39,
50, 166
- Polemos, 78

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ

- Pontikos, H., 147
 Postman, 337
 Pratt, 32
 Prevost, Claude, 45
 Prinzhorn, 197
 Proklos, 346
 Protagoras, 37, 57,
 317, 337
 Proudhon, J., 25, 27,
 86, 179
 Püsükkönlüğü, A., 94
 Pyrrhon, Bk. Pirhon,
 Pythagoras, Bk.
 Pitagoras,
- Quesnay, Dr. F., 74,
 172, 294
- Radloff, 225
 Ranieri, 173
 Rauh, B., 10, 97, 278
 Read, 77
 Redlov, G., 127
 Reichenbach, 49, 315
 Reinach, Samuel, 77,
 283
 Remak, 344
 Renan, E., 324
 Renouvier, 107, 118,
 250, 268, 319
 Reuchlin, 238
 Riza Tevfik, 43, 124,
 273
 Ribot, 48, 49, 228, 269
 Ricardo, 22, 23, 45,
 298
 Rickett, H., 198, 268
 Rivera, 144, 178
 Rivière, M., 172
 Riqueti, V., 172
 Robert, P., 126, 151,
 217, 232
 Rodostos, 27
 Rollin, L. 263
 Romer, Olaf, 48
 Romeuf, J., 337
 Roscher, 27
 Rosenthal, 125, 152,
 257
 Rostow, W., 106
 Rotacker, E., 331
 Rousseau, J. J., 89, 90,
 97, 111, 113, 121,
 201, 206, 209
 Röpke, 263
 Ruge, 298
 Rumford, Th., 353
 Runes, D. D., 126, 151
 Russell, B., 100, 108,
 138, 151, 170, 176,
 179, 182, 219, 240,
 267
- Rutherford, 171
 Rüge, 27
 Sadreddin Koneyi, 79
 Sadreddin Sirazi, 139,
 188
 Sain Victor, Bk.
 Blankenburg,
 Samuelson, P., 279, 280
 Samuely, Nuri, 44, 126
 Sanchez, 62
 Santanya, 16, 32, 83,
 241, 242, 293
 Sartre, 27, 321
 Savigny, 27
 Schefer, M., 18, 89,
 154, 180, 183, 197,
 199, 212, 240, 305,
 306
 Schleiden, M. J., 344
 Schlick, 73
 Schelling, 77, 111, 113,
 122, 148, 197, 218
 Schiller, 83
 Schopenhauer, 105,
 148, 355
 Schubart, W., 117
 Schultzze, M., 344
 Schwann, T., 344
 Scottus, D. 148, 179,
 333
 Sekah, 21
 Sel, K. S., 126
 Senior, N. W., 140
 Shaftesbury, 59
 Sheldon, 28, 52
 Simkovich, 27
 Simmel, G., 198, 330,
 331
 Simon, S., 179, 239
 Smith, A., 22, 45, 74,
 169, 250, 251, 336
 Smuts, J., 334
 Sokrates, 5, 37, 38,
 59, 63, 64, 81, 88,
 99, 100, 101, 107,
 121, 125, 141, 148,
 199, 240, 260, 269,
 293, 294, 296, 318,
 338
 Sombart, W., 352
 Somer, K., 157
 Sophokles, 144, 222,
 260
 Sorel, G., 155, 209
 Söderbaum, 292
 Spencer, H., 11, 103,
 106, 113, 114, 148,
 212, 294
 Spengler, O., 197
 Spinoza, 8, 11, 56, 95,
 111, 148, 150, 179,
 198, 210, 214, 222
- 223, 234, 245, 303,
 331, 338
 Spirkin, A., 127
 Spössipe, 78
 Spranger, 330
 Spurzheim, 168
 Stace, W. T., 304
 Stalin, 88, 280
 Starkenburg, 25
 Stebbing, S., 170
 Stein, L., 198
 Stendhal, 33
 Stern, L., 50
 Stewart, D., 354
 Stillwell, 186
 Stirner, 204, 208
 Stoney, 31
 Strasman, 168
 Strauss, F., 204, 298
 Stroe, 27
 Sully, 22, 196
 Supinski, 21
 Suvorov, 50
 Süleyman, 78
 Swedenborg, E., 199
 Sybel, 27
- Sang Gün, 138
 Sehabettin Sührevendi,
 164, 355
 Seyh Bedrettin, 235
 Seyh Ebü Abdullah,
 282
 Taditch, 255
 Tarde, Gabriel, 58,
 201, 337
 Tauler, 236
 Tertullianus, 148
 Tevfik, Bk. Riza
 Tevfik, 27
 Tevfik Fikret, 108
 Thales, 30, 55, 107,
 108, 147, 169, 288,
 289
 Theodoros, 107
 Theophrastos, 261
 Thomas, Aquino'lu,
 21, 56, 81, 82, 102,
 148, 159, 165, 176,
 217, 218, 232, 234,
 319
 Thomas, W., 175
 Thomson, W., 354
 Thorndike, 96, 291, 295
 Thrasymakhos, 64
 Timatchef, 341
 Timon, 63
 Toekie, 169
 Tokati, A., 125
 Toland, 180
 Tolman, 108
- Tolstoi, 33
 Torricelli, 338
 Toynebec, 330
 Treviranus, 344
 Tročki, 138
 Trosne, 172
 Turgot, 172
 Turnébe, 310
- Ülken, Hilmi Ziya, 31,
 70, 74, 105, 143, 196,
 229, 272
 Ünalan, Ö., 127
- Vaihinger, H., 166
 Valentini, 239
 Varo, 21
 Veble, 254
 Virchoww, R., 344
 Vlaming, M., 178
 Voltaire, 7, 167, 338
 Vranitski, 255
- Walras, Leon, 7
 Wartenburg, 329, 330
 Watson, J. B., 291
 Weaver, 272
 Weber, Alfred, 37
 Weber, Max, 98, 146,
 352
 Weissmann, 11, 73
 Wenzl, A., 32
 Wertheimer, 231
 Wessel, 236
 Weydemeyer, 330
 Whayne, W. H., 332
 Wheeler, 27
 Whipple, F. L., 108
 Whithead, 222
 William, Ockham'lı,
 179
 Willy, R., 264
 Windelband, 198, 268
 Wittgenstein, L., 66,
 176
 Wolf, 35, 107
 Wundt, 314, 349
- Yakhut, 127
 Yohanna, 102
 Young, 353
 Yudin, P., 125, 152
- Zassoulitch, 229
 Zeller, 106
 Zenon, Ele'it, 29, 106,
 107, 121, 125, 260,
 305, 306
 Zenon, Sto'a'ci, 64, 79
 Ziehen, 234
 Zimmermann, 313

ORHAN HANCERLİOĞLU'nun on yedi yıldır üstünde çalıştığı bu yapıt, yaşamak ve yaşamı değerlendirmek için gerekli bilgileri toplayan bir yaşama bilgisi ansiklopedisidir. «Feisefe» deyimi, çağımızda, doğa bilimleriyle insan bilimlerinin zorunlu kaynaşması sonucu oluşan tek ve evrensel bir bilimi adlandırmaktadır. Bu evrensel bilim, çağdaş yaşamın vazgeçilmez koşuludur.

FELSEFE ANSİKLOPEDİSİ, üç bölümde düzenlenmiştir. Birinci bölüm kavram ve akımları, ikinci bölüm düşünürleri, üçüncü bölüm düşünce yapıtlarını kapsar. Her bölüm, bağımsız bir bütündür. Genel dizinle kişi adları dizininden başka Türkçe, Osmanlıca, Fransızca, Almanca, İngilizce, İtalyanca, Yunanca, Latince, Arapça, Farsça, Sanskritçe, İbrânicâ, Çince, Slavca olmak üzere on dört dilde düzenlenmiş olan özel dizinler her bölüm ve her cilt için ayrı ayrı hazırlanmıştır. Yazarın, anlaşılmaz sanılanı anlaşılırla dönüştürmekte ve yapraklar dolusu sözle anlatılabilecek olanı birkaç satırla anlatabilmekte gösterdiği büyük yetenek ansiklopediyi herkesin rahatça okuyabileceği bir anlatıma kavuşturmuştur.